SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

1

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

1.Cilt

1848 - 1871

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş. ADINA SAHİBİ *Murat Belge*
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ *Abdullah Onay*

YAYIN YÖNETMENİ *Ertuğrul Kürkçü*
YAYIN KOORDİNATÖRÜ *Erkan Kayılı*
YAYIN SEKRETERİ *Devin Kuzu*
YAYIN KURULU *Fahri Aral, Tanıl Bora, Erkan Kayılı, Ertuğrul Kürkçü, İskender Savaşır*

DANIŞMA KURULU *Murat Belge, Korkut Boratav, Alpaslan Işıklı, Baskın Oran, Taha Parla, Ömür Sezgin, Yavuz Sabuncu, Mete Tunçay, İşaya Üşür*

GÖRSEL TASARIM *Yılmaz Aysan*
GÖRSEL DÜZENLEME *Deniz Bilgin, Ümit Kıvanç, Berrin Sözer*

GENEL YÖNETMEN *Murat Belge*
GENEL MÜDÜR *Nihat Tuna*

TANITIM *Ferial Uğurlu*
OKUR İLİŞKİLERİ *Mürvet İşgör*
SATIŞ VE DAĞITIM *Burhan Kutlutürk*

TEKNİK YAPIM *PERKA A.Ş.*
TEKNİK YÖNETMEN *Sinan Vurandamar*
ATÖLYE *Cemal Törün, Vahit Mahmatlı, Ümit Ayar, Murat Hardal, Turgay Tekatan*
DİZGİ *Hüsnü Abbas, İsmail Abbas, Hamit Balaban, Zuhal Yolgun*

RENK AYRIMI *Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş.*
BASKI *Çiftay Matbaacılık Ltd. Şti.*
DAĞITIM *Hürriyet Holding A.Ş.*

YAZARLAR

Meltem Ahıska *(yazar)* • Tanju Akad *(iktisatçı)* • Taner Akçam • Cüneyt Akman *(iktisatçı)* • Prof.Dr. Ulrich Albrecht *(Freie Universität Berlin öğretim üyesi)* • Tarıq Ali *(New Left Review dergisi yazarı)* • Samir Amin *(Birleşmiş Milletler'e bağlı Third World Forum dergisi yöneticisi)* • Çağatay Anadol *(Görüş dergisi yayın yönetmeni)* • Fahri Aral *(yazar)* • Prof.Dr. Sadun Aren *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Dr. Tülay Arın *(İ.Ü. İktisat Fakültesi öğretim üyesi)* • Ergun Aydınoğlu *(yazar)* • Cumhur Aytulun *(yazar)* • Etienne Balibar *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Oya Baydar *(araştırmacı)* • Heiner M.Becker *(araştırmacı)* • Murat Belge • Mihri Belli • Yves Benot *(araştırmacı)* • Dr. İsmail Beşikçi *(sosyal bilimci)* • Alaattin Bilgi *(çevirmen)* • İhsan Bilgin *(Yıldız Üniversitesi öğretim üyesi)* • Pierre Bitoun *(Fransa Ulusal Tarım Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Tanıl Bora *(yazar)* • Prof.Dr. Korkut Boratav *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Burak Boysan *(yazar)* • Peter Brandt *(araştırmacı)* • Hauke Brunkhorst *(araştırmacı)* • Alexander von Brünneck *(araştırmacı)* • Christine Buci-Glucksmann *(araştırmacı)* • Tony Cliff *(araştırmacı)* • İrfan Cüre *(çevirmen, yazar)* • Dr. Arif Çağlar *(kimya mühendisi)* • Murat Çelikkan *(gazeteci)* • Metin Çulhaoğlu *(Gelenek dergisi yayın yönetmeni)* • Rudolf de Jong *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Henri Desroche *(Ecole Pratique des Hautes Etudes araştırma direktörü)* • Orhan Dilber *(yazar)* • Frank Dingel *(tarihçi)* • Ahmet Doğukan *(araştırmacı)* • Terry Eagleton *(Oxford College öğretim üyesi)* • Thomas Ebermann *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Neşe Erdilek *(sosyal bilimci)* • Ömer Erzeren *(yazar)* • Iring Fetscher *(araştırmacı)* • Ümit Fırat *(yayıncı)* • Tilman Fichter *(araştırmacı)* • André Gorz *(araştırmacı)* • Mesut Gülmez *(TODAİE öğretim üyesi)* • Nurdan Gürbilek *(yazar)* • Dr. Şehmus Güzel *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Prof. Fred Halliday *(London School of Economics öğretim üyesi)* • Mustafa Hasdemir *(yazar)* • Ahmet Hezarfen *(yazar)* • Siegfried Heimann *(Freie Universitäet Berlin öğretim üyesi)* • Prof.Dr. Alpaslan Işıklı *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Rasih Nuri İleri *(araştırmacı)* • Dr. Selim İlkin *(ODTÜ eski öğretim üyesi)* • Dr. Ahmet İnsel *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Niels Kadritzke *(sosyal bilimci)* • Fatoş Karaören *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Muhittin Karkın *(araştırmacı)* • Dr. Kurtuluş Kayalı *(A.Ü. D.T.C.F. öğretim üyesi)* • Erkan Kayılı • Petra Kelly *(F.Almanya Yeşil Parti milletvekili)* • Ümit Kıvanç *(gazeteci, yazar)* • Monique Kieffer *(araştırmacı)* • Dr. Hans-Günter Kleff *(sosyal bilimci)* • Ferda Koç *(yazar)* • Yıldırım Koç *(araştırmacı)* • Dr. Cemil Koçak *(araştırmacı)* • Orhan Koçak *(yazar)* • Demir Küçükaydın *(yayıncı)* • Ertuğrul Kürkçü • Dr. Ernesto Laclau *(University of Essex öğretim üyesi)* • Yves Lacoste *(Paris I Üniversitesi öğretim üyesi)* • Ömer Laçiner *(yazar)* • Dominique Lecourt *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Daniel Lindenberg *(araştırmacı)* • Johann J. Lingnau *(sanat eleştirmeni)* • Siegward Lönnendonker *(araştırmacı)* • Michaël Löwy *(Against the Current Danışmanlar Kurulu üyesi)* • Branka Magas *(New Left Review dergisi yazarı)* • Hans-Arthur Marsiske *(araştırmacı)* • Tayfun Mater • Prof. David McLellan *(University of Kent öğretim üyesi)* • Ralph Miliband *(University of New York öğretim üyesi)* • Murat Nişancıoğlu *(yazar)* • Şule Nişancıoğlu *(yazar)* • Ayşe Nur *(çevirmen)* • Ainde O'Callaghan *(Socialist Review dergisi yazarı)* • Ersen Olgaç • Saruhan Oluç *(yazar)* • Doç.Dr. Baskın Oran *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Doğan Özgüden *(gazeteci, yazar)* • Thierry Paquot *(La Découverte Yayınevi redaktörü)* • Jale Parla *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Taha Parla *(B.Ü. eski öğretim üyesi)* • Faruk Pekin *(araştırmacı)* • Charles Post *(New Left Review dergisi yazarı)* • Doç.Dr. Yavuz Sabuncu *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Marion Sarafis *(yazar)* • Doç.Dr. Nail Satlıgan *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • İskender Savaşır *(yayıncı, yazar)* • Dr. Gülnur Savran *(İ.Ü. Edebiyat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Dr. Sungur Savran *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Alfred Schmidt *(araştırmacı)* • Lynne Segal *(yazar)* • Doç.Dr. Ömür Sezgin *(A.Ü. S.B.F. öğretim üyesi)* • Anwar Shaikh *(New School for Social Research öğretim üyesi)* • Dr. Orhan Silier *(Hollanda Sosyal Tarih Enstitüsü Türkiye Bölümü yöneticisi)* • Bülent Somay *(yazar)* • Kenan Somer *(yazar)* • Aslan Sonat *(Bolu S.İ.Y.O. öğretim üyesi)* • Mustafa Sönmez *(iktisatçı)* • Gisela Stockem *(çevirmen)* • Kemal Sülker *(gazeteci)* • Prof.Dr. İlhan Tekeli *(O.D.T.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Şirin Tekeli *(İ.Ü. İktisat Fakültesi eski öğretim üyesi)* • Göran Therborn *(Lund Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dr. Ertuğrul Tonak *(Simon's Rock of Bard College öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Zafer Toprak *(B.Ü. öğretim üyesi)* • Doç.Dr. Mete Tunçay *(A.Ü. S.B.F. eski öğretim üyesi)* • Nesrin Tura *(yazar)* • Rıza Tura *(yazar)* • Atila Türk *(yazar)* • Barış Tütün *(araştırmacı)* • Füsun Üstel *(araştırmacı)* • Özer Üstel *(çevirmen)* • Dr. İşaya Üşür *(Gazi Üniversitesi öğretim üyesi)* • Markos Vafiadis • Nicholas Walter *(Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nde araştırmacı)* • Stefanos Yerasimos *(Paris VII Üniversitesi öğretim üyesi)* • Dilek Zaptçıoğlu *(gazeteci)* • Ragıp Zarakolu *(yayıncı)* •

KURULUŞLAR

Arbeiterkampf Yazı Kurulu *(Federal Almanya)* • Fourier-Proudhon Vakfı *(Fransa)* • Hamburg Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü *(Federal Almanya)* • Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü *(Hollanda)*.

KATKIDA BULUNANLAR

Ahmet Asena • Peri Efe • İdem Erman • Sevda Kılıç • Semra Somersan • Sibel Yücel

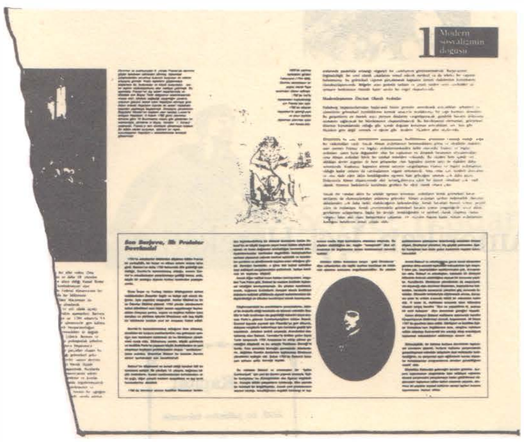
Açıklamalar

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ her biri on fasiküllük sekiz ciltten oluşuyor. İlk beş cilt, dünyada modern sosyalizmin gelişme sürecini kapsıyor. Sosyalizmin belirli bir iç bütünlüğe sahip bulunan gelişme evrelerine göre saptanan bu beş cildin kronolojik düzeni şöyle: 1. cilt (1848-1871), 2. cilt (1871-1917), 3. cilt (1918-1945), 4. cilt (1945-1960) ve 5. cilt (1960'dan günümüze).

6. ve 7. ciltler, Türkiye'de sosyalizmin ve toplumsal mücadelelerin gelişmesini içeriyor. 8. ve son ciltte ise ütopik sosyalizm ve ütopik sosyalist düşünceye temel olan toplumsal mücadeleler ele alınacak.

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ kronolojik bir düzene sahip. Ayrıca Ansiklopedinin tamamlanmasıyla birlikte verilecek olan genel alfabetik dizin, aranılan konu, yer ve kişi adlarına ulaşma kolaylığı sağlamayı amaçlıyor. Her cilt sonunda, bir de kronolojik akış grafiği verilecek.

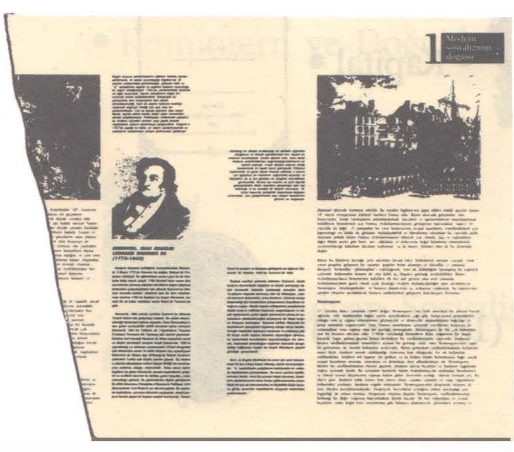
SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ'nin iç düzenine gelince... Her konu, her dönem farklı nitelikteki metinlerle, okuyucuyu her düzeyde bilgilendirme amacıyla ele alındı. Ana metin, çerçeve yazılar, biyografiler, resimaltları ve ekler; konunun bütünlüğü içinde, her biri farklı işleve sahip olan unsurları oluşturuyorlar.

Ana metin, izlenen konunun esası hakkında tarihsel ve olgusal bilgileri, olayların gelişme akışını vererek, omurga işlevi görüyor.

Çerçeve yazıların iki tür işlevi var. Ana metnin bilgilendirme bakımından zenginleştirilmesini, derinleştirilmesini sağlamak; ve konuları değerlendirmede farklı görüş açılarını, özgün yorumları sunabilmek. Bu iki tür işlevin kesin olarak birbirinden ayrılması kuşkusuz mümkün değil. Ancak bazı çerçeve yazılarda değerlendirme işlevinin ve özgün görüşlerin, bazılarında ise bilgilendirme işlevinin ağırlıklı olduğu söylenebilir.

Bilgilendirme işlevi ağırlıklı olan çerçeve yazılarda, konunun genel akışı, yani ana metin içinde ele alınması halinde izlemeyi güçleştirebilecek; veya konuyu dağıtmama kaygısıyla önemli ayrıntıların sunulmasından vazgeçmeyi gerektirebilecek olgulara etraflıca yer veriliyor.

Değerlendirme ve yorum ağırlıklı çerçeve yazılar, öncelikle imzalı olmalarıyla ayırt edilebilirler. Sosyalizmin ve toplumsal mücadelelerin bitmeyen sorunlarla, tartışmalarla, çelişkilerle dolu karmaşık ve canlı tarihi içinde, matematiksel bir mantıkla ve kesinlikle açıklanamayacak, yargılanamayacak birçok nokta var; farklı yaklaşımlarla ele alınan, değişik görüş açılarından değerlendirilen, tartışmaları yıllardır süren ve yıllarca da süreceği belli olan konular var. Böylesi konularla ilgili belirli bir birikime sahip olan yazarların kaleme aldığı imzalı çerçeve yazılara, okuyucuyu temel önemdeki bu tartışmalardan "tarafsızlık" adına yoksun bırakmama kaygısıyla yer veriliyor. Belirgin görüş ayrılıklarının bulunduğu noktalarda, sözkonusu her yaklaşım, onu savunan yetkin bir yazar tarafından bağımsız bir çerçeve yazıda ifade edilecek.

Toplumsal mücadelelerin tarihi içinde, sosyalizm cephesinde veya karşı devrimci cephede eylemiyle, düşünceleriyle önemli rol oynayan kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler, ***biyografilerde*** veriliyor.

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ'nde ***görsel malzemeye,*** yani fotoğraflara, tablolara, desenlere, grafiklere, salt sunuşu rahatlatma ve renklendirme amacıyla değil, konular hakkında bağımsız bir bilgi ve izlenim kaynağı olmaları gözetilerek başvuruldu. Buna bağlı olarak ***resimaltlarındaki metinler*** de, ana metinde, çerçeve yazılarda ve biyografilerde yer almamış olan bilgileri, verileri içeriyor.

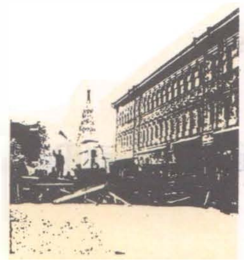
Fasikülleri izleyen ve her cilt sonunda 80 sayfalık bir bölümde toplanan ***eklerde,*** ele alınan konulara ve dönemlere ilişkin belgesel nitelikli metinler var: Önemli çağrılar; söylevler; kararlar; programlar; şarkı, marş ve şiir sözleri; mektuplar; Türkiye'de yayınlanmamış makalelerden parçalar, ekler içinde bulunuyor.

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ'nin metin ve sayfa düzeni, farklı düzeylerde bilgi vererek, birkaç türlü okumaya olanak sağlayan, her konuda yoğun ve derine inen zengin bir bilgi içeriği sunmayı hedefliyor.

İ ç i n d e k i l e r

Modern Sosyalizm

2. Enternasyonalin Çöküşü • • Devrim Öncesi Rus Devrimci Hareketi •

• 1905 Rus Burjuva Demokratik Devrimi • • 1917 Şubat ve Ekim Devrimleri •

 • Sovyet İktidarı ve İç Savaş • • Avrupa'da Sosyalist Devrimler •

• Komintern ve Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri • • Tek Ülkede Sosyalizm •

 • İtalyan Sosyalist Hareketi ve Faşizm • • Bulgaristan'da Faşizm •

• Doğu Avrupa'da Askeri Diktatörlükler • • Almanya'da Nazi İktidarı Karşısında

Sosyalistler • • İspanya İç Savaşı • • 2. Dünya Savaşı Öncesi ve

Sırasında Sosyalizm •

• 2. Dünya Savaşı Ertesinde Sovyetler Birliği ve Dünya •

• Doğu Avrupa'da Sosyalist Rejimler ve Sovyetler Birliği •

• Yunanistan İç Savaşı •

• Çin Devrimi •

• Vietnam ve Çin Hindi'nde Devrim •

• Afrika Devrimleri •

• Filistin Devrimi ve İsrail'de Sosyalist Hareket •

• Küba Devrimi •

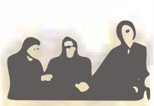
• Latin Amerika'da Devrim ve Karşı Devrim •

• Avrupa'da 68 Dalgası ve Yeni Sol •

• Avrupa Komünizmi •

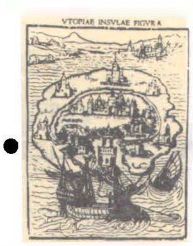
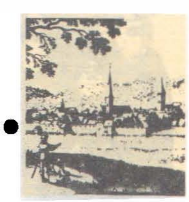
• Avrupa'da ve Dünyada Silahlı Eylem •

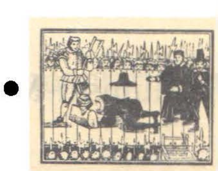
• Avrupa'da Diktatörlüklerin Sonu •

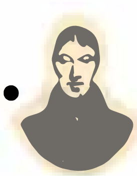
 • Polonya ve Doğu Avrupa'da İşçi Muhalefeti • Solidarność • Yeşiller ve Alternatif Hareket • • Çin ve Sovyetler Birliği'nde Reformlar •

Marx Öncesi

• İlkçağ'da Eşitlikçi Hareketler • • Ortaçağ'da Ütopya • • Köylü Savaşları • • Rönesans ve Reform • • Kent Devletlerinde Sınıf Mücadelesi •

• Aydınlanma •

• Amerikan Devrimi • • İngiliz Devrimi •

• Fransız Devrimi • • İşçi Sınıflarının Oluşması • • Ütopyacı Sosyalizm •

Türkiye

• Şeyh Bedreddin'den Tersane Grevi'ne - Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Mücadeleler •

• II. Meşrutiyet'te Sosyalist Örgütlenmeler ve İşçi Hareketi •

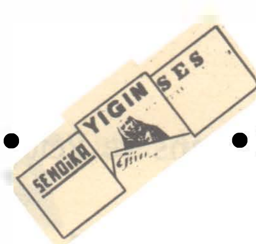
• Kurtuluş Savaşı ve Sosyalizm •

• Kemalist Rejim Karşıtı Ayaklanmalar •

• Tek Parti Döneminde Sosyalist Hareket ve TKP •

• DP İktidarında Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalist Hareket •

• 27 Mayıs •

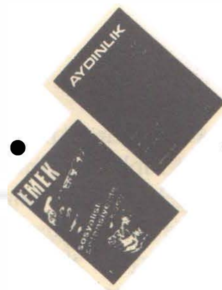

• 27 Mayıs Sonrasında Sosyalist Hareket ve İşçi Sınıfı Hareketi •

• Türkiye İşçi Partisi ve

Toplumsal Mücadeleler • • Sosyalist Harekette Bölünme •

• Parlamento Dışı Mücadelenin Yaygınlaşması •

• 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi •

• 12 Mart Sonrasında Silahlı Mücadele •

• Sosyal Demokrasinin Yükselişi •

• Faşist Hareketin İktidara Yönelişi ve MC İktidarları •

• 12 Mart Sonrasında Sosyalist Hareket ve İşçi Hareketi •

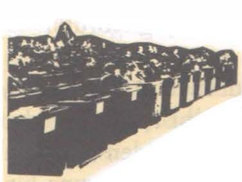
• Sendikalar, Kitle Örgütleri ve Sosyalist Örgütler •

• Toplumsal Mücadele ve Şiddet •

• Parlamentarizmin Tıkanışı •

• 12 Eylül 1980 •

Sunuş

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'nin amacı dünya ve Türkiye'deki toplumsal mücadelelerin arka planı üzerinde sosyalizmin gelişmesinin bilgisini bir araya getirmek.

Bilginin edinilmesi, sınıflandırılması ve yeniden üretilmesinin en eski biçimlerinden biri olan ansiklopedi, ortaçağdan çıkmaya hazırlanan Avrupa'da Aydınlanmacıların elinde devrimci bir yeniliğe dönüştü. Yalnızca bir ideolojik güç olmasının ötesinde, dolaysız bir üretici güç oluşturduğu ölçüde, bilginin yükselen yeni toplumsal güçlere bağlı aydınlarca mülk edinilmesi Fransız Devrimi'nin fikir donanımını sağladı.

Sermayenin ve yeni üretici güçlerin mülkiyetini elinde tutan burjuvazinin, fikirler alanındaki egemenliği, soyluların karşısındaki bütün güçleri yanına çekip, her alanda zafer kazanmasını sağladı. Toplumu ve üretimi yönetenler bilginin ve bilgi üretiminin araç ve imkanlarının da sahibi oldular. Böylelikle bilginin iktidarın, iktidarın da bilginin yeniden üretimini karşılıklı olarak beslediği bir üst yapı içinde bilgiyle egemenlik birbirine eklemlendi.

Türkiye'nin, kendi tarihsel gelişmesi içinde böylesi bir aydınlanma süreci yaşamış olduğu söylenemez. Ancak, bu, hiç de, egemen bilginin, egemenliği ellerinde tutanların bilgisi olmasını engellemiş sayılamaz. Üstelik, bilginin devlete ait kurumlar dışında bir üretim mekanizmasından yoksun oluşu, Türkiye'de bilgi üretiminin daha en baştan devlet iktidarı ile bütünüyle örtüşmesine yol açtı. Toplumun bilgiye erişebilmesi her zaman resmiyet dünyası dolayımıyla ve onun onayıyla gerçekleşti.

Tanzimattan bu yana, toplumun egemen entelektüel üretim mekanizmaları olarak, okullar, üniversiteler ve bilim kurumları resmiyet dünyasının ideolojik yeniden üretimi işlevini yüklendi. Fikri hayatın yeniden üretiminin aktörleri olan aydınlar, üniversite ve akademilerin, merkezî iktidarlardan nispeten bağımsız hatta onlara karşı geliştiği ülkelerden farklı olarak, Türkiye'de genellikle resmî ideolojinin dolaysız taşıyıcıları oldular. Ancak toplumsal mücadelelerin canlandığı, yeni toplumsal dayanakların belirdiği dönemlerde fikir hayatı resmî toplumun dışında gelişme imkanları bulabildi.

Sosyalizmin bilgisinin kazanılması ve yeniden üretilmesi, egemen fikir dünyasından kopmuş bir aydınlar tabakasına ihtiyaç duyar. Avrupa dillerinde "akıl" kökünden gelen *intelligentsia* sözcüğü ile tanımlanan aydınlar, Türkiye'de, devletin bilgisinin yeniden üretilmesi sistemi içinde aynı kökten gelen başka bir kelimeyle *intelligence* yapar, devlet için bilgi toplar hale düşürülmüşlerse; bu zemin üzerinde sosyalizmin bilgisinin edinilmesinin mümkün olabileceğini sanmamak gerekir.

Tanımı gereği, varolan toplumsal ilişkilerin ve devletin toplumla ilişki tarzının eleştirisi üzerine kurulu olan sosyalizm, bu entelektüel üretim sistemi içinde ancak bilinemez kılınır. İdeolojik üstyapının işlevi toplumu bütünlük halinde tutmak için onay üretmek, muhalefeti eritmek ve massetmek olduğuna göre, sosyalizmin bilgisi bu sistem içinde ya hiç üretilemez, ya da bir *"camera obscura"* da, bir karanlık kutuda olduğu şekilde başaşağı duran bir görüntü olarak resmedilir. Bu, toplumun içinden çıkması imkansız bir anormalliğin tasviri haline gelir.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, kendisini herşeyden önce bilginin bu üretiliş tarzının dışında, ondan bağımsız olarak tanımlıyor.

Sosyalizm 150 yıldan daha uzun bir zamandır dünya ölçeğinde bir toplumsal, siyasal ve entelektüel hareket olarak sürüyor. Ekim 1917'den bu yana da iki milyara yakın insan, "sosyalist" toplumsal ve ekonomik ilişkiler içinde yaşıyor. Kapitalizmle sosyalizmin, çeşitli toplumsal siyasal, ekonomik ve entelektüel örgütlenme tarzları içinde çatışmalı bir birlik oluşturduğu bugünkü dünyayı kavramak ve bilmek, kapitalizmi ve sosyalizmi birlikte bilmeksizin olanaksızdır. Bu yüzden sosyalizmin bilgisi, kapitalizmi aydınlatarak ve onunla girdiği fikri çatışmaları içinde gelişerek, kendisi bilinmeksizin dünyanın bilinemeyeceği ölçüde önem kazandı.

Oysa Türkiye'de, sosyalizmin bilgisine erişmenin, resmiyet dünyasının kısıtlayıcı doğası kadar, sosyalist siyasal kültürün kendisini yeniden üretmekte karşılaştığı içsel sorunlardan ötürü de güçleşmiş olduğu söylenebilir.

Öncelikle, düşünsel ve tarihsel kaynakları Avrupa kültüründe olan sosyalizmin teorik bilgisi, Türkiye için büyük ölçüde, çeviri metinlerin miktarına ve yayınlanma sırasına bağlı olarak edinilebilir ve bu da çoğu zaman bir dil sorununu peşi sıra sürükleyerek getirir. Öte yandan, sosyalizmin, varolan siyasal ve ideolojik egemenlik sistemi karşısında toplumda kendisine sürekli bir meşru dayanak edinebildiği dönemlerin sınırlılığı ve birbirlerinden kopukluğu da, sosyalistler tarafından üretilmiş erişilebilir bilgi birikiminin daha çok bir yığışma halini almasına yol açar.

Bütün bunlara, 1980 sonrasında hüküm süren kültür ve ideoloji politikasının belkemiğini oluşturan depolitizasyonun hatta bilgisizleştirmenin yarattığı tahribat da eklenecek olursa, toplumun belleğinin, toplumsal mücadelelerden ve bu mücadeleler üzerinde gelişmiş olan sosyalizmin bilgisinden arındırılarak nasıl zaman dışına sürüklendiği, parçalandığı ve kısmileştiği görülür.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, toplumun kendi tarihini dünya tarihi içinde yeniden kurabilmesi ve bu tarihsel zamana yeniden sokulabilmesi için girişilmiş olan, egemen bilgi edinme tarzına bir alternatif oluşturma çabasıdır. Ve birkaç bakımdan kendisine özgü özelliklere sahiptir.

Birinci olarak elinizdeki yayın bütünüyle telif olarak yazılmıştır. Yayın Kurulu'nun hazırladığı yayın planı uyarınca yerli ve yabancı yazarların yazdıkları metinlerden oluşmaktadır. Öte yandan, dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacağı gibi yazarlar, görüşleri bakımından tek bir eğilimi temsil etmemekte, Türkiye ve yurt dışında yaşayan sosyalistlerin hemen hemen tüm eğilimlerini kapsamaktadır. Bir başka özelliği ise, "olgusal", "ansiklopedik" denilen bilgilerin yanısıra, yazarların kendi görüşlerini imzalarıyla açıkladıkları kanaat belirten çerçeve yazılar içeriyor olmasıdır.

Bu son özelliği, belirli bir tarihsel sürecin yol açtığı çatışmalar dolayısıyla ortaya çıkan görüş farklılıklarının okuyucuya aracısız yansımasını sağlayacaktır. Okuyucunun, tarihte maddi şartlar kadar, onun içinde rol alan aktörlerin bilinçlerinin, iradelerinin, özetle süreci oluşturan ve etkide bulunan manevi şartların da mümkün olan en geniş bilgisine erişebilmesine; kesinliğine hiçbir zaman tam olarak güvenilemeyecek nesnellik iddiaları ile yetinmek yerine, tarihsel sürecin nesnel bir yeniden kuruluşu için sağlam veriler elde etmesine olanak verecektir. Özetle ansiklopedinin nesnelliği, öznel görüş açılarının çoğulculuğunda aranmalıdır.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, resmî tarih yazıcıları tarafından yazılmış olmadığı için, yalnızca zaferlerin değil yenilgilerin de, yalnızca iktidarların değil muhalefetlerin de, yalnızca büyük adamların değil, küçük adamların da bilgisini içermeyi amaçlamıştır.

Bununla birlikte ansiklopedinin, konu aldığı sosyalizmin büründüğü bütün belirlenimleri kapsamayacağının peşinen belirtilmesi gerekir. Bu çalışma, sosyalizm hakkında her şeyi kapsayan bir katalog olmadığı gibi dünya tarihi boyunca toplumsal mücadeleler sürecinin tümünü içeren bir tarih kitabı da değildir. Burada yapılan daha çok, sosyalizmin teorik ve siyasal gelişmesinin başlıca dönüm noktalarını, tarihi yapan maddi ve toplumsal koşullara dayalı olarak açıklamaktır.

Sosyalizmin bilgisi yalnızca kapitalizmle olan çatışması içinde değil kendi iç ihtilafları içinde de resmî tarih ya da hiziplere özgü tarih yazımı aracılığıyla kısmileşti ve parçalandı. Bu çalışma bir bakıma bu parçalanmış tarihi de yeniden kurmak amacını güdüyor.

Çalışmanın içine yerleştirildiği üç büyük bölümden oluşan plan ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Genellikle alfabetik düzene ya da takvim düzenine alışmış olan okuyucunun bu alışkanlıklarından doğan beklentisi daha çok genetik bir kuruluşu empoze eder. Bununla birlikte eldeki sunuluş düzeni sosyalizm tarihinin özgüllüğü bakımından en uygun olanıdır.

Sosyalizmin gelişmesinin ilk biçimleri, geri üretim ilişkileri içinde tam olarak billurlaşmamış fikirler ve onların kavramları, ancak modern sosyalizmin kavramsal ve tarihsel çerçevesi içinde anlaşılabilir ve ayırt edilebilir hale gelir. Bu yüzden *Marx öncesi*, yayın planında en son sıraya yerleşti, modern sosyalizm başa geçti. Türkiye'deki okuyucunun özel ilgisi açısından ise Türkiye'de sosyalizm ve toplumsal mücadelelerin sunuluşta mümkün olan ilk sıraya yerleşmesi beklenebilirdi. Ancak burada da, teorinin ve sosyalist hareketin toplumsal kaynakları ve gelişme süreci bakımından dünya tarihi içinden geçerek günümüze gelmesi, Türkiye'yi güncel ve tarihsel ilişkileri içinde kavrayabilmek bakımından gerekliydi.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, yazarlarının çeşitliliği, uluslararası kaynakları ve bu projede yer alan herkesin birleştiği ortak amaçlar bakımından Türkiye'deki sosyalist birikimin 1980'li yıllar sonunda bir grafiği olarak da kabul edilebilir. *İletişim Yayınları* bu birikimi biçimlendirmek ve erişilebilir bir bilgi kaynağı kılmak dışında tek başına Türkiye'de sosyalizmin bilgisini temsil etme iddiasında değildir. Bununla birlikte imzalı olanlar dışındaki metinlerin sorumlulukları doğrudan doğruya yayın kuruluna aittir.

Sosyalizm ve toplumsal mücadelelerin bilgisi yalnızca sosyalistlerin değil bütün toplumun hayatının bilgisidir. Çelişkili bir birlik olarak toplum, hayatını kimi zaman sert kimi zaman ılımlı bir mücadele süreci içerisinde sürdürecektir. Bu yüzden okuyucu bu çalışmada yazılanların yalnızca sosyalistlerin ilgileneceği, ya da başka ülkelerde gerçekleşmiş hayatlar olduğu duygusuna kapılmamalıdır. Yaşadığımız süreci idrak etmeyişimiz onu bizim hayatımız olmaktan çıkarmaz. Henüz yaşamamış oluşumuz, başka yaşantıları bizim için imkansız kılmaz. Tersine dünyayı bir bütün olarak kavramayı kendisi için kolaylaştırdığı nispette okuyucu bu yayında kendisine söylenmek istenen asıl şeyin doğruluğunu görmek fırsatını bulacaktır. — *Anlatılan Senin Hikayendir!*

E. Kürkçü

Modern Sosyalizmin Doğuşu

Giriş

Bir Tanımın İmkânları

19. yüzyılın ortalarından bu yana toplumsal mücadeleler tarihinin merkezinde yer alan sosyalizmin ne olduğu sorusuna tek bir karşılık vermek olanaksız gibidir. İma ettiği bütün anlamları kucaklayacak bir genellemeyle sosyalizm, özel mülkiyet temeli üzerine kurulu toplumsal düzenlere, daha özgül olarak da kapitalizme karşıtlığından hareketle tanımlanabilir gibi görünür. Ancak bu genelleme birçok bakımdan yanıltıcı sonuçlar verir. İlk olarak bundan çıkarılacak bir tanımlama, tarihsel içerikten yoksundur. Genel olarak özel mülkiyet, tarihsel olarak belirlenmiş bir kavram değildir, bu yüzden, genel olarak özel mülkiyete karşıtlık, kavram olarak sosyalizme ancak soyut ve olumsuz bir anlam yükler. Farklı toplumsal ve ekonomik ilişkiler üzerine kurulu düzenlerin, özgül sınıf çelişkilerinin yansımalarını ayrılaştırır ve belirsizleştirir. Öte yandan, burjuva toplumu karşısında bir toplumsal tavır alış olarak belirlenmesi, bir olumsuzlama olarak, sosyalizmin ne olmadığına ilişkin bir tanım sağlar gibi görünse de, bu, sonuçta tüm anti-kapitalist eğilimleri sosyalizm olarak türdeş bir kategori içinde toplar. Böylece tarihsel eğilimleri itibariyle "gerici", "reformcu" ve "devrimci" sosyalizmler kendi özgül fikri ve toplumsal bağlarından çözülmüş bir genellik ve ortaklık içinde görünür ve gerçek mahiyetleri bakımından kavranamaz olurlar. Nihayet, böyle bir genelleme, somut birer biçimleniş ve toplumsal ekonomik düzen olarak yaklaşık 70 yıldır dünya üzerinde varolmaya devam eden "sosyalizmleri" kapsamadığı için de iyice tarih dışına düşer.

Bu yüzden, sosyalizmin gelişmesini birkaç büyük tarihsel döneme yayılan toplumsal mücadelelerin arka planı üzerinde izleyebilmek ve modern sosyalizmi anlamlandırabilmek için kavramın, ortaya çıkışından başlayarak içeriğinde ve dile getirdiği gerçek ilişkilerde meydana gelen değişiklikleri gözlemek gerekir.

Kavram Olarak Sosyalizm

Toplumsal ve siyasal edebiyata girdiği ilk dönemlerde sosyalizm, daha çok toplumun eğitilmiş katmanları arasında yandaş bulan, siyasete karşı kayıtsız bir toplumsal reform öğretisini anlatırken, komünizm, daha çok işçiler ve zanaatkârlar arasında tutulan, mülkiyet ilişkilerinin değiştirilerek, bireysel mülkiyetin yerini mal ortaklığının almasını savunan öğretileri kapsamına alıyordu.

Ancak, bu sosyalizm ve komünizmlerin ileri sürdükleri başlıca ortak ilkeler olarak, toplumun birey karşısındaki hak iddiaları, toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması çağrısı, malların ortaklığı talebi, ilk olarak 19. yüzyılda ortaya atılmış değildi. Toplumun sınıflar halinde bölünüşünün tarihen tescil edildiği kadim çağdan beri, bu ilkeler ezilen sınıfların kültürü içinde kimi zaman dinsel biçimlere bürünerek, kimi zaman, batınî mezheplerin, kimi zaman münzevî cemaatlerin iç dili olarak bir ezilen sınıf kültürü halinde yaşayagelmiş ve 19. yüzyıl ütopyalarına popüler bir temel sağlamıştı.

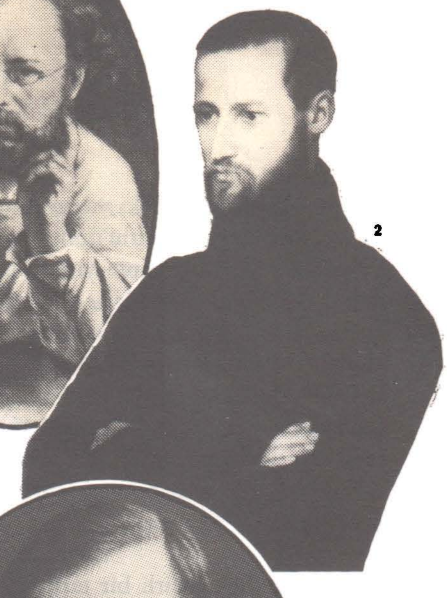
Modern sosyalizmin, kapitalizmin olduğu kadar kendisinden önceki sosyalist ve komünist dogmaların da eleştirisi üzerinde kapsamlı ve bütünlüklü bir teori olarak kurulması, bütün bu kavramlar ve fikirlerle birlikte onların gerisinde yatan toplumsal, iktisadi ve entelektüel koşulların da tutarlı bir açıklanışını mümkün kılan araçları sağladı.

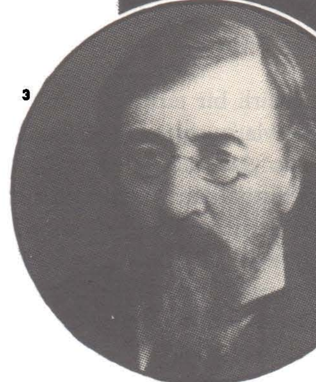
Modern sosyalizmin bakış açısından, bir kavram olarak sosyalizm, başlıca üç düzlem üzerinde cereyan eden görece farklı mahiyetteki insan ilişkilerini tanımlar.

1. Bir Tarihsel Kategori Olarak Sosyalizm

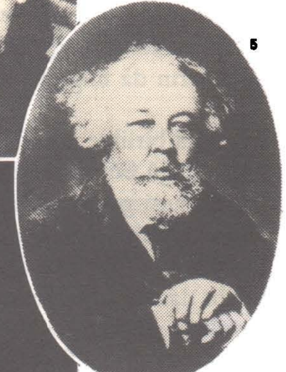
Marx ve Engels, maddeci tarih anlayışına dayandırdıkları kendi bilimsel teorileriyle 19. yüzyılın toplumsal ve siyasal mücadeleler alanına girinceye kadar *sosyalizm* ve *komünizm* çeşitli teorisyenlerince, insanlıkta genel olarak varolduğu varsayılan "adalet" idealinin sonunda cisimleşeceği bir toplum durumu, *tüm insanlığın* mutluluk ve refahı için "rasyonel", akla uygun bir toplumsal üretim, dağıtım ve tüketim sisteminin, onu özleyen insanların *iradelerine* dayanılarak eski toplumun içinde, ya da onun yanısıra kurulması olarak anlaşılmış ve dile getirilmişti. Bütün bu sosyalizm ve komünizmler, 1789 Fransız Devrimi'ni hazırlayan ve devrim içinde süren toplumsal mücadelelerden doğan bütün böylesi teoriler, devrimin toplumsal ve siyasal kazançlarından yoksun bırakılan pleb kitlelerin modern toplumun örgütlenişine ilişkin naiv beklentilerine denk düşüyordu. Devrim sırasında geçici bir süre için bir "ikili iktidar" durumu içinde elde ettikleri egemenlik imkânlarını yitiren yoksulların, eşitlik, özgürlük ve kardeşliğin burjuvazinin çıkarlarına uygun olarak örgütlenmesine duydukları haklı tepki, bu teorilerde, aynı burjuva devriminin ilkesel çerçevesi ve genel zihniyeti içinde dile getirilişinin sınırlılıklarıyla malûldü. Projelerin çokluğuna, çeşitliliğine, gerçekleşme ve gelişmeleri için öngördükleri birbirlerinden farklı yöntemlerine karşın tüm bu sosyalizm ve

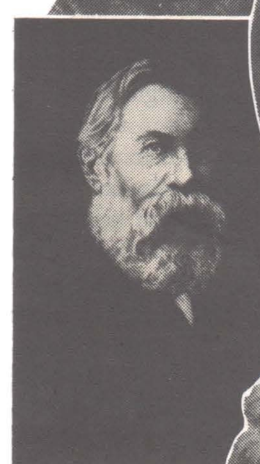

1

2

3

4

5

6

7

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Üstte: *Grandjouan'ın "Grev" illüstrasyonu.* Sayfa 12, 14 ve 15'deki portreler: *Modern tarihte "sosyalizm" adına yaşanan deneyimlerin çoğunu temsil eden bu kuramcılar ve siyasal önderler demetini gözden geçirmek; "sosyalizm"in, bir yandan son derece geniş bir yelpazenin varlığını tanıtlarken, bu yelpaze içinde birbirleriyle uzlaşması imkânsız karşıtlıklar barındırdığını da ortaya koyuyor. (1) Proudhon-Mülkiyet düşmanlığı ve ütopyacı küçük burjuva sosyalizmi. (2) Blanqui-Öncü azınlığın darbeci eylemi. (3) Çernişevski-Radikal köylü hareketi ve halkçılık. (4) Michel-Devrimde toplumsal örgütlenme. (5) Bakunin-Sosyalist anarşizm. (6) Engels. (7) Marx. (8) Kautsky-Marksizmden modern sosyal demokrasiye. (9) Kerenski-Evrimcilik, reformizm ve devrim. (10) Lenin. (11) Troçki-Devrimde kurumlaşma ve tasfiye; devrim ve sürekli devrim. (12) Luxemburg-Kitlesel devrimci eylem ve emperyalizm. (13) Stalin-"Tek ülkede sosyalizm"; devrimde ve enternasyonalizmde kurumlaşma. (14) Gramsci-Faşizm, sosyalist aydın ve sosyalist iktidar. (15) Mao-3.Dünyada ve kırda ilk sosyalist devrim. (16) Che-Anti-emperyalizm ve sosyalizm; kurumsal olmayan enternasyonalizm. (17) Nasır-Arap sosyalizmi. (18) Berlinguer-Avrupa Komünizmi. (19) Dubçek-Doğu Avrupa'da sosyalist muhalefet. (20) Palme-"Sosyal refah devlet"çi sosyalizm. (21) Allende-3. Dünyada parlamentarist sosyalist mücadele. (22) Meinhof-Kapitalizmin metropollerinde silahlı eylem. (23) Kelly-Anti nükleer, barışçı, Yeşil Hareket. (24) Davis-İnsan hakları, ırkçılık karşıtlığı ve sosyalizm. (25) Gorbaçov-Sosyalist sistemde reform ve yeniden yapılanma.*

komünizmlerin ortak bir özelliği vardı. Gerçekleşmelerinin imkânlarını ve koşullarını *tarihte* değil *akıl ve irade*de arıyorlardı.

Toplumsal ve siyasal düşünce tarihi içinde ilk kez Karl Marx ve Friedrich Engels, toplumun da doğa gibi, *insanların onu nasıl kavradıklarına* bağımlı olmayan bir *maddi hareket süreci*ne sahip bulunduğundan hareketle komünizmi, üretim tarzlarının birbirlerinin yerini aldığı, *toplumun tarihsel gelişmesinin* zorunlu bir uğrağı olarak belirlediler. Toplumun daha önceleri varsayıldığı gibi, kendisinin ya da yöneticilerinin iradesine bağlı olarak her türlü biçimi alabilen, keyfî ve raslantısal olarak ortaya çıkıp aynı şekilde değişen mekanik bir bireyler toplamı olduğu yolundaki idealist tarih anlayışı, maddeci tarih anlayışının toplum bilimleri alanında doğrulanışı ile sona erdi. Böylece toplumsal ekonomik oluşum kavramının belirli üretim ilişkilerinin bir toplamı, bu oluşumların gelişmesinin ise bir doğal tarih süreci olarak belirlenmesi ile, toplumun bilgisi ilk kez bilimsel bir temel edindi.

Maddeci Tarih Anlayışı

Toplumu, insan ilişkilerinin maddi hayatın üretilmesi ve yeniden üretilmesi temeli üzerindeki oluş ve yokoluşları süreci olarak açıklayan anlayış, 1789 Devrimi'nin gelişme yolunu açtığı kapitalizmin, feodal toplumun içinden çıkarak onun yerini almasının tarihsel bir meşruiyete sahip bulunması kadar, burjuva toplumunun geçiciliğinin ve yerini bir başka ve daha yüksek toplum biçimine -sosyalizme- bırakmasının da tarihsel bir zorunluluk olduğu sonucuna ulaşır. Toplumun değişmesini maddi üretim süreçlerinin hareketi olarak kavrayan bu anlayışa göre:

"Gelişmelerinin belli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, varolan üretim ilişkileri ile, ya da aynı şeyin hukuki bir ifadesinden başka birşey olmayan, o ana kadar içinde hareket ettikleri mülkiyet ilişkileri ile çatışmaya düşer. Bu ilişkiler üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olmaktan çıkar, bunların ayak bağı haline gelir. O zaman bir toplumsal devrim dönemi açılır. İktisadi temelin değişmesiyle birlikte, tüm muazzam üstyapı az ya da çok hızlı bir biçimde dönüşüme uğrar...

Hiçbir toplumsal düzen, içinde gelişmesine imkân olan üretici güçlerin hepsi gelişmesini tamamlamadan ortadan kalkmaz ve yeni, daha yüksek üretim ilişkileri de varoluşlarının maddi koşulları eski toplumun rahminde olgunlaşmadan önce ortaya çıkmaz...

Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin bireysel çatışmalar anlamında değil, toplumdaki bireylerin hayatlarını kuşatan koşullardan doğan çatışmalar anlamındaki son çatışmalı biçimidir. Burjuva toplumunun rahminde gelişen üretici güçler, aynı zamanda bu çatışmanın çözümünün maddi koşullarını da yaratır. Böylelikle bu toplumsal oluşumla birlikte insanlığın tarih öncesi sona erer." (Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Önsöz).

Kapitalizm, Sosyalizm ve Komünizm

Maddeci tarih anlayışı, kapitalist toplumun gerçek işleyişinin bilgisine dayalı bir değişme teorisine değil, fantazyalar üzerine kurulu tasavvurlara bağlanan ütopyaların imkânsızlığı kadar, sosyalizmin imkânlarını da üretimin tarihsel gelişmesinin çelişkili doğasıyla açıklar.

Üretici güçler toplamının kapitalizm koşullarında gösterdiği gelişme, zorunlu çalışma zamanlarının kısaltılmasıyla insanın doğal şartların egemenliğinden kurtulmasının, doğadan özgürleşmesinin imkânlarını gerçekten vareder. Toplumsal bir ölçek üzerinde modern otomasyonun yönlendirdiği araçlarla gerçekleştirilen üretimin toplumsal niteliği, toplumsal mülkiyet üzerine kurulu zorunlu çalışma zamanlarının en aza indirilebildiği ve içinde insanların her yönde bireysel olarak gelişmelerinin, "herkesin, herkesin yapabildiği işi yapabilmesinin", "sabah balık avlayıp, öğlen resim yapıp, akşam da eleştiri yapabilmesinin" bir tasavvur, bir ütopya olmaktan çıkıp maddi bir gerçeklik haline geldiği bir üretim tarzının maddi önkoşullarını ve teknik donanımını sağlar.

Toplumsal değişmeyi, insan eylemlerinin ardarda dizilmesi olarak tarihle; tarihsel dönemleri, üretim tarzlarının birbirlerinin yerini almasıyla; üretim tarzlarını üretimde yaratılan artığın mülk edinilme tarzıyla açıklayan tarih anlayışı, kapitalizmin dönüşme mekanizmasını da bunlarla teorik olarak tutarlı bir tarzda kurar. Buna göre:

Kapitalizm, modern büyük ölçekli sanayi üretimi temeli üzerinde, sermayenin ve toplumsal üretim araçlarının bireysel mülk edinilmesidir. Bu üretim tarzı, üretim araçlarına sahip oluşları, çalışma süreci içinde işgal ettikleri yer ve üretimin sonuç ve imkânlarını tasarruf edişleri bakımından birbirleriyle karşıtlık içinde yaşayan başlıca iki sınıfın, burjuvazi ile işçi sınıfının çatışmalı birliğidir.

Komünizm ise, bu sınıf çatışmasının çözülmesinin ürünü olarak, sınıflara bölünmüş halde yaşayışın son bulması, modern kapitalist üretim tarzı içinde edinilmiş üretim araç ve imkânlarının toplumsallaştırılarak, zenginliğin tüm toplumun mülkü kılınması, toplumsal üretimin sonuçlarının, mülkiyet veya çalışmaya değil, ihtiyaca göre tasarruf edilmesine dayanan özgür üretici bireylerin özgür birliği olarak tanımlanır. Bu bakış açısından, tarihsel olarak, kapitalizm *gerçeklik,* komünizm *imkândır.* Bu imkân, bir tarihsel eğilim olarak kapitalist üretim tarzının kendisinde içerilir. Bu imkânın gerçekleşmesi sürecinin öznesi işçi sınıfıdır.

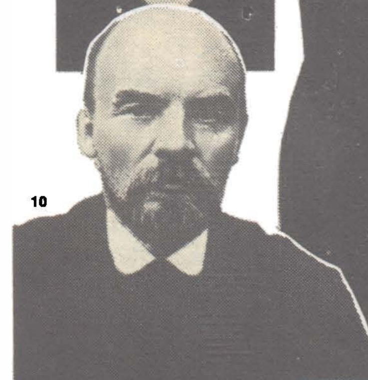
8

9

10

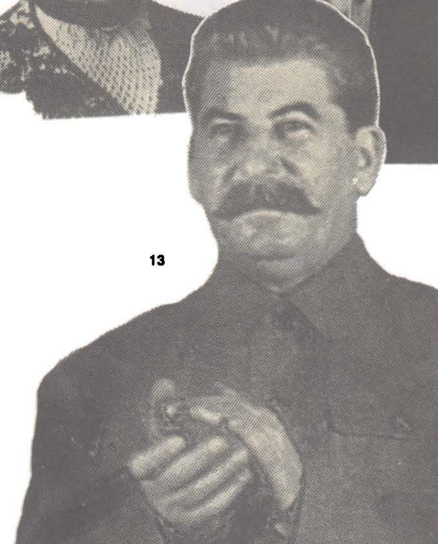
11

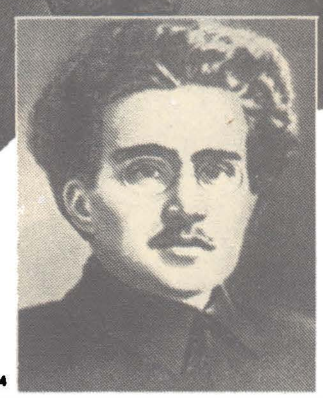
12

13

14

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Sosyalizm, bu imkân halindeki sınıfsız toplumun kapitalizmden çıkış biçimi, sınıfsız toplumun gelişmesinin ilk evresidir. Kır ile kent, tarım ve sanayi arasındaki gelişme eşitsizliklerinin henüz yaşandığı, işbölümünün henüz aşılmadığı bir geçiş dönemidir. Sınıfsız toplumun kendi temelleri üzerinde gelişebildiği, daha yüksek bir evresinde, kapitalizmden devralınan eşitsizlikler sona erdirilmelerinin imkânına kavuşur, üreticilerin kısmilik ve parçalanmışlıklarının son kalıntılarıyla birlikte, insanın insanı denetlemesi, sömürmesi ve baskı altına almasının son bulacağı öngörülür.

Maddeci tarih anlayışı çerçevesinde sosyalizm, kapitalizm ve komünizm ile bağlantıları içinde bir tarihsel geçiş kategorisi olarak böyle bir ilişkiler toplamını anlatır.

2. Bir Siyasal Hareket Olarak Sosyalizm

İşçi Sınıfının Hegemonya Aracı Olarak Sosyalist Siyaset

"Gelişmesinin belli bir aşamasında maddi üretici güçler ile üretim ilişkilerinin çatışmaya düşmesi", ve bunun "bir toplumsal devrim çağı açması", kapitalizmin diline çevrildiğinde, işçi sınıfının burjuva özel mülkiyet rejimi ile çatışmaya girmesi anlamına bürünür. Bu çatışma, işçi sınıfının burjuva toplumu çerçevesindeki yaşayışının siyasal düzeyini, egemen sınıfın ideolojik ve zor aygıtlarıyla ve tüm öteki sınıflarla olan ilişkilerinin içinde çözümlendiği alanı oluşturur. Sosyalist siyaset kavramı, işçilerin bir iktisadi birim olarak içinde yaşadıkları ulus-devletler çerçevesinde, toplumun öteki ezilen sınıflarını yanlarına doğru sürükleyerek burjuvazinin hegemonyasına karşı geliştirdikleri karşıt ideolojik hegemonya sisteminin temel dayanağıdır. Siyasal düşünceler toplamını, somut birleşme ve örgütlenme tarzlarını, mücadele biçim ve araçlarını, program ve taktikleri, kurumları, imkânları, gelenek ve kültürü kapsayan sosyalist siyaset etme tarzı, işçilerin tüm toplumun genel çıkarını sosyalizmin genel çerçevesi içinde temsil etmesine imkân verir. Ulusal sıfatlarla, Türk, Alman vb. sosyalizmlerinden bu anlamda söz edildiği görülür.

Uluslararası Sosyalist Hareket

Öte yandan kapitalizmin uluslararası bir alan üzerinde kurulu organik ilişkileri, dünya ölçeğindeki egemenlik sistemi, işçi hareketini de uluslararasılaştırır. Sosyalizm bu çerçevede uluslararası çapta bir siyasal içerik yüklenir. Uluslararası sosyalizm kavramı, dünya ölçeğinde bir sosyalist toplum kurma amacını dile getirir. "Bütün ülkelerin işçileri birleşin" çağrısının arka planında, işçi sınıfının "dünya-tarihsel" varoluşu anlayışı yeralır.

Sosyalizm ve Egemenlik

Modern sosyalizmin bakış açısından, bilincine varılmış sınıf mücadelesi olarak siyaset, bu mücadeleye imkân veren koşullar ortadan kalkmadıkça, sona ermez. Sınıflı toplumdan sınıfsız bir topluma "devrimci geçiş", işçilerin egemen sınıf olarak örgütlenmesini, mülksüzleştirilmiş sınıfların direncinin kırılması için siyasal toplumun araçlarıyla donanmasını gerektirir. Paris Komünü'nün ve 1917 Sosyalist Ekim Devrimi'nin sunduğu modeller böyle bir devrimci geçiş devletinin standardı olarak genel kabul görür. Burada egemenlik, sosyalizmle çelişen değil, onun koşullarını hazırlayan bir ilişki olarak sosyalizmin anlam çerçevesine eklemlenir.

3. Bir Dünya Görüşü Olarak Sosyalizm

Sosyalizmin bir tarihsel gelişme uğrağı, tarihsel olarak belirlenmiş koşulların biraraya gelmesiyle toplumun alması kaçınılmaz bir biçim olarak kavranması, insanın varlığı ile bilinci arasında belirli bir ilişki kurulması anlamına gelir. Bu ilişkilendirme tarzı modern materyalizmin bakış açısına aittir. Sosyalizmin felsefi dayanağı materyalizmdir. Bununla birlikte dünya görüşü, yalnızca bir felsefi bakış açısına indirgenemeyen, dünya üzerinde faaliyette bulunan insanların dünyayla, öteki insanlarla, bir bütün olarak toplum ve doğayla kurdukları ilişkileri hakkındaki genel görüşleri, bilgileri, değerleri ve inançlarının nispeten gevşek bir tarzda eklemlenişidir. Dünya görüşü olarak sosyalizm, toplumun ve doğanın kesintisiz bir oluş ve yokoluş süreci olarak kavranışına dayandığından, çağdaş bilimin bakış açısını paylaşır. Ezilen sınıflara, bu dünyadaki konumlarının mutlak olmadığını, yaşama ve çalışma tarzlarının değişmesinin imkânlarını açıklayarak, onlara kapitalizm karşısında öznel olarak eleştirel ve devrimci bir konum sağlar. İşçi sınıfının kendisi hakkındaki bilgisi, çağdaş bilimle toplumsal dolayımlar içinde bağlanır.

Toplumsal Mücadeleler ve Sosyalizm

Sosyalist düşünce, yalnızca kendisiyle ya da öteki düşüncelerle ilişkisi içinde açıklanabilir olmaktan uzaktır; düşüncelerin kendi tarihleri, kendi hareketleri yoktur; düşüncenin tarihi, düşünen, düşünerek eylemde bulunan, somut belirlenimleri içindeki insanların tarihidir. Bu yüzden sosyalizmin bilgisi, toplumun bilgisinden, yani tarihten çıkartılmayı, gelişmesi içinde gözlemlenerek yeniden kurulmayı gereksinir. Sosyalizmin tarihini öteki fikirler gibi mümkün bütün görünümleri içinde kavrayabilmek için, mücadele halindeki insanlığın tarihine dönmek, insanlığı kendi kendisiyle mücadeleye sokan şartları kavramak, ilkeleri hayattan çıkmış ve hayata mukabil etkide bulunuş süreçleri içinde izlemek gerekir. Burada sosyalizmin öteki düşüncelere tek üstünlüğü, tarihe, kendisinin tarihle açıklanışının teorik imkânlarını sunabilmiş olmasıdır.

Sosyalizmi Hazırlayan Koşullar

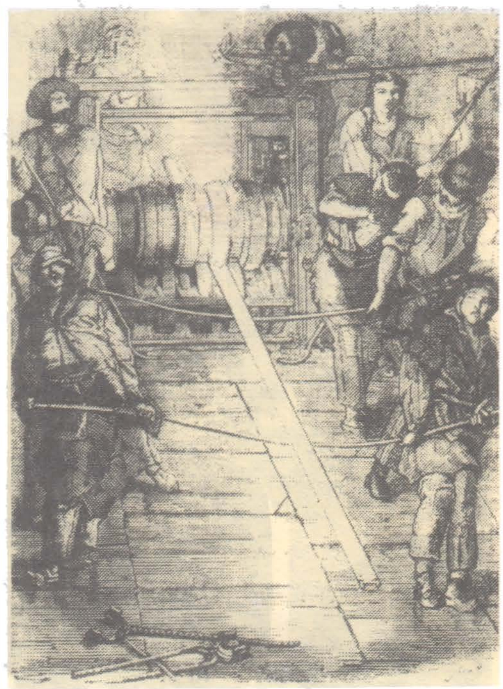
Marx ve Engels'in de içinde bulunduğu 19. yüzyılın ilk kuşağı *Ancien Régime*'in (Eski Düzen) enkazı üzerinde doğdu. Burada "Eski Düzen" ile kastedilen yalnızca bir siyasal rejim değil; kendine özgü teknikleri ve iş yapma tarzları, toplumu oluşturan grup, zümre ve sınıfların özgül doğası, düşünce ve duyuş biçimleri, manevi alışkanlıklarıyla bütün bir varoluş tarzıdır. 1770'leri izleyen 50 yıl içinde bu varoluş tarzı, bütün Batı dünyasında her yönüyle iflas etti. Gerçi Marx'ın doğum yılı olan 1818'de kasırga atlatılmış gibiydi. Napoléon Savaşları sona ermişti. 1814'te toplanan Viyana Kongresi'nin Avrupa için tasarladığı tutucu yönetim biçimi işliyor görünüyordu. 1818'de bu yönetim biçiminin garantörü olan Kutsal İttifak'ın en önemli devlet adamları, Rus Çarı Aleksandr, Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, Britanya Başbakanı Castlereagh, ve Avusturya-Macaristan adına Başbakan Metternich Aix-la-Chapelle'de (Aachen) buluşarak, yakın zamana kadar geleneksel düzenin en büyük düşmanı kabul edilen Fransa'nın da ittifaka dahil edilmesine karar verdiler. Devrim tehlikesinin artık Fransa için de geçerli olmadığına ikna olmuşlardı. Artık Avrupa'nın belli başlı bütün güçleri, geleneksel aristokratik ilkelere göre, meşru bir kral tarafından yönetiliyordu. Bu, hiç değilse siyasal düzlemde, Eski Düzen'in kendisini Fransız Devrimi'nin ilkelerinden korumayı başarabildiği ve Napoléon Savaşları'nın yıkıcı etkilerini geride bıraktığı anlamına gelebilirdi. En azından, Aix-la-Chapelle'de toplanan devlet adamlarının ve özellikle Metternich'in böyle düşünmüş olduğu kesindir.

Ancak, siyasal düzlemin bir adım ötesine geçildiğinde, iş yapma tarzları, üretim ilişkileri, toplumsal güç dengeleri, davranış ve düşünme biçimleri düzeyinde Eski Düzen'in 1818'de artık kesinlikle varolmadığı, bir anıdan ibaret kaldığı görülür. Dolayısıyla kralların, aristokratların ve merkezî devlet aygıtlarının, toplumsal hayatla ilişkileri de elli yıl öncesinden çok farklı bir hal almıştı. Dahası, sadece siyasal kurumlar düzeyinde bile, önce 1830, ama özellikle 1848 Devrimleri, Viyana Kongresi'nin Avrupa ülkeleri için tespit ettiği geleneksel yönetim biçimlerinin kalıcı ve istikrarlı olmadığını kanıtlayacaktı. 1848'de Metternich'in Avusturya'dan kaçarken oldukça tanıdık bir cümleyi tekrar ettiği söylenir: *"Benden sonra tufan!"* O halde, Eski Düzen'in çökmesine yol açarak aynı anda hem yeni bir toplumsal sınıfın -burjuvazinin- siyasal hegemonyasını kurmasını sağlayan, hem de sosyalizm mücadelesinin önünü açan oluşumlar nelerdi? Bu sorunun cevapları üç ana başlık altında incelenebilir:

1) Doğrudan doğruya emek sürecini -toprağın işlenmesini, mamullerin üretilmesini, taşınmasını- dönüştüren bilimsel ve teknik gelişmeler.

2) Üretim ve bölüşüm ilişkilerinde karşı karşıya gelen insan gruplarının doğalarını ve birbirleriyle ilişkilerini dönüştüren toplumsal gelişmeler.

3) İnsanların dünyayı ve kendilerini algılama ve açıklama tarzlarını dönüştüren düşünsel ve manevi gelişmeler.

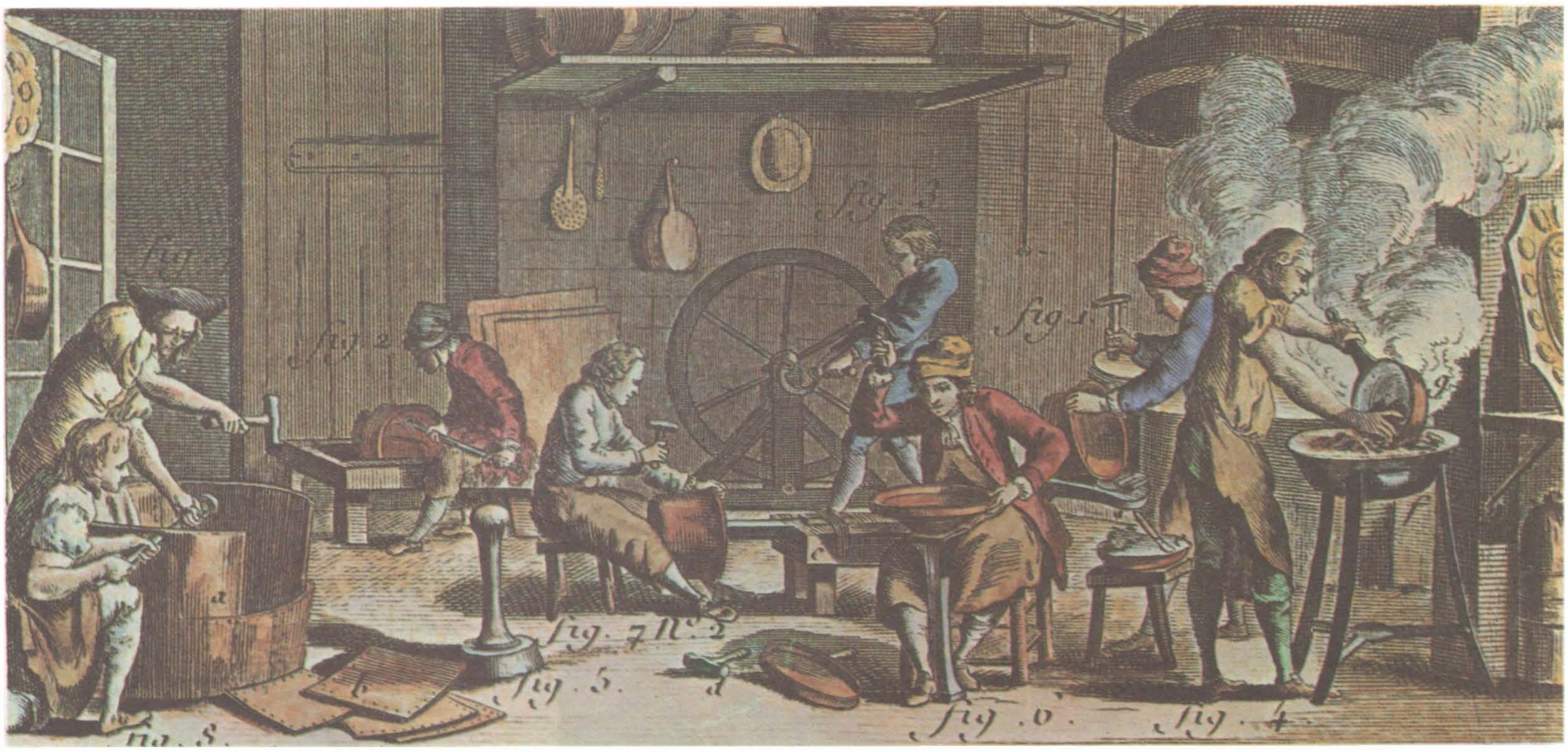

1848'de Almanya'da Illustrierte Zeitung'da yayımlanmış olan bu desende resmedildikleri halleriyle proleterler, 19. yüzyıla girilirken çoğu yerde çalışma hayatı ve sınıf kültürü bakımından, serflik kalıntısı sömürü biçiminden kurtulamamış durumdaydılar.

18. yüzyılda Aydınlanma'nın beşiği olan salonlar, Fransa'da burjuvazi ile aristokrasi arasındaki ilişkinin çelişkili niteliğini açıkça gözler önüne seriyordu. Dönemin zevkine hakim olan Rokoko tarz, tamamen aristokrasinin gösterişçi tüketim alışkanlıklarına uygundu. Oysa bu tarza göre döşenmiş salonlarda Aydınlanmacılar, çağlarının en radikal görüşlerini dile getiriyorlardı. Resimde görülen, filozofların uğrak yerlerinden biri olan Matmazel Geoffrin'in salonu.

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Ansiklopedi'nin başlıca amaçlarından biri zanaatkârların pratik bilgisine ulaşabilmek, bu bilgiyi nesnelleştirip daha verimli ve üretken kılabilmekti. Bu yüzden ulaşabildikleri, hakkında bilgi toplayabildikleri her zanaata Ansiklopedi'de geniş yer ayırdılar. Ansiklopedi'de yeralan yukarıdaki resim bir bakırcı atölyesini gösteriyor.

Devrim öncesi Fransa, esas olarak bir köylü ülkesiydi. Serflik kaldırılmıştı, hatta köylülerin küçük bir bölümünün toprağı bile vardı. Ancak büyük çoğunluk senyörlerden kiraladıkları topraklarda ortakçı olarak çalışıyor, kira karşılığı olarak hasadın üçte ikisini veya yarısını toprak sahibine veriyor, ya da para ödüyorlardı. Ağır vergiler altında ezilen köylüler, toprağın yanısıra dokumacılık, tuhafiyecilik, hırdavatçılık ve camcılık gibi işlerde çalışmak zorundaydılar. 18. yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkan iktisadi kriz ve aşırı nüfus artışı nedeniyle 3 milyondan fazla köylü yaşamlarını dilencilikle sürdürmek zorunda kalmıştı.

Bilimsel Devrimden Sanayi Devrimine

15. yüzyıldan beri bilim, gelişmekte olan burjuvazi tarafından, bütün öteki insan faaliyetlerine örnek olması gereken bir model olarak algılandı ve desteklendi. Bu yüzden, 15. ve 16. yüzyıllarda burjuvazinin denetimindeki faaliyetler çerçevesinde hatırı sayılır pratik sonuçları olan bilimsel başarılar elde edildi (pusula, teleskop, kağıt endüstrisi ve matbaa, barometre vb.). Ama bilimsel devrim, asıl 17. yüzyılda yaşandı ve Newton'la doruğuna vardı. Bunun nedenleri arasında merkezî devletin bilim adamlarına sağladığı fırsatların önemli bir payı vardır.

Şehir burjuvazisi, kendi çıkar ve girişimlerini sınırlandıran aristokrasinin egemenliğini kıracak fiziksel güce sahip değildi. Ancak aristokrasinin rakibi olan ikinci bir odak daha vardı: Kralın iktidarı. Aristokrasinin bu iki rakibi arasında bir ittifak kurulması neredeyse kaçınılmazdı. Böylece 17. yüzyılda Fransa ve İngiltere'de, burjuvazinin hatırı sayılır mali desteğiyle, kralların çevresinde, aristokratların yetki alanlarını sınırlandıran, onların bazı işlevlerini devralan bir bürokrasi gelişti; modern devletin tohumları atıldı. Bu ilk modern devletler, sınıfsal kökenlerine sadık kalarak, bilimsel faaliyetler için önemli kaynaklar tahsis ettiler. İngiltere'de *Royal Academy of Science* (Kraliyet Bilimler Akademisi) kuruldu; Fransa'da yirmi iki bağımsız "beyefendi"nin kurduğu *Académie des Sciences* (Bilimler Akademisi), daha sonra doğrudan kralın himayesine girerek Louvre'a taşındı. Kuşkusuz burjuvazinin yeni bir dünya kurma tasarısına aracı olan tek düşünsel faaliyet bilim değildi. Rönesans'tan başlayarak, bugün sanatsal diye andığımız faaliyetler giderek zanaatlardan ayrışarak özel bir önem ve değer kazanmışlardı. Bu sürecin de 17. yüzyılın ortasında ve özellikle Fransa'da tamamlandığı söylenebilir. Bu dönemde ressam ve heykeltıraşlar, kendilerini "kaba mekanikler"den ayırt etmek için bir akademi kurdular ve 1664 yılında XIV. Louis'nin himayesine girerek, kendi alanlarında bir eğitim tekeli oluşturdular. Merkezî devletler tarafından desteklenen bu kurumlarda yürütülen bilimsel faaliyetle, şehirlerin rekabetçi atmosferinde yapılan bilimsel araştırmalar arasında önemli farklar vardı. İlk bilimsel araştırmalar daha ziyade pratik sonuçlar elde etmeye yönelikti. Oysa 17. yüzyılın büyük bilimsel devriminin kısa vadeli pratik sonuçları, neredeyse, görmezden gelinebilecek kadar azdı. Örneğin Newton'ın fizik ve astronomi kuramlarının denizaşırı seferlerde rota tayini üzerinde neredeyse hiç etkisi olmadı; bunun için gerekli bütün gözlemler 15. ve 16. yüzyıllarda tamamlanmıştı. Newton'ın ismi ile birlikte anılan öteki büyük başarı için de durum aynıydı; kalkülüsün önemi tamamen teorikti. Teknoloji, Boyle'un gazlar üzerindeki araştırmalarının olası pratik sonuçlarından dahi yararlanmaya elvermiyordu. Dolayısıyla 17. yüzyıl ve büyük ölçüde 18. yüzyılın birinci yarısı için bilimin önemi teknik ya da teknolojik olmaktan ziyade düşünsel ve ideolojikti. Evrenin tamamını sadece akıl ve deneyle açıklama girişimi, dünyanın matematize edilebileceği iddiası (ve öteki dünyanın ya da bir kavramlar sisteminin sembolü gibi değil de gerçekçi tarzda resmedilmesi), feodal ayrıcalıklar sisteminin başlıca ideoloji üretim merkezi olan kilisenin etkinliğini hatırı sayılır ölçüde sınırlandırıyordu.

Aristokrasinin Tepkisi: Fransa

Bilimsel faaliyetler açısından Fransa ve İngiltere'nin gelişimleri 17. yüzyılın sonuna kadar oldukça paralel bir biçimde seyretti. Ancak 17. yüzyılın sonunda her iki ülke de ciddi bir

Bugün burjuva demokrasisinin simgesi sayılan parlamento, ilk olarak kurumlaştığı İngiltere'de 18. yüzyılın ortalarındaki görünümüyle, yalnızca mülk ve "iş" sahiplerinin seçme ve seçilme hakkının bulunduğu bir organ niteliğindeydi. 1754'de, parlamentoda tüccarlar ve diğer burjuvalar, toprak sahiplerinin beşte biri oranında temsil edilebiliyorlardı. Dolayısıyla bu parlamento hem burjuvazinin tam olarak denetleyemediği, hem de seçme hakkının kısıtlılığı nedeniyle oligarşik niteliği çok açık olan bir parlamentoydu. Çok az sayıda seçmeni olan küçük illerde, toprak sahibi lordlar bütün oyları denetimleri altında tutabiliyorlardı. Politikacılar (milletvekili adayları), bu lordlara rüşvet vererek veya çeşitli çıkarlar vaat ederek oylarını kazanmaya çalışıyorlardı. Hogarth'ın 1757'de yaptığı bu tablo, bir seçim kampanyasında oy sahiplerini cezbetmeye çalışan politikacıları gösteriyor.

aristokratik tepkiye sahne oldu. Fransa'da bu tepki başarılı oldu. Aristokratlar, XIV. Louis'nin saltanatının son yıllarından başlayarak devlet aygıtının kilit noktalarını ele geçirmeye başladılar; yaklaşık yüzyıl önce yitirmiş oldukları ayrıcalıkları büyük ölçüde yeniden elde ettiler. Dinsel hoşgörünün temeli olan ve Protestanlara Katoliklerle eşit haklar tanıyan Nantes Fermanı geri alındı. Daha da önemlisi, aristokratlar ideolojik hegemonyalarını bir ölçüde yeniden kurdular. Bu yüzden burjuvazi içinde aristokratik davranış kalıpları rağbet görmeye başladı. Ticaret ve imalattan elde edilmiş servetler, bir soyluluk payesi getirecek toprak parçalarını satın almaya yatırıldı. Bütün bunların sonucu, toplumsal ve iktisadi hayata egemen olan burjuvazi ile siyasal rejim arasında giderek büyüyen bir çelişkinin doğmasıydı. Bu olumsuz etki yüzünden 18. yüzyılın başında Fransa'da düşünsel faaliyetin, akademiler gibi resmî kurumların dışına, yüksek burjuvazinin ya da aydınlanmış muhalif aristokrasinin salonlarına taştığı ve yeni yeni oluşmakta olan kamuoyunun himayesine girdiği görülür. Bütün canlılıklarına karşın, oluşmakta olan burjuva kamuoyunu cisimleştiren bu salonların, bilim yapmak için elverişli ortamlar olmadığına kuşku yok. Bu yüzden Fransız Aydınlanması'nın göze çarpan özelliklerinden biri, bilim üzerine düşünmenin, bilimin propagandasını yapmanın, bilfiil bilimsel faaliyette bulunmaktan daha merkezî bir yer tutması oldu. Bu propaganda asıl etkisini bilimsel ve teknik değil siyasal ve ideolojik düzeylerde gösterdi.

Aristokrasinin Tepkisi: İngiltere

Fransa'dakine benzer bir aristokratik tepki, 17. yüzyılın sonunda İngiltere'de de yaşandı, ancak iki ülke arasında belirleyici bazı farklar vardı. Fransa'da aristokrasi ile burjuvazi arasındaki çelişkinin, sonunda bir devrim gerektirecek kadar şiddetli yaşanmasının nedenlerinden biri, Fransız geleneklerinin, aristokratların çalışarak (ticaret, imalat ya da tarımda) gelir edinmelerine izin vermemesiydi; bir soylunun iş yaparak para kazandığının belgelenmesi, asalet payesini yitirmesi için yeterliydi. Dolayısıyla, Fransa'da kapitalizmin gelişmesi, kaçınılmaz bir biçimde, aristokrasinin göreli olarak yoksullaşması anlamına geliyordu. Oysa töre İngiltere'de çok farklıydı; orada soylular için benzer bir "çalışma yasağı" olmadığından, kendilerini burjuvazinin iş yapma tarzına uyarladıkları ölçüde soyluların da kapitalistleşmelerinin ve yeni üretim tarzının nimetlerinden yararlanmalarının önünde hiçbir engel yoktu. Zaten çoğunluğun tercihi bu yönde oldu. Bu yüzden, 1680'lerde Kral II. James oligarşik parlamentonun yetkilerini sınırlandırmaya kalkıştığında, yanında aristokrasinin çok dar bir kesimini bulabildi. İngilizlerin Muhteşem Devrim diye andıkları ufak bir harekâtla 1688'de tahtını terketmeye zorlandı. Ayrıcalıklar düzeninin tasfiyesi böylece tescil edilmiş oluyordu.

Fransız Aydınlanması

18. yüzyıl boyunca İngiliz sermayesi, eski biçimlerin örtüsü altında, kendi varlık anlayışı, iş yapma tarzı ile tutarlı bir siyasal kültür ve hayat yaratarak kurumlaşmış; Fransız burjuvazisi ise, devlet aygıtından dışlanmıştı. Zaten gerçekleştirmiş olduğu sermaye birikimi de İngiliz burjuvazisine kıyasla sınırlı olan Fransız burjuvazisi, iktisadi gücünü kendi varlık anlayışı ile tutarlı toplumsal ve siyasal ilişkilere tahvil edemiyordu. Bu koşullar altında, Fransız burjuvazisi yaşayamadığı hayatı, gerçekleştiremediği siyasal biçimleri, aydınları aracılığıyla hayal etmeye,

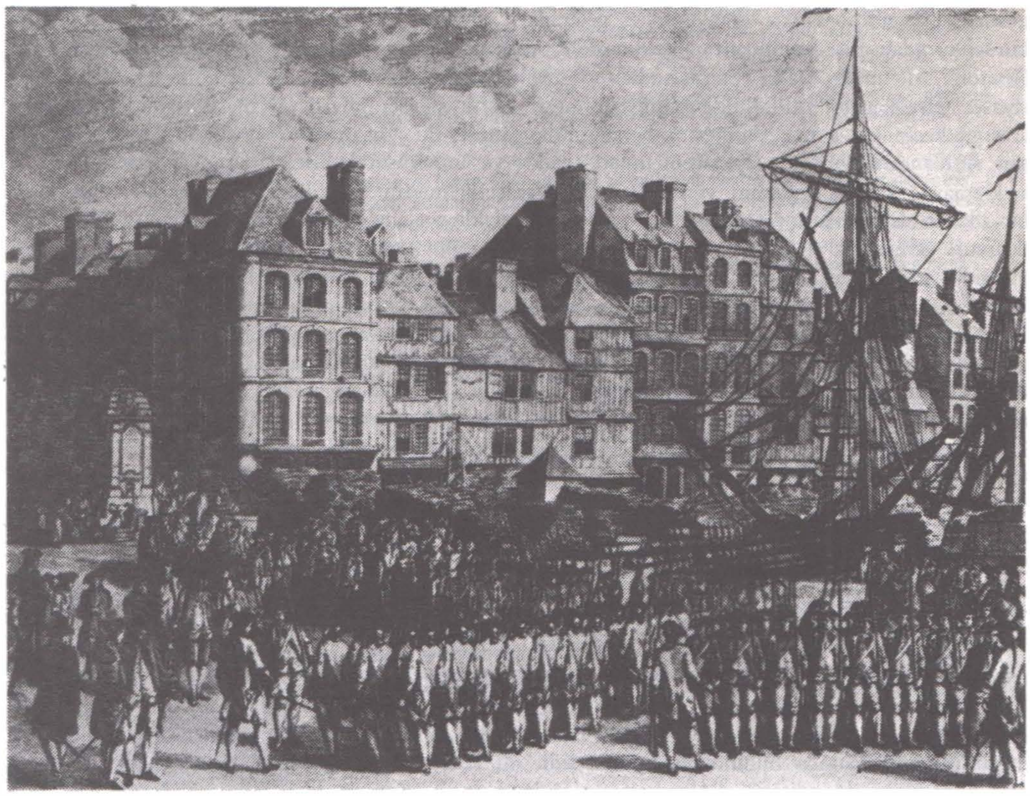

SISMONDI, JEAN CHARLES LEONARD SIMONDE DE (1773-1842)

Burjuva ekonomi politiğinin kurucularından Sismondi, 9 Mayıs 1773'de Cenevre'de doğdu. Babası bir Protestan rahibiydi. İlk eğitiminden sonra Lyon'da bir bankada kâtip olarak çalıştı. 1789 Devrimi'nden sonra tüm servetlerini yatırmış oldukları tahvillerin değeri düşünce birdenbire yoksullaştıkları için ailecek Cenevre'ye dönmek zorunda kaldılar. Ailesinin kısa bir süre tutuklanması üzerine 1793'de İngiltere'ye kaçan Sismondi, burada bir yıl kadar kaldıktan sonra İtalya'da Toscana'ya gitti.

Sismondi, 1800 yılında yeniden Cenevre'ye dönerek Ticaret Odası'nda çalışmaya başladı. Bu arada okuyor, edindiği izlenimleri kaleme alıyordu. Paris Üniversitesi'nden gelen profesörlük önerisini kabul etmeyen Sismondi, 1801'de *Tableau de l'Agriculture Toscane* (Toskana Tarımının Tablosu) adlı eserini yayımladı. Eskiden beri tanıdığı Madame de Staël sayesinde sanat ve düşün çevresiyle tanışma fırsatını buldu. 1803'te yayımladığı *La richesse commerciale* (Ticari Zenginlik) adlı kitabından sonra 16 ciltlik *Histoire des republiques Italiennes du Moyen âge* (Ortaçağ'da İtalyan Cumhuriyetlerinin Tarihi) adlı büyük eserini çıkardı. Bu kitabın o yıllarda mücadelesi verilen İtalyan Birliği'nin kurulmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Daha sonra tekrar İngiltere'ye giden Sismondi, burada kapitalizmin gelişimi ve Sanayi Devrimi ile birlikte gelen koşulları, artan yoksulluğu gözledi. Bu gözlemlerine ilişkin görüşlerini, 1819'da iki ciltlik *Nouveaux Principes d'Economie Politique* (Ekonomik Politiğin Yeni İlkeleri) adı altında topladı. Bu eserinde kapitalizmi, sermaye düzenini suçlayarak, küçük bur-

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Herhangi bir ülkede mutlakiyetçi bir devletin doğmakta olduğunun en önemli işaretlerinden biri, düzenli bir ordunun kurulmasıydı. Çünkü düzenli ordu, kralın kendi iktidarını aristokratlardan bağımsızlaştırabilmesinin en önemli aracıydı. Ancak düzenli ordunun varlığı beraberinde iki hayati sorun getiriyordu: Birincisi ordunun beslenmesi ve genel olarak finanse edilmesi, ki bunun için toplumun bir kesiminin -çoğunlukla burjuvazi ve köylülerin- bu iş için gereken ek vergilere razı edilmesi gerekiyordu. İkincisi ise macera ve şeref dışında gerekçelerden ötürü insanların savaşmaya nasıl razı edileceğiydi, ki bu temelde bir disiplin sorunuydu. 18. yüzyıl boyunca yerleşiklik kazanmaya başlayan üniformalar, yeni geliştirilmekte olan disiplin tekniklerinin görünür bir simgesiydi.

düşünsel düzeyde kurmaya yöneldi. Bu yüzden İngiltere'nin gıpta edilen maddi gücüne karşın, 18. yüzyıl Avrupa'sının kültürel merkezi Fransa oldu. Bütün dünyada gelişmekte olan burjuvaziler, kendi varoluşlarını anlamlandırmak, mücadele ve egemenliklerini meşrulaştırmak, hedeflerini betimlemek için Fransız Aydınlanmacılarının görüşlerine başvurdular. Sadece 18. yüzyılda da değil... O zamandan bu yana burjuvazinin siyasal tasarılarını temellendirmek için başvurduğu en köklü iki görüşün, *muhafazakârlık* ve *liberalizm*in tohumları bu yüzyılda atıldı; ekonomi politik bilimi Fransız Aydınlanmasının etkisiyle icat olundu; kişi ve toplumların diğer bütün şeyler gibi birer "şey" oldukları ve dolayısıyla doğal bilimlerin yöntemleriyle incelenebileceği kabulüne dayanan toplumsal (ya da beşeri) bilimler fikri de bu dönemde doğdu.

Bütün bu fikirlerin kaynağı, aynı salonlara devam eden, birbirleriyle tartışan, yazışan, ortak yayın projeleri geliştiren bir yazarlar, popüler bilim adamları ve filozoflar (o zamanın deyişiyle "feylesoflar"-"philosophes") topluluğuydu. Yine de alabildiğine kaynaşmış bu topluluk içerisinde, birbirinden kısmen de olsa farklı üç düşünce geleneği ayırt edilebilir. Bütün Aydınlanmacılarca benimsenen kabülleri ilk kez dile getiren ama aynı zamanda Aydınlanmacıların genel olarak uzak durduğu modern muhafazakârlığın atası sayılabilecek Montesquieu; Ansiklopedistler; ve burjuva düşüncesini uç noktasına vardırarak, bu düşüncenin içeriden eleştirisi sayılabilecek burjuva radikalizmini geliştiren Jean-Jacques Rousseau.

Montesquieu

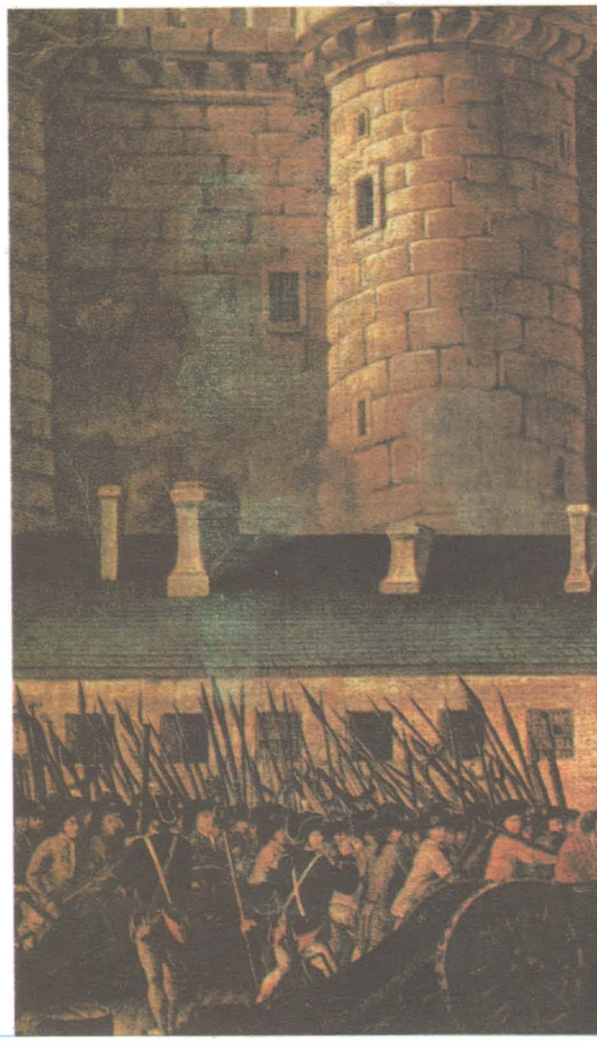
17. yüzyılın ikinci yarısında (1689) doğan Montesquieu, orta halli aristokrat bir ailenin büyük oğluydu. Aile, malikânelerinde üzüm bağları olan aristokratların çoğu gibi, burjuvazinin geliştirmekte olduğu yeni iş yapma yöntemlerini, gözlemcilik ve deneycilik alışkanlıklarını bağcılığa ve şarap üretimine uyguluyordu. Yani, Fransız aristokrasisi içerisinde, tercihlerini burjuvazi ile uzlaşmaktan yana yapmış olan bir azınlığa mensuptular. Montesquieu de, birçok bakımdan tam bu kesimin sözcüsü oldu. 1748'de yayımladığı *De L'Esprit Des Lois* (Kanunların Ruhu Üzerine) olağanüstü bir başarı kazandı. Yapıt, gelmiş geçmiş bütün devletlerin bir sınıflandırmasını yapıyordu. Kuşkusuz böylesi sınıflandırmaların Aristoteles'e uzanan bir geleneği vardı. Ama Montesquieu'nün yapıtı bu gelenekten iki açıdan ayrılıyordu. Bütün geleneksel sınıflandırmalarda kullanılan temel ölçüt, iktidarın nerede odaklandığı, öznesinin kim olduğuydu. En sık kullanılan sınıflandırma, iktidarın tek kişinin, bir grubun ya da halkın elinde bulunmasına bağlı olarak, siyasal biçimlerin monarşi, aristokrasi ve demokrasi diye adlandırılması idi. Montesquieu, böylesi bir sınıflandırmanın ötesine geçerek, iktidarın işleyiş biçimleri ve bunların özgürlükle ilişkisi üzerinde durdu. Bu sorundan hareketle bütün Aydınlanmacılar tarafından benimsenen ve liberal siyasal düşüncenin yapıtaşı haline gelen "kuvvetlerin ayrılığı" ilkesini formüle etti. Bu ilkeye göre, iktidarın nihai öznesi kim olursa olsun, yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması, iktidarın yegâne teminatıdır. Montesquieu'nün despotizm eleştirisi de aynı ilkeden kaynaklanmaktadır. Despotizm, kuvvetlerin ayrılığına imkân tanımadığı için özgürlüğe de imkân tanımaz. Despotizm eleştirisi dışında Montesquieu, sınıflandırmasında herhangi bir değer yargısına başvurmaktan özenle kaçınır. İlk kez toplumlara ve siyasal biçimlere, sanki doğal birer

juva temele dayalı bir toplum modeli öneriyordu. Robert Owen'la tanışan ve ütopyacı görüşlerle de ilgilenen Sismondi, 25 Haziran 1842'de Cenevre'de öldü.

Sismondi, klasik burjuva ekonomisini eleştiren ve büyük sermayeye dayalı ekonomik sistemin yaratacağı sonuçları daha 19. yüzyılın başında kavramış olan bir iktisatçıdır. Liberal ekonomi sisteminde, artan üretimin, sistemde denge oluşmadığı için bunalımlara yolaçmasının kaçınılmaz olduğunu saptar. Büyük toprak mülkiyetinin parçalanarak küçük burjuva mülkiyet biçiminin yaygınlaşması ve büyük işletmelerin yerini küçük işletmelerin alması ile bunalımların çözülebileceğini söyleyerek bir küçük burjuva ütopyası kurmuştur. Bununla birlikte Sismondi'nin kapitalizmin işleyişinde saptamış olduğu birçok özellik; örneğin kapitalist toplumun burjuvazi ve proletarya gibi iki karşıt sınıflı toplum temeline dayandığını görmesi, bu toplumdaki bunalımların kaçınılmazlığını öne sürerek, toplumsal yoksulluğun nedenini ekonomik dengesizliğe bağlaması bugün de birçok iktisatçının geçerli gördüğü gerçeklerdir.

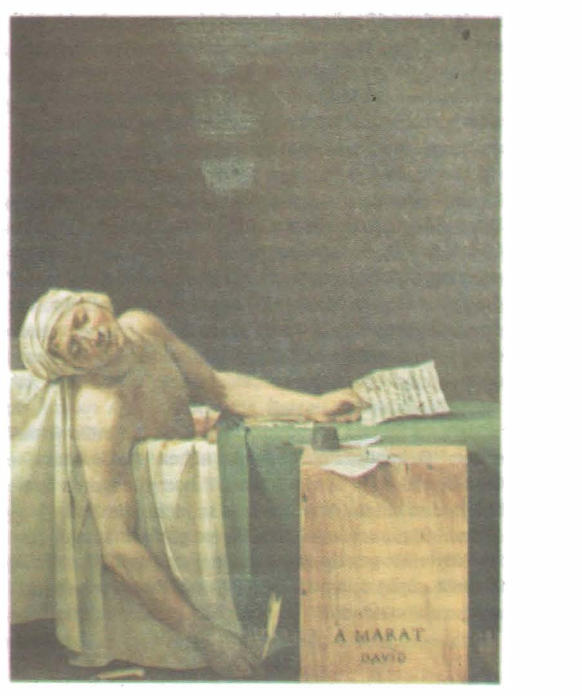
Marx ve Engels Sismondi'yi şöyle değerlendirmektedirler: "O, kapitalizmin çelişkilerini belirtmekle her noktada klasiklerden ayrılmaktadır. Bu onun eserinin özelliklerinden biridir. Ama öte yandan hiçbir durumda, klasiklerin çözümlemesini daha ileriye götürememekte (zaten böyle bir şey de istememekte) ve böylelikle küçük burjuva görüş açısından kapitalizmin duygusal eleştirisiyle yetinmektedir."

nesnelermiş gibi bakmayı denemesiyle; gelenekten ayrılmış ve modern sosyal bilimlerin kurucularından biri sayılmıştır. Nitekim daha sağken Montesquieu için "toplumsal hayatın Newton'ı" denmişti. Değer yargılarından arınmışlığın bir ideal olarak benimsenmesi, toplum ve siyaset felsefelerinin bu şekilde bilimselleşmesi, teorik siyaset bilgisi ile pratik siyasal faaliyet arasına kesin bir sınır çekilmesini beraberinde getirdi. Bu "dışarıdan" bakış Montesquieu'ye salt sınıflandırmayı aşıp, siyasal biçimleri maddi ve toplumsal belirleyicilerinden hareketle açıklamaya çalışma imkânını verdi. Hedefi, siyasal biçimlerin çeşitliliğini açıklayacak yekpare bir ilkeler demeti formüle etmekti. Bu ilkelerin açıklayıcı unsurları arasında töreler, nüfus, ticaretin gelişkinlik derecesi ve özellikle iklim sayılabilir. Ancak iklime atfettiği abartılı önemden de anlaşılabileceği gibi, Montesquieu'nün maddeciliği mekanik bir maddecilikti. Siyasal biçimlerin maddi belirleyicilerinin insan emeğinin ürünü olduğunu kavramıyor, bunları doğal şeyler gibi sabit, verili niceliklere indirgiyordu. Ancak Montesquieu'nün düşüncesinde bu genelleyici ve indirgeyici yönelimin yanısıra, çağında pek o kadar yankı uyandırmayan ikinci bir yönelim daha yeralıyordu: Her toplumu kendine özgü bir organizma olarak kavramak. Uç noktasında, her siyasal biçim ve kurumun içinde geliştiği toplumsal oluşuma uygun olduğu iddiasına varabilecek bu görüş, özellikle yüzyıl sonundaki muhafazakâr ve romantik düşünürler tarafından geliştirilecekti. Bu bakımdan Montesquieu'nün yalnızca modern liberal düşüncenin değil, ticari ve sınai burjuvazi karşısında, genellikle tarımcı burjuvazinin (ya da genel olarak toprak sahibi sınıfların) çıkarlarını dile getiren modern muhafazakârlığın da öncüsü olduğu söylenebilir.

Voltaire ve Ansiklopedistler

Aydınlanma Çağının bütün kamuoyu tarafından tanınan iki büyük odağı vardı: Biri, kendi başına bir kurum haline gelmiş olan Voltaire; öteki ise yayımı 1751'de başlayan ve 1772'ye kadar süren ve Voltaire'den Montesquieu'ye, Rousseau'dan Condillac'a kadar çağın bütün düşünürlerinin katkıda bulunduğu Ansiklopedi. Bu kalabalık kadronun merkezinde ise Ansiklopedi'nin iki editörü, d'Alembert ile Diderot vardı. Kendisi bir adım ötesine geçebilmiş olan Diderot, bugün "mekanik maddecilik" diye andığımız görüşler ailesinin popülerleşmesinde hayati bir rol oynadı. Voltaire ve Ansiklopedistlerin temel hedefleri aynıydı; Voltaire'in sloganıyla: *"Ecrasez l'infâme"* (Batıl itikatları, bağnazlığı yokedin). Ansiklopedistlerin başlıca hasmı, kilise ya da genel olarak kurumlaşmış dinin bütün biçimleriydi. Geleneksel olarak "iman" diye nitelenen her şey bir hurafe addediliyor, bunların yerine akılcı inançlar ve bilgi geçirilmeye çalışılıyordu. Bu anlamda akılcı olmakla birlikte, Ansiklopedistleri 17. yüzyılın akılcı (rasyonalist) felsefelerinden ayıran önemli bir özellik vardı: 16. yüzyılın büyük sistematik metafizikçileri düalistti (ikici); aklı, özneyi özne yapan en önemli meleke olarak görüyorlar, ancak akıl ile onun düzene soktuğu dış dünyaya ait izlenimler arasında bir gerilimin, aşılması gereken bir mesafenin olduğunu teslim ediyorlardı. Oysa Aydınlanmacılar, büyük ölçüde Newton'ın etkisiyle, aklı doğal olanın içinde keşfettiklerini ve dolayısıyla düalizmi aştıklarını düşünüyorlardı. Herhangi bir şeye çıplak ve hurafelerden arınmış bir gözle bakıldığında, onun da özünün aslında akıl olduğunu görebilmenin önünde hiçbir engel yoktu. Bu görüşün pratik hayattaki yansımalarından biri iktisadi liberalizm oldu: Toplumun yararını, "evrensel iyi"yi, yeryüzündeki adaleti temin edecek şey, bireylerin kendi haline bırakılması, herhangi bir kısıtlama olmaksızın kendi çıkarlarının peşinde koşabilmesiydi. Çünkü doğal olan her şey gibi bireyin de özü aslında akliydi ve dolayısıyla diğer her şeyle (başka bireylerle) aslında bir uyum içindeydi. Ancak bu noktada, Voltaire ve Ansiklopedistlerin temsil ettiği Aydınlanma düşüncesinin temel çelişkisi ortaya çıkıyor. Eğer evrenin ve dolayısıyla insanın da özü akli ise, Aydınlanmacıları çileden çıkaran bütün batıl itikatların, hurafelerin, kısacası toplumun o günkü akıldışı halinin kaynağı ne olabilirdi? Kendi düşünce sistemlerinin kendilerine dayattığı bu soru karşısında Aydınlanmacılar, metafizik düzeyde kabul etmedikleri düalizmi, siyasal düzeyde akıl/tarih karşıtlığı şeklinde, açıkça olmasa da, kabul etmek zorunda kaldılar. Akıl yegâne insani öz olarak kavrandığı ve akıldışı olarak nitelenen kurumların da, aslında toplumsal emeğin ürünü olduğu, dolayısıyla "insanın özü"nü yansıttığı görülmediği sürece, bütün bu kurumların kaynağı olan tarih, ancak saf ve akla yabancı bir kötülük yuvası olarak değerlendirilebilirdi. Kuşkusuz Aydınlanmacılar akıl ile tarih arasındaki bu çelişkinin, neredeyse kendisine özgü bir iradesi olan bir özne gibi tasarlanan "ilerleme"yle çözüleceğini düşünüyorlardı.

Rousseau

Ansiklopedi'ye katkıda bulunan yazarlardan biri olmakla birlikte, Jean Jacques Rousseau tipik bir Ansiklopedist değildir; burjuva düşüncesindeki ilk büyük kopuşu temsil eder. Onunla birlikte aydınlarla (kafa emekçileriyle) burjuvazi arasındaki organik ilişki kopmaya başlar; burjuvazinin ihsas ettiği ideallerin ancak bir başka toplum düzeni içinde gerçekleşebileceği inancı, konumları giderek burjuvazinin sınıf çıkarlarından bağımsızlaşarak "yüzer gezer" bir nitelik kazanan aydınlar arasında yaygınlaşır.

Sadece düşüncesiyle değil varlığıyla da Rousseau, burjuvazinin artık bütün toplumun çıkarlarını temsil eden "evrensel sınıf" olmaktan çıktığının bir işaretidir. Dönemin diğer bütün düşünürleri, kendileri ve yakın çevreleriyle barışık insanlardır; günlüklerinden, yazışmalarından inanılması güç bir aydınlık, bir yaşama sevinci taşar. Oysa Rousseau tam tersidir; geçimsizdir, hastalık derecesine varan bir kuşkuculuğu vardır. Bir boşluk duygusu taşır; moderndir.

1 Modern sosyalizmin doğuşu

14 Temmuz 1789, Fransız Devrimi'nin coşkusunun doruğa ulaştığı gün, Bastille baskını da bu doruğun simgesi. Kulaktan kulağa dolaşan rivayetle, Hôtel de Invalides'de (Düşkünlerevi) yığınla silahın depolandığını öğrenen binlerce burjuva, işçi, öğrenci, Ulusal Muhafızlar, Kralın naibi Ethys de Corny ve St. Etienne Kilisesi Başrahibi du Mont'la birlikte, hiçbir direnişle karşılaşmaksızın burayı bastılar ve muhtemelen yakılmak üzere saman yığınlarına gömülmüş 28 bin kadar tüfeği ele geçirdiler. Halk buradan, ağır cezaya çarptırılmış mahkûmların bulunduğu Bastille hapisanesine yöneldi. Yaklaşık üç metre kalınlığındaki duvarlarıyla dev bir yığınak olan hapisane kalesinin komutanı Marquis de Launay, kaleyi ve mahkûmları halka teslim etmeyi reddetti. Kaleye silahsız olarak giren halk temsilcilerinin de Launay'la yaptıkları pazarlık da sonuç vermeyince, yaklaşık dört saat süren çatışma başladı. Halk, Bastille'in toplarına, Hôtel de invalides'den aldıkları hafif tüfeklerle ve birkaç küçük topla karşılık veriyordu. Çok sayıda insan öldü, yaralılar civardaki evlere taşınıp bakım altına alındılar. Fransız Devrimi'nin her aşamasında iktidarda bulunan çizgiye ayak uydurarak oportünist politikacı tipinin tipik örneğini sunan, sonradan Lyon kasabı olarak ünlenen Abbé Fouché ve onunla birlikte bazı milletvekilleri, pazarlık için yeniden devreye girdiler. Bir süre beklemeden sonra kaleden dışarıya ulaşan mesaj, Marki de Launay ve adamlarının serbestçe çıkıp gitmesine izin verilmesi halinde, Bastille'in teslim edileceği yolundaydı. Ulusal Muhafızlar'dan General Hulin bu talebin yerine getirileceğine dair "asker sözü" verdiği mesajını kaleye ulaştırırken; halk Victoire, la Bastille est prise!" (Zafer, Bastille düştü!) haykırışlarıyla açılan kale kapılarından içeri aktı. Eski Düzen'in "suçlu" sayarak içeri attığı mahkûmlarla kucaklaştılar. General Hulin'in önlemeye çalışmasına rağmen, devrim doruk noktasındayken diklenmiş olan Marki de Launay ve yedi adamı öldürüldü, kafaları kesilerek bir mızrağın ucuna takıldı ve Paris'in sokaklarında gezdirilerek Belediye'ye getirildi. Ulusal Muhafızlar, Launay'ın askerlerinden kurtarabildiklerini bir kışlaya götürdüler. İki hafta kadar sonra, 3 Ağustos'ta, Bastille'de ölenler anısına dev bir müze açıldı. Fransa'da yıldönümlerinde ulusal bayram olarak kutlanan Bastille'in düşüşü, Fransız Devrimi'nin ve monarşik iktidarların yıkılışının evrensel simgelerinden biri, belki de en bilinenidir.

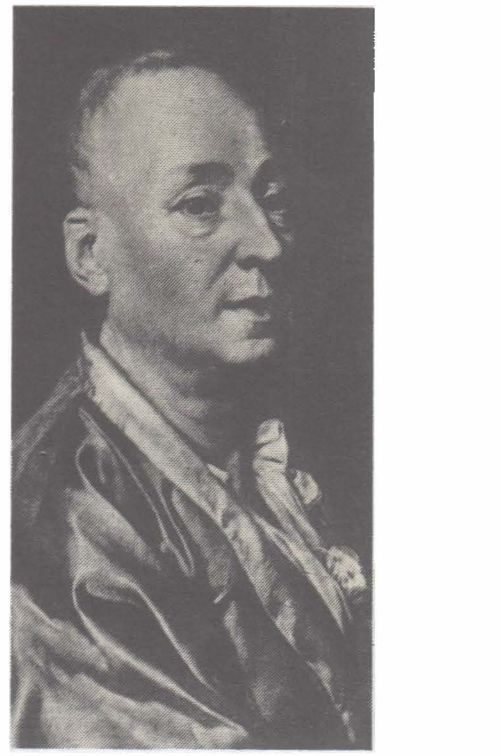
Fransa'nın her yerinde adeta yerden biter gibi hızla yaygınlaşan halk dernekleri ve kulüpler, bir bakıma Meclis ile halk arasında aracı rolü görüyorlardı. Bu dernekler arasında en önemlilerinden olan Cardelier Kulübü'nün yöneticileri avukat Danton, İsviçreli doktor Marat, gazeteci Hébert ve kasap Legendre idi. La société des amis de la Constituion (Anayasa Dostları Derneği) önderleri arasında Robespierre, Duport, Siéyes, Barnave, ressam David ve yazar Condorcet bulunuyordu. Bu son derneğe üye olabilmenin koşulu aktif yurttaş olmaktı. Dernek aidatının yüksek olması üye sayısını oldukça sınırladığından dernek elit bir görünüm kazanmıştı. Bu dernek, daha sonra yer edindiği manastırdan hareketle Jakobenler Kulübü adını aldı. Jakobenler Kulübü taşradaki çok sayıdaki dernekle kısa zamanda ilişki kurdu ve 1790 Nisan'ında 150 dernekle merkezî bir ilişki yumağı kurmayı bile başardı. Kendilerine ait bir gazete olmamasına rağmen, Jakobenler Brissot'nun La Patriote Français *(Yurtsever Fransız) ve Desmoulins'in* Les Révolutions de France et du Brabant *(Fransız Devrimi ve Kırda Devrim) gazetelerini oldukça etkiliyordu.* L'Ami du Peuple *(Halkın Dostları) dergisini çıkaran Marat, Jakobenlerin en popüler önderiydi. Sağdaki resimde halkın taşıdığı pankartlarda görülen "Yaşasın Jakobenler!" ve "Yaşasın Marat!" sloganları özdeş gibiydi. Marat, 13 Temmuz 1793'de, yakalandığı deri hastalığını tedavi için girdiği küvette bıçaklanarak öldürülünce de uzun süre lehinde gösteriler yapıldı. Solda, David'in 1793'de yaptığı ünlü "Marat'ın Ölümü" tablosu.*

Bunlar, Rousseau'nun düşüncesi bakımından dışsal olan biyografik birtakım tuhaflıklardan ibaret değildir. Çünkü Rousseau'nun yazdığı her şey, bireyin artık bütünden kopmuş olduğu, kendi çıkarları, özlemleri ile ötekilerin, toplumun iyiliğinin özdeş olmadığına dair bilinçliliğin damgasını taşır. Voltaire için kendi topraklarının verimini arttırmak, mali spekülasyonlar yapmak, Cizvitleri eleştirmek ya da hukuki adaletsizlikleri gidermek için mücadele etmek, aynı yekpare faaliyetin parçaları, akılcılığın değişik ifadeleriydi. Diderot kendi hayatını düzenleyen ilkelerin propagandasını yaparken, kendi özgürlüğü için mücadele ederken, aynı zamanda bütün toplumun yararı için mücadele ettiğini düşünüyordu. Oysa Rousseau, onları yönlendiren "negatif özgürlük" anlayışının sınırlarını keşfetmişti. Çıkarlarını azamileştirmeyi temel hedef edinen, öznel tercihleri içine hapsolmuş bireyin gerçekten mutlu olabilmesi için, başkalarının kendi üzerine koyduğu baskılardan, kısıtlamalardan kurtulmasının yetmeyeceğini düşünüyordu. Mutluluk ve erdemin mümkün olabilmesi için bireyin toplumsal bütünlükle barışması, kendisinin "genel irade" diye adlandırdığı şeyle dolayımsız bir ilişkiye geçmesi gerekiyordu. Negatif özgürlüğün sınırlarının keşfi, Rousseau'yu özgürlüğün ancak bir cemaat (komün) ideali ile birlikte düşünüldüğünde insan mutluluğunun temeli olabileceği görüşüne götürdü. Ancak Rousseau'nun düşüncesi alabildiğine soyuttu. Kısmi iradeyle genel iradeyi ilişkilendirecek, bireyi bütünle barıştıracak dolayımların neler olabileceği hakkında söyleyecek hiçbir şeyi yoktu. Hatta daha da ötesi... Tam da birer dolayım olarak işlevlerini kavrayamadığı için sanat, bilim, edebiyat gibi kurumlara derin bir husumet besliyordu. Çünkü bunlar bireyin cemaat içinde özgür olduğu "doğal durumu" parçalayan, insanların bakışını kısmileştiren kurumlardı. Doğal durumun parçalanmasının tarihi, aynı zamanda insanlar arasındaki eşitsizliğin de gelişmesinin tarihiydi ve burada asıl tayin edici unsurun işbölümü olduğunu Rousseau görmüştü. Ancak Rousseau'nun işbölümü karşısındaki tavrı, radikalizmini, birçok bakımdan öncelediği sosyalizmden ayrıştırır, kapitalizmin muhafazakâr eleştirilerine daha yakın düşer.

Kuşkusuz Rousseau'nun düşüncesinin soyutluğu ve dar görüşlülüğü, içinde yaşadığı toplumsal koşullarla yakından ilgiliydi. Bir kere, yaşadığı dönemde işbölümünün üretici güçlerin gelişmesi ile ilişkisinin görülebilmesini mümkün kılacak kavramlar henüz yeni formüle ediliyordu. Daha da önemlisi, kapitalist işbölümünü aşma potansiyeli taşıyan yeni sınıf (işçi sınıfı) henüz teşekkül etmemişti. Rousseau (iktisadi olmayan terimlerle de olsa) işbölümü ile toplumsal servetin artması arasındaki ilişkiyi kavramıştı; işbölümüne buna rağmen karşı çıkıyordu. Çünkü diğer burjuva düşünürlerin doğal diye tarif ettiği ihtiyaçların, aslında toplumsal ve tarihsel koşullarca belirlendiğinin, dolayısıyla toplumsal servetin artmasının kendi başına tatminsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldıramayacağının farkındaydı. Dehasının belki de en çarpıcı yönü, kapitalist işbölümü aşılamadığı sürece, üretici güçlerin gelişmesinin, eşitsizliği ve birey ile toplum arasındaki karşıtlığı derinleştireceğini daha o zamandan kavramış olmasıydı.

Fizyokratlar

Aydınlanma düşüncesi pratik siyasetteki ilk yansımasını, Ansiklopedi'ye katkıda bulunmuş olan fizyokratlarda buldu. Fizyokratlar, Aydınlanma düşüncesinin kavramlarını toplumsal servetin tahliline uygulayarak modern iktisat biliminin de temellerini attılar. Kuşkusuz, fizyokratlardan önce de iktisadi konular üzerine düşünülmüştü. Örneğin fizyokratların halefleri ve eleştirdikleri başlıca hedef olan merkantilistler, iktisatçıların bugün de tartışmakta oldukları "dış ticaret açıkları ve dengesi", "enflasyon" gibi kavramları geliştirmişlerdi. Ama merkantilistlerin iktisat hakkındaki düşünceleri siyaset ve genel olarak ahlak bağlamında yeralıyordu; çünkü onlar için iktisadi konular özerk bir alan oluşturmuyordu. Oysa iktisadın bilimselleşebilmesi için, önce özerk bir konuya sahip olması, yani yerel ve tarihsel özgüllüklerden etkilenmeyen, evrensel bir "iktisadi davranış modeli"nin geliştirilmesi gerekiyordu. Aydınlanma akılcılığının ilkeleri, fizyokratların böyle bir soyutlama yapmalarını, insanın akılcı özünü iktisadi terimlerle tanımlamalarını mümkün kıldı. Buna göre herkesin çıkarını kollaması, kendi özsevgisini tatmin etmeye çalışması, insanın kendi doğasına geri dönmesi anlamına geliyordu. Ve doğa akli olduğu için, herkesin kendi çıkarını gözettiği bir düzen, doğal ve hatta mekanik bir uyumluluk içinde işleyecekti. Fizyokratlar böylelikle insanda ahlaki ve siyasal mülahazalardan bağımsız saf ve evrensel bir iktisadi davranışlar düzeyi bulunduğuna inanıyorlardı. Bu inanç ise modern iktisat biliminin temelinde yatan "ekonomik insan" (homo economicus) soyutlaması ile aynı şeyi ifade eder ve aynı zamanda, fizyokratların ekonomik liberalizminin de dayanağını oluşturur. Çünkü, eğer insanın asıl akılcı yönü iktisadi davranışları ise, bu davranışlar üzerinde kurulacak herhangi bir ahlaki ya da siyasal denetim, ancak sistemin uyumlu işleyişini bozan akıldışı bir müdahale olabilir. Ancak bütün bu modern (ve liberal) yanlarına karşın, fizyokratların iktisadi düşüncelerinde önemli bazı kör noktalar vardır. Quesnay, toplumsal işbölümünün mümkün olabilmesi için üretken sınıfların, kendi geçimleri için yetecek olanı aşan bir artık üretmeleri gerektiğinin farkına varmıştı. Ancak bu artığın kaynağı olarak emeği değil toprağı görüyordu. Yani, ona göre ancak toprakta harcanan emek kendi geçimini (yeniden üretimini) temin edecek olandan fazlasını üretebilir; imalat ve sanayi sektörleri ise kendi geçimlerini mümkün kılmakla birlikte, artı ürün kaynağı olamazdı. Diğer kesimler ise üretken olmayan, "kısır" kesimler oldukları için, varoluşları ancak toprağı işleyenlerin yarattığı artığa vergiler yoluyla el konulması ile mümkündü. Artığın kaynağını toprak olarak görmesinin yanısıra, fizyokratik düşüncenin ikinci önemli sınırlılığı sermaye birikimi ve genişletilmiş yeniden üretim olgularını kavrayamamalarıdır. François Quesnay'ın, en ünlü eseri olan *Tableau Economique*'te (Ekonomik Tablo) anlattığı ideal, yani üzerindeki denetimlerin asgariye indirildiği iktisadi sistem, büyüme olgusuna tamamen yabancıdır.

DIDEROT, DENIS (1713-1784)

Fransız Aydınlanmasının önde gelen düşünürlerinden olan Denis Diderot, 5 Kasım 1713'te Champagne bölgesindeki Langres'te bir bıçakçı ustasının oğlu olarak doğdu. Dokuz yaşında Langres'deki Cizvit okuluna başladı. Oniki yaşındayken keşişlik işareti olarak saçını kazıttı, kara cübbe giyerek, çile çekmeyi öğrendi. 1729'da Paris'e Louis-le-Grand Cizvit Koleji'ne gönderildi. 1732'de Paris Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra hukuk eğitimi gördü. Hukuktan çok daha fazla ilgisini çeken roman, tiyatro, felsefe ve matematiğe olan eğilimi, bir süre sonra yaşamını değiştirmeye başladı. Dinsel eğitimini yarıda kestiği için babasıyla ilişkisi bozulunca parasız kaldı; geçici işlerde çalışmaya, ders vermeye başladı. Dinsel inançlarını yitirmiş, ateist olmuştu. Zor koşullara rağmen gününü gün eden bir hayat sürdürdü. Çevirileri ve sanat eleştirileri ile ünlenmeye başladı.

1746'da, o güne kadar geliştirmiş olduğu felsefi düşüncelerini, ateist görüşlerini *Pensées Philosophiques* (Filozofça Düşünceler) adı altında yayımladı. Parlamento, büyük tepki yaratan kitabın yakılmasına karar verdi. Ancak kitabın halk tarafından, gizlice edinilerek okunması ve Diderot'nun ününün artması engellenemedi. Ünlü matematikçi Jean d'Alembert ile birlikte yarım kalmış bir ansiklopedinin Fransızca yayımını üstlenen Diderot, birçok ilerici ve radikali biraraya getirerek ansiklopedinin kapsamını genişletti. 1749'da çıkardığı *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient* (Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup) nedeniyle evi basıldı, tuttuğu notlara ve belgelerine el konularak üç ay tutuklu kaldı. Yayımı 1751'den 1772'ye kadar süren *Ansiklopedi*, birçok baskıyla karşılaştı. Toplam 17 cilt metin ve 11 cilt resimden oluşan ve çağının en devrimci yayını olan bu eserde, Diderot'nun felsefe, sanat, sanat

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Bastille'in devrimci halkın eline geçmesinin 3. yıldönümü olan 14 Temmuz 1792, gerçekten Fransız Devrimi için umut ve heyecan dolu bir gündü. 1791 Eylül'ünde kral Anayasa'ya bağlılık yemini etmiş. Ekim başında Yasama Meclisi faaliyete başlamıştı. Meclis'in 20 Nisan 1792'de Avusturya'ya savaş ilan etmesi üzerine başlayan milliyetçi ajitasyon, 14 Temmuz günü doruk noktasına vardı. Kutlama töreni için Marsilya'dan gelen 600 gönüllü asker, Paris'e "Tiranlarla savaşmaya, yenmeye ve ölmeye" geldiklerini haykırarak ve yeni bir yurtsever marşı söyleyerek girdiler. Bu marş, "Marsilyalı" anlamında Marseillaisee olarak anıldı ve Fransız Milli Marşı oldu. Bu coşkulu hava içinde yapılan törenlerin sonunda, dev "özgürlük ağacı" ateşe verildi.

Tableau'da nereden kaynaklandığı açıklanmayan bir ilk sermaye birikimi varsayılır. Bu sermaye birikimi her yıl kendisinin de yenilenmesini mümkün kılan, ama miktarı artmayan bir "net hasıla"nın üretilmesini mümkün kılar. İktisadın işleyişi sonsuz bir tekrardır. Quesnay'ın görüşlerindeki bu kör noktalar, fizyokrasinin anlamı ve neyi temsil ettiği hakkında bir ipucu veriyor. 18 yüzyıl ortasında fizyokratlarla merkantilistler arasındaki tartışma, burjuvazinin iki kesimi, tarımcı burjuvazi ile mali ve sınai burjuvazi arasındaki çelişkinin bir yansımasıydı.

Devrime Doğru

Ancak asıl çatışma, burjuvazinin bu iki kesimi arasında değil, toplumun bütünü ile ayrıcalıklı sınıflar (aristokrasi ve ruhban) arasındaydı. Bu çelişki, en açık ifadesini ayrıcalıklıların vergiden muaf olmasında buluyordu. Oysa 1740'larda başlayan iktisadi büyüme süreci, merkezî devletten talepleri artırıyor, devleti besleyenlerle devletten beslenenler arasındaki eşitsizliği giderek tahammül edilmez hale getiriyordu. 1770'lerin başında, burjuvazinin bu eşitsizliği gidermek ve taleplerini kral ve merkezî devlet aracılığıyla gidermek yolundaki en ciddi girişimi yaşandı. 1771'de Kral XV. Louis, ayrıcalıklı sınıfların başlıca siyasal organı olan parlement'ları (parlamento), başlıca işlevi hukuki olan yerel meclisleri feshetti. 1774'te tahta geçen XIV. Louis fizyokratlara yakınlığı ile tanınan Turgot'yu Maliye Bakanı olarak atadı. Turgot programında vergi reformunun yanısıra, tahıl ticaretindeki her türlü kısıtlamaya son verilmesi, loncaların, köylüler üzerindeki angarya yükümlülüklerinin kaldırılması ve özgür bir işgücü piyasasının kurulması gibi liberal önlemler vaat ediyordu. Bu bakımdan, Turgot'nun 1776'da görevden alınmasının, devrimi kaçınılmaz kılan son olay olduğu söylenebilir. Ancak buna yol açan muhalefet yalnızca ayrıcalıklı sınıflardan gelmedi. Paris pleblerinin de yiyecek fiyatlarının artmasına neden olan liberal politikalara karşı çıkması, devrimin izleyeceği karmaşık ve sancılı süreci haber veriyordu. Turgot'nun azledilmesini izleyen yıllarda krallık giderek derinleşen bir mali buhrana girdi. Bunda Fransa'nın, hem kamuoyunun baskısından hem de İngiltere ile olan geleneksel rekabetinden ötürü Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na verdiği desteğin de önemli bir rolü vardı. Ayrıcalıklılar, Turgot'nunkilere olduğu gibi, onu izleyen bütün reform girişimlerine de karşı çıktılar. Sonunda 1788'de kralın, Genel Meclis'i 1614'ten beri ilk kez toplantıya çağırmaktan başka çaresi kalmadı.

Fransız Devrimi

İkili İktidarın Oluşumu

Genel Meclis 1 Mayıs 1789'da toplandı. Üyeler zümre esasına göre seçilmişti. Ruhban sınıfın 291, aristokrasinin 270, "üçüncü zümre"nin ise, 25 yaşın üzerinde, konutu belli ve vergi kütüğüne kayıtlı yurttaşları temsilen 578 üyesi vardı. Geleneksel töreye göre, *Etats Généraux*'da (Genel Meclis) oylama zümre esasına göre yapılıyordu. 1789'da kurulan Meclis'in gerçekleştirdiği ilk önemli yenilik, üçüncü zümre temsilcilerinin yoksul papazların da desteğiyle, kişi esasına göre oy verilmesi ilkesini kabul ettirmesi oldu. Bunu takiben Meclis, *Assemblée Nationale Constituante* (Ulusal Kurucu Meclis) adını aldı (9 Temmuz 1789). Bütün

tarihi ve estetik üzerine birçok makalesi de vardı. *Ansiklopedi*'den sonra yeniden maddi sıkıntıya düşen Diderot, 1769'da *Pensées sur l'Interprétation de la Nature*'ü (Doğanın Yorumlanışı) yayımladıktan sonra, 1773'te La Haye'e; oradan, kütüphanesini satın alıp kendisine maaş bağladığı için Çariçe II. Katerina'ya teşekkür etmek üzere Petersburg'a gittikten sonra yeniden Paris'e döndü. Ağır baskılar ve maddi sıkıntıların sağlığında yaptığı tahribata rağmen yazmaya devam ediyordu. Helvetius'un *De L'homme* (İnsan Üzerine) adlı eserine reddiye ile *Essai sur la vie de Sénèque'i* (Seneca'nın Yaşamı Üzerine Deneme) bu yıllarda kaleme aldı. 1760'de doğduğu Langres'te bir büstü dikilen Diderot'nun son yılları tam bir yalnızlık içinde geçti. Dostu d'Alembert'den sonra 1784 Şubat'ında yirmi yıl birlikte olduğu Sophie Volland'ın ölümüyle iyice sarsılan Diderot, 30 Temmuz 1784'te Çariçe II. Katerina'nın oturması için kiraladığı evde öldü.

Lenin'e göre Diderot'nun materyalizmi "çağdaş materyalizmin bakış açısının kıyısına kadar gelmiş"tir. La Mettrie, d'Holbach ve Robine gibi filozoflardan etkilenmekle beraber, onların mekanist yorumuna kapılmayan Diderot'ya göre, doğadaki bütün hareketler, maddi parçacıkların devinimleri; durmadan biçim değiştiren ve sonsuza kadar karşılıklı tepki ilişkisi içinde olan güçlerin dışa vurduğu bir nesnenin biçim değiştirmesidir. Diderot hiçbir zaman bedenin dışında bir ruh kabul etmez, maddeyi doğanın ruhu gibi görür. Engels'in "Eğer bir kimse bütün yaşamını gerçeğe ve (olumlu anlamıyla) hakka adamışsa, bu Diderot'dur" diyerek andığı bu düşünür, Marx'ın da çok sevdiği bir yazardı. Düşünceleriyle modern materyalizme yakın olmasına karşın Diderot, siyasal alanda monarşik yönetimleri savunmuştu.

1789 Devrimi Fransa'da bütün kurumları sarsmakla kalmadı. Avrupa'nın diğer ülkelerinde liberal güçlerin cesaret bulmasına da yol açtı. Diğer ülkelere kaçan Fransız soylularının propagandasının da etkilediği bütün Avrupa monarşileri, Fransa'ya düşmanlık gütmeye başladılar. Devrimin iç tıkanıklıkları ve bu düşmanlık duyguları, 20 Nisan 1792'de Fransa'nın Avusturya'ya savaş açmasına yol açtı. Fransa'ya karşı savaşa katılan Prusya orduları Valmy'e kadar ilerledikten sonra, kralın idamı ve Jakobenlerin iktidara gelmesiyle durduruldu. Fransız ordularının Belçika'ya girmesiyle Avrupa'nın karşısında birleştiği Fransa Cumhuriyeti, Vendée isyanının da yarattığı iç zorluklardan ancak "Büyük Terör" dönemiyle kurtulacaktı. Bu dönemde ilan edilen genel seferberlik de, Fransa'nın bütün cephelerde zafere ulaşmasını mümkün kıldı.

önemine karşın biçimsel düzeyde kalan bu yenilik bile, aristokrasiyi olduğu kadar kralı da tedirgin etmeye yetti. XVI. Louis Meclis'i dağıtmak üzere Paris'te 300.000 kişilik bir askerî güç toplamaya kalkıştı. Bu noktada devreye Paris halkı girdi. Belediye Sarayı'nda toplanan kalabalıklar, önce bir milis teşkilatının kurulmasına karar verdiler ve 14 Temmuz günü bu milisin önderliğinde Bastille'i işgal ederek bütün tutukluları serbest bıraktılar. Bu olayları izleyen günlerde, 1795'e kadar burjuvaziyi temsil etmiş olan çeşitli meclislere karşı Parisli pleblerin iradesini dile getirecek yeni bir *Commune* (Belediye İdaresi) kuruldu ve Komün adını aldı. Bu haberin yayılmasıyla olaylar Fransa'nın belli başlı bütün şehirlerinde tekrarlandı, Komünler kuruldu. İkili iktidar doğmuştu. Devrimin, feodalizmi kesin bir biçimde tasfiye eden bundan sonraki aşaması kırlardan kaynaklandı. Temmuz sonunda ayaklanan köylüler senyörlerin şatolarını yağmalamaya, toprakları üzerindeki geleneksel haklarını belgeleyen evrakları yakmaya başladılar, direnenleri astılar. "Büyük Korku" diye anılan bu dönem, çoğunluğu toprak sahibi olan Kurucu Meclis üyelerini dehşet içinde bıraktı. Ancak bu evrede, ellerinden, olanı biteni tescil etmekten başka bir şey gelemezdi. 4 Ağustos 1789 gece oturumunda Kurucu Meclis, feodaliteye özgü bütün hukuki düzenlemeleri, vergi ayrıcalıklarını, angaryalar dahil bütün feodal yükümlülükleri, bölgesel ve kentsel özerklikleri, ülke içi gümrük uygulamalarını geçersiz ilan ederek, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kaleme alınmasını karara bağladı. Bildiri 26 Ağustos 1789'da oylanarak kabul edildi.

Varennes Gecesi

Aydınlanmacı filozofların olduğu kadar Kurucu Meclis üyelerinin çoğunun da ideali İngiltere'nin siyasal sistemiydi. Bu yüzden Meclis'in 1789-1791 arasındaki ilk dönemindeki faaliyetlerine meşruti monarşi arayışı egemen oldu. Ancak dönemin, daha sonraki gelişmeler açısından asıl önemli uygulaması, kilise topraklarının devletleştirilerek satışa sunulmasıydı. Bu uygulama ideolojik öneminin yanısıra devrim için hayati önem taşıyan bir mali kaynak yaratmış oldu. Daha da önemlisi, çıkarları doğrudan doğruya devrime bağlı yeni bir sınıf, bağımsız bir toprak sahipleri sınıfı yaratılmaya başlanmış oluyordu. Alabildiğine heterojen bir hareket olarak başlamış olan devrim, sınıfsal tabanını daraltma ve pekiştirme sürecine girmişti. Chapelier Yasası diye bilinen maddesiyle sadece loncaları değil, her türden işçi örgütlenmesini

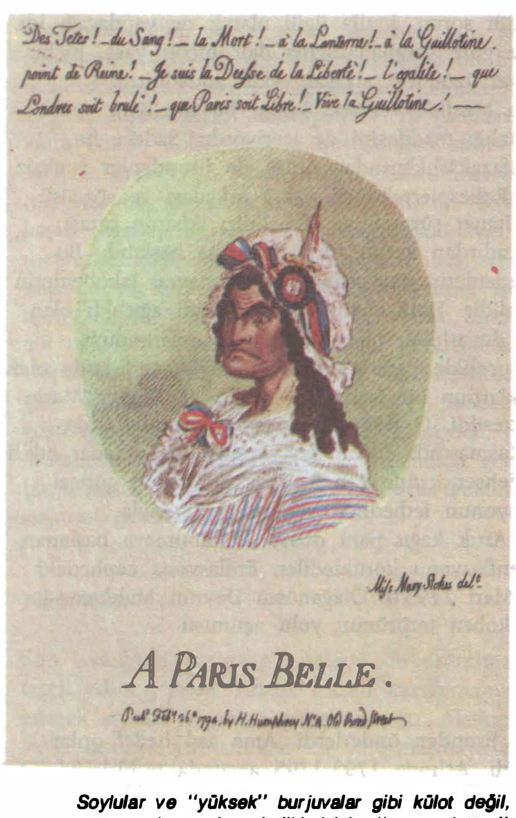
ROBESPIERRE, MAXIMILIEN (1758-1794)

Fransız Devrimi'nin önderlerinden olan Maximilien Robespierre 6 Mayıs 1758'de Arras'da doğdu. Hukukçu olan anne ve babasını küçük yaşta kaybetti. 1765'te Arras'da bir din okuluna başlayan ve ardından Paris'e Louis-le-Grand Koleji'ne devam eden Robespierre, 1794'te giyotine göndereceği devrim arkadaşı Camille Desmoulins'le burada tanıştı. Bu arada Aydınlanmacı düşünürlerin, özellikle Jean Jacques Rousseau'nun eserlerinden etkileniyordu. 1780'de okulu bitirerek, bir yıllık hukuk öğrenimini tamamladı ve 1781'de Arras'da avukatlık yapmaya başladı. Köylülerin, yoksul halkın davalarını üstlenen Robespierre, "yoksulların avukatı" diye anılmaya başladı. Aynı dönemde Arras'daki akademide felsefe çalışmaları da yapıyordu. 1789'da Etats-Généraux'nun (Genel Meclis) toplanması tartışmalarına katıldı, aynı yıl Arras'dan Thiers-Etat (üçüncü zümre) temsilcisi olarak meclise girdi. Rousseau'cu görüşlerinden dolayı sivri bulunuyor ama güçlü hitabeti, bilgisi ve halktan yana tavırlarıyla dikkati çekiyordu. 31 Mart 1790'da, Jakobenler Kulübü'nün başkanlığına seçildi. Aynı yıl Versailles Mahkemesi'ne yargıç olarak atandı. Aristokrasiye karşı kazanılan zaferin devamını sağlamak ve devrimin hedeflerinden sapmasını engellemek için Jirondenlerle mücadelenin başını çekti. 1791'de toplanan Yasama Meclisi'nde görev almadı. Avusturya ile savaşa karşı çıkarak orduya ve militarizme cephe alan Robespierre, 20 Haziran 1792'deki ayaklanmadan sonra krallığa son verilmesi ve meclisin dağıtılarak cumhuriyet ilan edilmesi için çalıştı. 1793 Eylül'ünde yapılan seçimlerde Paris'ten Konvansiyon'a seçildi. İlk toplantısında cumhuriyet ilan ederek, krallığa son veren Konvansiyon'da Montanyarların sözcülüğünü yaptı. 1793'de başgösteren kralcı ayaklanma sonunda kurulan Kamu Selameti Komitesi'nin aldığı kararları onaylamayan Jirondenlere karşı halkı ayaklanmaya çağırdı ve 2 Haziran 1793'te iktidarı ele geçirdi. Öncüsü olduğu "Terör" döneminde, binlerce kişi tutuklandı, mallarına el kondu. Aralarında uzun süre birlikte davrandığı Danton'un da olduğu birçok devrim önderini tutuklatarak giyotine gönderdi. Ne var ki, muhalefet giderek daha etkin örgütleniyor, terör, halkın yönetimden soğuması sonucunu yaratıyordu. Üçüncü zümrenin etkin güçleri, ağırlıkla da burjuvazi artık ülkede istikrar istiyordu. 12 Haziran'dan sonra Konvansiyon toplantılarına katılmayan Robespierre, 27 Temmuz'da tutuklandı, yargılanmaksızın idamına karar verildi. Ayaklanan Komün üyelerinden bazıları Robespierre ve arkadaşlarını tutuklu oldukları hapisaneden kaçırarak Hôtel de Ville'e götürdü. Fakat ertesi gün Ulusal Muhafızlar burayı basacak, Robespierre'in intihar etme amacıyla ateşlediği tabancadan çıkan kurşun yalnızca çene kemiğini zedeleyecek ve aynı günün akşamında 21 arkadaşı ile birlikte giyotinde can verecekti.

yasaklayan 1791 Anayasası seçme ve seçilme hakkını da vergi yükümlüleriyle (yani mülk sahipleriyle) sınırlandırıyordu. Ancak devlet biçimi olarak meşruti monarşi öngörüldüğünden, 1791 Anayasası'nın geçerlik kazanabilmesi için önce kral tarafından imzalanması gerekiyordu. Oysa Kraliçe Marie Antoinette'in de ısrarıyla kral kaçmaya karar vermişti: 20 Haziran 1791'de geceyarısı uşak kılığına girerek kapalı bir kupa arabasında Avusturya sınırına doğru hareket etti. Ancak sınır yakınlarında, Varennes kasabasında hancının oğlu tarafından tanınınca köylüler tarafından durduruldu. Tutuklanarak geri götürüldü.

Savaş

Görünüşte devrimin ilk krizinden burjuvazinin muhafazakar kanadı kârlı çıktı. Kral affedildi; daha doğrusu, kaçırılmış olduğuna dair bir söylenti yayıldı. Komün önderliğinde durumu protesto eden kitlelere, Champs de Mars Meydanı'nda ateş açıldı, 50'den fazla insan öldü. 13 Eylül 1791'de kral Anayasa'yı imzaladı; 30 Eylül'de Kurucu Meclis üyeleri yeni bir seçime gitmek üzere, "Yaşasın Kral! Yaşasın Millet!" bağırışlarıyla Meclis'i feshettiler. Burjuvazinin muhafazakâr kanadı devrimin tamamlandığına karar vermişti. Ancak arada, ilk bakışta önemsiz gibi görünen bir şey olmuş, Robespierre'in Kurucu Meclis üyelerinin yeni seçimlerde aday olmamasını öngören teklifi kabul edilmişti. Bu karardan ötürü devrim süreci içinde deneyim kazanmış politikacıların yeni Yasama Meclisi'nin dışında kalması, ikili iktidar durumunu derinleştirdi. Komün'ün yanısıra, o zamana kadar daha çok tartışma ortamı işlevi görmüş olan *Cordelier Kulübü, Jakobenler Kulübü* gibi kulüpler siyasal bir işlev kazandı. Ancak devrimin derinleşmesine yol açan asıl gelişme, savaş oldu; tarihçi Daniel Guérin'in deyişiyle "Devrime aşılanan savaş"... Savaşın farklı düzeylerde çeşitli nedenleri vardı. Savaşın fasılalarla 18 yıl sürmesinin başlıca nedeninin, İngiltere ile Fransa arasındaki geleneksel rekabetin bir hegemonya mücadelesine dönüşmesi olduğu söylenebilir. Öte yandan, Avrupa'nın mutlakiyetçi monarşileri, Fransa örneğinin kendi ülkelerindeki devrimci eğilimleri kışkırtacağından endişelenmişlerdi; bunda haksız da değillerdi. Kozmopolit Aydınlanma düşüncesinden beslenmiş, insan doğasının evrensel olduğuna inanan Fransız burjuvazisinin devrimci temsilcileri için, "devrimi ihraç etme"ye çalışmak, ideallerinin son derece doğal bir uzantısıydı. Savaşı ilan ederek bu yapısal eğilimleri fiiliyata geçiren, Yasama Meclisi'nin, daha sonra *Girondin* (Jironden) diye anılacak olan çoğunluğu oldu. Jirondenler servetini imalat (özellikle dokuma) ve denizaşırı ticaretle oluşturmuş, dolayısıyla İngiliz rekabetinden en büyük zararı gören geleneksel burjuvaziyi temsil ediyordu. Bu kesimin Eski Düzen'e olan muhalefeti aristokrasinin ayrıcalıkları ile sınırlıydı. Dolayısıyla geçmişte burjuvazi ile de ittifak yapmış olan Kraliyetle uzlaşma konusunda ilke düzeyinde bir karşı çıkışları yoktu. Kral ve çevresindeki aristokratlar da, savaşı, devrimde kaybettiklerini yeniden ele geçirmelerini mümkün kılacak bir dış müdahaleye zemin hazırlayacağı umuduyla destekliyorlardı. Dahası,

Soylular ve "yüksek" burjuvalar gibi külot değil, normal pantolon giydikleri için, "sans-culottes" (külotsuzlar) denilen küçük zenaatkârlar ve işçiler, antik çağdaki Frigya kölelerinin özgürleşmesinin sembolü olan kırmızı bere takıyor, o dönemdeki alışkanlıkların aksine birbirlerine "sen" diye hitap ediyorlardı. Yerleşik "yüksek" ahlâka çok aykırı olan bu tarzları nedeniyle, yukarıda görüldüğü gibi burjuva yayın organlarında "korkunç", "vahşi" tipler olarak sunuluyorlardı.

gerek kral ve çevresi, gerekse Jirondenler, hızla yükselmekte olan enflasyonun yoksul kesimlerde yarattığı hoşnutsuzluğu savaşın ganimetleriyle yatıştırmayı umuyorlardı. Bu koşullarda 1792 başında Paris'te her şey savaşa işaret ediyordu. Yegâne muhalefet Yasama Meclisi'nin dışında kalmış olan Robespierre'in çevresinde örgütlenmiş olan Jakoben azınlıktı. Jakobenler, Jirondenlerin aksine, çıkarları doğrudan doğruya devrime bağlı, kilisenin ve kaçan aristokratların topraklarını satın alarak zenginleşmiş yeni bir burjuvazi tarafından destekleniyorlardı. Jakobenlerle Jirondenler arasındaki bu ayrım, ideolojik düzeye de yansıyordu. Jirondenler daha çok Montesquieu'nün "karşılıklı dengeler" anlayışına dayalı bir hükümet fikrine yatkındılar. Jakobenlerse süreç içinde giderek daha çok Rousseau'nun doğrudan demokrasi anlayışına yaklaştılar. Ancak savaş arifesinde Jakobenler gerek sınıfsal tabanları, gerekse siyasal etkinlikleri bakımından henüz çok güçsüzdüler. Nisan 1792'de Fransız orduları Belçika'ya girdikten kısa bir süre sonra, bozgunlar başgösterdi. Bu durumda, kendi sınıflarını temsil etmekten kaçınan Jirondenler, savaşı finanse edebilmek için enflasyonu daha da körükleyen politikalar izleyerek, yükü ücretlilere ve *sans-culotte*'lara (ayaktakımı), yani 1791 Anayasası'nın seçme ve seçilme hakkı tanımadığı kesimlere yüklemeyi tercih ettiler. Bütün bu politikaların sonucu olarak burjuvazinin, devrimi onun adına yapmış olan halkla karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz oldu.

İkinci Fransız Devrimi

Orduda, yüksek komuta mevkiindeki generallerin çoğu, aristokrasinin burjuvazi ile ittifak yapmış kesimine mensuptu; bu, zaten pamuk ipliğine bağlı bir ittifaktı. Paris'te yükselmekte olan halk hareketinden tedirgin olan bu generaller, her siyasal bunalımda, cephede sürmekte olan savaşa rağmen Paris'e dönüyor ve Jironden hükûmeti orduyu devrime karşı kullanmakla tehdit ediyordu. Kraliçenin çevresinde kümelenmiş olan "Avusturya hizbi" de düşmanla yazışmasını sürdürmekteydi. Bu tür etkiler altında kral, 13 Haziran 1792'de Jironden bakanları görevden aldı.

Kralı ikna etmek için Jirondenlerin elinde, bir kere daha halk hareketine başvurmaktan başka çare yoktu. Ancak Jirondenler de devrimin derinleşmesinden kral ve çevresi kadar korkuyorlardı. Önayak oldukları halk hareketi bir gövde gösterisinden ibaret kaldı (20 Haziran); bakanlar görevlerine iade edilmedi. Artık sıra Jakobenlerdeydi.

10 Ağustos'ta Danton, Desmoulins ve Jakobenlerin önderliğinde Komün'ün şubelerinde örgütlenmiş bir ayaklanma, Yasama Meclisi'ni kralı tahttan indirmeye, kendini feshetmeye ve genel oy (bütün yetişkin erkekler için) temelinde yeni bir Konvansiyon'un seçilmesini kabul etmeye zorladı.

Bundan sonra Konvansiyon'u bekleyen en çetrefilli sorun, kralla ilgili olarak ne yapılacağı idi. Sorun karmaşıktı, çünkü kralın hangi hükümlere göre yargılanacağına dair hiçbir yasa, hiçbir örnek yoktu. Geleneksel olarak kral, Tanrı'nın yeryüzündeki siyasal vekili addedilirdi. Yürürlükte olan 1791 Anayasası, yasama hakkını Meclis'e vererek, kralın bu niteliğini reddetmişti ama aynı Anayasa kralın dokunulmazlığı maddesini de içeriyordu. Sadece bu hukuki gerekçeden ötürü değil, geleneksel muhafazakârlıklarından ötürü de Jirondenler isteksiz davranıyordu. Jakobenlerin tavrıysa gayet açıktı. Robespierre'in en yakın arkadaşı ve sözcüsü Saint-Just şöyle diyordu: "Bence bu adam ya saltanat sürmeli ya ölmelidir; ikisinin ortası olamaz". 6 Aralık'ta artık Louis Capet diye adlandırılan kralın yargılanmasına başlandı. Bu yargılama sırasında kralı kurtarmak isteyen Jirondenlerin başvurduğu bir manevra, Jakobenlerin tabanı hakkında verdiği ipucu bakımından önemlidir. Hâlâ büyük ölçüde kırsal ağırlıklı olan ülkede köylülüğün ve taşranın geleneksel kralcı duyarlığını bilen Jirondenler referandum önerdiler. Referandum önerisinin reddi, tabanı öncelikle Paris'te ve diğer büyük şehirlerde olan Jakobenlerin Konvansiyon'u ele geçirmekte olduklarının bir işaretiydi. Kralın ve Kraliçe Marie Antoinette'in başları 21 Ocak 1793'te giyotinle kesildi. O dönemde siyasal kurumların da insan iradesinin ürünü olduğu bilincinin yaygınlaşmasında hiçbir şey, kralın idamı kadar etkili olmadı. Bütün Avrupa'da aristokrasi ve krallar dehşet içinde titredi. Yine de halkın güncel sorunu kral değil enflasyondu. Jirondenler enflasyonun fethedilen yerlerin yağmasıyla önlenebileceğini umuyorlardı; hesapları tutmadı. Artık kağıt para olarak kullanılmaya başlanan karşılıksız hazine tahvilleri *(assignat)* çıkararak enflasyonu körüklediler. Enflasyona cephedeki yeni bozgunlar eklenince Jakobenlerin talebiyle Mart 1793'te Olağanüstü Devrim Mahkemesi, nisanda da Kamu Selameti Komitesi kuruldu. Jakoben terörünün yolu açılmıştı.

Terör

Tahmin edilebileceği gibi, terörün ilk kurbanları Jironden önderlerdi. Ama asıl hedef onlar değildi. Terörün birbirinden farklı iki hedefi vardı. Aslında 1793-1795 arasında birbirleriyle kısmen ilişkili, iki ayrı Terör yürürlükteydi. Birincisi, enflasyonu kontrol altına almak, Komün'ün Jakobenleri kabule zorladığı planlı ekonominin, azami fiyat yasasının işlerliğini sağlamak için, Komün'ün Devrim Komiteleri aracılığıyla değerli maden ve yiyecek stokçularına karşı uyguladığı terördü. Öbürüyse önce Jakobenlerin daha sonra ise Jirondenlerin doğrudan doğruya Komün ve Devrim Komiteleri'ne karşı uyguladığı Terör oldu. Sorun sadece Jakobenlerin iktidarı, kendilerini oraya getirmiş olan Komün'le paylaşmak istememeleri değil, Jakobenlerin de mülkiyet haklarına en az Jirondenler kadar saygılı burjuvalar olmasıydı. Planlı

Kral XVI. Louis, 17 Ocak 1793'de, Konvansiyon tarafından "devlete ve milletin güvenliğine ihanetten" ölüm cezasına çarptırıldı. 21 Ocak 1793 günü sabah saat 8'de kral bugünkü Concorde meydanındaki giyotine götürüldü. Artık Louis Capet olarak anılan XVI. Louis, toplanmış olan halka hitaben son sözlerini söylemeye girişti: "Fransızlar, Tanrı'nın önüne çıkacağımı bilerek bu idam sehpasından sizi temin ederim ki, suçsuz olarak ölüyorum. Düşmanlarımı bağışlıyorum ve arzu ediyorum ki Fransa..." Bu sözler trampetlerin sesiyle kesildi, giyotinin bıçağı düştü, infaz hakimi Samson kolunu kaldırarak kralın kesik başını gösterdi. "Vive la republique!" haykırışları kalabalığa yayıldı. XVI. Louis'nin öldürülmesi Avrupa monarşileri için bir "ibret dersi" olur ve devrim karşısındaki tavırlarını daha da keskinleştirirken; Fransa için de Jakoben Terör döneminin başlangıcıydı.

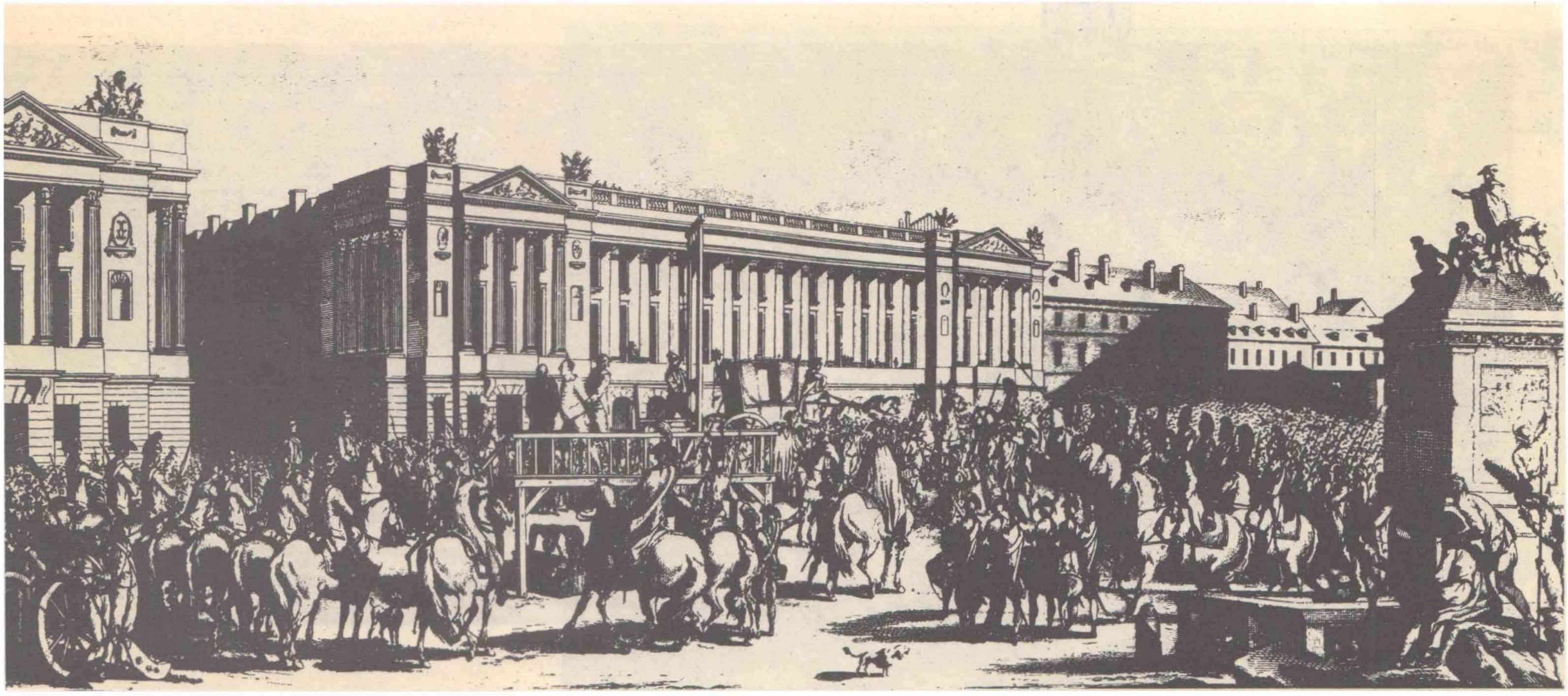
SAINT-JUST, LOUIS DE (1767-1794)

Fransız Devrimi'nin radikal önderlerinden Louis-Anoine-Léon de Saint Just, 25 Ağustos 1767'de Orta Fransa'daki Decize'de doğdu. Babası bir süvari yüzbaşısı, annesi ise ilerici ve eşitlikçi görüşleriyle tanınmış bir kadındı. Saint-Just öğrenimine Soissons'daki Oratorio din okulunda başladı. Sevdiği kızın bir başkasıyla evlendirilmesi nedeniyle bunalıma girerek, Eylül 1786'da Paris'e kaçtı ve eğlence hayatına daldı. Annesi müdahele ederek Saint-Just'ü bir ıslah evine kapattı. Nisan 1787'de buradan bir işe girip mesleğinde yükselme kararıyla çıktı. Soissons'da savcılık kâtipliği yapmaya başladı. Reims'e giderek hukuk öğrenimi gördü. Nisan 1788'de hukuk diplomasını almıştı. Bir yandan da yazıyor ve Fransız toplumunun içine girdiği devrimci süreci izlemeye çalışıyordu. 1789'da sosyal hiciv türünde yazılmış şiir kitabı *Organt*'ı yayınladı.

Saint-Just, devrimin başlangıç döneminde mücadeleye katılmak isteğiyle Paris'e gitti. Kan dökülmesine karşı olduğu için devrimin şiddetinden huzursuz oldu ve memleketine geri döndü. Ancak taşra da Paris gibiydi, her yerde devrimin çalkantıları sürüyordu. 1789 Temmuz'unun sonunda Blérancourt'ta belediye sekreterliğine başladı. Aynı zamanda yeni örgütlenen Ulusal Muhafızlar'ın komutanlığına getirilmişti. Saint-Just'ün amacı Meclis'e seçilmekti. Oysa daha seçilme yaşı olan yirmi beşi doldurmamıştı. Bir süre sonra Blérancourt Belediye Meclisi'ne üye seçildi ve özellikle halk sağlığı ile serbest ticaret konularında yaptığı konuşmalarla dikkatleri üzerine çekti.

Bastille'in ele geçirilişinin birinci yıldönümünde Paris'e gittiğinde, Robespierre ile mektuplaşmaya başladı. 1791 yılının sonunda yayımladığı *Esprit de la révolution*

1 Modern sosyalizmin doğuşu

ekonomi en temel ilkelerine aykırıydı. Bir kez kitlesel seferberlikle devrimin sürekliliğini sağladıktan sonra, şimdi karşılarındaki en büyük sorun, seferber edilmiş kitlelerin yeniden denetlenmesi, disipline edilmesiydi. Sayılar, iki terörün boyutları hakkında bir fikir veriyor: Dönem boyunca yaklaşık 40.000 kişi öldürüldü. Bunların yarıdan fazlası Olağanüstü Devrim Mahkemeleri'nde yargılanarak ve giyotinle değil, toplu kıyımlarda öldürüldüler. Örneğin Lyon ayaklanmasından sonra polis müdürü Fouché giyotini fazla yavaş bulduğundan, bir ırmağın kıyısında topladığı 1667 kişiyi top ve mitralyöz ateşiyle öldürdü.. Devrim Mahkemeleri ise yaklaşık 17.000 kişiyi ölüme mahkûm etti. Bunların yüzde 70'i köylüler ve emekçilerdi. Planlı ekonomiye geçmeye Komün tarafından zorlanan Jakobenler, kendi yönetimlerinin selameti uğruna diğer temel ilkelerini de çiğnemekten çekinmediler. 1789'daki Haklar Bildirgesi tartışmalarında, Fransa'da bir devlet dininin olmayacağı, vicdan özgürlüğünün temel bir hak olduğu karara bağlanmıştı. 1794 baharında ise Robespierre, kendinden önceki devlet yöneticileri gibi, dinin devlet yönetimi için elzem olduğunu keşfetti ve Yüce Varlık İbadeti adı altında yeni bir din uydurdu. Ama bu başarılar, Jakobenlerin sonunu hazırlamış, artık burjuvazinin de Jakobenlere ihtiyacı kalmamıştı. 27 Temmuz (devrimci takvimde 9 Termidor) 1794'te Konvansiyon Robespierre için tutuklama kararı aldı, ertesi gün yandaşları ile birlikte idam edildi. Robespierre'in düşüşünden sonra Terör araç değiştirdi. Gerçi Olağanüstü Devrim Mahkemeleri 1795 yılına kadar kaldırılmadı ama işlevsizleştirildiler. Jironden burjuvazi, iradesini uygulamak için kendi gücünün yetmediğinin ve kitle seferberliği dışında birtakım başka araçlara ihtiyacı olduğunun farkındaydı. 1794 sonbaharında aristokrat gençlerden, banka memurlarından, esnaf çıraklarından oluşan ve *Jeunesse d'Or* (Altın Gençlik) diye anılan çeteler kuruldu ve kulüplerin, Komün şubelerinin, işçi mahallelerinin üzerine salındı. Jakobenlerin terörü, yerini çetelerin "Beyaz Terör"üne bırakmıştı. Tutarsız kariyeri boyunca Robespierre'in tek tutarlı yanı askerlere duyduğu güvensizlik olmuştu. Sürekli olarak askerî disiplini eleştirmiş, orduyu sivilleştirmeye -milisleştirmeye- çalışmış, devrimin askerî kontrol altına girmesinden korkmuştu. Nitekim 1795 sonbaharında gençlik çeteleri monarşist eğilimler gösterip denetimden çıkar gibi olduklarında, onları durdurabilecek tek bir güç kalmıştı: Ordu. İsyanı bastıran askerî birliklerin başındaki genç generalin adı Napoléon Bonaparte'tı. İktidarı burjuvazinin doğrudan temsilcilerinden tamamen devralması için, hepsi hepsi dört yılın geçmesi gerekecekti.

Napoléon

Son isyanların bastırılıp çetelerin de dağıtılmasıyla devrimin tamamlanmış olduğu bir anlamda tescil edilmiş oldu. Ancak düzen kurulamamış, burjuvazi bir sınıf olarak çıkarlarını temsil edecek siyasal organları yaratamamıştı. Aksine, devrimin nimetlerinden yararlanma telaşı yaygınlaştıkça yolsuzluklar da yaygınlaşmaya başlamıştı. Siyasal mevkileri ele geçiren herkes, bu mevkiden kendi dar çevresinin çıkarlarını gözetecek şekilde yararlanıyordu. Tek tek burjuvaların çıkarlarına karşı burjuvazinin bir sınıf olarak çıkarları korunamıyordu.

Bir yandan da, Fransa'nın kendisine karşı ittifak kuran bütün Avrupa devletleriyle giriştiği savaş sürüyor, ancak ordu cephede olduğu kadar ülke içindeki, toplumsal huzursuzlukları bastırmak için de kullanılıyordu.

Bu koşullar altında Direktuvar yönetiminin meşruiyetini yitirmesi kaçınılmazdı. Seçme hakkı

et de la Constitution de France **(Fransız Devrimi ve Anayasası Üzerine) adlı eserinde, devrimin amacının yeni bir toplum kurmak olduğunu öne sürerek, Fransa'nın hâlâ özgür olmadığını yazıyordu. Bu kitaple devrimci çevrelerde tanındı ve Eylül 1792'de Konvansiyon seçimlerini kazanarak Paris'e gitti.**

Konvansiyon'daki etkinlikleri kısa bir sürede tanınmasını ve hızla yükselmesini sağladı. 30 Mayıs 1793'de Kamu Selameti Komitesi'nde uzlaşmaz bir çizgi geliştirdi. Jirondenlerin tasfiyesinden sonra gündeme gelen 1793 Anayasası'nın hazırlanmasında da etkin olan Saint-Just, Şubat 1794'de Konvansiyon'un başkanlığına seçildi. Hemen devrime karşı olan aristokratların mallarına elkonulmasını sağlayan Ventôse kararlarını çıkarttı. Bu devrimin en radikal kararlarından biriydi. Robespierre'le birlikte devranan Saint-Just, "Devrim motoru kana bulanmış bir denizde yolaldıktan sonra bir limanda demir atacaktır. Sadece hainleri değil, gayret göstermeyenleri de cezalandırmalıyız. İki türlü vatandaş vardır: İyi ve kötü. Cumhuriyet iyilere koruma, kötülere ise ölüm borçludur." sözleriyle "Terör" dönemi ideolojisinin çerçevesini çizmişti.

27 Temmuz 1794'de Robespierre ile birlikte tutuklandı. Bir grup Komün üyesi tarafından kaçırılmasına rağmen sığınmış oldukları Hôtel de Ville'de yeniden tutuklanarak giyotine gönderildi.

Saint-Just'ün görüşleri 1800'de yayınlanan *Fragments sur les Institutions Républicaines* (Cumhuriyetçi Kurumlar Üzerine Parçalar) adlı kitabında ayrıntılı olarak yer alır.

1789 Devrimi ve Kadın Hareketleri

Kurucu Meclis kurulduktan sonra, burjuva kadınlar eylem biçimi olarak Meclis'e dilekçeler verme yolunu seçmişlerdi. Dile getirilen taleplerden biri, Kurucu Meclis'te kadınların da temsil edilmeleriydi. Altında Mme B..B.. imzası bulunan bir dilekçede, kadınların da erkekler gibi vergi ödemelerine ve iş anlaşmaları yapabilmelerine rağmen Kurucu Meclis'e seçilememelerinden şikâyet ediliyordu: "Temsilcilerle temsil ettikleri kişilerin çıkarları çakışmak zorunda olduğundan, kadınlar ancak kadınlar tarafından temsil edilmelidir."

Verilen dilekçelerden birçoğunda da kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi ve çalışma hakları üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi talep ediliyordu. Çalışma hayatına girmelerinin kolaylaştırılması sonucunda, kadınların, o ara yaygın olduğu anlaşılan fahişelikten kurtulacaklarına işaret edenler çoğunluktaydı.

Temsilî hükümet oluşturulduktan sonra, burjuva kadınlar eylem biçimlerini değiştirdiler.Kurucu Meclis'e temsilci heyetler gönderme ve siyasi kulüplerde çalışma yoluna gittiler. 1790 yılında Mme Mouret, kadınların eğitiminin gerekliliği üzerine mecliste bir konuşma yaptı. 1792'nin başlarında Paris'li kadın ve erkeklerden oluşan bir grup, Kurucu Meclis'ten, aile içindeki despotik erkek egemenliğine karşı bir yasa çıkarılmasını talep etti. Aynı yılın nisan ayında aslen Alman olan Etta Palm van Aeldera, Kurucu Meclis'e bir dilekçe vererek kadınlara siyasi özgürlük ve eşit haklar verilmesini ve boşanma hakkının tanınmasını istedi. Fakat Kurucu Meclis'te kadınlara ilişkin taleplerin tartışılması fazla hoşgörüyle karşılanmadı, engellendi ya da ertelenmeye çalışıldı.

Siyasal kulüpler arasında burjuva kadınlarının seslerini en fazla duyurabildikleri yer olan Paris'teki *Cercle Social*'de de, kadınların konumu üzerine, o güne değin alışık olunmayan radikal konuşmalar yapılmaktaydı. Keza, Paris'teki *Sociétés populaires*'den (Halk Dernekleri) birçoğu kadınları üyeliğe kabul etmişti: *Club des Indigents, Club des Halles, Club des Nomophiles, Club des Minimes, Société Fraternelle des Jacobins* bunlardan bazılarıydı.

Feminizmin öncüsü sayılabilecek olan bu girişimler yönetici erkeklerce pek hoşgörüyle karşılanmadı. Nitekim 20 Mayıs 1795'te Kurucu Meclis, kadınların toplantılara katılmasının yasaklanmasını tartışmaktaydı. Üç gün sonra, yani 23 Mayıs'ta, meclis bir bildiri yayınlayarak Paris'teki kadınların evlerine dönmesi istedi. Kamu Selameti Komitesi de kadınların kulüplerde görülmesini hoş karşılamıyor ve kadınların bu kulüplere girmelerinin engellenmesini istiyordu.

1789 devrim süreci içinde eğitsel, iktisadi, siyasi ve yasal talepler üzerinde durarak programlar geliştirmeye çalışan burjuva kadınlar, amaçlarını haklı göstermek için esas olarak üç düşünceye dayanmışlardı: Bunlardan birincisi, kadınların insanlığın bir parçası olduğu, dolayısıyla erkeklerin "doğal" haklarından kadınların da yararlanması gerektiği düşüncesiydi. Bu düşünce burjuvazinin aristokrasiye karşı savaşımında yükselttiği iddiaya denk düşüyordu. İkinci dayanak noktası, kadınların biyolojik rollerine ilişkindi. Madem ki kadınlar bütün "yurttaşlar"ın annesiydiler, o halde devlet üzerinde de belli haklara sahip olmalıydılar. Çünkü devletin ve toplumun varlığını ve sürekliliğini onlar sağlamaktaydılar. Üçüncüsü, kadınların da devrim sürecinde özgürlük için mücadele ettikleri ve kendilerinin de yurtsever oldukları düşüncesiydi.

1789 Fransız Devrimi'nde burjuva kadın hareketinin önemli temsilcilerinden biri Olympe de Gouges idi. De Gouges, *İnsan Hakları Bildirgesi*'ne karşılık 1790 yılında, kraliçeye sunulmak üzere *Kadın Hakları Bildirgesi*'ni kaleme almıştı. "İdam sephasına gönderilen kadınlar neden meclise giremezler" diye haykıran Gougea, tarihin bir cilvesi olarak kralın asılmasına karşı çıktığı için idam sehpasına gönderilecekti. Kraliçeye sunduğu *Bildirge*'nin başlangıcında şöyle sesleniyordu: "Bu devrim, bütün kadınlar acınacak alınyazılarının ve toplumda kaybettikleri haklarının bilincine varmadıkları sürece tamamlanmış olmayacaktır... Erkekler, adil olabiliyor musunuz? Söyleyin bana, benim cinsiyetimi baskı altında tutma egemenliğini size veren nedir? Gücünüz mü? Yeteneğiniz mi?" *Bildirge*'nin birinci maddesinde ise şunlar yazılıydı:

"Bütün kadınlar özgür doğarlar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşarlar. Bütün siyasal derneklerin amacı, erkek ve kadınların doğal ve devredilemez haklarının korunmasıdır. Ulus, erkek ve kadınların birliğidir... Yasa genel iradenin bir ifadesidir. Bütün erkekler ve kadın yurttaşların kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığı ile [yasanın] oluşumuna katılma hakları vardır."

Kadın hakları çerçevesinin ötesinde, feminizm bağlamında da ele alınabilecek bir lider, Etta Palm van Aelder idi. Etta Palm, cinsel zorbalığa son vermek için "törelerimizde ikinci bir devrim"e ihtiyaç olduğunu ileri sürüyordu. 1791'de kadın gruplarını ulusal bir konfederasyon içinde örgütlemek istediyse de başarılı olamadı. Meclis'e giderek eşit iş ve eğitim imkânı; politik ve yasal eşitlik üzerinde duran konuşmalar yaptı.

Théroigne de Mericourt (asıl adı Anne Terwagne) en fazla tepki toplayan proto-feminist liderlerden biriydi. Pauline Léon ve aktrist Claire Lacombe en ünlü kadın derneklerinden *Citoyennes Républicaines Révolutionnaires*'in (Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar) kurucuları ve başkanlarıydı. 13 Mayıs 1793'te resmen kurulan Kulüp, Jirondenlerin düşürülmesinde önemli roller oynadı. Républicaines, ayaktakımı (sans-culottes) ve çıplak kollu (bras-nus) kadınlardan oluşmaktaydı. Programlarında feminist eğilimlerden çok, iktisadi talepler, bu arada ucuz gıda malları talebi ağırlıklı bir yer tutuyordu.

Özgürleşme yolunda devrimin sunduğu olanakları fazlasıyla kullanan kadınlar, zaman zaman düzenledikleri gösterilerde şöyle bağırıyorlardı: "İğne ve iplikten başka silahlarımız da var bizim."

1789'da yaz boyu süren köylü hareketleri nedeniyle hasadın toplanmasının ve başka bölgelere ulaştırılmasının engellenmesi iktisadi krizi derinleştirdi. Halk, ekmek, iş ve Kurucu Meclis'in Eski Düzen'e son veren kararlarının onaylanmasını istiyordu. 4 Ekim günü kalabalık bir kadın grubu "Versailles"a ve "Ekmek İstiyoruz" diye bağırarak saraya doğru yürüyüşe geçti. Akşama doğru göstericiler Versailles'a vardılar. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin imzalanması ve ekmek talebinde kararlı 6 ile 7 bin arasındaki kadını temsilen bir delegasyon, kralla görüşmeyi başarıp, ekmek talebini karşılayacağına ve Bildirge'yi imzalayacağına dair söz aldı.

Burjuva kadınların aksine çalışan kesimlerin kadınları, kadınlık durumunun sorunlarından daha çok, mücadelelerini "ekmek sorunu"na yöneltmişlerdi. Burjuva kadınların taleplerine, boşanma yasalarına, eğitim fırsatlarına ya da cinsleri için yasal ve siyasal eşitliğe karşı değillerdi, ama mülkiyetten yoksun sınıfın kadınları için, enflasyon, işsizlik ve açlık problemleri, boşanma, eğitim ve yasal statü sorunlarından çok daha acildi.

Bunun, maddi temelleri de vardı: 1726-1791 tarihleri arasında ortalama bir işçi gelirinin yarısı sadece ekmek satın alınması için harcanmaktaydı. 1788-1789'da bu harcama miktarı gelirin yaklaşık yüzde 60'ına, kıtlık ve aşırı fiyat yükselişlerinin gerçekleştiği 1789 yılında yüzde 68'e ulaşmıştı. Bu koşullar kadınların mücadeleye katılma biçimlerini de belirlemişti. 1789 ile 1795 arasındaki "ekmek ayaklanmaları"na kadınlar kitlesel olarak katılmışlardı. Hatta bir adım ileri gidilerek, bu ayaklanmaların kimi kez kadın ayaklanmaları oldukları dahi ileri sürülebilir.

1789 Kasım'ı ile 1791 Eylül'ü arasında fiyatlar düşmeye başlayınca işçi ve köylülerin hayat standartlarında iyileşmeler görüldü. Kadınlar, siyasal kulüp ve derneklerde toplanmaya başladılar. Devrimci gazeteler okundu ve devrimin sorunları tartışılmaya başlandı. Devrimin temel sorunlarından biri, monarşinin kaldırılması, cumhuriyetin kurulması ve giderek demokrasinin yerleştirilmesiydi. Bunun için çalışan kesimlerden kadınlar, Jakobenlerin sol kanadı *Enragé*ler (Öfkeliler) ile birlikte hareket ettiler. Buna karşılık burjuva kadınların çoğu Jirondenleri desteklediler.

1793'ün sonbaharından itibaren, Jirondenlerin düşürülmesinden sonra, Jakobenler kendi sollarına karşı mücadeleye giriştiler. Bu mücadele içinde kadın dernekleri, bu arada Claire Lacombe'un kurucusu olduğu *Société des Républicaines Révolutionnaires* saldırı hedefi haline geldi. Nitekim 16 Eylül 1793'te Lacombe tutuklandı. Ancak ertesi gün serbest bırakıldı. Bu, bir gözdağıydı. 1793'ten başlayarak genel olarak kulüpler, bu arada kadın kulüpleri ve kadınların kulüplerde çalışmaları giderek sorun olmaya başladı. 20 Mayıs 1795'te kadın kulüpleri yasaklandı.

1795 ile 1830 tarihleri arasında kadın hareketlerinin yatıştığı görülür. 1796'dan başlayarak, genel havaya uygun olarak kadınlar da evlerine ve kiliselere döndüler. İlk kıpırdanmalar, 1830 Devrimi ile başlayacaktı.

Devrimin din politikası ve kiliselere karşı takındığı tavır, XVI. Louis'nin idamı ve Cumhuriyetin ilanı Vendée civarında halkın hoşnutsuzluğuna yol açmıştı. 1793'de Vendée köylüleri monarşi istemiyle değil, askere alınmalara karşı baş kaldırdılar. 24 Şubat kararnamesi gereğince, önce gönüllüler tesbit edildi. Bunların sayısı yeterli bulunmayınca bütün gençler ve bekârlar askere alınmak istendi. Bunun üzerine 100'den fazla köyde ayaklanma başgösterdi. Saint-Florent, Cholet, Marais ve Mauges ayaklanma merkezleriydi. Mart sonunda 20.000 isyancı bölgeye hakim oldu ve cumhuriyetçileri katletmeye başladı. Ulusal Muhafız üniformalarının rengi nedeniyle Maviler *olarak adlandırılan cumhuriyetçilere karşı* Beyazlar *soyluların desteğini almak istediler. Böylece soyluların asilerin başına geçmesiyle ayaklanma kraliyet yanlısı bir karakter kazandı. 40.000 kişiye ulaşan asiler, sonunda 17 Ekim günü Konvansiyon tarafından bölgeye gönderilen "Batı Ordusu"nca Cholet'de bozguna uğratıldı. Kaçışan son asi grupları ise 10 Aralık'ta Savenay'de tamamen yok edildi. Vendée, köylülerin karşı-devrimci ayaklanmalara destek verdiği irili ufaklı ayaklanmalar içinde en büyüğüydü.*

hatın sayılır bir miktarda vergi ödeyenlerle sınırlandırılmış olduğu halde, yönetimin beklentilerinin aksine, 1797 seçimlerinde seçilenlerin çoğunluğu Jakobenlerdi. Direktuvar, yine Napoléon'un birliklerinin yardımıyla, yeni seçilen milletvekillerini meclisi terke zorladı. Ancak 1798 yılında yenilenen seçimler de beklenen sonucu vermedi. Bu arada, Direktuvar yönetimi, tarihte ilk kez olarak, ulusal çapta herkes için askerlik yükümlülüğünü yasalaştırdı. Artık askerî bir darbe için her şey hazırdı. Darbe 9 Kasım (devrimci takvimde 18 Brumaire) 1799'da gerçekleşti. "Tabanda güven, tavanda iktidar" ilkesine dayalı yeni Anayasa bütünüyle, henüz otuz yaşında olan Napoléon'un taleplerine göre yazıldı. 1799'ı izleyen yıllarda Napoléon büyük bir enerjiyle, burjuva düzenini süreklileştirecek kurumların inşasına girişti. En kalıcı ifadesini 1804'te yayınlanan *Code Napoléon*'da (Napoléon Yasası) bulan bu inşa süreci, okullardan bankalara, miras hukukundan dinî kurumlara kadar hayatın her alanında özgür bir piyasanın ve sermaye birikiminin gereklerinin yerine getirilmesini mümkün kılmayı amaçlıyordu.

Bu yönüyle Napoléon, özgürlüğü insan eylemliliğinin değil, akli bir düzenlemenin sonucu olarak gören tipik bir Aydınlanma despotuydu. "Voltaire'i okudukça daha çok seviyorum" diyordu, "16 yaşıma kadar Rousseau için Voltaire'le ve bütün arkadaşlarıyla döğüşmeye hazırdım. Bugün ise durum tam tersi; Rousseau tiksindirici geliyor bana." Bu sözler, 1789'dan beri zaman zaman ittifak yapmış da olsa, birbirinden bağımsız kalmış olan, devrimin liberal ve radikal yorumları arasındaki çatışmanın nihai bir biçimde liberal yorum lehine çözümlendiğini ifade ediyordu.

Almanya'da Yukarıdan Aşağı Devrim

Almanya'nın Gecikmişliği

Toplumsal mücadeleler açısından bakıldığında Napoléon, sermaye birikimi dışında her türden hareketliliği derin bir kış uykusuna yatırdığı Fransa için olduğundan çok, yeni bir dinamizm kazandırdığı Almanya için önemlidir.

Devrimin ve cumhuriyetin 8. yılında Fransa'da devrimci güçler tamamen sahneden silinmiş, toplumsal çatışmalardan yorulmuş bulunan burjuvazi de istikrar arayışına girmişti. Kralcı tepkilerin güçlenmeye başlaması da, burjuvaziyi ve küçük burjuvaziyi, "sıkı" bir rejimin restorasyonunu ister noktaya getirmişti. Bu aşamada, Fransa'nın dış askerî başarılarında ve ülkedeki son Beyaz Terör dalgasının bastırılmasında imzası olan, böylece sağladığı saygınlığın yanısıra, ordunun gücünü temsil eden Napoléon devreye girdi. Zaten orduda Napoléon dışında da askerî müdahale tasarıları yapılmaya başlanmıştı. Direktuvar yönetiminin Beşyüzler Meclisi'nin başkanı olan kardeş Lucian'la anlaşan Napoléon 9 Kasım 1799 günü (devrimci takvime göre 18 Brumaire) meşru gibi gösterilen bir manevrayla, yönetime el koydu. Kendini "1. Konsül" seçtirerek, Fransa'yı tam otoriteyle yönetmeye başladı. Bir bütün olarak burjuvazi, istikrarlı bir rejimi kurumlaştıran Napoléon'u desteklemekte tereddüt göstermedi.

Kuşkusuz 18. yüzyılın sonunda siyasal birim olarak Almanya diye bir ülke yoktu. Orta Avrupa'nın büyük bir bölümü, o zamanın en arkaik siyasal yapısını ve daha 18. yüzyılın ortasında Voltaire'in "ne Kutsal, ne Roma ne de imparatorluk" diye alaya aldığı Kutsal Roma İmparatorluğunu oluşturuyordu. Aslında Habsburg yönetiminde bir konfederasyon olan imparatorluğun toprakları yalnızca bugünkü Demokratik Almanya ile Federal Almanya'nın bir bölümünü değil, Belçika, Kuzey İtalya ve bugünkü Yugoslavya'nın da bir bölümünü kapsıyordu. Dahası imparatorluğun topraklarına dahil olmamakla birlikte Macaristan da, imparatorluğa dahil olan Avusturya gibi doğrudan Habsburg yönetimi altındaydı. İmparatorluğun Avusturya dışında kalan toprakları ise Prusya Krallığı ve irili ufaklı 300 prensliğe bölünmüştü. Bu prensliklerden bazıları bir şehir ve hinterlandını aşamazken, Bavyera ve Saksonya gibi bazıları ikişer milyonluk gerçek birer devletti. Prusya ise, 1786 itibariyle 5.4 milyon nüfusu, 190.000 kişilik ordusu ve yaklaşık 17.000 manüfaktür işletmesiyle, geri kalmış Alman ülkesinin en fazla gelişme potansiyeline sahip devletiydi. Üstelik imparatorluğun yönetim mekanizması içinde yeralan yegâne idari ve siyasal birimler prenslikler de değildi. Hanse şehirleri diye anılan, kökleri ve zenginlikleri Rönesans'a uzanan Lübeck, Bremen ve Hamburg gibi liman şehirleri ya da Marx'ın doğum yeri Trier gibi eski piskoposluk şehirleri kendi içlerinde özerktiler ve aracı bir kurum olmaksızın doğrudan doğruya imparatora bağlıydılar. Bütün bu birimler de hesaba katıldığında 17.000'in üzerinde parçadan oluşan bu dev imparatorluk mozayiğinin belki de en ayırdedici özelliği, barındırdığı geleneksel şehir kültürüydü. İngiltere ve Fransa'da Rönesans'tan sonra gelişen merkezî devlet, Sanayi Devrimi öncesinde kapitalizmi belli bir merkezde, devletin çevresinde örgütlemeyi büyük ölçüde başarmıştı. Bu süreç Almanya'da (ve Rönesans'ın beşiği olan İtalya'da) yaşanmadı. Buralarda 18. yüzyılın sonunda iktisadi ve kültürel faaliyetler hâlâ Rönesans'ı çağrıştırırcasına ademi merkeziyetçi bir biçimde sürdürülüyordu. Şehirlere giriş çıkışla ilgili düzenleme ve kısıtlamalar varlıklarını sürdürüyorlardı. Yalnızca zanaatkârlar değil, tüccarlar da loncalarda örgütlenmişlerdi. Siyasal biçimler farklılık göstermekle birlikte çoğu prensliklerdeki, şehirlerin, aristokrasinin ve ruhbanların temsilcilerini biraraya getiren zümre meclisleri siyasal iktidarın önemli bir uğrağını oluşturuyordu. Şehirlerde ise yönetim, yine Rönesans'ı çağrıştırır biçimde, belli sayıda ailenin

Son Burjuva, İlk Proleter Devrimci: Babeuf

1794'te Jekobenler iktiderden düşünce bütün Frensa bir yerleşiklik, bir huzur ve sükûn ortemı erayışı içine girdi. Denton'un dehe 1793 beherınde dile getirdiği için öldüğü, devrimin tamamlanmış olduğu, sıranın devrimin nimatlerinden yararlanmaya geldiği kanısı, artık, küçük bir azınlığın dışında harkes tarafından paylaşılıyordu.

Önce İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin birinci maddesinden (İnsanlar özgür ve hakça eşit olarak doğarlar, öyle yaşarlar) vazgeçildi. Haklar Bildirisi'ne bir de Ödevler Bildirisi eklendi. 1793 yılında Jakobenlerin kabul ettirdikleri ama hiçbir zaman uygulamaya koymadıkları Anayasa yerine, seçme ve seçilme hakkını iyice daraltan ve yürütme işlevini Direktuvar adlı beş kişilik bir hükümete bırakan yeni bir Anayasa kabul edildi.

Devrimin tamamlanmış olduğuna inanmayan, daraltılan bir burjuva cumhuriyetine razı gelmeyen azınlığın son hamlesini bastırmak da bu Direktuvar yönetimine nasip oldu. Sözkonusu azınlık, büyük şehirlerde ve özellikle Paris'te yaşayan küçük üreticilerden ve yeni gelişmeye başlayan proleteryadan oluşan "ayaktakımı"ydı. Gracchus Babeuf bu kesimin devrim süreci içerisindeki son temsilcisiydi.

Babeuf'ün düşüncesi ve temsil ettiği hareket, ikili bir karaktere sahipti. Bir yönüyle 18. yüzyıla, bağımsız küçük üreticilerin, feodal kısıtlamalardan kurtuldukları altın çağa, diğer yanıyla modern sosyalizme ve işçi sınıfı hareketlerine dönüktü.

1789'da devrimci sürece özellikle Rousseau tarafın-

1833'de yapılmış karikatürü görülen Talleyrand (1754-1838), devrimi destekleyen bir papaz olarak Papa tarafından aforoz edildi. 1792'de kralla ilişkisinden kuşkulanıldığı için Fransa'dan kaçtı. 1795'de dönerek Napoléon'la işbirliği yaptı ve onun özellikle diplomasi alanında siyasi akıl hocası oldu.

aralarında pazarlıkla anlaştığı oligarşik bir cumhuriyet görünümündeydi. Burjuvazinin örgütsüzlüğü, bir sınıf olarak çıkarlarını temsil edecek merkezî ya da tekelci bir yapının bulunmayışı, bu geleneksel yapının parçalanarak kapitalist üretim ilişkilerinin kurulmasını olanaksızlaştırıyordu. Bölgeler arası gümrük farkları ve çeşitli türden yerel özerklikler de sermaye birikiminin önünde hatırı sayılır bir engel oluşturuyordu.

Modernleşmenin Öncüsü Olarak Aydınlar

Habsburg imparatorlarından başlayarak bütün prensler, aristokratik ayrıcalıkları, şehirlerin ve zümrelerin geleneksel özerkliklerini kırmak amacıyla mutlakiyetçi bir yapı kurmayı denediler. Bu girişimlerin en önemli aracı prensin iktidarını yaygınlaştıracak, gündelik hayatın dokusuna sızmasını sağlayacak bir bürokrasinin oluşturulmasıydı. Bu bürokrasinin elemanları, geleneksel düzenin kurumlarında olduğu gibi, içinde doğulan konumun ayrıcalıkları, soy, kan gibi ölçütlere göre değil, yetenek ve eğitim gibi "modern" ölçütlere göre seçiliyordu.

Dolayısıyla bu yeni bürokrasinin elemanlarının Aydınlanmacı görüşlerin dile getirdiği eşitliğe doğal bir yatkınlıkları vardı. Ancak Alman aydınlarının benimsedikleri görüş ve ideallerle ilişkileri, ister istemez Fransız (ve İngiliz) aydınlarınınkinden farklı oluyordu. Fransız ve İngiliz aydınları, zaten hızla değişmekte olan bir toplumun en dinamik kesiminin sözcüleriydiler; oysa Alman aydınları böyle bir sınıfsal temelden yoksundu. Bu yüzden hem içinde yer aldıkları devlet aygıtları ile hem gelişmekte olan kapitalist üretim tarzı ile ilişkileri daha sorunluydu. Kuşkusuz, kapitalist üretim tarzının yaygınlaşması Fransız ve İngiliz aydınlarının olduğu kadar onların da varoluşlarının yegâne teminatıydı. Ama onlar için modern dünyanın ve onu ifade eden aklın kendiliğinden egemen hale geleceğini ummak çok daha güçtü. Dolayısıyla Alman düşüncesinde akıl, nesnel dünyaya içkin bir düzen olmaktan çok, iradi olarak, öznenin katkılarıyla kurulması gereken bir ideal olarak ortaya çıktı.

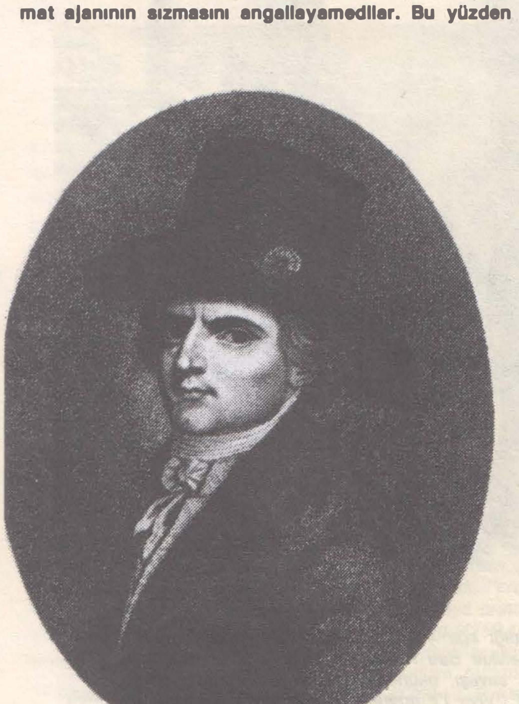
Ancak öte yandan aklın bu şekilde egemen kılınması, aydınların kendi geleneksel hayat tarzlarını da olumsuzlamaları anlamına gelecekti. Alman aydınları tarihin nedensellik ilkesinin aklınkinden çok daha farklı olabileceğinin farkındaydılar. Kendi hayatları bunun somut, pozitif izleri ile örülmüştü. Kendi çevrelerindeki geleneksel hayatın somut zenginliğiyle, soyut aklın gereklerini uzlaştırmaya, başka bir deyişle, kendiliğinden ve tarihsel olarak oluşmuş olanla, yabancı fakat akli olanı barıştırmaya çalışmak, 19. yüzyılın başına kadar Alman aydınlarının kimliğini belirleyen temel çelişki oldu.

dan biçimlendirilmiş bir zihinsel donanımla katılan Babeuf'ün en büyük başarısı, soyut insan hakları söylemini aşmak ve insan doğasının sınıfsallığını kavramak oldu. Aydınlanmacılar tarafından özgürlükle özdeşleştirilen serbest piyasanın, aslında sınıfsal eşitsizlik ve karşıtlıkları yaratma ve sürdürmenin başlıca aracı olduğunu gördü. Buradan hareketle, o güne dek kutsal sayılan özel mülkiyeti sorgulamaktan çekinmedi. Açıkça komünist bir toplumu düşledi. Ancak diğer radikal insan hakları teorisyenleri, sözgelimi Tom Paine gibi, Babeuf de modern üretimin toplumsal niteliğini kavrayamamıştı. Bu yüzden komünizmi, bağımsız üreticilerin bireysel olarak ürettikleri ürünlerin kollektif çiftliklerde siyasal mekanizmalarla bölüştürüldüğü bir tüketim komünizmi olarak tasarlıyordu.

Düşüncesindeki bu sınırlılıkların yansımalarını, Babeuf'ün önderlik ettiği harekette de izlemek mümkün. Bastille'in halk tarafından ele geçirildiği haberini duyar duymaz Paris'e giderek Cumhuriyetçilere katılan Babeuf, devrimi taşrada yaymak için Picardie'ye geri döndü ve dolaysız vergilerin kaldırılması için harekete geçtiği için tutuklandı. Jakoben terörü sırasında Jirondenleri desteklemiş olan Babeuf, Termidor'la birlikte gelen Beyaz Terör karşısında 1793 Anayasası'na sahip çıkmak gerektiğini düşündü ve bu amaçla Panthéon Derneği'ni kurdu. Kısa zamanda derneğin çevresinde Jakobenlerin, dağıtılan Komün üyelerinin toplanması Direktuvar yönetimini tedirgin etti. Şubat 1796'da General Bonaparte şahsen gelip derneği kapattı.

Bu noktada Babeuf ve arkadaşları, bir "Eşitler Cumhuriyeti" için yeni bir devrim yapmak amacıyla "Eşitler Komplosu"nu *(Conspiration des Egaux)* örgütlediler. Komplo bütün çalışanların katılacağı, ülke çapındaki bir hareketi öngörüyordu. Ancak yeni proletaryanın sayısal cılızlığı, kendiliğinden örgütlü herhangi bir toplumsal sınıfla ilişki kurmalarını olanaksız kılıyordu. Bu yüzden alabildiğine dar, bugün "konspiratif" diye adlandırılan bir örgütlenme tarzını benimsemek zorunda kaldılar.

Aldıkları bütün önlemlere karşın "Gizli Direktuvar" diye adlandırılan altı kişilik merkez komiteye bir hükümet ajanının sızmasını engelleyemediler. Bu yüzden ayaklanmanın çıkmasının tasarlandığı sabahtan önceki akşam, Direktuvar yönetimi, hiç güçlük çekmeden, Eşitler Komplosu'nun önde gelen üyelerinin hepsini tutuklattırabildi.

Ancak Babeuf ve arkadaşlarını gerek kendi dönemleri gerekse daha sonraki toplumsal mücadeleler için önemli kılan şey, tasarladıkları ayaklanmadan çok, duruşmaları oldu. Babeuf ve arkadaşları, kalabalık bir dinleyici kitlesinin önünde alabildiğine siyasal bir savunma yaptılar. Kendilerini, Direktuvar yönetiminin de meşruiyetinin dayanağı olan devrimci ilkelerden, başkaldırma hakkından hareketle savunarak yönetimi güç durumda bıraktılar. Dönemin terimleriyle söylenecek olursa, duruşma çıkar ile erdem arasında köklü bir mücadele halini aldı. O kadar ki, mahkeme sonunda idam hükmünü okuyan yargıç kendini "Ben ne yapabilirim ki, sadece bir emir kuluyum" diye savunmak gereğini hissetti.

Kararı dinleyen Babeuf mahkeme salonunda kendini hançerleyerek öldürmeyi denedi; başaramadı. 28 Mayıs 1797'de giyotinle idam edildi. Görüşleri ve özellikle Eşitler Komplosu'nun örgütlenme tarzı, sürgüne mahkûm edilen arkadaşı Buonarotti'nin yazdığı kitap aracılığıyla toplumsal mücadeleleri etkilemeye devam etti.

Babeufçülük, bir bakıma burjuva devriminin toplumsal sınırlarını çizerek, burjuva toplumu çerçevesinde gerçekleşmesi mümkün taleplerin özel mülkiyetle belirlendiğinin, bu çerçeveyi aşan eğilimlerin kurulu düzenle hesaplaşmayı programlarına almaları gerekliliğinin teacili oldu. Babeufçü geleneğin izinden gidenler, burjuva toplumunun eleştirisinin, özel mülkiyet rejiminin siyasal çerçevesini parçalamaya kadar götürülmesi gerektiğini düşündüler; ve bu düşünceyi toplumun ezilen katları arasında yayarak, devrimci bir popüler siyasal kültürün sanayi işçileri arasında yayılmasına hizmet ettiler.

Fransız Devrimi ve Almanya

Tekil, pozitif ve tarihsel olanın somutluğuyla, soyut ve evrensel aklın kuralcı indirgemeciliği arasındaki bu gerilim, 18. yüzyılın sonunda, Alman kültürünün klasik çağında, Goethe ve Schiller'in edebi yaptılarında, Kant'ın felsefesinde, Viyana klasiklerinin (Haydn, Mozart, Beethoven) müziğinde parlak fakat, pratikte bir karşılığı olmadığından, geçici bir senteze ulaştı.

Bu koşullarda Fransız Devrimi Alman aydınları arasında büyük bir coşkuyla karşılandı. Bu olayda, kendilerinin düşünce ve kültür düzeyinde gerçekleştirmiş oldukları sentezin pratikteki karşılığını bulduklarını düşündüler. Daha 1785'te Mozart Beaumarchais'in Eski Düzen'e yönelik eleştiriler içeren eserine dayalı bir librettoyu kullanarak *Figaro'nun Düğünü*'nü yazmıştı. 1789'da devrim haberini Württemberg'de alan üç genç arkadaş, Hegel, Schelling ve Hölderlin bir özgürlük ağacı dikerek çevresinde dansettiler. Daha sonra Schelling Fransız devrimcilerinin marşı *Marseillaise*'i arkadaşları için Almanca'ya çevirdi. Goethe 1792'de devrimci orduların ilk büyük zaferi olan Valmy'den sonra "Bugün ve burada dünya tarihinde yeni bir çağ başladı" diye yazdı. Farklı farklı insanlar farklı dönemlerde hayal kırıklığına uğradı. İlk şok Terör yılında (1793) yaşandı. Ama 18 Brumaire darbesinden sonra bile, örneğin Beethoven, devrimi temsil ettiğini düşündüğü Napoléon için bir senfoni bestelemeye başladı *(Üçüncü Senfoni, Eroica)*; ancak 1804'te Napoléon kendisini imparator ilan edince senfonin ithaf sayfasını yırttı. İki yıl sonra, savaş yeniden Almanya topraklarında cereyan etmeye başladıktan sonra Hegel Jena'da *Phaenomenologie des Geistes*'ını (Zihnin Fenomenolojisi), diyalektiğin bu ilk dev eserini yazarken işitmekte olduğu top seslerini, yeni bir çağın habercisi olarak selamlayıp Napoléon'u insanın kendi bilincine varmasının ve dolayısıyla özgürlüğe kavuşmasının sembolü olarak yorumlayabiliyordu. Bütün bu karmaşık tepkilerden, 19. yüzyıl boyunca Avrupa düşüncesini belirleyecek olan Alman romantizmi doğdu. Romantizm, klasik Alman düşüncesinin Fransız Devrimi ile karşılaşarak, onu yorumlamasının ürünü olarak kabul edilebilir.

1789'dan beri savaş dolayısıyla devrim artık yalnızca Fransız topraklarında değil, bilfiil Alman topraklarındaydı ve köklü toplumsal çalkantılara yol açıyordu. Bu çalkantılara gösterilen tepkiler başlıca üç biçime ayrıştı. Doğrudan Fransız işgaline uğrayan güneybatı Alman prenslikleri, Napoléon'un dayatmasıyla, Ren Konfederasyonu adlı bir birim içinde birleştirildi ve buralarda Napoléon Yasası yürürlüğe kondu; feodaliteye özgü ayrıcalık ve uygulamalar tasfiye edildi. Yasa önünde eşitlik ve piyasa özgürlükleri, Fransa'da olduğu gibi, merkezden ve devlet eliyle yerleştirilmeye çalışıldı.

Habsburg hanedanının tepkisi ise tam tersi yönde oldu. 18. yüzyılda başlatılmış olan reformların hepsi geri alındı. Eski Düzen'in arkaik kurumları pekiştirildi; Katolik Kilisesi yeni bir önem kazandı. Ancak geleceği asıl belirleyecek olan, Prusya'nın tepkisiydi.

Prusya: Yukarıdan Aşağı Devrim

Hohenzollern hanedanının yönetimindeki Prusya, 17. yüzyılın sonunda çok fazla hükmü

Prusya'nın 1807 sonbaharında Fransız ordusu karşısında uğradığı ağır yenilgi, mutlakiyetçi devletin yapısal ve ideolojik olarak iflasını beraberinde getirdi. 1806 Ekim'inde özellikle Batı Prusya halkı, Napoléon ordularını, kendilerini Prusya zulmünden kurtaran güç olarak selamlamış, savaşı, ekonomiyi canlandıracağı umuduyla selamlayan Berlin burjuvazisi ise Berlin'e girişinde Napoléon'u "Vive l'Empereur!" (Yaşasın İmparator!) diye bağırarak karşılamıştı. Prusya ordusunun ip gibi düzgün sıra halinde resmi geçit yapan taşlaşmış askerlerine alıştığı için, tütün içerek darmadağınık yürüyen Fransız ordusunu şaşkınlıkla izleyen Berlin halkı; dünyada "bir şeylerin değiştiğini" o anda sezinlemişti. Fransız ordusu, Prusya burjuvazisine ve entelejansiyasına, Almanya'nın geri kalmışlığının canlı bir görüntüsünü sunmuş ve asıl gücün "milli heyecan, milli gurur ve milli birlik"te olduğunu öğretmişti.

FRIEDRICH SCHELLING (1775-1854)

Alman idealistleri içerisinde özellikle romantik sanat anlayışı üzerinde büyük etkisi olmuş olan Schelling 1775'te Württemberg'de Leonberg kasabasında doğdu. Babası önemli bir kilise adamı ve Doğu dilleri profesörüydü. Çok iyi bir eğitim gören Schelling 15 yaşında Tübingen'deki ünlü teoloji okuluna girdi. Buradaki en yakın arkadaşları ünlü romantik şair Hölderlin ve Hegel'di. 1795'e kadar sürecek olan bu okul arkadaşlığından Alman idealizminin en ilginç belgelerinden biri, *Das aelteste Systemprogramm des Deutschen Idealismus* (Alman İdealizminin En Eski Sistem Programı) diye anılan metin doğdu. Bugün metni üç arkadaştan hangisinin yazdığı, yoksa ortak bir çalışmanın ürünü mü olduğunu hâlâ tartışma konusudur.

Fransız Devrimi'nin etkisi altında yazılan program, Almanya'de da büyük bir kültürel dönüşüm öngörür. Bu kültürel dönüşümün temelini insanın kendi doğasının aslında mutlak özgürlük olduğunun bilincine varması oluşturacaktı. Ancak bu bilincin bilinç olarak kalması yeterli değildi; bir "mitoloji"de görünürlük kazanması gerekiyordu. Bu gençlik programında içerilen talepler, kısaca mutlak özgürlüğün görünürlük kazanarak bir kültürün temelini oluşturması, Schelling'in de Hegel'in de farklı biçimlerde de olsa hayatları boyunca araştıracakları sorunlar yumağının merkezini oluşturuyordu.

Ancak 1790-95 yılları arasında yayımladığı felsefe yapıtlarında Schelling, henüz Fichte'nin daha radikal bir takipçisi görünümündeydi. Onun için dönüm noktası 1795-97 yılları arasında zengin bir ailenin yanında özel öğretmenlik yaptığı Leipzig oldu. Burada doğabilimleriyle ilgilenen Schelling, kendi romantik doğa felsefesinin temellerini atmaya başladı. Bu çalışmaların ilk ürünleri geniş yankı uyandırdı ve kendisi de romantik bir bilim anlayışı geliştirmeye çalışmış olan Goethe'nin övgüsünü kazandı.

Schelling 1798'de ders vermek üzere Jena'ya çağrıldı. Yüzyılın sonunda Jena henüz Almanya'nın kültür hayatının merkezi olma imtiyazını Berlin'e kaptırmamıştı. Goethe ve Hegel'in yanısıra romantik edebiyatın önde gelen temsilcileri de oradaydı. Bu ortamda Schelling hayatının en verimli ve mutlu yıllarını geçirdi.

1800'de yazdığı *System des transzendentalen Idealismus*'ta (Transandantal İdealizm Sistemi) daha önce savunmuş olduğu Fichte'nin öznel idealizmi ile kendi doğa felsefesini uzlaştırmaya çalıştı. Ancak kitap Fichte ile arasında sert bir tartışmanın çıkmasına yol açtı. Hegel'in de Schelling'in yanında yer aldığı bu tartışmada, Fichte, Schelling'i felsefenin, mutlak bilginin yegâne güvenilir dayanağı olan öznenin kendi hakkındaki bilgisinden vazgeçmekle suçluyordu. Hegel'le Schelling ise Fichte'nin tarif ettiği saf öznelliğin mutlak özgürlüğün

görünürlük kazanmasına ve bir kültür oluşturmasına yetecek bir dayanak olmadığını düşünüyorlardı. Schelling'e göre özne ancak kendisine gerçekten farklı olarak verilen bir nesneyle birleştiği, buluştuğu takdirde, mutlak özgürlüğe kavuşabilirdi.

Schelling doğada insanınkine akrabe bir ruh olduğuna inanıyordu. Ancak bu akrabalık normal koşullarda örtüktü ve ancak bilincine varıldığı takdirde fiiliyat kazanabilirdi. Bu akrabalığı hissettirmek, görünür kılmak ise yaratıcı imgeleme, sanata özgü bir başarıydı.

1807 yılında Schelling'in beklemediği bir şey oldu. Eski dostu Hegel dev yapıtı *Phaenomenologie des Geistes*'ta (Zihnin Fenomenolojisi) adını anmadan da olsa Schelling'in şahsında bütün romantizmi kıyıcı bir şekilde eleştirdi. Hegel özgürlüğün teminatı olarak sanatı görmenin, özgürlüğün gerçekleşmesini büyük sanatçıların mevcudiyeti gibi tesadüfi unsurlara terketmek demek olduğunu, bununsa özgürlüğün mutlaklığıyla bağdaşmadığını öne sürüyordu. Hegel mutlak özgürlüğü görünür kılacak, kurumlaştıracak yegâne yapının, simgesini Napoléon'da bulan modern akılcı devlet olduğunu düşünüyordu.

Schelling 1809'da yayınladığı *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der Menschlichen Freiheit* (İnsan Özgürlüğünün Özü Üzerine Felsefi İncelemeler) Hegel'le arasındaki farkı aydınlatması bakımında ilginçtir. Schelling insanın ancak hem iyi hem kötü olma imkânı varsa özgür olduğunun söylenebileceğini öne sürüyordu. Dolayısıyla özgürlük sorununu akıl sorununun önüne koymuş, mutlak özgürlük olarak tasarlanan insan doğasını, hem akıl, iyi olanı hem de akıldışı, kötü olanı içerecek şekilde genişletmiş oluyordu. Bu yüzden akıl mutlak özgürlüğün teminatı olamazdı, çünkü insanın kötü olma imkanını dışlardı.

Ancak *Fenomenoloji*'nin yayımlanmasını izleyen yıllarda Hegelcilik hızla bir ortodoksi haline geldi ve Schelling kamuoyunun ilgisini yitirdi. 1809'da fırtınalı bir aşk sonucu evlendiği karısının ölmesi de Schelling'in inzivaya çekilme eğilimini güçlendirdi. 1809'dan sonra yazmaya devam etmekle birlikte hiçbir şey yayınlamadı. Ders vermeyi de bıraktı.

1841'de tahta geçen Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm, sol Hegelciliğin de artan etkisinden ürktüğü için Hegelciliğin Prusya devletindeki gücünü kırmak istiyordu. Bu amaçla Schelling'i Berlin Üniversitesi'ne davet etti. Schelling'in, aralarında Engels ve Bakunin'in de bulunduğu kalabalık bir dinleyici topluluğu önünde verdiği dersler beklenen etkiyi yaratmadı. Schelling bir yıl içinde dersleri kesti. 1854 yılında tedavi için gittiği İsviçre'de öldü.

geçmeyen, geri kalmış bir ülkeydi. Yüzyılın sonunda Hohenzollern hanedanından Friedrich Wilhelm mutlakiyetçi bir monarşi oluşturma girişiminde bulunduğunda, Otuz Yıl Savaşları'ndan zaten çok yıpranmış olan bu aristokrasi, monarşinin girişimini destekledi; konan vergilere, düzenli bir ordunun kurulmasına razı oldu. Kökenindeki bu "tarihsel uzlaşma" Prusya monarşisinin tarihine ve yapısına damgasını vurdu. Prusya'nın diğer önemli yapısal özelliği, devlette ve iktidarda hiçbir dönemde kilisenin pay ve etkinliğine sahip bulunmamasıydı. Bu nedenle, Prusya hükümdarları, 17. yüzyılın sonunda Katolik Kilisesi'nin baskısıyla Viyana'dan kaçan Yahudilerle Fransa'dan kaçan Huguenotları (Fransız Calvinistleri) ülkeye kabul etmekte hiç tereddüt etmediler. Prusya'nın göçmen kabulü 18. yüzyılda da sürdü Huguenotlar dönemin modern tarım bilgisiyle, Yahudi burjuvazisi de sanayi ve ticaret kültürüyle Prusya'nın "Batılılaşmasını" sağladılar.

Mutlakiyetçi monarşinin denendiği öteki ülkelerdeki merkezî devletin gücü, öncelikle aristokrasinin gücünü ve yetki alanını sınırlamak üzere kullanılmıştı. Bu yüzden bu ülkelerde bürokrasi, özellikle halktan -üçüncü zümreden- insanları yetenek temelinde istihdam ederek, eşitliğin en açıkça uygulandığı kurum olma niteliğini kazandı. Dahası, sözgelimi bir XIV. Louis'nin politikaları ülke içindeki yerel ayrıcalıkları, vergilendirme farklılıklarını, bölgesel gümrük uygulamalarını kısıtlayıp, girişimciliği ve imalatı destekleyerek ilk sermaye birikimine ve dolayısıyla burjuvazinin çıkarlarına hizmet etmişti. Oysa aristokrasi ile uzlaşma zemini üzerine kurulan Prusya monarşisi, merkezî devletin gücünü öncelikle köylülere ve kısmen de şehirlere karşı kullandı. Köylüler Rönesans'tan beri edinmiş oldukları kazanımları birer birer yitirdiler ve yeniden serfleştirildiler. 18. yüzyıl ortasında toplam nüfusun yüzde 3'ünü oluşturan askerlerine talim dışı zamanlarda, garnizonun bulunduğu yerdeki tarlalarda angarya yaptıran ordu da bu sürece katkıda bulundu.

Kuşkusuz bu süreç içinde aristokrasi de nitelik değiştirdi. 18. yüzyılda Doğu Avrupa, giderek daha gelişen Batı için bir tahıl ve hammadde kaynağı olarak önem kazandı. Bu ise tarımsal artı ürünün giderek artan bir payının nakdi bir değişim değeri kazanması anlamına geliyordu. Dolayısıyla, köylüler karşısındaki konumu alabildiğine geleneksel olan Prusya aristokrasisinin gelişen uluslararası piyasadaki konumu, herhangi bir tarım burjuvazisinkinden farksızdı. Başka bir deyişle, Prusya aristokrasisi, örneğin İngiltere aristokrasisinin aksine, feodal toplumsal ilişkilerinden vazgeçmek zorunda kalmaksızın ilk sermaye birikimini gerçekleştiriyordu.

Aristokrasinin niteliğinin dönüşmesine yol açan ikinci önemli süreç ise bürokratlaşma idi. Hohenzollern'ler merkezî devletin askerî ve sivil bütün aygıtlarında "Junker" diye anılan Prusyalı aristokratları istihdam etmeye özen gösterdiler. Özellikle "Çavuş Kral" diye anılan I.

Prusya ile Batı Avrupa arasındaki mesafeyi kapatmak için reformlara öncülük eden dört bürokrat aydın (soldan sağa): Baron Karl von Stein (1757-1831), 1814'de Prusya'nın Fransa karşısındaki yenilgisinden sonra Napoléon'un onayıyla başbakan oldu ve reformları başlattı. Gerhard von Scharnhorst (1755-1813), Napoléon karşısında uğranan yenilgileri yaşayan asker kuşağı içindeki en yenilikçi beyin olarak, "orduyla milletin bütünleşmesini" savunarak Prusya ordusunu çağdaşlaştırdı. Karl August von Hardenberg (1750-1822), von Stein'dan çok daha pragmatist bir politikacı olarak, uzun süre kaldığı başbakanlıkta burjuva reformlarını pekiştirdi. Wilhelm von Humboldt'un (1767-1835) (yanda) Berlin'de kurduğu modern üniversite, kısa sürede liberal burjuva ideolojisinin ve Alman milliyetçiliğinin odağı haline geldi. Dört reformcunun "Prusya tipi aydın"ı karakterize eden ortak özelliği, monarşik devletle bütünleşmiş olmalarıydı.

Burjuvazinin Bilgisi: Descartes, Kant ve Romantizm

1. Alman idealizminin çözmeye çalıştığı felsefi (ve hayati) sorunları kavramak için önce en başa, gelişmekte olan burjuvazinin toplumsal bütünlük içerisindeki yerine geri dönmek gerekiyor. Burjuvazi üçüncü zümrenin içinden doğdu. Üçüncü zümrenin feodal düzen içerisinde açık seçik tanımlanmış bir konumu vardı: Bir yanda kılıç kuşananlar -savaşanlar- ve dua edenler, onların karşısında üçüncü zümre: Çalışanlar.

Burjuvazi üçüncü zümrenin çalışmayan kesimiydi. Feodal düzenin mantığı açısından bakıldığında, işlevsiz ve hatta bir bakıma varolması imkânsız bir kesim. Dahası, burjuvazinin giderek pekiştirmekte olduğu iktidarının kaynağı da, burjuvazinin varlığı kadar esrarengizdi. Gerçek ve maddi şeylerden, güçten çok "ideal" şeylerle, düşünceyle, planlarla, hesaplarla ve Marx'ın deyişiyle maddi dünya içerisindeki en manevi şeyle, parayla ifade edilen bir iktidar. Buna bir "idealite"nin, bir tür düşüncenin madde üzerindeki iktidarı denebilir.

Geleneksel olarak yalnızca düşüncenin kendisi değil, yöneldiği şey de "ideal" bir nesne (Tanrı, sayılar, idealar) olarak tasarlanırdı ve düşüncenin ancak maddi hayattan koptuğu, kendisini pratik hayattan sıyırdığı ürece kendi haysiyetine kavuştuğuna inanılırdı. Pratiğin bilgisi ise sadece o pratikle uğraşanlara ait, yüzyüze ilişkiler aracılığıyla aktarılan, genellenemeyen bir hünerdi.

Burjuvazi ile birlikte dünyaya, ilk habercilerini kadim Yunan'ın köleci toplumunda bulsa da, nitel olarak yeni bir düşünce ve bilgilenme tarzı geldi. Toplumsal servet birikiminin sermayeye dönüşebilmesi, kendisi pratik olmayan ama pratiği temsil ve kontrol edebilen bir bilgi tarzını gerektiriyordu. Teorik bilginin tefekkür ve spekülasyon olmaktan çıkması, maddi olana yönelmesi gerekiyordu. Diğer yandan da çalışanların alışkanlıklarına, hünerlerine sinmiş olan bilginin de onlardan bağımsızlaşması, genellenmesi, nesnelleşmesi gerekiyordu. Kapitalizmin mantığı çalışanların özgürleştirilmelerini ve mülksüzleştirilmelerini gerektirdiği kadar, bilgisizleştirilmelerini de gerektiriyordu. Ancak kafa emeği ile kol emeği mutlak bir biçimde koptuğunda, emek pratiğin bilgisini yitirdiğinde ve çalışma bir teorik bilgi konusu olduğunda sermayenin kontrolüne girebilirdi.

2. Modern felsefe bu tür bir teorik bilginin imkânına dair bir kuşkudan doğdu. Descartes'ın hakkında mutlak bilgi sahibi olmak istediği şey, kendisiydi, hayatıydı, bu dünyaydı. Bütün bunları geleneksel olarak ancak Tanrı ve meleklere özgü sayılan bir bilgiyle bilmek istiyordu; kendi yaşamış olduklarının izini taşımayan, herhangi bir bakış açısı ile sınırlandırılmamış, anlamını başkalarının da belirlediği, muğlak bir dile mahkûm olmayan saf bir bilincin bilgisiyle...

Bildiğini sandığı herhangi bir şeyin böylesi bir mutlaklığa sahip olup olmadığını sınamak için her şeyden kuşkulanmaya karar verdi. Bu sistematik kuşku sonucunda, hakkında kuşku duyamayacağı tek şeyin kuşkunun kendisi ya da genel olarak kendi zihinsel durumları olduğuna karar verdi. Tasavvurlarının, kurduğu hayallerden herhangi birinin gerçeklikte bir karşılığı olmayabilirdi; ama hayalin içeriği hakkında, hayali kurmakta olanın yanılması olanaksızdı. Bilincin kendi içerik ve durumları hakkındaki bilgisi dolayımsız ve mutlaktır. Bu düşünce zincirinin çarpıcı bir sonucu var: Ancak dünya bir bilincin içeriği (bir kurgu, bir rüya) olduğu takdirde, onun hakkında mutlak bilgi sahibi olunabilir. Mutlak bilginin mümkün olabilmesi için, nesnelerin, durumların önceden bir kavrama onları seyreden insanın tasavvurlarına indirgenmiş olması gerekir, ki bilinç onları kendi kendisini bildiği kesinlikle bilebilsin. (Özne-nesne birliği).

Kant (solda), Descartes'ın (ortada) özne-nesne birliğine ilişkin kuramının odağından Tanrı kavramını kaldırdı. Fichte (sağda), Kant'la romantizm arasında bir halka olduğu gibi, Alman milliyetçiliğinin de fikir babalarındandı.

Ancak Descartes'ın döneminde, kendi kendisinden emin olan bilinç, kendi teorik bilgisini henüz genel olarak hakikatın ölçütü saymaya hazır değildi. Kendi hakkındaki kesin bilgiden dünya hakkında mutlak bilgiye geçebilmesi için kendi dışında bir dolayıma ihtiyacı vardı. Descartes kendi açık seçik ve kesin kavramları ile nesnelerin örtüşmesini sağlayan şeyin ne olduğu sorusuna geleneksel cevabı verdi: Tanrı'nın inayeti.

3. Descartes'tan sonraki felsefenin tarihi, onun Tanrı'ya atfettiği rolü daha akılcı bir çerçeve içerisinde çözümleme çabasının tarihidir. Öznenin kendi tasarımları hakkındaki mutlak bilginin, mantığın ve matematiğin, aynı zamanda dünya hakkındaki bilgi olmasını mümkün kılan mekanizma nedir?

Kant bütün yaşantılara eşlik eden, onların çerçevesini oluşturan sabit iki boyutun varlığından yola çıktı: Zaman ve mekân. Ancak bunlar özneye dışarıdan verilmiş "şey"ler olamaz. Çünkü algılama dahil her yaşantı ancak zaman ve makân içerisinde gerçekleşir. Sadece bir imkân olarak yaşantı dahi, bir çerçeve olarak zaman ve mekânı varsayar. Ancak geleneksel metafiziğin doğuştan gelen kavramlarının aksine zaman ve mekân birer kavram, akıl ya da düşüncenin birer vasfı değildir. Kant'a göre aklımızın işleyişi öznenin kendiliğindenliğini oluşturur. Oysa zaman ve makân edilgenliğin boyutlarıdırlar, öznenin dünyaya açılabilmesinin çerçevesini oluştururlar, duyarlığın formlarıdırlar.

Dolayısıyla mutlak bilgi imkânı, Kant öncesi filozofların sandığı gibi öznenin tasarımları ile onlardan bağımsız olarak verilmiş bir gerçekliğin ilişkilendirilmesi sorunu değildir. Artık her şey özneye içkin hale getirilmiştir. Sorun öznenin kendiliğindenliği ile edilgenliğinin, aklı ile duyarlığının nasıl ilişkilendirileceğidir. Sorunun cevabı bizi Kant'ın en güç ama en verimli, en etkili olmuş kavramlarından birine götürür: İmgelem. Zaman ve mekânın kavramsal olmadığını söylemiştik. Diğer yandan aklın kendiliğinden işleyişinin ürünü olan saf aklın kategorileri ise tamamen soyuttur; hiçbir yaşantıya gönderme yapmazlar (bu onları kısmileştirir, mutlaklıklarına halel getirirdi). Dolayısıyla insanda bu ikisini ilişkilendirecek bir yetinin bulunması gerekir. İşte bu yeti imgelemdir. İmgelem şu ya da bu yaşantının değil, mümkün bütün yaşantıların çerçevesi olan duyarlığın formlarını saf aklın kategorileriyle ilişkilendirir. Bu anlamda gördüğümüz herhangi bir şeyi öncelikle mümkün imgelerden, hayallerden biri olarak görürüz.

Böylelikle Descartes'la başlayan serüven bir anlamda tamamlanmış olur: algılanan, yaşanmış olan, tasarlanabilenin bir alt kategorisi haline gelmiştir. (Bir şeyin yaşanmışlığı onun hakkında edinilecek bilgiye bir şey katmaz.) Tasarlanabilen hakkında ise mutlak bilgiye sahip olunabilir. Dünyanın öznenin bir tasavvuruna indirgenmesiyle mutlak bilginin, öznenin dünyayı kendi kendisini tanırmışcasına tanıması imkânı kanıtlanmış olur.

4. Kant'ın idealizmi mutlak bir idealizm değildi; evrende özne ve onun tasarımları dışında hiçbir şeyin mevcut olmadığına inanmıyordu. Herhangi bir şeyi algılayabilmek için öznenin duyarlığının formlarının yanısıra, bu formları uyaran bir malzemenin bulunması gerekir. Ancak bu malzemeye doğrudan ulaşılmaz. Öznenin farkında olabileceği, hakkında konuşabileceği her şey zaman içre olan bir fenomen olacaktır. Onun ötesinde yer alan, fenomenin kaynağı olduğunu farzedebileceğimiz şey, bizim için daima bilinmez kalacak olan kendinde şeydir.

Sözgelimi madde kavramını ele alalım: Michelangelo kendi faaliyetini, bir mermer bloğun içinde saklı duran heykeli keşfetmek, ortaya çıkarmak diye tarif etmişti. Zanaatkârlara özgü tipik bir madde anlayışını dile getiriyordu. Tanınması, hakkında bilgi sahibi olunması sabır ve emek gerektiren, sırlarını ancak kişi kendisini onun taleplerine göre dönüştürdüğü takdirde ifşa eden bir cevher... Kant'ın sisteminde ise madde, ancak algı dünyasından tanıdığımız çeşitli şeyler arasındaki etkileşimleri ortak bir çerçeve içerisinde betimlememizi sağlayan bir kavramdır. Bir cevhere değil bir işleve işaret eder; doluluğunu, esrarengizliğini yitirmiştir. Bu sistem zanaatkârların yaşanmış bilgisinden tamamen arındırılmıştır.

5. Kant, burjuvazinin altın çağının doruk noktasını temsil ediyordu. Doğa yasaları da dahil olmak üzere bütün bir dünya düzenini öznelliğin ifadesi olarak yorumluyordu. Hangi öznelliğin? Eğer zaman ve makân duyarlığın formları idiyse, bu duyarlık kimin duyarlığıydı?

Kant, bu soruların cevaplandırılamayacağını söylüyordu. Şöyle ki: Kişi başka insanlarla da kendisiyle de ancak bir fenomen olarak, mümkün imgelerden, hayallerden biri olarak karşılaşabilir. (Kendim de benim için

bir görünüşten ibaretim.) Yaşayan, somut bir kişi olarak bir özneyle karşılaşabilmek için daha "önceden" bir imgelemin saf aklın kategorilerini duyarlığın saf formlarına uygulamış olması, başka bir deyişle, bir imkânlar toplamı olarak dünyanın (bu arada başka kişilerin de) hayal edilmiş olması gerekir. Dolayısıyla, bu hayali kuran özneye fenomenler dünyasında rastlanamaz. O da bir kendinde olandır; numendir.

Burjuvazinin henüz hâlâ evrensel sınıf olarak göründüğü 1770'te, dünyanın tamamını, içeriklendirilmemiş, aşkın bir öznenin kurduğu bir hayal olarak tarif eden bir sistemin bir ortodoksi haline gelmesi mümkündü. Ama Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda dünya hakkındaki mutlak bilginin kaynağı olan bu aşkın öznenin kimliğinin sorgulanması kaçınılmazdı.

8. Kant'ın sentezinin Alman idealizmi içerisinde çözülmesi nisbeten ayrı iki yol izledi. Fichte verili olanın kaynağının aşkın bir imgelem değil, doğrudan doğruya düşüncenin kendiliğindenliği, mutlak ego olduğunu iddia etti. Böylelikle görünen fenomenlerle kendinde olan numenler arasındaki ikilik aşılmış, idealizm mutlaklaşmış oluyordu.

Nesneler, Fichte'ye göre, ego'nun onları aşarak kendisini gerçekleştirmek üzere kendi kendisine koyduğu sınırlardır. Özne olmak, insan olmak, sürekli olarak aşmak üzere kendi kendisine böyle sınırlar koymaktır.

7. Fichte'nin Kant'ın aşkın, evrensel öznesini, mutlak ego şeklinde somutlaştırmasının bir diğer sonucu, Alman felsefesine "akıldışı" unsurunun girmesi oldu. Dünyayı imgelem aracılığıyla kuran ve seyreden özne, Kant'ın yaptığı gibi bir aşkın, evrensel özne olarak tarif edildiği sürece, tek tek kişilerin iddia ve tasarımları arasındaki farkın doğru-yanlış boyutunda (fenomenlere uygun olup olmamaları bakımından) değerlendirilmeleri hâlâ mümkündür. Oysa Fichte'nin yaptığı gibi nesneleri doğrudan doğruya bir öznenin kendiliğindenliğinin ürünüymüşçesine yorumladığımızda bu imkân ortadan kalkar. Bir değerlendirme ölçütü olarak "doğru-yanlış" boyutunun yerini "sahicilik", "içtenlik" gibi öznel kavramlar alır.

8. 19. yüzyıl başında modern felsefe artık geleneksel işlevini yitirmeye başlamıştı. İmkânını kanıtlamaya çalıştığı mutlak bilgi, kendisini pratikte -savaşta, devlet yönetiminde, özellikle de teknolojide- kanıtlıyordu. Artık dünya, kimsenin ürünü olmayan, üreticileriyle ilişkisi tamamiyle arızileşmiş bir kavramın tezehüründen ibaret olan nesnelerden oluşuyordu. Böyle bir dünyada özgürlüğün yeri nedir? Kant'ı hatırlayalım: Fenomenlerden, tasavvurlardan oluşan bir dünyada, bu fenomenlerin varolmasını mümkün kılan özne, o öznenin özgürlüğü görünemez. Kişilerin kendileri de aynı zorunluluk yasalarına tâbi birer fenomen olarak görünmek durumundadırlar.

Bu koşullar altında, dünyayla ilişkisi esasen temaşi olan ama kendi özgürlüğünü problem etmekte direnen özne (bilinç) ne yapacak? Bu soru karşısında, romantiklerin (ve onların ilk filozofu Schelling'in) verdiği yanıt, verili dünyadan bu dünyanın kaynağına, imgeleme, doğru bir adım geri çekilmekti.

Burjuvazinin klasik felsefesi, yaşanmış bir tarihin ürünü olan gerçek bir dünyayı, kavramsal bir dünyadan; gerçekliğini seyrediliyor, hatta hayal ediliyor olmaktan alan bir dünyadan ayırdedecek kavramlardan yoksundu. İlk ifadesini 18. yüzyılın sonunda bulmuş olan romantizmin süreklliliği de bununla açıklanabilir: Klasik felsefenin kendisi, meşrulaştırdığı düzenin bir imgeden ibaret olduğunu ilan ettiği sürece, bu düzen karşısında kendisini kıstırılmış hissedsn kişinin kendi yaratacağı imgelerin, kuracağı hayallerin en azından düzen kadar güçlü olacağına inanacaktır.

İSKENDER SAVAŞIR

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Friedrich aristokrasinin geleneksel savaşçı yeteneklerini modern bir düzenli ordunun disiplinine uyarlamakta çok başarılı oldu. Ancak bu başarının somut bir sonuca dönüşmesi, Prusya'ya hatırı sayılır bir güç ve prestij kazandırması, Çavuş Kral'ın oğlu, "Büyük" diye anılan II. Friedrich döneminde oldu. Tahta geçtiği 1740'tan sonra "Prusya militarizmi" Avrupa'nın dağarcığında yerleşik bir kavram halini aldı.

Voltaire'le de uzun süren bir dostluk kurmuş olan Büyük Friedrich, birçok bakımdan tipik bir Aydınlanma despotuydu. En önemli yönlerinden biri ise getirdiği modern devlet anlayışı idi: "Kral, devletin en yüksek memurudur; mevkiinin vekarını sürdürebilmesi için kendisine maaş ödenir." Hanedana duyulan sadakati devlete duyulan sadakate dönüştürmeye çalışarak milliyetçiliğin ideolojik zemininin oluşmasına katkıda bulundu. Mutlakiyetçi monarşiyi alabildiğine kişisel bir mutlakiyetçiliğe dönüştürerek, devlet aygıtı ile aristokrasi arasındaki ilişkiyi zayıflattı. Yerel imalata, özellikle dokuma gibi teknolojisi gelişmekte olanlara devlet desteği sağladı; yün ihracatını yasakladı; kredi sağlamak amacıyla bir devlet bankası kurdu. Yazdırttığı 17.000 maddelik Prusya Yasası birçok bakımdan Napoléon Yasası'nı önceler. Bütün bu yönleriyle II. Friedrich'in Almanya'nın izlediği kendine özgü "yukarıdan aşağı devrimle kapitalizme geçiş"in ilk mimarlarından biri olduğu söylenebilir.

II. Friedrich'in reformları o kadar başarılı olmuştu ki, 1799'da Prusyalı devlet adamı Struensee, Fransızlara hitaben "Sizin aşağıdan yukarı gerçekleştirdiğiniz hayranlık uyandırıcı devrimin daha tedrici, daha yukarıdan aşağı bir biçimi Prusya'da yaşanacak" diyebiliyor, bu yüzden Fransa ile Prusya arasında ciddi bir sorun çıkmayacağını umabiliyordu. Gerçekten de daha Napoléon'dan önce devrimci ordulara karşı kurulan ittifaktan ilk çekilen Prusya olmuş, 1799'da Napoléon'a karşı kurulan Britanya önderliğindeki ittifaka da katılmamıştı.

Prusya'da Reformlar

Yine de Prusya 1803'te Fransa'ya karşı kurulan ve daha sonraki Kutsal İttifak'ın çekirdeğini oluşturan büyük ittifaka katıldı. Rus ve Avusturya ordularıyla birlikte önce Austerlitz (1805), sonra Jena'da (1806) büyük bir hezimete uğradı. Bu askerî hezimetler militarist Prusya'da derin bir şok etkisi yarattı ve şok Prusya'ya sığınmış olan liberal aydınlar için büyük bir fırsat oldu.

1807'de Baron von Stein'ın başbakanlığa getirilmesiyle liberal aydınlardan oluşan bir ekip Prusya devlet aygıtını ele geçirmiş oldu. Bu aydınlar Fransız Devrimi'nin temel ilkelerine inanmış, ancak Fransız ordularının talancılığı karşısında derin bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Prusya, onlara Fransa'da başarılamayanı, oradan çıkarılan dersleri de hesaba katarak Prusya'da başarma imkânını sağlıyordu. Köklü reformlara giriştiler. Bürokrasi ve orduyu herkese açtılar; serfliği kaldırdılar; hukukta birörnekleşmeye yöneldiler; liberal iktisadi politikalar izlediler. Bütün bunlar, temelde, Napoléon'un Ren Konfederasyonu'na dayattıklarından farklı değildi. Von Stein kralı sınırlı da olsa temsili bir demokrasiyi kabul

Büyük Alman romantik şairi Goethe, Fransız Devrimi'ni önce kuşkuyla karşılamıştı. Devrimin Almanya için yaratabileceği tehlikeler onu kaygılandırıyordu. Ancak 1792'de, o zamana dek çok güçlü sayılan Prusya ordusunun Fransa karşısındaki ağır yenilgisini gördükten sonra, Fransız Devrimi'nin "Eski Düzen"e dair herşeyi tarihe gömdüğüne karar vererek "bugün ve burada, dünya tarihinde yeni bir çağ açıldı" sözlerini söylemişti. Goethe, devrimin getirdiği insan hakları kavramını da baştan itibaren onayladı. "Hermann ve Dorothea" şiirinde bununla ilgili coşkusunu da dile getirmişti: "Kim yalanlar ki, yüreğinin çarptığını/Çıplak göğsünün daha bir kabardığını/Görünce yükselen yeni güneşin ilk pırıltısını/Duyunca herkesin eşit olduğunu, insan haklarını/Duyunca bu coşku dolu özgürlüğü, sevgi dolu eşitliği" *Goethe'nin sıkı bir Napoléon hayranı olmasının nedeni, devrimin sonuçlarını onaylamasına karşın, devrim olgusunu "uygunsuz" bulmasında aranabilir; çünkü Napoléon, devrimin değerlerinin kurumlaşmasını, "hükümetleşmesini" ifade etmekteydi. Goethe'nin Fransız Devrim'i ve "devrim" ile ilgili tavrı, 1824'deki şu sözlerinden anlaşılabilir: "Doğrudur, ben Fransız Devrimi'nin dostu olamazdım; çünkü dehşetini fazlasıyla yakından gördüm ve bu dehşetten gün be gün, saat be saat etkilendim, oysa hayırlı sonuçlarını o zamandan görmek mümkün değildi... Ama mutlak hükümdar iradesinin de karşısındaydım. Ve devrimin olmasının halkın değil, hükümetin suçu olduğundan tamamen emindim. Hükümetler sürekli adil ve uyanık olurlarsa, zamana uygun düzenlemeleri yaparlarsa ve zorunlu olanlar aşağıdan kendilerine dayatılana kadar ayak diretmezlerse, devrim olması imkânsızdır."*

etmeye zorluyordu. Bütün Avrupa'nın gözleri Prusya'ya çevrilmişti. 1793'ten sonra Paris'te yolları ayrılan liberalizm ve demokrasi şimdi Berlin'de birleşmiş gibiydi.

Bu politikalar sonuç vermekte gecikmedi. 1813'te Fransız ordularına karşı, hükümetten kısmen bağımsız geniş bir halk ayaklanması başgösterdi. Prusya'daki ayaklanma, bir gerilla savaşı şeklinde cereyan etmedi; ayaklanan halk kitleler halinde düzenli ordunun gözetiminde modern usullere göre talim gördükten sonra cepheye gidiyordu. 1792'de olduğu gibi demokrasinin derinleşmesi, bu sefer Prusya lehine bir askerî başarıya dönüştü. 1815'te Britanya ve Prusya orduları önce Leipzig'te, sonra Waterloo'da Napoléon'u kesin ve nihai bir biçimde yenilgiye uğrattılar. Ancak reformcu politikaların bütün bu başarılarına karşın, Prusya'nın liberal dönemi uzun ömürlü olmadı. Bunun, biri iç, biri dış olmak üzere başlıca iki nedeni vardı.

Viyana Kongresi

Ekim 1813'te Prusya ve Rusya orduları tarafından Leipzig'te kesin olarak yenilen Napoléon Nisan 1814'te imzalanan Paris Antlaşması'yla imparatorluktan çekildikten sonra küçük Elbe Adası'na mutlak hükümran olarak sürgüne gönderildi. 1814'te Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand, Rusya adına Çar I. Aleksandr, Prusya adına Şansölye Karl Augustus von Hardenberg, Britanya adına Lord Castlereagh ile Wellington Dükü ve artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu adını almış olan eski Kutsal Roma İmparatorluğu adına Metternich'in bulunduğu görüşmelere katılmak üzere Viyana'ya hareket etti. Görüşmeler sürerken Mart 1815'te Napoléon'un Fransa'ya geri döndüğü ve büyük bir sefere hazırlandığı haberi geldi. Kongre'ye ara verilmedi. Wellington komutasındaki ittifak orduları ile von Blücher komutasındaki Prusya orduları Napoléon'u Waterloo'da hezimete uğrattı ve Napoléon Fransa'ya ayak basışından tam yüz gün sonra, bu kez bir mahkûm olarak St. Helene Adası'na sürüldü. XVI. Louis'nin kardeşi XVIII. Louis Paris'e girerek Bourbon hanedanının iktidarını yeniden kurdu. İkinci Paris Antlaşması imzalandı. Viyana Kongresi hâlâ sürüyordu.

Geleneksel olarak savaşları sona erdiren barış sözleşmelerinin içerdiği savaş tazminatı, sınırlar, karşılıklı güvenceler gibi hususları Paris Antlaşmaları zaten belirlemişti. Viyana Kongresi'nin işlevi ise başkaydı: Tarihte, sınıfsal içeriği taraflar için de açık olan ilk barış görüşmesiydi. Artık çok net bir biçimde uluslararası bir nitelik kazanmış olan burjuvazi, özellikle de mali sermayeyi temsil eden *"haute finance"* (mali burjuvazi), kendi varlık anlayışı ile tutarlı bir siyaset biçiminin bedelini ödemekten ürktüğünü ilan ediyordu. Devrimin, savaşın ve bunlara eşlik eden kitlesel seferberliğin, kendi varlığının olmazsa olmaz koşullarını, serbest piyasayı ve genel olarak liberal iktisadi politikaları tehdit ettiğini görmüştü. Bu yüzden Eski Düzen'in bütün unsurlarıyla, aristokrasi, kilise ve kraliyetle barışmaya hazırdı. Paris Antlaşmaları ulus-devletler arasında anlaşmaydı; Viyana Kongresi ise egemen sınıflar arasında bir anlaşma. Bu ikinci anlaşma da en hayati konu, Napoléon Savaşları gibi geniş ölçekli bir savaşın tekrarlanmamasıydı. Savaş sırasında Napoléon'un İngiliz mallarına karşı Avrupa ölçeğinde uygulamaya koyduğu boykot, uluslararası ticareti baltalamış, sermaye birikimini yavaşlatmıştı. Bu yüzden, Avrupa ölçeğinde bir savaş, her ne pahasına olursa olsun, önlenmeliydi. Dolayısıyla kongreyi en çok meşgul eden konu, beş büyük devlet arasındaki güç dengesini, savaş olasılığını asgariye indirecek şekilde düzenlemek oldu. Bu hedef gözönünde bulundurularak, Fransa'ya karşı bir tampon işlevi görsün diye, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tek bir devlet içinde birleştirildi. Ren bölgesi, beş büyükler içinde toprakları en az olan Prusya'ya bırakıldı. Geri kalan ve sayıları otuzsekize indirilmiş olan Alman prenslikleri Prusya ve Avusturya'nın da dahil olduğu bir Alman Konfederasyonu oluşturdu. Fakat bu düzenlemeler içinde kabul edilen en önemli ilke, Avrupa'daki herhangi bir değişikliğin, sadece ilgili tarafların değil, beş büyüklerin de onayını gerektirdiği ilkesiydi. Bu amaçla beş büyüklerin belli fasılalarla Viyana Kongresi'nin benzeri uluslararası kongrelerde biraraya gelmesi karara bağlandı. Savaş hakkındaki bu isteksizlik, kuşkusuz sömürge savaşlarını kapsamıyordu. Önemli olan büyüklerin Avrupa'daki sermaye akış ve birikimini sekteye uğratacak biçimde savaşa girişmemeleriydi. Sömürülecek yeni kaynaklar yaratmak amacıyla, çevre ülkelerde savaşa tutuşmaları, serbest rekabet ilkesi çerçevesinde meşrulaştırılabilecek bir şeydi.

Viyana Kongresi'nde tarafları meşgul eden ikinci temel sorun, liberal iktisadi politikaların yaratacağı kitlesel hoşnutsuzluğun ve demokratik taleplerin nasıl sindirileceği idi. Bu yüzden Viyana Kongresi her ülke ile ilgili olarak "meşruiyetçi" diye anılan bir çizgi izledi. "Meşru" ile kastedilen devrim dalgası ve Napoléon Savaşları Avrupa'yı alt üst etmeden önceki durumdu. Örneğin, Fransa'nın sınırlarının 1790'daki sınırlar olarak belirlenmesinin gerisinde yatan mantık buydu. Bu sınırlar devrim ordularının seferi başlamadan önceki sınırlardı ve dolayısıyla Bourbon hanedanının meşru mülkü olarak görülüyorlardı. Prusya'daki reformların, özellikle de temsilî demokrasi talebinin önüne dikilen dış engel, herhangi bir demokrasiyi gayrımeşru gören bu mantıktı. Viyana Kongresi'nin başlıca amacı, yaşanmış son 25 yılı kamu belleğinden silmekti.

Bütün bunlar, Viyana'daki taraflar arasındaki görüş birliğinin mutlak olduğu anlamında yorumlanmamalı. Örneğin, çar tarafından önerilen ve Viyana Kongresi'ni izleyen yıllarda Avrupa'nın belli başlı bütün yöneticileri tarafından imzalanacak Kutsal İttifak'a katılmayı, Britanya daha 1815'te reddetti. Bu, bir anlamda, artık hegemonik devlet statüsünü elde etmiş

HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH (1770-1831)

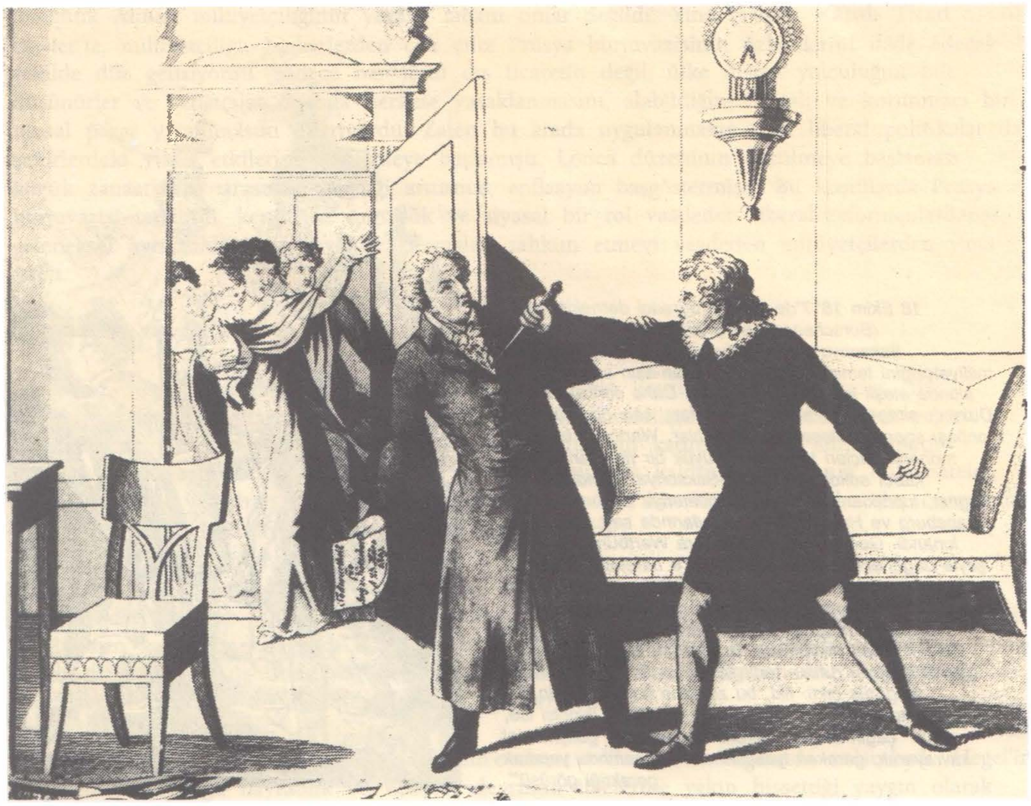
Sistematik filozofların sonuncusu sayılabilecek Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 27 Ağustos 1770'de Stuttgart'ta doğdu. Gençlik yıllarını dönemin Alman aydınları için tipik sayılabilecek bir şekilde geçirdi. İlk ve orta öğrenimde köklü bir klasik diller eğitimi aldıktan sonra 18 yaşında Tübingen'deki ünlü teoloji okuluna gitti. Burada ileri yıllarda da hayatına yön verecek iki insanla, romantik filozof Schelling ve romantik şair Hölderlin'le yakın bir dostluk kurdu.

Okulu bitirince, ailesinin isteklerine karşı gelerek din adamı olmayı reddetti. Bir süre özel öğretmenlik yaptıktan sonra dostu Hölderlin'in çağrısına uyarak Frankfurt'a gitti. Ancak oraya varmasından kısa süre sonra akıl dengesini yitiren Hölderlin'in dünyayla bütün ilişkisi kesildi. Bu yıllarda, teoloji üzerine yayınlamadığı yazılarını yazan Hegel de derin bir depresyon geçirdi.

1799'de babasının ölümü üzerine kendisine kalan miras, dostu Schelling'in Jena'ya davetini kabul etmesine imkân verdi. Orada fahri bir öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı. Jena'daki ilk yıllarında Schelling'in felsefesinin Fichte'ninkine üstünlüğünü savunan bir kitapçık yayımladı.

Ancak 1803'te Schelling Jena'dan ayrıldıktan sonra, düşüncesi giderek Schelling'inkinden bağımsızlaşan bir çizgi izledi. Öyle ki, 1807'de yayınladığı *Phaenomenologie des Geistes* (Zihnin Fenomenolojisi) örtük bir Schelling eleştirisi içeriyordu. *Fenomenoloji*, yalnız Schelling'den değil bütün klasik felsefe geleneğinden köklü bir kopuşu temsil ediyordu. Klasik felsefe Descartes'tan beri öznenin kendi hakkındaki bilgisini, mutlak bilginin ölçütü olarak kabul etmişti. Oysa *Fenomenoloji*'nin temel öncülü, öznenin kendisinin tarihsel olarak kurulmuş olduğuydu. Dolayısıyla öznenin kendi hakkındaki bilgisinin dolaysız olamayacağını, herhangi bir öznenin kendi kendisi hakkında bir bilgiye sahip olabilmesi için, içine doğduğu dünyayı yaratan tarihsel süreci kavraması gerektiğini iddia ediyordu. Ancak bu iddiayla mutlak bilgi idealinden vazgeçmiş olmuyordu. Hegel

1 Modern sosyalizmin doğuşu

23 Mart 1819'da Rus Çarı'nın ajanı olduğu söylenen, komedi yazarı Kotzebue, cumhuriyetçi bir Alman öğrenci tarafından öldürüldü. Bu suikast üzerine Karlsbad'da toplanan Avusturya, Prusya, Hannover, Saksonya, Nassau ve üç Güney Alman devletinin temsilcileri, "demagog" olarak tanımladıkları demokratlara, cumhuriyetçilere karşı bir koğuşturma harekâtı başlattılar. Zaten kısıtlı olan basın ve toplanma özgürlüğü kaldırıldı, öğrenci dernekleri kapatıldı. Wilhelm von Humboldt, "demagog koğuşturması"nı utanç verici, yapay ve düşünen bir halkı tahrik edici nitelikte" olarak yorumlamıştı. Kotzebue'nun öldürülmesi, baskı döneminin başlatmasının yanısıra, Baron Schulenburg'un Napoléon Berlin'e girmesi öncesinde yayınladığı mesajda ifade ettiği gibi "birinci yurttaşlık görevleri sükûnetlerini korumak" olan Alman yurttaşlarının siyasal iktidara karşı şiddete başvurmalarının ilk simgesi olmasıyla da önemlidir.

Fenomenoloji'nin son sayfalarını yazarken, Prusya'nın Napoléon karşısında yenildiği Jena Savaşı'nın top seslerini işitiyordu. Bu olayın dünya tarihinde bir dönüm noktası olduğuna, daha da ötesi tarihin sonunu simgelediğine inanıyordu. Napoléon'la simgelenen modern dünyadan önce insanlar ancak kısmi hayatlar yaşamışlardı. Ama Napoléon, bütün yurttaşlar arasında soyut bir eşitlik kuran akılcı bir çerçeve sağladığı için, modern insan kendi kendisini hem bütün tarihin ürünü, hem de akıl olarak kavrayabilirdi.

***Fenomenoloji* yayınlanır yayınlanmaz büyük bir yankı uyandırmadı. Mali durumu Hegel'in fahri (maaşsız) öğretim görevliliğini terketmek zorunda bıraktı. Önce Bamberg'in yerel gazetesinde yayın yönetmenliği, daha sonra Nürnberg'de lise öğretmenliği yaptı. Nürnberg'de bulunduğu yıllar içerisinde kendisinden 22 yaş küçük olan Marie on Tucher'le evlendi, iki çocuğu oldu. Felsefi çalışmalarını sürdürüyordu. 1812'de diyalektik mantığı sistemleştiren *Wissenschaft der Logik*'in (Mantık Bilimi) birinci kısmını, 1816'da ikinci kısmını yayınladı. Bu yapıt çeşitli üniversitelerden teklifler almasını sağladı. Hegel Heidelberg'i tercih etti ve oradaki dersleri kullanmak üzere *Encyklopaedie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*'yi (Temel İlkelerine göre Felsefi Bilimler Ansiklopedisi) yayınladı. *Mantık*'ın girişini oluşturduğu kitap, sisteminin nihai biçimini içeriyordu. 1818'de Berlin Üniversitesi'nden aldığı teklifi kabul etti. Berlin'deki yılları, Hegel'in felsefesinin etkisinin doruk yıllarına ulaştığı dönem oldu. Felsefesi, 1821'de yayınladığı *Grundlinien der Philosophie des Rechts*'de (Hukuk Felsefesinin Anahatları) açıkça ifadesini bulan muhafazakâr bir nitelik kazanmıştı. Kısa zamanda Prusya'lı bürokratlar tarafından neredeyse resmi ideoloji olarak benimsendi. Yalnız üniversite öğretmenleri değil lise öğretmenleri ve memurlar da Hegel'ci ilkelere göre eğitilmeye başladılar.**

1830'da üniversite rektörlüğü yapan Hegel, 1831'deki kolera salgınında öldü.

olan Britanya burjuvazisinin Eski Düzen mensupları ile ittifak yapma konusunda duyduğu rahatsızlığı ifade ediyordu. Aslında Kutsal İttifak eninde sonunda bir araçtan ibaretti ve mucidi I. Aleksandr'ın mistik görüşlerinin izlerini fazlasıyla taşıyordu. Ama Viyana Kongresi'nde bu aracın hizmet ettiği amaç da adlandırılmıştı. Tarihi bugüne kadar uzanan Avrupa İşbirliği (*The Concert of Europe*) kavramı, Avrupa'daki sermaye sahibi sınıfların, aralarında ortaya çıkabilecek geçici anlaşmazlıklara karşın, ortak bir hedefleri olduğu inancını dile getiriyordu.

Alman Milliyetçiliğinin Doğuşu

Viyana Kongresi, Prusya'daki liberal ekibin işini güçleştiren bir uluslararası atmosfer yarattı. Ama her şeye karşın, o dönemde uluslararası dinamik, kendi başına reformculuğu başarısızlığa mahkûm edecek kadar güçlü değildi. Bu nedenle, Prusya'daki modernleşme sürecinin, liberalizmle demokrasi arasındaki sorunlu ilişkinin kendi seyrini takip etmesi, elverişsiz dış koşullara rağmen mümkün olabildi.

Metternich'in temsil ettiği Avusturya ile Napoléon'a kucak açmış olan Ren bölgesinin Fransız Devrimi karşısındaki tepkileri saf ve açıktı. Oysa Prusya'nın tepkileri daha baştan beri melez bir nitelik taşıyordu. Yukarıdan aşağı bir devrimin mimarlığı iddiasında olan Prusya devleti, liberal aydınlar için ideal bir ortam oluşturduğu gibi; şehirleşme düzeyi düşük, geleneksel lonca ve zümre örgütlenmelerinin güçlü olduğu Prusya toplumu da, en ünlü temsilcileri ilahiyatçı Schleiermacher ve hukukçu F. von Savigny olan, Habsburg İmparatorluğu'nun Katolik gericiliğinden kaçan muhafazakâr aydınlara ideal bir ortam sağlamıştı. Üstelik bu aydınlar boşlukta çalışmayacaktı. Prusya (ya da genel olarak kuzey Almanya) kendi muhafazakâr kültürünü, klasik kültürün altın çağında, 18. yüzyılın sonunda, bu kültürün kozmopolitliğini eleştirerek üretmeye başlamıştı.

Gerçi, örneğin Kant'ın çağdaşı ve öğrencisi Herder bir milliyetçi değildi. Onun tasavvur ettiği daha çok, unsurlarının bireyler değil halklar olduğu, yine de kozmopolit bir dünya kültürüydü. Ama devrim ve savaş koşullarında görüşlerinin böyle barışçıl ve enternasyonalist/kozmopolit bir çerçeve içinde yorumlanması olanaksızdı. Kant'ın bir başka tilmizi, onun felsefesinden türetmiş olduğu saf irade felsefesiyle ünlü Fichte 1807'de, henüz Prusya fiilen Fransız işgali altındayken, "Alman Ulusuna Seslenişler" adı altında bir dizi konuşma yaptı. Konuşmalarda Herder'in etkisi açıktı ama artık mesaj tamamen siyasallaşmıştı; Almanlar artık bir *Volk* (halk) olarak değil bir *Nation* (ulus) olarak niteleniyor ve onlardan kendilerini bir devlet olarak örgütlemeleri, bunun için dışarıdan dayatılan, yabancı, kozmopolit bütün değerleri terketmeleri isteniyordu. Kuşkusuz bu hedef yalnızca akılcılığı ifade etmiyor, devrimin vazettiği özgürlük ve eşitlikçiliğin, bütün hiyerarşik ilişkileriyle birlikte geleneksel değerler adına reddedilmesi anlamına da geliyordu.

Böyle bir mesajın, reformlardan ötürü bürokrasi içindeki ayrıcalıklı konumunu yitirme tehlikesi karşısında olan Junker'lere neden çekici geldiği anlaşılabilir. Ama yeni doğmakta olan

18 Ekim 1817'de, Alman öğrenci derneklerinden (Burschenschaften) yüzlerce genç, Weimar-Saksonya'daki Wartburg'da toplanarak, Alman milliyetçiliğini temsil eden kırmızı-siyah-altın sarısı bayrak altında ateşli konuşmalar yaptılar. Daha sonra da Eski Düzen'i simgeleyen birtakım kitapları, saç örgüsünü ve onbaşı sopasını ateşe atarak yaktılar. Wartburg festivali, monarşi güçleri tarafından büyük bir meydan okuma kabul edildi ve Weimar-Saksonya Grandükü Karl August, topraklarında böyle bir gösteriye izin verdiği için Habsburg ve Hohenzollern saraylarında sert bir şekilde kınandı. Goethe, dokuz yıl sonra Wartburg festivalini şöyle değerlendirecekti: "Maalesef o hareketli dönemde bazı yanlış anlamalar sezilebiliyordu; yurtsever duyarlılığa, başardıkları eylemlere güvenen genç Alman delikanlıları ve erkekleri, yeniden pekiştirilmiş olan sistemi tehdit ediyorlardı. Bu durum, devlet naipliğine getirilmiş soylu ruhları tedirgin ediyordu; burada ortaya iki görüş çıktı: İlki, bu zamane hareketlerinin, bu kaynamanın mutlaka bastırılması gerektiği, ikincisi ise, çağın akışını dikkatle izleyerek ve gelişmesini kavrayarak, gereken iyileştirmeleri zamanında yapmak gerektiği görüşü"

Öğrencilerin Milliyetçi Radikalizmi: "Delikanlılar Birliği" (Burschenschaften)

Almanya ve Prusya'da, Viyana Kongresi (1815) ile, Fransa'daki devrimin ve Polonya'daki ulusal ayaklanmanın küçük burjuva radikallerini kamu önünde yazmak, konuşmak için cesaretlendirdiği 1830 arasındaki 15 yıllık dönem, toplumsal muhalefet adına yaprağın kımıldamadığı, sükûnetli bir dönemdi. Burjuva ve küçük burjuva aydınları, 1820'lerde Berlin'de birbiri ardına açılan pastanelerde gazete okuyup tartışarak yeni yeni örgütlenme nüveleri oluşturuyorlardı. Bu ölü dönemde küçük burjuva radikalizmini ve milliyetçi ideolojiyi temsil eden tek ses, üniversite öğrencilerinin Burschenschaft (Delikanlılar Birliği) örgütlenmesi oldu. Bu örgütlenme, Alman milliyetçiliğini yüceltmesi ve Yahudi düşmanlığı ile, Nazizmin ideolojik öncelleri arasında da gösterilebilir.

Milliyetçi öğrenci hareketinin nüveleri Almanya ve Prusya'da genel olarak milliyetçi duyguların körüklendiği 1813-1815 Napoléon Savaşları sırasında doğdu. 1813'te özellikle Prusya'nın büyük şehirlerinde, Napoléon'a karşı verilen bağımsızlık savaşında destek sağlamak üzere kurulan gönüllü birlikler (Freikorps), öğrencilerin kitlesel olarak katıldıkları örgütlenmeler oldu. Zaten Berlin'de 1810'da Wilhelm von Humboldt tarafından eğitimde reform yapmak amacıyla, tamamen burjuvazinin inisiyatifiyle kurulan Berlin Üniversitesi, kısa sürede, Kral III. Wilhelm'in kuşkuyla izlediği bir milliyetçi propaganda odağı haline gelmişti. Berlin'de örgütlenen 10 bin kişilik gönüllü birliğin üçte ikiye yakınını oluşturan üniversiteliler, kendileriyle birlikte gönüllü yazılan Fichte, Schedov, Iffland gibi milliyetçi öğretim üyeleri ve aydınlarla birlikte Almanya için savaşıyor olmak bile, başlıbaşına ajite etti ve radikalleştirdi.

Profesörler ve aydınlar dışında, üniversite öğrencilerini asıl etkileyen iki isim, von Lützow ile Jahn oldular. Binbaşı von Lützow, gönüllü birliklerin kurucusuydu. Von Lützow'a kahramanlık ve yurtseverlik simgesi olarak hayran olan öğrenciler, ideolojik gıdalarını daha çok, Friedrich Ludwig von Jahn'dan aldılar. İri kıyım, kavgacı biri olan Jahn, 1811'de, gençleri Fransızlara karşı verilecek savaş için eğitmek üzere Berlin'de bir jimnastik derneği kurmuştu. "Jimnastik üstadı" Jahn, güneyde Cenova'dan Polonya-Rusya sınırında Memel'a, Fransa sahillerinde Dunkerk'e, Yugoslavya-İtalya sınırında Trieste'ye, kuzeyde Danimarka'ya kadar yayılan büyük bir "Alman Varlığı"na inanıyordu. Jimnastik öğrencilerine, sınırları çok geniş ve oldukça belirsiz bir Alman ulusal birliği fikrini aşıladı. Burschenschaft isminin babası da Jahn'dı. Bu ismi, gene Fransızlara karşı savaş için yerel düzeyde örgütlenen "hemşeri birlikleri'nin (Landmannschaften) yerine önermişti. John, 1820'lere doğru radikal Yahudi aleyhtarlığına kayacak, öğrencileri bu yönde de etkileyecekti.

Savaş bittikten hemen sonra 1815'de, Jena'da ilk Burschenschaft, Jahn'ın jimnastik derneğinden geçmiş, von Lützow'un gönüllü birliğinde savaşmış üniversite öğrencileri tarafından kuruldu. Derneğin şiarı "onur, özgürlük ve anavatan" idi. Derneğin bayrağının renkleri, von Lützow'un gönüllü birliğinin flamasından alınmıştı. Siyah-kırmızı-altın sarısı. Bu renkler, 1848 devriminde Almanya'nın ulusal renkleri olacaktı. Jena'dan sonra, üniversite bulunan hemen bütün Alman ve Prusya şehirlerinde birbiri ardına Burschenschaft'lar kuruldu.

Burschenschaft'lar, monarşilerin yıkılmasını, ulusal birliği, cumhuriyetçiliği savunmanın yanısıra, Alman olmayı yücelterek eski Alman tarihinin, Töton şövalyelerine kadar uzanan değerlerini gündeme getirerek fanatik bir milliyetçilik yaptılar. Protestanlığı bir Alman başkaldırısı olarak kutladılar, yer yer Yahudi düşmanı bir söylem geliştirdiler. Bu nedenle Burschenschaft'lar, Nazizmin çok derinlerindeki ideolojik köklerinden biri olarak görülebilmiştir. Ancak onların 1820'lere doğru savundukları türden, böyle fundementalist bir milliyetçiliğin Alman ve hele Prusya burjuvazisi tarafından kabullenilmesinin nesnel temelleri yoktu. Çünkü Prusya burjuvazisinin hem ekonomik olarak en güçlü, hem de en bilinçli kesimi, köken olarak, 17. yüzyılda Katoliklerin takibinden kaçan ve Büyük Elektör Friedrich Wilhelm tarafından Prusya krallığının nüvesini oluşturan Brandenburg'a kabul edilen Viyanalı Yahudilerden ve Fransız Calvinistleri Huguenot'lardan meydana geliyordu. Bunların milliyetçiliğinin ideolojik içeriğinin, Alman fundamentalizminden çok, evrensel burjuva milliyetçiliğine yakın olması doğaldı. Bu ideolojik etken de, Burschenschaft hareketinin, 1815-1830 karanlığında radikalizmiyle yalnız kalmasında önemli rol oynadı.

Burschenschaft'ların ilk ve en önemli siyasal gövde gösterisi, Wartburg festivali oldu. Almanya'nın çeşitli yerlerinden gelen 500 kadar öğrenci, 18 Ekim 1817'de, Eisenach yakınlarındaki Thüringen ormanında yeralan Wartburg'da iki vesileyle biraraya geldiler: "300 yıl önce Almanya'yı Roma boyunduruğundan kurtaran Martin Luther'i ve dört yıl önce Leipzig'de Napoléon'a karşı kazanılan zaferin kahramanlıklarını kutlamak". Ateşli konuşmalar yapıldı, birlikte şarkılar söylendi. Teoloji öğrencisi Heinrich Riemann, Leipzig zaferini anarken, "Alman ulusu bu savaşlarda büyük umutlara kapılmıştı, ama bunlar boşa çıktı" diye konuştu. Konuşmaların bitmesinden sonra akşama doğru büyük bir ateş yakıldı. "Eski toplum"u simgeleyen bir saç örgüsü, eski müfredatı simgeleyen ders kitapları ve "tiranlığı" simgeleyen bir Prusya mızraklı süvari kordonu törenle ateşe atıldı. Bu tören, Martin Luther'in Wittanberg kapılarında Papa'nın kendisi hakkındaki aforoznamesini ateşe atışını simgelemekteydi. Wartburg festivali, monarşik güçler, en çok da Kutsal İttifak'ın patronu Avusturya Başbakanı Metternich nezdinde bir uyarı işareti olarak kabul edildi. Metternich'in baskısıyla, Almanya'da dört üniversite kapatıldı. Bu önlem, üniversite öğrencilerini ve Burschenschaft'ları daha fazla ajite etti.

1818'de bütün Burschenschaft'lar biraraya gelerek Genel Alman Delikanlılar Birliği'ni (Allgemeine Deutsche Burschenschaft) kurdular. Bu yıl içinde, Giessen'deki Burschenschaft, en radikal örgüt olarak öne çıktı. Sembolik olarak siyahın hakim olduğu tarihi kıyafetler giyen bu Burschenschaft'a "Giessen Siyahları" deniliyordu. Giessen Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan önderleri Karl Follen, soyluluğun kesinlikle ilga edilmesinden ve birleşik bir Alman Cumhuriyeti kurulmasından yanaydı. Follen'ın cumhuriyetçi fikirlerini benimseyen Giessen'li teoloji öğrencisi Carl Ludwig Sand'ın, 1819 Martı'nda, Rus Çarı'nın ajanı olduğu söylenen muhafazakâr komedi yazarı August von Kotzebue'yu bıçaklayarak öldürmesi, Burschenschaft'ları bir anda gündeme getiren bir siyasi eylem oldu; aynı zamanda, Almanya'da 1815'den sonra burjuvaziye tanınan bazı serbestlik-

romantik Alman milliyetçiliğinin yegâne tabanı onlar değildi. Yine Fichte, "Kapalı Ticari Devlet"te, milliyetçiliği, Junkerlerden çok cılız Prusya burjuvazisinin özlemlerini ifade edecek şekilde dile getiriyordu. Sadece her türlü dış ticaretin değil, ülke dışına yolculuğun bile düşünürler ve sanatçılar dışında herkese yasaklanmasını, alabildiğine kapalı ve korunmacı bir ulusal pazar yaratılmasını öneriyordu. Zaten bu arada uygulanmakta olan liberal politikalar da şehirlerdeki yıkıcı etkilerini göstermeye başlamıştı. Lonca düzeninin çözülmeye başlaması küçük zanaatkârlar arasında işsizliği arttırmış, enflasyon başgöstermişti. Bu koşullarda Prusya burjuvazisi tercihini, kendisine özgürlük ve siyasal bir rol vaadeden liberal reformculardansa, geleneksel ayrıcalıklarını koruyan kısıtlamaları tahkim etmeyi vaadeden milliyetçilerden yana yaptı.

Hegelcilik ve Tarihselci Okul

Kuşkusuz, liberal reformcular da toplumsal yapı içindeki dayanaklarının ne kadar cılız olduğunun farkındaydılar. Liberal reform programının sürekliliğini temin edebilecek yegâne unsur bizzat reformcuların kendisi, yani devlet aygıtlarının kadroları olan bürokratlardı. Bürokrasiye intisap etmek için aristokrat olma zorunluluğu kaldırıldıktan sonra üniversiteler, devlet memuru yetiştiren başlıca kurum olarak olağanüstü bir önem kazandılar (bu önemlerini yüz yıl boyunca I. Dünya Savaşına kadar koruyacaklardı).

Bu yüzden liberal reformcularla romantik ve muhafazakâr milliyetçiler arasındaki çatışmanın başlıca odağı orta ve yüksek eğitim kurumları oldu. Çünkü devletin kontrolü, son kertede bu kurumların kontrolüne bağlıydı. Çatışmanın temsilî kurumlardansa bu şekilde eğitim kurumlarıyla devlet üzerinde yoğunlaşması, liberalizm ile demokrasinin yollarının Paris'te olduğu gibi Berlin'de de ayrılmış olduğunu gösteriyordu.

G. F. W. Hegel'in 1818 sonbaharında Berlin'e davet edilmesi bu bağlamda anlamlıydı. Hegel'in Napoléon'a duyduğu hayranlık ve kendini devrimin ilkelerine yakın hissettiği yaygın olarak biliniyordu. Onun varlığının Berlin Üniversitesi'nde Tarihselci Okul adı altında örgütlenmiş olan romantik muhafazakârları dengeleyeceği umuluyordu. Gerçekten de 1820'lerin Berlin'i Hegelcilik ile Tarihselci Okul arasında sürekli bir çatışmaya tanık oldu. Üniversitede kümelenmiş olan bu iki okul, sadece entelektüel ve akademik birer akım değil, siyasal birer parti işlevi de görüyorlardı. Sadece orta ve yüksek okullar değil, bakanlıklar ve bürokrasi de Hegelcilerle Tarihselciler arasında bölünmüştü.

İki okul arasındaki tartışmanın odak noktası merkezî, bürokratik, modern hukuk devletinin nasıl değerlendirilmesi gerektiğiydi. İdeal toplum modeli olarak Ortaçağ çoğulculuğunu yüceltme eğiliminde olan Tarihselci Okul modern devletin merkeziyetçiliğinden kuşku duyuyor, devleti geleneksel özgürlük ve ayrıcalıklarına sahip tüzel kimliklerin (loncalar, zümreler) geleneksel biçimlerde istişare ve pazarlık ettiği bir alan olarak görüyorlardı. Bu anlamda toplumla devlet arasındaki ilişkiyi bir süreklilik ilişkisi olarak kavrıyor, Prusya Yasası, Napoléon Yasası gibi 18. yüzyılın akılcı ve evrenselci ruhunu yansıtan yasalardansa, her cemaatın tarih içinde oluşmuş, kendine özgü törelerini önemsiyorlardı.

Oysa yeni gelişmekte olan modern sivil toplumun çelişkili niteliğini çok daha iyi kavrayan Hegel, bu toplumun kendi ürettiği çelişkileri çözmeye muktedir olmadığını, bu çelişkilerin ancak sivil toplumun iktisadi örgütlenmesinden farklı ve daha üstün bir ilkeyi temsil eden devlet içinde çözülebileceğini iddia ediyordu. Hegel'e göre, sivil toplum içindeki konumundaki ihtiyaçlarından ötürü birey, kendi kısmi çıkar ve ihtiyaçlarının esiri olmaya mahkûmdu. Gerçek özgürlük ancak modern bir hukuk devletinin yurttaşı olmakla, herkesin yasalar dolayımıyla herkes tarafından eşit ve özgür bir yurttaş olarak tanınmasıyla mümkündü. Bu

leri öteden beri huzursuzlukla izleyen Metternich'e müdahale etme fırsatı verdi. O ana kadar burjuvazisini karşısına almamak için üniversitelere tahammül etmeyi yeğleyen III. Wilhelm de artık Metternich'e uydu. 9 Ağustos 1819'da Karlsbad'da biraraya gelen Avusturya, Prusya ve belli başlı Alman prensliklerinin temsilcileri, üniversitelerin dikkatle izlenmesini, kitap ve gazetelerin sansüre tâbi tutulmasını, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik propagandası yapan derneklerin kapatılmasını içeren Karlsbad kararlarını aldılar. Burschenschaft'lar kapatıldı, yüzlerce öğrenci tutuklandı ve üniversiteler gözetim altına alındı. Demokrat ve cumhuriyetçi fikirlere sahip olan herkes, yıllarca "demagog koğuşturması" (Demagogenverfolgung) adı altında estirilen devlet terörünün baskısını hissetti.

Burschenschaft'ların ayakta kalabilen kadroları, faaliyetlerini illegal olarak sürdürmeye çalıştılar. Karlsbad darbesinden sonra, artık amaçlarına ancak silahlı bir ayaklanmayla varabileceklerine inanıyorlardı. Halle Üniversitesi'nde, demokratik bir anayasa yapmaya niyetli olmadıkları anlaşılan prensleri devirecek bir halk ayaklanmasının öncülüğünü yapmak üzere "Gençler Birliği" (Jünglingabund) adında bir gizli hücre kuruldu. 1823'de Prusya polisi bu örgütü ortaya çıkarınca, gene müthiş bir tutuklama ve baskı dalgası geldi. Rus Çarı'nın da onayını alan Metternich, III. Wilhelm'den, "akademik serbestliğin ilgasını ve derslerin askerî disiplin düzeni altında yapılmasını" istedi. Ancak üniversiteyi destekleyen burjuvazisine fazla ters düşmek istemeyen ve daha büyük huzursuzluklardan korkan III. Wilhelm, olağan polisiye önlemleriyle yetindi.

Burschenschaft'ların ruhu, 1820'li yıllar boyunca, üniversitelerde hiçbir eylem yapmasalar da, ilişkilerini koruyan gruplar çerçevesinde devam etti. 1830 Paris Haziran devrimi öğrencileri harekete geçirdi. Yasaklanmış olan Burschenschaft ismiyle yeniden ortaya çıkarak bir dizi illegal toplantı düzenleyen öğrenciler, 1832'de Stuttgart'ta gizli bir bildiri yayınlayarak, "amaçlarının, Almanya'nın özgürlüğünü ve birliğini sağlayacak bir devrim için çalışmak" olduğunu açıkladılar. Aynı yıl 27 Mayıs'ta, Burschenschaft geleneksel Hambach halk festivalinde, polisin müdahale edemediği bir gösteri yaparak ortaya çıktı. Yeni tutuklamalar oldu, Burschenschaft'ların siyah-kırmızı-altın sarısı renklerini taşımak yasaklandı.

Burschenschaft son eylemini, 3 Nisan 1833'de gerçekleştirdi. Bir grup öğrenci, siyah-kırmızı-altın sarısı atkılarıyla, Alman Konfederasyonu'nun Frankfurt'taki Federal Parlamentosu'na, acemice bir baskın düzenlediler. Burschenschaft, bu eylemi, milliyetçi ayaklanmayı başlatacak bir kıvılcım olarak tasarlamıştı. Ancak önceden haber alınan bu girişim polis tarafından önlendi. Bir dizi tutuklama yapıldı, öğrenciler "39 kez idam"a varan cezalar aldılar. Bu cezaların hemen hepsi uzun süreli hapis cezalarına dönüştürüldü, ama sonuçta 1838'e kadar yaklaşık 1200 öğrenci, Burschenschaft üyesi olmaktan hüküm giydi.

Kotzebue'nun öldürülmesinden sonra, koşulların da zorlamasıyla bir gizli darbeci örgüt kimliğine bürünen Burschenschaft'ın 1820-1833 döneminde ardarda yedikleri darbeler ve üniversiteler üzerinde artan baskı, Alman üniversite öğrencilerinin onyıllarca pasifleşmesini ve toplumsal dönüşüm süreçlerinde etkin rol oynamamalarını da beraberinde getirdi. Burschenschaft'ın bıraktığı Almanların tarihsel kahramanlık öykülerine, Töton şövalyelerinin soylu yaşamlarına dayanan fundementalist milliyetçiliğin izleri de, sosyalist düşüncenin Alman üniversite gençliği arasında zemin bulmasını gene uzun yıllar boyunca güçleştiren etkenlerden biri oldu. Bütün bunların yanısıra, Burschenschaft'ın, Almanya'da Vormaerz'ın (Mart öncesi) hareketliliği arifesinde, monarşiye karşı devrimci bir programı temsil eden tek militan güç olduğunu da eklemek gerekir.

1804'te yürürlüğe giren Medeni Kanun, Fransız Devrimi'nin liberal kazanımlarının hukuki ifadesiydi. Böylece yasa önünde eşitlik, bireysel özgürlük, mülkiyetin kutsallaştırılması ilkeleri kurumsallaştırılmış oluyorlardı. Medeni Kanun, Fransız egemenliği altındaki bütün ülkelere yayıldı. Özellikle Prusya'nın Ren eyaletindeki görece gelişkin burjuvazi için Medeni Kanun çok önemli bir aşama ifade ediyordu. Medeni Kanun, Alman devletleri içinde olduğu gibi, devrimden ve liberal atılımlardan uzak kalan Doğu Avrupa ile Batı Avrupa arasında da sürekli bir gerilim kaynağı olacaktı.

devlet tahlilinden yola çıkarak Hegel bütünün parçaya üstün olduğunu, dolayısıyla da hukuk devletinin bütünün çıkarları uğruna herhangi bir grup ya da kişiye baskı uygulayabileceğini savunuyordu.

Viyana Kongresi'nden Sonra Avrupa

Merkezinde sürdürülmekte olan siyasal tartışmaların harareti ve derinliği açısından Prusya, 1815 sonrası Avrupa'sında bir istisna teşkil etti. Prusya dışındaki bütün Avrupa'da Metternich rejimi toplumsal mücadeleleri sindirmiş, kitlesel ölçekte bir depolitizasyon yaratmayı başarmıştı. Viyana Kongresi'nin kurduğu güçler dengesi, büyük devletler içinde en geniş manevra alanını Prusya'ya bırakmıştı. Alman Konfederasyonu içindeki ayrıcalıklı konumu, onun Almanya'nın iktisadi bütünleşme süreci içinde öncü bir rol oynamasına imkân sağlıyordu. Cılız Alman burjuvazisi gelişmekteydi. Bu süreç, burjuvazinin siyasal düzey ile ilişkisinin istikrar kazanmasını önlerken; siyasal yapılanmanın sürekli yeniden gözden geçirilmesini gerektiriyordu. Yukarıdan aşağı devrim, kapitalizme geçiş sürecinin anını hem daha uzun bir süreye yayıyor hem de daha entelektüelleştiriyordu.

Oysa İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde burjuvazinin iktisadi gücü, tarihsel ve siyasal ufkunu daraltan etken oldu. Bu dönemde Fransa'da Balzac, Stendhal, İngiltere'de Thackeray, George Eliot ve daha sonra Dickens gibi yazarların tanıklık ettiği yeni davranış kalıpları yaygınlaştı. Özel hayat ile kamu hayatının giderek birbirlerinden ayrıştığı koşullarda, bu yeni kalıplar, her türlü ahlaki ve siyasal kaygıdan sıyrılmış iktisadi davranışı, kamuya açılmanın yegâne yolu olarak tarif ediyordu. Aydınlanma düşüncesinin bütün merkezî kavramları, ya "insanlık" kavramı örneğinde olduğu gibi gündelik dili tamamen terkediyor, ya da köklü dönüşümlere uğruyordu. Örneğin, "akıl" giderek yalnız iktisadi hesaplılık ya da teknik konularda akılyürütme anlamını kazandı. "Erdem" kavramının anlamı da daraldı; yalnızca özel hayatı, orada da kadınların cinsel davranışlarını denetlemek için kullanılan bir kelime haline geldi.

Kuşkusuz İtalya ve Avusturya gibi göreli olarak daha geri kalmış ülkelerde aristokratik davranış kalıpları ise, varlıklarını derin bir ikiyüzlülüğün ifadesi olarak, alabildiğine sinikleşmiş bir biçimde sürdürdüler.

Genç Marx ve Engels. Bu resimleri yapıldığında Büchner "Kulübelere Barış, Saraylara Savaş" çağrısını çoktan yayınlamıştı. Marx ve Engels ise, orta sınıflardan gelen bütün genç Alman aydınları gibi felsefi kavramların örtüsü altında keşfedebilecekleri sınıf mücadelesi düşüncesinin henüz uzağındaydılar. Farklı kökenlerden gelen farklı mizaçlara sahip iki genç insan, bu yıllarda Alman idealist felsefe geleneğini parçalayan ve bütün bir aydınlar kuşağını maddeciliğe ve sosyalizme hazırlayan sol-Hegelci çevrelere yaklaşacakları düşünsel donanımı ediniyorlardı.

Sosyalizmin Teorileşmesine Doğru

Marx'ın Gençlik Yılları

Viyana Kongresi 1789 ideallerini Avrupa'nın belleğinden silmeyi büyük ölçüde başarmıştı. Bu ideallerin, farklı biçimlerde de olsa sınandığı Paris ve Berlin'de çöküntü daha da derindi. İktisadi hayata burjuvazinin egemen olduğu, hukuki eşitliğin ve mülkiyet hakkının teminat altına alındığı bir düzenin aynı zamanda özgürlük ve kardeşlik anlamına geleceğine buralarda artık kimse inanamıyordu.

Ancak bu, bütün Avrupa'da ve özellikle de güneybatı Almanya ve Ren bölgesinde böyle değildi. Bu yöreler Avrupa'da burjuvazinin ufkunun şehirlerin geleneksel sınırlarını en fazla aşmış olduğu ve dolayısıyla modernleşmenin taşıyıcısı olan aydın bürokrasiye en büyük desteği sağlayabildiği yerlerdi. Devrim ve Napoléon ordularını büyük bir coşkuyla karşılayan bu şehirlerin bürokrasi ve oligarşileri, Ren Konfederasyonu sırasında devrimin ilkelerini çok daha derinden özümseme fırsatını bulmuşlardı.

Bu bölge zaten Ren nehri yoluyla bütün Avrupa ile ticari ve kültürel ilişkiler içindeydi. Prusya'dan kaynaklanan ve bölgenin hayatiyetini tehdit eden milliyetçilik ve romantizm dalgası karşısında, Fransız Devrimi'nin ilkeleri v Aydınlanmanın kozmopolit kültürü bu şehirlerin aydınlarının hafızalarından henüz silinmemişti ve daha da önemlisi, hâlâ sınanmamış, doğrulanmamış bir ideali temsil ediyordu.

Marx 5 Mayıs 1818'de, böyle bir ortamda dünyaya geldi. Mosel ırmağının kenarında kurulmuş ve kökleri Ortaçağ'a uzanan Trier şehri, Ren bölgesinin eyalet merkeziydi. Siyasal ve idari önemine karşın, ticari önemi yeniçağlarda Köln ve Düsseldorf gibi şehirler lehine gerilemişti. Daha 1792'de, savaşın ilk başında Fransız orduları tarafından işgal edilen (ya da kurtarılan) Trier'in Viyana Kongresi tarafından Prusya'ya bağlanması, şehirde derin bir tepki yaratmış, zaten yaygın olan Aydınlanmacı fikirlerin daha da muhalif bir nitelik kazanmasına yol açmıştı. O kadar ki, Ren eyaletinde geçerli olan Napoléon Yasası'nı iptal ederek yerine Prusya Yasası'nı geçirmek olanaksız olmuştu.

Marx'ın gençliği radikal Aydınlanmacı fikirlerle örülü bu ortamın merkezinde geçti. Babası Heinrich Marx, Fransız ve Alman Aydınlanmacıları (Voltaire, Diderot, Lessing) hakkında olduğu kadar, 17. yüzyıl filozofları hakkında da geniş bir kültüre sahip olan bir avukattı; Yüksek Temyiz Mahkemesi'ndeki davalara bakıyordu. Devam ettiği lisenin müdürü olan Wyttenbach, liberal bir Kantçı olarak tanınıyordu. Bu tür liberal görüşler, gerek Baba Marx'ın gerekse Wyttenbach'ın Prusya'lı otoritelerce muhalif ve şüpheli kişiler olarak addedilmeleri için yeterli neden oluşturuyordu.

1 Modern sosyalizmin doğuşu

Engels, 1841-42 yıllarında, Berlin'de askerliğini yaptığı sıralarda. Askerlik ona, aile ortamından uzaklaşma imkânı vermişti.

Marx'ın gençliğinde en az babası kadar etkili olmuş bir başka kişi de komşuları Ludwig von Westphalen'dı. Von Westphalen sadece istişari bir işlevi olan Ren Eyaleti Danışma Meclisi'nin başkanıydı. Prusya bürokrasisine mensup olmakla birlikte liberal reformculara yakınlık duyuyordu. Marx'a Yunan ozanlarından ve Shakespeare'den şiirler okuduğu gibi, onu Saint Simon'la ilk tanıştıran da von Westphalen olmuştu.

Genç Marx'ın düşünce yapısı tamamen Aydınlanma çağının hümanist kültürüyle biçimlendi. Onyedi yaşındayken lise bitirme kompozisyonu olarak yazdığı ve "aklın, içgüdüleri ve imgelemi dizginlemesi" gerektiğinden sözeden, doğanın ve aklın buyruklarını kişisel olmayan bir Yaradan'ın iradesiyle özdeşleştiren "Genç Bir Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri" baştan aşağı Aydınlanmacı bir üslupla yazılmıştı.

1835 yılında Marx hukuk öğrenimi görmek üzere Bonn'a gitti. Bu, babasının tercihiydi ama bunu buyurarak kabul ettirmemeye dikkat etmiş, genç Marx kendi rızasıyla babasının tercihi doğrultusunda hareket etmişti. Bu olayda Marx'ın babasına duyduğu sıcak yakınlığın ilk izleri görülebileceği gibi, baba Marx'ın tavrı da modern Aydınlanma kültürünün gündelik hayatın dokusuna ne kadar sinmiş olduğunun bir işareti olarak yorumlanabilir.

Marx'ın nişanlanması da aynı ilişki tarzının izlerini taşır. 1836'da yaz tatilinde Trier'e dönen Marx, Ludwig von Westphalen'ın kızı Jenny ile nişanlandı. Eski Rejim'in statü anlayışına göre birbirlerine denk bir çift değillerdi. Von Westphalen'lar soylu ve zengin bir aileydi; Marx'lar ise Musevilikten kısa bir süre önce dönmüşlerdi ve daha az varlıklıydılar. Nişan ilk başta gizli tutulmakla birlikte ciddi bir sorun yaratmadı. Ludwig von Westphalen Aydınlanma liberalizmini, geleneksel statü ölçütüne başvurmayacak, yeteneğini zaten takdir ettiği genç Marx'ı damatlığa kabul etmekte duraksamayacak kadar içten bir şekilde benimsemişti.

1836 sonbaharında Marx hukuk öğrenimini tamamlamak üzere, bu kez ünlü Berlin Üniversitesi'ne doğru yola çıktı.

Engels'in Gençlik Yılları ve Almanya'da Protestanlık

Friedrich Engels, Marx'tan iki yıl sonra, bugün Wuppertal'in bir mahallesi olan Barmen'de doğdu. Her ikisi de Ren eyaletinde olmasına karşın Trier'le Barmen arasında önemli farklar vardı. Trier'in idari ve siyasal bir merkez olmasına karşılık Barmen (ve onunla birlikte Wuppertal'i oluşturan Eberfeld) bölgenin dokuma ve metalürji merkeziydi. Dolayısıyla şehrin manevi iklimine siyasal ve idari kadroların Aydınlanmacılığı değil, Alman burjuvazisinin tarihsel tercihi olan Protestanlık egemendi.

16. yüzyılda meydana gelen Katolik-Protestan ayrışmasındaki can alıcı teolojik sorun, ruhun Tanrı'nın inayetine kavuşmasında hayır işlerinin mi yoksa imanın mı etkili olduğu sorusu olmuştu. Protestanların bu soruya iman diye cevap vermesi, geleneksel Katolik inanışa göre çok daha kişiselleşmiş, mahremleşmiş, dolayısıyla Kilise tarafından denetlenmesi çok daha güç bir dinî yaşantı anlamına geliyordu.

Protestanlar daha başından kendi içlerinde çeşitli mezheplere bölünmüştü. Wuppertal'de eskiden bu mezheplerin en aşırılarından biri olan Calvincilik yaygındı. Calvincilere göre insanın Tanrı'nın inayetine kavuşmak için yapabileceği hiçbir şey yoktu; herşey önceden belirlenmişti. Bazı insanlar Tanrı tarafından ezelden seçilmiş, bazılarıysa ezelden lanetlenmişti.

Engels, *karikatüre özel ilgi duyuyor ve kendisi de, mektuplarında yaşantısını, çevresini yansıtan denemeler yapıyordu. Sağdaki karikatürü:* Wüppertal Mektupları'*nın yayınlanması üzerine ailesinin kendisine gösterdiği tepkiyi yansıtıyor. Diğer bazı karikatürleri: Bremen'de bulunduğu yıllarda çizdiği Bremen Kralı* Roland *(sayfa 45); Genç Hegelciler arasındaki içinden çıkılmaz tartışmaları yansıttığı "Özgürler" (sayfa 46); Bremen'de tanıdığı bir tefeci olan* Jan Krusbecker *(sayfa 51); okul arkadaşı* Friedrich Graeber'e *mektubunda, beklediği mektupları alamamasından yakındığı karikatür: Postacı-Size bir mektup var! Mektubu alan-Oh, iyi. Engels (oturduğu yerden)-Bana yok mu? Postacı-Yok. (sayfa 54); gene* Graeber'e *yazdığı bir mektuptaki çizgileri, kendi eskrim çalışmalarını yansıtıyor (sayfa 62).*

1830'larda, özellikle Hambach Festivali'nden sonra artan siyasi baskılar, öğrenci hareketinde yılgınlığa yolaçtı. Temsilî resimde görüldüğü gibi kendilerini içkiye ve eğlenceye veren öğrencilerin depolitizasyonu şu halk şarkısıyla alaya alınmıştı: "Yoktur daha zevklisi / keyfetmekten! / Hiçbir şeyi takmadan / meyhaneler, şarkılar / uzakta namlulardan / budur makul olan!

Böyle bir inanışın pasifist, dünyadan el etek çekilen bir yaşam tarzına yol açacağı düşünülebilir. Ancak Calvinciler ve diğer bazı Protestan mezhepler, Tanrı'nın inayetine kavuşmak için elinden hiçbir şey gelmese de, insanın seçilmiş mi, lanetlenmiş mi olduğunu bu dünyada görebileceğini savunuyorlardı. Bu işaretler iki türlüydü: Biri insanın vicdanında kendi temizliğine, günahsızlığına duyduğu güven, diğeriyse iş hayatındaki başarı. Dolayısıyla Protestanlık, Aydınlanmanın akılcı bireyciliğinden çok farklı, sürekli kendi vicdanını sorgulayan, endişeli ve mistik bir bireycilikte ifadesini buldu. Yaşam tarzları, bir anlamda, gerçekten dünyadan elini eteğini çekmek üzerine kuruluydu.

Çalışmak dışında dünyayla kurulan bütün ilişkiler insanın günahkâr doğasının bir ifadesi sayılıyordu. Herhangi bir maddi yeniden üretim için zorunlu olanlar dışındaki bütün insani ilişkileri ve her çeşit tüketimi günah sayan, çalışmayı ibadetle özdeşleştiren böylesi bir ahlakın sermaye birikiminin gereklerine ne kadar uygun olduğu açıktır.

Friedrich Engels'in çocukluğu sınırlarını böylesi bir dinî ahlâkın tayin ettiği boğucu bir ortamda geçti. Bir dokuma fabrikatörü olan babası Friedrich Engels, bölgede yaygın olan Piyetist mezhebin koyu müminlerinden biriydi. Aile ortamına katı bir disiplin hâkimdi. Okul hayatı da genç Engels'e bu boğucu ortamdan kurtulması için bir fırsat sağlamıyordu. Gerek Barmen'de ilk gittiği okul, gerekse daha sonra devam ettiği Elberfeld lisesi Calvincilerin denetimi altındaydı ve öğretmen seçimi yetenekten çok dinî inanç esasına göre yapılıyordu.

Bu ortam içinde genç Engels'in ilk esin kaynağı, anne tarafından dedesi Gerhard Bernhard van Haar oldu. Yunan ve Cermen mitolojisinden anlattığı hikâyelerle Engels'in edebiyat ve yabancı dillere olan ilgisini ilk o uyandırdı. Bu ilgisi okul yıllarında da sürdü; sakladığı tarih defterleri Yunan, Babil ve Hint mitolojisinden esinlenerek çizdiği resimlerle doludur. Yunanca ve Latince derslerinde özellikle başarılı olduğu da biliniyor.

Ancak Engels'in okul hayatı beklenmedik bir şekilde kesintiye uğradı. Babası, halefi olarak gördüğü en büyük oğlunun iş hayatında da deneyim kazanması gerektiğine karar vererek genç Engels'i okuldan aldı ve kendi bürosunda çalıştırmaya başladı. 1838 Temmuz'unda da iş deneyimini zenginleştirmek için, yine babasının kararıyla, Heinrich Leopold'un büyük ticaret şirketinde kâtiplik yapmak üzere Bremen'e gitti.

Hegel-Marx İlişkisi ve 1844 Elyazmaları

Marx'ın Hegel eleştirisi, kendi düşünsel gelişimine koşut bir çizgi izler. Hegel'in felsefesinin sistematik bir eleştiriye tabi tutulduğu başlıca iki yapıt Hegel'in *Devlet Öğretisinin Eleştirisi* (1843) ve *1844 Elyazmaları*'dır. Bu yapıtların ilkinde Marx henüz *siyaset eleştirisi* aşamasındadır; buradaki eleştiri konusunu da Hegel'in *Hukuk Felsefesi* adlı yapıtı oluşturmaktadır. *Siyasal İktisadın eleştirisi*ne yöneldiği ikinci yapıt ise Marx'ın düşüncesinde bir dönüm noktasıdır; Marx burada Hegel'in felsefesini, *Zihnin Fenomenolojisi* ve *Mantık* adlı yapıtlardan hareketle, bir bütün olarak eleştirir.

Hegel'in düşüncesinin özünde, kendi çağında Batı toplumunun, toplumsal ve düşünsel açıdan varmış olduğu gelişkinlik düzeyinin övgüsü, giderek mutlaklaştırılması yatar. Düşünüre göre, toplumdaki bölünmüşlüğü ve karşıtlıkları aşmanın tarihsel-toplumsal koşulları artık gerçekleşmiştir; felsefeye düşen görev bu gerçekliğin bilincine varılmasını sağlamaktır. Toplumsal çelişkilerin aşıldığı bu toplum biçiminin özgüllüğü, parçalanmışlık ve bölünmüşlüğü içeren sivil toplumla evrenselliğin taşıyıcısı olan devlet arasındaki ilişkide yatar. Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nde anlattığı bu ilişki, devletin sivil toplum kendi alanına hapsettiği ve böylelikle kendi evrenselliğine sivil toplumun bireyciliğini bulaştırmadığı bir ilişkidir. Ancak bu, aynı zamanda da karşılıklı ve zorunlu bir ilişkidir; gerçek evrenselliğin taşıyıcısı olan bir devlet, sivil toplumun bireyciliği sözkonusu olduğu ölçüde olanaklıdır.

Marx'a göre, Hegel burada gerçek ilişkileri "tersyüz" etmekte, varlık ile düşünce arasındaki ilişkiyi "başaşağı" çevirmektedir: Hegel ilkin somut gerçekliğin yerine "us"u, "İdea"yı koyar; ondan sonra da bu düşüncenin içini, mevcut tarihsel olgularla doldurur. Başka bir deyişle, devletin, bürokrasinin, zümrelerin, korporasyonların varoluşunu tarihsel nedenlerle açıklamak yerine, "İdea"dan ya da "zihin"den başlayarak yola çıkar; bunun ardından, ampirik gerçekliği bu "İdea"nın bir gerekliliği, zorunlu sonucu olarak sunar. Bu yaklaşım, bir yandan, "eleştirel-olmayan bir idealizm"i ifade etmektedir: Us, "İdea" ya da "zihin" burada gerçekliğin yerini almıştır. Öte yandan, Hegel "eleştirel-olmayan bir pozitivizm"e düşmektedir: Mevcut ampirik gerçekliğe böylece mantıksal bir gereklilik yüklenmiş olur. Kısacası, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*, siyasal bir hammaddenin üzerine mantık kategorilerinin yerleştirilmesinden oluşmuş bir yapıttır: Sivil toplum içindeki farklı alanların birbirleriyle ilişkisi olsun, sivil toplumla devletin ilişkisi olsun, bu bağlantılar bir mantık kategorisinden bir başkasına geçiş biçiminde ifade edilir. Gerçeklikteki çelişkiler, Hegel'in iddia ettiği gibi aşılmamıştır; yalnızca "bunlardan söz ediliş biçimi" değişmiş, mantık kılığına bürünmüştür.

Böylece, burjuva toplumu ve Prusya devleti olduğu gibi korunur. Tarih bu noktada durdurulmuş, sivil toplumla devlet arasındaki ilişki döngüsel bir karşılıklılık biçiminde dondurulmuştur. Bu felsefede, devlet sivil toplumdaki gerçek ilişkilere bağlı olarak açıklanmaz; tersine, kendini devlet biçiminde ortaya koyan "İdea" sivil toplumdaki çelişkileri gerekli kılan bir özne olarak sunulur.

Marx'ın Hegel felsefesini nitelendiriş biçimi *Kutsal Aile*'de de aynıdır. Marx'a göre, Feuerbach Hegel'in düşüncesinde gerçekliğin başaşağı edilmiş olduğunu görmüş ve onu bir kez daha tersyüz ederek, Hegel'in "mutlak zihin"ini "doğa temeli üzerinde yükselen gerçek insan"a dönüştürmüştür. Bu da Marx için önemli

bir adımdır.

Ne var ki, Marx'ın Hegel felsefesiyle ilişkisi basit bir biçimde "ayakları üzerine yerleştirme" ya da tersyüz etme olarak ifade edilemez. Nitekim Marx, *Kapital*'in ikinci basımına yazdığı Sonsöz'de (1873) bu deyimi kullanmakla birlikte çok daha karmaşık bir ilişkiden söz etmektedir. Burada, Hegel'den devralıp "ussal biçim"e büründürdüğü diyalektiğin çok önemli bir boyutuna değinir Marx; "diyalektikle, varolanı olumlu bir şey olarak kavradığımız anda onun olumsuzluğunu, zorunlu olarak yok olacağını da kavrarız." İşte Hegel'in Marx üzerindeki bu olumlu etkisini kavramak için Marx'ın *1844 Elyazmaları*'ndaki Hegel eleştirisine bakmak gerekmektedir. Bu yapıtta, Marx'ın özet formülasyonlarının ardına geçip, onun Hegel felsefesinde tam olarak neyi başaşağı ettiğini görmek olanaklıdır.

1844 Elyazmaları'nda Marx siyasal iktisadın eleştirisinin önemli nüvelerini oluşturur ve siyasal iktisadın bakış açısından hareket ederek onu aşar. Bu süreçte kilit kavram emek kavramıdır: Siyasal iktisat "değer"in kaynağında insan emeğinin yattığını kavramıştır, ama özel mülkiyetin temelinde *özgül* bir emeğin, yabancılaşmış emeğin yattığını görmemiştir; emeğin "yalnızca olumlu yanı"nı görmüştür. Oysa, Marx bu elyazmalarında, özel mülkiyet sisteminde emeğin kendi ürününe yabancılaşmış olduğunu, bu yabancılaşmanın ise emeğin kendi kendisine yabancılaşmasının bir sonucu olduğunu keşfeder: Özel mülkiyet yabancılaşmış emeğin *ürünüdür*. Yabancılaşmanın ortadan kalkması için "özel mülkiyetin olumlu olarak aşılması", yani halen özel mülkiyette yabancılaşmış olan insan faaliyetinin yeniden insan tarafından mülk edinilmesi gerekir.

Marx'ın kendi yabancılaşma kuramıyla Hegel'in felsefesi arasında kurduğu köprü tam bu noktada atılmıştır: Emek, ücretli emek biçimi altında, kendi kendisine yabancılaşarak özel mülkiyeti yaratmıştır; ancak bu durum olumsuzlamanın olumsuzlanmasını da kendi içinde barındırmaktadır, çünkü yabancılaşmanın aktif öznesi emeğin kendisidir. Hegel'in felsefesinde de "zihin" aynı biçimde kendi faaliyetiyle kendisini nesnel dünya olarak yabancılaştırmakta, ardından da nesnel dünyayı olumsuzlayarak, din ve felsefede kendine dönmektedir.

Öyleyse, Hegel'in felsefesinin asıl önemli yanı, "hareket ettiren ve doğuran ilke olarak olumsuzluk diyalektiği"nin benimsenmesidir. Hegel insanın kendi kendisini yaratmasını, aynı anda hem insanın kendini nesneleştirmesi, hem de nesnesini yitirmesi olarak görmüş, hem yabancılaşma, hem de yabancılaşmanın aşılması olarak kavramıştır. Ancak, Hegel'de sözkonusu olan faaliyet insanın maddi emeği değil, "soyut zihinsel emek"tir. Dolayısıyla da, yabancılaşmanın aşılması, yani olumsuzlamanın olumsuzlanması, gerçek bir olumsuzlama değil, zihinsel-düşünsel bir olumsuzlama anlamını taşır; bir bilinç değişikliğinden öteye gitmez.

Hegel'in önemi, yabancılaşmanın bu *aktif* niteliğini, yani bunun bir *kendini nesneleştirme* olduğunu görmüş olmasıdır. Hegel diyalektiğinin "olumlu an"ı budur, çünkü bu, Marx'ın özel mülkiyet sisteminde ya da ücretli emekte saptadığı *çelişki*nin ve bu çelişkiyi *aşma*nın olanaklı olduğunun teslimidir. Başka bir ifadeyle, Marx'ın, Hegel'in olumsuzluk diyalektiğinde bulduğu şey insanın, bir yabancılaşma evresinden geçmesi gereken, kendi kendini üretme sürecidir.

Ne var ki, Hegel hem bir idealisttir, hem de bunun ötesinde, bu düşünürün bakış açısı siyasal iktisadın bakış açısıdır. Siyasal iktisat gibi Hegel de ücretli emeğe *özgü* "olumsuz yanı" görmez: Nasıl siyasal iktisat burjuva toplumunun ilişki biçimlerini *zorunlu* biçimler olarak kabul ederse, aynı biçimde Hegel de her üretim faaliyetinin kaçınılmaz olarak yabancılaşmaya yol açacağını ileri sürmektedir. Siyasal iktisatta da, Hegel felsefesinde de insan özü olarak olumlanan faaliyet aslında yabancılaşmış emektir. Burjuva toplumuna özgü olan bu faaliyet biçimi her iki durumda da, artık aşılması olanaklı olmayan tek faaliyet biçimi olarak sunulur. Her iki düşünce sisteminin odağında da "emek" bulunur, ancak bu, eleştirel-olmayan bir biçimde benimsenmiş bir emek anlayışıdır. Marx'ın *1844 Elyazmaları*'nda, siyasal iktisadın eleştirisine Hegel eleştirisini başlıbaşına bir bölüm olarak dahil etmesinin nedeni, sözkonusu düşünce sistemlerinin dayandığı bu ortak çerçevedir.

Toparlayacak olursak, Hegel bir yandan siyasal iktisattan farklı olarak emek ile yabancılaşma arasındaki bağıntıyı, başka bir deyişle mevcut üretim faaliyetinin çelişik niteliğini kavrar; ve bunu olumsuzluk diyalektiği biçiminde sistemleştirir. Öte yandan da, siyasal iktisadın bakış açısına hapsolduğu için bu çelişkinin aşılmasının koşullarını göremez. Hegel'in sisteminin bu iki ögeyi bir arada barındırabilmesini sağlayan, onun idealizmidir: "Zihin"in kendi yabancılaşmasını aşması için bir bilinç değişikliği yeterlidir; toplumsal gerçeklik olduğu gibi korunsa da, bilinç bir kez kendi nesneleşmesini aşıp öz-bilince dönüştüğünde, çelişki düşünsel düzeyde çözülmüştür. Hegel'in düşüncesinde, emeğin ayrıcalıklı konumu ile çelişki ilkesinin barındırdığı potansiyel eleştirellik ve bunun devrimci uzantıları, böylece, "zihin"in "içsel özgürlüğü"nde özümlenir. Somut tarihsel gerçeklik de sürekli bir yabancılaşma alanı olarak varlığını sürdürür.

Marx'ın Hegel'e dayanarak geliştirdiği tarih anlayışı, tarihin çelişik bir süreç olarak kavrandığı bir tarih anlayışıdır. Ancak, Hegel'in anlayışında, bu tarihin temelini "zihin"in öz-faaliyeti oluşturduğu için, olumsuzlamanın olumsuzlanması gerçek bir dönüşüme yol açmaz. Oysa, Marx'ın maddi faaliyeti temel olarak aldığı tarih anlayışının ucu açıktır; bu çerçevede olumsuzlamanın olumsuzlanması bir *kendine dönüş* değil, emeğe, insan faaliyetine özgül damgasını vuran toplumsal ilişkilerin dönüşmesidir. Dolayısıyla, diyalektik süreç *yeni* belirlenimlerin oluşturduğu temel üzerinde ilerler.

1844 Elyazmaları'nda dile gelen tarih anlayışı, insanlığın kendini kendisine yabancılaştırması ve bunu aşması olarak özetlenebilir. Bu, kuşkusuz, tarihsel maddeciliğin tamamlanmış bir ifadesi olamaz. Nitekim, Marx'ın, tarihi birbirini izleyen üretim tarzları biçiminde dönemleştirme çabaları *Elyazmaları*'ndan bir-iki yıl sonra başlar. Ne var ki, Marx insan faaliyetine dayanan *çelişik bir gelişme* anlayışını hiçbir zaman terk etmez. Genel olarak üretim tarzları, özel olarak da kapitalizm tahlili bu çerçeveyi bütünler, tarihin çeşitli aşamalarında ortaya çıkan özgül çelişkileri ortaya koyar.

Marx *Kapital*'de Hegel'in *Mantık* adlı yapıtının kendi üzerindeki olumlu etkilerini kabul eder, ama bu konuda ayrıntılı bir açıklamada bulunmaz. Ancak, *1844 Elyazmaları*'nda benimsemiş olduğu "olumsuzluk diyalektiği"nin *Mantık*'ta geliştirilen kategorileri *Kapital*'de, gerekli değişiklikler yapılmış olarak kullanılmaktadır. Bunların arasında, toplumsal bütünün bir belirlenimler hiyerarşisi olarak eklemlenmesini; sermayenin kendi varoluş koşullarını özümleme ve yeniden-üretme eğiliminin ortaya konuşunu; öz-görünüş diyalektiğini; "çelişki", "olumsuzlamanın olumsuzlanması" ve "dolayım" kavramlarıyla dile getirilebilecek bağıntı biçimlerini saymak olanaklıdır.

GÜLNUR SAVRAN

Almanya'da Fransız Devrimi'nin etkilerini silmeyi amaçlayan Restorasyon döneminde, liberal burjuvazi bazı cesur çıkışlar dışında, siyasal baskı koşullarını sineye çekti. Bu yıllarda yapılmış olan ünlü Düşünenler Kulübü karikatürü, konuşma özgürlüğü üzerindeki baskıyı ve onun karşısındaki teslimiyeti yansıtıyor. Duvardaki yazıda şunlar yazılı: "Bugünkü oturumda üzerinde düşünülecek olan önemli sorun şudur: Acaba düşünmemize daha ne kadar izin verilecektir?"

Sol Hegelciliğin Arka Planı

1836 yılında genç Marx Berlin'e ulaştığında Hegelcilik önemli bir evrim sürecine girmek üzereydi. Hegelcilik Prusya bürokrasisinin ilerici kanadı tarafından kendi konumunu ve "yukarıdan aşağı devrimle kapitalizme geçiş" tasarısını meşrulaştırmak üzere bir devlet doktrini olarak benimsenmişti. Bu tasarı içinde burjuvaziye, siyasi olarak değilse de ekonomik olarak merkezî bir rol düşüyordu. Oysa Alman burjuvazisinin kendiliğinden ideolojisi sofu, ufku dar bir Protestanlıktı.

Bu yüzden 1818-48 yılları arasında Alman burjuvazisi ile Prusya bürokrasisi arasındaki ilişki düşünsel düzeye hep, Protestanlıkla Hegelcilik arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı şeklinde yansıdı. Hegel'in kendisi, felsefesini, geçmişteki bütün düşünce ve inanç sistemlerinin olduğu gibi Protestanlığın da diyalektik olumsuzlanması olarak açıklamıştı. Aynı zamanda yüksek devlet memuru olan Schulze, Marheineke gibi ilk kuşak Hegelciler, bu iddiayı Hegelciliğin ve Prusya devletinin aslında Protestanlıkla aynı içeriğe sahip olduğu, fakat bu içeriği akılcı bir biçimde ifade ettiği şeklinde yorumlamışlardı. Bu düşünürlere göre, Protestanlıkta (ve dolayısıyla geleneksel Alman toplumunda) örtük ve bulanık halde varolan bütün idealler Hegelcilik ve Prusya Devleti'nde açık seçik bir hale gelmiş ve gerçeklik kazanmıştı.

Bu "sentez"in genç kuşağa fazlasıyla yüzeysel ve kolay gelmesi kaçınılmazdı. Prusya Devleti'nin, sayıları giderek artan bu eğitilmiş gençleri istihdam etme olanakları daralıyordu Bu ise devlet eliyle kapitalistleşme yolunu seçmiş bütün ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir sorunun ortaya çıkmasına yol açtı: Radikalleşmeye son derece eğilimli, geniş bir işsiz aydınlar yığını.

1830'da Prusya dışındaki Alman devletlerinde bürokrasinin bu genç ve lümpenleşme tehdidi altındaki aydın kesimi, Fransa'dan kaynaklanan devrim dalgasını destekledi (bkz. 1848 Avrupa Devrimleri-Almanya). Ancak Prusya'da Hegel henüz yaşıyordu ve Hegelciliğin ideolojik hegemonyası devlet içinde hâlâ mutlaktı. En önemlisi, Prusya devleti, diğer Alman devletlerine kıyasla, bu hoşnutsuzluğu massedebilecek güç ve genişlikteydi.

Örneğin 1830 kışında, daha sonra sol Hegelciliğin ilk teorisyeni olan David Strauss bir yandan Hegel'in *Mantık*'ı üzerine çalışıyor, Hegelcilerin dergisi *Jahrbücher für Wissenschaftliche Kritik*'te (Bilimsel Eleştiri Yıllıkları) yazılar yayınlıyor; diğer yandan da görevi gereği bir köyde papazlık yaparak vaazlar veriyordu. Böylesi bir konumun yaratabileceği ikiyüzlülük, iki yaşam arasındaki uyumun ortodoks Hegelciliğin betimlediği kadar mutlak olmayabileceği, henüz ancak bir kuşku, bir tedirginlik olarak yaşanıyordu.

Marx ve Sol Hegelciler

Marx'ın hem Bonn'daki hem Berlin'deki ilk öğrencilik yılları, çeşitli bakımlardan bir taşkınlık dönemi diye tarif edilebilir. Bir yandan bütün hukuk derslerine kaydolurken, öte yandan da tarih ve mitoloji öğreniyor, şiirler yazıyor edebiyatla ilgileniyordu. Babasıyla mektuplaşmalarından anlaşıldığı gibi, kendini öğrenciliğin eğlence yaşamına da kaptırmıştı ve çok para harcıyordu. Bu dönemde öğrenci dernekleri *(Burschenschaften)* Alman romantizminin en önemli yayılma merkezlerinden biriydi. Marx, Bonn'daki Trier'liler Derneğine üye oldu. Romantizmin etkisi, daha sonra "ayışığı hülyaları" ve "olanla ve olması gereken arasındaki mutlak karşıtlığın ifadesi" diye niteleyeceği edebi ürünlerine yansıdı.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı gibi, bu dönem boyunca genç Marx, dönemin öğrenci yaşamına ve edebiyatına egemen olan romantizmle, gençliğinde özümsemiş olduğu Aydınlanma akılcılığı arasında bölünmüştü.

Berlin'deki ilk yılının sonunda, bu çelişkinin yol açtığı "sayısız uykusuz geceden, mücadeleden, yaşanmış iç ve dış heyecandan sonra" bir doktorun önerisine uyarak Berlin'in mesirelerinden biri olan Stralow'da yalnız başına uzun bir tatil yapmaya gitti ve burada düşünce hayatının ilk önemli dönüm noktasını yaşadı.

Stralow'dan önce Hegel'in felsefesi ile tanışıklığı bölük pörçüktü. Ancak Stralow'dayken yalnız başına yaptığı okumalar onu, Hegel'in felsefesinin, yaşamında sanatla bilim, romantizmle akılcılık arasında varolan bölünmüşlüğü aşmasını mümkün kılacak anahtar olduğuna ikna etti. Stralow'u izleyen yıllarda Marx, bütün enerjisiyle sol Hegelcilerin yeni oluşmakta olan çevresine katıldı; kulüpleri olan Doktor Klub'un toplantılarına devam etmeye başladı.

Bu arada 1835 ve 1836 yıllarında David Strauss *Das Leben Jesu kritisch bearbeitet* (İsa'nın Yaşamının Eleştirel Tahlili) kitabını iki cilt halinde yayınlamıştı. Kitabın entelektüel bir skandal yaratmasına yol açan yönü, İsa'nın yaşamının da, bu yaşamı nakleden kitapların da önce akılcı bir eleştiriye tabi tutulmaları gerektiği, diyalektik olumsuzlama ve içermenin ancak ondan sonra gerçekleştirilebileceği iddiasıydı. Strauss bu eleştiriye dayanarak İncil'in naklettiklerinin tarihsel birer gerçek olamayacağı sonucuna varıyordu.

Kendi başına bu sonuç bile muhafazakâr çevreleri tedirgin etmeye yeterdi. Ama Strauss'un

BAUER, BRUNO (1809-1882)

Marx'ın Hegel felsefesini aşmasında önemli bir uğrak olan teolog ve tarihçi Bruno Bauer, 6 Eylül 1809'da Eisenberg'de doğdu. Gördüğü dini öğretimden sonra, Berlin Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. Bu döneminde Hegelciliğin sağ kanadında yer alıyordu. 1839'da Bonn Üniversitesi'nde profesör olduktan sonra, sol Hegelciliğe kaymaya başladı ve bir süre sonra onların en önemli temsilcisi olarak anılmaya başlandı.

1841'de yazdığı *Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker*'de (Sinoptiklerin Havariler Tarihinin Eleştirisi), Yeni Ahit'in radikal bir eleştirisini yaptı. Hegelcilerden Strauss'un tezlerine de karşı çıkarak, Hıristiyan mitlerinin ilkel komünal toplulukların bilinçsiz eylemlerinin değil, dört havarinin ürünü olduğunu savundu. Fikir veya Tanrı kavramının yerine, dahî insanların kendileri hakkındaki bilinçliliğini koyarak Hegel'in öğretisini tanrıtanımazlaştırıyor ve Hıristiyanlığın, ilk Hıristiyan cemaatinin bilinçli bir ürünü olduğunu savunuyordu. Bu tezleri muhafazakâr çevrelerde büyük yankı uyandıran Bauer, 1842'de üniversiteden uzaklaştırıldı ve öğretim yapma yetkisi iptal edildi.

Marx ve Engels, 1844'te *Die heilige Familie*'de (Kutsal Aile), Almanya'da radikaller arasında özellikle üniversiteden atılınca popülerleşen Bauer'i şiddetle eleştirdiler; Bauer, Tanrı fikrini aşmasına karşın, insanların düşünce biçiminin değişmesinin toplumu da değiştirebileceğini söylemekle Hegel idealizminin çerçevesini aşamamıştı.

Daha sonraki yıllarda siyasal olarak muhafazakârlaşan ve Bismarck'ı destekleyen Bauer, 15 Nisan 1882'de Rixdorf'da (Berlin) öldü.

Üretken bir yazar olan Bauer'in eserleri şunlardır: *Kritik der evangelischen Geschichte des Johannes* (1840, Yuhanna'nın Havariler Tarihinin Eleştirisi), *Kritik der evangelischen Geschichte der Synoptiker* (1841, Sinoptiklerin Havariler Tarihinin Eleştirisi), *Kritik der Evangelien und Geschichte ihres Ursprungs* (1850, Havarilerin ve Havarilerin Kökeninin Tarihinin Eleştirisi), *Geschichte der Politik, Kultur und Aufklaerung der 18. Jahrhundert* (1843, 18. Yüzyılda Siyasetin, Kültürün ve Aydınlanmanın Tarihi), *Vollstaendige Geschichte der Parteikaempfe in Deutschland waehrend der Jahre 1842-46* (1847, 1842-46 Yıllarında Almanya'da Parti Mücadelelarinin Mufassal Tarihi), *Die Apostelgeschichte* (1850, Havarilerin Tarihi), *Christus und die Zaesaren* (1877, İsa ve Sezarlar), *Zur Orientierung über die Bismarksche Aera* (1880, Bismarck Dönemi Üzerine), *Disraelis romantischer und Bismarcks socialistischer Imperialismus* (1882, Disraeli'nin Romantik, Bismarck'ın Sosyalist Emperyalizmi).

kitabı, sonuçlarının ötesinde, yaklaşımıyla da yıkıcı bir nitelik taşıyordu. Hegelciliğin muhafazakâr yorumu felsefeyi, verili devlet ve toplum düzeninin akli içeriğini keşfetmek olarak tanımlayarak bir skolastisizme indirgemişti. Oysa Strauss aynı skolastiğin ve muhafazakâr felsefenin temel kabullerinin dışına çıkmadan, sadece teolojik düzlemde de olsa mevcut düzeni eleştirebilecek ilkeler geliştiriyordu.

Berlin'de Marx'ın da içinde bulunduğu sol Hegelci çevre iç tartışmalarında, Strauss'un yolunu açtığı Hegelci Felsefenin bu eleştirel içeriğini keşfetme tasarısına siyasal bir içerik kazandırmaya çalışıyordu. Marx'ın 1837-41 yılları arasında yazdıklarından hiçbiri bugüne kalmamış olduğundan, onun bu dönemdeki düşünceleri, sol Hegelciler arasındaki tartışmalarda almış olduğu tavırlar, ancak daha sonra yazdıklarından ve ikincil tanıklıklardan çıkarsanabilir. 1839'da, o sıralarda en yakın arkadaşı olan Bruno Bauer'in gözetiminde, Epikurosçu ve Demokritosçu doğa felsefelerinin karşılaştırılması üzerine bir tez yazmaya başladı. Konu olarak antik çağın bu iki maddeci filozofunu seçmiş olmasından da anlaşılacağı gibi, Marx daha Feuerbach'ın kitabı yayınlanmadan Hegel'i maddeci bir çerçeve içinde yorumlamaya koyulmuştu.

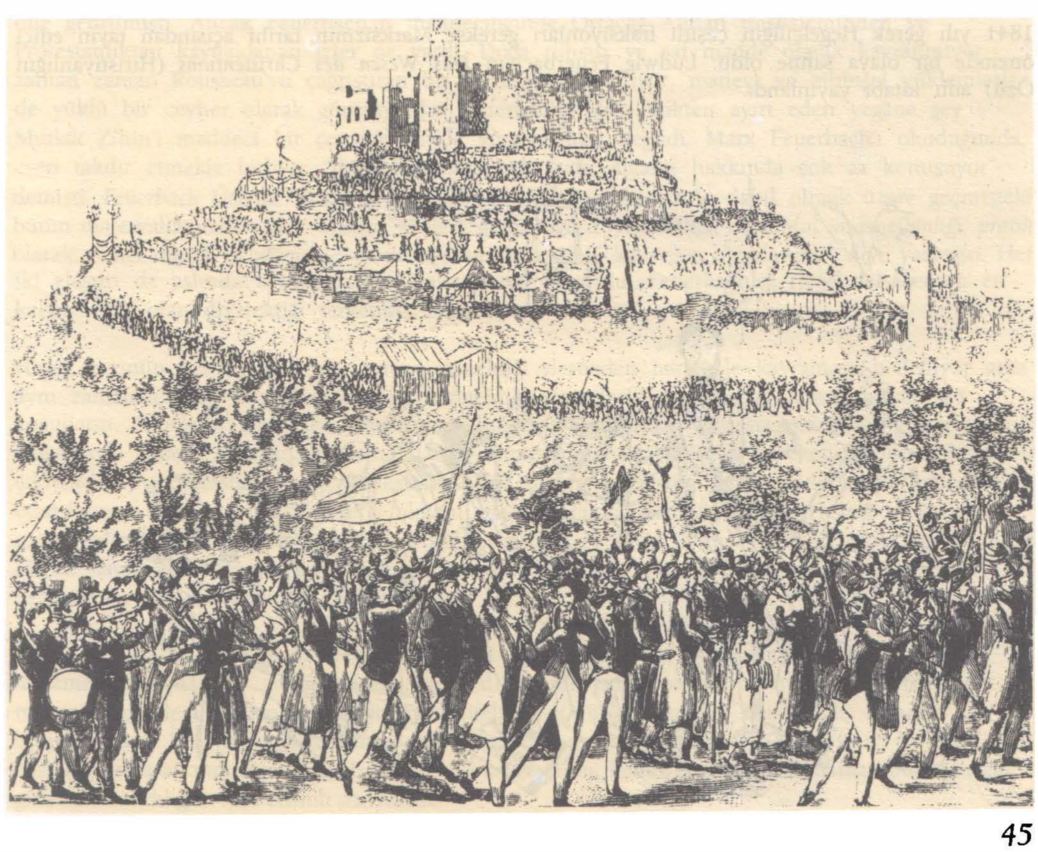
Tezinin içeriği, daha o dönemde Aydınlanma'nın mekanik maddeciliğinden ne kadar uzak olduğunu belgeler niteliktedir. İki filozofu karşılaştırırken başvurduğu ölçütler tamamen diyalektik bir çerçeve içinde kavramsallaştırılmıştır. Bunların arasında en çok vurguladığı da "düşüncenin varlıkla ilişkisi"dir, "Filozof, dünya ile düşünce arasındaki genel ilişkiyi yorumlama tarzı ile, sadece kendi tikel bilincinin gerçek dünyayla olan bağlantısını, kendisi için nesnel kılmış olur."

Düşüncenin pratik boyutuna atfettiği bu öneme karşın hakkında not tuttuğu kitaplardan çıkarılabildiği kadarıyla, Berlin döneminde Marx'ın ilgi alanının büyük ölçüde felsefe ve edebiyatla sınırlı kaldığı anlaşılıyor. Kuşkusuz, felsefenin pratik sonuçları olacağına inanıyor, büyük bir olasılıkla Bruno Bauer'in "teori şimdi en güçlü pratiktir" görüşüne katılıyordu. Bu bakımdan Stoacı ve kuşkucu felsefelerle birlikte, ifadesini Aristoteles'in sentezinde bulan klasik kültürün çözülmesinde rol oynamış Epikurosçu felsefe ile, felsefenin kendi zamanındaki tarihsel konumu arasında bir paralellik kuruyor, felsefenin yine negatif, yıkıcı ve özgürleştirici bir etkisi olacağını umuyordu. Ama felsefenin bu şekilde etkili olmasını mümkün kılacak siyasi ve ekonomik dolayımlar üzerine düşünmeye henüz başlamamıştı.

Engels'in Bremen Yılları

Friedrich Engels'in Bremen'e gelmesi onun için kişisel bakımdan tam bir özgürleşme oldu. Barmen'deki boğucu atmosferden kurtulduktan sonra büyük bir şevkle engin meraklarını tatmin etmeye koyuldu. Yunanca ve Latince'ye ek olarak İtalyanca, Portekizce, Fransızca, İngilizce ve Flamanca öğrenmeye çalıştı; bir koroda şarkı söylemeye başladı, ufak tefek besteler yaptı. Yüzme, eskrim, ve buz pateni gibi atletik faaliyetlere katıldı. Bütün bunların yanı sıra edebiyatla ilgilenmeye devam etti; dönemin edebi ve düşünsel akımlarını yakından

Mayıs 1832 sonunda, Ren bölgesindeki Hambach kalesine çıkan düzlükte, çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu yirmi bine yakın insan toplanmıştı. Bu büyük milliyetçi gösteride yapılan konuşmalarda, "Birleşik Özgür Alman Devletleri" ve "Cumhuriyetçi Avrupa Konfederasyonu" talepleri ortaya konuldu. Heinrich Heine, Hambach Festivali üzerine şöyle yazmıştı: "Peki ama, Hambach'daki adamları devrimi başlatmaktan alıkoyan neydi? (...) Bana, Hambach'da toplanmış olan yurtseverlerin, gerçekten tüm Almanya adına devrimi başlatmaya yetkili olup olmadıkları sorusunun sorulduğunu ifade ettiler. Çabuk eyleme geçmekten yana olanların sayısı daha azmış ve 'yetkili değiliz!' kararı alınmış!" Hambach Festivali, burjuva devriminden yana olan güçlerin tüm Almanya çapındaki ilk gövde gösterisi olmasıyla önemlidir.

izledi. İlerici ve demokrat fikirlerle tanışması da önce edebiyat kanalıyla oldu. En ünlü temsilcileri Heinrich Heine ve Ludwig Börne gibi şairler olan *Junges Deutschland* (Genç Almanya) adlı edebi bir gruba yakınlık duymaya başladı.

Genç Almanya üyeleri temelde romantik olmakla birlikte, romantizmi siyasi düzeydeki milliyetçi ve muhafazakâr bağlantılarından arındırmaya çalışıyorlardı. Alman şovenizmini eleştiriyor, Alman yurtseverliğini Fransız liberalizmi ile uzlaştırmaya çalışıyor, hatta Saint-Simoncu ilkelere göre örgütlenmiş kozmopolit bir Avrupa birliği hayal ediyorlardı. Eserleri 1835'ten beri Alman Konfederasyonu'nu oluşturan bütün devletlerde yasaktı. Engels, Fransa ve İsviçre'de basılan bu kitapları getirtiyor, hararetle okuyor ve arkadaşlarına dağıtıyordu.

Engels'in çocukluk yıllarını geçirdiği ortam kendisini zaten Genç Almanya mensuplarının dile getirdiği fikirlere duyarlı kılmıştı. Gerek doğduğu şehrin bir sanayi bölgesinde yer almasından, gerekse babasının fabrikatör olmasından ötürü fabrika hayatının insanları nasıl gayrı-insanileştirdiğini, daha da önemlisi, romantik milliyetçilerin göklere çıkardığı Alman maneviyatçılığının, mistisizminin böyle bir ortamda ne gibi bir işlev gördüğünü yakından görmüştü. İlk yayınlanan eseri olan *Wuppertal'den Mektuplar*'da, mistisizm ve alkolün işçilere sunulan ve onları boynu bükük tutan başlıca iki armağan olduğunu yazdı. Öte yandan, işadamları arasında olanların, işçileri alkole teşvik eder bahanesiyle ücretleri en düşük tutanların Piyetistler olduğunu gözlemişti.

Bu dönemde edebiyata ilişkin fikirlerine de bariz bir popülist ruh hâkimdi. Çocukluğundan beri sevdiği Cermenik edebiyat ve mitolojinin aristokratik unsurlarından arındırılarak, çağın özgürlük mücadelelerine, eşitlik anlayışına katkısı bulunacak unsurlar ön plana çıkarılarak yorumlanması gerektiğine inanıyordu. Genç Almanya'nın şairlerini, örneğin çok sevdiği Ludwig Börne'yi de, diğer romantiklerin ağdalı ve abartılı dilinden uzak durduğu, onların başlıca temaları olan Weltschmerz, dünyadan bezmişlik gibi temalara yüz vermediği için takdir ediyordu.

Ancak genç Engels'in ufku fazla uzun süre Genç Almanya'yla sınırlı kalmadı. 1839 yılında okuduğu David Strauss'un kitabı, din konusunda daha da radikalleşmesine ve ailesinin dini ile bağlarını koparak tanrıtanımazlığı seçmesine yol açtı.

Ancak Strauss'un kitabının Engels'in gelişimi bakımından asıl önemli yanı, onu Hegel'le tanıştırması oldu. Hegel'in etkisiyle Genç Almanya üyelerinden devralmış olduğu radikal siyaset anlayışını diyalektik bir çerçeve içinde düşünmeye başladı. Bu ona romantik milliyetçiliğin yanısıra Genç Almanya'nın fikirlerine egemen olan liberalizmi de eleştirme imkânı verdi. 1841 Mart'ında Bremen'de işi biten Engels Barmen'e geri döndü. Ama artık ticarete devam etmeyeceğine karar vermişti. Babasının taleplerine karşı gelmeyi ve desteğinden vazgeçmeyi göze alarak Prusya ordusunda topçu alayına katıldı. Bu ona hem bağımsız olma, hem de eksik kaldığını düşündüğü felsefe eğitimini tamamlamak üzere Berlin'e gitme imkânını tanıdı.

Feuerbach

1841 yılı gerek Hegelciliğin çeşitli fraksiyonları gerekse Marksizmin tarihi açısından tayin edici önemde bir olaya sahne oldu: Ludwig Feuerbach'ın *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın Özü) adlı kitabı yayınlandı.

Fichte (1762-1814), 1799'da Berlin Üniversitesi'nde ders vermeye başladıktan sonra, tarihselci okulun da etkisiyle Aydınlanma akılcılığından uzaklaşarak, en yüce hedefin evrenin ilahi düzenine inanmak olduğunu yazmıştı. 1806'da Fransızların gelmesi üzerine kaçtığı Berlin'e bir yıl sonra dönünce saf bir milliyetçilik ideolojisinin propagandasını yaptığı, Reden an die Deutschen *(Alman Ulusuna Seslenişler) adıyla yayınlanan konferanslarını vermeye başladı. Arthur von Kampf'ın bu tablosu da aynı adı taşır.*

Marx ve Engels diyalektik materyalizme giden yolda Sol Hegelciliği aşarlarken, en ciddi olarak sorguladıkları düşünür, Ludwig Feuerbach'dı (1804-1872). Alman İdeolojisi*'nin elyazmalarında, sonradan çizilmiş şu ifadeler vardır: "Bu düşüncelerimizi dosdoğru Feuerbach'a karşı yöneltiyorsak, bu, onun hiç değilse belli bir ilerleme göstermiş tek filozof olmasındandır..."*

Sözkonusu kitap düşünsel ve siyasal bir akım olarak Hegelciliğin sonunu ilan ediyordu. Feuerbach'a kadar sol kanat da dahil olmak üzere bütün Hegelciler tarafından tarihin itici gücü Mutlak Zihin (bilinç ya da manevi yaşam) olarak görülegelmiştir. Maddi dünya, özellikle de tarihsel/toplumsal oluşumlar Mutlak Zihin'in kendi kendisini ifade etmesinin evreleri olarak yorumlanıyordu. Alman düşüncesinde ilk kez Feuerbach'la birlikte bütün manevi yaşam (dinler ve özellikle Hıristiyanlık) tutarlı bir maddeci açıklamaya tabi tutuldu. Feuerbach'a göre bu sistemlerdeki bütün evrensel terimler (Tanrı, Mutlak Zihin vb.) aslında insanın kendi özüne işaret ediyor, ancak pratik ihtiyaçların, korkuların vb. baskısıyla insanın karşısında duran nesneler, mutlak gerçekliklermiş gibi yorumlanıyordu. Dolayısıyla insan kendi özünün ne olduğunu ancak kendisine yabancılaşmış bir görüntü halinde görebiliyordu.

Bu tür maddeci din eleştirileri daha önce Fransız ve İngiliz Aydınlanmacıları tarafından da dile getirilmişti. Ancak Feuerbach'ın maddeciliğinde Ortaçağ Alman mistisizminden ve Protestanlıktan kaynaklanan izler de vardı. Doğa ruhsuz ve saf madde olarak kavranmıyor, zaman zaman Rousseau'yu çağrıştıran bir biçimde yüceltiliyor, manevi ve zihinsel yüklemlerle de yüklü bir cevher olarak görülüyordu. Feuerbach'ı Hegelcilikten ayırt eden yegâne şey Mutlak Zihin'i maddeci bir çerçeve içinde yorumlaması değildi. Marx Feuerbach'ı okuduğunda, eseri takdir etmekle birlikte "doğa hakkında çok fazla, siyaset hakkında çok az konuşuyor" demişti. *Feuerbach Üzerine Tezler*'in birincisinde ise "Feuerbach'ınki dahil olmak üzere geçmişteki bütün materyalizmlerin ortak kusuru, şeyleri, gerçekliği, duyumsallığı, *duyumsal insan etkinliği, pratik* olarak, öznel olarak değil, *nesne* ya da *tefekkür* biçiminde kavramış olmalarıdır." diye yazmıştı. Her iki eleştiri de aslında aynı temel noktaya işaret ediyordu: Feuerbach'ın Hegel felsefesinin en kalıcı yönü olan diyalektiği terketmiş olmasına...

Hegel, evrimin her aşamasında, özneyi yöneldiği nesneden hareketle kavramayı hedefliyor ama aynı zamanda tarih boyunca öznelerin yöneldiği nesnelerin, kendilerini içinde buldukları koşulların, öznelerin tasarıları, yönelimleri, ihtiyaçları açısından yetersiz olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla nesne, öznenin karşısına daima olumsuzlanması, aşılması gereken bir şey olarak çıkıyordu. Bu olumsuzlama gerçekleştiğinde ise ortaya nesnenin yeni, içinde insan iradesinin, tasarılarının daha çok nüfuz etmiş olduğu bir hali çıkıyordu. Bu mantık Hegel'e nesneleri insan eylemliliğinin ürünü olarak, somut durumları da özne ile nesnenin çelişkili birliği olarak kavramak imkanını veriyordu. Oysa Feuerbach'ınki gibi bir maddecilik "koşulları değiştirenin insan olduğunu unut"maktaydı.

Doğa bir kez bu şekilde dünyevileştirildikten sonra, emekten, pratik insan etkinliğinden tamamen bağımsız bir cevher olarak tarif edildiğinde ortaya çıkan öğreti, Aydınlanmacıların mekanik maddeciliğinden ayırt edilemez nitelikteydi. Bu bakımdan, Feuerbach, Alman burjuvazisinin Prusya bürokrasisinin vesayetinden kurtulmayı hiç değilse tasavvur etmeye başladığı siyasal momenti temsil ederken, burjuvazinin kendi rüştünü kanıtlama mücadelesine girişme kararlılığını da cisimleştiriyordu.

Genç Almanya'nın önderlerinden Ludwig Börne (1786-1837) Fransız liberalizmi ile Almanya arasında köprü oldu, siyasetten kopuk edebiyat olamayacağını savundu.

Marx, Engels, Marksizm

Genç Marx ve Engels'in 1840'dan sonraki hayatları, modern sosyalist teorinin ortaya çıkışıyla neredeyse bütünüyle örtüşür.

Bugün Marksizm olarak bilinen görüşler manzumesi, Marx ve Engels'in çağlarının felsefi, bilimsel ve siyasal görüşlerini kendi siyasal ve entelektüel pratikleri içinde özümseme ve yeniden üretmeleri sürecinin ürünüydü. Bu sürecin başlıca aracı olan eleştiri, onlara, elde ettikleri bütün bilginin ötesine geçerek yeni bir dünya görüşü kurma imkânı sağladı.

Marx ve Engels'in düşüncelerinin bugün kazanmış olduğu güç ve yaygınlık, teorilerini geliştirdikleri başlangıç yıllarında yaşamış oldukları yalnızlığı kavramayı güçleştirebilir. Oysa 1840'lardan, hatta 1871'den bakıldığında, modern sosyalist düşünce ve siyaset üzerinde Marx ve Engels'in görüşlerinin bugünkü genişlikte bir egemenlik kazanabileceğini öngörmek güçtü.

Her şeyden önce 1840'larda ikisi de görüşlerini saydamlaştırmakla meşguldü; çağın bütün bilgisini içermeksizin ileriye doğru adımlar atamayacaklarına karar vermiş olarak durmaksızın defterler doldurmakta, temel görüşlerini açığa çıkarttıkları, 20. yüzyıldan önce gün ışığına çıkamayacak olan eserlerini "farelerin kemirici eleştirisi"ne terketmekte tereddüt etmemekteydiler. O sıralar en yakın arkadaşı Ruge'nin gözünde Marx, "durmadan okuyan... her okuduğu kitap üzerine kitap yazmaya kalkışan... huysuz bir adam"dı. Ancak, Marx ve Engels, "kendilerini aydınlattıkça", kendisi için bir devrim formüle etmeye uğraştıkları Alman toprağından uzaklaştıkça görüşlerinin nesnesine, işçilere yaklaştılar. Onların düşüncelerinin içerdiği büyük teorik gücü farkedenler, paradoksal bir biçimde daha çok, önerdikleri devrimci pratikten hoşlanmayan, hepsi bir zaman sonra çeşitli radikal burjuva akımların sözcüleri olacak olan aydınlardı. Pratik öngörülerini benimsemeye en yatkın olanlarsa, onların düşüncelerine teorik bir değer biçmekten uzak, eski komplocu ve anarşist mezheplerin kalıntısı olan işçilerdi. Sonuçta Marx ve Engels'in temsil ettikleri sosyalizm ve proleter sınıf mücadelesi anlayışı, bugün Marksizm denilen düşünce tarzı, 1848-1871 arasında kalan dönemde Avrupa işçi ve sosyalist hareketinin küçük bir azınlığı tarafından kabul edilen ve çok az yandaşı olan bir akım olarak kalmıştı.

Bu yalnızlık ve yalıtılmışlık içinde, yaşadıkları pratikle hesaplaşmaları sırasında gerçekleştirdikleri üç büyük kopuşun onları modern sosyalist dünya görüşünün teorik başlangıcına götürmüş olması, 1840'larda yalnızca Marx ve Engels için önemliydi. Bugünse, Marksizmin dünya ölçeğinde kazandığı güçle tarihsel bir önem kazandı. Dolayısıyla bu kopuşların bilgisi, sosyalizmin teorileşmesinin, Marksizmin "tarih öncesi"nin bilinmesinin ilk uğrağıdır.

Marx'ın Yolu

1. Liberalizmden Kopuş

Siyasal Yazarlık

Jena Üniversitesi'nde felsefe dalında doktora tezini veren Marx, Temmuz 1841'de üniversitede felsefe alanında kariyer yapma düşüncesiyle Bonn'a gitti. Ama 1840'larda Prusya monarşisinin izlemekte olduğu politikalar, liberal görüşlerin bile üniversitelerde barınmasını olanaksız kılıyordu. Gerçi 1840'da tahta çıkan yeni imparator IV. Friedrich Wilhelm, liberal burjuvalar arasında bir anayasal monarşi kuracağı, basın ve fikir özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaları ortadan kaldıracağı umudunu doğurmuştu; ama çok geçmeden Prusya monarşisine yöneltilen eleştirilere karşı acımasız davranacağını ortaya koydu. Johann Jacob temsilî meclisi savunan kitapçığı yüzünden vatana ihanetle suçlandı. Marx'ın Genç-Hegelciler çevresinden arkadaşı ve Jena Üniversitesi'ndeki öğretmeni Bruno Bauer de üniversiteden çıkarıldı. Bruno Bauer, Marx ve Arnold Ruge, üniversite kapılarının kendilerine kapatılması üzerine bilimsel ve felsefi çalışmalarını bir yana bırakarak, Prusya mutlakiyetçiliğine karşı mücadeleye katılmaya karar verdiler.

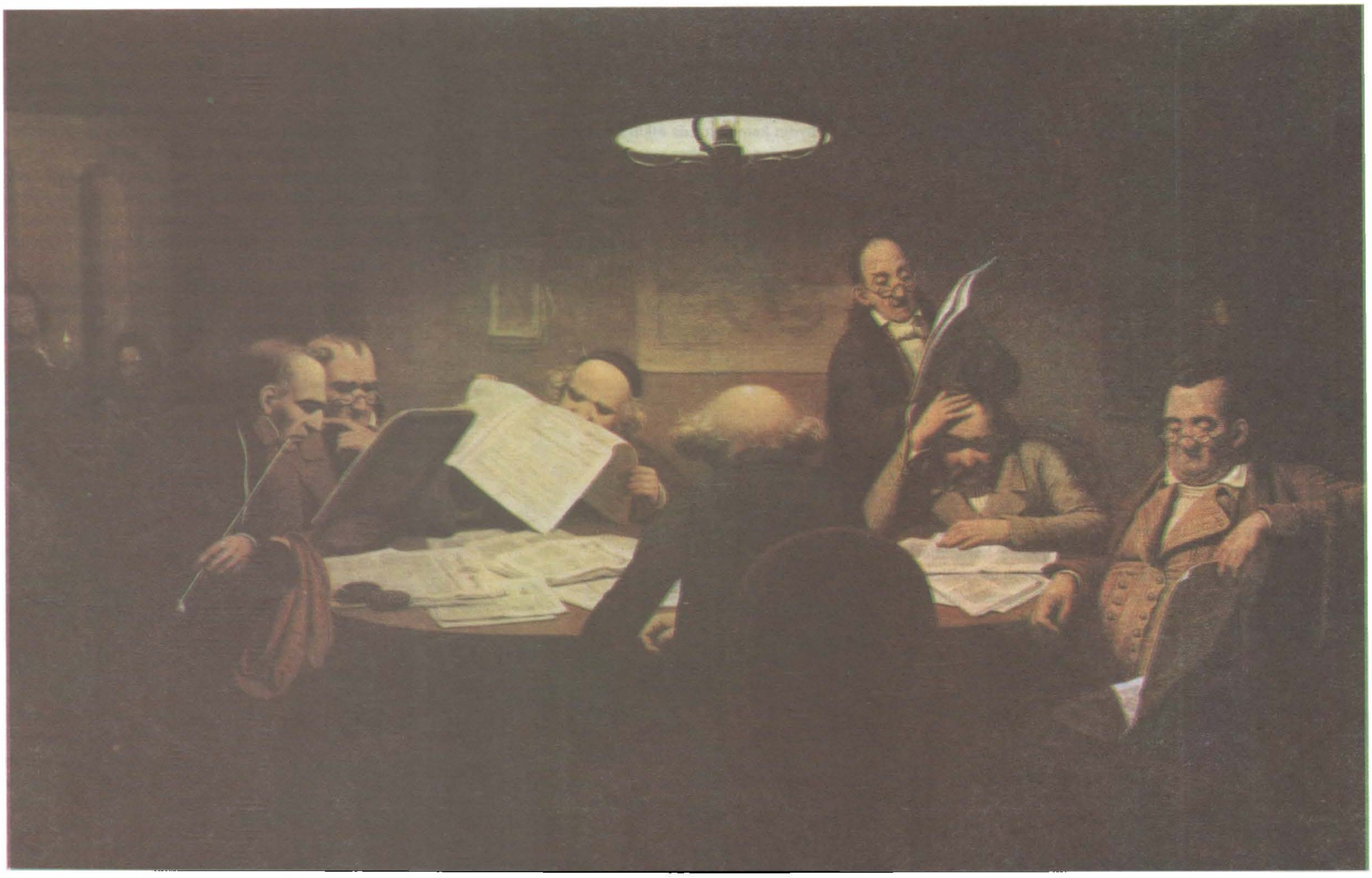
Marx bu sıralarda benimsediği felsefi düşünceleri *Demokritos ile Epiküros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark* başlıklı doktora tezinde dile getirmişti, ancak bu dönemde, siyasal düşüncelerini açıklıkla kaleme aldığı bir metin yoktur. Bununla birlikte, Marx'ın o sıralarda birçok Hegelci gibi bir meşruti monarşi yanılsaması içinde olduğunu düşündürecek bazı dolaylı kanıtlar bulunmaktadır. Marx'ın yakın arkadaşlarından Karl Friedrich Köppen'in bir filozof-kralın yukarıdan başlatacağı yenileştirmelere bağladığı umutlarını dile getirdiği kitabını "Trier'li Karl Heinrich Marx'a" ithaf etmiş olması, hiç değilse yakın arkadaşlarının Marx'ın bu düşünceleri paylaşmasını umduğunu gösterir. Marx da doktora tezine yazdığı önsözde Köppen'in kitabından bir alıntı yaparak, hiç değilse kitabı okuduğunu ve tezinde atıfta bulunmaya değer gördüğünü dile getirmektedir.

İngiltere'de parlamentolarda, Fransa'da derneklerde, kulüplerde olgunlaşan burjuva kamuoyu, Almanya ve Prusya'da Napoléon Savaşları'ndan sonra, "okuma odaları"nda soluk almaya başladı. 1830'larda Prusya'da 405 süreli yayın çıkmaktaydı, ki bu rakam aynı dönemde 238 süreli yayının çıktığı Avusturya-Macaristan'a göre Prusya'nın gelişkinliğini açıkça ortaya koyar. Burjuvalar, aydınlar, bürokratlar, pastane ve kahvehanelerde bulunan bu okuma odalarında (Lesekabinett), bir yandan pasta, dondurma yiyip çay, kahve içerken; Alman gazetelerinin yanısıra bir hafta-on gün öncesinin Paris, Amsterdam, Londra, Roma, Viyana, Brüksel, Stockholm, St.Petersburg gazetelerini okuyor, edindikleri bilgileri, aldıkları istihbaratları karşılaştırıp tartışarak "gelişmeleri" yorumlamaya çalışıyorlardı. Friedrich Engels'de Bremen'deyken, işinden ve üniversiteye ders dinlemeye gittiği zamanlardan fırsat kaldıkça, okuma odalarında basını izliyor ve Genç Hegelci çevrelerde buluşup tartışma olanağı buluyordu.

"Hepimiz eylem için aynı açlığı, törelere karşı aynı direnci içimizde hissediyoruz; sıcak eylem karşısındaki darkafalı korku, sonsuz tereddüt hepimizin ruhuna aykırı; özgür dünyaya açılmak, ihtiyatın engellerini aşmak ve yaşamın tacına, eyleme erişmek istiyoruz" (Engels, 1840). "Eğer insanlığın çoğunluğu için etkili olabileceğimiz yeri seçmişsek, hiçbir yük bizi kamburlaştırmaz, çünkü artık o herkes adına ödenen bir bedeldir; artık tadına vardığımız şey yoksul, kısıtlı, bencilce bir sevinç değildir, mutluluğumuz milyonlara aittir; eylemlerimiz sessiz sedasız, ama sonsuza dek etkisini sürdürecek ve küllerimizi soylu insanların çakmak çakmak gözlerinden akan yaşlar ıslatacaktır" (Marx, 1835). 1840'lı yıllara girerken genç Marx (sağda) ve Engels (solda), her iki anlamda "idealist" bir konumda, radikal burjuva demokratizminin sınırlarını zorlayan ürünlerini vermekteydiler.

2 Marx ve Engels

Almanya'da Liberalizm

Bu yıllarda, Almanya'nın sanayi ve ticaret bakımından en gelişmiş, siyasal olarak da en ileri bölgesi olan Ren'de, liberalizm hatırı sayılır bir entelektüel güç haline gelme eğilimindeydi. Özellikle yeni gelişmekte olan şehirli sanayi burjuvazisi, büyük toprak sahiplerinin desteklediği mutlakiyetçiliğe karşı muhalefetlerinde liberal görüşlere yakınlık duymaya başlamışlardı.

Daha doğuşundan itibaren liberalizm, özel mülkiyetin merkezinde yer aldığı bir değerler sistemi üzerine kurulmuştu. Ancak Fransız Devrimi sırasında, eski yönetici sınıfın yerine geçmek isteyen her sınıf gibi Fransız burjuvazisi de, amaçlarına ulaşabilmek için kendi çıkarını toplumun ortak çıkarı olarak, ideal biçimi içinde, evrensel bir hale sokarak sunmuştu. Bu yüzden, liberalizm dar anlamıyla özel mülkiyeti savunmanın ötesinde bir anlam kazanmış, evrensel insan hakları ile iç içe geçmiş, toplumun burjuvazi dışındaki kesimleri tarafından da benimsenmişti. Çünkü liberal programlar, örneğin Fransız köylülerine yalnızca mülkiyet hakkı vermekle kalmamış, onların gerçek mülkiyete el koymalarını da serbest bırakmak zorunda kalmıştı. Fransız Devrimi'nin doğrudan ürünü olan liberalizm, Almanya'yı iki dalga halinde etkiledi. Alman *Bürger*lerinin, büzülmüş, güdük kalmış, küçük çıkarları, Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda henüz liberalizmi destekleyecek gelişmişlikte değildi. Bu yerel çıkarlar, karşılıklarını bir yandan Alman *Bürger*lerinin darkafalılığında, öte yandan da kozmopolit bir tavırla böbürlenmelerinde buluyordu. Bu yüzden bu dönemde, Fransız liberalizminin karakteristik özelliği olan gerçek sınıf çıkarlarına bağlılık, Almanya'da özgül bir biçime büründü. Başlıca sözcülüğünü Kant'ın yaptığı bu eğilim, liberalizmin temelini oluşturan teorik fikirlerin maddi çıkarlara, üretim ilişkilerinin koşullandırıp belirlediği bir iradeye dayandığını göz ardı etti. Kant, sözkonusu teorik tezleri, dile getirdikleri maddi çıkarlardan kopartmış, Fransız burjuvalarının maddi güdülerle beslenen belirlenimlerini, "özgür irade"nin kendi kendine koyduğu saf belirlenimlere indirgemiş, bunları kavramsal belirlenimler ve ahlaki postulalar haline getirmişti.

Gelişmiş bir burjuvaziye denk düşen siyasal biçimler ise, 1830 Temmuz Devrimi ile birlikte gene dışarıdan, Fransa'dan geldi. Almanya'nın ekonomik ilişkileri bu siyasal biçimlerin tekabül edeceği bir gelişme aşamasına ulaşmış olmadığından, orta sınıf bunları sırf soyut fikirler, kendi başlarına bir geçerliliği olan ilkeler olarak aldı, dolayısıyla da bunlara karşı gösterdikleri tavır ahlaki olmaktan öteye gitmedi. Liberal tezlerin maddi temellerine, öteki uluslara göre, çok daha kayıtsız kaldı.

Heine ve Marx

Marx ve Heine 1843 yılı sonlarında Paris'te tanıştılar. Marx henüz 25 yaşında ve düşünsel ürünleriyle dünyanın çehresini değiştirmenin eşiğindeydi; Heine ise 46 yaşında, yıllardır Almanya dışında yaşayıp Avrupa'nın ünlü şairleri arasına girmeyi başarmış, Goethe'den sonra Almanya'nın en büyük şairi sayılan bir edebiyat adamıydı. İkisinin paylaştığı birden çok özellik vardı. Her ikisi de Yahudi kökenliydi. Marx'ın babası gibi Heine de Almanya'da kamu hizmetlerinin Yahudilere kapalı tutulması ve kamu hayatında herhangi bir kısıtlanmaya uğramadan yaşayabilmenin geçerli yolunun buna bağlı olması yüzünden vaftiz yoluyla Hıristiyan olmayı seçmişti. İkisi de hukuk öğrenimi yapmış, hukukun yanısıra özellikle felsefe ve edebiyatla ilgilenmişlerdi. İkisi de Bonn'da başlayan öğrenimlerini Berlin Üniversitesi'nde sürdürerek Hegel'in öğretisinin iyi öğrencileri olmayı seçmişlerdi.

Napoléon çağını izleyen Restorasyon dönemi Almanya'sında tomurcuklanan toplumsal uyanış hareketleri karşısında gittikçe baskısını arttıran Prusya despotizmi, her ikisini de mücadelelerini Almanya dışında sürdürmeye zorlamıştı. Heine 1831 yılında 34 yaşındayken, Marx 1843 yılında henüz 25 yaşındayken sürgit bir mültecilik yaşamına başlamak zorunda kaldılar. İkisi de genç yaşta şiire ilgi duymuş ve çevrelerini kuşatan muhafazakârlığa karşı mücadeleye erken dönemde karar vermişlerdi.

MARX, HEİNE VE REN

Marx da, Heine de Almanya'daki yaşamlarının önemli bir bölümünü, Fransa ile Almanya arasında yüzyıllar boyu paylaşılamayan Ren bölgesinde geçirdiler. Heine, 13 Aralık 1797'de doğduğu Düsseldorf'ta, Marx, Trier'de yetişti. Napoléon'un Avrupa'yı sarsan hegemonyası sırasında Ren bölgesinde yürürlüğe koyduğu toplumsal reformlar, ilerici düşüncenin tutucu Alman okullarına girmesine yol açtığı gibi, Yahudilere kamu görevlerini üstlenme olanağını sağladı. Ancak Napoléon'un ve dolayısıyla Fransız devriminin izlerini silmeyi amaçlayan Restorasyon döneminde, Prusya despotluğunun öncülük ettiği Alman aristokrasisi, bu ileri adımları yok ederek Ren bölgesinde gericiliği egemen kılma çabasını sürdürdü. Heine ve Marx, doğal olarak, Napoléon reformlarından yararlanan ve Restorasyon döneminde hakları geriletilen bu kesimin mensubu olarak, gerici düzene tepki gösteren bir ortamda yetişme şansına sahip oldular.

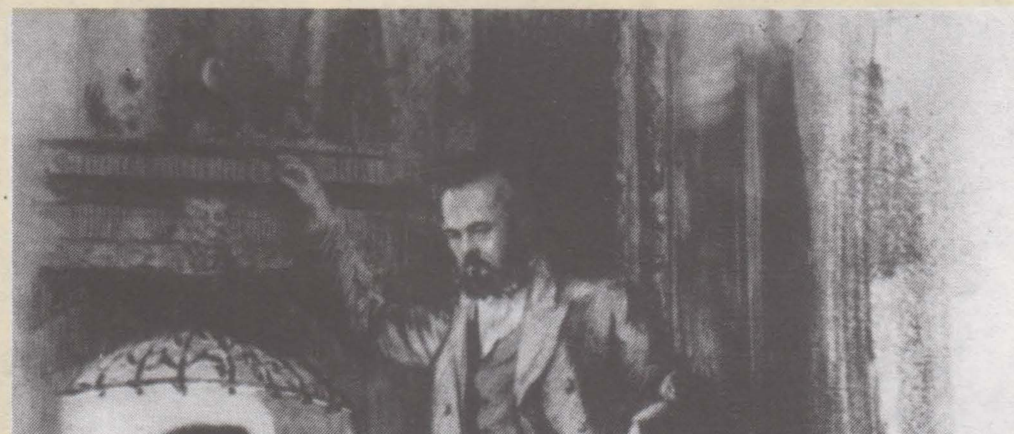
Her ikisi de bu şansı değerlendirerek, ailelerince kendilerine çizilmek istenen iş ve aile yaşamının dışına çıkmayı seçtiler. Heine, hakim ekonomik düzenden yana bir tüccar değil, demokratik muhalefetin içinde yer alan sivri dilli bir şair; Marx ise despotizmin hukuk düzenini koruyan bir yargıç değil, egemen sömürü düzeninin dönüştürülmesi için verilen mücadelenin teorisini kuran kişi oldu.

Keskin bir gözlem yeteneğine, yaşamayı seven tutkulu bir yapıya ve sürekli alaycılıkla beslenen sivri bir dile sahip bulunan Heine, üniversite eğitimi sırasında edindiği, Hegel'in düşünce sistemini de kapsayan felsefi donanımına yaslanarak ürettiği şair imgelemi ve toplumsal eleştiriyi bağdaştıran şiirleriyle Almanya içinde kısa zamanda ünlendi. *Reisebilder* (Yolculuk resimleri) adı altında toplanan şiirlerinde gerçekle kurguyu, özyaşam öyküsünü, toplumsal eleştiriyi ve edebi polemiği harmanlayan Heine'nin edebi yöntemi, gericiliğe karşı mücadele veren aydınlar arasında geniş yankı yaptı ve bir şiir üslubu olarak benimsendi.

Şiir kitapları büyük popülerlik kazanan Heine yaşamını şairliğinin yanısıra gazetecilik yaparak sürdürdü ve Prusya gericiliğinin baskısından bunalarak 1830 Devrimi sonrasında Paris'e yerleşti. Fransız gazetelerine Almanya hakkında, Alman gazetelerine Fransa'daki siyasi ve kültürel olaylar üzerine yazdığı yazılar, ona her iki ülkenin aydın kamuoyunda etkili bir saygınlık kazandırdı. Yaşamını zengin banker amcasından aldığı mali desteğin yanısıra, yazarlıktan kazanma durumunda olması, onu, zamanının toplumsal ve siyasal olaylarını yakından izleyip yorumlayarak zengin bir düşünsel verim çabasına yöneltti. Yazdıkları, çağının gerici olsun, ilerici olsun tüm Alman aydınlarının ilgisini çekti. Ludwig Börne gibi bazı ilerici Alman düşünürlerini eleştirirken onların kişisel yaşam özelliklerini de iğneli bir dille alay konusu yapması, kendisine şiddetli tepkiler yöneltilmesine yol açtı.

Ancak Heine'nin en keskin mücadelesi, her zaman için Prusya despotizmine ve bu despotizmin yardakçılığını üstlenen gerici aydın kesimlerine karşı oldu. Öyle ki, Hegel'in düşünce sistemini benimseyip toplumsal muhalefetin öncülüğüne soyunan, aralarında Marx'ın da bulunduğu sol Hegelci aydınlar, Heine'yi kişisel özelliklere saldırma eğiliminden dolayı yerseler bile, onun yoğun düşünsel parlaklığından etkilendiler ve gericiliğin bütün toplumsal kurumlarına yönelttiği cüretli eleştirilere sahip çıktılar.

1843'de yayımladığı *Rheinische Zeitung* gazetesinin kapatılması üzerine Marx da, 12 yıl önce Heine'nin yaptığı gibi Paris'e geldiğinde düşünsel birikiminde belirli

Sovyet ressamı N.N. Şukov'un, Karl ve Jenny Marx'ı Paris'teki evlerinde Heine'yle sohbet ederken gösteren tablosu. Heine (solda, 1840'lardaki halini temsil eden bir resim), ülkesindeki muhafazakâr yapının tarihsel kökenlerini acı bir dille yeren bir şair olarak, resmi Alman edebiyatınca 20. yüzyıl boyunca da uzun süre yadsınmıştır.

2 Marx ve Engels

Almanya'da Sanayileşme: Ren Bölgesi

Bununla birlikte, Almanya'nın bu genellemelerin dışında kalan küçük fakat önemli bir bölgesi vardı: Ren bölgesi. 18. yüzyılda Almanya'da sanayileşmenin nüveleri, neredeyse bütünüyle Ren bölgesinde toplanmıştı. İlk pamuklu dokuma tezgâhı, İngiltere'den az bir farkla 1784'te Ren bölgesinde, Düsseldorf yakınlarındaki Ratingen'de kurulmuştu. İngiltere'nin ünlü Newcomen ve Watt buharlı makinelerinin örnekleri de 1783-89 arasında Ren bölgesinde imal edilmeye başlanmıştı. Avrupa kıtasının ilk kok kömürlü yüksek fırını Saar'da, Sulzbach kentinde tesis edilmiş, bunu 1789'da Yukarı Silezya'da kurulan yüksek fırınlar izlemişti. Ancak Ren bölgesi için asıl dönüm noktası, Devrim'i izleyen yıllarda Fransız ordusunun işgali olacaktı. Napol/eon Ren'in batısını işgal ettikten sonra "Fransız himayesi" altındaki' bölgelerde kilise malları kamulaştırılmış, eskiden imparatorluğa bağlı sayılsalar da özerkliklerini koruyan şehirler ve kimi idari birimler bu özelliklerini kaybetmişlerdi. Bütün bunlar, Ren bölgesinde liberalizmin taşıyıcısı olmaya aday, hatırı sayılır bir burjuvazinin gelişmesine yol açtı. Diğer yandan, Almanya'nın bile yörüngesinin dışına çıkmadığı uluslararası rekabet ve dünya ölçeğindeki ilişkiler, sonunda Almanya'nın diğer yörelerindeki dağınık yerel çıkarları da ortak bir tavır altında toparlanmaya zorladı. 1840'tan başlayarak Alman orta sınıfı bu ortak çıkarları teminat altına alma konusunda düşünmeye başlayınca, Ren'deki liberaller, kendilerini Alman burjuvazisinin temsilcileri konumunda buldular. Ancak bu noktada bile, uluslararası rekabet ve Alman burjuvazisinin uluslararası pazara girmekte gecikmiş olması, liberal programların, anayasanın yanısıra, koruyucu gümrük tarifeleri uygulayacak güçlü bir devlet talebini içermesinde ifadesini buluyordu.

Rheinische Zeitung

Liberal burjuvalar, IV. Friedrich Wilhelm'in tahta çıkışını bütün güçleriyle desteklemişler, onun yürürlüğe sokacağı liberal reformların temsilî meclisler yoluyla devlet yönetimine katılmalarına imkân vereceğini ummuşlar, Prusyalı Junkerlerin Almanya'nın modern bir devlet haline gelmesinin ve kapitalist yolda gelişmesinin önünü tıkamasına son vereceğine bel bağlamışlardı. Ama sonunda, kendisi hakkında liberal hayâller beslenen IV. Friedrich Wilhelm gerici bir despot olmuştu. Liberal burjuvalar, bunun doğurduğu öfke ve hayal kırıklığı içinde, bir muhalefet gazetesi yayınlamak üzere Camp Hansemann'ın önderliğinde harekete geçtiler. Yoksun oldukları entelektüel gücü de Genç Hegelcilerle kurdukları ittifaktan sağlayacaklardı. Gazetenin çevresinde kümelenmiş olan Moses Hess, Karl Friedrich Köppen, Adolf Rutenberg, Bruno ve Edgar Bauer, 1842 yılında genç Marx'ı da aralarında çağırdılar. Prusya mutlakiyetçiliğine karşı mücadelesini daha geniş bir alan üzerinde sürdürme yollarını arayan Marx, çağrıyı kabul etti ve *Rheinische Zeitung*'daki ilk yazısını 2 Mayıs 1842'de yayınladı. 15 Ekim'de de gazetenin yayın yönetmenliğini üstlenmek üzere Köln'e yerleşti. Marx'ın yayın yönetmenliğini yaptığı sıralarda, gazetede Friedrich Engels adındaki genç yazarın da İngiltere'den gönderdiği yazı ve haberler yayınlanıyordu.

Gazetenin tirajı Ağustos'da 885 iken, Marx'ın yönetimi altında Kasım'da 1820'ye, Ocak 1843'de ise, o günler için hayli önemli bir sayı olan 3400'e çıktı. *Mannheimer Zeitung* gazetesi, *Rheinische Zeitung*'un "Almanya ve Almanya dışında gittikçe artan sayıda abone edindiğini ve ilerleme ve özgürlük yandaşlarının kendilerini ve kendi çıkarlarını savunan bir gazete kazandıklarını", bildiriyordu.

Demokrat Marx'ın Siyasal Görüşleri

Marx'ın gazetenin yazarı ve yayın yönetmeni olarak sürdürdüğü çalışma, onun o güne kadar bütünüyle felsefi olan ilgilerini siyasal ve toplumsal pratiğin alanına yöneltti. Marx'ın bu

bir Heine etkisini barındırmaktaydı. Goethe ve Shakespeare'in yanında en sevdiği şair olarak Heine'yi gösteren Marx, hiçbir zaman basılmamış olan şiir toplamı, "Sevgi Kitabı"nı, Heine'nin ünlü *Buch der Lieder*'den (Şarkılar Kitabı) esinlenerek hazırlamış ve nişanlısı Jenny von Westphalen'e ithaf etmişti. Heine'nin Fransız toplumsal muhalefeti üzerine yazdığı yazılarda, işçi sınıfının burjuva rejimine karşı verdiği müthiş mücadelenin adını ilk kez 11 Aralık 1841'de komünizm olarak koyması ve bu akımın taraftarlarının Fransa'daki tek ciddiye alınabilecek siyasal parti olduğunu belirtmesi; diğer muhalif Alman aydınları gibi iyi bir Heine okuru olan Marx üzerinde olumlu etki bırakmıştı. 1843 Kasım'ında Paris'e gelen Marx'a Arnold Ruge, *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in (Alman-Fransız Yıllıkları) redaktörlüğünü önerdi ve onu aralık ayı içinde Heine ile tanıştırdı. Aralarında kurulan sıkı dostluk, Marx'ın 12 Ocak 1845'de Prusya Kralının baskısı üzerine Fransız hükümeti tarafından sınırdışı edilmesine kadar, yoğun bir düşünce alışverişi içinde sürdü. Birbirlerine duydukları güveni Heine, genç bir arkadaşına 21 Eylül 1844'de yazdığı mektubunda, "Birbirimizi anlamak için pek az işarete ihtiyacımız var," diye belirtirken, Marx da diğer *Vorwaerts* redaktörleriyle birlikte Paris'ten ayrılırken Heine'ye "Burada bıraktığım insanlar arasında en çok sizden ayrılmak bana huzursuzluk veriyor, sizi de birlikte götürmek isterdim," diyecekti.

ŞİİR VE SİYASET

İkisi arasındaki düşünce alışverişi Heine'nin yeni şiirlerinin birlikte tartışılmasına kadar uzanıyordu. Marx'ın yayınladığı *Deutsch-Französische Jahrbücher* (Alman-Fransız-Alman Yıllıkları) çıkabilen tek sayısına Heine şiirleriyle katkıda bulundu. 1844 yılı içinde 2 Ocak'tan 28 Aralık'a kadar haftada iki kez yayınlanan radikal demokrat *Vorwaerts* (İleri) gazetesine de şiirlerini verdi; Almanya'daki siyasi duruma en çarpıcı ve alaycı eleştirilerini yönelttiği *Deutschland, ein Wintermaerchen* (Almanya, Bir Kış Masalı) adlı manzum eseri 1844 Ekim-Kasım ayları içinde bu gazetede yer aldı. Heine, bu ilişkileri sürdürmekle birlikte, Marx'a karşı olmasa bile onun dava arkadaşlarına karşı duyduğu tereddütü 12 Kasım 1844'de Almanya'daki *Algemeine Zeitung* yayıncısı Kolb'a gönderdiği bir mektupta şöyle dile getirmişti: "Yeni bir gemiye bindim. Prusya'ya karşı duyduğum nefret beni yine ön saflara sürükledi, ancak ne yazık ki arkadaşlarımı özenle seçemedim."

Marx'la Heine'nin ilişkisi, Marx'ın Londra'ya yerleşmesinden sonra gevşek olarak sürer. Mektuplaşma sürdürülür, ziyaretçiler karşılıklı haber taşır, Marx, 1848 ilkbaharında ve 1849 yazında Fransa'ya geldiğinde Heine'yi ziyaret eder. Ömrünün son yıllarını ağır bir hastalığın pençesinde evine kapanarak geçiren Heine'nin hastalığının ilerlemesi ve 17 Şubat 1856'da ölmesi Marx ve arkadaşları için üzüntü konusu olur.

Heine'nin kendisinden yirmi yaş küçük olan Marx'tan ayrıldığı noktaların köklerini, artık aşılmakta olan eski çağın etkisine daha açık bulunmasında, Almanya'daki toplumsal ve siyasi durumun kendisinde yarattığı bezginlik duygusunda ve onun bir öğretiye bağlanma konusundaki korkusunda aramak gerekebilir. Yaşamında şairliği her şeyin üstünde tutan Heine, yaşadığı çağdaki toplumsal hareketlerin kitlelerde yol açtığı dalgalanmadan ve bunun devrim süreci içinde çeşitli sınıfların günlük yaşamına muhtemel yansımalarından ürkmüş ve bunu açıkça belirtmekten kaçınmamıştır.

Ünlü sosyalist Alman aydını ve edebiyat eleştirmeni Franz Mehring'in şu sözleri toparlayıcı bir özet sayılabilir: "Heine bir siyasetçi değil bir şairdi, hem de büyük bir şair; bir parti programını savunmadı, ama bir kâhinin bakışıyla çağını derinden kavramaya çalıştı."

AHMET DOĞUKAN

dönemdeki siyasal görüşlerini içeren ilk makalesi Prusya Hükümeti'nin 24 Aralık 1841'de yayınladığı sansür yönetmeliği üzerine, daha 1842'nin ilk aylarında yazmış olduğu "Son Prusya Sansür Yönetmeliğine Karşı Düşünceler" başlıklı yazıdır. Eleştirdiği yönetmelik yüzünden Almanya'da yayınlanamayan makale, ilk olarak 1843'de Arnold Ruge'nin İsviçre'de çıkarttığı *Anekdota* adlı dergide yayınlandı.

Sol Hegelci filozoflar David Strauss, Bruno Bauer ve Ludwig Feuerbach arasındaki tartışmaları alaya almak için, zamanın dergilerinden birinde yayınlanmış olan bir karikatür. Bir köylü (Almanca: Bauer), devekuşuna (Almanca: Strauss) binmiş, aslan-kartal-melek ve boğayı (Bauer'in eleştirdiği Yeni Ahit'te İsa'nın dört havarisinin simgeleri), ateş deresine (Almanca: Feuerbach) doğru kovalıyor.

Marx, bu makalesinde henüz toplumsal ve siyasal sistemin ne yönde değişmesi gerektiği hakkında herhangi birşey söylemez. Sansür yönetmeliğini eleştirirken vurguladığı nokta devlet ve birey arasındaki ilişkilerin keyfiliği ve eşitsizliğidir. Eleştiri özgürlüğüne imkân tanıyormuş gibi görünen yönetmelik, aslında sakıncalı bulunan eleştirilerin yasaklandığını beyan eder. Marx, buna karşı kaleme aldığı öfke dolu satırlarda, şöyle der: "Bir düşünce çerçevesine karşı çıkartılmış olan bir yasa, *yurttaşları* için kurulmuş bir devletin yasası değil, *bir tarafın öteki tarafa karşı çıkarttığı bir yasadır*. Eğilimleri cezalandıran bir yasa, yurttaşların yasa karşısında eşitliğini ortadan kaldırır. Bu birleştirici değil bölücü bir yasadır ve bütün bölücü yasalar gericidir... *Ahlaki bir devlet*, mensuplarından biri *devletin organı* olan *hükümete* karşı bir eylemde bulunsa bile, onun yine de devletin düşünce çerçevesine sahip olduğunu farzeder. Ama organlarından *birinin* kendisini devlet aklının ve devlet ahlakının biricik sahibi olarak gördüğü bir toplumda, kendisini ilke olarak halkın karşısına koyan ve böylelikle kendi devlet karşıtı düşünce çerçevesini genel, normal düşünce çerçevesi olarak gören bir hükümette, hiziplerden birinin vicdansızlığı, eğilimleri yasaklayan yasalar, *intikam yasaları*... icad eder."

Liberal muhalefetle Marx arasındaki henüz örtük çelişki, özgürlük konusunda odaklanıyordu. Marx, felsefeden elde ettiği teorik güçle, özgürlüğün "dışşal bağlantıları içinde" yani arızî bir özellik olarak değil, "asli karakteri içinde kavranılması" konusunda ısrarlıydı. Böylesi bir kalkış noktasının onu, içinde hareket ettiği liberal-demokratik çerçeveyi parçalayan bir özgürlük kavrayışına, özgürlüğün toplumsal temellerinin ve sınıflar halinde bölünmüş toplumun maddi varoluş koşullarının anlaşılmasına götürmesi kaçınılmazdı. Marx'ın, daha sonra *Rheinische Zeitung*'da sansüre karşı yayınladığı makaleler, basın özgürlüğü sorununa kısmi yaklaşımı reddedişinin yanısıra liberal muhalefetin sözcülerine karşı takındığı eleştirel tavrı ve özgürlük sorununu özel mülkiyete bağlayan burjuvalarla arasına çektiği kesin sınırları da ortaya koyması bakımından önem taşır:

Ren bölgesinde yoksul halkın yaptığı odun hırsızlığı üzerine tartışmalar, Marx'ın burjuvazinin siyasal ve hukuki kavramlarına köklü bir eleştiri getirmesine vesile olmuştu. Marx, bu konuda 1859'da şöyle yazacaktı: "Ren eyalet meclisindeki odun hırsızlığı tartışmaları, bana iktisadi sorunlarla uğraşmak için ilk itkiyi vermişti."

"... basın özgürlüğünden yoksun kalınca, bütün öteki özgürlükler birer yanılsama haline gelir. Vücudun bütün organlarının birbirini etkilemesi gibi, özgürlüğün her biçimi de ötekileri koşullar. Özgürlüğün bir biçiminin reddedilmesi halinde, özgürlüğün kendisi reddedilmiş ve hayat hakkından yoksun bırakılmış olur... Özgürlüğün bir öznel varoluş biçimi söz konusu olduğunda, bunun özel bir konu olduğuna inanılması kadar gülünç birşey olamaz. Bu, özel bir alanda yer alan genel bir sorundur. Özgürlük kendisini ister matbaa mürekkebinde dile getirsin, ister toprak veya bilinçte, isterse bir siyasal mecliste, özgürlük olarak kalır..."

Bu hareket noktasından sürdürdüğü siyasal yazarlık faaliyeti, Marx'ı, Prusya devletini eleştirirken, bu devletin sınıf karakteri hakkında daha derinlemesine fikirler edinmeye doğru götürdü. Bir yandan da kendisini, eleştirilerini mantıki sonuçlarına kadar vardırmaktan kaçınan ve sansürün tamamen kaldırılmasını hiçbir zaman gündeme getirmeyen burjuva liberallerinin yarım-gönüllü muhalefetinden ayırmasını sağladı. Marx'la liberaller arasındaki tartışma kavramsal, düzeyle sınırlı kalmadı. Özgürlük konusunda takındığı tutumun Federal Meclis'teki liberal temsilciler tarafından paylaşılmadığını gören Marx, *Rheinische Zeitung* sütunlarında açık bir eleştiriye girişti:

"... savundukları şeyle hiçbir gerçek ilişkileri yok. Basın özgürlüğüne hiçbir zaman ihtiyaç duymamışlar. Onlar için basın özgürlüğü, içinde yürek için hiçbir yer olmayan entelektüel bir şey. Bir hobi olarak ilgilendikleri 'egzotik' bir bitki."

Federal Meclis'te basın özgürlüğü lehine bir karar tasarısı sunan özgürlük yanlıları, "kol ve bacakla yapılan işler serbesttir, kafayla yapılanlar ise vesayet altına alınmıştır" diyerek, "basın işinin özgürlüğünü", "genel iş özgürlüğü" ile aynı temele yerleştirmek istediklerinde Marx'dan iğrentiyle karışık bir tepki gördüler:

"Basın özgürlüğünü iş özgürlüğü altında sınıflandırmak, onu savunurken boğazlamaktan başka birşey değildir. Bir insanın başka bir insanın olduğu şekil içinde özgür olmasını istediğimde, onun özgürlüğünü ortadan kaldırmış olmaz mıyım?... Senin özgürlüğün benim özgürlüğüm değildir diye haykırıyor basın, iş dünyasına. Senin kendi sahanın yasalarına uyduğun gibi, ben de kendiminkilere uyacağım. Seninki gibi özgür olmak, benim için özgür olmamakla aynı şeydir. Tıpkı mesleğini icra etmek için özgürlük isteyen marangozun, felsefe yapanın özgürlüğünü elde ettiğinde duyacağı rahatsızlık gibi... eğer basın kendisini bir iş durumuna düşürürse, kendi kişiliğine sadık kalmış, kendi tabiatının soyluluğuna uygun hareket etmiş ve özgürlüğünü elde etmiş olur mu? Yazarın varolmak ve yazabilmek için para kazanmak zorunda olduğundan kuşku yoktur; ama yazar hiçbir zaman para kazanmak için varolmamalı ve yazmamalıdır."

Böylece, Marx, artık liberalizmin nerdeyse kutsal saydığı temel değerlerle, özel mülkiyet ve iş dünyasıyla arasına eleştirel bir mesafe koymaya başlamış olur. Gerçi makalelerinde özgürlük

ve basın özgürlüğünün elde edilmesinin somut siyasal biçimleri üzerine henüz birşey söylenmez; ama basın özgürlüğü makalelerini sona erdirirken Herodot'un *Tarih*'inden seçtiği bir örnekle bazı ipuçları verir. Ispartalı Sperthias ve Bulis, Pers satrapı Hydarnes'e özgürlük hakkında şunları söylemektedirler: "... henüz tatmış olmadığın için özgürlüğün nasıl bir şey olduğunu bilemezsin. Eğer tatsaydın, bize, onun uğruna yalnızca mızraklarla değil baltalarla da savaşmamızı öğütlerdin." Marx, ilk kez siyasal mücadelenin kavramlarını siyasal mücadelenin araçlarıyla ifade ederken, sonuna kadar gitmeye kararlı olduğunun işaretlerini verir.

Siyasal Özgürlüklerden Toplumsal Sorunlara

Demokratik liberal taleplerin mantığını sonuna kadar götüren Marx, rejimle olan çatışmasının onu, liberalizmin Ren'de almış olduğu özgül biçimle olduğu kadar, burjuva demokrasisinin kendisi ile de karşı karşıya getirdiğini idrak etmeye başlamıştı. Bu dönemde Hegelci devlet anlayışını izleyerek toplumsal süreçleri incelemiş ve 1842'de "Prusya'daki Zümre Komisyonları Üzerine" adlı yazısında kendi devlet idealini şöyle formüle etmişti:

"Genel olarak temsil edilmek edilgen bir şeydir. Yalnızca maddi, ruhtan yoksun, kendine güvenemeyen, tehlike altındaki bir şey temsil edilmeye gerek duyar; ancak devletin hiçbir unsurunun maddi, ruhtan yoksun, kendine güvensiz, tehlike altında olmaması gerekir. Temsil, halkın kendisinden başka bir şeyin temsili olarak anlaşılmamalıdır. Temsil, halkın kendisini temsil etmesi olarak anlaşılmalıdır. Bu temsil devletin yegâne ve istisnai eylemi değildir ve devletin hayatında yalnızca içeriğinin evrenselliği ile ayırt edilir. Temsilin koruması güçsüzlüğe, iktidarsızlığa karşı bir taviz olarak değil, en yüce gücün kendi gücüne dayanan hayatiyeti olarak görülmesi gerekir. Gerçek bir devlette, devletle kaba bir unsur olarak pazarlığa girişecek bir toprak mülkiyeti, sanayi, maddi hiçbir şey olamaz; devlette yalnızca manevi güçler bulunur ve bu güçler devlette seslerini duyurabilme hakkını, canlanmalarının, yeniden doğmalarının devletin biçimi halini almasıyla elde ederler. Devlet tüm doğayı manevi bağlarla sarar ve her noktada şunun açıklıkla görülmesi gerekir ki, egemen olan madde değil biçimdir, devletsiz doğa değil devletin doğasıdır, özgürlükten yoksun nesne değil, özgür insandır."

4. Friedrich Wilhelm *(1795-1861) 1840'da tahta çıktığı zaman, "kültürlü, bütün şair ve filozofların dostu" bir kral olarak burjuvazi tarafından umutla karşılanmıştı.*

Marx bu ideal devlet anlayışında Hegelci mirasa hâlâ sadıktı. Toplumsal mücadelelere, devletin toplumun ruhu olduğu bir modelden hareketle yaklaşıyordu. Ama bu anlayış sayesindedir ki,

daha en baştan kendi özgül sınıf çıkarlarını tüm toplumun çıkarları, devleti ise bu çıkarların dolaysız bir aleti olarak alıp, devlet üzerinde bir kavgaya girişmiş olan burjuvazi ile toprak sahipleri arasındaki kavganın da üzerine yükselebildi. Onun konusu, sanayi ya da toprak mülkiyeti değil, insanın, halkın özgürlüğüydü ve mülk sahibi sınıfların kısmî çıkarlarının bu ideal devlet modeliyle uyuşmadığının farkındaydı. Devletin maddi gerçekliğinin bu devlet idea'sından uzaklaşmasının ise, tarihte çözümlenebileceği yargısına varmıştı:

"Gerçek bir devlet, gerçek bir evlilik ve gerçek bir dostluk gibi çözülmezlik özelliğine sahiptir, ama hiçbir devlet, hiçbir evlilik, hiçbir dostluk tam olarak kavramına uymaz... Gerçek devlet dünya tarihi içinde çözünür... Tıpkı doğada bir yaratık, işlevine hiçbir şekilde denk düşmez hale gelince çürüme ve ölümün, varlığın yerini alması gibi, devlet kavramından böylesine büyük ölçüde uzaklaşan bir devletin artık yaşamaya hakkı olup olmadığını da, dünya tarihi kararlaştırır."

Basın özgürlüğü tartışmaları içinde liberallerden kendisini önemli ölçüde ayrıştırmış olan Marx'ın ilgisi, Ren'deki Federal Meclis'in gündemine gelen toplumsal sorunlar vesilesiyle, toplumu oluşturan farklı maddi ve ekonomik çıkarlara sahip sınıflarla devletin gücü ve iktidarı arasındaki ilişki üzerinde toplandı. Bu uğrak, Marx'ın daha sonraki bütün teorik ve siyasal çalışma ve etkinlikleri bakımından hayati öneme sahipti. Marx, geçmişteki inceleme ve araştırmalarının izlediği yolu anlattığı ve bunların genel bir değerlendirmesini yaptığı en özlü metinlerden biri olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde bu dönem için şunları söyleyecekti:

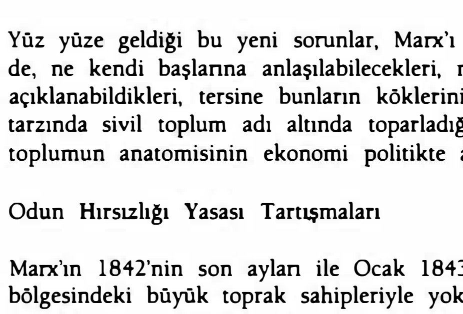
1842-43'de *Rheinische Zeitung*'un yayın yönetmeni olarak, ilk kez maddi çıkarlar denen şey üzerine yazı yazmak gibi zor bir yükümlülükle karşılaştım. Ren Eyalet Meclisi'ndeki orman kaçakçılığı ve toprak mülkiyetinin parçalanması üzerindeki tartışmalar, o zamanlar Ren eyaletinin valisi olan Herr Von Schapper'in Moselle köylülerinin durumu üzerine *Rheinische Zeitung* ile giriştiği polemik ve nihayet serbest değişim ve himayecilik konusundaki tartışmalar, iktisadi sorunlarla uğraşmam için ilk nedenleri sağladılar."

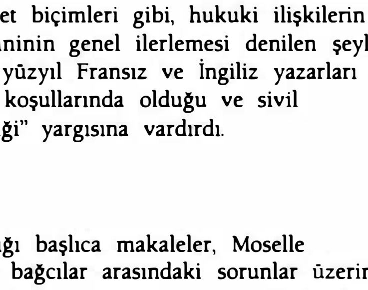
Yüz yüze geldiği bu yeni sorunlar, Marx'ı sonunda, "Devlet biçimleri gibi, hukuki ilişkilerin de, ne kendi başlarına anlaşılabilecekleri, ne de insan zihninin genel ilerlemesi denilen şeyle açıklanabildikleri, tersine bunların köklerinin Hegel'in 18. yüzyıl Fransız ve İngiliz yazarları tarzında sivil toplum adı altında toparladığı maddi hayat koşullarında olduğu ve sivil toplumun anatomisinin ekonomi politikte aranması gerektiği" yargısına vardırdı.

Odun Hırsızlığı Yasası Tartışmaları

Marx'ın 1842'nin son ayları ile Ocak 1843 arasında yazdığı başlıca makaleler, Moselle bölgesindeki büyük toprak sahipleriyle yoksul köylüler ve bağcılar arasındaki sorunlar üzerine Ren Eyalet Meclisi'nde çıkan tartışmaları konu alıyordu. Marx'ın bu makaleleri, devlet ile özel mülkiyet, Prusya monarşisi ile toplumu oluşturan çeşitli sınıflar arasındaki ilişkileri ilk kez dile getirmeleriyle olduğu kadar, sergiledikleri yeni üslupla da dikkati çeker. Marx "kaba, hatta küstah" olarak nitelendirdiği bu üslubun gerekçesini şöyle açıklar: "... Çevresindeki yoksulluğun acı çığlığını sık sık işitmek zorunda kalan insan, düşüncelerini zarif ve yumuşak imgelerle dile getirebileceği estetik inceliği kolayca yitirir."

Üslup içeriğe denk düşüyordu. Çünkü Ren Eyalet Meclisi'ndeki tartışmalarda büyük toprak sahiplerinin sözcüleri, yakacak yokluğu yüzünden ormanlardan kuru dalları toplayan köylülerin, bu ormanlar özel mülk olduğu için cezalandırılmalarını ve bu cezaları bizzat toprak sahiplerinin vermesini, cezalandırılan köylülerin hem para ödemelerini, hem de orman sahibinin uygun göreceği bir süre onun emrinde çalışmalarını yasallaştırmak istiyor ve bu taleplerinin gerekçesini törelere dayandırmak istiyorlardı. Marx bu tarihsel gerekçeye meydan okurken, feodal mülk sahipliği sistemini bir hayvanlar krallığı olarak nitelendirmişti:

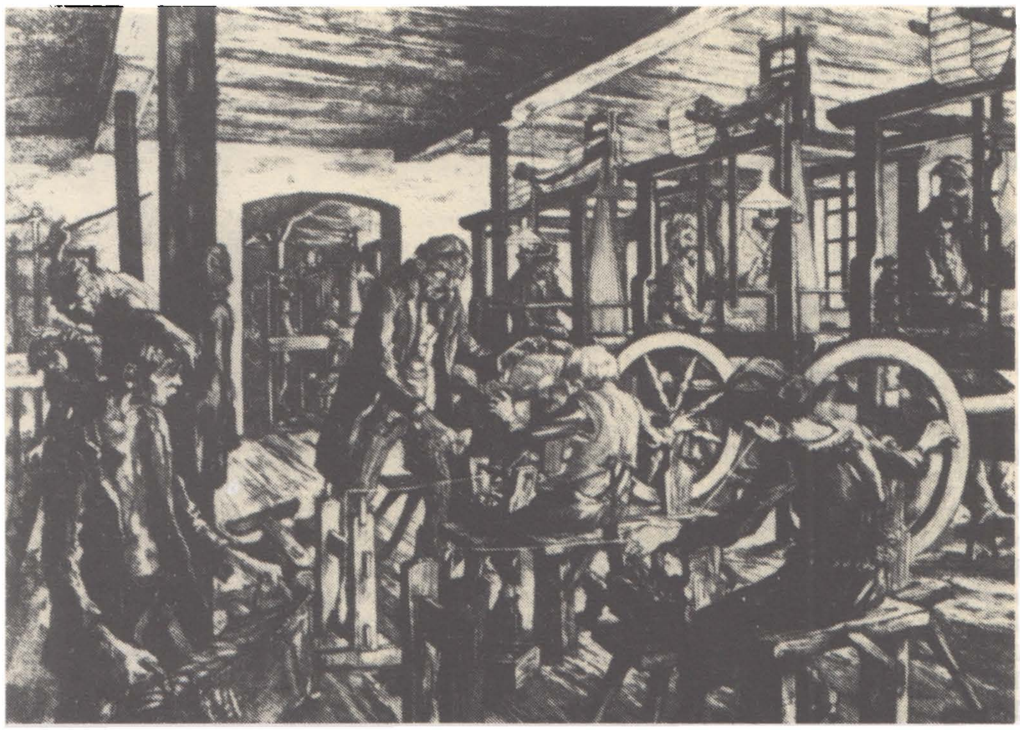
PROUDHON, PIERRE JOSEPH (1806-1865)

Anarşizmin kurucusu, küçük burjuva sosyalisti Pierre Joseph Proudhon, 15 Ocak 1806'da Fransa'da Besançon'de yoksul bir köylü ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası fıçı ustalığı yapıyordu. Çocukluğunda bir süre çobanlık yapan Proudhon, 1820'de Besançon Koleji'ne girdi. Kolejdeki vaktinin çoğunu okumakla geçiriyordu. Ancak ailesinin maddi imkânsızlıkları nedeniyle bu eğitimini yarıda bırakıp, bir matbaada düzeltmen olarak çalışmaya başladı. İşi sırasında özellikle teolojik eserleri düzelterek, bu konuda yoğun bir bilgiye sahip oldu ve bu arada Latince ve İbranice öğrendi. Gene bu yıllarda çalıştığı matbaada *Le Monde Industriel*'i (Sanayi Dünyası) bastıran Charles Fourier'yle tanıştı. Kısa aralıklarla Fransa'yı da dolaşmış ve bu yolculuklar sonunda ahlaki ilkelere dayalı yeni bir toplumun gerekliliğine inanmaya başlamıştı. Bu arada Fourier yanlılarıyla iyi dostluğu olmasına ve onlardan etkilenmesine rağmen, kendisine önerilen Fourierci yayın *Impartial*'da çalışmak istemedi. 1838'de ise, Besançon Akademisi'nin bir bursunu kazanarak Paris'e gitti.

Paris, Proudhon'a daha iyi çalışabileceği bir ortam sağladı. Nitekim, burada yazmış olduğu iki inceleme nedeniyle ödüller kazandı. Ancak bu eserler gerçekte Proudhon'un oldukça karmaşık olan kafa yapısını yansıtmaktaydı. Paris'te işçi sınıfının sorunlarını yakından gözleme imkânı bulan ve bu arada ekonomi politikle de ilgilenen Proudhon 1840'da ünlü eseri *Q'est que la Propriété sur le Principe du Droit et du Gouvernement*'ı yayınladı. Bu kitapta ortaya attığı "Mülkiyet Nedir?" sorusuna "hırsızlıktır" karşılığını vermesi, büyük yankılar yarattı. Kitapta mülkiyetin hukuk ve hükümetle olan ilişkilerini inceleyerek mülkiyetin ortadan kaldırılması için çağrıda bulundu. Gerçekte bu konuda ileri sürdüğü kanıtların bilimsel olmadığı ortadaydı. Ancak formüle ettiği görüşler anarşizmin temelini oluşturdu. Proudhon, mülkiyetten doğan hırsızlığın ve eşitsizliğin karşısına bireyin özgürlüğünün korunmasını koyuyor, tasarruf ve adaleti yüceltiyordu. Bu kitaba yapılan saldırılara karşı iki yıl sonra yayınladığı *Avertissement aux Propriétaires*'den (Mülkiyet Sahiplerine Uyarı) dolayı mahkemeye verildi. Ancak Proudhon duruşmada düşüncelerini oldukça muğlak bir biçimde açıklayacak, bunları pek anlamayan jüri tarafından suçsuz bulunacaktı.

1843'te Lyon'da çalıştığı sırada dokuma işçilerinin yaşamını yakından tanıdı. Gene aynı yıllarda Paris'te Marx, Bakunin ve Genç Hegelcilerle tanıştı. 1848'de yayınladığı *Systèmes des Contradictions économiques ou Philosophie de la Misère* (Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi), Marx'ın cevap olarak bilimsel sosyalizmin birçok sorununun teorik temelini attığı ünlü polemiği *Misère de la Philosophie*'yi (Felsefenin Sefaleti) yazmasına yol açtı. Kitabında kapitalist

Engels 1840'da, Elberfeld'de 2500'e yakın çocuğun "okulda değil fabrikada büyüdüğünü" yazmıştı. 1848'de tüm Prusya'da, yaşları ondörtten küçük 32 bine yakın çocuğun, günde 14-15 saat sanayide çalıştığını biliyordu. Rathenower optik sanayii, işletmelerinde "yalnızca 8-13 yaşlarında oğlanlar çalıştırdığını ve bunların okullarını aksatmalarına mahal vermediğini" açıklayarak övünüyordu. Ücretlerin görece yüksek olmasına karşın Wuppertal'de dokuma sanayiinde işçilerin yüzde yetmişi çocuktu. Aachen'lı fabrikatörler, çocukları "geceleyin, ama yalnızca 11 saat çalıştırdıktan sonra gündüz okula göndermekle" övünüyorlardı.

toplumun, kötü yanlarıyla birlikte iyi yanlarının da olduğunu söyleyen, kötü yanlarının zor kullanarak ortadan kaldırılmasının bireysel özgürlükleri yokedeceğini savunan Proudhon, toplumda denge sağlanması halinde eşitsizliğin kaybolacağını öne sürer.

Kitabı Marx'a, "eleştirilerinin kırbacını bekliyorum" diye ithaf eden Proudhon için Marx, daha sonra, "Bu kırbacı, Felsefenin Sefaleti ile dostluğumuzu ilelebet sona erdiren bir biçimde yedi" diyecekti. Gerçekten Marx, işçiler arasında bilimsel sosyalizmin yayılmasını engelleyen Proudhon'un görüşlerini eleştirmek istiyordu. *Sefaletin Felsefesi* bunun vesilesi olmuştu. Marx, Proudhon'un "tarihin gerçek hareketini izleme yeteneğinden yoksun" ve "tepeden tırnağa küçük burjuvazinin filozofu ve iktisatçısı" olduğunu söyledi.

Proudhon 1848'de Paris'te *Le Peuple* (Halk) gazetesini çıkardı ve aynı dönemde Kurucu Meclis'e üye seçildi. Bu arada bir Halk Bankası kurulmasını ve bunun karşılıksız kredi vermesini önerdiyse de, bu girişiminde başarı sağlayamadı. 1849'da ise, gazetesinde yazdığı yazılardan dolayı üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapisten çıktıktan sonra yine baskılarla karşılaştı. Kilise aleyhinde yazdığı yazılardan dolayı Belçika'ya kaçmak zorunda kalan Proudhon, 1862'de Paris'e dönerek, bu kez de federalizm üzerine yazılar yazdı. Amacı, kurulacak anarşist özerk grupların oluşturduğu bir federasyon aracılığıyla toplum üzerindeki baskıyı ve otoriteyi yoketmekti. Ekonomik ilişkiler alanında kolektivizm önerirken bunun siyasal biçimini de federalizm olarak tanımlıyordu.

Proudhon'un bu görüşleri, I. Enternasyonal içinde çok sayıda taraftar buldu. Özellikle Enternasyonal kongrelerinde Marx yanlıları ile şiddetli tartışmalara giren Proudhoncular 1866 ve 1867 kongrelerinde üstünlük sağladılar. Düşünceleri, ölümünden sonra da Enternasyonal içinde etkin olan Proudhon 19 Ocak 1865'de öldü.

Marx'ın, "büyük burjuvazinin görkemli karşısında gözleri kamaşırken, halkın çektiklerine karşı da sempati besleyen, aynı anda hem halk adamı hem de burjuva", diye tanımladığı Pierre Joseph Proudhon'un başlıca eserleri şunlardır: *Qu'est que le Propriéte ou Recherches sur le Principe du Droit et du Gouvernement* (Mülkiyet Nedir ve Hükümet ile Hukuk İlkeleri Üzerine Araştırmalar) 1840; *Système des Contradictions Economiques ou Philosophie de le Misère*, (Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi) 1846; *Du Principe Fédératif la Nécessité de Reconstituer la Parti de la Révolution* (Federatif İlke ve Devrim Partisini Yeniden Kurma Zorunluluğu); *Solution du Problème Social* (Toplumsal Sorunun Çözümü) 1848; *Organisation du Crédit et de la Circulation* (Kredi ve Paranın Düzenlenmesi) 1848. Proudhon'un bütün eserleri 26 ciltte toplanmıştır.

Sözcüğün en geniş anlamında feodalizm, kendi ayrımlarını kendisi yaratan ve eşitsizliğin, eşitliğin kırınmış bir biçiminden başka bir şey olmadığı insan dünyasına karşıt olarak, manevi hayvanlar krallığı, bölünmüş insanlığın dünyasıdır... Gerçek hayvan yaşamında bulunabilecek tek eşitlik, aynı türden hayvanlar arasındaki eşitliktir; bu *genus* içinde değil türün kendi içindeki bir eşitliktir... Hayvan *genus*'u ancak, kendi özgül ayırt edici özelliklerini birbirlerine dayatan farklı hayvan türlerinin düşmanlığı olarak ortaya çıkar... Feodalizmde de aynı şekilde, türler ötekinin zararına beslenirler, tıpkı kendileri toz topraktan başka bir şey yemeyen poliplerin kendilerinden yüksek ırkları beslemesi gibi; ama doğal hayvan krallığında işçi arılar arıbeyini öldürdükleri halde, manevi hayvan krallığında arıbeyleri arıları öldürürler, hem de çalıştırarak. Ayrıcalıklı sınıflar yasal hak yerine teamül hakkını geçirmeye kalktıklarında, hakkın insani içeriğini değil, şimdi artık gerçekliğini yitirerek sırf bir hayvan maskesi halini almış olan, onun hayvani biçimini istemiş olurlar."

Bu makalede Marx, tıpkı zengin özel orman sahipleri gibi, yoksulların da taleplerini aynı doğal haklardan hareketle savunabileceklerini öne sürerken, henüz sınıf mücadelesinin kapitalist özel mülkiyetten kaynaklanan temelini açıklamaktan uzaktır, ama devletin yoksulları değil mülk sahiplerini korumakta olduğunun ve devlet idealinin gerektirdiklerinin tam tersi yönde hareket ederek, genel çıkarı değil özel çıkarı savunmakta olduğunun farkındadır:
"Yoksul sınıfın törelerinde de içgüdüsel bir hak duygusu bulunur; bunun kökleri olumlu ve meşru olduğu gibi, töre hakkının biçimi burada doğaya çok daha uygundur; çünkü bugüne kadar yoksul sınıfın varlığının kendisi, sivil toplumun bir töresinden başka bir şey olmamıştır ve bu töre devletin bilinçli örgütlenmesi içinde uygun bir yer de edinmiş değildir."

Federal Meclis'teki tartışmalar sırasında, özel ormanlardan odun çaldığı iddiasıyla yakalanan köylülerin yasa karşısında orman sahipleriyle eşit olup olmadıkları tartışma konusu olmaktan çıkmıştı. Artık tartışılan, ormanlarından odun çalındığı iddia edilen büyük ve küçük orman sahiplerinin eşitliği meselesiydi. Bu tartışmalar karşısında Marx, yasaların ve yasal sistemin bütünüyle mülk sahiplerinden yana olduğunu açıkça gördü:

"Bir durumda yasanın kılı kırk yaran bir eşitlik anlayışı gözetmesi beklenir, öteki durumda ise eşitsizlik tartışmasız kabul edilir. Küçük, orman sahibi neden büyük orman sahibiyle aynı yasal korumayı talep eder? Çünkü ikisi de orman sahibidirler. Peki, orman sahipleriyle odun çalanlar, her ikisi de yurttaş değil midir? Eğer küçük orman sahibiyle büyük orman sahibi devlet tarafından aynı şekilde korunma hakkına sahiplerse, bunun büyük bir yurttaştan daha çok, küçük, bir yurtaş için geçerli olması gerekmez mi?"

Marx, Eyalet Meclisi'ndeki temsilcilerin akıl yürütmelerini didikledikçe, onların nasıl kendi sınıf çıkarları (özel çıkarlar) tarafından güdüldüklerini daha iyi keşfeder: "Özel çıkar kendisini dünyanın varoluşunun nihai amacı olarak görür. Bu yüzden eğer yasa bu nihai amacı gerçekleştirmezse, işe yaramaz bir yasa olur. Özel çıkar, için elverişsiz olan yasa, bu yüzden elverişsiz sonuçlara yol açan bir yasadır." Marx, özel orman sahiplerinin koruyucularına ormandan odun toplayan köylüleri yakalama yetkisi veren yasanın anlamını çözümlerken, devlet ve özel mülkiyet arasındaki bağı da sonunda kurar:

"...Hiçbir şey özel çıkarın mantığından daha korkunç olamaz... Orman sahibinin uşağını devlet

yetkilisine dönüştüren bu mantık, devlet yetkisini orman sahibinin uşağına dönüştürür. Devlet yapısı, özgül idari yetkililerin işlevi ve benzer her şey, yolun üstünden kaldırılmalıdır ki, her şey orman sahibinin aracı durumuna düşürülebilsin ve onun çıkarları bütün mekanizmanın ruhu olarak ortaya çıkabilsin. Devletin bütün organları böylelikle, orman sahiplerinin işittikleri, ölçüp biçtikleri, yokladıkları, koruduklan, pençelerine aldıkları ve kaçtıkları, kulaklar, gözler, kollar ve bacaklar haline gelebilsin."

Çok değil beş yıl sonra Marx, bugüne değin modern sosyalizmin "amentüsü" işlevini yitirmemiş olan *Komünist Manifesto*'da aynı yargıyı şu sözlerle dile getirecekti:

> Devlet, burjuvaların işlerini gören özel bir komiteden başka birşey değildir."

Marx ve Komünizm

Rheinische Zeitung'daki yazarlık ve yöneticiliği döneminde Marx, komünizm hakkındaki görüşlerini de ilk kez yazılı olarak açıklama imkânı buldu.

Fransa'da ve İngiltere'de neredeyse bir kitle hareketi halini almış olan sosyalizm ve komünizm, 1842'de Almanya'da da belli bir gelişme eğilimi göstermekteydi. Tıpkı kapitalizm gibi sosyalizmin gelişmesi de Almanya'da öteki gelişmiş Avrupa ülkelerine nispetle daha gecikmiş olduğu halde, 1789 sonrası Almanya ütopyacılığa tamamen yabancı kalmamıştı. Carl Wilhelm Fröchlich, 1792'de köylülerin ve daha sonraları Franz Heinrich Ziegenhagen, işçilerin yoksulluk ve ezilmişliklerinin çaresinin mal ortaklığında bulunacağı kabulüne dayalı ütopyalar geliştirmişlerdi. Fichte, popüler geleneklerin izini sürdürerek, herkesin eşit ölçüde besleneceği, barınacağı ve giyineceği bir toplumsal duruma imkân verecek akılcı bir devlet idaresi tasarısıyla, bir çeşit devlet sosyalizmine doğru yönelmiş gibiydi. Fransa'daki 1830 Devrimi, Ren'in sol kıyısındaki Alman eyaletlerinde paralel ayaklanmalara yol açtığında Georg Büchner ve Ludwig Weidig, yoksul halkın talepleriyle despotluğa karşı siyasal mücadeleyi birleştirme çabalarına girişmişler, Büchner'in kaleminden "Kulübelere Barış, Saraylara Savaş" sloganı ortaya atılmıştı.

Fransada'ki 1830 Devrimi'nin ardından, liberalizmle birlikte Fransız sosyalizmi de iki koldan Almanya toprağına aktı. Bir yandan Fransa'daki göçmen işçiler Almanya'ya Babeufçü bir komünizm anlayışını getirirlerken, öte yandan da Ludwig Börne, Heinrich Heine, Ludwig Gall ve Lorenz von Stein, Saint-Simon ve Fourier'nin düşüncelerinin Almanya'daki edebî temsilcileri oldular. Almanya'nın modern bir devlet altında birleşmesi amacını güden Genç Almanya hareketinin kimi temsilcileri de, bu akımların kısmi etkisi altında gelişme gösteriyordu. 1840'dan sonra Almanya'da, özellikle Ren bölgesinde kapitalist gelişme hızlanıp, Prusya devleti çerçevesinde burjuvalar ve büyük toprak sahipleri arasındaki çatışmalar sertleşirken "toplumsal sorun" da siyasal sorunun yanısıra kendisini toplumun gündemine dayattı. Gerek Alman toprağından yeşerdiği, gerekse Fransa ve İngiltere'den aktarıldığı şekliyle sosyalist ve komünist düşünceler, radikal Alman aydınları arasında giderek artan sayıda yandaşlar bulmaya ve elverişli zeminlerden siyaset sahnesine çıkmaya başlamıştı. Eski Sol Hegelciler çevresi, bu tür fikirlere özellikle duyarlı bir ortam oluşturuyordu. Bu çevre içinde komünist fikirleri benimseyen bir grup, "Özgürler" adı altında bir hareket oluşturdu. Savundukları komünizm, uzun boylu bir incelemeye dayanmadığı gibi, pratikte nasıl gerçekleştirilebileceği, "Özgürler"in üzerinde durduğu konulardan biri de değildi. Dahası, "Özgürler", kendi sol Hegelci miraslarına sadık kalarak, din eleştirisi ve tanrıtanmazlık propagandasını bütün sorunların önüne koyuyorlardı.

Henüz gerçek toplumsal temellerine oturmuş olmayan ve yalnızca fikirler dünyasında kendisine bir gerçeklik edinmiş olabilen bu tür sosyalizm ve komünizmlerin köksüzlüğü başlıca zaaflarıydı. Buysa, onları kendi aralarında çatışan egemen sınıfların çeşitli fraksiyonlarının dolaylı veya dolaysız bir yedeği durumuna getirebiliyordu. Bütün bunlardan ötürü Marx, "Özgürler" çevresindeki eski dostlarıyla giderek sertleşen bir çatışmaya girdi.

Tam bu belirsizlik ve karışıklık ortamında *Augsburger Allgemenie Zeitung* gazetesi *Rheinische Zeitung*'un komünist fikirlerle oynaştığına dair bir kampanya açtı. Marx, bu kampanya karşısında gazetenin yayın yönetmeni olarak komünizm karşısında bir tavır belirlemek zorunda kalmıştı. "... önden gitme iyi niyetinin sık sık bilginin yerini aldığı o dönemde, *Rheinische Zeitung*'da Fransız felsefesine, sosyalizmine ve komünizme çalan hafif bir yankı duyulmaktaydı." Marx, "bu acemiliğe karşı çıkmakla birlikte... o zamana kadar yapmış olduğu incelemelerin, bu Fransız eğilimlerinin asıl niteliği üstüne herhangi bir hükme varma cesaretini göstermesine imkân vermediğini açıkça itiraf" ediyordu. Komünizmin "kirli çamaşırlar giymesi ve gülsuyu kokmaması" yüzünden önemsiz sayılamayacağını ifade eden bu editoryalde Marx, komünizmin "yalnızca Fransa ve İngiltere için değil", "Avrupa ölçeğinde bir önem taşıdığını" kaydetmekle birlikte, savunma makamında, "Almanya'da komünizmin ilkelerinin liberaller değil... gericiler tarafından yayılmakta" olduğunu ileri sürüyordu:

"Zanaatkâr loncalarının sözünü edenler kimler? Gericiler. Zanaatkârlar zümresinin devlet içinde bir devlet oluşturması gerektiğini onlar söylüyor... Toprak mülkiyetinin parselasyonu üstüne polemik yürütenler kimler? Gericiler. Yakınlarda yayınlanan feodal bir anlayışla kaleme alınmış bir yapıtta

2 Marx ve Engels

Alman ressam Karl Wilhelm Hübner'in (1814-1879), Dokumacılar Bitirdikleri Kumaşları Teslim Ediyor *tablosu. Engels, bu tablo hakkında şunları yazmıştı. "(...) Hübner'in, sosyalist ajitasyon bakımından yüzlerce kitapçıktan çok daha etkili olan bir resminden söz edeyim. Resim, imalatçıya dokudukları keteni getiren bir grup Silezya'lı dokumacıyı temsil eder ve refahın acımasızlığıyla iç parçalayıcı yoksulluğun karşıtlığını çarpıcı biçimde ortaya koyar. Sağlıklı görünümlü imalatçı, kıpkırmızı ve duygusuz bir yüzle, bir kadının sunduğu kumaş parçasını reddetmektedir. İki küçük çocuğunun arasındaki kadın kumaşını satma konusunda bir şansı olmadığını anlayınca yere çökmüş ve bayılmıştır. (...) Her ikisinin de sırtında geri çevrilmiş birer kumaş parçası olan iki adam odayı terk etmek üzeredir; biri kızgınlıkla yumruğunu sıkmıştır, öteki ise elini arkadaşının kolu üzerine koyarak, 'sakin ol, onu cezalandıracak bir yargıç var' dercesine cenneti işaret etmektedir. Tüm bu sahne soğuk, eve hiç benzemeyen, yerleri taş bir lobide geçer; yalnız imalatçının ayakları altında bir halı vardır; resmin öbür yanında ise bir parmaklığın arkasında, muhteşem perdeler ve aynalarla oldukça lüks döşenmiş bir muhasebe odası görülür. Burada (...) imalatçının genç, züppe görünümlü oğlu, elinde kamçıyla parmaklığın üzerine eğilmiş, purosunu tüttürerek umutsuz dokumacıları izlemektedir."*

Solda: ünlü ressam Kaethe Kollwitz'in (1867-1945), Ein Weberaufstand (Bir Dokumacı Ayaklanması) başlıklı desen dizisinin en tanınmış parçalarından biri: Sturm (Saldırı). Silezya dokumacılar, ayaklanmasından esinlenerek 1897'de yaptığı bu desende Kollwitz, toplumsal çatışmalarda kadının rolünü vurgulamayı gözettiğini söylemiştir. Sağda: Rheinische Zeitung'un ortaklarından David Hansemann (1790-1864) Ren bölgesine özgü, "ileri" bir burjuvaydı. Ekonomi ve ticaret yaşamının modernleştirilmesinde rol oynadığı gibi, 1848 Devrimleri'nde Alman büyük burjuvazisinin önderlerindendi.

Silezya Dokumacıları Ayaklanması

1844 yazı başında, Almanya'nın en yoksul işçi bölgelerinden olan Silezya'da patlak veren dokumacılar ayaklanması, örgütsüz, siyasal hedeften yoksun, tamamıyla maddi sefalete karşı isyan niteliği taşısa da, Alman işçi sınıfının ilk kitlesel bağımsız çıkışı olmasıyla önem taşır. Bu ayaklanma, Alman egemen sınıflarında, proletaryanın sınıfsal gerçekliğinin farkına varılmasına yol açmıştır.

Silezya'nın dağlık kesiminde yaygın olan dokumacılık, 19. yüzyılın başından itibaren, Alman devletlerinin liberal endüstri ve gümrük politikaları nedeniyle İngiliz tekstil ürünlerinin rekabetine açılmanın bunalımını yaşamaya başladı. Hükümetin İngiliz mallarıyla rekabet edebilmek için 1823 sonrasında makineleşmeyi teşvik etmesinden ötürü, eski teknolojiyle çalışanların çoğu iflas ettiler; evlerinde ısmarlama iş yapan dokumacıların hemen hepsi işsiz kaldı. Polonya'yı da kapsayan Rus ithalat kısıtlaması, ihracata dönük kumaş üretimini tamamen öldürdü. Silezyalı kumaş üreticilerinin büyük çoğunluğu Polonya'ya göç etti ve Lodz kumaş endüstrisinin kurulmasında öncülük yaptı. Silezya'daki Reichenbach hükümeti, daha 1816 yılı sonlarındaki bir raporunda, serbest rekabet koşullarının içerdiği "toplumsal tehdit"e şöyle dikkat çekmişti: "En ağır sefalet koşulları ve açlığın sonucu olarak kanlı taşkınlıklar kaçınılmaz görünmektedir". Zaten mevcut olan bu sorunlar, makineleşmenin beraberinde getirdiği işsizlik ve proleterleşme süreciyle daha da ağırlaştı.

19. yüzyılın ortalarına doğru, 4-5 kişilik bir ailenin asgari geçiminin haftada ortalama 4 Taler geliri gerektirdiği, o dönemde yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştu. Silezya'nın en önemli dokuma merkezlerinden Langenbielau ve Peterswaldau'da bir işçinin günlük geliri, 2.5 vaya 3 kuruş'tu (130 kuruş = 1 Taler). Asgari geçim ortalamasının yüzde yarımı düzeyinde kalan bu sefalet ücretleri de, işçilere ellerindeki işi bitirmelerinden sonra veriliyordu. Üstelik işçiler, işverenin makaralarını kullandıkları için de belirli bir "kira" ödemek zorundaydılar. Küçük çocuklar ve kadınların çalıştırılması da, 1839'da Prusya düzeyinde yürürlüğe giren bir yasaya karşın önlenmemişti. Silezyalı dokumacılar, patates, kokmuş et ve kepek çorbasından başka bir şey yiyemiyorlardı. Yerel gazete *Barmer Zeitung*, 1845'de Silazyalı dokumacı işçilerinin barınma koşullarını da şöyle betimlemişti: "Yetişemeyecekleri kadar yüksek kiralar nedeniyle işçiler en ıssız sokaklarda, sefil kovuklarda hava ve güneş yüzü görmeden yaşıyorlar. Dilencilere benzeyen kılıklar, yar yatakları, eski püskü eşyalar, pislik, nefes almayı olanaksız kılan leş gibi bir koku..."

1843-44 kışında baş gösteren ekonomik durgunluk, bu sefaleti daha da derinleştiren koşulları oluşturdu. Dokuma fabrikası sahipleri, fiyatları düşürürken kârlarından fedakârlık etmek istemedikleri için işçilerin ücretlerini daha da aşağı indirdiler. Bunun üzerine, Silazya'daki en büyük iki dokumacılık merkezi olan 12 bin nüfuslu Langenbielau ile 6 bin nüfuslu Peterswaldau'da işçiler arasında açlık sorunu ortaya çıktı. Langenbielau'da Dierig biraderler ava iş verme sistemiyle, Peterswaldau'da ise Zwanziger firması modern fabrikasıyla yörenin iki büyük dokuma işletmesiydi. Özellikle Zwanziger, üretim hatalarını ücret kesintileriyle cezalandırarak va ücret düzeyini çok fazla düşürerek, işçiler arasında büyük bir nefret odağı haline gelmişti. Zwanziger, işçilerin paralarını geç ödüyor va onları yeni iş için iplik teslimında de bekleterek açlığa mahkûm ediyordu. 1844 bunalımında açlıktan yakınan bir işçisine "çim yemesini" tavsiye ettiği iddiası, kulaktan kulağa yayılmıştı.

1844'deki büyük açlık sırasında, yazan belli olmayan ***Kanlı Mahkeme*** adlı bir şiir, gene kulaktan kulağa, dokumacıların diline yerleşti:

Burda; bir yerde bir mahkeme var;
Beter, gizli infaz celselerinden,
Kayda bile geçmeden
Adamı ipe gönderen cinsinden.

Burada ince eziyet edilir,
Sesler gelir işkence odasından,
Burada ruhunu teslim edenler
Çoktur inlitilerin şehitlerinden.

Cellatlar: Zwanziger efendileri,
Dierig'ler mübaşirleri,
Fütursuzca işkence ediyor her biri
Saklamadan hiçbir şeyl.

Alçaklar sizi, şeytanın dölleri,
Siz, cehennem iblisleri,
Yoksulların varını yoğunu zıkkımlanırsınız,
Lanetimiz, küfrümüz olsun sizin de kârınız.

Sizsiniz tüm sefaletin kaynağı,
Ezen bütün yoksulları,
Sizsiniz kapmaya uğraşan,
Ağızlarındaki son kuru ekmeği.

Ne alakadar eder sizleri,
Yoksullar bulabiliyor mu patatesi?
Her saat bulabilin yatar ki,
Kızartmanın iyisini.

Yok artık dilenmenin, duanın yararı,
İşe yaramaz artık yakan.
"Beğenmezsenız gidebilirsiniz,
Koksun açlıktan nefesiniz."

Şimdi düşünün bu eziyeti
Ve şu yoksulların sefaletini.
Bulamazlar bazen ekmek kırıntısını
İçler acısı değil mi?

Acımak ha? Ne hoş bir duygu,
Tabii siz yamyamların yabancısı.
Herkes biliyor amacınızı!
Almak yoksulların son lokmasını.

Sorarım, kim geçirirdi aklından
Yirmi yıl önce bundan,
İnmeyeceğini gururla fabrikatörün
Kral arabasındanl

Bu şiir, Silezyalı dokumacılar arasında büyük rağbet gördü ve sessiz bir protesto simgesi haline geldi. 4 Haziran 1844 günü, Peterswaldau'da bu şiiri sokakta yüksek sesle söyleyen bir dokumacının yakalanıp hapse atılması, dokumacılar ayaklanmasını başlatan kıvılcım oldu. Peterswaldau'nun aşağı (işçi) mahallelerinden harekete geçen bir yürüyüş kolu giderek büyüyerek fabrikatör Zwanziger'in villasının önüne geldi. Fabrikatörün uşakları ücretlerine zam isteyen işçilerle alay ederek onları itip kakmaya giriştiler. İşçiler bunun üzerine önce Zwanziger'in villasına saldırdılar, ardından fabrikaya yönelerek makineleri kırıp geçirdiler. Peterswaldau'lu do-

kumacılar, Zwanziger'in makinelerini tahrip ettikten sonra çevre köylere dağıldılar, birçok dükkânı talan edip bazı papazları suya attılar.

5 Haziran günü, bu kez binlerce Langenbielau'lu dokumacı Diering'lerin villasının önünde toplandılar. Diering biraderler, işçileri yiyecek ve para dağıtacakları vaadiyle oyalarken, bir Prusya askerî birliği yetişti ve dokumacıların üzerine ateş açtı. Aralarında çocuk ve kadınların da olduğu 11 dokumacı öldü, 24 kişi yaralandı. Ancak Langenbielau'lu işçiler geri çekilmeyip askerlerin üzerine taşlarla, sopalarla saldırınca, askerler kasabayı terketmek zorunda kaldılar. İşçiler, askerlerin kaçarken bıraktığı kılıç ve tüfeklerle silahlanarak, Dierig'lerin villasını işgal ettiler.

Ertesi gün, dört piyade bölüğü ve bir süvari kuvveti, Langenbielau'yu kuşattı. Langenbielau'lu dokuma işçileri teslim olmak zorunda kaldılar. 150 kadar işçi, askerlerce Breslau'ya götürüldüler ve kurulan bir özel mahkemede yargılandılar. Yargılama sürerken, bütün işçiler, "ıslah amacıyla" otuzar kamçı darbesiyle cezalandırıldılar. İşçilerin 90 kadarı da, oldukça uzun hapis cezalarına mahkûm edildiler. Hüküm giyenler arasında, 15-17 yaşlarında delikanlılar da vardı.

Langenbielau ve Peterswaldau çevresindeki dokuma işçilerinin yoğun olduğu bazı köylerde de ayaklanmalar oldu. Ancak alınan önlemler sonucu bunlar çebuk bastırıldı. Langenbielau ve Peterswaldau'daki ayaklanan dokumacıların ailelerine de sadaka niteliğinde biraz para, ekmek ve domuz yağı dağıtan fabrikatörler, ortalığı yatıştırdılar. Sonuçta, Silezya'nın zaten coğrafi olarak tecrit edilmiş bir konumda bulunan dağlık dokuma merkezlerinde patlayan isyan dalgasının yayılması önlenmiş oldu.

Silezya dokumacılarının ayaklanması, ilerici Alman sanatçılarını derinden etkiledi. Heinrich Heine, ünlü *Die Weber* (Dokumacılar) şiirini bu ayaklanma üzerine yazdı. 1912'de Nobel Edebiyat Ödülünü alacak olan ünlü Silezyalı yazar Gerhart Hauptmann da gene *Die Weber* adlı bir tiyatro oyunu yazdı; bu oyun ilk olarak, ayaklanmanın iki merkezinden biri olan Peterswaldau'da oynandı. Ressam Hübner'in 57. sayfadaki tablosunun yanısıra, çok sonraları Kaethe Kollwitz, dokumacı ayaklanmasını konu alan ünlü desenlerini çizecekti.

[Kosergarter'in parselasyona dair kitabı] yazar, özel mülkiyetin bir imtiyaz olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyor. Bu, Fourier'nin temel ilkesidir. Bir kere temel ilkeler üzerinde birlik sağlanınca, sonuçlar ve uygulama üzerinde ihtilaf olamaz mı?"

"Bugünkü şekilleriyle komünist fikirlerin teorik bir gerçekliğe dahi sahip olabileceğini kabul etmeyen, bu yüzden bunların pratikte gerçekleşmesini istemesi söz konusu olmayan, hatta bunu mümkün dahi görmeyen *Rheinische Zeitung*, bu düşünceleri baştan sona eleştiriye tâbî tutacaktır... Ancak... Leroux, Considerant gibilerinin yazıları ve hepsinden de çok Proudhon'un zekice yazılmış yapıtı (*Mülkiyet Nedir?*) yüzeysel düşünce kırıntıları temelinde değil, ancak uzun ve derinlemesine bir incelemeden sonra eleştiriye tâbî tutulabilir... Şundan kesinlikle eminiz ki, gerçek tehlike, pratik girişimlerde değil, komünist fikirlerin teorik işlenişinde yatmaktadır, çünkü kitlesel ölçekte olsalar bile, pratik girişimler, tehlikeli hale geldiklerinde toplarla bastırılabilir, oysa aklımızı fetheden ve zihnimizi ele geçiren, aklın vicdanımızı onlara bağladığı fikirler, insanın kendisini azap duymaksızın kurtaramayacağı zincirler; insanoğlunun ancak kendilerine teslim olarak bertaraf edebileceği şeytanlardır."

Marx, bu "şeytanlar"ın üstesinden çok geçmeden gelecekti. Ancak, o günlerde komünizm sorunu üstüne etraflı bir bilgiye sahip olmamasının yanısıra, özellikle Fransa'da ütopyacı komünizmin aristokratik gericilikle flört etmeye başlamış olması ve Almanya'da da gerici çevrelerde Prusya monarşisinin hastalıklarının bazı komünist reçetelerle çözülebileceği inancının taraftar bulmaya başlaması, komünizme eleştirel bir gözle bakmasına yol açıyordu.

Çalışma Odasına Geri Dönüş

1843 başlarında Marx'ın gazetedeki çalışması, eskisinden daha güç bir hal almaya başladı. Gazeteyi Prusya devleti için bir tehlike olarak görmeye başlamış olan hükümet, yayın yönetmenin *Rheinische Zeitung*'un "teorik güç kaynağı" olduğunu düşünüyordu. Moselle'li bağcıların durumu üstüne yazdığı makalelerde Prusya devletini açıktan açığa özel çıkarların bekçiliği ile suçlaması üzerine, 19 Ocak ve 1 Nisan 1843 tarihli gazetelerin yayımı yasaklandı. Gazetenin 12 Şubat 1843'de yapılan olağanüstü genel toplantısında, mali kaynakları sağlayan liberal işadamları gazeteyi kurtarmak için çizgisinin yumuşatılmasından medet umduklarını açıkça ortaya koyunca, "özgürlük aşkına bile olsa süfli işlerle uğraşmaktan... İkiyüzlülük, sersemlik, keyfîlik, sözcükler üzerinde didişmek, yaz bozla uğraşmak, hilelere başvurmak ve kafa kaşımaktan bıkmış" olan Marx, "*Rheinische Zeitung* hissedarlarının, bu yoldan gazete için verilmiş olan idam hükmünü geri çevirebilecekleri hayallerini toplumsal sahneden çalışma odasına çekilmek için" fırsat bildi. Gazetenin 19 Mart 1843 tarihli sayısı Marx'ın yayın yönetmenliğinden çekildiğini bildiren açıklamasıyla çıktı.

Marx, liberal siyaset çevrelerinden bir kere daha geri dönmemek üzere ayrıldı. Böylelikle kendisini önce materyalist tarih anlayışına, bunun ardından bilimsel bir sosyalizm görüşüne ulaştıracak ilk kopuş uğrağından geçmiş oluyordu. Marx, bu uğrağa ulaşmak için felsefeden siyasete geçmişti. Hegelci devlet ve hukuk öğretisini toplumsal ve siyasal meselelere uygulamıştı. Yeniden siyasetten felsefeye döndüğünde ise Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirilmesi süreci içinde ikinci büyük kopuşu yaşayacaktı.

2. Hegelcilikten Kopuş

Marx, Arnold Ruge'ye 5 Mart 1842'de yazdığı bir mektubunda "Hegelci doğal hukuk teorisini eleştiren" bir yazı hazırlamakta olduğunu bildirmiş, ancak bu tasarısını gerçekleştirememişti. Mayıs 1843'de yedi yıllık nişanlısı Jenny von Westphalen ile evlenmek üzere gittiği Kreuznach'da, Hegel'le yarım kalan hesaplaşmasını gerçekleştirmeye girişti. Bu çalışmanın ürünü *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* başlığı altında kaleme aldığı, büyük idealist düşünürün devlet ve hukuk teorisinin eleştirildiği el yazması defterler oldu. İlk kez 1927'de Sovyetler Birliği'nde yayınlanan bu el yazmaları, Marx'ın Hegelcilikten kopuşta attığı ilk adım ve maddeci tarih anlayışının ve diyalektik yöntemin kuruluşu bakımından tayin edici öneme sahip bir düşünme sürecinin kaydıdır.

Diyalektik Yöntem

Marx, *Kapital*'in ikinci Almanca baskısına 1873'te yazdığı Sonsöz'de kendi diyalektik yöntemi için şöyle demişti:

"Benim diyalektik yöntemim, Hegelci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır. Hegel'e göre, insan beyninin hayat süreci, yani "idea" adı altında bağımsız bir özneye dönüştürdüğü düşünme süreci, gerçek dünyanın yaradanı, gerçek dünya ise, yalnızca "idea"nın dışsal, görüngüsel biçimidir. Bana göreyse, tersine ideal olan insan zihni tarafından yansıtılmış ve düşünce biçimlerine çevrilmiş maddi dünyadan başka birşey değildir..."

Marx bu cümlelerle, bir anlamda Feuerbach'ın formüle etmiş olduğu din eleştirisini, bütün zihinsel süreç ve ürünleri kapsayacak şekilde genişletmiş oluyordu. Ludwig Feuerbach 1843'te İsviçre'de *Anekdota Zur Neusten Deutschen Philosohie Und Publicistik* adı altında iki cilt halinde yayınlanmış olan "Bir Reform Felsefesi Üstüne Hazırlık Tezleri"nde bilgi teorisini, "Düşünce ile

Marx'da Çalışma Ütopyası

1844 Elyazmaları'ndan itibaren Marx, "işçiyi" ve "emeği" "sermayenin ürünleri" olarak ele alır: Söz konusu olan emek ise, işçi açısından daima "arızi" ve dış belirlemelerden bağımsız, ' 'genel olarak emek", herhangi bir emektir. Dolayısıyla işçinin artık, toplumda ne belirli, "doğal", bir yeri, ne de özel bir çıkarı vardır. İşçinin emeği, *"evrensel* bağımlılığını, bireylerin evrensel işbirliğinin bu doğal biçimini" yansıtır ve Marx'a göre bu şekilde tanımlanan bireyler ve bu emek soyutlaması, kendi evrensellikierini rüşeym halinde kendi içlerinde taşırlar. Toplumsal (yani, doğal olmayan) emeğin hemen, "arızi", herhangi, değiştirilebilir sonsuz sayıda emeğe bölünmesi, "insanların doğa ile sınırlı ilişkisini" ve "kendi aralarındaki sınırlı ilişkiyi" ortadan kaldırır ve "üretici güçlerin evrensel gelişimi", "insanların evrensel ticaretini" doğurduğu sürece, yerel bireyler yerine, ampirik olarak evrensel ve *evrensel tarihten gelen* bireyler ortaya çıkar.

1844 Elyazmaları'nda Marx, J.-B. Say'ı izleyerek şunu saptıyordu: "İş bölümü *yararlı ve kullanışlı* bir araç, toplumsal zenginlik için insani güçlerin usta bir kullanımıdır, ama bireysel olarak ele alındığında *her insanın kapasitesini* azaltır." Bu gözlemini Marx, *Alman İdeolojisi*'nde radikalleştirir:

"Daha önceki hiçbir dönemde, üretici güçler, bireyler arasındaki mübadele karşısında bu kayıtsız biçimi almamıştı, çünkü ticaretin kendisi hâlâ sınırlıydı. Öte yandan, bu üretici güçlerin karşısında, bu güçleri çözülmüş ve dolayısıyla her türlü canlı cevherden yoksun ve soyut bireylere dönüşmüş bireyler çoğunluğu bulunur... Bireylerin üretici güçlerle ve kendi öz varoluşları olan *emekle* hâlâ sahip oldukları tek ilişki, *bireylerde her türlü bireysel faaliyet görünümünü* kaybetmiştir ve bu ilişki ancak zorlukla yaşam bulur."

Grundrisse'de ve daha sonra *Kapital*'de sınai emeğin doğası ve insanı paralayan karakterinin daha da sert tanımlamaları bulunur. Ama insanlıktan uzaklaştıran, bozucu, aptal, öldürücü olan bu emek, "genel emekçileri", proleterleri özel üreticiler yerine koyduğu ölçüde, Marx için yine de objektif bir ilerlemedir: Zanaatkârlar böylelikle, emeğin dolaysız bir biçimde *toplumsal* emeğe, içeriği toplumsal işleyişin *bütünü* tarafından belirlenmiş emeğe dönüştüğü bir sınıf haline gelir. Dolayısıyla toplumsal üretim sürecinin bütünlüğünü denetim altına almak bu sınıf için yaşamsal, kaçınılmaz bir öneme sahiptir.

Marx'ın 1846'dan itibaren proletaryayı nasıl potansiyel olarak evrensel, her türlü özel çıkardan arınmış, dolayısıyla mülksüzleşmeye ve toplumsal üretim sürecini rasyonalize etmeye muktedir bir sınıf olarak kavradığını daha iyi anlamak için yapılacak en iyi şey, Marx'ın *Grundrisse*'de meta üretimini özel bir faaliyet olarak nitelediği bölüme başvurmaktır. Bu bölümde Marx, bir bireyin pazar için yaptığı üretimin ürüne, kendi başına bir değişim değeri kazandırmadığını, ürünün ancak içinde değiştirilebilir hale geldiği *toplumsal* üretim sürecinde bir yer bulduğu takdirde üreticisine bir çıkar sağlayabileceği olgusu üzerinde uzun uzun durmaktadır. Marx, ayrıca ürünün değiştirilebilir hale gelmesinin nedenini, toplumsal üretimin bütünlüğüne katkıda bulunan genel *emeğin* özel bir somutlaşmasında bulur. Üretici emek, toplumsal bütünlüğün işleyişiyle, içeriğinde ve doğasında her biri belirlenmiş, birbirlerine bağlı bir yığın ek meta üretimine bölünmüştür. Ama bu iş bölümü, bütünleyicilikierin bu bağlantısı, pazarda karşılaşan bireylere "dışsal ve arızi bir şey gibi görünür."

"Bağımsız bireylerin karşılaşmasının sonucu olan ve bireylere bir zorunluluk ve dışsal bir bağ gibi gözüken toplumsal işleyiş, bireylerin bağımsızlığını temsil eder. *Bu bağımsızlık için toplumsal varoluş, yalnızca araç olarak bir gerekliliktir ve dolayısıyla bireylere dışsal bir şey olarak gözükür.*"

Toplumsal olarak bölünmüş çalışma yerine gönüllü işbirliğini geçirerek, bu birlik sayesinde toplumsal üretim sürecini kendi ortak denetimleri altına almakta ve kollektif emekçi olarak birleşmekte doğrudan çıkarları olan ve kollektif genel çalışmaya doğrudan bağımlı bulunan proleterler için, bu, tamamen farklıdır. Üreticilerin proleterleşmesi, dolayısıyla, potansiyel olarak özgürleştirici devasa bir girişimi, toplumsal sürecin rasyonel birleştirilmesini vaat eder.

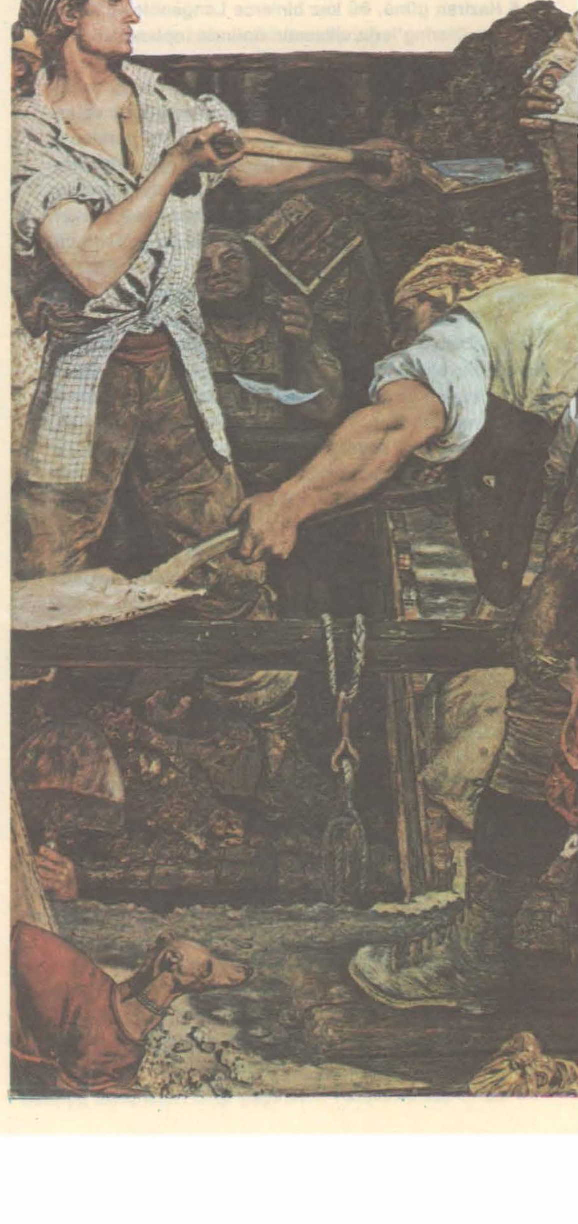
Dolayısıyla söz konusu olan, fabrikaları yakarak, Ortaçağ zanaatkârının kaybettiği yeri yeniden kazanmaya "çabalamak" değildir: Tersine nihayet, "sınırlı ilişkilerinden" arınmış ve "insanlararası evrensel mübadele" aracılığıyla birbirlerine bağlanmış bireylerin, artık hiçbir şey olmadıklarından nasıl her şey olabileceklerini, artık hiçbir özel faaliyete girişmediklerinden bütünlüklü bir faaliyetin nasıl evrensel özneleri olabileceklerini görmeleri söz konusudur.

Burada Marx'ı bu diyalektik altüst oluşa götüren felsefi gelişmenin ve bağlamın önemi yoktur. Burada önemli olan sadece onun ütopik içeriğidir: Çünkü işçi hareketinin içine giren ve bugün hâlâ klasik solda ortak olan çalışma ideolojisini besleyen, bu ütopik bakıştır. Dolayısıyla, önce Marksist ütopyanın sürekli çekiciliğini borçlu olduğu içerikleri yakalamak, sonra da bu içeriklerin güncelliklerini ve ilk adımlarını hangi ölçüde koruduklarını incelemek önemlidir.

1845-1846 yıllarında, ilk kez *Alman İdeolojisi*'nde bunu formüle ettiğinde Marx, ütopik kavrayışına, komünizme, zorlayıcı bir rasyonel bağlantı kurmakta anlaşılır güçlüklerle karşılaşmaktadır. Geleceğin toplumuna ilişkin görüşleri ahlaki zorunluluklardan kaynaklanan idealleri ifade eden ütopiklerden farklı olarak Marx, komünizmin, gerçekleşmek için proleterlerin bilinçlerinde önceden varolmaya ihtiyacı olmadığını göstermeye çalışıyor: Komünizm "gerçeğin hareketinin" kendisidir. Marx 1856'dan itibaren yapacağı gibi, komünizmin gerekliliğini henüz kapitalist gelişmenin iç çelişkileri üzerine dayandırmamaktadır: Marx komünizmin gerekliliğini, proleterler için, devrimin bir yaşama zorunluluğu olduğu veya olacağı olgusu üzerine dayandırır. Proleterlerin sadece kendi varoluşlarını güvence altına alabilmek için eski toplumu imha etmek zorunda olmalarını, bu "mutlak, amansız gerekliliği", Marx, bir bakıma onların nihai zaferlerinin yüksek güvencesi olarak görür. Komünist devrimin gerekliliğini bu şekilde kavrayışı, sonuç itibariyle, en aşırı sefalete mahkûm olmuş işçi yığınlarının yaşama hakkı adına ayaklandığı bir döneme tekabül eder.

Bu işçi yığınları içinde, meslek sisteminin, özgürlük ve çalışma onurunun anısını koruyan, artık evde çalışmakta olan eski işçiler ile yıkıma uğramış zanaatkârların oranı oldukça yüksekti. Dolayısıyla komünist ütopyanın, işçiler için sadece "maddi varoluşu" değil, aynı zamanda özerkliği ve kapitalist rasyonalizasyonun yoksun bıraktığı çalışma onurunu güvence altına alması gerekir. Özerklik ve çalışma onuru bundan böyle, öznel, bireysel, ahlaki ve ekonomik rasyonaliteye karşıt bir zorunluluk adına *yeniden diriltilmemelidir*. Tam tersine, kapitalist rasyonalitenin kaçınılmaz olarak, kendi amaçlarına karşıt bütünsel etkiler yaratan sınırlı bir rasyonaliteden başka bir şey olmadığını ve egemenliğe muktedir olmadığını göstermek gerekir. Gerçek rasyonalite, çalışmayı, bireylerin "gönüllü birliğini", "gönüllü işbirliğini" kapitalist iş bölümünün yerine koyacağı ve toplumsal üretim sürecini birleşmiş üreticilerin denetimine bırakacağı yüksek bir düzeye, "kişisel faaliyete" dönüştürmekten geçer. Her birey "birey olarak" gönüllü işbirliği aracılığıyla üretici güçlerin bütünlüğünün efendisi olacak, "çalışma", "bütünlüklü bireyin" "özerk faaliyeti" olacaktır.

Çalışma, bireylerin rasyonel toplumsal işbirliğiyle bertaraf olacak; çalışmanın yerini artık, uzmanlaşmış ve serileştirilmiş didinme değil, metodik ve bilinçli olarak işbirliği yapan bireylerin özerk faaliyeti olan kollektif *poiesis* (üretici emek) alacak. Burada söz konusu olan özyönetim ve "işçi denetimi" (daha doğru bir deyişle "işçi iktidarı") ütopyasıdır: Yaşama ve çalışma birliği, bireyin bütünlüklü gelişimi olarak mesleki faaliyet ütopyası bugüne kadar hâlâ canlı kalmıştır.

İncelemek üzere geriye, toplumsal işbirliğinin rasyonelleştirilmesi kalır ki, bu da, Marx tarafından hem olabilirliği, hem de üzerine dayandığı varoluşsal ve siyasal önermelerin rasyonalitesi açısından ele alınmıştır.

Bunların temel ütopik içeriği, proletaryanın kendi gerçek birliğini aklın birliği temelinde kurmaya yazgılı olmasıdır: Her türlü özel uzmanlıktan ve çıkardan arınmış bireyler, işbirliklerini rasyonel ve gönüllü kılmak ve aynı ortak praksisle, tamamiyle kendilerinin olacak bir dünyayı birlikte üretmek amacıyla evrensel olarak birleşeceklerdir: Hiçbir şey bu dünyada bireylerden bağımsız olarak var olamayacaktır. Aklın birliğinin bu zaferi, tabii ki, toplumsal ve varoluşsal boyutların yeniden birleştirilmesini varsayar. Modernizasyon bu boyutları birbirine karşı özerk (bu bağımsız demek değildir) kılma noktasında farklılaştırmıştır. Çünkü, "bireylerden bağımsız olarak var olan herşeyi olanaksız kılmak" özerkleştirilmiş toplumsal bütünden bireyler iktidarına dönüşmüş kamu idaresi ve hukuk aygıtı olarak devleti yok etmek kadar, kendi yasalarını toplumsal öznelere dayatan ekonomi politiği, toplumsal iş bölümünü ve uzmanlaşmayı da imha etmektir. Toplumsal iş bölümü ve uzmanlaşma, bireyleri "sınırlı bir alete" "tabi kıldığı sürece", her birini sınırlı bir işleve hapseder, dolayısıyla herkesi gönüllü işbirliği temelinde evrensel bir birliktelik çerçevesinde toplumsal üretimin bütünlüğünü kavramak ve egemenlik altına almak yeteneğinden yoksun "sınırlı bireyler" haline getirir. Maddi üretimin bu şekilde genelleştirilmiş bir özyönetime tabi tutulmasının sadece bağımsız yönetim, kamu idaresi ve koordinasyon aygıtlarını değil, aynı zamanda siyasi olanın kendisini de yararsız kılacağı varsayılmıştır. "Birleşmiş bireylerin" gönüllü ve evrensel işbirliğinin saydam ve doğrudan olacağı öngörülür: Bu işbirliği hiçbir aracılık gerektirmez ve kabul etmez, çünkü her birey "bütünlüklü birey" olarak toplumsal üretim bütününü kendi kişisel görevi olarak üzerine alır. Bu görev her birine evrensel özne onuruna yükselme ve bütün yeteneklerinin gelişmesiyle kişisel ve bütünsel olarak serpilme olanağı verir.

Bu ütopyanın iki temel varsayımı şunlardır:

1) *Siyasi planda,* toplumsal aygıtın fiziki zorlamaları ve katılığı ortadan kaldırılabilir. Bireysel davranışların hukuki olarak düzenlenmesi ve yönetmeliklere bağlanması ortadan kaldırılabilir: Bireysel her eylem ve karşılıklı eylemler bütünü, anlam ve anlaşılırlık edinebilir ve dolayısıyla rasyonel şekilde işbirliği yapmak ve anlaşmak için bireylerin öz motivasyonu üzerine dayanabilir. İşte bu varsayımı—Habermas'ın terminolojisinde "özerkleştirilmiş ekonomik sürecin sistemli zorlamalarının" imhası ve bu sürecin "yaşam dünyasına yeniden dahil edilmesi" Marx, sonuç olarak *Kapital'*in 3. cildindeki ünlü pasajında açıkça reddedecektir.

2) *Varoluşçu planda,* kişisel özerk faaliyet ve toplumsal çalışma tek bir bütün olma noktasına kadar örtüşebilir. Her birey, çalışmasıyla ve çalışmasında herkesin bölünmez bütünselliğiyle ("üretici kollektif emekçi" ile) kişisel olarak özdeşleşebilmelidir ve bu özdeşlikte kendi bütünlüklü tamamlanmasını bulmalıdır. Sonuçta, kişisel varoluşun bütünsel toplumsallaştırılması toplumsal varoluşun bütünsel kişiselleştirilmesine tekabül etmelidir. Bütün toplum her bireyde, kendi bilinçli öznesine sahiptir ve toplumda herkes herkesle birleşmesini bulur.

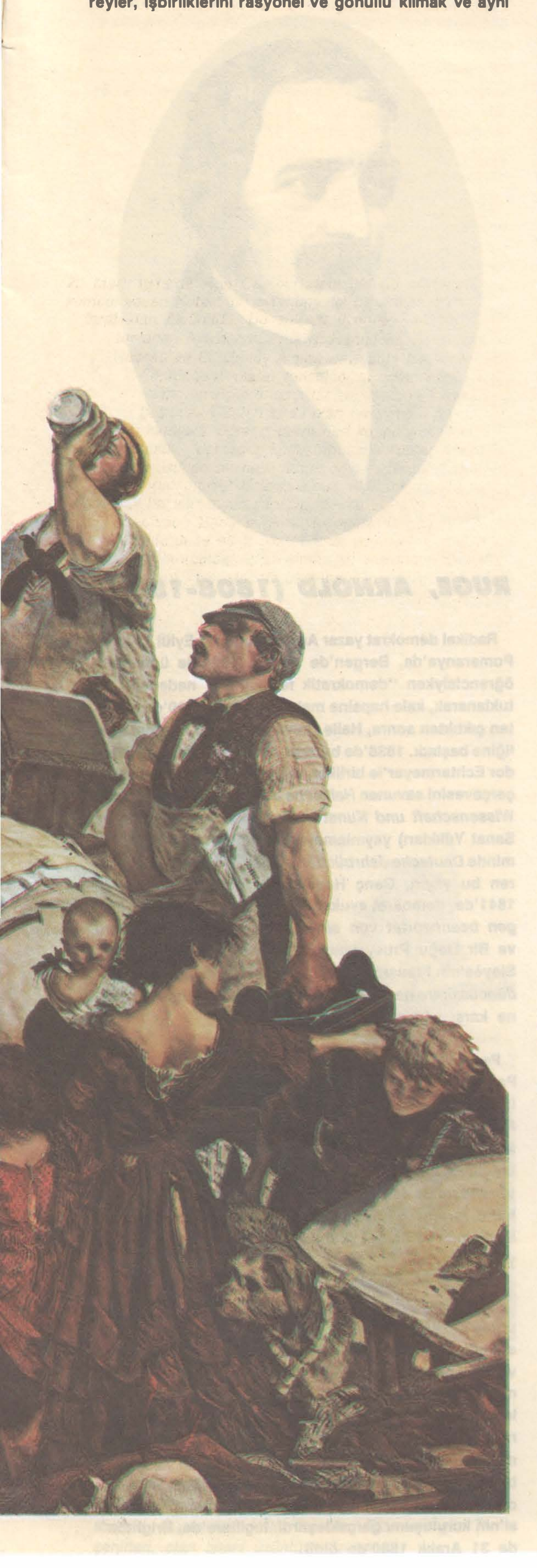
Marksist ütopya, komünizm, böylece rasyonelleşmenin tamamlanmış biçimi olarak aklın, bütünlüklü aklın tam zaferini, doğanın bilimsel olarak egemenlik altına alınışını ve bu egemenlik sürecinin bilimsel kullanımını öngörür. Hedeflenen sadece toplumsal işbirliğinin kollektif bileşkesi değildir, çünkü bu işbirliği gönüllü olmadığı sürece "bırakınız batsın"ı ilke edinecektir. "Birleşik bireylerin gücüne bağlı" olan kollektif bileşke ancak "gönüllü işbirliği" olduğunda, her birinin rasyonel iradesi üzerinde kurulacaktır ve her birinin ve herkesin iradesinin birliğini, bireysel emekçinin ve kollektif emekçinin örtüşmesini sağlayacaktır.

Aklın bu zaferi, doğal olarak bireysel varoluşun bir bütün olarak rasyonalizasyonunu varsayar: Akıl ile yaşamın birliği. Ve bu bütünsel rasyonalizasyon, bazı yönlerden püritenlerin çilekeşliğini hatırlatan bireysel bir çilekeşliği zorunlu kılar: Özel zevkler, bağ ve çıkardan arınmış evrensel birey olarak her bir birey, tarihin ve yaşamının anlamının gerçek birliğine kavuşur.

"İnsana tapınmanın ve diğer insanî varlıklara *kişisel* her türlü bağlanmanın en derin tiksintiyle ele alınışı, anlaşılmayacak biçimde enerjisini objektif (kişisel olmayan) faaliyet alanına doğru yöneltmek zorundadır... Hıristiyan... kutsal amaçlara bağlı olarak davranır ve bu kutsal amaçlar ancak kişisel olmayan amaçlar olabilir. İnsan insana saf duygusal -dolayısıyla rasyonaliteden arınmış- her kişisel ilişki, bu çilekeş ahlakla kolaylıkla cinsel isteğe tapınma şüphesi doğurur. Örneğin, savunma yeterince açık değil midir? Birisini aklın bize müsaade ettiğinden öteye sevmek, *akıl* ile donanmış bir yaratığa uygun olmayan ve irrasyonel bir davranıştır. (...) Bu sık sık insanların zihnini Tanrı aşkına *köstek olacak* kadar çeler". (Baxter, *Christian Directory* [Hıristiyan Sözlüğü] 4, sayfa 253)

Max Weber'in yaptığı bu alıntıdaki "Hıristiyanı" "komünist" ile, "cinsel isteğe tapınmayı" "küçük burjuva bireysellikle", "kutsal amaçları" "Tarihin anlamıyla" vb. değiştirirsek, tarihî olarak Stalinizmde, Maoizmde ve hatta Kastroculukta geliştirilmiş bir komünist ahlakın iyi bir özeti elde edilecektir. Püritenci ahlak ile komünist ahlakın bu benzerliği öz olarak, Tanrı tarafından (püritenci) istenen dünyanın düzenlenmesine, yaşam tarzının tam uygunluğunun ve herkesin davranışının tarihinin ve kollektif etkinliğinin insanlararası amaçlara tam uygunluğunun zorunlu kıldığı yaşam tarzının bütünsel rasyonalizasyonuna bağlıdır. Bu tarz bir gözlem, bununla birlikte hiçbir şeyi açıklamaz. Daha ziyade, kendimize panrasyonalist çilekeşlik dininin, siyasi ve teknokratik biçimler altında hâlâ sürdürdüğü çekiciliğin hangi derin motivasyonlara bağlı olduğunu sormamız gerekildir. Ve nihayet Marksist ütopyada en tamamlanmış biçimiyle ifade edildiği gibi, toplumsal çalışma ve bireysel faaliyetin çakışmasının, yenilik idealinin makro-toplumsal ölçekte uygulamaya konulduğu iddia edilen her yerde niçin felaket sonuçlar verdiğini anlamaya çalışmamız gerekecektir.

ANDRE GORZ

Sefalet içinde çalıştıkları halde mutlu, gürbüz ve vakur işçiler. Victoria döneminde yapılmış olan bu tablo Marx'ın eleştirdiği bir burjuva yanılsamasını dile getiriyor: "Burjuvaların, emeğe, bu doğa-üstü yaratma gücünü yüklemeleri için önemli nedenler vardır; çünkü emek, doğa eklentisi olduğuna göre, bunun anlamı, işgücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan insanın, her toplumda ve uygarlıkta, zorunlu olarak, emeğin nesnel koşullarını ellerine geçirmiş olan başka insanların kölesi olmasıdır."
Bu "kölelikten kurtuluş" idealinin ampirik sonuçlarının Gorz'un dediği gibi her yerde bir "Felaket" üretmiş olduğu kabul edilseydi bile, bunun Marx'ın teorisinin iç tutarlılığını sarsmaya yetmeyeceğini anlamak için teorinin yerel komünizme ilişkin öngörülerine göz atmak yeter: "Üretici güçlerin -daha şimdiden insanların güncel ampirik yaşantısının, yerel yaşam planında değil, dünya tarihi planında cereyan etmesini içeren- gelişmesi, kesinlikle vazgeçilemez, önce yerine gelmesi gereken bir pratik koşuldur; çünkü bu koşul olmadan kıtlık, genel bir durum alır ve gereksinmeyle birlikte zorunlu olan için savaşım yeniden başlar ve gene kaçınılmaz olarak aynı eski çirkefin içine düşülür." (Alman İdeolojisi.)

varlık arasındaki gerçek ilişkisi şöyledir: varlık özne, düşünce yüklemdir. Varlık düşünceden değil düşünce varlıktan kaynaklanır." diyerek formüle etmiş; "açık, çıplak, saflığı bozulmamış gerçeği elde etmek için, yalnızca yüklemi özne yerine, özneyi nesnenin ve ilkenin yerine geçirmemiz, yani, spekülatif felsefenin içini dışına çevirmemiz gerek"tiğini vurgulamıştı. Ama Feuerbach bu tersine çevirme işleminde, özne ile nesne arasındaki karşılıklı belirlenme ilişkilerini gözardı ederek, Hegel'in diyalektiğinden tamamen uzaklaşmış; onun bir adım gerisine, spekülatif felsefenin bakış açısına düşmüştü. Oysa Marx, hayatının sonuna kadar diyalektik düşünce tarzına sadık kalacaktı:

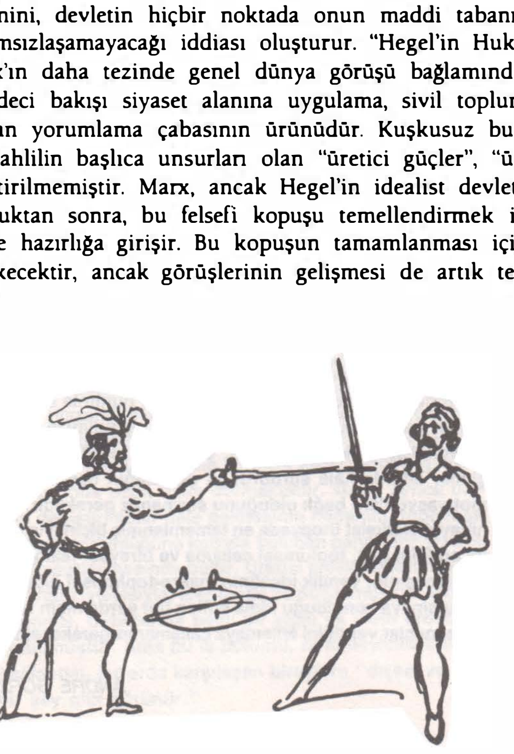
1873'te "... Diyalektiğin Hegel'in elinde uğradığı mistifikasyon, hiçbir şekilde onu diyalektiğin genel işleyiş biçimini kapsamlı ve bilinçli bir biçimde sunan ilk adam olmaktan alakoymaz. Onun diyalektiği başaşağı durur. Eğer mistik kabuğun içindeki aklî çekirdeği keşfetmek isterseniz, onu ayaklarının üstüne dikmeniz gerekir." diyen Marx, 1843'te giriştiği Hegel eleştirisinde, iktisat biliminin en büyük başarılarından biri olan *Kapital*'in diyalektik yöntemine daha o zaman ulaşmış bulunduğunu ortaya koymuştu: "Gerçek yöntem başaşağı duruyor. En basit olan en karmaşık, en karmaşık olan en basit. Çıkış noktası olması gereken mistik sonuç haline, akli sonuç olması gereken mistik çıkış noktası haline geliyor." Marx, Hegel eleştirisinde bu temel ilkeden hareket ederek Hegel'in "sivil toplum" ve devlet arasında kurduğu spekülatif ilişkiyi çözümlemeye girişti. Elde ettiği sonuçlar felsefe tarihinde devrimci bir dönümüşümün başlangıcı oldu, Marx'ı maddeci tarih anlayışının eşiğine getirdi.

Sivil Toplum ve Devlet

"Sivil toplum, üretici güçlerin belirli bir gelişmişlik düzeyinin oluşturduğu zemin üzerinde yaşayan bireylerin tüm maddi ilişkilerini kapsar. Sivil toplum terimi, mülkiyet ilişkilerinin antik ve ortaçağ topluluklarından sıyrıldıkları 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Üretimden ve üretim ilişkilerinden doğan ve bütün çağlarda devletin ve tüm ideolojik üstyapının temelini oluşturan sivil toplum, insanlık tarihinin gerçek kaynağıdır."

Hegel'in devlet teorisinde ise, sivil toplum ve devlet arasındaki bağ, bireylerle devlet arasındaki ilişkiyi anlaşılmaz kılacak şekilde başaşağı getirilmiştir. Hegel, sivil toplumun çatışmalı, çelişkili tabiatının farkındadır. Kendi tahlili, bu toplumun kendiliğinden işleyişinin zorunlu olarak yoksulluk ve savaş üreteceğini öngörür. Ancak sivil toplum hakkındaki bütün bu gerçekçi yorumlarına karşın, Hegel'in idealizmi devleti fetişleştirmesine yol açar. Ona göre, yürütme organında en yüksek ifadesini bulan devlet, yani siyasal toplum (daha doğrusu devlet idea'sı), sivil toplumun karşısında bütün bu çatışmaları genel çıkarda birleştiren daha yüksek bir konumu ifade eder. Sivil toplumunkinden farklı hiçbir maddi varoluş biçimine tekabül etmediği halde, modern devlet sivil toplumdan kaynaklanan çelişkileri çözecektir. Ancak bu çözüm, maddi hayatın yeniden örgütlenmesini içermez; sadece bilinç düzeyinde cereyan eder. İnsanlar bu şekliyle sivil toplumun ve onu içeren devletin zorunluluğunun, kendi hakikatlerini de temsil ettiğinin *bilincine varırlar*. Bir kez bu bilinç ve bu bilinci taşıyan devlet kurumları yaygınlaştıktan sonra da, "aile ve sivil toplum devletin bölümleri" haline gelir. "Devletin malzemesi bunlara paylaştırılır."

Marx, bütün bunlara "gerçek şudur ki, devlet, ailelerin ve sivil toplumun üyeleri olan insan çokluğundan türer" diyerek karşılık verir. Marx'ın Hegel'in idealizmini eleştirisinin temel eksenini, devletin hiçbir noktada onun maddi tabanını oluşturan sivil toplumdan bağımsızlaşamayacağı iddiası oluşturur. "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi", bir anlamda, Marx'ın daha tezinde genel dünya görüşü bağlamında geliştirmeye başlamış olduğu diyalektik maddeci bakışı siyaset alanına uygulama, sivil toplum-devlet ilişkilerini diyalektik maddeci açıdan yorumlama çabasının ürünüdür. Kuşkusuz bu dönemde sivil toplumun maddeci tahlili, bu tahlilin başlıca unsurları olan "üretici güçler", "üretim ilişkileri" gibi kavramlar henüz geliştirilmemiştir. Marx, ancak Hegel'in idealist devlet ve hukuk öğretisinden de teorik olarak koptuktan sonra, bu felsefi kopuşu temellendirmek için, topluma, tarihe ve iktisada dönmek üzere hazırlığa girişir. Bu kopuşun tamamlanması için Marx'ın daha çok emek vermesi gerekecektir, ancak görüşlerinin gelişmesi de artık tersinmez bir noktaya ulaşmıştır.

RUGE, ARNOLD (1808-1880)

Radikal demokrat yazar Arnold Ruge, 13 Eylül 1808'de Pomeranya'da, Bergen'de doğdu. 1824'de üniversite öğrencisiyken "demokratik faaliyetleri" nedeniyle tutuklanarak, kale hapsine mahkûm edildi. 1830'da hapisten çıktıktan sonra, Halle Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. 1838'de burada, liberal aydın Ernst Theodor Echtermeyer'le birlikte, radikal burjuva demokrasisi çerçevesini savunan *Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst*'u (Halle'den Alman Bilim ve Sanat Yıllıkları) yayınlamaya başladılar. 1840-43 döneminde *Deutsche Jahrbücher* (Alman Yıllıkları) adıyla süren bu yayın, Genç Hegelcilerin odağı haline geldi. 1841'de, demokrat avukat Johann Jacoby'nin *Vier Fragen beantwortet von einem Ostpreussen* (Dört Soru ve Bir Doğu Prusyalının Cevapları) makalesini, Abbé Sieyès'nin Fransız Devrimi öncesinde yazdığı ünlü *Dördüncü zümre nedir?* yazısına benzeterek Prusya devletine karşı açık tavır aldı.

Prusya'daki baskı ortamından da sıkılan Ruge, 1843'de Paris'e gitti. Burada, Heinrich Heine ve Marx'la yakın ilişkiye girdi. Marx'la birlikte 1844'de *Deutsch-Französische Jahrbücher*'i (Alman-Fransız Yıllıkları) çıkarmaya başladılar; ancak baskılar üzerine dergi kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kaldı. Haziran 1844'de *Vorwaerts*'de (İleri), Silezya ayaklanmasını "anlamsız, hatta zararlı" olarak değerlendirmesiyle birlikte, onun kişiliğinde demokrat liberalizmle ilişkisini kesen Marx'la yolları ayrıldı.

Paris'ten Zürih'e geçerek bir süre edebi yayıncılıkla uğraşan Ruge, Almanya'da 1848 Devrimi'nde oldukça etkindi. Frankfurt Ulusal Meclisi'nde sol kanadın tutarlı ve ilkeli bir milletvekili olarak devrimin yenilgisinin önünü kesme amacıyla İkinci Demokratlar Kongresi'nin toplanmasında öncülük etti. Devrimin yenilmesinden sonra, Londra'ya gitti. Burada 1849'da, 1848 Fransız Devrimi'nin demokrat önderlerinden Ledru-Rollin ve İtalyan bağımsızlık hareketinden Mazzini ile birlikte, sembolik olmaktan öteye geçemeyen Avrupa Demokratik Komitası'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. İngiltere'de, Brighton'da 31 Aralık 1880'de öldü.

Deutsch-Französische Jahrbücher

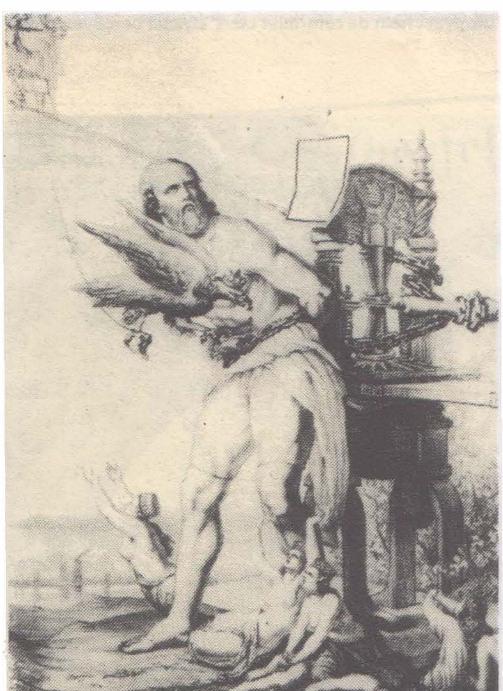
Marx, Kreuznach'ta Hegel felsefesiyle hesaplaşmasını sürdürdüğü sırada, bir yandan da, daha *Rheinische Zeitung* kapatılmadan önce tasarladığı bir derginin yayımı için çalışıyordu. Marx, derginin amacını belirlediği bir program taslağında, yaşadığı günleri "içine girmekte bulunduğumuz yeni çağ" olarak niteliyordu. Arnold Ruge'yle birlikte *Deutsch-Französische Jahrbücher* (Alman-Fransız Yıllıkları) adıyla yayınlamayı tasarladıkları derginin hazırlığı sırasında Ruge'ye yazdığı ilk mektubunda, bu çağın bir devrim çağı olacağını söylüyordu: "Devlet bir soytarılığa çevrilemeyecek kadar ciddi bir şeydir. Ahmaklarla dolu bir gemi, belki de rüzgârın insafıyla bir süre için başıboş gezinebilir, ama bu ahmakların buna inanmamaları yüzünden akıbetine doğru sürüklenir. Bu akıbet yaklaşmakta olan devrimdir."

"Nereden" sorusunun karşılığı konusunda bir devrim bekleyen hiç kimsenin kuşkusu olmadığını söyleyen Marx, "Nereye" sorusunun karşılığının nasıl bulunacağını şöyle belirliyordu:
"Biz dogmatik bir tarzda dünyanın geleceğini kestiriyor değiliz, tersine yeni dünyayı eskisinin eleştirisi yoluyla bulup çıkartmaya uğraşıyoruz... Geleceği bina etmek ve herşeyi bütün zamanlar için bir kerede yerli yerine koymak bizim işimiz olmadığına göre, şu anda yerine getirmemiz gereken şey daha da açıktır: kastettiğim, varolan her şeyin amansızca eleştirilmesidir. Bu eleştiri hem vardığı sonuçlardan, hem de çatışmaya gireceği muhtemel güçlerden korkmaması anlamında amansız olmak zorundadır."

Bu eleştiriyi yalnızca varolan düzenin eleştirisiyle sınırlamıyor, tersine bütün "reform" hareketlerinin de "içerden" eleştirisine kadar genişletiyordu. Onun nispeten geniş bir anlamda kullandığı "reformcular" ile kastettiği, o günün sosyalizm ve komünizmleriydi. Bütün bu sosyalizm ve komünizmler hemen hemen bütünüyle politika dışında yer alıyorlardı ve "toplumsal sorun"un çözümünün siyasal araçları ve siyasal gücü gerektirdiğini idrak etmiş değillerdi. Bu nedenle Marx bu komünizmlerle arasına bir mesafe koymayı elden bırakmamıştı:

"Komünizm de, özgül olarak, dogmatik bir soyutlamadır; ancak benim bu bağlamda üzerinde durduğum hayalî ve ileride mümkün olan bir komünizm değil. Cabet, Dezamy, Weitling vb. tarafından vazedilen, gerçekte varolan komünizmdir. Bu komünizmin kendisi de henüz kendi antitezinin -özel mülkiyetin- bulaşmış olduğu insani ilkenin bir ifadesidir. O yüzden, özel mülkiyetin ortadan kalkmasıyla komünizm aynı şeyler değildir..."

Marx'ın Ruge'ye yazdığı mektuplar *Deutsch-Französische Jahrbücher*'in Şubat 1844'te yayınlanan ilk sayısında çıktı. Aynı sayıda Marx'ın "Yahudi Sorunu" ve "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı-Giriş" başlıklı iki yazısı ile Friedrich Engels'in "Ekonomi Politiğin Anahatları" ve "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu" başlıklı yazıları da vardı. Mektuplar, Marx henüz Almanya'da iken yazılmıştı. Marx bunlardan birinde, Ruge'nin yanına, Paris'e geleceğini bildiriyordu: "Paris'e, felsefenin eski üniversitesi ve yeni dünyanın başkentine... Teşebbüsümüz gerçekleşse de gerçekleşmese de, ay sonunda Paris'te olacağım, zira buradaki atmosfer insanı bir serf haline getiriyor ve Almanya'da özgür faaliyet için hiçbir ihtimal göremiyorum."

1843'de Marx'ın *yönettiği* Rheinische Zeitung'a *konulan yasaklar üzerine çizilmiş olan ve* Marx'ı *Yunan mitolojisinin zincire vurulan kahramanı* Promoteus'a *benzeten ünlü illüstrasyon. Bir matbaa makinesine zincirlenmiş olan* Marx'ı, *ayağından Kültür Bakanı* Eichhorn'a *(Almanca: sincap) bağlanmış olan Prusya kartalı, ciğerinden gagalıyor; Koblenz, Trier, Krefeld, Düsseldorf, Köln, Aachen, Elberfeld gibi Ren şehirleri, olan biteni üzüntüyle izliyor.*

Marx, Paris'e Ekim 1843'ün son günlerinde geldi, Vanneu Sokağı'nda 23 no.lu eve yerleşti. Eşi Jenny, Ruge'ler, Herweg'ler ve Maurer'ler ile birlikte kısa süren bir Fourierci ortak yaşama deneyinin ardından, Guizot hükümeti tarafından Paris'ten çıkartılıncaya kadar aynı sokaktaki 38 no.lu evde oturdu.

Deutsch-Französische Jahrbücher'in ilk sayısında yayınlanan "Yahudi Sorunu" yazısını gelirken yanında getirmişti. İkinci yazısı olan "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı-Giriş" başlıklı yazısını ise Paris'te kaldığı süre içinde yazdı.

"Yahudi Sorunu"nun merkezinde, dinsel sorun olmaktan çok Prusya Yahudilerinin haklarının Hıristiyanlar karşısında kısıtlı oluşundan kaynaklanan toplumsal ve siyasal sorunlar vardı. Daha çok, Bruno Bauer'in *Deutsche Jahrbücher*'de yazdığı bir dizi makale ile ortaya attığı, dinsel önyargıların ve dinsel ayrımların, liberal ve laik bir devlet aracılığıyla ortadan kaldırılabileceği hayallerinin eleştirisine dayalı olan "Yahudi Sorunu", siyasal kurtuluş ile insanın kurtuluşunun özdeşleştirilmesinin yarattığı yanılsamayı ortaya çıkartmayı amaçlıyordu.

Bauer, Hıristiyanların da Yahudilerin de birlikte yaşayabilmeleri için, onları birbirlerinden ayıran şeyi, yani dinlerini ortadan kaldırarak, siyasal ve medeni özgürlüğe dayalı bir devlet çevresinde birleşmelerinin bütün insanların kurtuluşu olacağından yola çıkmıştı.

Marx ise, din işlerinin devlet işlerinden bütünüyle ayrılmış olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nden derlediği örneklerle, dinden siyasal kurtuluşun, yani devletin dinden ayrılmış olmasının, insanları dinsel kavramların ve pratiklerin egemenliğinden kurtarması anlamına gelmeyeceğini gösterdi:

"Tam siyasal kurtuluşun ülkesinde bile dinin yalnızca varolmakla kalmayıp taptaze ve canlı

Parantezin Açılışı: (1844-48)

Marx ve Engels'in düşüncelerinin gelişim sürecini evrelere ayırıp her birine farklı bir anlam iliştirme girişimleri çeşitli tartışmalara yolaçmıştır. Eğer Marx ve Engels "bilimsel sosyalizmin kurucuları" olarak tanımlanacaklarsa, kurucuların bizzat kendilerinin "kuruldukları" dönemin belirleyici bir önem taşıması gerekir. Marx'ın, *maddi* süreçlerin incelenmesinde, sürecin en gelişkin evresini hareket noktası aldığı doğrudur. Ancak aynı yöntemi Marx'ın kendi *düşünce* sürecinin gelişmesine uygulamak yerinde olmayacaktır. Bilimsel sosyalizm bir bütün olarak alınırsa, bu sistemin asal, daha sonrası açısından yönlendirici pek çok ögesinin 1844-48 arasında ortaya çıktığını söylemekte sakınca yoktur.

1844-48 dendiğinde akla başka pek çok isim, sosyalist akım gelecektir. Ardından, bir soru belirebilir: Marx ve Engels'in düşüncelerinin bu akımlarla etkileşimi hangi kanallarda gelişmiş, "sentez" ortaya nasıl çıkmıştır?

"Sentez" sözcüğünü kullanırken ihtiyatlı olmak gerekir. Çünkü Marx'ın düşüncesinin, geçmişin ve dönemin öteki "sosyalist" akımlarının klasik anlamda bir sentezıyle geliştiğini söylemek doğru olmaz. Basit sentez, geriye dönük ayrıştırmaları da olanaklı kılar. Bileşenler, tek tek seçilip bütünden ayrıştırılabilirler. Marx'ın nihai sonucunu ise ayrıştırmaları dışlayan, özel bir "biyolojik sentez" sınıfına sokmak daha doğru olacaktır. Önce ütopyacıların, sonra da dönemin siyasal akımlarının Marx'ın düşüncesinin gelişimine katkıları inkâr edilemez. Ancak aynı katkıların Marx'ın sistemindeki başlangıç ve bitiş noktalarını saptamaya çalışmak anlamsızdır. Çeşitli ögelerin, nihai sistem içindeki "sınırları belirlenmiş" paylarını tanımlama yerine, hepsinin, aynı sistemin oluşumundaki *yönlendirici* etkilerini görmeye çalışmak çok daha yararlı olacaktır.

Çünkü bunlar, kendi başlarına bütünsel sentez ögeleri olmaktan çok, Marx'ı derinlikli ve yoğun ara çalışmalara yönelten uyarıcılardır.

Marx'ın kendi gelişimi ile birlikte, varolan akımlara yaklaşım yollarını doğrudan belirleyen etmeni, ulusal sınırları aşan bir entelektüel konumlanışta bulabiliriz. Almanya'dan başlayan yolculuk Paris, Brüksel, Londra uğraklarından geçmiştir. Ancak bu "aşkınlık" fiziksel konumun çok ötesinde bir derinlik daha sunar. Marx'ın yöntemde "en Alman" olduğu uğraklarda asıl ilgi nesnesi Fransız'dır; bu ülkenin ihtilalci deneyimleridir. Aynı Marx'ın Fransız siyasal pratiğine yaklaşımında ise, "umut referansı" daha çok İngiliz işçi hareketidir...

Sistemin oluşumunda Fransa'nın deneyimine ve sosyalist akımlarına özel yer kazandıran, kendi "tamlık"ları ya da olgunluklarından çok, Marx'ın bunlara "Almancı" bir yöntemle yaklaşıp hepsini bu anlamda "doldurması"dır. Marx, ulusal sınırları aşmak zorundaydı. Çünkü Hegel'den (ve Fichte'den) edindiği bütünsellik anlayışı ve yöntemsel miras, kendi boşluklarını, *siyasal* açıdan en çok Fransa, *maddi* açıdan da en çok İngiltere ile doldurabilirdi. Alman felsefesi, Fransız sosyalizmi ve İngiliz ekonomi politiği, sistemin oluşumunu, basit bir sentezle değil, Marx'ın ünlü "düşünülmüş somut"uyla ve yeniden üretilerek etkilediler.

1844-48 ürünlerinde bir başka temel motif daha göze çarpar. Marx, Fransız sosyalizmine diyalektikçi yaklaşıyordu; ama bu diyalektiğin kendisi de, Hegelci kategorilerin ötesinde bir maddi temel kazanmak zorundaydı. Dolayısıyla Marx'ın felsefe, siyaset ve ekonomi politiğe ilişkin tartışmalarında ana dürtü, hep maddi temelleri açıklama çabası olmuştur. Marx'ın genç Hegelcilerle, eleştirel okulla ve "gerçek sosyalizm"le hesaplaşmasında odak nokta, düşünsel etkinliğin tarihini doğanın ve sanayiin tarihiyle bütünleştirebilme uğraşıdır. Fransız sosyalizminin değerlendirilişinde canalıcı katkı, ya bir ütopya ya da bir siyasal etkinlik olarak görülen sosyalizme reel toplumsal temellerin sağlanmasıdır. Nihayet Proudhon'a ve ekonomi politiğe yaklaşımın özünde, burjuva ekonomisinin çeşitli kategorilerinin doğal ama tarihsel, başka bir deyişle maddi ama geçici niteliklerinin sergilenmesi yatar.

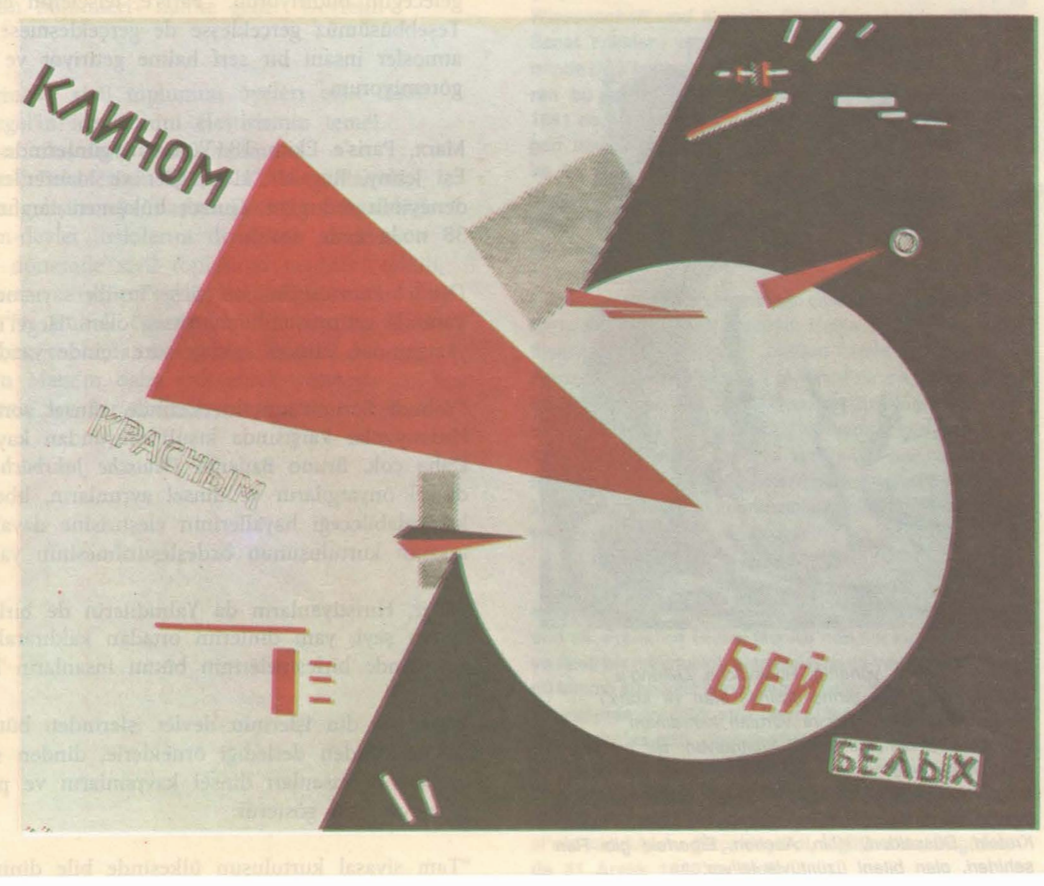
Marx'ın nesnesine Avrupa bütününde yaklaşımı ve bu yaklaşımın maddi süreçleri vurgulayan ağırlığı, bir yanıyla ortaya gelişkin ve kapsayıcı bir sistem çıkarırken, öteki yanıyla Marx'ın düşüncesini adeta bir sarmalla dönemin verili siyasal pratiğinin ötesine taşımıştır. Bu da 1844-48'in önemli bir ürünüdür. Kaçınılmaz da sayılsa, bunun belirli bir maliyeti olmuştur. Tek tek araştırma dallarında Marx'ı derine, somuta ve ayrıntıya indiren yöntem, sistemin bütününün ifadesinde, bu kez onu Almanya, Fransa ve İngiltere'nin pratiklerinin ilerisine taşıdığında, 1848-50'nin öğretici deneyleri de henüz yaşanmamıştı.

WEITLING VE PROUDHON

Bunlar, Marx'ın kendi "dram"ını da anlatır. İki ismin, Weitling ile Proudhon'un, emekçi hareket içinde Marx ve Engels'den daha büyük etkileri vardır.

Başlarda Marx ikisini de övmüştür. Elimizde, bu övgüleri "politika gereği" saydırtacak veri bulunmuyor. Belki de Marx, daha başlarda ortaya koyduğu "felsefe-proletarya buluşması"nı bu iki emekçide somutlamak istemiştir. Ama Marx bir taşra politikacısı da değildir. İnandıklarının geçerliliği tartışılırken, nüfuzları ne olursa olsun, gelişkin düşünceyi hor gören bir tür çarıklı küstahlığa verecek primi yoktur. Onu yalnızca Weitling ve Proudhon'dan değil, kolay çözümler peşindeki başka emekçi önderlerden de gerektiğinde uzak kılabilecek bir konumdur bu.

Ancak Weitling, Proudhon ve benzerleri ile 1844-48 dönemine özgü polemiksel ilişkiler, ileride doğrulanmayacak kimi özel vurgu kaymalarına da neden olmuştur. Marx bu tür polemiklerinin çoğunda, nesnelliğin rolünü vurgulamaya yöneldi. Marx, "bilimsel olmayan" yönelimlerin yaygınlığını da, aynı nesnellik vurgusuyla uyumlu olarak, proletaryanın (ve kapitalizmin) henüz yetersiz kalan gelişimine bağlamıştır. Bu ikisi geliştikçe, hem ütopyacı hem de reformist olan, siyasal çerçevenin dar-

Karşı sayfada: *Elbedfeld barikatlarından, Ekim Devrimi'ne. 1848 Devrimi'nin çizeri bilinmeyen naif pankartı, siyasal mücadelenin merkezine işçilerin yerleşmekte olduğunun grafik bir kaydı olarak, dünya tarihinde bir "parantez"in açıldığını haber verir. Henüz geçiş halindeki işçinin, yarı pleb karakteri, posterin "yansıtıcı" sınırlılığında, anlatımının dolayımsızlığında, kendisini açığa vuruyor. Yanda: 1920'nin suprematist Sovyet ressamı Lazar' M.Lissitski, sonraki 70'ten fazla yılın, insanlığın sanat hazinesine kattıklarını sosyalist devrimci mücadele içinde yeniden üretirken, teoride ve siyasette olduğu gibi sanatta da "parantez"in içinin asıl o an dolmaya başladığına işaret eden birçok sanatçıdan yalnızca biriydi. Kızıl üçgenin, beyaz çemberi parçalayışı, Sovyet devriminin ilk yıllarında Avrupa kültür mirasının sosyalizm tarafından devralınmasının en parlak ve cüretkâr girişimlerinden birine tanıklık ediyor. Sonraki, "parantezi" kapatma girişimleri Sovyet sanatını yeniden 1848'in naivliğine iade edecekti.*

lıklarını aşamayan görüşler *kendiliğinden* terkedilecek, bilimsel ve devrimci olansa, gene kendiliğinden, üstün gelecektir...

Gerçekleşen bu olmamıştır. Ama Marx'ın bunu hiç görmediği de söylenemez. Örneğin 1848-50 deneylerinden sonra, Mart 1850 tarihli ünlü "Hitap"ı okumak yetecektir. Gene de ilginç olan, Marx'ın 1848 tarihli *Manifesto* iyimserliği ve güveni ile 1850 tarihli öfkeli radikalizmi arasındaki açıklığı kendi döneminde tartışılmaz bir netlikte dolduramamasıdır. Kimi Batılı Marksistler, aynı boşluğu, Marx'ta bir "siyaset teorisi"nin bulunmayışı ile açıklama eğilimindedirler.

Marksizmin işçi sınıfı içinde rakipsiz konum sağlayabildiği daha sonraki örneklerde bile bu sonuç hiçbir zaman "kendiliğinden" ortaya çıkmamış, ayrıca tek başına proletaryanın "fiziksel" gelişimi ile açıklanabilir bir nitelik hiç taşımamıştır.

Ancak, Marx'ın özellikle Proudhon'a yönelik eleştirel ilgisi önemli ve kalıcı ürünler de vermiştir. Burjuva toplumunun ekonomik kategorilerinin diyalektik silahlarla derinliğine incelenmesinde Proudhon eleştirisinin kendine özgü bir işlevi olmuştur. Sözgelimi ücretlerle fiyatlar, rekabetle tekel, yoğunlaşmayla işbölümü vb. ilişkilerin çözümlenmesinde, *Felsefenin Sefaleti* ile büyük adımlar atılabilmiştir. Tarih henüz 1847 iken, üretim sürecinde yalnızca malların değil, bu malları ortaya çıkaran belirli *ilişkilerin* de üretildiği sonucu artık netleşmiştir.

SİYASAL VE TOPLUMSAL

Burada "Fransız bağlantısı"nın önemi yeniden öne çıkar. Bu ülkede Jakobenlerle başlayan bir gelenek, toplumsal tabanını geliştirirken, ütopyacıların toplumsal projeleri de siyasal bazda bir devrimci-reformist ayrışması yaşamıştır.

Bu süreç önemli potansiyeller barındırır. Ne var ki, Fransa'da, hem toplumsal hem de devrimci olan, bir türlü "teorik" olamamış, gelişkin bir teorik sisteme kavuşamamıştır. Althusser, Fransız burjuvazisinin orta sınıf aydınları da devrimci sürece katabilen eski dinamizmini, teori eksikliğinin gerekçesi olarak gösterir. Başka bir deyişle, devrimci sürecin pratiğinde kendine yer bulabilen aydının, Almanya'da olanın tersine, teoriye ilgi duymadığı söylenebilir.

Bu noktada, Blanc tarafından temsil edilen reformist kanat, Marx açısından pek "derine indirici" bir tahrik odağı oluşturmaz. Blanqui ve onun "ihtilalci" çizgisi çok daha önemli sayılabilir. Çünkü burada Marx kendi sistemini salt ihtilalci yanıyla değil, bir de bu sıfatın dayandığı özgün temellerle ayrıştırmak durumundadır.

Marx, daha 1844 yazılarından başlayarak, kurtuluşun siyasal ve toplumsal gerçekleşme biçimlerini birbirinden ayırır. Çünkü Marx, kapitalist ve feodal toplumlar arasında özel bir farklılık daha yakalar: Feodal toplum, bütün olarak, aynı zamanda siyasal toplumdur. Dolayısıyla feodalizmi hedef alan bir siyasal devrim, bu eski düzenle sınırlı olmak üzere, toplumsal içerik de taşır. Böylece "sivil toplum" belirginleşip, siyasal toplumdan, devletten ayrışır. Daha sonrası için, durum farklıdır. Kapitalist toplum çerçevesindeki *siyasal* süreçlerin etki alanı, sivil topluma ulaşamama anlamında sınırlıdır artık. Sonuçta, hem varolan yapılar, hem de onlara yönelik devrimci süreçler açısından "siyasal" ile "toplumsal", farklı şeyleri tanımlamaya başlarlar.

Tüm bu çözümlemelerde eksen alınan siyasal pratik, tartışmasız biçimde Fransız İhtilali ve izlediği süreçtir. Dolayısıyla Marx'ın 1844-48 arası devrim modeli burjuva demokrat doğrultuda giderek *yükselen* bir çizgi varsayımına dayanır. Böylece devrimci sürecin başını çekebilecek, ama sınırlı bir *siyasal* alanın ötesine geçemeyecek bir demokrat burjuva kesim karşısında proletarya, kendi adına, *toplumsal* kurtuluşun koşullarını öne sürmelidir. Özetle, burjuva devriminin yükselen çizgisi, proletaryanın bilincini engelleyen son tortuları da gidererek, saf proleter devrim için elverişli ortamı hazırlayacaktır.

Fransız İhtilali'nin güçlü etkisi hâlâ gündemdedir. İlk çalışmalarında siyasal kurtuluşa "bazı şeyleri devlet alanından sivil toplum alanına itmek"ten öte işlev tanımazken, Marx'ın çubuk bükme nedeni açıktır: Yeni bir devrimci dönemin *toplumsal* hedeflerini da gene Fransız İhtilali'nin *siyasal* çizgisi ve kapsamında arama eğilimindeki akımların eleştirisi...

1844 yazılarında Marx'ın daha ileri gittiği noktaları bulmak mümkündür. Örneğin siyasal düşüncedeki berraklık ve gücün, toplumsal kötülüklerin doğasını kavrayabilme yeteneği ile ters orantılı bir konuma yerleştirildiği görülür. Ancak burada Marx'ın gündeminde olan, 1789-93 dönemi ve özel olarak da *Jakobenler*dir. Öyle denebilir ki, 1848-50 deneylerine dek Marx, siyasal eylemlilik dozu yüksek sosyalist akımları da hep aynı gözlüklerle izlemiştir. Eski Jakobenizm ile yeni Cabet-Blanqui bağlantısının net oluşunun, Marx'ı bu konuda daha duyarlı ve ısrarlı kılmış olması mümkündür.

1844-48 arasının Marx'ında, siyasal ile toplumsal arasındaki açı, gerek Fransız İhtilali'nin etkileri gerekse dönemin öteki sosyalist akımlarından ayrışma gerekçeleriyle, fazla geniş tutulmuştur.

Kurtuluşun toplumsal ve siyasal boyutları arasındaki açıklığın kapatılması, Marx'tan bu yana, sosyalist düşünce ve eylemin en önemli sorunlarından biri oldu.

Açıklığı kapatmaya yönelik olarak *siyaset yakasından* başlatılan köprüler arasında belki de en önemlisi, proletarya diktatörlüğüdür. Bu kavramın, üstelik somut içeriğine ilişkin vurgulamalarla ilk kez 1848-50 deneyleri sonucunda yerleşmesi bir rastlantı sayılamaz. Kimi araştırmacıların, Marx'ın kavramı kullanış nedenini açıklamak üzere başvurdukları "Blanquistlere verilmiş bir ödün" teması, temelsizdir. Marx ve Engels gibi insanların, Blanqui'ye verdikleri bir "ödün"ün bunca yıl (örneğin *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nin tarihi 1875'tir) hatırı olabileceğini düşünmek zordur.

Sözü edilen açıklığın kapatılmasında gene siyaset yakasından başlatılan bir başka köprü olarak, *örgüt* düşüncesinin gelişimi gösterilebilir. "Gizlilik okulunda yetişmiş, katı disiplinli, az sayıda ama kararlı insanın devlet yönetimini ele geçirmesi ve daha sonraki enerjik eylemlerle proletaryanın tümünü saflarına çekmesi..." Burada Batılı bir akademisyenin Lenin'i ve bolşevikleri anlattığı kuşkusuna kapılınabilir. Bunlar, Komün'ün 20. yılı dolayısıyla, 1891'de Engels'in *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı yeni bir "Giriş"te yeralıyor. Burada Engels Blanquistleri anlatıyor. Engels Blanquistleri bu saydığı yanlarıyla değil, 1871 Komünü'nde, bu nitelikleri ile uyumlu işleri yapamadıkları için eleştiriyor. Bu yaklaşım ilginçtir. Yıllar sonra başka devrimcilerin Komün deneyinden bu yönleriyle yararlanmış olmaları da herhalde rastlantı sayılamaz.

Özetin özeti, Marx'ın 1844-48 arası oluşan sistemini "açılmış", ama kapanmayacak bir parantez olarak değerlendirmek gerekir. Bu parantez, ütopyacıların uzantılarıyla ve dönemin öteki sosyalist akımlarıyla ilişkiler sonucunda biçimlenmiş ve "öyle" açılmıştır. Daha sonra içine pek çok şey konulmuştur. Bunları tartışmak mümkündür. Ancak günümüzde, parantezin bizzat kendisinin açılışını da sorgulatacak bir neden bulmak pek mümkün değildir.

Parantezi, 1848 yılıyla, 1850'nin öfkeli radikalliğiyle, Engels'in çok sonraki kimi düzeltme ve önsözleriyle *kapatmak* da mümkün değildir. Daha ötesi, Lenin'in örneğin örgüt, emperyalizm ve proletarya diktatörlüğü gibi alanlardaki katkılarını da, büyük önemlerinin dışında, "parantez kapatıcı" bir nitelikte görmemek gerekir.

Hepsinin anlamı, bir temelin varlığına ve pek çok alandaki yönlendiriciliğine karşın, çeşitli siyasal almaşıkların, yolların ve yeniliklerin ortaya çıkabilme potansiyelidir.

METİN ÇULHAOĞLU

bir biçimde yaşamaya devam ediyor olması gerçeği, dinin varlığını sürdürmesinin devletin yetkinleşmesi ile çelişmediğini gösterir... İnsan kendisini devlet aracılığıyla tanrıtanımaz olarak ilan ettiği -yani devletin tanrıtanımaz olduğunu ilan ettiği- zaman bile, dinsel önyargılarını korumaya devam eder. Çünkü. kendisinin idrakine ancak dolaylı yoldan, başka birşey aracılığıyla varır. Din, insanın kendisini bir aracı dolayımıyla. dolaylı olarak idrakinden başka birşey değildir. Devlet ise. insanla özgürlüğü arasındaki bir aracıdır."

Marx'ın temel tartışması, devletle sivil toplum ilişkisi çevresinde dönüyor ve sivil toplumla devlet arasındaki ayırımın en yüksek gelişmesi halinde dahi insanların bölünmüş varlıklar halinde toplumsal yaşamlarını sürdürmelerinin sona ermediğini, asıl sorunun devletin biçiminde değil, toplumun ikili bir varoluş içinde yaşamasında olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu:

"Siyasal devlet en yüksek gelişmesine vardığı zaman bile, insan yalnızca düşüncesinde ve vicdanında değil, gerçeklikte. hayatın içinde de biri göksel, biri yersel olan ikili bir hayat sürer. İnsanın hem kamusal bir varlık olarak değerlendirildiği siyasal topluluk içinde, hem de bir özel birey olarak öteki insanlara araç muamelesi yaptığı, kendisini bir araç durumuna düşürdüğü ve kendi dışındaki güçlerin aleti olduğu sivil toplumda süren bir yaşantısı vardır."

Marx buradan, siyasal kurtuluşla, insanın gerçek kurtuluşu arasındaki ilişkiyi incelemeye girişir. "Siyasal kurtuluş, kesinlikle, ileriye doğru atılmış büyük bir adımdır; insanın genel kurtuluşunun nihai biçimi değil, bugünkü dünya düzeni içinde insanın kurtuluşunun alacağı nihai biçimdir; burada tartışılan şeyin ise, insanın gerçek pratik kurtuluşu olduğu akıldan çıkartılmamalıdır."

"İnsan, dini kamu hukuku alanından özel hukuk alanına atarak kendisini siyasal olarak kurtarır" ama bu mücadelenin sonu olamaz, "O yüzden Yahudilere kendinizi Yahudilikten kurtarmaksızın siyasal olarak kurtulamazsınız, demekle bir şey söylemiş olmayız; Yahudilikle bağlarınızı koparmaksızın siyasal olarak kurtulabildiğinize göre, siyasal kurtuluşun kendisi, insan kurtuluşunun yerini tutamaz."

Buradan hareketle siyasal kurtuluşun içinde gerçekleştiği Amerikan ve Fransız Devrimlerinin ilkelerinin eleştirisine geçer, bunların tümünün insanların gerçek birliği üzerine değil ayrılıkları üzerine kurulduğunu, devlet düzeyinde birleşen ve eşit olarak görünen insanların, yurttaş

olarak sivil toplumda birbirlerine karşı, birbirlerinden ayrı ve bencil çıkarlar düzeyinde tanımlandıklarını çözümleyerek şu hükme varır:

"İnsanın kurtuluşu ancak, insan kendi güçlerini toplumsal güçler olarak algıladığı, örgütlediği ve artık toplumsal güçleri siyasal güçler biçiminde kendisinden ayırmadığı takdirde tamamlanır." Marx böylelikle insanların birbirleriyle "özgürce" rekabet ettikleri ve gerçek hayatta bölünmüş çıkarlarını siyasal olarak birleştirdikleri, burjuva toplumu çerçevesinde bir kurtuluşun insan kurtuluşu olamayacağını göstererek, 1840'lar Almanyası için bir burjuva kurtuluş programını kategorik olarak reddeder.

Devlet ve din arasındaki bağın siyasal toplumdan kopartılması, devletin dinden ayrılması burjuva devrimlerinin "özgürlük" taleplerinin en önemli bileşenlerinden biriydi. Ama insanın sivil toplumda "özgürleşmesi", onun gerçek özgürlüğü anlamına gelmedi. Devlet ve din insanların birbirleriyle ilişkilerini dolayımlayan üstyapılar olarak özgürlüğü özel mülkiyet çerçevesinde belirlediler. George Cruickshank, Paris'e geldiği günlerde Marx'ın üzerinde durduğu başlıca sorunu, "aşağıdan" alaya alıyor: Cellat ve papaz, devlet ve din aynı üstyapının iki yüzü olarak toplum üzerindeki baskıyı örgütlerler.

Alman Devrimi ve Proletarya

Marx'ın *Deutsch-Französische Jahrbücher*'deki ikinci yazısı, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi-Giriş", Almanya'da gerçekleşmesi muhtemel devrimin karakterine ve itici gücüne ilişkin olumlu belirlemelerde bulunduğu ilk metin olarak Marksizmin tarihi için özel bir önem taşır.

O güne kadarki çalışmaları sırasında Marx, özellikle Fransız Devrimi'nin gelişmesini dikkatle incelemiş ve *siyasal devrimlerin* içinde gerçekleştikleri mekanizmayı çözümlemişti. Bu terminolojik çerçeve içinde *siyasal devrim*, iktisadi ilişkilerden, aile, eğitim ve dine kadar toplumsal hayatın tümünü devletin genel örtüsü altında sarmalayan feodal rejimden, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin devlet vesayetinden kurtularak sivil toplum haline geldiği, burjuva düzenine geçiş demektir. *Siyasal devrim*, devletin *siyasal toplum* olarak toplumsal ve ekonomik ilişkilerden, *sivil toplum*dan ayrışmasıdır. Bunun için ise, iki koşula ihtiyaç vardır. Birincisi, sivil toplumun bir sınıfı, toplumun genel gelişmesinin önünü tıkayan bir başka sınıfla olan mücadelesinde kendi kısmi çıkarını bütün toplumun çıkarı olarak formüle edebilmelidir, bunun için toplumun geri kalanının gelişmesinin, bu sınıfın özgül gelişmesi ile aynı ihtiyaçlara ve imkânlara sahip olmasını gerektirir. İkincisi, bu sınıfın karşısında yeraldığı sınıfın eski toplumun bütün zaaf ve fenalıklarının timsali olması gerekir ki, toplumun geri kalanı bu sınıfın egemenliğinden kurtuluşunu, kendi kurtuluşu olarak görebilsin. Fransız Devrimi'nde burjuvazi, toplumun çoğunluğu olan köylüleri, soylular ve ruhban sınıfına karşı bu mekanizmanın işleyişi ile çevresinde toplamıştı.

Marx, bu çerçeveden hareketle Almanya'daki koşulları incelemeye giriştiğinde, Alman burjuvazisi ve küçük burjuvazisinin partiküler çıkarlar çevresinde dönen hayatının bir kısmi siyasal kurtuluşu bile hayal etmesine olanak vermediği bir darlığa mahkum olduğu sonucuna varır. Almanya koşullarında, Fransa'daki gibi siyasal kurtuluşa önderlik edecek bir burjuva sınıfının sivil toplumun içinden sivrilmemiş olduğunu belirler. Şu halde, Almanya'nın, kısmi, siyasi kurtuluş gibi bir şansı yoktur, Almanya'nın tek kurtuluşu, gelişmesinin önündeki en büyük tarihsel engel olana kısmilikten, kısmiliği körükleyen bütün koşullardan kurtuluştur. "Şu halde, Almanya'nın kurtuluşunun olumlu imkânı nerede yatmaktadır?"

Ortaya attığı bu soruya verdiği karşılıkla Marx, o güne kadar içinde hareket ettiği bütün düşünce çerçevesini parçalayarak, Hegelci tarih ve hukuk anlayışından kesin olarak kopar. Bu andan başlayarak, Marx'la birlikte "proleter sosyalizmi"nin teorik alanına girilmiş olur.

Marx'ın kendi sorusuna verdiği karşılık şudur:

"Cevap: köklü zincirlere sahip bir sınıfın; sivil toplumun, sivil toplumun sınıfı olmayan bir sınıfının; bütün zümrelerin çözünmesi olan bir zümrenin, çektiği sıkıntıların evrenselliği dolayısıyla evrensel bir niteliğe sahip olan ve kendisine karşı özgül değil, genel bir haksızlık işlenmekte olduğu için özgül bir hak iddiasında bulunmayan; artık tarihsel değil, ancak insanî bir unvan üstlenmesi mümkün olabilen, ...sonuç olarak, kendisini, toplumun bütün öteki alanlarından kurtarmaksızın kurtulmasına imkân olmayan ve böylelikle toplumun tüm öteki alanlarını da kurtaran, tek kelimeyle, kendisi, insanın topyekün yitirilmesi olan ve bu yüzden de kendisini insanın topyekün yeniden kazanılmasıyla kazanabilecek olan bir alanın oluşması. Proletarya, özgül olarak, toplumun içinde eridiği bu zümredir."

"Almanyanın kurtuluşunun tek pratik imkânı, insanın insan için en yüce varlık olduğu görüşünü ileri süren teoriden hareket eden kurtuluştur. Almanya'da Ortaçağ'dan kurtuluş, Ortaçağ üzerindeki kısmi zaferlerden de kurtuluşla mümkündür. Almanya'da her türlü bağımlılık parçalanmaksızın, hiçbir türden bağımlılık parçalanamaz. ...Almanın kurtuluşu, insanın kurtuluşudur. Bu kurtuluşun kafası felsefe, yüreği proletaryadır. Felsefe, proletarya ortadan kaldırılmaksızın gerçek kılınamaz, felsefe gerçek kılınmaksızın da proletarya ortadan kaldırılamaz."

"Bütün iç gereklilikleri yerine geldiğinde Alman ayaklanmasının günü, Galya horozunun ötüşüyle ilan edilecektir."

1843 sonunda yazılmaya başlanıp 1844 ocağında bitirilen bu yazı, yeni bir yılla birlikte yeni bir teorik konumun dünya tarihi sahnesine sokuluşunun kaydıdır. Marx'ın yaşamının bundan sonraki bölümü, bu hareket noktasının doğruluğunun ve gerçekliğinin, pratikte yani, maddi

Marx, Ekim 1843'den Şubat 1845'e kadar Paris'te yaşadı. Avrupa'nın siyasal ve kültürel metropolü Paris, Marx'a özellikle modern işçi sınıfıyla ilgili engin gözlem imkânları sağladı. Jenny Marx, 1865'de, Paris yılları üzerine şunları söyleyecekti: "Karl ve ben Ekim başında Paris'e geldiğimizde Herwegh ve karısı tarafından karşılandık. Karl burada Ruge'yle birlikte Deutsch-Französische Jahrbücher'i yayınladı. Yayımcı, Julius Fröbel'di. Bu girişim ilk sayıdan sonra akamete uğradı. Faubourg St-Germain'de, Rue Vanneau'da oturuyorduk ve Ruge, Heine, Herwegh, Maeurer, Tolstoy, Bakunin, Annenkov ve Bernays'le görüşüyorduk."

üretimde ve siyasal faaliyetlerde aranması ve gerçekleştirilmesi süreci olacaktır.

Resim, Alman işçi sınıfının ilk bağımsız örgütlenmesi olan, göçmen kalfaların kurduğu Horlananlar Birliği'nin bazı üyelerinin, "kışkırtıcılar" olarak Paris'ten sürülüşünü gösteriyor.

Marx'ın görüşlerindeki bu şaşırtıcı sıçrama, daha bir yıl öncesine kadar, komünizmle arasına ihtiyatlı bir mesafe bırakan bu genç radikalin kendisini doğrudan doğruya komünist dünya görüşüne bağlamasının nedenlerinin anlaşılmasını gerektirir.

Paris-1844

Marx'ın Almanya'dan Fransa'ya geldiğinde karşılaştığı atmosferin gelişme halindeki görüşleri üzerinde, özellikle de Almanya'da yaklaşmakta olduğunu sezdiği devrimin tabiatına ilişkin görüşleri üzerinde, ciddi bir etki yarattığına kuşku yoktur. 1840'ların Paris'i sosyalist düşüncenin kâbesi gibiydi. Üstelik bu sosyalizm, Almanya'da olduğu gibi radikal aydınların spekülatif tasarımlarının çağıldaması olmakla da kalmıyordu. Fransız işçileri ile, Temmuz monarşisini izleyen yıllarda Paris'e yerleşen göçmen işçilerin kurdukları derneklerin çalışmalarında bir kitle hareketi olarak ete ve kemiğe bürünüyordu.

1840'larda Proletarya

O yıllarda gerek *sosyalizm* gerek *proletarya* terimleri anlam ve içerikleri nispeten belirsiz ve gevşekti. Sosyalizm, denildiğinde bir yandan Owenci, Saint-Simoncu ve Fourierci ütopyacıların, öte yandan sermayeye herhangi bir zararı dokunmayacak sistemler icadeden toplumsal reformcuların görüşleri anlaşılırdı. Bu eğilimler büyük ölçüde "okumuş yazmış" sınıflara yönelmişlerdi. İşçilerin yalnız başına siyasal devrimlerin yetersizliğine kanaat getiren ve topyekûn bir toplumsal değişimin gerekli olduğuna inanan kesimleri ise, kendilerini *komünist* olarak adlandırıyorlardı. Fransa'da Etienne Cabet'nin, Almanya'da Weitling'in işçi sınıfları arasında çok sayıda yandaş bulan düşünceleri, bu ikinci eğilimin ifadesiydi. Dolayısıyla 1840'larda *sosyalizm* bir orta sınıf hareketi, *komünizm* bir işçi sınıfı hareketiydi.

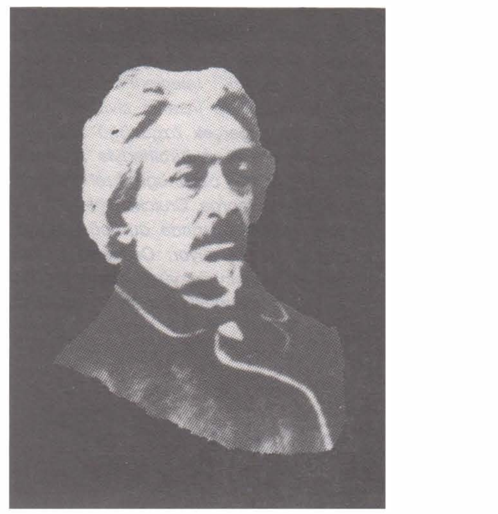
Sosyalizm teriminin çevresinde süregiden tartışma ve spekülasyonların pek azı, mülkiyet ve mülk sahipliği sistemi ile ilgili görünüyordu. Asıl üzerinde durulan merkezî sorun, liberalizm, özgürlük, radikalizm gibi sırf siyasal konuların ötesinde "*toplumsal sorun*"du. Sanayileşen ve burjuvalaşan yeni toplum içinde yığınların düştükleri acınası durumla ilgileniliyor, düşüncenin eksenine *birey*dense *toplum* geçirilmeye çalışılıyordu. Böylelikle, sosyalizm sözcüğü, *toplum* ile ilgili olan herşeyi kapsayan bir genellik ve bundan doğan bir belirsizlikle yükleniyordu. 1848'de yargılandığı sırada, kendisinin sosyalist olup olmadığını soran savcıya Proudhon'un verdiği karşılıklar, terimin genelliğinin onun tarafından nasıl kavranıldığını yansıtması bakımından ilgi çekicidir. Sosyalizmi, "toplumun iyileştirilmesi doğrultusundaki özlemlerin hepsi", olarak tanımlayan Proudhon'a savcının, "o zaman hepimiz sosyalist oluyoruz", demesi üzerine, Proudhon da buna, "Ben de tamamen öyle olduğunu düşünüyorum", diye karşılık verir. 1850'de bir işçi dernekleri birliği kurmaktan yargılanan bir grup sosyalistin duruşmaları sırasında, avukat, savcıya, "siz de, biz de hepimiz sosyalistiz, ancak, görüş açılarımız farklı ...bir bakıma herşey sosyalizmdir... hatta demiryolu şirketleri bile", biçiminde karşılık veriyordu. Bu sosyalizmin, üretim araçlarının özel mülkiyetinin ortadan kaldırılması ile herhangi bir ilişkisinin bulunmadığı aşikârdır. Öte yandan gizli Jakoben derneklerinde ve Paris'in işçi kulüplerinde Babeuf geleneğinden gelen ve Etienne Cabet ve Wilhelm Weitling'in, kendilerini komünist diye adlandıran yandaşları, öteki sosyalizmler ile aralarındaki sınırı mal ortaklığı ilkesinden hareketle çiziyorlardı. Mal ortaklığından kastettikleri de aslında devlet mülkiyetiydi. İşçiler arasında daha yaygın bir yandaş kitlesi bulanlar dolayısıyla sosyalistler değil komünistlerdi.

1840'larda İşçi Sınıfı ve Proletarya

1840'larda işçi sınıfı ve proletarya kavramlarının anlamları da en az sosyalizm kavramınınki kadar belirsiz ve muğlaktı.

19. yüzyılın ilk yarısı bütün kıta ölçeğinde büyük nüfus hareketlerine sahne oldu. Büyük ölçüde tarımsal nüfusun kentlere ve sanayiye doğru akması şeklinde cereyan ediyordu. Bu akış, hem şehir hayatının vaadettiği yeni yaşantı imkânlarından, hem tarımda yaygınlaşan mülksüzleşmeden kaynaklanıyordu. Bu hareketlilik eski iş bölümünün doğasını değiştirirken, geçimlerini gündelik çalışma ile sağlayabilen, istikrarsız hayat şartları ile kuşatılmış, büyük bir çalışanlar kitlesini büyük sanayi ve ticaret kentlerinin çevresinde yoğunlaştırdı. Bu büyük kitle, bugün olduğu gibi nispeten belirgin hatlarla birbirlerinden ayrılmış değildi. Bu yüzden, hayatını çalışarak kazananların tümünü kapsayan çok geniş anlamlı terimlerle adlandırılıyorlardı. "Çalışanlar", "işçiler", "emekçiler", "proleterler" gibi terimlerin tümü, zanaatkâr ve köylülerden, lumpenproleterlere kadar çok geniş bir topluluğu kucaklayan anlamlara sahipti. "İşçiler", esas olarak hayatını kollarıyla çalışarak kazanan ve ücretini saat hesabı ya da parça başı olarak alan ve kayda değer bir mülkiyete sahip bulunmayan emekçiler demekti. Ancak toprak sahibi köylüler arasında önemli bir kitle de, yeterli topraktan yoksun olduğundan, geçimini sağlamak için ya daha varlıklı köylüler, komşularının toprağında ya da civardaki fabrika ya da madenlerde gündelikçi olarak çalışarak küçük mülk sahiplerinden çok işçilerinkine benzer bir toplumsal çalışma ve yaşama tarzı ediniyorlardı.

Marangozlardan kasaplara kadar el becerisiyle çalışan zanaatkârlar da, bir yandan kendi üretim

HESS, MOSES (1812-1875)

19. Yüzyıl ortalarında Alman küçük burjuva aydınları arasında sosyalizmin yayılmasında oldukça etki sahibi olan, "gerçek sosyalizmin" kurucusu Moses Hess, 21 Ocak 1812'de Bonn'da doğdu. Babası, zengin bir Yahudi şeker fabrikatörüydü. Çocukluğu sofu bir Yahudi ortamında geçti. İyi bir eğitim gördü, Spinoza, Hegel, Fichte ve Feuerbach'ı okuyarak, sosyalizmi benimsedi.

Hess, 1837'de ilk eserini yayınladı; *Heilige Geschichte der Menschheit von einem Jünger Spinozas verfasst* (Spinoza'nın Bir Çömezinden: İnsanlığın Kutsal Tarihi). Hess bu kitabında, "wahre Sozialismus" (gerçek sosyalizm) diye adlandırdığı idealist sosyalizm tasarımını anlatır. Hegel'in aşkınlık felsefesinin izlerini taşıyan bu tasarım, bozulan Tanrı-insan birliğinin yeniden kurulmasının yolu olarak, mülkiyet ve miras haklarının yeryüzünden kalkması gerektiğini saptar. Az ilgi toplayan bu eserinden sonra Hess, küçük burjuva aydınları ve özellikle Genç Hegelciler arasında sosyalizmin yaygınlaşmasına yol açan *Die europaeische Triarchie* (Avrupa Triumvirası) eserini yayınladı. Bu kitapta, Almanya'nın toplumsal-ruhsal özgürlük itkisini, Fransa'nın toplumsal-siyasal özgürlüğü, İngiltere'nin ise iktisadi gelişmişlik düzeyine bağlı olarak tam özgürlüğü Avrupa'ya sunma sorumluluğuyla yüklü olduğunu anlattı. Bu kitap, Hess'in kendi "gerçek sosyalizmi" ile, o sıralar yazılarını okuduğu Marx'ın tahlillerini eklektik bir şekilde yanyana getirme çabasıydı.

Hess, onu işlerinin başına geçirmek isteyen babasına bağımlı yaşamaktan kurtulmak için gazeteciliğe başladı. Bu sıralar, yaşamının sonuna kadar birlikte olacağı bir fahişeyle evlenmişti. 1842'de Köln'de *Rheinische Zei-*

araçlarının sahipleri olarak küçük mülk sahipleri zümresine dahildiler; ama diğer yandan sanayinin rekabeti karşısında çöküntüye uğradıklarından, yanlarında çalıştırdıkları işçiler kadar çok ve uzun süre kollarıyla çalışarak işçilerin kitlesi ile benzer hayat koşullarına sürükleniyorlardı. Bu zanaatkârların sayıları fabrika işçilerininkinden daha çoktu. Vasıflı işçiler de işbölümü sürecinin derinleşmesi ve giderek artan ölçüde makinaların onların becerilerinin yerini almasıyla, işçilerin saflarına yeni katılan vasıfsız işçilerin konumuna düşüyor; sanayileşme sürecinin sıkıntılarını derinden yaşıyorlardı. Birkaç kuşaktır kentli olan ve dolayısıyla da nispeten daha eğitimli olan bu kesim, mülkiyetten hemen hemen bütünüyle kopmuştu. Bu yüzden, sosyalist ve komünist fikirlerden daha büyük süratle etkileniyor ve bu fikirlerin işçi sınıfı arasına taşınmasında önemli roller oynuyorlardı.

Zanaatkârlar, vasıflı işçiler, çalışan köylüler ve kol emekçilerinin altında Fransızların "*canaille*", Almanların "*pöbel*", İngilizlerin "*pauper*" dedikleri kitle yer alıyordu. Orta Çağ'dan beri her yerde toplumun tüm sınıflarının kıyısında yaşamak zorunda olan, mülkiyet, beceri, eğitim ve herşeyden yoksun bir kitle varolagelmişti. Bunlar kurulu düzenle bağları hemen hemen hiç olmayan, aile hayatından oldukça uzak yaşayan, düzenli ve istikrarlı çalışma olanağı bulamayan ya da aramayan lumpenproleterler kitlesiydi.

Bütün bu çalışanlar ve yoksullar kitlesinin çeşitli kategorileri arasındaki sınır çizgileri, kesinlikten uzak, yöneticilerin özellikle işsiz güçsüzleri ötekilerden ayırma çabalarına karşın, birbirine karışmaya ve birbirinin içinde erimeye eğilimliydiler. Çalışanlar için nüfus artışı, kırda yoksullaşma, göç, kentleşme ve fabrika üretimine geçişle belirlenen modernleşme, bu karışma ve kaynaşmayı toplumun alt katmanlarının yaşama ve çalışma koşullarını çok yönlü dönüşümlere uğratarak daha da hızlandırıyordu. Bütün bu mülksüz yoksullar ve çalışanlar kitlesine 1830'lar ve 1840'lardan sonra genel olarak proleter denilmeye başlandı. Latince *proletarius* sözcüğü, devlete tek yararı çocuk yapmaktan ibaret görülen, toplumun en alt katmanına dahil yurttaşlar anlamına geliyordu. Kentler bir yoksul mülksüzler ordusuyla kuşatılmaya başladıktan sonra, bu en alt sınıfı, kategorilerini gözetmeksizin proleter olarak adlandırmak adet haline gelmiş, bu içeriğiyle proleter sözcüğü işçiden daha geniş bir anlam kazanmıştı.

Öte yandan çalışanlar kitlesi, 1830 devrimini izleyen yıllarda toplumsal mücadelelerdeki konum ve rollerine ilişkin kendilerine özgü fikirler geliştirmeye başlamışlardı. Önceki bütün devrimler ve toplumsal mücadelelerde kentlerin yoksul nüfusu, *sansculotte*'lar (ayaktakımı) ve köylüler, kimi zaman burjuvaların, kimi zaman kralcıların, kimi zaman da kilisenin çağrısına uyarak sokaklara dökülmüşler, eski toplumun bu üç büyük zümresinin birbirlerine karşı yürütttükleri iktidar mücadelesinde, siyasal devrim ve karşı devrimlerin aracı olmuşlardı. Yönetici sınıflar kendi amaçlarına ulaştıktan sonra ise, silahsızlandırılarak tekrar çıktıkları inlerine geri gönderilmişlerdi. Ancak Lyon'lu dokumacıların "ya çalışarak yaşamak ya döğüşerek ölmek" çığlığıyla giriştikleri ilk bağımsız toplumsal ayaklanmadan beri çalışanlar, toplumsal mücadele sahnesinde, kendi amaçları, kendi çıkarları ve kendi fikirleri doğrultusunda yer alma eğilimi gösteriyorlardı (Bkz. 1848 Avrupa Devrimleri-Fransa). Bu

tung'un kurucuları arasında yeraldı. Gazetenin yönetmenliğini umduğu halde, "sosyalist" olduğu için bu görev kendisine verilmeyince, Paris'e gitti. Paris'te Haklılar Birliği çevresine girerek Marx'la tanıştı. Hess, Marx'ın görüşlerini tam olarak kavrayıp benimsemese de, onun düşüncelerinin çığır açıcı önemini çevresine telkin etti; "Darwin'in doğanın ekonomisi için yaptığı bilimsel tahlili, Marx toplumsal ekonomide gerçekleştirdi" görüşünü savundu. Marx, Hess'in "gerçek sosyalizmini" ve Hegelci idealizmini, *Die deutsche Ideologie*'de (1846, Alman İdeolojisi), alaycı bir dille eleştirmişti.

1848 Devrimlerinden sonra Almanya'dan ayrılan Hess, bir süre Avrupa'da dolaştıktan sonra 1853'de Paris'e yerleşti. 1863'de Lasalle'ın kurduğu *Allgemeine Deutsche Arbeiterverein* Genel Alman İşçi Derneği'ne girdi. 1866'da Dernek, programına burjuva demokratik haklar talebini koyunca, bunu uzlaşmacı bir devranış sayarak ayrıldı. 1. Enternasyonal'in 1868 Brüksel, 1869 Basel toplantılarında da bulunan Hess, 8 Nisan 1875'de Paris'-te öldü.

Hess yaşamı boyunca, döneminin en radikal, enternasyonalist ve devrimci çizgilerini destekledi. Marksist filozof Lukacs, onun teorideki idealizmiyle pratikteki radikal tutumu arasındaki çelişkiye dikkat çekmiştir. Hess, 1862'de yayınladığı *Rom und Jerusalem* (Roma ve Kudüs) kitabıyla, Avrupa'da siyonizmin ve Yahudi hareketinin de öncüleri arasında yeraldı. Bu kitapta Hess, Yahudilerin kapitalist toplumdaki sınıfsal konumlarından bağımsız olarak, ulusal kurtuluşlarını gerçekleştirmelerinin mümkün ve gerekli olduğunu savunarak, Filistin'de bir Yahudi devleti fikrini gündeme getirmişti.

Wilhelm Weitling ve Karl Marx

Wilhelm Weitling ile Karl Marx'ın 30 Mart 1846'da Brüksel Komünist Heberleşme Komitesi'nde bir araya gelerek yaptıkları tartışma, fazla uzun sürmedi. Üzerinde tartışılan konu, Almanya'da en iyi nasıl propaganda yapılabileceği sorunu idi. Marx'ın yoğun saldırılarına Weitling, "kendi yürüttüğü mütevazi hazırlık çalışmalarının, halkın zulüm ve acıyla dolu dünyasından çok uzak olan birtakım adamların masabaşı tahlillere dayalı öğretilerinden ve yaptıkları eleştirilerden ortak mesele için galiba daha önemli olduğunu" belirterek karşılık verdi. Bunun üzerine Marx, masaya yumruğunu vurup Weitling'e şu sözleri haykırarak tartışmayı bitirdi: "Şimdiye dek cehaletin kimseye bir yarar sağladığı görülmemiştir". Burada çatışan çelişkiler neydi? Elbette Weitling bilgisiz değildi, komünist teorisyen ve işçi hareketinin örgütçüsü olarak yaptıklarından da haklı olarak gurur duyabilirdi. 5 Ekim 1808'de bir aşçı ile, doğumundan kısa bir süre sonra Rusya seferinde ölen bir Fransız subayının oğlu olarak Magdeburg'da doğmuştu. Kadın terziliği zanaatını öğrendi ve 18 yaşında, kalfa olarak gezici işçiliğe başladı. Hamburg'da düzenlenen sahte bir seyahat belgesi sayesinde Prusya ordusunda askerlik yapma yükümlülüğünden kurtuldu.

Seyahat ettiği yıllarda, Avrupa'nın birçok büyük şehrine gitti. İkibuçuk yıl kaldığı Leipzig'de, Eylül 1830 karışıklıklarına tanık oldu. 1834'de Viyana'da kaleme aldığı *Die Nothwendigkeit der Gemeinscheft und über die Abschaffung des Geldes* (Cemaatin Zorunluluğu Ve Paranın Kaldırılması Üzerine) ile artık yazarlığa vakıf olmuştu.

Weitling, 1830'lu yılların ortalarında Avrupa'da devrimin yüreği olan Paris'e geldiğinde, ideolojik konumunu artık belirlemiş durumdaydı. Hemen oradaki gizli cumhuriyetçi derneklerle ilişki kurarak Horlananlar Birliği'ne üye oldu.

1837 Sonbaharı'nda bir ara gittiği Viyana'dan yeniden Paris'e döndüğünde Horlananlar Birliği'ni bölünmüş buldu. Ağırlıkla kalfalardan oluşan bir grup, gizli örgütün tam yetkiyle diktatörce hareket eden ve tanımadıkları kişilerden oluşan yönetimini protesto ederek Haklılar Birliği'ni kurmuştu.

Örgütsel bölünmeden sonra ideolojik tartışmalar derinleşti. Siyasal özgürlük talebini yeterli görmeyen, zanaatkâr kalfaları "mülkiyet ortaklığı"nı program tartışmalarının odağına aldılar. Mülkiyet ortaklığının mümkünlüğünü ve sağlayacağı yararları kanıtlayabilecek bir yazıyı aradılar, mevcut literatürde bulamayınca da bizzat metinler yazmaya başladılar. Weitling'in hazırladığı taslak Birlik yönetimi tarafından sunulanlar içinde en iyi bulunan metin oldu ve *"Die Menschheit, wie sie ist und wie sie sein sollte"* (İnsanlık Ne Durumda Ve Nasıl Olması Gerekir) başlığıyla, Haklılar Birliği'nin programı olarak 2000 nüsha basıldı. Weitling burada, bütün mensuplarından hergün asgari bir miktar çalışmalarını talep eden, karşılığında ise onlara bütün zorunlu ve yararlı mallara rahatça ulaşma olanağı sağlayan bir toplum sisteminin çerçevesini çiziyordu. Lüks mallar ise, "ticari mesai" denilen ek bir süre çalışma karşılığında edinilebilecekti.

Weitling, "bununla toplumsal reformun en mükemmel idealini kurduğunu" iddia etmiyordu: "Buraya dek betimlenmiş olan bütün toplumsal reform planları, böyle bir toplumun mümkünlüğünün ve sağlayacağı yararların kanıtlanmasının araçlarıdır; ve bununla ilgili ne kadar çok eser yazılırsa, halka bununla ilgili o kadar çok kanıt sunulmuş olacaktır. Fakat buna ilişkin en güzel eseri, herhalde kanımızla yazmak zorunda kalacağız". Weitling'in işçi hareketi ve sosyalizm tarihindeki önemini belirleyen, ortak mülkiyet cemaati fikrine ilişkin olarak geliştirdiği somut tanımlamalar değil, bu tanımlamanın, ilk kez bir işçi örgütü tarafından kullanılmış olmasıdır. Zaten burjuva muhalefetinden örgütsel olarak kopmuş bulunan işçi hareketinin ayrımı, ilk kez Weitling'le ideolojik dayanağını buluyordu.

Weitling, 1840'lı yılların başında Haklılar Birliği'nin yönetimi tarafından, oradaki kalfa derneklerinde komünist propaganda yapmak üzere İsviçre'ye gönderildi. Orada 1841 Eylül'ünden itibaren işçiler tarafından işçiler için yazılan ilk dergiyi çıkarmaya başladı. Bu dergi önce *Der Hülferuf der deutschen Jugend* (Alman Gençliğinin Yardım Çağrısı) adı altında, Ocak 1842'den itibaren de *"Die junge Generation* (Genç Kuşak) adıyla çıktı.

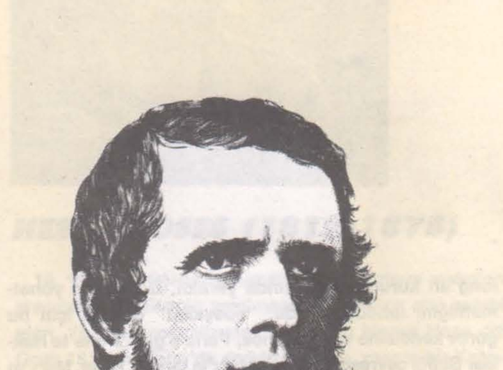
Bu dergi, Weitling'in o sıralar İsviçre'deki zanaatkâr kalfaları arasında büyük etkisi olan ve Almanya'nın ulusal birliğine merkezî bir önem veren burjuva gizli örgütü *Jungen Deutschlend* (Alman Gençleri) ile yaptığı tartışmayı belgeler. Weitling dergisinin ikinci sayısında şöyle yazmıştır: "İnsanlığın mutluluk resmini anavatanlarının kucağında boyayarak bu tabloyu anavatan sevgisiyle perdeleyen adamlar var. Bu perdeyi kaldırdığımızda ise, insanlığın mutluluğunun milliyetçi nefretin kanlı pençeleri altında yattığını görüyoruz". Kendi zamanının tek örneği olan bu enternasyonalizme, derginin uluslararası düzeyde dağıtılması da tekabül eder: Yayınlanan her 1000 sayıdan 400'ü düzenli olarak Paris'e, 100'ü ise Londra'ya gönderilmiştir.

Simon Schmidt, August Becker, Sebastian Seiler gibi yoldaşlarının desteğiyle Weitling, Haklılar Birliği'ne çok sayıda yeni üye kazandırdı. Ajitatörlük faaliyetinde ve burjuva demokratlarıyla tartışmalarında edindiği deneyimleri, 1842 sonunda başyapıtı olan *"Garantien der Hermonie und Freiheit"* da (Uyum ve Özgürlüğün Güvenceleri) topladı. Karl Marx'ı onun hakkındaki şu ünlü ve coşkulu övgüye yönelten, işte bu kitaptır: "Alman burjuvazisi, -filozofları ve kalem efendileri de dahil- siyasal özgürleşme ile ilgili olarak, Weitling'in *Uyum Ve Özgürlüğün Güvenceleri* gibi bir yapıt sunabilirler mi? Alman siyasal literatürünün cansıkıcı, sükûm püklüm sıradanlığı ile Alman işçilerinin bu parlak ve benzersiz ilk yapıtı karşılaştırılırsa; proletaryanın bu devasa patikleri, burjuvazinin aşınmış siyasal pabuçlarının cüceliğiyle karşılaştırılacak olursa, gelecekte bu külkedisinin bir pehlivanın gövdesine büründeceği kehanetinde bulunmak yerinde olacaktır."

Gerçi, kitabın başındaki "toplumsal kötülüğün ortaya çıkışı"nın tarihsel açıklaması bölümü, daha çok, yer yer İncil'in yaradılış öyküsünü andırır. Fakat Weitling, bilimsel donanıma sahip olmadan da, isabetli ve ikna edici sonuçlara ulaşır. İşçilerin, korumalarına değecek bir anavatana sahip olmadıklarını açıkladığı "Anavatan, sınırlar ve diller" bölümü, bunun bir örneğidir: "İçeride hava döner dönmez, hep bir dış düşmana dikkat çekilir. Gözbağcılık numaraları! Sanki, öbür taraftakilerin de tıpkı bizler gibi, ellerindeki gazetelerini okurken, tahriklerinin ürünü olan kanayan yürekleri alaya alan gerçek düşmanlarına sırtlarını dönerek, kendi efendileri tarafından maytaba atılacaklarını bilmiyormuşuz gibi!.." Parasız ve mülkiyetsiz bir toplumun mümkün olduğu ve böyle bir toplumda yaşamanın hoş olabileceği, "Toplumun yeniden örgütlenmesine dair fikirler" başlıklı ikinci bölümde sergilenir. Okulların iyileştirilmesini zorunlu kabul eder, ama bununla yoksulluğun herhangi bir biçimde azaltılabileceğini düşünmez. Basın ve seçim özgürlüğü taleplerini destekler, ama bunların para sistemi içinde gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Bir servet vergisinin yürürlüğe konmasını da destekler. Fakat buraya, bu verginin aşırı servetlerin birikimini engellemesi,ancak bizzat birikimi engellememesi gerektiği kaydını koyar. Sonuçta düşüncelerini şöyle toparlar: "Yani laf salatası yapmayıp açıkça söylemek gerekir ki: bize lazım olan, devrimdir.(...) Şayet herşeyden önce herkesin doğal eşitliğini istiyor olmasaydım, diğer birçokları gibi ben de şunu söylerdim: İlkelerimiz ancak ve yalnızca aydınlanmanın ilerici yolunda gerçekleşecektir. Evet! Bu yolda iyi olan her şey gerçekleştirilebilir; güce ve paraya sahip olanların kişisel çıkarlarının bertaraf edilmesi hariç." Weitling'i çağdaşı olduğu siyasal literatürün üstüne çıkaran, işte komünizmle sınıf mücadelesi arasında kurulan bu bağlantı, hiç bulanık olmayan bir toplumsal gerçeklik görüşüyle birleşen bu devrimci heyecandır. *İnsanlık* henüz olmasa da, en geç *Güvenceler*'le, Alman proletaryasının olgunluk karnesini ortaya koymuştur.

Weitling'in bundan sonraki kitabının duyurusu bile, Zürih'te tutuklanarak bir yıllık hapis cezası almasına yetti. "İsa mülkiyeti saymaz" veya "İsa mücadeleyi vazeder" gibi başlıklar, kilise babalarına fazla gelmişti. Ve Weitling, Almanca konuşulan ülkelerde açılan ilk komünizm davasının kurbanı oldu. Gene de kitabın müsveddeleri Weitling'in arkadaşları tarafından el konulmaktan kurtarılarak 1845'de *Das Evangelium eines ermen Sünders* (Yoksul Bir Günahkarın İncil'i) adıyla yayınlanması engellenemedi. İzleyen yıllarda üç baskı daha yapılacak ve kitap 19. yüzyılın sonlarına kadar işçi çevrelerinde canlı bir ilgi görecekti.

Weitling bu yazısında -aslında Hegel'in adını bile duymak istememesine karşın -genç Hegelci din eleştirisine bağlanan bir komünist İncil yorumu yaparak, İsa ve çömezlerinin kendi zamanlarında izledikleri hedefin, 19.

Engels, yollarının ayrılmasından yıllar sonra, Weitling'in 1846'daki halini şöyle yorumlamıştı: "O artık, yeteneklerinin farkına yeni varmış, komünist bir toplumun nasıl bir şey olabileceğini kavramaya çalışan eski naif terzi çırağı değildi. Artık, üstünlüğünü kıskananlar tarafından izlenen, her yerde rakip, gizli düşman ve tuzak kokusu alan bir büyük adam; cenneti dünyada gerçekleştirmenin reçetesini cebinde taşıdığını ve herkesin bunu kendisinden çalmak istediğini kuran ve ülkeden ülkeye sürülen bir peygamber olmuştu."

yüzyılda komünistlerin izlediğinden başka bir şey olmadığını gösterir. Dine başvurmasının ve *İncil*in, onun "önlenemez düşüşüne", "sekterliğe kayışına" yol açtığı söylenmiştir. Oysa *İncil*in, komünizmi dinî mistisizm içinde eriten bir kitap değildir. Weitling için söz konusu olan, daha ziyade, Hıristiyanlığı dev bir müttefik olarak kazanmak ve bir çok işçi evinde bulunan ve yasaklanamayan İncil'i komünist propagandada kullanmaktı. "Din tahrip edilmemeli, insanlığın kurtuluşu için kullanılmalı" diye düşünüyordu : "Hıristiyanlık özgürlüğün, mütevazılığın ve tatminin dinidir ; yoksa tevekkülün, israfın ve yoksunluğun değil."

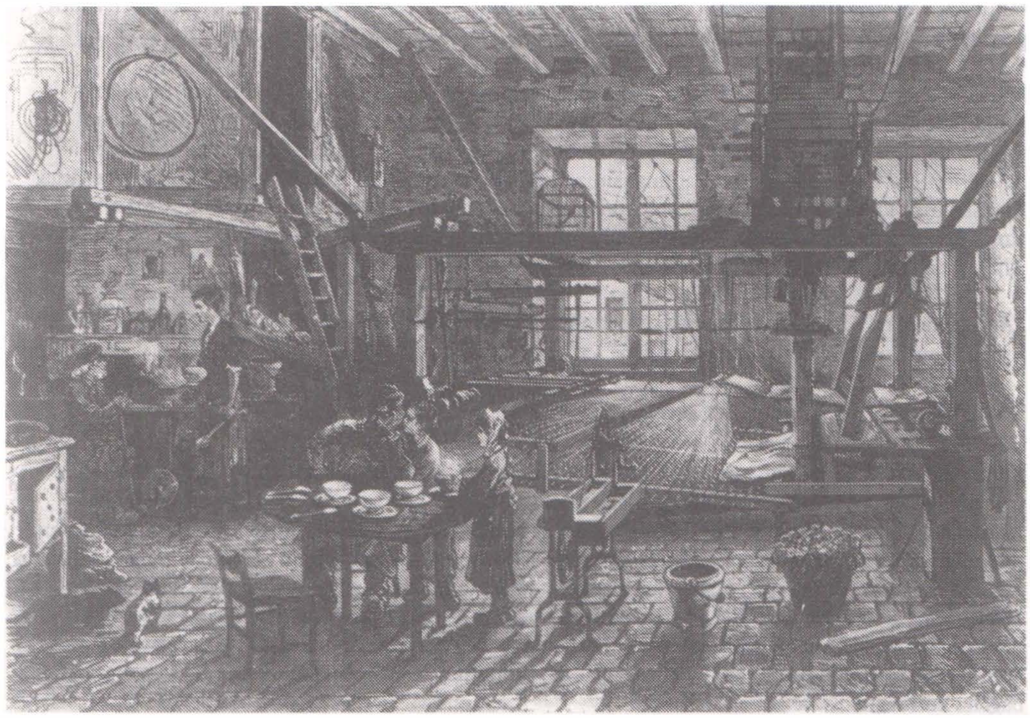
Weitling, bir yıllık tutukluluktan ve Prusya makamlarının çıkardığı güçlüklerden sonra nihayet yeniden işçi hareketiyle sıkı ilişki kurduğu zaman, geçen sürede önderlik konumunun epey zayıfladığını gördü. Londra İşçi Eğitim Derneği'yle sürdürdüğü ve özellikle hareketin olgunluğunun ve komünizmi yerleştirmenin güçlüklerinin ele alındığı tartışmalar boyunca pek az kişiyi kendi yanına çekebildi. Aslında tartışmaya katılanların hiçbiri ikna edici bir devrim taslağı sunamamıştı. 1846 başında bu tartışmanın kesilmesinin ardından Weitling, Marx ve Engels'le karşılaşacağı Brüksel'e geçti.

Aralarında önceleri, içeriksel ayrılıkları sürekli örtmesi mümkün olmayan, çok dostça bir ilişki vardı. Marx ile Engels'in yürüttüğü komünist hareketin teorik birliğini oluşturma çabası, hareketin parçalanmasını da gerekli kılabilecekti ve bu çaba, Weitling tarafından onaylanmıyordu. Haraketin birliği ona başarının en önemli koşulu olarak görünüyordu. İlk devrimde burjuvazinin iktidara gelmesine yardım edilmesi gerektiği görüşünü de kabullenemezdi. Daha Londra'daki tartışmalarda, işçiler arasında propaganda yapmanın, şayet onlara savunulan ilkelerin kısa sürede gerçekleştirileceğine dair bir perspektif sunulmazsa, çok güç olduğuna dikkat çekmişti. Ayrıca Weitling'e, hazırladığı bir yazı taslağının, Marx ve Engels'in, büyük ütopik sosyalistlerin yazılarını çevirme planları çerçevesinde dikkate alınmaması kişisel olarak çok dokunacaktı. Bütün bu çelişkiler, 30 Mart 1846 günkü oturumdaki o büyük patlamaya yolaçtı.

Kopuş ise ancak birkaç hafta sonra, 11 mayıs 1846'da bu çelişkiler pratik bir önem kazandıkları zaman gerçekleşti. Weitling, New York'da Hermann Kriege tarafından çıkarılan *Volks-Tribun* gazetesinin eğilimlerinin "Avrupa'daki ve Amerika'daki komünist partisi açısından son derece tehlikeli" olduğunu ifade eden "Savaşa karşı genelge"yi imzalamayı reddetti. Böylece Alman komünist hareketi tarihindeki ilk bölünme kesinleşti. Weitling Avrupa'yı terkederek, 1846 sonunda varacağı Amerika'ya gitti.

Weitling, 1848 İlkbaharında devrim haberleri Amerika'ya ulaşır ulaşmaz, bunu "derininde yatan özü itibarıyla dördüncü tabakanın, işçilerin devrimi" olarak değerlendirerek hiç tereddüt etmeden Avrupa'ya koştu. Yönünü işçi sınıfına göre tayin etmesi de, onun burjuva demokratlarıyla ittifak aramasını engellemedi. 1848 Ekim sonunda Berlin'de toplanan ikinci Demokratlar Kongresi'nde Weitling, toplumsal soruna ilişkin bir rapor hazırlayan üç kişilik komisyonun üyesi olarak yaptığı bir açıklama, onu "sistem takıntısı"yla suçlayanları yalanlar niteliktedir: "Benim uç bir komünist olduğum herkes tarafından biliniyor, ama gelecekte toplumun nasıl olması gerektiğine dair bir plan üzerinde konuşmak istemiyorum. Birçok sistem kuruldu; fakat bunlarla uğraşıp durarak asıl sorunu gözden kaçırmamız bize pek onur getirmeyecektir." 1849 yılında 3. baskısını yaptığı *Güvenceler*'in büyük ilgi gördüğü Hamburg'dan, polisiye koğuşturmalar nedeniyle kaçmak zorunda kaldı. Bu kez kesin olarak kalmak üzere Amerika'ya göçtü. 25 Ocak 1871'de orada sefalet içinde öldü. (Weitling'in Amerika yılları için bakınız: Amerikan iç savaşı ve işçi hareketleri).

HANS-ARTHUR MARSİSKE

19. yüzyıl ortalarında Fransa'da bir dokumacının atölyesini tasvir eden bu resim, küçük üretici zanaatkârlıkla proleterlik arasındaki aşamayı yansıtıyor. Çocuklar da dahil, ailenin bütün fertlerinin emeğinin "değerlendirildiği" işletme, evin işlevleriyle bütünleşmiş bir mekânda, üreticinin yaşam çevresini oluşturuyor. Yeniden-üretim ve sömürü süreçlerinin önemli ölçüde aile birimine hapsolduğu bu tarz üretim örgütlenmesi, yüzyıl ortalarında hızla çözülme sürecine girmişti.

nedenle, dönemin edebiyatında proleter sözcüğü artık, yalnızca kendi halinde varolan bir toplumsal varlığa işaret etmiyordu; sözcük, çalışanlar kitlesinin, kendi özbilincine sahip, burjuvaziye ve özel mülkiyet dünyasına meydan okuyan kesimini tanımlayan bir terim olarak siyaset dağarcığında yerini almaya başlamıştı.

Proletarya terimini işçi sınıfının edinmeye başladığı yeni zihniyetle bağdaştırarak kullanan Lorenz von Stein, *Modern Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm* adlı kitabında, proletaryanın yeni bir mülksüz yoksullar kitlesi oluşturduğunu; bu yeni kitlenin kendi yaşama ve çalışma koşullarını "mal ortaklığı" yaratarak genelleştirme peşinde koştuğunu tesbit etmişti. "Geçmişin yoksullarından bütünüyle farklı bir biçimde gururlu, savaşçı ve zenginlere düşmanlık dolu" olan bu proleterlerin "sayısı, sınavdan geçmiş cesareti ...birlik bilinci... ve amaçlarına ancak devrimle ulaşabileceği sezgisiyle, tehlikeli bir unsur" halini almış olduğunu yazıyordu. Alexis de Tocqueville ve Maria von Rodowitz de, "devasa bir büyüklük" kazanan proletaryanın "artık yalnızca siyasal değil toplumsal" tutkularla dolup taştığını, "şu ya da bu hükümeti, şu ya da bu yasayı ya da rejimi değil, toplumun kendisini başaşağı etmeyi amaçlayan görüş ve düşünceler geliştirdiklerini" kaydetmişlerdi.

Böylelikle *proletarya* 1840'larda yalnızca mülk edinme ve çalışma tarzıyla değil, devrimci zihniyeti ile de toplumun öteki sınıflarından ayırdedilen işçi sınıfını anlatan bir terim haline geldi. Bu yüzden 1840'lar Paris'inde, Almanya'nın devrimci dönüşümünün öznesini ve programını arayan Marx'ın karşısına çıkan, Fransız komünizmi ve Paris proletaryası oldu.

Paris'te, Fransa'nın "kendi" proletaryasının yanısıra, 100 bin civarında, çoğu zanaatkâr olan Alman işçisi de yaşıyordu. İşçi kulüpleri, dernekleri, mezhepleri, işçi hareketleri, grevler, sonuncusu daha beş yıl önce Fransa'yı sarsmış olan işçi ayaklanmalarının anıları, işçiler arasında usanmadan faaliyet gösteren ajitatörler, örgütleyiciler, komplocular, onların dostu olan sanatçı ve yazarları ile Paris, Marx üzerinde olağanüstü bir etki uyandırmıştı.

Marx, Paris'te iken yazdığı ve *1844 Elyazmaları* olarak bilinen eserinde komünizmi ilk kez teorik olarak temellendirmeye başladı. Burada, Fransız komünist işçileri üzerine hayranlık dolu şu gözlemlerde bulunuyordu: "Komünist zanaatkârlar bir araya geldiklerinde ilk amaçları teori, propaganda ve benzeri şeylerdir. Ancak, bu biraraya gelişin sonucu olarak aynı zamanda yeni bir şeye -topluma- ihtiyaç duyarlar ve araç gibi görünen şey amaç haline gelir. Bu pratik süreç içinde Fransız sosyalist işçiler biraraya geldiklerinde harikulade sonuçlarla karşılaşılır. Sigara ve içki içmek, yemek yemek ve benzeri şeyler, artık bir temas aracı ya da biraraya gelmek için bir vesile olmaktan çıkar. Sonunda birleşmek uğruna birleşme, toplu halde

bulunma ve karşılıklı konuşma onlara yeter; insanın kardeşliği onlar için laf değil, hayatın gerçeğidir; insan soyluluğu çalışmaktan taşlaşmış vücutlarından bize yansır".

Marx, Ağustos 1844'te Feuerbach'a Paris'ten yazdığı bir mektubunda da Fransız komünist işçilerinin üzerinde bıraktığı izlenimleri benzer bir biçimde kaydetmişti: "Bu çalışmaktan yıpranmış insanlardan fışkıran soyluluğu ve katıksız tazeliği anlayabilmek için, Fransız *ouvrier*lerinin bir toplantısına katılmalısınız. İngiliz proleteri de devasa atılımlar yapıyor ama Fransızların kültür birikiminden yoksunlar. Ayrıca İsviçre, Londra ve Paris'teki Alman zanaatkârlarının (*Handwerker*) teorik meziyetlerini de belirtmeden geçmemek gerekir. Ancak Alman zanaatçısı, gene de haddinden fazla zanaatçıdır.

"Ancak her ne olursa olsun tarih, insanlığın kurtuluşunun pratik unsurunu, uygar toplumumuzun bu 'barbarlar'ı arasında hazırlıyor".

Marx; Proleter ve Komünist Çevrelerde

Marx, Paris'te bulunduğu sıralarda yalnızca teorik ve felsefi incelemelerini sürdürmekle ve çevresindeki toplumsal gerçekliği gözlemlemekle ve bu "barbarlar"a hayranlık beslemekle kalmamış, onların kulüplerine devam etmiş ve önderleriyle de tanışmıştı. Bu derneklerin en önemlisi, Fransız Babeufçü komünist geleneklerin izinden giden Alman göçmen zanaatkârlarının örgütü, Haklılar Birliği'ydi. Marx bu birlikte, daha sonra kendisiyle çatışacağı Wilhelm Weitling'le tanışıp onun fikirlerine yakınlık duymuş, ileride Komünistler Birliği'ni birlikte kuracakları öteki Alman komünistlerini de orada tanımış; öte yandan Fransız sosyalist ve komünist işçilerinin önderleri Etienne Cabet, Proudhon ve Louis Blanc ile de tanışıp kişisel bağlar kurmuştu.

Marx'ın kişisel dostluklar kurup görüştüğü insanlar arasında, özellikle dostluğuna çok değer verdiği devrimci Alman şair Heinrich Heine, Georg Herwegh, Rus devrimci anarşisti Mihail Bakunin, Ren'li radikal doktor Ronald Daniels ve yazar Heinrich Bürgers ile Haklılar Birliği'nin Paris'teki birimlerinden gelen Ewerbeck, Mauer ve gazeteci Bernays da vardı. Bu insanlar kendi kişisel meziyetlerinin yanısıra, uzun yıllardır yaşadıkları Paris'in işçi ve komünist geleneklerini, Paris entelijansiyasını saran fikri atmosferi, Avrupa'nın her yanından Paris'e gelerek kendi yerel tecrübelerini bir tür enternasyonalist işçi kültürünün oluşmaya başladığı işçi kulüplerine döken çeşitli ulusların devrimcilerini Marx'la ilişki içine soktular. Bütün bu devrimci ve proleter ortam içinde, kendisini zaten felsefi ve ahlaki olarak hazırlamış bulunduğu "insanın genel kurtuluşu" düşüncesinin tarihsel imkânlarını, Marx kıratında bir insanın sezmemiş olması beklenemezdi. Ama bunun için sezgiden daha fazla bir şeye ihtiyaç vardı. Almanya, felsefi geleneği ile, zıtlıklarla bölünmüş bir toplumdan kurtuluşun zihinde kuruluşunun teorik araçlarını ve merkezinde proletarya olan yeni bir dünya görüşünün kavramsal donanımını; Fransa, Babeuf'ten bu yana bata çıka ilerlemesine devam eden sosyalist toplum tasavvurunun gerçekleştirilmesi için siyasal örgütlenme ve eylemde bulunma zihniyetini hazır etmişti. Marx'ın Fransa'da tanıştığı insanlar, böyle bir düşünce ve eylem geleneğini paylaştıkları nispette, Marx'ın bakışının işçilerin hayatına çevrilmesini moral ve kültürel olarak çabuklaştırmış olabilirlerdi. Ne var ki, sonraki pratik sonuçlardan da görüleceği gibi, bu insanların çoğu, bu dünyanın bilimsel bir kavranışı bakımından yeterli bir birikimden yoksundular ve Marx'ın eleştirici zekâsına yol göstermeleri beklenemezdi. Almanya olsun Fransa olsun, proletaryanın kendisini bir sınıf olarak kurmasının nispeten geciktiği, sanayinin toplumsal üretimin merkezî öğesi olmadığı ülkelerdi. Nüfusunun büyük çoğunluğunu sanayi işçilerinin oluşturduğu İngiltere, modern kapitalizmin beşiği olarak modern proletaryanın ana yurduydu. Merkezine proletaryayı yerleştiren yeni bir insanlık düşüncesi bakımından, bu bilginin pozitif kanıtlarının İngiltere'den gelmesi kadar doğal birşey olamazdı. Marx, gerek Kreuznach'ta, gerekse Paris'teki incelemeleri sırasında İngiliz klasik iktisatçılarının, özellikle Ricardo'nun eserlerini okuyarak, Britanya İmparatorluğunun zenginliğinin gerisinde yatan sanayi ve sanayideki işçi emeğinin rolünü kavramıştı. Ancak bu bilgilerin eleştirel bir tahlili ile İngiliz sanayi işçilerinin şartlarının ve taşıdıkları potansiyellerin bilgisini *Jahrbücher*'in, ilk sayısında yazıları yayınlanan Engels'ten öğrenecekti. Marx'ın, proletaryanın dünya tarihinde oynaması mümkün olan rol bakımından gerçekte, hâlâ spekülatif olduğu söylenebilecek olan "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı-Giriş"teki kavrayışının temellendirilmesi için, klasik iktisadın eleştirisi ile sanayinin ve onun ürünü olan işçi sınıfının analitik bilgisine ihtiyacı vardı. Bu bilgiler, kendisi de Hegel'in bir öğrencisi ve Moses Hess gibi bir komünist olan Friedrich Engels'le çıkageldi.

Marx'ın görüşlerindeki apansız gibi görünen sıçramanın bir nedeni Fransız sosyalizmi idiyse, biri de Engels'in kendisi ve kendisiyle birlikte taşıdığı birikimdi. Marx'ın kendisi de Engels'in, görüşlerinin oluşması üzerindeki rolü konusuna şöyle değinmişti: *"Deutsch-Französische Jahrbücher*'de, iktisadi kategorilerin eleştirisine katkının dahice taslağını yayınlamasından beri yazışarak devamlı surette fikir alışverişinde bulunduğum Friedrich Engels, benim vardığım sonuca, başka bir yoldan (*İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı yapıtıyla karşılaştırınız) ulaşmıştı."

Böylelikle Modern sosyalizmin "tarih öncesi"nin bilgisinin bir bölümü de Friedrich Engels'in kişisel tarihiyle örtüşür.

19. yüzyılın ilk yarısından çıkarken emekçi-zenaatkârlar sanayi üretiminin başlıca insan ögesini oluşturuyorlardı. Emek-sürecinde uzmanlaşma ve işbölümünün bugünkü kadar derinleşip ayrıntılı hale gelmediği o günlerde bu emekçiler bir yandan henüz kendi ürettikleri ürünlerden kopmuş olmamalarına karşın, modern sanayi üretiminin rekabetiyle başedebilmek için bütün beden güçlerini makinalarla yarışta tüketiyorlardı. Yitirecekleri bu yarışmanın sonunda makinaların uzantısı modern proleterler oldular. 1840'ların sosyalist ve komünist öğretileri geçmişle gelecek arasında bölünmüş bu emekçilerin çelişkili hayatlarının ideolojik ifadesiydi.

2 Marx ve Engels

Engels'in Yolu

Engels'in Berlin Üniversitesi yakınlarındaki Kupfergraben'de üslenmiş topçu birliğindeki askerî hizmeti bir yıl sürdü. Kısa zamanda, askerlik ve topçuluk bilgisini, daha sonra yakın dostları tarafından "General" diye anılacak kadar geliştirdi.

Ama asıl ilgi merkezi, akademik eğitimindeki boşlukları tamamlamak için Berlin Üniversitesi'nde devam ettiği felsefe ve din dersleriyle sol Hegelciler çevresiyle kurduğu ilişkilerdi. Schelling hakkında F. Oswald imzasıyla yayınladığı, *Hegel Üzerine Schelling, Schelling ve Vahiy* ve *İsa'daki Filozof* başlıklı üç yazı oldu. *Schelling ve Vahiy* 1842'de yayınlanınca, o sırada sol Hegelcilerin dergisi *Deutsche Jahrbücher*'i (Alman Yıllıkları) yayınlamakta olan Arnold Ruge, Engels'e "Dr. Engels" hitabıyla bir mektup yazarak, dergiye katkıda bulunmasını istedi. Engels cevabında felsefe doktoru değil, "sadece bir tüccar ve Prusya Kraliyet ordusunda bir topçu" olduğunu belirterek Alexander Jung'un *Modern Alman Edebiyatı Üzerine Konuşmalar* adlı kitabını eleştiren bir yazı gönderdi. Jung'un kitabı Genç Almanya grubuna övgüler düzüyor ve bu edebi akımı diyalektik felsefenin terimleriyle açıklamaya çalışıyordu. Ancak diyalektik felsefeyi Hegel'den çok Schelling'in kavradığı şekliyle kavramaya eğilimliydi. Engels, bu yazıyı yayınlamakla, Genç Almanya grubu ile kopuşunu kamuoyu önünde ifade etmiş oluyordu. oluyordu.

Yazının yayınlanmasından birbuçuk ay sonra Engels, Ruge'ye ikinci bir mektup yazarak bir süre için her türlü yazı faaliyetine ara vereceğini bildirdi. Gerekçelerini şöyle açıklıyordu: "Gencim ve felsefede kendi kendimi eğittim. Gerçi kendi bakış açımı oluşturmamı ve gerektiğinde savunmamı mümkün kılacak kadar çok şey öğrendim ama bunlar, bu bakış açısı için başarılı bir şeyler yapmam ve gerektiği tarzda yapmam için yeterli değil. Ayrıca felsefe alanında bir 'seyyah' olduğum için ve felsefe yapma hakkını doktora alarak kanıtlamadığımdan, benden beklenecekler daha da fazla olacaktır. Yeniden yazmaya başladığımda -ve bu sefer kendi adımla- bu beklentileri karşılayacak durumda olacağım".

Schelling Eleştirisi

Engels'in, Schelling eleştirisi bu dönemde maddeciliğinin aldığı biçimi ve bu maddeciliğin sınırlarını göstermesi açısından ilginçtir. Engels, burada Feuerbach'ın maddeciliğini bütünüyle benimsemiş görünmektedir: "İlk kez Feuerbach'ın bütün açık seçikliğiyle kavramamızı sağladığı gibi, modern felsefe, aklın ancak zihin olarak varolabileceği, zihninse ancak doğada ve doğayla birlikte varolabileceği, ondan ayrı ve bağımsız bir hayatı olamayacağı sonucuna varmıştır".

Ancak Engels, bu döneminde, tıpkı Feuerbach gibi, "madde"yi "pratik" olarak kavramaktan uzaktır. Bu yüzden tarih ve siyasete bakışı hâlâ büyük ölçüde idealisttir; tarihte asıl öznenin saf düşünce olduğuna inanır: "Eğer Hegel, içinde yaşadığı zamanın bir ürünü olarak taşıdığı pozitif unsurlardan kendisini biraz daha kurtarabilmiş ve bunun yerine saf düşünceden hareket edebilmiş olsaydı, din ve hukuk felsefesi bambaşka sonuçlar verebilirdi." Bu idealizm olgusal olanın "sadece dışsal görünüş", pozitif ve ebedi olanın ise "gelişme halindeki düşünce olduğunun" iddia edildiği Jung eleştirisinde daha da açıkça ifade edilmiştir. Tıpkı, aynı dönemdeki Marx gibi, Engels de, devrimci demokrat fikirlerin maddi ve somut taşıyıcılarını henüz görememektedir.

Saf düşünceye atfedilen bu önem Engels'i radikal felsefi eleştiriyi mutlaklaştıran "Özgürler" çevresinin görüşlerine yakınlaştırıyordu. Ancak daha o dönemde bile Engels, daha sonra görüşleri giderek anarşizan bir nitelik kazanacak olan sol Hegelcilerle arasındaki başlıca anlaşmazlık konularından birini dile getirdi: "Ancak zorunluluğu kendi içinde barındıran özgürlük sahicidir". Engels'in başlıca endişesi zihninde, kendi düşüncesinde keşfetmiş olduğu özgürlüğe gerçeklikte bir karşılık bulabilmekti. Başka bir deyişle, kendisini özgür olarak keşfetmiş, özgürlüğünün bilincine varmış olan zihnin, bu özgürlüğü ancak dış dünyaya nüfuz ederek tamamlayabileceğine inanıyor, bunu gerçekleştirmenin araçlarını arıyordu. Oysa Özgürler çevresi (örneğin Max Stirner) için, zorunluluk alanı olarak tanımlanan dış dünya, ancak mutlak bir olumsuzlamanın, bir tür entelektüel terörizmin konusu olabilirdi. Bireyin özgürleşmesi için, kendi emsalsizliğini ve özgürlüğünü kavraması, kendisini her türlü dış kayıttan bağımsız olarak tanımlaması yeterlidir.

Marx'la İlk Karşılaşma

Engels'in askerlik görevi 8 Ekim 1842'de sona erdi ve bu tarihte baba evi olan Barmen'e geri dönmek üzere Berlin'den ayrıldı. Yolda Nisan 1842'den beri sol Hegelcilerin dergisi haline gelmiş olan *Rheinische Zeitung*'un Köln'deki bürosuna uğradı. Burada tanıştığı Moses Hess'in onun hakkındaki izlenimi "ateşli bir komünist" olduğuydu. Kuşkusuz kastedilen, Özgürler çevresinde yaygın olan ütopyacı sosyalizmdi.

Engels'in Barmen'deki ikinci ikameti uzun sürmedi. Babası, ortağı olduğu *Ermen & Engels* firmasının Manchester'daki bürosunda çalışmasını istiyordu. Ama oğlunun İngiltere'ye gitmesini

Engels, Prusya Rejimi'yle mücadeleden uzak durması için ailesi tarafından gönderildiği İngiltere'de yaşadığı dönemde, Alman yerelliğinin sınırladığı komünist dünya görüşünü "dünyanın atölyesi"nde sonuna kadar geliştirme fırsatı bulacaktı. Marksist dünya görüşüne proleteryanın organik rolü kavramını taşımakta Engels'in oynadığı büyük rol, Hegel diyalektiğiyle irdelediği modern İngiliz sanayiinin ve İngiliz ekonomi politiğinin bilgisine sahip oluşundan kaynaklandı.

istemesinin yegâne nedeni, iş tecrübesini artırmasını istemesi değildi. Artık devrimci demokrat kimliğiyle belli bir ün kazanmış olan genç Engels'in Almanya'da başının derde girmesinden korkuyordu. Kasım sonunda Barmen'den ayrılan Engels, *Rheinische Zeitung*'un bürosunu ziyaret etmek üzere, bir kere daha Köln'e uğradı ve burada derginin yayın yönetmeni Karl Marx'la tanıştı. Dostlukları hayat boyu sürecek bu iki genç insan arasındaki ilk karşılaşma "biraz Bauer'in 'en uç noktaya gitme' dileğinden kaynaklanan lafazan komünizmine de muhalifti. Ve Bauer'lere, yani *Rheinische Zeitung*'un bir politik tartışma ve eylem aracı olmaktansa, teolojik tartışma ve tanrıtanımazlık propagandası aracı haline gelmesine karşı çıkmıştı. Ayrıca Edgar Bauer'in 'en uç noktaya gitme' dileğinden kaynaklanan lafazan komünizmine de muhalifti. Ve ben de onlarla yazıştığımdan, onların müttefiki addediliyordum; diğer yandan onlar da benim Marx hakkında kuşkular beslememe neden olmuşlardı".

1840'larda İngiltere

O dönemde İngiltere'deki sınıfsal ilişkiler, Engels'in deyişiyle, "kapitalizme özgü klasik biçimlerini" almışlardı. Bütün toplum dar bir burjuvazi ile kitlesel bir proletarya arasında kutuplaşmak üzereydi. Şehirlerde sayıları giderek azalmakta olan esnaf ve zanaatkârlar, proleterleşme tehdidini sürekli olarak hissediyorlardı. Bu koşullarda, Manchester, Birmingham gibi yeni sanayi kentlerinde ve Londra'nın yeni kurulan mahallelerinde kümelenen sanayi proletaryası, giderek derinleşen bir sefalete itiliyordu. Engels, İngiltere'den ayrıldıktan sonra yazacağı *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*'nda bu mahalleleri şu şekilde betimleyecekti: "Uzun bir ada boyunca sıralanmış, kilerlerinin de bazen barınak olarak kullanıldığı ve neredeyse daima kötü inşa edilmiş, bir ya da iki katlı kulübeler. Sokaklar genellikle taş döşemeden yoksun, kirli, hayvan ve sebze artıklarıyla doludur. Buralarda lağım ya da mazgal yerine, bol miktarda pis kokan su birikintileri bulunur. Dahası, havalandırma da tüm mahallenin inşasındaki sakatlık tarafından engellenir. Bu çok küçük mekânlara çok fazla sayıda insanın tıkıştırılmış olduğu da hesaba katılırsa, bu işçi mahallelerine egemen olan hava kolayca tasavvur edilebilir".

Bu sefalet koşullarında, sömürülenleri yaşadıkları hayata tahammül etmeye teşvik eden geleneksel disiplin mekanizmaları ve alışkanlıklar da çözülüyordu. Örneğin, zaten yerleşik kilisenin hiyerarşik yapısını reddeden, muhalif kiliselere bağlı ailelerden gelen işçilerin çoğu, her türlü dinle ilişkilerini kısa sürede koparıyorlardı. Örneğin, 19. yüzyılın ilk yarısında geleneksel aile yapısı büyük bir sarsıntı geçirmiş, evlilik dışı doğan çocukların sayısındaki artış, nüfus artış oranının çok üzerine yükselmişti. Bütün bunların aynı zamanda yeni bazı imkânları barındırdığı, ancak 1830'ların ikinci yarısında keşfedilmeye başlandı. Şubat 1837'de Londra *Çalışan İnsanlar Derneği*, altı talep içeren bir *People's Charter* (Halk Fermanı) yayınladı ve Chartizm hareketi doğmuş oldu (bkz. 5; *Britanya'da Sınıf Mücadeleleri*). Chartizm hareketi ile çalışan sınıfların muhalefetinin önderliği artık nihaî bir biçimde proletaryaya geçmiş oldu. Geçmişteki hareketlerin aksine Chartizm, işlik, işkolu ya da bölge temelli olmakla yetinmeyen, bilinçli olarak bütün sınıfın birliğini hedefleyen bir hareketti. Böylelikle, bağımsız bir sınıf olarak işçi sınıfının kendiliğinden ideolojisi ve örgütlenme tarzı olan sendikalizmi, en uç noktasına vardırmış oluyordu. Chartizmin 1838'de yaşanan birinci büyük dalgasında *Halk Fermanı* çeşitli kentlerde 200-300 bin kişinin katıldığı toplantılarda tartışıldı ve sonunda toplam 1.280.000 imza toplandı. Ancak hareketin bu ilk yükselişi başarısızlıkla sonuçlandı, önderlerinin çoğu tutuklandı.

Engels ve İngiliz İşçi Sınıfı

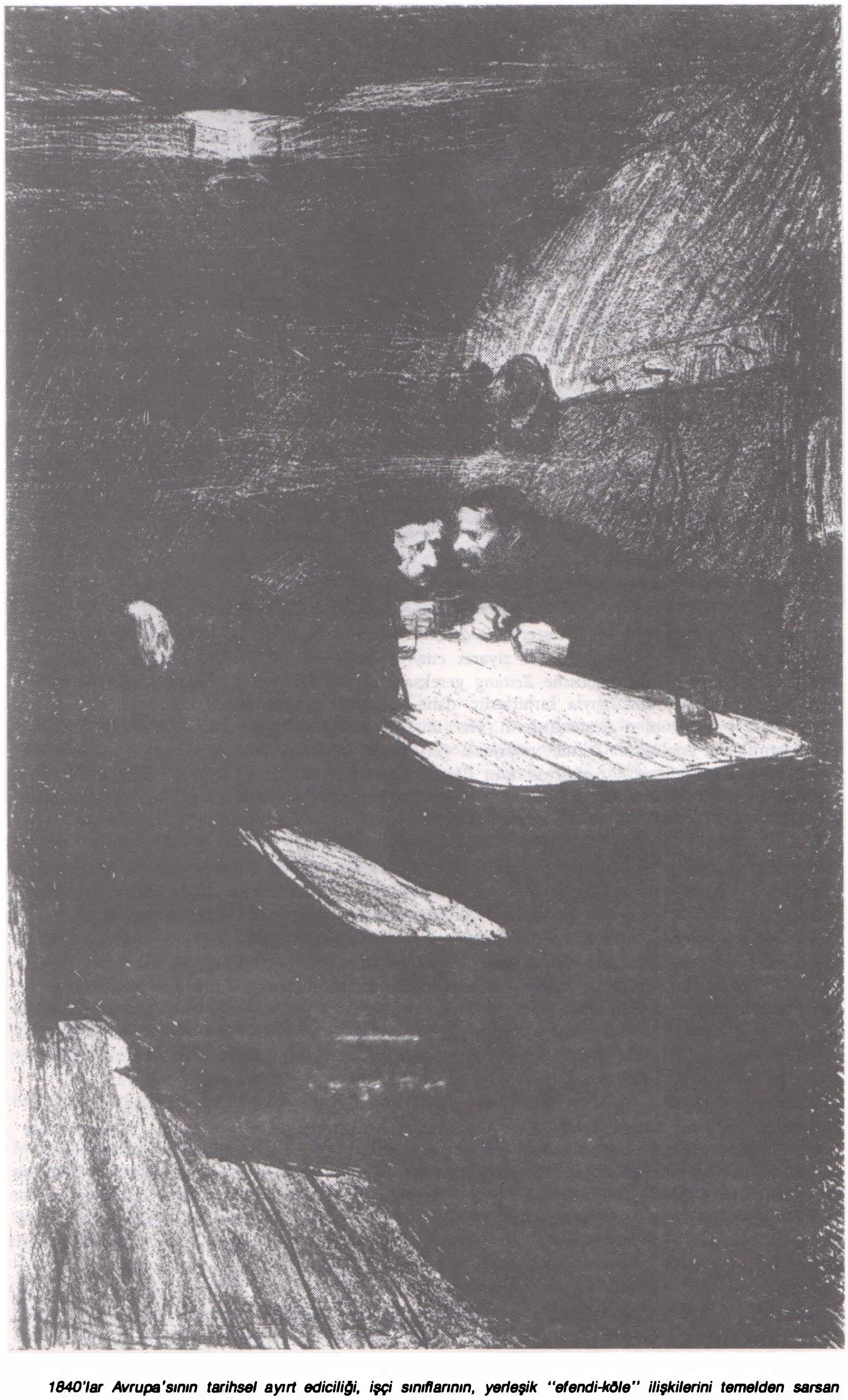
Engels, Kasım 1842'de Manchester'a vardığında, Chartizm ikinci büyük dalgasını yaşıyordu. 1840'dan sonra kurulan *National Charter Association*'ın (Ulusal Chartizm Derneği) üye sayısı 1842'de 40 bine ulaşmıştı. *Ferman*'ın kabul edilmesi için yeni bir dilekçe hazırlayan dernek, bu kez 3.315.000 imza toplamayı başardı. Yayınlamakta olduğu *The Northern Star* (Kuzey Yıldızı) gazetesinin tirajı 50 bindi. Engels, Manchester'a varır varmaz, Chartistlerin bölgedeki önderleriyle tanıştı. Ancak İngiliz işçi sınıfıyla ilişkisi politik hareketin önderleri ile kurduğu bağlantıyla sınırlı kalmadı. Çalıştığı firmada yapmak zorunda olduğu mesaiden arta kalan zamanlarda işçi mahallelerine gidiyordu. Bu ziyaretlerde, kendisinin bir kâtip olarak çalıştığı fabrikada işçi olan ve hayat boyu sürecek bir aşkla sevdiği Mary Burns ona kılavuzluk ediyordu.

Rheinische Zeitung'a, yazdığı ilk yazılarda, Britanya işçi sınıfı ile karşılaşmanın Engels'in düşüncesinde yarattığı çalkantının izlerini sezmek mümkün. Manchester'dan yazdığı ilk yazıda Britanyalıları "maddi denilen çıkarların bağımsız olduklarını" sanmalarından ötürü eleştirir gibidir. Ona göre, "maddi çıkarlar daima, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, tarihsel ilerlemenin dokusunu tayin eden kılavuz ilkelere hizmet ederler". Oysa ikinci yazı "ilkeler ancak çıkarlardan doğabilir, yani devrim siyasal değil toplumsal olacaktır" cümlesiyle sona erer. Bu cümle Engels'in, "gelişme halindeki düşünce"ye mutlak bir önem atfettiği kendi sol Hegelci görüşlerine verilmiş bir cevap gibidir. Engels, kendi devrimci demokrat ideallerini teorik ilkelerle mi, yoksa işçi sınıfının somut, siyasal mücadelesi aracılığıyla mı temellendireceği konusunda kararsızdır. Engels'in İngiltere'deki bu ilk döneminden bugüne hiçbir kişisel belge (mektup, günlük vb.) kalmamıştır. Yine de, İngiltere'deyken yazdığı en önemli eserin *Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları* üzerine olmasının, yukarıda sözü edilen çelişkiyi çözme

Georg Julian Harney ve Ernest Jones. Marx ve Engels 1845 yazında birlikte İngitere'ye gittiklerinde bir yandan Haklılar Birliği'nin önderleriyle bir yandan da sol-kanat Chartist önderlerle tanıştılar. İşçi kökenli Harney ve Jones, Haklılar Birliği önderleri Joseph Moll, Karl Schopper ve Heinrich Bauer'le birlikte ilk uluslararası devrimci işçi örgütlerinden biri olan Fraternal Democrats'ı (Kardeş Demokratlar) kurdular.

2 Marx ve Engels

1840'lar Avrupa'sının tarihsel ayırt ediciliği, işçi sınıflarının, yerleşik "efendi-köle" ilişkilerini temelden sarsan kendiliğinden ayaklanmaları kadar, bu ilişkiyi bilinçli olarak sorgulamaya başlamalarındaydı. Yerleşik toplumsal ilişkilerin bu sorgulanışı, bütün Avrupa kıtasında rehavet ve duraganlık içinde çürümeye yüztutan toplumsal hayatın değişebilirliği umudunu canlı tutan yegâne kaynaktı. Engels, İngiltere'de, işçi sınıfının tarihsel konumuna ilişkin yargılarını şekillendirirken kendi gözlemleri kadar, İngiliz edebiyatının Dickens, Bronte kardeşler, Carlyle gibi temsilcilerinin eserlerinde de baş vuruyordu. Thomas Carlyle'ın Past and Present *(Dün ve Bugün) adlı eserini değerlendirirken, onun yazdıklarına dayanarak, "İngiliz ulusunun Kıtada tanınmayan kesimi olan işçiler; yalnızca, İngiltere'nin paryaları olan bu yoksullar, bütün kabalık ve ahlaki düşkünlüklerine karşın bu ülkede saygıyı hakeden yegâne insanlardır; İngiltere'nin kurtuluşu onlardan gelecek, işlenebilir bir malzemeye sahip olanlar yalnızca onlar. Eğitimden yoksun olsalar bile önyargıların tutsağı da değiller, yüksek bir ulusal amaçla harekete geçme gücünü ellerinde bulunduranlar yalnızca onlar, gelecek de onların", demişti. Kaethe Kollwitz'in yukarıdaki tablosunda resmettiği, içinde yaşadıkları boğucu koşullardan kurtuluşun yollarını tutkuyla tartışan işçiler, kıtada ve İngiltere'de sosyalist düşüncenin gelişebilmesi için tarihsel insan davranışının başlıca öznesini oluşturdular. Marx ve Engels'in felsefi düşünüş yolundan ulaştıkları "insanın nihai kurtuluşu" düşüncesinin gerçekliğe dönüşmesi, kendi haklarında bağımsız fikirler geliştiren bu proleterlerle tanışıp kaynaşmalarıyla mümkün olabilecekti.*

cabasının bir ürünü olduğunu düşünmek mümkün. Çünkü inandığı ilkelerle, tanık olduğu ve desteklediği mücadele arasındaki kopukluğu aşabilmesi için, diyalektik felsefe aracılığıyla varmış olduğu sonuçlarla işçi sınıfının hedeflediği şeyin aynı ideal olduğunu kendi kendisine kanıtlaması gerekiyordu. Ekonomi politiğin eleştirisi, bu bağlantıyı teorik düzlemde kurmasını sağladı. Bu eleştiri sayesinde, Berlin yıllarında teorik, düşünsel bir imkân olarak kavradığı özgürlüğün, maddi karşılığını proletaryanın mücadelesinde keşfetmiş oldu.

Bu sonuçlara varan Engels'in İngiltere'deki sosyalist ve komünist akımlara yönelmesi kaçınılmazdı. Zaten bu sırada ilişki kurmuş olduğu Chartist önderler, doğal olarak, hareketin sol kanadını temsil ediyordu. Bu kanat da nerdeyse tamamıyla Robert Owen'ın ütopyacı sosyalizminin etkisi altındaydı (Bkz. 5; *Britanya'da Sınıf Mücadeleleri*). Ancak Engels'in İngiltere'de sosyalist ve komünistlerle ilişkisi, bu kanatla sınırlı kalmadı. Tahminen Mayıs 1843'te Owencı sosyalizmin taşralılığının tersine, çok daha enternasyonalist bir niteliğe sahip olan *Haklılar Birliği*'nin Londra'daki temsilcileri ile tanıştı. Ancak gerek komünizmin uygulanabilirliğini, küçük cemaatler ölçeğinde de olsa kanıtlayabildikleri için övdüğü Owencı sosyalistler, gerekse devrimci proleter erdemleri ile hayranlığını uyandıran Haklılar Birliği'nin temsilcileri, Engels'e teorik olarak yeni bir şey öğretemeyecek kadar sığdılar. Bu yüzden Engels, İngiltere'den ayrılması ile 1848 arasındaki dönemi, Marx'la birlikte, diyalektik felsefenin proletarya ile karşılaşmasının sonuçlarını formüle etmeye hasredecekti.

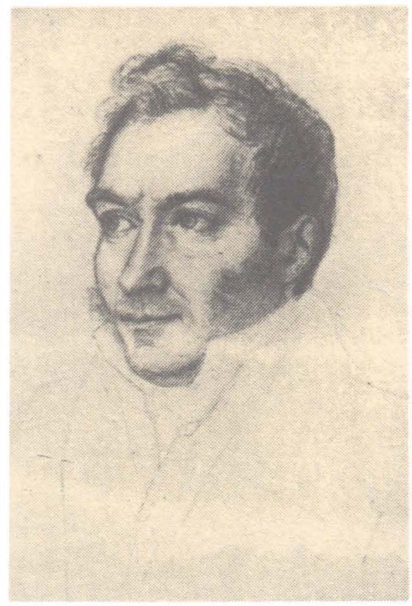
Marx-Engels İşbirliğinin Kurulması:

Küçük Burjuva Sosyalizminden Kopuş

Ağustos 1844'te Engels'in Manchester'daki çalışma süresi sona erdi. İlk iş olarak bir yıla yakın süredir Paris'te yaşayan Marx'ı ziyaret etmeye karar verdi. 1842'deki "biraz soğuk" tanışmadan sonra gerek *Rheinische Zeitung* gerekse *Deutsche-Französische Jahrbücher*'de yayınladıkları yazılar aracılığıyla birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bulmuşlar, aralarındaki ortak yönleri keşfetmişlerdi. Her ikisi de burjuva toplumunun dönüşme imkânlarının bu toplumun içinde yeşermesi gerektiğini kavramış diyalektikçiler olarak uzun bir süredir, bu dönüşümünün öznesinin kim olacağı arayışı içindeydiler. Engels özellikle Chartizm ile karşılaşınca sosyalist düşüncenin ancak işçi hareketi içinde ete kemiğe bürüneceğine ikna olmuştu.

Marx'ın aynı sonuca varmasında ise, 1844 yazı başındaki Silezya dokumacılarının ayaklanması etkili oldu. Bu, gelişmekte olan Alman proletaryasının ilk ayaklanmasıydı. İşçilerin makinelere de saldırdığı bir dizi grev ve gösteri, devrimci aydınlar arasında da yankılar uyandırdı ve Karl Marx'ın *Deutsche-Französische Jahrbücher*'i birlikte yayınladığı devrimci demokrat Arnold Ruge'den kopuşuna yol açtı. Arnold Ruge *Vorwaerts* (İleri) adlı Alman gazetesine "Bir Prusyalı" imzası ile vazdığı makalede, dokumacıların ayaklanmasını politik açıdan anlamsız hatta zararlı olarak nitelendirdi. Marx ise bu ayaklanmanın sınıf-tarihsel anlamını vurgularken toplumsal ve siyasal mücadelenin birbirleriyle ilişkisine değiniyordu. 1844 yılı başlarında Paris'te kurulmuş olan ve yazarları arasında Engels, Marx, Moses Hess, Ewerbeck, Bakunin, Wilhelm Wolff gibi adların bulunduğu bu gazete, Temmuz 1844'den sonra Silezya ayaklanması ve Alman işçi hareketinin sorunları üzerinde epey yoğun tartışmalara zemin oluşturdu. Marx ve Engels Eylül 1844 başında Paris'te bir araya gelince teorik görüşlerindeki uyumu tespit ettiler ve bu noktadan başlayarak Marx'ın 1883'te ölmesine kadar sürecek bir işbirliğinin ilk adımlarını attılar. Bundan böyle, bir yandan proleter sosyalist dünya görüşünün ilkelerinin formülasyonu, öte yandan bu dünya görüşünden hareketle burjuva toplumundan sosyalizme geçişin asli gücü olarak belirledikleri proletaryanın kendisini bir sınıf olarak kurması, siyasal olarak örgütlenmesi ve tarihsel rolünün idrakine varması için yürüttükleri çabalardan oluşan bir praksis süreci, Marx ve Engels'in hayatlarının merkezi oldu.

Bu işbirliği ve birlikte çalışmanın ortaya çıkarttığı görüş ve düşünceler manzumesi daha sonraki izleyicileri tarafından Marx'ın adıyla anıldı. Ancak, Marksizm olarak tanımlanan bu görüşlerin oluşumunda hangisinin belirleyici bir rol oynadığını araştırmaya çalışmak boşuna olacağı gibi, ikisini tek bir insan gibi kabul etmenin anlamsızlığı da, teorinin sonraki gelişmesi sırasında oynadıkları roller dolayısıyla görülecektir. Gene de Marx açısından teorinin kendisiyle özdeşleştirilmesinin hak edilmiş olduğuna kuşku yoktur. Eldeki bütün kayıtların gösterdiği gibi, dönemin komünist hareketine Engels'e göre daha geç katılmış olmakla birlikte, temel ilkelerin formülasyonunda önde giden her zaman Marx olmuştur. Engels'in, Marx'ın "dahi", kendisinin ise "başkaları ile birlikte olsa olsa, "yetenekli insanlar" oldukları yolundaki belirlemesi, Marx açısından hiç de abartılı sayılmaz. Maddeci tarih anlayışının ana hatlarını, ortaya koyan da, burjuva iktisadının eleştirisini mümkün kılan teorik aygıtı kuran da çok büyük ölçüde Marx olmuştu. Ancak siyasal pratiğin aktüel meselelerini çözümlemekte Engels'in gösterdiği parlaklığın da "deha"dan başka bir sözcükle tanımlanması güçtür. Birlikte çalışmaya başladıkları, devrimlerin yaklaştığının bütün Avrupa kıtasında hissedildiği 1845'ten, 1848'e kadar geçen üç yıl içinde Marx ve Engels, büyük bir enerji ile iki yönlü bir çalışma sürdürdüler. Birinci olarak kendi görüşlerini temellendirip, kendi sosyalizm anlayışlarını formüle ettiler.

CABET, ETIENNE (1788-1856)

Ütopik sosyalizmin kurucularından biri olan Etienne Cabet 1 Ocak 1788'da Fransa'da Dijon'da doğdu. Bir fıçı ustasının oğlu olup, ilköğrenimden sonra hukuk eğitimi gördü. Bir süre Dijon'da öğretmenlik yaptı. Ancak burada karşılaştığı baskı ve müdahalelerden sonra öğratmenlikten ayrılarak avukatlığa başladı. 1820'ye kadar sürdürdüğü bu işinden sonra Paris'e galan Cabet, burada İtalya'daki Carbonaria hareketine benzeyen ve 1821'deki ayaklanmalarda başkanlığını La Fayette'in üstlendiği Charbonnerie hareketine katıldı. Örgütün Paris'teki birimi olan Vente Suprême'in başkanlığına getirildikten sonra 1830 Devrimini'nin içinde yer alan Etienne Cabet, devrimin ardından Korsika'ya başsavcı olarak atandı. Ne var ki, kısa bir süre sonra cumhuriyetçi görüşlerinden ve özellikle *Histoire de la Révolution de 1830 et Situation Présante* (1830 Devrimi Tarihi ve Şimdiki Durum) adıyla yayınlamış olduğu kitabındaki düşüncelerinden dolayı görevden uzaklaştırıldı. 1831'de işçi kesiminde çok ilgi gören *Le Populaire* (Halk) adlı gazeteyi çıkardı. Fakat gazetede hükümeti eleştirdiği için iki yıl hapse mahkûm edilecek, ardından da İngiltere'ye sürgüne gidecekti. İngiltere'de beş yıl kalan Cabet, burada Robert Owen ile tanıştı. Owen'den ve daha önce yaşamış olan İngiliz ütopyacı Thomas More'un görüşlerinden etkilandi ve komünist bir toplum projesini biçimlendirerek Fransa'ya döndü. 1840'da ise geliştirmiş olduğu ideal, komünist toplumla ilgili görüş ve teorilerini felsefi, ütopik bir roman olan *Voyage en Icarie* (İkarya'ya Yolculuk) kitabını yayınladı. Yine aynı yıllarda *Histoire Populaire de la Révolution Français de 1789 à 1830* (Fransız Devrimi'nin 1789'dan 1830'a kadar Halkçı Tarihi) eserini de yazan Cabet'nin *İkarya'ya Yolculuk*'ta öne sürdüğü düşünceler bir hayli taraftar buldu. Bundan güç alan Cabet, 1848 Devrimi'nden sonra Robert Owen'in de önerisiyle 69 yandaşını Texas'a, teorisini geliştirmiş olduğu toplum modelini kurmak üzere gönderdi. Bir yıl sonra da kendisi 600 kişiyle birlikte aynı yere gitti.

İlk sermaye birikimini tamamlama yolunda hızla ilerleyen İngiliz sanayii, artı-değer sömürüsünü artırmak için en vahşi yöntemleri uygulamaktan kaçınmıyordu. Çalışma saatlerinin uzatılması kadar sanayide çocuk emeği kullanılması da mutlak artı-değer sömürüsü için İngiliz sanayiinin başvurduğu en alışılageldik yollardan biriydi. Patronlarından haftalıklarını alan bu küçük kızlar gündeliği 2 pence'ten çalışarak İngiliz sermayedarlarının sermaye birikimini sağladılar. Engels İngiltere'de hayatını bu işçi kızlar sınıfından Lizzie Burns ile birleştirdikten sonra İngiliz kadın ve çocuk emekçilerini daha yakından tanıyacaktı.

Teorik Kopuş

Marx ve Engels'in küçük burjuva sosyalizminden teorik kopuşları ifadesini, 1844-47 arasında yazdıkları dört klasik metinde buldu; Daha Paris'te birlikte geçirdikleri ilk on günde yazmaya başladıkları *Kutsal Aile* bir anlamda onlar için kendi geçmişleriyle bir hesaplaşma anlamına geldi. Aynı yıl Marx kendi diyalektik ve devrimci maddeciliğini Feuerbach'ınkinden ayrıştırmak üzere *Feuerbach Üzerine Tezler*'i (1845) yazdı. Bu dönemin belki de en önemli eseri, birlikte tarihsel maddeciliğin temellerini formüle ettikleri *Alman İdeolojisi'dir* (1846). Marx'ın Proudhon'u eleştirmek üzere yazdığı *Felsefenin Sefaleti (1847)* ise adeta *Komünist Manifesto*'nun öncüsü olmuştur. Engels'in 1844'te yazdığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* belli bir toplumsal oluşumun tarihsel maddeci açıdan tahlilinin parlak bir örneği olmakla birlikte, doğrudan doğruya tarihsel maddeciliğin küçük burjuva sosyalizminden ayrıştırılmasıyla ilgili değildir. (Bkz. 7; *Kapital*)

Bu dört metin bir arada tarihsel maddeciliğin teorik temellerini attığı gibi, anti-kapitalist mücadeleler tarihinde en sık tekrarlanacak polemiğin, küçük burjuva görüşlerle tarihsel maddecilik arasındaki polemiğin maddeci tarafının ilk ve en parlak örneklerini oluştururlar.

Marx ve Engels'in Devraldığı Örgütsel Miras

Marx'la Engels'in işbirliklerinin 1844-47 yılları arasındaki ilk dönemlerinin siyasal düzeydeki en önemli ürünü *Bund der Kommunisten*'dir (Komünistler Birliği). Ancak bu Birlik'in kapsamlı tarihi *Bund der Geaechteten* (Horlananlar Birliği, 1834-1836). *Bund der Gerechten* (Haklılar Birliği, 1836-1847) ve *Kommunistisches Korrespondenzkomitee* (Komünist Yazışma Komiteleri, 1846-1847) tarihini de içermektedir.

Tüm bu tarih (1834-1847) dönemlere ayrılacak olursa, ilk uzunca dönemi 1834-1844 arası oluşturur. 1834 *Horlananlar Birliği*'nin kuruluşudur, 1844 ise Marx ve Engels'in örgütlü faaliyetlerinin başlama tarihidir.

1830'lar ve 40'larda Almanya dışında yaşayan ve çalışan Alman zanaat kalfaları gizli birliklerde örgütlenmeye başlıyorlardı. İngiltere'dekinin aksine Fransa ve Almanya'da oluşan işçi sınıfının büyük bir çoğunluğu, sanayi işçileri değil, manüfaktür işçileri, zanaat kalfaları ve gündelikçilerdi. Bu sosyal yapı ilk örgütlenmelere de yansıdı.

Hem eski meslekî geleneklerinden ötürü, hem de daha iyi çalışma koşulları aramak ya da politik takibattan kaçmak için gezginliği seçmiş olan Alman kalfalar, daha gelişkin hareketleri olan merkezlere geliyorlar ve buralardaki işçi örgütlenmeleri ve sosyalist düşüncelerle tanışıyorlardı. Bu gezginliğin bir başka sonucu ise kurulan örgütlenmelerde yerel ve ulusal sınır ve engelere bağlılığın kırılmasının kolaylaşması idi.

İlk Bağımsız İşçi Örgütleri

Şubat 1832'de Alman sürgünleri ve zanaat kalfaları Paris'te *Deutscher Vaterlandsverein*

Adına mitolojideki güneşe kanat açan İkaros'tan esinlenerek Icaria dediği bu toplumda başlıca rol devletin olacaktı. Üretim araçlarının mülkiyeti ortadan kalkacak, ticaret vb. gibi faaliyetler de yok olduktan sonra devlet eğitimi ve kişilerin uygarca gelişimini sağlayacak kolektif mülkiyete dayalı, kardeşliğin egemen olduğu eşitlikçi bir cumhuriyet doğacaktı. Eğitime çok önem veren Cabet'in ütopik komünist toplumunda çocuklar 5 yaşına kadar aileleriyle kalacak daha sonra cumhuriyetin eğitim kurumlarında meslek edinip, yurttaş konumuna ulaşacaklardı. Cabet, böyle bir topluma şiddet yoluyla hiçbir zaman ulaşılamayacağına da inanmıştı.

Bununla birlikte kısa bir süre sonra topluluk içinde çeşitli anlaşmazlıklar başgösterdi. Cabet bir grup yandaşı ile birlikte Nauvoo'yu satın alarak buraya yerleşti. Fakat yönetiminden memnun olmayanların muhalefeti karşısında 1856'da ikiyüze yakın taraftarı ile birlikte St. Louis'a gitti. Burada da benzer koloniler kuran Cabet 8 Kasım 1856'da St. Louis'de öldü. Kurmuş olduğu topluluklardan biri 1884, diğeri ise 1895'e kadar varlığını sürdürdü.

Marx, sosyalist düşüncelerin gelişimine belirli bir katkısı olan Etienne Cabet'ye, proletaryaya karşı takınmış olduğu gerçekçi tavrından dolayı saygı duyar ve ona saldıran Proudhon'u şiddetle eleştirir. Cabet'nin düşünceleri yalnız Fransa'da değil birçok Avrupa ülkesinde yankı uyandırdı. Hatta o yıllarda İstanbul'da yayınlanan *Ceride-i Havadis*'te Cabet'nin ABD'deki komünleri, burada çıkan anlaşmazlıkları anlatılmakta ve onun bu yolda 160 bin frank harcadığı belirtilmektedir.

Cabet'nin sözü edilen kitaplarından başka *Le Vrai Christianisme suivant Jésus* (1846, İsa'ya göre Gerçek Hıristiyanlık) adlı bir eseri daha vardır.

19. Yüzyılda Fransa'da İşçi Kültürü

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak emekçi-zanaatkârların üretim araçlarından kopuş süreci hızlandı ve işçi sınıfları büyük sanayi işletmeleri çevresinde yoğunlaşmaya başladılar. Bağımsız küçük üretici kültüründen aynı işi biteviye yapagelen insanların kitlesel kültürüne geçiş o dönemin popüler kültüründe de büyük değişmelere yol açtı. Kadın ve erkek işçiler birlikte çalışma süresi içinde giderek tek biçimli bir giyim kuşam ve yaşantıya çekildiler. Kitlesel üretim, işçilerin tüketimlerini de kitleselleştirdi. Emek-süreci içinde insanî melekelerini yitirmeye sürüklenen işçiler boş zamanlarında da insanî doğalarını geliştirebilmek olanaklarını elden kaçırdılar. Resimde görülen bir çalışma arasında hangara benzeyen bir yemekhanede yemek, dinlenmek, konuşmak, alışveriş yapmak gibi ihtiyaçlarını alelacele gidermek zoruda kalan hepsi bir biçimde giyinmiş, yorgun ve bezgin işçiler, 19.yüzyılın ikinci yarısında çalışma hayatının tipik unsuruydu.

Napoléon döneminin yıpratıcı savaşlarının sona ermesinden on yıl sonra Fransa düzensiz bir şekilde, el yordamıyla Sanayi Devrimini yaşamaya başlar. Sanayi Devrimi birçok açıdan bir kültür şokudur. Özellikle işçi sınıfı içinde, kol gücünün ve usta işçi bilgisinin yerine giderek mekanik gücün ve vasıfsız işçi emeğinin ikame olması, şiddetli bir toplumsal bunalım yaratır. Bu dönemde işçi sınıfı iki kesimden oluşur. Bir yanda işçi sınıfının elit kesimini oluşturan, küçük üretim tekniğine dayalı zanaatkâr statüsünde işçiler vardır. Bunlar şapkacı, eldivenci, taş yontucusu, terzi, mürettip, ayakkabıcı... gibi geleneksel üretim dallarında çalışırlar. Ortadan kalkmış olmakla birlikte, toplumda izi kalmış loncalarda, usta mertebesine erişmiş veya erişmek yolunda olan işçilerdir bunlar. Diğer yanda ise köyden kente yeni gelmiş, hiçbir uzmanlığı olmayan, makinenin uzantısında ve makinenin emrinde çalışmak için işe alınan işçi kesimi vardır. Sayısı hızla artan bu kesime, kadınlar ve küçük yaşlardan başlayarak fabrikalarda çalıştırılan çocuklar da dahildir. Bu ikinci kesimin bir bölümünü oluşturan ve özellikle büyük şehirlerde yoğun olarak bulunan "aşağı tabaka" sürekli işi olmayan, hamallık, hırsızlık, mevsimlik işçilikle geçinen bir tür lümpen proletaryadır. Emek piyasasının durumuna göre lümpen proletaryalıkla proleterlik arasında gidip gelir.

1840 yılı ortalarında Fransa'da sanayide çalışan emekçi sayısı 5-6 milyon civarındadır. Ama bunun sadece dörtte biri fabrika işçisidir. Üstelik bu fabrika işçileri içinde kadın ve çocuk oranı oldukça yüksektir. Geri kalanlar ise küçük atölyelerde veya evlerinde çalışırlar. Fabrika işçilerinin önemli bir bölümü ise 10-20 kişilik küçük üretim birimlerinde yoğunlaşmıştır. Büyük fabrikalardan çok söz edilse de çok rastlanan bir şey olduğu söylenemez.

Ne var ki gelişme, vasıfsız fabrika emeğine olan talebin artması, geleneksel üreticilerin giderek fabrika işçisi olması yolundadır. Bu dönemde usta-zanaatkâr işçiler arasında uzmanlık bunalımı başlar. Emile Buret, bu bunalımı 1840 yılında şöyle özetler: "Artık, işçi yarattığı üründe kendini bulamıyor, onun parmakları arasında oluştuğunu göremiyor. Durmadan yoruluyor, fakat buna karşılık hiçbir şey üretmiyor." Halbuki geleneksel usta işçiler, yaptıkları işin kullanım değerleriyle tanımlanırlar. Uzun bir çıraklık evresinden geçmiş, ustalıklarını ispat etmişlerdir. Ücretli olarak çalışsalar bile üretimde işverenle neredeyse aynı düzeyde söz sahibidirler. Zaten bu usta-zanaatkâr işçilerle işverenleri arasındaki fark, kültür, yaşam tarzı, hatta dünya görüşü olarak oldukça azdır. İşveren çoğunlukla eski bir ustadır ve genellikle işçilerle beraber aynı atölyede, aynı işi yapar. O dönemin tabiriyle bir "sanayi ailesi" vardır. Usta çırak ilişkisi, küçük atölyelerde aile havası içinde gerçekleştirilen üretim, günün 13-14 saatinin geçtiği atölye... işçi dünyasının temel eksenidir. Ve bu dünya içinde işçi-patron karşıtlığı, kendi özel mekanizmaları yoluyla çözümlenir.

Fabrika işçiliğinin yaygınlaşmasıyla, "sanayi ailesi" dağılmaya başlar. Büyük fabrikalarda çırak, iş yoldaşı, usta yoktur. Sadece ücretli emekçiler ve sermayedarların temsilcileri vardır. Buna karşılık geleneksel usta işçiler, işçi sınıfının siyasal önder kadrolarını oluştururlar. Davranışları, siyasal ütopyaları, gelenekleri tüm işçi sınıfı için örnek olmaya devam eder. Gelişen makineleşmeyle birlikte, küçük atölye sahipleriyle bu usta işçiler arasında var olan yakın ilişki daha da güçlenir. Bu kesim, Fransa'da 1830, 1848 ayaklanmalarının önder kadrolarını oluşturur. Aynı şekilde Komün'de de bu kesimin izleri belirleyicidir.

Usta işçi kesimi içinde dayanışma anlayışının en anlamlı ifadelerini o dönemlerde çok yaygın olan gizli derneklerde buluruz. Bu derneklerin gizli olmasının nedeni, loncaları lağveden kanunun her türlü sınıf örgütünü de yasaklamasıdır. Aynı zamanda daha eski kapalı cemaat gelenekleri içinde de gizlilik, bugünün "özel yaşantısı"na bir açıdan denk düşer. Bu dernekler sadece siyasal amaçlarla kurulmazlar. Ama belli dönemlerde siyasal parti veya sendika işlevi de görürler. Zaten o dönemde siyasal talep, kültürel talep ve sendikal talep diye ayrılmış, birbirinden koparılmış bir dünya da yoktur. İşçi sınıfı dünyası içinde her davranış, var oluş tarzı, her talep aynı zamanda bir bütüne atıfta bulunur. O bütünden anlamını alır.

"Aileler Derneği", "Mevsimler Derneği"... gibi adlar alan bu derneklerin yanında "Charbonnerie", "İnsan Hakları", "Eşitler" dernekleri gibi amacı çok daha açık biçimde siyasal olanları da vardır. 1840 ortalarında Lyon bölgesinde ortaya çıkan *La société des voraces* (Aç Oburlar Derneği) bunlara anlamlı bir örnek teşkil eder. Derneğin ortaya çıkışı daha çok tüketicilerin bazı taleplerini yansıtmak amacıyla olur. Meyhanelerde şarabı litre yerine şişeyle veren meyhanecilerin, şişelerin hacmini küçültmelerini protesto etmek için bir araya gelen bir avuç demir-döküm işçisi derneği kurarlar. Derneğin ilk eylemi meyhanelere topluca gidip, şişe yerine litreyle şarap istemektir. Dernek kendine amblem olarak da litreyi seçer. Aynı zamanda dernek, piknikler, içki alemleri düzenler, daha sonra polis tarafından sıkı takibe uğrayan İnsan Hakları Derneği üyelerinin bir kısmı izlerini kaybettirmek için Aç Oburlar Derneği'ne katılırlar. 1848 devrimi arefesinde, bu "Aç Oburlar"ın bir kısmı derneklerinin adını "Boş Karınlılar" olarak değiştirirler. Derneğin sloganı "özgürlük hak, eşitlik kanun, kardeşlik tabii bir olay ve birlik ihtiyaçtır." Derneğin üyeleri meyhane, panayır, çarşı gibi alanlarda, gri uzun mantoları, uzun sakalları, kimilerinin başında kırmızı başlıklarıyla dikkatleri çekerler. Derneğin başında "Büyük Peder" vardır ve üyeler tanışma işareti olarak menekşeyi kullanırlar. Çoğu kırmızı kolluk ve kemer kullanır. Kırmızı renk, 1789 Devrimi'nden beri radikal jakoben kanadın popüler işaretidir. Üyelerinin çoğunluğunu demir-döküm ve ipekli dokuma işçileri oluşturur.

Derneğe üye olmak için edilen yemin o dönemin işçi dünyasını anlamak bakımından oldukça anlamlıdır: "Derneğin kurallarına sadık kalacağıma, bana emanet edilecek sırları hiçbir zaman açıklamayacağıma yemin ederim. Dernek yolunda kanımı akıtacağıma, yardıma muhtaç kardeşlerimin yardımına koşacağıma yemin ederim. Kardeşlerimin karı ve kızlarının namusuna dokunmayacağıma ve böylece demokrasinin iffetlerine sadık kalacağıma yemin ederim. Eğer yeminime sadık kalmazsam öldürüleyim ve cesedimin rüzgarda uçan külleri kardeşlerime örnek olsun. Namusum, karım, doğmuş ve doğacak çocuklarımın başı üzerine yemin ederim ki, sosyalist demokrasiyi desteklemek için ölmeye hazırım. Sadakatime delil olarak, eğer ileride yeminime ihanet edersem, ölüm kararımı kendim imzalayacağım."

Oburlar Derneği, havaların elverdiği günlerde 100-200 kişilik kafilelerle piknikler düzenlerdi. Kafilenin başını akıl tanrıçasını temsil eden, beyaz kısa etekleriyle, kızıl başlıklı kızlar çekerdi. Dernek, 1848 Devrimi sırasında Lyon ve çevresinde yerel milis teşkilatlarının bel kemiğini oluşturdu. Aynı zamanda bir tür külhanbeyiydiler, kendi namus anlayışlarına ters gelen davranışta bulunanları, kendileri cezalandırmayı tercih ederdi. Devletin adaletine pek güvenleri yoktu.

Fabrikaları dolduran "yeni proleterler"in siyasal davranış kalıpları elbette geleneksel kent işçisinden farklıdır. Köylü ayaklanmalarında olduğu gibi, şiddetli bir öfke rüzgarının yarattığı boşalımla kendini ifade eder, ama kalıcı siyasal kurumlaşmalara girmez. Zanaatkâr işçiler ise bu "köylü ayaklanmaları" geleneğini yönlendirme ve ona kalıcı siyasal ifadeler verme çabasındadır. Örneğin radikal kadrolar, ayaklanmada barikat kurulması geleneğini, siyasal iktidarın ele geçirilmesi için bir strateji olarak düşünürlerken; barikatları kuranlar için

ise bu daha çok sembolliktir. Devlet gücünün mahallesine girmesine karşı, direnişi temali eder.

Elbette 1789-94 dönemi, işçi sınıfının her iki kesiminin ortak siyasal davranış zeminini oluşturur. Din düşmanlığından çok kilise düşmanı, din yerine aklı savunan, cumhuriyetçi, dolaysız demokrasi taraftarı, cemaati bireye üstün tutan, hiyerarşi ve otoriteye karşı içgüdüsel bir tepki duyan bu işçi kültürü, 1871'e kadar burjuva demokrat kesimle çok yakın bir siyasal ütopyayı paylaşır. Eşitlik + özgürlük = demokrasi, bu ütopyanın ana denklemidir. Bu ortak zımni platformun kendisine düşman bellediği kesimin üç sacayağı vardır: Aristokrasi, kilise ve büyük sermaye. Büyük sermaye, yani "200 Aile". Bunlar, bankaları, yeni gelişmekte olan demiryolu ve büyük metalürji işletmelerini ellerinde tutan bir avuç insandır. Fransa'yı sömüren "200 Aile" sembolü 20. yüzyılın ortalarına kadar, emekçi halk ve küçük esnaf arasında etkisini korur. Bu ayrıcalıklılar ittifakına karşı, işçilerin hedefi, emeğin eşit değeri temelinde oluşacak bir sosyalist demokrasidir.

Aynı zamanda, Fransız işçi sınıfı, 19. yüzyıl sonuna kadar, devletin düzenleyici işlevler üstlenmesine iyi gözle bakmaz. Hem sendika, hem siyasal parti gibi çalışan dernekler önemli sosyal dayanışma örgütleridir. Hatta devletin veya kilisenin okulu bile, işçi kesimince mesafeyle izlenir. Usta-çırak ilişkisi içinde verilen genel eğitim, işçi sınıfının bilincini yeni kuşaklara aktardığı bir sistem olarak ele alınır. Buna karşılık, özellikle zanaatkâr işçilerin, toplum ortalamasına göre, kültür seviyeleri oldukça yüksektir. Bu açıdan da, usta işçi kesimi küçük burjuvaziyle eş, hatta bazı durumlarda daha üstün durumdadır. Matbaa tekniğinin küçük üretime elvermesi nedeniyle, işçi kesimine hitap eden, küçük tirajlı gazete sayısı oldukça önemlidir.

Ne var ki, fabrika üretiminin yaygınlaşmasıyla beraber gelişen vasıfsız işçilerin, kadın ve çocukların istihdamı, usta zanaatkâr işçilerin genel ücret seviyesini düşürür. Kültürel alanda burjuvazi ile, işçi kesimi arasındaki fark açılır. 19. yüzyıl ortasında 1 kilo ekmeğin fiyatı 2 saatlik ortalama ücrete denktir. 1 kilo şeker için 7 saat, 1 düzine yumurta için 5 saat, 1 kilo tuz için 1.2 saat, 1 kilo et için 10 saat çalışmak gerekir. 1 litre kırmızı şarabın bedeli ise 2.5 saatlik ücrettir. 1850 yıllarında Paris Belediyesi işçilerin et yiyebilmeleri için o güne kadar yenmesi adet olmayan at etinin kesimini destekler. Bunun yanında, II. İmparatorluk döneminde iktidar, bilinçli olarak, "zincirlerinden başka kaybedecek birşeyleri olmayan" işçilerin, sembolik olarak bazı şeylere sahip olması yolunda çaba gösterir. Burjuva tüketim ve yaşam tarzını taklite özendirilmeye çalışılır. İşçiler arasında yaygın olan özgür beraberlik yerine, ana, baba ve çocuklardan oluşan küçük ve yerleşik aile kurumu ve evlilik özendirilir. İşçilerin bir evinin olması, mülkiyet anlayışının yerleşmesi ve işçi sınıfının ortalığı yakıp yıkarak sokağa dökülmesini caydırıcı bir tedbir olarak öngürülür. Aynı zamanda, evin içinin burjuva evlerindeki gibi, ama daha düşük kalitede mobilyalarla döşenmesi özendirilir. Bunun için çalışan "hayır kurumları" ev ev gezip, işçilere yatak odasını ayırmayı, çarşaf kullanmayı, çocukların okula yollanmasını "öğretirler".

19. yüzyıl ortalarına kadar, işçiler ve burjuvalar ayrı mahallelerde oturmazlar. Aynı sokakta zengin konakları, işçi evleri, burjuva apartman daireleri yan yana bulunurlar. Ayırım daha çok, üst katlarla alt katlar arasındadır. Özellikle küçük üretimin yoğun olduğu Paris'te atölyelerle işçilerin ve patronların oturduğu evler yanyanadır. Taşra kentlerinde fabrikalarda çalışan işçilerin yoğunlaştığı kenar işçi mahalleleri 19. yüzyıl ortalarında yeni yeni oluşmaya başlar. Paris'te de, şehrin burjuva ve proleter mahallelerinin bölünmesi daha çok Komün'den sonra gerçekleşir.

AHMET İNSEL

zur Unterstützung der freien Presse'in (Özgür Basını Desteklemek İçin Alman Anavatan Derneği) bir şubesini kurdu. Bu dernek 1833 yılında *Deutscher Volkverein* (Alman Halk Derneği) adını aldı. İşte *Haklılar Birliği*'nin birçok üyesi siyasal faaliyetlerine ilk olarak bu dernekte başladılar. Bu derneğin önde gelen kişileri olan Ludwig Börne, Jakop Venedey ve Theodor Schuster İtalyan, Fransız, Polonyalı önderlerle sıkı ilişkiler içindeydiler.

Nisan 1834'de Fransa'da siyasal faaliyetleri engelleyen yeni dernek yasası yürürlüğe kondu. *Alman Halk Derneği* yerine, bu derneğin en kararlı üyeleri gizli *Horlananlar Birliği*'ni kurdu. Engels'in "demokratik-cumhuriyetçi" olarak tanımladığı bu Birlik'te çoğunluk zanaat kalfalarından oluştuğu halde, yönetimde küçük burjuva demokratlar vardı. Venedey ve Birlik'in diğer önderleri Temmuz 1834 ile Ocak 1836 arasında *Geaechteten* (Horlananlar) adlı bir dergiyi 12 sayı çıkardılar. Yönetimdeki Venedey kanadı sadece politik değişiklikleri hedefleyen küçük burjuva cumhuriyetçi bir çizgiyi temsil ediyordu. Buna karşı Dr. Schuster, 1834 sonlarından itibaren yazılarında daha çok sosyal sorunlara yöneliyor ve özellikle erken kapitalist gelişmenin bir dizi görüntüsünü sertçe eleştiriyordu. Venedey'in 1835 Nisan'ında Paris'ten sürülünce dergi yönetimi Schuster'e kalıyordu. Schuster'in eleştirileri Birlik içinde proleter bir kanadın ortaya çıkmasına yol açtı. Oysa Schuster, kapitalizm tarafından tehdit edilen küçük burjuva kesimlerin çıkarlarını dile getiriyor, servet farklılıklarını dengelemek, zanaatkâr birlikleri oluşturmak gibi reform önerileriyle yetiniyordu. Dolayısıyla üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin sürmesinden yana olduğunu yazıyor, kendine yeten küçük esnaflığı ve işyerlerini idealize ediyordu. Bu küçük burjuva anlayışın örgütlenme konusundaki yaklaşımı da komplocu ve anti-demokratik oluyor, örgüt dinî bir mezhepmişçesine davranan bir sekt haline geliyordu. *Horlananlar Birliği*'nin, biri orta ve üst birimler için iki tüzüğü vardı. Her iki tüzüğe de şu ortak özellikler egemendi: Üste zorunlu itaat -gizli komploculuk- ahlaki değerlerin egemenliği -anti demokratizm (üstlerin astlarca seçilememesi vb. gibi)- erkek egemen üslup...(bkz. Ek, Marx ve Engels)

Haklılar Birliği

Horlananlar Birliği kısmen bu özelliklerinden ötürü parçalandı. Birlik'teki proleter kesimler ayrılarak *Haklılar Birliği*'ni kurdular. *Haklılar Birliği*'nin kuruluş günlerinden kalan doğrudan kaynak pek yoksa da, Wilhelm Weitling'in 1849 ve Hermann Ewerbeck'in 1851 yıllarında yazmış oldukları makaleler o günlere dolaylı ışık tutarlar. Alman hükümetlerinin kapsamlı politik takibatlarının sonucu olan 1840-1841 yıllarındaki soruşturma ve ifade tutanakları da, bu dönemin önemli kaynakları arasındadır. Bu tutanaklarda, tanınmayan ve seçilmemiş yönetime ve üstlere körce ve koşulsuz itaat zorunluluğuna karşı direniş, bölünmenin nedeni olarak gösterilmektedir. Örgütsel nedenler dışında, politik ideolojik farklılıklara işaret edilmemesi ilginçtir. Ancak gerek Weitling ve Ewerbeck'in anlatımları, gerekse başka dolaylı kaynaklar böylesi nedenlerin de varlığına işaret eder. Bunlara göre, *Horlananlar Birliği* içindeki proleter kesimler yavaş yavaş kendi çıkarlarının bilincine varıyor, ütopik-komünizan kuramlar geliştirmeye başlıyor ve örgütsel bağımsızlık yönünde evriliyorlardı.

Haklılar Birliği'nin örgütlenmesinde *Horlananlar Birliği*'ni hatırlatan birçok iz vardı. O zamanki diğer gizli topluluklar gibi bunun da hedefi, Engels'in deyişiyle, yarı propagandacı, yarı komplocu bir tarzda arasıra Almanya'da darbe hazırlamak ve devrimci eylemin merkez noktası olarak Paris'i seçmekti. Yine de bunlara rağmen Haklılar'ın proleter-komünizan örgütlenmenin ilk nüvelerini taşıdığı söylenebilir.

İlk baskısının 1837 sonu ile 1838 başında yapıldığı tahmin edilen *Haklılar* tüzüğünün birçok maddesi, *Horlananlar*'ınkini çağrıştırıyordu. Ancak bazı noktalarda aralarında çok ciddi farklılıklar vardı. Herşeyden önce *Haklılar Birliği*'nin farklı düzeylere hitap eden iki değil bir tüzüğü vardı. Örgüt içi demokrasi özellikle vurgulanmaktaydı. Birlik yasalarına itaatin sınırları "kişinin inançları ve vicdanına karşı olmakla" sınırlandırılmış (2. madde), en üst makam olan merkezin seçimle belirlenmesi benimsenmişti (25. madde). Hatta 36. madde ile seçmenlerin seçtiklerini geri çağırma hakları düzenlenmişti. Bu maddeler tam da *Horlananlar Birliği*'nin bölünmesine yol açan konuları içeriyordu. Bu bakımdan farklılıklar, aynı zamanda politik bir anlama da sahiptiler.

Haklılar Birliği'nin çekirdeğini İsviçre, Paris, Londra gibi yerlere dağılmış olan Alman terziler oluşturuyordu. Üyelerin çoğu aslında zanaatkârdı. Büyük şehirlerde bile bu zanaatkârları sömürenler, çoğunlukla küçük ustalardı. Terzilikte daha büyük çaplı sömürüye yol açan konfeksiyon işi ise henüz yeni gelişmekteydi. Yani, üyelerin önemli bir kısmı henüz tam proleterleşmemiş, burjuvazi ile doğrudan doğruya karşı karşıya kalmamış, geçiş sürecini yaşayan küçük burjuvalardı. Engels'in deyişi ile "...Bir yanda bu zanaatkârları sömüren küçük bir usta idi, öte yanda ise bunların hepsi küçük ustalar olmayı umuyorlardı." Gerek örgütsel yapılar, gerekse girilen ilişkiler ve programatik hedefler hâlâ bu sınıfsal geçişin özelliklerini yansıtıyordu.

Haklılar Birliği'nin gelişmesi, *Horlananlar Birliği*'nin parçalanmasına yol açan sekter eğilimlerin adım adım geriletilmesi süreci olarak da tanımlanabilir. Dinî bir sekt gibi davranan örgütlerin, proletaryanın sınıf olarak hareket etmek için henüz yeterince gelişmediği bir dönemde, tarihsel bir haklılığı vardı. Ancak Marx ve Engels'in de özenle vurguladıkları gibi "...Başlangıçta

hareketin kaldıracı olan sektler, hareketin onları aşması ile birlikte birer engel haline geldiler"

Ancak *Haklılar Birliği*'nin, Blanqui'nin gizli örgütü ile olan sıkı bağları da bir yandan bu eğilimleri güçlendiriyordu. 12 Mayıs 1839'da Paris'te Blanquici bir ayaklanma ve yenilgi yaşandı. Bu tarih *Haklılar Birliği* için bir tür dönüm noktası oldu. Çünkü bundan sonra adım adım Blanquici taktiklerden uzaklaşıldı. *Haklılar Birliği*'nin gelişimi 1840'tan sonra özellikle Paris, Londra ve İsviçre'de ciddi bir sıçrama kaydetti. 1840'ta Paris'te o günlerin en büyüklerinden sayılan bir grev yaşandı. Mayıs ayında terzilerin eylemi ile başlayan bu greve yaklaşık 50.000 işçi katıldı. Paris'te çalışan Alman terzi kalfaları da grevin içindeydiler. Bu grevde *Haklılar Birliği* önemli bir rol oynadı, üyeleri işçi hareketinin geniş kesimleri ile ilişkiler kurdu. Grev, yenilgiye uğramakla birlikte, komünist harekette ciddi bir canlanma yarattı. O yıllarda *Haklılar Birliği*'nin yönetimi Paris'teki "Halk Meclisi"ndeydi ve başında Herman Ewerbeck bulunuyordu. *Haklılar*, koşulların izin verdiği oranda propaganda ve eğitim amaçlarına yönelik işçi dernekleri kuruyor ya da varolanlarda çalışıyorlardı. Yasal olanakların dar olduğu yerlerde ise müzik, jimnastik vb. gibi dernekler kuruluyordu. *Haklılar Birliği*'nin faaliyetinin genişlediği bir başka yer ise, Wilhelm Weitling'in iki yıla yakın propaganda çalışması sürdürdüğü İsviçre idi. Böylelikle *Haklılar*'ın etki ve çalışma alanı genişliyordu.

Haklılar Birliği'nin 1840'tan sonraki gelişiminde en olumlu ve gelişkin rolü Karl Schapper, Heinrich Bauer ve Joseph Moll adlı üyeler oynadı. Schapper, 1839 Paris ayaklanmasından sonra yakalanmış ve kasım ayında da İngiltere'ye sürülmüştü. Bauer ise 1841 sonunda Fransa'dan sürülmüştü. Bu üçünün yönetimindeki Londra örgütü 1840'ların ortalarına doğru *Haklılar Birliği*'nin fiilî merkezi haline geldi.

7 Şubat 1840'ta Londra'da Karl Schapper ve Joseph Moll yönetiminde *Deutsche Demokratische Gesellschaft* (Alman Demokratik Derneği) kuruldu. Hemen ardından *Deutsche Arbeierbildunngsverein* (Alman İşçi Eğitim Derneği) adını alan bu kuruluş daha çok *Kommunistischer Arbeiterbildunsverein* (Komünist İşçi Eğitim Derneği) adı altında tanınır. İşçi derneğinde Alman ve İsviçreli işçilerin dışında İskandinavyalı, Hollandalı, Macar, Çek, Güney Slav, Rus ve Alsaslı işçiler de vardı. Derneğin üye kartları üzerindeki "Tüm insanlar kardeştir" ibaresi enternasyonalizmin ilk adımlarının atılmakta olduğunun bir işaretiydi. *Haklılar Birliği*'nin Fransız devrimcileriyle ilişkileri Paris ayaklanmasına katılmış olan sürgünler aracılığıyla geliştiriliyordu. Ayrıca radikal Polonyalılarla tanışılıyor, İngiliz Chartist Hareketi'yle ise, devrimci olmadığı gerekçesiyle ilişki kurulmuyordu. Bu hareketin sol kanadı ile ancak daha sonraları, Engels aracılığıyla ilişki kuruldu. Bu arada 1840'lı yılların başlarında Almanya'da "Özgürler" çevresinin görüşleri, bir yanda Hegel felsefesinin öte yanda ise Feuerbach materyalizminin etkisi altında giderek ütopik-sosyalist bir doğrultuda gelişiyordu. Bu akımın önde gelenlerinden biri Moses Hess'ti. 1842 sonu 1843 başlarında *Haklılar Birliği* ile bu akım arasında ilk ilişkiler kuruldu. Felsefi komünizm veya felsefi sosyalizm olarak da adlandırılan bu akım pek uzun ömürlü olmadı.

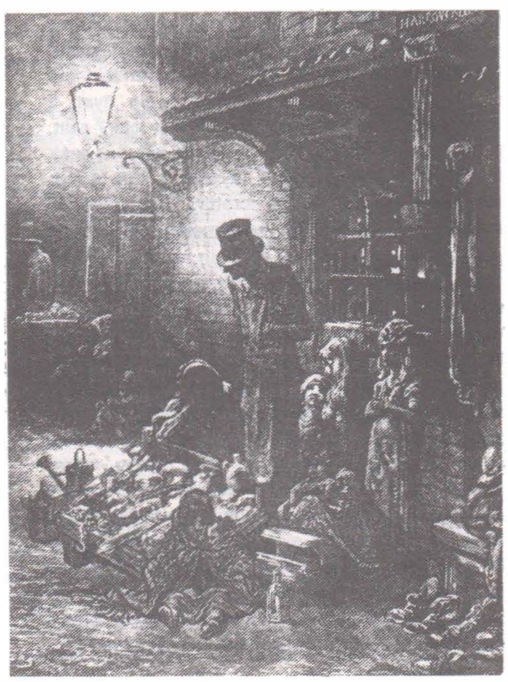
Marx, Engels ve Uluslararası İşçi Örgütleri

1844 sonrasında Marx ve Engels artan bir oranda işçi hareketinin sorunları ile ilgilenmeye başlamışlardı. Bu sırada, *Haklılar Birliği*'nin Londra ve Paris gibi önemli merkezlerinde de felsefi sorunlara yönelme, onlarla ilgilenme ve felsefenin komünizmle ilişkisinin tartışılması eğilimi ortaya çıktı. Felsefi tartışmaların gelişmesi bir yanda Weitling'in eşitlikçi komünizminin ve diğer ütopik görüşlerin aşılması sonucunu doğururken, öte yanda ise "gerçek" sosyalist *(wahrsozialistisch)* akımın Birlik içinde gelişmesine yol açıyordu. Marx ve Engels daha önceleri ideolojik-politik düzeyde bir kopuş süreci içine girmiş olmakla birlikte, siyasal düzeyde felsefi-ütopik sosyalizmin taraftarları ile çalıştılar. Ancak işçi hareketinin gelişmesi ile, proletaryanın devrimci sınıf mücadelesinin karşısında yeralan felsefi-ütopik eğilim çözülüyordu.

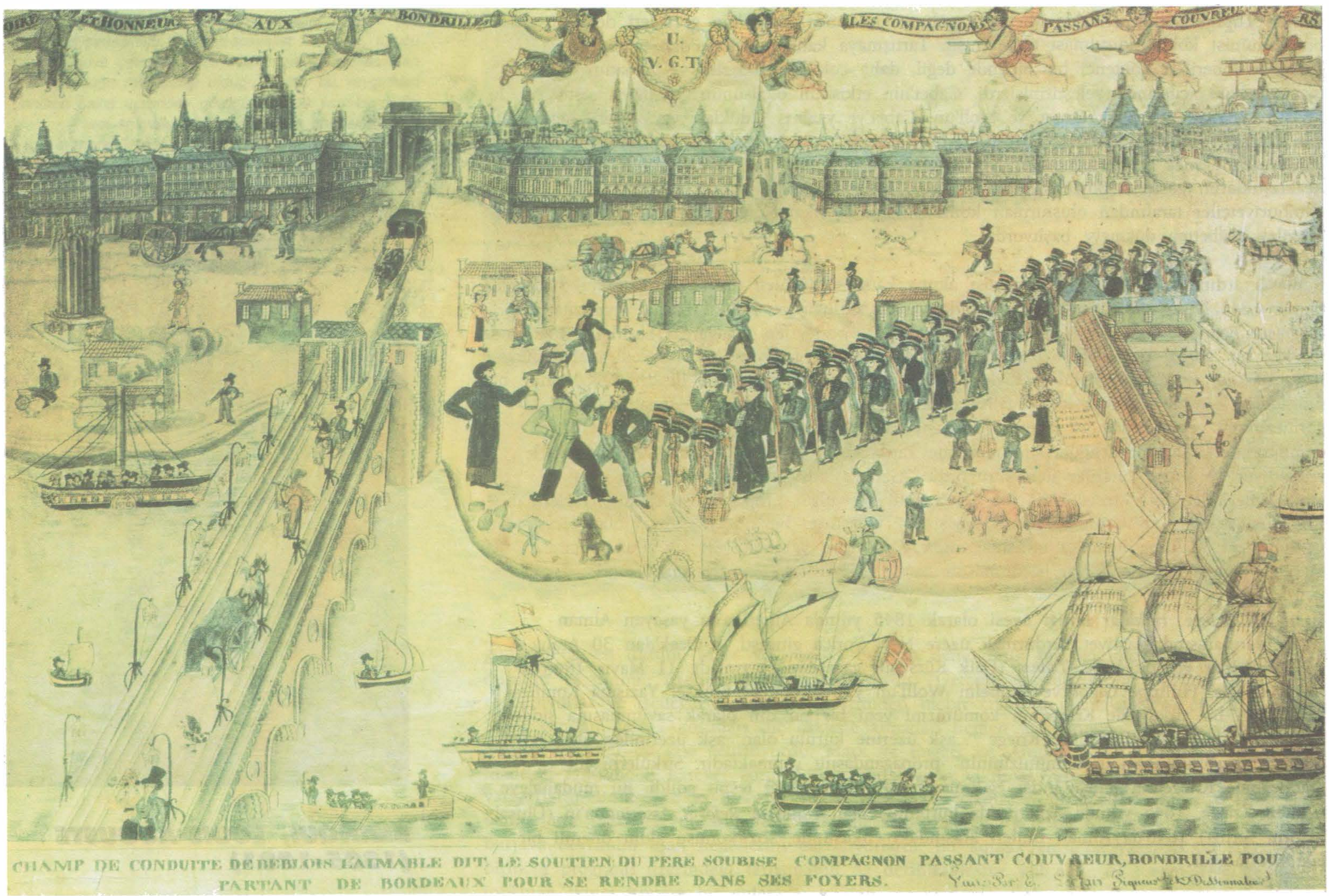
Kardeş Demokratlar

Engels daha İngiltere'deyken örgütlü işçi hareketi ile ilişki kurmuş, hatta 1843'te Schapper tarafından *Haklılar Birliği*'ne katılmaya davet edilmişti. Bu noktada, Birlik'in taktiklerini fazlasıyla komplocu bulduğundan çağrıyı reddetti ama sadece Londralı önderler kanalıyla değil, örneğin Paris'teki Ewerbeck ile yazışarak da Birlik'le ilişkisini sürdürdü. Böylelikle *Haklılar*'ın içişlerine karışmaksızın, önemli gelişmelerden haberdar olma ve üyelerin görüşlerini etkileme olanağını buldu. Bu etkileşim, örgütlenme düzeyindeki ilk ürününü, enternasyonalist ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rolü olan *Fraternal Democrats*'ın (Kardeş Demokratlar) kuruluşu ile verdi. 22 Eylül 1845'deki kuruluş kongresi üzerine olan raporunda Engels "...proleterler tüm ülkelerde bir ve aynı çıkarlara sahiptirler, önlerinde bir ve aynı düşman, bir ve aynı mücadele vardır" diyerek proletarya enternasyonalizminin ilkelerini ve içeriğini dile getirdi. *Kardeş Demokratlar*'ın kurucuları arasında *Haklılar Birliği*'nin üyesi olan İngiliz işçileri ve Londra'da yaşayan diğer ulusların devrimci sürgünleri yer alıyordu. (Fransız, İtalyan, İspanyol ve İsviçreli işçiler ile Macaristan'dan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan birer temsilci.) Uluslararası ilişkilerin gelişmesinin bir başka adımı ise 1846 yılı başında Brüksel'de kurulan *Kommunistisches Korrespondenzkomitee* (Komünist Yazışma Komitesi) oluşturuyordu. Kısa zamanda *Haklılar* için bir merkez görevini üstlenen bu komitenin örgütlenmesi için Marx ve Engels, *Haklılar*'ın Londra ve Paris'teki önderleri ile, Fransa ve İngiltere'deki sosyalist hareketin

İş yoldaşlığının en önemli kurallarından birisi de evlerine geri dönmek isteyen arkadaşlarına şehrin kapısına kadar eşlik etmekti. Kortejin başında yolcu ile şehre gelenlere iş bulmakla yükümlü iş yoldaşının bulunması usüldendi. Yoldaşlar, ellerinde sopalar, sol taraflarına asılı mavi beyaz renkli bir kurdela olmak üzere ikişer kişilik sıralar halinde şehrin kapısına doğru yürüyüşe geçerlerdi. Kapıya varıldığında herkes yolcuyu öper ve vedalaşırdı. Agricol Perdiguier'in eseri, iş yoldaşlığının kurallarını ayrıntılı olarak gösteriyor. Resimde Restorasyon döneminde tamamlanan Bordeaux şehrinin "taş köprüsü" ve arkadaşlarını uğurlamaya gelen iş yoldaşları görülüyor.

İngiltere'de 19. yüzyılın ikinci yarısındaki hızlı sanayileşme tarımda da büyük ölçekli çiftçiliği geliştirerek büyük insan kitlelerini topraktan kopartarak büyük sanayi merkezlerinin çevresine yığdı. Sanayinin gelişme hızından daha büyük bir hızla çoğalan fazla-nüfus İngiltere'de "pauperism" denilen işsiz ve yersiz yurtsuz yaşam tarzını yoksul nüfus arasında yaygınlaştırdı. Dickens ve Carlyle'ın romanları kadar Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu'nda da konu edilen bu yaşantılar, Guvtave Dore'un gravüründe çarpıcı bir biçimde tasvir ediliyor.

ve işçi hareketinin temsilcileriyle ve Almanya'daki tek tük sosyalist gruplarla yazışıyor ve tartışıyorlardı.

Yazışma Komiteleri

Marx, Mayıs 1846'da Proudhon'a yazdığı bir mektupta *Yazışma Komitesi*'nin ana hedefi olarak "Alman Sosyalistlerinin Fransız ve İngiliz sosyalistleri ile bağlantısını sağlamayı, yabancıları Almanya'da gelişecek olan sosyalist hareketler üzerine haberdar etmeyi, aynı zamanda Almanya'daki Almanları, Fransa ve İngiltere'deki sosyalizmin gelişimi üzerine bilgilendirmeyi" göstermektedir. Böylelikle ilk adım olarak, hiç değilse yazı aracılığıyla ulusal sınırlılıktan kurtulmanın yolu açılmaktadır. Ancak, Marx, çeşitli ülkelerdeki sosyal hareketleri zenginliği ve çok yönlülüğü içinde takip edebilecek araçları yaratmak için önerilen *Yazışma Komitesi*'nin Fransa bağlantısı olmayı, ilkesel görüş ayrılıklarını öne sürerek, reddetti. Almanya'daki sosyalistler ise önerilere olumlu yaklaştılar. Özellikle Silezya, Kiel, Westfalen ve Ren Bölgesi'ndeki sosyalistlerle istikrarlı ilişkiler kuruldu; yazışmalar yapıldı. Ancak Köln şehri dışındakilerin, projenin asıl hedefi olan örgütlenme adımını pek kavramadıkları, yazışmalardan anlaşılmaktadır. Daha sonra oynadıkları önemli role rağmen Joseph Weydemeyer, Heinrich Bürgers ve Roland Daniels bu ikinci gruptaydılar. Oysa *Haklılar*'ın Londra'daki önderi sol Chartist Julian Harney, Haziran 1846'dan sonra Londra'dan gelen mektupların ve içerdikleri tartışmaların da gösterdiği gibi, *Yazışma Komiteleri*'nin önemini kavramıştı. Bütün bu yazışma süreci, bilimsel komünizmin *Haklılar Birliği* içerisinde yaygınlaşmasını sağlayarak *Komünistler Birliği*'nin kuruluş sürecinin önünü açmış oldu. Ancak bu süreç içinde birkaç eğilime karşı bir ideolojik mücadele yürütülmesi gerekti.

Bunlardan biri 1840'larda *Haklılar* arasında etkinlik kurmuş olan Weitling'in görüşleri idi. Londra'daki *Komünist İşçi Eğitim Derneği*'nin 1845 ve 1846 yıllarındaki tartışma protokolleri incelendiğinde, Weitling'in ütopik komünizmine karşı verilen mücadelenin, gerek nitelik gerekse sertlik açısından yükseldiği görülmektedir. 1846 ortasında Weitling konusu artık Londralı *Haklılar* açısından kapanmış gibidir.

Özellikle Paris ve Londra'da etkili olan bir diğer eğilim ise, Fransız Etienne Cabet'in barışçı ve ütopik-komünizan görüşleriydi. *Societe Democratique Française* (Demokratik Fransız Topluluğu) 1830'lu yılların sonunda Londra'daki Fransız sürgünleri tarafından kurulmuştu. 1843

yılında Topluluk'ta Amerika'da Michigan gölü yakınlarında, Cabet'nin görüşleri doğrultusunda bir komünist koloni kurulması tartışılmıştı. Tartışmaya katılan *Haklılar*'dan Schapper ve Bauer bu önerileri köktenci bir biçimde değil, daha çok hazırlıksızlık ve zamanın uygunsuzluğu açılarından eleştirmişlerdi. Cabet'nin etkisinin ölçüsünün bir diğer göstergesi de, Ağustos 1843'te Schapper, Bauer ve Moll'un, Cabet'ye yazmış oldukları ve "...ikarik öğretinin tam olarak yandaşı olduklarını" belirttikleri mektuptur. Ancak 1845 ve 1846 yılında Londra'da sürdürülen dernek içi tartışma protokolleri, *Haklılar*'ın Cabet'nin barışçı ütopik görüşlerinden uzaklaştıklarını gösterir. Böylelikle mal ortaklığı ilkeleri üzerine kurulu devrimci cumhuriyetçiler tarafından oluşturulan komünist koloni (İkarya), diğer deyişle bir sekt kurma önerileri rağbetten düşmeye başlıyordu.

Bunların ardından ise, "gerçek" sosyalist akıma karşı sürdürülen mücadele, gündemi belirledi. Engels 1845 Nisan'ı ile Temmuz'u arasında yazmış olduğu ve 1846 başında yayınlanan *Ein Fragment Fouriers über den Handel* (Ticaret Üzerine Fourier'den Bir Parça) başlıklı makalesinde ilk kez bu akımla mücadeleye başladı. "...Almanlar şimdi de komünist hareketi mahvetmeye başladılar" diyen Engels, Eylül 1845'de *Kardeş Demokratlar* kuruluşuna ilişkin makalesinde bu mücadeleyi sürdürdü. "Gerçek" sosyalist akım nesnel ve uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarını görmezlikten gelmeye ve örtbas etmeye çalışıyordu. Bunun ötesinde Almanya'da burjuva-demokratik hak ve özgürlükler mücadelesine katılmayı, görünüşte devrimci olan ifadelerle reddediyor ve sekter öneriler ileri sürüyordu. "Gerçek" sosyalist akımın kurucu teorisyenlerinden biri Moses Hess idi. Daha aktif ve vulger propagandistlerden biri Hermann Kriege, diğeriyse Karl Grün'dü. Kendi deyişi ile "uzlaştırıcı bir doğaya sahip" olan Hess, Marx ve Engels'in Weitling ile olan tartışmalarında Weitling'in yanında yer aldı. Daha sonraları Marx'ın söylediklerine yaklaşır görünmesine rağmen görüşlerinden vazgeçmedi.

Hermann Kriege, *Haklılar Birliği* üyesi olarak 1845 yılında Amerika'da yaşayan Alman göçmenleri arasında faaliyet sürdürmek üzere New York'a gitmişti. 5 Ocak'dan 30 Aralık 1846'ya kadar günlük *Volks Tribun* (Halk Kürsüsü) gazetesini yayınladı. 11 Mayıs 1846'da Marx, Engels, Philippe Gigot ve Wilhelm Wolff'un yönetimindeki Brüksel Yazışma Komitesi, yayınladığı bir sirkülerde Kriege'nin komünizmi yeni bir tür din olarak savunmasına şiddetle karşı çıktı. Engels'in ifadesi ile Kriege "...aşk üzerine kurulu olan, aşk üzerinden akıp gelen, aşk sarhoşluğunun coşkun komünizminin" propagandasını yapmaktadır. Sirkülerin ilk maddesinde Kriege'nin temsil ettiği eğilimin komünist olmadığı tespit edildi. Bu müdahaleye rağmen Kriege, 1845 yılında Amerika'da kurulmuş olan *National Reform Association*'ın (Ulusal Reform Birliği) 1846'da Alman işçileri arasındaki çöküşünde, söz konusu akım önemli bir faktör olmuştur.

Bir diğer eleştiri cephesini ise 1846 Ağustos'unda *Brüksel Komitesi*'nin görevlisi olarak Paris'e giden Engels, Grün ve Proudhon'a karşı açıyordu. Bu müdahalede devrimci komünist ilkelerin Paris'te kabulü ile sonuçlandı. *Yazışma Komiteleri*'nin yaratmış olduğu en önemli sonuç ise, bu yoğun tartışma sürecinde *Haklılar Birliği* üyelerinin Marx ve Engels'in görüşlerine yakınlaşmış olmalarıdır. Marx tüm bu tartışmaların özünü *Herr Vogt* (Bay Vogt) adlı eserinde "... Konu herhangi bir ütopik sistemin gerçekleştirilmesi değil, aksine gözlerimizin önünde cereyan eden toplumun tarihsel dönüşüm sürecine bilinçli bir katılımdır" diyerek özetlemiştir.

Komünistler Birliği

Ocak 1847'de *Londra Yazışma Komitesi*, Joseph Moll'u vekil tayin ederek Brüksel'e gönderdi. Moll önce Brüksel'de Marx'a, ardından da Paris'te Engels'e, *Haklılar Birliği*'nin eski komplocu geleneklerden ve biçimlerden kurtularak zamana ve amacına uygun bir hale gelmesinin gerektiğini belirtti. Aynı zamanda Marx ve Engels'in, genel olarak doğru buldukları görüş ve açıklamalarının bir bildirge haline getirerek Birlik adına yayınlamalarının önemini vurguladı. Artık *Yazışma Komiteleri*'nin kuruluşu sırasındaki hedeflerden biri olan örgütlenme kongresinin günü gelmişti.

Komünist Manifesto

Komünistler Birliği'nin kuruluşu Haziran ve Kasım/Aralık 1847'deki iki kongre ile tamamlandı. Haziran 1847'de toplanan Birinci Kongre'nin aldığı kararlar, örneğin *Haklılar Birliği* adının *Komünistler Birliği* olarak değiştirilmesi ya da "Tüm insanlar kardeştir" ifadesinin yerini "Tüm ülkelerin işçileri birleşin" ifadesinin alması yaşanmış olan değişimin ölçeği hakkında bir fikir verebilir.

Birlik Alman işçilerinin örgütlenmesinden doğmuştu ancak örgütlenme süreci içerisinde uluslararası bir örgüte dönüştü. Altona, Amsterdam, Berlin, Bern, Brüksel, Cenevre, Hamburg, Kiel, Köln, Königsberg, Lozan, Leipzig, Le Locle, Londra, Liege, Lyon, Magdeburg, Mainz, Mannheim, Marsilya, Münih, New York, Paris, Stokholm, Stuttgart ve diğer bazı şehirlerde şubeler kuruldu. Birlik'in özellikle Londra'daki *Komünist İşçi Eğitim Derneği*, *Kardeş Demokratlar*, Brüksel'deki *Demokratik Dernek* içinde önemli bir etkisi vardı. Ayrıca Chartistlerle Londra örgütü arasındaki ilişkiler de gelişiyordu. Bütün bu faaliyetlerin arka planında Avrupa'da hızla olgunlaşmakta olan bir devrim vardı. Bu durum, *Komünistler Birliği*'ni somut bir strateji ve taktik saptama zorunluğu ile karşı karşıya bıraktı. Özellikle Almanya'da

BLANQUI, LOUIS-AUGUSTE (1805-1881)

Kendi adıyla anılan bir tür eylem biçimini kuramlaştıran ütopik sosyalist görüşlere sahip Louis-Auguste Blanqui, Şubat 1805'de Fransa'da Puget-Théniers'te doğdu. Babası Fransız Devrimi sırasında Jironden olarak meclis üyeliği yaptı. Ağabeyi ise liberal bir iktisatçıydı. 1818'de Paris'e giden Blanqui burada hukuk ve tıp eğitimi gördü. 1822'de İtalya'daki benzeri Carbonerie gibi radikal olan Charbonnerie örgütüne üye olarak Bourbonlara karşı girişilen muhalefet hareketlerinin içinde yer aldı. Saint-Simoncu görüşleri savunan *Globe* (Dünya) dergisinde çalıştı. Aynı dönemde cumhuriyetçi bir kuruluş olan *La Société des amis du Peuple* (Halkın Dostları) derneğini kurdu. Aslında bu örgütü kuruştaki amacı daha önce katılmış olduğu ve hatta yaralanarak madalya aldığı 1830 Devrimi'nden sonra kurulan Temmuz Monarşisi'ne karşı bir ayaklanma düzenlemekti. 1831'de yazmış olduğu bir yazıdan dolayı bir yıl hapsa mahkûm oldu. 1835'de ise Armand Barbès ile birlikte *La Société des Familles* (Aileler Derneği) adlı bir başka örgüt kuran Blanqui, bir yıl sonra derneğin Paris'teki silah deposunun ortaya çıkması üzerine yeniden tutuklandı. 1837'de ise genel aftan yararlanarak tahliye oldu. Fakat mücadelesine devam ediyordu. 1838'de yine Armand Barbès ile *La Société des Saisons*'ı (Mevsimler Derneği) kurdu. Bu örgütün önderleri yılın mevsimlerini, aylarını, haftalarını şifre olarak kullanıyordu. Bu örgütün öncülüğünde 12 Mayıs 1839'da girişilen silahlı ayaklanma ise başarısızlıkla sonuçlandı. Aslında bu ayaklanma tipik bir Blankist ayaklanma biçiminde gelişmişti: Silahlı 500 kişi Hôtel de Ville'i iki gün işgal etti ama halktan destek görmedikleri için kısa sürede hükümet kuvvetlerine yenildi. Barbès hemen yakalandı. Blanqui ise birkaç ay sonra ele geçirilerek yargılandı. Önce idam cezasına çarptırıldıysa da cezası daha sonra ömür boyu hapse çevrildi.

Şubat Devrimi'nden sonra hapisten çıkan Blanqui, Geçici Hükümet'in politikasını etkileyici çalışmalar yaptı. Bu arada Geçici Hükümet'e karşı ayaklanma isteyenleri yatıştırdığı için hakkında hükümet yanlısı olduğuna

1840'larda sosyalist düşünceler Paris'te çok yaygınlaşmıştı. Bu anti-sosyalist karikatür, tutucu burjuva çevrelerin sosyalizmin yaygınlaşmasından duyduğu rahatsızlığı olduğu kadar, bu yaygınlığın onların bakış açısından görünüşünü de yansıtıyor. Bu anti-sosyalist karikatürleştirme çabasından da anlaşılabileceği gibi, sosyalizm artık "hayırsever" burjuvaların vicdani bir ilgisi olmaktan çıkarak, halk arasında tartışılan ve benimsenen bir dünya görüşü haline geliyordu. Alaya alınanlar (soldan sağa) o dönemin en tanınan düşünürleri olan, Cabet, Pierre Leroux, George Sand, Louis Blanc, Ozanam, Proudhon, Considérant.

dair söylentiler çıktı. Haziran Ayaklanması'ndan sonra tekrar tutuklanarak 10 yıl hapse mahkûm edildi. 1859'da cezaevinden çıkarak yeniden ayaklanma girişimlerine başlayan Blanqui, 1861'de bir daha tutuklanacak ve 1865'de tahliye olduktan sonra Belçika'ya kaçacaktı.

Fransa'daki devrimci mücadeleyi buradan yönetiyordu. Bu arada gizlice Paris'e gidip gelen Blanqui, 1870 Fransız-Alman Savaşı sırasında da ayaklanma girişimlerinde bulundu. Fransızların yenilgisinden hemen sonra 4 Eylül 1870'de bir darbe sonucunda hükümet devrildi. 31 Ekim 1870'de Blanqui'ye bağlı gruplar iktidarı ele geçirdiler. Blanqui bir kaç saatlik bir hükümet kurdu. Daha sonra taşraya çekildi ve ardından tutuklandı. Tutukluyken Paris Komünü'nün kurulmasıyla sonuçlanan ayaklanma gerçekleşti. Komüncüler ellerindeki Paris Başpiskoposu ile Blanqui'nin değiştirilmesini istediler ancak Thiers buna razı olmadı. Komün acımasızca ezildikten sonra Blanqui bir süre daha hapiste kaldı. 1879'da tutukluyken Bordeaux milletvekili seçildi. Bu arada salıverilen Blanqui tükenmeyen enerjisiyle yine mücadelesini sürdürdü ve 1 Ocak 1881'de Paris'te öldü.

Blanqui, bir düşünür olmaktan çok eylem adamıdır. Daha çok mekanik materyalizmin, Aydınlanmacı rasyonalizm ile birleşmesinden oluşmuş eklektik bir ütopyacı sosyalist görüşe sahiptir. Kapitalizmin yaratmış olduğu toplumsal dengesizliği görmüş olmasına rağmen bunun değişmesini küçük bir azınlığın volontarist (iradeci) eylemine bağlayarak, kitlelerin örgütlü devrimci mücadelesini reddeder.

Marx, Blanqui'yi bir eski kuşak devrimcisi olarak görür. Marx'a göre o "iyi örgütlenmiş bir küçük azınlığın doğru bir anda ayaklanmayı başlatarak...muzaffer bir devrimi başarabileceğine inanan bir eylem adamı"ydı. Özellikle Paris Komünü sırasında çok iyi örgütlenmiş olan Blanqui yanlıları uzun yıllar işçi sınıfı hareketinde etkili olup, Marx yanlılarıyla çatıştılar.

gündeme gelen durum, Marx ve Engels'i burjuva demokratik bir devrimde işçi sınıfının durumu ve tutumu üzerine eğilmeye zorluyordu. "Gerçek" sosyalistler bir burjuva devrimini reddediyorlar ve işçilerin böylesi bir devrimden hiçbir çıkarları olamayacağını öne sürüyorlardı. Diğer yandan nesnel koşulları hiç dikkate almadan hemen ayaklanmayı öneren maceracı ve darbeci görüşler de dile getiriliyordu. Marx ve Engels ise Almanya'daki toplumsal oluşumun maddeci tahlilinden hareket edip feodal mutlakiyetin yıkılmasının zorunlu olduğu sonucuna varıyorlardı. Brüksel'de yayınlanan Alman gazetesine yazdıkları makalelerde Marx ve Engels, demokratik mücadeleye katılmanın önemini ısrarla vurgularken bir yandan da işçilerin bir burjuva devrimini aşan hedeflerini ele alıyorlardı. İki kongre arasında yaşanan bu süreç, Birlik'in programı üzerindeki tartışmanın da derinleşmesine yol açtı. 29 Kasım 1847'de toplanan İkinci Kongre bir anlamda, kökleri mezheplerde olan ideolojik ve örgütsel bütün geleneksel kalıpların artık aşıldığının bir kanıtıydı. Tüm Birlik organlarında çalışacakların seçimle tespit edilmesini karara bağlayan bir tüzük kabul edildi. Bunun yanısıra, Birinci Kongre'de kabul edilmiş olan ve Engels tarafından hazırlanmış olmakla birlikte, geleneksel alışkanlıkları incitmemeye özen gösteren *Siyasal İnanç Bildirimi*'nin yerine Marx ve Engels programatik bir bildirge hazırlamakla görevlendirildi. "Günümüzdeki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir" cümlesiyle başlayan ve ilk kez Şubat 1848'de yayınlanan *Komünist Manifesto* Marx'la Engels'in bu görevi yerine getirmek üzere kaleme almış oldukları metindir.

Maddeci tarih anlayışının kapitalist toplumun tahliline uygulanışının ilk olumlu sergilenişi olan bu metnin, kendi çağındaki proleter mücadelelerinin yönelimlerini etkilediği söylenemez. Komünistler Birliği'nin etki alanının darlığı *Manifesto*'nun o dönemde işçi hareketi üzerinde herhangi bir etki uyandırmamış olmasının başlıca nedenidir. *Manifesto,* modern işçi sınıfı partilerinin kurulmaya başlandığı 1871 sonrasında, modern sosyalizmin teorik ve programatik temel metni haline geldi. Hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilerek tarihte İncil ve Kuran'ın yanısıra en çok okunan yazılardan biri oldu. 1840'ların kapitalizminin bir tahlili üzerine yerleşmiş olmakla birlikte, *Manifesto*'nun kapitalizmin tarihsel eğilimlerini çözümleyerek ulaştığı bir proleter devriminin kapitalizmin zorunlu sonucu olduğu yargısı ile "Bütün ülkelerin işçileri birleşin!" çağrısı, bugün de proleter devriminin ve proleter enternasyonalizminin temel ilkesi olarak bütün modern işçi sınıfı partilerini birbirine bağlayan manevi bağı oluşturur.

Modern sosyalizmin teorik kayıtları, Marx ve Engels'in 1848'e kadar olan felsefi çalışmalarının izlenmesi ile elde edilebilir. Bu doğum sürecinin 1848'de Komünist Manifesto'nun kaleme alınması ile tamamlandığını söylemek mümkündür. Merkezinde proletarya olan bir yeni dünya görüşü *Manifesto* ile birlikte, siyasal program metni olarak ilk kez ifade edilmiş oldu. Teoriden pratiğe geçiş anının bilgisi olarak bu programın gerçekliği ve imkânlarının neler olduğu 1848 Devrimleriyle görülecekti.
Daha da önemlisi, 1848 Devrimleri Marx ve Engels'in siyasal momentin bilgisinin ancak örtük ve teorik olarak içerildiği metinlerinde görülmeyen siyasal bir kavramsal donanımın da teoriye dahil edilmesini sağlayacaktı.
Dolayısıyla kurucularının kendi gelişmelerinin maddi ve manevi düzeylerinden çıkarak Modern Sosyalizmin ete ve kemiğe bürünmesi demek olan toplumsal mücadeleler tarihinin içindeki gelişmesine geçmek, fikirler dünyasından pratik mücadeleler dünyasına geçmek ve teorinin maddi bir güç haline gelişinin başlangıcı olarak 1848 Avrup Devrimlerini izlemek gerekir.

1848 Avrupa Devrimleri-Fransa

1848'e Giden Yolda Avrupa

1780'ler Avrupası'nda doğan biri eğer 1840'lara kadar yaşamışsa, yalnızca Avrupa tarihinde değil, dünya tarihinde de önemli değişmelere yol açan olaylara tanık olmuş demektir. Kökleri 16. yüzyıla kadar uzanan kapitalizm bu dönemde, yaygınlaştı ve egemen üretim tarzı haline geldi. Kapitalist ekonomi hızlı ve kesin bir biçimde gelişirken, toplum da bugünkü anlamıyla bir burjuva toplumuna dönüştü. Sanayi, işçi sınıfı, grev, makine, sanayileşme, devrim, burjuvazi gibi, gündelik dildeki birçok kavramın içeriği, bu dönemde belirlendi. Tarihsel olarak 19. yüzyılın bir "ikili devrim"le belirlendiğini söylemek mümkün: Bir yanda 1789 Fransız Devrimi; öte yanda kabaca 1780'lerde İngiltere'de başladığı kabul edilen *Sanayi Devrimi*. Bu iki devrim kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı bir biçimde, birbirlerini etkileyerek, önce baştan aşağı Avrupa'yı, sonra dünyayı kendi yörüngesine çekmeye başladı. Bu iki devrim yalnızca Eski Düzen'in ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkilerini değiştirmek ve dönüştürmekle kalmadı: kendileriyle birlikte "yeni" ekonomik, toplumsal ve siyasal ilişkilere geçişin imkânlarını da yarattı.

İngiltere'de *Sanayi Devrimi* doğrudan üreticilerin "aşağıdan" ve "kendiliğinden" devrimiydi. Buna karşılık, Kıta Avrupası'nın pek çok ülkesinde *Sanayi Devrimi* monarşik siyasal yapıların belirlediği çerçeve içinde ve "yukarıdan" devrimlerle gerçekleşti, ancak bir kere ortaya çıktıktan sonra da tüm dünyayı etkisi altına alarak, burjuva dünyasındaki ekonomik gelişmenin "doğal model"ini oluşturdu. *Sanayi Devrimi* fabrika, demiryolu, finansman gibi taleplerle ortaya çıkarken, Fransız siyasal devrimi serfliğin kaldırılmasını, loncaların tasfiyesini, yasa önünde eşitliği talep ediyordu. Kısaca, *Sanayi Devrimi*'nin "fabrika"yı kurduğu her yerde Fransız Devrimi "özgür" emeği sağladı. İkisi birlikte üretimde "fabrika sistemi"ni oluşturdular.

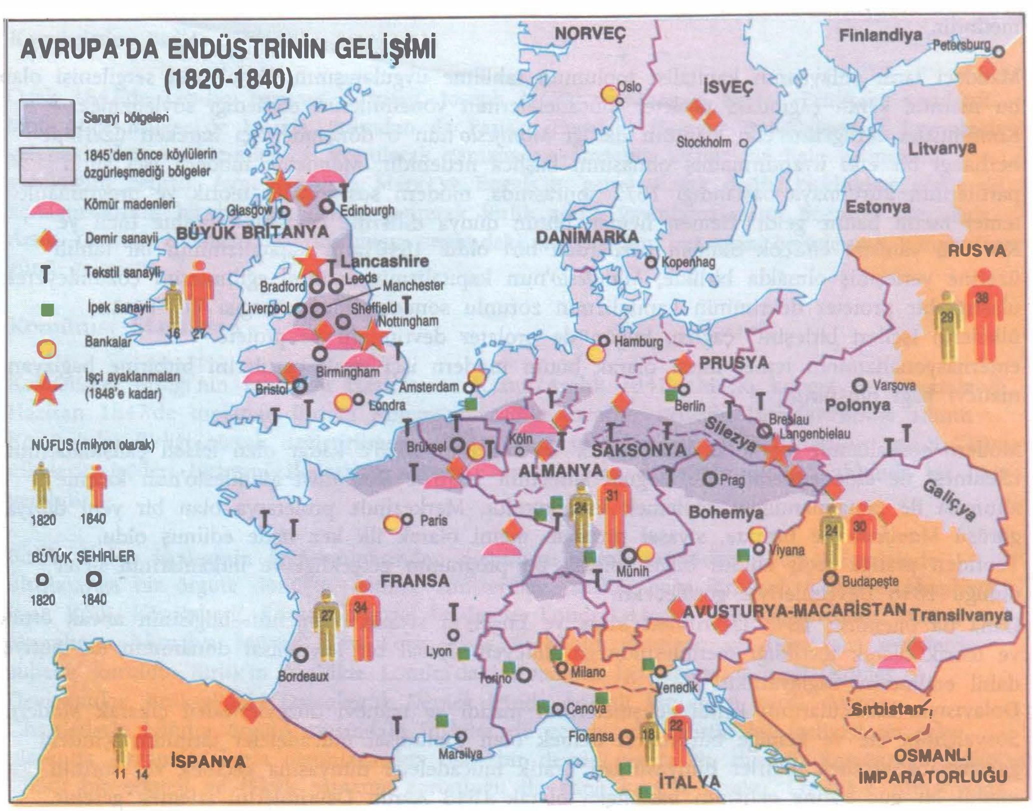
Batı Avrupa'da 19. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeler, bütün dolayımlarıyla birlikte bu temel üzerinde gerçekleşti. 19. yüzyıl Batı dünyası için bir "devrimler çağı" oldu. Üstelik bu devrimler sonunda uluslararası bir niteliğe de büründü. Bunu gözlemek amacıyla 1820, 1830 ve 1848 devrimlerine bakmak sosyalizmin ortaya çıkışının somut koşullarının neden ötürü başka bir çağda değil de bu "devrimler çağı"nda gerçekleştiğini aydınlatır.

1815 Sonrası Değişmeler

Milliyetçilik ve Liberalizm

O günün koşullarında, *Milliyetçilik* bireylere uygulanmak istenen "özgürlük ve eşitlik"in uluslara da uygulanması isteminden başka birşey değildi. "Özgürlük ve eşitlik" ekonomik ilişkilerden siyasal ilişkilere kadar bireylerin hayatlarını düzenleyen ilke olarak liberalizmi doğurmuştu.

Napoléon Savaşlarını izleyen yıllarda yoksulluk Bourbon hanedanının ustaca manipüle ettiği bir toplumsal sorun haline geldi. Bir yandan, geniş bir işsiz ve yoksul kitlesinin bulunması ücretleri düşük tuttuğundan, burjuvazinin işine geliyordu. Öte yandan belli aralıklarla Devlet'in şarap ve yiyecek dağıtması "Âli Devlet" imgesini pekiştiriyordu. Resim 1822'deki böylesi bir dağıtımı gösteriyor.

1800-1840 arasında Avrupa'nın sanayi üretiminde ciddi bir artış yaşanıyordu. 1800 yılında Büyük Britanya'nın 230 milyon Sterlin tutan sanayi üretimi, 1820'de 290 milyona, 1840'da ise 387 milyon Sterlin'e çıkıyordu. Aynı yıllarda Fransa'nın üretimi 190 milyon Sterlin'den, önce 220 milyona sonra ise 264 milyon Sterlin'e yükseliyordu. Almanya'nın üretimi ise aynı yıllarda 60 milyon, 85 milyon ve 150 milyon Sterlin'e ulaşıyordu. Bu ülkelerin sanayi üretimlerinin dünya paylarında da 1800-1820-1840 arasında bir değişim görünüyordu. Büyük Britanya'nın payı % 35'den önce % 34'e, sonra ise % 30'a düşüyordu. Aynı yıllarda Fransa'nın payı % 29'dan, önce % 25'e sonra ise % 20'ye iniyordu. Almanya'nın payı ise bu yıllarda % 9'dan, önce % 10'a sonra ise % 12'ye yükseliyordu.

Aynı ilkenin ulusal ölçekte yeniden üretilmesi ise *milliyetçiliğe* can verdi. Milliyetçilik ve liberalizm 1820-1824 arasında Avrupa'da görülen ilk devrimci dalganın başlıca manevi gücü oldu.

1830 Devrimleri 19. yüzyıl Avrupası'nda ikinci devrimci dalgayı oluşturdu. 1830 Devrimleri'nin kaynağı Fransa olsa da, liberal ve milliyetçi hareketler bütün Avrupa'da görüldü. Bu hareketler sonucunda Viyana Antlaşması'yla kurulmuş olan düzen de (Restorasyon) ilk sarsıntılarını geçirdi: Fransa'da Bourbonlar tahttan uzaklaştırıldı ve yerine Orléans hanedanından Louis-Philippe geçirildi; İspanya ve Portekiz'de liberal anayasalar yürürlüğe kondu; Belçika. Hollanda'dan bağımsızlığını kazandı (1830-1831), Polonya'da baş gösteren milliyetçi ayaklanma Rusya ve Avusturya tarafından, İtalya'da çıkan liberal ayaklanma Avusturya tarafından zor kullanılarak bastırıldı. Alman Devletleri'ndeki liberal ve milliyetçi ayaklanmalar ise Metternich'in baskısıyla Prusya tarafından sona erdirildi. İngiltere de 1830 Devrimleri'nin etkilerinden uzak kalmadı. İşçilerin siyasal kitle hareketi olan *Chartist* hareket gelişti. 1830 Devrimleri, burjuvazinin artık devrimci bir güç olmaktan çıktığını ortaya koyarken, işçilerin toplumun bundan sonraki ilerici taleplerinin sözcülüğünü üstlenmekte olduğunu açıkça gösterdi.

Yeni Çelişkiler, Yeni Güçler

19. yüzyılın ilk yarısı boyunca, o döneme kadar görülmemiş derinlikteki bir çelişki tüm Avrupa'da varlığını hissettirdi: Bir bütün olarak ele alındığında; Avrupa zenginleşmişti; tarımsal üretim, ondan da önemlisi sanayi üretimi daha önceleri hayal edilemeyen boyutlara ulaşmış, zenginlik ve görkem artarken, halkın büyük çoğunluğu dayanılmaz biçimde yoksullaşmıştı. *Sanayi Devrimi*'nin doğurduğu teknolojik gelişmeler ve yeni buluşlar üretime uygulanmaya başlanmış, böylece makineli sanayi dönemine girilmişti. Makinelerin üretime girmesiyle de

Tarihi Bir Dönemeç: Lyon Ayaklanması

Lyon, öteden beri dokumacılığın bir hayli gelişkin olduğu bir bölgeydi. Restorasyon döneminde de bu önemini korumuştu. Ancak sanayileşmenin gelişimi, dahası, İngiliz dokumacılığının karşı konulmaz rekabeti, Lyonlu dokumacıları makineleşmeye zorlamış, makineli imalata geçemeyenler ise ayakta kalabilmenin sırrını ücretleri düşürmekte bulmuşlardı.

165.000 nüfuslu Lyon şehri sakinlerinin aşağı yukarı yarısı dokumacılıkla geçiniyordu. Kıta Avrupasının Manchester'i olarak adlandırılan Lyon'da dokunan kumaşların yurtdışına satılan bölümünün değeri manifaktür mallar ihracatının üçte birinden fazlasını oluşturuyordu.

Lyon, "fabrika" sistemi piramidal bir yapıya sahipti. En tepede 800 civarında tüccar bulunuyor, bunlar edindikleri hammaddeyi boyattıktan sonra atölye şeflerine ulaştırıyorlar ve dokunmuş ipeği kumaş olarak satıyorlardı. Böylece üretim sürecini doğrudan denetim altında tutuyorlardı. Orta tabakayı oluşturan ve sayıları ancak 8000'e ulaşan atölye şefleri, karıları ve çocukları eşliğinde evlerinde parça başına ücret alarak çalışıyorlardı. Bunların en fazla 8 makinesi vardı. Bağımsız zanaatkârdan ziyade, ücretli sayılırlardı. Piramidin en altında bulunan işçiler ise atölyelerde yiyip içiyor ve yatıyorlardı. Ürettikleri malın fason fiyatının ancak yarısını alıyorlardı. Böylece bu sistem, bir yandan tüccarlara karşı atölye şeflerini bir araya getirirken, fason fiyatın bölüşülmesi konusunda atölye şefleriyle işçileri karşı karşıya getiriyordu.

Lyonlu dokumacılar Bourgneuf, Saint-Jean, Saint-Georges ve Croix-Rousse mahallerinde yoğunlaşmışlardı. Dar yollar, karanlık ve uzun avlular, sağlıksız, rutubetli ve ağır bir hava, harabeleri andıran eski binalar, loş lamba ışıklarının aydınlattığı perdesiz evler bu mahallelerin başlıca görüntüsüydü. Lamartine'in "Avrupalı parya kabile"si olarak adlandırdığı işçi yığınları, bu pis ve hastalıkların kol gezdiği yerlerde yaşamlarını sürdürürken, işsiz kaldıklarında yollarda şarkı söyliyerek dileniyorlardı. Lyonlu işçilerin sefalete karşı buldukları bu "çözüm", sonraki yıllarda yaygınlaşarak sokak şarkıcılığının kaynağını teşkil edecekti.

Çalışma süresi 16 ile 18 saat arasında değişiyor, ücretler ise ekonomik duruma ve yapılan işe göre değişmekle birlikte günde 2 ile 3 franka kadar çıkabiliyordu. Ancak Lyon dokumacılarının aldığı ücret Fransa'nın öteki bölgelerine oranla oldukça yüksek sayılırdı. İşçiler hergün 2 kilo ekmek, yarım litre şarap, sebze ve hatta az miktarda da olsa et alabiliyorlardı.

Lyonlu paryalar daha 1744'te tüccarlara karşı ayaklanmışlar, Ağustos 1786'da ise birleşerek iki santimlik ücret artışı talep etmişlerdi. Bu birlik ve mücadele geleneği 1828'de atölye şeflerinin "Karşılıklı Görev" derneğini kurmalarıyla devam etti. Modern anlamda ilk sendika sayılabilecek bu dernek, 25 Ekim 1831'de bir ücret baremi tespit edilmesini önerdi. Aynı gün 6000 işçinin düzenlediği gösteri sonrası Croix-Rousse bir bayram yerine döndü. Şarkılar söylendi, dans edildi. 11 Ekim 1831 günü kentin hayırsever belediye başkanının aracılığıyla ücret durumunu görüşmek üzere 22 patron ve 22 işçi temsilcisi bir araya geldi. Toplantı sonunda taraflar bir ücret bareminde anlaştılar. Ancak çok geçmeden patronlar, çeşitli bahaneler ileri sürerek anlaşmayı uygulamaktan vazgeçtiler. İşçilerin grev tehditine lokavtla karşılık verildi. Bazı işyerleri kapatıldı. 21 Kasım sabahı işçiler, atölyeleri terkettiler ve şehir merkezine doğru yürüyüşe geçtiler. Ulusal muhafızlar, kalabalığı dağıtmayı başaramadı. İşçiler silahlanmaya başladı. Makinelerden çaldıkları kurşunları yüksüklere dökerek mermi yaptılar ve yeniden şehrin merkezine yöneldiler. Bu öfkeli kalabalığın önünde, üzerinde "çalışarak yaşamak veya dövüşerek ölmek" yazılı siyah bir pankart vardı. Vali ile askerî komutanlar arasındaki çelişki önlemlerin şiddetini de etkilemişti. Ulusal muhafızların bir bölümünün işçilere katılması sonucunda askerî ve mülki erkan şehri terketti. Bütün mahallelerde işçiler barikatlar kurmuşlardı. Belediye Sarayı'nı kolayca ele geçirdiler. Ancak ne yapacaklarını bilemez durumdaydılar. Ücretler için ayağa kalkmışlardı ve başkaca perspektifleri yoktu. Hatta bankalardaki 1,5 milyon frank'a bile dokunmayıp, yağmalara karşı önlemler almışlardı. Geçici bir hükümet kurulması girişimi ise sonuçsuz kaldı.

General Soult üç gün sonra 30.000 kişilik bir kuvvetle şehre girdi. Şiddetli çarpışmalar sonunda askerler denetimi sağladı. 600 ölüden sadece 75'i asker ve subaydı.

Lyon ayaklanması bütün Fransa ve Avrupa'da derin etkiler bıraktı. İlk çatışma haberleri geldiğinde Paris'te hükümete yakın çevreler "her renkten anarşistin birleştiğini ve başkaldırdığını" birbirlerine fısıldıyorlardı. 25 Kasım'ı 26'ya bağlayan gece Paris sokaklarına Lyon işçilerini örnek almalarını salık veren afişler yapıştırılmıştı. Paris hükümeti kendini bir ayaklanma tehdidi karşısında hissetmiş ve Ulusal Muhafızları alarma geçirmişti.

Dijon'da halkı silahları ele almaya çağıran bildiriler dağıtılıyordu. Yetkililer, bir grup genç insanın "isyancılara ders vermek için gönüllü birlikler" kurma başvurusunu geri çevirdiler. Beaune'da ise belediye başkanının talebi üzerine bağlarda çalıştırmak üzere işçi alımı durduruldu. Mâcon'da askeri birliklere Lyon üzerine yürüme emri verilmişti ve cephane fazlalığı Lyon yakınlarında mevzilenmiş muhafızlara ulaştırmak üzere bu birliklere verilmişti.

Lyon ayaklanması İtalya'da liberal umutları yeniden canlandırdı. Sardunya Kralı Carlos Alberto, dükalığının çevresinde olup bitenleri dikkatle izlemeğe başlamıştı. Ren tugayına Savoie'ya gitme emri verildi. Günlüğünde "bu güç, her türlü değişikliğe karşı sınırlarımızı koruyacak" diye yazıyordu.

Avusturya Şansölyesi Metternich, 10 Aralık'ta Wrede prensine gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Fransa gibi bütün toplumsal bağların gevşediği bir ülkede yeni bir ayaklanma daha olmasının önemi yok. Ancak hükümetin tavrı o kadar yanlış ki, şimdi bu işten nasıl sıyrılacaklar, bilemiyorum. Zor kullanılmazsa ayaklanmaya hak verilmiş olacak ve toplumun çürümesi hızlanacak. Umarım sonucu nasıl olursa olsun Lyon örneği Alman liberalleri için cazip olmaz. Almanya'da hâlâ orta sınıfın tahta ve yüksek sınıflara karşı güçlü bir saldırısı var. Fransa'da ise taht ve yüksek sınıflar ortadan kalktıklarından, halk şimdi orta sınıfa karşı ayaklanıyor. Bu durum daha sonra üstesinden zor gelinecek bazı sonuçlara yol açacak".

Avrupa'nın önde gelen mutlakiyetçi önderi böylece yeni bir toplumsal sınıfın ortaya çıkışını ilan ediyordu. Orta sınıfların yüksek sınıflara, burjuvazinin aristokrasiye karşı mücadelesinden sonra, şimdi işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesi gündemdeydi.

Lyon ayaklanmasının en önemli etkisi İngiltere'de görüldü. Lyon olaylarından üç hafta önce Bristol'de kanlı karışıklıklar patlak vermişti ve taşrada tarım işçileri aristokratların malikânelerini ateşe vermişti. Manchester'de bir ayaklanma bekleniyordu. Chartist hareket örgütlenmiş hazırlıklarını gözden geçiriyordu. Nisan 1831'de Ulusal İşçi Birliği" kurulmuştu.

Lyon ayaklanması işçi sınıfı mücadelesine, sınırlar ötesi yaklaşımın nüvelerini de yaratmıştı. Ayaklanmanın zafere ulaşmasında Rhône'dan gelen gönüllü işçi birliklerinin rolü tartışılmazdı. Böylelikle ilk kez işçi sınıfının bir bütün olarak çıkarlarının evrenselliği ve mücadelelerin birleştirilmesi fikri somut dayanışmaya dönüşüyordu.

Lenin, uluslararası işçi hareketinin ilk tarihî dönemini tanımlarken Lyon işçilerine atıfta bulunmuştu: 19. yüzyılın aşağı yukarı üçte ikisini kapsayan bu dönemda, proletarya kendini genel halk yığınından ayırmaya başlamıştı ve proletaryanın sınıf mücadelesi bölük pörçük

3 1848 Avrupa devrimleri -Fransa

patlamalar özelliği taşıyordu. Aynı dönemde "sosyalizm kendisini, kendi yolunu arıyordu". Lenin'den yaklaşık yarım yüzyıl önce Çernişevski Fransa ve dolayısıyla Avrupa'da tarih sahnesine yeni bir unsurun, işçi sınıfının girmesini selamlamıştı.

Marx ise 1848'de Parisli işçilerin bayraklarında boy gösteren Lyonlu işçilerin sloganından "proletaryanın savaş çığlığı" olarak bahsetmişti. *Kapital*'in ilk cildinde de 1830 Temmuz Devrimi'nden kısa bir müddet sonra Lyon'da proletaryanın alarm çanı çaldığını yazmıştı.

Lyon ayaklanması, tam anlamıyla kendiliğinden bir hareket değildi. Kendisini hazırlayan siyasal ve ekonomik koşullara bağlı olduğu kadar, proletaryanın örgütlenmesinin ve kendi bilincine varmasının sınırlarında dolaşmıştı. Ayaklanmada eksik olan siyasal bir program ve siyasal önderlikti. Bununla birlikte ayaklanma işçi sınıfının siyasal yeteneğini kanıtladı ve işçi sınıfını "siyasal bir sınıf"a dönüştürdü.

Gulzot "bütün alyaaal partiler, bütün tutkular, bütün düşünceler, bütün devrimci hülyalar, bu kaos içinde ortaya çıktı" diye yazıyordu. Sendikacılık, nüvesini "karşılıklı yardımlaşma dernekleri̇nde", işçilerin siyasal partisi ise Marat ve Babaeuf'un düşüncelerine yakınlık duyan cumhuriyetçi partinin bir kanadında bulmuştu. Jules Favre, Lyon ayaklanmasında "bir tür 18 Mart" ve belediyede oluşturulmaya çalışılan yönetimde ise "bir Komün" görecekti.

Lyon halkı ilk kez çalışma hakkı, yaşama, ama çalışarak yaşama hakkı talep etti. Bu talep Parla'e ulaştı ve işçi sınıfının gelecekteki mücadelesine esin kaynağı oldu.

Lyon ayaklanması tarihi bir dönemeçte patlak verdi. Sanayi Devrimi ekonomik hayatı alt üst ediyordu. 1830 Devrimi burjuvaziye siyasi bir üstünlük sağlamıştı. İlk soayalist düşünceler ortalığı kaplamıştı. Lyon ayaklanması bu yeni tarihî dönemin siyasal plandaki ilk tezahürüydü ve işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki bu ilk silahlı çatışma, 1848 Şubatı'nda, ama bu kez işçilerin zaferiyle tekrarlanacaktı.

Bir şehir olarak Lyon'un ayırdedici özelliklerinden biri, toplumsal sınıfların birbirlerinden tamamen ayrışmış mahallelerde yaşamasıydı. Bu her sınıfın yüksek düzeyde bir sınıf bilinci edinmesine katkıda bulunuyordu. Dahası bütün çalışanların şu ya da bu şekilde aynı sanayie, ipekli dokumaya bağlı olması işçiler arasındaki dayanışma duygusunu da arttırıyordu. Bütün bunlara ek olarak işçilerin eğitim derecelerinin yüksek ve geçmiş örgütlenme deneyimlerinin zengin olması, ayaklanmanın direncini açıklayan faktörler arasındadır.

putting-out (götürü çalışma) sistemi ve manifaktür çözülmüş, bunların yerini hâkim sınai üretim birimi olan fabrika almaya başlamıştı.

Bütün bu gelişmeler sonucunda yeni makineleri çalıştırmak için yetişmiş vasıflı işçilere olan ihtiyaç giderek azaldı ve fabrikalarda daha düşük ücrete razı olan kadınlarla çocuklar da çalıştırılmaya başlandı. Böylece işgücü piyasasının niteliği değişti. Çalışma saatlerinin uzunluğuna karşın ücretler acınacak ölçüde düşüktü. Alışılmış tarım bunalımlarına bir yenisi eklendi. Mali bunalımlar ortaya çıktı. Tüm Avrupa ülkeleri, yoğunluk ve şiddetleri değişik de olsa, aynı güçlüklerle, benzer bunalımlarla karşı karşıya geldiler, benzer tepki ve altüst oluşlara sahne oldular. Tüm Avrupa ülkelerinde devrimleri eşzamanlı kılan, birbirine bağlayan maddi temeller ortaya çıktı.

Avrupa'da *üçüncü* büyük devrim dalgası, derinleşen bunalımlarla birlikte patlak veren 1848 Devrimleri oldu. 1848 Devrimleri'nin kaynağı da yine Fransa'ydı. Ancak devrim birkaç ay içinde Avrupa'nın öteki ülkelerine, Avusturya, Macaristan, İtalya, Almanya, ve İsviçre'ye sıçradı. Aynı şiddetle olmasa da İspanya, Danimarka ve Romanya'yı da etkiledi. Ama 1848 Devrimleri, 19. yüzyıldaki uluslararası devrimlerin sonuncusuydu. Bunu izleyen devrimler, daha çok tek tek ülkelerle sınırlı kalacak ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alamayacaktı.

1789 Fransız Devrimi'yle 1815 sonrası devrimleri arasında bir süreklilik kadar, bir kopuştan da söz etmek mümkündür. ***Sürekliliği***, devrimlerin örgütlenişi ve devrim sürecinde yer alan örgütlerin anlam ve işlevlerine ilişkin düşüncelerde, ***kopuşu*** ise, devrimlerin maddi temellerindeki değişme ve yönelimlerinde bulabiliriz.

1789'dan sonra Kıta Avrupası'nda feodalizmin kesin olarak tasfiye edildiği bir süreç yaşanmıştı. Tarımda serflik ortadan kalkarken, yeni teknikler uygulamaya sokulmuş ve verimlilik yükselmişti. Sanayide ise götürü çalışma sistemi ve manifaktür yerini fabrikaya ve fabrika sistemine bırakmıştı. Feodal aristokrasi varlığını sürdürmekle birlikte maddi temelini yitirmişti. Ticaret burjuvazisinin yanı sıra mali burjuvazi, daha da önemlisi sanayi burjuvazisi gelişmiş ve gücünü artırmaya başlamıştı. Sanayi burjuvazisi, sanayi işletmeleri çevresinde toplanan yeni bir proleter sınıfının da gelişmesine yol açmıştı. Toplumsal mücadelelere yön verecek yeni güçler bunlardı. Bir yandan aristokrasiyle genel olarak burjuvazi ve burjuvazinin çeşitli kesimleri arasındaki çatışma sürerken, bir yandan da burjuvazi ile çalışan sınıflar arasındaki çatışma varlığını hissettiriyordu. Ancak, zaman içinde toplumsal mücadeleleri belirleyen, burjuvazi ile çalışan sınıflar arasındaki çatışma oldu. İşte 1848 Devrimleri bu bağlam içinde özgül bir önem kazandı.

19. yüzyılın ilk yarısında, değişik yoğunluklarda da olsa, tüm Avrupa ülkeleri ekonomik, siyasal ve ideolojik bir bunalım içindeydiler. Ekonomik alanda; kapitalizm, sınai kapitalizm evresine ulaşmanın sancılarını yaşıyordu. Siyasal alanda; yönetenler yönetmekte güçlük çekiyorlar, iktidara talip olan yeni güçler çıkıyordu. İdeolojik alanda; o güne değin geçerli görüşler sorgulanıyor, toplumsal yapı eleştiri süzgecinden geçiriliyor, yeni toplum modelleri öneriliyor ve yeni görüşler yaygınlaşmaya başlıyordu.

Yönetim Biçimi Sorunları

Fransız Devrimi, Napoléon'dan sonra Fransa'yı ve onunla bağlantılı olarak Avrupa'yı bir yönetim biçimi sorunuyla karşı karşıya bırakmıştı: Hem Fransa'da, hem de Avrupa'nın öteki ülkelerinde, siyasal bunalımlara yol açmayacak "kabul edilebilir" hükümetler kurulmalıydı. Restorasyon Dönemi (1815-1830) hanedanlarının dayandığı toplumsal sınıf ve tabakalar ile bunlara muhalefet eden sınıf ve tabakalar arasındaki ittifak ve mücadelelerin dışa vurduğu biçimler, farklılıklar gösterse de, eninde sonunda bir yönetim biçimi sorununa dayanıyordu. Fransız Devrimi'yle birlikte, yeni toplumun örgütlenmesi ve yönetilmesi için çeşitli yönetim biçimleri üzerinde sistematik olarak düşünülmeye başlanmıştı.

1815 sonrasındaki dönemde, yönetim sorunu etrafında gelişen şiddetli tartışma ve kanlı mücadelelere tanık olundu. Bu amaçla çeşitli dernekler kuruldu, gazeteler çıkarıldı, kitap ve broşürler yazıldı. Kısacası insanlar örgütlendi. 1789 Devrimi ile 1815 sonrasında baş gösteren devrimler arasındaki en önemli ve en belirgin farklılıklardan biri de buydu. Başka bir deyişle 1789 Devrimi birçok bakımdan "kendiliğinden" gerçekleşen bir devrimdi. Devrim öncesinde uzun boylu bir örgütlenme sorunu yaşanmamıştı. 1815 sonrasında baş gösteren devrimler ise, tam anlamıyla örgütlerin eseri olmasalar da, hep bir "örgüt" sorunuyla birlikte gündeme geldiler.

Demokrasi sözcüğü günlük konuşma diline 1789 Devrimi'yle birlikte girmiş, genel bir serbestleşme, bağlardan kurtulma olarak algılanmıştı. Nitekim, 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransız düşünür, Alexis de Tocqueville, demokrasinin Fransız Devrimi'ni izleyen gelişmesini gözönünde bulundurarak çağını bir "demokrasi çağı" olarak nitelendirirken sadece kendi çağının değil, gelecek çağların da demokrasi çağları olacağına duyduğu inancı dile getirmişti. Tocqueville, demokrasi ideolojisinin bilinçli insan eylemi olmaksızın, adeta tanrısal bir güç aracılığıyla bir gerçeklik haline dönüşebileceğini düşünmüştü. Ama demokrasi Tocqueville'in yaşadığı çağda egemen bir yönetim tarzı haline gelemedi.

Yönetenler ve Yönetilenler

Demokrasi sorununun önemli bir yönü, yönetenlerin yönetme hak ve yetkilerini nasıl meşru gösterdikleri ve bunu nasıl temellendirdikleriydi. Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal sınıflar yeniden yapılanmıştı. Sınıflardan oluşan bir toplum düşüncesi de çoktandır toplumsal düşünce alanında yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Örneğin, Louis Blanc 1841'de yayınladığı *On Yılın Tarihi: 1830-1840* adlı kitabında şöyle diyordu: "Burjuvazi sözcüğünden, sermaye ya da üretim aletlerine sahip, kendi aletlerini kullanan ve başkasına bağımlı olmayan yurttaşların tümünü anlıyorum. Halk ise, hiç bir sermayeye sahip olmayan, varlıkları bütünüyle başkasına bağımlı olan yurttaşların tümüdür". Benzer bir biçimde Charles Béranger adlı bir işçi de 1831'de *Chambre des Deputés*'ye (Temsilciler Meclisi) verdiği bir dilekçede dönemin zihniyetini aydınlatan bir gözlemini şöyle dile getirmişti: "İçinizde halktan sözedildiğini işitmemiş olan muhtemelen pek azdır. Halk, çalışanların, hiçbir şeye sahip olmayan ve kendi öz varlığını bile kullanamayanların tümüdür. Kimden söz etmek istediğimi biliyorsunuz: Proletaryadan". Gerçekten de, bu geniş ve muğlak proletarya -yani halk- kavramı akılda tutulmaksızın, ne 1830 ve 1848 devrimleri, ne dönemin demokrasi mücadeleleri anlaşılabilir. Çünkü "proletaryanın" bu şekilsiz konumu sınıflar arasındaki ittifaklarda önemli bir rol oynamıştı. Burjuvazi demokrasi mücadelesinde "halk"ı da kendi talepleri doğrultusunda harekete geçirmiş, ama "halk" kendi bağımsız taleplerini ortaya koyduğu ölçüde, burjuvaziyi karşısında bulmuştur.

1815-1848 arası, bütün düzenleme çabalarına karşın istikrar değil, istikrarsızlık dönemi oldu. Bu istikrarsızlık farklı biçim ve düzeylerde kendini açığa vurdu: Fransa'da aristokrasiyle burjuvazi, burjuvazi ile çalışan sınıflar arasında açık bir sınıf mücadelesi biçimini aldı. İngiltere'de çatışma, genel olarak burjuvazi ile işçi sınıfı arasında sürdü. İtalya, Almanya, Belçika, Macaristan gibi ülkelerde ise önce milliyetçilik, daha sonra sınıflar mücadelesi biçiminde ortaya koydu. Sosyalizm mücadelesi açısından en tipik ülke Fransa'ydı.

Siyasal Yapı

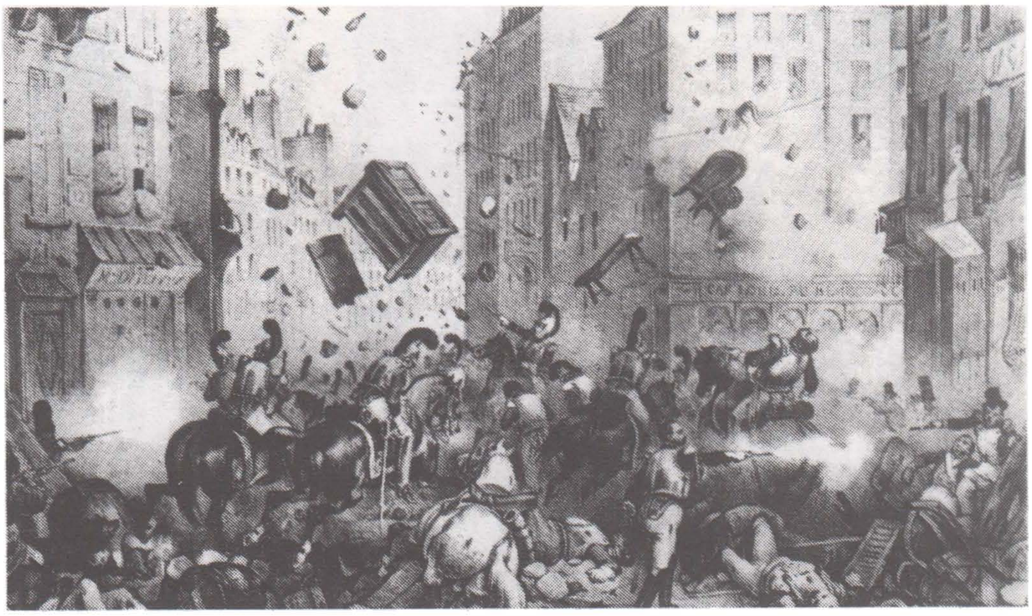
Napoléon'un ardından iktidara gelen Bourbon hanedanından XVIII. Louis'nin saltanatı 1824'e kadar sürdü. Bourbonlar iktidara uluslararası bir destekle gelmişlerdi. Hareket alanları da bu destekle belirlenmişti. XVIII. Louis'nin tanrısal hakla kral olmasıyla birlikte, devrimin üç renkli bayrağının yerini beyaz bayrak aldı. Gerçi devrimin getirdiği birtakım düzenlemelere, el sürülmedi. XVIII. Louis'nin çıkardığı anayasada da Yüksek Meclis ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan bir yasama sistemi öngörülüyordu. Fakat seçme ve seçilme hakları oldukça kısıtlı tutulmuştu. Örneğin, Yüksek Meclis üyeleri kral tarafından atanıyor ve İmparatorluk döneminin senatör ve aristokratlarından oluşuyordu. Temsilciler Meclisi'ne seçilmek için yılda yüz bin frank, seçmen olabilmek için yılda üç bin frank vergi ödemiş olmak gerekiyordu. Böylece 30 milyonluk Fransa'da seçmen olma hakkı ancak yüz bin kişiye tanınmış oluyordu.

XVIII. Louis, iktidarı süresince iki hizip arasında denge kurmaya çalıştı. Aşırı kralcı hizip, devrim sırasında sürgüne gönderilen eski aristokratlar ve din adamlarından oluşuyordu. Siyasal

Louis Philippe, Fransız kraliyet hanedanı olan Bourbonların büyük kardeş çocuklarının oluşturduğu Orléans hanedanına mensuptu. 1789'da ilerici soyluların safına katılarak devrime destek vermişti; ancak 1791'de General Dummorriez ile birlikte Avusturya saflarına geçtiyse de devrime karşı savaşmayı ya da komplo kurmayı reddetti. Bunun yerine takma adla İsviçre'nin küçük bir kasabasında ders vermeye başladı. Bu sırada babası 1793'de Jakoben terörü sırasında idam edilince Duc d'Orléans ünvanını aldı ama yine de politikadan uzak durarak Amerika'ya gitti. Avrupa'ya tekrar ancak 1800'de Napoléon diktatörlüğünü ilan ettikten sonra, ona karşı mücadele etmek üzere döndü. Yine de İngiltere'de ikamet ettiği bu yıllarda çevresinde önemli bir taraftar grubu toplayamadı; sadece Bourbon hanedanının meşru varisi 1809'da Napoli'deki kraliyet ailesine iltihak etti. 1815'deki Bourbon Restorasyonundan sonra Fransa'ya döndü, ancak sürekli olarak liberal muhalefetten yana oldu. 1830 Devrimi ona mali burjuvazinin desteğiyle tahta geçme fırsatı verdi. Büyük resim, onu taç giyme töreninin yapılacağı Hôtel de Ville'e gitmek üzere Kraliyet Sarayı'ndan çıkarken gösteriyor. Louis Philippe'in tahta geçmesi burjuvazinin henüz evrensel bir sınıf olduğu döneme ait bütün simgelerin ustaca kullanıldığı bir törene dönüştü. Taç giyme töreni Kraliyet Sarayı'nda değil, ayaktakımı ve onların Komün'ünün anılarını barındıran Hôtel de Ville'de yapıldı. Burada 1789'un son yaşayan kahramanlarından Marquis de Lafayette Kral'ı balkonda karşıladı ve kucaklaştılar (solda). Karşı sayfada yer alan Delacroix'nın "Özgürlük Halka Yol Gösteriyor" tablosu için esin kaynağı ünlü halk kahramanı Marie Deschamps'dı. Dönemin ünlü ünsüz neredeyse bütün yazarları Barbier, Balzac, Heine, Flaubert onun hakkında yazmıştı. Hepsinin üzerinde anlaştıkları tek bir nokta vardı: Baş kaldırısı yalnızca siyasal değil, aynı zamanda toplumsal ve cinseldi de.

23 Haziran 1830 seçimleri liberallerin zaferiyle sonuçlandı. Kral Polignac'ı başbakanlıktan alacağına, 25 Temmuz 1830'da Cezayir Seferinin prestijine güvenerek gerçek bir darbe niteliğindeki dörtlü kararnameyi çıkarttı. Bu kararnameyle basın özgürlüğü ortadan kaldırılıyor, seçim yasası değiştiriliyor, seçilmiş Meclis feshediliyor ve yeni seçim tarihi saptanıyordu. Kararnamenin ilanından hemen sonra Palais Royal ve Borsa etrafında kalabalıklar toplandı. Ertesi gün muhalefet gazeteleri izinsiz çıktılar. Her tarafa afişler yapıştırıldı. Paris halkı tehdit altındaki siyasal özgürlükleri korumak amacıyla ayağa kalktı. Barikatlar kuruldu. Polignac hiçbir önlem almamıştı. Askerler onsekiz saat boyunca aç susuz kaldılar. Üç gün sürecek ayaklanma 29 Temmuz 1830'da Bourbon'ların devrilmesiyle sonuçlandı. Resim barikatların durdurduğu zırhlı süvarilerin üzerine halkın çeşitli eşyalar yağdırmasını gösteriyor.

programları iki nokta etrafında toplanmıştı: Kilise ile devlet arasında ittifak kurmak ve aristokrasinin sadece devleti değil, toplumu da yeniden yönetmesini sağlamak. Nihai amaçları mutlakiyet olan "aşırılar" yeni anayasadan hiç hoşnut kalmadılar. Bu amaçla her fırsattan yararlanarak "beyaz terör" ortamını yarattılar.

Aşırı kralcı hizbin karşısındaysa "ılımlı" unsurlar yer alıyordu. Bunlar, olmuş bitmiş devrime değil "devrimci ruha" karşıydılar. Kendi deyişleriyle "devrimi savunmak, fakat onu devrimci ruh olmaksızın sürdürmek"ten yanaydılar. Bir başka deyişle "düzenle özgürlük arasında, meşrutiyetle devrim arasında bir ittifakın rüyasını gördüler" Toplumsal dayanakları ticari burjuvazi, liberal aristokratlar ve bağımsızlardan oluşuyordu.

1815'te yapılan milletvekili seçiminde aşırı kralcı hizip çoğunluğu elde etti. Fakat kral, seçimi iptal ederek yeni bir seçime gitti; bu kez çoğunluk ılımlıların eline geçti ve ılımlı hizip dört yıl boyunca iktidarı elinde tuttu. 1820'de ise iktidar aşırıların eline geçti. Siyasal iktidarın aşırıların elinde toplanması, onun güçlendirilmesi sürecini de beraberinde getirdi: Devrim sırasında kilisenin elinden alınan toprakların tekrar kilise mülkiyetine geçirilmesi hızlandırıldı. Eğitimin yönetimi ve yönlendirilmesi de kiliseye bırakıldı. Bu amaçla 1822'de Paris Üniversitesi'nin rektörlüğüne bir rahip getirildi, üniversite ders programları yeniden düzenlendi ve ardından Voltaire'in, Rousseau'nun düşünceleri tehlikeli sayıldı. Hatta üniversiteleri yeniden düzenlemek için kiliseye verilen yetkiler, nedeniyle bu olayın daha sonra "eğitim diktatörlüğü" olarak nitelendirilmesine yol açtı. Bunun ardından basına sansür konuldu, toplantı ve gösteri özgürlükleri iyice sınırlandırıldı. Kısaca, toplumsal muhalefet ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Bunun sonucunda cumhuriyetçi ve demokratik düşünceler ancak bireysel olarak ya da çok küçük gruplar içinde temsil edilebildi.

Palazlanan Bankerler

Restorasyon Dönemi'nde (1815-1830) burjuvazi gelişmiş, Konsüllük ve İmparatorluk dönemlerinde çıkarılan yasalarla topluma kök salmıştı. Fransız burjuvazisi, İngiliz burjuvazisine göre henüz çok zayıf olmakla birlikte, 1815-1830 arasında varlığını pekiştirmişti. Aristokrasinin toprak mülkiyetini eline geçirmek istemesine ve servetini toprakta yoğunlaştırmasına karşılık, burjuvazi ticaret sermayesini ve mali sermayeyi elinde tutuyordu. Öte yandan sanayi sermayesi de teknik yenilikler dahil, birçok atılımda bulunuyordu. Tarım teknolojisine getirilen yenilikler, ülke genelinde ulaştırmanın iyileştirilmesi, Fransız ve yabancı yatırımların faaliyetleri, bankacılık ve sigortacılığın gelişmesi, imalat sanayiinin 1820'lerden sonraki atılımına önemli katkılarda bulundu. Bütün bu özellikleri gözönünde bulunduran birçok tarihçi, bu dönemi "Sanayi Devrimi öncesi dönem" olarak niteler.

"Proleterin Proleteri": Flora Tristan

Flora Tristan, hakettiği ilgiyi ölümünden ancak birbuçuk yüzyıl sonra görmeye başlayan, sosyalizm ve kadınların özgürlük mücadeleleri tarihinin "kıyıya itilmiş", unutulan, unutturulan bir "öncü"südür. Hem sosyalizmin, hem de feminizmin öncülerinden olan Flora Tristan'ın en özgün düşüncelerinden birisi, ezilen proletarya ile ezilen kadınların kurtuluşlarının, ancak kendileri tarafından ve birlikte, her birine aynı derecede önem veren mücadelelerle sağlanabileceğidir.

Flora Tristan'ın kısacık ömrünün (öldüğünde 41 yaşındaydı) geçtiği dönem, Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin yaşandığı, büyük kentlerin fabrikaları önüne yığılan işçi sınıfının, her türlü haktan yoksun olarak koyu bir sefalet içinde debelendiği ve bu sefaletin yolaçtığı acılara, duyarlı, düşünen insanların çoğunluğunun henüz "romantik" bir tepkiyle karşı çıkabildiği bir dönemdir. Flora Tristan'ın yaşadığı yıllarda Avrupa'da düşünce ve edebiyat dünyasına Romantizm egemendi. Gerek işçilerin gerek kadınların örgütlü mücadelenin ilk adımlarını attıkları 1848 devrimlerini göremeden ölen Flora Tristan'ın tanık olduğu ve hayatında derin izler bırakan tek "devrim", Fransa'da Restorasyon dönemini kapatan ve liberal-burjuva Orléans hanedanını işbaşına getiren 1830 ayaklanmalarıydı.

Romantik bir çağda, Flora Tristan gerçek bir "roman" kahramanı hayatı yaşadı. Latin Amerika'nın kurtarıcısı ünlü Bolivar'ın hamisi olan Perulu Tristan de Moscoso senyörleri ailesinin küçük oğlu Mariano de Tristan ile Fransız Thérèse Laisnay'in evlilik dışı kızları Flora Tristan, resmî evlilik dışı çocuklara hiçbir hakkın tanınmadığı, tutucu burjuva ahlakının acımasızca yargılayip toplum dışına ittiği bir çağda, dünyaya gerçek bir "parya" olarak geldi. Ama bir kadın olarak yerleşik düzene başkaldırmasını haklı kılan bu ilk deneyiminden başlayarak Flora, paryalık konumunu hep sorguladı, eleştirdi, aşmaya çalıştı ve tüm yaşamı boyunca çağının düşünce ve değerlerinin önünde gitti.

Flora, bir otodidakttı. Yaşadığı dönemde yalnız aristokrat ya da burjuvazinin kaymak tabakasından ailelerin kızlarının özel eğitimcilerden alabildikleri düzenli eğitimden yoksun kalmış, annesi ona ancak "boya işçisi" olabilecek kadar bir meslek eğitimi kazandırabilmişti. Yine de Tristan de Moscosoların soyundan gelen, çocukluğunda Bolivar'ın öykülerini birinci elden dinleyen Flora, Fransızcanın dışında İspanyolca ve İngilizce bilmekteydi ve bütün bu dillerde yazılmış çok çeşitli türlerde eserleri okuyarak kendi kendisini yetiştirmişti.

Flora'nın hayatının ikinci büyük dramı, "Annem beni ne sevebileceğim ne de sayabileceğim o adamla evlenmeye zorladı... Bu meşru bir fuhuştan başka bir şey değildi" diye yorumladığı evliliğinden kaynaklandı. Eğitimden de meslekten de yoksun bırakılan kadınlar için tek meşru mesleğin evlilik olduğu bir dönemde, boya işçisi olarak atölyesinde iş aramaya gittiği gravürcü Chazal, o zamanlar 18'ine bile varmamış, tanıyan herkesin belirttiği gibi, iri, kara, doğulu gözleri, omuzlarına dökülen siyah bukleli saçları, ipincecik boynuyla, ilk bakışta çarpan bir güzelliği olan Flora'ya tutuldu. 1821'de evlendiler. Chazal, sarhoş, kumarbaz, tembel bir adamdı ve dört yılda Flora'ya, biri bebekliğinde ölen 3 çocuk doğurttu. Onu hiç bir yönden tatmin etmeyen, tersine ezen bu evliliğe katlanamayan Flora, üçüncü çocuğuna, sonradan ressam Gaugin'in annesi olan kızı Aline'e gebeyken evi terketti. Ancak boşanmanın tanınmadığı ve Napoléon Medeni Kanunu'nun erkeği evlilik birliğinin "tek efendisi" saydığı bir çağda evini terkeden kadın, yasalar önünde "suçlu" konuma düşüyordu. Hatta o

çağda ve o toplumda, evini terketmiş bir evli kadın, evlilik dışı çocuk doğurmuş bir kadından bile daha aşağı görülmekteydi. Böylece doğuştan "parya" olan Flora, ikinci kez, "parya" durumuna düşürülmüş oldu.

Bu durum Flora'yı sürekli ve aşağılayıcı bir yalan içinde yaşamaya mahkûm etmişti. Uzun süre, Chazal'dan kurtulmayı başarana dek, evlenmiş ve iki çocuklu bir kadın olduğunu saklamak zorunda kaldı. Çocuklarını annesine bırakarak, 1826'da İngiltere'ye gitti ve orada bir yıl süreyle, bir "leydinin" oda hizmetçisi olarak çalıştı.

Maddi durumuna çeki düzen vermek için, Tristan de Moscoso ailesine soylarından geldiğini kabul ettirmekten başka bir çıkar yol bulamayınca, 1833'te, o çağda yalnız bir kadın açısından düşünülemeyecek bir macera sayılan Okyanus-aşırı Peru yolculuğuna çıktı. Bir yıl birlikte yaşadığı amcası, ona mirastan hakettiği payı vermedi, ama Fransa'ya döndüğünde kıt kanaat da olsa, bir süre, asıl yapmak istediği, okuma yazma işleriyle uğraşmasına olanak veren küçük bir gelir bağladı. Nitekim dönüşünde okuru özellikle yerli kadınlarla ilgili ilginç gözlemleriyle çarpan Peru anılarını kaleme aldı *Pérégrinations d'une Paria* (Bir Paryanın Gezileri, 1833-1834); Saint-Simoncular, Victor Considérant gibi Fourierciler, hatta Fourier'nin kendisi gibi dönemin önde gelen sosyalist düşünürleriyle görüşmeye, toplantılarına katılmaya, yazışmaya başladı. Fourier'den esinlenerek yabancı bir ülkede kendi başlarına kalmış kadınlar için, bugünkü deneyimlerimizin ışığında bir tür kadınlararası dayanışma ağı, bir tür sığınak kabul edilebilecek olan bir *falanster* kurma düşüncesini işleyen broşürünü yayımladı: *De la nécessité de faire bon accueil aux femmes étrangères,* (Yabancı Kadınları İyi Karşılama Gerekliliği Üzerine, 1836). Ama kocası Chazal ona rahat vermiyor, çocuklarını ondan kaçırarak, herkesin içinde ona dayak atmak gibi skandallar yaratarak huzursuz etmeyi sürdürüyordu. *Peru Anıları*'nın yayınlanması üzerine, Flora'nın Peru'yla ilgili gözlemlerinden hoşnut kalmayan amca da, ona bağladığı ufak geliri kesmişti. Ama en kötüsü, Flora'nın peşini bırakmayan Chazal, 1838'de sokak ortasında Flora'yı öldürmek kastıyla ona ateş etti. Kurşun Flora'nın akciğerinin 2 cm altına saplandı. Tutuklanan Chazal, "ölüm cezası" istemiyle yargılanacaktı. Ölüm cezasına karşı olan Flora, daha yarası iyileşmemişken, "İdam cezasının kaldırılması dilekçesi"'ni kaleme alarak *Temsilciler Meclisi*'ne götürdü (10 Aralık 1838). Chazal'ın davasında kocasının savunmasını üstlenen avukat Jules Favre, onu, kocasını terkeden ve dikbaşlılığıyla çileden çıkaran kadın kimliğinde "suçlu", Flora'ya kurşun sıkan kocayı ise "kurban" gibi göstermeyi başarmıştı. Chazal 20 yıl kürek mahkumiyetine çarptırıldı. Sonunda, Flora çocuklarını ve özgürlüğünü tam bir "romantik roman kahramanı" gibi kazanabildi.

Paris'de Rue du Bac'ın bir çatı katındaki küçük dairesi, dönemin önde gelen sosyalist düşünürlerinin (Owen ve Marx'ın yakını Ruge onu ziyarete gelenler arasındaydı), feministlerinin (Pauline Rolland ve Eugénie Niboyet müridlerindendi) ve daha çok da örgütlenme girişimleri içindeki, çeşitli meslek dallarından bilinçli işçilerin, zanaatkârların toplandıkları bir yer oldu. Onlarla yaptığı görüşmelerden, tartışmalardan arta kalan zamanlarda yazıyordu. 1838'de *Méphis ya da Proleter* adlı romanını yayımladı. 1840'ta İngiltere'ye çağın en ileri sanayi ülkesine yeniden giderek işçi sınıfının yaşam koşullarını inceledi *Promenades dans Londres,* (Londra'da Gezintiler, 1840). İşçi sınıfına ithaf edilen 2. baskısı 1842'de çıkan bu inceleme Engels'in aynı konuda yaptığı araştırmadan 3 yıl önce yayınlanmıştı, ama ilginçtir, Engels, Flora'nın bu incelemesine değinmez.

1843'te, işçilerin kurtuluşunun kendi çabalarıyla olabileceği düşüncesi Flora'nın kafasında netlik kazandı. Bunun için, her daldan, her meslekten, her konumdan işçilerin içerisinde yer alacakları, işçi haklarını savunan, yardımlaşma sandığı, hatta sendikanın ötesinde bir işçi örgütünün *Union Ouvrière*'nin (İşçi Birliği) oluşturulması gerektiği kanısındaydı ve aynı adlı broşürünü yazdı. Ancak bu eseri basmayı kabul eden bir yayıncı bulamadığı için, onu, işçilerden, aydınlardan toplayacağı fonlarla kendisi yayınlamaya karar verdi. Bu, aynı zamanda Flora Tristan'ın Fransa'nın her yanında işçileri İşçi Birliği'ne katılacak şekilde örgütlenmeye çağıran propaganda turu olacak, Flora, hayatının son yıllarında kendini adayacağı mesihlik (femme-messie) çabasına girişecektir. Flora Tristan bu gezinin sonunu getiremeden, 1844'te Bordeaux'da, hastalık ve yorgunluktan bitap düşerek öldü. İşçi Birliği düşüncesini destekleyen işçiler tarafından, işçiler ve aydınlar arasında açılan bir kampanyada toplanan paralarla yapılan Flora Tristan anıtı, 1848 Devrimi'nin son günlerinde, 22 Ekim'de açıldı.

Yaşadığı dönemdeki kadınlara ilişkin olan toplumsal, ailesel bütün tabulara karşı mücadele eden Flora Tristan, söyledikleri ve yaptıkları ile o yılların çok ötesinde idi. Ezilen proletarya ile ezilen kadınların kurtuluşlarının ancak kendi mücadeleleri ile ve birlikte sağlanabileceğini savunan Flora Tristan, kadınların hayatın her alanında erkekler kadar özgür kişiler olabilmelerine büyük önem veriyordu.

Flora Tristan hayata gözlerini yumduğu sırada, Berlin'de, *Allgemeine Literaturzeitung* dergisinde Bauer kardeşlerin onu, Proudhon ile birlikte Fransız sosyalistlerinin, işçi sınıfına gereğinden büyük bir yaratıcı güç atfeden *uvrierizm*inin simgesi olarak gördüklerini ve bu "kadınca dogmatizmini" eleştirdiklerini bilemezdi. Aynı şekilde, 1844'te Marx-Engels'in birlikte kaleme aldıkları ilk metinde, *Kutsal Aile*'de, Bauer kardeşlere ve Hegelci felsefeye karşı Flora Tristan'ı savundukları ve böylece, Engels'in, İngiliz işçi sınıfı üzerine incelemesinde tamamen gözardı ettiği Flora'nın "işçilerin birleşmesi" düşüncesinin gerçek öncüsü olduğunu tanıdığını da bilemezdi.

Flora'nın ütopik sosyalistler hakkındaki düşüncelerini kendi sözlerinden izleyelim: "Fourier yeryüzünde Swedenborg'un gökyüzü düşünü gerçekleştirmek istemiş ve Ortaçağ manastırını *falanj* haline getirmişti. Saint-Simon dogmadaki değişmelerin habercisiydi ve Hıristiyan dulluğunun sonuyla, kadının ahlaki özgürleşmesiyle büyük insanlıkçı evliliğin gerçekleşeceğini muştuladı. İnatçı ve inançlı bir adam olan ve dürüstlüğü düşünce ile yetenek yoksulluğunun yerini tutan Cabet, *Icarie*'sinde büyük bir ortak mutfak ile atölyelerin düzenlenmesine ilişkin birkaç kural önerdi... Ağır ve ezici bir mantık yürüten Proudhon, mülkiyeti, bugün anlaşıldığı gibi, yani sadece bir engel ve kıskaç olarak tanımladı. Kitabı mahkemeye düşmedi... Victor Considérant, Fourier'nin takipçisi, bilim ve yetenek sahibi bir adam olarak ilerde, barışçıl kurtuluş ve toplumsal örgütlenme düşüncesini savunmak üzere meclis kürsüsüne çağrılacak..."

Görüldüğü gibi Flora Tristan, Saint-Simon ve Fourier'ye daha sıcak, Cabet ve Proudhon'a ise oldukça eleştirel, hatta alaycı bir gözle bakıyordu. Çoğu, ütopyaların da ezilen işçiler gibi ezilen kadınların kurtuluşuna da yer veren bu ilk sosyalist düşünürler arasında kadınların kurtuluş özlemini en içten duyan ve feminizmi en derinden kavrayan kişi hiç kuşkusuz, işçi kadınlarla ilgili gözlemlerinin yanı sıra kendi iç gözlemlerinden ve yaşadıklarından sonuçlar çıkaran Flora Tristan idi: "Erkeklerin en ezilmişi bile, bir başka kişiyi ezebilir: O kişi, yani karısı, proleterin proleteridir."

Flora Tristan'ın kadınların kurtuluşu için ortaya attığı somut önerilerin başlıcaları şunlardır:

1. Eğitim ve meslek öğreniminde erkeklerle tam eşitlik. (Müridlerinden Elisa Lemonnier'nin bir "Kadınlar Mesleki Eğitimi için Dernek" kurarak başlattığı bu mücadele tüm 19. yüzyıl boyunca sürecek, ama günümüzde bile istenilen sonuca varılamayacaktır. Fransa'da Teknik Üniversite'ye kadınların girebilmesi 1972'de gerçekleşmiştir.)

2. Babanın parasal kaygılarından bağımsız olarak eş seçebilme özgürlüğü.

3. Boşanma hakkı. (Fransa'da ilk kez 1884'te tanınan boşanma hakkı, Flora Tristan'ın anladığı anlamda, "evlilik ilişkisinin yürümediği zaman" karşılıklı rıza ile boşanma hakkı şekline ancak 1970'ten sonra gelmiştir.)

4. Evli olmayan anneler için yasa önünde eşitlik ve evlilik dışı çocuklara mirastan pay verilmesi. (Fransa'da 1972'de yapılan yasa değişikliği ile tanınmıştır.)

Bir bölümü bugün, Fransa'da tanınmış görünen bu somut hak taleplerinin yanısıra, *Méphis* adlı romanında ve bazı mektuplarında dile getirdiği "aşk" konusundaki görüşleri, Flora Tristan'ın kadınların kurtuluşunu, onların hayatın her alanında erkekler kadar özgür, kendileriyle ilgili tüm kararları özgürce alabilen, kişilikli kadınlar olabilmelerini sağlayan bir süreç şeklinde anladığını ortaya koymaktadır: "Eserlerimde ileri sürdüğüm görüşleri hayatımda da uyguluyorum; kadının bağımsızlığını savunurken, bundan onun her konuda tam anlamıyla özgür olmasını anlıyorum; aşkta da inisiyatif almasını, sevdiğine: "Sizi seviyorum, benim olur musunuz?" diyebilmesini istiyorum. İşte kadınla erkek arasındaki sevgi ilişkileri böyle olmalıdır."

İşçilerle ilgili taleplerinden çok, kadınların kurtuluşuyla ilgili görüşleri bakımından çağının (hatta çağımızın) çok ötesinde bir öncü olan ve bu yüzden zamanla işçi hareketinde "marjinalleştirilen", bir kıyıya itilen, unutulan, unutturulan Flora Tristan'ın, uzun süre bastırılan, güçlü ama sıradışı sesinin, neden 1970'lerde, Kadınların Kurtuluşu Hareketi'nin yükseldiği bir dönemde yeniden işitildiğini anlamak fazla zor olmasa gerek.

ŞİRİN TEKELİ

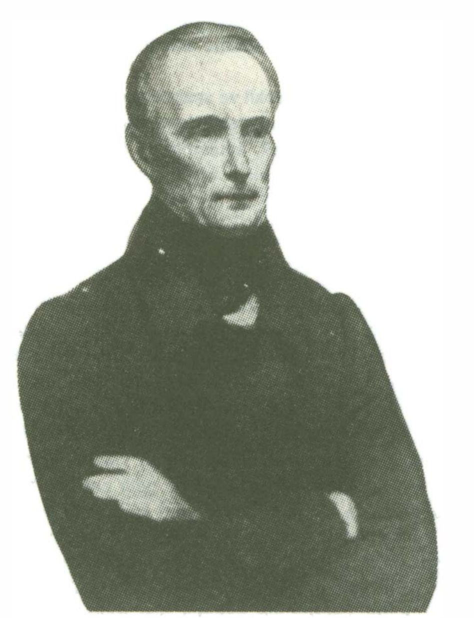
Viyana Kongresi'nin Avrupa'ya dayattığı en kalıcı yanı devletler arasındaki sınırlardı. 1848 Avrupası ise yukardaki haritadan biraz farklıydı. Osmanlı Devleti 1829'daki Edirne Antlaşması'yla Eflâk, Boğdan ve Sırbistan'a geniş ölçüde özerklik tanıyarak, buradaki askerlerini geri çekmiş, 1828'deki Osmanlı Devleti'nden kopan Yunan Devleti ile 1830'da Hollanda'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olan Belçika ortaya çıkmıştı.

Bourbonlar Döneminde Ekonomik Durum

Bourbonlar döneminde, siyasal bakımdan en güçlü kesim olan aristokrasinin sahip olduğu topraklarda üretilen tarımsal malların yabancı rakiplerden korunması için yüksek gümrük vergileri getirildi. Tahıl, patates, sebze ve et üretiminde artışlar gözlendi. Tekstil sanayiinin kullandığı ham ipek ve yün, ülke içindeki üretimden karşılandı. Üretimi önemli ölçülerde artan şarap, ihraç gelirlerini yükseltti. Kısacası tarımsal üretimin gelişmesiyle birlikte tarım gelirleri de arttı ve bu gelirler sanayi malları üretimine yatırılmaya başlandı.

Napoléon döneminde, savaşların da etkisiyle, iktisadi gelişmenin damarlarını oluşturan ulaşım sistemi harap olmuştu. Bourbonlar dönemi hükümetleri kanal yapımına hız verdiler. Kanallar genellikle devlet desteğinde, anonim şirketler aracılığı ile inşa ediliyordu. İlk demiryolları da X. Charles'ın yönetiminde inşa edildi. Bu dönemde yabancı yatırımcılar, özellikle İngilizler, Fransız ekonomisinde önemli roller oynarken, Fransız bankacılığı da önemli bir gelişme gösterdi. James Rothschild ve Jacques Laffitte bankacılık sisteminin önderliğini ele geçirdiler. Uluslararası mali sermayenin önemli temsilcilerinden Rothschild ailesinin faaliyeti Paris'ten Frankfurt'a, Frankfurt'tan Londra'ya kadar uzanıyordu, birçok devlete borç verebilecek ölçüde sermaye birikimine sahipti. İmparatorluk döneminde palazlanan banker Jacques Laffitte ise, 1817'de hükümetin savaş tazminatını ödemesine yardım edecek düzeye gelmişti. İç siyasette de önemli roller üstlenen Laffitte, 1820'lerde servetine servet kattı. 1830 ticari krizinde önemli kayıplara uğradıysa da, Louis-Philippe döneminde durumunu yeniden güçlendirdi. Mali sermaye ile sanayi sermayesini birleştiren en önemli kişiler Casimir Périer ve Scipion Périer'di. İmparatorluk döneminde yükselen bu iki sermayedar, demir, şeker ve tekstil faaliyetlerini denetimleri altında tutuyorlardı.

1820-1830 arasında kömür üretimi 1 milyon tondan 2 milyon tona; demir üretimi 80 bin tondan 148 bin tona; dökme demir üretimiyse 110 bin tondan 267 bin tona yükseldi. Demir üretimi çoğunlukla aile şirketleri tarafından küçük ve orta boy işletmelerde gerçekleştirilmekle birlikte, 1815-1830 arasında İngiliz sermayesinin de katılımıyla daha büyük ve teknik olarak daha etkin işletmeler ortaya çıktı. Gelişmekte olan bir başka dal da tekstil sanayiydi. Tekstil her ne kadar İngiliz rekabetinin engellemeleri ile karşılaştıysa da, hammaddeler Doğu

LAMARTINE, ALPHONSE DE (1790-1834)

Ünlü romantik şair ve siyaset adamı olan Alphonse de Lamartine, 21 Ekim 1790'da Fransa'da Mâcon'da doğdu. Önceleri zengin olan ailesi daha sonra yoksullaşmış ve Milly'deki bir çiftlikte yaşamaya başlamıştı. Lamartine öğrenime ilişkin ilk bilgileri annesinden aldıktan sonra önce Lyon'da ardından da Belley'deki Cizvit Okulu'nda eğitim gördü. Bir süre boş gezdi, sonra Muhafız Alayı'na girdiyse de 1815'de bu görevinden de ayrılarak İsviçre'ye gitti. 1820'de ilk şiir kitaplarından olan önemli eseri *Méditations Poétiques*'i (Şiirsel Düşünceler) yayınladı. Sonraları Napoli'de ve Floransa'daki Fransız elçiliklerinde görev yaptı. Bu arada bir İngiliz olan Maria Ann Birch ile evlendi.

Lamartine 1830'da Louis-Philippe'in iktidara gelmesinden sonra diplomatik görevlerinden ayrılarak seyahate çıktı. Bu arada yazmaya devam ediyor, kitaplar yayınlıyordu. 1830'da Fransız Akademisi'ne seçilen Lamartine, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkeleri dolaştı. 1833'de ise siyasal hayata atıldı. Aynı yıl Bergues'den 1839'da ise Mâcon'dan milletvekili seçildi. 1848 Devrimi'ne aktif bir biçimde katılan Lamartine, şubatta kurulan Geçici Hükümet'te Dışişleri Bakanı olarak görev aldı. Bunun ardından yapılan Kurucu Meclis seçimlerine de katılarak milletvekili seçildi ve devrimin Cavaignac tarafından bastırılmasına kadar bu görevinde kaldı. Bir yandan işçilerin çıkarlarını savunur görünürken diğer yandan da burjuvazinin çıkarlarına ters düşmeyen davranışlarla "hiçbir sınıftan yana olmayan" ve Marx'ın deyişiyle "Şubat Devrimi'nin bizzat kendisi" olan Lamartine, bu "durumu ile de burjuvaziye aitti."

Lamartine, bundan sonra Louis Napoléon ve Cavaignac'tan çok daha az oy aldığı cumhurbaşkanlığı seçimlerine girdi. 2 Aralık 1851'deki darbeden sonra evine kapandı ve geri kalan yaşamını büyük bir yoksulluk içinde sürdürdü. Bu arada kendini tamamen şiire ve edebiyat çalışmalarına verdi. Aynı yıllarda Osmanlı padişahı Abdülmecid'e Sadrazam Mustafa Reşid Paşa aracılığı ile bir mektup yazarak kendisine bir çiftlik imtiyazı istedi. Sultan da şair için Aydın Burgaz Ova'da Ma nolaki Efendi'nin topraklarını satın alarak işletme hakkını verdi.

28 Şubat 1869'da Paris'te ölen Lamartine'in şiir ve tarih kitaplarının yanısıra Hammer Tarihi'nin kötü bir kopyası sayılabilecek bir de *Osmanlı Tarihi* bulunmaktadır.

Şirketi'nden sağlanabiliyor ve fabrikalar üretimlerini sürdürebiliyorlardı. Napoléon Savaşları döneminde tekstil sanayii önemli bir rekabetle karşılaşmamış ve Paris bölgesinde pamuk eğirme faaliyetleri yoğunlaşmıştı. Viyana Antlaşması'ndan sonra Paris bölgesi, tekstil açısından önemini yitirdi. Normandiya ve Alsace bölgeleri Paris bölgesinde meydana gelen kaybı giderdi. Yünlü ve ipekli dokumacılıkta da önemli gelişmeler meydana geldi.

Öte yandan Bourbonlar döneminde devlet bütçesi de hızla büyüdü. 1800'de 825 milyon franktan, 1825'de 984, 1830'da ise 1 milyar 94 milyon franka yükseldi. Devlet harcamalarının büyük bir bölümü vergilerden sağlanıyordu. Dolaysız vergilerin miktarında büyük değişmeler meydana gelmediği halde, dolaylı vergilerde büyük bir artış görüldü. Örneğin, dolaysız vergilerin 1800'de 264; 1815'de 291; 1825'te 271; 1830'da ise 270 milyon frank olarak gerçekleşmesine karşılık, dolaylı vergiler 1800'lerde yaklaşık 162 milyon civarında iken 1825'de yaklaşık dört misli artarak 567 milyona ulaşmıştı. Dolaysız vergileri büyük ölçüde kent halkı ödüyordu. Öte yandan sanayi makineleştikçe bir yandan işsizlerin sayısı artıyor ve geleneksel dükkâncılık çözülüyor, bir yandan da çalışma süresi uzuyor ve ücretler düşüyordu. Bu sanayilerin önemlice bir kısmı da şehirlerde kurulmuştu. Bir yandan sanayileşmenin getirdiği işsizlik, ucuz emek, kötüleşen sağlık, konut ve beslenme koşulları, diğer yandan dolaylı vergilerin şehir halkı üzerinde yoğunlaşması, kitlelerin huzursuzluğunu artırıyordu. Üstelik, bu insanlar yönetime katılmaktan bütünüyle uzak tutuldukları gibi, seslerini duyurma olanakları da çok sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla durumlarını düzeltmeyi vaat eden her çağrıya açıktılar. Burjuvazi, bir kez daha aristokrasiye karşı halk kitlelerini, çalışan kesimleri yanına çağırabilirdi.

Aristokrasi ve Kilise Sahnede

Aşırı kralcıların önderi X. Charles'ın tahta geçmesiyle aristokrasi ve kilise lehine yapılan her yeni düzenleme muhalefetin tepkisini daha da derinleştirdi. Örneğin X. Charles'ın

Louis Philippe, destekçisi Marquis de Lafayette gibi, içten bir liberaldi. Uygulamaya çalıştığı liberal politikaların toplumun bütününün yararına olacağına inanıyordu. Örneğin, onun döneminde verilen cezaların şiddet ve sıklığında bir düşme görüldü. Yine de bütün bunlar, kontrol ettiği ve hizmetkârı olduğu devletin bir sömürü ve baskı aracı olmasını engellemiyordu. Soldaki karikatürde çeşitli kafeslerin üzerinde oturan Louis Philippe'in elinde tuttuğu anahtarlar, Paris'in bütün büyük hapisanelerin anahtarlarıdır. Alttaki karikatür Marquis de Lafayette'in ömrü boyunca oynamaya çalıştığı tarihsel işlevin en anlamlı sembollerinden biridir. Daha 1789'da Lafayette XVI. Louis'yi burjuvazi ile uzlaşmaya, burjuvazlyi XVI. Louis'nin meşruiyetini tanımaya ikna etmeye çalışmıştı. Bu dileğini ancak yıllar sonra, "burjuva kral" Louis Philippe aracılığıyla gerçekleştirebilecekti. Bu bakımdan, Louis Philippe'in kendisi için döktüğü gözyaşlarını fazlasıyla haketmişti.

başbakanlarından Villèle döneminde 1825'de devrim sırasında toprakları ellerinden alınan göçmenlere bağlanmış ödeneklere kaynak oluşturan Ulusal Borçlar'ın tahvil faizleri yüzde 5'ten yüzde 4'e düşürüldü. Tahvil faizlerinde aleyhlerine yapılan bu değişiklik burjuvaziyi tedirgin etti. Gene bu dönemde faaliyetleri yasaklanmış bulunan Cizvitlerin Fransa'ya dönmelerine de izin verildi ve önemli görevlere getirildiler. Bu politikalar, ılımlıların ağırlıkta olduğu Yüksek Meclis'in hoşnutsuzluğuna yol açtı. Villèle'in politikasının iki dayanağı vardı: Din ve maddi çıkar. Buna göre birincisi, yani kilise siyasal bir araç olarak kullanılacak, toplum da bu çerçeve içinde yeniden biçimlendirilecekti. Devrimci ideoloji böylece denetim altında tutulmakla kalmayacak, yeni ya da (canlandırılan eski) rejim de haklı gösterilmeye çalışılacaktı. İkinci dayanak sayesinde de ulusal çıkarlar ön plana çıkarılarak insanların faaliyetleri siyasal alandan iktisadi alana kaydırılacaktı. Villèle'in politikası gerçekten akıllıcaydı ve başarısızlığa uğraması muhalefetin etkinliğinden çok, kendi taraftarlarının sert ve aceleci tutumundan oldu. Ulusal Borçlar'ın tahvil faizlerinin düşürülmesi ve basın üzerindeki baskıların artırılması bu tutumun tipik örnekleriydi.

1827'de yapılan genel seçim sonucunda Villèle başbakanlıktan alındı ve yerine Martignac getirildi. Martignac yükselen muhalefeti yatıştırmak amacıyla basın üzerindeki sansürü kaldırdı, Cizvitleri resmî görevlerden almaya başladı. Bu uzlaştırma politikası ılımlılardan da aşırı kralcı hizipten de destek görmedi. Martignac, herkese yaranmak isterken, kimseye yaranamadı. Ilımlılar genel oy hakkının genişletilmesini, aşırı kralcılar ise konumlarının güçlendirilmesini istiyorlardı. 1827 seçimleri bu iki hizip arasındaki çelişkiyi çözememiş, ortaya bir siyasal bunalım çıkmıştı; sonunda X. Charles da XVIII. Louis'nin karşılaştığı açmazla yüzyüze geldi: Bir yanda geçmişin güçleri aristokrasi ve kilise, öte yanda o günün ve geleceğin güçleri burjuvazi ve halk vardı. X. Charles, aristokrasi ve kiliseye destek vererek 1829'da aşırı kralcı olan Polignac'ı başbakanlığa getirdi. Polignac'ın programı ise açıktı: "Toplumu yeniden örgütlemek, din adamlarını devlet işlerinde ağırlıklı konuma getirmek, güçlü bir aristokrasi yaratmak ve bunları imtiyazlarla donatmak."

Polignac, 1829'dan 1830'a kadar yaklaşık bir yıl Meclis'i toplamadı. Bu, muhalefetin gerilimini büsbütün artırdı. Buna karşılık Polignac hem kralın sarsılan itibarını yeniden kazandırmak,

Eski Düzenin yeni temeller üzerinde ihya edildiği Restorasyon döneminin hükümdarları Bourbon hanedanından geliyordu. Kral XVIII. Louis, Napoléon'un bu kez bir kere daha geri gelmemek üzere St. Helene Adasına sürgüne gönderilmesinden sonra ele geçirdiği iktidarını 1824'e kadar sürdürdü. XVIII. Louis'nin iktidarı dönemini önemli kılan, eski toprak sahibi soyluların ve kilisenin, Jakobenler ve Napoléon egemenliğinde yitirdikleri toplumsal konumlarını yeniden ele geçirmeleriydi. Bonaparte döneminde durumlarını nispeten sağlamlaştıran burjuvalar ve köylülerin muhalefetiyle geçen egemenlik yıllarında XVIII. Louis, muhalefetin karikatürlerinin konusu oldu. Karikatürde Louis, "Boyunduruk altında birleşmiş" olan halkı göstererek, "kilise mallarının iadesi", "kamulaştırılmış mülkiyetin iadesi" ve "feodal haklar" talebiyle huzuruna çıkan ruhban, aristokrasi ve toprak sahiplerine "onların iyiliğinden başka bir şey istemediğinize yemin ederim" diyor. Bu süreçte sömürgeler halkının sözü bile edilmeye değmez görünüyor. Bourbonlar, eski düzenin sınıflarını kapitalizmin gelişmesi için massedenerek, kapitalist üretim temeli üzerinde monarşik bir rejime toplumsal dayanak sağladılar, soylulukla kaynaşan burjuvazi böylece 1789 ideallerinden bütünüyle uzaklaşarak, devrimci ideolojinin taşıyıcılığını da terketmiş oldu.

BLANC, LOUIS (1811-1882)

Fransız reformcu sosyalistlerinden Louis Blanc 29 Ekim 1811'de İspanya'da Madrit'te doğdu. Babası burada Joseph Bonaparte'ın genel maliye müfettişiydi. 1813'de ailesi ile birlikte Fransa'ya döndü. Daha sonra Korsika'da ve ardından Rodez'de öğrenim gördü. Paris'e geldiğinde hukuk öğrenimine başladı. Bir yandan da gazetecilik yapıyordu. Bu yıllarda cumhuriyetçi çevrelerle yakın ilişkiye giren Blanc, sosyalist düşünceleri benimsedi. 1837'de krala karşı yürütülen muhalefete katıldı. İki yıl sonra *La Revue du Progrès*'yi (İlerleme Dergisi) yayınlamaya başladı. Bu arada toplumsal sorunlara ilişkin görüşlerini biçimlendirdiği *Organisation du travail* (Çalışmanın Örgütlenmesi) adlı eserini bu gazetede dizi olarak yayınladı. 1843'de *La Réforme* (Reform) gazetesinin başını çektiği radikal cumhuriyetçi hareket içinde yer aldı. Bu arada yaptığı konuşmalarla Paris'te işçi çevrelerinin ilgisini topladı. Savunduğu görüşlerin başında "çalışma hakkı" ve "genel oy hakkı" geliyordu.

1848 Şubat Devrimi'nden sonra kurulan Geçici Hükümet'e bakan olarak giren Louis Blanc, hükümette görüşlerini uygulamak için çaba harcadı. Albert ile birlikte hükümetin kurduğu Luxembourg Komisyonu'nda görev aldı. Fakat devrimci sürece ve Blanc'ın tasarılarına karşı olan burjuvazi, komisyonun ve Ulusal Atölyelerin karşısına engeller çıkardı. 23 Nisan 1844'de yapılan seçimleri burjuvazi ve kral yanlıları kazandı. Blanc meclise girme-

1830 ayaklanmasının ve Louis Philippe'in iktidara gelmesinin ardından 5 sene geçmişti. Daumier, yaralanmış ve perişan olmuş, mezara girmiş halk temsilcilerinin, mezar taşı üzerindeki "özgürlük için öldüler" cümlesini, "Bunun için ölmeye değer miydi?" ifadesi ile sorguluyor. O yıllarda Fransa'da yasaklanmış olan bu karikatür, 1830'da yaşananlardan çıkarılmış olan dersi de ifade ediyor.

sine rağmen hükümete katılmadı. Bu arada 16 Mayıs'ta Luxambourg Komisyonu dağıtılmış, işçi sınıfının hakları ellerinden alınmaya başlamıştı.

22 Haziran'da atölyeler kapatılınca binlerce işçi açıkta kaldı. Ertesi gün de Paris proletaryası ayaklandı. 26 Haziran'a kadar süren barikat savaşları ve ayaklanma Cavaignac tarafından acımasız bir biçimde bastırıldı. İngiltere'ye kaçan Blanc, 1870'e kadar Fransa'ya dönmedi. Döndüğünde ise milletvekili seçilecek ve Paris Komünü'ne karşı çıkacaktı. Gittikçe sosyalizme karşı bir tavır içine giren Blanc, 1872'de de Enternasyonal'in Fransa'daki çalışmalarının yasaklanmasını destekledi. Bu arada Komüncülerin affı için uğraş verdiyse de artık solun desteğini kaybetmişti. 1881'de işgününün kısaltılması için verilen bir öneriyi destekledi. Bir yıl sonra da 6 Aralık 1882'de öldü.

Louis Blanc, geliştirmiş olduğu sosyalizm modelinde sınıf mücadelesinin geliştirilmesi yerine burjuvazi ile uzlaşmaya dayalı bir yöntemin izlenilmesinden yanadır. Ona göre toplumun emek temeli üzerine örgütlenmesi bütün sorunları çözecektir. Bunun için de ilk adımda çalışma hakkının ve iş güvenliğinin sağlanması gerekir. Tarihte sınıflar yerine fikirlerin önem kazandığını savunan Blanc, dünyanın ilahi bir güç (Tanrı) tarafından yönetildiğine inanır.

hem de muhaliflerin dikkatini iç siyaset tartışmalarından uzaklaştırmak için dış maceraya yöneldi. Bu amaçla düzenlediği Cezayir Seferi sonunda Cezayir toprakları sömürgeleştirildi. Mart 1830'da Temsilciler Meclisi toplantıya çağrıldığında ılımlılar çoğunluktaydı. Bunlar Polignac'ın başbakanlığa atanmasında Yüksek Meclis'in onayının alınmadığını gerekçe göstererek, başbakanlığının geçersiz olduğunu öne sürdüler ve kralı protesto ettiler. X. Charles bu protesto hareketini krallığa karşı bir hareket olarak görüp 25 Temmuz'da meclisi feshetti. Polignac ise kendisine Cezayir zaferininin kazandırdığı itibara güvenerek 25 Temmuz 1830'da üç kararnameyi yürürlüğe koydu. Buna göre: 1) Seçimler geçersiz sayılacak ve yeni bir meclis oluşturulacaktı; 2) Seçim sistemi yeniden düzenlenecek ve oy hakkı sahiplerinin sayısı 100 binden 25 bine düşürülecekti; 3) Basına çok katı kısıtlamalar getirilecekti. Bütün bu kararlar bir hükümet darbesi anlamına geliyordu. Nitekim ertesi gün Paris kaynamaya ve sokaklarda barikatlar kurulmaya başlandı.

1830 Devrimi

Hanedanlar Yer Değiştiriyor

X. Charles'a karşı muhalefette olsun, Paris ayaklanmalarında ve daha sonraki siyasal gelişmelerde olsun, iki kişi önemli bir rol oynadı. Adolphe Thiers ve François Guizot. Thiers, ünlü *Historie de la révolution française*'nin (Fransız Devrimi Tarihi) yazarı ve ılımlı unsurların organı *National* gazetesinin yöneticisiydi. Guizot ise bir tarih profesörüydü ve 1830'a kadar siyasetle yakından ilgilenmemişti. Burjuvazinin yükseliş öykûsünü anlatan *Historie de la civilisation en France*'ın (Fransız Uygarlık Tarihi) yazarı ve gizli bir örgütün üyesiydi. Thiers *National*'de, yönetimin 25 Temmuz kararnameleriyle hukuk dışına düştüğünü, zorbalığa baş vurduğunu ve halkın buna karşı direnme hakkının bulunduğunu bildiriyordu.

27 Temmuz'da başlayan genel ayaklanma, daha sonraları "şanlı üç gün" olarak nitelenen 27-28-29 Temmuz'da yoğun olarak sürdü. Thiers'nin ve başka gazetecilerin harekete geçirdiği işçiler ve öğrenciler 28 Temmuz günü *Hôtel de Ville*'i (Belediye Sarayı) ele geçirdiler. Burjuvalar işçilerin ayaklanmaya katılımını sağlamak için işyerlerini açmadı, okullar kapandı. Bourbonların beyaz renkli bayrağı indirildi, yerine devrimin üç renkli bayrağı çekildi. 30 Temmuz'da ılımlılar tarafından oluşturulan Yürütme Konseyi, Orléans hanedanından Louis-Philippe'i tahta geçirdi.

Marquis de Lafayette önderliğindeki Cumhuriyetçilerin bir süre direndikten sonra Louis-Philippe'le uzlaşmaları üzerine, Fransız tarihinde Temmuz Monarşisi olarak adlandırılan dönem başlamış oldu.

Louis-Philippe'i tahta getiren güçlerin istedikleri ne genel oy, ne de cumhuriyetti. Çünkü cumhuriyet de, genel oy da Jakobenleri ve demokrasiyi hatırlatıyordu. Burjuvazi içinse

Fransız Romanında Toplumsal Romantizm

19. yüzyılın ortasında Fransa'da yazarın durumunda köklü bir değişiklik oldu. Artık yazarlık mesleklerini sürdürebilmek için soyluların korumasına muhtaç değillerdi. Basın ve yayında teknolojik bir devrim gerçekleşmiş, yeni kağıt üretme ve dizgi yöntemleri sayesinde çok daha fazla sayıda basılabilen kitapların çok daha geniş kitlelere ulaşabilmesi mümkün olmuştu. 1820'de Fransa'da okur yazar oranı beşte ikiyken, 1835'de ilkokul eğitimini zorunlu kılan yasanın çıkmasıyla bu oran yüzyıl ortasında yüzde 80'e yaklaşmıştı. Fransız yazın tarihinin en önemli dergilerinden üçü, *Revue des Deux Mondes* (İki Dünya Dergisi), *Globe* (Dünya), *Revue de Paris* (Paris Dergisi) bu yüzyılda çıkmaya başlamıştır. Gazete sayısında ise büyük bir patlama olmuş Paris'te günlük gazetelerin sayısı 1810'da 11 iken, 1848'de 26'yı bulmuştur. Bu gazeteler, toplum yaşamını günü gününe aktararak toplumsal romantizmin gelişimine katkıda bulunmuştur. Balzac, Eugène Sue, Dumas'lar, yaşamlarını yazarak kazanan romancılar olarak bu gazetelerin sağladığı malzemeyi konu edinmişlerdi. Konularının başında da "yeni Paris yaşamı" gelir. Paris'te yükselen bir orta sınıfın yanı sıra sayıları hızla artan ve sefalet içinde yaşayan bir işçi ve işsiz ordusu bu yazarların başlıca konusunu oluşturur. Bu konu ise büyük ölçüde günlük gazetelerden, önemli bir ölçüde de resmî toplum sağlığı istatistiklerinden alınarak geliştirilmiştir.

Dönemin toplumsal koşullarının öne çıkardığı şey, suç ve alkolizm ve fahişeliğin görülmemiş bir biçimde artması oldu. *Gazettes des Tribunaux* adlı bir gazete, suç oranının artmasıyla orantılı olarak, bütün sayfalarını yalnızca zabıta olaylarına ayırıp iyi bir tiraj sağlamıştı. İşte Eugène Sue bu günlük polisiye olayların romanını yazarak Fransa'da bestseller olmuş ilk popülist yazardır. Romanları Paris entelektüellerinden, orta sınıftan, işçilere kadar çok geniş bir kesimi konu alıyor ve çok geniş bir kesimce okunuyordu. Yeni toplumsal duruma tepki gösteren diğer sosyal romantikler gibi (yani Hugo, Lamartine, Balzac, v.b) Eugène Sue de sorunu iyiler ve kötüler sorunu olarak görüyor, romanına konu olan çatışmayı her sınıftan iyiler ve kötüler arasında gösteriyordu. Bu romanların hemen hepsi, bir yandan Paris'in çeşitli kesimlerindeki yaşamı ayrıntılarıyla betimleyen bir gerçekçiliği benimserken kurgularında, geleneksel romansların yapısını kullanıyorlardı. Yani, orta ya da soylu sınıftan bir kahraman (ki özellikleri romans şövalyelerinin özellikleriyle aynıydı) çağdaş bir çevrede, Paris'te her kesimden insanla karşı karşıya geliyor, haklıyı koruyup hakaızı cezalandırarak, adalet dağıtıyordu. Eugène Sue'nün romanları işte bu yüzden, yani yeni bir toplumsal gerçekliği eski bir kapta ve eski bir ideolojiyle yansıttığı için her kesimden okura seslenebiliyordu. Aynı şeyi Balzac'ın romanları için de söyleyebiliriz. Balzac da, her ne kadar kişileştirme ve anlatı ustalığında Sue'ye üstünlüğü tartışılamazsa da, yeni toplumsal gerçekliği betimlerken eski bir ideolojinin bakış açısını kullanmış ve çatışmayı kozmik bir iyi-kötü savaşının bu dünyada yansıması olarak sunmuştur.

Bu yeni gerçekliğin aktarılmasına verdiğimiz isim olan realizmin Fransız edebiyatındaki doruk noktası olarak da 1850 yılı düşünülebilir. 1850'yi izleyen bir kaç yıl içinde Courbet'nin resimleri, Flaubert'in *Madame Bovary*'si Duranty'in gerçekçilik akımının manifestosu sayılan *Le Réalisme* makalesi, Champfleury'nin denemelerini *Réalisme* başlığı altında bir kitapta toplaması, Goncourt kardeşlerin ve Zola'nın "klinik" ya da "bilimsel" natüralizmine giden yolu açtı. Aslında her romancının çok iyi duyumsadıkları yeni gerçeklik karşısında yapmaya çalıştıkları şey, gözlemsel bir nesnelliği kendilerine özgü bir dünya görüşü çerçevesinde sunmak, son derece kişisel bir felsefenin kasnağında işlemekti. Örneğin Balzac, bilimsellik diyerek Saint-Hilarie'nin sosyal katmanlar teorisini bir çeşit edebi zoolojiye uygulayarak, çeşitli "sosyal türler" çizerken, kendisini hem yazar, hem tarihçi, hem bilim adamı, hem de felsefeci olarak görüyor ve bu çok boyutlu maskenin arkasından bakarak anlattığı öykülerde kendi sosyal, politik ve etik yargılarını olabildiğince egemen kılıyordu.

Balzac, çağının toplumsal olgularıyla büyük bir tutkuyla ilgilenmiş bir yazardır. Romanları Restorasyon ve Temmuz Monarşisi sürecindeki Fransız toplumsal yaşamının çok değişik yönlerini ayrıntılarıyla belgeler. Toplumun ekonomik yapısına duyduğu ilgi Saint-Simon, Fourier, Leroux gibi ütopik sosyalistlerin düşüncelerinin etkisini yansıtır. Bu toplumsal gerçekçilik her ne kadar Sir Walter Scott etkisiyle tarihsel romantizm ve Balzac'ın kendi etik felsefesiyle mistik bir iyi-kötü çatışması düzlemlerine açılırsa da konularının ana kaynağı, değişen toplum, değişen toplum katmanları ve bunlara koşut olarak değişen insan ilişkileridir. *Eugénie Grandet*' nin kolay kolay hafızalardan silinmeyen şöyle bir sahnesi vardır: Cimri Grandet, bir gece birdenbire kızı Eugénie için son derece esrarengiz bir biçimde, Saumur'u terkeder. Bu davranışının nedeni, saf Eugénie için ne denli karanlık olsa da, okur için açıktır. Grandet, Nantes'daki gemi yapımcıları arasında büyük bir para darlığı olduğu haberini almıştır ve biriktirdiği altınlarını en yüksek faizle işletebilmek için oraya koşmaktadır. Bu davranış biçimi, 1789 Devrimi'nden sonra soyluların el konmuş arazilerini büyük bir ustalıkla ve çok az bir fiyata ele geçiren, Cumhuriyetçi askerlere şarap satarak servetini artıran, bir kereste tüccarının kızıyla evlenerek burjuvazideki yerini sağlamlaştıran, bu sayede belediye başkanlığına kadar yükseldikten sonra toplumsal konumunu çıkarları için sonuna kadar istismar etmekten geri durmayan Grandet için doğaldır. Çünkü o hem çağının tipik bir ürünü, hem de tutkuya varan cimriliği ile psikolojik bir olgudur.

Balzac'ın betimlediği biçimiyle toplum yaşamı, kentsel ve taşra kesitleriyle mimarisinden mobilyasına, ticaretinden meslek kesimlerine, banka hesaplarından giyim kuşama kadar öylesine ayrıntıyla resmedilir ki *İnsanlık Komedyası*'nın belkemiğini toplumsal yaşam oluşturur demek abartı olmaz. Bu kolektif yaşamın en iyi duyumsandığı kitap da Balzac'ın bitiremeden öldüğü ve sonradan notları üzerinden yayımlanan *Les Paysans*'dır (*Köylüler*, 1844-55).

Romanda bütün karakterler son derece iyi çizilmiş üç sosyal sınıfı temsil ederler. Bu sınıflardan birincisini, soyluluğa özenen yeni burjuvaziyi Napoléon'un generallerinden köylü kökenli yeni zengin Comte de Mantcornet simgeler. Büyük toprak sahiplerinin yaşamına özendiği için bir malikânede oturmaktadır. Bu sonradan görme soylu, açgözlü, hırsız ve kalleş köylülerin saldırısına uğrar. Çünkü yeni soylu eski otoriteyi kuramaz. Çünkü eskiyi bilmez. Burada Balzac'ın bütün sosyal gözlemlerinin arkasında duran tutucu felsefesini görürüz. Köylüleri destekleyen ise kalleş fakat güçlü tefeci Rigou ve Montcornet'yi çekemeyen orta sınıf ileri gelenleri ve politikacılardır. Çatışma Montcornet'nin mutlak yenilgisiyle sonuçlanır. Malikâneyi çok düşük fiyatla alan Rigou bir kısmını müttefiklerine verip onlarla uzlaştıktan sonra gerisini küçük parsellere ayırarak çok büyük faiz hadleriyle köylülere satar. Köylülerin bu faizin altından kalkamayacakları daha başından bellidir. İsyanla başardıkları yalnızca eski bir efendinin yerine yenisini ve kuşkusuz toplumsal olarak daha gerçekçi ve gerçek olanını oturtmak olmuştur.

Köylüler'in konusu, eski aristokrasi'nin çöküşü, Fransız Devrimi'nin toprak politikaları ve bu politikaların yarattığı yeni toprak sahipleri sınıfı, toplumsal otorite sorunu, bireysel davranışları yönlendiren sınıf çıkarları, kitle psikolojisi gibi son derece kolektif olgulardır. Belki

Üstte: *Balzac'ın* Evlilik Hayatının Küçük Sefaleti *döneminin tefrika edebiyat modasına uyarak 50 fasikül halinde yayınlanmış ve 300 desenle resimlenmişti. Bu tefrikalar bugünkü popüler kültür veya kitle kültürü kavramlarının ilk örneklerini oluşturuyorlardı.* Altta: *Fransa'da 1830 ile 1890 arasında geçen ve alttan alta sürekli bir sosyal devrimin yaşandığı 60 yıl, romanda da bir dönüm noktasını oluşturur. Çağın bütün koşullarının hızlı değişimi, entelektüel atmosferde de büyük bir dinamizm yaratıyordu. Bu kimileri için ilgi çekici, dikkatle ve mutlaka izlenmesi gereken bir değişimdi. Kimileri için ise bu süreç ve ortaya çıkan yeni ürünler biraz tembellikten, biraz da tutuculuk veya anlayamamaktan kaynaklanan sıkıntı ve dayanılmazlık yaratıyordu.*

de bu nedenlerden ötürü Marx, *Köylüler*'e Balzac'ın yapıtları arasında özel bir yer verir. Gerçekten de, kapitalizmin nasıl eski toplumsal bağları kopardığını gösterirken çizdiği Rigou portresi, Marx'ın *cash-nexus* olarak tanımladığı etkenin sanki vücut bulmuş bir işlevselliğidir ve bu haliyle kitabın konusunu oluşturan toplumsal çatışma Marksist analize uygun düşer.

Balzac'ın yanı sıra yeni toplumsal gerçekliği romantik bir duyarlılıkla yansıtmış iki popüler yazar Lamennais ve Lamartine'dir. Bunlardan Lamennais için bütün sorunların çözümü Katoliklikte gizliydi ve Fransız toplumu ancak Katolikliğin acıma ve sadaka ilkelerini uygulayarak kendisini tehdit eden yeni toplumsal sorundan, işçi

sorunundan, kurtulabilirdi.

Lamartine, ekonomik koşulların Fransız toplum yapısını zorladığının bilincindeydi. Lamartine'e göre işçi sınıfının içinde bulunduğu durum ciddi bir toplumsal bunalımın göstergesidir, çünkü "asgari gereksinimlerine kavuşamadan hak ve özgürlüklerine kavuşmuşlar"dır. "Sosyalizm" gelinceye kadar da bu sınıf toplumu sarsmaya devam edecektir. Gelgelelim Lamartine'in sosyalizmden anladığı egemen sınıfın işçi sınıfını korumasına aldığı himayeci ve elitist bir sistemdi. Saint-Simoncularla giriştiği tartışmalarda özel mülkiyeti savunmuş ve mülkiyet konusunda Saint-Simonculardan ayrıldığını her zaman vurgulamıştı. Lamartine, sosyalizm tehlikesini, aynı zamanda bireyci toplumun eksikliklerini de giderecek biçimde savuşturabilmek için toplumsal yardımlaşma önerir. Lamartine'e göre sosyalizm, yardımlaşmadır. Yeni bireyci akımlar ise bencilliklerlyle işçi sorununu ancak büyütmektedirler. Lamennais'de olduğu gibi, Lamartine'de de yardımlaşmadan anlaşılan Katolik sadaka ilkesidir. Bu en tılsımlı çözümdür çünkü özel mülkiyetten vazgeçmeyi gerektirmez. "Ortak mülkiyetçi tatlı rüyalara rağmen mülkiyet bugüne dek toplumun en vazgeçilmez direği olmuştur, onsuz ne aile, ne iş, ne de uygarlık vardır." Kutsal özel mülkiyet hakkına dokunmadan işçi sorununu çözümlemenin yollarını araştırmak Lamartine'in gerek yazarlık, gerekse siyasi kariyerinin ana amaçlarından birini oluşturmuştur. "Durmadan büyüyen, silahlı, disiplinsiz, sefaletle yağma arasında çırpınan bu işçi güruhunu nasıl zaptedebiliriz?" diye sorarken ve "Mülkiyeti giderek daha çok güç kazanan bazı doktrinlerin cazibesinden nasıl koruyabiliriz? Ve eğer toplumun bu temel taşı yıkılırsa, toplumu nasıl kurtarabiliriz?" derken çağının tipik bir muhafazakâr yazarının kaygılarını dile getiriyordu. Lamartine'in bu sorulara verdiği cevap bir tür boş temennide bulunmaktır. Bu temenninin gerçekleştiğini görmek umuduyla bir dizi roman yazmış ve bu romanlara "sosyal roman" adını vermiştir. Bu romanlarda işçi sınıfına önerdiği erdem "tevekkül"dür, bu yüzden de bu romanların hepsi yaşamlarıyla tevekkülün en soylu örneğini veren "iyi" işçilerin öyküleridir. "Sosyal romanlar" başlığı altında topladığı dört romanından *(Genévième, Le Tailleur de pierres, Flor D'Aliza, Antoniella) Genévième*'den başkişinin, yani erdemli ve mütevekkil hizmetçi Genévième'in şu duasını aktarmak belki de sosyal romantizmin işçi sorununa nasıl baktığını göstermekte yararlıdır: "Tanrım, hizmet etmekten zevk almam ve hizmetçiliği bizim gibileri, dünyaya gönderirken senin bizim için seçtiğin durum olarak kabullenmem için bana yardım et. Eğer bu dünyada kimseye hizmet etmezsek, Tanrı'ya hizmet etmeyi de öğrenemeyiz. Çünkü yaşam karşılıklı hizmetten başka bir şey değildir. En mutlu kişiler Tanrı aşkı için hizmet edenlerdir. Fakat biz yoksul hizmetçiler, karnımızı doyurmak için ekmek parasına muhtacız... Görevlerimi, durumumu acılarıyla, sevinçleriyle kabullenebilmem için bana yol göster. Ancak bu dünyada iyi hizmet ettikten sonra, belki öbür dünyada ulu Tanrı'nın mutlu bir hizmetkârı olmaya hak kazanabilirim."

Özetle, 19. yüzyıl başında, Fransız Devrimi'nin yarattığı büyük toplumsal dönüşüme rağmen, Fransız romanında 18. yüzyıldan gelen etkiler geçerliliğini sürdürdü. Ama roman bu büyük toplumsal değişime kayıtsız da kalamadı. Sanayi Devrimi, özellikle 1830'dan sonra, şehirlerde yeni bir işçi sınıfı yarattı. Bu sınıfın edebiyata çift yönlü bir etkisi oldu. Okur olarak, serüven ve suçu konu olan bir roman türüne talebi arttırdılar. Bu romanların konularını oluşturarak da yazarlara gözlemlenecek yeni bir dünyanın kapısını açtılar. Bu sınıfın yaşamını betimlemek 19. yüzyıl gerçekçi romanının amaçlarından birini oluşturdu, ama yazarların bu sınıfa bakışı içeriden değil, yukarıdandı. Kendilerini toplumsal birer kurtarıcı olarak gören bu popülist yazarlar, yansıtmaya çalıştıkları toplumsal gerçekleri idealist, normatif bir değerler sistemiyle kuşattılar.

JALE PARLA

Trampetini çalan ulusal muhafızla, çekicini sallayan marangoz, ağaç dallarından oluşan sopalarını sallayan köylüler, kadın ve erkekler, çekilmiş kılıçlar ve omuza alınmış tüfeklerle hep birlikte 28 Temmuz 1830'da saraya doğru yürüyorlar. Paçavradan yapılmış bayrak ise iktidarı almak için oluşmuş bu vatandaşlar birliğinin simgesini oluşturuyor

"özgürlükle düzen, parlamentarizmle otorite arasında bir denge" yeterliydi. Böylece mülkiyet ve çalışma özgürlüğü sağlanacak, kilise "dünyevi" işlere karışmayacaktı. Burjuvazi siyasal iktidarı parlamento aracılığıyla elinde tutabilecek ve parlamentoya karşı sorumluluk taşıyan kral da "düzen"i sağlayacaktı. Böylece Louis-Philippe'in kaderiyle büyük burjuvazinin kaderi birbirine bağlanmış oldu.

Siyasal İktidar Burjuvazide

1830 Devrimi'yle birlikte burjuvazinin mali sermayeyi elinde bulunduran kanadı iktidarı ele geçirmiş, köylülük ve küçük burjuvazi bütünüyle, sanayi burjuvazisi de çok büyük ölçüde iktidar dışında kalmıştı. Bu durumu Marx, şöyle dile getiriyordu: "Temmuz Devrimi'nden sonra liberal bankacı Lafitte, suç ortağı Orléans dükünü, büyük sevinç gösterileriyle belediye binasına götürürken şu sözleri ağzından kaçırdı: 'Şimdi, bankacıların egemenliği başlayacak'. Laffitte, devrimin sırrını açığa vurmuş oluyordu."

Böylece burjuvazinin çeşitli kesimleri arasındaki siyasal mücadelelerin yolu da açılmış oldu. Temmuz Monarşisi, daha ilk günden başlayarak karşılaştığı mali sıkıntı nedeniyle büyük burjuvaziye bağımlı hale gelmişti. Bu bağımlılık her geçen gün artan mali sıkıntının sonu gelmez kaynağı olmuştu. Bütçe açığının kapatılması ancak devlet giderlerinin kısılması ve vergi dağılımının yeniden düzenlenmesiyle sağlanabilirdi. Bu ise her biri egemen sistemin bir başka dayanağı olan çıkarlara el uzatmak demekti. Burjuvazinin iktidarda olan kesiminin başlıca zenginleşme kaynağı bütçe açığıydı. Her borçlanma, mali aristokrasiye yeni vurgun fırsatları sunuyordu. Borsa oyunlarına aklı ermeyen ve parasını devlet tahvillerine yatırmış halk, bir avuç spekülatörün talanına terk edilmişti. Böylece 1830 Paris Devrimi'nde Paris sokaklarında savaşan halk, devrimin nimetlerinden yararlanamamış oldu. Burjuvazi ise iktidarını ağırlıklı olarak baskı ve zora, polis gücüne dayandırarak sağlamaya çalıştı.

Yeni Dönem ve Örgütlenmeler

Fransa tarihinde, 1830-1840 dönemi "yüksek siyaset" açısından bakıldığında sönük ve sessiz geçti. Toplum katındaki ilk kıpırdanmaysa, 1831'de Lyon'da başladı. Patronların önceden üzerinde anlaşılmış ücret baremine uymamaları üzerine, Lyon'lu işçiler 21 Kasım 1831'de "çalışarak yaşamak ya da dövüşerek ölmek" sloganıyla ayaklandılar. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra da işçiler "yardımlaşma" derneklerinde örgütlenmeye devam ettiler.

Restorasyon Dönemi boyunca, özellikle de 1820'lerden sonra, Bourbonlar yönetimini devirmeyi ve halkın egemenliğini kurmayı amaçlayan birçok gizli dernek kurulmuştu. Bu dernekler içinde en önemlisi, Saint-Simon'un öğrencileri olan Saint-Amant Bazard ve J.Buchez tarafından İtalyan Carbonari örgütü örnek alınarak kurulan *Les Amis de la Vérité* (Hakikatın Dostları) adlı dernekti. Carbonari 1789'dan önceki siyasal rejimi yeniden kurmaya çalışan Kutsal İttifak'a karşı bir protesto hareketi olarak Viyana Antlaşması'nı izleyen yıllarda İtalya ve Fransa'da örgütlenen gizli bir örgüttü. İtalyan Birliği'ni kurmayı amaçlayan örgüt, İtalyan ulusal hareketinin yanı sıra 1820'ler sonrası Fransa'da ortaya çıkan gizli derneklere de bir model teşkil etti. Hakikatın Dostları'nın dışında, öteki gizli dernekler de şunlardı: *Les Amis du Peuple* (Halkın Dostları), *Société des Droits de l'Homme* (İnsan Hakları Derneği), *Société des Familles* (Aileler Derneği) ve *Société des Saisons* (Mevsimler Derneği). Bu dernekler 1831 ve 1834 Lyon, 1834 ve 1839 Paris ayaklanmalarında temel bir rol oynadılar. Temmuz Devrimi'nin kazanımlarının ellerinden alındığını her geçen gün daha iyi kavrayan işçiler, bu gizli derneklerde örgütlenmeye yöneldiler. Paris'te hemen hergün gösteriler düzenleniyor ve kulüpler aracılığıyla çeşitli taleplerde bulunuluyordu. Halkın din adamlarına karşı duyduğu kin, kiliselerin işgaline kadar varmıştı. 1832'de ücretlerin 4 santim düşürülmesi Anzin'de madencilerin 10 gün süreyle greve gitmelerine yol açtı. Bedarieux'de ipek işçileri, Rive-de Gier'de cam işçileri, dülgerler, terziler, Paris'te çilingirler, Clermont-Ferrand'da terziler, Rouen'da iplikçiler ücret artışı talebiyle grevler örgütlediler. 1833 yılı, ekmekçiler, mücevherciler ve kundura tamircilerinin de grevlerine tanık oldu. Yaygınlaşan ve kırsal kesime de yayılan grevlerin engellenmesi amacıyla 25 Mart 1834'te 20'den fazla kişinin biraraya gelmesi yasaklandı. Dernek yöneticilerinden bazıları tutuklandı. 1834 Lyon ayaklanmasının kanla bastırılması üzerine İnsan Hakları Derneği Paris şubesi Lyon'lu işçileri desteklemek üzere harekete geçti. 13 Nisan'da Paris'in işçi mahallelerinde çoktan barikatlar kurulmuştu. Ancak ayaklanma çok kısa sürede bastırıldı. Çok sayıda işçi ya tutuklandı, ya da sürgün edildi. Öte yandan 28 Temmuz 1835'te Louis-Philippe'e suikast girişiminde bulunan iki saraç Pierre Morey ve Pepin, ölüme mahküm edildi. Bu saldırı bahane edilerek "Eylül Yasaları" denilen baskı yasaları kabul edildi. 1848 Devrim'i öncesi son büyük ayaklanma, 1839'da Paris'te meydana geldi. 12 Mayıs 1839'da "Mevsimler Derneği" yöneticileri Barbès, Blanqui ve Martin-Bernard 500 kişilik bir güçle bir ayaklanma başlattılar. Ayaklanmanın bastırılması zor olmadı. Tutuklananların arasında Almanların da, bulunması ilk kez uluslararası bir komplodan söz edilmesine neden oldu. Ekmek fiyatlarının artması üzerine 4 Nisan 1839'da meclis önünde büyük bir gösteri düzenlendi. 17 Ağustos günü ise terziler fazla mesaiyi protesto gösterisi yaptılar. Birkaç gün sonra marangozlar da işi bıraktı. Gösteriler giderek genel greve dönüştü. Ulusal Muhafızlar, işyerlerine girerek işçileri zorla çalıştırmayı denediler. Yürürlükteki baskı yasalarının uygulanmaya konulmasını talep eden hükümetin emri üzerine Ulusal Muhafızlar saldırıya geçti. Eylül başında şiddetli çatışmalar oldu. Barikatlar yeniden kurulmuştu. 7 Eylül'de Ulusal Muhafızların duruma hakim olmasından sonra 900 işçi tutuklandı. 1840'larda bütün Fransa'yı ve özellikle de Paris'i kaplayan grev dalgası Şubat 1848'de Paris'te ansızın patlak veren ayaklanmayla doruğuna ulaşacaktı.

Fransa'da Şubat Devrimi

Fransa'da 1848 Devrimi'nin başladığı 22 Şubat gününde bile, iktidar ve resmî muhalefetin önemli bir kesimi hâlâ bir devrime ihtimal vermiyordu. Oysa, daha 29 Ocak 1848'de Alexis de Tocqueville Meclis'te şu konuşmayla uyarıda bulunmuştu: "... Bana bir tehlikenin olmadığı, çünkü ayaklanma olmadığı; toplumun görünen yüzünde bir düzensizlik olmadığı için, bir devrim de olmayacağı söyleniyor. Baylar, yanılgı içinde olduğunuzu söylememe izin veriniz. Fiilen bir düzensizlik olmadığı doğrudur; fakat düzensizlik insanların hafızalarının derinliklerine yer etmiştir. Şu anda sessiz olduklarını benim de teslim ettiğim çalışan sınıflar arasında nelerin hazırlanmakta olduğuna bir bakınız. Kuşkusuz ki, geçmişte olduğu ölçüde, deyim yerindeyse, siyasal ihtiraslarla kaynaşmıyorlar; ancak bunun yerini toplumsal kaynaşmaların aldığını görmüyor musunuz? Şu ya da bu yasayı, şu ya da bu hükümeti, hatta şu ya da bu rejimi bile değil, bugün dayandığı temelleri çökertinceye kadar toplumun kendisini ortadan kaldırmaya dönük görüş ve düşünceleri tedricen oluşturduklarını görmüyor musunuz?... Baylar, benim kesin yargım şudur: Şu anda bizler uyuyan bir volkanın üzerinde oturuyoruz.." de Tocqueville'in öngörüsünün doğru olduğu, 25 Şubat'ta reddedilemeyecek bir biçimde ortaya çıktı: "Volkan" infilak etmişti.

1848 Öncesi Ekonomik Düzen

Temmuz Monarşisi dönemi Fransa'nın sanayileşmesi açısından önemli bir evreydi. Louis-Philippe 1830'da tahta çıktığında Fransız ekonomisi bir bunalımın ortasındaydı. 1828'de başlayan bunalım 1832 yılına kadar sürdü. Fiyatlar, özellikle gıda mallarının fiyatları yükseldi. Tahıl üretimi düştü. Çeşitli sanayi dalları, özellikle tekstil, inşaat ve şarap sanayileri bir çöküşün eşiğindeydi. Louis-Philippe hükümetleri bunalıma karşı ikili bir politika geliştirdiler. Bir yandan ekonomiye devlet müdahalesi yoğunlaştırıldı ve iktisadi gelişme bu yolla uyarılmaya çalışıldı; öte yandan genel olarak ulaşım şebekesi yapımı teşvik edildi.

1830-1848 dönemi mali burjuvazi ile öteki burjuva kesimleri arasında çeşitli çıkar çatışmalarına sahne oldu. Mali burjuvazi demiryolları yapımına, demir, çelik ve kömür

Delacroix'nın ünlü "Özgürlük Halka Yol Gösteriyor" tablosunun yeniliği, çıplak kadın figürünü gerçek bir halk kadınıyla özdeşleştirmesinde yatar. Oysa 1848'de yapılan bu resimde Cumhuriyet'i temsil eden kadın artık giyinmiş ve daha mutaasıp ve otoriter bir eda kazanmıştır. İsyanı değil, toplumşal uzlaşmayı temsil etmektedir.

LEDRU-ROLLIN, ALEXANDRE AUGUSTE (1807-1874)

Fransa'da II. Cumhuriyet döneminde radikal politikasıyla öne çıkan küçük burjuvazinin temsilcisi Ledru-Rollin, 2 Şubat 1807'de Paris'te doğdu. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1829'da baro üyesi oldu. Almış olduğu büyük davalarda cumhuriyeti savunmasıyla ününü artırdı. Bu arada 27 ciltlik *Journal de Palais* (Saray Günlüğü) adlı eseriyle Fransız hukuk sistemine katkıda bulundu. Daha sonra 17 ciltlik *Répértoire général de la jurisprudence français* (Fransız Hukuku'nun Genel Kapsamı) adlı bir başka eser daha yazacak ve hukuk alanındaki yetkinliğini kanıtlayacaktı.

1841'de Mans'tan milletvekili oldu. Genel oy hakkını ve halkın yönetimini temel alan bir siyaset izliyordu. Monarşiye özellikle Guizot'a karşı yürütmüş olduğu radikal muhalefetten dolayı Louis Philippe yönetimi tarafından yargılanıp, mahkûm edildi. Cumhuriyeti savunmak için Louis Blanc ile birlikte *La Réforme* (Reform) gazetesinde yazdı. 1848 Şubat Devrimi'nden sonra kurulan Geçici Hükûmet'te İçişleri Bakanlığı yaptı. Bu dönemde izlemiş olduğu politika ile genel oya dayalı serbest seçimlerin yapılmasını sağladı. Ancak bir yandan da krallık döneminden kalma valilerin yerine hükümet komiserlerini atayarak halka ters düştü.

15 Mayıs 1848'te patlak veren bunalım sırasında hal-

kın "çalışmanın örgütlenmesi" talebine karşı Lamartine ile birlikte karşı koyan Ledru-Rollin'in bu davranışı küçük burjuvazinin, işçi kitlelerinden kopuşunu da getirdi. Ardından işçilere ve onların örgütlerine karşı alınan önlemleri destekleyen Ledru-Rollin, haziranda başlayan ayaklanmanın bastırılmasındaki vahşet karşısında yeniden muhalefete katıldı. Cumhurbaşkanlığına aday olduysa da emekçi halkın güvenini kaybettiği için seçilemedi. Fakat 1849'un Mayıs ayında yeniden meclise girdi. Haziran ayında Roma Cumhuriyeti'ne karşı girişilen müdahaleye karşı çıkarak cumhurbaşkanının yargılanmasını istedi. 13 Haziran'da ise düzenlemiş olduğu gösteri başarısızlıkla sonuçlanınca Londra'ya kaçtı. İngiltere'de Macar devrimci Lajos Kossuth ile İtalyan Giuseppe Mazzini ile birlikte Avrupa Devrimci Komitesi'ni kurdu. 1871'de ise genel aftan sonra Fransa'ya geri dönerek milletvekili seçildi. Ancak Ulusal Muhafızların denetimindeki bir meclise katılmayı reddetti. Ölümünden kısa bir süre önce Vaucluse'den milletvekili seçildi. 31 Aralık 1874'de öldü.

Karl Marx'ın "kendi adının ağırlığı altında ezilen zavallı Montagne" diye nitelediği Ledru-Rollin burjuvazi ile proletarya arasında sallanan küçük burjuva demokratların tipik bir temsilcisi sayılmaktadır.

sektörüne el attı. Kömür üretimi 1816'dan 1820'ye kadar 980 bin tona, 1847'de 5 milyon 153 bin tona çıktı. 1840'lardan başlayarak toplam üretimin yüzde 56,7'sini 10 büyük kömür işletmesi sağlıyordu. Dökme demir üretimi 1824-1829 arasında yılda ortalama 212 bin ton iken 1847'de 592 bin tona çıktı, pamuk tüketimi 1828'den 1847'ye kadar iki katından fazla arttı. Kimyevi madde fabrikalarının sayısında da hızlı artışlar gözlendi. Pamuklu ve ipekli dokuma sanayisi makineleşti. Kullanılan toplam buharlı makine sayısı 1839'da 2450 iken 1847'de 4853'e yükseldi. Buharlı makineler başlangıçta özellikle madencilik alanında kullanılırken, giderek öbür sektörlere de yayıldı. Özellikle demiryolları yapımında mali burjuvazi kesin bir üstünlük kurdu. Anonim şirket, mali burjuvazinin temel ekonomik müdahale aracı oldu. Burjuvazinin geriye kalan kesimi, özellikle tekstilcilerle, küçük ve orta burjuvazi mali burjuvazinin bu üstünlüğü karşısında şiddetli bir muhalefet yürütmeye başladı. Monarşi açık bir biçimde, mali burjuvazi ile kader ortaklığına girmişti. Dönemin, biri tutucu öbürü devrimci, iki düşünürü aynı yargıda birleşiyorlardı: Tocqueville'in "O günlerin hükümeti, her eylemi hisse senedi sahiplerinin payının artırılmasına yönelen bir endüstri ortaklığına benziyordu" diyerek dile getirdiği yargısına Marx'ın şu gözlemi eşlik eder: "Temmuz Monarşisi, Fransız ulusal zenginliğinin sömürülmesi için kurulmuş bir anonim ortaklıktan başka birşey değildi. Bu ortaklığın payları bakanlar, meclisler, 240 bin seçmen ve onların yardakçıları arasında paylaşılmıştı. Louis-Philippe ise bu ortaklığın müdürü... idi."

1840'larda demiryolu yapımı, Avrupa'da ekonomilerin sürükleyici sektörü ve temel yatırım alanıydı. Fransa'da da ana demiryolları bu dönemde yapıldı: 1842'de 885 km. uzunluğunda olan demiryolları, 1847'de yüzde 100'den fazla artarak 1.830 km.ye ulaşmıştı. 1842'de ilginç bir Demiryolu Yasası ile devletin demiryollarının geçeceği tüm toprağı bedava temin etmesi, toprak özel kişilere aitse kamulaştırma bedelini ödemesi; bunun yanı sıra, öteki altyapı harcamalarının üçte birini de yine devletin yüklenmesi hükme bağlanmıştı. Masrafların geriye kalan üçte ikisi ise yerel makamlarca karşılanacaktı. Böylece kendilerine sadece işletme masrafları kalan demiryolu şirketleri durmaksızın zenginleştiler.

Demiryolunun yanısıra karayolları yapımı için de girişilen büyük harcamalar ve Cezayir'de asker bulundurmanın getirdiği ağır askerî harcamalar mali sıkıntılar doğurdu. 1840-47 arasında

Kitle, Kültür ve Kitle Kültürünün Tarihsel Temelleri

Bugün içinde yaşadığımız dünyayı tarif etmekte kullandığımız birçok kavram, bugünkü içeriğini 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın ilk yarısında kazandı. "Kültür", "kitle", "sanayi", "demokrasi", "özgürlük" gibi birçok kavram, o dönemlerin toplumsal değişimleriyle birlikte şekillendi. Sözgelimi, daha önceleri "yetenek, çalışkanlık, azim" gibi anlamlara gelen İngilizce *Industry* sözcüğünü bugünkü anlamına yakın ilk kullananlardan biri *Wealth of Nations*'da (1776; Ulusların Zenginliği) Adam Smith'di. 19. yüzyıla geldiğinde sözcük, Sanayi Devrimi olarak adlandırılan dönemin çağrışımlarıyla yüklenerek yaygın bir kullanım kazanmıştı. Şüphesiz, bugün olduğu gibi o zaman da, bazıları bu kavramla umutlarını, bazıları korkularını dile getiriyordu. 1830'larda Romantizmi benimseyen Fransız eleştirmen Sainte-Beuve, 1839'da yazdığı *De la littérature industrielle*'de (Endüstrileşmiş Edebiyat Üzerine) Fransa'daki edebiyat ortamını eleştirirken, edebiyatın artık bir "endüstri" haline geldiğinden yakınıyordu. Benzer biçimde, ilk İngiliz romancılarından Henry Fielding, daha 1752'de, edebî standartlardaki gerilemeyi "demokrasi"ye bağlamış, edebiyat dünyasına "demokrasinin ya da tam bir anarşinin" hakim olduğunu yazmıştı. Amerikan ve Fransız devrimlerini izleyen yıllardaysa "demokrasi", birçok insanın umutlarını simgeleyen bir sözcük olarak günlük dilde çok yaygın bir kullanım kazandı. Endüstri ve demokrasi sözcüklerini, yeni içerikler kazanmış sözcükler, bunların dile getirdiği yeni ilişkiler izledi: Kitle, Kültür, Sınıf, Sanat, Özgürlük...

19. yüzyılın ilk yarısı, bu kavramların ve dile getirdikleri ilişkilerin yerleştiği, yaygınlaştığı, kültürel iklime, edebiyat ortamına, okuma ve yazma pratiklerine, "kitap", "yazar" ve "okur" kimliklerine damgasını vurduğu bir dönemdi: Edebiyat bu dönemde bir "endüstri" haline geldi; aynı zamanda "demokratik" ve "kitlesel" bir kültürün parçası oldu. Bugün "popüler kültür" ya da "kitle kültürü" olarak adlandırılan bir kültürün ilk örnekleri yine bu dönemde ortaya çıktı. Bütün bunlara bir de "özgürlük" kavramını eklemek gerekiyor: Yazar, bu dönemde özgürleşti.

"Kitap" bugünkü kimliğini 19. yüzyıl başında kazandı. 1820'ler ve 1830'lar, Sanayi Devrimi'nin yayıncılık üzerindeki sonuçlarının görülmeye başlandığı yıllardı. Buhar gücü matbaacılıkta kullanılmaya başlamış, seri üretim sayesinde kitaplar ucuzlamış, deri ciltlerin yerini bez ciltler almıştı. Böylece yalnızca yüksek sınıfın satın alabileceği kıymetli bir nesne olmaktan çıkan kitap, herkesin "malı" haline geldi. 1836'da, dönemin etkili dergilerinden *Edinburgh Review*'da çıkan bir yazıda, Sanayi Devrimi'nin "uygarlığa" yaptığı katkılar şöyle sıralanmıştı: "Demiryolunun ve buhar gemisinin sağladığı ucuz ve hızlı seyahat imkânı, cam pencereli iyi ısıtılmış evler, temiz gömlek ve pamuklu çoraplar, uzak ülkelerin soframızı süsleyen nimetleri ve pipo, işe yarar bilgilerle dolu bir raf kitap ve tabii hepsinden önemlisi gazete."

Demiryolu ve gazete. Dönemin bu iki simgesi, yalnızca kitlelerin günlük hayatında yol açtıkları büyük değişimlerle değil, birbirleri üzerindeki etkileri ve birlikte döneminin kültür ve edebiyat ortamında meydana getirdikleri değişiklikler açısından da önemlidir. Haber kaynaklarını birbirine yaklaştıran ve dağıtımı kolaylaştıran demiryolunun gazeteciliğin gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğu biliniyor. Ama seyahatin kendisi de, okur sayısının artmasında, okuma alışkanlığının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştı. Günün popüler romanlarının ucuz basımlarının satıldığı ilk kitap tezgâhları, 1848'de Londra demiryolu istasyonlarında açılmıştı. Aynı dönem, İngiltere'de toplumsal romanın en parlak dönemini yaşadığı yıllardı. Charles Dickens'ın 1846-48 arasında aylık bölümler halinde yayınlanan *Dombey and Son*'ı, bu kitap tezgâhlarının en çok satılan kitaplarındandı. Emily Brontë'nin tek romanı *Wuthering Hights* (Uğultulu Tepeler), Charlotte Brontë'nin ilk romanı *Jane Eyre*, Mrs. Elizabeth Gaskell'ın *Mary Barton*'ı ve William Makepeace Thackeray'in *Vanity Fair*'i (Gurur Dünyası) birkaç ay arayla 1847'de yayınlandı. 1816-50 arasında İngiltere'de yılda ortalama 100 roman yayınlanıyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ve İrlanda'daki gazetelerin sayısı ise 400'ü buluyordu. Bütün bu gelişmeler, okur yazar sayısındaki büyük artışın yanı sıra, okur kimliğindeki önemli bir değişmeyle birlikte yaşandı: Belirli zevk ve standartlara sahip homojen bir okur çevresinin yerini anonim bir okur "kitlesi" aldı. Demiryolu ve gazete, popüler romanların ucuz baskıları ve tefrika edebiyat, Sanayi Devrimi'nin "nimet"lerinden yararlanan, "cam pencereli iyi ısıtılmış evler" ve "bir raf kitap"a övgü düzen orta sınıfla Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan yoksul kitleleri aynı kültürel evrende buluşturdu. Aylık bölümler halinde yayınlanan popüler romanları, orta sınıftan kadınlar berberde bir çırpıda bitirebiliyorlar, işçiler kahvelerde toplu olarak okuyabiliyorlardı. Dickens popülerliğini, yalnızca Sanayi Devrimi'nin "öbür yüzü"nü anlatmasına, yetişkin ve çocuk işçilerin, suçluların dünyasını konu almasına, "saygın" toplumun değerlerini insancıl-ahlaki bir bakışla eleştirmesine değil, aynı zamanda romanlarının ucuz aylık tefrikalar biçiminde yayınlanmış olmasına da borçluydu. Bu sayede Dickens, o güne kadar "ciddi edebiyat" okuru sayılmayan bir sınıfa ulaştı. İlk *best-seller*'lar da edebiyatın, seçkin okur çevresi dışındaki kitlelere ulaşmasıyla ortaya çıktı: Dickens'ın 1837'den itibaren çizgi roman olarak aylık bölümler halinde yayınladığı *Pickwick Papers*'ı (Bay Pickwick'in Serüvenleri) sonuçta 40 bin okura ulaştı.

Kuşkusuz bu değişimin temelleri, bir önceki yüzyılda atılmıştı. Kitap yayıncılığı kâr getiren bir iş alanına, eski matbaacı, neyin pazarda alıcı bulacağını önceden kestirebilen bir yatırımcıya, bir iş adamına dönüşmüştü. 1740'tan itibaren Londra'da, üyelerine kitap ödünç veren kütüphaneler kurulmuş, kısa zamanda sayıları bini bulan bu kütüphaneler okuma alışkanlığının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştı. Ayrıca, haberin yanı sıra dedikodu, özel ve günlük hayata ilişkin bilgiler, yemek tarifleri ve bilmeceler gibi çok çeşitli konulara yer veren dergiler, ucuz popüler diziler de, 19. yüzyılın demokratik kitlesel kültürünü hazırlayan gelişmelerdi. Bu anlamda, dönemin tanınmış kitapçı-yayıncılarından Archibald Constable'ın deyişiyle "milyonlar için edebiyat" 18. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Ama bunun Sainte-Beuve'ün söz ettiği türden bir "endüstri"ye dönüşmesi, bugünkü anlamında kitle kültürü haline gelmesi, 19. yüzyılda rotatifler, demiryolu seyahatleri, bez ciltler ve yüzyılın ilk yarısındaki kitlesel siyasal hareketler içinde yeni ihtiyaçlar edinmiş geniş bir kitlenin oluşmasıyla birlikte gerçekleşti.

18. yüzyılda edebiyat daha çok dergiler etrafında gelişmişti. *Spectator*, *Tatler* ve *The Rambler* gibi tek makalelik dergiler, yeni bir edebi türü temsil ediyorlardı. 19. yüzyılda ise derginin yerini gazete aldı; "milyonlar için edebiyat"ın tarihi, birçok bakımdan çağdaş gazeteciliğin tarihiyle koşut gelişti. Çağdaş gazeteciliğin ilkelerini ilk uygulayan, önemsiz bir yazar olmakla birlikte hayal gücü geniş bir iş adamı olan Emile de Girardin'di. Girardin, 1836'da Paris'te *Le Presse* gazetesini kurdu ve yeni bir uygulamayı denedi: Fiyatını yarıya indirip, ilan ve reklamlar yoluyla gazetenin gelirini artırma yoluna gitti. Ayrıntılı haber yazıları yerine, şehir dedikoduları veren kısa ve çarpıcı haberlere yer ayırdı. Aynı yıl, *Le Siècle* aynı yöntemle çıkmaya başladı ve Paris'te bir dizi gazete Girardin'in açtığı yoldan gitti. Bir yıl içinde Paris gazeteleri 70 bin okurdan 200 bin okura ulaştı. Girardin, gazetenin okur sayısında büyük bir artışa yol açan yeni bir şeyi daha denedi: Tefrika edebiyat. *Feuilleton* ya da tefrika edebiyat fikri daha eskiye uzanmakla birlikte, tefrika roman ya da oyun yayımlayan ilk günlük gazeteler *La Presse* ve rakibi *Le Siècle*'dı. Balzac, 1837-47 arasında her yıl yeni bir romanla *La Presse*'de tefrika yazarlığını sürdürdü. *Les Mystères de Paris* (1842-43; Paris Esrarı) ve *Le Juif errant* (1844-45; Gezgin Yahudi) adlı romanlarıyla ekmek fiyatlarından ücretlere Parisli işçi ve kriminalin günlük hayatından ayrıntılara yer veren Eugène Sue, hem yazarına hem de gazete sahiplerine büyük bir gelir getiren *Les trois mousquetaires*'le (1844; Üç Silahşörler) Baba Alexander Dumas ve *Jirondenlerin Tarihi* ile Lamartine, bu gazetelerin aranan yazarlarındandı. Ama o dönemin hiçbir yazarı, *Le Siècle'a* satırı 1.5 franktan 100 bin satır yazan, yanında birçok yoksul yazar çalıştırdığı rivayet edilen "roman fabrikası" Baba Dumas'nın başarısına ulaşamadı. Sabah akşam hiç ara vermeden çalışsa bile, Dumas'nın kendi imzasıyla yayımladığı kitapları yazamayacağı mahkeme kararıyla saptanmıştı. Dönemin edebiyat çevrelerindeki yaygın fıkralardan biri şöyle: Yaşlı Dumas, kendisi gibi romancı olan oğluna "Son eserimi

19. yüzyıl Avrupa'sında yaşayan insanlar, zaman ve mesafelerle ilgili alışkanlıklarını köklü bir biçimde değiştirmelerine yol açan olaylarla karşı karşıya kaldılar. Gazetenin yaygınlaşması belki de bunlardan ilkiydi. Gazete sayesinde insanlar olayları gündelik haberler şeklinde sınıflandırmaya alıştı, eskiden yalnızca seyyahlara ya da âlimlere özgü olan uzak yerler bilgisi herkes için ulaşılır hale geldi.

gördün mü?" diye sorar. Oğul Dumas şu cevabı verir: "Hayır baba, ya sen?"

Kitabın piyasaya "düşmesi" ve okur kitlesinin oluşmasıyla birlikte, yazar da bağımsız bir kimliğe kavuştu. 17. yüzyıl yazarları Racine ve Corneille sarayın himayesindeydiler; Racine "kraliyet tarihçisi", Corneille de "kraliyet döşemecisi" kadrosundan geçimlerini sağlıyorlardı. Ama işin bir de öbür cephesi var: Örneğin, Lord Halifax'ın, himayesindeki şair Alexander Pope'un Homeros çevirisine, Kral III. George'un ressam Sir Joshua Reynolds'ın eserlerine müdahale ya da "katkı"da bulunduğu biliniyor. Corneille de, himayesinde olduğu Kardinal Richelieu'nün müdahalelerine maruz kalmış, Richelieu'nün etkisiyle Fransız Akademisi *Le Cid*'in sahnelenmesini yasaklamıştı. Hâmilerin koyduğu kurallardan piyasanın kurallarına geçiş sayesinde, yazar bu tür bir dışsal otoriteden bağımsızlaştı. Artık yazar, seçkin bir zümrenin zevk ve standartlarına değil, hergün kendisinden yeni bir şeyler bekleyen anonim bir okur kitlesinin henüz pek de kestirilemeyen taleplerine uymak, gelişen tüketim iştahını doyurmak zorundaydı. Edebiyatın değerlerine karar veren güç de artık piyasaydı: Dumas oyun başına 300 frank alacak, Stendhal'in son romanları 100 tane bile satmayacak, Baudelaire bir türlü para sıkıntısından kurtulamayacaktı.

Yazarın özgürleşmesi, yalnızca ekonomik bağımsızlığını kazanması anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda, bağımsız bir toplumsal kimlik, statü ve güç kazanması da demekti. Daha 1752'de Samuel Johnson, yaşadığı çağı "Yazarlar Çağı" olarak nitelendirmişti. Saint-Simon, entelektüellerin "kamuoyunun asası"nı elinde tuttuklarından söz ediyordu. Balzac ise şöyle der: "Napoléon'un kılıcıyla kazandığını, ben kalemimle kazanmak istiyorum." 19. yüzyılda yazılanın serbest dolaşımını sağlayan, edebiyatı demokratik ve kitlesel bir kültürün parçası kılan piyasa, yazara "kamuoyunun asası"nı ve "Napoléon'un kılıcı"nı elinde tutma gücünü, özgürlüğünü, hiç değilse umudunu verdi. 1850'de Parisli işçilerin oylarıyla temsilci seçilen Eugène Sue, bu başarısını, bir gazetede tefrika edilen romanı *Paris Esrarı*'na borçluydu.

19. yüzyılın ilk yarısında, dört süreç, dört kavram bir araya geldi: Endüstri, kitle, demokrasi, özgürlük. Birlikte ördükleri doku, çağdaş kültürün hâlâ aşılmamış dokusudur.

NURDAN GÜRBİLEK

bütçe açıkları ve devlet borçlanmalarının toplamı 1 milyar 500 milyon franka ulaşmıştı. Demiryolu şirketlerinin çıkarttıkları hisse senetlerini ellerinde tutan İngiliz ortaklar, İngiltere'de baş gösteren mali bunalım yüzünden taksitleri ödeyemeyince, bunalım daha da ağırlaştı. Öte yandan, İngiltere dış pazarlar üzerindeki egemenliği dolayısıyla uğradığı bunalımları daha kısa sürelerde atlatırken sermaye birikimi mekanizmasını ulaşıma dayandıran Fransa, imalât sanayiini geliştirmesine karşın pazar sorununu çözemediğinden aşırı üretim bunalımlarıyla sarsılır olmuştu. Mali burjuvazinin iktidarının Louis-Philippe yönetimi altında sürmesi halinde, sanayicilerin karşı karşıya kaldıkları darboğazdan çıkış yolu gözükmüyordu.

Sanayileşmenin **Toplumsal Sonuçları**

Sanayi Devrimi İngiltere'de kırsal sanayii çözmüştü. Aynı olguyla Fransa da yüz yüze geldi. Fabrikalarla birlikte işgücü piyasası oluştu, işgücü bileşiminde değişmeler ortaya çıktı. Kadın ve çocuklar giderek artan oranlarda istihdam edildiler. Fabrika sistemi yerleşmeden önce, kırda yaşayanlar zamanlarının bir kısmını kırsal sanayi dallarında, örneğin tekstil üretiminde çalışarak değerlendiriyorlardı. Fakat fabrika sistemi kırsal sanayileri çözdükçe kırsal işgücünün önündeki bu olanak ortadan kalktı. Üstelik, tarımdaki iyileştirmeler sonunda (gübreleme, tohum ıslahı, makineleşme vb.) küçük üreticiler bile zamanlarının tümünü tarımsal faaliyetlere hasretmeye başlamışlardı. Bu iki olgu kırsal kesimde bir nüfus "fazla"sı ortaya çıkardı. Tarım nüfusu "itici" bir konum edindi, ama sanayi yeterince "çekici" değildi.

İşçiler

Sanayileşmedeki farklılaşmaya paralel olarak, işçiler arasında da farklılaşmalar doğdu. En yaygın sanayi üretim birimi, en çok on işçi çalıştıran küçük işletmelerdi. 1840'larda 1.5 milyon küçük işletmeci 2.8 milyon işçi çalıştırıyordu. O dönemin tipik işçileri, bu usta-zanaatkârların çalıştırdıkları işçilerdi. Bunların dışında yarı sanayi, yarı tarım işçisi durumunda olan işçiler ve nihayet günün ölçüleri içinde modern fabrika işçisi sayılabilecek işçiler vardı. On veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde çalışan bu tip işçilerin sayısının aynı dönemde 1.3 milyon civarında olduğu tahmin ediliyordu. 100 veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerdeki işçi sayısı ise çok daha düşüktü.

Ancak aralarındaki farklılaşmalar ne olursa olsun çalışanları birleştiren ortak noktalar vardı. Üretimde kadın ve çocuk emeği kullanılması, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, kötü sağlık ve çalışma koşulları, grev ve sendikalaşmanın yasaklanması. Sanayileşmeyle birlikte işçi sayısında büyük bir artış oldu. 1845'te büyük ölçekli sanayide çalışan işçi sayısı 1 milyondan

1830'lar ve 40'lar boyunca evlilik kurumu "aşağıdan" ve "yukarıdan" sert eleştiriler almaktaydı. Kurumun radikal burjuvazi kesiminden gelen en şiddetli eleştiriler George Sand imzasıyla yazan Amandine-Aurore-Lucile Dudevant'a aitti. Saint-Simoncu filozof Pierre Leroux'nun görüşlerini benimseyen George Sand, sürekli olarak aşkın taleplerini toplumsal normların gereklerinin önüne koyarak, romantizmin de önde gelen sözcülerinden biri oldu.

daha fazlaydı. Bunların 250 bini kadın, 140 bini ise çocuktu. Kömür madencilerinin sayısı 1831'de 15 bin 600 iken, 1847'de 34 bin 800'e çıktı. Demir fabrikalarında ise 1830'da 25 bin, 1840'da 26 bin 400 ve nihayet 1846'da 38 bin işçi çalışıyordu. Ayrıca kırsal kesimden Paris'e inşaat sektöründe çalışmak üzere çok sayıda insan gelmişti. Bunların yanı sıra 1847'de özellikle de mücevherci, ekmekçi, inşaat işçisi, matbaacı, boyacı, terzi ve ayakkabı tamircisi olarak çalışan çok sayıda Alman göçmeni de vardı.

1847'ye kadar çalışma süresi günde en az 15 saatti. Satın alma gücü ise 1840-1848 arasında oldukça düşmüş, 1847'de 1834'dekinin dörtte birinin bile altına inmişti. Çocuk emeği, ucuz olduğundan ve çocukların makineler arasında kolaylıkla dolaşıp büyüklerin yapamayacağı ince işleri başarabildikleri için tercih ediliyordu. 1841'de çıkartılan bir yasayla 8 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklandı, ancak bu denetlenemediğinden yasa etkili olmadı. 1847-1848'de erkek işçilerin yüzde 87'si okuma yazma biliyordu. Bu oran dokumacılıkta yüzde 73, inşaat sektöründe yüzde 81, mücevheratta yüzde 96, matbaacılıkta ise yüzde 97'ydi. Buna karşılık kadın işçiler arasında okuma yazma oranı yüzde 79'da kalmıştı. Ülke çapında okuma yazma bilmeyenlerin oranı 1832'de yüzde 53,31 iken 1841'de yüzde 41,51'e düşmüştü.

Kadın işçiler daha ziyade tekstil sanayiinde yoğunlaşmışlardı. Sayıları 1835'te 196 bin iken, 1839'da 242 bine çıkmıştı. Ancak düşük ücret nedeniyle içine itildikleri sefalet ve yoksulluk kadın işçileri fuhuşla geçinmeye itiyordu. Öte yandan büyük şehirler çevresinde oluşan gettolarda salgın hastalıklar kol gezdiğinden, bu işçi mahallelerine orada yaşayanların dışında ancak doktorlar, güvenlik güçleri ve birkaç sanatçı dışında kimse girmeye cesaret edemiyordu.

Ücretler

Ücretlere gelince; 1847 yılı için yapılan bir sanayi istatistiğine göre bir fabrika işçisinin ortalama günlük ücreti erkekler için 2 frank; kadınlar için 1 frank ve çocuklar için yaşlarına göre 50 ve 75 santim arasında değişmekteydi. Bölgesel farklılıklar göz önüne alınmazsa, ücretler meslek ve beceriye göre farklılaşıyordu. Genel olarak Paris'te ve sanayi ve ticaret kentlerinde ücretler daha yüksekti. 1840'lar boyunca Fransa'da düşük gelirli ortalama bir ailenin bütçesi içinde sadece ekmek tüketiminin payı yüzde 30 ila yüzde 50 arasındaydı.

Fiyatlar

Öte yandan, Mayıs 1845-Mayıs 1847 arasında tahıl fiyatları yüzde 100 arttı. 1845-1846 arası, kötü hasat nedeniyle aynı zamanda bir tarım bunalımı dönemi oldu. Kıtlık, gıda maddelerinin fiyatlarının artmasına ve spekülasyonlara yol açtı. Bu fiyat artışlarının sonuçları taşrada kısa sürede görüldü. Spekülasyonların önlenmesi ve buğday fiyatlarının belirlenmesini isteyen köylüler birçok bölgede gösteriler düzenlediler. Bu hoşnutsuzluk kendiliğinden patlamalara da yol açtı. 13 Ocak 1847'de 4430 kişinin yaşadığı küçük bir kasaba olan Buzançais'de köylüler, buğday yüklü iki arabaya el koyup burjuvaların evlerini yağmaladılar. Çevre köylerden gelenlerin de katılımıyla isyancılar, üç gün boyunca bölgeye egemen oldular. 18 Ocak günü takviye alan askerler ayaklanmayı bastırdılar. Elebaşları yakalanarak yargılandı. İsyancıların ikisi ölüme, dördü ömür boyu küreğe mahkûm edildi.

Şubat 1848'de ilk ayaklanma başladığında, öne sürülen başlıca gerekçeler siyasaldı. Olaylar bir

1848 Devrimi sonrasında ortaya çıkan kadın kulüplerindeki tartışmalar, kadınlara oy hakkı, boşanma hakkı, kadınların her türlü göreve gelebilmesi gibi konular çevresinde yoğunlaşıyordu. Aynı dönemde kadınlar çeşitli gazeteler çıkartmışlardı. L'Opinion des Femmes (Kadınların Görüşü). La Voix des Femmes (Kadınların Sesi) bunlardan bazılarıydı. Öte yandan başka bazı gazeteler ise kadın kulüplerinin faaliyetleri ve tartışıkları konuları haber olarak veriyordu. Kadınların "Boşanma hakkı reddediliyor, vatan tehlikede" diye feryat etmeleri, bazı karikatürlere neden olmuştu. Kadınlar kendi aralarında toplantılar düzenliyorlar, ellerinde çıngıraklarla bu toplantıları yönetiyorlar, tartışıyorlardı. Daha evvel hiç yapmamış oldukları bir biçimde, onlarca ve yüzlerce kadının önünde kürsülere çıkıyorlar, heyecanlı ve ateşli konuşmalar yapıyorlardı. Bununla da yetinmeyen kadınlar omuzda tüfek, gerektiğinde nöbete gerektiğinde ise savaşa gidiyorlardı. Evden uzaklaşmaları durumunda çocuklara nasıl bakılacağını, çocukları nasıl oyalamak gerektiğini kocalarına anlatıyorlardı. Yan tarafta görülen ise restorasyon döneminin bir kadınıdır. Kadınların mücadele etmeden eşit olamayacaklarını ve kurtulamayacaklarını yansıtan sahnelerin yanında, saten, dantelli elbiseli, tüylü şapkalı ve moher atkılı bu kadın son derece farklı bir kültürü yansıtmaktadır.

seçim reformu nedeniyle başlamıştı. Bu siyasal bunalımın altında 1845'ten başlayarak ekonomik ve toplumsal bir bunalım da güçlenmekteydi.

Siyasal Düşünceler

Fransa'da toplumsal ve ekonomik farklılaşmalar bunalımlarla belirlenirken fikirler alanında da dikkati çeken şey, bir yandan jakoben devrimci gelenek sürerken 1815'lerden başlayarak sosyalist düşüncenin güç kazanması oldu. Jakoben mirası devralan komünist hareketin en önemli temsilcisi Blanqui'ydi. Buonarotti'nin izleyicisi olan Blanqui öğrenciliğinde İtalyan Carbonari örgütüne girmiş ve o modeli benimsemişti. Aileler Derneği'nin örgütlenme biçimi Blanqui'nin örgütlenme anlayışını ortaya koyar. Altı kişiden oluşan bir "birlik", bir "aile" oluşturuyordu; beş veya altı "aile" bir "şube" oluşturuyordu ve başında bir "şef" vardı. İki ya da üç "şube" de bir "mahalle" oluşturuyordu. Örgütlenme böylece merkez komiteye kadar gidiyordu ve merkez komitede kimlerin olduğunu üyelerden hiçbiri bilmiyordu. Mevsimler Derneği de aynı temelde örgütlenmişti: Altı kişiden oluşan bir gruba "hafta" deniyor ve "hafta" "pazar"ın emrine veriliyordu. Dört "hafta" bir "ay"ı oluşturuyor ve "aylar" ise "temmuz" tarafından yönetiliyordu. Üç "ay" bir "mevsim" oluşturuyordu ve yetkili "mevsim" bahardı. Dört mevsim bir "yıl" oluşturuyor ve merkez komitenin belirlediği bir kişi tarafından yönlendiriliyordu. Blanqui, M. Bernard ve A. Barbès tarafından yönlendirilen Mevsimler Derneği, 1839 ayaklanmasını örgütlemişti ve giderek 1840'lar Fransa'sında etkili olmaya başladı.

Sosyalist düşüncenin işçiler arasında yaygınlaşması, Nisan 1834'deki ikinci Lyon ayaklanmasından sonra oldu. Ayaklanmanın kanlı bir biçimde bastırılması işçileri siyasal olarak uyarmış, sosyalist düşüncelere daha yatkın hale getirmişti. Nitekim aynı yıl "sosyalizm" sözcüğü, yazılı basında ilk kez Pierre Leroux tarafından kullanıldı ve Babeuf, Blanqui, Barbès, Blanc, Cabet Proudhon ve Saint-Simon'un düşünceleri işçiler arasında yankı bulmaya başladı. Şubat Devrimi gerçekleştiğinde, işçilerin talepleri geçici hükümet tarafından Blanc'ın *L'Organisation du Travail* (Çalışmanın Örgütlenmesi) adlı kitabında geliştirdiği düşüncelerinden esinlenerek karşılanmaya girişilmişti.

Şubat Günleri ve Devrimin Zaferi

1847'den başlayarak bütün muhalefet grupları seçim reformu sloganı çevresinde toplanmışlardı. Muhalefet, mecliste, yönetici klik karşısında etkili olamıyordu. Yönetimi etkileyebilecek olağan yasal yollar tıkalıydı. Siyasal gösteriler ve grevler yasaklanmıştı. Bu güç koşullar insanların yaratıcılığını harekete geçirdi. Muhalifler bu kez de siyasal muhalefetlerini parasını ödemek kaydıyla katıldıkları ziyafetler aracılığıyla sergilemeye başladılar. Büyük çadırlarda düzenlenen bu akşam yemeklerine tüm muhalefet grupları katılabiliyor ve ziyafetler bir kampanyaya dönüştürülüyordu. 9 Temmuz 1847'de Château-Rouge'da düzenlenen ziyafete 85'i milletvekili toplam 1200 kişi katıldı. Gerçi Heinrich Heine bu ziyafetlerin esas müdavimlerinin "hükümetin yıkıntıları arasında fareler gibi ortaya çıkan" komünistler olduğunu yazmıştı, ama kendisine komünist diyen ve dernek üyesi olanların sayısı 500'ü geçmiyordu. Caussidiere ve işçi Albert tarafından yönetilen *Nouvelles Saisons*'un (Yeni Mevsimler) 100 dolayında, Dezamy tarafından yönetilen *La Societe Communiste Revolutionnaire*'in (Devrimci Komünistler Derneği) 200 ve nihayet Coffineau ile Javelot tarafından yönetilen *La Societe Materialiste Communiste*'in (Komünist Materyalistler Derneği) ise yaklaşık 100 üyesi vardı.

Spekülatörlerin siyasal örgütü olan Temmuz Monarşisi, halkın hayal kırıklığını artırdıkça 1830 Devrimi'nin tahta çıkardığı Louis Philippe halkın gözünde gittikçe daha çok bir armutu andırıyordu. Temmuz Monarşisi'ne muhalefetin bir simgesi haline gelen armut Louis Phillippe, bütün despotların kaderinde olduğu gibi duvar resimlerinde çocuklar tarafından alaya alınıyordu. Özgürlük mücadelesi sürdükçe aynı sahneler 20. yüzyıl devrimlerinde de tekrarlanacaktı.

İlk Kıvılcım ve Devrim

Kış süresince yetmiş kadar ziyafet düzenlendi. Bu ziyafetlerden birinin de 19 Şubat 1848'de Paris'te düzenlenmesi tasarlanmıştı. Fakat Guizot hükümeti hem ziyafeti, hem de ziyafet öncesi yapılması âdet haline getirilen yürüyüşü yasakladı. Muhalefet, bu yasaklamaya karşın ziyafetin 22 Şubat'ta yapılmasına karar verdi. Ancak, bu karar tereddütlere de yol açmıştı. Örneğin Louis Blanc 21 Şubat akşamı "ayaklanmaya karar verebilirsiniz, ancak ben bu takdirde evime gidip demokrasinin enkazı üzerinde ağlayacağım" diyerek çekincelerini dile getirdi. Pierre Leroux ise, "burjuvalar çelişkilerini aralarında halletsinler" diye yazmıştı. Ledru-Rollin bile, "ilk devrimde babalarımız ayaklanmaya günlerce önceden hazırlanmışlardı. Silahımız, cephanemiz, örgütlü güçlerimiz var mı? Askerler bizi ezmek için işaret bekliyor, kanımca içinde bulunduğumuz koşullarda atıldığımız iş deliliktir" diye muhalefeti uyarma ihtiyacını duymuştu. Her şeye rağmen gerçekleşen ziyafetle devrimin ilk kıvılcımı 22 Şubat'ta çakılmış oldu. Büyükçe sayılabilecek bir kalabalık Madeleine Meydanı'nda toplandı ve yürüyüşe geçti. Concorde Meydanı'nda yaşlı bir kadınla bir işçi, ulusal muhafızların açtığı ateş sonucu öldü. Gün, öğrenci ve işçilerin gösterileriyle ve hafif çatışmalarla geçti. Guizot, göstericilerin kolaylıkla dağılmasını, sokağın öfkesinin geçmekte olduğuna bağladı. 22 Şubat gecesi halk silah satan dükkânları yağmaladı, karakollara saldırdı. Aynı gece gizli örgütler kendi içlerinde toplanarak ve gerektiğinde kullanmak üzere "kardeşlerine" silah dağıttılar. 23 Şubat sabahı erken saatlerde postane, istasyon, Emniyet Müdürlüğü ele geçirilmiş yollar tutulmuş, barikatlar kurulmuştu. Ulusal Muhafızlar'ın tutumu kesin sonucu belirleyecekti. Ulusal Muhafızlar, donanımını kendileri sağlayan yurttaşlardan oluşuyordu. Genel olarak düzenden yana ve "mülkiyet düşmanı" sosyalist ve komünistlere karşı olmakla birlikte, kendilerine oy hakkı verecek bir seçim reformundan yanaydılar. İlçe esasına göre örgütlenmişlerdi ve ilçelerin sınıfsal yapısı Ulusal Muhafızların tavrına da yansımaktaydı. Genel olarak burjuvaların oturduğu *arondissementte* (ilçeler) Guizot'nun çağrısına uyarak toplanan muhafız sayısı hayli yüksekken, işçilerin oturduğu ilçelerde bu sayı azalıyordu. Sonuçta Ulusal Muhafızlar'ın çoğunluğu halkın yanında yer aldı. Öğleye doğru süvariler kalabalıklara saldırınca Ulusal Muhafızlar, Louis-Philippe'den desteklerini çekerek göstericilerle birlikte "Yaşasın reform, kahrolsun bakanlar! Kahrolsun Guizot!" diye bağırmaya başladılar. Louis-Philippe işçileri yatıştırmak için Guizot'yu başbakanlıktan aldığını ve yerine Molé'yi başbakan atadığını bildirdi. Ama bu ne resmî muhalefeti ne de işçileri tatmin etti. Nitekim Molé de başbakanlığı kabul etmedi. 23 Şubat boyunca gösteriler ve yer yer çarpışmalar sürdü. 24 Şubat'ta Louis-Philippe, Odilon Barrot ile Thiers'i huzura kabul etti. Thiers başbakanlık önerisini geri çevirince görev Odilon Barrot'ya kaldı. Ancak, alınan kararlar hep sokağın gerisinden geliyordu. 24 Şubat saat onbire doğru *La Reforme* gazetesi bir duvar ilanı ile kralın düşürülmesini ve Cumhuriyet'in ilanını istedi. Barrot-Thiers hükümetini yeterli bulmayan ılımlı *Le National* gazetesi bile "Kral öğleye kadar tahttan feragat etmelidir, öğleden sonra çok geç olacaktır!" diye ültimatom veriyordu. Halkın Tuileries Sarayı'na doğru harekete geçmesi üzerine Louis-Philippe çareyi önce Normandiya'ya, 2 Mart'ta da İngiltere'ye kaçmakta buldu. Halk saraya girdi. Kralın tahtı ateşe verildikten sonra halk Belediye Sarayı'na doğru harekete geçti.

BARBES, ARMAND (1809-1870)

Blanqui ile birlikte 12 Mayıs 1839 ayaklanmasını düzenleyen Armand Barbès 1809'da Guadolupe Pointe-à-Pitre'da doğdu. 1830'da Paris'e geldikten sonra cumhuriyetçi muhalefet hareketlerine katıldı. Temmuz Monarşisi'ne karşı örgütlenen eylemlerin içinde yer aldı. 1835'da Blanqui ile birlikte *La Société des amis du peuple*'ü (Halkın Dostları Derneği) kurdu. Bu derneğin amacı hükümete karşı girişilecek bir ayaklanmanın gizli hazırlıklarını yapmaktı. Fakat 1831'de Blanqui'nin tutuklanması üzerine örgüt dağıldı. Blanqui'nin salıverilmesinden sonra yeniden biraraya gelerek *La Société des Familles* (Aileler Derneği) adlı bir örgüt daha kurdular. 1835'de kurulan bu örgütün bir süre sonra Paris'te bazı yerlerde depoladığı silah va cephaneler ele geçirilince Barbès, Blanqui ve arkadaşları tutuklandı. Daha sonra 1837'de çıkan genel aftan yararlanarak salıverildiler.

1838'de tekrar Blanqui ile birlikte *Mevsimler Derneği'*-ni kurdular. 12 Mayıs 1839'da Blanqui, Martin-Bernard ve Barbès silahlı bir ayaklanma düzenleyerek Paris'in bazı merkezlerini ele geçirdiler. Ancak ayaklanma kısa bir süre sonra hükümet güçleri tarafından bastırıldı. Barbès ve Blanqui tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Daha sonra bu ceza ömür boyu hapse çevrildi. Barbès Şubat 1848 Devrimi'nde hapisten çıkarak milletvekili seçildi. Ardından 15 Mayıs 1839 ayaklanmasına karıştığı gerekçesiyle yeniden tutuklandı. Louis Napoléon Bonaparte kendisini affetmek istediyse de Barbès bunu reddetti. Fakat zorla hapisaneden çıkarılarak kendi isteğiyle Hollanda'ya gitti.

Bir küçük burjuva sosyalist olarak devrimin örgütlü bir azınlığın düzenleyeceği darbeyle gerçekleşeceğini savunan ve bunu eylemiyle de gösteren Barbès 1850'de öldü.

Ulusal Muhafızlar "Yaşasın Reform" çığlıklarıyla işçilerin safına geçince, ayaklanmanın kaderi belli oldu. 23 Şubat gecesi, çok büyük bir kalabalık, ellerinde meşaleler, barikatlarla kaplı Paris sokaklarında yürüyüşe geçti. Kızıl bayraklar her tarafı kapladı. Marseillaise söyleniyordu. Capucines bulvarındaki Dışişleri Bakanlığı önünden geçilirken bir grup asker ateş açtı. 16 kişi öldü ve çok sayıda işçi yaralandı. Göstericiler ölüleri bir at arabasına yükledikten sonra, "İntikam, intikam, kardeşlerimizi öldürdüler. Silah başına" nidalarıyla Paris içinde dolaşmaya başladılar. Ölüleri taşıyanlardan eli meşaleli birisinin "Halk boğazlanıyor, intikam, intikam" diye her bağırışına, halk "Silah başına" diye karşılık veriyordu. Bütün gece boyunca barikatlar kuruldu, silah satan dükkânlar yağmalandı. Ayaklanma bir devrime dönüştü.

Daumier'nin taş baskısı, 24 Şubat öğleden sonra, Tuileries Sarayı'nı zapteden Paris çocuklarının devrimi bir oyuna çevirmelerini belgeliyor. Çocukların aksine baba ve anneleri bu devrimi çok ciddiye almış, yıllardır kendilerini horlayanların simgesi olarak gördükleri tahtı ateşe vermiş, "bir toplumsal cumhuriyet" getirmesini bekledikleri devrim için tutkuyla savaşmışlardı. 1848'de Devrim'le oynayarak büyüyen bu çocuklar, Aralık 1851'de tahta çıkarak, anne ve babalarını katleden III. Napoléon'u 1871'de Paris Komünü ile alaşağı ederek intikamlarını bu kez ciddi olarak alacaklardı.

Geçici Hükümet

Meclis işgalinin ardından iki ayrı muhalefet grubu geçici hükümet üzerine pazarlığa başladı. Gruplardan birinin sözcülüğünü *Le National* gazetesi yapıyor ve esas olarak ılımlı cumhuriyetçi orta burjuvazinin taleplerini dile getiriyordu. Siyasal cumhuriyetçiler olarak bu grubun talepleri genel oy ve Meclise karşı sorumlu bakanlar; basın ve dernek özgürlüğü; zorunlu ilköğrenim ve gelir vergisi konulması noktalarından daha ileri gitmiyordu. Grubun önemli önderleri arasında Marie, Garnier-Pagès, Crémieux, Marrast yer alıyordu. İkinci grubun sözcüsü ise *La Reforme* gazetesiydi ve radikal cumhuriyetçi burjuvazi ile sosyalistleri temsil ediyordu. *La Reforme* grubunun talepleri, *Le National* grubunun taleplerini de içermekle birlikte, örneğin emeğin örgütlenmesi, üretici kooperatif birliklerinin kurulması, temel sanayilerin, bu arada demiryolları ve sigortacılığın millileştirilmesi gibi daha ileri talepleri de kapsıyordu.

Uzun tartışmalar sonucunda her iki gruptan Dupont de l'Eure, Lamartine, Arago, Ledru-Rollin, Garnier-Pagès, Crémieux ve Marie'den oluşan geçici hükümet listesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Yeni hükümet üyeleri, Belediye Sarayı'na geldiklerinde büyük bir kalabalıkla karşılaştılar. Kazandıkları zaferin 1830'daki gibi kendilerinden çalınmasına razı olmayan kalabalık, aralarında belirledikleri Flocon, Armand Marrast, Louis Blanc ve Albert ismiyle bilinen işçi Martin'i bu listeye eklemeyi başardı. Ancak bu son dört kişi hükümette ancak sekreter olarak yer alabilecekti.

Ancak Geçici Hükümet daha kurulduğu an çelişkilerle yüklüydü. Çünkü, esas itibariyle karşıt çıkarlara sahip zıt iki toplumsal sınıfın uzlaşması üzerine kurulmuştu. Bu çelişkili uzlaşmayı tarihçi George Renard şöyle nitelemişti: "Birinciler (Dupont de l'Eure, F.Arago, Crémieux Garnier-Pagès, Lamartine, Marrast) toplumu kralsız, saraysız ve soylular olmadan yönetmeye

Louis Blanc'ın burjuva toplumunda işçilere de burjuvalarla eşit bir yer sağlamayı amaçlayan reformist ütopyası Toplumsal Atölyeler projesinde dile getirilmişti. Burjuva devletinin sermayesini sağlayacağı bu atölyeler işçilerin "çalışma hakkı" taleplerini gerçekleştirecek ve kollektif üretimde bulunan işçiler adım adım özel işletmeleri geriletererek tüm üretimi denetimleri altına alacaklardı. Geçici hükümette Çalışma Bakanlığı'na getirilen Blanc'ın projesi "Ulusal Atölyeler" adıyla, Blanc'ın amaçlarına bütünüyle aykırı bir biçimde uygulanmaya sokuldu. İşsizler günde 23 santim ücretle bu atölyelerde toprak tesviyesi işlerinde çalıştırıldılar. Aslında yapacak fazla bir iş de olmadığından vergi mükelleflerinin kesesinden "yan gelip yatar" hale sokuldular. Böylece Louis Blanc'ın pratikte çalışanların devletçe sübvanse edilmesi amacını güden projesi, gülünçleştirilerek gözden düşürüldü ve işçi sınıfı ile "sosyalist" önderleri, köylüler ve küçük burjuvalarla hasım hale getirildiler.

kendilerini yetkili hisseden, burjuvazinin kültürlü ve rahatı yerinde orta bölümüne tekabül eder; ötekiler ise (Flocon, Ledru-Rollin) esas olarak adaletsiz vergilerden, kanunun doğurduğu eşitsizliklerden şikayetçi olan küçük burjuvaların, küçük esnafın ve küçük zanaatkârların başkaldıran ve insanî olduğu söylenebilecek geçici heveslerini temsil eder; sonuncular ise (Albert ve Louis Blanc) gerçek anlamda işçi sınıfının, açık seçiklikten yoksun olsa bile daha çok eşitlik isteyen insanların, bu yoldaki ortak çabaları ve toplumsallaşma yoluyla kurulacak bir rejime yönelik özlemlerinin sözcüleridir."

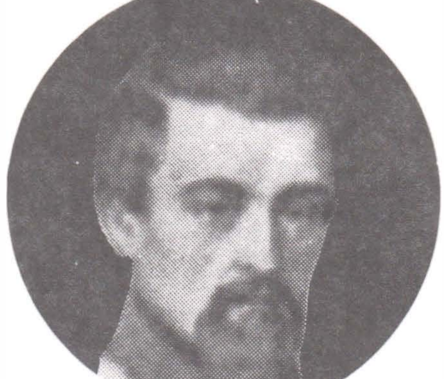
Paris Fransa'ya işçiler de Paris'e egemen olduklarından, işçi sınıfı devrimin seyrini az çok tayin edebilmişti. Ancak, bunun köylülüğün desteği olmaksızın sürüp gidemeyeceğini, üstelik genel oya dayalı bir seçim sistemi içinde neredeyse imkânsız olduğunu burjuvazi işçilerden önce kestirdi.

24 Şubat gece yarısı, uzun ve hararetli tartışmalardan sonra Geçici Hükümet şu karara vardı: "Geçici Hükümet, en kısa sürede halkın oyuna başvurmak ve onayını almak kaydıyla Cumhuriyet'i kabul eder." Bu kararsız ve belirsiz tavır, uzlaşmanın niteliğini açığa vuruyordu.

25 Şubat: Cumhuriyetin İlanı

Geçici Hükümet'in bakanlarının belirlenmesine karşın, 25 Şubat günü Paris sokakları henüz sakinleşmemişti. Henüz gösteriler devam ediyor, Belediye Sarayı önüne işçi kitleleri yığılıyor ve isteklerini heyetler aracılığıyla Geçici Hükümet'e bildiriyorlardı. Öğleden sonra, silahlı bir grubun başındaki Marche adlı işçi Geçici Hükümet'e "çalışma hakkı" istediklerini bildirdi Lamartine hitabet gücünü kullanarak işçileri uzaklaştırmayı denediyse de başaramadı. Bunun üzerine Louis Blanc şu karar tasarısını kaleme alıp işçilere okudu: "Fransız Cumhuriyetçi hükümeti, işçinin hayatını emeğiyle sürdürmesini güvence altına almayı, bütün yurttaşlara iş sağlamayı taahhüt eder. Hükümet, işçilerin, kazançlarının karşılığını elde etmek için kendi aralarında örgütler kurmaları gereğini kabul ve teslim eder." Ama Blanc tasarıya şu sözleri de eklemişti: "Bu vaadleri bir gecede gerçekleştirmek olanaklı değildir." Marche'ın cevabı adeta devrimin sonucunu gösterdi: "Pekâlâ Bayım, halk bekliyor. Halk Cumhuriyet'in hizmetine yoksullukla geçecek üç ay daha verecektir." Karar tasarısının hükümetçe onaylanması için halk yalnızca üç gün, 28 Şubat'a kadar bekleyecekti. 28 Şubat'ta büyük bir gösteri sonucunda "çalışma hakkı" karara bağlanacaktı ama bu hakkın yürürlüğe girmesi için halkın Haziran günlerine kadar gerçekten üç ay beklemesi gerekecekti.

Geçici Hükümet'e başvuran bir başka heyet de, Monarşi yönetimi sırasında üç renkli bayrağın "onurundan kaybettiğini" ileri sürerek kızıl bayrağın ulusal bayrak olarak kabul edilmesini istedi. Bu arada Paris sokakları kırmızı kemer takan, kırmızı bere giyen insanlarla doluyor ve her yere sosyalizmi simgeleyen kırmızı işaretler takılıyordu. Talep Geçici Hükümet'e iletildiğinde mali danışmanlar Lamartine'i, kızıl bayrak benimsendiği takdirde bütün kredilerin mutlaka ortadan kalkacağına, ekonominin felç olacağına ikna etmişlerdi. Fakat 27 Şubat'ta yayınlanan bir kararnamede küçük de olsa bir taviz verildi: "Bağlılık işareti ve halk

ALBERT (1815-1895)

Asıl adı Alexandre Martin olan ama daha çok "İşçi Albert" diye tanınan Albert, 27 Nisan 1815'de Fransa'da Bury'de doğdu. Küçük yaşta işçiliğe başladı. Önce düğme imalathanelerinde çalıştı, daha sonra makine ustalığı yaptı. Temmuz 1830 Devrimi'ne katıldı. Bu arada girmiş olduğu gizli örgütlerdeki çalışmaları nedeniyle 1841'de bir süre tutuklu kaldı. Bunun ardından Hıristiyanlıkla sosyalizmi birleştiren bir siyasal hareketin içinde yer aldı. Daha sonra *L'Atelier* (Atölye) adlı derginin yayınlanmasına katkıda bulundu ve 1846'da radikal bir örgüt olan Mevsimler Derneği'nin öndegelen isimlerinden biri oldu.

Albert'in devrimci süreç içinde yeraldığı yıllarda Fransa bir ekonomik bunalım içine giriyordu. Toplumsal yapı değişmiş, 1830 Temmuz'undan beri süregelen sınıflar arası denge bozulmaya başlamıştı. Orta sınıflar rejimin destekçisi olmaktan çıkmış, büyük burjuvazinin devlet tahvilleri yoluyla yaptığı spekülasyonlar halkın nefretini artırmış, Guizot'un "Zenginleşin!..." çağrısına uyan bankerlerin egemenliği pekişmişti. Bu arada ücretler yüzde 50-60 oranında düşmüş, işsizlik artmış, tarımdaki verimsizlik sonucu özellikle buğday darlığı başlamış, Avrupa'da yayılan patates hastalığı nedeniyle kimi bölgelerde açlık başgöstermişti.

Bütün bunlar kitlelerin ayaklanması için uygun bir ortam yarattı. Nitekim 23-24 Şubat 1848'de başlayan gösteriler hemen bir genel ayaklanmaya dönüştü. Şubat günlerine aktif bir biçimde katılan Albert, ayaklanma

devriminin son eylemine karşı duyulan şükranın anısı olarak, Geçici Hükümet üyeleri ve öteki devlet yetkilileri kırmızı rozet taşıyacaklar ve bu rozet aynı zamanda bayrak direğine de konacaktır."

24 Şubat gece yarısı kararları ile cumhuriyet kabul edilmiş ama ilan edilmemişti. Geçici Hükümet'te cumhuriyetin niteliği üzerine tartışmalar sürüyor, belirsiz kararlar anılıyordu. Marx II. Cumhuriyet'in nihayet ilan edilişini şöyle dile getirmişti: "25 Şubat günü, Cumhuriyet henüz ilan edilmemişti... Ama bu kez işçiler, Temmuz 1830'dakine benzer bir dalavereye göz yummamaya kararlıydılar. Yeniden kavgaya başlamaya ve cumhuriyeti silah zoru ile kabul ettirmeye hazırdılar. Ve işte Raspail, bu özel görev ve yetki ile belediyeye gitti. Paris proletaryası adına, Raspail, Geçici Hükümet'e Cumhuriyet'i ilan etmesini *emretti* ve iki saat içinde halkın bu emri yerine getirilmezse, 200 bin kişinin başında geri geleceğini bildirdi. İki saatlik süre henüz bitmemişti ki, dev harflerle yazılı şu yazılar Paris'in bütün duvarlarını kapladı: *'Fransız Cumhuriyeti: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik!'* Böylece II. Cumhuriyet 25 Şubat'ta resmen ilan edilmiş oldu."

İşçiler ve Burjuvalar

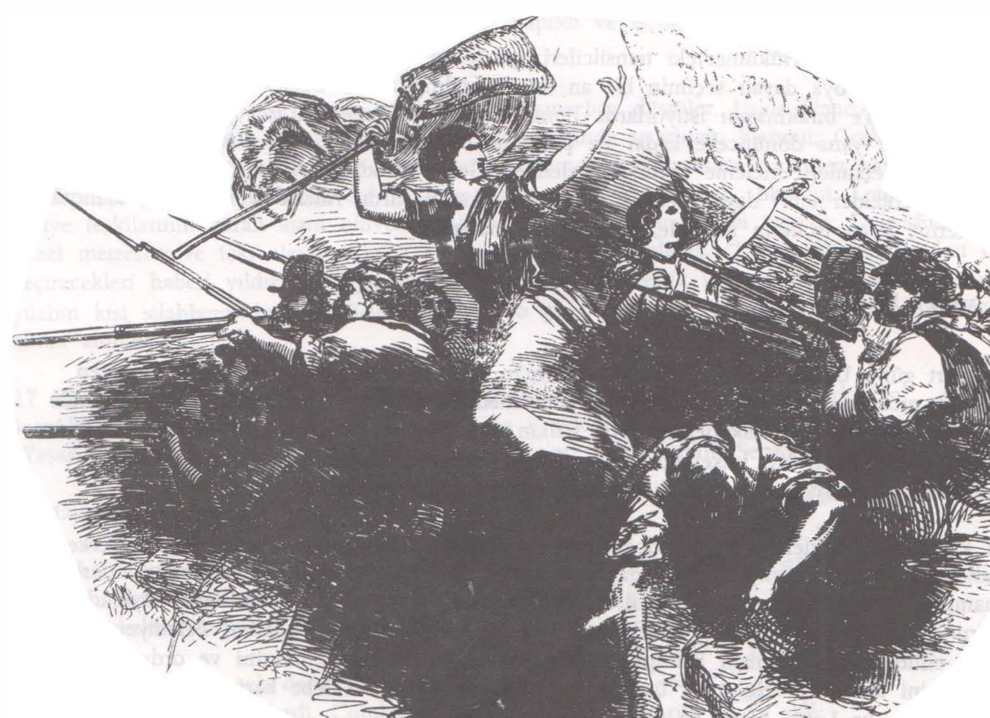
1848 Şubat günlerinde Cumhuriyet, çalışan sınıflarca basit bir hükümet değişikliği olarak değil, toplumsal sorunların bir çözümü olarak algılanıyordu. Oysa Lamartine 24 Şubat'ta, Cumhuriyet'in "sermayenin özgürlüğü" ve "mülkiyetin güvenliğiyle uyumlu" kurumlar aracılığıyla gerçekleştirileceğini açıkça dile getirmişti. Nitekim, devlet görevlerine getirilen radikal temsilciler, hiçbir şekilde denetleyemedikleri bir mekanizma içinde, "evrak ve mevzuata" boğulurken, halk ve silahlı güçleri denetleyen Paris Belediye Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı gibi bütün kurumlar burjuvazinin eline geçti. Ulusal Muhafızlar'a karşı lümpen proleterlerden seyyar muhafız taburları oluşturuldu. İşçilerin tarafındaki tek toplumsal ve ekonomik siyaset önerisi ise, Louis Blanc'ın *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı kitabında dile getirmiş olduğu, çalışmayı bir hak olarak gören öneriydi.

Çalışma Hakkı: Ulusal Atölyeler ve Luxembourg Komisyonu

28 Şubat'ta çalışma hakkının kabul edilmesi sonucunda Ulusal Atölyeler resmen kuruldu. Ayrıca Geçici Hükümet, çalışan sınıfların iş koşullarını araştırmak ve iyileştirmekle görevli özel bir komisyon kurdu. Komisyona çalışma yeri olarak da Luxembourg Sarayı tahsis edildi. Komisyon bu nedenle daha sonra Luxembourg Komisyonu olarak adlandırıldı. Komisyonun başına Louis Blanc ile işçi Albert getirildi ve böylece devlet iktidarı içinden, toplumsal siyaseti sürdürebilecek iki etkili ve güçlü işçi temsilcisi uzaklaştırılmış oldu.

sırasında Caussidière ile birlikte silaha başvurmayı önerdi. Fakat Ledru-Rollin ile Louis Blanc buna karşı çıktılar. Sonunda ayaklanma başarıya ulaştı, Louis-Philippe tahttan indirildi. İşçi sınıfından daha örgütlü olan burjuvazi geçici bir hükümet kurulmasını kararlaştırdı. Albert, bu hükümete Louis Blanc ve Flocon ila birlikte halkın temsilcisi olarak girdi. Hükümette Lamartina gibi kişilerin yanısıra Ledru-Rollin gibi küçük burjuvazinin temsilcileri de vardı. Aslında gerçek anlamda işçi sınıfını Albert temsil ediyordu.

Albert, Louis Blanc'la birlikte çalışma hakkını ve Ulusal Atölyeler'i savundu. Hükümet tarafından kabul edilen çalışma hakkından sonra Louis Blanc'la birlikte Ulusal Atölyeler'in yönetimine atandı. Blanc, Luxembourg Komisyonu adıyla kurulan komisyonun başkanı, Albert de yardımcısı oldu. Bu atölyeler Blanc'ın kafasında kurduğu ütopik görüşlar için uygun bir uygulama alanıydı. Fakat kısa bir süre sonra bu girişimler sonuçsuz kaldı. 23 Nisan'da yapılan seçimlerden sonra Luxembourg Komisyonu dağıtılarak, Ulusal Atölyeler kapatıldı. Albert, seçimler sonucu Kurucu Meclis'e girdi. 22 Haziran'da alınan atölyelerin kapatılma kararından sonra Parisli işçiler barikatları kurmaya başladılar. 23 Haziran'dan 26 Haziran'a kadar süren mücadele sonunda Cavaignac ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırdı. Albert tutuklanarak, Bourges Mahkemesi tarafından on yıl hapse mahkûm edildi. 1859'da aftan yararlanarak hapisten çıktı. Daha sonra bir gaz şirketinde çalışan Albert 28 Mayıs 1895'de Mello'da öldü.

Ulusal Atölyelere yeni işçi alımı durdurulduktan, gündelik ücret yerine parça başına ücret sistemi getirildikten, Paris doğumlu olmayan işçilerin Sologne'a gönderilmesi kararı verildikten sonra, işçilere ya açlıktan ölmeleri ya da bir savaşa girmeleri dayatılmış oluyordu. 22 Haziran'da işçiler umutsuz bir ayaklanmaya giriştiler. "Ekmek ya da Ölüm" sloganı barikatlarda yankılanıp durdu. Beş günlük savaş kıyım ve sürgünle sona erecekti.

Ulusal Atölyeler artan işsizliğe ve onun ortaya çıkardığı huzursuzluklara bir çare bulmak ve işçilere bir taviz vermek için kurulmuştu. Ulusal Atölyeler'in yöneticisi olarak Emile Thomas adında bir mühendis atandı. Emile Thomas, Ulusal Atölyeler'i, Blanc'ın teorilerini "boşa çıkarmak amacıyla" yarı askerî bir temelde örgütledi.

Faaliyete geçer geçmez Ulusal Atölyeler'e büyük bir yığılma olmuştu. Ulusal Atölyeler'de günde ortalama 10 bin işçi istihdam edilirken ortalama başvuru sayısı 100 binin üzerindeydi. Çalışanlara günde iki frank, çalışmayanlara günde bir buçuk frank ödemede bulunuluyordu. Bu haliyle bir tür işsizlik sigortası işlevi gören Ulusal Atölyeler, hükümete pahalıya maloluyordu. Üstelik taşra kentlerinde, örneğin Lyon, Marsilya, Lille, Nantes ve Roueun'de de yeni atölyeler kurulmaya başlamıştı.

Bu arada Luxembourg Komisyonu'nun 3 Mart kararıyla çalışma saatleri Paris'te 10 saate, taşrada 11 saate indirildi. Ayrıca, iş ve işçi bulma kurumlarının oluşturulması, kürek mahkümluğunun ortadan kaldırılması, iş mahkemelerinde işçi ve işverenlerin eşit olarak temsili, grevlerde hakemlik etmek, iş koşullarında suistimali önlemek gibi birtakım kararlar da alındı. O günün koşullarında uluslararası işçi dayanışmasının örneği olan bir başka kararda ise şöyle deniliyordu: "Geçici Hükümet, yabancı emekçilerin korunması işini Fransız emekçilerinin eline bırakır, konuksever Cumhuriyet'in şerefini de halkın cömertliğine emanet eder." Ama üç ay sonra, tıpkı hükümet gibi Ulusal Atölyeler'in de, Luxembourg Komisyonu'nun da geçici oldukları ortaya çıkacaktı.

Resmî sol muhalefeti temsil eden Ulusal Atölyeler ve Luxembourg Komisyonu'nun dışında, resmî olmayan muhalefeti temsil eden kulüpler ve bu kulüplerin oluşturduğu, başında Blanqui, Barbès, Raspail, Cabet gibi önderlerin de bulunduğu Kulüpler Kulübü toplumsal muhalefetin en dinamik ve en mücadeleci dayanağını oluşturdu.

1847'de patlak veren iktisadi ve mali bunalım Şubat Devrimi'nin yol açtığı toplumsal bunalımla birlikte derinleşerek sürdü. 1847-1848 arasında yalnızca pamuklu ve metalurji dallarındaki üretim, üçte bir oranında düşmüştü. Benzer biçimde Nisan 1848'de ithal edilen pamuk miktarı, 1847 Nisan'ında ithal edilenin altıda biri kadar; yün ve ipek miktarı ise sırasıyla yedide biri ve sekizde biri kadardı. Paris'te kapatılan dükkânların oranı yüzde 54'e varıyordu. Öte yandan Fransız Bankası'nın tahvil fiyatlarında, iskonto miktarında çok büyük düşüşler görülürken, dolaşımdaki banknot miktarı yüzde 100 oranında arttı. Bir yandan da bütçe açıkları giderek büyüyordu. İşçilerin karşı eylemlerinden korkan hükümet, bu açığı köylülerden alınan ek vergilerle kapatma yoluna gitti. Bu 45 santimlik ek vergi, köylüler için I. Cumhuriyet'le elde ettikleri kazançların II. Cumhuriyet'le yitirilmesinin simgesi gibiydi. Artık onların gözünde Paris'li işçiler kendi sırtlarından geçinen asalaklardı. Nitekim Aralık 1851'de III. Napoléon bir *coup d'état* (hükümet darbesi) ile iktidarı ele geçirirken karşı devrim, en büyük desteğini köylülükten alacaktı.

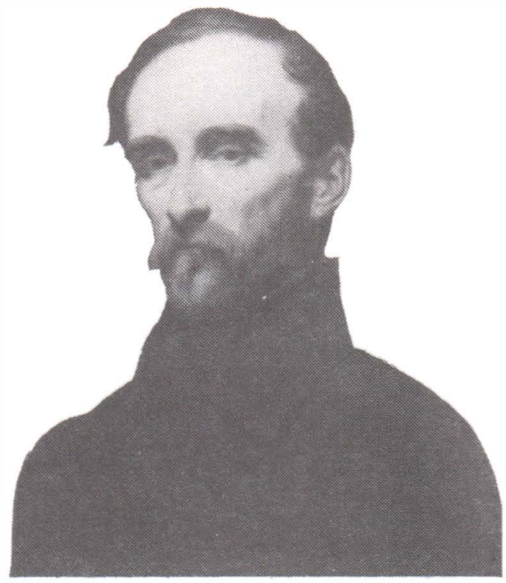
Burjuvazinin Geçici Hükümet'teki temsilcileri, gücün ve çoğunluğun kendilerinde olduğu inancıyla genel oya dayalı seçimin bir an önce yapılmasını ve Geçici Hükümet'in yerini, Kurucu Meclis'e bırakmasını istiyorlardı. Buna karşılık, hükümetteki işçi yanlıları, durum kendilerinden yana dönünceye kadar ne pahasına olursa olsun Geçici Hükümet'te kalma, bu yüzden de seçimleri erteleme politikası izlediler. Geçici Hükümet 5 Mart'ta, genel oya (yalnızca erkekler için) dayalı seçime gidilmesini kararlaştırdı. Ancak seçim günü, Blanqui'nin önerilerine uyan işçilerin isteğiyle, 23 Nisan'a ertelendi.

16 ve 17 Mart

16 Mart günü Ulusal Muhafız'lar Ledru-Rollin'in orduda birtakım düzenlemeler öngören kararını protesto etmek için bir yürüyüş düzenlediler. Ulusal Muhafız'lar Şubat günlerinde Temmuz Monarşisi'nin askerlerine karşı halkın tarafında yeralmışlardı. 16 Mart'ta ise Ledru-Rollin, Ulusal Atölyeler, Luxembourg Komisyonu, Blanqui, Louis Blanc, Albert, kısacası, toplumsal cumhuriyetçi ve sosyalist bilinen herkes yuhalanıyordu.

Bu karşı çıkış, beklenen tepkiyi doğurmakta gecikmedi. Hemen ertesi gün, sabahın erken saatlerinde işçiler Champ de Mars'da toplanmaya başladılar ve Kulüp üyelerinin önderliğinde Champs-Elysés'ye kadar yürüdüler. Belediye Sarayı'na vardıklarında Marseillaise söylendi ve Ledru-Rollin ile Louis Blanc'ı destekleyen sloganlar atıldı. Kulüp önderleri Belediye Sarayı'na kabul edildi. Kürsüye çıkan Blanqui, halk adına seçimlerin ertelenmesini ve ordunun Paris'ten çekilmesini talep etti. Hükümet üyeleri bu talebi reddettiler. Talebe karşı çıkanlar arasında Ledru-Rollin ve Louis Blanc da vardı.

17 Mart'da hiçbir şey elde edilmedi ama olayın sonuçları önemliydi. Gerek Ledru-Rollin, gerekse Louis Blanc işçilerin gözünde itibarlarını yitirdiler. Bu ise cumhuriyetçiler içinde önemlerini yitirmelerine yol açtı. Öte yandan, bir gecede 150 bin kişinin toplanmış olması, burjuvazinin, karşı karşıya bulunduğu tehlikenin boyutlarının farkına varmasını sağlamıştı. Bu arada Louis Blanc'ı da arkasına alan Ledru-Rollin, ılımlı üyelerin de desteğiyle Geçici Hükümet'e nisanın ilk haftasında yapılacak seçimleri nisanın son haftasına erteletmeyi kabul ettirebildi.

CAVAIGNAC, LOUIS-EUGENE (1802-1857)

1848'deki Haziran Ayaklanması'nı bastıran Fransız generali Louis-Eugène Cavaignac, 15 Ekim 1802'de Paris'te doğdu. Babası bir Jakoben olan Cavaignac'ın küçük kardeşi Godafroy Cavaignac de bir cumhuriyetçiydi. Cumhuriyetçi görüşlerle yetişen Cavaignac, mühendislik eğitimi yaptıktan sonra orduya girerek istihkâm subayı oldu. Bu yıllarda Paris'teki Charbonnerie örgütüne katıldı. Hem cumhuriyetçi görüşlerinden hem de bu örgüt içindeki faaliyetlerinden ötürü 1831'de ordudan atıldı. Ancak 1832'de amcasının araya girmesiyle yeniden alındı ve görevli olarak Cezayir'e gönderildi. Fransızların Cezayir'i işgal ettiği 1840 yılında bu harekâtın başarılı olması için büyük çaba gösterdi. Yerel kabilelerin yokedilmesinde başarılı oldu. 1848'de ise Cezayir Genel Valisi oldu. Yine aynı yıl içinde Millî Meclis'e seçildi. Bu yıllarda özellikle Fransa'nın Cezayir'in işgali için giriştiği savaş, halkın artan yoksulluğu gibi nedenler, "bankacıların egemenliği" altındaki ülkeyi yeni bir devrimin eşiğine getirmişti. Burjuvazinin belli kesimleri ve sanayi burjuvazisi de reformdan yanaydı. Bunun için ziyafetler düzenleniyordu. Hükümet 22 Şubat 1848'de yapılacak bir ziyafeti yasaklayınca halk sokağa çıkarak ayaklanmayı başlattı. 24 Şubat'ta askeri birlikler ve silah depoları ele geçirildi. Louis-Philippe kaçtı, kralın tahtı yakıldı.

Kurulan Geçici Hükümet'e işçileri temsilen Louis Blanc ile Albert girdi. İşçiler kurulan hükümetten "çalışma hakkı"nın işlerlik kazanmasını ve "toplumsal bir cumhuriyet"in ilan edilmesini istediler. Bu arada çalışma hakkını düzenlemek için Luxembourg Komisyonu kuruldu. Bunun başkanlığını ise Louis Blanc yapıyordu. Fakat bir süre sonra kurulan Ulusal Atölyelerin aylaklık merkezi olduğunu öne süren burjuvazi mayısta yapılan

4 Mayıs seçimleri ılımlıların kesin zaferiyle sonuçlandı. İktidarın ellerinden kaçmakta olduğunu anlayan işçiler, 15 Mayıs 1848'de Polonya ile ilgili bir imza kampanyasını Meclis'te de sürdürmek bahanesiyle Meclis'e girdiler. Kulüp yöneticileri kürsüyü ele geçirdi. Blanqui zenginlerden zorla borç alınmasını önerdi. Polonya ile dayanışma komitesi başkanı Huber, Meclis'in fesh edildiğini söyledi. Göstericiler geçici bir hükümet kurmak üzere Hôtel de Ville'e yöneldiler. Ancak yarı yolda dağıldılar. Ulusal ve Seyyar Muhafızlar kulüp önderleri Raspail ve Barbès'i tutukladı. Daha sonra ise bazı kulüpler kapatıldı.

Kurucu Meclis seçimlerinden kazançlı çıkacak ve bunun sonunda meclis başkanına geniş yetkiler tanınacaktı.

Nihayet, hükûmet 22 Haziran 1848'de Ulusal Atölyelerin kapatılmasını kararlaştırdı. Bu arada Louis Blanc ile Albert de meclisten uzaklaştırılmıştı. Ama bu karar yayınlanınca Paris halkı ve işçiler ayaklanmayı başlattı. Meclis Cavaignac'a tam yetki vererek ayaklanmanın bastırılmasını istedi. Cavaignac, bu ayaklanmayı çok acımasız bir biçimde bastıracak ve bundan dolayı daha sonra "Haziran Kasabı" diye anılacaktır.

Cavaignac yetkilerini 28 Haziran'da iade etti. Ama meclis onu yürütme organının başına getirdi. Kurulan hükûmete cumhuriyet yanlılarını almakla birlikte, aralıkta yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sağcıların desteğini almak için Orleans mensuplarına da yer verdi. Fakat seçimlerde Louis Napoléon'a karşı muhalefet etti. 1851'de tutuklanan Cavaignac, Napoléon'un darbesinden sonra yapılan seçimlerde meclise seçildiyse de, İmparatora bağlılık yemini etmediğinden bu görevi yürütemedi. 28 Ekim 1857'de öldü.

Ayaklanma sırasındaki diktatörlüğü ile Louis Bonaparte'a da İmparatorluk yolunu açan Cavaignac, Marx'ın deyimiyle, "burjuva toplum üzerinde kılıcın diktatörlüğü değil, burjuvazinin kılıç yardımıyla diktatörlüğü idi." Elde ettiği "Haziran Zaferi" bütün burjuva Fransa'nın bu "cumhuriyetçi burjuvazinin kaba yanlısı"nı "bir kurtarıcı olarak selâmlamasına" neden oldu.

Cavaignac ve amcasının yazışmaları ile anıları daha sonra yayınlanmıştır.

16 Nisan

16 Nisan yeniden örgütlenen Ulusal Muhafız'ların subaylarının seçim günüydü. İşçilere de 14 subay seçme hakkı tanınmıştı. Kulüpler bu fırsatı değerlendirmek istediler. 16 Nisan'da Champ de Mars'da toplanılacak ve seçimler yapıldıktan sonra talepler iletilmek üzere Belediye Sarayı'na yürünecekti. 17 Mart'ta olduğu gibi hazırlıksız yakalanmamak için, uygun anda iktidarı ele geçirmek üzere, kulüplerin belli başlı önderlerinden oluşan gizli bir Kamu Selameti Komitesi kuruldu. Hatta hükümet üyelerinin listesi bile yapıldı ve işçiler barikatlar kurmaya hazırlandılar.

Ne var ki, kulüp önderleri kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Louis Blanc *Çalışmanın Örgütlenmesi* adlı eserindeki önlemlerin yeterli olacağında ısrarlıydı. Blanqui, Geçici Hükümet'i devirmeyi öneriyordu. Barbès ise, Blanqui'nin hükümette yeralmasına tamamen karşıydı. Bu sırada, işçi önderleri hakkında da bir iftira kampanyası başlatılmıştı. Blanqui, Louis-Philippe'in hafiye teşkilatının paralı ajanı oluverdi; Albert, birkaç şatonun sahibi yapıldı; Ledru-Rollin'e güzel metresler ve içki alemleri layık görüldü. Bunlara ek olarak, "komünist"lerin iktidarı ele geçirecekleri haberi yıldırım hızıyla yayıldı. Bir anda seferberlik ilan edildi: Bir saat içinde yüzbin kişi silahlandırılmış ve Belediye Sarayı o güne dek görülmedik bir biçimde koruma altına alınmıştı.

17 Mart işçilerden duyulan gizli korkunun günü idiyse, 16 Nisan da bu korkudan kurtulmanın tarihiydi: İşçiler Belediye Sarayı'na vardıklarında, delegeleri içeri alınmadı, yalnızca "Yaşasın Geçici Hükümet!" sözleriyle biten dilekçeleri kabul edildi. Sermaye artık toparlanmıştı.

4 Mayıs'tan Haziran Günleri'ne

Yeni seçim yasasıyla 200 bin olan seçmen sayısı birdenbire 9 milyon 500 bine çıkmıştı: Yirmibir yaşını doldurmuş, altı aydan beri sürekli aynı yerde ikamet eden bütün Fransız erkekleri seçmen sayılmıştı. Seçime katılma oranı yüzde 80'in üzerindeydi.

23 Nisan'da yapılan tek dereceli genel seçim sonucunda, 900 temsilcilikten ancak 100'ünü sosyalistler kazanabilmişlerdi. Cumhuriyetçiler yaklaşık 500 üyelik kazanmış, geriye kalan 300 kadarını da Kralcılar elde etmişlerdi. Paris'te en fazla oyu Lamartine almıştı, sonra sırasıyla Dupont de l'Eure ve Arago ile Garnier-Pagès geliyordu. İşçi Albert yirmibirinci sıradaydı ama seçilmeyi başarmıştı. Ayrıca Caussidière, Ledru-Rollin, Flocon, Louis Blanc ve Perdiguier de meclise girmişlerdi. Buna karşılık Raspail, Barbès, Blanqui ve Pierre Leroux seçimi kaybettiler. Taşranın tutuculuğu, Paris'in radikalizmine üstün gelmişti. Köylüler 45 santimlik verginin intikamını almışlar ve "mülkiyet karşıtı" işçilere kesin olarak sırtlarını dönmüşlerdi. İşçilerin 25 Şubat'ta kazandıklarını 23 Nisan'daki genel oy esasına dayalı seçim geri aldı.

Kurucu Meclis

Ulusal Kurucu Meclis ilk oturumunu 5 Mayıs'ta yaptı. Meclis'in çoğu taşranın rantiye, hukukçu ve tüccarlarından oluşuyordu. Kurucu Meclis, biri ekonomik diğeri toplumsal iki sorunla yüzyüze geldi. Mali sıkıntılar boğucu bir hal almıştı: Ödenmemiş senet sayısı ve işsizlik gün geçtikçe artıyordu. "İşçi sorunu" olanca ağırlığıyla gündemdeydi. Meclis, bu soruna Cumhuriyet'i güçlendirme açısından yaklaşıyordu. Nitekim *National* gazetesi, mülkiyet ve aileyi, toplumsal düzenin "değişmez temeli" olarak gösteriyor ve işçi isteklerinin ancak bu temel üzerinde ele alınabileceğini yazıyordu. Ama sorun üzerinde işçiler de ortak bir karara varamadılar. Ilımlı ve radikal iki kanat ortaya çıktı: Ilımlı kanat, sermaye ile emek arasındaki çelişkinin çözümünde ve yeni demokrasinin kurulmasında Jakoben geleneği reddediyor, çözümü toplumsal gelişmenin kendi seyrine bırakıyordu. 2 Mayıs tarihli *Atelier* gazetesi şunları yazıyordu: "Meclis'in bileşimi gözönünde tutulduğunda toplumsal demokrasinin durumunun kötü olduğu inkâr edilemez. Üyelerin isimlerine bakılırsa, bu andan sonra, sosyalizmin programı ne olursa olsun bunun gerçekleşmesini beklemenin boşuna olacağı açıktır." "Ancak", diye ekliyordu. *Atelier* "her şeye rağmen şiddete başvurulmamalıdır". Bu kanat, Meclis'te sayı itibariyle güçlüydü, fakat hiçbir inisiyatifi yoktu. Kanatlardan diğerini ise esas olarak kulüpler temsil ediyordu. Bunlara göre "işçi sorunu" ya da emekle sermaye arasındaki çelişki, gizli örgütlenmeler temelinde kitle desteği ve zor ile çözülürdü. İnisiyatif bunların elindeydi. Amaçları, Meclis'in daha ilk toplantı gününde işçilerin gücünü ortaya koymak, emek ile sermaye arasındaki çelişkiyi gözler önüne sermekti. Bu amaçla 2 Mayıs'ta çeşitli dernekler biraraya geldiler. İnsan Hakları Derneği, 1793 İnsan Hakları Bildirisi'nin yeniden ele alınmasını talep etti. Bu amaçla dağıtılan bildiri şu şekilde sona eriyordu: "Eski toplumsal biçimler ortadan kalkmıştır; halkın ezici çoğunluğu artık imtiyaz ve tekellere saygı gösteremez; eğer eski toplumsal biçimleri savunmada ısrar ederseniz, kavga günü geldiğinde, örgütlü gruplarımızı en ön safta bulacaksınız, o zaman vatandaşlarınız aftan değil, ancak adaletten bahsedecektir."

Meclis, 9 Mayıs'ta, yeni anayasa hazırlanıncaya kadar geçecek süre içinde yürütme gücünü elinde tutacak yeni bir üst siyasal organ belirleyecekti. Bunun biçimi üzerinde ateşli tartışmalar yapıldı. Sonunda Cumhuriyetçiler'in önerisiyle beş üyeden oluşan bir Yürütme Komisyonu'nun seçilmesine ve bu komisyonun bakanları belirlemesine karar verildi. Komisyona Arago, Garnier-Pagès, Marie, Lamartine ve Ledru-Rollin seçildiler. Ledru-Rollin, işçilerle olan ilişkileri daha fazla sertleştirmemek için Lamartine'nin desteği ile seçilmişti. Böylece sol, yürütme gücünden yoksun bırakılmıştı.

Yürütme Komisyonu, ekonomik durgunluk ve mali bunalımı gerekçe göstererek 13 Mayıs'ta Ulusal Atölyeler'in kaldırılmasını kararlaştırdı.

Polonya halkıyla dayanışma günü olan 15 Mayıs'ta, işçiler görmezlikten gelinen taleplerini Meclis'e iletebilmek amacıyla Bastille'den yürüyüşe geçtiler; Meclis toplantılarının yapıldığı salonu kuşattılar ve Ulusal Muhafız'ların ciddi bir direnişiyle karşılaşmadan salona girebildiler. Blanqui ve Barbès'in halkın haklarını savunan konuşmalarının ardından Huber, Meclis'in feshedildiğini ilan edince, göstericiler yeni bir Geçici Hükümet kurmak üzere Belediye Sarayı'na doğru harekete geçtiler. O sırada Ulusal Muhafız taburları, düzenli ordu birlikleri, Seyyar Muhafız taburları ve Lamartine ile Ledru-Rollin'in önerisiyle oluşturulan bir güç de Belediye Sarayı'na doğru harekete geçti. Ama göstericiler, onlar Belediye Sarayı'na varmadan ve daha bir çatışma olmadan dağıldılar. Bunu, bir baskı dönemi izledi: Barbès, Blanqui ve diğer sosyalist liderler tutuklandı, kulüpler süresiz olarak kapatıldı.

Ulusal Atölyeler Kaldırılıyor

22 Mayıs'ta, Ulusal Atölyeler'in başında bulunan Emile Thomas'a, işçilerin geldikleri bölgelere geri gönderilmesi buyruldu. 24 Mayıs'ta karar biraz yumuşatıldı ve 18-25 yaş arasındaki işçilerin istedikleri takdirde askere alınabilecekleri söylendi. 30 Mayıs'ta hazırlanan bir raporda Ulusal Atölyeler'in bir aylaklar merkezi haline geldiği vurgulanıyordu. Haziran'dan itibaren kararlar giderek sertleşti. 3 Haziran'da Paris'te iş bulacaklarını kanıtlayamayanlara giriş izni verilmemesi kararlaştırıldı. 5 Haziran'da disiplinsizlik gerekçesiyle birtakım işçiler işlerinden atıldılar. 7 Haziran'dan itibaren "fitne, fesat" yarattıkları iddiasıyla bazı işçiler tutuklandı. 22 Haziran'da Ulusal Atölyeler'in mutlaka kapatılmasının gerekliliğine karar verildi. Aynı gün kararın bir kez daha gözden geçirilmesi ricasıyla gelen işçi temsilcilerine, karara karşı koyanlara zor ve şiddet uygulanacağı bildirildi. Artık köprüler atılmıştı; işçilerin, burjuvazinin ilan ettiği bu iç savaşa katılmaktan başka çareleri yoktu.

Haziran Günleri

24 Şubat'ta Temmuz Monarşisi'ne karşı *birlikte* savaşan burjuvazi ile proletarya, aradan tam dört ay geçtikten sonra, haziranda *karşı karşıya* geldiler. Bu çatışmayı burjuvazi planladı: İşçiler önce kışkırtıldı. Ayaklanmaları kolaylaştırıldı. Hatta barikat kurmalarına bile göz yumuldu. Bu arada topluma ve Meclis'e bir diktatörlükten başka çıkar yol olmadığı fikri aşılanmaya çalışıldı; toplum "aşırı uçlara" teslim edilemezdi. 22 Haziran günü küçük sokak gösterileriyle geçti. İşçiler sokaklarda "ya ekmek, ya kurşun!, Ya kurşun ya iş!" diye bağırdılar.

Beaumont ve Cicéri'nin taş baskısı (üstte solda). 25 Haziran 1848'de Bastille alanında Cavaignac'a bağlı askerlerin son barikatlardan birini ele geçirmek üzere yaptığı saldırıyı resimliyor. Devrimin kazançlarının ellerinden alınmasına işçiler, 22 Haziran'da "korkunç bir ayaklanma" ile cevap vermişlerdi. Marx, ayaklanmayı şöyle yorumlamıştı: Paris proletaryasını Haziran ayaklanmasına zorlayan burjuvazi olmuştur. Onun mahkûmiyet kararı bundan ileri gelmektedir... Burjuva cumhuriyetin bağrında, kendi durumunda en ufak bir iyileşmenin, gerçekleştirilmek istenir istenmez cinayete dönüşen bir ütopya olarak kaldığı gerçeğine onu yalnız yenilgi inandırabilirdi. Şubat Devrimi'nden ödün olarak koparmak istediği, biçim bakımından abartılmış, içerik olarak çocuksu, bu yüzden de burjuvaca olan hak istemlerinin yerini devrimci mücadelenin gözüpek sloganı aldı: Burjuvazinin devrilmesi! İşçi sınıfının diktatoryası! İşçilerin buna aldığı cevap da korkunç oldu. Marx, "Burjuvazinin, bu geçirdiği ölümcül korkuları, nasıl duyulmamış bir zalimlikle ödettiğini ve 3 binden fazla savaş tutsağını kılıçtan geçirdiği"ni yazmıştı. Kılıçtan kurtulanlar ise hapisanelere dolduruldular. Gavarni deseni isyancıların eşlerinin hapisane kapılarında oluşturduğu kuyrukları gösteriyor. Duvarlarda, kapatılmaları 22 Haziran ayaklanmasına yol açan "Ulusal Atölyeler" lehindeki afişlerin kalıntıları göze çarpıyor. Yalnızca "Ulusal Atölyeler"in değil, 1848'in kendisi de silinmez izleriyle Fransız işçilerinin beynine kazındı. Hapisanelerden kurtulduklarında işçiler üç renkli bayrak için değil, Avrupa devriminin bayrağı için savaşmaları gerektiğinden emindiler.

Barikatın Gerisinde. Dönemin bir İngiliz gazetesinde yayınlanan gravür, sokak savaşının cephe gerisinde minyatür bir ordugâh yaşantısının hüküm sürdüğünü gösteriyor. "Muharipler" çatışmayı sürdürürken, kadınlardan oluşan "sıhhiye" birlikleri yaraları sarıyor; çocuklar "lojistik" hizmetlerini yerine getirerek, tüfeklere fişek yetiştiriyor, "muhabere" birlikleri olarak barikattan barikata koşuşturuyor; "istihkâm"cılar barikatları onarıyor ve yeni barikatlar kuruyor... 1848 Devrimi'nden sonra savaş teknolojisindeki ilerlemeler ve kent planlarının sokakları barikat kurulamayacak ölçülere göre düzenlemesi, barikatların önemini azalttı. Ama "Barikat olmadan devrim olmaz!" diyen Fransızlar, Komün'de, Fransız işgalinde faşizme karşı savaşta, barikatların gerisinde devrimci faaliyeti devam ettirdiler. Engels barikatların devrimdeki rolünü şöyle değerlendirmişti: "Klasik sokak çarpışmaları çağında bile, barikatların, maddi olmaktan çok, manevi bir etkisi vardı. Barikat, askerlerin cesaretini, metanetini sarsmak için bir çareydi. Eğer barikatlar askerler çözülünceye kadar tutunursa zafer elde ediliyordu; yok tutunamazsa yenilmek vardı. (Bu, gelecekte de sokak savaşının başarı olasılıkları incelendiği zaman akılda tutulması gereken başlıca noktadır.)"

Yürütme Komisyonu, Ulusal Muhafızlar, düzenli birlikler, kısacası düzen koruyuculardan en küçük bir müdahale gelmedi.

23 Haziran Cuma günü sokaklarda barikatlar kurulmaya başlandı. Ulusal Muhafız'lar savaş için toplanma çağrısı aldılar. Ordu birlikleri Meclis'i çember altına aldı. İşçiler barikatlarını oldukça düzenli ve rahat bir biçimde yapmayı sürdürdüler. Hiçbir müdahale olmadı; hiçbir ihtarla karşılaşılmadı.

24 Haziran Cumartesi günü Meclis, toplantılarını sürdürdü ve Ulusal Atölyeler'in üç gün içinde dağıtılması kararını aldı. Bu haberin duyulması üzerine barikatlardaki halkın öfkesi arttı ve kentin öteki semtlerinde de barikatlar kurulmaya başladı. Bunun üzerine Meclis iyice korkuya kapıldı ve bir düzen kurtarıcı aramaya başladı. Aynı gün aranan kişi bulundu: Henüz iki gün önce Savaş Bakanlığı'na atanan General Cavaignac. Kurucu Meclis, kendi iradesiyle Yürütme Komisyonu'nun kaldırılmasına; tüm yetki ve iktidarın General Cavaignac'a devredilmesine karar verdi. Ilımlı Cumhuriyetçi'ler arasında sayılan General Cavaignac, Cezayir'de "başarı"lar elde etmiş bir askerdi. Hem kralcılara, hem de sosyalistlere şiddetle karşıydı. Tüm yetki ve iktidarı general Cavaignac'a bırakan burjuvazi, böylece, barikatlardan doğmuş olan Cumhuriyet'in geleceğini de askerlere bırakmış oldu.

Tüm iktidarı elinde toplayan Cavaignac, nihai saldırıya geçti. Pazar günü (25 Haziran) çatışmalar bütün gün boyu ve gece sürdü. Ordu birlikleri, Ulusal Muhafız'lar, Seyyar Muhafızlar toplam 50 bin asker, top, tüfek ve kılıçlarıyla işçilere saldırdılar. Barikatların birbiri ardısıra düşmesi üzerine, işçiler bir komite kurarak görüşme talebinde bulundular; ancak Cavaignac her türlü pazarlığı reddetti. Çatışmalar 26 Haziran Pazartesi günü de, şiddeti azalmakla birlikte sürdü. Barikatlarda sağ kalanlar kılıçtan geçirildiler. Taşrada özellikle Ancenis, Nantes, Lure ve Beaune'da işçiler Parisli kardeşlerine yardım için gönüllü birlikler kurdular. Ancak artık yapabilecekleri çok fazla bir şey yoktu. Baskı ve şiddet sonraki günler de devam etti. İşçilerin kaybı 4 ila 15 bin arasındaydı, buna karşılık sadece bin asker ölmüştü. "Cavaignac'ın mavi kasapları" denilen Seyyar Muhafızlar katliamı sürdürdüler. Yaklaşık 15 bin kişi tutuklandı. Bunlardan bir kısmı zindanlara atıldı, 4348 kişi Cezayir'e sürgüne gönderildi.

Devrim ölmüştü. Louis Blanc Cumhuriyet'in sadece adının kalmış olduğunu söylüyordu. George Sand ise şöyle yazıyordu: "Proleterlerini öldürmeye başlayan bir Cumhuriyet'e artık inanmıyorum."

Haziran 1848'de Paris, proletarya için bir mezarlıktı. Bu mezarlığın üstünde ise burjuvazinin beşiği sallanıyordu.

Almanya ve Avusturya-Macaristan'da 1848 Devrimleri

Siyasal hayatını Avrupa'da monarşilerin süreklilik ve istikrarına adamış olan Avusturya Başbakanı Metternich, 1840'ların sonlarına doğru, "ben yaşlı bir hekimim, öldürücü bir hastalığı geçici bir hastalıktan ayırt edebilirim, şimdiki rahatsızlık daha çok, birincisine benziyor" demişti. Bu gözlemi gene onun ünlü, "Fransa hapşırdığı zaman Avrupa nezle olur" benzetmesiyle birlikte ele alındığında Metternich'in Habsburg (Avusturya-Macaristan) ve Hohenzollern (Prusya) monarşileri başta olmak üzere Almanca konuşulan topraklar üzerinde hüküm süren bütün feodal güçleri bekleyen devrimleri doğru olarak kestirdiği söylenebilir.

Ancak, Metternich bu gözlemlerinde hiç de tek başına sayılmazdı. Marx da tıpkı Metternich gibi, daha 1844'de Almanya'yı bir devrimin beklediğini belirlemişti. "Alman ayaklanmasının günü Galya horozunun ötüşüyle ilan edilecektir", derken Avrupa'yı saran elektrikli atmosferin habercisi olduğu fırtınaları hisseden birçok kişinin ortaklaşa sezgisini dile getirmişti.

Şubat 1848'de Paris'te patlak veren devrim her ikisinin de geleceğe ilişkin tahmihlerinde hem yanıldıklarını hem yanılmadıklarını gösterdi. Gerçekten de "Fransa hapşırmış", bütün Avrupa ateşli devrim nöbetlerine tutulmuştu. "Galya horozu ötmüş", Alman ayaklanması gününün geldiğini anlamıştı. Ancak, Metternich'in yıkıntılarının altında kalmamak için Avusturya'dan kaçtığı monarşiler bu devrim nöbetinden canlarını kurtarmayı becerebilmişler; Marx'ın katılmak ve yol göstermek üzere sürgünden Almanya'ya geri döndüğü devrimler ise, birbirinin peşi sıra yaşlı monarşilere yenilmişlerdi.

Marx da Metternich de temsil ettikleri güçlerin geleceği konusunda yanılmışlardı. Ne monarşiler tarihten silinecek kadar güçten düşmüş ne de işçi sınıfları bir devrimin başına geçecek kadar güçlenmişlerdi. Tarihin ikisini de haklı çıkartması için daha bütün bir dönemin tamamlanmasının gerektiği ancak çatışma içinde öğrenilecekti.

Bir başka bakış açısından belki, her ikisinin de kendi güçlerinin karşılıklı ilişkisi konusunda yanılmadıkları söylenebilir. Ne işçilerin ve öteki yoksulların ne de büyük toprak sahibi soyluların konumları önceden kestirilemeyecek kadar bilinmez değildi. Her ikisi için de bilinmeyenin, aradan geçen 60 yılın burjuvaların tarihsel konumunda yarattığı değişiklik olduğu 1848'in açığa vurduğu en önemli gelişme olacaktı. Bu bakımdan, 1848 Devrimleri, burjuvazinin 1789'un devrimci ideallerini terk edişinin hikâyesi olarak, özellikle Orta Avrupa'da işçi sınıfları için uygulamalı bir tarih dersi idi.

Devrimlerin Eşitsiz Gelişimi

1848 Devrimleri, burjuvazi ile öteki radikal güçlerin, siyasal güç ve olgunluklarının eşitsiz bir gelişme gösterdiği çeşitli Alman devletlerinde farklı yollar izledi. En göze görünür farklılık, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki devrimlerle Almanya ve Prusya'dakiler arasındaydı. Ekonomik ve siyasal gelişme düzeyi bakımından çok geri olan ve Şubat-Mart 1848 öncesinde burjuvazinin hiçbir toplumsal ve siyasal muhalefet birikimine sahip olmadığı Avusturya'da devrim çok hızlı bir şekilde tırmandı. Ancak devrimde yer alan monarşi ile uzlaşma yanlısı burjuvalarla, radikal küçük burjuva unsurlar arasındaki ittifak temellerinin darlığı, onun ömrünü de çok kısalttı. Meşruluğuna toplumsal bir zemin edinemeyen ittifak, devrimi salt askerî bir sorun haline indirgemeyi başaran Habsburg monarşisinin kurmayları tarafından ezildi.

Almanya'da ise devrim, monarşinin dayanma sınırlarını zorlayacak ölçüde uzun soluklu bir süreç olarak yaşandı. Bunun en büyük nedeni 1848 öncesinde Almanya'da burjuvazinin ve emekçi sınıfların siyasal muhalefete doğru ilk adımlarını atmış olmalarıydı.

Almanya'da Vormaerz (Mart Öncesi)

Restorasyon döneminin kıta çapında yaratmış olduğu sessizlik, 1830 Temmuz Devrimi ile birlikte gene "Fransa'nın hapşırması" ile bozulmuş, "Galya horozunun ötüşü ile" Saksonya, Braunschweig, Hessen ve öteki Alman devletlerinde feodal ilişkilere karşı başkaldırılar görülmüştü. Bunun sonucunda feodal yükümlülüklerin kaldırılmasını sağlayan bazı reformlar elde edilmişti. Bu reformlar bir süre sonra geriye götürülmeye kalkışıldığında burjuvazinin siyasal otorite karşısında ilk kez sesini yükselttiğine tanık olundu.

Hannover'de reform anayasası Kasım 1837'de yürürlükten kaldırılınca Göttingen'li yedi profesör Weber, Albrecht, Ewald, Dahlmann, Gervinius, Jacob ve Grimm görevlerinden alınma pahasına bu girişimi protesto ettiler.

Fransa, Belçika, Polonya, İtalya ve Almanya 1830'daki devrimci dalganın etkisi altına girmişti. "1830 yılının üzerinde düşünülmeye değer günlerini" canlandıran ve 12 resimden oluşan bu "anı tablosu"nda dönemin çeşitli önemli olayları ele alınıyor. 1829 yılında Kral X. Charles tarafından başkanlığa atanan Polignac, monarşinin sarsılmış olan prestijini bir zaferle düzeltmek amacındaydı. Bu amaçla, Fransız orduları 14 Haziran'da Cezayir'de çıktılar. (En üstte, solda). 5 Temmuz 1830'da tamamlanan çıkartmadan 20 gün sonra, 1830 ayaklanmasına yol açan ünlü "Dörtlü Kararname" yayınlandı. 1830 ayaklanmasının ertesinde tacın adayı olan Orléans dükü Louis Phillippe Fransa Genel Naibi ünvanı ile 31 Temmuz'da Paris Belediyesi'ne geldi. (En üstte, ortada). X. Charles 2 Ağustos'ta tahtı bıraktıktan sonra büyük bir ormanın ortasında ve bir şato yakınında olan Rambouillet'i 3 Ağustos'ta terk etti (En üstte, sağda). Belçika o dönemde Avrupa kıtasının en önemli endüstri bölgelerinden biriydi ve Hollanda ile olan birliği sadece iktisadî alanda yürürlükteydi. Siyaset, din ve dil alanlarında ise Hollanda'nın egemenliği sürmekteydi. Bunlar Belçika milliyetçiliğini körüklüyordu. Öte yandan, Brüksel'in kuzey bölgelerinde oturan ve Felemenkçe konuşan Katolik Flamanlarda, sanayisi gelişmiş olan güney bölgelerinde oturan ve Fransızca konuşan Katolik Valonlar arasında iyi ilişkiler gelişiyordu. Paris'i örnek alan ve 23-27 Eylül'de Brüksel parkındaki savunmayla başlayan ayaklanma (üstten ikinci sıra, solda ve sağda) Hollanda egemenliğine karşı idi. Ayaklananların önemli kısmını düşük ücretlerden ve işsizlikten şikayetçi olan endüstri işçileri oluşturuyordu. Eylül ayı sonunda Hollanda birlikleri Brüksel'den atıldı, bu arada, 27 Ekim'de Antwerpen denizden bombalandı (En altta, solda). Orta sınıf önderliği kısa zamanda devrimci hareketi denetimi altına aldı ve 1830 Kasımı'nda toplanan ve Belçika'nın bağımsızlığını ilan eden Belçika Ulusal Kongresi'ne ağırlığını koydu. Paris'deki Temmuz Devrimi (ortadaki büyük tablo), Almanya'da da kısa zamanda sönen bir devrimci parlamaya yol açtı, 4 Eylül'de Leipzig'de halk ayaklandı (Üstten üçüncü sıra, solda). Eylül'de Dresden'deki polis merkezi imha edildi (Üstten üçüncü sıra, sağda) 8 Eylül'de Braunschweig Sarayı (Alttan ikinci sıra, solda) ve 24 Eylül'de Hanau'daki bir başka devlet dairesi ayaklananlarca yıkıldı. (Alttan ikinci sıra, sağda) Kasım 1830'da, Polonya ordusu içindeki subaylar arasında gizli bir cemiyet Varşova Ayaklanması'nı gerçekleştiriyordu. Hareketin önderliğini Polonyalı asiller yapıyordu. Bu daha çok ulusal bağımsızlık için bir mücadeleydi. (En altta, sağda). 1830'a genel bir bakış, sadece Fransa ve Belçika'daki ayaklanmaların başarıya ulaştığını göstermektedir.

Die denkwürdigsten Tage
des Jahres 1830.
GEDÄCHTNISSTAFEL
in 12. Tableaux
Landung in Algier
Aufstand in Brüssel
Aufstände in Leipzig
Scene in der grossen Woche in Paris
Bombardement von Antwerpen
Aufstand in Warschau

Alman Gümrük Birliği (Zollverein)

İlk adımı 1815'de atıldıktan sonra, 1830'lu yıllarda olgunlaşan *Zollverein*(Alman Gümrük Birliği) başlangıçta Prusya monarşisi ve burjuvazisinin siyasal egemenlik kurma amacıyla dayettığı, sonuçta ise Alman Ulusal Birliği'nin ekonomik ve siyasal önkoşullarını yaratan bir platform olmuştur.

1815'de Viyana Kongresi sonrasında oluşturulan ve yalnızca sembolik önemde esnek bir örgütlenme olan Alman Konfederaayonu'na bağlı 35 prenslik ve 4 bağımsız şehrin (Hanse şehirleri) herbiri, gümrük tarifelerini, ticaret güzergahlarını, para-banka sistemini, zanaat loncalarının işleyişini ayrı ayrı düzenleme yetkisine sahipti. Ekonomik gelişmişlik bakımından çok farklı durumda bulunan prenslikierin herbiri, mümkün olabildiğince kandi kendine yeten, bağımsız bir ekonomik yapıyı güvenceye alma güdüsüyle hareket ediyorlardı. Bundan dolayı zaman zaman, gümrük tarifeleri arasındaki rekabet nedeniyle ve özellikle ticaret yollarının güzergâhlarının saptanmaaıyla ilgili çatışmalar çıkıyor; iç pazarın sınırlı oluşu, gelişmekte olan burjuvazinin hareket alanını kısıtlıyordu. Ren ve Saksonya'daki sanayi burjuvazisinin yanısıra, sanayisi o kadar gelişkin olmasa da Alman prenslikleri içinde en geniş topraklara, en büyük nüfusa ve dolayısıyla da en büyük pazara sahip olan Pruaya burjuvazisi ve mali bürokrasisi, bu 39 ayrı "Alman ekonomisi"nin birbirinden yalıtılmış olmasından en çok rahatsız olan güçlerdi.

İlk gündeme gelen öneri, bütün prensliklerin ortak bir gümrük tarifesi belirlemesi oldu. Ancak bu yönde çalışması için Alman Konfederasyonu'na yapılan çağrılar havada kaldı. Devlet maliyesinin çıkarlarını hesap atmanin yanısıra, bir parlamento vaadiyle huzursuzluğunu geçici olarak gemlediği burjuvazisine somut bir ysrar sağlama gereği duyan Prusya bürokrasisi, 1818'de öncülüğe sıvandı: Yeni ve "elvarişli" gümrük tarifeleri saptadığını ilan ederek, bütün Alman prensliklerini bu tarifeyi benimsemeye davet etti. Ancak, başka prensliklerle yapılan ticaretin serbestleştirilmesinin iç ticarete ve ekonomik yapıya zarar vereceği kuşkuau ağır bastı ve on yıl boyunca hiçbir prenslik Prusya'nın bu çağrısına uymadı. 1825-1830 arasındaki Prusya Maliye Bakanı Motz, Pruaya'nın batı komşusu olan Kuzey Alman prensliklerini kapsayan bir gümrük birliği kurabilmek için çok çaba harcadıysa da, başarılı olamadı.

Bu konudaki ilk somut adım 1828'de atıldı, Prusya'nın çağrısına on yıl sonra cevap veren Hessen-Darmstadt prensliği, ilk gümrük birliği anlaşmasını imzaladı. Bundan sonra, bütün prenslikler hareketlendi. Aynı yıl güneyde, Bavyera ve Württemberg arasında bir gümrük birliği anlaşması imzalandı. Bunu Hannover, Braunschweig, Saksonya ve birkaç küçük prensliği kapsayan Orta Alman Ticaret Birliği anlaşması izledi. 1829 Mayısı'nda yapılan bir anlaşmayla Prusya, Bavyera-Württemberg gümrük birliğini, kendi öncüsü olduğu gümrük birliğine kattı. Aynı yıl, Maliye Bakanı Motz, Meiningen ile Coburg-Gotha'yı, Prusya ile güneydeki Bavyera ve Württemberg'i birbirine bağlayacak yolların yapımına izin vermeleri için ikna etti. 1831'de burjuva kamuoyunun baskısıyla zaten kendi yüksek gümrük tarifelerini yürürlükten kaldırmak zorunda kalan Hessan-Kassel de Pruaya'nın kurduğu gümrük birliğine katıldı. Giderek yayılan ve güçlenen bu birliğin etkinliği karşısında dağılan Orta Almanya Ticaret Birliği'ne üye olan Saksonya ila bazı küçük devletler de 1833'de *Zollverein*'a (Gümrük Birliği) katıldılar. 1833'de tazelenerek 1 Ocak 1834'de yürürlüğe giren "yeni" *Gümrük Birliği*, artık 18 devlette yaşayan 23.5 milyon nüfusu kapsayan gerçek bir ekonomik etkinliğe sahip bulunuyordu. 1833

Alman milliyetçiliğinin kırmızı-siyah-altın sarısı bayrağının üzerinde dalgalanacağı toprağı, Zollverein sağladı.

Anlaşması'na göre, üye 18 devlet Prusya gümrük tarifesini uygulayacak, dış ülkelerle kuracakları ekonomik ve ticari ilişkilerde Prusya tarafından temsil edileceklerdi. Gümrük tarifelerinde yapılabilecek değişiklikleri görüşmek üzere, iki yılda bir, prenslik hükümetlerinin temsilcilerinden oluşan ve kararlarını oybirliğiyle alan Genel Gümrük Konferansı toplanacaktı. Elde edilen gümrük gelirleri, Prusya maliyesi tarafından her yıl prenslikler arasında nüfuslarıyla orantılı şekilde paylaştırılacaktı.

1835-36 döneminde Baden, Nassau, Frankfurt'un da katılmasıyla, *Gümrük Birliği* Orta Almanya'ya iyice yerleşmiş oldu. Dışarda, yalnızca Kuzey Almanya kaldı. Kuzeyde Hannover, Braunschweig ve Oldenburg, yaklaşık yirmi sene yaşatacakları, *Steuerverein* (Vergi Birliği) adında başka bir ekonomik birlik kurarak Pruaya'nın öncüiüğüne karşı direnmeyi sürdürdüler. Gelişmiş bir ticari yaşama sahip olan bağımsız Hense liman şehirleri Hamburg ve Bremen'in *Gümrük Birliği*'ne girmeyerek bağımsız kalmakta ısrar etmeleri, Prusya'nın ve diğer Gümrük Birliği üyesi ülkelerin Kuzey Denizi'ne ulaşmalarını yıllarca engelledi. Ancak *Gümrük Birliği,* Hansa şahirleri, *Vergi Birliği* ve kendisinin dışında kalan diğer devletlerle ticari ilişkilarini, başka ülkelere göre daha düşük vergilerle yürütmeyi sağlayan anlsşmalar yaptı.

Prusya, 1834-1842 döneminde, Alman *Gümrük Birliği*'ni temsilen Belçika, Hollanda ve Britanya İmparatorluğu ile ticaret anlaşmaları yaparak, birliğe üye devletlerin burjuvazisine yeni pazar ve ticaret olanakları sağladı. *Gümrük Birliği*'nin ekonomik gelişmelerine sekte vuracağı korkusunu artık tamamen geride bırakmış bulunan Alman prenslikleri, 1842'de anlaşmanın süresi dolduğu zaman, *Gümrük Birliği*'nin ömrünü 12 yıllığına uzatan imzayı gönül rahatlığıyla attılar. Yani dönemde, Braunschweig da *Vergi Birliği*'nden ayrılarak *Gümrük Birliği*'ne katıldı.

1840'lar, Gümrük Birliği'nin altın yılları oldu. Gümrük Birliği, Almanya ve Prusya'da ekonominin va ticaretin gelişmesine yönelik önemli ve yapısal atılımları, ağırlıkla bu dönemde gerçekleştirdi. Gümrük gelirlerinden alde edilen toplam gelirin, 1834'de 14.5 milyon Talar (1873'e kadar kullanılan Prusya parası) iken 1845'de 27.4 milyon Taler'e ulaşması, önemli bir canlılığın göstergesidir. Bu dönemde piyasadaki para miktarının, ticari dolaşım hızı karşısında yetersiz kalması bunalıma yol açtı. Bunun üzerine 1846'da 21 milyon Taler'lik para basan Prusya, kendi para birimini piyasada egemen kılma yönünde önemli bir adım atmış oldu. Ulaşım ve posta örgütü de bu dönemde büyük gelişme gösterdi. 1815'de Almanya'da 15 ayrı posta örgütü vardı. *Gümrük Birliği* kanalıyla özel posta işletmelerini kısıtlayan, kendi posta servisini Vestfalya ve Ren'e kadar yayan Prusya, 1848'den itibaren posta örgütünü bütün Almanya çapında merkezileştirmeye başladı. Posta hizmetlerinde modernleşmenin önderi, "şüpheli mektuplara devletçe el konulabilmesini" savunan Prusya Posta Bakanı Nagler'di. Prusya bürokreaisi, posta gibi demiryolları politikasının da devlet aliyle yönlendirilmesinden yanaydı. 1842'de bütçesindeki kaynakları geliştiren Prusya, *Gümrük Birliği* dahilindeki hemen bütün özel demiryolu şirkatlarinin büyük hisselerini alarak bu politikasına da ivme kazandırdı. 1846'da *Gümrük Birliği*'nde, işletilmekte olan 4.567 km., yapım halinde de 992 km. demiryolu bulunuyordu. Demiryolunun Almanya'ya ilk kez 1835'de (Nürnberg-Fürth), Prusya'ya ise 1838'de (Berlin-Potsdam), 40-50'şer km.'lik güzergâhlarla geldiği düşünülürse, bu önemli bir gelişmeydi.

1840'larda bu ekonomik atılımın yanısıra, gene *Gümrük Birliği* çerçevesinde, "korumacı gümrükçülük hareketi" ortaya çıktı. Ekonomi teorisinin odağında siyasetin ve "ulus" kavramının bulunması gerektiğini savunan milliyetçi ekonomist Friedrich List, *Gümrük Birliği*'nin tarifesini çok düşük buluyor, "ulusal ekonomiyi" yabancı malların rekabetinden korumak için gümrüklerin yükseltilmesini savunuyordu. Prusya maliyesinin *Gümrük Birliği* politikasını yürütmekle görevli bürokrasisi, Britanya kökenli serbest ticaret akımının etkisinde olduğu için, bunlara pak kulak asmadı. List va yandaşlarının söyledikleri, daha sonraki dönemlerde milliyetçi akım çerçevesi içinde itibar kazandıysa da, Alman burjuvazisi tarafından hiçbir zaman ciddi şekilde benimsenmedi.

1848 Devrimi, *Gümrük Birliği*'ni de siyasal tartışma gündemine getirerek, Prusya'nın huzurunu kaçırdı. Frankfurt Parlamentosu çerçevesinde bir Alman-Avusturya ortak iktisat komisyonu kuran liberal burjuvazinin tamsilcileri, Avusturya'yı da içeren birleşik (büyük) Almanya'nın ekonomik eçıdan sağlayacağı yararları tartışmaya başlayınca, Prusya, *Gümrük Birliği* örgütlenmesinin kendi inisiyatifi dışına kaymasından korkmaya başladı. Ekonomik gelişme bakımından oldukça geri bir düzeyde, tarım ülkesi olarak kalan Avusturya, devrimin bastırılmasından sonra da *Gümrük Birliği*'nden yararlanma arayışını sürdürerek, 1849 Ekimi'nde ticaret bakanı von Bruck aracılığıyla, Habsburg İmparatorluğu'nu da içererek 70 milyonluk dev bir pazar yaratacak "yeni gümrük birliği" önerisini iletti. Artık sorun, ekonomik rekabetin yanısıra, *Gümrük Birliği* aracılığıyla Alman Ulusal Birliği'nin önderliğini üstlenme doğrultusundaki siyasal rekabet boyutunu da kazanmıştı. Avusturya'nın önerisini reddeden Prusya, Avusturya'yı 1851'den itibaren *Gümrük Birliği*'ne katılmaya ikna ederek, durumunu güçlendirdi.

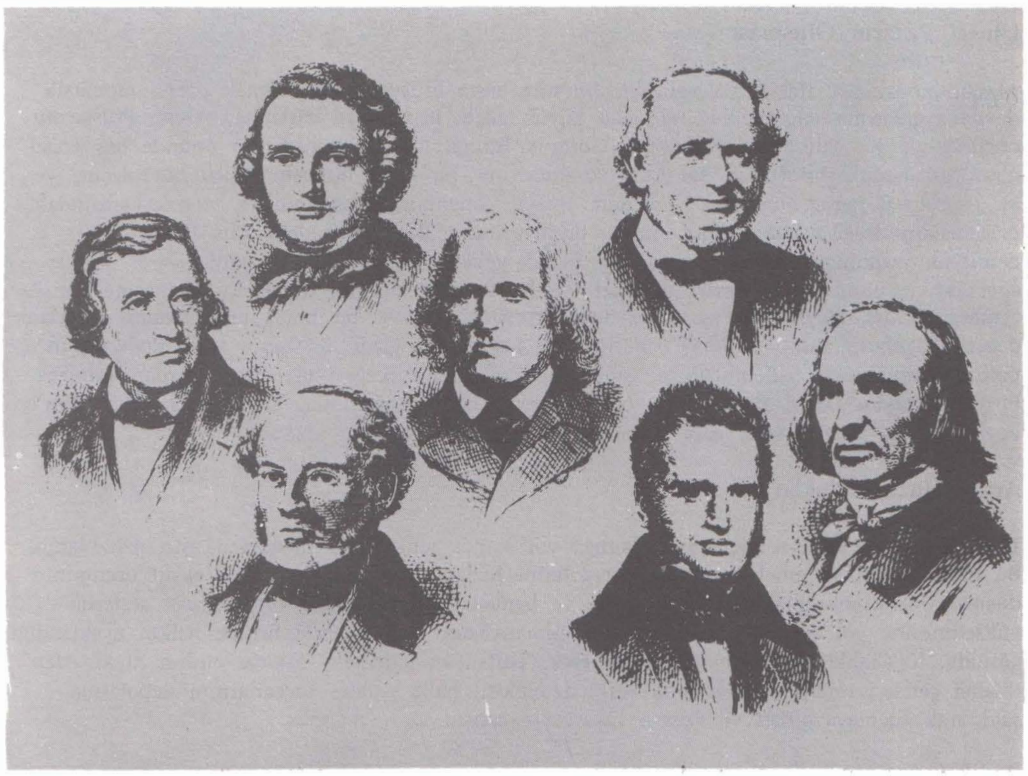
Bunun üzerine Avusturya, 1852'de Viyana'da Avusturya-Alman Gümrük Birliği projesini görüşmek üzere bir konferans topladı. Pruaya konferansa katılmayı reddetti. Konferansta, Güney Almanya'daki Bavyera, Württemberg, Baden, Nassau, Hessen-Darmstadt, Hessen-Kassel ve Saksonya, Prusya'nın *Gümrük Birliği*'ndan ayrılıp Avusturya önderliğinde yeni bir birlik kurmayı kabullendiler. Ancak Prusya'yı ve ona bağlı devletleri dışlayan bir birliğin yeterince etkin olamayacağını düşünen ve Viyana'da anlaştığı devletlere uğra-

yabilecekleri ekonomik kayıpları tazmin edeceğine ilişkin güvence veremeyen Avusturya, bu projeden vazgeçti. Bu kez uzlaşma yolunu seçerek, 1853'de *Gümrük Birliği* ile, karşılıklı gümrük indirimi yapmayı öngören bir anlaşma imzaladı. Ancak bu anlaşmanın da, Avusturya'ya Prusya'nın ekonomik etkinliğini kıracak koşulları sağlayamadığı görüldü. Prusya, artık Alman Birliği'nin öncüsü olma konumunun verdiği davranışla, Avusturya'nın Gümrük Birliği'yle daha yakın bir ilişki içinde olmasını engelleyen bir politika güdüyordu.

1862'de imzalanan Prusya-Fransa Ticaret Anlaşması Avusturya'nın durumunu iyice kötüleştirdi. Bu anlaşmaya göre Fransa, Alman *Gümrük Birliği*'ne bağlı ülkeler karşısında gümrük tarifesini düşürüyor ve anlaşma tarihinden sonra Fransa'nın üçüncü ülkelere tanıyacağı bütün imtiyazların doğrudan Alman *Gümrük Birliği* için de geçerli olmasını hükme bağlıyordu. Böylece Fransa pazarındaki rekabet olanaklarını yitiren Avusturya bu anlaşmaya büyük tepki göstererek, Bavyera ve Württemberg gibi iyi ilişkiler içinde olduğu Alman prensliklerini Prusya-Fransa Ticaret Anlaşması'nı tanımamaya çağırdı. Ancak 1862'de Prusya Şansölyesi olan Bismarck, bu ticaret anlaşmasını tanımayan prensliklerin, 1865'de yenilenecek olan *Gümrük Birliği*'nden çıkarılacağını bildirdi. *Gümrük Birliği*'nin sağladıklarını yitirmeye hiç niyeti olmayan prensliklerin hepsi Bismarck'a uydular. Bu, Avusturya'nın ekonomik alanda Prusya karşısında kesin yenilgisinin belgelenmesi oldu.

1 Ocak 1866'da yeni *Gümrük Birliği* anlaşmasının yürürlüğe girmesinden altı ay sonra, Alman Konfederasyonu'na bağlı devletlerin birçoğuyla savaşa giren Prusya, bunları topraklarına kattı, *Gümrük Birliği* de fiilen sona ermiş oldu. Kısa süren savaş sırasında bile, Prusya maliyesinin *Gümrük Birliği* üyesi devletlere gümrük gelirlerinden alacakları payları ödemeye devam etmesi ilginçtir. Bismarck, bağımsız ekonomik bütünlüğü olan bir uydu Alman Birliği kurduktan sonra, güneydeki Alman devletlerini birarada tutup kontrol etmek için, salt güneyi kapsayan bir *Gümrük Birliği* kurdu.

Resmî Alman tarihçileri, *Gümrük Birliği*'ni, Prusya'nın "Almanya'yı birleştirme misyonunun" bir parçası olarak ve Prusya'nın bu birleşmeyi sağlamak için güttüğü bilinçli bir politika olarak betimlediler. Sosyalist Alman tarihçilerine göre ise *Gümrük Birliği*, Alman ve Prusya burjuvazilerinin çıkarları doğrultusunda bir politik çözüm olarak oluşmuş monarşik Prusya bürokrasisinin politikası da yalnızca Prusya devletinin ekonomik ve siyasal çıkarlarının çerçevesini çizdiği bir misyonun perspektifine dayandırılmıştır. Engels, 1878'de yazdığı *Tarihte Zorun Rolü* makalesinin dördüncü bölümünde, *Gümrük Birliği*'ni, Alman burjuvazisinin Prusya'nın önderliğini benimsemesindeki rolüyle ele almıştır: "*Zollverein* Prusya için büyük bir başarı idi. Avusturya etkisine karşı kazanılan bir zaferin belirtisi olması, onun en önemsiz yönüydü. En önemli yönü, küçük ve orta boy prensliklerin burjuvazisini Prusya'nın yanına geçirmesi idi. Saksonya dışında, sanayinin, Prusya derecesinde geliştiği hiçbir Alman devleti yoktu. Ve bu, yalnızca doğal ve tarihsel etkenlere değil, ayrıca daha büyük gümrük bölgelerinin ve daha büyük bir iç pazarın varlığına da bağlıydı. *Zollverein* genişledikçe ve küçük devletleri bu iç pazara dahil ettikçe, bu devletlerin filiz halindeki burjuvazisi, iktisadi ve ilerisi için siyasi liderleri olarak Prusya'yı benimsedi. (...) burjuvazi, Prusya'yı kötünün iyisi olarak kabul ediyordu, (...) çünkü, Avusturya'yla karşılaştırıldığında, Prusya, yalnızca mali politikasıyla bile olsa, belli bir burjuva niteliğe sahip görünüyordu.(...) Kısacası Alman burjuvazisi, Prusya nezaketi konusunda hiç hayale kapılmıyordu. Eğer, 1840'dan sonra, Prusya egemenliği düşüncesine eğilim gösterdilerse, bunun tek nedeni, Prusya burjuvazisinin, daha büyük iktisadi gelişimi sayesinde, bir bütün olarak Alman burjuvazisinin iktisadi ve siyasal liderliğini ele geçirmesidir".

1837'de Hannover Kralı olan Ernst August'un ülke anayasasını geçersiz ilan etmesi üzerine, 18 Kasım'da Göttingen Üniversitesi'nin 7 öğretim üyesi bir protesto açıklaması yaptılar. Friedrich Christoph Dahlmann, Wilhelm Grimm, Jacob Grimm, Wilhelm Eduard Weber, Georg Gottfried Gervinus, Heinrich Ewald ve Willhelm Eduard Albrecht bir kral kararnamesi ile devlet anayasasının geçersiz kılınamayacağını açıklıyorlardı. Bütün dünyada yazdıkları çocuk masalları ile tanınan Grimm Kardeşler'den Wilhelm Grimm protestolarını: "...Adımımızın temelinde sadece dinî bir inanç vardı; eğer vicdanımızı temiz tutmak ve üniversitenin şerefini korumak istiyorsak, böyle davranmalıydık." şeklinde açıklar. Dahlmann, Jacob Grimm ve Gervinus üç gün içinde ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar. Diğer dördü ise tamamen sessiz durmaları halinde Göttingen'de kalmaya devam edebilirlerdi, aksi taktirde üniversiteyi ve ülkeyi terketmeleri gerekiyordu. Liberal hareket bu protestonun ardından yeni ivme kazandı. Kral Ernst August ise "...En azından ben bir aile babası olarak oğlumu hiçbir zaman böylesi öğretmenlerin bulunduğu bir üniversiteye göndermezdim" diyordu.

Burjuva Muhalefetin Gelişmesi

Göttingen'li Yediler'in çıkışı Alman burjuvazisinin ve liberal aydınların o güne kadar gösterebildikleri kayda değer ilk medeni cesaret örneği idi. Kral Friedrich Wilhelm'in Prusya tahtına çıkmasından sonra halk önüne çıkarak konuşmalar yapmaya başlaması, burjuvazinin cesaretini daha da artırdı. Aynı yıl, Ren bölgesinin büyük iş adamlarından David Hansemann, yazdığı bir yazıda, "yüksek ve varlıklı zümrelerin siyasal etkisinin daha büyük olması gerektiğini" savunarak burjuvazinin oligarşik ve uzlaşmacı programını ortaya koymuştu. Şubat 1841'de avukat Johann Jacoby'nin yayınladığı *Vier Fragen-beantwortet von einem Ostpreussen* (Dört Soru ve Bir Doğu Prusyalı'nın Cevapları) burjuvazi adına daha demokratik bir çerçeve ileri sürüyordu. Ancak, bu yazı Kral Friedrich Wilhelm'in sert yüzünü göstermesi için de ilk vesileyi oluşturdu, Johann Jacoby vatan hainliği ile suçlandı.

Halk Arasındaki Kaynaşmalar

1840'ların ortalarında, burjuvazinin bu saygın temsilcilerinin çıkışları dışında, emekçi sınıflar arasında da kaynaşmalar gözlenmeye başlandı. Bu kaynaşmalarda, Almanya'da henüz gelişmesinin başlangıcında olan şehir proletaryası değil, proleterleşme sürecindeki zanaatkâr kalfaları, kapitalist hukuki normlar altında feodal bağımlılıkları fiilen süren kır emekçileri başlıca rol oynuyordu. 1844'teki Silezya Dokumacıları Ayaklanması (bkz: 2; Marx/Engels) ilk ve en önemli işaretti. 1845'de Yukarı Silezya'da ve Güneybatı Almanya'da angarya sistemine karşı köylü direnişleri görüldü. Ağustos 1845'de Leipzig'de, Saksonya veliahtı Prens Johann'ın zalim uygulamalarına karşı ayaklanan halka askerlerin açtığı ateş üzerine sekiz kişi öldü. Prensin sarayı yakılıp yıkıldı. 1846'da bu kez Ren'in sanayi merkezi Köln'de halkla ordu karşı karşıya geldi. Bu arada Leipzig'deki ayaklanma sonrasında burjuva demokratların öncülüğünde başlayan yaygın dernekleşme üzerine 1845 yazında Prusya hükümeti, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtladı. Bunun üzerine, eğitim, müzik, jimnastik, av dernekleri demokratik muhalefetin faaliyetlerinin merkezi haline gelmeye başladı.

Ulusal Pazarın Oluşması

Alman burjuvazisi, iktisadi ölçeğin büyümesine başta Prusya devleti olmak üzere, monarşik devlet aygıtlarının engel olduğunu daha büyük güçle hissetmeye başlamıştı. Gerçi Prusya'nın öncülüğüyle gerçekleştirilen *Zollverein* (Gümrük Birliği), iktisadi gelişmenin önünde baş engel olan parçalanmışlığı ortadan kaldırma yönünde dev bir adım olmuştu. Fakat bütünleşme ve *bir tek* ulusal pazar oluşturma sürecinde siyasal yönetimin, Prusya'nın ve prensler arasındaki uzlaşmaların inisiyatifine kalmış olması, burjuvazinin çıkarlarını zedeliyordu. Örneğin, demiryolu yapımının gelişmesine paralel olarak gelişen hisse senedi ve tahvil spekülasyonunun, Prusya devlet tahvilleri ve Junker ipoteklerinin değerinin düşmesine yol açması üzerine, Mayıs 1844'de *Zollverein*'in "patronu" Prusya, bir borsa nizamnamesi çıkararak değerli kağıtların alınıp satılma "özgürlüğünü" kayıtlara bağladı; bu burjuvaziye *Zollverein*'in patronluğunu bizzat üstlenmedikçe, gelişmesini sürdüremeyeceğini öğreten şoklardan yalnızca biriydi. Nitekim David Hansemann, bir Eyalet Meclisi toplantısında, "konu para olunca, bu keyfiliğe rıza gösteremeyiz; para işlerinde bizi akıl yönetmelidir" demişti.

Viyana halkı 14 Mart 1848'de, şehrin göbeğindeki Joseph Meydanı'nda, devrimin ilk kazanımlarından biri olan basından sansürün kaldırılmasını kutluyor. Bu arada halk bir polis merkezine ve cephaneliğe girerek silahlanmıştı. Silahları olmayanların elinde de duvarcı keserleri vardı. Coşku dolu halk, Rus Büyükelçiliği'ne saldırırken, Fransız Büyükelçiliği önünde ise sevgi gösterileri yaptı.

Artan Huzursuzluklar

1847 hasadının kötü sonuçlanması, kıtlığa yol açınca temel gıda maddeleri aşırı pahalılandı. Bu burjuvazinin ve emekçi sınıfların tepkilerini hızlandırıp, şiddetlendirdi. Tekstil üretiminin düşmesi, demiryolu inşaatlarının durması ve bankacılığın gerilemesi, burjuvaların seslerini yükseltmesine yol açtı. Nisan ve Mayıs'ta Almanya'nın hemen her şehrinde halkın ayaklandığı görüldü. Kalabalıklar halinde köyleri gezerek "Hıristiyan kardeşliği aşkına yardım niyaz eden" dilenci çeteleri türedi. 21 Nisan'da Berlin'de yoksul halk, patates tüccarlarının depolarına saldırarak yağmaya girişti ve Prusya süvarisiyle çatıştı.

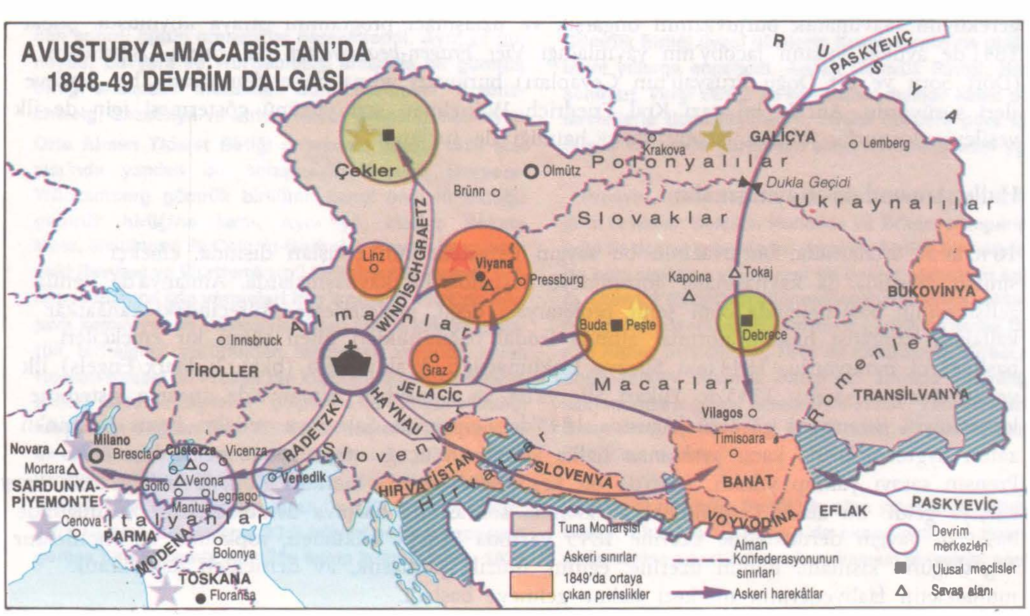
Radikal Burjuvazinin Programı

Bu huzursuzlukları yatıştırma umuduyla Prusya Kralı Friedrich Wilhelm, sekiz Prusya eyaletinin meclislerinden oluşan Prusya Birleşik Meclisi'ni uzun süre sonra yeniden toplantıya çağırdı. Ancak mecliste, burjuva delegelerin anayasa talebini geri çevirdi. Vergiler ve eyaletlerin bütçeleri konusunda ortaya çıkan bir anlaşmazlıktan ötürü, 26 Haziran'da da Birleşik Meclis oturumlarına son verdi. Birleşik Meclis'in toplanmasıyla hiçbir somut sonuç elde edilememiş olsa da, Engels'in deyişiyle "burjuvazi, bütün ülkeyi ayağa kaldırmayı başarmıştı." Almanya'nın her köşesinde tartışmalar alevlendi, toplantılar düzenlenmeye başladı. 12 Eylül 1847'de, Baden'deki Offenburg'da, 1848 Devrimleri'nin iki önemli önderi Hecker ile Struve'nin öncülük ettiği radikal burjuva muhalefeti biraraya geldi; toplantı sonunda yayınlanan bildiride ulusal birliğin yanısıra, söz, basın, örgütlenme ve toplanma özgürlükleri savunuldu.

1848 Devrimleri'nin eşiğinde Almanya'da bu canlanma yaşanırken. Avusturya'da yaprak kımıldamıyordu. Yalnızca 1846'da, Alman köylüleri gibi feodal yükümlülüklerinden bedelini ödeyerek kurtulma hakkı bulunmayan yoksul kır emekçileri, Yukarı Avusturya'nın bazı yörelerinde ayaklanmışlardı. Ancak Fransa'daki Şubat Devrimi'nin yankıları ilk önce Viyana'da ses getirecek ve devrim çürümüş Habsburg İmparatorluğu'nun başkentinde patlak verecekti.

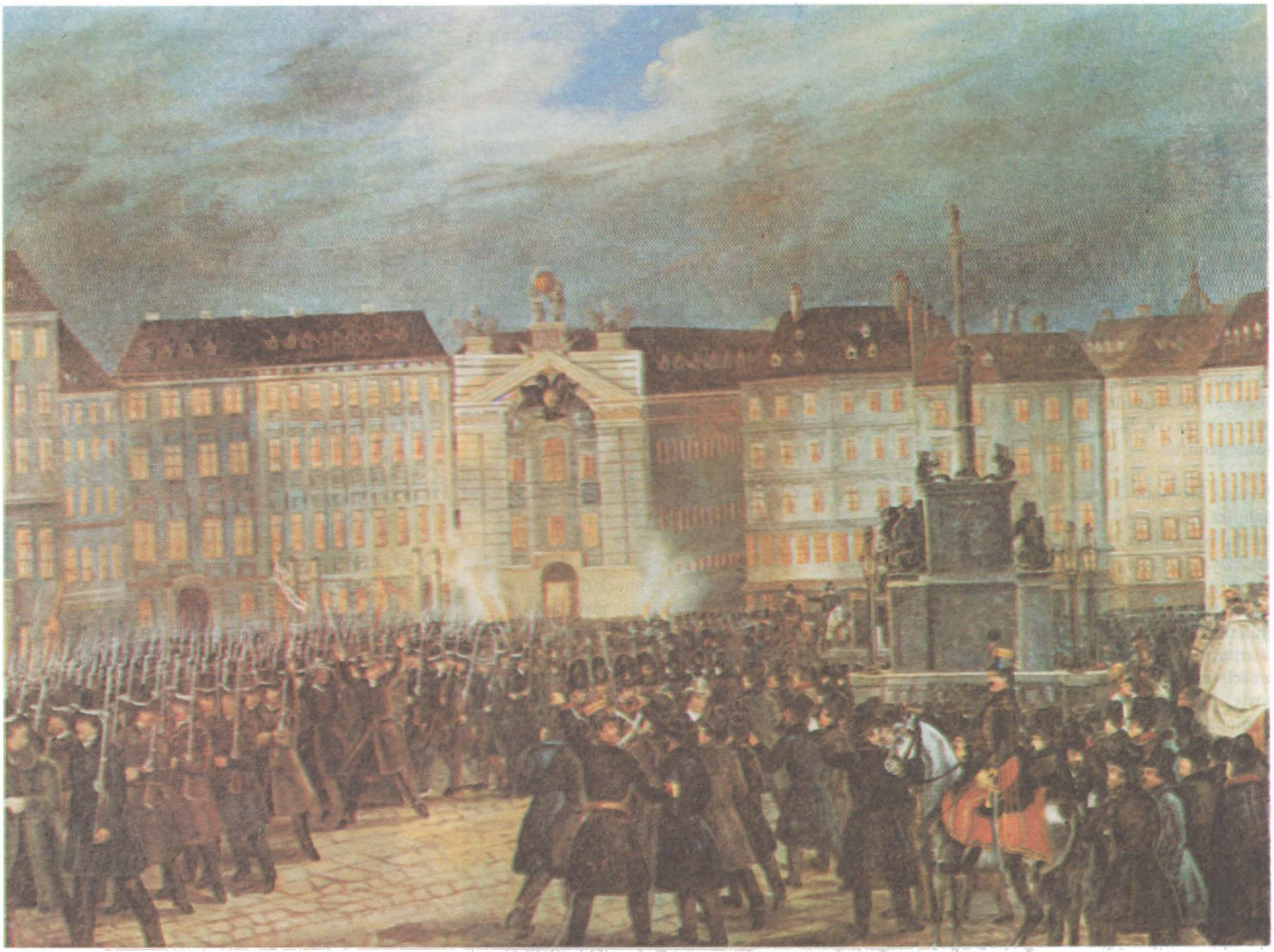
Avusturya-Macaristan'da 1848 Devrimleri

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için devrimin kıvılcımı, Paris'teki Şubat Devrimi oldu. İmparatorluğun Innsbruck, Salzburg, Pressburg, Viyana gibi büyük şehirleri çok geçmeden

Uluslar mozaiği niteliğindeki Habsburg Monarşisi, 1848 Devrimleri'nde ulusal bileşenlerine ayrılma tehdidini açıkça hissetti. Ulusal ayaklanmaların hepsinin üzerine, ordu gücüyle giden Avusturya Monarşisi, Macaristan Devrimi'ni, kutsal müttefiki Rusya'dan destek alarak bastırabildi. Macar ordusunun ana gövdesi, 9 Ağustos 1849'da Temeşvar'da Rus-Avusturya ordularına yenildi. 13 Ağustos'ta ise Vilagoş'da silah bırakarak, devrimin son kalesinin düşüşünü belgeledi.

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

devrim söylentileriyle çalkalanmaya başladı. Fransa'daki devrimin bütün Avrupa devletlerinde yarattığı huzursuzluk, zaten yıllardır iflasın eşiğinde olan Avusturya maliyesini hızla çöküşe sürüklemeye, gündelik yaşamı felce uğratmaya başladı. Burjuvazi ve küçük burjuvazi şilinin değer yitirmesi ihtimaline karşı kağıt paraları gümüş parayla değiştirmek üzere bankalara hücum etti.

Viyana Ayaklanması

12 Mart'ta Viyana'da burjuvazinin, öğrencilerin ve işçilerin katıldığı büyük bir gösteri düzenlendi. İmparatorluk birlikleri toplantıya müdahale ettiler ve çatışmalar çıktı. 13 Mart sabahı Aşağı Avusturya Meclisi toplandı ve bir reform tasarısı üzerinde tartışmaya başladı. Aynı saatlerde binlerce üniversite öğrencisi, polis baskısından, basın üzerindeki yoğun sansürden, kısacası Metternich'in kendisinden ve bütün baskıcı yasalardan kurtulma isteğini dile getiren sloganlar atarak toplantının yapıldığı saraya doğru yürüyüşe geçtiler. Yürüyüş ilerledikçe kalabalık büyüyordu. Saraya varılınca işgal kararı alındı ve toplantı işgal edildi. Oturum başkanı denetimin elinden çıktığını görünce hükümet güçlerini yardıma çağırdı. İşgalcilerin ve göstericilerin üzerine süvari birlikleri sevk edildi. Göstericiler Viyana'nın dar sokaklarına dağıldılar. Süvarilere taş atarak karşı koymaya çalışan halktan birçok kişi öldü. Çatışmalar öğleden sonra da devam etti. Akşama doğru öğrenci ve zanaatkârlara, işçiler ve kalfalar katılmaya başladı. Hükümet güçleri buna karşılık şehir kapılarını kapatınca işçi ve kalfaların bir çoğu şehir duvarlarının dışında kaldı. Ancak dışardakiler ayaklanmalarını sürdürdüler. İşçiler makineleri kırdı, yiyecek satan dükkanları yağmaladı.

Metternich Kaçıyor

Olayların bu boyutlara ulaşmasından tedirgin olan Viyana burjuvazisi, hükümet güçlerinin şehirden çekilmesi ve düzenin sivil muhafızlar tarafından sağlanmasını istedi. Hükümet bu istekleri kabul etti. Ancak, Sivil Muhafızlar da, tıpkı Paris'teki Ulusal muhafızlar gibi

reformlardan yanaydı ve Metternich'in çekilmesini şart koşuyordu. İmparatorluk Konseyi'nin tavizden yana olmasına rağmen, Metternich, her türlü tavize karşıydı. Ona göre, isyancıların üzerine daha fazla askerî güç gönderilmeliydi, Bohemya Prensi Von Windischgraetz de Metternich'in yanında yer aldı, ancak konsey kararında ısrar edince Habsburg İmparatorluğu'nun elli yıllık hizmetkârı Metternich, gizlice Almanya'ya oradan da İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. İmparatorluk Konseyi'nin yerine de çoğu aristokratlardan oluşan bir kabine atandı. Amaç köklü reformlar yapmak değil, halkın öfkesini yatıştırıp onları dağıtmaktı.

13 Mart akşamı öğrenciler askerî silah depolarını basarak binlerce silahı halka dağıttı: düzensizliği gidermek için devriye kolları oluşturuldu. Yönetim bir Ulusal Muhafız örgütünün kurulmasına razı olduğu gibi bunun yanısıra öğrencilerden oluşan Akademik Lejyon adında bağımsız bir birliğin, oluşturulmasına da izin verdi. Viyana görünürde artık devrimcilerin elindeydi.

Burjuvazinin İktidarsızlığı

15 Mart'ta yönetim, daha köklü siyasal tavizler vermek zorunda kaldı. 17 Mart'ta liberal burjuvazinin temsilcilerinin de içinde yer aldığı yeni hükümet temel hak ve özgürlüklerin tanınacağına ve bir anayasa yapılacağına söz verdi. Engels, devrimin bu evresini şöyle yorumlamıştı:

"Viyana devrimi, burjuvaziyi teoride egemen sınıf durumuna getirdi. Yeni hükümetten öyle ödünler koparılmıştı ki, bu ödünler uygulamaya geçirilir ve bir süre devam ettirilirse, kaçınılmaz olarak burjuvazinin üstünlüğünü sağlayacaklardı." Nitekim heyecan çok geçmeden azalmaya başladı. Örneğin, ilk gün Ulusal Muhafız Birliği'ne Akademik Lejyon'un dışında, 30 bin kişi yazılmışken sonraki günler katılanların sayısı düşmeye başladı. Sonuçları yeterli görmeyen radikaller ise, henüz sokaktan çekilme zamanının gelmediğini düşünüyorlardı. Hükümetin politikası, liberal burjuvazi, küçük burjuvazi, işçi ve öğrencilerden oluşan geniş devrimci ittifak içinde ilk çatlakların belirmesine yol açtı. Viyana burjuvazisi, bu ittifakın amaçlarına ulaşmasına önderlik etmek için her bakımdan yetersizdi. Engels, bu yetersizliği şöyle dile getirmişti: "Burjuvazi Metternich tarafından öylesine bir siyasal bilgisizlik içinde tutulmuştu ki, anarşi, sosyalizm, terör ve kapitalistler ile emekçiler arasında mücadelenin yaklaştığını bildiren Paris haberlerinden hiç ama hiçbir şey anlamıyordu... İşçilerin sınıf olarak davrandıkları, ya da özel sınıf çıkarlarını savunmak için ayaklandıklarını hiç görmemişti... İşçileri, anayasa, jüri, basın özgürlüğü vb. gibi tüm noktalar üzerinde kendisi ile anlaşma halinde sanıyordu. Bundan ötürü hiç değilse Mart 1848'de, bütün varlığıyla hareketin içindeydi; ve hareket de, kendi payına burjuvaziyi bir anda, hiç değilse teoride, devletin egemen sınıfı katına yükseltti." Viyanalı liberaller, anayasa vaadinden sonra "yukarıdan" verilecek tavizleri bekledi. Kendi siyasal önderliklerini ortaya çıkarmak için bir şey yapmadı. Devrimci Ulusal Muhafız örgütüne sahip çıkmadı. Öte yandan devrimci mücadelenin sürmesi, zaten güçsüz olan ticareti büsbütün durgunlaştırıyor, sanayi ve ticaret iflasın eşiğine geliyordu. Üstelik burjuvalar, işçi ve öğrencilerin elindeki silahların kendilerine karşı kullanılabileceği kuşkusunu taşıyorlardı.

Öğrencilerin Radikalizmi

Yaklaşık 5 bin silahlı adamla öğrenciler, Avusturya'daki en radikal siyasal güçtü. Başlıca önderleri Dr. Adolf Fischhoff ve Dr. Johann Goldmark olan öğrencilerin büyük çoğunluğu burjuva kökenli, bir kısmı ise, durumlarını korumaya çalışan zanaatkâr ailelerden geliyordu. Üniversiteler yalnızca teknik bilgi üretimiyle programlanmış bir akademik program uyguluyor, toplumsal ve siyasal konularla ilgilenmek öğrenciler için büyük suç sayılıyordu. Basın, toplumsal ve siyasal konularla ilgilenen yayınlar üzerinde yoğun bir sansür vardı. Ayrıca ülkenin genel toplumsal ve ekonomik geriliğine karşın, tıpkı Prusya'daki gibi "aşırı" sayıdaki üniversite mezunlarının işsizliği sorunu bulunuyordu.

İşçi Sınıfı ve Öğrenciler

Öğrenciler kendilerini destekleyen işçilere yakınlık duyuyorlardı. O dönemde Avusturya'da sanayiden çok bankacılık ve borsanın gelişmiş olmasından ötürü imparatorlukta işçi sınıfı toplumsal bir güç olacak ölçüde gelişmiş değildi; devrimci gelenekten yoksundu. Siyasal taleplerini kendiliğinden dile getiremediği gibi, ideolojik temsilcilerden de yoksundu. Öte yandan Viyana dışında varoşlarda yaşadıklarından siyasal hayatın uzağında kalmaya mahkûm gibiydiler.

Ancak işçilerin içinde yaşadıkları maddi koşulların kötülüğü, yeni üretime sokulan makinelere ve zenginlere duydukları nefret, öğrencilerin çağrılarına sempati ile bakmalarına yol açıyordu. Öğrenciler işçileri etkilerken işçiler de öğrencilere güç ve destek sağlıyorlardı. Öğrencilerin işçiler arasında çalışarak onları kendi bağımsız faaliyetlerini yürütme yolunda teşvik etmeleriyle Avusturya İmparatorluğu tarihinde ilk işçi örgütlenmesi olan Viyana İşçi Birliği kuruldu. Öğrencilerle işçiler arasındaki ilişkinin havası, Viyanalı bir işçinin şu sözlerinden anlaşılabilir: "Eğer bizden biri ölürse çok önemi yok ama özgürlüğümüzü borçlu olduğumuz bu güzel genç öğrenci beylerden biri ölürse gerçekten çok yazık olur."

KOSSUTH, LAJOS (1802-1894)

1848 Macar Devrimi'nin ve milliyetçi hareketin önderi Lajoa Kossuth, soylu ama yoksul düşmüş bir ailenin oğlu olarak, 19 eylül 1802'de, Macaristan'ın kuzeydoğusundeki Monok'de doğdu. Hukuk öğrenimi gördükten sonra 1832'da oturumlara katılmayan bir soylunun yerine Pozsony (bugünkü Bratislava) Meclisi'ne girdi. Meclis'teki faaliyetleri sıresında, Kont Szecheny'nin reformcu ve Macar milliyetçi hareketini yaratmaya dönük atılımını desteklerken, bu politikaların ancak Avusturya İmparatorluğu'nun boyunduruğundan kurtulmakla mümkün olabileceğini savunmaya başladı. 1837'de 1. Ferdinand'ın Avusturya tahtına çıkmasından sonra, birçok milliyetçi ve reformcuyla birlikte tutuklanarak beşbuçuk yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Kossuth, 1840'da afla serbest kalınca, çıkarmaya başladığı *Pesti Hırlap* (Peşte Gazetesi) gazetesiyle, Macar milliyetçi hareketinde etkili bir odak oluşturdu. 1844'de kurduğu bir dernekle, Macar sanayiini korumak ve geliştirmek için Avusturya mallarına boykot kampanyalarını örgütledi. 1847'de Peşte milletvekili olarak girdiği Macar Meclisi'nde milliyetçi ve reformcu atılımı tırmandırmaya başladı. Feodal ayrıcalıkların kaldırılması, köylülerin özgürleştirilmesi, basın ve toplanma özgürlüğü, Anayasa ve ulusal bağımsızlığa dayalı bir siyasal programı savunuyordu. Bu doğrultuda Mart 1848 başında yaptığı konuşmalarla yalnızca Macar değil, Avusturya Devrimi'ni de başlatan kıvılcımı ateşlemiş oldu.

17 Mart'ta, Habsburg'lar tarafından onaylanmak zorunda kalınan ilk geçici Macar hükümetine Maliye Bakanı olarak atandı. Nisan 1848'deki reform yasalarının

Karşı devrimci Avusturya ordusunun 12 Haziran'da Prag'da bir gösteri yapmakta olan Çek devrimcilerine saldırmasıyla, altı gün süren barikat savaşı başladı. Engels, "Çek direnişinin Çek feodal beylerine ve Avusturya askerlerine aynı ölçüde karşı olan demokratik bir hareket olduğunu" yazmıştı. Von Windischgraetz'in toplarına yenik düşen Prag'la birlikte Çek milliyetçi hareketi de, Habsburg monarşisine bağlı olan Palacky'nin eline geçti.

çıkarılmasında etkiliydi. Bu arada milliyetçi çizgisine yayılmacı ve şoven boyutlar katarak, karşı devrimin özellikle Hırvatlar aracılığıyla körükleyerek kullanabileceği bir dizi gerilimin doğmasında da payı vardı. Eylül 1848'de Avusturya'nın desteğiyle Macaristan'a giren Hırvat ordusu karşısında, halkı silahlandırma kampanyaları örgütleyerek Savunma Komitesi'nin başına geçti.

Aralık 1848'de yeni Avusturya İmparatoru Franz Joseph, Macaristan'la tek bir devlet içinde birleşeceklerini açıklayıp, Ocak 1849'da Avusturya birlikleri Macar topraklarına girince, Kossuth, Debrecen'e çekildi ve 14 Nisan 1849'da tam bağımsızlık ilan etti. Ancak yeni Macar devleti, kutsal müttefikine yardıma gelen Rus ordularının baskısı karşısında tutunamadı ve Kossuth, yandaşlarıyla birlikte 11 Ağustos'ta kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı.

Padişah Abdülmecit'in himaye ettiği Kossuth, Mart 1850 sonundan itibaren birbuçuk yıl Türkiye'de yaşadı, bu sırada bir Türkçe gramer hazırladı. 1851'de gittiği İngiltere'de, milliyetçi hareketi canlandırmak için bir Ulusal Komite kurdu. 1852'de kısa bir süre Amerika'ya gittikten sonra döndüğü İngiltere'de 1859'a kadar yaşadı; sonraki yıllarını ise Torino'da geçirdi. Kossuth, 1867'deki Macaristan-Avusturya Uzlaşması'na şiddetle karşı çıktı, aynı yıl Peşte'den aday gösterilmesine karşın milletvekilliğini ve ülkesine dönmeyi reddetti.

Bundan sonraki yıllarda siyasal etkinliği kalmayan Kossuth, 20 Mart 1894'de öldü.

İkili İktidar

Devrimci güçlerin çabalarının yoğunlaştığı nisan sonlarında, İmparator liberal bir anayasa için söz verdi. Buna göre temel hak ve özgürlüklerin alanı genişletildiği gibi, iki meclisli bir parlamento kurulacaktı. Üst meclis aristokratlar ve din adamlarından oluşurken, alt meclis vergi ödeyen yurttaşların oy kullanabilecekleri dolaylı bir seçimle oluşturulacaktı. Yapılan düzenlemeler, liberal burjuvaziyi hoşnut etmeye yetmiş, ancak özellikle oy vereceklerin sınırlandırılması öğrencileri öfkelendirmişti. Protestolar sonucunda, hükümet işçi ve hizmetkârlar dışında bütün yetişkin erkek nüfusa oy hakkını tanımaya razı oldu. Bu sınırlamayı da hoşnutsuzlukla karşılayan öğrenciler, büyük bir gösteri düzenlediler. Hükümet, bir geri adım daha attı ve genel oyu kabul etti. Bunun yanısıra iki meclisli parlamento yerine tek meclisli bir parlamento oluşturulacak ve Ulusal Muhafız istekte bulunmadıkça Viyana'ya askerî birlikler sevkedilmeyecekti. Sonunda İmparator Ferdinand, baskılardan kurtulmak ve devrimle başa çıkmak için soluk alabilmek üzere 17 Mayıs'ta Innsbruck'a taşındı. Böylece başkentin denetimi bütünüyle devrimci komitelerin eline kaldı. Ancak böyle bir gelişmeye tahammülü olmayan burjuvazi, radikal unsurlara karşı tavır aldı. Devrimci güçler arasındaki bu çelişkiyi gözleyen hükümet bundan yararlanmak için üniversiteleri kapattı ve Akademik Lejyon'u dağıttığını bildirdi. Yönetimin bu tavrı karşısında Viyana halkı öğrencilerin yanına geçti. Binlerce işçi varoşlardan çıkıp Viyana'ya akmaya başladı. Kentte ilk kez barikatlar kuruldu. Bunun üzerine hükümet geri çekildi. Dr. Alfred Fischoff önderliğinde bir Yurttaşlar Komitesi kuruldu. Ulusal Muhafızlar eski konumunu sürdürdü. İktidar görünürde Habsburg yönetiminde, gerçekte ise devrimci güçlerdeydi. Ancak iktidarı elinde fiilen tutamasa,

devrimci gelişmeler karşısında sinmiş bile olsa Habsburg idare mekanizması, henüz el değmemiş olarak yerli yerinde duruyordu.

Devrimin Yitirdiği Köylülük

Marttaki ayaklanmalar sonucunda hükümetin almak zorunda kaldığı bir karar, devrimin kırsal kesime yayılmasını önlemek açısından önemli oldu. 20 Mart'ta alınan kararla köylüler üzerindeki bütün feodal yükümlülükler kaldırılmıştı. Uygulamaya önce Bohemya ve Moravya'dan başlandı. Daha sonra öbür bölgelere yaygınlaştırıldı. Feodal yükümlülüklerin kaldırılması ile birlikte hükümet, toprak sahiplerine tazminat ödemeyi kabul etti. Böylece köylüler, özgürlüklerini vergi ödeyerek elde etme zorunluluğundan kurtulmuş; bu yönden yapılacak ajitasyonun önü tıkanmış ve köylülüğün devrimci ittifaka katılması engellenmiş oluyordu. Toprak sahipleri de durumdan şikayetçi olmadı. Çünkü, feodal yükümlülüklerin sürmesi, köylüler arasında hoşnutsuzlukları artırdığı gibi, bu tür işletmecilik artık ekonomik olmaktan çıkmıştı. Böylelikle ekonomisi hâlâ büyük ölçüde tarıma dayalı olan Habsburg İmparatorluğu'nda ordu için bir asker deposu olan kırsal kesimin kentle olan bağlantısına müdahale edilerek sadık insan grupları da yaratıldı, demokratik devrimin köylülerin desteğinden yoksun kalması bilinçli bir biçimde sağlandı.

Milliyetçi Ayaklanmalar

I. Ferdinand ve siyasal kurmayları *(kamarilla)*, Viyana'daki güç dengesini kollarken, bir yandan da imparatorluk topraklarındaki milliyetçi ayaklanmaların gidişini lehlerine çevirmeye uğraşıyorlardı. İtalya'da Milano, Piyemonte ve Sardunya Krallığı Habsburglar'a savaş açmış, Venedik bağımsız cumhuriyet ilan etmişti. Moravya, Galiçya, Transilvanya ve Dalmaçya özerklik, Hırvatlar bağımsızlık taleplerini yükseltmişlerdi. Milliyetçi ayaklanmaların ardından, Macaristan ve Bohemya bağımsızlık ilan etme aşamasına gelmişti.

Avusturya-Macaristan'da 1848 Devrimleri'nin bir ayağının "liberalizm"e öbürünün ise milliyetçiliğe dayanması, bir uluslar mozaiği olan Habsburg İmparatorluğu'nun bu özgül yapısından kaynaklanıyordu. Habsburg İmparatorluğu'nun ulusal bileşimi 1848'de şöyle tahmin ediliyordu: Almanlar Yüzde 23, Macarlar yüzde 14, Çek ve Slovaklar yüzde 19, Slovenler yüzde 13, Hırvatlar ve Sırplar yüzde 7, Polonyalılar yüzde 8, Küçük Ruslar yüzde 8, Romenler yüzde 8 ve İtalyanlar yüzde 8. Bu uluslar kesin coğrafi alanlara da sahip değildi. Örneğin Macaristan'da Slovak, Romen, Hırvat, Sırp ve Alman azınlıklar yaşıyordu. Burada en kalabalık ulus olan Macarların toplam nüfusa oranı yüzde 50'nin altındaydı.

Macar Devrimi

Devrim Öncesi Macaristan

Bu koşullarda Macar milliyetçilerinin ilk adımı, 1825'te Kont Stephen Széchenyi'nin çabalarıyla Macar Dil Akademisi'ni kurmak olmuştu. Bunu 1844'de Macarcanın resmi dil olarak kabul

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

18 Mart 1848 öğleden sonra ikide, kalabalık ve neşeli bir halk topluluğu, Kral Friedrich Wilhelm'in sarayının önünde toplanmıştı. Umulan, Kral'ın reformları müjdelemesi ve ordunun şehirden çekileceğini açıklamasıydı. Fakat bundan tek söz edilmeyince, kalabalık "Asker çekilsin! Ordu defolsun!" sesleriyle kaynaşmaya başladı. Bunun üzerine Kral'ın emriyle alana giren süvariler, kılıçlarını çekerek halkın arasına daldılar. Viyana'da olduğu gibi Berlin'de de devrimin ateşini halka saldıran askerler körüklemişti. (Soldaki resimler) Marx 1848'de şöyle yazmıştı: "Prusya burjuvazisinin ve genel olarak Alman burjuvazisinin marttan aralıka kadarki tarihi, Almanya'da saf bir burjuva devriminin *ve bir* Anayasal monarşi *görünümü altında* burjuva egemenliğinin *kurulmasının mümkün olmadığını, mümkün olanın bir feodal mutlakiyetçi karşı devrim veya bir* toplumsal cumhuriyetçi devrim *olduğunu gösteriyor."* Marx'ın *altını çizdiği anlamda bir devrimin olabilmesi, işçi sınıfının ve diğer ezilen sınıfların bağımsız ve hatırı sayılır bir siyasal güç haline gelebilmelerine bağlıydı. Oysa Alman işçi sınıfı, bağımsız siyasal eylem ve örgütlenme bilincine ancak 1848 Devrimi süreci içinde ulaşmaktaydı. 1848'de bir işçi heyetini, Ren bölgesindeki bir Belediye Meclisi'ne dilekçe sunarken gösteren resim, bu durumu yansıtıyor. Meclis'i oluşturan burjuvalar işçi temsilcilerinin başvurularını dinlerken bir yandan sıkıntıdan ter döküyor, bir yandan ise işçilerin bu "münasebetsizliği"ne bir son vermek isteğiyle, buna kalkışırlarsa başlarına geleceği kestirememenin tereddüdünü yansıtıyorlar. İşçiler ise, açık pencereden kent meydanında toplanmış kalabalığı göstererek, talepleri kabul edilmediği takdirde olabilecekleri işaret ediyorlar. Egemenlik mevkiinde bulunan burjuvaların ürkeklik ve tedirginliği ile "yönetilen" işçilerin kararlılık ve güçlerinin bilincinde oluşu, 1848 Devrimi boyunca süren gerilimi yansıtıyor. Bu gerilim burjuvaların kendilerini mutlakiyetçi, karşı devrimin kollarına atmasıyla kopuş noktasına varacaktı.(üstte)*

Lajos Kossuth, *önce Macar Meclisi'nde, ardından Viyana'da yaptığı devrimci konuşmalarla, Macar milliyetçi ayaklanmasının yanısıra, Avusturya Devrimi'ni başlatan kıvılcımı yaktı. Temsilî resimde, halkı vatanlarını savunmak için gönüllü savaşmaya çağırırken görülen* Kossuth, *14 Nisan 1849'da Macaristan'ın bağımsızlığını ilan etti; Macar orduları 24 Nisan'da Peşte'yi, 21 Mayıs'ta da Buda'yı aldılar. Avusturya Hükümeti Rus Çarı I. Nikola'dan yardım istemek zorunda kaldı.*

edilmesi izledi. Lajas Kossuth'un 1848'de Macar özerkliği bayrağını yükseltirken temel dayanaklardan biri, 1844 dil devrimi oldu.

Toplumsal Yapı

Macaristan 1848'de, o sıra ülkeyi dolaşan bir gezginin anılarında dile getirdiğine göre, bir Avrupa ülkesinden çok, bir "Asya ülkesi"ni andırıyordu. Köylülük feodal yükümlülükler altında olmakla birlikte Macar soyluluğunun yapısı, Batı Avrupa'dakinden farklıydı. Sahip olduğu toprağın büyüklüğü ne olursa olsun, her "özgür insan" soylu olarak sınıflandırılırdı. Örneğin Avusturya'da 353 kişiden biri Bohemya'da 828 kişiden biri "soylu" iken Macaristan'da ondört kişiden biri "soylu" sayılıyordu. Bu soylular keyfi olarak tutuklanamaz, yol ve köprü vergisi vermezlerdi ve daha da önemlisi oy verme hakkına sahiplerdi. Ilımlı önder Kont Széchenyi'nin 1848'de Don üzerinde inşa ettirdiği asma köprü yalnızca ülke ticaretini canlandırmak bakımından değil, getirdiği sembolik "köprü vergisi" ile soyluların vergi bağışıklığını kırarak yeni bir dönemi başlatmıştı.

İlk Kıvılcım

Viyana'nın yanısıra Macaristan ve Bohemya, Habsburg İmparatorluğu'ndaki başlıca devrim merkezleri oldular. Kossuth'un 3 Mart'ta Macar Meclisi'nde yaptığı konuşma, devrimin "ilk kıvılcım"ı olmuştu. Meclis 15 Mart'ta yeni Macar devletinin anayasasını kabul ederek yerini sınırlı sayıda seçmenin oylarıyla seçilen yeni bir parlamentoya bıraktı. Hükümet geleneksel başkent Budapeşte'ye taşındı. İmparatorluk ordusundan bağımsız bir ordu kuruldu ve Macaristan kendi bütçesini yapma hakkını kazandı. Artık bağımsız olarak belirleyeceği dış siyasetini yürütmek üzere Viyana'ya bir tür elçi atadı. Transilvanya ve Hırvatistan da Macaristan sınırları içine alındı.

İmparatorluk hükümeti uzun tartışmalardan sonra yeni anayasayı onayladı. Macaristan "yukardan" bir devrimle dışarıya karşı da özerkliğini resmen sağlamış oldu. Kont Lois Betthyany başbakanlığa atandı. Parlamentoda soylular, hükümette ise burjuvazı çoğunluktaydı. Mart sonlarına doğru yeni hükümet, Mart Yasaları olarak anılacak bir dizi yasa çıkardı. Basın üzerindeki sansür kaldırıldı, yargılamada jüri esası getirildi. Katılabilmek için mülk sahipliği şartı aranan Ulusal Muhafız örgütü oluşturuldu; din özgürlüğü ve eşitliği tanındı. Mart Yasaları yalnızca temel hak ve özgürlüklerle sınırlı kalmadı. Serflik bütünüyle kaldırıldığı gibi, soyluların vergi bağışıklığına da son verildi. Ancak bunlarla çelişen bir başka karar, kendilerine toprak dağıtılmış olmayan köylülerin emek hizmeti sunmaları da zorunlu kılıyordu. Böylece hukuki olarak son verilen serflik ilişkileri gerçek ilişki olarak sürüyordu. Böyle bir yolun tutulmasında temel güdü, "aşağıdan" gelecek bir devrimin önüne geçmekti. Nisanda ilk tepkiler görüldü. Topraklar işgal edildi, soyluların mülkleri tahrip edildi.

Alman İşçi Sınıfının İlk Ulusal Örgütü: İşçi Kardeşliği

Burjuvazi -sadece Fransa değil tüm Avrupa burjuvazisi- 1789'u hiç unutmadı. 1789, herkese burjuvazinin kendi egemenliğini kurmak için giriştiği bir devrimin bile, burjuvazinin varlığını tehdit edecek taleplerin doğmasına yol açacağını göatermişti. Bu yüzden 1789 sonrası devrimlerinde burjuvazi hareketin sınıfsal bir nitelik kazanmaması için çok daha çaba ve özen gösterdi; sürekli olarak sınıf temelli örgütlerin yerine konabilecek örgütlenme biçimlerini araştırdı. Sınıfın bütünlüğünü, eskiden kalma çalışma örgütlerini modern koşullara uyarlayarak parçalama konusunda, özellikle Alman burjuvazisinin ve Prusya Devleti'nin başarılı olduğu söylenebilir.

1848 İlkbaharı'ndaki devrimci dalganın yükaelişi sırasında işçiler ve kalfalar, radikal küçük burjuvalar ve burjuva liberalleri ile birlikte tavır almışlardı. Devrimin ilk günlerinde ise işçilere birtakım yurttaşlık haklarının verilmesi va yaşam koşullarının iyilaştirilmesi, burjuvazinin talepler listesinde yer alabilmişti. Ancak zaman geçtikçe, işçilerle ilgili hukuki ve maddi taleplerin unutulduğu görüldü. Özellikle Paris'te işçi sınıfı ile burjuvazinin ayrışmasını belirginleştiren Haziran ayaklanmasından sonra, Alman burjuvazisi işçilere karşı duyarsızlaştı; bunun da ötesinde sertleşti. Ücretliler için yaşamı zorlaştıran yeni vergi düzenlemeleri getirildi, kitlesel işten çıkarmalar başladı, aylarca sözü edilen ücret artışları gerçekleştirilmedi. Bu saldırı karşısında işçilerin ekonomik ve siyasal ve iktisadi mücadelelerinin örgütlenme sorunu gündeme gelmişti.

Oysa 1848'de Almanya'da işçi kitlesinin ve hareketinin ana kitlesini oluşturan işçiler ve çoğu gezginci olan kalfalar, zanaat/manüfaktür ile modern sanayi arasında sallantıda bulunan ekonomik yapının çalışma tarzı ve kültürüne dayanan eski lonca tipi dernekler çerçevesine sıkışıp kalmışlardı. Breslau, Düsseldorf, Hamburg, Frankfurt, Hanau, Koblenz, Marburg ve Nürnberg gibi sosyalistlerin etkili olabildiği büyükçe merkezler bir yana bırakılırsa, 1848 İlkbaharı'ndan aonra kurulan derneklerin çoğu işçi kimliğinden çok meslekî kimliğe sahip çıkan, işçi sınıfının tümünü kapsayan bir dayanışma perspektifine sahip bulunmayan eski tip örgütlerdi. Bu örgütlerdeki işçilerin çoğu -birçok yerde tüm üyeleriyle birlikte dernekler- aynı zamanda çevredeki küçük burjuva demokratik derneklere üyeydiler.

Bu açmazı meslekî düzeyde aşmaya yönelik iki girişim, 1848 Yazı'nda matbaa ve sigara işçilerinden geldi. İlk işçi yayın organı olan *Typographia*'yı Leipzig'de çıkartmaya başlayan ve öteden beri Alman işçilerinin "seçkinleri" gözüyle bakılan matbaa işçileri, Haziran'da Mainz'da toplanarak *Nationale Buchdruckergehilfenverband*'ı (Ulusal Matbaacı Çırakları Birliği) kurdular. Ardından Berlin, Dresden ve Potsdam'da genel ücret hakkı talebiyle grevler örgütlediler; grev kırıcılarının adlarını derneklerinin yayın organı *Gutenberg*'de açıkladılar. Bu örgütün gördüğü ilgiden rahatsız olan matbaa sahipleri, ağustos sonunda işçilerle işverenleri aynı çatı altında biraraya getirmek amacıyla *Zentralverein der deutschen Buchdrucker*'ı (Alman Matbaacıları Merkaz Derneği) kurdularsa da başarılı olamadılar. Matbaa emekçilerinin örneğini izleyen sigara işçileri de Berlin'de bir kongre toplayarak *Reichsverein der Zigarrenmacher*'i (İmparatorluk Sigara Yapımcıları Derneği) kurdular.

Ancak en önemli ve çığır açıcı girişimi, Berlin'de Stephan Born yürütüyordu. 1848 Davrimi'nin başlamasıyla birlikte, işçileri örgütlemek için Marx'ın talimatıyla Berlin'e gelen Born, işçilerin bilinç düzeyinin düşüklüğünden hareketle işçileri reformist talepler etrafında topar-

lamaya girişmişti. Arkadaşı, altın işçisi Bisky ile birlikte nisan ortasında *Zentralkomitee für Arbeiter*'i (İşçi Merkez Komitesi) kurdu. Komite adına, *Das Volk-Sozialistische Zeitschrift* (Halk- Sosyalist Dergi) adıyla bir dergi çıkarmaya başladı. Born bu dergide, loncacı-meslekçi alışkanlıklara çok fazla çatmadan, bağımsız ve genel bir işçi örgütü fikrini işlemeye başladı.

Bu arada Frankfurt'ta 14 Temmuz - 18 Ağuatos arasında, 200 zanaatkâr ustasının katıldığı bir Alman Sanayi Kongresi toplandı. Modern hukuki ve toplumsal koşullara rağmen lonca yapısını sürdürmekte direnen ustalar tarafından kongreye katılmalarına izin verilmeyen kalfaların oluşturduğu birçok işçi derneği, 20 Temmuz'da, Kassel'li profesör Karl Georg Winkelbach önderliğinde bir karşı kongre örgütlediler. Bu çekişmenin canlandırdığı tartışma ortamını iyi değerlendiren Born, yaygın bir çağrı yaparak, işçileri ve kalfaları Berlin'de bir işçi kongresinde biraraya gelmeye çağırdı.

Born'un çağrısı üzerine 23 Ağustos-3 Eylül 1848 tarihlerinde Berlin'de biraraya gelen, Leipzig, Chemnitz, Berlin, Hamburg gibi Kuzey Alman sanayi merkezlerinden 30 kadar dernek, Alman işçi sınıfının ilk ulusal örgütü olan *Die Arbeiterverbrüderung*'u (İşçi Kardeşliği) kurdu. Merkezi Leipzig olarak belirlenen derneğin merkez komitesine Born'un yanısıra terzi kalfası Georg Kuck ve fen işçisi Franz Schwenninger seçildi. Derneğin yayını *Die Verbrüderung-Korrespondenzblatt aller deutschen Arbeiter* (Kardeşlik-Tüm Alman İşçilerinin Haberleşme Gazetesi) 3 Ekim'de yayınlanmaya başlandı.

İşçi Kardeşliği, Almanya'nın her yerinde işçiler tarafından coşkuyla karşılandı ve yaklaşık iki ay içinde 100 kadar işçi derneği bu ulusal örgüte katıldı. Dernek ve *Die Verbrüderung* gazetesi, devlet tarafından desteklenen üretim kooperatiflerine dayalı bir ekonomik ve toplumsal ütopyanın propegandasını yapıyor ve loncacılığa karşı üretim kooperatifleri alternatifini yerleştirmeye çalışırken de küçük çaplı zanaatkârları örgütlemeye de özen gösteriyordu. Derneğin : "Toplumsal, demokratik ve kardeşçe" olan şiarı ve *İşçi Kardeşliği* adı, sınıfsal dayanışmayı eski zenaatkâr shiâkıyla bağdeştırmaya elverişli çağrışımlara sahipti. Bunun yanısıra, Alman siyasal yaşamında önemli bir yenilik olan, kadın işçilerin sorunları da, dernekte ele alındı, kadın hakları savunucusu Luise Otto da sık sık *Die Verbrüderung*'a yazılar yazdı.

1848 sonlarına doğru, işçiler arasında burjuvazinin ve küçük burjuvazinin kendilerine ihanet ettiği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Prusya Devrimi'nin bastırılması ve Frankfurt Ulusal Meclisi'nin monarşiyle uzlaşma eğilimleri işçileri tedirgin ediyordu. Bu durum, *İşçi Kardeşliği*'nin de radikalleşmesine ve siyasallaşmasına zemin hazırladı. Leipzig'deki *İşçi Kardeşliği* Merkez Komitesi, 1848 sonlarında büyük bir Saksonya İşçileri Kongresi toplayarak gövde gösterisi yaptı. *Die Verbrüderung*'da da sık sık Marx'ın gazetesi *Neue Rheinische Zeitung*'dan (Yeni Ren Gazetesi) yazılar iktibas edilmeye başlandı.

28-29 Ocak 1849'da Heidelberg'de toplanan Güneybatı (Württemberg, Baden, Hessen, Bavyera) Alman İşçi Dernekleri Kongresi, güneyde çok güçsüz olan *İşçi Kardeşliği* için müthiş bir fırsattı. Kongreyi düzenleyen işçi derneklerinin amacı, *İşçi Kardeşliği* ile, 1848 Temmuzu'nda Frankfurt'ta loncacı kalfalar tarafından kurulmuş bulunan *Allgemeine deutsche Arbeiterkongress*'i (Genel Alman İşçiler Kongresi) biraraya getirmekti. Marx'la yakın işbirliği içinde olan, *Neue Deutsche Zeitung* (Yeni Alman Gazetesi) redaktörü Joseph Weydemeyer'in de desteğini alan Born, üstün örgütçü ve hatip yeteneğiyle bu kongrede loncacıları altederek, Leipzig'de düzenlenecek bir kongreyle yeni bir birleşik işçi örgütü kurulmasını kabul ettirdi. Kurulacak yeni örgütün adı *Allgemeine deutsche Arbeiterbund* (Genel Alman İşçileri Birliği) olacaktı. Born, şubat başında Köln'e giderek Marx'la kurulacak bu yeni örgüt üzerine uzun uzun görüş alışverişinde bulundu

İşçi Kardeşliği, Şubat ve Mart 1849'da oldukça etki uyandıran bir anayasa kampanyası yürüttü. Frankfurt Ulusal Meclisi'nin Anayasa Tasarısı, fabrika işçilerini, zanaatkâr kalfalarını, gündelikçi işçileri, hizmetçileri, rençberleri ve yoksulluk yardımı alanları "kendi kendine yeterli olmayanlar" diye tanımlayarak oy hakkından mahrum bırakıyordu. *İşçi Kardeşliği*, "işçilerle kalfaları, reşit olmayanlarla, serserilerle ve haydutlarla hukuken bir tutan" bu taslağa karşı büyük bir propaganda ve imza kampanyası yürüttü. Şubat 1849'da o zamana kadar pek dile getirmedikleri birçok talebi bir program olarak ortaya koydu: Çalışma süresinin kısaltılması, iş mahkemeleri kurulması, fabrika düzeninin demokratikleştirilmesi, sağlık fonlarında özyönetimin kurulması, genel ücret hakkı, 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması ve sendikalaşma hakkı gibi... Born'un 6 Mart'ta Leipzig'de yaptığı konuşmada söyledikleriyle, *İşçi Kardeşliği* bütün bu taleplerin ötesinde, işçilerin mücadelesinin doğrudan doğruya siyasal nitelikli olduğunu ilk kez açıkça ortaya koydu: "İşçiler, her şeyden önce her alanda halkın egemenliğini gerçekleştirmeye çalışmalıdır; işçiler herşeyden önce demokrat olmalıdır."

En azından Born üzerindeki etkisiyle, *İşçi Kardeşliği*'nin bu siyasalleşmasında büyük payı bulunan Marx ve *Neue Rheinische Zeitung* çevresindeki arkadaşları da bu sırada Ren bölgesindeki işçi derneklerini Alman işçi sınıfının bu ilk ulusal örgütündeki gelişmeleri daha da hızlandıracak bir odağa dönüştürmeye çalışıyorlardı. Bu çabada temel araç, *Kölner Arbeiterverein*'di (Köln İşçi Derneği). Dernek, Marx Köln'e gelmeden kısa bir süre önce 13 Nisan 1848'de küçük burjuva radikalleri, Blanqui, Weitling ve Blanc yanlılarından oluşan 300 kişilik bir işçi ve aydın topluluğu tarafından kurulmuştu. Başkanlığa getirilen yoksul dostu hekim Gottschalk, insan sevgisine ve eşitlikçilik anlayışına sahip, Blanc yanlısı bir ütopyacı sosyalist; Engels'e göre ise "tam bir kof beyinli" idi. Temmuz 1848'de Gottschalk'ın hapse girmesinden sonra derneğin inisiyatifi Marx ve arkadaşlarına geçti. 1848 sonunda hapisten çıktığında "işçilerin sefaletiyle, yoksulların açlığıyla sadece bilimsel ve doktriner yönden ilgilendiğini" söyleyen Gottschalk'ın Marx'a yönelttiği saldırı etkisiz kaldı. *Neue Rheinische Zeitung*, radikal demokrat gazete *Neue Kölnische Zeitung*'un (Yeni Köln gazetesi) da desteğini alarak, işçi derneklerini demokratik derneklerden ayrılıp *İşçi Kardeşliği*'ne katılmaya ve kurulacak işçi örgütü için çalışmaya çağırdılar. *Köln İşçi Derneği*, Nisan'da Marx'ın "Ücretli Emek ve Sermaye" makalesini tartışma toplantıları düzenledi ve bu makaleyi çoğaltarak Ren bölgesindeki işçi derneklerine dağıttı. *Die Verbrüderung* da makaleyi yayınladı. 6 Mayıs 1849'da Ren ve Vestfalya bölgesindeki bütün işçi dernekleri, *Köln İşçi Derneği*'nin çağrısı üzerine Köln'de toplandılar. Ancak Ren bölgesinde birçok yerde barikatlar kurulduğu ve devrim son mücadelelerini verdiği için kongre birkaç saatte dağılmak zorunda kaldı. Zaten devrimin yenilgisi üzerine varolan bütün tasarılar gerçekleşme imkânlarından yoksun bırakılmıştı.

Karşı devrimin kesin zaferi, kurulması kararlaştırılan yeni işçi örgütünü de bir hayal haline getirdi. Gene de *İşçi Kardeşliği*, Dresden'de ve Baden'de devrimci saflarda savaşan Born'un Almanya'dan kaçmasına rağmen faaliyetlerine son vermemekte direndi. Hattâ Şubat 1850'de Leipzig'de, toplam 15.404 işçiyi ve kalfayı temsil eden delegeleriyle 2. Genel Kurulu'nu toplamayı başardı. Ancak bu örgüte daha fazla tahammül edemeyen Prusya Devleti, 1850 Mayısı'nda önce Berlin, Breslau, Königsberg örgütlerini, kısa bir süre sonra da Leipzig'deki *İşçi Kardeşliği* Merkezi'ni kapattı. *Ulusal Matbaacı Çırakları Birliği* aynı yıl, *İmparatorluk Sigara Yapımcıları Birliği* de ertesi yıl kapatıldı.

Kapatılmadan az önce, Württemberg Prenalliği'nde kaleme alınan bir polis raporu *İşçi Kardeşliği*'ni "Kardeşlik adı altında Alman sosyalizmini geliştiren bir örgüt" olarak damgalamıştı. Oysa örgütün yayını *Die Verbrüderung*'da, kapatılmadan bir ay önce Steingruber imzasıyla yayınlanan bir makalede "toplumsal devrim, anarşiye ve herkesin zarar görmesine yolaçacağı için" reddediliyor, "bütün partilerin uzlaşmasıyla, zenginle yoksul arasındaki uçurumu kapatacak toplumsal reformların yapılması" savunuluyordu. Sınıflar arası dayanışmayı ve uzlaşmayı temel alan bu sözler, *İşçi Kardeşliği*'nin gerçekten onyıllar sonraki Alman sosyalizminin (sosyal demokrasinin) ana kaynağı olarak yorumlanmasını doğrular niteliktedir.

Alman işçi sınıfının ulusal çapta ve lonca, meslek çerçevesini aşan ilk örgütü olan *İşçi Kardeşliği* 1850'ler ve 1860'lar için önemli bir kadro ve deneyim birikimini de miras olarak bırakmıştır.

TANIL BORA

Mart 1849'da, Ren bölgesindeki Lennep ili İşçi Dernekleri Birliği, işçilerin içinde bulunduğu sefaleti Berlin 2. Meclisi'ne hitaben anlatan bir bildiri kaleme almıştı: "Wuppertal işçileri! Bizle bir olun, gidin ve siz de bizim yaptığımızı yapın! Eğer bu şekilde davranamıyorsanız, gelin birlikte radikal bir yol tutturalım. Birlikten kuvvet doğar!"

Macar Devrimi'nin Açmazı

Macarlar, ulusal bağımsızlıklarını kazanmışlardı ama kendileri, Macar olmayan uluslar üzerinde egemenlik kurma yolunu tutuyorlardı. Transilvanya ve Hırvatistan'ı topraklarına kattıktan sonra seçme hakkı verdikleri toprak sahiplerine Macarca konuşma zorunluluğu getirdiler. Böylece Macar Devrimi, işçi ve köylüleri dışarıda bırakarak derinleştirdiği sınıfsal çelişkiye, Macar olmayan ulusları dışlayarak ulusal çelişkiyi de eklemişti. Bu yanlış politika etkisini çabuk gösterdi. 15 Mart'ta Peşte'de çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu kalabalık bir grup, radikal bir platform oluşturması isteğiyle başkaldırdı. Sivil bir milis gücüyle birlikte yerel bir devrimci komite kuruldu. Bu komitenin önderi ünlü şair Sandor Petöfi idi. Batı Avrupa özellikle de Fransız cumhuriyetçi geleneğinin etkisi altındaki hareket, aristokratlardan nefret ediyor ve alt sınıflara sempati ile bakıyordu. Petöfi ve yandaşları hareketlerinin Kossuth'un düşünceleri ile aynı doğrultuda olduğuna inanıyorlardı. Ancak bir grup üniversite öğrencisi, Kossuth'u ziyaret ederek düşüncelerini açtıklarında, Kossuth onlara toplumun alt sınıflarından, işçilerden, köylülerden zanaatkârlardan uzak durmalarını öğütledi. Kossuth, ırkçı öğelerin ağır bastığı Macar milliyetçiliğini de arkasına almak istiyordu. Oysa Petöfi önderliğindeki radikaller, Macar milliyetçiliğini benimsemekle birlikte, bu milliyetçiliğin etnik kökenlere dayandırılmasına karşıydılar. Kaldı ki 15 Mart'taki Budapeşte ayaklanmasını Yahudiler, Slovenler, Romenler, Macarlar hep birlikte gerçekleştirmişlerdi. Oysa bu ulusları seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakan Kossuth ve parlamento açısından Macaristan demek Macarlar anlamına geliyordu.

Habsburglar'ın Oyunu

Macar milliyetçiliğinin güçlenmesinden huzursuz olan Habsburglar, bu tehlikeye karşı, Macaristan'daki azınlıkları desteklemeye başladı. 23 Mart'ta Hırvat milliyetçileriyle ilişki içindeki Baron Josip Jelačić Hırvatistan genel valiliğine getirildi. Hırvat memurlara Macar hükümetinin düzenlemelerine uymamayı emreden Jelačić, Hırvatistan da askeri güç toplamaya başladı. Hırvat direnişi karşısında hayal kırıklığına uğrayan Kossuth da İtalya'da sürmekte olan savaş için Avusturya ordusuna fazla asker verme talebini geri çevirdi. Bu gerilim sürerken Haziran başında, görevinden alınan Jelačić, karara uymayarak Hırvatistan'da savaş hazırlıklarını sürdürdü. Temmuz başında taraflar açıkça karşı karşıyaydı. İmparatorluk saldırı için uygun zamanı kollarken Kossuth, Macar parlamentosundan ülkenin tehlikede olduğunu açıklamasını ve 200 bin kişiyi silah altına almasını istedi. Macar hükümetinin imparatorlukla yapmak istediği bütün pazarlıklar sonuçsuz kaldı. Ağustos sonunda Macaristan'a özerklik sağlayan Mart Yasaları yürürlükten kaldırıldı. Eylülde de Jelačić, Macaristan'ı işgal etti. Ilımlı Macar önderler Kossuth'u hükümet kurma fikrinden vazgeçirdiler ama Macar devrimi artık açık bir savaşa dönüşmüş, devrim ve karşı devrim arasındaki ilk askerî cephe açılmıştı.

Bohemya Devrimi

Milliyetçi unsurların ağır bastığı bir başka devrim Bohemya'da oldu. Çoğu Alman olan Bohemya soyluları, Habsburg İmparatorluğu'na sadakatle bağlıydılar. Soyluların denetimindeki Bohemya meclisi, Avusturya egemenliğine karşı bir direniş göstermedi. Bohemya'da 2 milyon Almana karşılık 3 milyon Slav yaşıyordu. Şehirlerdeki çoğunluğun Almanlardan oluşmasına karşılık kırsal kesimde Slavlar çoğunluktaydı. Ancak serflik boyunduruğu altındaki köylüler arasında milliyetçi özlemler henüz gelişmemişti.

Ulusal bağımsızlık yönündeki ilk hareket Prag'dan geldi. Mart'taki gösteriler, Alman ve Çeklerin katılımıyla ortaklaşa düzenlenmişti. Gösterilerin amacı, temel hak ve özgürlüklerin sağlanmasıydı. Ancak Çek milliyetçileri "Mart Yasaları" ile Macaristan'a tanınan hakların kendilerine de tanınmasını isteyince bu talepleri Almanlar değil, Çek küçük burjuvazisi destekledi. Devrimciler, hem işçileri, hem de köylüleri kazanmak için "Çalışmanın örgütlenmesi"ni ve serfliğe son verilmesini talepleri arasına aldılar. Ulusal bağımsızlık taleplerinde de birtakım yumuşamalar yaptılar. Tarihçi František Palackỳ ve gazeteci Karel Havlĭček önderliğindeki Çekler 22 Mart'ta İmparatorluk Meclisi'ne bir dilekçe vererek Bohemya, Moravya ve Avusturya Silezyası'ndan oluşacak, Macar modelinde özerk bir Çek devletinde Alman ve Çek dilleri arasında eşitlik sağlanmasını talep ettiler.

Dilekçeye 8 Nisan'da verilen karşılıkta, resmî yazışmalarda iki dil arasında eşitliğin sağlanması ve Prag'da ayrı bir Bohemya yönetiminin kurulması uygun görülüyordu. Bohemya'nın diğer Slav bölgeleri ile birleşmesi konusunun ise temmuzda toplanacak İmparatorluk Meclisi'ne bırakılması gerektiği bildiriliyordu.

Barikatların Kuruluşu

Bu arada Almanya'da, Frankfurt kentinde Alman birliğinin sağlanması hazırlıklarını yürütmek için ulusal bir meclis toplanmıştı. Ulusal Meclis tarafından, Alman toprakları içinde sayıldığı için Palackỳ Bohemya temsilcisi olarak toplantıya çağrıldı. Çekler, Frankfurt Ulusal Meclisi'nin Bohemya'yı "Alman" sayan tutumundan tedirgin oldular. Bunu dengelemek için Haziran'da bir Pan-Slav Kongresi düzenlediler. Çek ve Slovaklar'ın çoğunlukta olduğu kongreye Polonya,

Prusya'da ve dolayısıyla Almanya'da devrimin en önemli anı, Berlin ayaklanmasının olduğu 18 Mart 1848 gecesiydi. Yaklaşık 14 bin askere karşı ayaklanmacılar tahminlere göre 3-4 binden fazla değildi. Ancak barikatların arkasındaki bu 3-4 bin kişi, kendilerine yiyecek getiren, yaralarını saran, silah, sopa, taş yetiştiriren binlerce insanın desteğine sahipti. 18 Mart gecesinin bir tanığı şöyle yazmıştı: "Barikatlarda mücadele azmi ve cesareti görülmemiş boyutlardaydı ve denilebilir ki, her top atışından sonra daha da büyüyordu. Barikata yönelik bir saldırı olmadığı sürece insan grupları canlı bir biçimde sohbet edip eğlenerek vakit geçiriyorlardı. Ordunun yaklaştığı görüldüğü anda, gruplar yıldırım hızıyla dağılıyor, herkes görev yerine gidiyor, kimisi barikatta ateş edebilmek için açılmış bir deliğin arkasına geçiyor, kimisi taş atabilmek için damlara çıkıyordu." Resimde, barikatların ardında kurşun döken çocuk ve kadınların olduğu bir grup görülüyor.

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

Mayıs 1849'da Baden Devrimi'ni korumak için oluşan gönüllü askerî güçler, devrimci enternasyonalizmin en canlı simgesi oldular. 6 bin kişilik bu güç, tamamiyle zanaatkârlar, işçiler ve Avrupa'nın her yerinden gelmiş devrimcilerden oluşuyordu. Polonyalı bir gönüllü şöyle yazmıştı: "Baden'de söz konusu olan sadece ortak dava için değil, aynı zamanda ortak düşmana karşı mücadeleydi. Çünkü Alman halkını ezenler aynı zamanda Polonya'yı ve diğer bütün ulusları da ezenlerdir."

Rudvenya, Güney Slavlar ve İmparatorluk dışındaki Slavlardan da temsilciler çağrılmıştı.

Kongrenin canlı geçmesi Prag'da büyük umutlar yarattı. Kongrenin sona erdiği gün, genç radikaller, özellikle üniversite öğrencileri bağımsız bir Çek cumhuriyeti kurmak için ayaklandılar. İşsizlikten ve pahalılıktan şikayetçi olan işçiler öğrencilere destek verdiler. Esnaf ve zanaatkârlar zaten marttan beri Çek devrimcilerini destekliyordu. Böylece Prag'da ilk barikatlar kuruldu.

12 Haziran'da Bohemya Valisi Prens Windischgraetz'in eşi gösteriler sırasında bir kaza sonucu öldürülünce zaten milliyetçi ayaklanmalara şiddetle karşı çıkan vali, isyanı bastırmak için hazırlıklara başladı. Askerî hazırlıkları gören işçi ve öğrenciler gösterilerini yoğunlaştırdılar. Sokak barikatları genişletildi. Valinin Sarayı yakıldı. Çatışmalar başladı. Askerler, dar sokaklarda süren barikat savaşında başarılı olamadılar. Devrimcilerin köylülerin desteğini kazanma çabaları ise boşa çıktı. Palackỳ gibi ılımlı önderler araya girerek şiddeti önlemeye çalıştılarsa da çatışmanın önüne geçmek imkânsızdı. 16 Haziran'da birliklerini tamamen Prag'ın dışına çeken Windischgraetz kenti yoğun top atışına tuttu. Askerler Prag'a girdi. Kentte sıkıyönetim ilan edildi. Bütün devrimci kuruluşlar ortadan kaldırıldı, birçok devrimci öldürüldü ve yüzlercesi tutuklandı.

Viyana'da Devrim'in Bunalımı

Bu arada Viyana'da koşullar hızla kötüleşiyordu. Ekonomi tam bir durgunluğa girmişti. Özellikle esnafın işleri çok kötü gidiyor, günlerce birşey satamadıkları oluyordu. Dirlik ve düzeni devrimci komitelerin sağlaması ise resmî polis gücünü huzursuz ediyordu. Bahar aylarında, Dr. Fischhoff başkanlığındaki Kamu Selameti Komitesi, Ulusal Muhafız ile işbirliğine girip yönetimi ele alıncaya kadar "suçluluk" oranlarında tırmanma gözlendi. Tabii bu resmi "suçluluk" vakaları içinde, Kamu Selameti Komitesi'ne ve Ulusal Muhafız'a kabul edilmeyen ve çıkarlarını kendi başlarına koruyan işçilerin tepkileri de çokca yer alıyordu.

Kamu Projeleri

Yeni yönetimin önündeki ilk ve başlıca sorunlardan biri işsizliğin azaltılması idi. Bunun için kamu projeleri yürürlüğe konuldu. Yeni yolların yapımı, akarsuların temizlenmesi gibi faaliyetlere girişildi. Ancak bu kamu projelerinin yürütülmesinde güçlüklerle karşılaşıldı. Kırsal kesimden büyük bir işçi akını oldu. Çok geçmeden 20 bin kişi iş için kaydolmuştu. Tıpkı Fransa'daki Uluslar Atölyeler'de olduğu gibi orta sınıflar, bu projelerde çalışan işçilerin aslında çalışmayıp kendi ödedikleri vergilerle beslenen asalaklar olduğunu düşünüyorlardı. İmparatorluk bürokrasisi de orta sınıf muhalefetini destekliyordu. Bu arada imparatorluğun İtalya'daki savaşı için işçiler arasından asker toplama isteği sonuçsuz kaldı. Bu sefer hükümet ödenen ücretleri düşürmek istedi; buna da Kamu Selameti Komitesi karşı çıktı. Kamu projelerinin yönetimi üniversite öğrencilerinin elindeydi. Bunlarsa "çalışma hakkı"ndan söz etmekle birlikte pratikte ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Birçok işçiye ücret ödendiği halde iş verilemiyordu, bu kargaşalık küçük burjuvaların tepkisinin yoğunlaşmasına yol açıyordu.

Karşı Devrimin Atağı

12 Ağustos'ta burjuva önderler İmparator'un yeniden Viyana'ya dönmesini istediler. Amaçları kentteki devrimci güçlere karşı bir dayanak sağlamaktı. 18 Ağustos'ta İmparatorluk'un kamu işleriyle ilgili bakanı ücretlerin düşürüldüğünü açıkladı. Komite bu kararı protesto ettiyse de, para harcama yetkisi komitede değil merkezî hükümette olduğu için sonuç elde edemedi.

Ücretlerin düşürülmesi karşısında işçiler tepkilerini 21-23 Ağustos arasında büyük gösteriler düzenleyerek ortaya koydular. Fakat yönetim bu kez taviz vermemekte kararlıydı. Gösteri ve toplantılar güç kullanılarak bastırılmaya çalışıldı. Öğrenciler ve Ulusal Muhafızlar'ın bir bölümü işçileri destekledi. Direniş çok kötü örgütlenmişti. Ayrıca öğrenciler açık bir iç savaştan korkuyorlardı. Ulusal Muhafız'ın özellikle mülk sahiplerinden oluşan kesimi, merkezi hükümet güçlerinin yanında yer aldı. Silahsız işçilere ateş açıldı ve en az 18 işçi öldürüldü. Öğrenci ve işçiler ne yapacaklarını bilemezken burjuvazi ve merkezî hükümet kendilerini toparlıyordu. Bu ortam içinde Kamu Selameti Komitesi dağıtıldı. Ulusal Muhafız merkezî hükümetin komutası altına alındı.

Karşı Devrim'ın Başarısı

5 Ekim'de bir imparatorluk kararnamesi ile Macar Parlamentosu dağıtıldı ve Jelačic yeniden Macaristan'a vali olarak atandı. Viyana'daki birliklerin Jelačić'e katılması emredildi. Karşı devrim, milliyetçi Macar devrimiyle demokratik Viyana Devrimi'nin üzerine aynı anda yürüyordu. Bu manevra ustalıkla tasarlanmıştı. Güçlü bir Alman İmparatorluğu'ndan yana olan

1848 Devrimi'nin başlamasıyla birlikte, Almanya'nın birçok bölgesinde köylüler onyıllardır çektikleri feodal yükümlülüklere ve egemenlere karşı hınçlarını dışa vurmaya başladılar. Nisanın ilk günlerinde, kırsal kesimde birbiri ardına köylü ayaklanmaları gerçekleşti. En önemli olay, Saksonya'daki Waldenburg Sarayı baskınıydı. 5 Nisan'da feodal yükümlülükleri protesto etmek için toplanan 10 bine yakın köylü, Waldenburg Sarayı'na doğru yürüyüşe geçti. Prens von Schönburg-Waldenburg kaçarak orduya sığındı. Sarayı korumaya gelen bir süvari birliği, taş yağmuru altında geri kaçmak zorunda kaldı. Hükümet güçleri iki gün sonra saray bölgesine yaklaşabildiklerinde, bir yangın yeriyle karşılaştılar. Köylüler, onyılların hıncını çıkarmışdı.

BLUM, ROBERT (1807-1848)

Almanya'da 1848'in "devrim şehidi" olarak simgeleşmiş olan küçük burjuva radikal öndar Robert Blum, yoksul bir memur ailesinin çocuğu olarak 10 Kasım 1807'de Köln'de doğdu. Üstün zekasıyla okulda büyük başarı göstermesine ve daha 10 yaşındayken Köln papaz okulunda matematik öğretmenliği yapmaya başlamasına rağmen, ailesinin yoksulluğu yüzünden 13 yaşında eğitimini yarıda kesmek zorunda kaldı.

Bu yıllarda Blum'un gözleri de bozulmuştu. 1840-47 yıllarında Saksonya'nın başkenti Leipzig'de tiyatrolarda kütüphanecilik, sahne hizmetleri gibi işlerde çalışarak ve yazarlık yaparak yaşamını kazanmaya çalıştı. Yazılarıyla, milliyetçi ve liberal fikirleri savunan bir ajitatör olarak tanınmaya başlamıştı. İmkân bulduğu ölçüde seyahat ederek, başka şehirlerde de bu fikirler etrafında bir örgütlenme oluşturmaya çalışıyordu. 1848'de bir yayınevi kurarak siyasal faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Bu dönemde, liberal ve demokrat fikirlerini Katolik inançlarıyla bağdaştırmaya çalışıyordu. Gene 1847'de Polonya halkının bağımsızlık için Prusya'ya karşı verdiği mücadeleyi destekleyen yazılar yazdığı için, Saksonya Meclisi seçimlerinde kazandığı milletvekilliği, hükümet tarafından onaylanmadı.

Robert Blum, 1848 Devrimi'nde parlamanter solun en radikal ve tutarlı önderiydi. Frankfurt Ulusal Meclisi'nin ön hazırlıklarını yapmak için toplanan *Vorparlament*'in (Ön-Parlamento) başkan vekilliğini yaptı. Frankfurt Ulusal Meclisi açıldıktan sonra, Meclis'teki sol eğilimli üyeleri örgütleyip *Deutsche Hof* adlı bir lokalde topladığı için bu adla anılan sol fraksiyonun önderi oldu. Bu grubun yayın organı *Deutsche Reichszeitung*'un da redaktörüydü. Devrim süreci içinde Blum'un görüşleri radikalleşti ve kayıtsız şartsız halk egemenliğine dayalı cumhuriyetçi çizgiyi savundu. 1848 Yazı'nda, monarşik gericiliğin simgesi olan Rusya'ya karşı verilecek devrimci bir savaşın, cumhuriyetçi ulusal birlik cephesini güçlendireceğini umut ediyordu. Ancak devrimin stratejisi ve sınıfsal ittifakları üzerine kafasında bir açıklık yoktu. Şiddete ilke olarak karşıydı. Komünistler ve sosyalistler tarafından "naif", monarşiyle uzlaşmaya eğilimli sağ tarafından ise "kızıl cumhuriyetçi" olarak değerlendirilmesi, önderlik rolünün organikleşmesini, etkinleşmesini engelledi.

Blum, 12 Ekim 1848'de, Frankfurt Ulusal Meclisi'nin, direnen devrimle dayanışma için Viyana'ya gönderdiği heyetin başkanıydı. Direnen Viyana'nın devrimci atmosferinden coşkuya kapılarak, karşı devrimci Windischgraetz'in orduauna karşı mücadeleye katıldı. Devrimci Viyana'nın düşmesinden sonra, tutuklanarak 2 Kasım'da kurşuna dizildi. Blum'un öldürülmesi, Alman Ulusal Meclisi'ndeki sol grubun iradesinin kırılmasında ve gerilemesinde etkili oldu.

ılımlı Alman unsurların Macaristan'ın ayrılmasına karşı çıkacakları hesabına dayanan saldırı, Viyana'daki Alman küçük burjuvazisi ile Viyanalı devrimciler arasındaki çelişkilerle oynayarak devrimcileri yalnızlığa itmeyi amaçlıyordu. Devrimciler kentin denetimini ellerinde tutmayı başardılarsa da bu, ılımlı unsurların Ulusal Muhafız'ı bir süre sonra bütünüyle terketmelerine yol açtı. Devrimciler yalıtıldı.

Ayaklanma

Ekim başında İmparatorluk Savaş Bakanı Kont Latour birliklerine Jelacic'e katılma emrini verdi. Ulusal Muhafız'ın bazı üyeleri Latour'a emrini geri alması için ricacılar gönderirken; Akademik Lejyon, Ulusal Muhafız'ın radikal unsurları ve halk, birliklerin Viyana'dan ayrılmasını engellemek için demiryollarını sökmeye, köprüleri tahrip etmeye başladı.

6 Ekim günü ayaklanma başladı. Latour, halk tarafından yakalanıp öldürüldü, cesedi bir fener direğine asıldı. Akşam devrimciler zaferi kazanmış görünüyorlardı. Ancak yeni ve kanlı bir devrimin başlamasından ürken ılımlı unsurlar devrimcilerin karşısına geçti. Mülk sahiplerinin çoğu Viyana'yı terketti. 7 Ekim'de, İmparator da Viyana'yı ikinci defa terk etmek zorunda kalarak Moravya'ya taşındı.11 Ekim'e kadar bir uzlaşma umudu arandı. Ancak, 11 Ekim'e gelindiğinde herkes savaşın kaçınılmaz olduğunu anlamıştı.

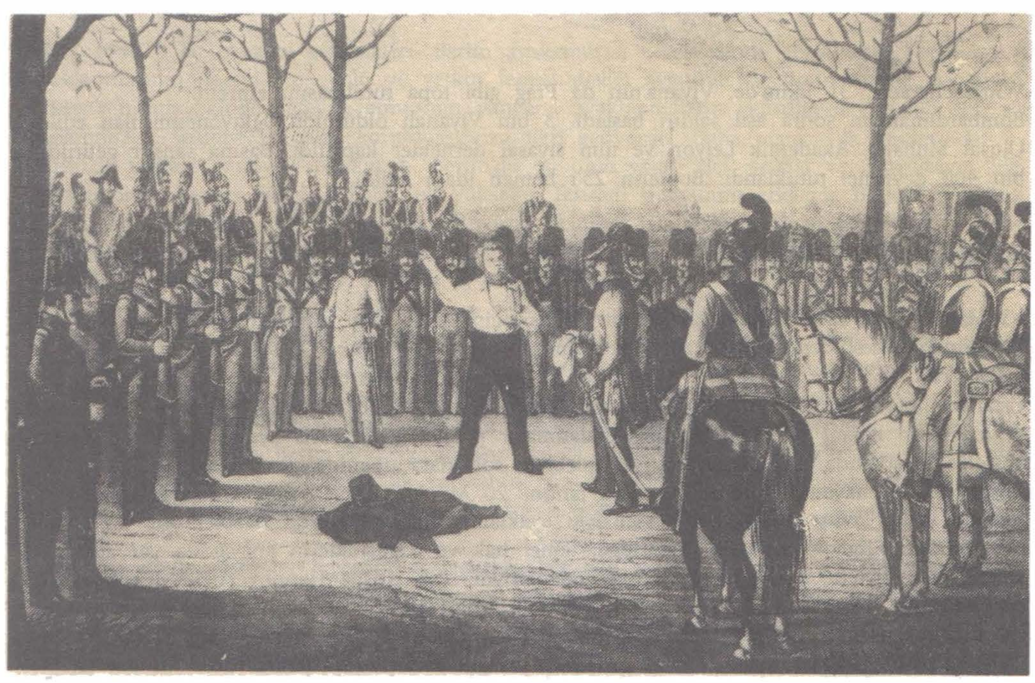
Bu arada, Macarlara yenilen Jelačić, birlikleriyle Viyana yamaçlarında kamp kurmuştu. Viyana'da güç, Ulusal Muhafız'ı da denetleyen Demokratik Dernekler Merkez Komitesi'nin elindeydi. Viyana Ulusal Muhafızı'na ise 18 bin kişi kayıtlıydı. Halkın bir kısmı daha ayaklanmanın ilk günü askerî silah depolarını basarak silahlanmıştı. Böylece gerektiğinde silahlı adam sayısının 50 bin kişiye ulaşılabileceği tahmin ediliyordu. Ayrıca küçük de olsa bir topçu birliği emir altındaydı. Artık işçilerin de kabul edilmeye başlandığı Ulusal Muhafız'ın komutanlığına, radikal bir gazeteci ve eski asker olan Wenzel Messenhauser atandı. Üniversite öğrencileri bir yandan savunma hazırlıklarını yürütüyor, öte yandan işçilerle bağlantıları güçlendirmeye çalışıyorlardı. Kadınlar barikat kurmaya yardımcı oluyordu. Devrimci güçlere, Viyana'yı terketmiş bulunan zenginlerin evine yanaşılmasını bile engelleyen tam bir disiplin hakimdi.

Viyana Devrimi'nin Sonu

Macar bağımsızlığını desteklemiş olan Viyanalı devrimciler Macaristan ordusundan da yardım umuyorlardı. Kossuth, bunun için gerçekten büyük çaba harcadıysa da sonuç başarılı olamadı. Önemli bölümü aristokratlardan gelen Macar komutanların devrimcilere güveni yoktu ve İmparatora karşı, devrimcilerin safında savaşmak onlara ters geliyordu. Devrimcilerin yardım çağrısında bulunduğu kurtulmuş köylüler, devrimin niçin derinleştirmek istendiğini anlamadılar. Devrimcilerin onlara yönelik özgül bir programları da olmadığından buradan yardım alınamadı.

Karşı Devrimci Katliam

23 Ekim'de aşağı yukarı 70 bin asker toplanmış ve şehir kuşatılmıştı. Savaş önce dış mahallelerde başladı. Bir ara ateşkes umudu doğduysa da çok kısa sürdü. İşçiler ve öğrenciler son ana kadar kahramanca savaştılar. Ancak deneyimsizlik ve dağınıklık egemendi.

Frankfurt Ulusal Meclisi sol kanat milletvekillerinden Robert Blum, tehdit altındaki Viyana Devrimi'ne desteğin ifadesi olarak, Avusturya başkentine gönderilmişti. Blum, Viyana'nın son direnişini şöyle kâğıda dökmüştü: "Viyana muhteşem, Viyana harika! Yaşamımda gördüğüm en sevgiye layık şehir! Dişinden tırnağına kadar devrimci bir şehir!" Viyana Devrimi bastırılınca yakalanan Blum, ölüme mahkûm edildi; mahkeme "asılarak öldürülme" cezasını "kurşuna dizilerek ölüm"e çevirdi. "Robert Blum gibi öldürülmek", Alman halkının diline sorgusuz-sualsiz öldürülme anlamında bir deyim olarak yerleşti.

Prusya'nın, Frankfurt Ulusal Meclisi'nden habersiz olarak imzaladığı Malmö silah bırakışmasını onaylaması üzerine 18 Eylül 1848'de Frankfurt sokaklarında barikat savaşları başladı. Milletvekili Adolf Rösler'in barikatın üstünde, tarafları uzlaşmaya davet etmek için beyaz bayrakla arabuluculuğa sıvanmasının bir yararı olmamıştı. Bazı milletvekilleri dışında, zaten parlamento halkın gözünde anlam ve değerini yitirmiş bulunuyordu. 1848 Devrimleri'de her yerde olduğu gibi Frankfurt'ta da Eylül ayaklanması sırasında, ayaklanmacı işçiler, zanaatkârlar ve küçük burjuvalar cephaneliğe saldırdılar. O sırada yalnızca jimnastik derneklerinden bazı işçilerde ve Frankfurt'u korumaya dönük küçük bir güç olan Şehir Muhafızı'nda tüfekler vardı.

Windischgraetz, 31 Ekim'de, Viyana'nın da Prag gibi topa tutulmasını emretti. Bombardımandan sonra asıl saldırı başladı. 3 bin Viyanalı öldürüldü. Sıkıyönetim ilan edildi. Ulusal Muhafız, Akademik Lejyon ve tüm siyasal dernekler kapatıldı. Basına sansür getirildi. 2 bin 400 devrimci tutuklandı. Bunların 25'i hemen idam edildi.

Alman Devrimi

13 Mart Viyana ayaklanması Alman burjuvazisi için işaret oldu. Mutlakiyetçiliğin mimarı Metternich ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştı. Fransa'daki Şubat Devrimi'nin etkisi yayılıyordu. Aydınlar, üniversite profesörleri, yüksek okul öğretmenleri, şairler, gazeteciler, yazarlar, liberal burjuvazinin yanında yer almıştı. Mart boyunca, hemen hemen bütün Alman devletlerinde liberal reform talebiyle ayaklanmalar patlak verdi. Paris ayaklanmalarının haberi Münih'e ulaştığında kitleler cumhuriyet talebiyle sokaklara döküldü, barikatlar kuruldu. Taviz vermeye yanaşmayan I. Ludwig, Bavyera tahtını 20 Mart'ta oğlu II. Maximillian'a bırakmak zorunda kaldı. Württemberg ve Hessen'deki ayaklanmalarda da liberal talepler öne sürüldü. Jüri önünde yargılanma, basın özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin anayasada yer alması hemen her devlette ayaklananların ortak talepleriydi. Tek istisna Hannover'deki devrimcilerin talepleri oldu. Hannover'de bu standart liberal özgürlüklere ek olarak, evrensel özgür eğitim, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışma garantisi gibi toplumsal haklar istendi. Kuzeydeki devletlerde başgösteren ayaklanmalar genellikle kansız sonuçlandı. Çünkü ileri sürülen talepleri

BECKER, JOHANN PHILIPP (1809-1886)

Engels'in deyişiyle "Almanya'nın tek devrimci generali", enternasyonalist devrimci Johann Philipp Becker, 19 Mart 1809'da Frankenthal'da doğdu. Yoksulluk nedeniyle liseyi yarıda bırakarak fırça yapımcılığında çalışmaya başladı. Monarşist restorasyon döneminde, Frankenthal'de cumhuriyetçi bir gizli örgütlenme gerçekleştirdi. 1832'de, tutuklu ve hükümlü demokratların, cumhuriyetçilerin hapisten kurtarılması için oluşturulmuş bir başka gizli örgüte girdi. Hambach festivaline katıldı. Bu faaliyetler çerçevesinde, halkın silahlandırılmasını savunuyordu. Polisin hakkında kovuşturmaya başlaması üzerine, 1838'de İsviçre'ye kaçtı.

Becker, 1848 Devrimi sırasında, Almanya'ya müdahale edebilmek için gönüllü silahlı birlikler oluşturdu ve özellikle 1849 İlkbaharı'ndaki Baden devrimci ayaklanmasında etkin rol oynadı. Engels onun için şöyle demişti: "Düzenli ordunun okulunda yetişmiş diğer subaylar, gönüllü birliklerde kendileri için anlaşılmaz, yabani bir asker malzemesiyle karşılaştılar: Becker ise taktik, strateji ve örgütlenme sanatını İsviçre'de oluşturduğu milislerle öğrenmişti ve bir halk ordusu, bütün kısıtlılıklarıyla birlikte, ona yabancı bir fikir değildi." Becker, üstün Prusya ordusu karşısında devrimci kuvvetlerin uzun süre tutunmasını, sonra da büyük oranda İsviçre'ye geçerek kurtulmasını sağladı. Aynı yıl, Sicilya devrimcilerinin de yardımına koştu.

1849'un sonlarında üç ay süreyle, önce *Revolution* (Devrim), sonra *Evolution* (Evrim) adıyla bir dergi yayınlayan Becker, sonraki yıllarda ticaretle uğraştı, zaman zaman yazarlık yaptı. 1860'ta, İtalya'da Garibaldi'ye yardım ederek yeniden etkin siyasal faaliyete döndü. Aynı yıl Marx'la tanıştıktan sonra radikal cumhuriyetçi çizgisini, vulgar düzeyde de olsa sosyalizmle birleştirmeye başladı. 1864'te Londra'da I. Enternasyonal'in kurucuları arasında yer aldı. İlk seksiyonun Cenevre'de kurulmasını sağladıktan sonra, 1867'dan itibaren I. Enternasyonal'in Almanca konuşulan ülkeler seksiyonunu yönetti. 1866-71 yıllarında Enternasyonal'in yayın organı *Der Vorbote*'yi (Öncü) yayınladı. Bu arada Bakunin'le birlikte Sosyalist Demokrasi Birliği'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. Ancak 1869-70 Bakunin-Marx çatışmasında Marx'tan yana tavır aldı. I. Enternasyonal'in fesihinden sonra İsviçre Sosyal Demokrat Partisi'nin, ardından Fransız İsviçre'sinde İşçi Partisi'nin kuruluşu için çalıştı ve 1877-81'de bu partinin yayın organı *Le Precurseur*'ü (Haberci) yönetti. Uluslararası sosyalist harekette "emektar Becker" olarak anılan Johann Philipp Becker, 7 Aralık 1886'da Cenevre'de öldü.

gerçekleştirecek liberal hükümetler süratle kuruldu. Ancak, özellikle Fransa'ya yakın, siyasal bakımdan gelişmiş bölgelerde ayaklanmalar kanlı olduğu gibi ileri sürülen telepler de daha radikaldi. Baden'deki ayaklanmalarda toprak sahibi aristokrasiye karşı ayaklanan köylüler borç kayıtlarını yaktılar, aristokratlar alacaklarından vazgeçmeye zorlandı.

Baden Cumhuriyetçilerinin Ayaklanmaları

27 Şubat'ta Mannheim'da Gustav Struve ve Friedrich Hecker öncülüğünde öteki devletlerdekilerden farklı özellikler taşıyan bir ayaklanma başladı. Baden'de bir cumhuriyet kurulması, kilise ile devletin birbirinden ayrılması, zenginlerin vergilendirilmesi, parlamentonun tüm tutucu ögelerinden temizlenmesi gibi radikal talepler ileri sürüldü. Baden'deki ayaklanmalar, tartışılan taktik sorunları açısından da farklıydı. Fransız devrimci geleneğinin etkisi altında açıkça Jakoben kulüpleri ve Kamu Selameti Komiteleri'nin kurulması tartışılıyordu. İki gün sonra, 29 Şubat'ta, Heidelberg ve Karlsruhe'de başlayan ayaklanmalar, grandükü bazı talepleri kabul etmek zorunda bıraktı. Basın özgürlüğü ve jüri önünde yargılanma isteği kabul edildi. Grandük, sivil bir milis gücü kurulmasına bile razı oldu.

Ancak, öteki taleplerinin kabul edilmemesi ve kabul edilenlerin gerçekleşmesinin gecikmesi, radikalleri önderliği ele almaya yöneltti. Nisan 1848'de radikaller, Struve ve Herwegh öncülüğünde Fransa'da kurulan Sürgünler Birliği'nden yardım alma umuduyla, Konstanz yakınında bir Baden Cumhuriyeti kurmaya giriştiler Bu cumhuriyetçilik deneyinin ömrü kısa oldu. Cumhuriyetçiler de Herwegh'in Sürgünler Birliği de kılıçtan geçirildi. 21 Eylül'de Struve, cumhuriyet için üçüncü kez bir ayaklanma örgütledi ama bunun kaderi de ötekilerden farklı olmadı.

Köylü Ayaklanmaları

Nisandaki kent ayaklanmaları ve devrimcilerin ajitasyonu köylülerin yeniden ayaklanmalarına yol açtı. Baden'in birçok yöresinde, ağır feodal yükümlülüklerin yanısıra, köylüler tefecilik yoluyla borçlandırılmıştı. Üstelik, toprak üzerinde fazla nüfusun baskısı da vardı. Bir anda 1525'den beri görülmeyen köylü isyanları yaygınlaştı. Hessen, Nassau, Saksonya ve Ren köylü ayaklanmalarına tanık oldu. Köylülerin düşmanları heryerde aynıydı; toprak sahipleri ve tefeciler. Topraklar işgal edildi. Aristokratların şatoları ateşe verildi. Borç kayıtları yakıldı. Feodal yükümlülüklerin kaldırılması istendi. Ancak kent ve kırdaki ayaklanmalar birbirlerinden yalıtılmış olarak kaldılar.

Makine Kırıcılığı

Köylü ayaklanmalarının yanısıra, şehirlerde de kalfalar fabrika ve makinelere saldırdılar. Makinelere karşı saldırılar özellikle Saksonya ve Ren'de yoğunlaştı. Örneğin Solingen bıçakçıları bu bölgede bulunan bir demir fabrikasını yerle bir ettiler. İşsiz gemiciler Ren'de gemilere saldırdılar. Nassau'da işten çıkarılan demiryolu çalışanları yeni açılan Taunus demiryolu hattını söktüler. Köylü ayaklanmalarında olduğu gibi kentlerdeki zanaatkâr ayaklanmaları üzerine de askerî birlikler gönderildi. Ancak bastırılamayan ayaklanmalar devrimin belkemiğini oluşturdu.

Berlin Ayaklanması

Mart 1848'in en canalıcı gelişmeleri, Berlin ayaklanması çerçevesinde gerçekleşti. Berlin ayaklanmasının önemi, en güçlü ve yetkin feodal devlet aygıtının devrimin önüne dikildiği Prusya'nın merkezinde cereyan etmesinin yanısıra, ayaklanmaların getirdiği devrimci kazanımların uzunca bir süre korunmasından ileri geliyordu. Daha martın ilk günlerinde Berlin'de radikal ajitasyon başlamıştı. Berlin'de 40 bine yakın işçi, sefalet ve tifüs salgını ile boğuşuyordu. Patates fiyatları hâlâ çok yüksekti. İktisadi bunalımın etkisiyle birçok işyeri ya kapanıyor ya da işçi çıkarma yoluna gidiyordu. Radikal gazeteler yayımlanmaya, işçiler örgütlenme yolları aramaya başlamıştı. Küçük burjuva radikal aydınlar Paris'tekine benzer yemekli toplantılar sonucunda 11 Mart'ta hükümete bir dilekçe vermişlerdi. Bir grup işçi tarafından imzalanan dilekçede de kraldan "çalışanlar arasındaki rahatsızlığın bir an önce giderilmesi ve geleceklerinin güvenceye alınması" isteniyordu. Dilekçenin reddedilmesi, şehirde huzursuzluğa yolaçtı. Şehir Meclisi düzeni sağlamak için özel bir polis gücü oluşturdu. Bunun doğurduğu tepkiyle kitlesel gösteriler başladı. Müdahele eden süvari birliklerine göstericiler taş ve sopalarla karşılık verdiler. İki gün sonra, 13 Mart'ta halk kraliyet sarayının önünde toplandı ve birliklerin Berlin'den çıkarılmasını istedi. Polis ve ordu ile halk arasında ilk ciddi çatışma meydana geldi. Berlin'de ilk barikat o gün kuruldu, kurulur kurulmaz da askerler tarafından kaldırıldı. Silahsız halk askerlere ancak boş şişe ve taş atarak karşılık verebiliyordu.

Dört gün süren gösteriler boyunca göstericiler, her gün sarayın önünde toplanarak taleplerini dile getiriyorlardı. Sonunda kral, son derece belirsiz bir ifadeyle, reformlar yapmaya ve nisan sonunda meclisi toplamaya söz verdi. 18 Mart'ta, kraliyet fermanını dinlemek üzere işçilerden, zanaatkârlardan, burjuvaziden ve öğrencilerden oluşan ve silahsız büyük bir kalabalık sarayın önünde toplandı. Ferman oldukça ılımlı liberal tavizler içeriyordu. Basın üzerindeki sansür

1848/49 Devrimleri'nde Almanya'da Kulüpler, Dernekler, Partiler, Fraksiyonlar

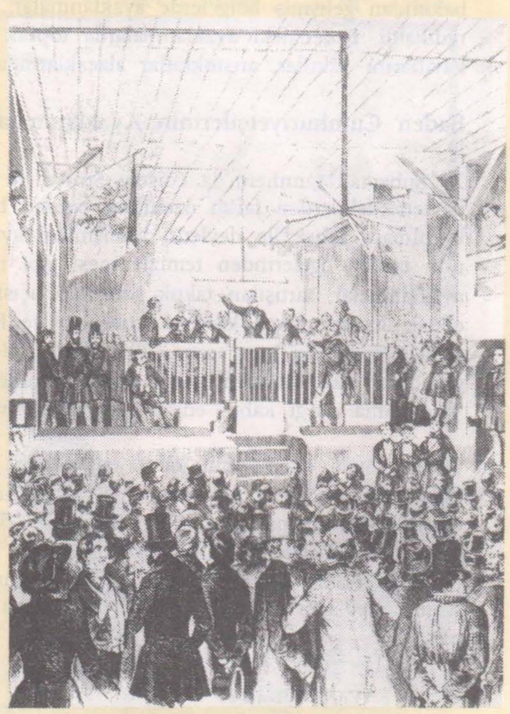
1848 Mart Devrimi öncesinde Almanya ve Prusya'da, yürürlükte olan katı örgütlenme yasaklarından ötürü, siyasal nitelikli örgütler azdı. Bunlar da ancak örtülü bir tarzda kurulabiliyordu. Siyasete ilgi duyan işçiler ve daha çok da zanaatkâr çırakları, meslek derneklerinde ve "işçi eğitim dernekleri"nde faaliyet gösterebiliyorlardı. Ayrıca 1844'teki Silezya dokumacılarının ayaklanmasından sonra, liberal ve radikal burjuvalar tarafından bir tür "savunma içgüdüsüyle", "eğitim" ve "maddi-manevi yardım" sağlamak üzere çok sayıda dernek kurulmuştu. Liberal burjuva aydınları ise bunun dışında daha çok mesleki ve edebi-sanatsal dernekler çerçevesinde biraraya geliyorlardı.

Mart 1848'de Prusya'daki dernekleşme yasağı kalkınca, bir örgütlenme patlaması oldu. Bunların arasında, işçiler ve çoğunlukla zanaatkâr çırakları tarafından kurulan çok sayıda dernek de vardı. Ancak, ilk kurulan dernekler eğirlikla, mayıs başında Prusya ve Alman Ulusal Meclisleri için yapılan seçimlerde belirli adayları desteklemek üzere oluşturulmuş esnek örgütlenmelerdi. Bildiriler, açıklamalar hazırlamak, tartışma toplantıları düzenlemek dışında pek bir faaliyetleri yoktu. Seçimler geçtikten sonra, varolan derneklerin bir bölümü yasal varlıklarını korumakla birlikte etkinliklerini yitirdi. Bazıları ise güçlenerek partiye benzer yapılanmalar oluşturdu. Bunların yanısıra, Frankfurt Ulusal Meclisi'nde de, ilk ayların dağınıklığından sonra, gene oldukça esnek örgütlenmeler olmalarına karşın parti özelliği gösteren meclis fraksiyonları ortaya çıktı. Burjuva demokratik solda ve daha da belirgin biçimde sosyalist kanatta, bu meclis fraksiyonlarıyla parlamento dışı örgütlenmeler arasında ilişkiler vardı. Liberal ve muhafazakâr sağda ise, parlamentodaki ve parlamento dışındaki gruplar arasında bir ilişki yoktu. Doğal olarak durum, bu grupların sınıfsal yapılarından, konumlarından ve tercihlerinden kaynaklanıyordu.

SAĞIN PARLAMENTO DIŞI "PARTİ"LERİ

Prusya Muhafazakâr Hareketi

Gerçi Frankfurt Parlamentosu'nda da bir muhafazakâr kanat vardı, ama 1848 karşı devriminin esas taşıyıcı gücü olan Prusya Monarşisi'ni ve bunun temellerini oluşturan Junkerleri asla temsil etmiyordu. Karşı devrimin ideolojik ve maddi gücünü oluşturan Prusya Monarşisi'nin sivil güçleri, halk iradesini ve "temsiliyetçiliği" kavramsal düzeyde de reddetmelerinin ifadesi olarak, parlamento dışında örgütlediler. Ağustos 1848 başında, Prusya'nın, kurulacak bir Alman İmparatorluğu içinde erimesine karşı çıkan *Preussenverein* (Prusya Derneği), kısa sürede 8 bine varan üye sayısıyla, bu yaklaşımın ilk örgütüydü. 1 Temmuz'da, politikacılar, saray bürokrasisi, Prusya ordusu ve toprak sahibi Junkerler arasında organik ilişkiyi pekiştiren etkili bir gazete yayınlanmaya başlandı: *Neue Preussische Zeitung* (Yeni Prusya Gazetesi). Gazete, demir haçlı ambleminden ötürü, *Kreuzzeitung* (Haçlı Gazete) olarak tanındı. Gene 1848 Temmuzu'nda, büyük toprak sahibi Gottfried von Bülow-Cummerow tarafından, Prusya karşı devriminin esas temsilcisi olan "parti" oluşturuldu: *Mülk Sahiplerinin Çıkarlarını Koruma ve Bütün Sınıfların Refahını Kollama Derneği.* Bu dernek, kısa süre sonra, *Haçlı Gazete*'ye yön vermeye başladığı gibi, gene *Prusya Derneği* veya *Vaterlandsverein* (Anavatan Derneği) adı altında kurulan birçok derneği fiilen yönetmeye başladı. 18-19 Ağustos'ta Berlin'de düzenlenen büyük kongre, basında ve kamuoyunda "Junker Parlamentosu" olarak anıldı. Kongrenin oluşturduğu 50 kişilik daimi konsey, seçimle gelen Prusya ve Alman ulusal meclislerinden çok daha etkili bir "iktidar"ın sahibiydi.

Küçük burjuva demokratlarının yanısıra, işçi sınıfının uyanık kesimlerinin de başlangıçta yeraldığı demokratik derneklerin kongreleri ve halka açık toplantıları, devrimin ilk evresinde halkın karşı devrim tehdidine karşı uyarıldığı ve devrimci heyecanın ayakta tutulduğu platformlar oldular (solda). Almanya'da 1848 öncesindeki baskılar, liberal burjuvazinin bile bir dernek veya kulüp geleneği yaratabilmesini engellemişti. Frankfurt Ulusal Meclisi'nde siyasal nitelikli örgütlenmeler, milletvekillerinin birbirleriyle konuşmak, bir önergeyi kaleme almak için buluştukları lokallerdeki siyasal ahbaplıklar çerçevesinde oluştu ve buluşma mekanı olan lokallere göre adlandırıldı. Meclisin en güçlü fraksiyonu olan liberal sağ, Casino *kahvehanesinde biraraya geldiği için,* Casino olarak anılıyordu (sağda).

Liberal Dernekler

Ilımlı hukuk bilgini Eduard Simson etrafında örgütlenen *Konstitutioneller Verein* (Anayasal Dernek), 1849'da Prusya muhafazakârlarının dümensuyuna girdi. 1848 öncesinde yaygın olan işçileri "eğitme ve aydınlatma" misyonunu sürdüren burjuva demokratik aydınlarının *Demokratischer Klub* (Demokratik Kulüp) ise, seçimlerden bir süre sonra silindi.

Katolikler

Ulusal Meclis'te bir fraksiyon olarak temsil edilmeyen Katolikler, 1848/49 döneminde son derece yaygın bir örgütlenme gerçekleştirdiler. İlk olarak, 14 Haziran 1848'te Joseph Maria von Radowitz tarafından *Katholischer Klub* (Katolik Kulübü) kuruldu. Amacı, müstakbel rejimin kilise üzerindeki iktidarını mümkün olduğunca kısıtlamaya yönelen propaganda yapmaktı. Aynı sıralarda, yerel düzeyde Katolik adayları seçtirmek için birçok dernek kurulmuştu. Köln'de çıkan *Rheinische Volkshalle* (Ren Halk Meclisi) gazetesi de Ren-Ruhr havzasında etkiliydi.

1848 sonlarına doğru, Büyük (Avusturya'yı içeren) Almanya-Küçük (Avusturya'yı dışlayan) Almanya tartışmasının ortaya çıkması, Protestan Prusya'nın egemenliğinden ürken Katolik hareketinin, karşı devrimci odaklarla arasına mesafe koymasını getirdi. *Katolik Kulübü'*nün kurucusu olan von Radowitz, kralla iyi ilişkileri olan bir Prusya askeri olarak, karşı devrim cephesine geçti. Bu kez, 1848 Sonbaharı'nda sayıları 400'e ulaşan *Pius-Vereine für religiöse Freiheit* (Dinsel Özgürlük İçin Papa Pius Dernekleri) inisiyatifi ele aldı. 3-6 Ekim 1848'de Franz Joseph Buse tarafından *Papa Pius Dernekleri* 1. Kongresi toplandı ve *Katholische Verein Deutschlands* (Almanya Katolik Derneği) kuruldu. "Toplumsal Sorun"u vurgulayarak işçilere eğilinmesi gerektiğini savunan "işçi piskoposu" Ketteler ve Reichensprenger gibi din adamları bu hareketin önderleriydi. Açıkça Küçük Almanya'cı olan bu "parti" dinsel özgürlükleri savunmanın yanısıra Prusya karşıtı bir çizgi izledi, ancak pek etkili olamadı.

Frankfurt Ulusal Meclisi'nde "Sağ" Fraksiyonlar

Alman burjuvazisinin siyasal kültür geleneği bakımından geriliği, Frankfurt Parlamentosu'nun açılışında kendini belli etti. Milletvekilleri uzun süre, kendilerinden başka hiçbir şeyi temsil etmediler. Ancak 1848 Eylülü'ndeki Frankfurt ayaklanmasından sonra, siyasal ortamın gerginleşmesiyle fraksiyonlar oluşmaya başladı. Fakat bunlarda da "parti disiplini" oldukça zayıf ve saf değiştirmeler çok sıktı. "Parti"lerin resmi adları bile yoktu; milletvekillerinin biraraya gelip tartıştıkları, kararlara varıp açıklamalar kaleme aldıkları Frankfurt kahvehanelerinin, lokallerinin isimlerine göre (örneğin Cafe Milani, Pariser Hof, Casino vb. gibi) adlandırılıyorlardı.

MUHAFAZAKÂR SAĞ

Cafe Milani

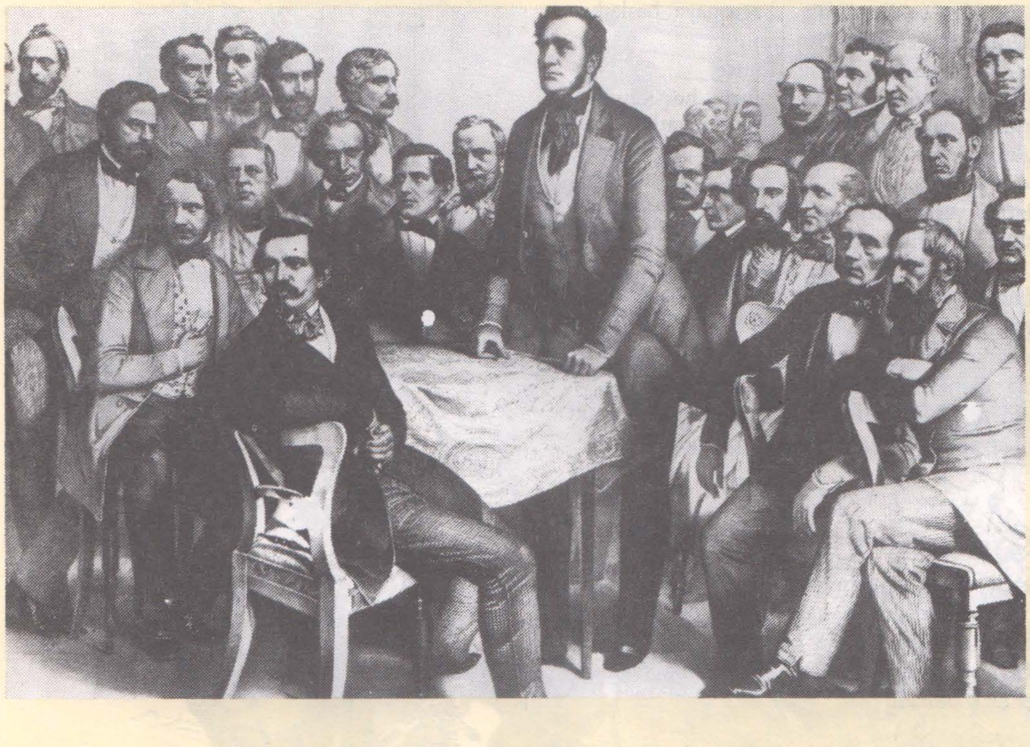
Önceleri *Steinernes Haus* (Kâgir Ev) lokalinde toplanan Katolik ılımlı anayasal monarşi taraftarları, daha sonra aralarına Protestanlar da katılınca *Cafe Milani*'ye taşınıp böyle anılmaya başladılar. Önderleri, Baron von Vincke, Frankfurt Parlamentosu'nun en hatırı sayılır fraksiyon önderiydi. *Milanici*ler prenslerin egemenlik haklarına dokunmayan, adem-i merkezî, anayasal bir monarşiden yanaydı.

Pariser Hof

Küçük Almanya formülünden yana tavır koyan *Milani* çoğunluğuna karşı çıkan Katolik milletvekilleri, sağ liberal *Casino* fraksiyonundan bazı milletvekilleriyle birlikte oluşturdukları geçici küçük fraksiyondur.

LİBERAL SAĞ

Frankfurt Parlamento'sunun en güçlü fraksiyonuydu ve en önemli önder kişilikleri bünyesinde barındırıyordu: Max von Gagern, Simson, Bassermann, Dahlmann... "Anayasa halk iradesini yansıtan meclisin kararıyla mı belirlenmeli? Yoksa prenslerin, kralın mutabakatı da aranmalı mı?" tartışmasında muğlak bir tutum benimsiyor, anayasal monarşiyle uzlaşma kapısını açık bırakıyorlardı.

Württemberger Hof

Württemberger Hof, daha genç ve çoğunluğu Güney Almanyalı milletvekillerinden oluşan bu merkez sol fraksiyon, halkın egemenliği konusunda açık tavır belirtiyor ve Büyük Almanya formülüne daha yakın duruyordu. 1848 sonlarına kadar *Cssino*'dan sonraki ikinci büyük gruptu.

Augsburger Hof

Robert von Mohl, Riessar gibi bazı etkili politikacıların önderliğinde, "merkez sol" programa gerçeklik kazandırabilmek için *Casino*'yla koalisyon amacıyla *Württemberger Hof*'tan kopan bu uzlaşma fraksiyonu, Merkez Sağ *Casino*'nun güçlenmesini sağladı.

Landsberg

Casino ve *Württemberger Hof*'dan kopan bazı milletvekilleri, *Wüttemberger Hof*'un parlamentarist çizgisini daha merkeziyetçi bir anlayışla birleştirdiler.

Erbkaiserliche Partei Weidenbusch (İmparatorluk Partisi)

Sağ liberal fraksiyonların dağınıklığı, 1848 sonunda, bu koalisyon ortaklığının kurulmasıyla aşıldı. *Pariser Hof*'u oluşturanlar dışındaki bütün sağ fraksiyonlar katıldı. Küçük Almanya formülünü benimseyerek, Prusya Kralı'nın İmparatorluk tacını taşımasını savundular. Von Gagern'in önderliğinde kurulan bu parti, Mart 1849'da, sol kanattan bazı milletvekillerini de elde ederek, Alman Anayasası'nın mecliste onaylanmasını sağladı.

SOL FRAKSİYONLAR VE SOSYALİST ÖRGÜTLER

Frankfurt Parlamentosu'nda "Sol" Fraksiyonlar

Deutsche Hof parlamentodaki en büyük sol gruptu. Önderleri Robert Blum, 1848 Devrimleri'nin en popüler simalarından biriydi. Halk hükümranlığını kararlılıkla savundular, parlamentarist, eşit ve genel oydan yana, merkeziyetçi bir çizgi izlediler. 1848 sonlarında, bu fraksiyondan bir grup milletvekili, "özgürlüğün ulusal birlikten daha önemli olduğunu" savunarak Büyük Almanya formülünü desteklemek için *Pariser Hof*'a geçti. *Deutsche Hof*, 1849'da, yükselen karşı devrim karşısında etkisini yitirdi. Ancak Frankfurt Parlamentosu'nu son ana kadar terketmedi ve karşı devrim son derbesini vuruncaya kadar, parlamentoyu Stutgart'a taşıyarak sembolik olarak yaşattı.

Westendhalle

Daha ılımlı bir çizgiyi savunan bazı milletvekilleri, merkez sol *Württemberger Hof*'un bazı unsurlarıyla birlikte, "fraklı sol" olarak da anılan bu grubu oluşturdular.

Nürnberger Hof

Robert Blum'un Avusturya Devrimi'ni desteklemek için müdahale tezine karşı çıkan milletvekillerinin Ekim 1848'de oluşturduğu fraksiyondur.

Donnersberg (Aşırı Sol)

Daha Haziran 1848'de, Hecker ve Struve önderliğindeki devrimci cumhuriyetçiler *Deutsche Hof*'dan ayrılarak bu küçük ama etkili grubu oluşturdular. Parlamento dışı sosyalist örgütlerle sıkı ilişkileri olan bir fraksiyondu.

Maerzverein veya Zentralmaerzverein (Mart Derneği veya Merkezî Mart Derneği)

Kasım 1848'de, sağın anayasal monarşiye rıza göstererek birleşmesi karşısında, parlamentoda sol da birleşme gereği duydu. Mart 1848'in devrimci havasından esinlenerek *Mart Derneği* adı altında, *Deutsche Hof*, *Donnersberg*, *Nürnberger Hof* ve bir grup *Westendhalle* milletvekili birleştiler. Önderleri, *von Froebel*'di. Acil siyasal hedefleri, parlamento dışı sol ve sosyalist güçlerle ilişki kurarak, *İmparatorluk Partisi*'ni engellemekti. 1849 sonunda 950 yerel örgüt kurmayı başaran ve özellikle Güneybatı Almanya (Baden, Pfalz) ve Saksonya'da etkili olan bu parti, karşı devrimin örgütlenmesi inisiyatifi karşısında "geç" kaldığı için, etkili olamadı.

PARLAMENTO DIŞI DEMOKRATİK SOL VE SOSYALİST ÖRGÜTLER

Demokratische Vereine (Demokratik Dernekler) ve *Volksklubs* (Halk Kulüpleri)

Mart 1848'den sonra hızla kurulmaya başlayan derneklerin bir çoğu, radikal burjuva ve küçük burjuva aydınları tarafından oluşturulan radikal cumhuriyetçi çizgideki bu *Demokratik Dernek'ler* ve *Halk Kulüpleri* idi. Bunlar 1848 İlkbaharı'nda radikal adayların milletvekili seçilmesi için çalıştılar, daha sonra parlamentoya dilekçe gönderme kampanyaları düzenlediler ve propaganda çalışması yaptılar.

Demokratenkongress (Demokratlar Kongresi)

Demokratik Dernekler'i ve *Halk Kulüpleri*'ni etkili ve merkeziyetçi bir çizgide biraraya getirmek için ilk *Demokratlar Kongresi* Haziran 1848'de Frankfurt'ta toplandı. Bu toplantıya 66 yerden 99 derneğin yanısıra *Donnersberg* fraksiyonundan bazı milletvekilleri, Hegelci filozof Ludwig Feuerbach, *Komünistler Birliği*'nden Moll ve Schapper ile devrim şairi Freiligrath katıldılar. İkinci kongre, Ekim 1848'de Berlin'de bu kez 140 yerden 260 derneğin temsiliyle toplandı. Ancak darbeci komünistlerden küçük burjuva demokratlarına dek ulaşan geniş yelpaze içinde, homojenlik ve açıklıktan uzak yapısıyla *Demokratlar Kongresi*, etkisiz olmaya mahkûmdu ve kısa süre sonra dağıldı.

Arbeiterverbrüderung (İşçi Kardeşliği)

Alman işçi sınıfının ulusal çaptaki ilk örgütü olan *İşçi Kardeşliği*, Marx'ın öğrencilerinden Stephan Born tarafından kuruldu. 1848 devrimci ayaklanmaları öncesinde Almanya'ya geri dönen Born, proletaryayı örgütlemekle *Komünistler Birliği* tarafından görevlendirilmişti. Ancak Berlin'de işçi derneklerinde bir süre çalıştıktan ve Alman işçi sınıfının deneyimsizliğini gördükten sonra giderek reformist talepleri önemseyen bir çizgi tutturdu. İlk olarak Nisan 1848'de *Arbeiterzentralkomitee* (İşçi Merkez Komitesi) oluşturuldu; ağustosta örgütlenen ve üç işçi komitesi ile 31 işçi derneğinin temsil edildiği ilk Alman İşçi Kongresi'nde, *İşçi Kardeşliği*'nin programı, işçiler arasında yaygın olan loncacı/meslekçi söylemi fazla karşısına almadan, üretim kooperatiflerinin devletçe desteklenmesini öne çıkarıyordu. Born, gerek örgütün yerel birimleri, gerekse yayın organı *Die Verbrüderung* (Kardeşlik Dergisi) aracılığıyla, loncacılık zihniyetinin kırılmasına çalıştı ve bunda da epey başarı sağladı. *İşçi Kardeşliği*, 1850'de kapatıldığı zaman, geride sosyal demokrat hareketin temelini oluşturacak canlı ve deneyimli bir işçi kuşağı bıraktı.

Bund der Kommunisten (Komünistler Birliği)

Yurdışındaki Alman göçmen işçi ve zanaatkâr çırakları tarafından kurulmuş olan *Komünistler Birliği*'nin birçok üyesi, Mart 1848'de ülkelerine geri döndüler. Çoğu, "memleketleri" olan Ren-Ruhr havzasına gittiler. *Komünistler Birliği*'nin hareket merkezi, Marx ve Engels'in de faaliyet gösterdiği Köln oldu. Marx ve Engels, üs olarak 1 Haziran'dan itibaren çıkmaya başlayan *Neue Rheinische Zeitung*'u (Yeni Ren Gazetesi) ve Nisan 1848'de çoğu küçük-burjuva aydınlarından oluşan 300 kişi tarafından kurulan *Kölner Arbeiterverein*'ı (Köln İşçi Derneği) hareket merkezi haline getirdiler. Marx, 5 Ekim 1848'den sonra bu derneğin başkanlığını da yürüttü. *Komünistler Birliği* Nisan 1848'de devrimle ilgili taleplerini duyurarak sahneye çıktı. *Demokratlar Kongresi*'nde etkinlik gösterdi; hattâ ikinci toplantıda birçok delegenin kongreden ayrılmasından yararlanarak, programını bu kongreye kabul de ettirdi. Ancak Marx, daha sonra bu kongrenin fiili etkisizliğinden dolayı, *Komünistler Birliği*'nin de buradan ayrılmasını sağladı. *Yeni Ren Gazetesi* de, en fazla 6 bine varan satışıyla, Ren bölgesi ve radikal devrimci unsurlar dışında pek etkili değildi. *Komünistler Birliği*'nin 1848/49 devrimlerinin yenilgisi sırasında, Almanya'daki varlığının tarihsel önemi, yalnızca Alman topraklarında *Komünist Manifesto* programının ilk kez savunulmasını sağlamak olduğu söylenebilir.

kaldırılacak, bir anayasa yapılacak, Birleşik Meclis 2 Nisan'da toplantıya çağrılacak ve Prusya, Alman birliğini sağlamak için çaba gösterecekti. O ana kadar sakin olan kitle, askerlerin sarayın ön bahçesinde yığınak yaptıklarını görünce, "askerler çekilsin" diye bağırmaya başladı. Bağrışmaları duyan kral, süvari birliğine kalabalığı dağıtmasını emretti. Süvarinin hareketlenmesiyle başlayan panik, iki el silah sesinin duyulmasıyla pekişti. Kimse yaralanmamıştı ama halk korkmuş ve ihanete uğradığına inanmıştı. Kitleler şehrin her yanına dağıldı ve kısa bir süre içinde zanaatkâr mahallelerinden başlayarak her yanda barikatlar kuruldu. Sokak çatışmaları sertleşti. Berlin'de "Mart günleri" başlamıştı.

Askerlerle çarpışan isyancılar silahsızdı. Kaldırım taşlarını yerlerinden sökerek askerlere atıyor, evlerin çatılarından aşağı kaynar su döküyorlardı. Askerler, barikatları top ateşine tutarak yerle bir ettiler. 18 Mart geceyarısı Prusya askerleri şehir merkezinde duruma hakimdi. Halktan birçok kişi tutuklandı, bir kısmı öfkeli askerler tarafından sokakta öldürüldü. Fakat bazı mahallelerde hâlâ duruma hakim olan isyancılar direnmeye kararlıydı. Zaman kazanmak isteyen kral, halka hitaben dokunaklı bir mesaj yayınladı. "Sevgili Berlinliler'ime" diye başlayan mesajında, Berlin'deki olayların "çoğu yabancı olan bir fesatçı güruhundan" kaynaklandığına inandığını belirterek, halkın barikatlardan çekilip bu güruhu yalnız bırakmasını istiyordu. O zaman askerler de çekilecekti. Bu mesaj, ayaklanan mahallelerin çoğunda alaya alınarak duvardan söküldü.

IV. Wilhelm'in Liberal Manevrası

19 Mart pazar sabahı, IV. Wilhelm, ateşkes ilan ederek ordunun şehri terk etmesi emrini verdikten sonra kiliseye gitti, ardından barikatlardan gelen temsilcileri kabul ederek onlara barikatları kaldırırlarsa garnizonun Berlin'den çekileceğini söyledi. Henüz barikatların tümü sökülmemişken askerler Berlin'i terketmeye başladı. General Von Prittwitz'in ısrarlarına rağmen kral, sarayı koruyacak bir müfrezenin kalmasına bile razı olmadı.

Böylece, IV. Wilhelm, kendisini bütünüyle "Sevgili Berlinliler'i"nin insafına terk etmiş oluyordu. Bir gün önce tutuklananlar serbest bırakıldı. Bu jest halk üzerinde etkili oldu. Önceki gün düzen güçleriyle çarpışanlar, düzeni sağlamak için çalışmaya başladılar. Öğrenci ve tüccarlardan oluşan bir birlik sarayın güvenliğini sağlamayı üstlendi. Aynı gün öğleden sonra kral, kraliçeyi yanına alarak büyük bir alçakgönüllülük gösterisine girişti. Çatışmalarda ölenlerin cenazelerini sarayın önüne kadar taşıyan isyancıların düzenlediği törene, balkonunda selam durarak katıldı. Prusya Devrimi görünürde zaferi kazanmıştı.

Burjuvazinin İşçilerden Korkusu

Devrimin ileri gitmesinden, özel mülkiyetin tahribinden, iktisadi faaliyetlerin sekteye uğramasından korkuya kapılan burjuvazi, yasa ve düzeni sağlamak, çıkarlarını korumak için gönüllü sivil milisler oluşturmaya başladı. Öte yandan burjuvazi ile radikal devrimci unsurlar arasındaki çatışmayı geliştirebilmek için "aşağı tabakaları" burjuva liberallerinin gözünü korkutacak kadar bir süre "serbest bırakmak"ta sakınca görmeyen IV. Wilhelm'in "Sevgili Berlinli"lerine sunar göründüğü tavizler sürüyordu. Halk 20 Mart'ta gösterilere yeniden başladı. Tüm siyasal tutukluların serbest bırakılmasını ve kralın kardeşi Prens Wilhelm'in (sonradan Kral I. Wilhelm) Berlin'i terk etmesini istiyorlardı. Hapisane kapıları açıldı. Prens Wilhelm İngiltere'ye gönderildi. 21 Mart'ta Berlin sokaklarında, Alman Birliği'nin ve (1815) kurtuluş savaşının simgesi olan siyah-kırmızı-sarı bayraklarla donanmış bir tören alayı düzenlendi. Tören sonunda bir konuşma yapan kral, "Halkıma ve Alman Ulusuna" diye başlayan söylevini "Bundan böyle Prusya Almanya'ya katılacaktır" diye bitirerek, ulusal birliğin işaretini vermiş oldu.

Berlin'de bu coşkulu Mart günlerinin bedeli 300 ölü olmuştu. Ölenlerin çoğunluğu marangoz, terzi, ayakkabıcı gibi zanaatkâr kalfalarıydı. Orta sınıflardan öğrenciler dahil 15 kişi, zanaatkâr ustalarından 30 kişi öldürülmüştü. Sokak çatışmalarının kitle tabanını diğer devrimlerde olduğu gibi emekçi sınıflar meydana getirmişti. Ne var ki, gerek işçilerin gerek kalfaların kendilerine ait belirli bir siyasal programları yoktu. Paris işçileri gibi, Berlin işçileri de kendi dolaysız talepleri için değil, burjuvazinin hedeflerinin elde edilmesi için canlarını feda etmişlerdi.

Radikaller ve Liberaller

Bu arada IV. Wilhelm, yeni bir kabine kurarak başbakanlığa ilk kez soylu olmayan birini, Köln'lü liberal banker ve Marx'ın 1842'de yayın yönetmenliğini yaptığı *Rheinische Zeitung* gazetesinin hissedarlarından Rudolf Camphausen'i, maliye bakanlığına da yine liberal bir tacir olan David Hansemann'ı atadı. Birleşik Meclis 2 Nisan'da yeni bir anayasa yapmak ve ulusal birlik sorununu tartışmak üzere toplandı. Camphausen hükümeti bu arada Prusya askerî garnizonunu "ihtiyaten" Berlin'e geri getirmeyi düşünmeye başlamıştı. Radikal unsurların güçlenmesi, sivil muhafızın "huzur ve güveni" sağlamakta zorluklarla karşılaşması, kral kadar büyük burjuvaziyi de tedirgin ediyordu. 30 Mart'ta piyade ve süvari kuvvetleri, liberal gazetelerin övgüleriyle karşılanarak Berlin'e yaklaştılar. 2 Nisan'da 3 alay Prusya askeri Berlin'de konuşlandırılmış ve garnizon şehirdeki eski gücüne kavuşmuştu.

1848'de devrimci gelişmeler sırasında, işçi hareketinin yükselmesi ve kendini şekillendirmesi sürecinde kadınlar da doğrudan siyasal mücadelenin içinde yer alıyorlardı. Kadınların toplumsal haklar ve siyasal eşitlik talepleri demokratik hareketin bir parçası haline geldi. Kadınlar gösteri yürüyüşleri ve toplantılar yapıyor ve taleplerini dile getiriyorlardı. Berlin'de ve diğer bazı şehirlerde demokratik ve sendikal eğilimli kadın dernekleri kuruluyordu. Demokratik kadın hareketinin başlangıcında önemli bir rol oynamış olan Louise Otto (1819-1895), Saksonya'da çalışan bir kadın yazardı. Kadın kurtuluşu hareketinin öncülerinden olan Louise Otto, yazmış olduğu şiirlerde ve romanlarda kadınların sorunlarını ve taleplerini dile getiriyordu. 1846'da yazdığı üç ciltlik Schloss und Fabrik *(Saray ve Fabrika), 1847'de yazdığı* Lieder eines deutschen Maedchens *(Bir Alman Kızının Şarkıları) ve 1866'da yazdığı* Das Recht der Frauen auf Erwerb *(Kadınların Çalışma Hakkı) isimli eserleri vardır. 1848'de* Bir Alman Kızın Hitabı *başlıklı yazısında Saksonya Hükümeti'nin kadın sorunları ile ilgilenmesini talep eden Louise Otto, 1848-50 yılları arasında ilk Alman Kadın Gazetesi'ni (Frauenzeitung) kurdu. 1865 yılında* Allgemeiner deutsche Frauenverein'*ı (Genel Alman Kadın Derneği) kuran Louise Otto, bu derneğin* Neue Bahnen *(Yeni Yollar) isimli yayınını da çıkardı.*

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

1848 Devrimleri'nin başlıca hedefi monarşik devlet yapısıydı; artık çağdışı kalmış olan bu devletlerin gücünün temel dayanağı da fiziki güç, yani orduları idi. Bu nedenle, halkın ve devrimin silahlanması, büyük önem taşıyordu. Burjuvazi ise, emekçi kitleleri silahlandırmaktan kendi hesabına ve uzlaşma kapılarını kapatmak istemediği monarşi adına ürküyor ve silahlanma imtiyazını belirli bir "muhafız" gücünün tekelinde ve denetiminde tutmak istiyordu. Bu çelişki, Haziran 1848 başında Berlin'de işçi sınıfının burjuvaziyle karşı karşıya gelmesine yol açtı. Nihayet, 14 Haziran'da işçiler, kendilerine ateş açan Ulusal Muhafız'a rağmen kraliyet cephaneliğinin kapısını kırarak kendilerini silahlandırdılar.

Nisanla birlikte, devrimden yana güçler arasındaki ayrışma netleşmeye başladı. Liberal gazeteler bir süre siyasal reformların elde edilmesinde işçilerin gösterdiği yararlılıklardan övgü ile söz etmiş, işçilerin de kulüplere kabul edilmesi fikri üzerinde durmuşlardı. Şehir Meclisi, işçilerin ihtiyaçlarını belirlemek için bir komite kurmuştu. Ancak bu hava kısa bir süre sonra dağılmaya başladı.

İşçilerin Rolü

Radikaller oldukça dağınıktı. Özellikle işçi sınıfı, 1848 Fransa'sıyla karşılaştırılamayacak ölçüde örgütsüzdü. İşçiler seslerini 26 Mart'ta düzenledikleri kitlesel gösteride duyurdular. Sivil Muhafıza alınmamaktan ötürü rahatsızdılar; genel oy, bir çalışma bakanlığının kurulması, asgari ücret ve 10 saatlik işgünü gibi talepler ileri sürüyorlardı. Diğer Alman şehirlerine göre biraz daha gelişkin bir örgütlenme geleneği olan Berlin işçi sınıfı, Stephan Born'un önderliğindeki bir grup sosyalistin çalışmalarıyla bağımsız bir güç olarak ortaya çıkma evresine yeni giriyordu. Marx ve Engels'le ilişkisi olan Stephan Born, 1848 Devrimleri öncesinde Almanya'ya proletaryayı örgütlemek üzere Komünistler Birliği tarafından görevlendirilerek gelmişti. Ancak Born, Berlin işçilerinde bile bilinçlenme düzeyinin düşük olduğunu, *Komünist Manifesto*'nun kimseye bir şey ifade etmediğini görünce, daha ılımlı ve naif bir çerçevede çalışmaya başladı. Bütün ağırlığı, bağımsız bir işçi örgütü oluşturmaya verdi. Nisanda, İşçi Dernekleri Merkez Komitesi adında bir organ oluşturdu, *Volk* (Halk) adında bir gazete çıkarmaya başladı. Bu komite, Born'un 1848 sonbaharında kuracağı ulusal çaptaki ilk Alman işçi örgütü olan *Arbeiterverbrüderung*'un (İşçi Kardeşliği) nüvesini oluşturdu. Born'un çabaları, işçilerde lonca ideolojisinin zayıflatılması ve örgütlenme bilincinin yerleşmesi bakımından önemliydi. Ancak bağımsız işçi örgütleri 1848 Devrimleri'nde önemli bir rol oynamadı. Kral üzerinde çok etkili olan Başyaveri General Leopold von Gerlach başta olmak üzere, çevresindeki feodal ve askerî önderler, devrimi yenene dek burjuvaziyle birlikte davranmaya onu ikna ettiler. Junkerler, bu hoşnutsuzluğun bir ayaklanmaya dönüşmesinden de korkuyorlardı. Bazıları, en etkin olarak da, o zamanlar henüz genç ve deneyimsiz bir Junker olan Otto von Bismarck, yüksek komutanları derhal askerî bir harekâta yöneltmek istiyorlardı. Fakat Prusya egemen sınıfının "sağduyulu" çoğunluğu, devrim havasının yatışmasını bekleme yanlısıydı.

Prusya ve Alman Ulusal Meclislerine Doğru

Prusya Birleşik Meclis'i toplandığında tartışma kurucu meclisin seçiminde kullanılacak oy sistemi üzerinde yoğunlaştı. Anayasal bir monarşiye razı olan liberaller, genel oy için kitlelerden gelen baskılara direnemediklerinden başka bir manevra ile bu talebi dengelemeye çalıştılar. Oy verebilmek için en az bir yıllık ikâmet koşulu aranmasını önerdiler. Ayrıca fakirlik yardımı alan kimseler ve hizmetkârlar da oy kullanamamalıydı. Böylece sayıları bir hayli kabarık olan gezgin kalfalar ve göçmen işçiler oy kullanamayacaklardı. Meclis, Berlin'den gelebilecek baskıları göz önünde tutarak önerileri biraz esnetti. İkâmet koşulu altı aya indirildi ve yalnızca fakirlik yardımı alanlar ile suçlulara oy hakkı tanınmadı. Ancak seçimler iki dereceli olacaktı. Önce delegeler belirlenecek, bunlar daha sonra esas adayları seçeceklerdi. Prusya'da Berlin ayaklanması çerçevesinde bu gelişmeler olurken, öteki Alman prensliklerinde de ulusal bir parlamento toplama girişimleri hızlanmıştı. Paris'ten gelen haberler ve marttaki devrimci gelişmeler karşısında burjuvaziyle uzlaşma yolunu arayan prensler, hemen her yerde hükümetin başına ılımlı liberal kişileri getirmişlerdi. İktidarı geçici olarak ve sadece görünüşte liberallere devreden bu denge hükümetleri, "Mart Başbakanları" olarak adlandırıldı.

Liberaller ve radikal demokratlar, bu durumu kalıcı kılmak istiyorlardı. Ancak asıl önem verdikleri, ekonomik ve siyasal gelişmenin önünde en büyük engel olarak gördükleri parçalanmışlığa son vererek ulusal birliği gerçekleştirecek bir anayasa yapmaktı. Bu amaçla Güney ve Batı Almanyalı 51 liberal ve cumhuriyetçi 5 Mart 1848'de Heidelberg'de toplandı. Liberal çoğunluğun önderi von Gagern, meşruti krallığı savunurken, Struve ve Hecker önderliğindeki radikal azınlık, cumhuriyetten yana çıktı. Sonuçta, 7 kişilik bir komitenin, Meclis'in çalışma esaslarını belirleyecek bir *Vorparlament*'in (Ön parlamento) oluşturulması için çalışmasına karar verildi.

Ön Parlamento

30 Mart'ta, "Alman halkının güvenine layık adamlar" olarak sunulan 600 gönüllü üye, Frankfurt'ta Ön Parlamento'da toplandı. Prusya 124, Hessen 84, Baden 72 kişiyle en ağırlıklı temsil edilen üç devletti. Azınlıkta kalan Struve önderliğindeki radikal cumhuriyetçiler, Ön Parlamento'nun yeni Meclis oluşuncaya kadar devrime öncülük edecek bir organ olarak kurumlaşmasını savundular. Bu öneri kabul edilmedi. Hatta bunun üzerine Hecker, 40 delegeyle birlikte Ön Parlamento'dan ayrılarak Baden'de bir ayaklanma başlattıysa da bu ayaklanma çabuk bastırıldı. Sonuçta nüfusun ortalama yüzde 30'undan fazlası, seçmen olma hakkından yoksun bırakıldı. Prensler, seçimlerde genel olarak fazla zorluk çıkarmadılar. Birtakım sınırlamalarla Ulusal Meclis'in genel oyla seçilmesi üzerinde birleşildi.

Prusya Ulusal Meclisi

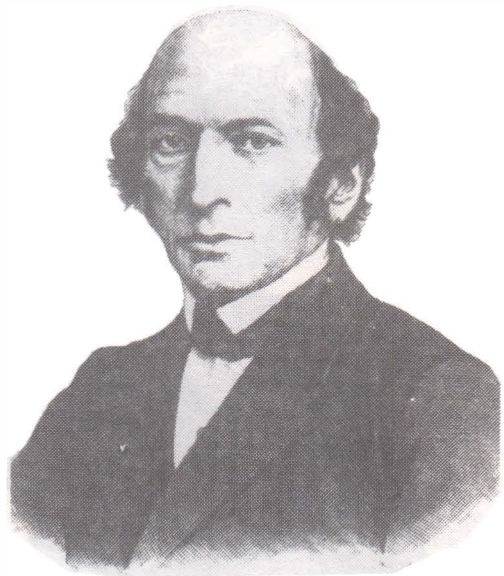
Prusya tarihinde ilk kez sınırlı da olsa genel oyla seçilen meclis, 22 Mayıs'ta, Berlin Müzik Akademisi'nde toplandı. 402 milletvekili arasında soyluların sayısı oldukça yüksekti. Fakat bunlar da çoğunlukla, ılımlı liberal çizgide olan bazı Junker'lerdi. Frankfurt Ulusal Meclisi'nden farklı olarak Berlin'de 68 kapitalist çiftçi ve küçük tarımsal üretici milletvekili vardı. 40 fabrikatör ve büyük tüccar doğrudan doğruya burjuvaziyi temsil ediyorlardı. 28 kadar küçük memur ve zanaat ustası "aşağı" sınıfları temsil ederken, hiçbir kalfa veya işçi seçilmemişti. En büyük grubu ise, üniversite profesörleri, hukukçular ve bürokratlar oluşturuyordu. Bu grup, meclis çalışmalarına entelektüel bir hava verdiği kadar onun çalışan bir organı olmasını da önlüyordu.

Camphausen önderliğindeki meclisle kral arasında bir uzlaşmayı temel alan "merkez", 150 kadar milletvekiliyle meclisin genel anlayışına egemendi. Kararsız milletvekillerinin çoğunluğunu da çevresinde toplamayı başaran "merkez", Junker'leri ürkütmeden anayasal monarşiyi gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Başlangıçta yaklaşık 40 kişiden oluşurken 1848 sonbaharında 120'ye yakın üyeyi bağlayabilen "sol" fraksiyon ise, radikal küçük burjuva aydınlarından oluşan bir gruptu. Karl D'Ester, Johann Jacoby, Georg Jund, Kont Eduard von Reichenback ve Benedikt Waldeck gibi kararlı demokrat aydınlardan oluşan bu grubun zaafı, Meclis dışındaki toplumsal hareketle organik ilişkisinin bulunmamasıydı. Bu "sol" grubun hedefi İngiltere'deki gibi bir yolu izleyerek parlamenter demokratik bir monarşiye ulaşmaktan öteye geçmiyordu.

Kurucu Meclis, etkin bir çalışma gösteremedi. Camphausen hükümetinin hazırladığı ılımlı anayasa yeterince liberal bulunmadığı için reddedildi. Bunun yerine yeni bir anayasa da hazırlanamadı. Nisanda Camphausen hükümetinin Maliye Bakanı Hansemann geleneksel Prusya maliye politikasına ters düşen önemli iktisadi kararlar aldı. Bu kararların başında Prusya'nın sınai gelişmesinde önemli sonuçlar doğuracak olan kredi hacminin genişletilmesi geliyordu. Junker'lerin vergileri ise artırıldı. Hansemann'ın bu politikası, Junkerleri Camphausen'in liberal hükümetine karşı sertleştiren etkenlerden biri oldu.

Kamusal Projeler

İşsizliği azaltmak ve Berlinlilerin baskısından kurtulmak için, artık neredeyse 1848

JACOBY, JOHANN (1805-1877)

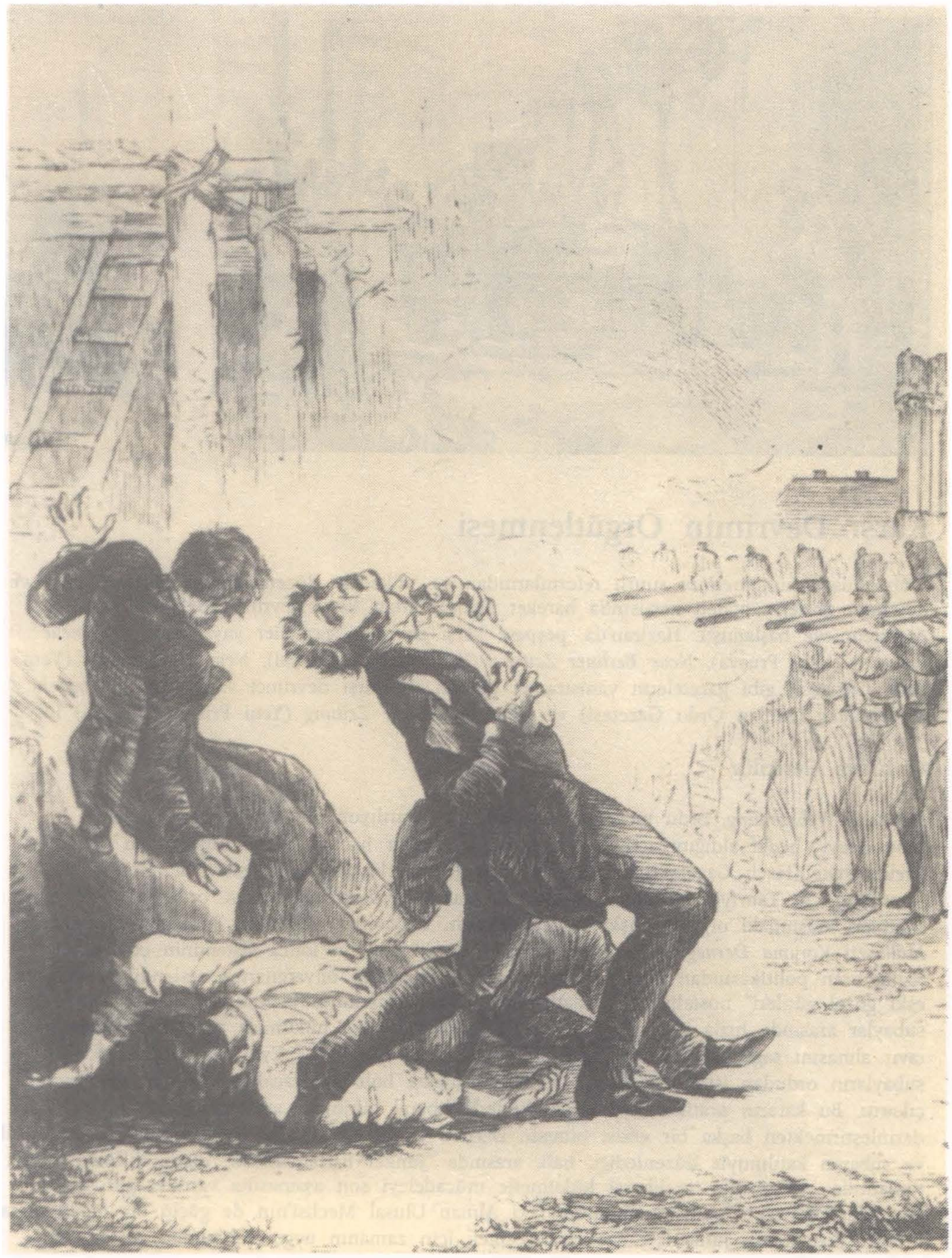
Alman radikal demokratlarından Johann Jacoby, Prusyalı yoksul bir Yahudi ailesinin oğlu olarak 1 Mayıs 1805'de Königsberg'de doğdu. Ailesinin fedakarlıklarıyla iyi bir eğitim gördü ve 1827'de tıp fakültesinden mezun olarak pratisyen hekimlik yapmaya başladı.

1830/31 Polonya ulusal ayaklanmasını destekleyen yazılarıyla, muhalif kamuoyunda tanınmaya başladı. Yahudilere karşı güdülen ayrımcılık politikası, onu Prusya devletine karşı radikalleştirdi. Şubat 1841'de, Almanya'da 1848 öncesi (*Vormaerz*-Mart Öncesi) liberal muhalefetin en önemli belgesi olan, *Vier Fragen beantwortet von einem Ostpreussen* (Dört Soru ve Bir Doğu Prusyalının Cevapları) broşürünü yayınladı. "Bir yurttaş hakkı olarak Anayasa"yı savunan bu yazısı ona bütün Almanya çapında ün kazandırdı. Kral Jacoby'i dava etti. Fakat Yüksek Mahkeme tarafından aklandı.

1848 Devrimi'nde, Ulusal Meclis'in hazırlıklarını yürüten *Vorparlament* (Ön Parlamento) üyesi olmasına karşın, onu radikal buldukları için seçilmesini istemeyen büyük tüccar ve bankerlerin ikinci seçmenlere rüşvet dağıtması sonucunda, Frankfurt'ta toplanan Alman Ulusal Meclisi için yapılan seçimi kaybetti. Kısa bir süre sonra seçildiği Prusya Ulusal Meclisi'nde radikal solun önderliğini yaptı.

2 Kasım 1848'de, Prusya Meclisi'nin dağıtılmasını protesto için Kral'a giden heyetin başkanıydı. Onları reddeden Kral Friedrich Wilhelm'in yüzüne karşı "Kralların talihsizliği, gerçeklere kulak vermek istememeleridir"

1848'de Berlin Ulusal Muhafızı'nın işçilere ateş açması, simgesel olarak, 1848 Devrimleri'nin karakteristik görüntüsü sayılabilir. Fransa'da ve Viyana'da olduğu gibi Prusya'da da, burjuvazi, monarşiyle uzlaşma zamanı geldiğinde, "huzur ve düzenin bozulmaması" gerekçesiyle silahlandırmaktan kaçındığı işçilere karşı namluları doğrultmakta tereddüt etmedi.

demesi, sağ liberallerin ve monarşi güçlerinin aleyhine kampanya açmalarına neden oldu.

Şubat 1849'da, Prusya II. Meclisi de dağıtılınca Frankfurt'a gitti. 14 Mayıs 1849'da IV. Wilhelm'in bütün Prusyalı milletvekillerine çıkarttığı "Frankfurt'u terkedin" çağrısına uymayarak, parlamentonun onuruna ve simgesel önemine sahip çıktı. Önayak olduğu *Rumpfparlament*'de (Parlamento Gövdesi) dağıtılınca İsviçre'ye gitti. Ekim 1849'da "yurttaşlarım esirken ben özgür olamam" diyerek Königsberg'e döndü. Vatana ihanetten yargılanırken, yaptıklarının suç sayılamayacağını savundu ve beraat etti.

Devrim sonrası dönemde kendisini felsefe çalışmalarına verdi. 1858'de yeniden siyasete döndü. 13 Kasım 1863'te sol liberal İlerleme Partisi adına yaptığı seçim konuşmasında söylediği "bir hukuk devleti olarak Prusya varolacaksa, askerlerin ve Junkerlerin Prusyası yok olmalıdır" sözlerinden dolayı 6 ay hapse mahkûm oldu. Jacoby, 1868'dan itibaren işçi hareketi ve sosyal demokrat mücadeleyle ilgilenmeye başladı. Kasım 1868'de sol liberallerden ayrıldı. 1870'te Alsace-Loraine'in ilhakını protesto ettiğ için beş hafta hapiste yattı. 1872'de Bebel ve Liebknecht'e yönelik baskıları protesto ederek Eisenach sosyalistlerine (Sosyal Demokrat İşçi Partisi) katıldı. 1874 başında yeni oluşmuş olan Alman Meclisi'ne Leipzig'dan milletvekili seçildiyse de, "askerî devletin parlamenter yoldan halk devletine dönüştürülemeyeceğini" söyleyerek sandalyesini boş bıraktı. 6 Mart 1877'de Königsberg'de öldü.

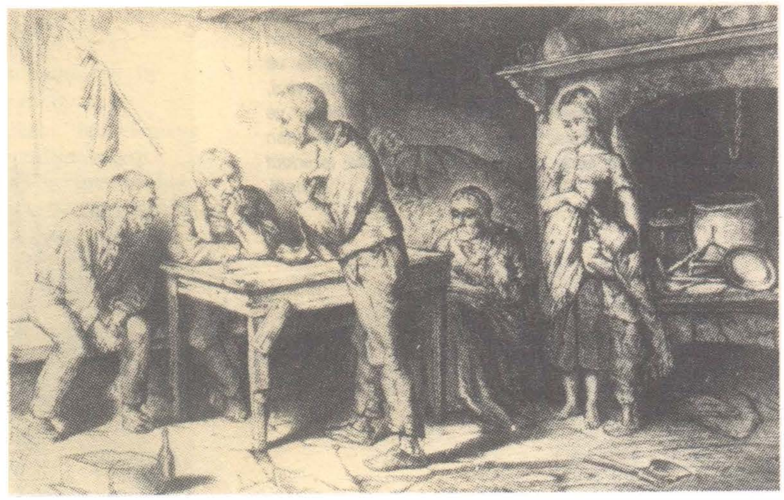
Devrimleri'nin bir geleneği haline gelen kamu işleri projesi yürürlüğe kondu. Fakat bu proje Berlin'de de başarılı olamadı. İşsizliğe çare bulunmadığı için işçiler huzursuzlanıyor, gösteriler gösterileri izliyor, radikal gazeteler ve kulüpler işçileri eyleme çağırıyorlardı. Zanaatkârlar birlikler kuruyor ve kendi bağımsız taleplerini formüle etmeye çalışıyorlardı.

Mayısta Prens Wilhelm'in İngiltere'den geri döneceği söylentileri üzerine birleşik bir tepki gösterilmesi için çağrılar yapıldı. Sosyalist önderler işçilerin de sivil muhafıza alınması taleplerini yoğunlaştırdılar. Bazıları tüm halkın silahlandırılmasını istiyorlardı. Bu yöndeki ajitasyon artınca korkuya kapılan hükümet Berlin'deki askerî silah deposunu boşaltma kararı aldı. Kararın duyulması üzerine radikaller silah depolarını basmak için örgütlendiler. Ekim ayında kanal işçilerinin düzenledikleri bir gösteriyi, Sivil Muhafızlar'ın silah zoruyla dağıtmak istemeleri üzerine başka bir ayaklanma patlak verdi.

Sivil Muhafızın Çelişkileri

Devrim sonrasında oluşturulan düzenli ordu dışındaki sivil silahlı güçler arasında da çelişki egemendi. 22 bin mevcutla sınırlandırılan Sivil Muhafız'ın üyeleri, mülk sahibi burjuvalar, zanaatkâr ustaları ve öğrencilerden oluşuyordu. İşçiler, kalfalar ve dönemin radikal unsurları ilke olarak üyeliğe kabul edilmiyordu. Mülk sahibi burjuvalar ise bu organa tıpkı Viyana'da olduğu gibi, ancak emekçiler sokaklara döküldüğü zaman düzenli bir biçimde katılıyorlardı. Düzenli görev yapan öğrenciler ve zanaatkâr ustaları radikallere daha yakındılar ve emekçilere yönelen baskılardan rahatsızlık duyuyorlardı. Böylece Sivil Muhafız'ın konumu giderek belirsizleşmeye, radikal ve ılımlı unsurlar arasındaki güvensizlik, düzeni bozmaya başladı.

Almanya'da 1848 Devrimi'nin başlarında, işçiler (solda), genelde Kral'ın bütün tebaası için söz hakkı talep ederken, giderek siyasal ve sendikal alanda bağımsız örgütlenme nüvelerini geliştirmeye ve taleplerini burjuvaziden ayrıştırmaya yöneldiler. Köylüler (sağda) ise, 1848 İlkbaharı'nda birçok yerde müthiş bir öfkeyle feodal yükümlülüklerin kaldırılması için ayaklandıktan sonra, siyasal inisiyatiflerini yitirerek "beklemeye" başladılar. Devrimin sonraki safhalarında, bir ölçüde Baden ve Pfalz (Güneybatı Almanya) dışında, yoksul ve topraksız köylülerin herhangi bir hareketi görülmedi. Bu koşullarda, işçilerle köylüler arasında sınıfsal bir ittifak kurulabilmesinin koşulları da oluşmadı.

Karşı Devrimin Örgütlenmesi

Camphausen hükümetinin sınırlı reformlarından ve "ülkedeki düzensizlikten" rahatsız olan ve devrimci güçlerin ataleti karşısında hareket olanağı artan karşı devrim, 1848 Yazı'nda örgütlenmeye başlamıştı. Haziran'da, peşpeşe karşı devrimci gazeteler yayınlandı: *Das neue Preussen* (Yeni Prusya), *Neue Berliner Zeitung* (Yeni Berlin Gazetesi), *Neue Volkszeitung* (Yeni Halk Gazetesi) gibi gazetelerin yanısıra en önemli iki karşı devrimci yayın organı *Deutsche Wehrzeitung* (Alman Ordu Gazetesi) ve *Neue Preussische Zeitung* (Yeni Prusya Gazetesi) idi.

Ordu ve Gericilik

Deutsche Wehrzeitung, ordu mensupları tarafından çıkarılıyor ve "devrim canavarıyla mücadeleyi" hedef aldığını açıkça ilan ediyordu. Demir haç amblemli olmasından ötürü *Kreuzzeitung* (Haçlı Gazete) oarak anılan *Neue Preussische Zeitung*'un şiarı da "Kral ve Anavatan için Tanrıyla birlikte ileri!" idi. Bu gazete, Prusya bürokrasisi, ordu ve toprak sahipleri arasındaki organik ilişkiyi kurumlaştırdı. Toplantılar örgütledi. Junkerler temmuzda, *Mülkiyeti Koruma Derneği*'ni kurdular. Bu dernek, hükümetin lonca sisteminin çöküşünü hızlandıran politikasından rahatsız olan zanaatkâr ustaların önyargılarına seslendi. "Prusya'nın eski güzel günleri" nostaljisini, zanaatkârların geçmiş özlemiyle birleştirdi. Yüksek rütbeli subaylar arasında hızla yaygınlaştı ve birçok askerin açıkça hükümete ve parlamentoya karşı tavır almasını sağlamayı başardı. Liberal hükümet, bu yüzden 7 Eylül'de parlamentodan, subayların ordudan istifa etmeksizin siyasal faaliyette bulunamayacakları yolunda bir karar çıkarttı. Bu kararın pratikte Kral ve Junkerlerle liberal burjuvazi arasındaki karşıtlığı derinleştirmekten başka bir etkisi olmadı. Dernek 18-19 Ağustos'da Berlin'de 400 toprak sahibi ve subayın katılımıyla düzenlediği, halk arasında "Junker Parlamentosu" olarak bilinen büyük toplantıda, parlamento ve liberal hükümetle mücadeleyi son aşamasına vardıracağını açıkça ilan etti. Prusya'nın yanısıra, Frankfurt'taki Alman Ulusal Meclisi'nin de güçlü bir organ olarak ortaya çıkamaması, Junkerlere saldırıya geçmek için zamanın uygun olduğunu göstermişti.

Frankfurt Ulusal Meclisi ve Alman Liberallerinin Eylemsizliği

Prusya'da bu gelişmeler olurken, Alman Ulusal Meclisi de yoğun hazırlık kongrelerinden sonra, 18 Mayıs 1848'de Frankfurt'ta St. Paul Katedrali'nde biraraya geldi. Ancak muhafazakârların Ulusal Meclisi büyük ölçüde protesto etmesi yüzünden seçilen 831 milletvekilinden yalnızca 600'e yakını toplantılarda bulundu. Milletvekilleri arasında 4 kalfa ile bir de Silezyalı köylü bulunuyordu. İşçi milletvekilleri yoktu. 34 toprak sahibi ve aristokrat, 33 sanayici ve tüccara karşın, 94 hukukçu, 104 profesör, 124 bürokrat ve 100 savcı ve yargıç seçilmişti. Bu bileşiminden ötürü Frankfurt Ulusal Meclisi'ne "profesörler parlamentosu" deniliyordu.

Meclis, 19 Mayıs'ta kendisine başkan olarak Heinrich von Gagern'i seçti. Liberallerin monarşiyle uzlaşma yanlısı çoğunluk kanadını temsil eden von Gagern, o dönemde birçok aydın tarafından 1789 Fransız Devrimi'ndeki Mirabeau'ya benzetiliyordu. Meclisin önünde duran ulusal bir anayasa hazırlama ve geçici bir hükümet oluşturma sorunu konusunda von Gagern, açış konuşmasında şöyle diyordu: "Almanya için bir anayasa hazırlamalıyız ama otoriteyi milletin egemenliğinden ayırmamalıyız." von Gagern burada, radikallerin "halk egemenliği" şiarını prensleri ve aristokrat toprak sahiplerini de içeren "millet egemenliği" kavramıyla karşılamaya çalışıyordu. Bu konuda liberaller ve tutucularla radikaller arasında görüş ayrılığı başgösterdi. Liberaller geçici hükümeti bir prensin başkanlığında kurdurmaktan yanaydılar. Bir prensin başkanlığında kurulacak hükümet, tedrici bir biçimde fakat geçici bir hükümet olduğunu unutmaksızın sorunları çözmeye uğraşacaktı. Buna karşılık demokratlar prenslerle uzlaşmayı reddederek. biri başkan olacak beş kişilik bir parlamento heyetinin yönetimini önerdiler.

Geçici Hükümet

Hiçbir önemli soruna el atamayan Geçici Hükümet, Fransa ve ABD dışında hiçbir devlet tarafından tanınmadı. Ordu ve idareye el koyamadı. Hiçbir kurumsal düzenlemeye gidemedi. En önemlisi, Geçici Hükümet'in bir prensin "emrine" verilmesi, Ulusal Meclis'in radikal halk güçleri nezdindeki itibarını çok aşındırdı. Alman Ulusal Meclisi de feodal sistemin yıkılması için fazla bir şey yapamadı. Aristokrasinin avlanma hakkı gibi kişisel ayrıcalıkları tazminatsız iptal edilmekle birlikte mülkiyet haklarına dokunulmadı. Angarya yükümlülüğünden kurtulmaları için, köylülerin aristokratlara yüksek bir tazminat ödemeleri kararlaştırıldı. Köylüler bu kararları tepkiyle karşıladılar. Toprak sahibi aristokratlar ise hoşnutsuzluk göstermediler.

Radikal Güçlerin Son Atağı - Frankfurt Ayaklanması

16 Eylül'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin az sayıda delegenin katıldığı bir birleşimde Malmö Antlaşması'nı onaylaması, Frankfurt Ayaklanması'nı başlatan kıvılcım oldu. Demokrat *Reichtagszeitung* (İmparatorluk Meclisi Gazetesi) Ulusal Meclis'in antlaşmayı onaylaması üzerine şu protesto dizelerini yayınladı:

Yetmişbeş bürokrat - Laf çok, eylem yok, heyhat!
Yetmişbeş aristokrat - Anavatan, işte fesat!
Yetmişbeş aydın - Anavatan satıldın!

Halkın tepkisini yatıştırmaya çalışan, meclisteki sol grubun önderi Robert Blum'un da etkisi olmadı. 17 Eylül günü, işçi dernekleri ve demokratik derneklerin çağrısıyla Frankfurt dışında bir çayırda toplanan 15 bin kişi, Malmö Antlaşması'nı onaylayanları lanetledi.

18 Eylül sabahı, Ulusal Meclis'in toplandığı St. Paul Katedrali'nin askerî birliklerce kuşatılmış olduğu görüldü. "Yabancı orduların çekilmesi için" sol milletvekillerinin sunduğu önerge, askerlerin tepkisinden korkan sağcılar tarafından gündeme alınmadı. Bu sırada halk, "Prusyalılar defolsun!" sloganlarıyla barikat inşasına başlamıştı. Yarım gün içinde 40 barikat kuruldu, cephaneliği yağmalayan halk silahlandı. Yakındaki Offenbach ve Hanau şehirlerinden de yardım gelmiş, barikatlara kızıl bayraklar asılmıştı. Öğleden sonra bazı hafif çatışmalar oldu. Arabuluculuk girişimlerinden bir sonuç alınamayınca, Hessen'den gelen topçu birliklerinin bombardımanıyla barikatlar havaya uçuruldu ve ayaklanma bastırıldı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra Frankfurt'ta savaş hali ilan edildi, demokratik dernekler kapatıldı, tutuklamalar başladı.

Demokratlar Kongresi

Berlin'de karşı devrimci hükümet darbesi öncesindeki son radikal atılım, Demokratlar Kongresi çevresinde gerçekleşti. 1. Demokratlar Kongresi Haziran 1848'de 66 şehirden 89 demokratik derneğin katılımıyla Frankfurt'ta toplandı. Frankfurt Ulusal Meclisi'ndeki sol liberal fraksiyonlardan filozof Ludwig Feuerbach'a ve Komünistler Birliği'nden Freiligrath, Schapper, Moll gibi önemli kişilere kadar çok geniş bir yelpaze oluşturan kongre, "demokratik cumhuriyet"i hedefliyordu. Demokratlar Kongresi, 3 Ekim'de, seçmenleri, Frankfurt Ulusal Meclisi'ndeki milletvekillerini görevden almaya çağırdı; ancak bu çağrısı etkili olamadı. Bunun ardından Frankfurt Ulusal Meclisi'ndeki sol Donnersberg fraksiyonundan Arnold Ruge, "demokratik cumhuriyet" talebini kitleselleştirmek için toplantılar düzenledi, Prusya Ulusal Meclisi'ne yönelik bir dilekçe kampanyası başlattı. Ay sonunda da, bu mücadeleyi tırmandırmak amacıyla Berlin'de 2. Demokratlar Kongresi toplandı. Bu kez kongreye 140 şehirden 260 kadar dernek katıldı. Ancak, yelpazenin genişliği, bu kongrenin özellikle Prusya Ulusal Meclisi üzerinde etkili bir güç oluşturmasını engelledi. Viyana Devrimi'nin Prens Windischgraetz'in ordusu tarafından bastırıldığı haberinin ulaşması üzerine, kongrenin çağrısıyla Berlin'de devrimi destekleyen gösteriler düzenlendi. Komünistler, Viyana'ya yapılacak en iyi yardımın, karşı devrimin merkezi olan Berlin'de devrimci inisiyatifi geliştirmek olduğunu savundular. Kongrede yaklaşık 40 delegelik bir grup oluşturan komünistlerin taleplerinden ürken küçük burjuva radikal delegeler, kongreden ayrılmaya başladı ve açılışta 220 olan mevcut 50-60'a düştü. Bu nedenle komünistlerin 2. Demokratlar Kongresi'ne, 1848 ilkbaharında ilan edilen "Komünist Parti'nin talepleri" doğrultusunda bir protokolü kabul ettirmeleri sembolik bir davranış olarak kaldı. 2. Demokratlar Kongresi'ni oldukça endişeyle izleyen Prusya hükümetine ulaşan polis raporları, "korkulacak bir şey olmadığı" doğrultusundaydı.

Kuzey Baden 4 Mart'tan sonra yoğun köylü ayaklanmalarına sahne oldu. Ayaklanma kısa zamanda 300 yıl önce Büyük Alman Köylü Savaşı'nın yaşandığı Neckar, Tauber ve Main nehirlerinin arasında kalan alanı kapladı. Köylüler orakları, dirgenleri, kürekleri, baltaları ile donanmış olarak büyük toprak sahiplerinin malikanelerinin önüne geldiler. 1848'de yayınlanmış olan karikatürde, büyük bir keyifle dirgenin ucuna astıkları talep listesini taşıyan köylüleri korku dolu bakışları ile izleyen toprak sahibi canlandırılıyor.

Berlin'de Karşı Devrim

2. Demokratlar Kongresi'nin de kitlesel bir gücü harekete geçirememesi, karşı devrimi son adımları da atmakta serbest bıraktı. Kral, 22 Eylül'de Camphausen'i başbakanlıktan aldı, onun yerine 70 yaşındaki general Ernst von Pfuel'ün başbakanlığında, çoğu Prusyalı bürokratlardan oluşan bir kabine atadı. Prusya Ulusal Meclisi yetkilerini aşarak fanatik muhafazakâr ve katı bir asker olan general Friedrich von Wrangel'i de başkomutanlığa getirdi. Burjuvalar durumu sessizce onayladılar.

Alman Devrimi'nin Dış Politikası ve Ulusal Sorunlar

1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'ne ve bütün olarak Almanya ve Prusya'ya düşen tarihsel sorumluluk, bir adım ileri gidilerek, 19. yüzyılın ortasında Avrupa'da etkili olan üç büyük monarşinin, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın oluşturduğu "Kutsal İttifak"ı çökertmek olarak tanımlanabilir. 18. yüzyılın sonlarında yakınlaşmayla başlayıp 1815 Viyana Kongresi'nde sağlam bir kurumlaşmaya dönüşen ve Polonyalı bir tarihçi tarafından "üç kara kartalın kutsal ittifakı" olarak tanımlanan bu ittifak, 1848'de özellikle Metternich'in devre dışı kalmasıyla çatırdamaya başladığını göstermişti. Fakat hâlâ karşı devrimin, onun aracılığıyla nefes aldığı bir eksendi. Bu üç "kara kartal"ın ekonomik, düşünsel ve siyasal olarak en gelişmiş unsuru olan Almanya, devrimiyle bu ittifakın çöküşüne ivme kazandırabilecek olan ülkeydi. Böyle bir sürecin son kertede, toplumsal bir devrim yaşayacağı izlenimi vermeyen Rusya'yı da karşısına almasını zorunlu gören Marx ve Engels, Fransız Devrimi'nin 1792-1794 döneminde verdiği savaşların tekrarını umarak, Temmuz 1848'de *Neue Rheinische Zeitung*'da şunları yazmışlardı: *"Devrimci Almanya'*nın önünde duran *Rusya'yla yapacağı savaştır.* İçinde geçmişin günahlarını silebileceği, cesaret kazanacağı, kendi despotlarını altedeceği, oğullarının canına malolan şu uygarlığın propagandasını yapacağı ve dışarıyı özgürleştirerek içerde özgürleşmeyi sağlayacağı uzun, ağır bir köleliğin zincirlerini koparan bir halka yakışır bir savaş..."

Alman Devrimi ne bu tarihsel sorumluluğunun gereğini yerine getirebildi, ne de bizzat "içerdeki" özgürleşmenin bağımlılık altında tutulan ulusların özgürlüğüne bağlı olduğunu görebildi. Tarihsel sorumlulukla iç-dış politika bağlantısının ve "geçmişin günahlarının" en belirgin biçimde somutlaştığı Polonya sorununda atılan karşı devrimci adımlar, İtalya, Bohemya ve Schleswig-Holstein sorunlarındaki tutumlarla bütünleşti.

Polonya Sorunu

Polonya, 1772'den başlayarak, "üç kara kartal"ın politik ve askerî stratejilerin hedefi olmuş ve hep bölünmüştü. 1772'de Rusya, Prusya ve Avusturya'nın saldırısına uğrayıp topraklarının üçte birini yitirdikten sonra yenileşme çabasına giren Polonya, 1791'de Rusya ve Prusya tarafından teminat altına alınan yeni bir anayasa yapmıştı. Fakat 1793'de Rusya'yla anlaşan Prusya, Polonya'nın büyük bir bölümünü topraklarına katarak, ülkenin merkezini oluşturan bölgeye "Güney Prusya" adını verdi. 1794'deki Varşova Ulusal Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra "üç kara kartal", Polonya adını bir süre için haritadan sildiler. Napoléon 1807'de bir Prusya Grandüklüğü kurdu. Fakat Rusya'ya yenilmesi üzerine, 1815'de Viyana Kongresi'yle inisiyatif gene Rusya, Prusya ve Avusturya'ya geçti. Ülkenin paylaşımından artakalan ve "Kongre Polonyası" denilen bölgeye Rus Çarı 1818'de özerklik bağışladı, fakat 1830 Posen Ulusal Ayaklanması bastırılır bastırılmaz bu özerklik geri alındı.

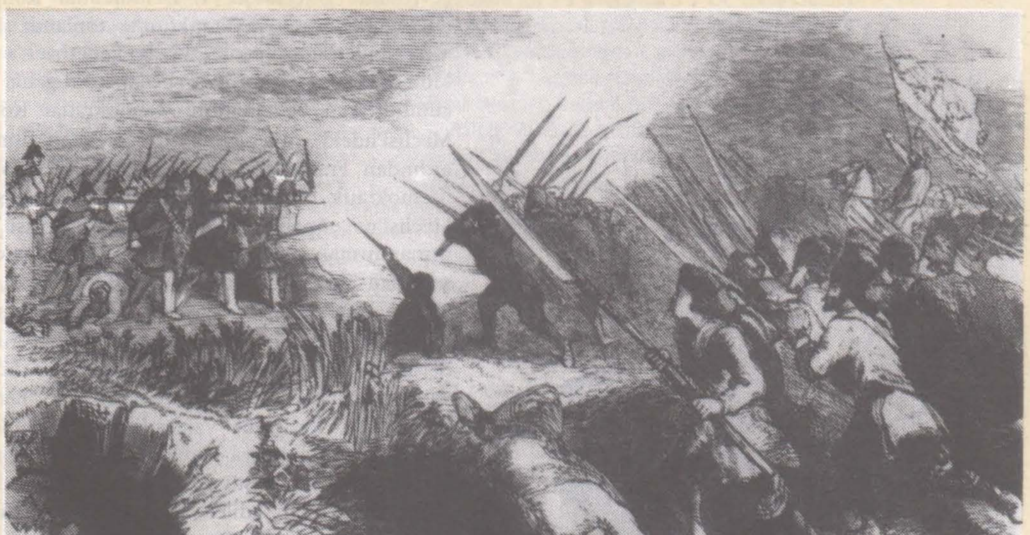
1830 Posen Ulusal Ayaklanması, bütün Alman liberalleri için bir siyasallaşma etkeni olmuş, ilerici güçler Polonya bağımsızlıkçılarıyla özdeşleşmişlerdi. 1848 Devrimi'nin ilk günlerinde, bu özdeşleşmenin doruğuna çıkarak sürdüğü görüldü. 20 Mart'ta, Berlin'in dehşet saçan Moabit hapisanesinden salıverilen Polonya bağımsızlık savaşçıları, Berlin'de coşkuyla izlenen bir zafer geçidi yaptılar. Prusya Kralı Wilhelm de, devrimi kabullenmiş göründüğü bu dönemde, 24 Mart'ta bir ferman yayınlayarak Polonya Ulusal Muhafızı'nın ve yerel yönetimlerin kurulmasına izin verdiğini açıkladı. Bu ferman, Polonya'nın tam bağımsızlığını savunan radikalleri cesaretlendirdi. 30 Mart'ta parlamento öncesi hazırlık için Heidelberg'de toplanan 51 liberal aydın, açıklamalarında "özgürlüğü ve bağımsızlığı kendileri için bir hak olarak talep eden Almanlar, başka ulusların özgürlüklerini kısıtlayamaz ve gasp edemezler" diyorlardı. Nisan başında Prusya'nın Berlin, Leipzig, Dresden gibi belli-başlı şehirlerinde küçük burjuva demokratları tarafından "Polonya komiteleri" kurulmuş, hatta kimi yerde "Breslauer Landwehrmaenner" (Breslau Yurt Savunma Neferleri) gibi milis güçleri oluşturan küçük burjuva radikalleri, çarlığa karşı savaş açmayı savunmaya başlamışlardı. Kuşkusuz bu gelişmelerden umutlanan Engels, *Neue Rheinische Zeitung*'da şöyle yazmıştı: "Polonya'nın ezilmesine yardımcı olduğumuz, Polonya'nın bir parçasını Almanya toprağı haline getirdiğimiz sürece, biz de Rusya'nın ve Rus politikasının parçası haline gelir, kendi ülkemizdeki ataerkil-feodal mutlakiyetçiliği de tam anlamıyla kıramayız. Demokratik Polonya'nın kurulması, demokratik Almanya'nın varoluşunun birinci koşuludur."

Marx ve Engels, Engels'in daha sonra, 20 Ağustos 1848'de *Neue Rheinische Zeitung*'da yazacağı gibi, Polonya sorununun ve 1848 Devrimi'nin gerçek çözümünün, Rusya'yı hedef almayı gerektirdiği üzerinde ısrarla duruyorlardı: "1815'den, evet, hatta ilk Fransız Devrimi'nden beri Avrupa'da gericiliğin gücü neye dayanıyor? Rusya-Prusya-Avusturya 'Kutsal İttifak'ına. Bu Kutsal İttifak'ı biraradа tutan nedir? Üç müttefiğin de yararına olan Polonya'nın bölünmesi. Bu üç gücün Polonya'da açtıkları gedik, onları birbirine zincirleyen halkadır; bu ortak soygun, onları birbirleriyle dayanışmaya götürmüştür. İlk Polonya soygununun yapıldığı andan başlayarak, Almanya, Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Rusya, Prusya ve Avusturya'ya, mutlak monarşiler olarak kalmalarını emretmiş, onlar da buna uymuşlardır. Prusya burjuvazisinin iktidarı almak için gösterdiği yarım yamalak, ürkek çabalar, Rusya'dan kurtulmanın olanaksızlığında, Rusya'nın Prusya'daki feodal-mutlakiyetçi sınıfa verdiği destekte erimiştir..."

Ancak, Alman liberalizminin 1830'dan beri Polonya'nın bağımsızlığı için beslediği sempati, 1848 Nisan başında yerini hızla şoven ve muhafazakâr bir düşmanlığa bırakmaya başladı. Mart sonunda 1830'daki gibi Posen'de başlayan bağımsızlıkçı köylü ayaklanması, dönüm noktası oldu. Berlin'deki burjuva basını, "Polonya'daki Alman mülklerinin ve Alman soydaşlarının tehlikede olduğunu" yazmaya başladı, Ren büyük burjuvazisinin gazetesi *Kölnische Zeitung* şunları yazdı: "İtiraf etmeliyiz, biz -ve bizle beraber birçokları- bir an için, Almanya'nın Polonya'dan yardımını esirgemeyebileceğini düşünmüştük. Artık bunu düşünemiyoruz." Genç, acımasız bir Junker olarak sivrilmeye başlayan Bismarck da *Magdeburger Zeitung*'a yazdığı mektupta "Polonya'nın bağımsızlığının sözkonusu olamayacağını" belirterek, monarşik güçlerin zaten bilinen tavrını açıkça ifade etmişti.

Burjuvazinin açık tutum değişikliği, liberal Prusya Başbakanı Camphausen ve hükümetinin, Mayıs ayında Polonya Ayaklanması'nın bastırılması ve sorumluluğunu paylaşmasıyla pekişti. Camphausen, Polonya'da kurulan Ulusal Muhfız'ın dağıtılmasını sağladı, ardından Prusya ordusu Polonya'ya girdi, Fransa'nın Polonya'ya yardım kararı almış olmasına aldırış edilmedi. 18 Mayıs'ta Frankfurt Ulusal Meclisi ilk oturumunu yaparken, ayaklanma bastırılmış durumdaydı. Marx, olanları "Avrupa devrimi karşısında Çar'ın ilk başarısı" olarak yorumluyordu.

Polonya sorunu Frankfurt Ulusal Meclisi'nde her şey olup bittikten sonra temmuzda gündeme geldi. Küçük burjuva radikal solun devrim boyunca tutarlılıklarını koruyan iki üyesi olan Arnold Ruge ve Robert Blum, bağımsız bir Polonya devletinin kurulmasını savundular, "halkların kardeşliği"nden söz ettiler. Ancak onların tutumu, parlamentodaki sol kanadın bütününü bile temsil etmekten uzaktı. Nitekim sol kanat milletvekillerinden Wilhelm Jordan, "topraklarının zamanında Almanya'nın eline geçmiş olmasının Polonya'nın kendisinin sorumlu olduğunu" savunup, "Almanların bu ülkeyi yüz başlı Polonya despotizmine geri vermek için mi bayındırlaştırdığını" sorarak, ilkel bir karşı devrimci demagoji örneği verdi.

Polonya Devrimi ile militarist Prusya karşı devrimi arasındaki çatışma Nisan ve Mayıs 1848'de sonuçlandı. Posenli isyancılar taleplerini kabul ettirmek ve bir silahlı çatışmaya hazırlanmak için Mart 1848'de askerî birimler oluşturmaya başlamışlardı. Prusya militarizmi açısından ciddi bir sıkıntı yaratan bu askerî birimler, 11 Nisan'da yapılan bir antlaşma ile dağıtıldı. Ancak Prusya militarizmi dağıtılan bu birimlere saldırdı ve iç savaşı başlattı. Ludwik Mieroslawski önderliğindeki Polonya devrimcileri, askerî güç açısından son derece dengesiz olan bu savaşı 9 Mayıs 1848'de kaybettiler. 8 Mayıs 1848'de Rogalin'deki Polonyalı devrimcilerle, Prusya ordusu arasındaki savaşın canlandırıldığı bu resim, aynı zamanda Polonya Devrimi'nin de yenilgisinin bir belgesini oluşturuyor.

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

Prusya Ulusal Meclisi, 12 Ekim'de anayasayı görüşmek üzere toplandı. Uzun tartışmalardan sonra bundan böyle, kralın adının "Tanrının inayetiyle" ifadesiyle birlikte anılmaması kararlaştırıldı. Ekimde de 153'e karşı 200 oyla "soyluluk kaldırılmıştır" ibaresinin anayasada yeralmasına karar verildi.

Kral Wilhelm ve çevresi bunun üzerine, Viyana Devrimi'nin bastırılmasının da verdiği cüretle parlamentoya karşı kesin saldırıya geçti. 2 Kasım'da Prusya Ulusal Meclisi'ne, ayın ortasından itibaren başbakanlığı kralın amcası Kont general Friedrich Wilhelm von Brandenburg'un üstleneceği haberi iletildi. Yeni hükümetin önderliğini İçişleri Bakanlığı'na gelecek olan Prens Otto von Manteuffel üstlenecekti. Kral Wilhelm, kendisine başvuran parlamento heyetiyle konuyu görüşmeyi reddetti. Demokrat milletvekili Johann Jacoby'nin huzurdan ayrılırken krala söylediği şu sözler, kısa sürede şehirde yayıldı: "Kralların talihsizliği, doğrulara kulak vermek istememeleridir!" 3 Kasım'da binlerce Berlinli Jacoby'yi desteklemek için gece meşalelerle yürüyüş yaptılar. 9 Kasım'da Kont von Brandenburg, meclisin "anarşi ve terör"ün etkisi altında çalışamaz durumda olduğunu ve toplantıların artık Havel'de yapılacağını bildirdi. Küçük bir muhafazakar azınlık buna uyarken, meclisin çoğunluğu toplantıları sürdürdü. Halk büyük ölçüde meclisin yanındaydı. 9 Kasım'da İşçi Kardeşliği, "Berlin işçilerinin ihanete karşı meclisin emirlerine uyarak her türlü fedakarlığı göstereceğini" duyurdu. Sivil Muhafız'ın önemli bir bölümü de meclisten yanaydı. Marx, *Neue Rheinische Zeitung*'da Brandenburg kabinesinin "vatan haini" ilan edilmesi çağrısında bulundu.

Neue Rheinische Zeitung, gayrımeşru Brandenburg hükümetinin buna yetkisi olmadığı gerekçesiyle vatandaşları vergi ödememeye davet etti. Bu çağrı, 15 Ekim'de Prusya Ulusal Meclisi'nde yumuşatılarak kabul edildi: Eğer meclise Berlin'de toplanma izni verilmezse, vatandaşlar vergi vermemeye çağrılıyordu.

Bir halk milisi oluşturulması çabaları ve "silahlanma" çağrıları meclis tarafından sahiplenilmedi Kral Wilhelm, bu durumu bir süre gözledikten sonra 5 Aralık'ta meclisi feshetti ve sarayda hazırlanan yeni anayasayı ilan etti. Liberal burjuvazinin büyük çoğunluğu, başlıca burjuva demokratik hakları içeren bu vaadlerden hoşnut kalarak, monarşinin onarılmasını sessizce onayladılar. Ardından yaklaşık 13 bin kişilik askerî kuvvet, ciddi bir karşı koyuşla karşılaşmaksızın Berlin'e girdi. Kasım boyunca işçilerin ve sosyalistlerin Saksonya, Silezya ve Vestfalya'da örgütleyebildiği yerel direnişler de kısa sürede bastırıldı. Berlin'de sıkıyönetim ilan edildi. Sivil Muhafız lağvedildi, siyasal kulüpler kapatıldı. Sivil Muhafız kanalıyla halka dağıtılan silahlar pek bir güçlükle karşılaşılmadan ordu tarafından toplandı.

Frankfurt Anayasası ve Karşı Devrim

Prusya'da da karşı devrimin kurumlaşmasından sonra, Almanca konuşulan ülkelerde devrimin son umudu, bağımsız bir parlamentonun hâlâ soluk alabildiği Frankfurt'ta idi. Frankfurt Ayaklanması'nı izleyen devlet terörünün yatışıp durumun normalleşmesiyle birlikte, Frankfurt'taki milletvekillerinde de, ayaklanmanın etkisinden kaynaklanan bir radikalleşme gözleniyordu. Meclisteki fraksiyonlaşma olgunlaşmış, siyasal programları görece belirgin gruplar ortaya çıkmıştı. Meclisin kasım sonunda Prusya'ya seçimle gelmemiş olan Brandenburg Hükümeti'nin çekilmesi çağrısında bulunması, devrim cephesinde ümit verici bir gelişme olarak algılanmıştı. Ancak, 19 Ekim'de anayasayı görüşmeye başlayan meclis, halk hareketiyle ilişki kurmaktan kaçındı. Aralıkta, Ulusal Meclis'in gündeminde bir temel sorun vardı: Alman ulusal birliğinin başında Prusya'nın mı, yoksa Avusturya'nın mı bulunacağı sorunu. Avusturya topraklarını ve Habsburg hanedanının önderliğini içeren çözüm *Grossdeutsch* (Büyük Almanya), Avusturya'yı dışlayarak Hohenzollern hanedanının önderliğini öngören çözüm *Kleindeutsch* (Küçük Almanya), formülüyle tanımlanıyordu. Meclisteki sağın çeşitli fraksiyonları, bu iki büyük monarşiden birinin veya ötekinin önderliğini savunurken, cumhuriyetçiliğe, halk egemenliğine karşı çıkıp aristokrasiyle uzlaşma noktasında tamamen uyuşuyorlardı. 27 Kasım'da, Avusturya Başbakanı Prens Schwarzenberg, Habsburgların ulusal birlik planını açıklayınca, "Küçük Almanya" cephesi birden güçlendi. Çünkü Avusturya, Prusya'yı da tüm diğer prenslikler gibi kendi tabiyeti altına sokacak bir mutlak monarşi yönetimi öngörüyordu. Frankfurt Ulusal Meclisi bu kadar katı bir formülü hem ilkesel olarak, hem de Prusya'nın asla bu planı kabul etmeyeceğini bildiği için kabul edemezdi. 18 Aralık'ta, Alman Hükümeti'nin başbakanı olarak atanan von Gagern, aynı gün, meclisin başında Prusya'nın olduğu bir federal devlet altında birleşmeyi öngördüğünü açıkladı. Von Gagern'in önderi olduğu sağ çoğunluk, "Küçük Almanya" formülünü benimsemenin yanısıra, Prusya kralının soydan gelen hükümdarlığını da anayasal olarak kurumlaştırmaktan yana olduğunu ortaya koydu. 19 Ocak 1849'da yapılan oylamada, sol grubun "imparatorluğun başının halk tarafından seçilmesi" önergesinin 122'ye karşı 339 oyla reddedilmesi, soydan gelen hükümdarlığı resmileştirdi.

Von Brandenburg'un baskısıyla, Frankfurt Ulusal Meclisi, Berlin'e "Prusya öncülüğünde federal devleti benimsediğini" bir notayla bildirdi. Şubat ortasında, von Gagern, Weidenbusch lokalinde bir toplantı düzenleyerek, sağın o zamana kadar kurabildiği en geniş ittifakı gerçekleştirdi ve liberal sağ, yerel düzeye de yayılarak, anayasa için atağa kalktı. Sol da bu anayasanın demokratikleştirilmesi için kampanya başlattı. Von Gagern'in, demokratik oy hakkının gerçekleştirilmesi vaadi karşılığında soldan da bir grup milletvekilini yanına çekerek

---

Alman toprakları ile Danimarka'nın bulunduğu yarımadayı birbirine bağlayan kara parçası üzerindeki bu iki prenslikten Schleswig'de Danimarkalılar çoğunluktaydı ve bu ülke Alman Konfederasyonu dışındaydı. Almanların çoğunlukta bulunduğu Holstein ise 1815'den beri bu konfederasyonun üyesiydi. Ocak 1848'de Danimarka tahtına geçen VII. Frederick, bu iki prensliğin bağımsızlığına son verecek bir anayasa taslağı hazırladı. Schleswig ve Holstein halkı, bu taslağa karşı çıkarak Augustenburg dükü Christian'ın himayesini istediler. Danimarka Schleswig ve Holstein'a asker gönderince ayaklanan iki prenslik, 24 Mart 1848'de Kiel'de geçici bir hükümet oluşturarak o zamana dek salt sembolik bir organ olan Frankfurt Federal Meclisi'ne destek için başvurdular. Frankfurt Federal Meclisi, ülkede Schleswig ve Holstein için oluşan ulusal kamuoyunun etkisiyle, derhal karar vererek, Alman Konfederasyonu adına, (eldeki tek askerî güç olan) Prusya ordusunun müdahale etmesini istedi.

Danimarka'yı destekleyen İngiltere, İsveç ve asıl önemlisi Rusya ile, "halk iradesi" arasında sıkışan Kral Wilhelm, Mayıs'ta orduyu göndererek, Danimarka'nın güneyini işgal etti. Ancak Prusya ordusu daha sonra, donanması olmadığı için Danimarka'yı denizden de kuşatamadığını bahane ederek durdu. Almanya'nın çeşitli yerlerinde küçük burjuva demokratları tarafından oluşturulup cepheye gönderilmiş olan milisler uzun süre bekletildikten sonra dağıtıldı. Marx'a göre zaten Danimarka-Almanya Savaşı, Prusya Junkerleri ve kral için, Berlin barikat savaşlarında fiziksel ve moral olarak dağılan orduyu toparlamak için kullanılacak bir fırsattı. Marx Ağustos 1848'de şöyle yazmıştı: "Bütün bu sefer (kısa süre sonra Berlin'de karşı devrimci darbenin askerî stratejisini yapacak olan) general Wrangel ve onun muhafız alaylarına saygınlık kazandırmak, genel olarak da Prusya askerlerinin saygınlığını iade etmeye yarıyordu. Bu amaca ulaşıldıktan sonra, bu sözde savaş her ne olursa olsun sefil bir ateşkesle sona erdirilecekti".

Sonuç Marx'ın dediği gibi oldu, Rusya'yla karşı karşıya gelmekten zaten kaçınan Kral Wilhelm, 26 Ağustos'ta Malmö'de, Schleswig ve Holstein'ın yönetimini bir ortak Danimarka-Almanya komisyonuna bırakan bir antlaşmayı imzalayıverdi. 18 Mayıs'tan itibaren, Alman Konfederasyonu'nu oluşturan prensliklerin temsilcisi olma statüsünü Federal Meclis'ten devralan Frankfurt Ulusal Meclisi için kralın bu oldu bittisi, kendi egemenliğinin ve "Alman Konfederasyonu'nu temsil etme" yetkisinin ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. Prusya ordusunun "sözde savaş"taki bütün başarılarını coşkuyla selamlayan, hatta donanma yapımı için para toplamaya başlayan Ulusal Meclis'teki genel eğilim, kralın bu oldu bittisinin tanınmaması yönündeydi. Ancak, 16 Eylül'de çok küçük bir milletvekili azınlığı, Malmö Antlaşması'nı oylayarak kabul etti. Bu gayrı meşru karar, Frankfurt'ta bir halk ayaklanmasının başlamasına da yol açtı. Ancak bu ayaklanma ve sonuçları, ne Schleswig-Holstein sorununun çözümünü, ne de Alman Devrimi'nin yükselen Prusya karşı devrimine karşı önlem almasını sağlayabilecekti.

Sonuç olarak, Alman Devrimi, en büyük güç kaynağı olan ezilen ulusların devrimci ayaklanmalarını, Prusya monarşisiyle paylaştığı Alman milliyetçiliğine feda etti. "Kutsal İttifak"a başkaldıran ulusların devrimci enerjilerinin bastırılmasına göz yumarak ya da ortak olarak kendi düşmanlarını güçlendirdi. Böylelikle Marx'ın deyişiyle "başka ulusları ezen uluslar(ın) özgür olamayacakları", Alman ulusunun Macarları, Polonyalıları, İtalyanları, Çekleri vb. ezmek için elini verdiği Prusya monarşisinden gövdesini kurtaramayışıyla kanıtlandı. Bir burjuva devriminin dahi tamamlanışı için uluslararası bir alan üzerinde yürütülmesinin zorunluluğu, 1848 Devrimleri'nden Marx ve Engels'in çıkarttıkları en önemli dersti.

TANIL BORA

27-28 Mart'ta meclisten çıkarmayı başardığı Alman Anayasası'nın ardından, 28 Mart günü Prusya Kralı Wilhelm 248'e karşı 290 oyla Alman Birliği'nin kralı seçildi.

Alman Birliği'nin önder gücü olarak resmen tanınmasını, Alman topraklarındaki devrimin son izlerini "meşru" yoldan tasfiye edebilmek açısından da önemseyen Kral Wilhelm, 33 kişiden oluşan Alman parlamento heyetinin kendisine 3 Nisan'da sunduğu tacı reddederek halkın seçtiği bir organı tanımadığını; tek tek prenslerin anayasayı onaylaması gerektiğini söyledi. Karşı devrimin parlamentonun varlık koşulunu ortadan kaldıran bu açık meydan okuması karşısında Frankfurt Ulusal Meclisi 11 Nisan'daki toplantısında "anayasada direnme" kararı aldı; ancak meclis kararlı ve eylemli bir direniş izlenimi vermekten uzaktı. Burjuvaların çoğu, ticaret ve sanayinin gelişmesini kısıtlı da olsa sağlayacak olan ulusal birliğin oluşmasıyla tatmin olmuştu. 14 Nisan'da, 28 küçük Alman devleti anayasayı onayladı, Hannover, Saksonya, Bavyera, Württemberg gibi önemli birçok prenslik ise reddetti. Nisanın ikinci yarısında, liberallerin çalışması sonucu bu prensliklerin ikinci (halk) meclisleri, hatta Prusya Halk Meclisi anayasayı onayladı. Hükümetlerin, meclisler üzerinde baskı uygulamaya başlamaları karşısında Frankfurt Ulusal Meclisi, oturumlarına ara verdi.

Bu koşullarda anayasaya sahip çıkma hareketi, parlamento(lar) dışına kaydı. Güneybatı Almanya'da anayasacı halk hareketi hızla gelişiyordu. 22 Nisan'da halk meclisinin kendi kendine anayasayı onaylamasından sonra Württemberg'de silahlanarak gösteriler yapan halk, prensi ve maiyetini başkent Stuttgart'dan kaçmaya mecbur kıldı. 24 Nisan'da Württemberg'in anayasayı resmen onayladığı ilan edildi. Aynı gün, Pfalz'da gene silahlı halkın etkisiyle aynı doğrultuda gelişmeler oldu.

Bunun üzerine Prusya monarşisi son ve kesin karşı saldırıya geçmeye karar verdi. Kral Wilhelm, 27 Nisan'da, anayasayı onaylayan Prusya Halk Meclisi'ni dağıttı. 2 Mayıs'ta Başbakan von Brandenburg bütün prensliklere "devrimlere son verin" mesajını gönderdi ve Prusya'nın "hükümetlere yardıma gelmeye hazır olduğunu" bildirdi. Prusya, ulusal birliğin sağlanmasındaki "öncülük" rolünü, esasen böylesi askerî-polisiye işlevlerde görüyordu. 1849 Nisan sonundan haziran sonuna dek, Saksonya'da, Ren ve Ruhr Havzası'nda ve en önemlisi Baden'deki ayaklanmalarda, 1848 devrim dalgasının son çatışmaları görüldü.

Son Devrimci Ayaklanmalar

Dresden

Ren ve Ruhr Havzası'ndan sonra en gelişkin sanayi temeline sahip olan Saksonya'da İşçi Kardeşliği öncülüğündeki işçiler ve zanaatkâr kalfaları ile Anavatan Derneği çevresindeki radikal küçük burjuvazi, hükümetin 28 Nisan'da halk meclisini feshetmesi üzerine ayaklanma için örgütlenmeye başladı. 3 Mayıs'da, Saksonya'nın başkenti Dresden'de kalfalar ve işçiler silahlanmak için cephaneliğe saldırdılar. Saksonya Prensi II. August kalabalığa ateş açtırınca en az 20 kişi öldü. Bunun üzerine bütün Dresden halkı siyah-kırmızı-sarı ve kızıl bayraklarla ayaklandı ve şehirde bir anda 100 barikat kuruldu. Dresden Operası'nın yöneticisi olan ünlü besteci Richard Wagner de ayaklanmaya katılanlar arasındaydı. Prens II. August apar topar Dresden'i terketti.

Dresden Ayaklanması'nın önderi, demokrat avukat Samuel Erdmann Tzchirner, halkın silahlandırılmasını sağladıktan sonra 4 Mayıs'ta geçici bir hükümet kurdu. Bütün enerjisini ayaklanmadan uzak duran ılımlı ve sağ liberalleri kazanmaya harcayan bu geçici hükümet Saksonya ordusunu da saflarına kazanmayı umuyordu. Bu, halkın başlangıçtaki coşkusunu yatıştırırken, karşı devrimin silahlı güçlerinin toparlanmasına fırsat verdi. Kısa bir ateşkesten sonra 5 Mayıs'ta çarpışmalar yeniden başladığında, yaklaşık üçte biri silahlı olan 3 bin kişilik halk gücüne karşılık, yarısı Prusya ordusunun takviyelerinden oluşan 5 bin kişilik bir ordu vardı. O sıralar genç bir Rus devrimci demokratı olarak Dresden'de bulunan Bakunin ve İşçi Kardeşliği'nin önderi Stephan Born'un komutasındaki Dresden devrimcileri, barikat savaşıyla 4 gün direndiler. 9 Mayıs'ta yaklaşık 2 bin devrimci, arkalarında 250 ölü bırakarak şehirden ayrıldılar. 6 Mayıs'ta Dresden'i desteklemek için başlayan Breslau Ayaklanması da ertesi gün bastırıldı. Devrimin yenilgisinden sonra bütün Saksonya'da en az yarısı işçi olan 9 bin kişi tutuklandı. Saksonya örneği, Prusya'nın itaatsizliğe kalkışan Alman halklarına sert bir ihtarıydı.

Elberfeld

Ancak Saksonya, radikal güçleri yıldırmadı. 8 Mayıs'ta Köln'de, Almanya'da sanayi ve ticaretin en ilerlemiş olduğu Ren ve Ruhr Havzası'ndaki şehir ve kasabaları temsil eden bir heyet toplanarak "anayasanın onaylanmasını, Brandenburg-Manteuffel kabinesinin Prusya'nın başından çekilmesini" talep eden bir çağrı yayınladı. Aynı gün, Elberfeld'de halkın taş ve sopalarla garnizonu şehirden ayrılmaya zorlamasıyla devrimci atılım başlamış oldu. 10 Mayıs'ta bütün çevre kasabalardan gelen silahlı 3 bin işçi ve kalfa, Iserlohn'da toplandı. Engels de kendi doğduğu yer olan Elberfeld'e koşmuştu. Elberfeld, Iserlohn, Hagen ve Solingen'de, "Güvenlik Konseyi" adı altında yeni yönetim organları oluşturuldu. Ren bölgesine yığılan 30 bin Prusya askeri karşısında Ren'deki devrimci girişim, derhal Güneybatı Almanya'ya (Baden ve Pfalz)

FREILIGRATH, (HERMANN) FERDINAND (1810-1876)

Geçen yüzyılın en tanınmış Alman siyasal şairlerinden biri olan Ferdinand Freiligrath 17 Haziran 1810'da Detmold'da doğdu. 1825'de öğrenimini yarıda bırakarak ticarete başladı. 1831'den 1836'ya kadar Amsterdam'da önce bir tüccarın yanında çırak daha sonra da bir bankada muhasebeci olarak çalıştı. Bu yıllarda ilk şiirlerini de yazan Freiligrath daha çok Victor Hugo'dan esinleniyordu. 1838'de ilk şiir kitabı *Gedichte*'yi (Şiirler) yayınladıktan sonra ticareti bırakarak, güncel siyasetle ilgilenmeye, daha gerçekçi ve toplumsal sorunları içeren şiirler yazmaya başladı. Bu yıllarda şiirin yanısıra Prusya karşıtı demokratik söylevleriyle de dikkati çekti. Bu arada kendisine daha önce Prusya kralı IV. Freidrich Wilhelm'in vermiş olduğu ödülü de reddetti.

Şiirlerinin yasaklanması üzerine Almanya'yı terkedan Freiligrath Belçika, İsviçre ve İngiltere'ye gitti. Brüksel'de Marx'la tanıştıktan sonra Komünistler Birliği'nin üyesi oldu. Bu mültecilik döneminde monarşiye ve mutlakiyetçi düzene karşı yazdığı şiirler, 1848 Devrimi'nde dilden dile dolaşan kavga şarkıları oldu. *Ça ira* ile *Neue politische und soziale Gedichte* (Yeni Sosyal ve Politik Şiirler) adlı kitaplarındaki şiirleri ününü daha da artırdı. Haziran 1848'da yazdığı *ven den Toten an die Lebenden* (Ölmüşlerden Yaşayanlara) şiiri yıllarca okundu. Bu şiir yüzünden Freiligrath hakkında halkı isyana teşvikten dava açıldı. Beraat ettikten sonra Marx'ın *Neue Rheinische Zeitung*'ta çalıştı.

Devrimin yenilgisinden sonra bir süre Köln'de kalarak Komünistlar Birliği'nin Almanya'da örgütlenmesi için çalıştı. Birlik üyelerinin çoğu tutuklanıp, 1851'de örgütlenme dağılınca İngiltere'ye gitti. 1888'e kadar yaşadığı İngiltere'de yeniden ticarete döndü. 1856'da Londra'daki Bank of Switzerland'da yöneticilik yaptı. Bu süre içinde az da olsa edebiyattan uzaklaştı. 1857'de Kızılderili soykırımını baladlaştırdığı *Hiawatha'nın Şarkısı*'nı yazdı. Bu arada Walt Whitman'ın şiirlerini Almanca'ya çevirdi. 1868'de Almanya'ya geri dönen Freiligrath törenlerle karşılandı. Daha önce geri dönmesi için açılan imza kampanyasında altmış bin kişinin katılımının sağlandığı bu dönüş Freiligrath'a önemli bir prestij sağladı. 1870'de ulusal birlik arefesinde oluşan milliyetçi havanın etkisiyle *Hurra Germania*'yı (Yaşasın Almanya) yazdı.

William Wordsworth, Walt Whitman, Robert Burns, Victor Hugo gibi şairlerin şiirlarini Alman diline kazandıran Freiligrath 18 Mart 1876'da Stuttgart'ta öldü. Alman topraklarında gömülmeyi reddettiği için İsviçre'de toprağa verildi.

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

Dürer'den bu yana gotik imgelerden yararlanarak yapılan tahta oymacılık, Alman ustaların kendilerini geliştirdikleri bir sanat dalı olmuştur. Öteden beri kendilerini uzak ve yabancı hissettikleri doğalcılıkla, doğa üstü olanı aynı ortamda birlikte kullanmalarına olanak verdiğinden, bu sanata ilgi duymuş oldukları söylenebilir. Ancak bu şekilde yaratılan ürünlerin de kimi zaman bir eklektisizm taşıdıkları görülebilir. Örneğin yandaki üç resimde görüldüğü gibi, bir yanda ölümün veya azrail'in insanileştirilmesi söz konusu iken, öte yandan ise ölümle sonuçlanan bir toplumsal mücadelenin ahiretle ilgili olarak ele alınması ve azraile atfedilmesi görülmektedir. Bu yaklaşım ise, yenen gücün insanüstü bir olay değil, son kertede insanların kendi eylemlerinin ve varoluşlarının ürünü olduğunu kavramakta güçlük çeker. Alfred Rethel'in (1816-1859) yapmış olduğu bu tahta gravürler "Bir Ölüm Dansı" ismini taşıyor. Bir Alman ressamı olan Rethel, Dürer geleneğine bağlı kalmıştır. İlk gravürde bir atın üstünde orağını omuzlamış, köylü kadınların ve kuşların önünden kaçıştıkları azrail, şehre doğru yaklaşmaktadır. Orağı üzerinde bir adalet terazisi taşıyan azrail, ikinci gravürde de üstünde "halk adaleti" yazan bir kılıcı tutmaktadır. Ayaklanmış olanlar, bu kılıca ulaşabilmenin çabası içindeyken, bir yandan da üzerinde "cumhuriyet" yazılı bir bayrağı taşıyan adam "halk adaleti" istemenin nedenini canlandırmaktadır. Son gravür ise "Barikatlarda ölümü" işlemekte ve 1848 Devrimi'nin son direnişlerinin kanlı bir şekilde bastırılışıyla başlayan ve Marx'ın "karşı devrimin yamyamlığı" ifadesiyle nitelediği karşı devrimci terör dönemini simgelemektedir.

Teorinin Pratiği, Pratiğin Teorisi: Marx, Engels ve 1848 Devrimleri

Karl Marx, 1848 Devrimleri'nin başarılı bir proleter devrimine dönüşmesine ilişkin sonuncu umudunun da Fransa'da III. Napoléon'un darbesi ile yıkılmasının ardından giriştiği bir genel muhasebe olan *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde şunları yazmıştı:

"İnsanlar, tarihlerini kendileri yaparlar, ama bunu, kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan verili olan ve geçmişten miras kalan koşullar içinde yaparlar. Ölü kuşakların bütün geleneği, olanca ağırlığıyla yaşayanların zihinleri üzerine çöker ve onlar kendileriyle birlikte kendi dışlarındaki dünyayı bir başka biçime dönüştürmekle,yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründükleri zaman bile, özellikle devrimci bunalım dönemlerinde, korkuyla geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırlar...

"...Proletarya devrimleri, 19. yüzyıl devrimleri olarak durmaksızın kendilerini eleştirir, ilerleyişleri boyunca kendi gelişmelerini sürekli yarıda keser, tamamlanmış olana geri dönerek onu tazelemek ve canlandırmak için ilk girişimlerinin kararsızlık, zaaf ve zavallılığını acımaksızın didik didik ederler... kendi amaçlarının muazzam sonsuzluğu karşısında her türlü geri çekilişi artık olanaksız kılıncaya kadar her seferinde yeniden gerilerler ve sonunda bizzat koşullar kendilerine haykırır: *'Hic Rhodus, Hic salta!'* "

Marx'ın burada yaptığı dökümün yalnızca 1848 Devrimleri'nin bir genel muhasebesiyle ilişkili olmadığını; "kendisini eleştiren devrim" metaforu ile kastedilenin, aslında, Engels'le birlikte kendisinin, 1848 Devrimleri'nin gidişat ve sonucuna ilişkin öngörüleriyle, bu devrim süreci içindeki pratiklerinin bir eleştirisi olduğunu düşünmek mümkün görünüyor.

Örneğin, "ölü kuşakların bütün geleneğinin olanca ağırlığıyla yaşayanların zihinleri üzerine çökmesi"nin, yalnızca, Paris'te, Viyana'da, Berlin'de ayaklanan kitlelerin 1789 ve 1830'da olduğu gibi, başlarında burjuvazileriyle bir devrim yapabileceklerine dair hayallerinin edebi bir anlatımı olduğunu düşünmekle yetinilebilir mi? Bu gözlemin, en az bu kitlelerin hayalleri kadar, Marx ve Engels'in 1848 Devrimleri'nin gidişatının her evresinde yıkıma uğratılan beklentileri için de doğru olduğunu, Engels'in kendisi 1895'te yazdığı, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'ne* "Giriş"te şöyle dile getirmişti:

"Şubat devrimi patlak verdiği zaman hepimiz, koşulları ve devrimci hareketlerin gidişini kavrama bakımından, geçmiş tarihsel deneyimin, özellikle de Fransız deneyiminin büyülü etkisi altındaydık. Genel altüst oluş işareti bu sefer de, 1789'dan bu yana tüm Avrupa'nın tarihine hükmetmiş olan Fransa'dan gelmemiş miydi? Bu yüzden Şubat 1848'de Paris'te ilan edilen 'toplumsal' devrimin, proletarya devriminin, nitelik ve gidişatı hakkındaki fikirlerimizin, 1789 ve 1830 modellerinin anılarının damgasını taşıması, aşikar olduğu kadar kaçınılmaz bir şeydi de."

Aynı şekilde, "kendilerini eleştiren... ilk girişimlerinin kararsızlık zaaf ve zavallılığını acımaksızın didik didik edenler", herhalde, Engels'in, "henüz, zaferden sonra izlenecek yol hakkında kesinlikle hiçbir fikirleri bulunma[dığını]", "kendi ihtiyaçlarının ne olduğunu idrak edeme[diğini], bunları ancak belirsiz bir duygu halinde hisset[tiğini]" yazdığı *(Fransa'da Sınıf Mücadeleleri)* Paris ve Berlin proletaryası olamazdı. Bu eleştiri pratiğinin öznesinin, *Manifesto*'da " hareket hattını, koşulları, ve proleter hareketinin nihai genel sonuçlarını açıkça kavrama üstünlüğüne sahip" olduğunu yazdıkları komünistler, yani en başta Marx ve Engels olduğunu düşünmek hem mantığa hem tarihsel gerçeğe uygun düşer.

1848 Devrimleri'nin bir genel bilançosu, Marx ve Engels'in faaliyetlerinin değerlendirilmesi bakımından paradoksal sonuçlar verir. Kesin olan iki şeyden sözedilebilir: Marx ve Engels, "proleter hareketinin nihai genel sonuçlarını" gerçekten de herkesten iyi kavradıklarını, *Manifesto*'da kanıtlamışlardı; ancak 1848 Devrimleri, bunu pratikte doğrulanması için pek fazla kanıt sunmadı, *Manifesto*'da öngörülenin tersine, kapitalizmin gelişmesi 1848'den sonra daha da hızlandı. *Manifesto*'da sergilenen, kapitalist toplumun yerini bir devrimle komünist topluma bırakmasının diyalektiği, 1848 Devrimleri'nden sonra da, henüz sadece bir teorik hakikatti. Kapitalizm, yıkılacağına dair hiçbir pratik işaret vermiş değildi. Almanya ve Polonya'daki devrimin "Hareket hattını ve koşulları"nı ise, doğru tespit edememişlerdi. 1848 Devrimi, Engels'in deyişiyle "onları ve onlar gibi düşünenleri" haksız çıkardı.

MANİFESTO'DAN, TALEPLER'E

"Proleter hareketinin nihai genel sonuçları"na ilişkin görüş, *Komünist Parti Manifesto*su'nda dile getirilmişti. "Avrupa'da bir hayalet kol geziyor, komünizm hayaleti", cümlesiyle başlayan bu metin, başlıca dört bölümden oluşur. "Burjuvalar ve Proleterler" başlığını taşıyan birinci bölüm, maddeci tarih anlayışının bakış açısıyla dünya tarihi üzerinde hızla göz gezdirdikten sonra, kapitalizmin gelişmesinin, bugün de parlaklık ve canlılığını koruyan, edebi bakımdan son derece güzel bir anlatımını verir. Proleterler ve burjuvalar arasındaki sınıf mücadelesinin doğasını, işçi sınıfını bir devrime götüren "tahammül edilmez" koşulları açıklar.

Neue
Rheinische Zeitung
Organ der Demokratie.

"Proleterler ve Komünistler" başlığını taşıyan ikinci bölüm, komünistlerin, devlet, toplum, aile, mülkiyet, toplumsal ilişkiler hakkındaki düşüncelerini açıklar ve devrimle egemen sınıf konumuna sıçrayacak olan proletaryanın burjuvaziyi mülksüzleştirerek, üretim tarzında bir devrim meydana getirmesinin programını, bir sosyalist programı ortaya koyar.

"Sosyalist ve Komünist Literatür" başlığını taşıyan üçüncü bölüm, Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan çeşitli sosyalist eğilimlerin karşılıklı ilişkilerini; proleter sosyalizmi ile, küçük burjuva, burjuva, gerici ve ütopyacı sosyalist hareketler arasındaki karşıtlıkları dile getirir.

"Komünistlerin Varolan Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Durumu" başlıklı dördüncü bölümde de, komünistlerin öteki işçi sınıfı partileriyle olan ilişkilerini ve devrimin arefesinde özü demokratlarla ittifak olan, taktiğini formüle eder.

Marx, 1848 Devrimleri'nden çıkarken, *Manifesto*'nun dördüncü bölümünü, askeri diktatörlüklerin darbeleriyle çökertilen parlamentoların yıkıntıları altında bırakacak, ama henüz bir nebula halindeki siyasal kavramlar donanımını da bu darbeler altında biçimlendirecekti.

Manifesto'nun ilk üç bölümünü yazarken, Marx ve Engels'in zihinlerinin gerisinde kapitalizmin en gelişmiş biçimlerini barındıran İngiltere vardı. Sonuncu bölümü yazarlarken de geri, feodal-bürokratik bir rejim altında yaşayan Almanya'yı bir an olsun akıllarından çıkarmamış oldukları söylenebilir. Bütün ülkeleri bir devrimci kaynaşma haline sokan Avrupa devrimi içinde, gene de doğrudan eyleme girişebilecekleri tek ülkenin Almanya'dan başkası olamayacağı düşünülürse, *Manifesto*'nun kurgusundaki bu asimetriyi anlamak kolaylaşır.

KOMÜNİST PARTİSİ'NİN ALMANYA'DAKİ TALEPLERİ

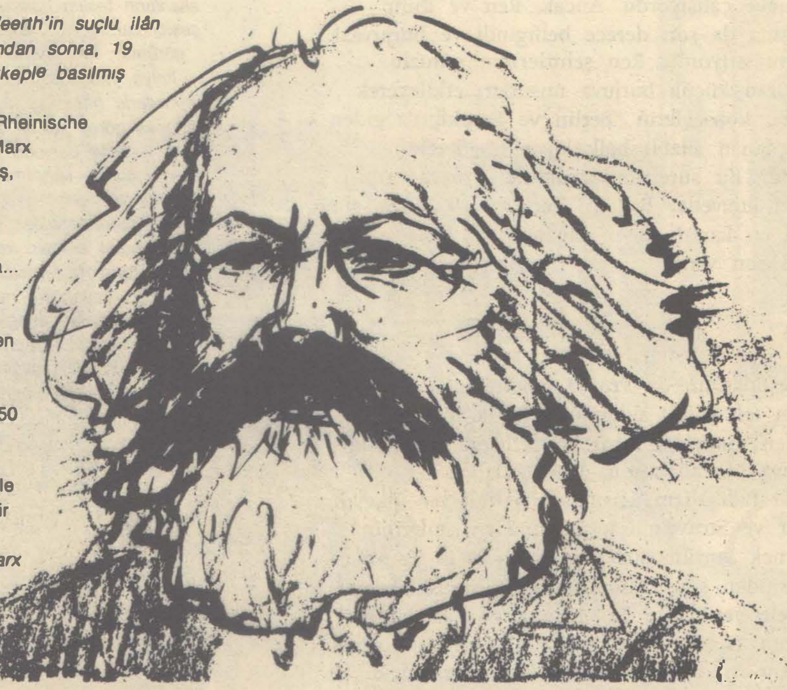
Komünist *Manifesto*'nun taktik planının ayrıntılı bir reprodüksiyonu olan "Talepler" metni, Marx ve Engels'in Almanya'da yaklaşmakta olan devrimin karakteri hakkındaki görüşlerinin temel belgesidir. Bu taktik plan, bir burjuva devriminde proletaryanın en uç muhalefet partisi olarak kapitalizm çerçevesindeki taleplerinin bir formülasyonunu içerir. "Talepler"in en çarpıcı yönü, *Manifesto*'da bir burjuva devrimini, proleter devrimine bağlayacak halka olarak kaydedilen "mülkiyet sorunu"nun herhangi bir biçimde dile gelmemiş olmasıdır. *Manifesto*'da komünistlerin devrimci demokratik hareketler içinde "o andaki gelişme derecesi ne olursa olsun başlıca sorun olarak mülkiyet sorununu öne çıkarmaları"nın gerekliliği özellikle vurgulanmış olduğu halde, "Talepler"de hiçbir biçimde bireysel özel mülkiyet ile toplumsal mülkiyet arasındaki çatışmanın sözünün edilmediği görülür. Öne çıkartılan sorun, Almanya'nın bir demokratik cumhuriyet altında birleştirilmesi ve feodal ilişkilere son verilmesidir.

Bütün bunlar, Marx'ın *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'ne Giriş*'te yazdıklarıyla karşılaştırılacak olursa daha da çarpıcı hale gelir. Marx, bu metninde, Almanya için hiçbir burjuva kurtuluş programı olamayacağını şöyle kaydetmişti: "Almanya için bir ütopyacı düş olan şey, *radikal* devrim, insanın *genel kurtuluşu* değil, kısmi, *sırf* siyasal bir devrim, yapının temellerini ayakta bırakan bir devrimdir. (...) kısmi bir kurtuluş (...) *sivil toplumun bir kesiminin* kendisini kurtararak *genel* egemenliğe ulaşmasıdır. (...) Ama Almanya'da hiçbir sınıf, onu toplumun yıkıcı temsilcisi yapacak cüret, kararlılık ve acımasızlığa sahip değildir... Almanya *sonuna kadar giden* bir devrim yapmadıkça, devrim yapmış olamaz. Almanya'da *Ortaçağ*'dan kurtuluş Ortaçağ üzerindeki *kısmi* zaferlerden de kurtuluşla mümkündür." diye yazmıştı. Oysa "Talepler" de *kısmi kurtuluş*'un, yani burjuva devriminin, *nihai kurtuluş*'un, yani proleter devriminin ön şartı halinde ele alındığı görülür.

Bütün bunlara karşılık, çelişik gibi görünen bu belirlemeler arasında bir iç bağlantının bulunduğunu söylemek mümkün. Üzerinde durulması gereken birinci nokta, tarihsel tecrübeyle ilgilidir. Bir proleter devriminin imkânları üzerindeki bütün teorik spekülasyonlara rağmen, 1848 Devrimleri patlak verene kadar dünya tarihinde bağımsız bir proleter devrimi gerçekleşmiş değildi

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

Marx, Engels, Dronke ve Weerth'in suçlu ilân edilip aranmaya başlamalarından sonra, 19 Mayıs 1849'da kırmızı mürekkeple basılmış son sayısını (karşı sayfada) *yayınlayarak kapanan* Neue Rheinische Zeitung, 1848-49 boyunca Marx ve Engels'in karargâhı olmuş, devrimci harekete ideolojik önderlik etmişti. Son sayısında Freiligrath'ın "Döneceğim bir gün aranıza... Bir savaşçı, bir isyancı olarak, bir yasa tanımaz olarak..." dizelerine yer veren gazetenin yazıişleri odasını Engels şöyle anlatıyordu: "Süngülü sekiz tüfeğimiz, 250 dolu fişeğimiz ve dizgicilerin kırmızı Jakoben şapkalarına bakan subaylar, binamızı öyle bir baskınla alınamayacak bir kale gibi görüyorlardı." Yanda, *Armin Münch'ün, Marx ikonografisinde pek az rastlanan, 1968 tarihli gayrı resmî deseni.*

ve Engels'in yukarıda atıfta bulunulan pasajında dile getirildiği gibi, elde bulunan yegane model, burjuva devrimlerine ilişkindi. Bu tecrübeye dayalı varsayım şuydu: Bu azınlık devrimleri, mantıki sonuçlarına ulaşmak için hamle yaptıklarında bir tutucu ve bir radikal kanada bölünürler; radikal kanat, son bir çırpınışla, yüzünü pleblere döner onların taleplerinin sözcüsü haline gelerek yeni güçler derlemeye çalışırdı. İlk tarihsel eylemi, mutlakiyetçi rejimleri devirmek olan ve bu yüzden burjuvaziyi siyasal sahnenin merkezine doğru sürüklemesi beklenen 1848 Devrimleri'nde de, devrim mekanizması aynı şekilde çalışacak olursa, burjuva kampı eski düzenle çatışması sırasında bu şekilde bölündüğünde, Almanya'da 17. yüzyıl İngilteresi'ne ve 18. yüzyıl Fransası'na göre çok daha gelişmiş olan proletarya, "Avrupa uygarlığının çok daha ileri koşullarında", küçük burjuvazi ve köylülerin başına geçerek radikal kanada düşen rolü oynayabilirdi. Sonuç olarak, yeni imkânlar ancak eski model içinde tasarlanabiliyordu. Yeni bir model, ancak yeni bir tecrübeden çıkabilirdi. Bunun için ise, proletaryanın bağımsız eylemiyle tarih sahnesinde yerini alması gerekliydi. Dolayısıyla, modelin zaafının mantıksal değil, tarihsel olduğu söylenebilir. İkinci nokta, kapitalizmin eşitsiz gelişmesinden doğan kendine özgü özelliklerdir. Almanya, uluslararası ticaretten beslenen bir ticaret burjuvazisi ve mali burjuvaziye sahip olmadığı halde,özellikle Ren ve Saksonya bölgelerinde yeni mekanize sanayi teknolojisi temeli üzerinde bir sanayi burjuvezisi gelişmişti. Proletaryanın, Marx'ın tabiriyle "doksan dokuz parçaya bölünmüş" olan Almanya'da merkezî bir güç haline gelebilmesi ve ulusal ölçekte bir nüfuz edinebilmesi için ihtiyaç duyduğu her şey, bu sanayi burjuvazisinin feodal rejime karşı talepleriyle bütünüyle örtüşüyordu. Proletaryanın gerçek bir toplumsal güç oluşturabilmesi, sanayinin gelişmesini, sanayinin gelişmesi ise monarşik rejimin parçalanmasını gerektiriyordu.

1848 Devrimleri'nin gidişatı, Marx ve Engels'in bu varsayımlara dayalı taktik çizgilerini sonuçsuz bıraktı.Fransa'daki Haziran Ayaklanması, Avrupa tarihinde ilk kez bir proleter devriminin pratik bir imkân haline geldiğini gösterir göstermez, Alman burjuvazisinin proletaryadan duyduğu içgüdüsel korku, dolaysız bir siyasal davranışı geliştirdi. Daha en baştan monarşi ile uzlaşma kapılarını açık tutmayı benimsemiş olan Alman burjuvazisi, kendisini gericiliğin, militarizmin ve despotluğun kollarına attı. "Prusya burjuvazisi, eski toplumun temsilcileri olan monarşi ve soylular karşısında bütün modern toplumu temsil eden 1789'un Fransız burjuvazisine benzemiyordu. Bir tür zümre konumuna düşmüş...daha en baştan halka karşı ihanete meyletmişti...çünkü kendisi zeten eski topluma ait bulunuyordu." *Neue Rheinische Zeitung*'da Aralık 1848'de yayınlanan Marx'ın bu satırları, eski taktiğin sonunun geldiğinin de ilanıydı.

Devrimin bundan sonraki hikayesi biliniyor. Önce Fransa'da, ardından Almanya, Avusturya, Macaristan ve her yerde her milletin "paşaları", kılıçlarını burjuvazinin emrine verdiler, bir proleter devrimi korkusuyla titremekten kurtardıkları burjuvalar da "kılıç hakkı" olarak onlara burjuva toplumunun yekpare siyasal egemenliğini kullanma hakkını bağışladılar. Bütün Avrupa başkentleri proleterlerin kanıyla yıkandı.

SÜREKLİ DEVRİM VE PROLETARYA DİKTATÖRLÜĞÜ

Modern toplumun iki sınıfının bütün ulusu iki kampa bölerek birbirlerine karşı giriştikleri ilk çatışma olan 1848 Devrimleri, yeni bir maddi tecrübe mirası oluşturdu. Marx ve Engels'in bu tecrübenin üzerinden daha bir yıl geçmeden inanılmaz bir zeka kıvraklığı ile çıkarttıkları sonuçlar, proleter devrimlerinin daha sonraki gelişme yollarınının perspektif ve taktiğini *Manifesto*'nun nihai genel sonuçlarına ekledi. Bu teorik faaliyetin iki ürünü, -sürekli devrim ve proletarya diktatörlüğü- proleter devrimin politik cephaneliğinin başlıca iki kavramı olarak teorinin ve sosyalist hareketin gelişimi bakımından büyük önem taşıdılar. Sosyalist hareketin tarihinde uğradığı her bölünme, bu iki kavramın çevresinde bir teorik tartışma külliyatının birikmesine yol açtı.

Sürekli devrim taktiği, önceki taktik çizgiden, burjuvaziye hiçbir devrimci rol atfetmemesiyle, öte yandan, eski rejim karşısında anlık olarak devrimci roller oynayabilecekleri varsayılan sınıflarla kesin bir örgütsel ayrım öngörmesiyle ve "bütün az ya da çok mülk sahibi olan sınıfların egemenlik mevkilinden uzaklaştırılmalarına, proletaryanın devlet iktidarını fethetmesine kadar devrimi sürekli kılmak" görevini gündeme getirmiş olmasıyla ayırdedilir. Marx, bütün Alman Devrimi boyunca Komünistler Birliği'nin "Talepleri" içinde ifade edilmiş olmayan şeyi, Mart 1850'de Merkez Komitesi'nin Tebliği'nde sürekli devrim taktiğinin hedefi kılar: "Bizim için mesele, özel mülkiyetin şekil değiştirmesi değil, yokedilmesi;sınıf uzlaşmazlıklarının yumuşatılması değil; sınıfların ortadan kaldırılması;varolan toplumun iyileştirilmesi değil, yeni bir toplumun kurulması olabilir ancak".

Sürekli devrim taktiği, hâlâ, burjuva toplumun genel çerçevesi içinde kalabilecek bütün devrimci talepler gerçekleşmeksizin proleterlerin gerçek kurtuluş yoluna giremeyeceklerini öngörmekle birlikte, Alman Devrimi'nin tecrübesinden çıkan en önemli sonuçlardan biri olarak proletaryanın bu devrimde burjuva kurumların yanısıra, bir hareket üssü ve ikinci bir iktidar merkezi olarak yerel egemenlik organları oluşturmalarını öngörür ve modern proleter devrimin örgütlenmesi için de yepyeni bir gerçekleşme modeli sunar.

Marx, 1848 Devrimleri'nin sonuçlarını Fransa'da izlerken sürekli devrim kavramını, yalnızca gecikmiş burjuva devrimlerinin sınıf mevzilendirilmesine ilişkin bir problematik içinde görmediğinin bir açıklamasını da vermiş olur. Marx, ilk kez 1848 Devrimi'nde kendisini fiilen öteki sosyalizmlerden ayrıştıran proleter sosyalizminin, tarihsel tecrübenin belirlediği niteliklerini sıralarken şöyle der: "Bu sosyalizm, *genel olarak sınıf farklılıklarının*; bu sınıf *farklılıklarının* dayandıkları bütün üretim ilişkilerinin; bu üretim ilişkilerine tekabül eden bütün toplumsal münasebetlerin ortadan kaldırılmasına; bu toplumsal münasebetlerden çıkan bütün düşüncelerin alaşağı edilmesine varana kadar *devrimin sürekliliğinin ilanıdır* ve, zorunlu bir geçiş uğrağı olarak proletaryanın *sınıf diktatörlüğüdür*."

Böylece, *Manifesto*'da "egemen sınıf olarak örgütlenmiş proletarya" formülasyonuyla, henüz bu örgütlenmenin somut biçimlerinin tecrübeye dayalı bilgisi ortada bulunmaksızın belirlenmiş olan iktidar uğrağı da tarihsel formülüne kavuşur. Böylelikle, sanki bir kere daha 1844'te, Hegel eleştirisi sırasında elde edilmiş olan teorik pozisyona geri dönülmüş gibidir; bir kere daha Almanya'da "genel kurtuluş, herhangi bir kısmi kurtuluşun *sine qua non*'u" olarak ilan edilmektedir. Ancak aradaki pratik momentin zengin bilgisinin yarattığı muazzam fark gözönünde tutulduğunda, bunun eski *saf teorik* pozisyonlara çekiliş olmayıp o teorik konumun sağladığı dayanakla tecrübenin zihinde yeniden üretilmesi ve böylelikle ileriye doğru atılan bir adım olduğu anlaşılır. Marx'ın, yerine getirilmiş gibi görünene geri dönmek"le kasttettiğinin bu olduğu düşünülebilir.

"Eleştiri silahı", teorik bir imkân olarak bir proleter devriminin bilgisini sağlamıştı, "silahların eleştirisi" ise imkânın gerçeğe dönüşme momentinin bilgisinin teoriye kazanılmasını mümkün kıldı. Böylece modern sosyalizm, maddeci tarih anlayışıyla geliştirilmiş *siyasal donanımının* en elemanter unsurlarını tıpkı kendi bilgisini oluştururken olduğu gibi *akıldan* değil, *tarihten* çıkarttı. 1848 Devrimleri, teoride spekülatif olan her şeyi toprağa gömerken, dolaysız tecrübeyi teori katına çıkarmanın tarihsel imkânını sundu.

Marx ve Engels'in 1848 Devrimleri'nin gerçekleşmesine ilişkin yanılgıları bir bakıma teorinin doğruluğunun kanıtları olarak da kabul edilebilir. Marx , "Feuerbach Üzerine Tezler"inin 2.'sinde " ...insan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu yanlılığını *(Diesseitigkeit)* pratikte kanıtlamalıdır", demişti. Ancak bir devrim, Marx'ın devrimin taktik anına ilişkin görüşlerinin, hakikatle ilgisini kurabilirdi. Marx ve Engels, tutarlı materyalistler olarak, Almanya'da devrim pratiğinin doğrulamadığı düşüncelerini bir yana bırakmakta duraksamadılar. Aynı şekilde, "silahların eleştirisi"nin ulaştığı bütün sonuçları da teoriye dahil ederek 1848'den çıktıklarında, modern sosyalizm, devrimin bilgisi ve kavramsal araçlarıyla donanmış bulunuyordu. Modern sosyalizmin sonraki bütün tarihi, bu bilginin bütün ülkelerin işçileri tarafından mülk edinilmesi için her somut durumda yeniden uygulanmasının tarihi oldu. Her seferinde öğrenilen, teorinin birçok değişkeni içermekle birlikte bir sabit unsurunun da bulunduğudur- *her devrimin bilgisi ancak o devrimin kendisinden elde edilebilir.*

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

yayılırsa bir şansa sahip olabilirdi. Engels, devrimci cephenin genişletilerek Frankfurt'u etkileyecek bir girişimin başlatılmasını kabul ettirmeye çalışıyordu. Ancak, Ren ve Ruhr Havzası'nda, işçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki ayrışma da son derece belirgindi ve burjuvazi artık Prusya'nın huzur ve düzeni yeniden kurmasını istiyordu. Ren şehirlerinin nüfuzlu burjuvazisi, "Güvenlik Konseyleri"nde ağırlığı oluşturan küçük burjuva unsurları etkileyerek , halk hareketinin ve devrimin yayılmasını önledi. Bu konseylerin "Berlin ve Frankfurt'a giden heyetlerin beklenmesi"ni kararlaştırması üzerine, toplanan silahlı halk kuvveti giderek dağılmaya başladı. Engels 14 Mayıs'ta sınırdışı edildi. Bir süre sonra saldıran Prusya ordusu Iserlohn'da 100 kişiyi kılıçtan geçirdi, Elberfeld'deki kuvvetler Baden'e kaçtılar. 19 Mayıs günü. Ren ve Ruhr ötesinde bütün Alman'yada devrimin en kararlı yayın organı olan *Neue Rheinische Zeitung* kırmızı baskılı sayısıyla yayınına son verdi.

Bir devrimin yenilgisinin en tipik görüntülerinden biri silahların teslim edilmesidir. Dünya-tarihsel sürecinin çeşitli zaman ve mekanlarında tekrarlanmış olan bu görüntü, 1848 Alman Devrimi'nde de yaşanıyordu. İtalya, Macaristan ve Avusturya'da sürmekte olan devrimcilerle hesaplaşma, Prusya militarizmi tarafından da esas görev olarak benimseniyordu. Hatta Marx'ın 1849 başında yazdığı gibi "....'Şanlı' Prusya ordusunun kahramanlıkları, savaş sırasında değil, savaş sonrasında yaşanıyordu... Prusya ordusunun kahramanlıkları, aynı bir gardiyanın mahkeme kararından sonraki kahramanlığı gibi, asıl savaştan sonra başlıyordu." Devrim yenilmişti. Gericilik ayaküstü mahkemeleri, kurşuna dizmeler, yağmalamalar, aşağılamalar, intikam cinayetleri ile kahramanlık yapıyordu. Halkın elindeki silahları, trampet vuruşları eşliğinde toplayan Prusya askerleri, işte bu ucuz kahramanlıkların zeminini hazırlıyorlardı.

Son Kaleler: Pfalz ve Baden

Saksonya'nın ardından Ren ve Ruhr'daki devrim odaklarının da Prusya tarafından altedilmesinden sonra, karşı devrime karşı direnişin tek soluk aldığı yer olarak, Pfalz ve özellikle Baden (Güneybatı Almanya) kalmıştı. Baden sanayi ve ticaretin fazla gelişmemesine, köylülüğün ağır basmasına karşın, 1830'larda burjuva liberalizminin, 1840'larda cumhuriyetçiliğin bilinçli sözcülerinin çıktığı, siyasal radikalizm açısından verimli bir ülkeydi. 1848 ilkbaharı da Baden'de canlı yaşanmış, Hecker ve Struve'nin ayaklanma girişimlerinin bastırılmasından sonra 400'ü aşkın demokratik dernek kurulmuştu. Kral Wilhelm'in Frankfurt parlamentosunun kendisine sunduğu tacı reddetmesinden sonra, bütün Alman Prensliklerinde Prusya Kralı'na tacı kabul ettirme yönünde mücadele verilirken, Baden'de Prusya karşıtı bir hareketlilik doğmuştu. Badenli devrimciler anayasanın onaylanması talebiyle yetinmiyor, genel ve eşit oya dayalı bir meclisin yetki sahibi olmasını istiyorlardı. Komşu Ren ülkesindeki ayaklanmanın gelişmesini ve bastırılmasını izlemek, Pfalz ve Baden'deki devrimcilere girişimlerini olgunlaştırma olanağını da vermişti. Mayıs boyunca halk silahlandı, devrimi savunma kararlılığını ifade eden şenlikli, coşkun halk toplantıları yapıldı. Bu gösterilerde 13 Mayıs'ta Offenburg'da (Baden) 35 bin, Nürberg'de (Pfalz) 30 bin, Reutligen'de (Pfalz) 20 bin işçi, köylü ve küçük burjuva toplanmıştı.

Ancak, Baden'deki devrimci atılımın belirleyici özelliği, ordunun devrimci saflarda yeralmasıydı. Bunun nedeni, 1849 başında genel askerlik hizmetinin konmasıyla, yoksul halkın ordunun omurgasını oluşturması ve erbaşın (çavuşlar ve onbaşılar) maddi sıkıntılardan dolayı hükûmete tepki duymasıydı. Rastatt'dan başlayarak, 1848/49 döneminde Almanya'da ilk kez, bütün Baden'de askerler protesto simgesi olarak dolaklarını yaktılar ve devrimcilerin safına geçtiler.

Bu arada Pfalz'da, 13 Mayıs'ta toplanan bir halk meclisi, o zamana dek bağımlı olunan Bavyera'dan ayrılma kararı almıştı. Geçici Pfalz hükûmetinde oldukça etkili olan ve küçük burjuva demokratizminden komünizme kayan D'Ester, Marx'ın, Pfalz hükûmeti adına Fransız sosyalistleriyle bağlantı kurmak için Paris'e gitmesini de sağlamıştı. Baden ve Pfalz devrimcileri Paris'te yeni bir ayaklanmaya umut bağlamışlardı. Askerî gücü yanına çekerek en önemli devrim odağı haline gelen Baden'in tutunabilmesi de, Pfalz'la ilişkisini güçlendirmekten başlayarak, devrimi yaymasına bağlıydı. Ancak, diğer örneklerde olduğu gibi Baden'de de geçici hükûmette ağırlığa sahip olan küçük burjuva radikalleri ve onların otoriter önderi Lorenz Peter Brentano, böyle bir bakış açısından yoksundu. Defalarca yinelenen feodal yükümlülüklerin kesin olarak kaldırılması talebi gerçekleştirilmedi, Pfalz'a yardım edilmedi. Baden arşidükünün kaçtığı Karlsruhe'deki ticaret burjuvazisi, ordusuz kalan subaylar ve bürokrasi, Brentano üzerinde etkili oldular. Zaten Baden küçük burjuva radikalizminin ufku, komşu İsviçre kantonlarındaki gibi sanayisiz, proletaryasız, burjuvazisiz bir "köylü-küçük burjuva cenneti" hayalinden öteye gitmiyordu. Sonuçta, devrimi yaymak ve Baden'de tutunmak için gerekli olan askerî hazırlıklar da yapılamadı. Marx'ın "Alman Garibaldi'si", Engels'in "Alman devriminin tek generali" olarak nitelediği Johann Phillipp Becker başkomutanlığı aldıktan sonra, 15 bini Badenlilerden oluşan yaklaşık 27 bin kişilik bir Baden-Pfalz devrim ordusu kurmayı başardı. Bunların 6 bini işçi-kalfa serbest kıtalarından oluşuyor, Willich komutasında 800 kişilik bir de kızıl bayraklı komünist kıta bulunuyordu. Baden'e gelen İsviçreli, Fransız, Macar ve Polonyalı devrimciler de lejyonlarla devrimci enternasyonalizmin ilk örneklerinden birini oluşturmuşlardı.

Prusya militarizminin devrimcilere karşı sürdürdüğü vahşi teröre o güne kadar eşi görülmemiş bir takibat da eşlik ediyordu. Polis ve adalet mekanizmaları bütün hızları ile çalışıyor ve yakaladıkları devrimcileri onyıllarca, hatta çoğu kez yaşam boyu hapisle cezalandırıyorlardı. Yüzlerce savaşçı hapisaneleri doldururken, onbinlercesi de sınırın ötesine geçerek yeni sorunlarla dolu bir yaşama başlıyordu. Atlı Prusya birlikleri tarafından yakalanmış olan devrimcilerin canlandırıldığı resim, dönemin acımasızlığının da yansıtıldığı bir belgeyi oluşturuyor.

Baden'deki gelişmenin sürüncemede kalıp ülke içine kapanmasından yararlanan karşı devrimin Baden ve Pfalz sınırına yığdığı güçler, bunların üç katıydı. Frankfurt Parlamentosu'nun Alman İmparatorluğu'na naip atadığı Johann 18 bin asker toplamış, saldırı arefesinde komutanları tarafından, Prusya şovenizminin ideolojik bombardımanıyla donanan Prusya kıtaları hazırlamıştı. Savaş başlarken, Brentano'nun gizlice İsviçre'ye kaçmasıyla, Baden'i ve devrimi savunmak sosyalistlere kaldı. "Devrim generali" Becker, yenilgiye mahkûm olunan bu savaşta Prusya militarizmine ve monarşiye teslimiyete karşı onyıllarca anılan, üstün bir direniş gerçekleştirdi. Baden ordusu, haziran sonunda Rastatt ormanlarına sıkıştığında 13-15 bin kişi kalmıştı. Son muharebenin yapıldığı Murg'da Becker, 1500 kişiyle büyük Prusya ordusunu oyalarken, 10 bine yakın devrimcinin kaçmasını sağladı.

Baden Devrimi'nin yenilmesinden sonra kurulan harp divanı bine yakın insanı hemen mahkûm etti, 27 kişi kurşuna dizildi ve Baden'de ağır bir terör yönetimi kuruldu.

Frankfurt Parlamenterlerinin İhaneti

Alman devrimini Baden'in düşmesi noktaladı. Karşı devrimin zaferini, hukuki ve kurumsal düzeyde meşrulaştırma utancı ise Frankfurt Ulusal Meclisi'nin sağ kanat milletvekillerine kaldı. Kral Wilhelm'in Alman Ulusal Meclisi'nin sunduğu tacı reddedişinin ertesi günü, 4 Nisan'da Avusturya, Frankfurt'taki delegelerini çekmiş, bunun üzerine birçok sağ kanat milletvekili de meclis iradesinin, monarşiler tarafından çiğnenmesini içlerine sindirerek şehri terketmişlerdi. Prusya'nın Saksonya Ayaklanması'nı bastırdığı mayıs başında, sağ kanat milletvekillerinin geri kalanları da Frankfurt'tan kaçtılar. Anayasayı Prusya'ya karşı savunmaya hâlâ kararlı olan 104 sol ve demokrat milletvekili 21 Nisan'da *Rumpfparlament*'i (Parlamento gövdesi) oluşturmuşlardı. *Rumpfparlament* günlerce boşuboşuna karşı devrimi kınayan bildiri taslakları üzerinde tartışmakla vakit geçirdi. Oysa bu parlamento,. biçimsel düzeyde olsa da hâlâ halk iradesini ve Almanya'nın çeşitli bölgelerinde patlayan ayaklanmaları temsil ettiği için, bunları merkezileştirecek bir merci olabilirdi. Bu olanağı değerlendirmek isteyen Engels, 19-20 Mayıs'ta Frankfurt'taki milletvekillerini, bu misyonu yüklenmeleri için iknaya çalıştıysa da sonuç alamadı. *Rumpfparlament* 30 Mayıs'ta Frankfurt'u terketmek zorunda kaldığında, devrimin en canlı odağı durumunda olan Baden yerine, Württemberg prensinin insafına sığınarak Stuttgart'a yerleşti. 6 Haziran'da Stuttgart'ta 7 kişilik geçici bir "demokratik" imparatorluk naipliği atandı. Sembolik olmaktan ileri gidemeyecek olan bu atamayı, çizmeyi aşmak olarak değerlendiren Württemberg prensinin emriyle askerler, 18 Haziran'da *Rumpfparlament*'i oluşturan delegeleri ite kaka sokakta sürükleyerek, Alman Ulusal Meclisi'nin hayatını onur kırıcı bir tarzda sona erdirdiler.

1849 başında Frankfurt parlamentosunda "İmparatorluk Partisi"ni oluşturmuş olan 150 sağ kanat milletvekili, haziran sonunda başlarında gene von Gagern olmak üzere, Prusya'nın inisiyatifiyle Gotha'da biraraya geldiler. Frankfurt Ulusal Meclisi'nin devamıymış gibi sunulmaya çalışılan bu kukla parlamento, Prusya'nın silah gücüyle son devrimci ayaklanmaları bastırarak uyguladığı "birleşme planı"nı onayladığı Gotha Meclisi, Alman burjuvazisinin ve liberallerinin Prusya monarşizmi karşısında boyun eğmesinin simgesi oldu.

Sonuç

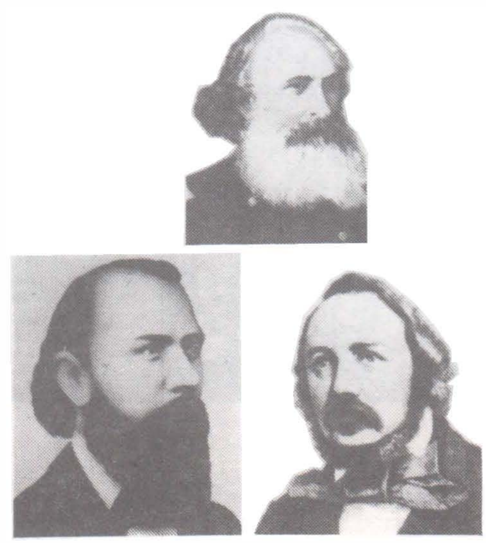
Bir uçtan ötekine kadar bütün Avrupa'yı altüst eden bir genellik ve yaygınlık ile gelişen 1848 Devrimleri'nin sonuçları da genellik gösterdi. Fransa'dan başlayarak, Prusya, Avusturya-Macaristan, Alman Prenslikleri, Bohemya, Polonya, Piyamonte, Venedik, İsviçre ve bütün kıtada Viyana Antlaşması ile teminat altına alınmış bulunan monarşilerin egemenlik alanları, 1848 Devrimleri ile birlikte sallandılar ve yıkılmanın eşiğine geldiler, ama hiçbir devrim başarılı olamadı, hiçbir monarşinin temelleri ortadan kaldırılamadı. Avrupa gericiliğinin "kutsal ittifak"ı, karşısındaki devrimci ittifakın iç çelişkileri sayesinde daha bir dönem için varlığını sürdürmeyi başarabildi.

1848 Devrimleri, aslî özellikleri bakımından burjuva demokratik devrimleriydi. Gerçekleştirildikleri bütün ülkelerde, bu devrimlerin karşılarına koydukları temel hedefler, siyasal özgürlüklerin kazanılması; monarşilerin yıkılması; parlamenter yönetimlerin kurulması; feodal üretim ve mülkiyet ilişkilerinin ortadan kaldırılması olarak özetlenebilir. Bununla birlikte, devrimlerin eşitsiz gelişmesi bu genel taleplerin, özgül gerçekleşme biçimlerinin her ülkede farklı olmasına yol açtı. Ancak, tek tek ülkelerde devrimlerin gelişme farklılıklarının, burjuva devrimlerinin prototipi olarak 1789 Devrimi ile farklılıkları yanında ikinci planda kaldığı söylenebilir.

Geç burjuva devrimleri olarak 1848 Devrimleri'nin 1789 Devrimi'ne göre en önemli farkı, bu dönemde yeni bir toplumsal ögenin devrim sahnesine çıkmış olmasıydı. Devrimlerin gidişatını temelden etkileyen 1789 Devrimi'nin gelişme yolunu açtığı kapitalizm, 60 yıl içinde bütün Avrupa ülkelerinde sanayinin ve sanayi üretiminin önceki 600 yılda olmadığı ölçüde büyümesini sağlamıştı. Bu büyümenin temelinde yatan güç ise sanayi emeği ve bu emeğin sahibi olarak sanayi işçileri sınıfıydı. 1848'de Avrupa'da başgösteren her devrimde, bu yeni sınıfın devrim içindeki her hareketi, burjuva üretim ve mülkiyet ilişkilerinin çerçevesini zorladı. İşçi sınıfları, 1789'un ayaktakımı ve *bras-nu*'larından (çıplak kollu) farklı olarak, burjuvazi ile genel demokratik taleplerle yetinemeyecek ölçüde karşıtlık içine düşmüşlerdi. 1848 Devrimleri'nin gidişatı bu karşıtlıkla belirlendi. Her yıkılan monarşi ile doğan siyasal boşluk, talepleri burjuvazinin taleplerinin ötesine geçen, gevşek ve kararsız da olsa örgütlü ve silahlı işçi kitlelerinin barikatların gerisinde ikinci bir iktidar merkezi oluşturmasını sağladı.

Burjuvazi, 1789'da, kapitalizmin gelişmesinin başlangıcında aristokrasi karşısındaki bütün sınıfların çıkarını, kendi çıkarıyla aynılaştıran bir ideolojik hegemonya kurabilmişti, 1848'de bu hegemonyanın, yıkılması -ya da eski tarzda kurulmayışı karşısında her yerde eski rejimin güçleriyle genel bir ittifaka girdi ve demokratik taleplerin taşıyıcılığını terketti.

Böylelikle 1848'den başlayarak burjuva devrimlerinin tamamlanması, toplumun siyasal özgürlüklerle donatılması, burjuvazinin değil, işçi sınıflarının programının başlıca ögelerinden biri oldu. Burjuvazi, işçilerin kendi egemenliğini sorgulayan her girişimi karşısında aristokratik gericiliğe sığınarak, 1789'daki atalarının yükselttiği cumhuriyet, demokrasi, özgürlük bayraklarını birer birer elden bıraktı. İşçilerin eline geçtiği zaman bu bayrakların hiçbiri eski renginde kalmadı. İşçilerin dilinde cumhuriyet "toplumsal cumhuriyet"e; demokrasi, "toplumsal (sosyal) demokrasi"ye, özgürlük "toplumsal özgürlük" talebine dönüştü.

Üstte (soldan sağa): Joseph Weydemeyer *(1818-1866) Komünistler Birliği'nin kurucularından olan Weydemeyer, 1848-49 Alman Devrimi'ne katıldıktan sonra Amerika'ya göçmüştü. I. Enternasyonal'in Kuzey Amerika Federasyonu üyesiydi.* Ernst Dronke *(1822-1891) Önceleri Moses Hess yanlısı bir "gerçek" sosyalist olan Dronke, sonradan Komünistler Birliği üyesi olmuştu. Ayrıca* Neue Rheinische Zeitung *redaktörlerinden biriydi.* Wilhelm Wolff *(1809-1864) Deneyimli bir propagandist ve devrimci olan Wolff, Mart 1848'den beri Komünistler Birliği'nin Merkez Organı üyesiydi.* Neue Rheinische Zeitung*'un redaktörlerinden biri olan Wolff, Frankfurt Ulusal Meclisi'nde üyeydi. Altta (soldan sağa):* Heinrich Bürgers *(1820-1878)* Neue Rheinische Zeitung*'un redaksiyonunun en silik üyesi olan Bürgers, 1850'den sonra Komünistler Birliği Merkez Organı'nda yer aldı. Bürgers, 1852'de Köln Komünistler Davası'nda kovuşturmaya uğradı.* Ferdinand Freiligrath *(1810-1876) 19. yüzyılın en önemli devrimci şairlerinden biri olan Freiligrath,* Neue Rheinische Zeitung*'un redaktörlerinden biriydi. Aynı zamanda Komünistler Birliği'nin üyelerinden biri olan Freiligrath, 1850'lerden sonra geri çekildi. Georg Weerth* (1822-1856) Komünistler Birliği'nin üyesi olan Weerth, ünlü bir şair olarak Neue Rheinische Zeitung*'un redaktörlüğünü yapmaktaydı.* Friedrich Adolph Sorge *(1828-1906) Komünistler Birliği üyesi olan Sorge, daha sonra da I. Enternasyonal üyeliği yapmıştı.*

4 1848 Avrupa devrimleri -Orta Avrupa

Yeni Türde Bir Devrim: Proleter Devrim

1848 Devrimleri, Marx ve Engels'in *Manifesto*'da öngördüğü yeni türden bir devrimin, burjuva devrimlerinin yanısıra ayrışmaya başladığına tanık oldu. Eski türdeki devrimler, egemen olan bir azınlığın, başka bir azınlık tarafından çoğunluğun desteğiyle devrilmesi, bir mülk sahibi sınıfın yerini alması biçiminde gerçekleşiyordu. Modern sanayi işçileri sınıfının içinde yer aldıkları bu ilk büyük devrim dalgası içinde, ikinci bir devrimin daha oluşmaya başladığı görüldü. Proleter devrimleri, özellikle Fransa'daki 22 Haziran 1848 Ayaklanması'yla tarih sahnesine çıktı. Eskiden devrime önderlik eden mülk sahibi azınlığın radikal kesimlerinin devrimleri ileri götürmek için sözcülüğünü üstlendikleri alt sınıflar, 1848 Devrimleri içinde egemen sınıfın hiçbir fraksiyonu tarafından üstlenilmeyecek taleplerle ortaya çıktılar. Yeni varoluş koşullarından doğan bu taleplerle proleterler, mülk sahibi sınıfların tümüne karşı, sınıfların ve sınıf egemenliğinin sona erdirilmesi için tarihsel bir adım attılar. Proleter devrimleri, burjuva devrimlerinin eksik bıraktığı görevleri tamamlamayla yetinmeyen, siyasal kurtuluşu, toplumsal kurtuluşa kadar sürdürmeyi, sermaye egemenliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen özellikleriyle ilk kez 1848 Devrimleri sürecinde kendilerini gösterdiler.

Sosyalizm

1848 Devrimleri, gelişmişlik düzeylerine göre, devrim anaforunun içine sürüklenmiş olan bütün ülkelerde toplumsal sınıfları iki merkez çevresinde sürükledi. O zamanın literatüründe, devrime son verilmesinden yana olan bütün güçler, hanedan savunucuları, bürokratlar, toprak sahipleri, sanayiciler, bankerler, tüccarlar, *Düzen Partisi*'ni; devrimin sürdürülmesinden yana olan, statükoya karşı çıkan güçler, radikaller, işçiler, küçük burjuvalar, öğrenciler ise *Anarşi Partisi*'ni oluşturuyordu. *Anarşi Partisi*'nin ideolojik ortak böleni, hem kendilerinin, hem hasımlarının gözünde sosyalizm oldu.

Düzene karşı açık muhalefete itilen tabakaların taleplerini dile getirebildikleri ölçüde proleterlerin fiilen önderliğine itildiği devrim kampı, birbirinden farklı birçok talep, çıkar ve hayali, sosyalizm adı altında çevresinde topluyordu. Sanayi burjuvazisinin, malî burjuvazinin, büyük toprak sahiplerinin, kilisenin, ordunun ve genel olarak burjuva egemenliğinin çıkarlarıyla çelişen bütün talepler, hem düşmanlarının hem de bu taleplerin sahiplerinin gözünde kimi zaman saf inançlar, kimi zaman yanılsamalar, kimi zaman aldatmacalar halinde olsa bile sosyalizmdi. Bütün bu talepler kırmızı bayrak altında dile getirildi. İşçilerin ve küçük burjuvazinin bir kesimi, başını Louis Blanc'ın çektiği reformcu sosyalizm çevresinde toplanmışlardı. Somut ifadesini "Toplumsal Atölyeler" projesinde bulan Louis Blanc'ın sosyalizmi, burjuva cumhuriyetini toplumsal kurumlarla çevreleyerek, sanayi ve giderek bütün üretimi, özel mülkiyetle rekabet yoluyla toplumsallaştırma amacını güdüyordu; 1848 Devrimi'nin etkisi altına aldığı hemen hemen bütün ülkelerde, kapitalist toplum çerçevesinde çalışmanın toplumsal olarak örgütlenmesine dayalı bu projeler işçilerin baskısıyla yürürlüğe sokuldu. Çalışmanın toplumsal örgütlenmesi, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki sınır çizgisi olarak, burjuva devrimlerinin aşılma noktasını oluşturdu.

Genel olarak sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılması, bu sınıf farklılıklarının dayandığı üretim ilişkilerine ve bunlara denk düşen bütün toplumsal ilişkilere "sürekli devrim"le son verilmesini amaçlayan devrimci sosyalizm ise proleter hareketin ikinci kolunu oluşturdu. Burjuva toplumunu kuşatma hayalleriyle yetinmeyen bu hareket, 1848 Devrimleri süreci içinde ve özellikle işçi ayaklanmalarının diktatörlükler ve terörizm yoluyla bastırılmasından sonra hedeflerine erişene kadar devrimin sürekli kılınması ve proletaryanın sınıf diktatörlüğünün kurulması amacı çerçevesinde birleşti.

Fransız Devrimi'nde Louis Blanc ve Blanqui, Alman Devrimi'nde Marx ve Born arasında başgösteren farklılıklar çevresinde belirginleşen işçi hareketindeki bu iki eğilim, daha sonraları sosyalist harekette kendisini tekrarlayan devrimci ve reformcu sosyalizmler arasındaki bölünmenin prototipiydi.

Ulusal Kurtuluş Hareketleri

1848 Devrimleri, gerici monarşilerin temellerini sarsarken, ulusal bağımsızlıkları için mücadele eden halkların kurtuluş hareketlerine de güç kazandırdı. Ulusal kurtuluş hareketleri, 1848 Devrimleri'nin başlıca bileşenlerinden biri, devrimci bir güç oldu.

Ulusal kurtuluş hareketleri ile proleter devrim arasındaki bağ, 1848'den başlayarak sosyalist hareketin başlıca pragmatik ve taktik sorunlarından biri oldu. Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı için mücadele, proleter devrimlerinin gericilik ve sömürgecilik karşısındaki görevlerinden biri olarak gündeme girdi.

1848 Devrimleri, Fransa'dan Polonya'ya kadar bütün Avrupa'yı etkisi altına aldığı halde, yalnızca İngiltere'de bu devrimlere eşlik eden gelişmeler görülmedi. Kapitalizmin anayurdu olan Britanya İmparatorluğu'nun bu özgüllüğü ayrıca incelenmeyi gerektirir. Bu nedenle Modern sosyalizmin doğuş çağının bir bilançosunu tamamlayabilmek için toplumsal mücadelelerin İngiltere'deki seyrini izlemek yerinde olur.

İktidar

Marx'dan sonra, Lenin de devrimin temel sorununun, devlet iktidarı olduğunu tekrarlamaktan bıkmamıştı. Lenin de dahil klasiklerin hiçbiri, devlet iktidarını bir *taktik* sorununa indirgemez. Onların gözünde, iktidarın ele geçirilme biçimleri (silahlı ayaklanma, uzun süreli halk savaşı, barışçıl siyasal zafer, belki de diğerleri), ulusal özelliklere ve konjonktüre bağlıdır. Rusya koşullarında bile, 1917 Nisan ve Ekim'i arasında, ilk kez "bütün iktidar sovyetlere" şiarı ortaya atıldığında Lenin'in devrimde barışçıl ("parlamenter" değil) zafer koşullarının biraraya geldiğini bir an için düşündüğü bilinir. Gerçekte, genel tez; devrimin, bu biçimlerinin bir tekine indirgenebilen, birçok biçimin orijinal bir bileşimini temsil etmeyen, hiçbir tarihsel örneği olmadığı yolundadır. Ama neresinden bakılırsa bakılsın bu çeşitlilik, devlet iktidarı genel sorununun doğasını etkilemez. Uzun bir tarihsel süreç olarak devrim kavramının, "sınıfların durumundaki değişikliğin" (Lenin), "iktidarın alınması"nın biçim ve koşullarıyla esas olarak bir ilgisi yoktur. Buna karşılık devrim, işçi kitlelerinin iktidarı "elde tutup tutamayacaklarının" ya da "icra edip edemeyeceklerinin" ve bunu nasıl yapacaklarının bilinmesiyle yakından ilgilidir.

Bunun nedeni, devlet iktidarının son tahlilde bir bireyin (devlet ya da parti başkanı), bir grup insanın, toplumun özel bir katmanının ("bürokrasi" veya "teknokrasi" gibi) veya bir sınıfın az çok yaygın bir fraksiyonunun iktidarı olmayışıdır. Devlet iktidarı, her zaman *bir sınıfın iktidarıdır.* Sınıf mücadelesi içinde oluşan devlet iktidarı, egemen sınıfın aletinden başka bir şey olamaz. Marx ve Lenin'in egemen sınıfın "diktatörlüğü" olarak adlandırdıkları şey budur. Devlet iktidarı, kimi zaman zorunlu olarak hukuki biçimlere, kimi zaman şiddete dayanan biçimlere (kimi zaman her iki biçim birden) bürünse bile, bu iktidarın kaynağı, ne hukuk ne de şiddette değil, tarihsel hegemonya olgusunda ve hegemonyayı yeniden üreten maddi koşullardadır. "Diktatörlük, burjuvazi ya da proletaryanın her türlü yasanın üzerindeki *mutlak* iktidarıdır." (Lenin, *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky.*) Uzun vadede bu hegemonyayı tersine çevirecek koşullara gelince, teori ve tecrübe ("proletarya diktatörlüğünden"; "proletarya üzerindeki diktatörlüğe" dönüş dahil), bu koşulların tek bir sözcükle değil, yönetim ve örgütlenme biçimlerinden, eğitim, din ve kültüre kadar tüm toplumsal ilişkiler alanıyla ilgili olduğunu gösterir.

Devlet iktidarı sorunu üzerine Marksistlerin siyasal tavırlarının yeterince açık olmasına bakarak iktidar kavramının kendisiyle ilgili olarak da aynı açıklığa sahip oldukları söylenebilir mi? Burada kendimizi, sorunu Marx'ın orijinal terminolojisinin incelenmesine bağlı olarak ortaya koymakla sınırlıyoruz.

Marx, bu konuda tek bir terim değil bir dizi klasik Almanca terim kullanır: *Macht, Gewalt, Herrschaft, Autoritat.* Bu semantik tabloya *Souveranitat* ve *Diktatur* sözcüklerini de eklemek yerinde olur. Marx ve Engels'in bu terimlere gönderme yapan çok sayıdaki yazısı gözden geçirilecek olursa, bu terimler arasında bir kopukluk olmadığı tersine bunların birbirleriyle örtüştüğü ve kısmen birbirlerinin yerine kullanılabildiği anlaşılır. Böylece *devlet iktidarını* belirtmek için kimi zaman *Staatsmacht,* kimi zamansa *Staatsgewalt* sözcüklerinin kullanıldığı görülür. Burada *iktidar* aynı zamanda *güç, kuvvet* (Macht) *ve şiddet* ya da *baskı kurma* (Gewalt) demektir. Kuvvet bir yandan bir toplumsal grup veya güç (aynı zamanda ulus da demek olan sınıf, hatta ekonomik yapı: dolayısıyla geleneksel toplumsal biçimleri parçalayan kapitalist üretim biçimi, pazar) tarafından uygulanan bir hegemonya *(Übergewicht, Vormacht)* veya bir *egemenlik (Herrschaft)* anlamına gelir. Bu anlamda dile gelen yalnızca dolaysız bir "maddi" kuvvet değildir. Engels, "Devletin karşımıza insanlar üzerine uygulanan ilk ideolojik kuvvet (veya ilk iktidar: *Macht*) olarak çıktığını" söyler. Bu iktidarın bir sınıf egemenliği olması noktasından hareketle, Clausewitz'i tekrarlayarak devletin iktidarın başka araçlarla sürdürülmesi olduğunu ileri sürer. Ama aynı bağlamda, kuvvet bir, *nedensellik,* tarihsel sürecin motoru olma *(Konservative Macht)* anlamı yüklenir: İster ideoloji halinde, "tutucu güç" *(Konservative Macht)* olarak belirlenmiş siyasal biçimler içinde; isterse tersine, devrimci etkinlikle donanmış ilerici biçimler içinde ortaya çıksın, iktidar, kendisini başka motor güçlerin *(bewegende machte)* etkisi altında, tarihsel hareketin "motor güçlerinin motor güçleri"ne *(die Triebkraefte dieser Triebkraefte)* bağlı bir sorun çerçevesinde açığa vurur. Buradan, örtük olarak düşüncenin tarihte egemenlik ya da gücün varlık nedeni olduğu sonucu çıkartılabilir mi? Bu, şüphesiz, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi*'nin Önsözü'nde sergilenen, "konu"nun merkezinde yer alan ise karmaşık sorunu el çabukluğuyla çözmeye kalkışmaktan başka bir şey olmazdı. *Gewalt* terimini ele aldığımızda burada Marksizme özgü olmakla birlikte, karakteristik etkileri olan, başka bir değişkenlikle karşılaşırız. *Gewalt,* bir bakıma biçimsel olarak meşru, kurumsal bir iktidardır. Bu anlamı içinde, bir hükümete, *(Regierung)* dolayısıyla da bir düzenlemeye *(Regulierung)* bağlı bir *Verwaltung* (yönetim) olmaksızın *Gewalt* olmaz. Bu terim, "kamu iktidarı" olarak devlet iktidarı *(öffentliche Gewalt)* anayasa sorunsalına, "yürütme gücü" ile "yasama gücü" arasındaki ayrıma, bu iki egemenlik türü arasındaki çatışmaya bağlıdır. Ancak burada tipik bir karşıt anlamlı sözcük sorunu ile karşı karşıyayızdır. *Gewalt,* ilk anlamına karşıt olarak, hiçbir kuralla sınırlanmış olmayan, meşruiyet sorununa kayıtsız; fetih, yağma, sömürgeleştirme, kölelik, mülksüzleştirme, terörizm, sömürü ve baskıda ortaya çıktığı biçimiyle şiddet anlamına da gelir. Rosa Luxembourg, "kapitalizmin bütün gözeneklerinden kan ve çirkef sızar" der. Marx, *Kapital'de* ilk birikimi, emekçinin elinden toprağı, aletlerini, yaşam biçimlerini alan ve onun direncini kırarak, sermayenin disiplinini empoze eden, şiddetin bütün tarihi biçimlerinin sistematik bileşimi olarak tasvir eder.

Özetle, terim, hem buyruklarla "gönüllü" itaat sağlayan, hem de zorlamayla direnç kıran iki karşıt baskı biçimini dile getirir. Oysa Marx ve Engels, devlet iktidarının tarihini ele aldıklarında *Staatsgewalt*'ın iki anlamı arasında ayrım yapmaz, bunları birleştirerek birbirlerinin yerine kullanırlar. Amaçları, tarihte bağdaşmazlık olmadığını, tersine, rollerin sürekli değiştiğini, şiddet ve yasallığın koşullara göre yer değiştirdiğini göstermektir. Her hukuki düzen, "aşağıdan" ya da "yukarıdan" bir devrime, temsil ettiğini iddia ettiği ilke ya da normlara değil, güce ya da karşısındakilere dayattığı güçler birliğine dayanır. Bununla birlikte sınıfların konumunu temelden değiştiren her devrim, kendisine, özgül bir hukuki düzen yaratır.

Dolayısıyla, herhangi bir tez ya da gerekçelendirmenin bir totolojiye indirgenmemesi için gerekli ayrımı gözetme titizliğini okuyucunun sezgisine bırakan kafa karıştırıcı bir semantik kararsızlıkla karşı karşıya kalınır. *Köln Duruşması*'ndaki savunmada Marx, "Burada iki iktidar (her ikisi de *öffentliche Gewalt, Staatsgewalt* olarak tanımlanan Prusya monarşisi ve Frankfurt Ulusal

Meclisi) arasında bir mücadele söz konusudur", "ve iki iktidar arasındaki mücadele yalnızca *şiddetle* çözülebilir" demişti. (*Zwischen zwei Gewalten kann nur die Gewalt entscheiden:* "iki şiddet arasındaki mücadele yalnızca şiddetle çözülebilir" ya da "iki iktidar arasındaki mücadele yalnızca iktidarla çözülebilir" diye de çevrilemez mi?) Buradan çıkan sonuç, kendinde iktidar diye bir şey olmadığı, sadece bir iktidarın diğeri üzerinde, *iktidar fazlası* ile ayırt edilebildiğidir. Marx, aynı düşünceyi ve hemen hemen aynı formülü, *Kapital*'de çok açık bir biçimde iş günü ve artı emeği çoğaltmak için baskı uygulamakta kullanılacak araçlarla ilgili olarak ileri sürer: "Kapitalist, iş gününü mümkün olduğunca uzatmaya uğraşmakla alıcı olmaktan doğan hakkını dile getirmiş olur. (...) İşçi ise, iş gününü, normal olarak belirlenmiş bir süreyle sınırlamaya çalışarak satıcı olmaktan doğan hakkını dile getirir". Ancak, *"normal* olan nedir?" diye sorar Engels, böylelikle ortaya "bir *antinomi* (çatışkı), her ikisi de meta değişimi yasasıyla eşit ölçüde doğrulanan, hakka karşı hak çıkar. Eşit haklar arasındaki çatışmada, çözümü sağlayan güçtür. (*Zwischen gleichen Rechten entscheidet die Gewalt*). Böylece, kapitalist üretim tarihinde iş gününün normalliğinin sınırları üzerine mücadele, kolektif kapitalistle, yani kapitalistler sınıfı ile, kolektif emekçi ya da işçi sınıfı arasındaki mücadele olarak gelişir." Hakkın güçten başka bir özelliği yoktur, çünkü sınıf mücadelesinin iç çelişkilerini yalnızca iktidar fazlası (kamusal veya "özel") düzenler.

Engels'in *Anti-Dühring*'inin *Gewalttheorie* (Zor teorisi) başlıklı ünlü bölümünün *şiddetin* teorisi ve tarihteki rolü olarak anlaşılmasıyla, anlamının bir bölümünü yitirdiğini belirtmeliyim. Oysa burada, devlet *iktidarı*, sınıf mücadelesinin "ekonomik" ve "siyasal" biçimleri, ekonomik ve siyasal düzeyler arasındaki tarihsel ilişkide ele alınmıştı. Bu şekilde diyalektik anlamı yitirilmiş olan kararsızlık durumunun, Marx ve Engels'in siyasal düşüncesinde herhangi bir sonuç yaratmaksızın kaldığını iddia edemeyiz. Bu, iktidarın proletarya tarafından ele geçirilme biçimlerinin çeşitliliği sorunuyla ve bu düşüncenin devrim dönemindeki uygulanışının doğurduğu sonuçlarla karşı karşıya kaldıklarında özellikle çarpıcı bir hal alır. Marx, Lahey Söylevi'nde (1872) özellikle demokratik görünüme sahip ülkelerde (İngiltere, Birleşik Devletler, Hollanda gibi) Sosyalist Parti'nin bir seçim zaferinin ardından, kapitalistlerin *barışçıl* yani *yasal* yoldan mülksüzleştirebileceği olasılığı üzerinde durmuştu. Buna göre: İktidarın fethi ve eski egemen sınıflara karşı iktidarın zorlayıcı biçimde kullanılması, hâlâ kesin olarak gerekli olmakla birlikte, bu gereklilik, devrimci *şiddet biçimini* (istisnai olarak?) almayabilir.

Almanya'da Sosyalizm (1891) ve *Fransa ve Almanya'da Köylü Sorunu* (1894)'ndaki çözümlemelerinde Engels, bu hipotezi yeniden ele alarak proletarya devriminin büyük mülk sahiplerine ve malikane sahiplerine karşı, farklı durumlarda uygulamak zorunda olduğu farklı yöntemlerle ilişkilendirir. Kimileri için hemen mülksüzleştirme, kimileri içinse sınıf ittifakları siyaseti çerçevesinde ideolojik ve ekonomik araçlarla yavaş yavaş işbirliğine teşvik. Ama, "parlamenter yol"a indirgensin veya indirgenmesin, sosyalizme "barışçıl geçiş" üzerindeki tartışma, bütünüyle teorik bir kavram olarak bile bu ayrım çizgisinin Engels'in düşüncelerini tanımlamakta öyle kolayca kullanılamayacağını gösterebilirdi. Sosyal demokrasinin teorisyenleri (önce Bernstein, daha sonra ise Kautsky) siyasal iktidar kavramına (Blanquizm, "terörizm" ve "darbecilik" in devamı olarak belirledikleri) onu şiddetle her türlü zorunlu bağıntısından tecrit ederek, *saf* hukuk terimleri içinde imtiyaz kazandırmaya çalışmışlardı.

Meksikalı duvar ressamı David Alfaro Siqueiros'un, Meksika Elektrik İşçileri Sendikası için yaptığı, Burjuvazinin Portresi adlı pano, Balibar'ın üzerinde önemle durduğu, sınıf egemenliği olarak iktidar ilişkisini çarpıcı biçimde resmediyor. İktidar, bütün toplumsal ilişkilere yayılan bir egemenliktir ve emek sürecinden düşüncelere, insanların karşılıklı ilişkilerini bir sınıfın varolma tarzına göre belirleme mücadelesidir.

Lenin, buna karşı çıkarak Marx'ın devrimci şiddete yüklediği rolün bu sistemli inkarını eleştirdikten sonra sosyalizme farklı "geçiş yolları" varsayımını da koruyarak, devlet iktidarının şiddet uygulamasıyla özdeşleştirilmesi üzerine *Devlet ve Devrim* de Kautsky ile giriştiği polemikle bu konuya geri dönüyordu. III. Enternasyonal'in 1920'li yıllar, uluslararası ölçekte eli kulağında bir "iç savaş" konjonktürü içinde tasvir eden kuruluş belgeleri, bu özdeşleşmeyi dogmatik bir biçimde sistemleştirdi. O tarihten sonra başlayan karışık bir tartışma çok ağır bir mirasın sonuçlarından kurtulma telaşı içindeki bazı komünist partilerini, günün birinde "proletarya diktatörlüğü" kavramını reddetmeye ve bunu da sosyalizmin hedefleriyle bağdaşmadığını, yararsız ve imkansız olduğunu düşündükleri şiddetin reddi ile gerekçelendirmeye sürükledi. Kararsızlık böylelikle bizi en baştaki semantik bulanıklığa geri götürüyor. Ama asıl önemli olan burada eleştirel kavrayışın gözardı edilmiş olmasıdır. Oysa bu eleştirel kavrayış, gerek Marx ve gerekse de Engels'in kalemiyle *Anti-Dühring*'deki formülasyonlarda açıkça ortaya konmuştu: "Ekonomik olgulara ilişkin olarak Dühring'in sistemin bize sunabildiği tek açıklama, (...) "bunların 'şiddet'in ürünü olduğudur. (...) Bu, bin yıldır karşı karşıya kaldıkları sorunların üstesinden gelebilmek için her soydan filistenin başvurduğu bir lafazanlıktan öteye gitmez. Bu şiddetin köken ve etkilerini inceleyecek yerde, bay Dühring, yalvar yakar bizi, bütün ekonomik görüngülerin nihai açıklaması ve nihai nedeni olarak bu *şiddet* sözcüğüne itibarını iade etmeye çağırıyor." (...) Devamla: "hoşumuza gitmeyen her şeyi, çıkarı, rantı, ücreti, işçilerin köleliğini açıklayan bir tek sözcük vardı: Şiddet: Şiddet ve her zaman şiddet. Bay Dühring'in 'en şiddetli öfkesi' şiddete karşı bir öfke olarak çözünüyor. (...)" Eğer ilk tahlilimiz doğruysa, bunu, temel ilke veya sihirli bir evrensel açıklama, her şeyi basitçe ve birinci elden dile getiren bir tarihsel açıklama formülü olarak kullanılan *iktidar* sözcüğünün bir eleştirisi olarak anlamak gerekir. Yukarıda söylenenleri buna göre yeniden çevirirsek şöyle denebilir: "Bütün ekonomik (ve "siyasal" diye de eklemeliyiz) görüngüler için", tek bir açıklama vardı: "iktidar" sözcüğü, "hâlâ ve her zaman iktidar" ve "bu iktidar öfkesi, iktidara karşı bir öfke olarak çözünür." Böylelikle cümle başlangıçtaki amacından sapmaksızın çok güncel bir anlam yüklenmiş olur. Kısacası, burada dile getirilen, Marx ve Engels'in toplumsal süreç ve biçimlerin açıklanışının ve bunların gerçek bilgisinin gelişmesinin önündeki bir numaralı engel olarak gördükleri idealist tarih felsefesiyle aynı türden *iktidar metafiziklerinin* tümünün sistematik bir eleştirisidir. Bu projeyi bugün yeniden ele almamızı yasaklayan bir şey yok. Bütün zorluk ve karmaşıklığı ile birlikte, Marx'ın söylemi, ideoloji yüklü dilinin anlaşılmasını güçleştirdiği ikili bir konum belirlemeyi denemişti:

- Bir yandan, egemenlik, baskı, güç ilişkileri ve şiddetin birleşik belirlenimlerinden arınmış olarak ortaya çıkan bir tarihsel dönüşüm süreci de, bir toplumsal örgütlenme de olmadığı.

- Öte yandan, bir kurum, bir birey ya da bir grup tarafından uygulanan "iktidar"ın çevresinde yoğunlaşsalar bile, bu belirlenimlerin basit bir birime indirgenemeyecekleri. *Macht* ve *Gewalt*'ın etkilerinin tarihsel evrenselliği karşısında bir genel fikir olarak iktidar fikrinin temelde bir yanılsama olduğu. Materyalist sınıf mücadelesi anlayışının kavganın kesin sonucunu üzerinde kazanacağı alan burasıdır.

ETIENNE BALIBAR

Britanya'da Sınıf Mücadeleleri

Giriş

1789 Fransız Devrimi Britanya'da önce yaygın bir onayla karşılandı. Bir yandan Fransız devrimcilerinin İngiliz kurum ve yasalarını örnek alması milliyetçi duyguları okşuyor, öte yandan Britanya'nın en önemli iktisadi rakibi olan Fransa'nın içine düştüğü kargaşa burjuvazinin işine geliyordu. Dolayısıyla, 1789'da Britanya'da bir yüzyıldır hüküm sürmüş olan yaygın ve sınıflarası bir görüş birliğine dayalı siyasal istikrarın kısa zamanda alt üst olacağına dair bir ipucu görünmüyordu.

1790'da milletvekili Edmund Burke *Reflections on the Revolution in France*'ı (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) yayınladı. Kitap Burke'ün öteden beri bilinen muhafazakâr görüşlerini içeriyordu. Ancak kullandığı üslubun sertliği yakın arkadaşlarını bile şaşırttı. Burke'ün kitabından üç ay sonra Tom Paine *Rights of Man*'in (İnsan Hakları) birinci bölümünü yayınlayarak Burke'ü eleştirdi. Kitap büyük bir başarı kazandı ama asıl etkisini 1792'de, "toplumsal sorun"un incelendiği ikinci bölümünün yayınlanmasıyla gösterdi. Alabildiğine yalın bir üslupla yazılmış kitapta, saf, kalıtımsal hiçbir unsurla bulandırılmamış bir temsilî sistemin, yegâne adil ve aklî yönetim biçimi olduğu ve Fransız Devrimi'nin böyle bir sistemin kurulmasının mümkün olduğunu kanıtladığı savunuluyordu: "Sanki dünyanın başlangıcında yaşamışız gibi, bir anda adil bir yönetimin başlamasını görecek bir noktaya getirilmiş bulunuyoruz."

Kitap geleneksel toplumda eşine rastlanmamış bir hızla yayıldı; birinci yılın sonuna kadar 200 bin adet satılmış olduğu tahmin ediliyor. (O dönemde Britanya'nın nüfusu yaklaşık 10 milyondu.) Kitle iletişim araçlarının bulunmadığı koşullarda kitabın nasıl bu kadar etkili olabildiği yalnızca Fransız Devrimi'nin popülerleştirdiği fikirler ve coşkuyla açıklanamaz. Britanya Jakobenizmini değerlendirebilmek için, İngiltere'nin tarihte ilk burjuva devrimini gerçekleştirmiş ülke olduğunu hesaba katmamız ve bu devrimci geleneğini kendisini hangi kurum ve ilişkiler aracılığıyla sürdürdüğünü gözden geçirmemiz gerekir.

İngiltere'de Burjuva Devrimini Hazırlayan Koşullar

İngiltere'de burjuva devrimi iki aşamada gerçekleşti. 1642-48 arasında yaşanan iç savaş devrimin birinci aşamasıydı ve Kral I. Charles'ın idamıyla son buldu. Ancak bu birinci aşamada devrim süreci, tıpkı daha sonra Fransız Devrimi'nde olacağı gibi, kitlelerin burjuvazinin de varlığını tehdit eden talepler dile getirmesine yol açtı. Burjuvazi henüz, monarşi ve aristokrasinin desteği olmaksızın, kendi başına siyasal hegemonyasını sürdürecek araç ve kurumları yaratamamıştı. 1660'da sürülen hanedan geri çağrıldı. Çelişkiler henüz çözümlenmemişti ama burjuvazi de halka güvenemeyeceğini öğrenmişti. 1688'de İngiliz resmî tarihçiliğinin *Glorious Revolution* (Muhteşem Devrim) diye andığı bir pazarlıkla İngiliz tahtı bir yabancı prense, Hollandalı William of Orange'a sunuldu. William of Orange, yabancı paralı askerlerden oluşan bir orduyla İngiltere'ye çıktı ve tahta geçti.

Kuşkusuz bu harekâtın başarıya ulaşmasının berisinde, İngiliz burjuvazisinin yüz yıl sürecek siyasal istikrarın zeminini oluşturacak bir sınıfsal ittifaklar sistemi kurmuş bulunuyordu. Bu sistemi kavrayabilmek için ise ana tarihsel zemin oluşturan sınıfsal çelişkileri ve toplumsal mücadeleleri bilmek gerekiyor.

Ortaçağın Krizi ve Geleneksel Aristokrasinin Sonu

Rönesans'ı önceleyen yıllarda (1350-1450) İngiltere de içinde olmak üzere bütün Avrupa'da bir bunalım yaşandı. Bir yandan salgın hastalıklar, özellikle de 1348'den sonra Avrupa'nın yakasını bırakmayacak olan veba, uzun süren savaşlar ve ayaklanmalar, nüfusun yüzde 30-35 oranında azalmasına yolaçtı. Uzun yol ticareti önemini korumakla birlikte, ticaret hacmi daraldı. Sınıfsal ilişkiler açısından belki de en önemli olanı, tarımsal ürünlerle mamul ürünlerin fiyatları arasında, tarım ürünleri fiyatlarının aleyhine gerçekleşen değişmeydi. Nüfusun dramatik azalmasından ötürü işgücü maliyeti artarken, aynı zamanda tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi, aristokrasinin gelirlerinde hatırı sayılır bir düşme anlamına geliyordu. Dolayısıyla, alışmış oldukları geçim düzeyini tutturabilmek için aristokratların yeni geçim kaynakları bulmaları gerekiyordu. Tarihsel kimlikleri (kılıç kuşanma hakkı) açısından, bu geçim kaynağı ancak tek şey olabilirdi: Savaş, yağma ve talanlar.

15. yüzyıl ortasında (1450-1468), İngiltere'de çeşitli aristokrat aileler arasında, daha çok sonu gelmez çete savaşlarını andıran bir iç savaş yaşandı: Güller savaşı. Avrupa'daki geleneksel savaş tarzı, modern savaşın tersine, soylu süvarilerin daha çok telef olmasına yol açıyordu. Bu yüzden neredeyse 20 yıl boyunca büyük bir vahşetle sürdürülen bu iç savaş sonunda, geleneksel aristokrat nüfus yok olmanın eşiğine geldi. 16. yüzyılda kırım öylesine yıkıcı olmuştu ki aristokratların çok büyük bir bölümü, Güller Savaşı'nda sonra barışı sağlamak

18. yüzyıl İngiliz toplumu birçok bakımdan olduğu gibi, aşağı sınıfların önüne açtığı ufuklar bakımından da emsalsiz bir toplumdu. Bunda kendi cemaatleri için yazının ulaşılabilir kılınmış olması oldukça önemli bir rol oynamıştı. Popüler kültür ile 'yüksek' kültür arasındaki geçişlilik o kerteye varmıştı ki, John Gay'in yüzyılın ilk yarısında yazmış olduğu A beggar's Opera *(Dilenciler Operası) yalnızca yoksullar hakkında bir opera olmakla kalmamış, operayı resimleyen Hogarth'ı da kuşkusuz eserin bu yönü cezbetmişti.*

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

İngiltere'yi kıta Avrupası'ndan ayırdeden, belki de en önemli fark, hem serfliğin hem de bağımsız köylülüğün, kıtaya kıyasla çok daha önceki bir noktada ortadan kalkmış olmasıydı. Yandaki resim, yegâne üretim aracının mülkiyetini hâlâ elinde bulunduran bir tarım işçisini göstermektedir.

üzere, toplumun neredeyse bütün kesimlerinin desteğiyle mutlakiyetçi bir monarşinin temelini atan Tudor hanedanının, kendisine yandaş yaratmak için asalet payesi verdiği ailelerden geliyordu.

İngiliz Kırı

İngiliz kapitalizminin ayırt edici özelliklerinden biri, kapitalist üretim sürecine zemin hazırlayan toplumsal ilişkilerin öncelikle geleneksel şehirlerde değil kırda gelişmiş olmasıdır. Bunu İngiliz kırının iki özelliği mümkün kıldı: Kırda feodal ilişkilerin çok erken çözülmesi ve kırsal bölgelerde zanaat faaliyetlerinin yoğunluğu.

Feodal İlişkilerin Çözülmesi

İngiliz aristokrasisinin bu "modern" niteliği, İngiltere'de kapitalizmin gelişmesi açısından oldukça önemli bir unsurdu. Rönesans'a egemen olan bu kesim, hukukî statü açısından aristokrat olmakla birlikte, kıta Avrupa'sındaki geleneksel aristokratların birçok alışkanlık ve törelerini paylaşmıyordu. Örneğin, Fransa ve Almanya'dakinin tersine İngiltere'de bir aristokratın gelirini çalışarak sağlaması, asalet payesini yitirmesine yol açmazdı. Bu, aristokrasinin büyük bir kesiminin, gelişmekte olan burjuvazi ile aynı safta yeralmasını kolaylaştıran olgulardan biriydi.

Yeni İngiliz aristokrasinin esnekliği, kırdaki feodal üretim ilişkilerinin de köklü bir dönüşüm geçirmesini sağladı. Feodalizmin sosyo-ekonomik özü *demesne* (malikâne) toprakları ile özgür olamayan köylülük arasındaki ilişkide yatar. Bu ilişkiler ağı içinde "serfliğin temel işlevi

lord'un topraklarının işletilmesi için işgücü sağlamaktır". Ancak kısmen yeni aristokratların geleneksel alışkanlıklardan yoksun oluşuna, kısmen de köylü ayaklanmalarına bağlı olarak, 15. yüzyıldan başlayarak İngiliz kırında bu ilişki çözüldü ve 16. yüzyıla varıldığında İngiltere'de tarım "sadece yasal çerçevesi ve dışsal görünümleri itibariyle feodal"di. Serflik *yasal* bir ilişki olarak varlığını sürdürse de, ekonomik bir ilişki olarak hemen hemen ortadan kalkmıştı. Angaryanın, emek hizmetlerinin yerini neredeyse bütünüyle parasal olarak ödenen kira almıştı. Bu ise, üretimdeki sorumluluğun "köylü dünyasının elitinin" eline geçmesi anlamına geliyordu. Zamanla kiracı çiftçi, sadece toprağın kirasını ödeyen ve sermayesini kendisi sağlayabilen bir konuma gelebilmişti. Bu noktada ise, artık kendi topraklarını satın almasının önünde, toprak kıtlığının dışında, hiçbir engel kalmaz. Bu şekilde bağımsızlaşmış, soylu olmayan köylü sınıfı, 300 yıl içinde giderek İngiliz toplumunun belkemiğini oluşturacak toprak sahibi bir sınıf oluşturdu. 16. yüzyılda İngiliz Kilisesi'nin Katolik Kilise'den kopmasına ve elindeki toprakların devletleştirilmesine yol açan reform hareketinin berisindeki en önemli dinamiklerden biri, *gentry* (eşraf) diye anılan bu yeni sınıfın toprak ihtiyacı idi.

Kırsal Zanaatlar

Rönesans, bütün Avrupa'da kentsel bir canlanma, yeni bir şehirli kültürün yaratılma dönemiydi. Bu süreç içinde başı, klasik Roma İmparatorluğu döneminde de önemli bir merkez olmuş, bir ticaret kavşağı olma özelliğini yitirmemiş şehirler çekiyordu. Bu şehirlerde ticaretin yanısıra, kendilerine daha geniş bir pazar bulabilen zanaatlar de canlanıyordu. Kuşkusuz bu zanaatlar içinde de "kitlesel" tüketime en yatkın olanı dokumaydı. Bütün bunlar, 14. ve 15. yüzyıllardaki fiyat hareketlerinin tersine dönmesine, 15. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yün fıyatlarında tahıl fiyatlarına göre bir artış olmasına yolaçtı.

11. yüzyıldaki Norman istilasıyla birlikte Flaman zanaatkârlar tarafından getirilen dokumacılık, özellikle yünlü dokumacılık İngiltere'nin de geleneksel zanaatıydı. Ancak klasik Roma İmparatorluğu'nun uç bölgelerinden biri olan İngiltere'de şehir hayatı her zaman son derece sönük olmuştu. Diğer zanaatlar gibi dokuma da, köylerde ancak kısmen uzmanlaşmış köylüler tarafından yapılıyordu. Engels bunların hayatını şöyle betimler: "Dönemin İngiliz sınai işçileri, (...) dünyadan ellerini eteklerini çekmiş, bir inziva içinde yaşıyorlardı; hiçbir zihinsel faaliyetin tedirgin etmediği hayatlarında ani ve büyük değişikliklere yer yok. Okumayı bilenleri az, yazmayı bilenleri daha da azdı; düzenli olarak kiliseye giderler, hiç politika konuşmazlar, hiç komplo yapmaz, hiç düşünmezlerdi. Fiziki faaliyetlerden zevk alırlar, İncil okunduğunda atalarından devraldıkları bir saygıyla dinlerler ve herhangi bir şeyi soru sual etmelerine hiç izin vermeyen alçakgönüllükleri içersinde "üstün sınıflara" karşı çok iyi duygular beslerlerdi. Ama entelektüel bakımdan ölüydüler; sadece kendi özel, küçük çıkarları için, tezgâhları ve bahçeleri için yaşarlar ve ufuklarının ötesinde bütün insanlığı alt üst eden o güçlü hareket hakkında hiçbir şey bilmezlerdi. Yaşadıkları sessiz, bitkisel hayat içersinde rahattılar ve sanayi devrimi olmasaydı, bu varoluştan hiç çıkmazlardı. Evcimenliği içersinde ne kadar romantik olursa olsun, bu varoluş yine gerçek insanlara layık değildi."

Ancak Rönesans'la birlikte gelen canlanma, İngiltere'deki bu "geri" koşulların bir avantaja dönüşmesine yolaçtı. Kıta Avrupa'sında şehirlerin gelişmişliği, aynı zamanda çalışanların örgütlerinin, loncaların gelişmişliği anlamına geliyordu. Bunların gücü, bir tekel avantajı elde etmelerine, kendi belirledikleri koşullar dışında herhangi bir mamulün piyasa için üretilmesini engellemeye ve ücretlerin belli bir düzeyin altına düşmesini önlemeye yetiyordu. Bu koşullarda, Rönesans şehirlerinin çoğulcu yapısının dayattığı bu kısıtlamalara bağımlı olmayan İngiliz burjuvazisi, doğal olarak yünlü dokumayla ilgili faaliyetlere yöneldi. Bu yönelişin iki önemli sonucu oldu: *Enclosure* hareketi, yani köylerin ortak topraklarının otlak yapılmak üzere çitlenmesi ve emek sürecinde önemli bir yenilik olan *putting out* (götürü) sisteminin gelişmesi.

Götürü Sistemi

Götürü sistemi, nihai ürünü pazarlayacak tüccar kapitalistin, üreticilerle daha üretim sürecinin başında bir anlaşma yapmasına dayanır. Bu anlaşmaya göre tüccar kapitalist hammaddeyi temin ederek, üretilecek ürünü henüz ortada yokken satın almış olur. Ancak üretim araçları henüz üreticilerin mülkiyetindedir ve genellikle kendi evleri olan üretim ortamı üzerindeki denetimlerini yitirmemişlerdir. Fakat ticari kapitalizmin gelişip yaygınlaşmasına paralel olarak tüccar kapitalist sadece hammadde sağlamakla yetinmeyip, hammaddelerle birlikte işletme sermayesi ve giderek üretim araç ve gereçlerini de temin etmeye başlar. Böylelikle bağımsız üreticinin bağımsızlığını yitirmesi, proleterleşmesi sürecinde önemli bir adım atılmış olur.

Yüzyıl Çitlemesi

Dokuma imalatında götürü sisteminin başarılı bir şekilde sürdürülebilmesi için toprak sahibi burjuvazinin elinde hatırı sayılır miktarda yün bulunması gerekiyordu. Ayrıca yün sadece götürü sisteminin bir girdisi olarak değil, bir ihraç malı olarak da değer kazanmıştı. Bu koşullarda köylerin ortak toprakları, Kilise arazileri ve direnemeyen küçük köylülerin tarlaları çitlenerek otlaklara dönüştürüldü. Bu uygulamalar çoğunlukla yasal değildi ve yarattıkları tahribat, o dönemde yaygınlaşan "Sheep eat man" (Koyunlar insan yer) atasözünün de veciz

Priestley gibi bilim adamları, Willam Blake, Hogarth gibi ressamlar, İngiltere'nin eski düzeninin bir anlamda belkemiğini oluşturan zanaatkârların, bağımsız üreticilerin, 18. yüzyılın refah koşullarından yararlanma tarzının tipik örnekleri sayılabilir. Bunlar geleneksel bağlarından koparak, kendilerine tamamen modern ilişkilere göre örülmüş bir yer tutmuşlardır. Ancak eserlerinde, kendi püriten geçmişlerinin sembolizminin ağırlığını sezmek hâlâ mümkündür. Örneğin Hogarth'ın Rake's Progress'inin (karşı sayfada) görünürdeki amacı bu dönem İngiltere'nin bütününe egemen olan yolsuzluğu, yozluğu, sefahatı belgelemektir, ama kullandığı yapısal tema, püriten edebiyata John Bunyan'ın Pilgrim's Progress (Hacının İlerleyişi adlı eserinden beri egemen olan, kurtuluşa, selâmete doğru ilerleme temasıdır.

18. yüzyıl boyunca bütün Avrupa'nın hayranlığını uyandıracak parlamentonun temeli olan seçim sistemi İngiltere'de daha yüzyılın başında kurulmuştu. Ancak temsilî sistemin temelini oluşturan seçim bölgeleri, daha tespit edildikleri noktada bile, ülke gerçeğine dair hiçbir şeyi yansıtmıyordu. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan ve görsel taşlamanın en büyük ustalarından biri sayılan Hogarth, resimlerinde sık sık bu konuyu işlemiş, seçim sisteminin yol açtığı yolsuzlukları da şiddeti de belgelemişti.

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

bir biçimde dile getirdiği gibi, olağanüstü bir derinlikteydi. Bir yanda kırda geniş bir mülksüzler kitlesi yaratılırken, öte yandan ortak toprakların kaybolması, özel mülkiyetin yaygınlaşması, köylerdeki geleneksel dayanışma biçimlerinin ortadan kalkmasına yol açıyordu. Bütün bunların yarattığı alt üstlükler İngiltere'deki erken burjuva devrimini hazırlayan önemli unsurlardan biriydi.

İngiltere'de İç Savaş

16. yüzyıldan 17. yüzyılın ortasına kadar İngiltere'de bir mutlakiyetçilik çağı yaşandı. Bu çağın özellikleri arasında şunlar sayılabilir: Parlamentonun varlığı; kıta Avrupa'sındakilere göre bürokratik aygıtın oldukça cılız olması; gelişkin yerel yönetim organlarının varlığı; yine kıta Avrupa'sındaki ile karşılaştırıldığında görece küçük bir kara ordusuna karşılık, güçlü bir donanmanın varlığı.

Mutlakiyetçiliğin Sonu

Mutlakiyetçi krallık, başlangıçta çok geniş bir toplumsal mutabakat temeli üzerine kurulmuştu. Ancak özellikle kırdaki toplumsal çelişkiler derinleştikçe, kraliyet bütün toplumu temsil edebilme yeteneğini yitirdi; çitleme hareketlerine karşı çıkarak, bunların hızını kesip, taraf olmaya doğru itildi ve toprak sahibi sınıfları karşısına aldı. Ancak mutlakiyetçi kraliyetin kaderini tayin eden, vergilerle kraliyeti sübvanse etmeyi kendi çıkarları açısından artık gereksiz bulan ticaret burjuvazisinin bu toprak sahibi sınıflarla ittifakı oldu. Parlamento zaten bu sınıfların temsilcilerinden oluşuyordu. 1640'ta parlamento halka bir çağrı yayınlayarak, iç savaşı fiilen başlatmış oldu.

Bütün burjuva devrimlerinde olduğu gibi, İngiliz iç savaşında da burjuvazinin saflarında savaşan, savaşı burjuvazi için kazanan küçük esnaf, zanaatkârlar, Londra'da sayısı giderek artmakta olan ayaktakımı ve bağımsız köylülüğün bir bölümü oldu. Devrim koşulları bu halk kesimleri ile aynı safta çarpıştıkları burjuvazi arasındaki çelişkilerin de bütün burjuva devrimlerinde olduğu gibi su yüzüne çıkmasına yol açtı. Daha savaşın ilk yıllarında, çeşitli köy ve kasabalarda kralı da parlamentoyu da reddeden ayaklanmalar başgösterdi. Örgütlenme tarzları ve kendiliğindenlikleri açısından geleneksel köylü ayaklanmalarını andıran bu ayaklanmalar kolaylıkla bastırıldı.

Ancak hem savaşın gidişatı açısından hem de devrimin radikalleşmesi açısından asıl tayin edici unsur, Oliver Cromwell önderliğinde *New Model Army* (Yeni Model Ordu) adı altında bir ordunun kurulması oldu (1645). Gerek komuta düzeyindeki aristokratik ayrıcalıkların kaldırılması, gerekse ordunun büyük bir kısmının gönüllülerden oluşması bakımından Yeni Model Ordu, daha sonra Avrupa'yı alt üst edecek olan Fransız Devrim ordusunun bir habercisi sayılabilir.

İngiltere'deki püriten mezheplerin sonuncularından biri de, 18. yüzyılın sonunda John Wesley'in kurduğu Metodizm'dir. Metodizm, bir yandan muhalif püriten geleneğe yeni bir dinamizm kazandırırken, bir yandan da bu dinamizmin kendisini dinî kanallar içinde tüketmesine yol açmıştır. Resimde Metodizm'in kurucusu Wesley'in vermekte olduğu bir vaız görülüyor.

Kraliyet ordusunu kolaylıkla yenen Yeni Model Ordu, aynı zamanda halkla birlikten doğan gücünü kanıtlayan; eşitliğin gerçekleşmesine ve dolayısıyla da askerlerin radikalleşmesine yol açan bütünüyle yeni bir örgütlenme türüydü. Bu örgütlenme içinde savaş boyunca derinleşen bir tartışma doğdu. Bu tartışmalar sayesinde Londra'daki zanaatkâr çıraklarının hareketi olarak başlayan *Leveller*'lar (Düzleyiciler) hareketi, ordudaki erler arasında da yaygınlaştı. Savaşın sonunda bu erler, *Agitator* ("ajitatör" teriminin kaynağı) adı verilen kendi subaylarını seçmeye başladılar; kralın tutuklanmasına karar verdiler ve genel oy hakkına dayalı bir temsilî demokrasi talep eden *Agreement of People*'ı (Halk Sözleşmesi) tartışarak onayladılar. Oysa parlamenterler, oy hakkını mülk sahibi olma koşuluna bağlayan töreden vazgeçmemekte kararlıydılar. Bu konuda soylu olmasalar da toprak sahibi olan subayların tam desteğine sahiptiler. 1649'da Kral I. Charles, bir bakıma radikal orduyu yatıştırmak için idam edildi ama aynı sırada orduda da geniş bir tasfiyeye gidildi. İrlanda'ya düzenlenen seferle, adanın zaptı gerçekleştirildi. 1653'te de burjuvazi ordudaki muhafazakâr subayların en başarılısı olan Oliver Cromwell'in askerî diktatörlüğüne razı oldu.

İngiltere'de Muhalif (Dissenting) Kiliseler: Püritenizm

İç savaş sırasında halk kitlelerinin burjuvazinin safında çarpışmasında en önemli etken Kilise düşmanlığı olmuştu. Gerçi daha 16. yüzyılın ortasında İngiliz Kilisesi, Katolik Kilise'den kopmuş ve ulusal bir kilise halini almıştı ama bu dönüşüm sırasında, Kilise'nin hiyerarşik yapısı nerdeyse olduğu gibi korunmuş ve Kilise'nin halktan aldığı vergilere dokunulmamıştı. Reform hareketini izleyen yıllarda, püritenizm adı altında bilinen bir görüş ve hareketler manzumesi, reform hareketinin derinleştirilmesini talep etmeyi sürdürdü. Aralarındaki ilahiyata ilişkin farklar bir yana, tümünü birleştiren ortak yön, Kilise'nin daha demokratik bir biçimde örgütlenmesini talep etmeleriydi. Kimi vaiz ve ruhbanların cemaat tarafından seçilmesini, kimi ise cemaat ile vaiz ve ruhbanlar arasındaki farkın tamamen ortadan kaldırılmasını, dinî işlevlerin sıradan cemaat üyeleri tarafından yerine getirilmesini öngörüyorlardı. *Düzleyiciler* hareketi, bir anlamda, püritenizmin barındırdığı bu demokratik taleplerin, dinsel niteliklerinden sıyrılarak ulaştığı en ileri aşamayı temsil ediyordu. Hareketin yenilgisinden hemen sonra yayılma alanları daralmakla birlikte, bu görüşler çeşitlendi ve daha da radikal bir nitelik

19. yüzyılın açık sınıfsal hareketlerinden önce, 18. yüzyılda kitlesel hareketler, çoğunlukla bir kalabalığın (mob) kendi dışındaki unsurlar tarafından manipüle edilmesi şeklini alıyordu. Bu tür ayaklanmaların en ünlüsü, katoliklere karşı girişilmiş olan Gordon Ayaklanmaları idi. Londra'daki Katoliklerle Protestanlar arasındaki çatışma kesinlikle egemen sınıfın çeşitli kesimleri arasındaki bir çatışmaydı. Ancak Katoliklere saldırmaya kışkırtılan bu kitle oldu. Yine de, kitlenin ayaklanmasının, onu kışkırtandan bağımsızlaştığı bir an her zaman gelebiliyordu. Çoğunlukla bu an hapisanelerin basılarak mahkumların kurtarılmasına tekabül ediyordu. Resimde Gordon ayaklanmalarından böyle bir sahne görülüyor.

Tanrı'ya ibadetlerini sarsılarak, titreyerek, ihtilaçlar geçirerek ettikleri için Shakers adını alan püriten mezhebi, İngiliz Devrimi sonunda mistikleşerek içe dönen sayısız mezhepten biriydi. Ancak Shaker'ların toplumsal mücadeleleri, göç ettikleri Amerika'da kurdukları ütopyalarla devam etti. Bu cemaatlerin, özellikle bir süre için onlardan birinde yaşayan Robert Owen'ın fikirleri ve hayatı üzerinde önemli bir etkisi olacaktı.

kazandı. Kendilerini *True Levellers* (Gerçek Düzleyiciler) diye adlandıran *Digger*'ların (Kazıcılar) talepleri demokrasi ile sınırlı değildi. Doğrudan doğruya özel mülkiyeti eleştiriyorlar, komünist koloniler kuruyorlardı. Hıristiyanlık giderek, neredeyse Feuerbach'ın görüşlerini önceleyen bir maddeci *panteizm* (tümtanrıcılık) yönünde evriliyordu.

Cromwell'in askerî diktatörlüğü seferlerin yanısıra, büyük ölçüde bu radikal püriten mezhepleri bastırmakla geçti. Ancak Cromwell'in 1658'de ölmesi, sağlanmış olan istikrarın ne kadar yüzeysel olduğunu göstermeye yetti. Orduda erler, yine "ajitatörler" seçmeye başladı. Bastırıldığı sanılan radikal mezhepler yine faaliyet göstermeye başladı. Bütün bunlar egemen sınıfları askerî diktatörlüğün, burjuvazinin iktidarını sürekli kılacak kurumları yaratamadığına ikna etmeye yetti. 1640'ta devrimi başlatmış olan parlamento yeniden toplandı ve 1660'ta, idam edilen I. Charles'ın oğlu II. Charles'ı tahta geçmek üzere İngiltere'ye çağırdı.

Oligarşik Parlamento

Restorasyonu izleyen yıllar, toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisi arasında zaman zaman çok sertleşen bir mücadeleye tanık oldu. Kalıcı bir uzlaşmaya ancak 18. yüzyıl başında, Britanya meşruti monarşisinin istikrarının temelini oluşturacak iki parti sisteminin kurulmasıyla ulaşıldı. Partilerden biri 1714-1770 arasında siyasal iktidarı elinde tutacak olan ticaret burjuvazisinin temsilcisi Whig'ler öbürüyse, toprak sahibi, tarım burjuvazisinin temsilcisi Tory'lerdi.

Uzlaşmayı mümkün kılan, iki kesim arasında iki temel konu üzerinde çok köklü bir görüş birliği olmasıydı. Birincisi, mutlakiyetçi monarşi ve Eski Düzen'e muhalefetti. II. Charles'ın oğlu

Zanaatlerin kırda yoğunlaşması, onları şehirlerin sağladığı konumdan yoksun bırakıyordu. Ama özellikle çeşitli madencilik türleri bu konuda çifte bir bahtsızlıkla maluldu. Şehir dışında olmanın yarattığı yalıtılmışlığa ek olarak, iş koşullarının farklılığı, günün büyük bir bölümünü yeraltında geçirmek zorunluluğu da, onları diğer çalışanlardan ayırıyordu.

II. James'in 1680'lerde giriştiği mutlakiyetçiliğin toprak sahipleri arasında ancak çok zayıf bir destek bulabilmesinin ve 1688'de hanedan değişikliğinin sadece pazarlıkla gerçekleştirilebilmesinin nedenlerinden biri buydu. Yine aynı nedenden ötürü, 18. yüzyıl boyunca hükümetlerin ve parlamentonun uygulamaları hep doğrudan doğruya bir sınıf olarak burjuvazinin çıkarlarını yansıttı. Örneğin 18. yüzyılın başında yeniden büyük bir çitleme dalgası başladı. Arada geçen süre içinde tarım ürünlerinin fiyatları arttığı için artık ortak topraklar tarıma açılmak üzere çitleniyor ve burada, kapitalist girişimciliğin keşfettiği teknikler kullanılarak, daha üretken ve verimli bir tarım geliştiriliyordu. Ama 18. yüzyıl çitlemesini 16. yüzyılınkinden ayırt eden asıl fark, çitlemenin artık yasal yollarla, devletin gücü kullanılarak yapılmasıydı. İlk *Özel Çitleme Yasası* 1710'da parlamentodan çıktı ve bu tarihten sonra da bu yasaların sayısı hızla arttı.

1700 ile 1760 yılları arasında özel çitlemeye ilişkin olarak 208 yasa çıkarıldı ve bunlarla 312.363 akr (1 akr = 4046,7 m²) genişliğinde alan çitlendi. 1761 ile 1801 arasındaki kırk yılda, önceki 60 yıldakinin yaklaşık on katı, tam iki bin yasa yapıldı ve bunlar, önceki 60 yılda çitlenen toprağın yine yaklaşık on katının, 3.180.871 akr'lık arazinin özel mülk olarak tescil edilmesini sağladı. 1802 ile 1844 arasında çıkarılan yasa sayısı 1883, çitlenen toprağın toplam yüzölçümü, 2.549.345 akr'dı. 1845 sonrasında hem çıkarılan yasaların sayısı hem de resmen özel mülk haline getirilen arazinin yüzölçümü azaldı (672 yasa, 522.227 akr alan).

Egemen sınıfların köklü bir görüş birliği içinde oldukları ikinci önemli konu ise, kendi aralarındaki mücadeleler sırasında halkın gücüne başvurmamaktı. İç savaş, gerek toprak sahiplerini gerekse ticaret burjuvazisini bir halk hareketinin, her iki kesimin de varlığını tehdit edebileceğine ikna etmişti. Zaten 18. yüzyıl ile birlikte yeni bir evreye girmiş olan sömürgecilik hem Britanya'nın genel refah düzeyini yükselterek, hem de kapitalistleşme süreci içerisinde mülksüzleşenlerin "ihraç edilmesi"ne imkân sağlayarak, burjuvazinin toplumsal hoşnutsuzluğu gidermesini mümkün kılıyordu.

Pasif Direniş

Bu koşullarda kitleler yüz yıldan uzun sürecek bir depolitizasyon sürecine girdiler. İç savaş yıllarında tanrıtanımazlığın eşiğine gelmiş olan radikal püriten mezhepler, yeniden mistikleştiler. Ancak bu, iç savaş sırasında dile getirilen radikal demokratik talepleri, geliştirilen komünist ütopyaların anısını barındıran bir mistisizmdi. Başka bir deyişle, 18. yüzyıl boyunca radikal püritenizm, mülksüzlere, işsizlere, zanaatkâr çıraklarına, toprağını yitiren köylülere bu dünyayla barışmayı değil, pratik bir ifadesini bulamasa da bu dünyayı eleştirmeyi öğreten, dünyadan ve özellikle de burjuvazinin değerlerinden manevî bir kopuşu gerçekleştirmeyi öğütledi. Bu eğilimin en tipik örneğini, püritenizmi edebî düzeyde en parlak bir biçimde ifade etmiş olan John Bunyan'da buluyoruz. Bunyan, gençliğinde radikal gruplara katıldıktan sonra daha ileri yaşlarında yazdığı alegorik roman *The Pilgrim's Progress*'de (Hacının

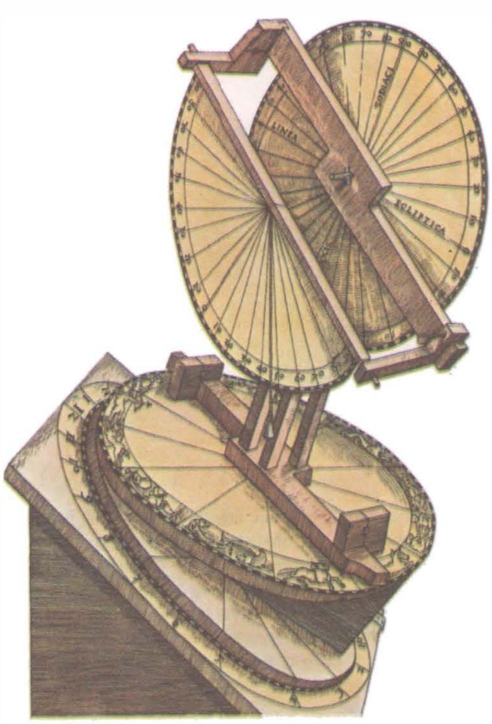
18. yüzyıl, toplumun çok değişik kesimleri için heyecanlı bir araştırıcılık çağı olmuştu. Yine de araştırıcılığın aldığı biçimleri, kısmen de olsa, toplumsal konumlarına bağlayarak ayrıştırmak mümkün. Gentry sınıfı genellikle, sağda görülen alet türünden gök haritalarından yararlanarak 17. yüzyılın Bilimsel Devrimi'ni bir adım daha ileri götürmeyi denerken, zanaatkârlar daha ziyade pratik aletlere yöneliyorlardı. John Kay, yukardaki alet aracılığıyla iplik eğirmenin verimliliğini iki katına çıkarmayı amaçlamıştı.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başının, burjuvazi açısından en ciddi sorunlarından biri dilencilikti. İngiltere, kapitalizmin tersinmez bir biçimde yerleşmesinin kritik yılları sayılabilecek yirmi yılı savaşla geçirmişti. Toplumsal dönüşümün çok hızlı bir biçimde seyrettiği bu yılları savaşta geçirenlerin, döndüklerinde, dilencilik dışında yapabilecekleri bir iş bulma şansları çok düşüktü. Resimdeki kadın, savaştan dönen askere "Johhny ne kadar değişmişsin! Seni nerdeyse tanıyamayacaktım." diye bağırıyor.

İlerlemesi)i tipik bir Hıristiyan'ın, kurtuluşu bulmak üzere, mallar, bolluk ve tamahkârlık dünyasını terketmesini anlattı.

Radikal mezheplerin ideolojik işlevleri kadar önemli bir diğer yönü de kitlelerin eğitim ve örgütlenmesinde oynadıkları roldü. Püritenizm, İncil'e her türlü otoriden daha fazla önem verdiğinden, kitleler arasında okur yazarlığı ve dinî tartışmaları teşvik ediyordu. Bu yüzden 18. yüzyılda İngiltere'de okur yazarlık oranı, başka hiçbir Avrupa ülkesi ile kıyaslanmayacak kadar yüksekti. Dahası kilisenin hiyerarşik yapısının reddedilmiş olması, cemaat içersinde zengin bir demokratik örgütlenme deneyiminin birikmesini sağladı.

Bütün bunlar muhalif kiliselerin, Britanya'daki toplumsal mücadelelerde, gerek önderlik gerekse kitle düzeyinde merkezî bir rol oynaması sonucunu verdi. İşçi sınıfının kendi kendisini kurmasının tarihini anlattığı dev eseri *The Making of the English Working Class*'da (İngiliz İşçi Sınıfının Kendisini Kurması) tarihçi E.P. Thompson Bunyan'ın *Hacının İlerlemesi*'nin, Paine'in *İnsan Hakları*'yla birlikte İngiliz işçi sınıfı hareketinin iki temel metninden biri olduğunu söyler.

İngiliz Jakobenizmi

Paine'in *İnsan Hakları*'nın ikinci bölümü Şubat 1792'de yayınlanmıştı. Kitap aralıkta yasaklandı ve yargılanacağını haber alıp Fransa'ya kaçmış olan Paine, gıyabında mahkûm edildi. Genellikle düşünce ve basın özgürlüğü konusunda duyarlı olan İngiliz burjuvazisini rahatsız eden şey yalnızca metnin kendisi değildi. 1792'de bütün çalışanlar başdöndürücü bir hızda, bir örgütlenme sürecine girmişti. Kurulan örgütler, çeşitli biçimler alabiliyordu ama en yaygın olanı *Correspondence Societies* (Yazışma Dernekleri) idi. Bu derneklerin çeşitli faaliyetleri arasında Paine'in kitabının çok ucuz baskılarını yaparak satmak da vardı; kitabın tirajının yayınlandığı yıl 200 bine ulaşmasını sağlayan bu örgütlerdi. Britanya'da Jakobenizm dendiğinde akla gelen de hep bu örgütler oldu; bu nitelemeyi sadece pasif bir biçimde

benimsemekle kalmayan örgütler, sık sık kendileri de Fransız Devrimi'nin terimlerine başvurdular: Örneğin 1792'de Londra'da *Londra Yazışma Derneği*, *Devrimci Konvansiyon*'un kurulmasını önerdi; aynı yıl Edinburgh'da bir *Halkın Dostları Konvansiyon*'u toplandı. Ancak Fransız Jakobenizminden devralınmış bütün bu retoriğe karşın, sözkonusu örgütlerin sınıfsal ve ideolojik bileşimi, Britanya'nın Jakobenizmini Fransa'nınkinden ayıran mesafeyi açıkça ortaya koyar. Robespierre, Danton, Desmoullins, Saint-Just; hepsi avukat olmak üzere hukuk eğitimi görmüş kişilerdi. Taşrada da Jakoben kulüpler, doğrudan doğruya burjuvaların önderliği altında olmadıklarından, onların organik aydınlarının, hukukçuların, hekimlerin, noterlerin sözlerini dinliyorlardı. Fransa'daki Jakoben kulüpler burjuva niteliklerini hiçbir zaman gizlemediler. Oysa *Londra Yazışma Derneği*'nin kurucusu Thomas Hardy bir kunduracı ustasıydı, derneğin en önemli genel sekreteteri Francis Place ise bir terzi. Kısacası Fransa'da çalışan sınıfların Jakoben kulüplerle kurduğu ilişki temsilî bir ilişkiydi; oysa İngiltere'de Jakobenizm geleneksel çalışan sınıfların kendi adlarına başlattıkları bir hareket oldu.

Genel seferberlik, zorunlu askerlik gibi uygulamalar bütün Avrupa'da Fransız Devrimi'nden sonra ve Fransa örneğini izleyerek yaygınlaştı. Daha önceleri kralın gezgin çeteleri, birtakım adamları zorla askere alırlardı. Resimde kadınların bütün itirazlarına karşın, böyle bir çete tarafından askere alınan bir terzi görülüyor.

Kuşkusuz herhangi bir hareketin sınıfsal karakteri sadece üye ve kurucularının sınıfsal aidiyeti ile belirlenemez. Jakobenlerin faaliyetleri açısından da iki ülke arasında köklü farklar vardı. Fransa'da sıradan bir işsiz, çırak, kalfa ya da usta için Jakoben kulüplerinin toplantılarına katılmak, gündelik hayatından radikal bir biçimde kopmak anlamına geliyordu. Çünkü özel binalarında toplanan sözkonusu kulüplerin, çalışan sınıflarla ilgili olarak hedefledikleri yegane şey, onları ayaklanmaya kışkırtmak ya da, yerine göre, ayaklanmadan vazgeçirmekti. Oysa İngiltere'de Jakoben diye adlandırılan *Yazışma Dernekleri* kahvehane ya da birahaneler (*pub*) gibi kamuya açık yerlerde toplanıyorlardı. Buralarda tütün ve bira içmek dinsel sohbetlere eşlik ediyor, her ikisi, farkedilmez bir geçişle, politik tartışmalara dönüşüyordu. Başka bir deyişle, radikal düşünceler çalışan insanların öteden beri paylaştıkları ortamlarda dile geliyordu.

Kendi ortamlarında biraraya gelen Britanya Jakobenlerinin yönelişleri de bir bakıma gelenekseldi: İradî ve siyasal hedeflerle, kendiliğinden ve ekonomik hedefler iç içe geçmişti. İngiliz Jakobenizmi bütün bu özellikleriyle geçmişin *Düzleyiciler* hareketini çağrıştırırken, bir yandan da örgütlenme tarzıyla geleceğin işçi sınıfı hareketlerine bir zemin hazırlıyordu. Geçmişte çalışanların deneyimlerini birbirlerininkileriyle karşılaştırabilecekleri yegâne örgütler, radikal de olsa, din temeli üzerine örgütlenmiş muhalif kiliselerdi. Dünyevî taleplere yönelik örgütlerse, loncalar örneğinde olduğu gibi, belirli iş kolları ya da bölgelerle sınırlı oluyordu.

Oysa *Londra Yazışma Derneği*'nin birinci kuralı, "üyelerimizin sayısının sınırlandırılmaması", örtük olarak da olsa hedeflerinin sınıfın birliğini kurmak olduğunu ifade ediyordu.

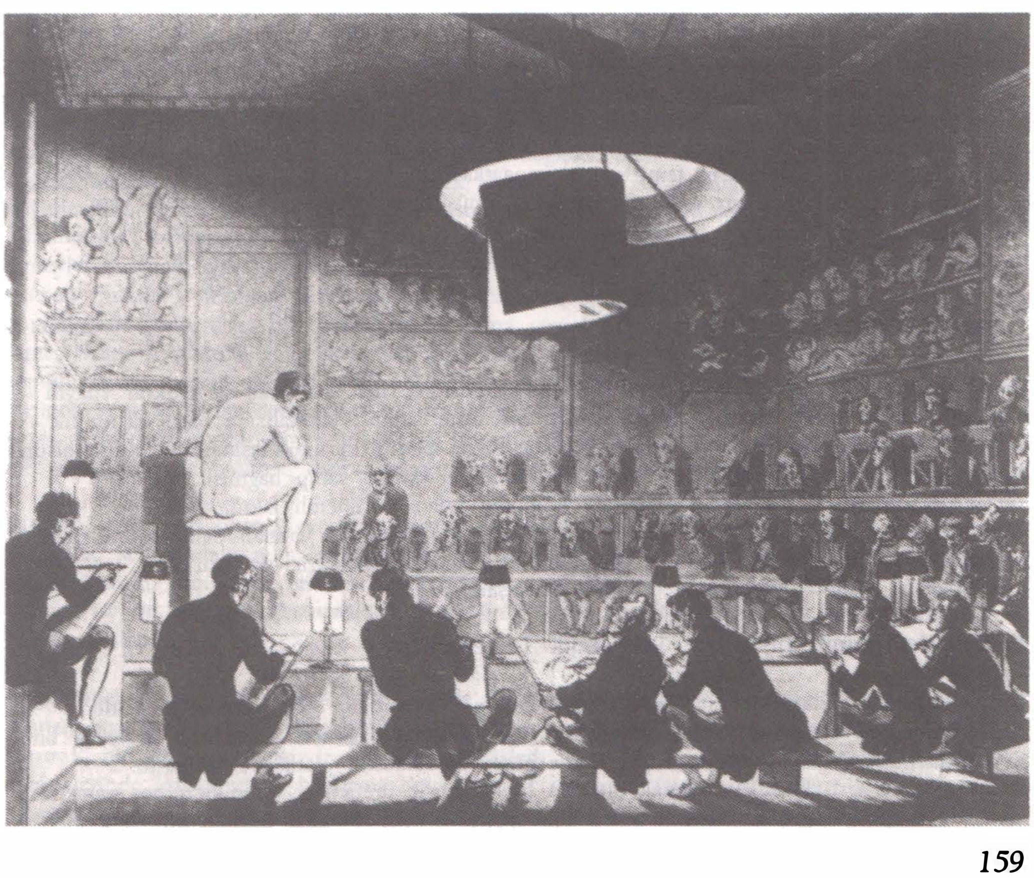
Burjuvazi ve İngiliz Jakobenizmi

18. yüzyılın son çeyreğinde parlamento reformu isteği dillerden düşmüyordu. Reform hareketinin önde gelen savunucuları William Pitt (1759-1806) ve Charles James Fox (1749-1806), burjuvazinin Fransız Devrimi'ni başlangıçta olumlu karşılayan liberal kanadının temsilcileriydi. Ancak terörle birlikte yöneticiler içindeki bu kanat çözülmeye başladı; şair ve aydınlar devrimci fikirleri terkettiler. Özellikle "büyük korku" döneminde ve köylülerin aristokratların topraklarına el koyup aralarında bölüşmeye başlamasıyla İngiltere'deki toprak sahibi sınıflar arasında korku ve panik başgösterdi. Liberal kanadın çözülmesinde ise asıl tayin edici unsur, devrim ihracı tehlikesinin ciddileşmeye başlaması oldu. 19 Kasım 1792'de Fransa'da Konvansiyon "özgürlüklerini yeniden elde etmek isteyen halklara yardım" etmeyi kararlaştırdı. Aralıkta bir bakan İngiliz radikallerine yardım vaadinde bulunuyordu: "Yardımlarına koşacağız, adaya çıkartma yapacağız. Oraya 50 bin özgürlük askeri yerleştireceğiz."

Bu koşullarda, geleneksel olarak uluslararası ticaretin selameti uğruna barışçı bir politika izlemiş olan liberal burjuvazi, William Pitt'in sözcülüğünde savaş propagandası yapmaya başladı. Fransız Devrimi'ne ve radikal fikirlere yakınlık duyanlar artık Fox çevresinde kümelenmiş küçük bir azınlık olarak kaldılar. Bunlar da *Anayasa Derneği*, *Halkın Dostları Derneği* gibi dernekler kurdular. Bu derneklerle, doğrudan doğruya çalışanların kendi derneklerinin üyelikleri arasında örtüşmeler vardı ama liberallerin etkisi, çoğunlukla, çalışanların hareketini daha ılımlı kanallara yönlendirmek doğrultusunda oluyordu.

Şubat 1793'te Britanya ile Fransa arasındaki ilişkiler kesildi; martta Fransa savaş ilan etti. Bu olayla birlikte İngiliz Jakobenlerinin "vatana ihanet" suçundan yargılanması mümkün hale geldi. Suçun cezası "boynundan asılıp, henüz yaşıyorken bağırsaklarının deşilmesi ve suçlunun gözlerinin önünde yakılması, daha sonra da başı kesilerek vücudun parçalanmasıydı." 1794'te *Londra Yazışma Derneği*'nin kurucusu Thomas Hardy bu suçtan yargılandı; ancak jüri suçsuzluğuna karar verdikten sonra, büyük bir kalabalık tarafından Londra sokaklarında omuzlarda taşındı.

Jakobenler, kurdukları dernekler, topladıkları aidatlarla, düzenledikleri mitinglerle, yayınladıkları gazete, dergi ve bildirilerle çalışanların yeni mücadele araçlarını yaratırken, burjuvazinin temsilcilerinin de eli boş durmuyordu. *Yazışma Dernekleri* hakkında bilinenlerin çoğu, toplantılarına katılan hükümet ajanlarının yazdıkları raporlardan geliyor. Jakobenlerin toplandığı kahvehane ve bar sahipleri tehdit ediliyor, kimi zaman tutuklanıyordu. Herhangi bir sanığın derhal yargıç önüne çıkarılmasını ve ancak yargıç önünde ifade vermesini öngören *Habeas Corpus* yasası 1794'te yürülükten kaldırıldı. Ordu birliklerinin Jakoben fikirlerden etkilenmesini önlemek için bütün ülkede, tarihte ilk kez olmak üzere, kışlalar kuruldu. Buna rağmen

Royal Society'nin önemli kuruluş amaçlarından biri, o güne kadar zanaatkârların tekelinde olan bazı faaliyetlerin bilgisini, burjuvaziye mal etmekti. Bu amaçla üyeler çeşitli zanaatların nasıl yürütüldüğü hakında bilgiler toplar, resimdeki gibi salonlarda sözkonusu bilgileri dernek üyelerine sunarlardı. Bu salonda sunulan tebliğlerden birinde kızarmış ekmeğin daha tazeymiş gibi bir izlenim yaratacağı, 'halk'tan naklen anlatılmıştı.

Jakoben fikirler orduda yayılmaya devam edince, özellikle orta ve büyük köylüleri istihdam eden ve başlıca işlevi ülke içindeki toplumsal çalkantıları bastırmak olan *Yeomanry* adlı yeni bir süvari birliği kuruldu.

Ama hükümetin aldığı önlemler içinde, Jakobenlerin kendi zaaflarına da işaret etmesi açısından en önemlisi, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sayıları giderek kabaran yoksul ve mülksüz kitleleri Jakobenlere karşı kışkırtmaktı. Para ve kilisenin de önemli rol oynadığı bu tür gösterilerde, "Kral ve Kilise" adına ayaklanan kitleler, Tom Paine'in kuklasını yakıyor, Jakobenlerin toplandığı bilinen barları tahrip ediyor ya da kimi zaman doğrudan doğruya Jakoben önderlerin evlerine saldırıyorlardı. Thomas Hardy'nin hamile eşi hayatını bu tür bir saldırıda kaybetti. Halkın Jakobenlere karşı bu kadar kolaylıkla galeyana getirilebilmesi, kısmen, çoğunluğu zanaatkâr usta ve kalfalarından oluşan Jakoben önderliğin, "aşağı sınıflar"la aralarındaki mesafeyi korumak istemesinden kaynaklanıyordu. Aralarında daha "sol" unsurlar bulunmakla birlikte çoğunluk, müttefiklerini plebler arasında değil, küçük burjuvazi arasında arıyor ve hatta burjuvazinin bu mülksüzler kitlesine karşı tavrını paylaşıyordu. Bütün demokratik iklimine karşın İngiliz Jakobenizminin barındırdığı bu ayrımcılık, hareketin en büyük zaaflarından biri oldu.

18. yüzyıl Britanya servetinin en önemli kaynaklarından biri "altın üçgen"diye bilinen ticaret döngüsüydü. Gemiler Afrika'ya gider ve taşıdıkları mamul ürünleri hatırı sayılır kârlarla kölelerle değiştirirlerdi. Bu köleler de Yeni Dünya'nın kolonilerinde önemli bir kâr getirirlerdi. Bu kârla Yeni Dünya'dan alınan hammaddelerin Avrupa'da satılması ise kârın katlanmasını sağlardı.

Jakobenizmin Yenilgisi

1794-95 Jakobenizmin Britanya'da doruğuna ulaştığı yıllar oldu. Taşrada kurulan *Yazışma Dernekleri*'nin sayısı arttı; ordu ve donanmanın yanısıra, İrlanda'daki devrimci *United Irishmen* (Birleşik İrlandalılar) hareketi ile önemli ilişkiler kuruldu. 27 Ekim 1795'te *Londra Yazışma Derneği*, Kopenhag Meydanı'nda yaklaşık 150 bin kişiyi toplamayı başardı. Savaş protesto edildi ve parlamentonun genel oyla her yıl seçilmesi talep edildi. İki gün sonra öfkeli kalabalıklar parlamentoyu açmaya giden kralı yuhaladılar; yol boyunca "ekmek ve barış" diye bağrıldı; Kraliyet arabasının camı atılan taşlarla kırıldı.

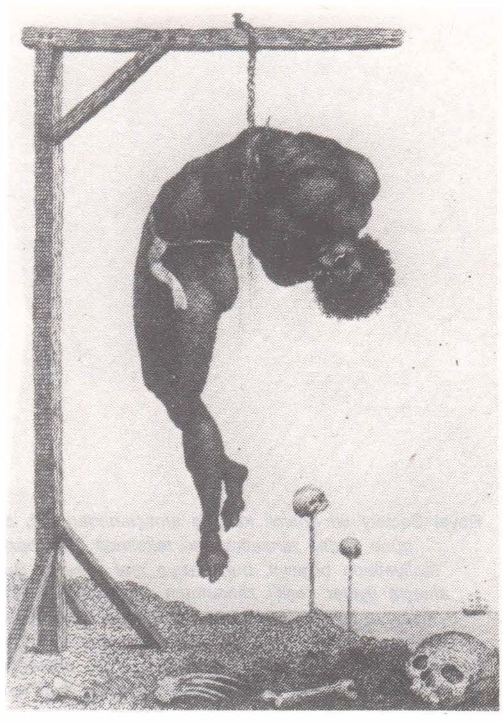

İngiliz iç savaşının büyük kahramanı Oliver Cromwell erlerle generaller arasında çıkan çatışmada, generallerin en büyük kozuydu. Kurduğu askerî diktatörlüğün en büyük başarısı dini hoşgörünün yaygınlaşmasına zemin sağlamasıydı.

Hükümetin tepkisi sert oldu. Parlamentoda Fox çevresindeki küçük liberal azınlığın kararlı muhalefetine rağmen, her türlü gösteriyi, 50 kişiden fazla insanın toplanmasını yasaklayan yasalar çıkarıldı. İnsanları kral, anayasa ya da hükümete karşı söz veya yazıyla kışkırtmak "vatana ihanet" olarak belirlendi. Bu yasaların yarattığı koşullarda, *Yazışma Dernekleri*'nin legal faaliyet gösterebilecekleri alanlar alabildiğine sınırlandı. Resmî baskıların yanısıra, 1797'den başlayarak yaygınlaşan Fransız istilası korkusu, Jakobenlerin kitleler gözündeki popülerliğini daha da azalttı. Kitleselliğin yitirilmesi ve önderliğin bir kısmının yeraltı faaliyetleri örgütlemeye çalışmasıyla birlikte, harekette aşılmaz ideolojik parçalanmalar belirmeye başladı.

Jakobenlerin son önemli başarısı, 1797 yılında ötedenberi İngiliz burjuvazisinin çıkarlarının kollanmasındaki en önemli aracı olagelmiş donanmada çıkan isyanda oynadıkları örtük rol oldu. Nore ve Spithead'deki bahriyeliler, daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları talep etmekle kalmıyor, "Uzun zamandır insanlığımızı keşfetmeye çalışıyoruz. Şimdi keşfettik ve insan gibi muamele istemekte kararlıyız." diyorlardı. Ücret artışı taleplerini kısmen karşılayan hükümet, isyanın önderlerinden Parker'ı idam etti. Aynı yıl, küçük bir Fransız birliğinin de yardım ettiği Kuzay İrlanda'daki ayaklanma bastırıldı. 1799'da çıkarılan bir *Haberleşme Yasası*'yla *Londra Yazışma Derneği* yasadışı ilan edildi. 1799 ve 1800'deki *Dernek Yasaları* ise işçilerin herhangi bir amaçla dernek kurmalarını yasaklıyordu.

Ancak İngiliz Jakobenizmini başarısızlığa mahkûm eden, bu resmî baskılardan çok daha önemli bir neden vardı. Bu dönemde Sanayi Devrimi'nin etkileri toplumun dokusuna nüfuz etmeye başlamıştı. Jakobenlerin temsil ettiği zanaatkârların bir kısmı (örneğin Thomas Hardy) atölyelerini genişleterek hatırı sayılır işverenlere dönüşürken, çoğunluğu kendilerini yeni oluşmakta olan proletaryanın içinde buluyordu.

Sanayi Devrimi

18. yüzyıl Britanya için, burjuvazinin hegemonyasında geçirilen bir refah ve istikrar yüzyılı olmuştu. Feodal baskı biçimlerinin çoğu artık geçmişte kalmış, kapitalizme özgü bağımlılık biçimleri ise, fabrika sistemi yerleşmemiş olduğu için, henüz kurumsallaşmamıştı. Kırda olsun, kentte olsun, nüfusun önemli bir bölümünü üretim araçlarına sahip bağımsız üreticiler oluşturuyordu. Ancak bu toplumsal barışı mümkün kılan en önemli faktör, belki de burjuvazinin en büyük gelir kalemini ülke dışından, sömürgelerle yapılan denizaşırı ticaretle sağlamasıydı. Ülke dışından sağlanan bu gelir, ülke içindeki sömürü oranının aşırı yükselmesini önlüyor, toplumsal çelişkileri yumuşatıyordu.

Sanayi Devriminin İnsanî ve Teknolojik Temelleri

Ancak oligarşik parlamentonun kabul ettiği, *Test and Corporation Act*, (vicdanî kanaatlerin soruşturulmasına dayanan yasa) çoğunluğu püriten olan bu bağımsız üreticilerin herhangi bir devlet memuriyetinde ya da yerel yönetimde görev alabilmesini olanaksız kılıyordu. Dolayısıyla, iktisadî koşulları giderek düzelen bu bağımsız üreticiler, edindikleri boş zamanı, zihinsel enerjilerini politik faaliyetlere kanalize edemiyorlardı. Radikal püriten kiliselere mensup

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

Çok yönlü bir yeteneğe sahip olan William Blake (1792-1882) birçok bakımdan 19. yüzyılın mutsuz dahilerinin öncüsü olduğu gibi, kendi döneminin ve kendisinden öncekinin, kimi zaman çelişen bütün ögelerinin kendisinde toplandığı bir odak noktasıydı. Bir yandan ailesinin püriten geçmişinden derin bir mistisizm devralmıştı ama bir yandan da 17. yüzyıl akılcılığının etkisi altındaydı. Fransız Devrimi tarafından da derin bir şekilde etkilenen Blake, kölecilik ve tamahkârlık üzerine kurulu Britanya'nın yorulmak bilmez eleştirmeniydi.

olmak onlara, pratik düzeyde demokratik örgütlenme alışkanlıkları, teorik düzeyde ise, 17. yüzyıldan devralınmış bilimsel akılcılığa bir yatkınlık sağlamıştı. Daha 17. yüzyılda bazı püriten mezhepler, Tanrı'yı doğaya içkin olarak değerlendiren bir tümtanrıcılığın eşiğine varmışlardı. Bundan sonra Hıristiyanlığın temel dogması olan *Teslis*'i (Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluştuğu inancı) reddederek, Tanrı'yı doğal düzenliliğin mimarı olarak değerlendiren bir *Deism*'i (Yaradancılık), benimsemek bazıları için kolay atılan bir adım oldu. *Yaradancılık*'ı benimsemiş biri için, Francis Bacon'un vazettiği gibi sistematik gözlem ve deneyler yapmak aynı zamanda Tanrı'ya ibadet etmenin bir biçimiydi. Bu yüzden, 18. yüzyıl, "küçük insanlar", bağımsız dokumacılar, saatçiler, matematiksel alet ustaları, perukacı kalfaları çömlekçiler için sonsuz bir merak ve araştırma yüzyılı oldu. Bugün tarihlerin ismini andığı James Watt, Arkwright, Hargreaves vb. çok daha geniş bir mucitler ve gözlemciler topluluğunun, yararlı, yararsız aletler icadeden, ayın hareketlerini, suların gel-gitini gözlemleyen, tarımda yeni teknikler deneyen, aldıkları sonuçları Londra'daki *Royal Society*'ye gönderen ya da yerel derneklerde birbirleriyle tartışan bir insan grubunun tekil örnekleriydi. Watt, Crompton, gibi mucitlerin iki başarısı, doğru zamanda doğmuş olmak ve sermayeyle buluşabilmekti.

Sanayi Devrimi'nin birinci evresinin taşıyıcı işkolu pamuklu dokuma idi. 18. yüzyılın ikinci yarısında, iki alandaki teknolojik gelişmeler, pamuklu üretiminin çehresini tamamen değiştirdi, modernleştirdi. Bunlardan birincisi iplik bükme ve dokumayı hızlandıran araçlara ilişkindi; ikincisi ise bu araçları çalıştırmakta kol gücünü ikame edebilecek yeni güç kaynaklarının keşfine ilişkindi.

İş görebilen ilk buharlı motor 1698 yılında Thomas Savery adında, hakkında çok az şey bilinen biri tarafından yapıldı. 1712'de Newcomen onun motorunun daha gelişkin bir biçimini yaparak, bir kömür madeninde kullanmaya başladı. Kısa sürede, Avrupa'daki çeşitli kömür madenlerinde kullanılmaya başlanan Newcomen'ın motoru, zamanın teknikleri ile istenen hassasiyette üretilmesi çok zor parçalar gerektiriyor, bu da kullanım alanlarını ve yaygınlaşma hızını sınırlandırıyordu.

Napoélon savaşları, savaşın yol açtığı güçlüğün bütün ulus tarafından ortak bir şekilde paylaşıldığı yanılsamasını yaratarak, Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarının yarattığı derin toplumsal kutuplaşmaların, kısmen de olsa, gizlenmesine yaradı.

Buhar makinesinin madencilikte yaygınlaşmaya başladığı bu yıllarda, dokumada da ilk yenilikler görülmeye başlanmıştı. Kendisi de bir dokumacı olan John Kay'in 1733'te imal ettiği *uçan mekik*, iki kişinin büktüğü kadar ipliği, aynı süre içinde bir kişinin bükmesine imkân tanıyordu. Kay'in makinesinin önemi emek sürecinde yol açtığı değişikliklerden çok, başka araştırıcıları aynı sorunlara yöneltmesinden kaynaklanıyordu. 1770'te James Hargreaves adında bir marangoz, karısına adadığı ve *Spinning Jenny* (Eğiren Jenny) adını verdiği bir iplik eğirme tezgâhı yaptı. 1769'da ise Arkwright su ile çalışan bir eğirme tezgâhı yaptı ve 1785'te patentini aldı. 1779'da Samuel Crompton, Arkwright'ın su ile çalışan eğirme tezgâhı ile Hargreaves'in *Jenny*'sinin karışımından meydana gelen daha verimli bir tezgâh yaptı: *Mule* (Katır). Crompton'un "katır"ıyla birlikte iplik eğirmede verimlilik dokuz kat arttı.

Geleneksel olarak pamuklu üretimindeki en büyük darboğaz üretimin iki evresinin tamamlanma hızları arasındaki asimetriden kaynaklanıyordu. Dokuma, eğirme işlemine göre daha hızlı yapılabiliyordu; dolayısıyla, eğiriciler hiçbir zaman dokumacılara yeterli miktarda iplik sağlayamıyorlardı. Bütün bu buluşlar sonucunda, eğirme ile dokuma arasında, bu kez, eğirme lehine bir asimetri doğdu; dokuma eğirmeye göre daha yavaş bir işlem halini aldı. Ancak bu asimetri de telafi edilmekte gecikmedi. Aslen püriten bir vaiz olan Edmund Cartwright mekanik bir dokuma tezgâhının patentini aldı.

Arkwright'ın başarısı, aynı araçla, iplik eğiren işçinin gücünden daha verimli bir biçimde yararlanma sorunuyla, nihaî olarak işgücünü ikame edebilecek bir güç kaynağı bulma sorununu çözmeye yönelmiş olmasıydı. Ancak, buna rağmen su tezgâhlarının ve su gücüyle çalışan "katır"ların ömrü uzun olmadı. Bu arada, 1776'da James Watt, top yapımı için geliştirilmiş bir delgi aletinin sağladığı hassasiyetten de yararlanarak, çok daha esnek buharlı bir motor imal etmişti. Watt'ın buhar motorunun yayılma hızı, Newcomen'ınkiyle kıyaslanamayacak kadar hızlı oldu. 1790'larda Crompton'un katırına buhar gücü de uygulandı ve 1795'ten itibaren dokumada kullanılan buharlı motorların sayısı madencilikte kullanılanların sayısını aştı.

Sanayi Devrimi'nin Ekonomik Temelleri

17. yüzyılın sonuna kadar, İngiltere'deki ekonomik gelişmeleri de, toplumsal mücadeleleri de belirleyen en önemli işkolları, yünlü dokuma ve ona hammadde sağlayan koyun yetiştiriciliği olmuştu. Oysa, Sanayi Devrimi'nin teknolojik tabanını oluşturan bütün icatlar, pamuklu dokumaya yönelik oldu; Sanayi Devrimi'nin ilk evresinin taşıyıcılığını pamuklu dokuma sanayii yaptı. Geleneksel olarak İngiltere'de pamuklu dokuma üretimi, ya bağımsız zanaatkârlar tarafından, ya da götürü usulüyle, yani tüccarların denetiminde yapılırdı. Ancak bu üretim Alman, Hollandalı ve Hintli pamukluların rekabetinin baskısı altındaydı. Bu rekabeti göğüslemek için İngilizler daha ucuz ürünlere kaydılar. Bu ucuz ürünlere kayma iki yoldan gerçekleştirildi. Birincisi, üretimin, o güne kadar bütünüyle yünden yapılan boyanmamış,

PEEL, SIR ROBERT (1788-1850)

İngiltere'deki ilk polis teşkilatının ve Muhafazakâr Parti'nin kurucusu olan Sir Robert Peel birçok bakımdan yeni gelişen sanayi burjuvazisinin tipik bir temsilcisidir. Kendisi 17. yüzyılın ortasından beri çiftçilik ve el tezgâhlarında dokumacılık yapan bir aileden geliyordu. Aile ancak Peel'in büyükbabası zamanında köyden kasabaya taşınmıştı. Büyükkbaba, kayınbiraderi ve bir hancı arkadaşının sağladığı sermayeyle bir basma atölyesi kurdu. Üç yıl içinde basma için ham kumaş talepleri o dereceye varmıştı ki kendileri kumaş üretimine girdiler. Ama çağdaş teknolojiye yatırım yapan yaşlı büyükbaba değil onun oğlu oldu. 1750'lerde 3-4 bin poundluk sermayeyle kurulmuş olan şirket, 1780'lerde yılda 70 bin pound kâr getiriyordu; dolayısıyla her türlü deneyi yüreklendirebilecek bir durumdaydı. 1788 yılında geleceğin başbakanı olacak olan oğlu doğdu. 1790 yılında baba Robert Peel asalet payesi ile ödüllendirildi.

Kendisi için de politik hırslar besleyen baba Peel, oğlu reşit olur olmaz ona parlamentoda bir temsilcilik "satın aldı". Robert Peel parlamentoda bulunduğu sürece hep tutucu kanat olan Toryların yanını tuttu. Ancak Toryler büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını savunan

İngiliz Jakobenleri toplantı halinde. 1797'de Norev Spithead'dek Donanma Ayaklanması sırasında etkili olmuş Jakobenleri, haddini bilmez dilenciler olarak gösteren bir karikatür.

parlatılmamış "eski kumaş" üretiminden, yünün, ipek, keten ya da pamuklu ile karıştırılmasından yapılan "yeni kumaşlar"a kaydırılmasıydı. İkincisiyse, üretimin ücretlerin daha düşük olduğu kırsal kesime kaydırılmasıydı. Böylelikle İngiliz pamuklularının fiyatı Avrupa seviyesinin altına düşürülmüş oluyordu. Ancak İngilizler aynı maliyet avantajını Hintli dokumacılar karşısında sağlayamadılar. O dönemde Hindistan'da dokumacılık bütün Avrupa ülkelerinden hem daha ucuza, hem de daha ileri teknoloji temelinde gerçekleştiriliyordu. Bu ürünlerin Avrupa'ya ithali ise İngiltere'nin Doğu Hint Kumpanyası'nın tekelinde bulunuyordu. Buna rağmen, yerli üreticilerin baskısı altında Hindistan'dan pamuklu dokuma ithal edilmesi yasaklandı. Bu ise zaman içinde İngiliz üreticilerin keten ve pamuktan yapılan fistan üretiminde, Hintli üreticilerin beceri seviyelerine ulaşmalarını mümkün kıldı.

Yine de İngiltere'de pamuklu üretimi, yünlü dokumaya göre nispeten daha az gelişmiş bir işkoluydu. Bu azgelişmişlik -yerleşik altyapının cılızlığı, geleneksel alışkanlıkların ve üreticilerin direncinin nispeten daha köksüz olması- pamuklu üretiminin teknoloji temelinde yeniden örgütlenebilmesini mümkün kıldı. Ancak bu işe sermaye yatıranlar geleneksel tüccarlar değil, öncelikle toprak sahibi *gentry*'nin orta kesimiydi 1830'lara kadar sınai bir işletmenin finansmanı çok büyük paralar gerektirmiyordu; 3-5 bin pound bir "fabrika" kurmak için yeterliydi. Oysa sanayileşmenin bu ilk evresinde sağlanan kârlar muazzamdı. Bu kârlar, yeni bir toplumsal kesimin ortaya çıkarak, egemen sınıflar arasındaki dengeleri alt üst etmesine yol açtı. 19. yüzyılın birinci yarısı boyunca burjuvazi ile proletarya arasındaki mücadeleye, burjuvazinin çeşitli kesimleri arasında giderek sertleşen bir iktidar mücadelesi eşlik etti.

gruptu. Oysa Peel'in muhafazakârlığı, işçi hareketlerinden rahatsız olan bir sanayicinin muhafazakârlığıydı. 1822'deki ilk bakanlığı sırasında gerçekleştirdiği önemli işler arasında ceza yasasında yaptığı değişiklikler ve buna paralel olarak Londra havalisi için bir polis teşkilatı kurması sayılabilir. 1830'lardaki parlamento reformu tartışmaları sırasındaki ılımlılığı ve orta yolculuğu ile burjuvazinin temsilcilerinin güvenini kazanan Peel başbakan oldu. Eski Tory grubundan koparak yeni Muhafazakâr Parti'nin çekirdeğini oluşturdu. 1844'te banknot ile altın rezervleri arasındaki ilişkiyi sabitleştirerek, İngiltere'nin dünya ticaretinde zaten ele geçirmiş olduğu hegemonik rolü süreklileştirecek resmî çerçeveyi kurmuş oldu. Toryler ile nihai kopuşu ise 1845'de tahıl ithalatını yasaklayarak tarım ürünlerinin fiyatının aşırı yüksek kalmasına imkân veren tahıl yasasını yürürlükten kaldırınca gerçekleşti.

2 Temmuz 1850'de bir at kazasında ölen Sir Robert Peel, idari reformlarından ötürü, Britanya tarihinde Victoria Dönemi olarak anılan uzun tutuculuk ve istikrar döneminin başlıca hazırlayıcılarından biri olarak bilinir.

Kral Ludd'dan Rebecca'nın Kızlarına Makine Kırıcılığı

Yeni teknoloji geleneksel araçları birden bire devreden çıkarmadı. 1820'de makineli dokuma tezgâhlarının sayısı 12 bine ulaşmıştı ama el tezgâhlarının sayısı da artıyordu. 1785'te el tezgâhlarında dokuma yapanların sayısı 75 bin iken 1833'te 250 bine yükseldi. El tezgâhlarının makineli tezgâhlarla rekabet edebilmesi ancak ücretlerin düşürülmesi ve üreticilerin sefalet koşullarına itilmesi ile mümkün oluyordu. Teknolojik gelişmenin yol açtığı sefalete, Napoléon savaşlarının yol açtığı güçlükler ekleniyordu. Napoléon'un İngiliz malllarına karşı koyduğu ambargo özellikle ihracata yönelik tarım yapan yöreleri çok ağır bir biçimde etkilemişti.

Makine Kırıcılığı

Luddizm diye anılan toplumsal hareket bu koşullarda ortaya çıktı. Luddistlerin en çarpıcı eylemleri makine kırmak olduğu için, Luddizm ile "makine kırıcılığı" birbirlerinin yerine geçen sözler halini almıştır. Oysa işçilerin makinelere karşı hareketleri ne yalnızca İngiltere'ye ne de 19. yüzyıla özgüdür. Örneğin Fransa'da 1790'da Jacquard (1752-1834) kendi adıyla anılan bir dokuma tezgâhı icat etmişti. Jacquard'ın makinelerine karşı Lyonlu işçiler başkaldırmış, makineleri kırmış ve doğrulanmayan bir söylentiye göre Jacquard'ın kendisini de Rhone ırmağına atmışlardı. Keza, feodalizm koşullarında basit makinelere bile karşı çıkıldığının bir örneğini bir İtalyan papazının 16. yüzyılda yazdığı bir yazıdan öğrenmek mümkün: Danzigli

İngiliz Edebiyatında Sınıf Mücadelesinin Yansımaları

Sanayi devrimi adıyla tanıdığımız büyük olayın ilk ve en kapsamlı etkilerinin görüldüğü Büyük Britanya'da, buhar enerjisinin kazandırdığı hızla kapitalizm oldukça kısa bir sürede, alışılmış hayatın birçok alanında önemli değişikliklere yol açtı. Bu değişiklikler bütün kültür ve düşünce hayatında olduğu gibi, sanat ve edebiyatta da birtakım etkiler yarattı. Geleceğin getirebileceklerinden ürken ve böylece geçmiş bir dönemi idealize etme eğilimine giren ilk kuşak Romantik aydınlar kuşağıydı.

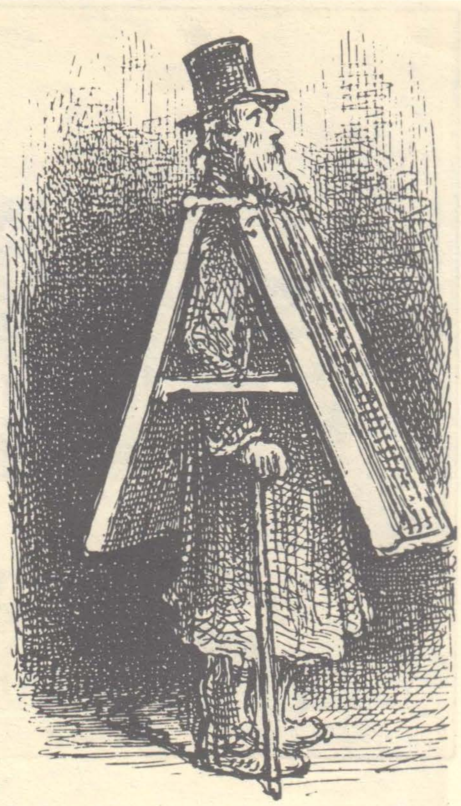
Romantikler, sanayi devriminin toplumdaki etkilerine karşı tepkilerini dile getirirken, sanayileşmenin yarattığı yeni insan tipine, yani "sanayi işçisi"ne çok fazla dikkat etmediler. Muhafazakâr bir siyaseti seçmiş olmaları, onları bir tür popülizmden alıkoymuyordu. Ama yoksuldan yana tavır alırken, gözleri kırsal kesimde yaşayan sade insanlardaydı. Oluşmaya başlayan proletarya, teknoloji felaketinin bir parçasıydı sanki onların gözünde; yani insanlığa musallat olan bu yeni yozlaşmanın kurbanlarıydılar.

Başlıca temsilcileri Keats, Shelley ve Byron olan ikinci kuşak İngiliz Romantikleri, politik tavırları çerçevesinde önceki kuşağı izlemediler, daha ilerici, radikal ve devrimci bir dünya görüşü benimsediler. Geleneksel İngiliz toplumunun değerleri dahil, hiyerarşiye ve otoriteye karşı çıktılar, siyasi solun o dönemdeki öncülerine yakınlık duydular, hayatlarında olduğu gibi edebiyatlarında da eşitlik ve özgürlük ilkelerini savundular. Bu tavırlarından ötürü, uzun bir süre, aralarında Marx ve Engels de bulunmak üzere sosyalistler, ikinci Romantik kuşağın özellikle de toplumsal sorunlara el atan şiirlerini övdüler. Ama Romantizm ancak bazı yanlarıyla sosyalist bilinçliliğin temel ögeleriyle eklemlenebilecek, kendisi de birçok paradoksal öge barındıran bir anlayıştı.

İkinci Romantik kuşaktan sonra şiir, ya Hıristiyanca bir ahlaka ya da estetizme yönelirken toplumsal sorunlar da o sıralar altın çağını yaşamakta olan romanın alanı içinde kaldı. Dolayısıyla gelişen kapitalizm, oluşan işçi sınıfı, sanayi devriminin etkileri gibi konular ya da temalar, 19. yüzyılın ikinci yarısının edebiyatında öncelikle romanlarda işlendi.

Victoria Çağı romancıları olarak da andığımız bu romancıların içinde en yüksek noktaya ulaşmış olanı Charles Dickens'dır. Dickens entelektüel bir romancı değildi. Ama duyarlığı, çağının değişimlerine son derece açıktı ve yaşı ilerleyip görgüsü, deneyimi arttıkça, hayata daha entelektüel değilse de, daha karamsar ve trajik bir açıdan bakmaya başladı. Çağın değişimi ilginç bir şekilde Dickens'ın romancılık kariyerinin değişiminde izlenebilir. Çoğu İngiliz romancı gibi Dickens da toplumsal yergiye kitaplarında geniş yer vermişti. Ama erken döneminin eserleri, yazarın istese de zaptedemeyeceği izlenimini veren bir zeka, mizah, nükte zenginliğiyle doludur ve bunların arkasında yüreği ferah bir romancının varlığını hissederiz. *Oliver Twist* gibi, bu döneme ait olup da hayatın karanlık yanlarını da işleyen romanlarında eleştirdiği kurumlar (hayır kurumları vb.) daha Dickens bunları yazmadan az önce reform görmüş, değişmişlerdi.

Dombey and Son (Dombey ve Mahdumu) Dickens için bir dönüm noktası sayılabilir. Bu romanda bir yanda paranın bütün değerlere egemen oluşu anlatılır; bir yanda Victoria Çağı'nın "iffetli kadın" klişesine örtük biçimde meydan okunur. Ama en önemli simge demiryoludur. Erken Dickens, posta arabalarının "şen İngiltere"sinin romancısıyken, sanayi devriminin bu radikal teknolojik yeniliği, ürkütücü bir olay olarak, romanın simgesi haline gelir ve hem Dickens'ın romancılığında, hem de İngiltere tarihinde bir dönemeci işaret eder. Kitabın yayımlandığı yıl da 1848'dir.

İngiliz romancıları, Fransızlardan farklı olarak, tarihî-politik olayları romanlarında işlemeye pek yanaşmamışlardır (en önemlisi Walter Scott olan bir iki yazar dışında). Ama Dickens, bu alanda çok başarılı sayılmayan iki eser verdi: Erken döneminde (1840-41) yayımlanan ve 18. yüzyıl sonunda Papacılığa karşı "Gordon Ayaklanması" adıyla bildiğimiz olayları anlatan *Barnaby Rudge* ile oldukça geç döneminde (1859) yazdığı, Fransız ihtilalini konu alan *A Tale of Cities* (İki Şehrin Hikayesi). İki dönemi arasında, yukarıda değinilen farklılaşma, bu iki romanın halk ayaklanması olayına bakışında görülmez; tersine bir süreklilik vardır. Radikal politika konusunda, ama özellikle bir halk ayaklanmasının kör ve zaptedilmez iradesi karşısında Dickens'ın büyük bir ürküntü duyduğu açıktır. Seçtiği konuya karşı duygusal tepkisi, bu romanların estetik düzeyini de zedelemiştir. İkincide, "giriş" gibi bölümlerde etkili bir düzyazı retorik üretebilir ama, vardığı başarı, tarih-dışı kişisel ilişkilerin ötesine geçmez; tarihin kendisini plastikleştiremez Dickens.

Geç döneminde Dickens, romanlarına tematik simgeler yerleştirir ve kapitalist toplumun çürümüşlüğünü olağanüstü bir güçle eleştirir. Daha entelektüel olmaya özense, bu duygulu eleştirinin keskin gücüne hiç varamayacağını tahmin edebiliriz. *Bleak House*'da (Kasvetler Evi, 1852) Londra lumpen-proletaryasının, yani büyüyen metropoldeki yedek işçi ordusunun sığınıp barındığı "Tom-all-Alone's"'u (Gariban Tom'un Yeri) şöyle betimler:

"Jo'nun yaşadığı -bu demektir ki, Jo henüz ölmediyer bir yıkıntıydı... Doğru düzgün insanların ayak basmadığı kara, yıkık dökük bir sokak... İşte bu dökülen barınaklara geceleri bir sefalet bulutu çöker. Bitmiş insanın kalıntısı üstünde nasıl asalak yaratıklar ürerse, bu harabelerde de duvar ve döşeme yarıklarından süzülerek girip çıkan kokuşuk bir kalabalık vardır... bunlar gelir, gider, humma kapar ve taşır, ardında bıraktığı her ayak izine o kadar habaset eker ki, Lord Coodle ve Sir Thomas Doodle ve dahi Dük Foodle ve görev başındaki bütün o kibar beyler ve hatta Zoodle, beş yüz yılda düzeltemez bunu- özellikle böyle şeyleri düzeltmek için dünyaya geldikleri halde."

Dickens burada "Tom-all-Alone's"dan bütün Londra'ya -ve İngiltere'ye- yayılan hummayı anlatıyor. Tabiî fizikselden çok simgesel anlamda. Ve Coodle, Doodle v.b. aslında kendi sebep oldukları bu hummaya yakalanıyorlar.

İki yıl sonra Dickens *Hard Times* (Zor Zamanlar, 1854) ile işçi sınıfı ve yeni oluşmuş sanayi kentleri konusuna da doğrudan girer:

"Kırmızı tuğladan yapılma bir kasabaydı; daha doğrusu, duman ve kurum izin verse kırmızı olacak tuğladan... Bu haliyle, bir vahşinin boyalı yüzü gibi, garip bir kırmızı ve kara karışımı bir kasabaydı. Makinelerle dolu bir kasabaydı; bir de bacalarla -bu bacalardan bitip tükenmez duman yılanları ebediyen kıvrılarak yükselir ve hiçbir zaman düzleşmezlerdi. İçinden kara bir kanal akıyordu, bir de pis-kokulu boyadan ötürü morarmış bir nehir ve yığınlarca bina vardı çok pencereli ve pencerelerin camları gün boyu titreyip zangırdardı çünkü bir buhar makinesinin pistonu kederli bir deliliğe tutsak düşmüş bir filin kafası gibi bir aşağı bir yukarı inip çıkardı. Kasabada birbirine çok benzeyen birkaç büyük sokak vardı, birbirine daha da fazla benzeyen birçok küçük sokak vardı, buradaki evlerde birbirinin kopyası olan insanlar oturur, hepsi aynı saatte eve girer ya da sokağa çıkar, kaldırımlarda aynı ayak seslerini çıkarır, aynı işi yapmaya giderlerdi ve onlar için her gün dün ya da yarının aynısı ve her yıl önceki ya da sonrakinin tıpkısıydı."

Bu gibi güçlü betimlemelere rağmen Dickens gelişen sanayileşme ve sınıf çatışmasının sorunlarına yeterince

geniş bir perspektiften bakamadı. Karakterlerinden birinde cisimleştirdiği Bentham'cı faydacılık gibi nefret ettiği ideolojileri eleştirmekte daha başarılı olsa da, işçi-sendikacı tipi çizmekte Hıristiyan çileciliğinin ötesine geçemedi. İşçi sınıfını, kendisine empoze edilen edilgenliği aşması gereken, hatta sadece bu potansiyeli taşıyan bir kitle olarak görmekten de kaçındı; çünkü kitle eylemlerinden duyduğu korku derindi. Yarattığı bireylerin hayatlarında bir tür ilahi adalet dağıtan olay örgüsünü, toplumların tarihi çerçevesinde tasavvur edemiyordu.

Ama Dickens, İngiltere'nin Victoria Çağı romancıları arasında bu bakımdan istisnaî bir kişilik değildir. Onunla aynı kuşaktan olan önemli romancılardan üçü daha, bazı romanlarında işçi ve sanayi konularına yaklaştılar. Ama hepsinde de aynı bakış açısı egemendi. Bunda, İngiliz burjuva devrimini izleyen aristokrasi-burjuvazi uzlaşmasının damgasını vurduğu ideolojinin herhalde

önemli bir payı vardı. O sınıfsal ittifakla bütün çelişkilerine rağmen aydınlar ve sanatçılar aç ve eğitimsiz büyük kitlelere belki duygudaşlık ve hatta acıma duyuyor, onların kurtulmasını istiyor ama onların kendilerinden hiçbir şey beklemiyor ya da bu türden bir çözümü zaten hoş karşılamıyorlardı. Bir yanda bu kitleler, bir yanda da çelik irade sahibi ama belki fazla hırslı ve insafsız işadamları vardı. Dönemin etkili yazarı Mathew Arnold *Culture and Anarchy*'de (Kültür ve Anarşi) bir de üçüncü kesim düşlemişti: Tarafsız kalabilecek ve toplumu gerekli kültürü çıkar düşünmeden yayacak kültür adamları. Romancılar da, gerçekçi olduğu pek söylenemeyecek bu şemayı benimsemiş gibiydiler.

Özellikle de Mrs. Gaskell: Dickens'dan iki yıl önce doğan bu kadın romancı, *Hard Times*'dan yedi yıl sonra yazdığı *North and South*'da (Kuzey ve Güney, 1855) sanki Arnold'un şemasını sanat yoluyla dramatize etmeye çalışır. Romanda "kuzey" bütün sorunları, çatışmalarıyla kapitalist sanayileşmedir; "güney" ise sanayi-öncesi geleneksel, kültürel değerler. Güneyden bir din adamının kızı olan Margaret Hale, kuzeye göçer ve inatçı, sert iş adamı Thornton'la tanışır. İkisi birbirlerini iter ve çekerler. Sonunda Margaret, Thornton'un "adamlarına" karşı daha yumuşak olmayı öğrenmesini sağlar ve böylece kültürlenen iş adamıyla evlenir. İş adamları aydınlanınca, iş koşullarının değişmeyeceği açıktır; ama Victoria Çağı romancılarına bu kadarı yeterli görünmüştü.

Mrs. Gaskell işçi-işveren çatışması konusunda daha önce (1848) yazdığı *Mary Barton*'da daha trajik bir derin-

19. yüzyılın birinci yarısında yalnızca yazarlar değil ressam ve grafikerler de, yoksullara ve çalışanlara yakınlık duysalar bile, kendilerine tamamen yabancı olan proletaryayı ancak bir ölçüde karikatürleştirerek resmedebiliyorlardı.

liğe girmiş, ayrıca işçilere prim verdiği için çok eleştirilmişti. Aslında olay örgüsü oldukça klasiktir: Sever gibi olduğu iş adamından sevdiği işçiye dönen genç kız, radikalleşen ve bu adamı öldüren (öbür işverenlere uyarı olsun diye) babasıyla, onu kıskançlığından öldürdü diye hapse düşen sevgilisi arasında kalır. Dolayısıyla klasik bireysel trajik bölünme, bir sınıfsal çatışmaya eklenir. Ama sonuçta onaylanan, gene geleneksel, Hıristiyan değerlerdir (daha doğrusu, olay örgüsü onları onaylamak için öyle kurulmuştur). Ölen iş adamının intikamcı babasının, ölüm döşeğinde hata yaptığını itiraf eden yaşlı işçiyi bağışlamasıyla toplumsal uzlaşma yeniden sağlanır.

Öncelikle *Jane Eyre*'lyle ölümsüzleşen Charlotte Bronte de (1816-55) kısa ömrüne sığdırabildiği üç romandan birini *(Shirley, 1849)* proletaryayla ilgili bir konuya ayırmıştı. Olay Napoleón savaşları sırasında, Yorkshire bölgesinde (başlıca sanayi bölgeleri arasında) geçer ve İngiltere'de "Luddite" adıyla bilinen makine kırıcılığına yer verir. Buradaki iş adamı temsilcisi de Gaskell'in Thornton'unu andırır. O da yaptığı işin ülke yararına ve -kendisine kafa tutan cahil adamların uzun vadeli yararına- olduğuna inanmıştır, inatçı ve serttir. *North and South*'daki Margaret Hale'in çelişik duyguları bu romanda iki kadın arasında paylaştırılmıştır. Biri işveren Moore'u eleştirisiz bir aşkla seven -ve sonunda ona kavuşan- Caroline'dır; öbürü de, Moore'un sevmeden, parası için evlenme önerip aşağılanarak reddedildiği Shirley. Charlotte Bronte'nın modelini kızkardeşi Emily'den aldığı düşünülen Shirley, işveren Moore'un öğretmen kardeşiyle evlenir. Yani o, kültürlüdür ve kültüre gider. Gene de Moore, yeterli dersi almış sayılır.

Bu kadın romancıların yeni gelişen kapitalist tipinde değişik bir enerji, irade gücü, direnç gördüklerini söylememiz herhalde yanlış olmaz. Ayrıca bu dönemin tarihi yorumuyla pek fazla çelişmeyen, onu bir başka düzeyde doğrulayan bir gözlemdir. Bu kapitalist tiplerin bazı olumsuz -ve son derece genelgeçer- özellikleri de çizilmiş eleştirilmiş, aslında bütün sözkonusu tipler bir tür eğitim ve değişimden geçirilerek "mutlu son"a varmışlardır. Ama sonuçta onlar "ders alırlar" ve işlerine devam ederler. Ayrıca, bu dersi aldıkları için artık işçilerin de onları sevmesi beklenir. Bu arada işçilerin bütün aldığı "gerekli insanî anlayıştır". Durumun böyle çizilmesi normaldir ve sözkonusu romanları yazarların egemen ideolojiyle kurdukları ilişkiye uygundur. Yeni bir insan tipine çelişik bir ilgiyle bakan bu yazarlar, sonunda ondaki çelişkiyi giderdikleri inancıyla onunla uzlaşmaktadırlar. İşçilere duygudaş olmadıkları söylenemez; ama bu daha soyut, oldukça anonim bir kimliğe duyulan "ahlaki" bir yakınlıktır.

Bütün Victoria Çağı romancıları arasında teorik-entelektüel donanımını en gelişkin düzeye yükselten George Eliot (asıl adı Mary Ann Evans) *Felix Holt* (1866) adlı romanıyla işçi sınıfı konularına ve işçi sınıfı politikasına girdi. Felix işçilere sınıf bilinci vermeye çalışır. Hayatı, idealleriyle uyumludur: Yoksul, alçak gönüllü ve dirençli. Eliot bu tipi geleneksel, üst sınıftan gelme İngiliz radikal politikacısıyla karşılaştırır. Kendisi de temelde Hıristiyanlığın cemaat değerlerine bağlı olan Eliot, bu Transome tipinde, bireysel bir örneğin ahlaki kusurlarıyla savunduğu genel ilkelerin teorik düzeydeki geçerliliği arasında gerekli mesafeyi koymaz. Felix'in büyük ölçüde geçmişe dönük idealizmini de bir hayli yüceltir. Sonunda Felix, kadın kahramanın seçtiği kişi olur ama olay örgüsü kimseyi memnun etmez ve bir bakıma radikal politikanın çözümsüzlüğü sonucuna varılır. Eliot'ın romanda kucakladığı ya da kucaklama iddiasıyla yola çıktığı bütün sorunlar fazla olağanüstü bir olay örgüsü içinde yol kenarında "abondone" olurken, işçi sınıfı politik idealizmi sorunu iki insanın yoksul kalma kararına ve mutluluğuna indirgenir.

İngiliz romanının önemli bir doruğu olduğu şüphe götürmeyen George Eliot'un en başarısız romanının işçi sınıfına ilişkin olması herhalde bir rastlantı değildi. Aslında burada sözü geçen romancıların hepsi için de aynı durum geçerli oldu. Bu yazarlar formasyonları ve ideolojileri nedeniyle bu konuda doyurucu bir çözüme ulaşmaktan oldukça uzaktılar. Örneğin idealize ettikleri proleter kahramanlar hele yarattıkları öbür karakterlerle de kıyaslandığında, son derece düz ve sıkıcı kişilerdir ve bu özellikleriyle klişeleşmiş "sosyalist gerçekçi" edebiyatın olumlu tiplerine de taş çıkarabilirler. Bu karakterizasyon başarısızlığının ötesinde, romancılar, burjuva-proleter çatışmasının yayıldığı alana nüfuz etmekte de oldukça yetersiz kaldılar. İngiliz roman geleneğinin bu dönemi süresince üretilmiş eserler, sorunun bir kısmını şüphesiz ki deştiler. Bu romanları yazan romancılar insanlığı çok çeşitli *somut* koşullarda derinlemesine kavramış, son derece duyarlı kişilerdi ve bu özellikleri yeni sanayi koşullarının sorunlarını ciddiye almalarına, buradaki temel yaşantısal dertlere ışık tutmalarına yol açmıştı. Ama genel ideolojilerinde, bu önemli sorunu yeterince sindirmeye hazırlıklı değillerdi. Bu konuda yazdıklarıyla başka konularda yazdıklarının basit bir karşılaştırması, burada bir estetik başarısızlık olduğunu göstermeye yetiyor. Dolayısıyla öncelikli sorun, bu romanlarda ele alınan konulara politik düzeyde de geçerli olabilecek çözümler getirilmesi değildir (bu zaten romancıdan beklenecek bir işlev olmasa gerektir). Bundan önce, tarihin ansızın getirip insanlığın önüne koyuverdiği koca bir yeni yapılanma ve sorunlar dizisini çeşitli boyutlarıyla kavramaya yeterli bir düşünsel ve duygusal birikimin olmaması sözkonusudur.

MURAT BELGE

Anton Müller Almanya'da icat edilen bir makinesinin benzerini Venedik'te uygulamaya koymak istediğinde, çalışanların karşı çıkması üzerine Belediye Meclisi makinenin kullanılmasını yasaklamış ve mucidini gizlice öldürtmüştü. Makine kırıcılığı, 18. yüzyıl boyunca da Sanayi Devrimi'ne eşlik etti. 1768 yılında öfkeli bir kalabalık James Hargreaves'e saldırdı ve imal ettiği *Eğiren Jenny*'yi ve öteki aletlerini parçaladı. 1792'de Manchester'da Cartwright'ın tezgâhını ilk kullanan işletme de el dokumacıları tarafından yakıldı. Uzun bir süre yörede kimse bu tür bir makine kullanmaya cesaret edemedi.

Makine kırıcılığı tarihte sık sık bir toplu pazarlık aracı olarak da kullanılagelmişti. Bu tür eylemlerde tahripkârlık makinelerle sınırlı kalmıyor, işverene zarar verebilecek diğer mallara, hammaddelere, bitmiş ürünlere ve hatta özel mülke de yönelebiliyordu. Örneğin, 1718 ve 1724'te götürü sistemiyle adam çalıştıran tüccar kapitalistler, dokumacıları, ücret konusunda anlaşmadıkları takdirde evlerini yıkmak ve ürettikleri şeyleri yakmakla tehdit ettikleri için parlamentoya şikayet etmişlerdi. 1726-1727'de ise, İngiltere'nin çeşitli yörelerinde meydana gelen uyuşmazlıklarda dokumacıların silahı, usta ve grev kırıcıların evlerini yıkmak, yünlerini yağmalamak, dokuma tezgâhlarındaki ipleri kesmek ve iş aletlerini parçalamak olmuştu. Benzer hareketler kömür madenciliğinde de görüldü. 1802'ye gelindiğinde ise Wiltshireli kırkıcılar işverenin fabrikasına saldırmakla kalmadılar, bitmiş elbiseleri, ambarları, saman yığınlarını yaktıkları gibi, işverene ait ağaçları da kestiler. Bu durumlarda makinelerin kendisine karşı bir düşmanlık sözkonusu değildi. Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde ve Sanayi Devrimi'nin ilk evrelerinde makine kırıcılığı bir tür sendikacılık tekniği olarak kullanılıyordu. Bu tekniğin işlevi hem işverenler üzerinde baskı kurmak hem de işçiler arasında dayanışma yaratmaktı.

Luddizm

Makine kırıcılığı Luddizme özgü olmadığı gibi, Luddizmin de bütünüyle bundan ibaret olduğu söylenemez. Luddizm, İngiliz kırının geleneksel sembolik dilini kullanan, ahlakî bir iktisat anlayışından esinlenen ve çok başarılı bir örgütlenme tarzı üzerine kurulmuş yaygın bir toplumsal hareketti. Hareket önce çorap örücüleri arasında başladı. 1810'da bu dalda bir bunalım başgöstermişti. Bunun üzerine, üretim araçlarına sahip olan ve götürü usülüyle adam çalıştıran kapitalistler ikili bir önlem aldılar. Bir yandan ücretleri düşürürken bir yandan da daha geniş örgü tezgâhlarından yararlanmaya başladılar. Ancak, zanaatkârlar eski tezgâhlarda bir çorabı baştan sona örerek mesleklerini icra edebiliyorlardı. Oysa geniş tezgâhlarda çorap baştan sona şekillendirilemiyordu. Parçalar halinde örülüyor, daha sonra kesiliyor, daha sonra da parçalar birbirlerine dikilerek çorap haline getiriliyordu. "Kesmece" diye anılan bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürünün kalitesi de daha düşük oluyordu. Ayrıca geniş tezgâhlar zanaatkârların, küçük de olsa fabrika denebilecek yerlerde çalıştırılmasını mümkün kılıyordu.

Kasım 1811'de Nottingham yöresindeki fabrika sahipleri, yeni tezgâhları kullanmaktan vazgeçmezlerse mülklerini yakıp yıkmakla tehdit eden mektuplar almaya başladılar. Mektuplar Ned Ludd, General Ludd ya da Kral Ludd imzalıydı ve adres olarak Sherwood Ormanı gösteriliyordu. Bu Kral Ludd'un kim ya da kimler olduğu hiçbir zaman tesbit edilememiştir. Bir söylentiye göre isim, 18. yüzyılın sonunda kendisini azarladığı için çekiçle efendisinin tezgâhlarını parçalayan geri zekâlı bir çocuktan, başka bir söylentiye göre ise Romalılardan önce Londra şehrini kuran efsanevi kraldan alınmıştı. Sherwood Ormanı ise Robin Hood'un yaşadığı ormandı.

Kuşkusuz Robin Hood'un yaşamış olduğu orman, İngiltere köylüleri için tarihsel çağrışımlarla yüklü bir ortamdı. Ormanlar, tıpkı dağlar gibi, düzenin inkâr edilmesinin ideal koşullarını sağlayan mekânlardı. Bu mekânlar, yalnızca siyasal eşitsizliklerin ve statü farklarının değil, verili düzen içinde geçerli olan, cinsiyet farkları dahil, bütün farkların aşıldığı, mutlak eşitlik ve adaletin gerçekleştiği yerler olarak tasavvur edilirlerdi.

Luddist hareket, bu geleneksel zihniyet üzerinde yükseldi. Ayaklananlar için işlevsel davranışlarla, bu davranışların sembolik anlamları içiçeydi. Örneğin, ormanlarda yapılan gizli toplantıların, edilen yeminlerin, çalışanlar arasında her türlü örgütlenmenin yasaklandığı koşullarda, kuşkusuz, belli bir işlevi vardı. Keza, Stockport'da bir fabrikaya saldıran işçilerin önderlerinin kendilerini gizlemesinin bir işlevi vardı; ancak bu gizlenmenin kadın kılığına girerek yapılması, kitlenin onları "General Ludd'un karıları" diye selamlaması, dünyevî bütün farkların aşılmasını, her şeyin eşitlenmesini, alışkanlık kazanmasını sağlayan mutlak bir adalet anlayışına gönderme yapıyordu.

Geleneksel ve hatta Sanayi Devrimi koşullarında artık çağın gerisinde kalan bir adalet anlayışı Luddistlerin taleplerine, yıkıcılık tarzlarına da yansıyordu. Orta ve kuzeybatı İngiltere'de hareketin sürekli bir tehdit haline geldiği 5 yıl boyunca Luddistler, kazalar dışında hiçbir çırak ya da kalfaya zarar vermedi. Dahası çorap örücülerine 17. yüzyıldan beri, üretilen ürünleri denetleme ve belli bir standardın altında olanları imha etme hakkı tanınmıştı. Ned ya da Kral Ludd adına gönderilen mektupların birçoğu da, yeni makinelerin imal ettiği ürünlerin "cılız, enti püften, sahte" olduklarından sözediyordu.

Ancak Luddistler, makinelere ve onların sahiplerine karşı çıkmakla, geleneksel koşulların kendilerini hazırlamadığı bir iktidar biçimine karşı çıkmış oluyorlardı. Hükümet bölgeye 2 bin

PAINE, THOMAS (1737-1809)

Halka dayalı bir yönetimi savunan ve ünlü ABD'li romancı Howard Fast'ın "yurttaş" diye nitelediği Thomas Paine, 29 Ocak 1737'de İngiltere'de Norfolk'ta Thetford kasabasında doğdu. Babası Quaker mezhebine mensup bir çiftçiydi. Eğitimine doğduğu yerde başlayan Paine, 1750'de okulu terkederek, çalışmaya başladı. Bundan aonra bir daha öğrenim görmedi. Bu arada yıllarca gemicilik, tahsildarlık, korsecilik, ayakkabıcılık gibi birçok işte çalıştı. Londra'da bulunduğu sırada Liberal Parti'nin kulüplerinde tartışmalara katılan ve bilimsal konferansları izleyen Paine, 1774'te tanıştığı Benjamin Franklin'den, damadı Richard Bache'e verilmek üzere bir tavsiye mektubu alarak Amarika'ya gitti. Amarika'da kaldığı yıllarda köleliğin kaldırılması ve Amerikan kolonilerinin İngiltere'den ayrılmasını isteyen yazılar yazdı. Bu arada kadın haklarını da savunuyordu. Kıaa sürede kendini Amerika'nın bağımsızlığı için varilan mücadelenin içinde bulan Thomas Paine, 1776'da yazdığı *Common Sense* (Sağduyu) adlı kitapla bağımsız bir cumhuriyet kurulmaaını istadi. 1770-83 yılları arasında yazdığı denemelerden oluşan *The American Crisis* (Amerikan Bunalımı) adlı eseri, bağımsızlık mücadalasini oldukça etkiledi. Paine, bu eserlerinde İngiltere'ye karşı hemen harekete geçilmesini va bir halk hükümatinin kurulmasını istiyordu. Amerikan Bağımaızlık Savaşı sırasında ve sonrasında önemli görevler üatlendi, bağımsızlıktan sonra 1787'de kendisine verilmiş olan çiftlikte yapmayı düşündüğü tek kemerli ve payandasız köprünün tasarımı için Fransa'ya gitti. Burada Edmund Burke ve Thomas Jefferson ile tanıştı. Bu arada Fransız Devrimi gerçekleşince, köprü taaarılarını bir yana bırakıp devrimin içinde yeraldı. Devrimi eleştiren Burke'e cevap yazdı. Bu arada İngiltere'ye gitmiş ve aiyasal çatışmalara kanşmıştı. 1791-92 arasında yazmış olduğu *Rights of Man* (İnsan Hakları) adlı kitabı satış rekorları kırdı. 1789'da Fransa'da *İnsan*

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

Gerici basında yayınlanan bu karikatürde Tom Paine püriten bir gelenekten gelen radikal bilim adamı Joseph Priestley'le, 1792'den sonra da liberal kalmakta direnen politikacı Charles James Fox arasında uyuklarken gösterilmiş.

ve *Yurttaş Hakları Bildirisi*'nin de hazırlanmasına yardımcı olan Paine'nin *İnsan Hakları* kitabı İngiltere'de yasaklanarak, kendisinin de İngiltere'ye girmesi yasaklandı. 1793'te Fransa'da Ulusal Meclis'e giren Paine, yeni anayasayı hazırlamak için Condercet, Brissot ve Sieyès ile birlikte çalıştı. Bu arada Kral XVI. Louis'nin idamı için yapılan oylamada aleyhte oy kullandığı için Jakobenlerle arası açıldı ve ardından bir yıl kadar tutuklu kaldı. Bu süre içinde daha önce hazırlıklarını yaptığı *Age of Reason*'u (Akıl Çağı) yazdı. 27 Temmuz 1794'teki Thermidor Darbesi'nden sonra Amerikan elçisi James Monroe'un araya girmesi sonucunda serbest bırakıldı. Bu arada *Akıl Çağı* İngiltere'de de yasaklanacak ve Paine dinsizlikle suçlanacaktı.

1794'te tekrar Ulusal Meclis'e alınan Paine daha sonra Direktuvar yönetiminin hazırlamış olduğu anayasaya karşı çıktı. 1796'da ise ABD Devlet Başkanı George Washington'a yazdığı ünlü mektupta, onu suçlayacak ve tutukluyken kendisini aramadığı için şiddetle eleştirecekti. 1801'de ise yakın dostu Thomas Jefferson'ın başkan olmasıyla tekrar Amerika'ya döndü. Jefferson'ın rakipleri olan Federalistlere karşı açık mektuplar yazarak saldırdı. Son yıllarında, özellikle din konusundaki düşünceleri ve Washington'a yazmış olduğu mektup nedeniyle kamuoyundaki itibarını yitiren Thomas Paine, 8 Haziran 1809'da New York'ta öldü. Kemikleri ise daha sonra Liberaller tarafından İngiltere'ye götürüldü.

İngiltere, Fransa ve Amerika'da demokrasi için mücadele veren Paine, monarşiye karşı görüşleriyle tanınmış ve halka dayalı temsilî yönetimi savunmuştur. Paine'in diğer eserleri şunlardır: *Public Good* (1780, Kamu Yararı), *Agrarian Justice* (1797, Tarımsal Adalet)

asker gönderdi. Yine de, hükümetin askerleri her zaman güvenilir olmayabiliyordu. Bir olayda 150 işçi, özel olarak tahkim edilmiş bir fabrikaya saldırdı. Yirmi dakika süren bir silahlı çatışmadan sonra, Luddistler püskürtüldü. Fabrikanın sahibi geride kalan yaralılardan ikisine, önderlerinin kim olduklarını söyledikleri takdirde, su ve doktor getireceğini vaad etti. Yaralılar konuşmaktansa ölmeyi tercih ettiler. Bu arada, askerlerden bazıları da Luddistlere ateş açmayı reddettiler ve 300 kırbaç cezasına çarptırıldılar.

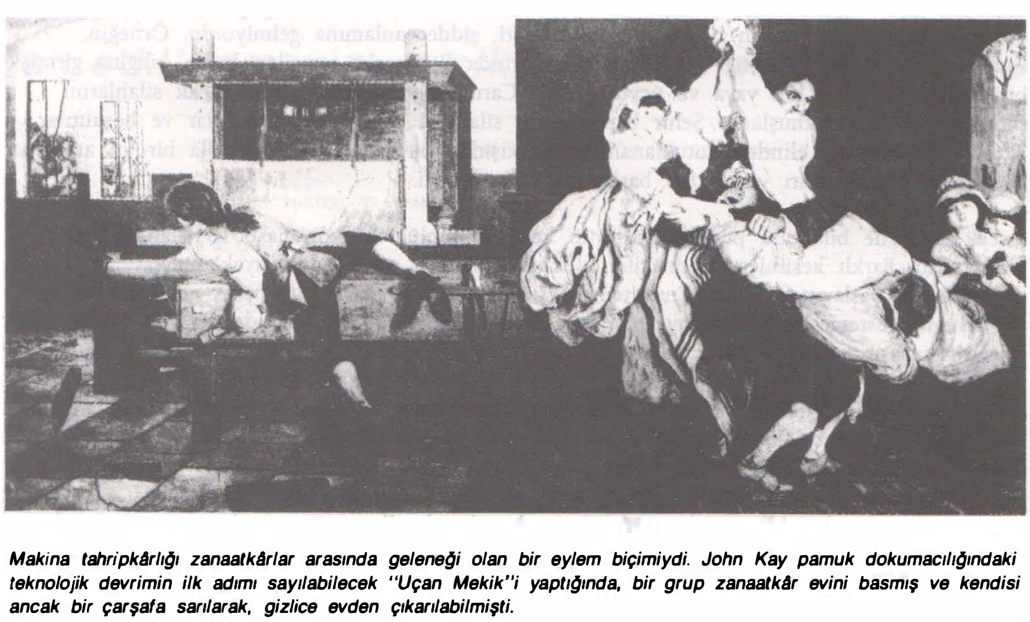
Hükümet taviz vermemekte kararlıydı. Parlamentoya önerilen yeni bir yasa tasarısı, makine kırıcılığını idamla cezalandırılabilecek bir suç olarak tanımlıyordu. Avam Kamarası'nda neredeyse yasaya karşı çıkan kimse olmadı. Lordlar Kamarası tasarının yasalaşmasını önlemeyi denedi: "Kitleye karşı yükümlülüğümüzün farkında mıyız? Tarlalarımızda çalışan, evlerimizde hizmet eden, donanmanızda istihdam ettiğiniz, ordunuzda kullandığınız onlardır. Bütün dünyaya kafa tutmanızı onlar sağladı, ihmal ve felaket onları umutsuzluğa ittiğinde size de kafa tutabilirler." Parlamentonun korktuğu da bu olasılıktı. Tasarı yasalaştı. Bir sürü insan idam edildikten, sürgüne gönderildikten sonra, Luddizm söndü. Hareketin merkezi olan Nottingham'da çorap örücüleri bir sendika kurmayı denediler; işverenler de buna karşı bir dernek kurdu. 1799 ve 1800'de çıkarılan Dernekler Yasası'na göre her iki örgüt de yasadışı idi. Yerel yargıç ve güvenlik görevlileri sendikayı dağıttılar.

Kaptan Swing

19. yüzyılda İngiliz kırındaki ikinci büyük ayaklanma zanaatkârlardan değil tarım işçilerinden geldi. 1830 yazının son günlerinde işsiz kalmış bir aileyi toprağından atan zengin bir çiftçinin ambarı, bilinmeyen bir nedenle tutuştu. Buna benzer bir dizi olay birbirini izledi. Çok geçmeden çiftlik sahipleri *Swing* ya da *Kaptan Swing* imzalı mektuplar almaya başladılar. Mektupların içerik ve üslubu, Kral Ludd imzalı mektuplara benziyordu; çiftçiler, makinelerini kırmadıkları ve çalışanlara adil ücret ödemedikleri takdirde, ambarlarının yakılması ve makinelerinin kırılmasıyla tehdit ediliyordu.

Ancak aradan geçen süre içinde İngiltere çok değişmişti. Sözkonusu olan makineler sanayide değil, hasatta kullanılan makinelerdi. Şehirlerde, artık geleneksel alışkanlıklarından neredeyse tamamen kurtulmuş yeni bir proletarya, son kez liberal burjuvazi ile ittifaka girerek, parlamento reformu için geniş bir kitle hareketi yaratıyordu. Ancak bütün bunlara karşın, efsanevî Kaptan Swing'in taraftarları geleneksel biçimlere alabildiğine sadıktı. Yaklaşık 200 kişilik atlı gruplar çiftlikleri kuşatıyor, çiftlik sahipleri ile geleneksel terbiye sınırlarının ötesine geçmemeye özen göstererek, asgarî ücretler ve azamî fiyatlar üzerine pazarlık ediyorlardı.

Asıl hedef toprak rantları ve toprak üzerindeki Kilise vergileri idi. Bu yüzden hareket, tarım işçileri kadar zarar gören kiracı çiftçiler ve orta ölçekteki toprak sahipleri tarafından da sempatiyle karşılanıyordu. Bu yıllar, toprak sahipleri ile sanayi burjuvazisi arasındaki mücadelenin de sertleşmeye başladığı yıllardı. Kuşkusuz bu mücadele içinde gerilemekte olan taraf toprak sahipleriydi. Bu koşullarda, toprak sahiplerinin egemenliklerinin esasını tehdit etmeyen Kaptan Swing yandaşlarının talepleri karşısında tamamen duyarsız kalmaları olanaksızdı. Kiracı çiftçilerin, toprak sahiplerinin bir kısmı isyancıları kışkırttı, bir kısmı kendi makinelerinin kırılmasında bilfiil rol aldı. O kadar ki, 1830'un sonuna varıldığında güneybatı İngiltere'deki toprak sahiplerinin çoğu, Kaptan Swing tarafından bir asgarî ücret politikasına razı edilmişlerdi. Bu noktada devreye hükümet girdi. Liberal bir *Whig* olan dönemin İçişleri Bakanı Lord Melbourne bölgeye resmî bir yazı gönderdi: "Akıl ve deneyim, kendi içinde bu kadar akıldışı olan ve üstelik bu tarzda dayatılmış olan taleplere boyun eğmenin, kısa vadede,

Makina tahripkârlığı zanaatkârlar arasında geleneği olan bir eylem biçimiydi. John Kay pamuk dokumacılığındaki teknolojik devrimin ilk adımı sayılabilecek "Uçan Mekik"i yaptığında, bir grup zanaatkâr evini basmış ve kendisi ancak bir çarşafa sarılarak, gizlice evden çıkarılabilmişti.

Napoléon savaşları sırasında kırı kasıp kavuran Luddist hareketlere, şehirlerde ekmek ayaklanmaları eşlik etti. Ancak bunlar Jakobenlerden arta kalan örgütlü hareketlerden tamamen bağımsız, tamamen kendiliğinden ve kendi içinde parlayıp sönen anlık patlamalardan ibaret kaldı.

en vahim sonuçları doğuracağını teyid etmekte birleşiyor."

Bu yazıyı izleyen aylarda yaklaşık 2 bin kişi mahkemeye çıkarıldı. 9'u idama, 644'ü hapise, 481'i de 7 yılla müebbet arasında değişen sürelerde Avustralya'daki kolonilerde sürgüne gönderildi. İngiltere tarihinde ilk kez bu sayıda insan "adi" sayılan bir suçtan ötürü sürgüne gönderiliyordu.

Rebecca'nın Kızları

Kaptan Swing'in adıyla efsaneleşen ayaklanma, tarihçiler tarafından, İngiltere'de geleneksel törelerine bağlı "çalışanların son ayaklanması" olarak nitelendirilir. Britanya'da böylesi bir geleneksel sembolizmden yararlanan bir başka ayaklanma, İngiltere ile olan etnik farkını hâlâ koruyan Galler bölgesinde başgösterdi. Yörede, Anglikan Kilisesi'ne muhalefet, dolayısıyla da püritenizm çok güçlüydü ve bu yüzden *Rebecca'nın Kızları* isyanında dinî unsur, Luddizm ve Kaptan Swing isyanlarına kıyasla çok daha merkezî bir rol oynadı. Galler bölgesinde ötedenberi yollardan geçmek için, belli gişelerde toplanan bir para ödenirdi; ancak bu uygulama alabildiğine gevşekti. Kapitalist bir girişimcinin bu gişelerin gelirlerini elinde bulunduran tröstün hisselerinin çoğunu satın alması, uygulamanın rasyonelleşmesine ve geçiş ücretlerinin artmasına yol açtı. Ayaklanmanın görünüşteki nedeni bu oldu. 1839 başında tröst, iki yeni gişe daha inşa etti. Gişelerin yapımı biter bitmez, bir geceyarısı, kimisi kadın kılığına girmiş erkekler tarafından imha edildi. Hükümet, hızlı davrandı. 18. yüzyılın sonunda Jakobenlere karşı bir önlem olarak kurulmuş olan atlı *Yeomanry* birliği bölgeye gönderildi; bir sürü insan tutuklandı, ancak tanık yokluğundan ötürü kimse mahkum edilemedi. Bu arada gişelerin, önderleri *Rebecca*'nın adıyla çağrılan çeteler tarafından yıkılması sürüyordu. Tröst yeni gişeler kurmaktan vazgeçti. Ayaklanmanın ilk evresi başarıya ulaşmıştı. Ayaklanmanın ikinci evresi 1842'de, bu kez tarım işçileri değil kiracı çiftçiler tarafından başlatıldı ve şaşırtıcı bir hızla yayıldı. İlk hedef yine gişelerdi ama *Rebecca* imzalı mektupların deva olmaya çalıştığı dertlerin sayı ve türleri artmıştı. Artık işçilerin talepleri de Rebecca aracılığıyla dile getiriliyor, Anglikan Kilise'nin papazları Rebecca tarafından tehdit ediliyordu. Ancak tıpkı Luddist'ler ve Kaptan Swing asileri gibi, Rebecca'nın yandaşları da geleneksel bir adalet anlayışına yaslanıyorlardı. Örneğin, Rebecca kimi zaman belli bir gişeyi korumakla görevlendirilmiş memurlara, "Şimdi bu gişenin burada bir işi yok, değil mi?" diye yazacak ve onlardan gişeyi kendilerinin yıkmalarını isteyebilecek kadar, ortak bir popüler mizah kültürünü dile getiriyordu. Bu yüzden de, şiddetin simgeleri, şiddet anlamına gelmiyordu. Örneğin, ayaklanmanın şehirlere taştığı bir noktada başlarında Rebecca'yı temsilen kadın kılığına girmiş biri olmak üzere, 2 bin yaya ve üçyüz süvari Carmarthen şehrine girdi; ancak silahlarını şehre girmeden bırakmışlardı. Şehir hapisanesini silahlara başvurmadan bastılar ve boşalttılar. Yerel yargıçların da elinden, tutuklanan altmış kişiden bir kaçına sekiz ay ila bir yıl arasında değişen ağır iş cezaları vermekten başka bir şey gelmedi.

Ancak Galler'de bile olsa popüler kültürün kendi bütünlüğünü koruması, 1840'larda, artık olanaksızdı. Farklı kesimler -madenciler, dokumacılar vb.- onun adına ayaklanmalar düzenlemeye başlayınca, Rebecca'nın temsil ettiği geniş toplumsal mutabakat çözüldü. Bunun en belirgin göstergesi, ayaklanmayı başlatan kiracı çiftçilerin 1843 yazında gönüllü olarak bazı gişelerin inşasına katkıda bulunmalarıydı.

Sorun sadece kiracı çiftçilerle tarım işçileri arasındaki çıkar uyuşmazlığı değildi. 1840'larda artık tarım işçileri de kendileri ile şehir poletaryası arasındaki çıkar birliğini keşfetmeye başlamışlardı. Rebecca'nın kimliği hiçbir zaman tam olarak tesbit edilemedi. Ama olası Rebecca adayları arasında İngiliz işçi sınıfının en büyük hareketi olan Chartizm'in önderlerinden Hugh Williams da vardı. Başka bir deyişle, *Rebecca'nın Kızları* kadar geleneksel kültürün imgelerine sadık bir ayaklanma bile, ister istemez, popüler kültürün bütünleştirici dokusunun ötesine yönelmek, önderlik için, sınıf mücadelesinin dilinin bilinçli olarak kullanıldığı işçi sınıfı hareketine başvurmak zorunda kaldı.

Geleneksel pleb ayaklanmalarında kadınların sık sık başı çektiği görülür. Verili düzenin toplumsal işbölümü içindeki yerleri nispeten daha marjinal olduğundan, daha "doğal", daha genelgeçer bir ahlak adına konuşabiliyor, toplumsal vicdanı daha kolay temsil edebiliyorlardı. 1840'larda Britanya'nın en "geri kalmış", en geleneksel yöresi olan Galler'de ayaklanan asiler, efsanevî önderlerini Rebecca diye adlandırmakla ve kadın kılığına girmekle bu sembolizme gönderme yapıyorlardı. Kral Ludd ve Kaptan Swing'in mektuplarına kıyasla, Rebecca'nınkilere yüklü bir popüler mizah duygusu hâkimdi.

Peterloo Katliamı

Her savaş gibi Napoléon savaşları da Britanya halkları için kıtlık ve sefalet dönemi olmuştu. Ancak kır, doğal afetlerden kaynaklanan kıtlıkta olduğu gibi, savaşın yolaçtığı sefaleti karşılayacak yüzyıllarca denenmiş alışkanlıklara sahipti. 1812'nin Luddizm'i ile 1842'nin Rebecca'nın Kızları Ayaklanması arasındaki sürekliliği açıklayan da, kısmen bu alışkanlıktır. Tarım işçileri olsun, kırdaki zanaatkârlar olsun, hatta kiracı çiftçiler olsun kıtlıkla nasıl başa çıkabileceklerini biliyorlar ya da hiç değilse bildiklerini düşünüyorlardı.

Oysa mutlak bir çaresizliğe itilmiş olan şehir proletaryası, bütün bu alışkanlık ve direnç mekanizmalarını da yitirmişti. Hayatiyeti uluslararası ticarete daha dolaysız bağlı olan şehirler için, savaşın sona ermesinin bir bolluk döneminin başlangıcı olacağına inanmak çok daha kolaydı. Oysa böyle olmadı; 1815'te savaşın sona ermesi, Britanya'nın içinde bulunduğu bunalımı sona erdirmedi; ama savaşla gerekçelendirilmiş olan baskı tedbirlerinin sürdürülmesini güçleştirdi. Basın üzerindeki sansür hafifledi, toplantı ve gösterileri yasaklayan yasanın kaldırılması zorunlu oldu.

Bütün bunlar, savaş boyunca kendisini çok sınırlı çevrelerde koruyabilmiş ya da yeniden üretebilmiş radikal muhalefetin, birdenbire, çok daha geniş bir etki alanı bulması sonucunu doğurdu. 1790'lardan kalma Jakobenler, William Cobbet gibi kırın organik aydını olmaya çalışan karizmatik şahsiyetler, radikal basın aracılığıyla, kitleleri etkilemeye başladılar. Ancak 1790'lardaki Jakobenci propagandanın etkilediği kitlelerin aksine, yeni proletarya ile propagandayı sürdürenler arasında sınıfsal bir kopuş vardı. 1815-1819 yılları arasında İngiltere'deki bütün şehirler giderek artan bir hareketliliğe sahne oldu. Ama bu sefer hareketliliğin merkezi Londra değil, yeni sanayilerin merkezi Manchester'dı.

Burjuvazinin temsilcilerinden oluşan hükûmet, bu gelişmeler karşısında kayıtsız kalmadı. 1817'de zanlıların mahkeme önüne çıkarılmaksızın gözaltında bulundurulmasını önleyen *Habeas Corpus* bir kez daha yürürlükten kaldırıldı. Buna rağmen gösteriler durulmadı. 1819'da Manchester'da bütün radikal grupları temsilen, zengin bir çiftçi olan Henry Hunt'un konuşacağı bir miting düzenlendi ve mitinge 60 bin kişi katıldı. Kalabalığa ve ortamın gerginliğine rağmen gösteri büyük bir sükunet içinde devam ederken, zengin toprak sahiplerinin gönüllülerinden oluşan *Yeomanry* birliği, kılıçlarını çekerek halka saldırdı. Britanya tarihine Peterloo Katliamı olarak geçecek bu olayda onbir kişi öldü, 400'ün üzerinde kişi yaralandı.

Peterloo, Britanya tarihinde bırakmış olduğu çok yönlü izlerden ötürü, sürekli olarak yeniden geri dönülen ve yorumlanan bir olay oldu. Ama orta vadede doğurduğu en büyük sonuç, işçi sınıfı hareketinin zanaatkârların geleneksel önderliğinden kopması oldu.

Sanayi Devrimi'nin Birinci Evresinin Sonu

1760-1830 dönemi genellikle Sanayi Devrimi'nin birinci evresi olarak değerlendirilir. Bu dönem büyük icatlarla, üretimin örgütlenmesinde köklü değişikliklerle, karayolları ve kanal taşımacılığındaki gelişmelerle, kentlerin büyümesi ve yeni "sınai" kentlerinin ortaya çıkışları ve ulusal hasıladaki hızlı artışlarla nitelenir. Bu evrenin sermaye birikim tarzı büyük ölçüde pamuklu dokuma üretimine bağlıydı.

Kapitalizmin Birinci Bunalımı

Britanya'nın toplumsal yapısında önemli dönüşümler meydana geldi. 1811'de toplam aktif nüfusun yüzde 35'i tarımda, yüzde 45'i sanayide, yüzde 20'si hizmetlerde çalışırken, 1841'de aynı oranlar, sırasıyla yüzde 20, yüzde 43 ve yüzde 37 oldu. İşgücünün sektörlere dağılımındaki bu dönüşüme, büyük bir nüfus patlaması eşlik etti. Ancak 1830'lara doğru, pamuklu dokumaya dayalı bu sermaye birikim tarzında yapısal bir bunalım başgösterdi. Kötü hasatlardan kaynaklanan geleneksel bunalımların aksine, bu bunalım, artık hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, gelişmekte olan kapitalizmin bir bunalımıydı. Oluşumunda, genel olarak kapitalizmin belirli evrelerde bunalıma girmesine yol açan her iki unsur da etkili olmuştu (Bkz. 8; *Kapital*) İşgücünün sömürülme imkânı had safhasına vardığından ve eldeki teknolojiyle verimini de arttırmak mümkün olmadığından, ***kâr oranları düşüyor***du. Diğer yandan, ücretlerin düşüklüğü iç piyasanın genişlemesini sınırlıyor ve aynı zamanda dış piyasalar da (kısmen diğer ülkelerin rekabetinden ötürü) belli bir doygunluğa kavuşuyor, 1830'lardan başlayarak pamuklu dokuma piyasasında bir *talep darlığı* yaşanmaya başlıyordu.

Sanayi Devrimi'nin bu birinci evresi yeni bir insan türünün ortaya çıkmasına yol açmıştı: Sanayi kapitalistleri. Eski düzen (kapitalizme geçiş dönemi), toprak sahipleri ile tüccar kapitalistlerin egemenliği paylaşmalarını ve "barış içinde birarada yaşamalarını" sağlayacak koşulları yaratmıştı. Feodal düzenin tasfiyesinin ve sömürge ticaretinin açtığı ufuklar da, tâbi sınıfları bu dengeye razı etmeye yetti. Oysa, köken bakımından eski düzenin ayrıcalıklarının nispeten "marjinal" kesimlerinden gelen sanayi burjuvazisi, bu denklem içerisinde yeni bir

unsurdu; ama Fransız Devrimi ve İngiliz Jakobenizminin yaygınlığı, yeni sanayi burjuvazisini ürkütmeye yetti. Çoğunluk, kendileri içinde kârsız olmayan bir pazarlık karşılığında, eski düzenin Pitt'in baskıcı hükümeti aracılığıyla sürdürülmesine razı oldu.

Kuşkusuz, sözkonusu olan, masa başında gerçekleştirilmiş bir pazarlık olmaktan çok, adım adım ve parçalı bir şekilde keşfedilmiş bir ortak hayat ve egemenlik tarzı idi. Örneğin 1799'da Speenhamland Yasaları ile, geleneksel olarak hayır için yapılan ödemelerin zorunlu kılınması ve görülmemiş bir derecede artırılması sanayi burjuvazisine önemli avantajlar sağladı. Yoksullara "hayır" olarak verilen ve çoğunlukla da toprak sahiplerinin cebinden çıkan bu paralar, yeni fabrikatörlerin ücretleri çok düşük tutmasına, böylelikle de kâr oranlarını yükseltmelerine imkân veriyordu. Diğer yandan, tahıl ithalatını yasaklayan Tahıl Yasası ise toprak sahiplerinin, tarım ürünlerinin fiyatlarını yapay olarak yüksek tutmalarına imkân veriyordu. Hedefleri bakımından bu iki yasa aslında birbirleriyle çelişiyordu: Speenhamland, hayır olarak verilen paraları artırarak ücretlerin düşürülmesine imkân tanıyor, Tahıl Yasaları ise temel gıda maddelerinin fiyatlarını yükselterek, sırf hayatlarını sürdürebilmeleri için işçilere ödenmesi gereken asgari ücreti artırıcı yönde bir etki yaratıyordu.

Ancak ekonomi büyümeye devam ettiği sürece bu çelişkiye tahammül edilebilirdi. Üstelik gerek kırdaki Luddist hareketler, gerekse şehirlerde 1815'ten sonra artarak Peterloo sırasında doruğuna varan eylemler, çalışanların kendi adına davranmaları tehlikesinin henüz geçmediğini gösteriyordu. Bu koşullar altında, sanayi burjuvazisinin eski düzenin temsilcileri ile yapmış olduğu ittifak sürdü.

Robert Owen ve Britanya'da Ütopyacı Sosyalizm

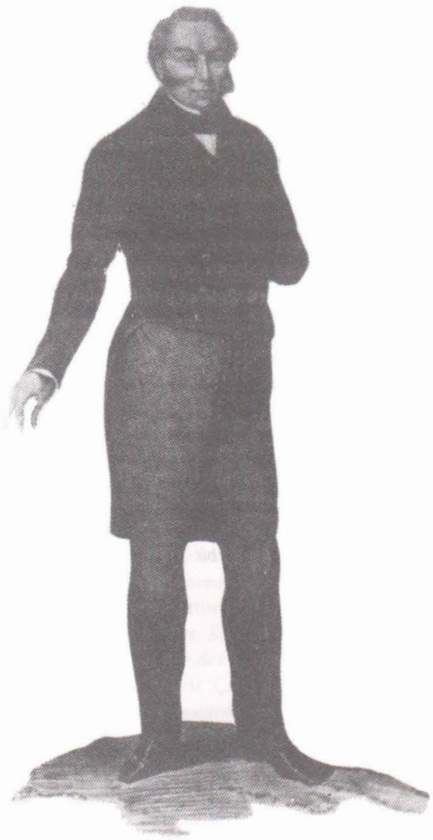
1820 ve 30'larda sanayideki sermaye birikimi henüz tekellerin kurulmasına elverecek ölçüde yoğunlaşmamıştı. Dolayısıyla örneğin ilerde Chartizm'in önde gelen önderlerinden biri olacak William Lovett, sıfırdan başladığı halde, sırf marangozluktaki ustalığı sayesinde hatırı sayılır bir servet biriktirebiliyordu. Küçük kapitalistliğe doğru evrilenlerin sayısındaki artış, eski düzen ile sanayi burjuvazisi arasındaki uzlaşmanın çerçevesini zorluyordu. Gerek anıları hâlâ taze olan jakobenizm, gerekse püritenizmden devralınmış olan muhalefet geleneği, ara konumdaki bu insanları radikal fikir ve tavırlara yatkın kılıyordu.

Ancak bu ara konuma ulaşan zanaatkârlar küçük bir azınlıktı. 1820 ve 30'larda çırak ve kalfaların büyük bir çoğunluğu, artık kendi geleceklerinde, mülkiyetine sahip oldukları üretim araçları ve bağımsız bir işlik hayal edemiyorlardı. Hukuki statüleri ne olursa olsun, çoğunun gerçek konumu proletaryanınkinden farksızdı; zaten çoğu işkolunda lonca kısıtlamaları kaldırılmış, iş "özgürleştirilerek" işçilik konumu herkesin rekabetine açılmıştı. İster çırak, ister kalfa, ister işçi olarak anılsınlar, çalışanların çoğu günlerinin 16 ila 18 saatini fabrikalarda, ustayla hiçbir insanî ilişki kurmaksızın sıradan ve sıkıcı işleri tekrarlayarak geçiriyorlardı. Radikal insan hakları söylemi, kendi bireysel çabaları ile kendi gerçek konumlarını aşmayı umma imkânından yoksun olan bu insanların yaşantılarını anlamlandırabilmekten, taleplerini dile getirebilmekten uzaktı. İngiltere'de ilk kez Robert Owen tarafından telaffuz edilmiş olan *sosyalizm* sözü, işçi sınıfı içinde giderek yaygınlaşıyordu.

Kıtadaki ütopyacıların aksine Owen'ın görüşleri işçi sınıfının mücadelesi ile yakın bir etkileşim içinde gelişti. Gerçi Owen da, 1800-1824 arasındaki ilk döneminde, Saint-Simon ve Fourier gibi öncelikle yönetici sınıflara sesleniyor, sosyalizmi onların inisiyatifi aracılığıyla gerçekleştirmeyi umuyordu, ama onu kıtadaki ütopyacılardan ayırt eden önemli bir fark vardı: Kendisi de, sıfırdan başlayarak bir pamuk fabrikası satın alacak kadar bir servet biriktirmiş başarılı bir işadamıydı. New Lanark'taki fabrikasında bir toplum modeli olarak önerdiği "kooperatif köyleri" hayata geçirmişti. Dahası, Owen'ın bu dönemdeki kaygıları, bütün sermayedar ve yöneticilerin paylaştığı kaygılardı: İşsizler ordusunun toplum üzerinde bir yük olmaktan nasıl çıkarılabileceği, işgücünün nasıl disipline edileceği, "dikkat, atiklik ve düzen alışkanlıklarının nasıl yerleştirileceği" vb. İngiltere'de sınaî kapitalizmin ilk önemli teorisyeni olan Bentham, Owen'ın New Lanark'taki ortaklarından biri oldu. Bütün bunlardan ötürü, bu ilk dönemi boyunca Owen'la çalışan sınıfların ilişkisi mesafeli hatta düşmanca oldu. Yoksullaşan köylülerin sözcüsü radikal William Cobbet, onun geometrik kooperatif köylerini, "sefiller için paralelkenar" diye andı. 1817'de Londra Tavernası'nda düzenlediği toplantılara davet ettiği bir grup radikal önderden çok sert eleştiriler aldı.

Ancak Owen'ın ekonomik konulara vakıf olması, onun sosyalizm anlayışının, diğer ütopyacılarınkine kıyasla daha gerçekçi ve pratik bir boyut taşıması sonucunu doğuruyordu. Londra Tavernası'ndaki toplantılara, radikal önderlerin yanısıra, iktisatçı David Ricardo, banker Sir Isaac Goldsmith gibi şahsiyetler de katılıyordu. Ricardo aynı yıl yayınladığı *Principles of Political Economy*'de (Ekonomi Politiğin İlkeleri) emek-değer teorisinin o güne kadarki en gelişkin biçimini formüle etti. Ancak Ricardo için emek-değer teorisi tutucu, kapitalizmi meşrulaştırıcı bir işlev taşıyordu. Owen'ın görüşleri işçi hareketini, başlangıçta, emek-değer teorisinin sol yorumunu mümkün kılmasıyla etkiledi.

1817 Owen için bir dönüm noktası oldu; dini eleştirmesi, dinsel kurumları akılcı bir toplumun önündeki engeller olarak nitelendirmesi, egemen sınıflar arasında gördüğü ilgi ve

O'CONNOR, FEARGUS EDWARD (1796-1855)

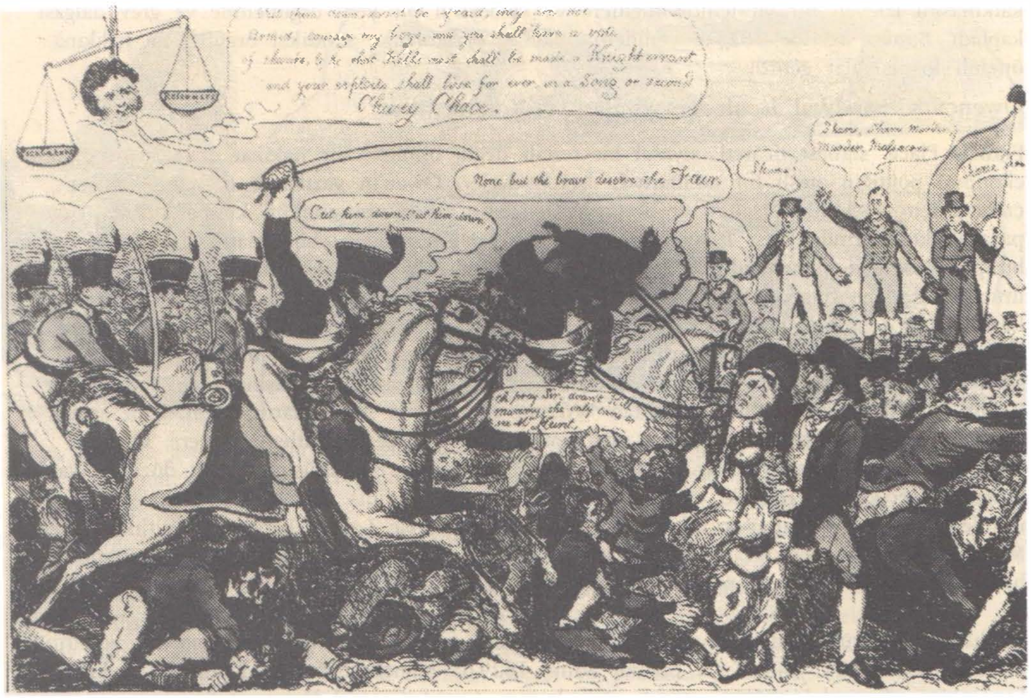
Chartist hareketin önde gelen liderlerinden olan Feargus Edward O'Connor, 18 Temmuz 1796'da İrlanda'da County Cork'ta Connorville kasabasında doğdu. Babası bir İrlanda milliyetçisiydi. O'Connor, Dublin'de hukuk öğrenimi gördükten sonra İrlanda'da siyasal hayata atıldı. İrlanda özgürlük hareketi içinde yeralan O'Connor 1832'de County Cork'tan İngiltere Parlamentosu'na girdi. Parlamentoda İrlanda'nın özgürlük mücadelesini savundu. Bu nedenle 1835'te parlamentodan uzaklaştırıldı. Ardından Chartist hareket içinde yeralan O'Connor, radikal çıkışları ve atılganlığı ile dikkat çekti ve bu özellikleriyle kısa sürede hareketin en tanınan önderi oldu.

1837'de önemli bir Chartist yayın olan *Northern Star*'ı (Kuzey Yıldızı) çıkardı. Bu arada işçiler önünde yapmış olduğu konuşmalar büyük ilgi topluyordu. O'Connor, aynı zamanda çok iyi bir örgütçüydü. Şubat 1839'da toplanan Chartist Konvansiyon'da barışçı yöntemden yana olan William Lovett ile silahlı mücadeleyi savunduğu için anlaşmazlığa düştü. Chartistler içinde Lovett'in başını çektiği "Manevi Güç"e karşı "Maddi Güç" hareketini örgütledi.

1839'da ise parlamentoya sunulan dilekçede genel oy hakkı isteyen Chartistler, bunun reddedilmesi üzerine Newport'ta bir ayaklanma başlattılar. O'Connor bu ayaklanmanın içinde yeraldı. Ayaklanmadan sonra tutuklandı ve 1841'de serbest bırakıldıktan sonra hareketi yeniden örgütlemeye başladı.

1842'ye gelindiğinde Chartist hareket bir yükselme dönemine girmişti. Büyük mitingler düzenleniyor, binlerce işçi geceleri meşalelerle toplantılara katılıyor ve

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

Peterloo katliamının sorumlusu Yeomanry diye anılan ve özellikle ülke içindeki toplumsal mücadeleleri bastırmak üzere oluşturulmuş gönüllü süvari birliğiydi. Birlik, adını Britanya'nın yeomen adı verilen ve toprak sahipleri (gentry) *ile tarım işçileri arasında kalan kiracı ve ortakçı çiftçilerden alıyordu. Bu kesim geleneksel olarak devlette mevki sahibi olabiliyordu, ancak silah taşıma hakkına sahip değildi. Bu bakımdan, onları silahlandırmak devlet gelenekleri açısından önemli bir yenilikti. Bu önleme, tutucu ve milliyetçi eğilimleri, onları Napoléon Savaşları boyunca Pitt'in baskıcı rejiminin en doğal müttefiki kıldığından başvurulmuştu. Ancak, kırda makinalaşma yaygınlaştıkça bu kesimin tavırlarında belli bir değişkenlik gözlenmeye başlandı. Örneğin Kaptan Swing'in asilerine destek verenler de bu kesimden geliyordu.*

desteği birdenbire yitirmesine yol açtı. Ertesi yıl çıktığı Avrupa yolculuğunda da umduğunu bulamayan Owen çok geçmeden iflas etti ve 1824'te Amerika'daki New Harmony adlı ütopyacı topluluğun topraklarını satın alarak, görüşlerini bu kez orada gerçekleştirmeyi denemek üzere İngiltere'den ayrıldı. Ancak onun İngiltere'den uzak kaldığı beş yıl içerisinde Owencılık sınıfın en ileri kesimleri tarafından benimsenerek proletarya içerisinde hızla yaygınlaştı. Owencılık'ın sınıf içinde aldığı biçimin değerlendirilmesi, o dönemde proletaryanın örgütlülük derecesinin gözden geçirilmesini gerektirir.

Parlamento Reformu

Sendikacılığın Gelişmesi

Savaş yıllarında Jakobenlere uygulanan baskı ve 1799'da *Londra Yazışma Derneği*'ni yasaklayan yasa, herhangi bir yaygın ve bağımsız Jakoben örgütlenmenin imkânını ortadan kaldırdı. Devrimin kitlesel örgütler değil, suikast gibi eylemleri göze alacak çekirdek bir kadro tarafından gerçekleştirileceğine inananların sonu ise, çoğunlukla aynı oldu: Ya Edward Marcus Despard gibi 1803'te, ya Jeremiah Brandreth gibi 1817'de kesilmiş başları cellat tarafından "İşte hainin kellesi" sözleriyle halka gösterildi. Ancak, idam edilen Jakobenler, geleneksel infazlarda olduğu gibi, bir panayır havası içinde, işportacılar, sokak bandoları eşliğinde bir at arabası üzerinde Tyburn meydanına götürülmüyor, daha ücra bir köşede öldürülüyorlardı. Hükümet böyle bir gösterinin isyana yol açacağından korkuyordu. Bağımsız bir hareket olarak sonu gelen, Jakobenizm popüler duyarlığın bir unsuru halinde sürdü.

Öte yandan, işçilerin herhangi bir amaçla dernek ve sendika kurması, 1800'de çıkarılmış olan *Combinations Act* (Dernek Yasası) ile yasaklanmıştı. Ancak bu yasa, örgütlenme çalışmalarının yeraltına inmelerine yolactı. Bu iki yasak Jakobenizmin ve daha da genel olarak radikalizmin, gizli sendikalar içinde yaygınlaşmasına yol açtı. Kendi radikal cumhuriyetçi örgütlerini kurmaktan umudu kesen Jakobenler, işçi örgütlerinde çalışıyor, işçi örgütleri ise gizli yeminler, gece toplantıları gibi Jakobenizmin Babeufçü yorumuna özgü biçim ve törenleri benimsiyorlardı. Komplocu yönelimlerine karşın, kitleselliklerini hiçbir zaman tam olarak yitirmediler. Örneğin, daha savaş sırasında, 1810'da, dönemin en gelişmiş sanayi merkezi olan Manchester yöresinde yün eğiricilerinin düzenledikleri greve 30 bin kişi katılmış ve yenilgiyle sonuçlanan grev dört ay sürmüş; 1812'de İskoçya'daki bütün dokumacılar birden greve gitmişti.

Savaşın sonunda beklenen ekonomik refah, 1820'lerin başında gelir gibi oldu ve bu ortam, *Combinations Act*'in yeniden gözden geçirilmesi için uygun koşulları oluşturdu. Bu koşullardan ustaca yararlanan *Londra Yazışma Derneği*'nin ılımlı önderi Francis Place ile radikal parlamenter Joseph Hume, usta bir entrika ile 1824'te *Combinations Act*'in (Dernek Yasası) yürürlükten kalkmasını sağladılar. Kendi önerilerinin kabul edilebilmesi için, yalnızca parlamenterleri "atlatmaları" yetmemiş; sendikacılar tarafından hazırlanmış, ve *Combinations Act*'in kaldırılmasının yanısıra, emeği korumaya yönelik bir dizi önlemi de içeren bir tasarıyı safdışı etmeleri gerekmişti. Place samimi olarak yasanın yürürlükten kaldırılmasının sendikacılığın da sonunu getireceğine, serbest ticaret koşullarında sorunlarını sendikalara gerek kalmadan çözüleceğine inanıyordu. Ancak olaylar inancını doğrulamadı; yasanın yürürlükten

yeni bir dilekçenin hazırlığını yapıyordu. Hazırlanan dilekçede, genel oy hakkının yanısıra iş gününün kısaltılması ve tarım işçilerinin ücretlerinin artırılması gibi talepler de vardı. Ancak Mayıs 1842'de 3 milyon kişinin imzaladığı ve parlamentoya 20 kişinin büyük bir sandık içinde taşıdığı dilekçe gene reddedildi. Bundan sonra başarısız bir genel grev düzenleyen Chartistlerin bir bölümü tutuklandı. O'Connor eski enerjisini kaybetmişti. 1847'de ise yeni bir kongre toplayan Chartistler tekrar imza toplamaya başladı. Bu arada aynı yıl Nottingham'dan parlamentoya giren O'Connor bu hareketin de öncülüğünü yaptı ve 10 Nisan 1848'de düzenlenmek istenen bir gösteri için önlem alan ordu, gösteri günü büyük bir terör estirdi. Gösterinin düzenleyicisi O'Connor, işçilerin geri çekilmesini istedi ve olay başarısızlıkla sonuçlandı. Ardından 2 milyon kişinin imzaladığı bu dilekçe de reddedildi. Chartist hareketin yükselmesi durmuş, hareket eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bundan sonra sürekli baskı ve tutuklamalar altında geçen yıllar O'Connor ve diğer Chartistleri hareketten uzaklaştırdı. Bu yıllarda ruh sağlığı da bozulan O'Connor, 1852'de geçirdiği bunalımdan sonra tüm siyasal çalışmalarını bıraktı ve üç yıl sonra 1855'te öldü.

Sosyalist olmayan, kimi görüşlerinde ütopyacılardan esinlenen, 1845'de kurmuş olduğu *Tarım Derneği* yoluyla işçileri yoksulluktan kurtarmak için toprak sahibi etmeyi amaçlayan O'Connor, bütün bunlara rağmen radikal ve örgütçü bir işçi lideri olarak öne çıktı. Feargus O'Connor'un *A Practical Work on the Management of Small Farms* (Küçük Çiftliklerin Yönetimi Üzerine Pratik Bir Çalışma) ve *The Employer and the Employed*, 1844 (İşçi ve İşveren) gibi eserleri vardır.

kalkmasını izleyen bir yıl içinde İngiltere ve İskoçya'yı bir yeni örgütlenme ve grev dalgası kapladı. Bunun üzerine 1825'te yeniden toplanan parlamento, sendikal örgütlenme hakkına önemli kısıtlamalar getirdi.

Owencılık, Sendikal Konfederasyonlar ve Kooperatifler

Francis Place, serbest ticareti, siyasal bir tercih değil, bilimsel bir hakikat olarak gören klasik ekonomi politiğin ateşli bir taraftarıydı. İşçi önderleri Owen'ın yazılarına bu görüşe karşı çıkmak için yöneldiler. İşgücü ile sermayenin üretim sürecini mümkün kılmak üzere, "özgür" pazarlık koşullarında karşı karşıya gelen iki eşit taraf olmadığını biliyorlardı. Owencılık onlara, bu pratik sezgiyi, temellendirme, kapitalizmin yarattığı toplumsal koşulları bilimsel yasaların ürünüymüşçesine meşrulaştıran klasik ekonomi politiği eleştirme imkânı verdi. İşçilerin kurtuluşunu sendikal mücadeleye bağlayan Hodgskin. 1825'de yayınladığı *Labour Defended against the Claims of Capital* (Sermayenin İddialarına karşı Emeğin Savunusu) sendika sempatizanları ve önderleri arasında önemli bir tartışma başlattı. Tartışmaya 1827'de *Labour Rewarded*'la (Emeğin Ödülü) ile katılan William Thompson, sendikaların, kapitalizmi aşmak ve ekonomiyi servetin yegâne yaratıcısı olan emeğe göre yeniden örgütlemek üzere, Owen'ın betimlediği türden kooperatifler kurması gerektiğini önerdi. Bu görüşler, pratik düzeyde yankı bulmakta gecikmedi. 1827'de, sendika fonlarından satın alınmış malzemelerle işsizlerin ürettiği ürünlerin satıldığı pazarlar kuruldu. Kısa zamanda *Equitable Labour Exchange* (Eşitlikçi Emek Mübadelesi) adını alan bu pazarlarda, mübadele aracı her ürünün içerdiği işgücü miktarını belirten notlardı. Bunu kooperatiflerin kurulması izledi.

Bu harekete öncülük edenler, aynı zamanda sınıfsal temelli işçi örgütleri kurmanın yollarını arayan kişilerdi. Bu yoldaki ilk önemli adım, 1829'da Manchester'ın da içinde bulunduğu Lancashire yöresindeki bütün pamuk eğiricilerinin *Grand General Union of Spinners* (Dokumacılar Genel Birliği) adı altında örgütlenmesi oldu. Kısa ömürlü olan bu deneyi, çeşitli bölge ve işkollarındaki başka deneyler izledi. Özellikle Londra'da kurulan *Metropolitan Trades Union*'da (Metropol Sendikası) daha sonra Chartist harekete de önderlik edecek olan William Lovett, Henry Hetherington gibi sosyalistler Owencılık'ın kooperatifçilik hareketi ile sendikaların içiçe geçmesini sağlıyorlardı. 1830'da nihayet ilk kez bütün işkolu ve bölgelerdeki işçileri aynı çatı altında örgütleyen *National Association for the Protection of Labour* (Emeğin Korunması Ulusal Derneği) kuruldu. Ancak bu arada derinleşmekte olan siyasal bunalım, işçilerin taleplerinin sendikal sınırları zorlamasına yol açıyordu. Bundan sonra 1831'de William Lovett çevresindeki Owencılar tarafından kurulan işçi örgütü *National Union of Working Classes* (Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği) sendikal değil, siyasal bir örgüttü.

Siyasal Bunalım ve Reformun Sonuçları

1820-25 yılları arasında süren ekonomik refah 1826'da yerini giderek derinleşen bir ekonomik bunalıma bıraktı. Fabrikalar kapandı. ücretlerle birlikte bu sefer kâr oranları da düşmeye, işsizlik artmaya başladı. Bunalımın siyasal düzeyde iki sonucu oldu. Bir yandan, özellikle Fransa'daki Temmuz 1830 Devrimi'nin etkisiyle, artık tamamen içiçe geçmiş olan Owencılıkla sendikal hareket giderek siyasallaştı. Doğrudan doğruya politik bir amaca, parlamento reformuna yönelik olarak kurulmuş olan *Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği* bu bilincin ürünüydü. Öte yandan, bunalım, toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi ve yeni sanayi burjuvazisi arasındaki ittifaka nihai darbeyi vurdu. Kaptan Swing ayaklanmalarında büyük toprak sahiplerine öfkelerinden ötürü asileri destekleyen kiracı çiftçiler, Speenhamland Yasası'nın işsizlik ve yoksulluk sorununu çözemediğini düşünen hayırseverler ve işverenler, Tahıl Yasası'nın temel gıda maddelerinin fiyatlarını yükseltmesinden şikayetçi olan herkes bir parlamento reformu talep etmeye başladı. O dönemde Britanya'da, bütün ülkede uygulanan tek bir seçim yasası yoktu. Seçim bölgeleri illerle (*county*) ve kökeni feodal dönemlere uzanan Kraliyet fermanları ile ayrıcalık tanınmış kasabalara (*borough*) ayrılmıştı. İllerde 40 *shilling*'lik mük sahibi herkesin oy kullanma hakkı vardı. Küçük ve orta mülklerin çoğunlukta olduğu illerde orta sınıfların görüşlerini oyla ifade etme olanağı varken, birçok il ya tek bir büyük toprak sahibinin ya da az sayıda güçlü ailenin denetimi altındaydı. Kasabalarda ise durum daha karmaşık ve adaletsizdi. Hemen hepsinde seçme ve seçilme hakları ya büyük toprak sahiplerine ya da resmî görevlilere aitti. Bu ise buralardaki milletvekilliklerinin sık sık açıkça satışa çıkarılması sonucunu doğuruyordu. Örneğin Camelford milletvekilliği Bedford Dükü tarafından 1812'de 32 bin *pound*'a satılmıştı. Seçmelerin sayıca az olduğu kasabalarda ise oylar açık artırmaya çıkarılıyordu. Örneğin, Peterloo katliamı sorumlusu Lord Castlereagh, seçilebilmesini mümkün kılacak oyların tamamı için 60 bin *pound* ödemek zorunda kalmıştı. Bütün bu yolsuzlukların yanısıra, milletvekilliklerinin bölgelere göre dağılımı da, toplumsal yapı ve nüfusta, Sanayi Devrimi'ne bağlı olarak meydana gelmiş olan değişiklikleri yansıtmıyordu. Örneğin Birmingham, Leeds, Manchester ve Sheffield gibi yeni sanayi kentleri Parlamento'ya üye seçemiyorlardı.

1830'a varıldığında, çalışan sınıflarla, burjuvazinin talepleri çakışmış ve bu parlamento sistemine karşı geniş bir ittifak cephesi kurulmuş gibi görünüyordu. Ancak daha reform için ajitasyon başlar başlamaz, işçilerin tasarısı ile burjuvazinin tasarısı karşı karşıya geldi. Tıpkı 1824'te *Combinations Act*'ın yürürlükten kaldırılmasında olduğu gibi burjuvazinin parlamento dışındaki siyasal önderliğini bir zamanların radikal terzisi William Place üstlendi ve *Çalışan Sınıfların Ulusal Birliği*'ne karşı *National Political Association*'ı (Ulusal Siyasal Dernek) kurdu. İki

Kömür madenine indirilen çocuklar. Kadın ve çocuklar, Sanayi Devrimi'nin başından beri tercih edilen ucuz bir işgücü kaynağı oldu. Ancak bunların yeni fabrikalarda çalıştırılma koşulları, büyük bir tepki uyandırmakta gecikmedi. Fabrikalarda çocukların çalıştırılma koşullarını düzenleyen ilk yasa daha 1802 yılında çıkarıldı. Özellikle Tory toprak sahipleri bu konudaki reform mücadelelerinin ön saflarında yeralıyorlardı. Böylelikle hem kendi vicdanlarını rahatlatmış oluyorlar, hem de yeni rakipleri olan kapitalistlerin başlarına dert açmış oluyorlardı. 1819'da 9-16 yaşlarındaki çocukların çalışma sürelerini 13.5 saatle sınırlayan bir yasanın kabul edilmesini zorladılar. Ancak gerek 1802, gerek 1819 yasaları yaptırımsız olduğundan, pratikte bir sonuç vermedi. 1833'de ipekliler hariç bütün dokuma sanayilerinde 9 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasaklayan bir yasa çıkarıldı ve bunu denetlemek üzere fabrika müfettişleri kurumu ihdas edildi. Ancak çocuk emeği kullanımı, dokumada yasaklanınca madencilikte artmaya başladı.

LOVETT, WILLIAM (1800-1877)

Chartist hareketin içinde barışçıl mücadele yöntemlerini savunan, "Manevi Güç" diye adlandırılan hareketin önde gelenlerinden biri olan William Lovett, 8 Mayıs 1800'de İngiltere'de Cornwall'de Newlyn kasabasında doğdu. Küçük yaşta çalışmaya başladı. Bir süre halat imal eden bir işyerinde çalıştıktan sonra Londra'ya gitti. Burada marangozluk yaptığı sırada siyasete ilgi duyarak, kendi çabasıyla ekonomi öğrendi. Bu yıllarda oldukça yaygın olan Robert Owen'ın ütopyacı sosyalist görüşlerinden etkilendi. Aynı dönemde kooperatif hareketi içinde yeraldı. 1829'da İngiliz işçi sınıfının gelişmesinde önemli bir kuruluş olan *British Association for the Promotion of Co-operative Knowledge*'ın (Kooperatifçiliğin Yaygınlaştırılması İçin İngiliz Derneği) fahri sekreteri oldu.

1836'da Londra'nın radikal bir işçi kuruluşu olan *London Workingmen's Association*'ın (Londra Çalışanlar Derneği) kuruluşunda yeralan Lovett, burada reform çalışmalarını sürdürdü. Bu kuruluş, Chartist hareketin ilk örgütleyicilerindendi. Bir yıl sonra ise parlamentoya sunulan altı maddelik bildiri, genel oy hakkını savunuyor, parlamento seçimlerindeki reform taleplerini dile getiriyordu. Ancak bildirinin hazırlanması sırasında Chartistler arasında görüş ayrılıkları başgösterdi. Başını Lo-

örgüt arasında görünüşte bir işbirliği olmasına karşın, Place ve genel olarak mülk sahipleri için reform mücadelesi hep iki cephede birden sürdürülen bir savaş oldu. Bir yandan, çalışan sınıfların kitlesel gösterilerinin desteğiyle eski düzenin temsilcilerini siyasal iktidarı kendileriyle paylaşmaya zorlamaya çalışırken, diğer yandan da çalışan sınıfların radikal demokratik taleplerini sindirmenin yollarını arıyorlardı. Gerek basın, gerekse liberal *Whig* parlamenterler devrim korkusundan ustaca yararlandılar. Ama bir yandan da parlamentodaki muhafazakâr *Tory*'lere, düzene ve özel mülkiyete olan sadakatleri konusunda teminat vermekten geri kalmıyorlardı. 1832'de kabul edilen reform tasarısı, ülkedeki seçmen sayısını 220 binden 670 bine çıkarırken, kentlerde oy verme hakkını, değeri 10 *pound*'un üzerinde olan evlerde oturanlarla sınırlayarak, sadece mülksüzleri değil, eskiden oy verme hakkı olan ve proleterleşme sürecine girmiş olan küçük zanaatkârları da politik toplumun dışına itmiş oluyordu.

Burjuvazinin bu başarısının gerisinde Sanayi Devrimi'nin birinci evresinde sermaye birikiminin yoğun olmaktan ziyade yaygın olması yatıyordu. Birçok bölge ve işkolunda işverenler, çırak ve kalfaları ile sürdürdükleri geleneksel ilişkilerin hâlâ hatırlandığı eski ustalardı. Burjuvazinin önerdiği reform tasarısının başarıya ulaşmasını sağlayan şey de, eski ustalarla kalfa ve çıraklar arasındaki, bu güven ilişkisi olmuştu. Henüz proleter olmanın ne anlama geldiğinin bilincine varamamış çırak ve kalfalar, ustaların yürüttüğü bir kampanyanın aynı zamanda kendi çıkarlarını da savunması gerektiğine inandılar. Gerçekten de reform tasarısının yasalaşmasını sağlamış olan liberal Whig hükümetinin ilk uygulamaları bu yanılsamaları destekleyecek nitelikteydi. 1833'te İskoçya, 1835'te İngiltere için kabul edilen belediye yasaları, hiç değilse yerel seçimler için, oy kullanma hakkını *Reform Bill*'in (Reform Tasarısı) öngördüğünden çok daha geniş kesimlere tanıdılar. 1833'de kabul edilen bir yasayla Britanya sınırları içersinde kölecilik ve köle ticareti yasaklandı.

Yoksullar Yasası

Ancak bütün bunlar yeni düzenin sınıfsal niteliğini gizlemeye yetmiyordu. Hükümetin kabul ettiği ve Britanya'daki çalışan sınıfların hayatını en doğrudan biçimden etkileyen tasarı, Speenhamland yasalarının hükümlerini yürürlükten kaldıran *Poor Law* (Yoksullar Yasası) oldu. Kuşkusuz, Speenhamland Yasaları, yürürlükte kaldığı sürece çalışanların yararına işlememişti. Bir yandan hayır şeklinde verilen paralar, açlığı ve sefaleti önlemeye yetmemiş, diğer yandan da bu yardımdan yararlanan işçilerin, bağımsız birer zanaatkâr olarak kendilerine duydukları saygıyı aşındırmıştı. Bütün bunlardan ötürü yalnızca sınai burjuvazisi tarafından değil, işçi önderleri tarafından da eleştiriliyorlardı. Ancak 1834'te kabul edilan *Yoksullar Yasası* işçi önderlerinin kaygılarını karşılamaktan çok uzaktı. Geçmişte Speenhamland Yasaları, bütün olumsuzluklarına karşın, bağımsız üreticilerin, açlıktan sürünmek pahasına da olsa, ücretli köleliğe direnmesini sağlamıştı. *Yoksullar Yasası* tam da bu direnci imkânsız kılmak üzere tasarlanmıştı. Bu yasa işsizlik yardımının, ancak *İşevleri*'nde (Workhouse) alınabileceğini öngörüyordu. Bunların işlevinin ne olması gerektiği konusunda ise yasa çok açıktı: Buralardaki sağlığı yerinde kişiler, "tembel ve kötü olanları uzakta tutacak bir disipline ve emek sürecine tâbi tutulmalıdırlar". İşsizliğin had safhaya varmış olduğu koşullarda bunun anlamı açıktı: *İşevleri*'nde açlıktan ölmenin kendisine tercih edileceği bir düzenin yaratılması gerekiyordu.

Çalışanlar *Bastil* adını verdikleri bu işevlerinin kurulmasına inatla direndiler; bir işevinin kurulmaya çalışıldığı her yerde, askerî birliklerle çatışma pahasına, inşaata saldırdılar; kimi yerlerde ilk işevinin kurulabilmesi, yasanın yürürlüğe girmesinden ancak otuz yıl sonra mümkün oldu.

Yoksullar Yasası bir anlamda, sanayi burjuvazisinin kendi kendine duyduğu güvenin bir ifadesiydi. Bu yasayla özel sermaye, işgücünü, toprak sahiplerinin ve onların geleneksel hayırseverlik anlayışlarının desteği olmaksızın denetleyebileceği inancını ifade etmiş oluyordu. Ancak parlamento reformunun çalışanları oy hakkından mahrum bırakması, neredeyse simetrik bir biçimde, işçiler arasında da sınıfsal bir özgüvenin kök salmasına yol açtı; 1832'yle birlikte eski ustalarla çırak ve kalfalar arasındaki her türlü köprü atılmış oldu. *Yoksullar Yasası*'nın çıkmasıyla aynı yılda kurulan *Grand National Consolidated Trades Union* (Birleşik Ulusal İşkolları

vett'in çektiği "Manevi Güç" yanlıları bu bildirinin barışçı yöntemle kabul edilebileceğini öne sürüyor, Lovett, "Biz devrimci savaşa benzeyebilecek her şeye karşıyız. Halkın bütün sınıflarının desteğini kazanmamız gerekir." diyordu. Buna karşılık Feargus O'Connor ve yandaşları şiddetten ve silahlı eylemden yanaydılar.

1838'de seçim reformu isteyen dilekçeyi hazırlayan Lovett, bir yıl sonra yapılan Chartist Kongre'de sekreterlik yapmasına rağmen, O'Connor va taraftarları karşısında geri adım attı. Bunun ardından meydana gelen ayaklanmadan sonra Birmingham'da tutuklanan Lovett, hapiste kaldığı süre içinde birlikte tutuklandığı John Collins ile, yayımından sonra O'Connor tarafından şiddetle eleştirilecek ve ihanet belgesi diye nitelendirilecek *Chartism: A New Organization of the People* (Chartizm: Halkın Yeni Bir Örgütü) adlı kitabı yazdı. Bir süre sonra da Chartist hareketten iyice uzaklaştı. 1841'da *The National Association for Promoting the Political and Social Improvement of the People* (Halkın Siyasal ve Toplumsal Gelişmesini Tanıtma Ulusal Derneği) adlı derneği kurdu ve işçiler için broşürler yazdı. 1876'da otobiyografisi yayınlanan William Lovett, 8 Ağustos 1877'de Londra'da öldü.

İngiltere'de Sanayi İnkılâbı

Özetlenerek bir bölümü sunulan bu yazı, Türkiye'de sosyalist hareketin önde gelen isimlerinden biri olan Reşat Fuat Baraner'in (1900-1968) 1944'te hapisanede iken eşi Suat Derviş'le birlikte, ders notu olarak hazırladığı 458 sayfalık kitabın taslağından alınmıştır. Baraner, 1950'de tahliye olduktan sonra metni basılmak üzere Kemal Sülker'e vermiş, ancak bir yıl sonra tekrar tutuklanınca, kitabın yayını gerçekleşmemiş ve elyazısı taslak, Sülker'de kalmıştır. Bu yazının yayınlanmasındaki amaç, Sülker'in izniyle, orijinal değeri olan bir belgeyi olduğu gibi vermenin yanısıra, çok uzun olmayan bir zaman dilimi içinde dilin nasıl bir değişime uğradığını da göstermektir. Baraner, kitabına metni destekleyen belgeler eklemiş, bunu da metinde göstermiştir.

Bugünkü Avrupa burjuva hükümetleri, kapitalizmden evvelki istihsal sisteminin ve eski nizamın içtimaî münasebetlerinin kati olarak yıkılmasının neticesi olarak teşekkül etmişlerdir. 18. asrın sonlarındaki iki değişiklik: İngiltere'deki sanayi inkılâbı ve Büyük Fransız İnkılâbı burjuva ictimai münasebetlerinin galibiyetini ve teşekkülünü icap ettirdi. Bunlardan birinde ekonomi, diğerinde de siyaset ağır basar. Fakat teknik inkılâbın siyasi ehemmiyeti, siyasi inkılâbın (1789 Fransız İnkılâbı'nın) teknik ehemmiyetinden az değildir. (...)

İNGİLTERE: KAPİTALİST İNKİŞAFIN İLK MEMLEKETİDİR

Niçin İngiltere'de ekonomik inkişaf diğer memleketlere nazaran daha seri olmuştur? Fakat herşeyden evvel şunu da kaydetmek lâzımdır ki, İngiltere her ekonomik inkişafta her zaman ileri safta bulunmamıştır. Daha 15. asırda İngiltere ekonomik sahada çok geri bir memleketti. İtalya diğer memleketlerden daha evvel kapitalist inkişaf yoluna girmişti. İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa bir asır boyunca İngiltere ile rekabet halinde idi. Ancak 16. asırda İngiltere büyük bir ekonomik devlet olarak sahneye çıkıyor ve 18. asrın ikinci yarısında bütün dünyada, kendi kapitalist hâkimiyetini kurmuş oluyor. Diğer Avrupa memleketleriyle mukayesesinde ekonomi cihetinden geri olan İngiltere'yi bilâhare hangi sebep o devlet üzerinde bu cihetten galip bir vaziyete getirmiştir? İngiltere ne suretle kapitalist inkişafın klasik memleketi haline geldi? Umumiyetle onun coğrafi vaziyeti ileri sürülmektedir. İngiltere'nin ada halinde olması, iklimlerinin mutedil olması, deniz limanlarının müsait oluşu. Vapur işleyecek şehirlere sahip olması onun kapitalist inkişafındaki sür'atinin sebepleri olarak gösterilir. Bazen buna "ırkî ve millî hususiyetler de", İngilizlerin sebatkâr ve kuvvetli oluşları da ilave ediliyordu. Fakat bütün bu sayılan sebepler 16. asra kadar kati bir rol oynamış değillerdir ve İngiltere'nin bugünkü manasıyla kapitalist bir memleket oluşu ancak 18. asrın sonundan itibaren başlar.

Demek ki, mesele İngiltere'nin ne yalnız coğrafi vaziyeti, ne de iklimlerinin müsait oluşu meselesi değildir. Bu zikredilen şartlar ancak Yenidünya keşfedildikten ve İngiltere dünya ticaretine girip müstemleke siyaseti takip etmeye başladıktan sonra müessir olmuşlardır. İngiliz kapitalizmi, ticaretten çıkardığı büyük kârların Avrupa ve bilhassa Asya memleketlerinin iş kuvvetini istismar ve servetini emmek suretiyle kuvvetlenmiştir. Dünya ticaretinin inkişafıyla beraber, diğer Avrupa memleketlerine nazaran İngiltere'nin 18. asırda istifade ettiği bazı hususiyetler de: Mesela memlekette lonca ve gümrük müesseselerinin ilgası, nisbetî burjuva serbestisi de onun inkişafında büyük rol oynamışlardır.

Aynı zamanda İngiltere'nin ictimai kuruluşu da onun ekonomik inkişafına müessir olmuştur. İşte İngiltere'deki muazzam sermaye ve iş kuvveti terakümünün esas sebeplerini harici amillerde değil, bunlarda aramalıyız.

İNGİLTERE TİCARETİNİN VE MÜSTEMLEKELERİNİN GENİŞLEMESİ

Sanayi kapitalizmi cemiyeti kuruluncaya kadar tüccar, istihsalin teşkilatçısı vaziyetinde idi. Onun için evvela 16. asırdan 18. asra kadar İngiltere'nin ticaret ve müstemlekelerdeki yayılış ve inkişafını tetkik etmeliyiz. Biz ticaretten bahsederken yalnız dahili ticareti değil, aynı zamanda denizaşırı memleketlerle yapılan ticareti de göz önünde bulunduruyoruz. (...)

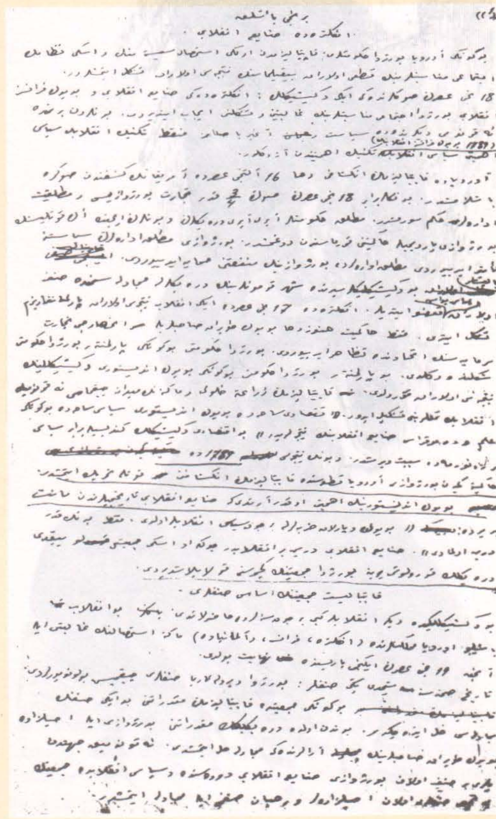
İngiltere'nin tarihi, onun müstemlekelerinin genişlemesi tarihidir. 18. asrın ortalarında İngiltere'nin başlıca pazarları onun müstemlekeleri idi. Onun ihracatının 1/3'ü oralara yapılıyordu. 1770'te Amerika Manchester mamulatının 3/4'ünü satın aldı. 1767'de yalnız Jamaika adası 1704'te bütün müstemlekelerin aldığı malların yekunu kadar mal almıştı. İngiltere'nin bu müstemleke kudreti de derece derece büyümüştü. (...) İngiltere'nin genişlemesinin onun ekonomik inkişafı üzerinde ne gibi tesirleri olur? "Onlar (müstemlekeler) hammadde tedarik etmek ve manifaktür emtiasını satmak için en iyi pazarlarda inhisarını temin ettiler." İşte onun için Fransız sanayicileri ve bunlarla beraber diğerleri de 18. asrın sonunda 19. asrın başlangıcında yaşama imkânı bulamadıklarından şikâyet ediyorlardı. İngiliz tüccarları hammaddelerin inhisarcısı haline gelmişlerdi ve onun için onların istihsali yüzde 40 ucuz oluyordu. Hatta yüksek gümrük vergisi (mesela yüzde 25, 30) koysalar dahi bu, Fransızlardan ziyade İngilizlerin menfaatine oluyordu. Bu rüchanlyet kapital terakümü için çok ehemmiyetli idi. Ve bu hususlar kapitalin inkişafını bilhassa teşvik etmişlerdir.

İNGİLTERE'DE ŞEHİRLERİN VE TEKNİKLE İŞTİGAL EDEN NÜFUSUN BÜYÜMESİ VE ARTMASI

(...) 1700'den 1750'ye kadar İngiltere nüfusu yüzde 18 artmıştı. Asrın ikinci yarısından sonra 1760'tan 1801'e kadar bu nispet yüzde 59'a çıktı. Bundan başka nüfus yükselişi memleketin sanayi cihetinden inkişaf eden mıntıkalarında meydana geliyordu. Mesela Lancashire'da 1700'den 1750'ye kadar nüfus yüzde 78, Yorkshire'da yüzde 52 arttı. Bu şehirler pamuk ve yün dokuma sanayiinin temerküz ettiği şehirlerdi. Halbuki daha ziyade ziraatle iştigal eden mıntıkalarda mesela Kent'te bu artış ancak yüzde 20 oldu. Nüfus ticaret şehirlerinde de artmıştı. Mühim bir ticaret limanı olan Liverpool'da 1685'te 4 bin kişi vardı, 1760'ta 32 bin kişi oldu, Manchester'da 6 binden 40 bine yükseldi. Halkın meslek itibariyle gruplaşması da meydana geliyordu. 17. asrın sonunda çiftçilikle iştigal edenler 4 milyon 275 bin kişi, ticaretle iştigal edenler 246 bin kişi, manifaktürle iştigal edenler 240 bin kişiydi. 1769'da çiftçiler 3 milyon, ticaretle iştigal edenler 700 bin, manifaktürle iştigal edenler 3 milyon oldu. Dördüncü bir grup, fakirler yoksullar grubu da meydana geldi, bunlar da 600 bin kişiydi. (...)

EL SANAYİİNDEN FABRİKAYA

İlk teraküm neticesinde sermaye ve iş kuvveti meydana çıktı. Bunlar sanayiin inkişafını hazırlayan ilk sebeplerdir. İngiltere sanayiinin esası ve başlıca şubesi olan yün sanayii daha 13. asırda bir nüve halinde mevcuttu. 14. asırda Flandre'den çuha yapmak sanatı gelmişti. Memleketin yün sanayiini ihtiva eden mıntıkalarına bu sanayiin ilk tohumlarını, 14. asırda Flandre'lerin muhacereti ekmiştir. Ziraatteki bir sürü tekamül, Hollanda'nın bu hususta İngiltere'ye yaptığı tesirler neticesi olmuştur. İngiltere'nin sanayi merkezlerinin inkişafı da ticaret şehirlerinin inkişafını destekledi. Mesela sanayi şehri olan Lancashire kendi inkişafını ticaret limanı olan Liverpool şehrinin inkişafı neticesi elde etmiştir. Para iktisadiyatı eski sistem istihsal usulünü parçaladı. Sanatkârlar ziraat işlerinden ayrıldılar. 14. ve 15. asırlarda mübadele inkişafının tesiri altında sanatkârların lonca sistemindeki teşkilatları dağıldı. Vaktiyle kendi yapan kendi satan sanatkâr şimdi yalnız müstahsil vaziyetinde kaldı. Bu küçük sanatkârlar arasından ayrılan bazı kimseler pazarların genişlemesi dolayısıyla müstahsilin malını müstehlike satmakla meşgul olmaya başladılar, bu suretle meydana gelen tüccar zümresi yavaş yavaş sanatkârın üzerinde hâkim olmaya başladı. Müstahsile emtiasını satmayı ve tüccara da istihsal ile meşgul olmayı meneden kanunlar neşredildi, fakat bu iki iş veyahut faaliyet bir noktada birleşti, tüccar istihsalin organizatörü olmaya başladı. (...) Köylülerin topraksızlaştırılması, bunların vaziyetinin temin edilmemesi ve loncaların tazyiki sanayii şehirden köye götürmüştü. Yalnız makine istihsalinin inkişafı neticesinde şehir tekrar endüstri merkezi haline gelmiştir. Vaktiyle köylü ailesi kendi hammaddelerinden, kendi istihsal vasıtalarıyla ve kendi kuvvetiyle, kendi evinde kendi istihlak eşyasını istihsal ediyordu. Bunu takiben sanayici-çiftçi kendi hammaddesini kendi istihsal ediyor ve kendisi ailesiyle beraber çalışarak iplik veya dokuma yapıyor ve onu bulunduğu yerin pazarında ya oradaki dükkâncıya yahut bunları toplayan tüccara satıyor. Nihayet hammadde ve ekseriya da istihsal aletleri tüccara ait bulunuyor (vesika 10) köylü ev sanayii 18. asrın ikinci yarısında İngiltere'de çok yayılmış bulunuyordu. (...)

Reşat Fuat Baraner'in eski harflerle kaleme aldığı kitabın "İngiltere'de Sanayi İnkılâbı" adıyla başlayan bölümünün ilk sayfası.

Sanayiin inkişafı ticaretin inkişafıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Bilhassa bu inkişaf yün istihsalinde gözükmektedir. 17. asrın sonunda İngiltere'de istihsal edilen yapağı 12 milyon koyun, 2 milyon paund sterlin kıymetinde

5 Britanya'da sınıf mücadeleleri

yün veriyordu ve bunlardan istihsal edilen dokuma da 7 milyon paund sterlindir. 1741'de 17 milyon koyun, 3 milyon sterlin kıymetinde yün veriyor ve onlardan hazırlanan dokumalar da 80 milyon sterlin tutuyordu. 1780'de 5 milyon paund yün, 13 milyon sterlin dokuma veriyordu. Bu inkişaf sanayiin diğer şubelerinde de gözüküyordu. Tüccar da alışverişi genişletince hem hammaddeler hem de istihsal vetiresi üzerindeki kontrolünü çoğalttı. (...)

İNKILÂBA KADAR İŞ VE SERMAYE

Makinenin zuhuruna kadar, (..) Köy sanatkârı kendi toprağını ekseriya kendi işliyordu. "Fabrikatör" bugünkü manasında değildi. Sanayiyle iştigal eden herkese bu ismi veriyorlardı. İşçiler aleyhindeki ezici kanunlar (14. ve 15. asırlarda) bilhassa köy işçilerine matuftu. Yüzlerce sene boyunca neşredilen kanunlar işsiz köylüleri ölümle veyahut esaretle tehdit ediyorlardı. (...) Hükümetin çıkardığı kanunlar, köylüyü büyük toprak sahipleri menfaatine çalışmaya mecbur ediyordu. Bu kanun, 18. asrın sonunda da fabrikatörlere iş kuvveti teminine yaradı. Hükümet gelirleri hesabına ve "gelirlerin seyri" olarak yaşayan fakirler İngiltere'de 19. asra kadar mevcuttu ve bunlar fabrikatörlerin talepleri üzerine derhal kendilerine verilirdi. Aynı zamanda sanatkâr ve ev sanayii arasında sermaye ile iş münasebetinde uzun zaman pederşahi münasebetleri kaldı, İctimai ihtilaflar henüz daha pek seyrekti. Makine hem bu münasebetleri hem de kışla halindeki fabrikaları değiştirdi.

MAKİNENİN MEYDANA ÇIKMASI

(...) Sanayiin kâfi bir derecede ilerlemiş bulunması manifaktür sistemin kurulması, vaktiyle bilhassa pamuk ve dokuma sanaylinde yapılan teknik tekamül ve burjuvazinin ekonomik menfaatleri İngiltere'de makinenin keşfini kolaylaştırmıştır. (...) Bu keşifler "parmaksız bükme makinesini" meydana getirdi. İşte işçi vetiresinin başlıca kısmı olan el işçiliğinin teknik tekamülü bu şekilde oldu. Nihayet bu keşifler teknik muharrik kuvvet üzerine de tesir etti. 1769'da J.Watt buhar makinesinin beratını aldı. Bu da ancak on altı sene sonra pamuk ve dokuma istihsaline tatbik edildi. Makine istihsali 19. asrın yarısında parladı. Fakat 19. asrın sonlarına doğru istihsalde teknik değişiklik başlamış oldukça da tekamül etmişti. Makine meydana çıkınca fabrikalar kurulmaya başladı. Mürekkep makinelerle buharlı, muharrik kuvvetlerin birleşen tesirleri altında ev sanayii işini fabrika sanayii işine tahavvül etti. Fabrika ve makine, istihsalin genişlemesine hudutsuz imkânlar hazırladı. Ve küçük el sanayiine istinat eden ev ve manifaktür ekonomisinin yapamayacağı içtimai değişiklik, ilk tohumlarını ekti.

İngiltere'de makinenin inkılâpcı ehemmiyeti 18. asrın sonlarında anlaşılmış oldu. Makine işçi istismarını artırdı. Ve kendisiyle beraber istihsale kadın ve çocuk sâyını da soktu. Makine emtianın istihsal için lâzım gelen iş zamanını kısalttı ve onları ucuzlattırdı, fakat o gününü uzattı, iş ücretini azalttı ve daimi işsiz ordusunu kurdu. Kapitalist cemiyetin buhranlarıyla beraber bütün bunlar iş kuvvetinin satıcısı olan işçinin vaziyetini kötüleştirdi.

Makinenin sayesinde istismarı artıran kapitalistler istihsal masraflarını azalttılar. Makine satın almak ve işletmesini techiz etmek için yaptığı masrafları kısa bir zamanda kapan kapitalist bu suretle kârını çoğaltmış oluyordu. Makine işçiyi kendi parçası yaparak geçmişin sanayi hevesini söndürmüştü. Onun için işçi ilk zamanlarda makineye düşman olmuştu. İşçiler kendilerini makinenin esiri yapan kapitalist sistemle değil de makine ile mücadeleye başladılar, fakat makine ve fabrika nihayet işçilerin bir araya gelmelerine şuur dereceleri yükselerek burjuvaziye karşı muvaffakiyetle mücadele etmelerine de imkân vermiş oldu. (vesika 11)

REŞAT FUAT BARANER

Sağda 1842 genel grevinin ilk eylemlerinden biri olan Stockport Fabrikasına saldırı. Solda Peel'in Tahıl Yasası'nı yürürlükten kaldırmasının ekmek fiyatlarının düşmesini sağlayacağını ifade eden bir Anti Tahıl Yasası Birliği karikatürü. Anti Tahıl Yasası Birliği Chartizm'le aynı yıl, 1838'de kurulmuştu. Engels iki hareket arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyor: "Çalışanlar, Tahıl Yasası'nın iptalinin kendilerinin çok az işine yararken burjuvaziye büyük avantajlar sağlayacağını farkettiler ve bu yüzden davaya kazanılamadılar. Sonra 1842 krizi geldi. Ajitasyon 1839'da olduğu kadar enerjikti. Ama bu kez bu krizden aşırı zarar gören zengin sınai burjuvazi de ajitasyona katıldı. Anti Tahıl Yasası Birliği (...) açıkça devrimci bir üslup benimsedi. (...) Daha önce Chartist önderlerin yapmış olduğu gibi şimdi bu burjuva önderler halkı ayaklanmaya çağırdı. (...) Kısacası, daha önce birbirine bir ölçüde yabancılaşmış olan iki radikal parti bir kere daha ittifak kurdu." 14 Şubat 1842'de Manchester'da yapılan bir toplantıda Tahıl Yasası'nın iptalini ve Ferman'ın benimsenmesini talep eden bir dilekçe kabul edildi. Tahıl Yasası İrlanda'daki büyük kıtlıktan sonra 1846'da kaldırıldı. Halk Fermanı'nın içerdiği talepler 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilemeden kaldı.

Sendikası) o güne kadar kurulmuş olan en geniş işçi örgütü idi ve açıkça düzen değişikliğini hedefliyordu. Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki bu kopuş siyasal kerte ile de sınırlı değildi. Daha 1825'te Owencı teorisyen William Thompson, Owen'ın yakın çalışma arkadaşı Anna Wheeler'la birlikte yazdığı *The Appeal of One Half the Human Race* (İnsan Irkının Yarısının Çağrısı) adlı kitapta kadın haklarını savunmuştu. Owen'ın kendisi 1835'te geleneksel aile kurumunu eleştiren bir kitap yazdı ve kitap 1840'a kadar dört kez yeniden basıldı. Bu teorik eleştirilere maddi düzeyde de, sanayileşmenin ve özellikle ev sanayilerinin cinsel roller arasındaki farkları ortadan kaldırıcı etkisi eşlik ediyordu.

Ancak bu dönemde giderek bağımsızlığını kazanmakta olan işçi hareketi çifte bir baskı altındaydı. Bir yandan, eski düzene karşı mücadelesini kazanmış olan sanayi burjuvazisi bütün gücünü işçi hareketini bastırmak için yoğunlaştırmıştı. İkinci sorunun etkisi ise daha karmaşıktı. 1830'lardan başlayarak sanayi kapitalizmi ve buna bağlı olarak çalışanların örgütlenmesi kabuk değiştirmeye başlamıştı. Bu dönüşüm beraberinde işçi sınıfı için yeni uyarlanma sorunları getirmekle birlikte, bir yandan da ifadesini Chartizm'de bulacak yeni ufuklar açıyordu.

Sanayi Devrimi'nin İkinci Evresi

1820'lerde başgösteren bunalıma sanayi burjuvasinin verdiği yegâne tepki siyasal olmadı. Sanayi Devrimi'nin birinci evresi Britanya'da hatırı sayılır bir sermaye birikimi yaratmıştı. Kâr oranları düşmekte olan kapitalistler, yatırım yapacak yeni alanlar aramaya başladılar. Madencilik ve özellikle demir-çelik sanayii doğal bir adaydı. Yeni buharlı teknoloji daha 18. yüzyılın sonunda bu alanda kullanılmaya başlanmıştı. Daha da önemlisi, demir-çelik sanayiinin ulaşım alanına yapabileceği katkılar, buharlı gemilerle kanıtlanmıştı. Ulaşım şebekesinin yaygınlaşması ise, piyasa darlığı sorununun aşılması anlamına geliyordu.

Demiryolları ve lokomotiften ilk kez maliyetleri düşürmek için Stockton'daki kömür madeni ile Darlington'daki demir üretme tesisleri arasında yararlanıldı (1825). 1830'da bunu, Manchester'a gıda taşımak için inşa edilen Liverpool-Manchester hattı izledi. Bu hattın kâr getirdiği görülünce bütün ülkeyi demiryolları ile ören projeler geliştirilmeye başladı. Bu yeni

yatırım alanına öylesine bir sermaye akını oldu ki, 1836-37 yılları "küçük demiryolu cinneti" olarak nitelendi. (Asıl "büyük" demiryolu cinneti ise 1846'da yaşanacaktı.)

Sanayi Devrimi'nin iki evresi arasındaki farklar dokumacılıkla demir-çelik sanayiinin ürünleri arasındaki farklarla ilişkilendirilebilir. Dokumacılığın aksine demir-çelik sanayii bir üretim malları sanayiidir; bu yönüyle, bu alandaki gelişmeler demir-çelik ürünlerinden (ya da bunların ikame edebileceği ürünlerden) yararlanan diğer bütün işkollarındaki üretim sürecini de dönüştürür. Britanya'nın toplam ihracatında sermaye mallarının payı 1827-29'da yüzde 8.7 iken, 1840-42'de yüzde 11.3'e, 1857-59'da ise yüzde 22'ye çıkmıştır. Yani, 1860'lara doğru toplam ürün ihracatının beşte birini makine, teçhizat ve işlenmiş demir sağlıyordu. Demir-çelik sanayiini dokumacılıktan ayıran önemli bir diğer fark, gerektirdiği ilk finansmanın büyüklüğüdür. Sanayi Devrimi'nin birinci evresini mümkün kılan sermaye, genellikle, arkadaşlık ve akrabalık gibi gayrı resmî ilişkiler aracılığıyla sağlanıyordu. Demir-çelik sanayiinin gerektirdiği sermayenin büyüklüğü, hem bankacılığın hem de sermaye piyasasının (borsaların, anonim şirketlerin vb.) gelişmesine yol açtı. İlk kez 1804'te kurulan tasarruf bankalarının sayısı, 1817'de yetmişe, mudi sayısı ise 1830'da 378 bin kişiye ulaştı. Kısacası Sanayi Devrimi'nin ikinci evresi, yalnızca yeni teknoloji ve üretim süreçlerinden doğrudan doğruya etkilenenlerin hayatını dönüştürmekle kalmadı. Bir yandan demiryolları mesafeleri kısaltır, dünyanın ölçeğini, hayatın temposunu değiştirirken, diğer yandan bankaların yarattığı küçük tasarrufları değerlendirme imkânı, birbirleriyle hiçbir zaman görüşmemiş, hiçbir somut ilişki kurmamış insanların kaderlerini sıkı sıkıya birbirine bağladı, belki ilk kez tek bir dünyadan sözedilebilmesini mümkün kıldı.

Chartizm

17 Eylül 1838'de Londra'da İrlandalı bir hatip 30 bin kişilik bir kalabalığa şöyle sesleniyordu: "Halk demiryollarının dehasına yaraşır, buhar enerjisiyle hareket eden, havagazı lambalarının ışınları ile aydınlatılmış bir anayasa istiyor." Konuşan hatip Feargus O'Connor'dı ve sözlerini çalışan sınıfların yüzyıl başından beri katettikleri mesafenin bir simgesi olarak değerlendirmek mümkün. Londra'da *People's Charter*'ı (Halk Fermanı) onaylamak için toplanmış olan 30 bin kişi, geleneksel bir hayat tarzının ayrıcalıklarını savunmak için değil, sırf çalışan insanlar oldukları için biraraya gelerek, kendi emeklerinin ürünü olduğunu bildikleri modern bir dünyaya sahip çıkmak üzere toplanmış insanlardan oluşuyordu. *Halk Fermanı* parlamentoya yöneltilmiş altı talepten ibaretti: Eşit seçim bölgeleri, milletvekili seçilme hakkı için mülkiyet koşulunun kaldırılması, bütün yetişkin erkekler için oy hakkı, parlamento seçimlerinin her yıl yapılması, gizli oy ve milletvekillerine ücret ödenmesi. Oldukça masum görünen bu taleplerin kabul edilmesi, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki kutuplaşmanın had safhaya varmış olduğu dönem koşullarında, bir toplumsal devrim anlamına gelirdi.

Chartizm'in Birinci Evresi

Halk Fermanı Londra'daki *Workingmen's Association*'ın (İşçiler Derneği) önderlerinden William Lovett tarafından kaleme alınmıştı. Robert Owen'ın da fahrî üyesi olduğu derneğe yalnızca işçiler gerçek üye olabiliyordu. Bir eğitim ve araştırma grubu gibi faaliyet gösteren derneğin 1836 yılında hazırladığı ve daha sonra *Ferman*'da yeralacak talepleri içeren rapor geniş yankı uyandırdı. Bunun üzerine 1837 yılı boyunca, Londra'daki radikal parlamenterler ve diğer işçi önderleri, dernek üyeleriyle birlikte toplantılar düzenleyerek raporu tartıştılar. *Halk Fermanı* bu tartışmaların sonucu olarak kaleme alındı ve 8 Mayıs 1838'de yayınlandı. Amaç *Ferman*'ı çok imzalı bir dilekçe halinde parlamentoya sunmaktı.

Ancak, nerdeyse yayınlanır yayınlanmaz *Ferman* bütün Britanya'yı devrimci bir durumun eşiğine getirdi. Glasgow'da 28 Mayıs'ta düzenlenen gösteriye, 40 bando ve 200 bayrak ve afiş eşliğinde 200 bin kişi katıldı. İngiltere ve İskoçya'nın bütün bölgelerinde benzer ölçeklerde mitingler yapıldı, toplanması kararlaştırılan Konvansiyon için delegeler seçildi. Bu mitingler sırasında işçi sınıfı hareketi içerisinde kadınların bağımsız örgütlenmesinin ilk tohumları da belirmeye başladı. *Ferman* yalnızca erkekler için oy hakkı talep ettiği halde, çeşitli şehirlerde kadınlar radikal politik birlikler kurdular. *İşçiler Derneği* önderlerinden Henry Vincent, Batı İngiltere'de yalnız kadınlardan oluşan 4 bin kişilik topluluğa bir konuşma yaptı.

İlk Bölünmeler

Bu kadar kitlesel bir hareketten beklenebileceği gibi Chartizm çok kanatlı ve heterojen bir hareketti. 12 Temmuz 1839'da *Ulusal Dilekçe*'nin parlamentoya verilmesi ile sonuçlanan birinci evrede hareket içinde farklı önder ve örgütler tarafından temsil edilen dört eğilim vardı. Bu eğilimler çoğunlukla hedeflenen şeyin aynı olduğunu varsayıyor, kendilerini kullanılacak araçlar temelinde ayrıştırıyorlardı. Tayin edici ayrım çizgisi, hedefe varmak için fiziki gücün (*physical force Chartism*) kullanılmasının meşru mu sayılması yoksa manevi güçle (*moral force Chartism*) mi yetinilmesi gerektiğiymiş gibi görünüyordu. Ancak hareket içerisinde bu ayrımın birbirinden çok farklı olabilen toplum tasarılarını barındırdığı ortaya çıktı.

İşçiler Derneği: *Ferman*'ın yazılmasına önayak olan bu örgüt, bir anlamda, örgütlü işçi hareketinin birikim ve tecrübesini temsil ediyordu. Bu yönüyle gücünü daha ziyade Owenci

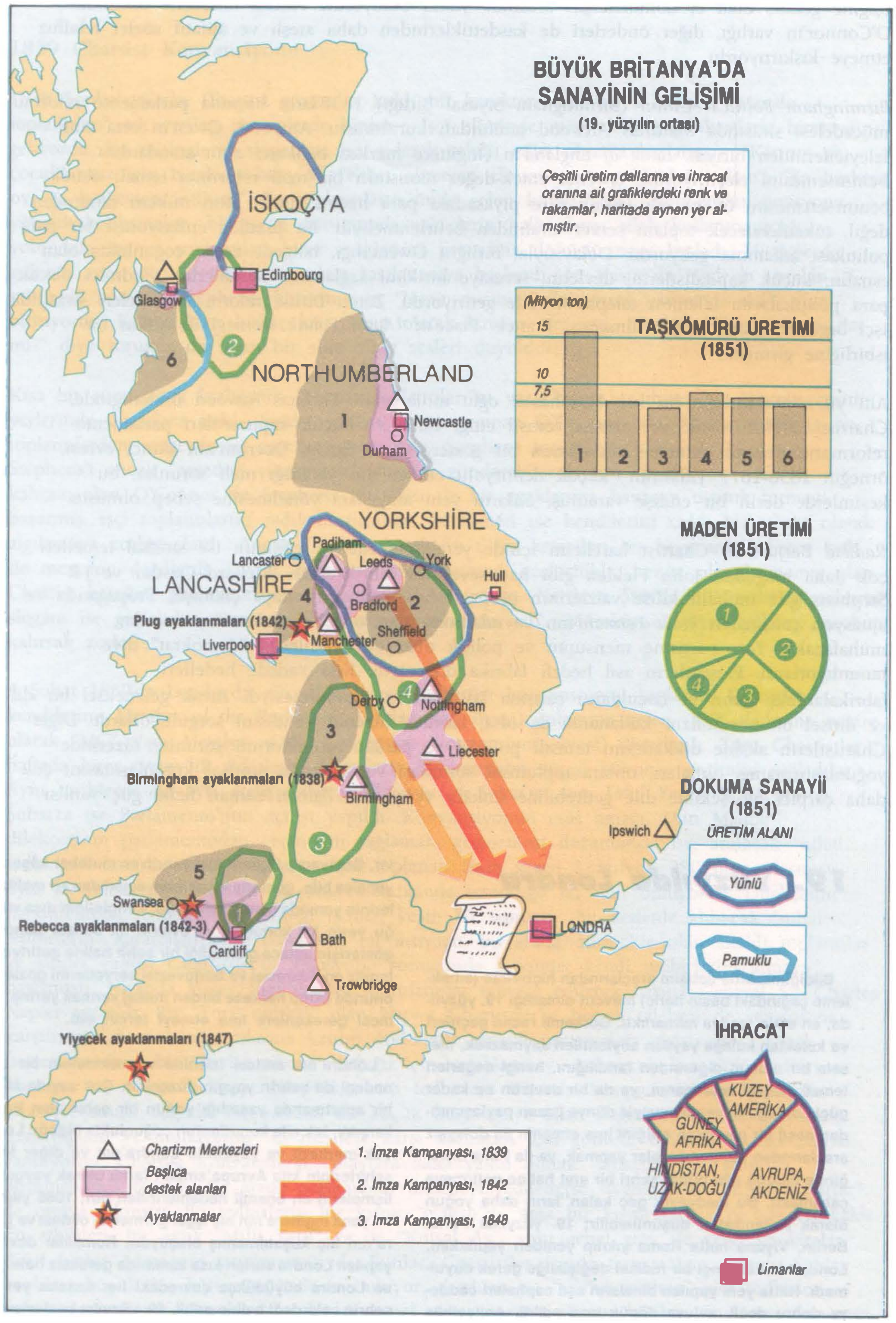

HARNEY, GEORGE JULIAN (1817-1897)

Chartist harekatın sol kanadını temali eden önderlerden biri olan George Julien Harney, 17 Şubat 1817'de İngiltere'de Deptford'da doğdu. Chartist hareket içinde ilk kez sosyalist görüşleri savundu. Mücadeleye başladığı yıllarda *London Democratic Association* (Londra Demokratik Derneği) adlı kuruluşun önde gelen isimlerinden biri oldu. Bu örgüt, işçi hareketi içinde sol kanat temalicilerinin yeraldığı bir kuruluştu. Harney, 1841 ve 1847'de iki kez parlamentoya aday olduysa da seçilemedi..

1848'de, 2 milyondan fazla imzalı dilekçenin parlamentoda reddedilmesinden sonra hareketin, daha sağlam bir temele oturması için mutlaka sosyalist düşünceyle ilişki kurmasını ve mücadeleye katılan işçilerin yalnız İngiltere'deki eylemle sınırlı kalmamalarını, diğer ülkelerdeki işçilerle de dayanışmaya girmelerini savunmaya başlayan Harney, bu görüşlerini Marx ve Engels'ten etkilenerek biçimlendirdi. Harney, Chartist hareketin yalnızca bir demokrasi mücadelesi olmadığını aynı zamanda sosyalist bir öz kazanmasını istiyordu. 1845-50 arasında O'Connor'un yayımladığı *Northern Star*'ı (Kuzey Yıldızı) yönetti. Bu yıllarda Marx ve Engels'le tanıştı. Özellikle Enternasyonal'in ilk yıllarında Marx'a yardımcı olan Harney, daha sonra bu ilişkisini keserek ortak çalışmalardan uzaklaştı. Bundan sonra etkinliği azalan George Harney, işçi sınıfı hareketinden koparak 9 Aralık 1897'de Richmond'da öldü.

İngiltere'nin sanayileşme haritası incelendiğinde merkezden Londra'dan, uzaklıkla sanayileşme tarzı arasında ilginç bir ilişki gözlenir. İngiltere'nin güney-batısındaki Carnwall, adanın en eski tarım merkezlerinden biridir ve 19. yüzyılın birinci yarısında burada sanayileşme neredeyse yok denecek kadar azdır. Böylesi bir toplumsal yapıdan bekleneceği gibi, bu dönemde toplumsal mücadelelerin aldığı biçim, geleneksel yiyecek ayaklanmalarıdır. Sanayileşmenin ise kuzeye doğru çıktıkça, yoğunlaştığı görülür. Çorapçılık ve dantelcilik gibi geleneksel imalâtların yoğun olduğu Notinghamshire, Luddist hareketlerin ilk kez ortaya çıktığı yerdir. Yörenin çehresi, demir-çelik sanayiinin gelişmesi ile köklü bir biçimde değişti. Sanayi Devrimi öncesi İngiltere'nin en önemli işkolu olan pamuklu dokumacılığın merkezi Lancashire ise kelimenin tam anlamıyla Sanayi Devrimi'nin doğum yeridir. Haritada Chartist ayaklanmalarla sanayileşmenin yoğunluğu arasında yakın bir ilişki olduğu görülüyor. Belki bir istisna, dokuma sanayiinin hiç bulunmadığı Galler bölgesidir (haritada Swansea ve kuzeyi). Bu bölgede oldukça geleneksel bir ayaklanma biçimi olan Rebecca'nın Kızları ayaklanması ile Chartizm arasında, hiç değilse, önderlik düzeyinde yakın ilişkiler kuruldu. İkinci bir istisna ise kömür madenlerinin yoğun olduğu Northumberland yöresinde Chartist hareketliliğin nispeten sönük olmasıdır. Bu, kömür madenlerinde çalışanların, örgütlü işçi sınıfı içindeki, kökeni feodal döneme dayanan marjinal konumuna işaret eder. Madencilerin militan bir işkolu halini alması daha ileri bir döneme ait bir olgudur.

olan önderliğin örgütleyici ve arabulucu yeteneklerinden alıyordu. Taraftarları genellikle vasıflı işçiler ve Londralı zanaatkârlar arasındaydı. Ancak Londra Mitingi'ne katılanların azlığının da gösterdiği gibi, sınıfsal hareketin öncülüğü Londra'nın zanaatkârlarından kuzeyin yeni proletaryasına doğru kaymaya başlamıştı.

Londra Demokratik Derneği: Bronterre O'Brien ve Julian Harney tarafından, açıkça *İşçiler Derneği*'nin ılımlılığını ve seçkinliğini eleştirmek üzere kurulmuş olan ve fiziki güç kullanılmasını en net bir şekilde savunan bu dernek Chartizm'in en entelektüel ve enternasyonalist kanadını temsil ediyordu. O'Brien Fransız Jakobenizmi'nden etkilenmiş, Buonarotti'nin *Babeuf'un Eşitler Komplosu* kitabını İngilizce'ye çevirmiş, Robespierre'in hayatı üzerine bir kitapçık yazmıştı. Harney ise, Marat'ya benzetiliyor, düşmanları tarafından Marat rolü oynamaya çalışmakla suçlanıyordu. Dernek, bu dönemde hareketin en etkili yayın organı olan *The Northern Star*'ın (Kuzey Yıldızı) yayın yönetmeni ve Chartizm'in uzun tarihinin en karizmatik önderi olan Feargus O'Connor'la ittifak yaptı.

Yaptıkları fiziki güç çağrısı en çok yeni sanayi bölgelerinde artık tamamen tasfiye edilmenin

eşiğine gelmiş olan el dokumacıları arasında yankı buluyordu. Ancak harekette özellikle O'Connor'ın varlığı, diğer önderleri de kasdettiklerinden daha ateşli ve ajitatif sözler telaffuz etmeye kışkırtıyordu.

Birmingham Political Union (Birmingham Siyasal Birliği) 1830'ların başında parlamento reformu mücadelesi sırasında Mattihas Attwood tarafından kurulmuştu. Attwood, Owen'in orta sınıf izleyicilerinden biriydi. *Bank of England*'ın (İngiltere merkez bankası) altın standardını benimsemesini eleştiriyordu. Owencı emek-değer teorisinin bir mali reformun temeli olarak benimsenmesini öneriyordu. Buna göre piyasadaki para hacmi eldeki altın miktarı tarafından değil, tüketilebilecek toplam servet tarafından belirlenmeliydi. Bu pratikte enflasyonist bir para politikası anlamına geliyordu. Dolayısıyla, Birliğin Owencılığı, bölgede zaten çoğunlukta olan esnafın, küçük kapitalistlerin, devletin, sermaye birikimi sağlamada kendilerine yardımcı olacak para politikalarını izlemesi taleplerini dile getiriyordu. Zaten Birlik, reform mücadeleri sırasında işçi örgütleri arasında yer almamış. Francis Place'ın *Ulusal Politik Derneği* ile yakın bir işbirliğine girmişti.

Altı yıl sonra Birliğin bu kez Mattihas'ın oğlu milletvekili Thomas Atwood önderliğinde, Chartist hareket içinde yer alması, temsil ettiği esnaf ve küçük kapitalistleri parlamento reformunun tatmin etmemiş olduğunun bir göstergesiydi. Sanayi Devrimi'nin ikinci evresi, örneğin 1836-1877 yıllarının "küçük demiryolu cinneti"nin yarattığı malî sorunlar, bu kesimlerde derin bir endişe yaratmış, onların yeni arayışlara yönelmesine sebep olmuştu.

Radikal Burjuvalar: Chartist hareketin içinde yeralan dördüncü eğilimin ise sınıfsal temelleri çok daha muğlaktı; John Fielden gibi hayırsever bir fabrikatörün, Richard Oastler ve J.R Stephens gibi muhalif kilise vaizlerinin propagandaları sonucu ortaya çıkmıştı. Propaganda ve ajitasyon çalışmaları *Halk Fermanı*'nın yayınlanmasından önceye uzanan bu insanlar, muhafazakâr *Tory* partisine mensuptu ve politik düzeyde kendilerini "demokrat" diye tanımlıyorlardı. Eleştirilerin asıl hedefi fabrika düzeniydi. Kısa vadede hedefleri fabrikalardaki kadın ve çocukların çalışma koşullarının düzeltilmesiydi ancak geleneksel bir dil ve dinsel bir sembolizm kullanarak da olsa, fabrika düzenin kendisini sorguluyorlardı. Diğer Chartistlerin aksine dikkatlerini temsili politika ve parlamento reformu sorunları üzerinde yoğunlaştırmamış olmaları, onlara toplumsal sorunları ve dönemin sınıfsal kutuplaşmasını çok daha çarpıcı bir şekilde dile getirebilme imkânı veriyordu. Zaman zaman fiziki güç yanlısı

1842'de kendiliğinden gelişen grevlerle devrimci Chartizm'in buluşması, Britanya'da sınıf mücadelesinin en sıcak anını temsil eder. Bu dönemden donra devrimci Chartizm'in yenilgisi, Britanya işçi sınıfının yeni bir sendikal model çerçevesinde örgütlenmesinin zeminini hazırladı.

19. Yüzyılda Londra

Bildiğimiz kitle iletişim araçlarından hiçbirinin (emekleme çağındaki basın hariç) mevcut olmadığı 19. yüzyılda, en etkin medya mimarlıktı. Görkemli resmî geçitleri ve kulaktan kulağa yayılan söylentileri saymazsak, mesela bir ulusun diğerinden farklılığını, hangi değerleri temsil ettiğini anlatmanın, ya da bir devletin ne kadar güçlü olduğunu ve dolayısıyla dünya pazarı paylaşımından nasıl bir pay talep ettiğini ima etmenin en dolaysız araçlarından biri anıt-binalar yapmak, ya da Paris örneğinde olduğu gibi bütün şehri bir anıt haline getirmeye çalışmaktı. Bu medyayı "geç kalan"ların daha yoğun olarak kullandıkları düşünülebilir; 19. yüzyılda Paris, Berlin, Viyana hatta Roma yıkılıp yeniden yapılırken, Londra'da herhangi bir radikal değişikliğe gerek duyulmadı. Hatta yeni yapılan binaların asıl cepheleri caddeye doğru değil, avluya dönük inşa edildi. Anıtsallığa yönelik bir-iki bina da kıta Avrupa'sındaki örneklerin yanında çok soluk kaldı.

19. yüzyıl Avrupa başşehirleri içinde okunaklı bir mesajı olmayan belki de tek şehirdi Londra. Herhangi bir Londralı Manş Denizi'ni geçer geçmez kendisini çok değişik bir ortamın beklediğinin farkındaydı. Eğer Londra yaygın, domestik, ahlakçı, bireyci, pragmatik, Protestan ve Baconcu ise, mesela Paris yoğun, anıtsal, Katolik ve Kartezyendi. Londra'dan bakıldığında rasyonalist bir despotizmin ürünü gibi gözüküyordu.

19. yüzyıl Londra'sı, yekpare bir mesaj iletmekten çok, tercihlerini dışa vuracak konumda olan Londralıların çoğu zaman birbirleriyle bağdaşmayan imgelerinin, arzularının bir bileşkesini yansıtıyordu. İngiliz aristokrasisi için asıl konut kır malikanesiydi. Ailenin statüsünün ve gücünün yansıtıldığı, dolayısıyla en büyük harcamaların yapıldığı yer, herkesin gözünün uzağındaki konutlar, Grasvenor Square gibi şehrin en muteber köşesinde yer alsa bile, gösteriş ve görkem açısından kır malikanelerinin yanında sönük kalıyordu. Zenginliğin dışa vurduğu yerin kır konutları ve evlerin içi olması Londra'yı gösterişin ustaca gizlendiği bir şehir haline getiriyordu. İngiliz aristokrasisi ve burjuvazisi servetlerini gözlerinin önünde akıtıp herkese birden mesaj vermek yerine, görmesi gerekenlere ima etmeyi tercih etti.

Londra'nın anıtsal izlenimi vermemesinin bir diğer nedeni de şehrin yaygın düzenidir. Çok sayıda ailenin bir apartmanda yaşadığı yoğun bir şehir olan Paris'e karşılık, tek aile konutlarının çoğunlukta olduğu Londra çok merkezli ve yaygındı. Londra'nın ve diğer İngiliz şehirlerinin kıta Avrupa'sından farklı olarak yaygın gelişmelerinin en önemli nedenlerinden biri, 1066 yılından bu yana İngiltere'nin hiç işgal görmemiş olması ve Londra'nın hiç kuşatılmamış oluşuydu. Romalılar devrinde yapılan Londra surları kısa zamanda gereksiz hale geldi ve Londra büyüdükçe çevredeki her kasaba yeni bir şehrin çekirdeği haline geldi. 19. yüzyılın başlangıcında Londra'nın en yakın çevresindeki şehirler arasındaki surlar ortadan kalkmış, tek bir şehir meydana gelmişti. O yüzden Londra, mesela Paris gibi bir tek şehirden farklıdır, bir şehirler toplamıdır. Londra'da birçok yerde bu küçük şehirler birbirlerinden sadece bir caddeyle ayrılır, ama özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında bu şehirlerden her birinin, diğerinden tamamen bağımsız bir yerel yönetimi vardı. Yaklaşık 60 şehrin oluşturduğu bu bütünlüğün içinde iki şehir sivrildi, asıl Londra ticaret merkezi, Westminster da hükümet merkezi haline geldi. Bu iki şehir arasındaki ilişkiler o kadar formeldi ki asıl Londra'da oturan kral ya da hükümet üyeleri Londra'ya geldikleri zaman, eskiden şehrin kapısının bulunduğu yerde belediye başkanı tarafından törenle karşılanır, yabancı liderler gibi saygı görürler ve artık mevcut olmayan kapının anahtarını kabul ederlerdi. Merkezî hükümetin hiçbir surette müdahale edemediği, kendi yerel yönetimlerinden başka kimseye söz geçirtmeyen 60 kadar küçük şehirden oluşan Londra 1855'e kadar merkezî planlamadan çok uzaktı. Yeni kurulan metropoliten yönetimin de yetkileri sınırlı kaldı ve şehir yönetimi şumları pek hesaba katmadan düzenlenen 60 bağımsız birimin yanyana gelmesinden oluştu. Londra'nın çok merkezliliğinin en önemli nedenlerinden biri de toprak mülkiyetinin yapısıdır. 1855'te Metropolitan Board of Works kurulduktan sonra da önemli ölçüde Londra'ya asıl biçim veren büyük toprak sahiplerinin aldıkları kararlar olmuştur. Avrupa'daki diğer şehirlerden farklı olarak Londra küçük parsellere değil, büyük arazi parçalarına bölünmüştür. Londra geliştikçe ve tarım alanları imara açıldıkça, tıpkı tarımda olduğu gibi, toprak bölünmemiş, asıl Londra ve çevresindeki arsaların kontrolü az sayıda ailenin elinde toplanmıştı. Arsaların satılmayıp çok uzun dönemler için (99 yıl gibi) kiraya verilmesi bir yandan şehrin gelişiminin kaderini toprak sahibi ailelerin eline bırakırken, bir yandan da 19. yüzyılda birçok şehirde rastlanan vahşi arsa spekülasyonlarını frenlemiştir. Önce atlı omnibüslerle, sonra banliyö trenleri ve atlı tramvaylarla *suburb* (altkent) ulaşım kolaylaştıkça, şehir yaygınlaşmış ve Londra'nın çevresinde caddeler boyu önü bahçeli iki katlı evler oluşmuştur.

Londra'da Paris'tekine benzer anıtsal caddelere pek rastlanmadı. 1880'lerde kralın emriyle açılan ve kısmen krallık topraklarından geçen Regent Street belki bunun tek istisnasıdır. Denetimini başka kuruluş olmadığından Ormanlar ve Bahçeler Müdürlüğü'nün yaptığı Regent Street ve çevresindeki binalar, o sıralar Paris'teki her şeyden daha muhteşemdi, fakat Regent Street bir daha tekrarlanamadı. Şehrin yaygınlığı ve güçlü bir merkezî düzenlemenin olmaması yüzünden Londra'da Paris'e göre daha karmaşık bir yollar şebekesi oluştu. Londra caddelerinin ayırt edici özelliği belki de bu kadar çeşitli oluşlarıydı. Bu çeşitliliğin bir göstergesi, mesela Paris'te yolları anlatmak için 3-4 kelime varken (*rue, avenue, boulevard* ve çok daha seyrek rastlanan *cours*), Londra'da 19. yüzyılda yolu anlatmak için en az 60 kelimenin oluşudur (*street, road, way, place, terrace, row, avenue, broadway, lane, grove, drive* gibi). Yolları anlatmak

Chartistlerin dilini kullanmaktan, halkı silahlanmaya çağırmaktan çekinmiyorlardı.

1839 Chartist Konvansiyonu

1838 Sonbaharı'nda, Chartist gösteriler farklı bir karakter kazanmaya başladı. "Meşale toplantıları" adı verilen mitinglerde binlerce işçi ellerinde meşaleler ve pankartlarla biraraya geliyordu. Bu mitinglerin sloganları ise giderek tehdit edici olmaya başlamıştı: "Karınız ve çocuklarınız için bıçakları bileyin", "Kılıcı olmayan elbisesini satıp bir kılıç alsın", "Ya herkese oy, ya herkesten intikam". Bu toplantıların önde gelen konuşmacısı Stephens'ın ajitasyona yönelik konuşmaları, bir isyan durumunda askerlerin halka karşı silah kullanmayacağı yolundaki inancı, toplantıları birer ayaklanma provasına dönüştürmeye başladı. Mitinglerde giderek artan ölçüde silahlı insanlara rastlanmaya başlandı. 14 Kasım'da Hyde'da yapılan mitingde konuşan Stephens, konuşmasını "Hazır mısınız, silahlarınız yanınızda mı?" diye bitiriyordu. Kalabalıktan birkaç kişi cevap olarak havaya ateş etti. Stephens "Hepsi bu kadar mı?" diye sorunca da uzun bir süre silah sesleri duyuldu.

Kısa bir süre sonra kraliçenin "Meşale toplantıları"nı yasaklayan bir duyurusu ülkenin çeşitli yerlerinde duvarlara asıldı. Şiddet yanlısı olarak tanınan O'Connor bile, *Northern Star*'da bu toplantılardan vazgeçilmesi çağrısını yapıyordu. Stephens tutuklandığında ise O'Connor Stephens'i ancak "cesedini çiğneyerek" sürgüne gönderebileceklerini söylüyordu. 1838'in kahramanları O'Connor ve Stephens idi. İkisi de bir ayaklanma havasını uyanık tutmayı başarmış, işçi toplantılarını radikalleştirmişler, hükümeti ise kendilerini ciddi bir tehdit olarak algılamaya zorlamışlardı. Ancak Chartist hareketin diğer kesimleri bu heyecanlı gidişten pek de memnun değillerdi. Lovett, Stephens ve O'Connor'ı acelecilikle, henüz olgunlaşmamış olan Chartist hareketi parçalanmaya sürüklemekle suçluyordu. *Northern Star*'da dile getirilen uzlaşma sloganı ise geçici bir süre için iki tarafı da memnun etti: "Mümkünse barışçı yoldan, mecbur kalırsak zorla."

4 Şubat 1839'da Londra'da elli dört delegeli Chartist konvansiyonu toplandı. Delegeler kendilerine *Member of the Parliament* (parlamento üyesi) anlamına gelen "MP" ifadesine nazire olarak "MC", yani *Member of the Convention* (konvansiyon üyesi) diyorlardı. Tüm Chartistler haftada birer penny'lik aidatlarla delegelerin konvansiyon süresi boyunca geçimini sağladılar. Aynı tarihlerde iki ayrı açılış daha yapılıyordu: 4 Şubat'ta *Anti Tahıl Yasası Birliği*'nin, 5 Şubat'ta ise Parlamento'nun açılışı yapıldı. Konvansiyonun esas amacı, "Altı Madde" dilekçesinin parlamentodan geçmesini sağlamak, geçmemesi durumunda ise, alınacak "nihai tedbirleri" kararlaştırmaktı. Dilekçe için toplanan imza sayısı 1 milyon 280 bine ulaşmıştı; öyle ki, dilekçedeki imzalar uç uca eklendiğinde uzunluğu iki mili buluyordu. Dilekçenin parlamentoda reddedilmesi hemen hemen kesin bir sonuçtu; bu nedenle alınacak "nihai tedbirlerin" kararlaştırılması daha acil bir ihtiyaçtı. Bu arada, sürmekte olan silahlı toplantılar ve şiddet yanlısı Chartistler'in ajitasyonu sonucunda hükümet kendi tedbirlerini almaya başlamıştı. Nisanda kuzey İngiltere'deki garnizonlar takviye edilerek başına General Sir Charles Napier getirildi. Bir "Tory radikal" olan Napier Chartistler'in birçok talebini de sempatiyle karşılıyor, Chartist toplantılarına katılıp önderlerle siyasal tartışmalara girişiyordu. Ancak herşeyden önce bir "devlet adamı" olduğu için, ayaklanmayı önleyecek her türlü tedbiri alacağını da açıkça belirtiyordu. Hükümetin tedbirleri "Chartist sempatizanı" bir generalin tayiniyle sınırlı değildi: Bir yandan da küçük burjuvaziye silah dağıtılıyor, halka "hayatını, özgürlüğünü ve mülkiyetini" Chartistlere karşı koruması için gönüllü birlikler kurma çağrısı yapılıyordu. Chartist Konvansiyon, "olaylara daha yakın olmak" amacıyla, 11 Mayıs'ta Birmingham'a taşındı. Bu arada parlamento dilekçeyi reddederse uygulanacak "nihai tedbirler" de ortaya çıkmıştı. Bu tedbirlerin bir kısmı "olağan"dı, ama bir kısmı büyük ölçüde radikaldi. En etkilileri, bir aylık "Milli Tatil" ya da "Kutsal Ay", yani genel grev ile vergi ve kiralar dahil hiçbir ödemenin yapılmamasıydı. Bunlar, Chartistler içinde tartışmalara yolaçtı. Şiddet yanlıları büyük bir bölümünü etkisiz buluyor, ılımlılar ise "silaha sarılma" gibi tedbirleri kabul etmiyorlardı. Ortada yalnızca bir genel grev önerisi kalmıştı ki, bu genel grev boyunca işçilerin geçiminin nasıl sağlanacağı konusunda en küçük tedbir bile alınmamıştı.

Dilekçenin parlamentoda görüşülmesi geciktikçe, Chartist saflardaki gerginlik arttı. Konvansiyon, oturumlarına 1 Temmuz'a kadar ara vererek ülke çapında ajitasyon faaliyetlerini artırmaya başladı. 1 Temmuz'da, Birmingham Valisi toplantıyı yasaklama kararı aldı. Bu karar üzerine çıkan çatışmalarda, aralarında Konvansiyon delegelerinin de bulunduğu 80 kişi tutuklandı. Ülkenin çeşitli yerlerinde bu tasarrufu kınayan gösteriler yapıldı ve bir kınama bildirgesi yayınlayan gözaltına alındı; Birmingham'da sıkıyönetim ilan edildi. 12 Temmuz'da Atwood, parlamentoda dilekçeyi savundu. Dilekçe kısa bir tartışmadan sonra 235'e karşı 45 oyla reddedildi. Konvansiyon'un kararlaştırdığı "nihai tedbirlerin" hiçbiri uygulanamadı. Genel grev çağrısı oldukça gönülsüz ve örgütsüz olarak yapıldı ve hiçbir geçerliliği olmadı. Kendi iç çekişmeleri yüzünden inisiyatifini yitiren Chartist hareket, burjuva parlamentosunun bir tek oylaması sonucunda ilk büyük tarihsel yenilgisini almıştı. Bu yenilgiyi bir ayaklanma denemesi izledi. Newport ayaklanmasının ne ölçüde örgütlü bir ulusal çaplı ayaklanma girişimi olduğu kesin değil. O'Connor'ın (tüm şiddet yanlısı lafzına karşın) ayaklanmayı engellemeye çalıştığı biliniyor. Büyük olasılıkla yerel bir eylem olarak başlayan ayaklanmanın önderleri, giderek ulusal çaplı bir isyanın başlayacağını umuyorlardı. Ancak örgütsüzlük ve iletişimsizlik ayaklanmanın daha ilk evresinde başarısızlığa uğramasına yolaçtı. Galli Chartist

için böyle linguistik farklılaşma olmasına rağmen, Parislilerin caddeye verdikleri ağırlığı Londralılar evlerine verdikleri için, caddelerin cazibesi yoktu. Sadece en yoksul semtlerde bir cadde kültürü varoldu; polis sokakta dolaşanları hep şüpheli şahıs olarak değerlendirdi, sokak kültürünü kriminal bir alt kültür olarak gördü. Sokaklarda avare dolaşmak anlamına gelen Fransızca *flaneur* kelimesi İngilizce'ye iki türlü çevrilebilir; biri *stroll* ki parkta ya da ormanda gezmek, diğeri *loiter* ki şehirde dolaşmaktır ama çok daha gayrı meşru anlamlar taşır.

Anıtsal mimari bir gücün ebedîliğini simgeleyen bir mesaj, şehrin dokusundan bir kopuştur. Kapitalizme erken geçmiş olmanın avantajlarından yararlanan İngiliz burjuvazisi nasıl gelişkin bir devlet aygıtına gerek duymadıysa, bu tür ideolojik göstergelerden de yararlanmadı. Kendi iktidarını süreklileştirmek için geleneksel söylemlerden, kısmi mekanizmalardan yararlandı; kendi farklılığını, yeniliğini gizledi. Ancak 19. yüzyılın birinci yarısı boyunca Britanya neredeyse sürekli olarak bir devrimci durumun eşiğindeydi. 1830'lara kadar kırlarda neredeyse sürekli bir savaş yaşandı. 1830'lardan başlayarak şehirlerde proletarya yalnızca politik düzeni değil bütün hiyerarşik toplumsal ilişkileri, aile kurumunu tehdit eden bir eylemlilik içine girdi. Kısmen buna tepki olarak yüzyıl ortasından başlayarak burjuvazinin başvurduğu kentsel mekanizmaların niteliğinde bir değişme gözlenir. O güne dek başlıca hedeflerinden biri kraliyetin gücünü sınırlamak olan burjuvazi, birden kraliyet çevresinde şaşaalı bir sembolizm ve teoriler dizisi geliştirmeye koyulur. Bütün kitle iletişim araçları "Victorian" ahlakı diye anılan, alabildiğine baskıcı bir davranışlar kalıbının yaygınlaştırılması için seferber edilir. Mimariye gelince... Onca zamandır uzak durulmuş olan anıtsal üsluptan serbestçe yararlanılmaya başlanır; yeni tren istasyonları ve bankalar kapitalizmin ebedîliğini ilan eden tapınaklar olarak inşa edilir.

BURAK BOYSAN

önderlerden Henry Vincent, Newport'un Monmouthshire kentinde hapiste bulunuyordu ve hapiste işkence gördüğüne dair söylentiler yaygınlaşmıştı. Newport Chartistleri John Frost önderliğinde Vincent'i kurtarmak amacıyla biraraya geldiler. Önderleri olan Frost, bölgede daha önce sulh hakimliği ve belediye başkanlığı yapmıştı. Üç grup halinde toplanan isyancılar, 3 Kasım gecesi Monmouthshire'dan altı mil ötedeki Risca köyü yakınında toplandılar. Ancak kötü hava şartları ayaklanmanın planlandığı biçimde yürümemesine neden oldu. İsyancılar kente ancak hava aydınlandıktan sonra girebildiler ve Westgate Oteli'nde mevzilenen polis ve askerî birliklerin ateşiyle karşılaştılar. Uzun süren bir çatışmadan sonra 14 ölü ve 40 yaralı bırakarak geri çekildiler. Yaralılardan 10'u daha sonra öldü. Yenilginin ardından 125 kişi tutuklandı. Frost ölüme mahkûm oldu, cezası sonradan müebbet sürgüne çevrildi. İngiltere'ye ancak 17 yıl sonra dönebildi.

Chartizm'in İkinci Evresi ve 1842 Genel Grevi

1839 tutuklamaları, sonucunda, Chartizm'in hemen hemen tüm önde gelen isimleri (Herney dışında) hapse düşmüş, zaten belirgin bir örgütsel yapısı olmayan hareket dağınıklığa itilmişti. 1839 boyunca ılımlı-şiddet yanlısı, manevi güç-fiziksel güç gibi terimlerle ifade edilen bir farklılaşmayı yaşayan Chartist önderler, giderek daha ince politikalarda da ayrı düşmeye başladılar. Hapiste geçirilen aylar kimi önderlerin yılgınlığa düşmesine, çoğunun ise siyasal konumlarını yeniden değerlendirmesine yol açtı. Taylor hapiste öldü. Lovett ise umudunu yalnızca eğitime bağlamış uzlaşmaz bir ılımlı olarak çıktı. O'Connor şiddet yanlısı retoriğini korumakla birlikte, oldukça oportünist politikalara bel bağladı. Bu ayrışmalar sonucu ortaya iki farklı örgüt çıktı. İngiltere'nin çeşitli bölgelerinde kurulan yerel *Charter Birlikleri*'nden 23 delegenin 20 Temmuz 1840'ta Manchester'de toplanmasıyla *National Charter Association* (Ulusal Charter Derneği) kuruldu. Esas olarak O'Connor'ın güdümünde olan *Ulusal Charter Derneği*'nin önde gelen amacı, parlamentoya yeni bir dilekçe sunmak ve herkese oy hakkını elde etmekti. Chartist önderlerin hapisten birer birer çıkmaları, büyük kitle toplantılarına sahne oldu. Chartizm 1839 yenilgisinin üzerinden daha bir yıl geçmeden yeniden önemli bir güç haline gelmeyi başardı. 1842'ye gelindiğinde birliğin 400'den fazla şubesi, 50 bine yakın üyesi vardı.

1841 seçimleri Chartizm içinde önemli bir yol ayrımına yolaçtı: Hangi parti desteklenmeli? "Liberal" *Whig*'ler tarafından sayısız kereler oyuna getirilen *Chartistler*, oylarını *Whig*'lere vermek istemiyorlardı, ama diğer seçenek, Chartist taleplerinin tümüne temelden karşı olan *Tory*'lerdi. *Whig*'lerin radikal eğilimli olanları 1839'da Chartist dilekçeyi desteklemişlerdi; bu da Londralı *Chartistler*'in *Whig*'lere her şeye rağmen olumlu yaklaşımına yol açıyordu. O'Connor'ın *Tory*'leri destekleme çağrısı Chartizm içindeki en önemli örgütsel kopuşu başlattı. O'Brien ve diğer Chartist önderler, O'Connor'ın *Tory*'lerden para aldığını iddia ettiler. 1842'de Lovett, Vincent ve O'Brien, Birmingham'lı bir sanayici olan Joseph Sturge'ün kurduğu *Herkese Oy Hakkı Birliği*'ne katıldılar. Böylece Chartizm'in altı temel talebini savunan iki örgüt ortaya çıktı: Oportünist O'Connor'ın önderliğinde, ancak işçi sınıfı ağırlıklı *Ulusal Charter Derneği* ve ilkeli ancak orta-sınıf ağırlıklı *Herkese Oy Hakkı Birliği*.

Charter Birliği'nin bu kez 3 milyon 317 bin 702 imzayla parlamentoya sunduğu dilekçe benzer bir sonuçla, bu kez 287'ye karşı 49 oyla reddedildi. *Chartistler* bu kez "nihai tedbirler" uygulamaya kalkışmadılar. Ama zaten ülkeyi etkisi altına alan ekonomik bunalım, işçilerin kendiliğinden eylemi biçiminde gelişen bir genel grevi gündeme getirmişti. 1842, kıtlık, ekonomik çöküş ve ithal buğdaya konan ek vergi yüzünden pahalılaşan ekmek nedeniyle huzursuzluğun tırmandığı bir yıl oldu. Ülkenin her yanını saran grev dalgası çoğunlukla kendiliğinden ve örgütsüz bir biçimde çıkmıştı. Manchester, Lancashire ve Yorkshire'dan sonra İskoçyalı maden işçileri de greve katıldılar. Manchester'de işçiler greve katılmayan fabrikaların buhar kazanlarının drenaj tapalarını açarak fabrikaları çalışmaz hale getirdiler. Bu nedenle bu yöredeki olaylar *Plug Riots* (Tapa İsyanları) olarak adlandırıldı. O'Connor başlangıçta *Northern Star*'da grevleri *Anti Tahıl Yasası Birliği*nin bir provokasyonu olarak değerlendirdi ve karşı çıktı. Ancak grev, Chartist önderlerin inisiyatifinin ötesinde sürdü. *Chartistler* genel greve zorunlu olarak sahip çıktılar. Sendikalarla ortak eyleme gittiler ve greve siyasal bir görünüm kazandırmayı hedeflediler. "Charter yasalaşıncaya kadar işi bırakın" 1842'nin temel Chartist sloganı oldu. Ancak ülke çapında bir ayaklanmayla sürdürülmedikçe genel grevin başarıya ulaşma şansı çok azdı. Açlık, grevi kendiliğinden sona erdirdi. *Chartistler* bu kez de kendi inisiyatiflerinin dışında gelişen bir genel greve önderlik etmek zorunda kalmışlar, grevle birlikte yenilmişlerdi. Grevin sonucunda 1500 işçi hapse atıldı. 79 kişi ise sürgüne gönderildi. 1842 sonunda *Ulusal Charter Derneği*'nin *Herkese Oy Hakkı Birliği* ile uzlaşma çabaları da sonuçsuz kaldı ve gücünü büyük ölçüde yitiren *Chartist* hareket örgütsel birliğini de sağlayamadı.

Eylül 1843'te Birmingham'da toplanan Chartist Konferans, parlamentoya üçüncü bir Chartist dilekçe sunmayı kararlaştırmanın yanısıra, O'Connor'ın "toprak reformu" tasarısını uygulamaya koymayı kararlaştırdı. Aynı konferansta Chartizmin beş yıldır sürdürdüğü şiddet yanlıları-ılımlılar tartışması da çözüme bağlanıyor, "fiziksel güç" anlayışı bir yana bırakılıyordu. 1843-1847 yılları arasında *Chartistler*, O'Connor'ın toprak reformu projesini hayata geçirmek için uğraştılar. Önce *Chartist Kooperatif Toprak Derneği* adıyla kurulan örgüt, daha sonra *Ulusal Toprak Şirketi*'ne dönüştü. Kapalı ve kendine yeterli bir tarım kollektifi kurmayı amaçlayan şirket bir süre sonra zarar eden bir işletmeye dönüştü. O'Connor zimmetine para

Britanya'da parlamenter sistemin yozluğu ilk kez 1830'larda eleştirilmeye başlanmadı. Bir delegenin oyunu almak için verilen bir ziyafeti gösteren William Hogarth'ın bu resmi, ressamın bu konuda yaptığı sayısız resimlerinden biridir. 1697'de doğan Hogarth'ın hayatı, zanaatlardan bazılarının güzel sanatlara doğru evrilmesinde ve güzel sanatların "demokratikleşme"sinde önemli bir evreye tekabül eder. Yoksul bir öğretmen ve matbaa işçisinin oğlu olan Hogarth, 1764'te öldüğünde hatırı sayılır bir servet ve şöhret sahibiydi. Ancak İngiliz resim geleneği onun eleştirel ve gerçekçi üslûbunu izlemedi.

1845'teki büyük kıtlık sırasında Amerika'ya göç etmekte olan İrlandalılar. Daha 17. yüzyılda İrlanda'ya, daha sonra sömürgelerin çoğunun ortak kaderi olacak olan bir toprak mülkiyet sistemi dayatılmıştı. Aşiret ve klan düzeninin ortak mülkiyet sistemi çökertilmiş, yerine toprakların, onlara karşı hiçbir yükümlülük duymayan yabancıların elinde toplandığı plantasyonlar kurulmuştu. Bu sistemde toprak sahibi, sahip olduğu topraklarda yaşamıyor, hatta çoğunlukla İngiltere'de oturmaya devam ediyordu. İrlanda'nın yerli nüfusunun katolik olması da, yabancı, protestan toprak sahipleri ile mülksüz, katolik köylüler arasındaki kutupsallığı derinleştiriyordu. Bu koşullarda, toprak sahipleri, geçimlik tarımı koruma kaygısı hissetmeden, tarımı hızla ticarîleştirdiler ve hatta giderek çoğu yerde tek ürün -patates- ekimine yöneldiler. Öte yandan önce siyasal baskılar, 18. yüzyılın sonundan itibaren ise serbest ticaret rejimi yerel zanaatlarla birlikte ülkenin tarımdışı olası bütün gelir kaynaklarını kuruttu. Böylelikle sahne 1845'in büyük trajedisine hazırlanmış oldu. O yıl patatese musallat olan bir hastalık, ürünün büyük bir kısmının yokolmasına yol açtı. Kaçabilen Amerika'ya kaçtı. Kaçamayıp açlıktan ölenlerin sayısı bir milyona yaklaştı. Bu felaket o zamana kadar Tahıl Yasası'nı savunan Sir Robert Peel'i, Yasa'yı iptal etme konusunda ikna etti ve aynı zamanda Chartizm'in üçüncü dalgasının İngiltere'yi sarmasında etkili oldu.

geçirmekle suçlandı, daha sonra bir Meclis Araştırma Komisyonu tarafından aklandıysa da şirket kapandı. *Chartist* hareketin son büyük eylemi üçüncü dilekçenin parlamentoya sunulmasıydı. 1847'de O'Connor, *Tory*'lerle ittifak yapıp Nottingham'dan parlamentoya seçilmeyi başarmıştı. Aynı yıl Ernest Jones ve George Julian Harney de milletvekilliğine adaylıklarını koydular. *Chartistler* parlamenter yöntemlere giderek daha fazla önem vermeye başlamışlardı.

1848 Avrupa'da devrim yılıydı. İngiltere Avrupa'dan gelen siyasal göçmenlerin de etkisiyle kısa sürede kıtayla aynı atmosferi solumaya başladı. *Chartistler* "fiziksel güç" tartışmasına geri döndüler, bu kez karşılarında Fransa ve Almanya gibi somut örnekler ve bu tecrübeleri şahsen yaşamış insanlar vardı. Üstelik bu devrimci hareketlerin militanları kadar teorisyenleri de Londra'da yaşamayı seçiyorlardı. Aynı yıl içinde Chartizm'in kitle etkinliği tırmanışa geçti. Chartist toplantıları için gereken büyüklükte kapalı salon bulunamamaya başlandı.

Mart 1848 başlarında Londra ve Glasgow'da iki büyük kitle eylemi meydana geldi. İşçiler polis ve askerlerle çatıştılar. "Ya emek ya devrim" sloganı ilk kez bu olaylarda atıldı. *Chartistler* işçi sınıfının önderliği konumunu yeniden kazanma şansını elde etmişlerdi. Ancak bu olaylar da Chartizmi bir anlamda fenersiz yakalamıştı: Ellerinde "Altı Madde" dilekçesi dışında hiçbir eylem programı yoktu ve o maddelerden biri de (gizli oy maddesi) dilekçeden çıkarılmıştı. O'Connor'ın bu hareketliliğe cevabı parlamentoya üçüncü bir dilekçe sunmak oldu. Bu dilekçe için 6 milyon imza toplandığı iddia ediliyordu. 10 Nisan, eylem günü olarak kararlaştırıldı. 10 Nisan'da Kennington Common'da büyük bir miting düzenlenecek, dilekçe kalabalıkla birlikte Westminster'e götürülerek parlamento üyelerine sunulacaktı. Hükümet Londra'da olağanüstü tedbirler aldı. Waterloo'nun muzaffer komutanı Wellington Londra'yı "ayaktakımına karşı" koruma görevini üstlendi. Mitinge katılan insan sayısı konusunda 25 binden 250 bine kadar değişen tahminler var. Toplantı yapıldı, fakat polis kalabalığın meclis binalarına kadar yürümesine izin vermedi. O'Connor konuşmalardan sonra mitingi dağıttı, dilekçeyi kendisi parlamentoya götürerek teslim etti. Parlamento komisyonu imzaların çoğunun sahte olduğunu iddia etti. Gerçekten de birçok mükerrer imzanın yanısıra "Kraliçe Victoria", "Punch" (bir ingiliz kukla oyunu karakteri) gibi imzalar da vardı. Sonuçta imza sayısının 2 milyon olduğu söylendi ve parlamento dilekçeyi 15'e karşı 224 oyla reddetti. Bu fiyasko, bir hareket olarak Chartizm'in sonunu ilan ediyordu.

Chartizm tüm varlığı boyunca işçi sınıfından kaynaklanan bir hareket olmuş, ancak programını çok sınırlı siyasal taleplerle çizmişti (Altı Madde). İşçi sınıfı talepleri hiçbir zaman Chartizm'de programatik ifadelerini bulamadılar; bu yüzden kendiliğinden işçi eylemleri ile Chartist politika hiçbir zaman gerçek anlamda çakışmadı. Chartist önderlerin aralarındaki tartışmalar, gerçek tartışmalar olamadı: Genel grevin hiçbir koşulu yokken "ulusal bayram" tartışmaları yapıldı, kendiliğinden ortaya çıkan bir genel greve ise Chartist önderler muhalefet ettiler, neden sonra peşine takıldılar. Ancak 1848'den sonra, Jones ve Harney gibi radikal *Chartistler* Marksizmin etkisinde kalarak İngiliz radikal sosyalist hareketini canlı tuttular ve daha sonra da 1. Enternasyonal içinde İngiliz işçi sınıfı hareketinin önemli bir rol oynamasını sağladılar.

Amerikan İç Savaşı

Birleşik Devletler'de ilk Birikim: 1790-1860

Güney'de Plantasyon Köleliği

ABD'deki plantasyon *köleliği*, kapitalist dünya pazarına tabi kılınmış kapitalist olmayan bir üretim biçimiydi. Kölelik 17. yüzyılda dünya pazarındaki genişleme sonucunda ortaya çıktı. İngiliz tüccarlar hem Karayib'lerde hem de Kuzey Amerika'da koloni kentlerinin oluşmasını ve şeker, pirinç, çivit ve tütün gibi dünya pazarına yönelik ürünlerin ekimini teşvik ettiler. Güney kolonilerinde bu ürünleri yetiştiren plantasyon sahipleri, önceleri "sözleşmeli hizmetkârlar" (Amerika'ya göçmeleri ve geçimlerinin sağlanması karşılığında belerli bir süre çalışmaya zorlanan "bağımlı" ücretli emekçiler) çalıştırdılar. 1650 ve 1660'larda Avrupa'nın artan tütün talebi, plantasyon sahiplerini tütün üretimi hacmini büyütebilmek için çalışma temposunu artırmaya, sözleşmeli hizmetkârların kontrat sürelerini uzatmaya ve elkonmamış toprakları işgal etmeye zorladı. Hizmetkârların plantasyon sahiplerinin saldırısı karşısındaki direnişi 1676'da Virginia'da Bacon İsyanı'yla sonuçlandı. Sözleşmeli hizmetkârlık, 1670'lerin sonunda, eski hizmetkârların işgal edilmemiş topraklara küçük toprak sahipleri veya kiracı çiftçiler olarak yerleşmeleriyle birlikte çöktü. Plantasyon sahipleri dünya pazarına yönelik tütün üretimi için alternatif bir emek kaynağı buldular: Hayatları boyunca plantasyon sahiplerinin yasal mülkü olacak, köleleştirilmiş siyah Afrikalılar.

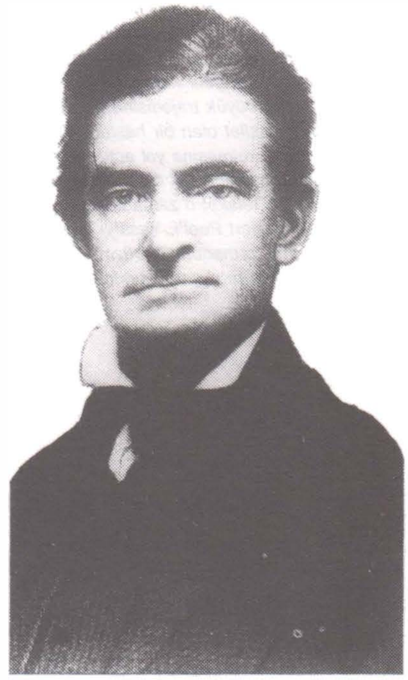
1780'lere gelindiğinde, tütüne talebin dünya çapında azalması ve birinci ABD burjuva devriminden (1776-1789) sonra İngiliz pazarında gümrük muafiyetlerinin kalkması, Güneyli plantasyon sahipleri için bir kârlılık krizi yarattı. Çoğu, topraklarını küçük çiftliklere bölmeye başladılar. Bazıları kölelerini gönüllü olarak serbest bıraktılar. İngiltere'de pamuklu dokumacılığın sınai kapitalist üretimindeki büyük gelişme, işlenmemiş pamuğa muazzam bir talep yaratarak, ABD'de köleliği yeniden canlandırdı. 1794'de çırçır makinasının bulunması, çok zahmetli olan pamuk tohumlarının liflerden ayrılması işlemini makinalaştırarak, pamuk ekimi ve plantasyon köleliğinin ABD'nin güneyine yayılmasına imkan tanıdı. ABD'deki pamuk üretimi, sadece 1794 ile 1807 yılları arasında yılda 203 tondan 30 bin tona yükseldi. Plantasyon köleliği, Güneyi iç savaş öncesinde ABD'nin sınai olarak en geri bölgesi haline getirdi. Köleci üretim biçimi, toplumsal işbölümünün ve sanayi için "iç pazar"ın gelişmesini geciktirdi. Teknik icatları engelledi, plantasyonlarda makina, alet ve diğer üretim araçlarına duyulan talebi ciddi şekilde sınırladı. Bu durum, başarılı bir sanayileşme süreci için hayati önemi olan üretim aracı üreten sanayilerin gelişmesine kesin sınırlar koydu. Ayrıca, toprak sahiplerinin plantasyonları yiyecek, giyecek ve aletler açısından "kendine yeterli" hale getirme çabaları, köleliği meta dolaşımından daha da fazla tecrit etti ve Güney'deki köleci olmayan tarım üzerinde çok zararlı etkileri oldu. Hububat üretimlerini arttırmaya çabalayan özgür çiftçilerin pamuk plantasyonlarında çok küçük bir pazar bulmaları, küçük çiftçilerin meta üretimi dışında kalma eğilimlerini kuvvetlendirdi.

Plantasyon köleliğinin coğrafi olarak yayılması, 1837-41 mali bunalımı öncesinde ABD'de kapitalizmin gelişmesini teşvik eden bir unsurdu. ABD'nin İngiltere ve Avrupa'yla yaptığı pamuk ticareti, ABD lehine bir ticaret dengesi yaratarak ve ABD'li tüccarların İngiliz ve Avrupa para sermayesini ithal etmelerini mümkün kılarak Kuzeyli tüccarların muazzam servet biriktirmelerine fırsat verdi. Güney'de ticari köleliğin yaygınlaşması kuzeydoğudaki tüccarları banker ve yatırımcılardan oluşan bir "mali aristokrasi"ye dönüştürdü ve batıda ticaret sermayesinin yeni, spekülatör bir kesiminin ortaya çıkmasına fırsat verdi. İngiltere'den gelen kredi, hem ABD bankacılık sistemini hem de arazi, meta ve taşımacılık alanlarındaki spekülasyonu güvence altına aldı.

Sanayi kapitalizminin 1837 bunalımının ardından ticari aile çiftçiliğinin gelişmesi temelinde ortaya çıkışı, köleliğin coğrafi olarak yayılmasını ABD'de kapitalizmin gelişmesi önünde bir engel haline getirdi. Plantasyon köleliğinin uzak batıya yayılmasının, sanayi sermayesinin genişleyen iç pazarını boğarak bu bölgelerde tarımsal küçük meta üretiminin gelişmesini bastırması kaçınılmazdı. 1840 ile 1850'lerin "uzlaşmaz çatışması"nın temeli, köle sahiplerinin köleci toplumsal emek biçimini yaygınlaştırma ihtiyacı ile sanayici kapitalistler ve küçük burjuva çiftçilerin batıdan köleliği kaldırma ihtiyaçları arasındaki çelişkidir.

Kırsal Küçük Meta Üretimi

ABD'nin güneyinde, aile fertlerinin emeğini kullanan bağımsız çiftçiler, 17. yüzyılda kolonilerin oluştuğu dönemden itibaren tarımsal üretimi çok az sayıda ya da hiç ücretli emek kullanmaksızın örgütlemişler ve büyük bir çoğunluğu, 17. ve 18. yüzyıl boyunca verdikleri yaygın mücadeleler yoluyla toprak sahiplerine karşı kira yükümlülüklerinden kurtulmuşlardı. 18. yüzyılın aile çiftliklerinde meta üretimi yapılıyordu. Bağımsız çiftçiler arasında, kendini eldeki toprak mülkiyeti farklılıklarında ortaya koyan bir sınıf farklılaşması baştan başa tüm Kuzey kolonilerinde yaşanıyordu.

BROWN, JOHN (1800-1859)

Başlatmış olduğu ayaklanma ile siyahların kurtuluş hareketine öncülük eden John Brown, 9 Mayıs 1800'de ABD'nin Connecticut eyaletinde Torrington kasabasında doğdu. Siyahların haklarını ilk çalışmaya başladığı günden beri savunan Brown, püriten bir aileye mensuptu. Yıllarca ABD'nin çeşitli eyaletlerinde dolaşarak çiftçilik, yün ticareti, koyun ve toprak alım satımı yaptı. 1849'da New York'ta North Elba'da köleciliğe karşı olan Gerrit Smith'in bağışladığı topraklara yerleşti. Burada kalabalık ailesini geçindirmek için çiftçilik yaparken, bir yandan da siyahların yaşama koşullarına tanık oluyor ve köleciliğe karşı mücadele etmeyi planlıyordu.

1845'te yerleşmeye yeni açılan Kansas Eyaleti'ndeki toprakların paylaşımı nedeniyle çiftçilerle tarım işletmecileri arasında çıkan çatışmalar John Brown'un buraya gelerek ayaklanma girişimlerini başlatmasına neden oldu. Bölgeye silah ve cephane yüklü arabayla gelip, Osawatomie'ye yerleşen Brown, 1855'te beş oğlu ile birlikte köleciliğe karşı mücadele eden kuvvetlere katılarak, kısa bir süre içinde hareketin fiili önderi oldu. Köleciliği savunan güçlere karşı gerilla savaşı biçiminde yürütülen bu eylem devam ederken, 21 Mayıs 1856'da Kansas'taki Lawrence kentinin kölelik taraftarları tarafından yakılarak, yağma edilmesi ayaklanma sürecini hızlandırdı. Bunun üzerine Brown'un önderlik ettiği gerilla grupları misillemeye girişerek, Pottawatomie Deresi yakınlarında bir kasabaya baskın düzenlediler. Bu baskından sonra yörede adı efsaneleşen John Brown, bir süre sonra kaçak kölelerle birlikte Virginia'ya gitti. Amacı kaçak kölelere sığınacak bir yer temin etmekti. Bunun için girişimlere başlayarak, 1858'de Ontario'da Chatham şehrinde köleciliğe karşı beyazların da katıldığı bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda kendi hazırlamış olduğu geçici bir anayasa kabul edildi. Aslında Brown

6 Amerikan İç Savaşı

John Stewart Curry'nin bir duvar resminde canlandırmış olduğu John Brown, kölecilere ve köleciliğe karşı silahlı mücadeleler ve ayaklanmalar örgütlemişti. Kansas'daki köle tacirlerinin çetelerine karşı sürdürdüğü amansız savaşlar ile bir destan kahramanı haline gelen Brown, Ekim 1859'da yakalanıp aralıkta asılmıştı.

kağıt üzerinde kurulan bir devletin de başkomutanı olmuştu. Bu hareket ABD'de köleliğe karşı olan güçler tarafından olumlu karşılanarak onaylandı Hatta daha önce Brown'a toprak bağışlayan Gerrit Smith ile daha birçok beyazın desteği sağlandı. Gerçekte John Brown'un amacı bir genel ayaklanma başlatmaktı. Nitekim, bir yıl sonra, 1859'un Yaz'ında Virgina-Maryland sınırında bulunan Harpers Ferry'deki Federal cephaneliğin yanında bir çiftlik kiralayarak karargâhını kurdu. Beyazların yanısıra siyahların da bulunduğu grup toplam 23 kişiydi. Aralarında Brown'un 3 oğlu ile 2 damadı vardı. Esas amacı Federal Hükümet'in cephaneliğini basıp, silahları kölelere dağıtarak, ayaklanmayı başlatmaktı. Sonunda 16 Ekim 1859 gecesi ani bir saldırıyla cephaneliği ele geçirdi. Hemen ardından adamlarının bir bölümünü yöredeki diğer çiftliklere göndererek oradaki kölelerin ayaklanıp, efendilerini rehin almalarını istedi. Kısa sürede bölgede 60'a yakın köle sahibi kişi rehin alındı. Brown ise baskının ertesinde günboyu yerel milislere karşı direndi. Ne var ki, bir gün sonra Washington'dan gelen deniz piyadeleri karşısında dayanamadı ve ağır yaralı olarak ele geçti. Bu arada çatışma sırasında 2 oğlu ile 8 adamı da öldürülmüştü. Charlestown hapisanesine konulan John Brown, yargılanacağı mahkemeye sedye ile getirildi. Köleleri ayaklandırma, adam öldürme ve devlete ihanet suçlarından idama mahkûm edilen Brown, 2 Aralık 1859'da asıldı.

Kendisi bir beyaz olmasına rağmen siyahların kurtuluş hareketine önderlik eden John Brown'un eylemi daha sonraki birçok ayaklanmanın da habercisi oldu. Marx, John Brown'un idam edilmesinden sonraki ayaklanmalarla Çarlık Rusyası'ndaki köylü ayaklanmalarını dönemin en önemli toplumsal olayları olarak nitelendirir.

Kırsal meta üretiminin gelişmesine rağmen, kendi başına örgütlenmiş meta üretimi 18. yüzyılda henüz "piyasa mantığı"na tabi olmamıştı. Kırsal üreticiler henüz hem *gerekli* hem de *artı* ürünlerini satmıyorlardı. Kendi yiyeceklerinin büyük bir çoğunluğunu üreten Kuzeyli çiftçiler, mahsullerinin ancak yüzde 40 ilâ yüzde 50'sini pazarlıyorlardı. Çiftliğin erkekleri ve yerel demirciler üretim araçlarını (çiftlik gereçleri) üretirken, kadınlar diğer yaşama gereksinimlerini (giyim, yiyecek, kap-kacak vs.) üretiyorlardı. Bu durum 18. yüzyılın sonlarında çok dar bir iç pazarın oluşmasına neden oldu.

1780'lerde ortaya çıkan ve 1830'ların sonlarında gücünün doruğuna ulaşan ticaret sermayesi, aile çiftliklerini "piyasa kuralları"na tabi kılan temel toplumsal güçtür. Yönetici sınıfların hegemonik fraksiyonu olarak ortaya çıkan ticaret burjuvazisi, 1787 "Anayasal Düzenleme"sinde meta üretim ve dolaşım hacmini geliştirmeyi hedefleyen devlet politikalarını kayıt altına aldı.

Özel olarak, tüccarlar kırdaki doğrudan üreticileri meta üretimlerini artırmaya zorlamak için vergiler konulmasını sağladılar. Federal ve eyalet yetkilileri 1780'ler ve 1790'larda bu azalan oranlı vergileri (toprak mülkü ve diğer metalar üzerinde ise sabit oranlı vergiler) uyguladılar. Kuzeyli çiftçilerin bu yeni vergi yükünü karşılayabilmeleri için pazarda sattıkları ürün miktarını artırmaları gerekiyordu. Toprakları daha az verimli, pazarlara çok uzak olan veya üretim yöntemleri genel olarak daha az üretken olan çiftçiler topraklarını kaybetme tehlikesiyle yüz yüze geldiler. Kırsal küçük üretici katmanlarının mülksüzleşmesiyle sonuçlanan bu durum, yaygın bir huzursuzluğa ve iki önemli isyana; 1786'da Massachusetts'de Shay İsyanı ve 1790'da Pennsylvania'da Whiskey İsyanı'na yol açtı. Federal ve eyalet yönetimleri bu isyanları bastırarak, tüccarlar lehine olan vergi politikalarını asgari düzeyde direniş görerek uyguladı. Sonuçta, tüccar sermaye 1780'ler ile 1790'larda New England ve Orta Atlantik bölgesinin aile çiftliklerini değer yasasına tabi kıldı.

19. yüzyılın başlarında neredeyse hiç yerleşilmemiş Ohio vadisi ve Büyük Platolar'da yeni bir büyük tarımsal üretim alanı ortaya çıktı. Ticaret burjuvazisi, meta üretimi ve dolaşımını teşvik eden kapitalist devlet politikalarının oluşturulması ve uygulanmasını tekrar sağlayabildi. 1796 ile 1812 yılları arasında şekillenen Federal arazi politikaları, toprak spekülasyonunu teşvik ediyor ve kendine yeterli tarımsal biçimlerin yayılmasını engelliyordu. Bu devlet politikalarının

Eli Whitney'in (1765-1825) icat ettiği ilk mekanik çır-çır, pamuk üretimini daha kârlı bir hale getiriyordu. Bu ilkel alet tarak, fırça ve körük aracılığı ile pamuk liflerini tohumlardan ayırıyordu. Siyah kadın kölelerin tarlalardan sepetlerle toplayıp getirdikleri pamuklar çır-çırda işleniyordu. Bu mekanik aleti kullanmak için siyah kölelerin kol gücüne, sabrına ve bitmek tükenmek bilmeyen enerjilerine ihtiyaç vardı. Ancak bu köleler, beyaz toprak sahiplerinin ve pamuk tüccarlarının kârlarını arttırmalarını sağlayabiliyorlardı. Böylesine emek yoğun bir düzenin sürmesini ise ancak sağlıklı ve genç siyah köleler sağlayabilirlerdi. İşte köle pazarlarında genç ve sağlıklı kölelerin kolaylıkla ve nispeten yüksek fiyatlara satılabilmelerinin nedeni buydu. Hasta ve yaşlı siyah köleler ise kolay kolay alıcı bulamıyorlardı. Bunun sonucunda ise Afrika'dan getirilmiş olan siyahların aileleri parçalanıyordu.

ana amacı, toprağı bir meta haline getirmek ve toprak üzerinde toplumsal tekel kurmaktı. Kamu arazilerinin büyük bir çoğunluğunun, (en çok fiyatın değil de) en az fiyatın ve arazi büyüklüğünün belirlendiği açık arttırmalarda satılması gerekiyordu. Arazi spekülatörleri (hem bireyler hem de büyük emlak şirketleri) açık arttırmada daha yüksek fiyat vererek gerçek göçmenleri safdışı bırakabiliyor ve en verimli, yeri en iyi topraklardan oluşan büyük arazileri tekelleri altına alabiliyorlardı. Sonuçta, aile çiftçiliği yapmak isteyenler, bu şirketlerden federal hükümetin saptadığı en az fiyatın oldukça üzerinde fiyatlarla toprak satın almaya mecbur ediliyorlardı. Toprak satınalma maliyetleri veya arazi şirketlerine karşı ipotek yükümlülükleri, batıdaki çiftçileri üretimde hızla uzmanlaşmaya ve meta üretimini arttırmaya zorladı, böylece yeniden üretimlerini ve yaşamlarını sürdürmek için meta dolaşım alanına bağımlı hale geldiler.

Toprak spekülasyonu (ve buna bağlı olarak kanal, yol ve demiryolu yapımındaki spekülasyon) 1830'larda görülmemiş bir düzeye ulaştı. Başta pamuk ve tahıl fiyatları olmak üzere, artan tarımsal ürün fiyatları ve ABD merkez bankası Second Bank of United States'in kapanması, batıdaki spekülatör küçük bankerlerin büyük altın ve gümüş rezervleri halinde para sermayesi biriktirmelerine imkan tanıdı. Bu kapkaççı bankalar, toprak spekülatörlerine çok daha büyük miktarlarda borç verdiler ve kamu arazilerine doğrudan yatırım yaptılar. Spekülasyon patlaması, Federal Kamu Arazi Ofisi'nin sadece batıda 17.7 milyon dönümden fazla arazi sattığı 1836'da doruğa ulaştı. 1837'de tarımsal ürün fiyatları düşmeye başladığında, İngiliz merkez bankası, Bank of England, ABD bankerlerine verdiği borçları geri istedi. Buna karşılık kuzeydoğulu "malî aristokrasi" kredi hacmini hızla azaltarak spekülasyon patlamasını sona erdirdi ve 1837-1842 krizini başlattı.

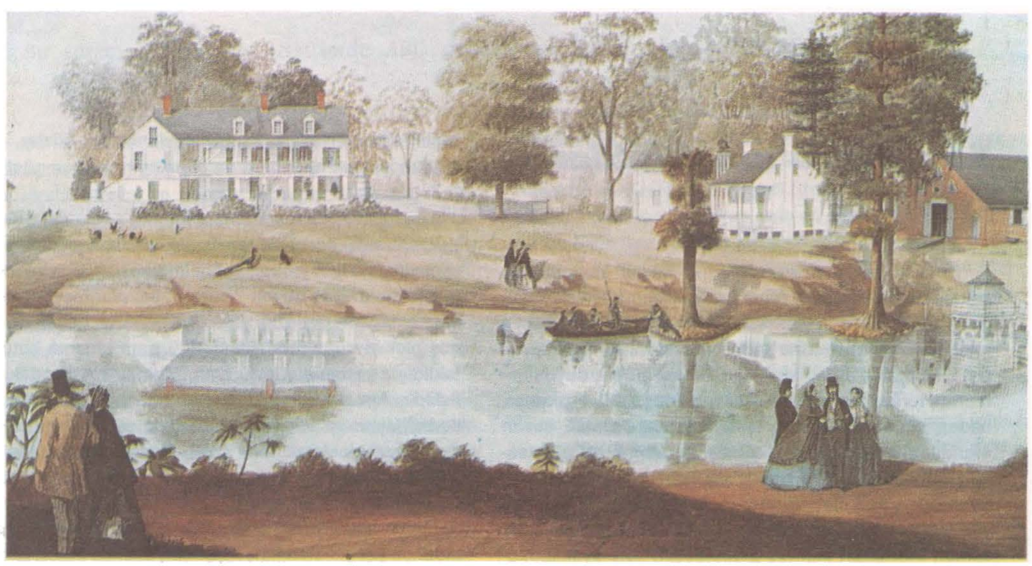
Spekülatif genişleme ile 1830 ve 1840'ların ilk yıllarının bunalımı, kendi başına örgütlenmiş kırsal meta üretiminin değer yasasına bağımlılığını derinleştirdi. Spekülasyon patlaması süresince, göçmenler muazzam bir şekilde yükselen fiyatlar üzerinden toprak satın almak ve arazi spekülatörlerinden çok yüksek faizle borç almak zorunda bırakıldılar. 1837-1842 çöküntüsü süresince, azalan ürün fiyatları ve artan borç ödemesi, pek çok "marjinal" çiftçiyi ezip geçti ve batıda toprak mülkiyetinin daha da yoğunlaşmasına neden oldu. Ayakta kalabilen çiftçilerin çoğu, borçlarını ödeyebilmek için buğday, mısır, besilik sığır ve domuz gibi peşin para ile satılabilen ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaya zorlandılar. "Aşağı" orta-batının mısır ve besi domuzu yetiştiren çiftçileri (Butternutlar), büyüyen iç pazara "yukarı" orta-batının buğday ve sığır yetiştiren çiftçilerinden (Yankeeler) daha az entegre olurlarken, 1840'lar ve 1850'lerden itibaren kuzeybatıdaki tarımsal küçük meta üretimi değer yasasına tabi olmuştu.

İç Savaş öncesindeki 20 yıl boyunca kuzeybatı ve doğunun eski büyük platolarındaki çiftliklerde hızlı bir üretkenlik artışı yaşandı. Bunun nedeni, yeni tohum ekme makinaları, saban ve mekanik biçerdöğer gibi emek tasarrufu sağlayan tarım araçlarının kullanılmaya başlanmasıydı. McCormick biçerdöğeri ile bir kişi günde on ilâ oniki dönümü biçebiliyordu. Bu teknik icatlar, aile çiftçiliği yapanların, varlıklı küçük burjuva çiftçiler ve mülksüz ücretli emekçiler şeklinde sınıfsal olarak ayrışmalarını hızlandırdı; bu yeni teknolojiler, özellikle ticari olarak varlığını sürdürebilecek bir çiftlik kurmanın maliyetini çok fazla artırdı. Bu toplumsal farklılaşma süreci, sadece çok sayıda küçük üreticinin mülksüzleşmesine yolaçmakla kalmayıp aynı zamanda kentteki işçilerin batıya yerleşerek ücretli emekçi olmaktan "kaçma" şanslarını da ortadan kaldırdı.

Küçük meta üretiminin gelişmesi, toplumsal işbölümünü ve sanayi sermayesinin iç pazarını güçlendirdi. Uzmanlaşmış tarımsal üretim ve tarımsal nüfusun bazı katmanlarının mülksüzleşmesi, kırdaki elsanatlarını güçsüzleştirip kapitalist tüketim ürünleri için genişleyen

6 Amerikan İç Savaşı

Siyah köleler ile beyaz köle sahipleri veya köle tacirleri arasındaki çelişki ve çatışmanın hangi tarafın gözüyle değerlendirildiği büyük önem taşımaktadır. Siyah köleler açısından bakıldığında bir plantasyondaki çalışma ve yaşama koşulları son derece eziyetli, aşağılayıcı, insanlıkdışıdır. Siyah bir kölenin böylesi bir yaşamı resmetmesi istendiğinde sınırsız çalışma, kırbaç, pis ve hayvanlarınkinden daha kötü barınma gibi bir tablo ile karşı karşıya kalınması kaçınılmazdır. Köle sahibi bir beyaz veya soruna onlar açısından bakan birisi ise aynı plantasyonu sevimli, beyaz ve temiz evlerin lüks görüntüsünü, yeşil ağaçları, içinde küçük kayıkların yüzdüğü bir göl çevresini, yeşil kırların üzerinde tatlı tatlı sohbet ederek dolaşan insanları, resmetmeye başlayabilir. Büyük plantasyonlarda siyah kölelerin yoğun emekleri ile sağlanan verimlilik, teknik gelişmenin sağlanması ile birlikte emek tasarrufuna ama aynı zamanda da bir verimlilik artışına yol açıyordu. Örneğin bir kişinin tırpanla günde iki veya üç dönüm biçtiği buğdayın dört veya beş katını McCormick biçerdöğeri ile biçmek artık mümkündü. Böylelikle bu süreç bir yanda beyazlar arasında sınıf farklılaşmasını geliştirirken öte yandan, siyah kölelerin işe yaramaz hale düşmelerine yol açıyordu.

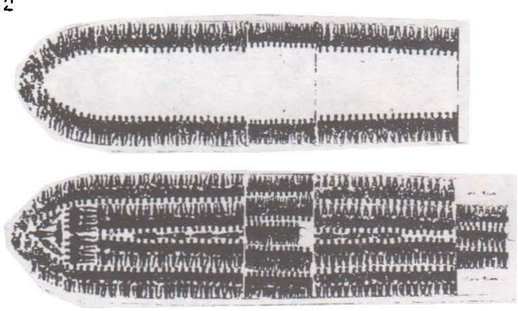
bir pazar yaratırken, teknik buluş süreci de, kapitalizm ürünü üretim araçları için genişleyen bir pazar yarattı. Bununla birlikte, köleci üretim biçiminin yaygınlaşması, sanayi sermayesinin iç pazarı olan küçük burjuva tarımının gelişimini sarsacaktı.

Kapitalist Manifaktür ve Sanayi

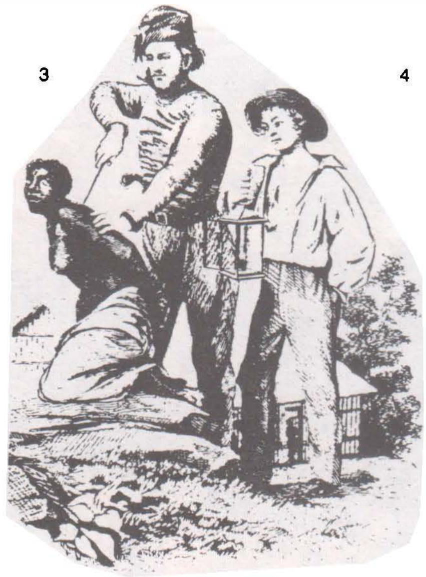
1840'lardan önce tarım dışı üretimde egemen olan biçim, kapitalist üretimin *ilkel* biçimi olan *manifaktür*dü.

ABD manifaktür ve sanayi burjuvazisinin kökenleri, Marx'ın kapitalist üretime giden "gerçek devrimci" yol dediği süreçte yatmaktadır. Bir başka deyişle, üretken sermaye, kendileri için çalışan zenaatkârların toplumsal farklılaşmasından doğmuştur. Ancak, haddehane sahibi ya da tarım araçları imalâtçısı haline gelen demirciler; makine, motor ve aksamı üreticisi kapitalistler haline gelen vasıflı makinistler, yalnızca kendi çaba ve olanaklarıyla kapitalist olmadılar. Bu "dar imkânlı kişiler", üretimi sürdürmek ve genişletmek için ihtiyaç duydukları uzun ve kısa vadeli kredilerden dolayı tüccar sermayesine bağımlıydılar. Sanayi ve manifaktür sermayesi,

2

3

4

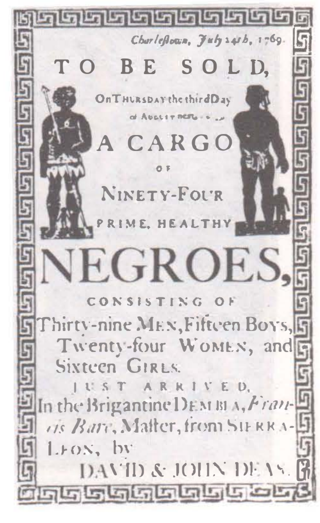

1

Afrika'da "avlanan" (1) siyah köleler birbirlerine zincirlenerek istiflendikleri (2) gemilere bindirilmeden, daha sonra Amerikan hayvan çiftliklerinde âdet olduğu gibi, köle tacirinin işareti ile damgalanıyordu (3). Damga, eziyetin sadece başlangıcıydı. Batı Afrika'dan çıktıklarında 6-10 hafta, Doğu Afrika'dan ve Madagaskar'dan hareket ettiklerinde 3-4 ay süren yolculuklar sırasında kölelerin ortalama üçte biri ölüyordu. Sağ kalanlar, başta, zamanla köleciliğin simgesi haline gelen kırbaçlanma (4) olmak üzere insanlık dışı yöntemlerle boyunduruk altında tutuldukları çiftliklerde çalıştırılmak amacıyla köle pazarlarında (5) satılıyor, alınıyordu. Charleston'da 1769 tarihli ilânda (6) "39'u erkek, 15'i erkek çocuk, 24'ü kadın, 16'sı kız çocuktan oluşan, yeni gelmiş 94 birinci sınıf sağlıklı zencinin" satılacağı duyuruluyor.

6

Charlestown, July 24th, 1769.
TO BE SOLD,
On THURSDAY the third Day of AUGUST next,
A CARGO
OF
NINETY-FOUR
PRIME, HEALTHY
NEGROES,
CONSISTING OF
Thirty-nine MEN, Fifteen BOYS,
Twenty-four WOMEN, and
Sixteen GIRLS.
JUST ARRIVED,
In the Brigantine DEMBIA, Francis Bare, Master, from SIERRA-LEON, by
DAVID & JOHN DEAS.

Tom Amca'nın Silahları

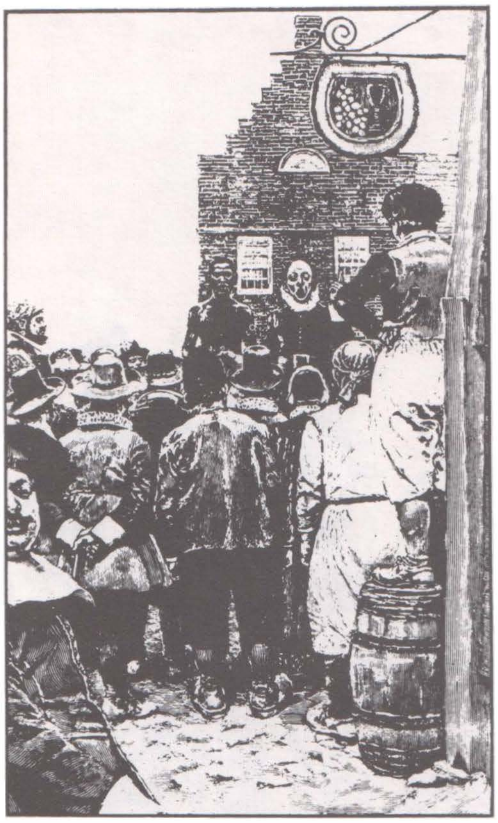
"Bu son bunalım sırasında (İç Savaş kastediliyor) zencilerin davranışları bana bir yanılsama içinde olduğumuzu gösterdi... Bu insanların mutlu, hallerinden memnun ve efendilerine sadık olduklarını sanıyordum... Öyleyse neden efendilerini tam onlara ihtiyaç duydukları anda terkederek tanımadıkları bir düşmana sığındılar, neden çocukluklarından beri tanıdıkları, onları seven efendilerini terkettiler?" Güney Carolinalı bir plantasyon sahibinin 1865'te *New York Tribune*'da yayınlanan bu satırları tipik bir "Amerikan saflığı" örneği olmanın yanısıra acıklı bir durumu da gösteriyor: Amerikalı köle sahibi, burnunun dibinde gerçekleşen köle ayaklanmaları hariç tutulursa, köleleriyle birlikte mutlu bir hayat sürdüğünü sanıyordu. Amerikan İç Savaşı, topyekûn bir köle ayaklanmasıyla belki de çok daha kansız, ama radikal bir biçimde çözülebilecek bir sorunu kontrollü, evcil fakat kanlı bir biçimde çözdü: 30 milyon nüfusun 600.000'ini feda ederek. İç Savaş kölelik kurumunu hukuken ortadan kaldırdı, ama siyahların gerçek anlamda eşitliğe kavuşmaları yüz yılı aşkın bir süreye yayıldı. İç Savaş'ı başlatırken bir "özgürlük doktrini" ile yola çıkmış gibi görünen Lincoln, aslında kölelikle pek de fazla ilgilenmediğini, siyahların özgürlüğüne aldırmadığını belirtmekten kaçınmıyordu: "O zaman şunu söyleyeyim: Beyaz ve siyah ırkların toplumsal ve siyasal eşitliğini savunmuyorum ve hiçbir zaman da savunmadım (alkışlar); zencilerin seçmen, jüri üyesi ya da devlet memuru olmalarına, beyazlarla evlenmelerine taraftar değilim, hiçbir zaman da olmadım." Illinois'te 1858'deki seçim kampanyası sırasında söylenen bu sözler, Lincoln'ın gerçek hedefinin *ne olmadığını* açıkça gösterir.

Amerikan İç Savaşı'nın nedenlerini sıralamaya kalkacak olursak, herhalde en başta gelecek olan neden, sanayileşme için yatırıma yönelmiş sermayeye ve özgür iş gücüne ihtiyaç duyan "Kuzey" ile, plantasyonlardaki köle emeğinin getirdiği yüksek kârlılık ve geçmişte kalmış olan Avrupa feodalitesinin yaşam tarzının kötü bir taklidiyle yetinme yanlısı olan "Güney" arasındaki çelişkidir. Ancak bu işin yalnızca bir yanı. Fransız Devrimi ile başlayan ve 1848 Devrimleri'yle süren özgürlük ve demokrasi doktrinlerinin ithali, özgürlük taleplerini İncil'e yaslayarak meşruluk kazandıran azad edilmiş siyah rahipler, beyaz "ilgacılar" (*abolitionists*: köleliğin kaldırılmasını savunanlar) ve sayıca çok olmasa da etkileri oldukça yaygın olan köle isyanları, aslında belirli ekonomik ve siyasal nedenlerle başlayan İç Savaş'ın bir özgürlük savaşına dönüşmesine yol açtı.

Zenci "evlatlarının" Kuzeylilere iltihak etmesine içten bir hayret duyan Güneyli toprak sahibinin bu saflığı, aslında çok da haklı değildi. Siyahlar ellerine silah geçirdikleri her fırsatta zaman zaman katliama dönüşen ayaklanmalar başlatmışlardı. Nüfusu, 500 bin siyah köle, 24 bin azad edilmiş siyah ve yalnızca 32 bin beyazdan oluşan Haiti'de köle ayaklanması 1791'de başlamış, 1794'te köleliğin kaldırılmasıyla son bulmuştu. Siyah nüfusun bu denli ezici çoğunlukta ve yoğun olmadığı ABD'nin güney eyaletlerinde ise ayaklanmalar, genellikle tek tek plantasyonlarla sınırlı kalıyordu. 1860'ta siyah kölelerin toplam sayısı 4 milyona ulaşmıştı, ancak 30 milyonluk nüfus içinde köleler hâlâ azınlıktaydılar. Üzerine yayıldıkları geniş topraklar örgütlenmelerini olanaksızlaştırıyordu ve hepsinden önemlisi, bir ayaklanma kültürüne sahip değildiler. Birbirleri ve çevreleriyle doğal bir ilişki içindeydiler ve onları ezenleri kendilerinden ayrı bir *taraf* olarak görebilmeleri de ancak İncil'i bir metafor olarak kavramalarıyla mümkün oldu. Köle sahibinin köleyi uyutmak için kullanmaya kalktığı İncil, kölelerin "Firavun-İsrail kavmi" ilişkisini, "köle sahibi-siyah köle" ilişkisi olarak görmesine yol açıyordu. O zaman Musa'nın "Bırak halkım gitsin" sözü yeni bir anlam kazanıyor, siyahların özgürlük şarkısı haline geliyordu.

Amerikan tarihindeki ilk büyük köle isyanı, İncil'le kurulan bu paralele dayanıyordu aslında. 1800 yılında köle Gabriel, (Cebrail) Virginia'da bir siyah devlet kurmak amacıyla harekete geçti. Binlerce siyahtan oluşan bir orduyla Richmond'a saldırıp cephane deposunu ele geçirmeyi, metodistler, Fransızlar ve "Quaker"lar hariç tüm beyazları öldürmeyi ve ilk siyah imparator olmayı amaçlıyordu. Beyazların "Prosser" soyadını verdikleri Gabriel'ın bu planı müthiş bir fırtına yüzünden gerçekleşemedi. Köprülerin yıkıldığı, yolların altüst olduğu fırtına yüzünden Gabriel'ın adamları Richmond'a giremediler. Richmond valisi ise, savunma amacıyla milis kuvveti toplayacak zaman buldu. İsyan bastırıldı, Gabriel ve 34 arkadaşı yargılanarak idam edildiler.

Siyahların özgürlük mücadelesi, esas olarak ayaklanmayı değil, "özgürlüğe kaçış"ı temel almıştı. Gene İncil'den esinlenen bu kaçış, İsrail kavminin "Kenan'a yolculuğu"nu tekrarlıyordu. Ancak bu kez "Kenan"ın yerini "Kuzey" almıştı. Bu kaçış sorunsuz değildi tabii. Köle ticaretini yasaklayan 1808 tarihli yasayı uygulamakta oldukça gönülsüz olan ABD hükümeti, "Kuzeye kaçan kölelerin, sahiplerine geri verilmesi" hakkındaki

5

ticaret sermayesine olan bağlılıklarını ancak İç Savaş'tan sonra kırabildiler ve böylece ticari sermayenin sanayi sermayesinin mantığına tabi kılınması tamamlandı.

ABD Proletaryasının Oluşumu

İç Savaş öncesi dönemde ABD proletaryasının oluşumu iki ayrı evreye denk düşer. 1840'lardan önce zanaatkârların farklılaşması ve New England'daki çiftçi ailelerinin giderek yoksullaşmaları sanayici ve imalatçı bir işgücü yarattı. Ancak, mevcut işgücü hacminin sınırlı olması, üretken sermaye için, özellikle pamuklu dokuma üretiminde sorun oluşturuyordu. "Waltham" (genç bekâr kadınların çalıştırılması ve şirketin yatakhanelerinde barındırılması) ve "Rhode Island" (aile fertlerinin tümünün şirketin dükkânları ve barınma ofisinde bozdurulabilen senetler karşılığında çalıştırılması) sistemleri yeterli işgücü arzını güvence altına almayı ve emek ile sermaye arasındaki sınıf mücadelesini boğmak için "pederşahi" kültürel ideolojik bağlar yaratmayı amaçlıyordu. Bu işgücü tedarik sistemleri her iki açıdan da oldukça sınırlı bir başarı sağladı. 1840'lara kadar işgücü kıt ve pahalı olmaya devam etti; 1820 ve 1830'larda, oturmuş olmasalar da pamuk sanayii ve diğer üretim dallarında sendikal örgütlenmeler ortaya çıktı.

1840 ilâ 1850'lerde Avrupa'dan kitlesel göç, kapitalizmin gelişmesi önündeki engeli kaldırdı. 1840'ların ortasındaki ticari bunalım, İrlanda'daki patates kıtlığı, ABD imalatçıları ve sanayicilerinin yaygın olarak göçmen işçi çalıştırmaları, iç savaştan 20 yıl önce ABD'ye göç edenlerin sayısında muazzam bir artış yarattı. Bu kitlesel işçi girişi, ABD'deki ilk sürekli yedek işçi ordusunu yaratarak "Waltham" ve "Rhode Island" sistemlerini gereksiz hale getirdi. 20. yüzyılın başlarına dek, Avrupa ve Asya'dan göç, ABD işçi sınıfını yeniden şekillendirecek ve ona özgün politik ve ideolojik karakterini verecekti.

1837-1841 bunalımından sonra üretken sermaye, gelişimi açısından yeni ve uygun koşullarla karşılaştı. Küçük burjuva tarımın yayılması, sermaye için çok geniş bir iç pazar yaratırken, Avrupa'dan göç de, kapitalist üretim için çok büyük bir işgücü kaynağı sağladı. "İlkel" kapitalist üretimden "özgül" kapitalist üretime geçişin tüm koşulları vardı. Kapitalist sanayinin ortaya çıkışı, tarım makina, alet ve malzemeleri üretimi ile tarımsal hammaddelerin işlenmesi (gıda paketleme, deri tabaklama, un öğütme, fırıncılık, konservecilik vs.) çevresinde yoğunlaştı. Bu, "tarıma dayalı sanayi kompleksi" 1840'lar ile 1850'lerde kapitalist üretimin hakim dalı haline geldi. 1860'lara gelindiğinde, tarım araç ve makinaları üretimi ABD'deki toplam sabit sermayenin yüzde 19.4'ünü üreten en büyük uzmanlaşmış makina üretim dalıydı. 1870'lerde tarım araçları üretimi, ABD'deki toplam makina üretiminin yüzde 25'ine yükseldi.

Bu süreç, 1840'lar ile 1850'lerde ABD demir sanayiini de dönüştürdü. Demir ürünleri

yasayı eksiksiz uygulamaktan geri kalmıyordu. Sahiplerinden kaçan köleleri kuzey eyaletlerine ve Kanada'ya ulaştırmak amacıyla kurulan gizli ağ "Yeraltı Demiryolu" adıyla biliniyordu. Bu ağın tartışmasız kahramanı ise Harriet "General" Tubman'dı. 1849'da kendi kaçışından sonra üçyüzden fazla köleyi kuzeye kaçıran Tubman, kısa boylu, dişleri dökülmüş, yaşlı bir kadın olarak tanıtılır. Bu ufak tefek kadın Güneyli köle sahiplerini öylesine korkutmuştu ki başına 25 bin dolar ödül konuldu. Buna rağmen Harriet Tubman, "Halkının Musa'sı", Kuzey ve Güney arasında elinde silahıyla ondokuz sefer yaptı. "Beni kimse sağ yakalayıp köle yapamaz" diyordu, yakalanmadı da. İç Savaş sırasında hastabakıcılık ve aşçılık yaptı. 1913'te tam doksanüç yaşındayken özgür bir insan olarak öldü.

Kuzeye kaçan ya da azad edilen siyahlar, "ilgacı" politik girişimlerle beyazlar arasında yandaşlar buladursun, özgürlüğün nasıl elde edileceği tartışması da bir yandan gelişiyordu. Beyaz ilgacılar, köle ayaklanmalarının özgürlüğü geciktirdiği kanısındaydılar. Loguen ve Frederick Douglass gibi militan siyah yayıncılar ise köleliğin kaldırılması için şiddet dahil her yolun geçerli olduğunu savunuyorlardı. Bu tartışmaların pek ulaşamadığı Güney'in pamuk ve tütün tarlalarında ise, siyahlar fırsat ve silah buldukça ayaklanıyorlardı. 1811'de New Orleans yakınlarında beşyüz siyah, ayaklanarak sahiplerini yaraladılar, ailelerini öldürdüler ve diğer plantasyonlardaki köleleri de yanlarına katarak ayaklanmalarını sürdürdüler. Milis güçleri müdahale ederek altmış altı siyahı öldürdü, onaltısı ise daha sonra kurşuna dizildi. 1822'de Denmark Vesey adlı bir azad edilmiş köle, ABD tarihinin en geniş kapsamlı köle ayaklanmasını hazırladı. Güney Carolina'nın Charleston kentini ele geçirmek için silahlanan 9 bin siyahın başlattığı ayaklanma, kendi aralarından birinin ihaneti sonucu başarısızlığa uğradı. Vesey ve otuzaltı arkadaşı idam edildi. Bu ayaklanmanın ilginç yanlarından biri, Vesey ve arkadaşlarının yargılandığı davanın tutanaklarının "kölelerin görmemesi gerektiği" gerekçesiyle imha edilmesiydi.

Bu toplu ayaklanmalar, gerek örgütsüzlük, gerekse silahların yetersizliği nedeniyle Güney'in milis güçleri karşısında etkisiz kalıyordu. Nat Turner 1831'de, Virginia'nın Jerusalem (Kudüs) kenti yakınlarında toplu ayaklanma yerine bir tür gerilla savaşı başlatarak köle ayaklanmalarında yeni bir safha açtı. Turner ve yetmiş beş köle, kendi sahiplerinin plantasyonlarından işe başladılar ve çeşitli plantasyonları dolaşarak kısa bir süre içinde tam ellibeş beyazı öldürdüler. Kendi başına çok vahşice görünebilecek olan bu eylem, Güneylilerin "zenciler hallerinden memnun, olmayanlar da zaten bir şey beceremez" inancını kökünden yıktı. Turner'ın yetmiş beş kişilik çetesine karşı 3 bin kişilik bir kuvvet harekete geçirildi. Cephanesi biten Turner ve onsekiz siyah yakalanarak idam edildiler. Bu yenilgi, köle ayaklanmalarının tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu; öyle ki ülkenin çeşitli yerlerinde siyahların devam ettiği kiliselerde "Kudüs" sözü çift anlamlı kullanılmaya başlandı.

İç Savaş'ı önceleyen köle ayaklanmalarının sonuncusu ve belki de en çok iz bırakanı, bir beyaz tarafından başlatılmıştı: John Brown. Siyahlara özgürlük verilmesinin ateşli bir yandaşı olan John Brown, beş oğluyla birlikte Kansas eyaletinde kölelik yanlılarına karşı gerilla savaşına girişmişti. 1856'da, Pottawatomie'de beş kölecinin öldürülmesine varan çarpışmalar sonucu, John Brown adı oldukça ürküntü yaratır oldu. 1858'de Brown, mücadeleyi kölecilerin kalesinde sürdürme kararı alarak Virginia'ya gitti. 1859'da Harpers Ferry'deki federal cephaneliğe saldırarak ele geçirdi. John Brown'ın yanında oğulları dahil onaltı beyaz, beş de siyah silah arkadaşı vardı. Milis kuvvetlerine karşı bir gün boyunca direnen isyancılar, sonunda Deniz Piyadelerinin saldırısına dayanamadılar. John Brown yaralı olarak ele geçti. İki oğlu ve on arkadaşı çatışmada öldü. Ağır yaralı haldeyken sorgusu yapıldı. Savunmasında "Bu suçlu topraklar ancak kanla arınabilir" dedi. Kısa bir süre sonra da asıldı. John Brown'ın kehaneti birkaç yıl sonra gerçekleşti: 600 bin kişinin öldüğü İç Savaş'ta siyahlar "John Brown'ın Cesedi" şarkısıyla, Kuzey orduları ise aynı melodinin sözleri biraz değiştirilmiş (ve yumuşatılmış) bir versiyonuyla yürüyorlardı:

JOHN BROWN'IN CESEDİ

John Brown'ın cesedi mezarda çürüyor
John Brown'ın cesedi mezarda çürüyor
John Brown'ın cesedi mezarda çürüyor
Ama ruhu yürüyor bizimle

John Brown köleler kurtulsun diye öldü
John Brown köleler kurtulsun diye öldü
John Brown köleler kurtulsun diye öldü
Ama ruhu yürüyor bizimle

Gökteki yıldızlar eğilmiş bakıyor
Gökteki yıldızlar eğilmiş bakıyor
Gökteki yıldızlar eğilmiş bakıyor
John Brown'ın mezarına

BÜLENT SOMAY

pazarının yapısındaki değişiklikler, demir üretimindeki süreçlerin merkezileşmesini ve teknik buluşları teşvik etti. Çiftçilerin, mahalli demircilerden satınaldığı veya kendilerinin yaptıkları malları artık, hammaddelerini teknik dönüşüme uğramış demir sanayiinden satınalan kapitalist sanayiciler üretiyorlardı.

1840'ların sonlarından başlayarak, 19. yüzyılda ABD'nin tarihsel olarak özgün kapitalist birikim modellerinin temelleri oluşmuştu:

Her sınai birikim dalgası, sınırın biraz daha ilerlemesi (küçük burjuva tarımın coğrafi yayılması), madencilik ve tarım sektörlerinin faaliyetlerinin yoğunlaşması ve Avrupa'dan yeni göçün ("talebe bağlı olarak") teşvik edilmesinin karmaşık ilişkilerine dayanıyordu. Bundan dolayı, 1880'lerde demir-çelik sanayiinin büyümesini, en kuzeydeki eyaletler boyunca Pasifik okyanusuna kadar demiryolu/tarımsal sınırların ilerlemesinden kaynaklanan ray ve demiryolu araçlarına ikili taleple ilişkilendirmek mümkündür.

Sınai kapitalist üretimin karşı durulamaz yayılması önünde sadece bir engel kalıyordu: Plantasyon köleliğinin coğrafi yayılması. Köleci üretim biçiminin genişleyen yeniden üretimi, kırsal küçük meta üretimini -sınai sermayenin iç pazarı- boğabilirdi. Siyasal arenada 1861-1865 İç Savaş'ıyla doruğa ulaşan sınıf mücadelelerini belirleyen, son tahlilde, köleliğin ve kapitalizmin yayılması için gerekli koşullar arasındaki bu ekonomik çelişkiydi.

Siyasal Bunalım ve İç Savaşın Kökenleri: 1844-1861

1844'den Önce Kapitalist Devlet Düzeyinde Sınıf Mücadelesi ve Temsili

İç savaş öncesi dönemde, temel sınıf ve toplumsal güçler ile bunların siyasal konumlarını, üç temel toplumsal emek biçimi (plantasyon köleliği, kırsal küçük meta üretimi ve kapitalist manifaktür) ve bunların ticaret sermayesiyle değişen eklemlenmeleri tanımlıyordu. 1830'lar boyunca ilk birikim sürecine ticaret sermayesi hakimdi. Spekülatör burjuvazi, kendi başına örgütlenmiş kırsal meta üretiminin kuzeybatıya (aile çiftçiliği, manifaktür sermayesi için küçük bir iç pazar oluşturuyordu), plantasyon köleliğinin ise güneybatıya (pamuk ihracatı güneydoğulu "mali aristokrasi"yi zenginleştiriyor ve arazi ve meta spekülasyonunu sürdürmek için gerekli para "sermaye"yi sağlıyordu) doğru coğrafi olarak yayılmasını örgütledi.

Spekülatör ve yatırımcıların ekonomik egemenlikleri, siyasal alandaki sınıf mücadelesinin sınırlarını çözmelerine imkan tanıdı. Ticaret burjuvazisi, kapitalist devlet aygıtının (meta dolaşımının gelişmesi için yasal olarak birleşmiş bölgeler) birliğini korumak için, federal hükümet idaresinde karşıtlık yaratma potansiyeli taşıyan köleliğin varlığı ve yayılması sorunu ile ilgili her tür tartışmayı önlemeye çalışıyordu. Meta üretiminin sınıf karakterine kayıtsız olan spekülatör ve yatırımcılar, 1819-1821 "Missouri Bunalımı" sonrasında köleliğin yayılması hakkında kalıcı bir bölgesel uzlaşmayı kabul ettirdiler. "Missouri Uzlaşması"yla, merkezî devlet idaresinde temsil edilen sınıflar, köleliği Güney'de muhafaza etmeye, 1803'de Fransa'dan satınalınan bölgelerin kuzeyinde ise, köleliği dışlamaya karar verdiler. 1820'ler ile 1830'lar boyunca, hem ticaret sermayesi fraksiyonları hem de bunların partileri, kongredeki kölelik tartışmalarını bastırdılar ("Gag-rule"-kongredeki konuşmaları sınırlayan kural) ve Güney'deki kölelik karşıtı yayınların dağıtımını yasakladılar (Posta sansürü). Devlet politikaları üzerindeki sınıf çekişmeleri, banka, para, gümrük vergisi ve arazi politikaları etrafında cereyan ediyordu. Spekülatörler ve yatırımcılar arasındaki mücadele, *Whig* (Liberaller) ve *Demokrat Parti* arasındaki eşitsiz sınıf ittifakını şekillendirdi. Spekülatif sermaye, *Demokrat Parti* yoluyla meta üretiminin coğrafi yayılması önündeki tüm engelleri kaldırma mücadelesi veriyordu. En önemli sınıfsal hedefleri, kuzeydoğulu yatırımcıların ABD para ve banka sistemine hakim olmasına imkân tanıyan ABD Merkez Bankası'nın kaldırılmasıydı. 1832'de bu bankanın çökmesi, batıdaki spekalütif banka işlemleri üzerindeki tüm sınırlamaları ortadan kaldırdı. "Kapkaççı" bankalar, para arzını aşırı derecede şişirerek kârlı spekülasyona elverişli bir ortam yarattılar.

Demokrat spekülatör burjuvazinin bir diğer önemli sınıfsal hedefi ise kamu arazilerinin hızla meta haline getirilmesiydi. Spekülatörlerin Demokrat temsilcileri, geçici olarak "satınalmada öncelik" (açık artırma sistemi dışında arazi satınalma hakkı) hakkı veren veya asgari arazi fiyatı ve miktarını düşüren devlet politikalarını desteklerken kamu arazilerinin açık artırmayla satılmasını kaldırma girişimlerine de karşı çıktılar. "Kızılderilileri sürme" politikalarında da acımasızdılar: yerli Amerikalıların batıdaki toprak mülkiyeti üzerindeki tasarruf haklarını ellerinden almak için ABD ordusunu kullanıyorlardı. İthal malları üzerindeki vergi düzeyi sınıf konumlarını doğrudan etkilemiyorsa da, Demokrat spekülatör burjuvazi, yayılmacı plantasyon sahipleriyle ittifakı korumak amacıyla "korumacı" gümrük vergilerine karşı çıkıyordu.

Küçük ve orta plantasyon sahipleri *Demokrat Parti*'nin ikinci bileşeniydiler. Plantokrasinin bütünü, köleliğin varlığı ve yayılmasına müdahale eden kapitalist devlet aygıtının her tür merkezileşmesi karşısında "eyaletlerin hakları"nı savunarak federal hükümette temsil edilen sınıflara karşı birleşti. Ancak, kendi toplumsal emek biçimlerinin hızla yayılması en çok

6 Amerikan İç Savaşı

Lincoln, 12 Nisan 1861'de Fort Sumter kalesine düzenlenen saldırının ardından Güney Devletleri'ne karşı mücadele çağrısı yaptı. Binlerce fabrika işçisi ve gündelikçi, gönüllü olarak bu çağrıya uydular. Böylece iş önlüklerinin yerini askerî üniformalar almaya başladı. Kuzey-Güney kapışmasının ilk habercisi olan Kansas İç Savaşı'nda her iki tarafın silahlı kuvvetleri savaşa katılan erlerden birinin çizdiği resimde görüldüğü gibi, sadece beyazlardan oluşan çeteler görünümündeydi (üstte). İç Savaş'ın başlangıcında, Lincoln ve Kuzeyli generaller siyahların orduya katılmalarını kabul etmemişlerdi. Buna rağmen siyahlar, asıl onlar için büyük önem taşıyan bu savaşın uzağında kalmadılar, tüm cephelerde Kuzey ordularını desteklediler. Kuzeyliler, savaşın akışı içerisinde giderek siyahlar ile birlikte aynı ordu içinde yeralma fikrine yanaştılar. Bu gelişmenin başlıca güdüsü, Kuzeylilerin yenilgi tehlikesine karşı siyahların gücünü de seferber etmek istemesiydi. Ekim 1861'de Kuzey'in savaş bakanı, Güney'den Kuzey'e kaçmış olan kölelerin Kuzey ordusunun birliklerine destek olabileceklerini ilan etti. Siyahlardan meydana gelen ilk birlik, "Güney Carolina Gönüllü Birliği" 1862 Mayıs'ında kuruldu. Ama kısa süre sonra dağıldı. 1862 Sonbaharı'nda Kuzeyliler bu kez savaşın Güneyliler lehine gelişmesi karşısında, siyahların gücünden vazgeçemeyeceklerini iyice anladılar ve siyahların düzenli orduya katılmaları kararını aldılar. Siyahların oluşturduğu birlikler 27 Mayıs 1863'de Louisiana'daki ilk büyük çarpışmada Güneyli beyazlara karşı cephede yeraldılar. Özellikle Güney'den Kuzey'e kaçan siyahların Güneylilere karşı büyük kinle savaşması Kuzeyliler ordusuna büyük avantaj sağladı. 1864'e kadar askere alınan 186 bin siyahın üçte ikisinden fazlasını güneyden kaçanlar oluşturuyordu.

Yeni Dünyada Yeni Düzen Hayalleri, ABD'de Ütopyacılık

Amerikan işçi hareketinin tarihi ABD ekonomisindeki bunalımlara göre inişli-çıkışlı bir yol izledi. Her ekonomik bunalım işçi sınıfının ekonomik örgütlenmesini dağıttı, sendikalı işçi sayısını azalttı, işçilerin, emekçilerin gerçek kurtuluş yolları dışında çeşitli arayışlara yönelmelerine neden oldu.

Yeni dünyada da ütopyacılık, Avrupa'dakine benzer biçimde, bilimsel sosyalizmin işçiler arasında taraftar bulmasından önce yaygınlaştı.

Yeni dünya Avrupalı ütopyacılar için oldukça ilginç bir yerdi. Onlara göre Amerika'da bir toplumsal kuruluş olarak klasik feodalizm yaşanmamıştı. Güçlü bir feodal beyler sınıfı, aristokrasi, merkezî bir kilise hiyerarşisi oluşmamıştı. Hâlâ bireylere dağıtılabilecek geniş topraklar bulunuyordu. Ayrıca, Amerikan işçi sınıfında bağımsız küçük üretici olmak için yoğun bir istek gözleniyordu.

ABD'de ilk etkin ütopyacı Robert Owen oldu. Görüşleriyle yalnız İngiltere'de değil, tüm Avrupa'da ün salan, ancak hayalleri İskoçya New Lanarck denemesiyle önemli ölçüde darbe yiyen Owen, 1825 yılında ABD'ye doğru yola çıktığında umut doluydu. Yeni dünyanın koşulları, yeni bir düzen kurulmasına yönelik görüşlerin uygulanması için değişik olanaklar sağlıyordu.

Emek-sermaye çelişkisini öne çıkarmak ve sınıf mücadelesini geliştirmek yerine yeni bir üretim modeli içinde işçiyi, zanaatkârı, sermaye sahibini biraraya getiren Owen'e Amerikan egemen sınıflarının gösterdiği ilgi büyük oldu. Owen, Başkan James Monroe'ya, daha sonra başkan seçilecek olan John Quincy Adams'a ve üst düzey görevlilerine iki kez seminer düzenleyerek görüşlerini anlattı. Basın günlerce Owen'den söz etti ve modelini ayrıntılarıyla yayınladı.

Daha sonra Owen, Indiana, New Harmony'de 30 bin dönümlük toprak satın alarak modelini uygulamaya girişti. Kapitalizmin "kötülüklerine" karşı çıkan sağduyu sahibi, iyiniyetli herkesi çiftliğine davet etti. Çok sayıda entelektüel Owen'in çağrısına olumlu yanıt verdi. Ne var ki, tüm çabalarına rağmen ve 200 bin dolar harcadıktan sonra Owen, modelinin ABD'de iflasla sonuçlandığını açıkladı ve İngiltere'ye döndü.

1826-27 yılları arasında Amerika'nın çeşitli bölgelerinde onsekiz Owen topluluğu daha kuruldu. Ancak bunlar bir iki yıl faaliyet gösterdikten sonra dağıldılar. 1837 bunalımının getirdiği umutsuzluk ortamında Owencilik yeniden canlanır gibi oldu. Owen, 1845'te yeniden Amerika'ya gelerek New York'ta yeni bir toplumsal düzenin kurulması yolunda bir dünya kongresi topladı. 8 gün süren tartışmalar sonunda alınan kararlar hiçbir zaman uygulanmadı.

Owencilik, Amerika'da değişik denemeler ve uzun tartışmalar içinden geçerek zamanla çöktü. Ancak Owen modeli, 1837 bunalımından sonra etkili olacak Fourierciliğe zemin hazırlamış oldu. Fouriercilik diye adlandırılan ütopyacı akıma adını veren Charles Fourier, yaşamında hiçbir zaman ABD'yi ziyaret etmemişti. Amerika'da kendi görüşlerini dile getiren ilk kitabın basılmasından 3 yıl önce 1837'de öldü.

Yeni dünyada Fourier'in görüşlerine uygun bir toplumsal düzen kurma mücadelesini veren kişi Albert Brisbane oldu. Zengin bir toprak sahibinin oğlu olan ve çalışma koşullarını yakından bilmeyen Brisbane, 18 yaşında Avrupa'ya giderek eğitimini orada sürdürdü. Avrupa'da Guizot, Hegel ve Savigny gibi kişilerden ders alan Brisbane, bir ara Osmanlı toplum düzenini incelemek üzere İstanbul'da da bulundu.

Brisbane, 1840'da ABD'ye döndüğünde, Fourierciliği tanıtmak amacıyla *İnsanın Toplumsal Kaderi* adlı bir kitap yazdı. Bu kitabın basılmasıyla birlikte ABD'de birdenbire Fourier'in görüşleri *phalanx* diye adlandırılan ve daha eşit bir servet dağılımını sağlamak üzere kurulan işbirliğine dayalı tarım toplulukları tartışılmaya başlandı.

Brisbane'in en önemli taraftarı liberal gazeteci Horace Greely oldu. Greely, gazetesi *New York Tribune*'ün sayfalarını Brisbane'e açtı. 1843 yılında Fourierci hareket kendi yayınlarını çıkarmaya başladı.

Tüm kötülüklerin kaynağında, toplumun iyi örgütlenmemiş olmasının yattığını ileri süren ve fabrika çalışma sistemini eleştiren bu hareketin düşleri, özellikle gelişen fabrika sisteminden zarar gören usta işçilere çekici geldi. Hareket kısa zamanda binlerce taraftar buldu. 1843-53 arasında Amerika'da 40 dolayında Fourier topluluğu kuruldu. Bunların hepsi bir-iki yıl içinde yok oldu. Yalnızca Kuzey Amerika *phalanx*'ı on üç yıl daha direndi.

Owen'in görüşleri paternalist ve merkezî yaklaşımı ile Amerikan toplumuna yabancı düşüyordu. İdeal yeni düzen tasarımlarının, küçük bağımsız üretici birliklerinin tartışıldığı sırada, felsefi anlamda bireyciliği en üst düzeye çıkaran transandantalistler de oldukça etkileyici oldular.

Emek-sermaye çelişkisini ortadan kaldıracaklarını söyleyen çeşitli tarımsal topluluklara bazı kapitalistler de ideolojik nedenlerle yardımcı oldular. Bu arada bazı kurnaz toprak sahipleri çorak topraklarını topluluk üyelerine verdiler ve bu toprakları işlenmiş olarak geri aldılar.

İç çatışmalar, hisse sahiplerinin egemenliğini, sermaye ve pazar bulamama sorunları, çiftliklere alışamayan işçilerin yeterince üretken olamayışı gibi nedenler bu toplulukların çöküşünün nesnel temellerini oluşturdu.

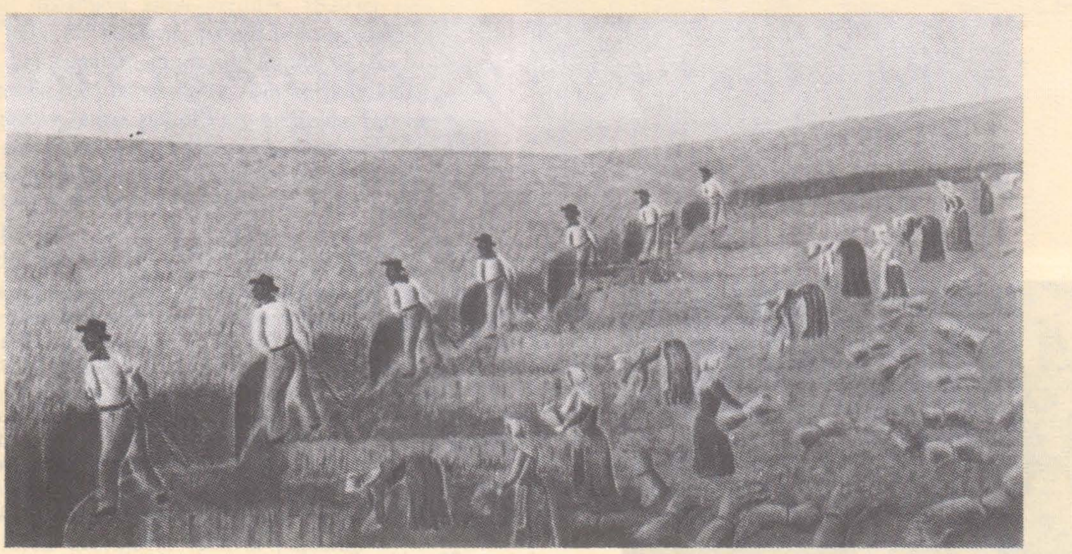
1840'ların sonunda yeni toplumsal ilişkiler arayışı üretici ve tüketici kooperatifleri çevresinde yoğunluk kazanmaya başladı. Aslında Amerika'da ilk kooperatifler 1830'larda görülmüştü. 1848'de ilk önemli üretim kooperatifi, demir kalıpçılarının grevi sırasında grevci işçiler tarafından kurulmuştu. Bunu diğer grevci işçilerin üretim kooperatifleri izledi. Amerikan işçileri, Louis Blanc'ın görüşlerini tartışmadan, Fransız sınıf kardeşlerinin deneyimlerini kendi ülkelerinde sürdürmek istiyorlardı. Ancak kapitalizmin temel yasalarından olan kapitalist rekabet, tüm bu girişimleri kısa zaman içinde yok etti.

Yeni düzen hayallerinin bir başka örneği, tüketim kooperatifleriydi . 1838-43 arasında kurulan irili ufaklı birkaç kooperatiften sonra 1845'te *İşçilerin Koruyucu Birliği* kuruldu. Bu tür örgütlenmeleri savunanların görüşlerine göre, aracıyı ortadan kaldırarak ucuza mal almayı amaçlayan ve zaman zaman hastalık sigortası, emeklilik kurumu gibi işlevler üstlenen tüketim kooperatifleri çoğaldıkça mevcut düzen giderek değişime uğrayacaktı.

Ancak büyük mağaza sahipleri bu kooperatif hareketini sürdürenlere karşı bir yandan özde özel mülkiyet düşmanlığını işleyen ideolojik mücadele verirken, öte yandan da fiyatları düşürdüler, kredili satışları başlattılar.

Tüketici kooperatifleri de fazla dayanamadı. 1855'de önemsizleşen hareket 1857'de biraz canlanır gibi olduysa da İç Savaş sırasında bir iki küçük deneme dışında artık tümüyle bitmiş bir olaydı. Yıllar sonra tüketim kooperatifleri başka bir anlayışla yeniden gündeme gelecekti.

Özgün anlamda Amerikalı ütopyacılar "tarımcılar" ya da "ulusal reformcular"dı . Bu hareketin önderi, Jackson dönemi işçi hareketlerinde etkili isim, *Working Man's Aduacate* (İşçinin Sözcüsü), *The Man* (İnsan) adlı yayınları çıkaran İngiliz gazeteci George Henry Evans'tı. Evans, 1836'da sağlık nedenleriyle çiftliğine çekilince buradan toprak reformu çerçevesinde yeni bir düzenin savunuculuğunu yapmaya başladı. Toprak reformcularına göre, işçiler Batı'ya göç edip orada toprak sahibi oldukları takdirde mutlu bir yaşam sürdürebilecek, Doğu'daki kapitalistler de işçilerin Batı'ya göçünü önlemek amacıyla ücretleri artıracaklardı. Yine bu "toprak reformcuları"na göre, işçiler Batı'da içinde özgürce yaşayacakları *Cumhuriyetçi Kırsal Kasabalar* kuracaklar ve üretimi yaygınlaştıracaklardı. Örneğin bir ayakkabı işçisi çalışma

Amerika'da 1825 ile 1827 arasında Owen'ın görüşleri doğrultusunda çok kısa süre yaşayabilen 19 topluluk kurulmuştu. Daha sonra bir süre için sona eren bu hareket, 1842 ile 1852 arasında 40'dan fazla Fourier topluluğunun kurulması ile canlandı. Bunlar da pek uzun süreli olmadılar. 1847'de İsveçli göçmenlerce Illinois'de kurulan komünist koloni Bishop Hill ise 16 yıl varlığını sürdürdükten sonra tekrar özelleştirildi ve ütopik tarım komünü özelliğini yitirdi. Bu komündeki ilginç görüntülerden biri ise çalışan erkeklerin ve kadınların tek tip elbiseler giymeleri idi, Böylelikle eşitlikçilik fikrinin kendini giysilerde de yansıtması tarihte bir kez daha ortaya çıkıyordu.

6 Amerikan İç Savaşı

süresinin belli bir dilimi içinde toprağını işleyecek, bir başka zaman dilimi içinde de ayakkabı üretecekti.

Tüm sorun kamu topraklarının işçilere dağıtılmasında odaklanıyordu. Bu sorunu çözmek de ABD Temsilciler Meclisi'ne kalıyordu. Evans bu amaçla *Ulusal Reform Birliği* adında politik eylemi benimseyen bir örgüt kurdu ve "Oy Verin ki Bir Çiftliğiniz Olsun" sloganını her yere yaydı.

Ancak tasarlanan bu olay işçiler için pek pratik değildi. Batıya gitmek işçiler için son derece pahalıydı. Gidecek parayı bulanlar toprağa verecek parayı nasıl bulacaklardı? Tarım araçları, tohum gibi zorunlu maddeler de ayrı bir kaynak sorunuydu. Ayrıca topraktan bütünüyle kopmuş, ya da toprakla hiçbir bağı olmamış sanayi işçisi topraktan ne derece anlardı? Kaldı ki, Batı'ya gidenlerin yerleri yine göçmen işçilerle doldurulurdu. İşte tüm bu nedenlerden ötürü Evans'ın başını çektiği "ulusal reformcular" hareketi de bir ütopya olarak kalmaktan öteye gidemedi. Toprak reformcuları hareketini diğer ütopyacılardan ayıran en belirgin fark bu harekete inananların kapitalistleri aralarına almamaları, kapitalist sınıftan bir şey beklememeleri ve belki de en önemlisi, siyasal eylemin gerekliliğine inanmalarıydı.

ABD'deki bir diğer ütopyacı da, Engels'in "cenneti dünyada gerçekleştirmenin reçetesini cebinde taşıdığını sanan kişi" diye nitelendirdiği Wilhelm Weitling'di. Alman toprak reformcularının çağrısı üzerine 1846'da Amerika'ya gelen, 1848 Devrimi'nde savaşmak için tekrar Avrupa'ya dönen, daha sonra 1849 yılında yeniden Amerika'ya gelen Weitling, burada *Republik der Arbeiter* (İşçi Cumhuriyeti) adlı bir işçi dergisi çıkartarak Amerika'da Almanlar tarafından kurulmuş olan örgütleri birleştirmeyi hedefledi. Bu amaçla 1850 yılında New York'ta *Birleşik Meslekler Merkezi Komitesi*'ni kurdu. Aynı yılın Eylül ayında ilk Alman-Amerikan İşçiler toplantısını gerçekleştirdi. *Genel İşçiler Birliği* adlı örgütü kurdu. Ancak bu birlik içinde, işçilerin günlük sorunlarının çözümü meselesi öne çıkmaya başlayınca Weitling, birliği terketti ve 1871'de ölünceye kadar işçi hareketine ilgisiz kaldı.

Weitling'e göre yüksek ücret, daha kısa çalışma günü için mücadele vermek ve dolayısıyla sendikalar önemsizdi. Politikacılar her zaman işçileri aldatacağı için politik mücadele de boşunaydı. Weitling'e göre kurtuluşun yolu *Emek Değişim Bankası*'ndan geçiyordu. Her üretici ürettiği malı depoya bırakacak, karşılığında ise bıraktığı malın değeri yazan bir değişim belgesi alacak ve bu belge ile bankaya ait mağazalardan belge değeri kadar dilediği malı alabilecekti. Weitling'in bu değişim modelinde, Proudhon ve ilk Amerikalı anarşist kabul edilen Josiah Warren'in katkılarını görmek mümkündü.

Nesnel ve tarihsel koşulların yerine, düşünce ve hayal gücünü koyan bu uygulanması olanaksız yeni toplum düşleri, propaganda ve somut örnekler gerektiriyordu. Dolayısıyla ütopyacılar, kapitalist düzenin acı sonuçlarını, acımasızlığını, adaletsizliği, sefaleti, perişanlığı gözler önüne sererken işçiler açısından da eğitici oldular.

Amerikan ütopyacılarının ortak yanı sendikalara karşı olmalarıydı. Acil gündelik talepler peşinde koşan sendikalar sınıf çatışması yaratarak birliğin parçalanmasına yol açıyorlardı. Siyasal mücadele ise tümden gereksizdi.

Ütopyacılar ABD'de kapitalist toplumun kötülüklerine çare bulamadılar. İşçi sınıfının acil talepleri ile nihai kurtuluşu arasındaki ilişkiyi, ekonomik mücadele ile siyasal mücadelenin birlikteliğini kavrayamadılar. Yeni toplumu yaratacak toplumsal gücü göremediler. Onlara göre, acı çeken sınıf olan işçileri kurtarmak için önerdikleriyle, tarihin hayalhanesindeki yerlerini aldılar.

FARUK PEKİN

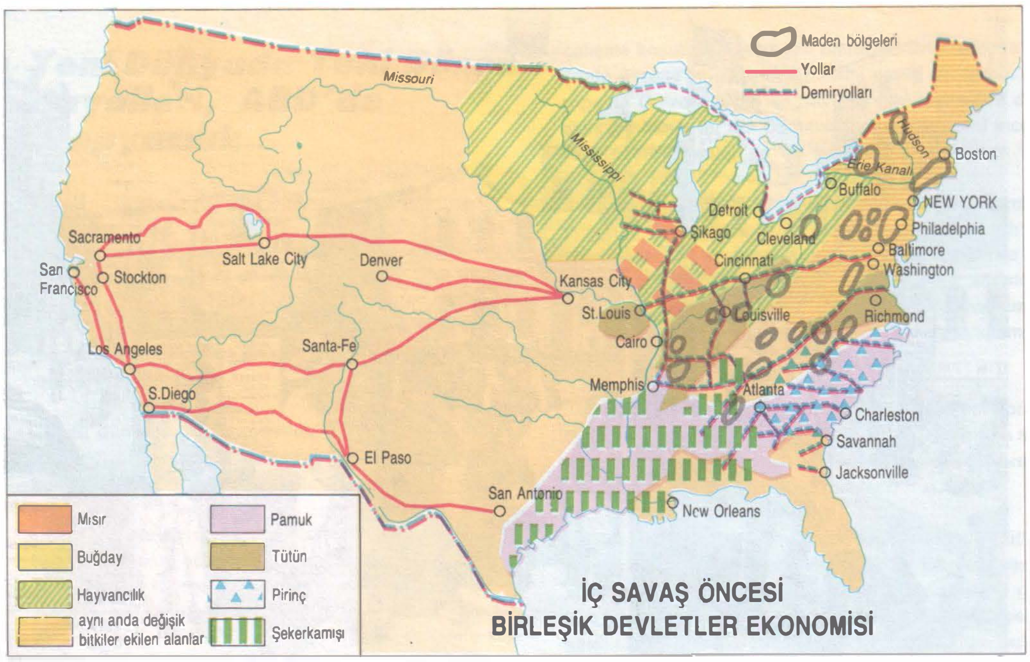

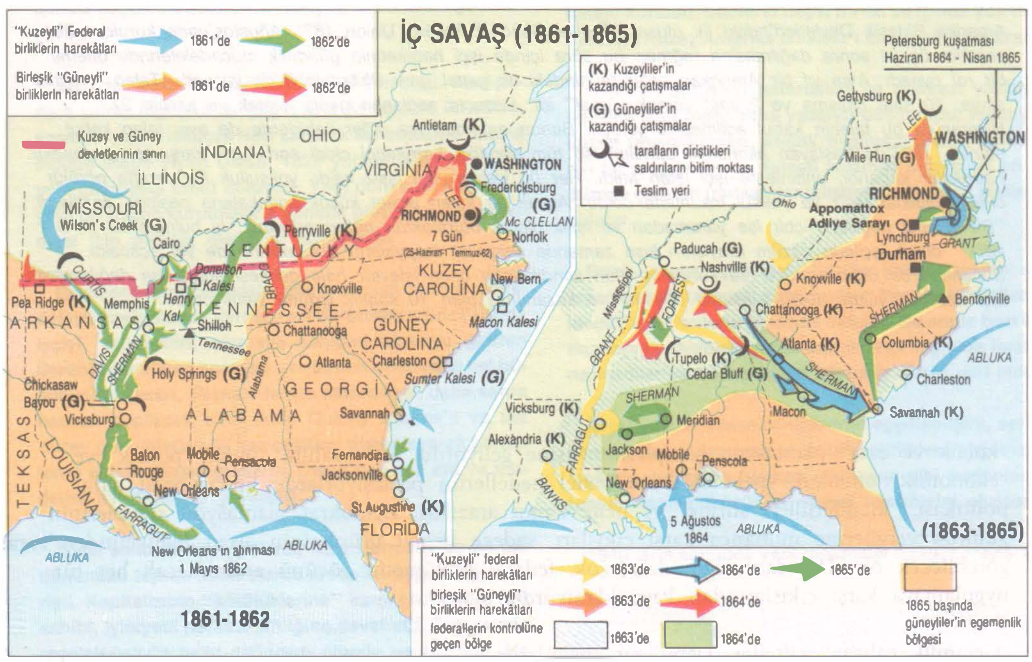
Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk ulusal sendika National Trades Union *1835 Ağustos'unda kuruldu. Bu sendika üç yıl sonra dağılmasına rağmen bu süre içinde işçi hareketinin gündelik mücadelelerinde önemli bir rol oynadı. Aynı yıl bir Amerikan şehir tarihindeki ilk genel grev Philadelphia'da yaşandı. Talep "Altıdan altıya, 10 saat çalışma ve 2 saat yemek süresi" idi. Sonuçta sağlanan geniş destek ve katılım 27 Haziran'da bu talebin kabul edilmesine yolaçtı. Bunun ardından ise diğer şehirlerde de aynı talep kabul ettirildi. 1837'de başlayan ekonomik bunalım ise tüm sendika hareketini ciddi sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Fabrikalar kapandı, onbinlerce işçi işten atıldı. Her üç kişiden biri işsiz kaldı, yoksulluk her tarafta görülür oldu. Sokaklar işsiz ve yoksul insanlarla doldu. Ancak aç kalan işçiler küçük sadakaların peşinde değillerdi. "Biz dilenci değiliz. Hiçbir işe yaramadan ve işsiz olarak oturmaktan nefret ediyoruz. İş bulmamıza yardım edin." diyen işçilerin çözüm arayışları kısa zamanda sosyalist ütopyaların gelişmesine de yol açacaktı. Bunalımın bir diğer sonucu ise kurulmuş olan sendikaların önce işlevsiz hale gelmesi sonra ise dağılmasıydı. İşçi ücretleri yüzde 30-50 arasında düşüyor ve kazanılmış olan 10 saatlik işgünü yitiriliyordu.*

"küçük ve orta" plantasyon sahiplerinin işine geliyordu. Köle sahibi sınıfın "politik" ve "ekonomik" öncüleri, spekülatörlerin temel hedeflerini paylaşıyorlardı: Enflasyonist para politikası, "kızılderilileri sürme" ve ucuz kamu arazileri. Demokrat plantasyon sahiplerinin gümrük vergilerine militanca karşı çıkışları, sadece imalat ürünlerinin artan maliyetinden zarar görebilecek olmalarından değil, daha çok, federal hükümetin gücünü artırabilecek her tür uygulamaya karşı çıkışlarından kaynaklanıyordu.

"Geçimlik çalışan" çiftçiler, Demokrat spekülatör ve plantasyon sahibi blokun kitlesel seçim tabanını oluşturuyorlardı. *Demokratlar*'ın muhalifi, "mali aristokrasi", büyük plantasyon sahipleri, imalâthane sahipleri, "ticari" çiftçiler ve vasıflı ücretli işçilerden oluşan *Whig* blokuydu. *Whig* partisinin farklı sınıf bileşenlerinin programatik ortak paydası "Amerikan sistemi" şiarıydı. "Amerikan sistemi", tüm sınıfların "karşılıklı yararları"na olan, yeni bir ABD merkez bankası kuran, "korumacı" gümrük vergileri koyan ve meta üretimi ve dolaşımını teşvik edecek şekilde kamu arazi fiyatlarını arttıran "aktivist" bir federal hükümet tasvir ediyordu. *Whig* partisi daha büyük plantasyon sahiplerine siyasal hedeflerine ulaşmak için bir araç da sunuyordu. Acil bir coğrafi yayılma zorlamasına maruz kalmayan "daha büyük" plantasyon sahipleri, rekabet arttıkça ve arazi değerleri düştükçe, plantasyon köleliğinin hızla batıya yayılması sürecini yaşadılar. Whig plantasyon sahipleri, kendi ekonomik konumlarını korumanın bir yolu olarak istikrarlı nakit para ve yüksek arazi fiyatı uygulamalarını desteklediler. Sadece, Karayib ve Latin Amerika'daki plantasyon sahipleriyle doğrudan rekabet halinde olan Kentuckyli kenevir plantasyonu ve Louisianalı şeker plantasyonu sahipleri gümrük vergilerinin hararetli destekçisiydi. Bununla birlikte, daha büyük pamuk plantasyon sahipleri, kuzeyli yatırımcılar ve imalâthane sahipleriyle olan ittifaklarını sürdürmenin bedeli olarak "korumacılık"a gönülsüz bir destek verdiler.

Whig imalâthane sahipleri, seçimlerde vasıflı, etnik olarak homojen (beyaz, Amerikalı ve Protestan) proletaryanın oylarını toplamayı başardılar. 1820'ler ile 1830'larda "Jacksoncu" işçi sınıfı, çalışma saatlerinin azaltılması ve sendika hakkı gibi *proleter* talepler öne sürerek sendika ve "işçi" partileri örgütlediler. Ancak, "işçi"lerin nihai hedefi, ***küçük burjuva*** üreticiler haline gelme fırsatlarını artırmaktı. Her ikisi de küçük burjuva zanaatkârların farklılaşmasıyla ortaya çıkan, manifaktür sermayesi ve emek, bağımsız küçük üreticiler dünyası idealini paylaşıyorlardı. Küçük burjuva toplumsal ilişkileri teşvik etmenin aracı olarak gümrük tarifelerinden yana olmaları, Whig manifaktür sahiplerinin, siyasal arenada işçi sınıfını

Sanayileşmiş Kuzey ile tarıma bağlı Güney arasındaki fark 1840 başlarından itibaren büyüdü. Pamuk üretiminde siyah köleleri kullanan Güney ile bu nedenle onu lanetleyen Kuzey arasındaki bunalım 1850'li yıllarda gittikçe derinleşti. Bu sürece etki eden kültürel faktörlerden biri, Mrs. Beecher-Stowe'un 1852'de yayınladığı Tom Amca'nın Kulübesi adlı romanı oldu. 1854'te Cumhuriyetçi Parti'nin kurulması ve 1860'da Lincoln'ün başkan seçilmesi ise bu süreci derinleştiren politik faktörlerdi. Güneyliler'in 12 Nisan 1861'de Fort Sumter kalesine saldırmaları ile başlayan savaş, 1861 ve 1862'de Güneyliler lehine sürdü. Ancak Güney'in 850 bin askerine karşılık 2 milyon Kuzey askeri ve gelişmiş ekonomik ilişkiler kısa zamanda Kuzey'i daha avantajlı bir duruma geçirdi. Kuzey ordularının 1864'deki askerî başarıları, 26 Nisan 1865'de Güney ordularının teslim olmaları ile Amerikan İç Savaşı'nı sona erdirdi.

kendilerine tâbi kılmalarına imkân tanıdı.

Whig ve *Demokrat* sınıf bloklarının ve örgütledikleri siyasal güç ilişkilerinin istikrarı, ticaret sermayesinin ilk birikim üzerindeki hakimiyetine dayanıyordu. Her iki fraksiyonunun da meta üretiminin sınıf ilişkilerine kayıtsız oluşu, ticaret sermayesinin plantokrasinin farklı kesimleri ile kalıcı ittifaklar kurmasına, böylece de federal devlet idaresinde kölelik üzerine her tür tartışmayı önlemesine imkan tanıdı. Ayrıca, plantasyon köleliği ve kırsal küçük üretimin ticaret sermayesi himayesinde aynı dönemde eşzamanlı yayılması, batılı çiftçiler arasında her iki parti için de kitlesel bir destek yarattı.

1837-1844 çöküntüsünün sonrasında, ticaret sermayesinin sınai sermayeye tâbi olması, ticaret sermayesinin kapitalist devlet düzeyindeki hegemonyasını zayıflattı. 1840 ve 1850'lerde, ne Demokrat spekülatörler ne de Whig sermayedar ve tüccarlar, meta üretiminin coğrafi yayılmasında hangi sınıf ilişkilerinin (küçük burjuva ve kapitalist veya köle) hakim olacağını belirleme mücadelesinde birbirlerini ezmeyi başardılar. Ticaret sermayesi hegemonyasının ve bu hegemonyaya dayanan sınıf ittifakları sisteminin yıkılması, İç Savaş'ta doruğuna ulaşan siyasal bunalımı başlattı.

Kıtasal Yayılma ve "Free Soil" Çiftçi İsyanı. 1844-1849

Asya ticaretiyle ilgili olan spekülatör burjuvazi, "küçük ve orta" plantasyon sahipleri ile tüccar ve bankerler, 1844 ile 1848 yılları arasında kuzeybatı Pasifik'in İngiltere'den ilhakı ve Marsilya'nın güneybatısının fethi mücadelesini başlattılar. Sonuçta, Whig'ler, Pasifik limanlarına giriş uzlaşması lehine ilhaktan sakınırken, *Demokratlar*, ABD iktidar blokunun Kuzey Amerika

Tekstil sanayisinin ilk yıllarında fabrikalarda büyük ölçüde kadın ve çocuk emeği kullanılıyordu. Son derece düşük ücretlerle güç işleri yapmak zorunda kalan bu çocuklar, her türlü haktan ve güvenlikten yoksun olarak günde 12-13 saat çalışıyorlardı. Evde ailelerinin baskısı ve dayağı ile karşı karşıya kalan bu çocuklar bu kez patronların dayağı ile terbiye ediliyorlardı.

kıtasını yönetmenin "alınyazısı" olduğu *(manifest destiny)* fikrine sıkıca sarılmışlardı. Kıtasal yayılma, yapay "parti birliği" görüntüsü altında, her iki blokta da küçük burjuva çiftçi kanatları ve bunların plantasyon sahibi ve tüccar müttefikleri arasında, uzak batının gelecekteki sınıf yapısı konusunda önemli bölünmeler, ayrılıklar yarattı.

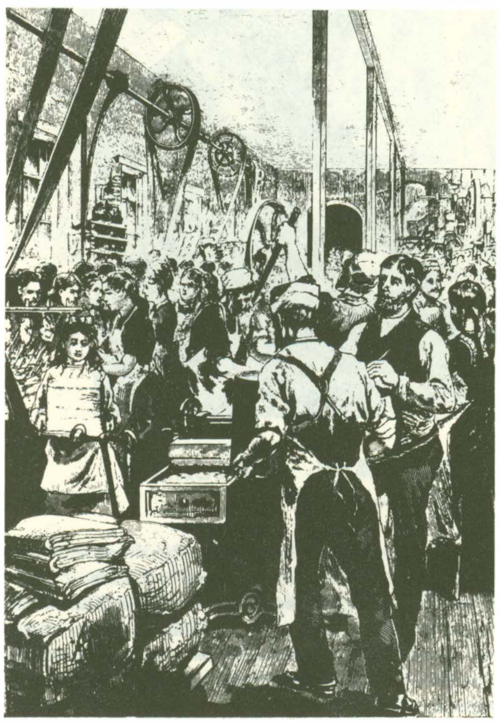
Demokrat çiftçilerin önderleri (eski başkan Van Buren ve onun "Barnburner" destekçileri), Texas'ın köleci eyalet olarak ABD'ye katılacağı yolunda söylentiler yaydılar. Plantasyon sahipleri ve spekülatörlerin, tüm "Oregon toprakları"nı küçük meta üretimi ve kapitalist üretime ayrılmış bir bölge olarak ilhak etme vaadleri, "Barnburner"lerin 1844 seçimlerinde Texas'ın ilhakını desteklemelerini sağladı. Polk yönetiminin, Texas'ı başarıyla ilhak ettikten sonra, 1845'de tüm Oregon topraklarını İngiltere'den alma konusundaki başarısızlığı, çok sayıda Demokrat çiftçi temsilcisini yönetimden önemli ölçüde soğuttu.

Benzer çatlaklar 1844-1846 yıllarında *Whig* blokunda da başgösterdi. *Whig* partisinin tüm kanatları Texas'ın ilhakına karşı çıkarken, *Whig* yatırımcı ve çiftçiler, bu muhalefetin nasıl oluşturulacağı konusunda ayrıldılar. Meksika ile savaş, *Whig* ve *Demokrat* sınıf bloklarını parçaladı. Mayıs 1846'da savaş başladığında, temel siyasal bölünme "savaş yanlısı" Demokratlar ve "savaş aleyhtarı" *Whig*'ler arasındaydı. 1846'da Pennsylvania'dan "Barnburner" Demokrat David Wilmot, savaş tazminat senedinde, Meksika'da fethedilen bütün topraklarda köleliği açıkça yasaklayan bir değişiklik önerdiğinde, her iki partide de ciddi bölünmeler başgösterdi. 1846-1848 yılları arasında, Kongre'de, basında ve toplu mitinglerde "Wilmot Şartı" üzerine yapılan tartışmalar süresince, her bir sınıf ve sınıf fraksiyonu, İç Savaş'a yol açan siyasal bunalım boyunca savunacakları, batıya yayılmanın toplumsal karakteri karşısındaki konumlarını tanımladılar.

Çiftçilerin Whig ve Demokrat temsilcileri ile imalâthane sahiplerinin pek çok Whig temsilcisi, kölelik ile küçük burjuva ve kapitalist üretim arasında *ekonomik* ve *ırksal* anlamda varolan çelişkileri dile getirdi. Çiftçi ve imalâthane sahiplerinin "kölelik karşıtı" savlarındaki *eşitlikçi burjuva* ve *ırkçı* öğeler arasındaki gerilim, 1840'lar ile 1850'lerdeki siyasal bunalım boyunca *Free Soil* ve Cumhuriyetçi ideolojiye damgasını vurdu. Bununla birlikte, çiftçi ve imalâthane sahiplerinin köleliğin yayılması sorununa önerdikleri çözümde hiçbir belirsizlik yoktu: federal eyalet yönetiminde temsil edilen sınıflar, henüz eyalet olarak örgütlenmemiş topraklarda *Free Soil* köleliği önleme hak ve sorumluluğuna sahipti.

Güneyli radikal *Demokratlar*'ın önderliğindeki plantasyon sahipleri temsilcileri, köleliğin yayılmasını durdurmanın Güney'de *ırkçı* ve *sınıfsal* bir tahakküm bunalımı yaratacağını öne sürdüler. Merkezî devlet yönetiminde temsil edilen sınıfların eyalet haline gelmemiş topraklarda herhangi bir "mülkiyet türü"nü yasaklama yönünde "anayasal" haklarına karşı çıktılar. Onlara göre, uzak batıdaki kölelik meselesini Kongre'de veya yerel hükümetlerdeki sınıflar değil, sadece *eyalet yönetimleri*ni oluşturan sınıflar karara bağlayabilirlerdi.

Başta Demokrat spekülatörler olmak üzere, ticaret sermayesinin sözcüleri, uzak batının gelecekteki toplumsal yapısı ile ilgili olarak büyüyen sınıf kutuplaşmasını dağıtmaya çalıştılar. Kapitalist devlet aygıtının birliğinin devamına kayıtsız kalamayan spekülâtör ve yatırımcılar, köleliğin yayılmasının asıl mesele olmadığını öne sürdüler. Köle emeğinin madencilikte kullanılıyor olmasını gözardı eden ticaret sermayesi temsilcileri, köleliği güneybatıda "doğa"nın yasakladığını, çünkü bölgenin iklim ve topografyasının pamuk, tütün, pirinç veya şeker ekimine uygun olmadığını öne sürdüler. Ayrıca spekülatörlerin temsilcileri, köleliğin varlığının, "olumlu koruma"yı -köle mülkiyetini onaylayan yasaları- gerektirdiğini söylüyorlardı. Federal hükümette temsil edilen sınıflar tarafsız kalmalı ve *yerel hükümetler*de (*eyalet hükümetleri*nin selefi) temsil edilen sınıfların, uzak batıdaki sınıf ilişkilerini düzenlemelerine fırsat vermeliydi ("Halk Egemenliği").

Sanayinin gelişimi ile birlikte binlerce kadın fabrikalara çekilmeye başlandı. Kadınlar bu süreçte karşı karşıya kaldıkları ayrımcı tutumlara rağmen işçi hareketi içinde önemli bir etkinliğe sahip oldular. Kadınlar bir taraftan kapitalistlerin keyfi davranışlarına karşı mücadele ederken, diğer taraftan erkek anlayışının ürünü olan genel kamusal konularda kadınların söz hakkını ve aktif katılımını sorgulayan yaklaşıma karşı durmak zorunda kalıyorlardı. 1824-1837 arasında tekstil fabrikalarında özellikle kadın işçiler tarafından 12 grev örgütlenmişti. Tüm çalışanların kadın olduğu New Hampshire eyaletinin Dover şehrindeki bir fabrikada 1828'de ilk grev yapılmıştı. 1836'da ise, Lowell'deki tekstil fabrikalarında çalışan 1500 kadın işçi ücretlerin düşürülmesine karşı ayaklanıyor ve gösteriler yapıyordu. Erkek işçilerin bir kısmı kadınların sanayide çalıştırılmalarına ve onların işçi hareketine katılmalarına, bunun işçi ücretlerinin düşürülmesine yolaçması nedeniyle karşı çıkıyorlardı. Erkek işçilerin bir başka bölümü ise ücret düzeyinin ancak kadınların sendikal örgütlenmesi sayesinde korunabileceğini ileri sürüyorlardı.

Her iki partinin küçük burjuva çiftçi kanatlarının kendi paylarına yoğun bir ajitasyon yapmalarına rağmen, 1848'de ne *Whig*'ler ne de *Demokratlar* "özgür toprak" programını benimsediler. *Whig* bloku, yatırımcılar, büyük plantasyon sahipleri ve imalathane sahiplerinin çoğunun tam desteğiyle, batıdaki kölelik sorunu karşısında sessiz kalan bir program çerçevesinde Louisianalı bir plantasyon sahibi ve Meksika savaş kahramanı Taylor'ı aday gösterdiler. *Demokratlar*, Alabamalı plantasyon sahiplerinin bölgesel hükümetin köleliğe müdahale etmesine muhalif olmalarına rağmen, "Halk Egemenliği" programı çerçevesinde, Michigan'dan bir spekülatör önderi olan Cass'ı aday gösterdiler. Geleneksel siyasal müttefiklerince terslenen "kölelik karşıtı" çiftçilerin "Barnburner" Demokrat ve "Vicdanlı" Whig liderleri, *Free Soil* partisini kurdular. Salmon Chase'in *Özgürlük Partisi, Free Soil* yanlısı küçük burjuvaların birliği yolunda ilk adım olma işlevi gördü. Köleliğin kaldırılması hareketinden gelen Chase ve *Özgürlük Partisi*, köleliğin kaldırılması yanlılarının, köleliğin derhal kaldırılması için önerdikleri "manevi ikna" yöntemi karşısında köleliğin tahdidi yönünde siyasal eylemi ortaya attılar. Ağustos 1848'de, *Özgürlük Partisi*, "Barnburner" Demokratları ve "Vicdanlı" *Whig*'ler kitlesel bir *Free Soil* parti kongresi topladılar ve köleliğin yayılmasının kongre kararıyla yasaklanmasını talep eden bir program çerçevesinde Van Buren'i aday gösterdiler. Sonuçta, Taylor oyların sadece yüzde 47.28'ini alarak başkan seçildi.

1848 seçimlerini izleyen yıla, derinleşen sınıfsal anlaşmazlıklar damgasını vurdu. Kongre, 1849

başlarında altın bulunmasından sonra California'da görülen nüfus artışına karşın, Mexico'dan alınan bölgelerde eyalet idareleri örgütlenmesi ve sınıf ilişkilerinin kurala bağlanması konusunda çıkmaza girdi. Taylor idaresi, Seward'ın (New York'lu "kölecilik karşıtı" yatırımcıların ve imalâthane sahiplerinin sözcüsü) tavsiyesiyle, California'da köleliği yasaklayan bir eyalet yönetimi oluşturulmasını özendirdi. Taylor idaresinin California'nın siyasal yaşamına müdahalesi ancak, büyük plantasyon sahiplerinin, imalâthane sahibi ve yatırımcı müttefiklerinden soğumalarına yaradı. Güney Carolinalı Calhoun'un önderliğindeki Güneyli radikal Demokratlar, anlaşmazlığa müdahale ederek bir "Güneyli Sağ" hareketi başlattılar. Whig ve Demokrat plantasyon sahipleri, tüm Güney'de, batıdan köleliğin dışlanması halinde "ayrılık" (kapitalist devlet aygıtının birliğinin kırılması) için birleşik bir efendiler sınıfı hazırlayabilecek olan Haziran 1850 "Güney Konvansiyonu"nun Nashville'de toplanmasını desteklediler.

Küçük burjuva çiftçilerin bağımsız *Free Soil* isyanının 1849'da sona ermesi, siyasal durumda ilk kez bir ara verilmesini sağladı. "Barnburner" Demokratlarının 1849 başlarında *Demokrat Parti*'ye dönmeleri *Free Soil*cileri pek çok kilit önderlerinden ve oy desteklerinin ana kitlesinden etti. Çiftçiler, küçük burjuvazinin bir tabakası olarak, "temel" toplumsal sınıflardan birisiyle ittifaka gitmeksizin kendi sınıfsal hedeflerine ulaşabilecek yeterlilikte değillerdi. 1850 başlarında giderilecek olan gümrük vergileri ve toprak yasası konulu bölünmeler, 1848-1849 yıllarında bir sanayici-çiftçi *Free Soil* ittifakını engelliyordu.

Kölecilik düzeninin gelişmesi ile birlikte buna karşı sürdürülen gündelik mücadele de ağırlaşıyordu. Kölelerin kaçma girişimleri ise çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Kaçan köleler ya açlıktan perişan olmuş bir halde kendiliklerinden geri dönüyorlar, ya da profesyonel köle avcıları ve köpekleri tarafından yakalanıyorlardı. Saklanabilecek yer yokluğu, mesafelerin uzunluğu, sık sık karşılaşılan kontroller kaçma girişimlerini iyice güçleştiriyordu. Siyah köleler tüm bunlara rağmen kaçışla özgürlüğe kavuşma umutlarını yitirmiyorlardı. Kaçanların bir kısmı ise ünlü "yeraltı demiryolu"nu kullanıyorlardı.

Egemen Sınıfların Geçici Birleşmeleri. 1850-1853

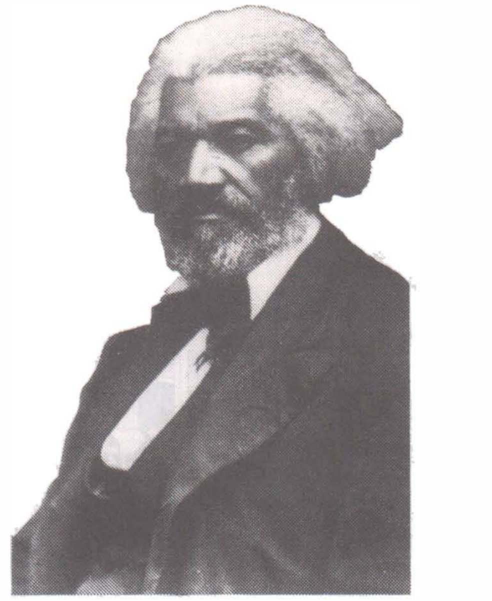
Kırsal küçük burjuvazinin bağımsız bir toplumsal güç olarak çökmesi, tüccar kapitalistlerin yeni bir "çatışmalı uzlaşma"yı egemen sınıflara dayatmasının yollarını açtı. Ocak ve Şubat 1850'de yatırımcı ve spekülatörlerin ABD Senatosu'ndaki üç seçkin sözcüsü -Whigden Kentuckyli Clay ve Massachusettsli Webster ile, *Demokratlar*'dan Illinoisli Douglas-, "1850 Uzlaşması"nı sundular. Uzlaşma, imalâthane sahipleri ve çiftçiler için köleliği yasaklayan bir California eyalet idaresinin derhal örgütlenmesini sağlıyor, plantasyon sahiplerine federal düzeyde uygulanan ve kaçan kölelerin efendilerine iadesini öngören bir "kaçak köle" yasası sunuyor ve güneybatının geriye kalan kısmına da ticaret burjuvazisinin "halk egemenliği" formülünü dayatıyordu.

Çiftçilerin ve imalâthane ve plantasyon sahiplerinin Kongre'deki temsilcileri, "çok yönlü" uzlaşma planını reddettiler. "Kölecilik karşıtı" *Whigler*, *Demokratlar* ve *Free Soil*ciler, derhal bir California eyalet hükümeti örgütlenmesini desteklediler. Bununla birlikte, kaçan kölelerin bulunması sorumluluğunu federal hükümete veren kaçak köle yasasına karşı çıktılar ve Kongre'nin güneybatıda köleliği yasaklaması yönünde baskı uygulamayı sürdürdüler. Plantasyon sahiplerinin Güneyli radikal *Demokrat* ve *Whig* sözcüleri, uygulama olanağı taşıyan bir kaçak köle yasasının çıkarılmasını olumlu karşıladılar. Ama, California madenciliğinde ve tarımında köleliğin yasaklanmasının aleyhinde tavır aldılar ve güneybatıdaki sınıfsal ilişkileri düzenleyen, henüz eyalet haline gelmemiş topraklardaki idarelerde temsil edilen sınıflara kesin biçimde muhalefet ettiler.

Sonunda, "1850 Uzlaşması"nın yazgısını belirleyen, Kongre tartışmaları değil, halk arasındaki ajitasyon oldu.

Kongre'nin 1850 Eylül'ünde Uzlaşma'yı yasalaştırması, Uzlaşma'nın uygulaması konusunda yeni mücadelelere yol açtı. Kuzeyde, imalâthane ve çiftlik sahiplerinin temsilcileri kaçak köle yasasına karşı kitlesel bir muhalefet yürüttüler. Plantasyon sahiplerinin uzlaşmanın kabulüne verecekleri karşılığı kararlaştırmak üzere, Kasım ve Aralık 1850'de Georgia, Güney Carolina ve Missisipi'de özel "eyalet meclisleri" toplandı. Bu meclislerde, köle sahipleri arasında üç akım ortaya çıktı. Bir yanda, "aşırı radikaller" (küçük ve orta plantasyon sahiplerinin küçük bir azınlığı), Uzlaşma'yı reddederek derhal ayrılık istediler. Öte yandaysa, "Birlikçi" büyük plantasyon sahipleri, köleliğin yaygınlaşması konusundaki mücadelenin "kalıcı bir çözümü" olarak Uzlaşma'yı desteklediler. Arada ise, köleliğin California'dan dışlanmasına ve güneybatıda "halk egemenliğine" karşı çıkan, ama devlet aygıtının birliğini kırmaya henüz hazır olmayan, küçük ve orta demokrat plantasyon sahiplerinin büyük çoğunluğu yer alıyordu. Güneyli "Birlikçiler" ve Güneyli ılımlı *Demokratlar*, Uzlaşma'ya koşullu destek veren "Georgia Platformu" üzerinde anlaşmaya vardılarsa da, Güney'de köleliğin kaldırılması, batıda yasaklanması ya da kaçak köle yasasının katı bir biçimde uygulanmaması halinde ayrılma yoluna gidecekleri tehdidinde bulunuyorlardı.

"Malî aristokrasi" ve spekülasyoncu burjuvazinin 1850 yılında egemen sınıflara yeni bir "çatışmalı uzlaşma"yı başarıyla dayatması, *Whiglerin* ve *Demokrat Parti*'nin 1852 seçimleri için geçici olarak yeniden inşa edilmesini mümkün kıldı. *Whig* partisi, 1850 yılında "Birlikçi" yatırımcılar ve plantasyon sahipleriyle, *Free Soil* fabrika ve çiftlik sahipleri arasında bir dizi bölünmeye uğramıştı. *Whigler*'in sınıfsal bileşenleri 1852'de örgütsel olarak birleşmiş olmakla birlikte, Uzlaşma'nın "amaçları" ve "kalıcılığı" konusunda bağdaşmış değillerdi. *Whigler*, 1852'de, Uzlaşma'ya yalnızca "rıza gösteren" bir platform temelinde, eski general Scott'u aday gösterdiler. 1850'de herhangi bir örgütsel bölünmeye uğramayan Demokrat sınıflar bloku göreli olarak daha birleşik durumdaydı. *Demokratlar*'ın tüm kanatları Uzlaşma'nın "amaçları"nı kabul etti ve uzlaşmanın getirdiği önlemlerin altına tereddütsüz imza atan bir platform temelinde,

DOUGLASS, FREDERICK (1817-1895)

ABD'deki köleliğin kaldırılması için mücadele veren siyah önderlerden olan Frederick Douglass, 7 Şubat 1817'de Maryland'a bağlı Tuckhaoe'de doğdu. Annesi siyah bir köle, babası ise beyaz olan Douglass, küçükken annesinden ayrılarak bir çiftlikte büyüdü. Daha sonra Baltimore'da bir ailenin yanında uşak olarak çalıştı. Burada ev sahibi Douglass'a yasaları çiğneyerek, okuma yazma öğretti. Ancak kadının kocası buna karşı çıkınca Douglass, eğitimini gizlice sürdürdü. 1833'te sahibinin ölümü üzerine tarım işçiliğine başladı. Ardından Baltimore'da gemi kalafatçılığı yapan Douglass, bu sırada bulduğu kâğıtlarla New York'a kaçmayı başardı. Köle avcılarına yakalanmamak için adını Douglasa olarak değiştirdi ve üç yıl New Betford'ta işçilik yaptı.

Bu yıllarda köleciliğe karşı hareketlere ilgi duymaya başlayan Douglass, 1841'de Massachusetts Nantucket'te yapılan kölelik karşıtı bir toplantıya katıldı ve bu toplantıda yapmış olduğu konuşma yankı yarattı. Massachussetts Kölelikle Mücadele Derneği'ne üye olduktan sonra kendini köleciliğe karşı gelişen hareketin içinde bulan Douglass, özellikle güçlü hitabetiyle öne çıktı. 1845'te hayatını anlattığı otobiyografik kitabı *Narrative of The Life of Frederick Douglass*'ı (Frederick Douglass'ın Yaşam Öyküsü) yayınladı. Bu kitap büyük yankılar uyandırdı. Douglasa, kitabın yayımlanmasından sonra adını ve yerini gösterdiği için eski sahibinin kendisini bulmasından korkarak İngiltere'ye gitti. Kaldığı süre içinde İngiltere'de ve İrlanda'da köleliğe karşı konuşmalarıyla

ilgi topladı. 1847'de yeniden ABD'ye dönerek Rochester'de *North Star* (Kuzey Yıldızı) adı bir gazete çıkardı. Bu arada bir başka siyah önder William Lyod Garrison'la aralarında anlaşmazlık çıktı. Garrison siyahların ayrı bir yayın organı çıkarmalarından yana değildi. Sonunda Douglass, Garrison'dan koparak, siyah hareketin diğer bir önderi olan James G. Bitney grubuyla birlikte davranmaya başladı.

Douglass, İç Savaş sırasında da oldukça aktif bir mücadelenin içine girdi. Lincoln'un danışmanlığını yaparken siyahların Kuzeylilerin safında silahlanarak savaşmasını sağladı. Aslında İç Savaş'ın sonunda köleliğin kaldırılacağını umuyor ve savaşın esas hedefinin bu olduğunu savunuyordu.

Daha sonraki Yeniden İnşa Dönemi'nde de siyahların özgürlük ve yurttaşlık hakları için mücadele veren Frederick Douglass, birçok resmi görevde de bulundu. Son olarak ABD'nin Haiti Başkonsolosluğu görevini yürüten Douglass 20 Şubat 1895'te Washington'da öldü.

Frederick Douglass, siyahların yurttaşlık hakları için verilen mücadelenin şiddet temelinde yürütülmesine karşıydı. Bu nedenle siyahların mücadele tarihinde önemli adımlar olan ayaklanmalara yaklaşımı kuşkuluydu. John Brown'un Harpers Ferry'de gerçekleştirdiği baskını da eleştiren Douglass, o dönemde başlayan kadın hakları hareketlerinin de savunucusu oldu.

kuzeyli spekülatörlerin temsilcisi Pierce'i aday gösterdi. Boyutları ve etkisi bakımından küçülmüş olan Free Soil partisi, "1850 Uzlaşması"nı mahkûm ederek, bu uzlaşmanın, meta üretiminin toplumsal niteliği konusundaki mücadeleyi sona erdirmeyeceği öngörüsünde bulundu. 1852'de epeyce marjinal kalan *Free Soilciler*, üst-orta batının küçük burjuvazisi arasında, hem Scott'ı hem de Pierce'i kuzeydeki çoğunluktan yoksun bırakmaya yetecek kadar desteği denetimlerinde tutuyorlardı. Bununla birlikte, plantasyon sahiplerinin ezici çoğunluğunun Pierce'i desteklemesi, *Demokratlar*'a 1852 zaferini getirdi.

1852 seçimlerini izleyen bir yıl içerisinde, gerek *Demokrat*, gerekse *Whig* sınıfsal blokları içerisinde yeniden çatlaklar başgösterdi. İmalâthane ve çiftlik sahiplerinin "kölelik karşıtı" temsilcileri kuzey Whigciliğinin egemen kesimi olan yatırımcıların "Gümüş Rengi" temsilcilerinin yerini aldıkça, büyük plantasyon sahipleri partiyi terketmeye başladı. Pierce idaresinin yaptığı görev dağıtımı, Güney'de ılımlı ve Demokrat plantasyon sahipleri arasındaki, Kuzey'de ise Demokrat çiftlik sahipleri ile spekülatörler arasındaki bölünmeyi artırdı. *Whig* ve *Demokrat* partilerdeki çatlaklar, *Free Soilerler*'in, Wisconsin, Ohio ve Massachusetts'deki kırsal küçük burjuvazinin "kölelik karşıtı" *Whig* ve *Demokrat* sözcüleriyle kaynaşmalarını ya da başarılı seçim ittifaklarına girmelerini mümkün kıldı.

"1850 Uzlaşması", çok kısa süren bir sınıfsal barış dönemi yaşanmasına yol açtı. 1837-1841'lerden sonra, ilk birikim sürecinin yeniden inşası, plantasyon sahipleri, imalâthane sahipleri ve çiftçilerin sınıfsal hedeflerini uzlaşmaz biçimde çelişkili hale getirdiğinden, ticaret sermayesi, onların tatmin olacağı bir program formüle etmeyi başaramadı ve 1850'lerde tüccarların batının sınıfsal yapısı konusunda tarafsız kalma çabaları zorunlu olarak sonuçsuz kaldı.

Üç Sınıfsal Mevzilenme

1840'ların sonlarında ve 1850'lerin başlarındaki üç sınıfsal mevzilenme, İç Savaş'a götüren siyasal bunalımın son aşamasını son derece kritik bir hale getirdi. Birincisi, plantasyon sahiplerinin İspanyol sömürgesi Küba'yı ABD'ye bağlama yönündeki başarısız girişimleri oldu. Pierce idaresinin Küba'yı diplomatik ya da askerî yollardan almayı başaramaması plantasyon

sahipleri ile spekülatörler arasındaki ittifakta daha başka gerilimler yarattı ve 1850'lerde plantasyon sahiplerini, köleliği ABD sınırları içinde yaymak konusunda daha kararlı hale getirdi.

İkinci sınıfsal mevzilenme, 1840 ve 1850'lerde ABD işçi sınıfının etnik ve dinsel bileşiminin yeniden oluşmasıydı. Alman ve İrlandalı Katolik göçmenlerin kitlesel gelişi, ABD proletaryasının etnik ve dinsel homojenliğini bozarak, birbirine düşman iki ayrı işçi sınıfı alt-kültürü yarattı. "Yerli-protestan" işçiler, kitlesel olarak gelen Katolik göçmenlerin "Roma Kilisesi"ne bağlılıklarını, ABD burjuva demokrasisinin bağımsızlığına bir tehdit ve yoksulluklarını da ABD işçilerinin tarihsel olarak Avrupa işçilerine göre sahip oldukları ücret üstünlükleri için bir tehlike olarak gördüler. "Yerli-Protestan" işçiler, 1850'lerde, hem imalâthane sahiplerinin ve çiftçilerin *Free Soil* çağrılarını, hem de yatırımcıların ve plantasyon sahiplerinin "yerlici" çağrılarını benimsiyorlardı. "Göçmen-Katolik" işçiler, düşman bir protestan çevreye karşı, kilisece örgütlenmiş bir Katolik okullar ve kardeşlik kuruluşları alt-kültüründe sığınak arıyorlardı. Protestanlıkla özdeşleştirdikleri ayrılıkçılığa, *Free Soil*'ciliğe ve Cumhuriyetçiliğe karşıydılar ve Demokrat spekülatörlerin kültürel "laissez-faire" savunmasına açıktılar. Derinlemesine bölünmüş, siyasal olarak sermayenin farklı bölümlerine tâbi ve yalnızca siyah karşıtı ırkçılıkta birleşmiş bulunan ABD işçi sınıfı, ikinci ABD burjuva devrimine giden on yıl boyunca (1848 Devrimleri'ndeki Fransız ya da Alman proletaryası gibi) kendisini bağımsız bir toplumsal güç haline getirecek yetenekte değildi. Bunun sonucu olarak, imalâthane sahibi burjuvazi, işçi sınıfından hiçbir tehdit görmeksizin plantasyon sahiplerine karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütebiliyordu.

Üçüncüsü, imalâthane sahiplerinin, kapitalist devletin toprak politikasını desteklemelerine ilişkin tavırlarını yeniden belirlemeleri, kır küçük burjuvazisi ile olan ittifaklarını pekiştirdi. 1841 Satınalmada Öncelik Hakkı Yasası'nın toprak spekülasyonuna son vermeyi başaramamasının ardından, çiftçiler, bir "çiftlik" yasası -açık arttırma sisteminin kaldırılıp, kamuya ait toprakların, üzerlerinde fiilen yerleşik olanlara bedelsiz olarak dağıtılması- için hareketlenmeye başladılar. "Geçinme araçları" üretiminin yeniden genişlemesinden korkan imalâthane sahipleri, başlangıçta "çiftlik" talebine karşı çıktılar. 1850'lerin başlarında, Batı'da kırsal iç pazarda derinleşme yaşanması ve ekonomist Carey ile *New York Tribune* Başyazarı

Beyaz, Anglo-Sakson ve protestan kültürünün egemenliği altındaki Amerikan toplumu, İngiltere dışından gelen göç dalgalarıyla değişime uğradı. Köleciliğe karşı savaşta bu yeni göçmenler silahlı mücadeleye atılmaya en istekli olanlardı. İrlandalı bir göçmen olan Thomas Francis Meagher, New York askerî grubuna bağlı olarak çalışan Birliği'nin ve Kuzey'in etkin askerî liderlerinden biriydi. Savaşan İrlandalı (Fighting Irish) adlı birliğin örgütleyicisi de olan Meagher, 1862'de general rütbesine yükselmişti.

6 Amerikan İç Savaşı

1840-1850 arasında Avrupa ülkelerinden 1.7 milyonu aşan göçmen işçi akını, 1860'a kadar 2.6 milyon işçinin daha gelmesi ile sürüyordu. Bunun sonucunda birçok şehirdeki nüfus yapısı önemli ölçüde değişiyordu. Örneğin New York'taki Amerika dışında doğmuş olanların oranı 1860'ta yüzde 47'yi aşarken, bu oran Philadelphia'da yüzde 28.9'u Chicago ve Pittsburg'da ise yüzde 50'yi geçiyordu. Bu durum Amerika'da doğmuş olan işçiler arasında önemli bir huzursuzluk ve yeni gelenlere, göçmenlere karşı ise bir düşmanlık yaratıyordu. Çünkü göçmenler çoğu kez çok düşük ücretler karşılığında, 14 veya 16 saat çalışmayı kabul ediyorlardı. Bu sorun yıllar süren çatışmaların ve çekişmelerin de temellerini atıyordu.

Greeley'in ideolojik ajitasyonları, imalâthane sahiplerinin muhalefetine üstün geldi. Toprak politikası konusunda geleneksel olarak çiftçilerle birlikte davranan plantasyon sahipleri, "çiftlik" yasasına, köleliğin yayılmasının bir engeli olarak muhalefet ettiler. 1852 yılına gelindiğinde, sanayicilerin Whig sözcüleri, "çiftlik" mevzuatının Kongre'de desteklenmesi konusunda *Whig, Demokrat* ve *Free Soil* temsilcilere katıldılar.

Sınıfsal Kutuplaşma ve Kapitalist Devlet Aygıtının Birliğinde Çatlak: 1854-1861

Douglass ve spekülatörlerin *Demokrat* temsilcileri, Kansas ve Nebraska'daki henüz eyalet olmamış (yerel) idarelerin "halk egemenliği" ilkesi uyarınca örgütlenmesi konusundaki Ocak 1854 tarihli önerilerinin, kıtayı bir uçtan bir uca kateden bir demiryolu inşasının önündeki engelleri kaldıracağını ve meta üretiminin "sınıfsal bakımdan tarafsız" olarak yayılmasını desteklemek konusunda plantasyon sahipleri, spekülasyoncular ve çiftçileri yeniden birleştireceğini umuyorlardı. Oysa bu bölgelerde köleliğe 1820'de konulmuş olan federal yasağın kaldırılması ("Missouri Uzlaşması"), plantasyon köleliğinin yayılması konusundaki mücadeleyi yeniden alevlendirdi. Kansas-Nebraska Kanunu'nun Mayıs 1854'te kabulü, ne Kuzey'deki "kölecilik karşıtı" haçlı seferine son verdi, ne de Kansas'ta barışçıl bir çözüme olanak sağladı. Kansas'a 1854-55 kışında gelen binlerce örgütsüz göçmenin yanısıra, radikal plantasyon sahipleri, *Free Soil* çiftçiler ve fabrika sahipleri, köleliğin tesisinden ya da dışlanmasından yana göçmenleri örgütlediler. Missourili binlerce köle sahibinden ve mülksüz "sınır haydutları"ndan yardım gören kölecilik yanlısı göçmenler, 1855 başlarında bir yerel yönetim seçtiler. Kölelik yanlısı önderler, yerel yönetim yasamasından *Free Soil* göçmenlerin seçilmiş temsilcilerini dışlayarak, köleliği yasallaştırdılar. *Free Soilciler* buna karşılık kendi yerel yönetimlerini kurdular. Bu "ikili iktidar" durumu, *Free Soil* ve *Slave Soil* (köle toprağı) milisleri arasında 1855-56 kış ve baharındaki gerilla savaşına yol açtı.

"Nebraska Ajitasyonu" ve Kansas İç Savaşı, sınıflarda yeni bir mevzilenme yarattı. 1854 Sonbahar'ında, çiftçilerin, sanayicilerin ve tüccar bir azınlığın "Nebraska karşıtı" *Whig Demokrat* ve *Free Soil* temsilcilerinin kurdukları bloklar, tüm Kuzey'de seçimlere başarıyla katıldı. 1855'e gelindiğinde bu yerel bloklar *Cumhuriyetçi Parti* içerisinde birleştiler. *Cumhuriyetçi Parti*'de ittifak kuran sınıflar, bu partinin "köle gücüne" karşı "özgür emeği" (sınai kapitalizm ve kırsal küçük meta üretimi) savunması noktasında birleşiyor, fakat "özgür emeğin" en iyi nasıl savunulacağında ayrılıyorlardı. Katolik karşıtı Amerikan Partisi, 1855-56 yıllarında, fabrika sahiplerinin, çiftçilerin ve yerli-protestan işçilerin siyasal desteği için Cumhuriyetçiler'le rekabet halindeydi. Amerikanlar (çoğunlukla eski *Whigler*), yerliciliğin sınıf mücadelesini köleciliğin yayılmasından çok daha az gergin bir konu etrafına çekebileceğini uman büyük plantasyon sahiplerinin ve sermayedarların temsilcileriyle, sanayici ve çiftçilerin, Katoliklik karşıtlığını "köle gücü"ne muhalefetle kaynaştırmaya çalışan azınlığının sözcüleri arasında bölünmüş durumdaydılar. Batı'nın gelecekteki sınıfsal yapısı konusunda siyasal tarafsızlığın giderek olanaksız hale gelmesi, Haziran 1855'de bir kopmaya yol açtı. "Kölecilik karşıtı" Amerikalılar. sanayicilerin ve çiftçilerin birleşik siyasal temsilini sağlamak amacıyla 1856 yılında *Cumhuriyetçiler*'le birleştiler.

Demokrat blok, 1855-56 yıllarında koşullu olarak birleşmiş durumda kaldı. Kansas Meclisi'nin köleliği yasal duruma getirmesi. spekülatörlerle plantasyon sahiplerine, henüz eyalet olmamış yerel yönetimlerde temsil edilen sınıfların, köleciliği Batı'dan dışlama gücüne sahip olup olmadıkları sorusundan geçici olarak kaçınma olanağı sağladı. 1856 yılında *Demokratlar,* Kuzey'de örgütlü ve plantasyon sahipleriyle ittifak halinde bir politikacı olan Buchanan'ı, köleciliğe federal düzeyde "karışmama" platformu temelinde, başkanlığa aday gösterdiler. Eski *Whig* plantasyon sahibi ve yatırımcılardan ibaret kalmış olan Amerikalılar, New York'tan Fillmore'u seçtiler ve batının sınıfsal yapısı konusunda "status quo"yu sürdürmeye yemin ettiler. *Cumhuriyetçiler*, eski Meksika savaşı kahramanı Fremont'u aday seçtiler ve batının, kapitalist sanayi ile küçük burjuva tarımına bırakılacağı sözünü verdiler.

Güney'deki köle ayaklanmaları söylentileri ve *Cumhuriyetçiler*'in zafer kazanması halinde ayrılma tehditleri ve Kuzey'deki, "kanlı Kansas" üstüne karşılıklı suçlamalar, son derece şiddetli bir kampanya ortaya çıkardı. *Demokratlar*, Güneyli plantasyon sahiplerinin ezici çoğunluğunun desteğini kazandılar. Kuzey'de, Amerikalılar, *Cumhuriyetçiler*'i mutlak çoğunluktan yoksun bırakarak, Buchanan'ın seçilmesini sağlayıp Güney'in ayrılmasını önleyerek, "oyun bozan" rolü oynadılar. Sınıf mücadelesinin şartlarını yeniden düzenleyemeyen Amerikalılar, seçimden kısa bir süre sonra politika sahnesinden silindi. Ancak, plantasyon sahipleri ile spekülatörlerin ittifakının sürmesi tam bir sınıfsal kutuplaşmayı önledi.

Köle sahipleriyle spekülatörlerin *Demokrat* bloku, Buchanan yönetiminin ilk iki yılı boyunca sürekli olarak sorunlarla karşılaştı. Yüce Mahkeme, "özgür" topraklara getirilmiş bir kölenin hukuki statüsünü ele aldığında, bu topraklardaki köleciliğe ne federal ne de yerel yönetimlerin müdahale edebileceğini kurala bağladı. 1857 tarihli "Dred Scott" kararı, spekülatörlerin "halk egemenliği" formülünün "anayasal" temelini dinamitliyor ve plantasyon sahiplerinin batıda köleliğin federal korumaya alınması taleplerini cesaretlendiriyordu. 1857-58 yıllarında, Kansas eyalet anayasası konusunda Kongre'de yapılan tartışmalar. köle sahipleri ile spekülasyoncu tüccarlar arasındaki çatlağı netleştirdi. Missourili plantasyon sahiplerinin ve "sınır haydutları"nın saldırısıyla seçilmiş olan Lecompton anayasal meclisi, köleliği

yasalaştırarak, kaldırılmasını yasaklayan bir eyalet anayasası kabul etti. Geleneksel uygulama ihlâl edilerek, bir hayli yolsuzluğun olduğu bir başka oylamayla da yalnızca kölelikle ilgili hükümler oya konmuştu. Göçmen işçi sınıfının ve alt-orta batılı çiftçilerin oy desteğini yitirmekten çekinen Douglass ile, spekülatörlerin Demokrat sözcüleri, burjuva-demokrat ilkelerin bu kaba ihlâllerine karşı çıktılar. "Douglass Demokratları", Kongre'deki *Cumhuriyetçiler*'le birlikte, Kansas'ta kölecilik yanlısı bir eyalet idaresinin örgütlenmesini yenilgiye uğrattılar. Güneyli *Demokratlar*'la örgütlü politikacı müttefikleri bunun karşısında, Kuzey Demokrat hareketinden Douglass destekçilerini temizlemeye başladılar.

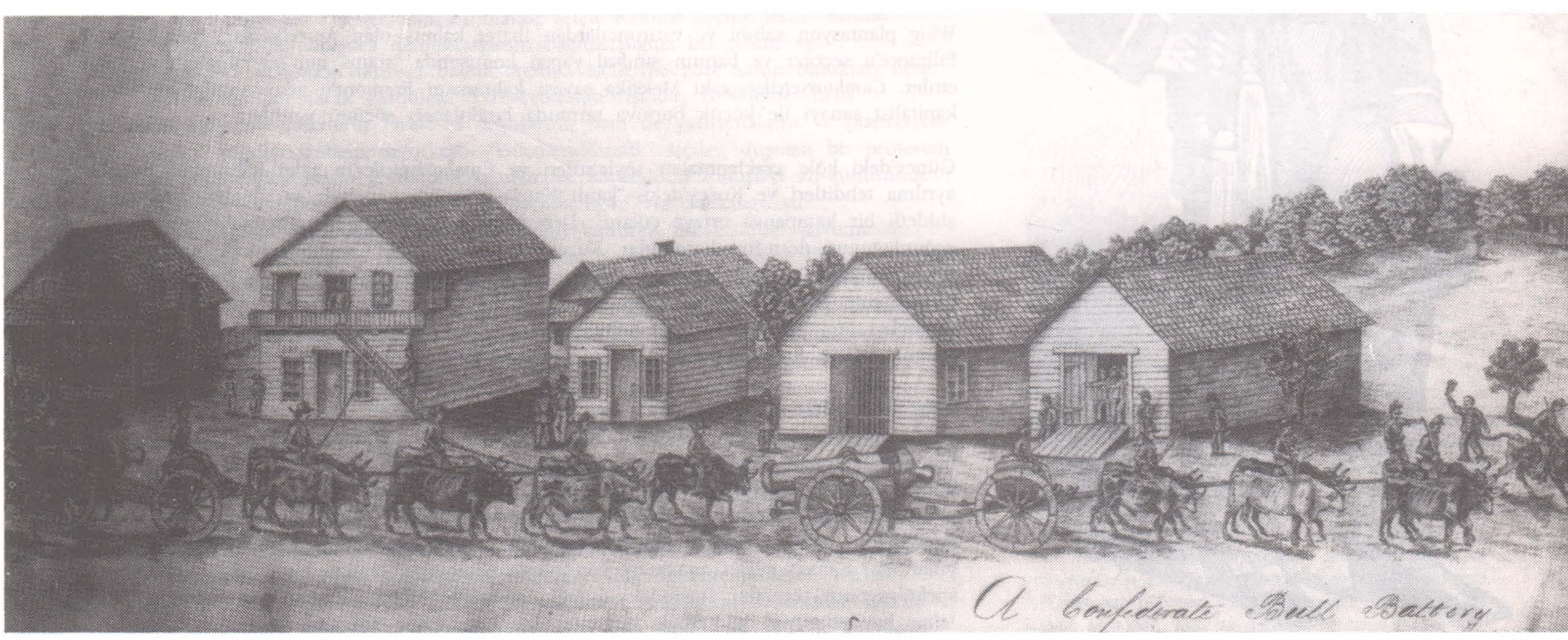
Demokrat sınıf bloğundaki *de facto* (fiili) bölünme, 1858-1860 yılları arasında, batının gelecekteki sınıfsal yapısında tam bir sınıfsal kutuplaşma olmasına yolu açmış oldu. Fabrika sahiplerinden ve çiftçilerden gelen gittikçe daha keskin siyasal ve ideolojik saldırılar karşısında yenilgiye uğrayan ve spekülatörlerle olan ittifaklarının ılımlılaştırıcı etkisinden arınan "küçük ve orta" plantasyon sahipleri, Güneyli radikallerin önderliği altına girdiler. Yeni askerî maceraları finanse ederek Küba ile Orta Amerika'nın yeniden alınması yönünde ajitasyona giriştiler, Afrika'dan köle ticaretinin yeniden başlatılması için çağrı yaptılar ve çiftliklere ilişkin mevzuata muhalefet geliştirdiler. Siyasal programlarının temel direği, federal yönetimde temsil edilen sınıfları batıda köle sahipliğini koruma taahhüdü altına sokan bir "federal köle yasası" talebiydi. Radikal plantasyon sahipleri, *Demokrat Parti*'yi bir "Güneyli" partiye dönüştürmek ya da, 1860'da *Cumhuriyetçiler*'in seçimleri kazanmasıyla mecbur kalmaları halinde de, ayrılma yoluyla bağımsız bir plantasyon sahipleri cumhuriyeti kurmak için kavga veriyorlardı.

Sanayi burjuvazisi, 1850'lerin sonlarında, Cumhuriyetçi programı imalâthane sahiplerinin ve çiftçilerin özgül taleplerini kapsayacak biçimde genişletti. 1860 Cumhuriyetçi Programı, batının, sanayi sermayesine ve küçük tarım üreticilerine ayrılmasını *Free Soil*, küçük burjuva tarımının teşvikini (çiftlik yasası) ve kitlesel ve büyüyen yerli pazarı ABD sermayesinin tekeline almasını (koruyucu tarifeler) talep ediyordu.

"Douglass" *Demokratları*'nın Kuzey'de *Demokrat Parti* örgütlerinden temizlenmeleri, spekülatörlerin temsilcilerini himayeden yoksun bırakarak, seçim faaliyetlerini son derece güç yürütülür bir duruma getirdi. Üstelik, batının sınıfsal yapısına kayıtsızlığı dile getiren "halk egemenliği"ni savunmaları, Kuzeyli göçmen işçi sınıfı ve bir aşağı-orta batılı çiftçiler azınlığının dışında pek az destek buldu. Spekülasyoncu olmayan tüccarlar ve bankacılar, tüccar çiftçiler ve yerli işçiler arasındaki geleneksel kitlesel tabanlarını *Cumhuriyetçiler* lehine yitirdiklerinden, daha da soyutlanmış durumdaydılar. Büyük plantasyon sahipleri, federal bir köle yasası talebi konusunda bölünmüş olmakla birlikte, radikal plantasyon sahiplerinin ayrılma hazırlıklarına karşı çıkmaları sayesinde yukarı Güney bölgelerindeki küçük çiftçilerin oy desteğini kazanmaya başladılar.

Bu sınıfsal kutuplaşma, 1860 Başkanlık seçimlerinde dört partili, şiddetli ve çekişmeli bir yarış ortaya çıkardı. *Demokrat Parti*, spekülatörlerin önderlerinin radikal plantasyon sahiplerinin programını reddetmesiyle, 1860'ta bölündü. Douglass bir "halk egemenliği" platformu peşinde koşarken, Kentuckyli Breckinridge, federal bir köle yasası için kampanya yürütüyordu. Yatırımcıların ve büyük plantasyon sahiplerinin Whig ve Amerikalı temsilcilerinin kalıntıları, batının gelecekteki sınıfsal yapısı konusundaki büyüyen siyasal ayrılığı görmezden gelen bir program temelinde Tenessee'li Bell'i aday göstererek, *Anayasal Birlik Partisi*'nde toplandılar. Lincoln'ü aday seçen *Cumhuriyetçiler*, köleciliğin sınırlanması konusuna olan uzlaşmaz

Amerikan İç Savaşı'nda, savaş öncesi sermayeyi elinde bulunduran Güney'deki büyük toprak sahipleri, savaşın ilerleyen yıllarında malî bakımdan oldukça zor bir duruma düşmüşlerdi. Bilinmeyen bir Güneyli görevli tarafından çizilmiş olan yandaki resimde, ağır topların çektirildiği sığırlara binmiş tam teçhizatlı Güneyli askerler, bu durumun kanıtlarından biridir. Topları korumakla görevlendirilmiş olan askerler, o sıralarda çok pahalı olan atlarını sıcak savaşta kullanılmak üzere cepheye yakın yerlerdeki garnizonlarda bırakıp, nakil sırasında geçici olarak taşıma işlerinde kullandıkları sığırlardan yararlanıyorlardı.

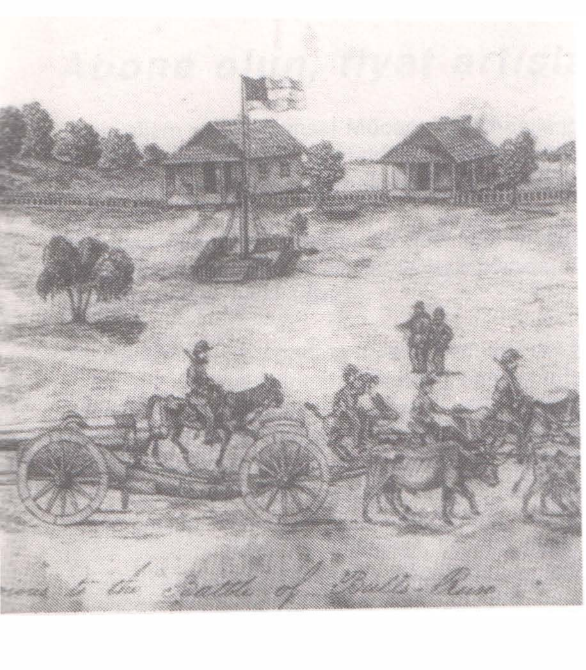
6 Amerikan İç Savaşı

Demiryollarının gelişmesi çeşitli tepkilere yol açıyordu. Kızılderililer, topraklarına dalan, hayvanlarını kaçıran ve etrafı yağmalayan solukbenizlilere karşı mücadele ederken, 1860'lı yılların sonlarında kurulmuş olan bir çiftçi örgütlenmesi de demiryolları şirketlerinin tekelciliğine ve keyfi davranışlarına karşı mücadele etmeye başlıyordu.

bağlılıklarını yeniden teyid ettiler. Güney'deki kampanyaya, kölelerin isyanlarına ilişkin söylentiler, "uyanıklık komiteleri"nin örgütlenmesi ve Demokrat ve Birlikçi plantasyon sahiplerinin, *Cumhuriyetçiler*'in kazanması halinde ayrılık konusunu ele almak üzere eyaletlerde "acil durum" meclisleri hazırlanması konusundaki mücadelelere damgasını vuruyordu. Kırsal ve kentsel orta sınıf destekçilerini kitlesel gösterilerde seferber eden ve radikal plantasyon sahiplerinin "Birliğe" karşı tehditlerini safdışı eden *Cumhuriyetçiler*, Kuzey'deki kampanyanın egemenleriydi.

Lincoln'ün, yalnızca Kuzey'de, herkesin oylarının çoğunluğunu alarak seçilmesi, siyasal bunalımı bir devlet aygıtı bunalımına dönüştürdü. Birlikçi "büyük" plantasyon sahipleri *Cumhuriyetçiler*'in zaferine nasıl karşılık verileceği konusunda bölünmüş durumdayken, radikal "küçük ve orta" plantasyon sahipleri inisiyatifi ele geçirdiler ve 1860-61 Aralık ve Ocak'ında, Güney Karolina, Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana ve Teksas'ın "ayrılığını" örgütlediler. 1861 Şubat'ında, aşağı Güneyli plantasyon sahiplerinin temsilcileri birleşik bir plantasyon sahipleri cumhuriyetini, "Amerika Konfedere Devletleri"ni oluşturdular. Yukarı güneyde, büyük plantasyon sahiplerinin "koşullu Birlikçi" önderleri, ayrılıkçı akımı geçici olarak önleyebilecek durumda olmakla birlikte, Cumhuriyetçi sanayicilerin federal mülkiyeti yeniden alma girişiminde bulunmaları ya da Konfederasyon'u başka bir zorlamayla karşı karşıya bırakmaları halinde sınıf kardeşlerine katılacakları tehdidinde bulunuyorlardı.

Yatırımcıların, spekülatörlerin ve yukarı Güney plantasyon sahiplerinin tüm Birlikçi ve Demokrat temsilcilerinin Aralık 1860 ile Şubat 1861 arasında ayrılığı önleme ya da tersine çevirme yönünde yeni bir uzlaşma formülü bulma girişimleri, Konfederasyon'daki plantasyon sahiplerinin ve Cumhuriyetçi sanayicilerin uzlaşmazlıkları nedeniyle sonuçsuz kaldı. Mart ve Nisan 1861 başında, Lincoln idaresindeki sanayicilerin temsilcileri devletin birliğinin plantasyon sahiplerine ödün verilmeden ve iç savaş olmadan yeniden kurulabileceğini varsaydılar ve ayrılığın bir azınlığa ait bir komplo olduğuna inanıyorlardı. Cumhuriyetçiler ayak diretirse, Güneyli Birlikçi çoğunluk radikal plantasyon sahiplerini iktidardan dışlayacaktı. 12 Nisan'da Güney Carolina'da Fort Sumter'a Konfederasyon saldırısı ve bunun ardından yukarı Güney'in ayrılması, ılımlı Cumhuriyetçi stratejinin yanılsama temeline dayandığını ortaya koymaya başladı.

1863'de çıkarılan askere alma yasasına karşı New York'ta ayaklanan çapulcu siviller, onlarca siyahı linç edip, siyahlara iyi davrananların ev ve işyerlerini yakıp yıktılar. Gerçekte olaylar bu yasaya karşı başlamış, fakat tam anlamıyla siyahlara karşı ırkçı bir arbedeye dönüşmüştü. Dört gün süren olaylar sırasında 1200'e yakın, çoğunluğu siyah olan, sivil öldürülmüş, yine bu olaylar sırasında The New York Tribune *gazetesinin idarehanesine karşı başarısız bir yakma girişiminde bulunulmuştu. Olayların yağmaya dönüşmeye başladığı sırada Gettysburg'dan çağrılan askerî birlik New York'a girip isyancıları zor kullanarak bastırmış ve olaylara elebaşılık yaptıkları saptanan 19 kişi askerî mahkemelerde yargılanarak asılmıştı.*

Güneyliler'in askerî cezalar içinde en çok korktukları "beyaz tüy" yöntemiydi. Önce rütbesi düşürülen asker kaçağı, işçi elbisesi giydirilerek kafası sıfır numara traş edilir, ziftlenerek açık renkli kuş tüylerine bulandıktan sonra da birliğin önünden geçirilirdi. Bu Güneyli askerler açısından ölümden beter olan bir cezalandırma yöntemiydi.

İkinci ABD Burjuva Devrimi: İç Savaş ve Yeniden İnşa. 1861-1877

"Sınırlı Savaş"tan Burjuva Devrimine. 1861-1865

Lincoln idaresi ve sanayi sermayesinin ılımlı Cumhuriyetçi temsilcileri, 1861'de ve 1862 başlarında, siyasal ve askerî bir "sınırlı savaş" politikası izledi. Çoğunluğu gönüllülerden oluşan eğitimi, donanımı ve örgütlerimesi göreli olarak zayıf bir orduya dayanarak Güneyli eyalet hükûmetini ortadan kaldırmayı, ve efendi-köle üretim ilişkisine müdahale etmeyi reddettiler. Kısacası, Lincoln idaresi "Birliğin", Kuzey sanayi kapitalizminin üretken kaynaklarının topyekûn seferberliği olmadan ve Güney'deki kölecilik ortadan kaldırılmadan yeniden kurulabileceği kanısındaydı.

Ilımlı cumhuriyetçi strateji, Konfederasyon'un kendi topraklarını savunmak konumundan kaynaklanan üstünlüğünü ve beyazların eşitliği yanılsamasını doğuran ırkçılığın Güneyde birleştirici etkisini görmezden geliyordu. Ancak üç yıl boyunca süren, zengin sınıfları gözeten askerlik, azalan oranlı vergiler ve iaşe yükümlülüğü, plantokrasi ile beyaz yeoman (toprak sahibi) çiftçiler, zenaatçılar ve emekçiler arasında çatlaklar ortaya çıkarmaya başladı.

"Sınırlı savaş" stratejisi, 1861-1862 yıllarında Kuzey burjuvazisi için bir askerî yıkım dizisine yol açtı. "Topyekûn savaş" stratejisine geçiş zorunluluğu, ABD İç Savaş'ını bir burjuva demokratik devrimine çevirdi.

Lincoln idaresini, "Birliğin yeniden kurulması" için verilen savaşı bir toplumsal devrime dönüştürmek zorunda bırakan tek etken bu değildi. Kuzeyli geniş küçük burjuva ve imalâthane sahibi burjuva katmanlar, 1862 ilkbahar ve yazı sırasında köleliğin kaldırılmasını benimsemişti. Sanayicilerin başlıca siyasal sözcüsü durumuna gelmiş olan Radikal *Cumhuriyetçiler* Lincoln idaresine "topyekûn bir savaş" başlatılması ve "isyancı mülklerin", özellikle kölelerin "ele geçirilmesi"ne başlanması yönünde baskıda bulundular. Ayrıca, Birlik burjuvazisinin, Konfederasyon'a İngiliz yardımını ya da müdahalesini önlemesi de gerekiyordu, Köleliğin kaldırılması, radikal John Stuart Mill ve devrimci sosyalist Marx önderliğinde, Birlik davasını destekleyen kitlesel bir orta sınıf ve işçi sınıfı hareketi başlattı.

Sonuçta, kölelerin bizzat kendilerinin mücadelesi Lincoln idaresini Güney'e karşı devrimci bir savaş yürütmek zorunda bıraktı. Hemen hemen Birlik birliklerinin 1861-62'de Güney içlerinde ilerlemesiyle aynı anda, yüzlerce köle, efendilerinin plantasyonlarından kaçıp işgalci ordulara katılmak üzere yeni güçler ilişkisinin verdiği avantajdan yararlandılar. Savaşın ilk aylarında, Lincoln idaresi, kaçak kölelerin sahiplerine iadesi emrini veriyordu. Bununla birlikte, kendilerini kurtarıp Kuzey ordularının yanına sığınacak yer arayan köle akınının büyümesi, Cumhuriyetçi önderliğin, 1862 Temmuz'unda, "isyancı mülklerin ele geçirilmesi"ne ve "kaçak malı" kölelerin gündelikçi, aşçı ve hizmetçi olarak istihdam edilmesine izin vermesine yolaçtı.

6 Amerikan İç Savaşı

Plantasyon sahiplerinin, doksan gün içinde "Birliğe" dönmek ya da köleliğin kaldırılması yoluna gitmek konusundaki Eylül 1862 çağrısına olumlu yanıt vermemeleri üzerine Lincoln, 1 Ocak 1863'te *Azat Bildirisi*'ni çıkardı. Kuzeyli orduların, 1863 İlkbahar ve Yaz'ında Vicksburg ve Gettysburg'da kazandıkları zaferlerden sonra Güney'in işgaline başlamalarıyla, onbinlerce köle kendilerini kurtardı ve Birlik güçlerini sevinçle karşıladı. Genel grev, 1864 sonlarında zirvelerde olduğu sırada yarım milyon köleyi kapsıyor, Güney tarımını felce uğratarak "Sığınmacılar, Azadlı Köleler ve Terkedilmiş Topraklar Bürosu"nun kurulmasına yol açıyordu. "Azadlı Köleler Bürosu", eski kölelere yardım hizmetleri örgütlüyor ve kuruluşunun ilk yılında, plantasyon topraklarının azadlı kölelere dağıtımı deneyini yaşıyordu.

Genel grev, Kuzeyli burjuvaziyi, azadlı köleleri savaş işinde en iyi biçimde nasıl çalıştıracakları sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Lincoln idaresi başlangıçta eski köleleri asker olarak örgütlemeyi reddederek, askerî işçi ve casus olarak istihdam etmeyi yeğledi. Radikallerle azadlı köleler, eski efendilerine karşı savaşmaları için azadlı kölelerin derhal silahlandırılmalarını istediler. Bu mücadele, Cumhuriyetçi idarecilerin asker tertiplerini karşılamakta güçlük çektikleri zaman meyvesini verdi. Kuzeyli proletaryanın çoğunluğu savaşı destekler ve Birlik ordusu askerlerinin çoğunu oluştururken, hali vakti yerinde olanların kendi yerlerine ücretli asker tutmalarına imkân tanıyan Askerlik Yasası, Temmuz 1863'te New York'ta zorunlu askerliğe karşı ayaklanmalara ve siyah karşıtı kıyımlara yol açtı. 1863 sonlarında, Lincoln idaresi, tüm siyah alaylarının başına beyaz subayların getirilmesini onayladı. Siyah birlikler, ele geçmeleri halinde idam edilme tehlikesiyle yüz yüze oldukları halde, 1864-1865'te savaşa Kuzey açısından vazgeçilmez katkılarda bulundular. Gösterdikleri cesaret, kararlılık ve ideolojik itilim, onları aşağılayan ırkçı mitosların yalanlanmasında yardımcı oldu.

Savaş, ABD toplumunun her yanında köleliğin kaldırılmasını hukuken yasalaştıran, 13. Anayasa değişikliğinin kabulüyle sona erdi.

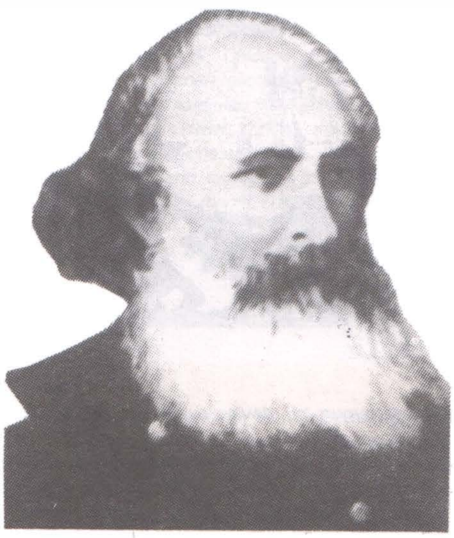
Radikal Yeniden İnşa ve Ortakçılığın Kökenleri: 1865-1868

Azadlı kölelerin plantasyonlara ücretli işçi olarak dönmemekte direnmesi nedeniyle, köleliğin yok edilişi, eski efendileri, toprağı var işçisi yok durumda bıraktı. Plantasyon sahipleri, Johnson idaresinin "yeniden inşa" politikası koşullarında Güney eyaletlerinde 1865-66 yıllarının köleliğin kaldırılmasını kabul eden eyalet yönetimlerini hızla örgütlediler, fakat azadlı kölelere hiçbir medeni ya da siyasal hak sağlamadılar. "Tümü beyaz" seçmenlerce seçilen yeni eyalet yasama organları, azadlı köleleri işgüçlerini eski efendilerine satmak zorunda bırakmaya çalışan "Zenci Yasaları" çıkardılar. "Azadlı Köleler Bürosu", toprak reformu yandaşı büro mensuplarının 1865 Yaz ve Güzü'nde uzaklaştırılmasından sonra, bu yasaları uygulayan başlıca devlet dairesi durumuna geldi. *Ku Klux Klan* ve diğer beyaz terörist örgütler, kafa tutan siyahları sindirerek, plantasyon sahiplerinin savaş sonrası Güney'indeki mücadelesinde vurucu güç hizmeti görüyorlardı.

Plantasyon sahiplerinin kapitalist plantasyon tarımını "yukardan" dayatma girişimi, toprak sahibi sınıfların kendi doğrudan üreticilerini ücretli işçiye dönüştürdükleri "Prusya tipi" kapitalistleşmenin bir örneğiydi. Eski efendilerin "Prusya yolu"nu izleme mücadeleleri, eski kölelerin, doğrudan üreticilerin toprak mülkiyetinin tasarrufu hakkını kazandıkları ve kendilerini de küçük burjuva çiftçiye dönüştürdükleri "Amerikan tipi" kapitalistleşme yolunu izleme mücadelesiyle karşı karşıya geldi. Azadlı köleler, kadın ve çocuk işgücünü işgücü pazarından çekerek, siyahların gerçekleştirdikleri çalışma saatleri sayısında yüzde 28.3 ilâ yüzde 37.2 düşüş yarattılar. Bu emek kıtlığı azadlı kölelerin, iş sözleşmesi sona ermeden, sıklıkla da bağ bozumundan hemen önce plantasyonları terkederek daha iyi ücretler ve çalışma koşulları peşine düşmelerini olanaklı kılıyordu. Azadlı köle grupları, işgüçlerini satmak için en iyi toplu pazarlığı yaparak plantasyondan plantasyona dolaştıklarından, bazı bölgelerde çekirdek düzeyinde sendikalar ortaya çıkıyordu. Azadlı köleler ayrıca tüm Güney'de, tam medeni haklar, oy hakkı ve plantasyonların eski kölelere dağıtılması (kırk acre ve bir katır) talebinde bulunan *Renklilerin Siyasal Birlikleri*'ni kurarak, siyasal olarak örgütleniyorlardı.

Azadlı köleler belki de plantasyon sahiplerinin saldırılarını kendi başlarına defedemeyeceklerdi. Muhtemelen, eski kölelerin üretim araçlarından ayrılması, pazarın zorlaması yoluyla onları plantasyon sahiplerinin topraklarında çalışmak zorunda bırakacaktı. Azadlı kölelerin Radikal *Cumhuriyetçiler* kanalıyla imalâthane sahipleri ile ittifaka girmeleri, Güney'de kapitalist plantasyon tarımının doğuşunu önledi. Radikalleşen sanayi burjuvazisi, her bireyin kendi bireysel erdemleri temelinde mülk edinmekte, rekabet etmekte ve birikim yapmakta serbest olduğu "özgür emek sistemi"ni "ulusallaştırma"yı üstüne aldı. Plantokrasinin, eski kölelerin teriyle mülk edindiği toprak zenginliğini sürdürmesi, azadlı kölelerin sürekli ücretli işçiliğe hukuken zorunlu kılınmaları ve "Amerikan ulusu"nda yerleşik herhangi bir kimseye temel medeni ve siyasal haklarının tanınmaması, sanayiciler ve sanayicilerin Radikal sözcüleri için kabul edilemez şeylerdi.

Radikaller, 1866-1867'de, azadlı kölelere tam medeni ve siyasal hakların tanınması programları yönünde baskıda bulundular. Muhafazakâr yatırımcılarla Demokrat spekülâtörlerin Zenci Kanunları konusunda bölünmeleri ve Başkan Johnson'ın 1866 Azadlı Köle Bürosu ve Medeni

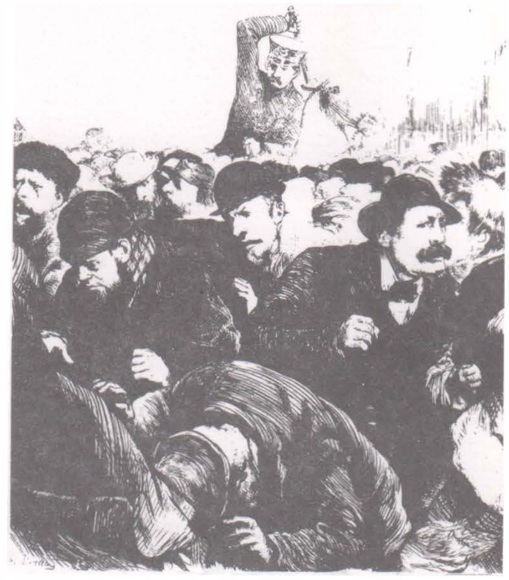

WEYDEMEYER, JOSEPH (1818-1866)

Karl Marx'ın yakın dostu, Komünistler Birliği'nin üyesi Joseph Weydemeyer, Prusya Ordusu'nda topçu subaylığı yaptıktan sonra 1848'de Marx ve Engels'le tanıştı. 1848 Devrimi'nden sonra 1851'de ABD'ye göç etti. Burada da siyasal eylemini sürdüren Weydemeyer, bir yıl sonra burada *Die Revolution* (Devrim) ile ardından *Die Reform* (Reform) dergilerini çıkardı. Aynı yıllarda diğer Alman göçmenleriyle görüş ayrılığına düşen Weydemeyer, August Willich ve G. Kinkel'in ABD'de yapılacak tek eylemin Almanya'daki devrimci harekete para toplamak olduğu şeklindeki görüşlerine karşı çıkarak, Amerikan işçi sınıfının örgütlenmesi için çaba gösterdi. 1852'de Proleter Birliği'nin kurucuları arasında yeraldı ve 1853'te Amerikan İşçi Birliği'nin kuruluşunu sağladı. Yine bu dönemde ABD'de bulunan Weitling'in yaymak istediği görüşlerine, ABD'ye göçmen olarak gelmiş bulunan Hermann Kriege ve arkadaşlarının toprak reformu ütopyalarına karşı çıktı. Bu görüşlerin işçi sınıfı içinde yaygınlaşmasının yanlış olduğunu savunurken, vasıflı işçileri sendika dışındaki mesleki kuruluşlarda örgütlemek isteyen sendikaların bu zaaflarına karşı çıktı. ABD İç Savaşı'na da katılan Joseph Weydemeyer, Kuzeylilerin safında göstermiş olduğu yararlılıktan ötürü albaylığa yükseltildi. Bu arada Abraham Lincoln'un emriyle St. Louis bölgesi askeri komutanlığına getirildi. Savaştan sonra da ABD işçi sınıfının örgütlenmesi için mücadele eden Weydemeyer, 1866'da *National Labour Union*'un, NLU, (Ulusal İşçi Sendikası) kuruluşuna katıldı. Ne var ki, NLU kongresinin açılış günü koleradan öldü.

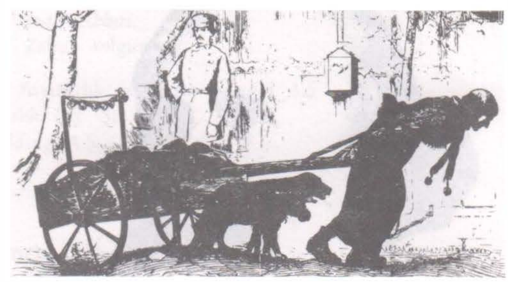
Marx ve Engels, Joseph Weydemeyer ile olan dostluklarına önem vermiş, özellikle Amerikan İşçi Hareketi, İç Savaş ve I. Enternasyonal'le ilgili konuları kaleme alırken onun görüşlerinden yararlanmışlardır.

Haklar yasa tasarılarını veto etmesi üzerine Radikaller 1865'te 14. değişiklik ve 1867'de Yeniden İnşa Yasası'nın kabulü için, Muhafazakârların desteğini alabildiler. 14. değişiklik, Zenci Yasalarını fiilen lâğvederek, azadlı kölelere tam medeni hakları ve eşitliği yasadan önce tanımış oldu. 1867 Yeniden İnşa Yasası ve bu yasanın 20 bin federal asker tarafından uygulanışı, mevcut Güney eyalet yönetimlerini dağıttı ve yeni eyalet idarelerinin 14. değişikliği onaylamalarını, Siyah Amerikalılara oy hakkı vermelerini gerektirdi. 1867-68'de, yeni oy hakkı sahibi 703 bin siyahla 627 bin beyaz seçmen (Alabama, Florida, Louisiana, Mississippi ve Güney Carolina'da siyahlar çoğunlukta olmak üzere), tüm Güney'de Radikal Cumhuriyetçi yönetimler seçtiler.

Siyasal bakımdan yenilgiye uğrayan plantasyon sahipleri, azadlı kölelerin toprak talepleri konusunda önemli ödünler vermek zorunda kaldı. 1867'den başlayarak, ücretli işçi olarak kiralanan azadlı köle sayısında keskin bir düşüş ve çeşitli ortakçılık düzenleme biçimlerine göre toprak parçaları kiralayan azadlı köle sayısında ise hızlı bir artış oldu. Plantasyon sahibi, azadlı köleye toprak, araç, tohum, gübre vb. veriyor, azadlı köle de kendisinin ve ailesinin emeğini kullanarak kendi emek sürecini kendisi örgütlüyor, plantasyon sahibine ise, yıl sonu ürünü üzerinden sabit bir oranı ödüyordu. Her ne kadar plantasyon sahipleri ortakçıların çalışmasını denetleme girişiminde bulundularsa da (örneğin her kiracıya ekmesi için verilen ürün karışımı ve toprak miktarını belirleme), üretim araçlarının fiili tasarrufunu kiralayanlar, plantasyon sahiplerinin emek süreci üstündeki kumandasını safdışı ediyorlardı.

İşçilerin Mücadelesi ve Radikalizmin Bunalımı: 1868-1874

Ortakçılık, "geçiş niteliği taşıyan" bir arazi kiralama biçimiydi. Kapitalist arazi kiralamanın tersine, kiracı çiftçinin ortalama kâr oranını kazanması ve toprak sahibinin "artı-kârı" kazanması dolayısıyla, ortalama kâr oranının oluşumu toplumsal ürünün dağılımını belirlemiyordu. Toprak sahibi, feodalizmde ya da diğer prekapitalist üretim biçimlerinde olduğu gibi artı ürünün tamamını emek, mal ya da para olarak alıyor da değildi. Ortakçılar, kendi emeklerinin temposunu ve yoğunluğunu artırarak, üründen alacakları sabit "pay" içerisinde artı ürünü artırabiliyorlardı. Kiracılar, kendi kendilerini sömürmek yoluyla küçük burjuva ya da kapitalist çiftçiye dönüşebiliyorlardı. Bunun!a birlikte, 1868-1874 yılları

Amerikan İç Savaşının Tarihsel Anlamı

Amerikan İç Savaşı (1861-1865) ve savaş sonrasındaki Yeniden İnşa Dönemi (1865-1877) yaklaşık yüzyıldır tarihsel araştırma ve tartışmaların ana odağı olmuştur. Marksist ve burjuva bilim adamlarının bu döneme ilgi göstermeleri sürpriz değildir. Savaş, ABD burjuva demokrasisinin 'istisnai karakteri'ne dair geleneksel görüşle çelişir. Dört yıllık silahlı çatışma, ABD politik sisteminin toplumsal çatışmaları parlamento dışı mücadelelere ve şiddete başvurmaksızın çözme yeteneğinde olduğuna inanılan "geçmişinde derin bir yara açar". Savaş, ABD'nin sosyo-ekonomik gelişimindeki iki ana dönemi de birbirinden ayırır. Savaşın bu geçiş sürecindeki rolü tartışmalı olsa da, tarihçiler ABD'nin İç Savaş sonrasında sınai kapitalist bir toplumsal formasyon haline geldiğinde hemfikirdirler. Sonuçta, savaşın başlama nedenleri, gidişatı ve sonucu Siyah Amerikalıların ABD toplumundaki yerleriyle yakından bağlantılıdır. Kölelik, köleliğin kaldırılması ve yerini ortakçılığa bırakması, Afro-Amerikalı yaşamın ve ABD'de ulusal ve ırkçı baskının gelişmesinde temel öğelerdir.

ABD'de kapitalizmin gelişmesi, savaşı ve savaşın sonuçlarını yaratan karmaşık toplumsal mücadelelerin anlaşılması için gerekli çerçeveyi sağlar. ABD'de kapitalizme geçiş tarihsel olarak özgün bir yol izlemişse de, teorik olarak ilk *sermaye birikimi*'nin bir örneği olarak anlaşılabilir.

İlk sermaye birikimi, sermaye/ücretli emek toplumsal üretim ilişkisinin "kendi ayakları üzerinde duracak hale geldiği" bir süreçtir. Kapitalist sermaye birikimi, kapitalistlerin hem *ekonomik mülkiyet* (işçileri, üretim araçlarını ve mali kaynakları meta üretimine tahsis etme yetisi) hem de *fiili tasarruf hakkı*'na (emek sürecini bilfiil örgütleme ve kumanda etme yetisi) sahip oldukları, *emeğin sermayeye gerçek anlamda tabi oluşu*'nu gerektirir. Emeğin sermayeye gerçek anlamda tabi oluşu, kapitalizme kendi "hareket yasalarını kazandırır: *makineleşme* (sermayenin organik bileşiminin büyümesi), sermayenin yoğunlaşması ve merkezîleşmesi ve kâr oranlarının azalması yoluyla gerekli emeğin, artı emeğe (*göreli* artı değer) göre azalması.

Bir toplumda özgül olarak kapitalist üretimin ortaya çıkışı ve egemenliği, üç koşulu gerektirir. İlk olarak, emekçiler temel üretim araçlarının (toprak, aletler, vb.) yasal mülkiyeti ve fiili tasarruf hakkından yoksun olmalıdırlar. İkinci olarak, bu emekçiler çalışma yeteneklerini kapitalistlere satmaya zorlanmış ücretli emekçiler haline dönüşmüş olmalıdırlar. Üçüncü olarak da temel üretim araçları kapitalist sınıfın mülkü haline gelmiş olmalıdır. Ücretli emeğin ve sermayenin yaratılması değişik toplumlarda çok farklı süreçler yoluyla gerçekleşir: mutlak (absolute) özel mülkiyetin yasal-hukuki olarak dayatılması, dünya pazarının yaratılması, emek ve üretken kaynakların toprak vb.'den zor yoluyla ayrılması.

Birleşik Devletler'de ilk birikim süreci, toplumsal emeğin üç biçiminin: plantasyon köleliği, kırsal küçük meta üretimi (ticari aile çiftçiliği) ve kapitalist manifaktürün dönüşümü ve yayılması yoluyla gerçekleşmiştir. Bu üç üretim biçimi, belli toplumsal sınıfları, sınıf içi bölünmeleri ve bunların mücadelelerini tanımlamıştır. Toplumsal emeğin bu üç biçiminin değişen eklemlemeleri plantasyon sahipleri, köleler, çiftçiler, imalathane sahipleri, işçiler ve tüccarlar arasındaki çelişki ve ittifakları belirlemiştir. Bu sınıf mücadelelerinin verilmesi ve sonunda çözümü, kapitalist devlet aygıtı içinde hegemonya mücadelesi veren birden çok sınıfın temsilcisi, siyasal partiler (Whig'ler, Demokratlar ve Cumhuriyetçiler) yoluyla gerçekleşmiştir. Bu politik partiler, hakim kapitalist ve plantasyon sahibi sınıfların farklı kesimleri ile ezilen çiftçiler, zanaatkârlar, meslek erbabı ve işçiler arasında eşitsiz ittifaklar oluşturmuşlardır. İlk birikim süreci, sınıf ve sınıf kesimlerinin ilişkilerinde çok büyük farklılaşmalara neden oldukça, bu siyasal partiler ve bizzat devlet aygıtının kendisi tahrip olmuş ve yeniden örgütlenmişlerdir. Sonuçta İç Savaş ve Yeniden İnşa, sınai sermayenin hegemonyasına ve kapitalist sermaye birikiminin hakimiyetine uygun bir devlet aygıtı yaratmıştır.

İç Savaş ve Yeniden İnşa, ABD burjuva-demokratik devriminin ikinci ve son aşamasıydı. ABD burjuva devriminin 1776-1789'daki birinci aşaması, ticaret burjuvazisini iktidara getirmişti. Ticaret burjuvazisi, burjuva devriminin bu aşamasından yalnızca yararlanmamış, aynı zamanda önderliğini de yapmıştı. Kır ve kent küçük üretici kitleleri bu devrimde aktif bir rol oynadılarsa da, tüccarlar egemen sınıfların katılımını kendi sınıf egemenlikleriyle bağdaşır sınırlar içinde tutmayı başarmışlardı. "Amerikan Devrimi", ticaret burjuvazisinin egemenliğini örgütleyen bağımsız bir kapitalist devlet aygıtı yaratmıştı. Kapitalist devlet politikaları, dolaşımdaki sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin egemenliğini sağlamıştı.

ABD burjuva-demokratik devriminin ikinci aşaması, sanayi burjuvazisini iktidara getirdi. Kapitalist devlet aygıtı köklü bir biçimde dönüştürüldü ve adamakıllı merkezileştirildi. Ticaret burjuvazisi gibi sanayi burjuvazisi de, burjuva devrimine önderlik edebilmiş ve kendi önderliği altındaki sınıfları seferber edebilmiştir. İşçi sınıfının etnik-kültürel bölünmüşlüğü proletaryanın sanayicilere doğrudan meydan okumasını İç Savaş'a kadar engellemiştir. Küçük burjuva çiftçiler, sanayi kapitalistlerinin sağlam müttefiki olmuş ve savaş gücünün etrafında toplanmışlardı. Nihayet, Cumhuriyetçi burjuvazi, eski efendilerinin askerî yenilgisinde belirleyici katkıları olan kölelerin "genel grevi"ni kanalize etmeyi başarmıştır.

Cumhuriyetçi sanayiciler İç Savaş sırasında, üretimdeki sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin önündeki tüm engelleri kaldıran ve aktif olarak gelişmesini sağlayan bir dizi kapitalist devlet politikası uygulamıştır. Köleliğin kaldırılması, ABD'de kapitalist sermaye birikiminin önündeki tek önemli engeli kaldırmıştır. Yeniden İnşa Dönemi'nin sınıf mücadeleleri, kapitalist plantasyon tarımı ya da zenci bir küçük burjuva çiftçiler sınıfı üretmemekle birlikte, pamukta ortakçılık güneyin dışında kapitalist gelişme için engel çıkarmadı. Ortakçılık, güneyde kapitalizmin gelişmesine katı sınırlar getir-

6 Amerikan İç Savaşı

''İşsizler iş istiyorlar, sadaka değil'' ifadesi 1873-1874'de yapılan gösterilerin esas şiarlarından biriydi. 1873'te derinleşen, beş yıldan fazla süren bunalım, Birleşik Devletler tarihinin en ciddi bunalımlarından biriydi. 1877-1878'de üç milyon işsiz vardı ve işçilerin yüzde 40'ı sadece 6-7 aydır aynı işte çalışıyorlardı.Sendikalarda örgütlü olan işçilerin sayısı 1873-78 arasında 300 bindan 50 bine düşüyordu. Tensikatlar, kara listeler ve herhangi bir sendikaya katılmama koşulunu içeren sözleşmeler işçi hareketinin örgütlenmesini zayıflatma hedefine sahipti. Sendikaların zayıflaması ve işsiz sayısının giderek artması aynı zamanda ücretlerin de hızla düşmesi sonucunu doğuruyordu. Tekstil endüstrisinde ücretler 1873-1880 arasında yüzde 45 düşerken, demiryollarında 1877'ye kadar yüzde 30-40'lık bir düşüş yaşanıyordu. Evsiz-barksız ve aç kalan işçiler ve işsizler dilenmek, eskileri ve çöpleri toplamak zorunda kalıyorlardı. Köpeklerin çektiği el arabaları ile eskileri toplayan kadın ve erkekler bunun için bir de vergi ödemek zorunda kalıyorlardı. Ancak Amerikan işçileri bu yaşam koşullarını kabullenmediklerini, yaptıkları toplantılarda ve gösterilerde dile getiriyorlardı. I. Enternasyonal'in Amerika şubeleri tarafından New York, Chicago, Boston ve diğer şehirlerde düzenlenen gösteriler sürekli polisin müdahaleleri ve saldırıları ile karşı karşıya kalıyordu. 13 Ocak 1874'de New York'da şehir tarihindeki en büyük miting gerçekleştiriliyordu. Polis jopları erkek, kadın ve çocukların tepelerine iniyor, polisler yere düşenlerin üzerine atlarını sürüyor ve yüzlerce insan yaralanıyordu, yakalananlar devlet gücüne karşı direnişten hüküm giyiyorlardı.

mekle birlikte, plantasyonların "kendine yeterliği"ni safdışı ederek, kiracıları kendi ekonomik varlıklarını sürdürme konusunda meta dolaşımına daha bağımlı hale getirmiş ve güneyde toplumsal iş bölümünü derinleştirdi.

Çiftlik Yasası, koruyucu gümrük vergileri ve liberal göçmenlik yasaları, kapitalist sermaye birikimine güçlü bir itilim kazandırmıştır. 1862 Çiftlik Yasası'nın kabulü kırsal küçük burjuvaziye ütopyacı bir biçimde çoktandır umduğu toprağın işleyicisine bedelsiz verilmesini getirmemiş, toprak spekülasyonuna ve el koymalara son vermemiştir. Serbest yerleşmeye ayrılan kamusal araziler en kötü toprak kalitesinde ve demiryollarından uzak yerler olmaya başlamıştır. Çeşitli toprak dağıtma yasalarıyla demiryollarına, yolları üzerindeki kamusal alanlardan büyük ve birbirlerini izleyen bloklar verilirken, Federal Hükümet'e de diğer toprak blokları, açık artırmada satmak üzere ayrılmıştır. Kamu alanlarının demiryollarına ve maden şirketlerine verilen devasa topraklar ve hükümet topraklarının açık arttırmada satılması yoluyla gerçekleşen bu yağma, toprağın metalaştırılması için çok büyük bir kaldıraç sağlamış ve "doğal ekonomi"ye kalıcı bir engel yaratmıştır. Küçük meta üretiminin yayılmasıyla oluşturulan ve kapitalist dünya ekonomisindeki en büyük iç pazar olan kitlesel pazar, kıtayı baştan başa aşan bir demiryolu sistemiyle birleştirilmiş ve İç Savaş sırasında ve sonrasında kabul edilen koruyucu gümrük vergileriyle ABD sanayi sermayesinin tekeline verilmiştir. Liberalize edilen göçmenlik yasaları, sanayi proletaryasını ve yedek işçi ordusuna eklenen sürekli Avrupalı ve Asyalı göçmen akınını olanaklı kılmıştır.

İç Savaş'ın ve Yeniden İnşa'nın sonuna gelindiğinde, kapitalist üretim biçiminin egemenliğinin koşulları yaratılmıştı. 1877'de, ABD burjuva devrimi hiçbir anlamda "eksik" bırakılmamış durumdaydı. İç Savaş ve Yeniden İnşa böylelikle, ABD toplumsal formasyonunun, ilk sermaye birikiminin egemen olduğu "geçiş aşaması"nın sonuna ve kapitalist sermaye birikiminin egemen olduğu sınai kapitalist yayılma aşamasının başlangıcına işaret etmiş oluyordu.

CHARLES POST

arasındaki sınıf mücadeleleri, "borç köleliği"nin gelişmesini teşvik etti ve ABD'nin Güneyi'nin siyah ortakçılarına "Amerikan Yolu"nu kapattı.

Johnson aleyhine dava açılması (1868) ile Grant'ın ikinci görev süresinin (1872-1874) başlangıcı arasında Radikal Cumhuriyetçiliğin uğradığı gerileme, azadlı kölelerin küçük mal üreticisi olma mücadelesinin başarısızlığına yolaçtı. Sanayiciler Radikalizmden koptular ve yavaş yavaş eski köleleri terketmeleri, Kuzey işçi sınıfının siyasal ve ideolojik meydan okumasına verilmiş bir karşılık oldu. ABD proletaryası, siyahlara duyduğu ırkçı düşmanlığı yenememekle birlikte, İç Savaş sırasında ve sonrasında, hatırı sayılır ölçüde birlik olmuş ve radikalleşmişti. Yerli -Protestan ve göçmen- Katolik işçiler arasındaki bölünmeler, 1863-1873 sanayi patlaması sırasında göçmen işçilerin vasıflı işlere gitmesi nedeniyle azalmıştı. Askerlik, savaş zamanı enflasyonu ve grev kırıcılık deneyimleri, Kuzeyli işçileri 1866 ile 1872 arasında yeni bir sınai mücadeleler dalgasına hazırlamıştı.

1865-1867 arasında, vasıflı ve yarı-vasıflı işçilerin, yerel sendikalar ve matbaacıların, demir işçilerinin ve diğer vasıflı işçilerin kentler düzeyinde sendika federasyonları ve ulusal birlikleri oluşuyordu. Ulusal Emek Birliği, sekiz saatlik işgünü için başlayan mücadelelere ulusal düzeyde önderlik etti. ABD işçileri, 1930'lara değin işgününde yasal sınırlama kazanabilmiş olmamakla birlikte, "sekiz saat mevzuatı" için 1860 sonları ve 1870 başlarında militan siyasal ve ekonomik mücadeleler verdiler. Pamuk-dokuma, inşaat, matbaa ve demir işçileri arasındaki grevler, sekiz saatlik işgününü doğrudan sınai eylem yoluyla kazanmaya çalıştı. Bağımsız işçi partileri "8 saat" platformlarıyla adaylar çıkardı ve Massachusetts'de (burada pamuk sanayicilerini Muhafazakârlar temsil etmekteydi), işçi örgütleri kendilerine yakın olan Radikalleri destekledi.

Emek reformcuları, işçilerin kendi örgütleri olmasını ve sekiz saatlik işgününü savunmak için Radikal Cumhuriyetçi ideolojiye bel bağladılar. ABD proletaryası 1860 ve 1870'lerde sermayeyle olan kavgasını "bastırılması olanaksız bir çatışma" olarak değil, sınıfların uzlaşması ve "cumhuriyet özgürlüğü"nün yeniden kurulması olarak anlıyordu.

ABD sanayi ve manifaktür burjuvazisi, işgününün yasal sınırlandırılmasına olan muhalefetinde hemen hemen oybirliği halindeydi. Oysa işçi sınıfının kendi örgütleri ve etkinlikleri, sanayicilerle Radikal sözcülerinin dünya görüşüne doğrudan ve katlanılması olanaksız bir meydan okuma oluşturuyordu. "Özgür Emek" sistemi mülksüz bir ücretli çalışanlar sınıfı değil, bir bağımsız mal üreticileri cumhuriyetini geliştiren bir sistem olarak düşünülüyordu. Sanayi sermayesinin küçük burjuva ütopyacılığının işçilerin mücadelelerine karşı yeterli bir savunma olmadığı, 1860'lar sonu ve 1870'ler başında ortaya çıktı. Radikaller emek reformcularının sekiz saatlik işgünüyle ilgili tezlerini ne kabul edebiliyor, ne de kesin biçimde reddedebiliyorlardı.

1 Ocak 1863'te ilan edilen "Özgürlük Bildirgesi" ile, Birleşik Devletler'e karşı savaşan isyancıların (Güneyliler'in) kölelerine özgürlük tanındı. Özgürlüğün yalnızca "isyancıların kölelerine" verilmesi, Kuzey'in "özgürlük" sloganını yalnızca taktik bir araç olarak gördüğünün göstergesiydi. Bu bildirge ile özgürlüklerine kavuşan siyahların önemli bir kısmı Kuzey Ordusu'na katıldı. İç Savaş'ın sonlarına doğru Kuzey Ordusu'nda 200 bin siyah vardı ve 38 bin siyah da ölmüştü. Bu "silah arkadaşlığı" Kuzeyli beyazların siyahlara daha iyi davranmalarını sağlamıyordu. Siyah askerlere en aşağılık işler yaptırılıyor, beyaz askerlere göre daha düşük ücret veriliyor ve cephe dışında üniformalarıyla görülen siyahlara saldırılar düzenleniyordu. Gene de siyahların savaşa katılmaları Kuzey-Güney Savaşı'nı giderek bir "özgürlük savaşı"na dönüştürdü.

Kuzeyli işçilerin mücadelelerindeki yükseliş, sanayicileri Radikallerle olan siyasal temsil bağlarını koparmaya götürdü. Siyasal bağlılıklarını Muhafazakârlara çevirmek istemeyen imalâthane sahipleri, geçici siyasal sözcülerini *Stalwart* Cumhuriyetçileri arasından buldular. *Stalwartlar* hem plantasyon sahiplerine hem de proletaryaya karşı mücadele etmekte olan bir sınıf için mükemmel siyasal temsilcilerdi. 1868 Cumhuriyet Meclisi'ne egemen oldular, radikalleri marjinalliğe ittiler ve Grant'ı başkan adayı gösterdiler. Grant'ın zaferinden kısa bir süre sonra Cumhuriyetçiler, erkeklere genel oy hakkı tanıyan 15. değişikliği kabul ettiler. Onbeşinci değişikliğin kabulü, "radikal yeniden inşa"nın sonunun ve *Stalwartlar*'ın gerek Kuzey'de gerekse Güney'de *status quo*'yu sürdürme girişimlerinin başlangıcına işaret oldu.

1868 ile 1874 arasındaki yıllar, siyah Amerikalılar için 19. yüzyılın en büyük siyasal ve kültürel kazanımlarına tanık oldu. Federal birlikler, siyahları ırkçı şiddet hareketlerinden korumak ve 15. değişikliği hayata geçirmek için Güney'de konuşlanmayı sürdürdü. Siyah ortakçılar, zanaatkârlar ve kent işçileri siyasal olarak örgütlenebildi ve Kongre'ye ve Güney eyalet yasama organlarına çok sayıda siyah Cumhuriyetçiyi seçebildiler. Güney eyalet yönetimleri ücretsiz halk eğitimi kurdular ve ırkçılığın pek çok hukuki biçimini safdışı ettiler. Güneyli siyahlar da, bunun karşılığı olarak 1860'ların sonları ve 1870'lerde Cumhuriyetçilere oy verdiler. Bununla birlikte, Cumhuriyetçi sanayiciler Güneyli toprak sahipleri ve tüccarlara karşı her tür açık çatışmadan geri durdular. Cumhuriyetçiler, gerek Kuzey gerekse Güney'de, radikal toprak reformunun, uygulaması bir yana, sözünü bile etmez oldu. Cumhuriyetçilerin ağır bastığı yasama organları, Güneyli tüccarların sermayesinin gelişmesini teşvik eden bonolar ihraç ettiler ve demiryolları ile diğer bayındırlık işlerine fonlar tahsis ettiler. En önemlisi, pek çok Cumhuriyetçi eyalet yönetiminin, ortakçıların toprak sahiplerine ve tüccarlara borçlarını ödemelerini sağlamaya yönelik "ürün alıkoyma" yasasını ve diğer yasaları aktif olarak uygulamaları oldu.

Kuzeyli imalâthane sahipleri ile siyah ortakçılar arasındaki ittifakın yeniden yapılandırılması, plantasyon sahibi sınıfın kiracılarıyla olan ilişkilerinin koşullarını değişikliğe uğratmasını mümkün kıldı. Bir yanda, sanayicilerin Radikalizmi terketmeleri, siyah çiftçileri rant yükümlülüğünden kurtararak toplumsal ürünün bütününü kendilerine almalarını sağlayacak radikal bir toprak reformu olasılığını tümüyle ortadan kaldırdı. Öte yanda, Güneyli tüccarların sermayelerini geliştiren Cumhuriyetçilikten esinlenme eyalet politikaları toprak sahiplerinin artı üründen aldıkları kısmı artırmalarını mümkün kıldı. Toprak sahiplerinin yerel tüccara ve ödünç para veren kişilere dönüşmeleri, ortakçıların "Amerikan yolu"na geçmelerinin karşısına yapısal bir engel çıkardı. Toprak sahipleri tohum, gübre ve ürün alım ve satımını tekellerine aldı ve kiracıları için tek kredi kaynağı oldu. Toprak sahiplerinin rant ve "borç köleliği" yoluyla ortakçılığı "aşırı sömürmeleri", doğrudan üreticilerin küçük burjuva çiftçilere dönüşmelerini önledi.

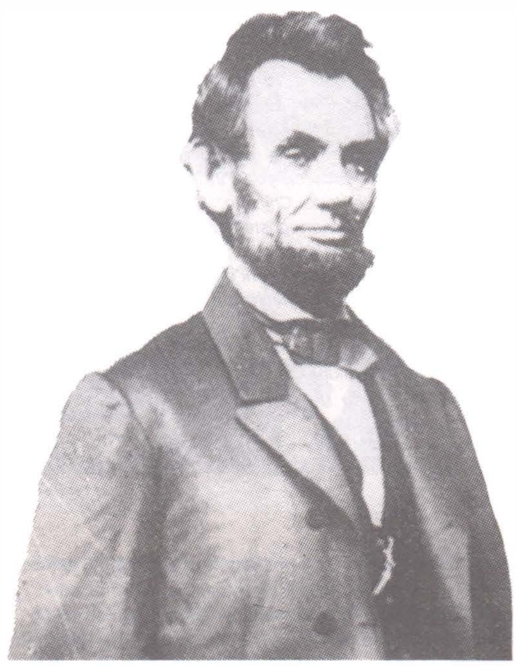
Güney'in "Kefareti" ve Egemen Sınıfların Birleşmesi: 1874-1877

Kuzeyde 1870'ler sonunda, sanayi işçi sınıfının yeni bir militan akımı, sanayi burjuvazisi ile siyah ortakçılar arasındaki ittifakta kesin bir kopuşa neden oldu. Orta sınıftan reformcularla acemi sendika bürokratları arasındaki iç kavgalar 1872'de *Ulusal Emek Birliği*'nin çöküşüne yol açtı. ABD tarihinin ilk özgül kapitalist bunalımı olan 1873 bunalımı, çok sayıda kent sendika federasyonunun ve ulusal matbaacılar, makinistler, bakır ve demir işçileri birliklerinin temeline dinamit koydu. Kitlesel işsizlik ve ücret düşüşleri, sonraki iki yılda Kuzeyli işçilerin morallerini ve örgütlülüklerini bozdu. Bununla birlikte, 1875 başlarında yeni sınai yükseliş, sendikaların yeniden örgütlenmesini ve ücret kesintilerine karşı yeni mücadeleleri getirdi. 1875 Ocak-Haziran arasında kömür madenlerindeki işçiler 1873 öncesi ücretlere dönülmesi için şiddetli bir grev yürüttüler. Kömür grevi başarısız kalmakla birlikte, sendikal örgütlenme diğer işçiler arasında devam etti. 1876'da, değişik metal sendikaları, sonraki birkaç yıl içinde hızla büyüyecek olan Birleşik Demir ve Çelik İşçileri'ni oluşturmak üzere birleştiler. Sınai mücadelelerin 1873 sonrası bunalım devresi, demiryolu işçilerinin 1877'deki ulusal kalkışmasında zirveye ulaştı. Yeni ücret kesintileriyle karşı karşıya olan demiryolu işçileri, tüm kuzey ABD'deki büyük kent ve kasabalarda bulunan işçilerin sempati eylemlerine hızla yolaçan ulusal bir grev başlattılar. Grev, Jackson idaresinden beri ilk kez olmak üzere Federal birliklerin demiryolu hatlarında "düzeni" sağlamak üzere gönderilmesiyle, yenilgiyle sona erdi.

Yeni proleter mücadeleler akımı, sanayiciler için bir diğer siyasal temsil bunalımı yarattı. Sanayiciler, 1872 seçimlerinde ilk kez ayrı bir siyasal akım olarak (Demokrat spekülatörlerle ittifak halinde bile olsa) ortaya çıkmış olan Liberaller arasında siyasal temsilciler bulmaya başladılar. Liberallerin çoğu, 1860 sonları ile 1870 başlarında işçi sınıfı mücadelesinin gerçeklikleriyle karşı karşıya gelmiş olan eski Radikallerdi. Liberaller, toplumun kapitalistler ve ücretli işçiler olarak kalıcı farklılaşmasını açıkça benimsiyor ve devletin "bozucu etkilerini" ekonomiden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.

Liberaller imalâthane sahiplerine, işçi sınıfına karşı mücadeleleri ve egemen sınıfların siyasal birliği için bir program sundular. Liberallerin militan laissez-faire ekonomisi, özel mülkiyete, sözleşmenin kutsallığına, ya da birikim yasalarına her tür müdahaleyi -ister sendikalardan ister devletten gelsin- kararlılıkla reddediyordu. Liberaller, tüm eski Konfederasyon politikacıları ve askerî önderleri için derhal ve genel bir af öneriyorlardı. Liberaller 1872'de yenilgiye

1877'de, zaten çok ağır koşullar altında çalışan demiryolu işçilerinin ücretlerinde yüzde 10 kesinti yapıldı. Ayrıca, alınan diğer bazı kararlar birçok lokomotif makinistini işinden etti. Demiryolu şirketleri, işçi sendikalarına ve yardımlaşma-dayanışma sandıklarına karşı düşmanca tutumlarını sürdürüyorlardı. Ücret kesintisi üzerine başlayan grev ve ayaklanma kısa zamanda hem Atlantik'ten Pasifik'e hem Kanada'dan Kuzey-Güney devletleri sınırına kadar yayıldı. Devlet grevcilerin üzerine orduyu gönderdi. Bunalımdan etkilenen birçok işçi demiryolcularla dayanışmaya girdi, çeşitli şehirlerde grevci işçilerle milis kuvvetleri, polis veya ordu birlikleri çatıştı.

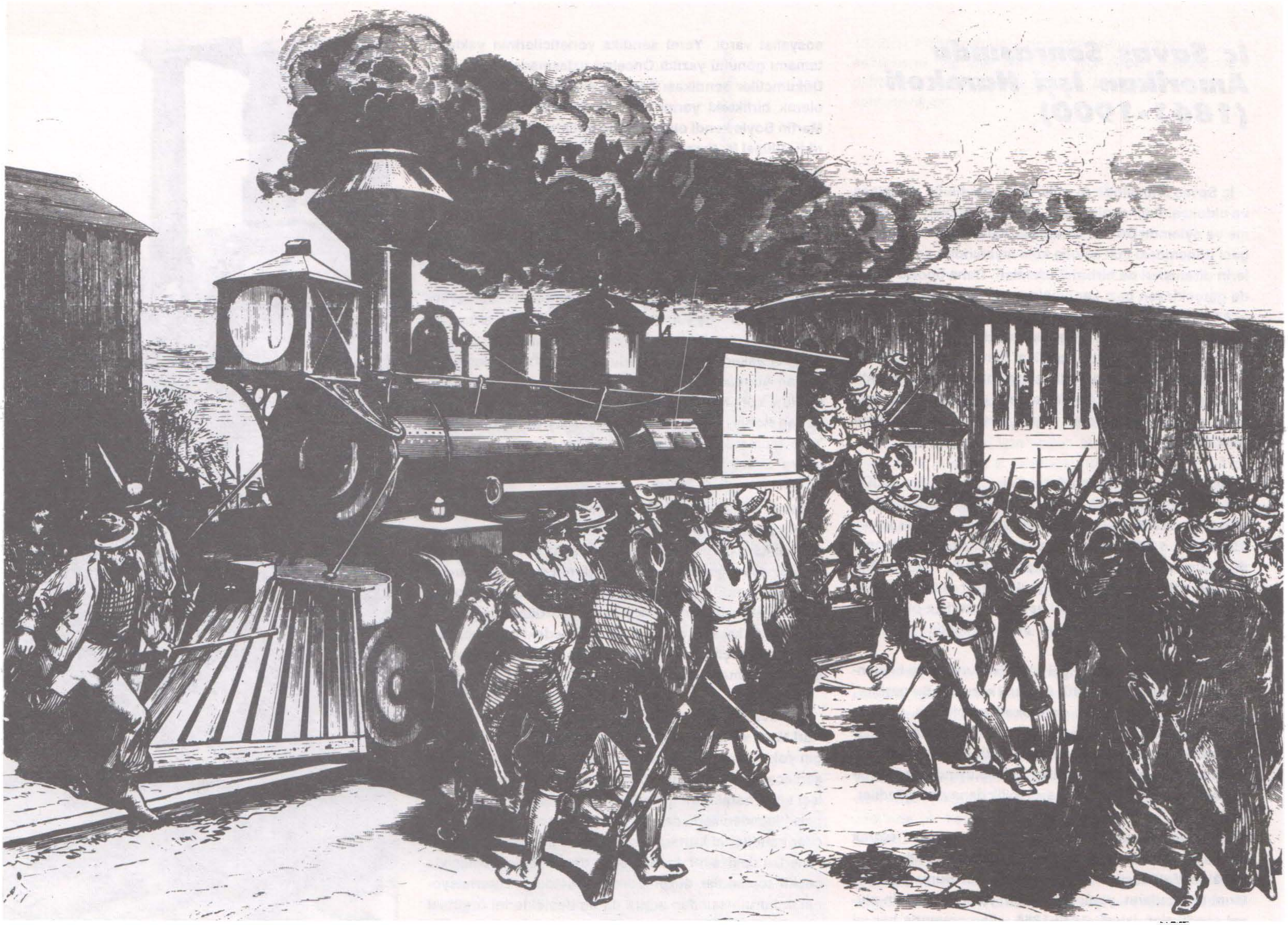

LINCOLN, ABRAHAM (1809-1865)

Abraham Lincoln, 12 Şubat 1809'da Kentucky Eyaleti'nin Hodgenville kasabasında doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğu olup, babasının yanında bir süre çiftçilik yaptı. Lincoln 1832'de Kuzey Illinois'de patlak veren kızılderili ayaklanmasına karşı oluşturulan gönüllü askerlerin safına katıldı ve Black Hawk Savaşı'ndan sonra komutan oldu. Ardından da New Salem'e dönerek *Whig Partisi*'nden Yasama Meclisi seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. Fakat 1834'te tekrar seçimlere girerek kazanan Lincoln, ardından da 1836-38 ve 1840'ta ardarda Yasama Meclisi üyeliğini elde edecekti. Bu sırada *Whig Partisi* içinde faaliyetlerini artıran Lincoln, parti içinde önemli bir yere sahip olan Stuart ile birlikte çalışmaya ve onun teşvikiyle hukuk öğrenimine başladı. Aynı dönemde New Salem'i terkederek, Springfeld'e taşındı. Aslında Lincoln, Yasama Meclisi'nde faaliyetini sürdürdüğü yıllarda, köleliğin bütünüyle kaldırılmasına karşıydı. Ona göre yıllardır süregelen bu kurumu birdenbire kaldırmak, toplumdaki bazı dengeleri bozacak ve belki de karışıklıklara yol açacaktı. Onun için köleliğin kaldırılmadan belirli sınırlar içinde tutulması, zamanla kendiliğinden yok olması daha uygun bir çözümdü.

1847'de *Whig Partisi*'nden Kongre'ye seçildi. Aynı yıl başlayan Meksika Savaşı'nın sürdürülmesine karşı çıktı. 1848'de yeniden avukatlık mesleğine dönmek istedi. 1854'te ise Kansas ve Nebraska'da köleliğin yeniden kabul edilmesi, köleliğe karşı mücadele konusundaki umutlarının kaybolmasına ve beş yıl süreyle siyasetten uzaklaşmasına yol açtı. 1859'da *Cumhuriyetçi Parti*'ye girerek başkan yardımcılığı için aday gösterildiyse de seçimleri kazanamayan Lincoln, iki yıl sonra yapılan parti kongresinde bu kez başkan adayı gösterildi ve Mart 1861'de yapılan seçimleri kazanarak ABD'nin 16. devlet başkanı oldu. Özellikle 1858'de seçim kampanya-

6 Amerikan İç Savaşı

sı sırasında rakibi Stephan A. Douglas ile yapmış olduğu tartışmalar büyük yankılar uyandırmıştı. Bu dönemde kölelik hakkındaki görüşleri de değişime uğramış bazı konularda daha radikal düşünceleri savunmaya başlamıştı.

Ne var ki, Lincoln'ün başkan seçilmesiyle Birlik'te başlayan huzursuzluk ve Güneylilerin artan tepkileri önce güney Carolina'nın ve ardından da Alabama, Louisiana ve Texas gibi eyaletlerin de Birlik'ten ayrılmalarına yol açtı. Ayrılan güney eyaletleri ise Alabama'da Montgomery'de Jefferson Davis başkanlığında bir konfederasyon kurdular. Aynı anda konfederasyona bağlı eyaletlerin sınırları içinde kalan Birleşik Devletler'in askerî tesislerine el koymak isteyen Güneyliler, İç Savaş'ı başlatacaklardı. Nisan 1865'te Güney ordularının komutanı General Lee'nin Appomatox'ta teslim olmasıyla savaş, Kuzey'in üstünlüğüyle sonuçlandı. Savaş sırasında Ocak 1863'te köleliğin kesinlikle kaldırılacağını açıklayan Lincoln, 1864'te yapılan başkanlık seçimlerini de kazandı.

Lincoln'ün bütün amacı Kuzey ve Güney arasındaki birliğin yeniden kurulmasıydı. Bu nedegle köleliğin kaldırılması için gerekli girişimlere hemen başlamadı. Fakat Kongre içinde radikal görüşleri savunan üyeler, köleliğin hemen kaldırılmasından yanaydı. İç Savaş'ın bitmesinden iki ay önce, Şubat 1865'te Kongre köleliğin kaldırılması yolunda anayasada yapılacak değişiklik için eyaletlerin onayına başvurulması gerektiğini kabul edecek, ancak bu değişiklik Lincoln'ün 14 Nisan 1865 gecesi Washington'da Ford Tiyatrosu'nda *Our American Cousin* (Amerikalı Yeğenimiz) adlı oyunu seyrederken J. Wilkes Booth adlı bir Güneyli aktör tarafından öldürülmesinden altı ay sonra onaylanacak ve böylece ABD'de kölelik yasaklanacaktı.

uğradılarsa da, işçi sınıfının yinelenen mücadeleleriyle karşı karşıya kalan *Stalwartlar* liberallerin programının büyük kısmını benimsedi. İkinci Grant idaresi zamanında, federal birlikler azar azar Güney'den geri çekildi ve 1872 Genel Af yasasıyla çok sayıdaki eski Konfederasyon önderi politikaya geri döndü.

Güneyli toprak sahipleri ve tüccarlar, Güney eyalet yönetimlerinde ağırlıklarını yeniden koymak için yeni siyasal durumdan tam olarak yararlandılar. Toprak sahiplerinin ve tüccarların Demokrat sözcüleri, beyaz ortakçıların ve çiftçilerin desteğini kazanmak için, Güney'de "beyaz egemenliği"ni yeniden kurma sözü verdiler. Toprak sahipleri ve tüccarlar, azadlı kölelerin mücadelesini kırmak için, siyah Cumhuriyetçi önderleri ve seçmenleri sindirme eylemi içindeki *Klan* ve diğer terörist örgütleri örgütlediler ve cesaretlendirdiler. 1870'lerin sonlarında, yeni terör havası *Demokratlar*'ın tüm güneyde eyalet ve yerel seçimleri silip süpürmelerini olanaklı kıldı. 1877 Güz'üne gelindiğinde, Demokrat "Kurtarıcılar" tüm güney eyalet yönetimlerinde çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Toprak sahipleri ve tüccarlar, her ne kadar siyah Amerikalıların oy ya da resmî görev haklarına yasal planda saldırmıyorlarsa da, fiilen destekledikleri sindirme hareketi Cumhuriyetçi Parti'yi Güney'de yıkıma uğrattı ve siyah ortakçıların, zanaatçıların ve ücretli işçilerin mücadelesini dağıttı. Güneyli toprak sahipleri ve tüccarlar, Güney eyalet idarelerinde egemenliklerini yeniden kurmalarından itibaren, ABD iktidar bloku ile yeniden ve tam olarak bütünleşme pazarlıklarına hazırlandılar.

Egemen sınıfların kesin birleşmesi, 1877 başlarında oldu. 1876 Güz'ündeki başkanlık seçimlerinde Demokrat Tilden, genel oyun çoğunluğunu elde etti. Güney'de ırkçı şiddet eylemleriyle dolu güz seçimleriyle 1877 başlarında seçim pusulalarının resmî dökümü arasında, sanayi sermayesinin Stalwartçı temsilcileriyle Güneyli toprak sahiplerinin ve tüccarların Demokrat sözcüleri arasında görüşmeler oldu. Bu görüşmelerin meyvesi, "1877 Uzlaşması" idi. Cumhuriyetçiler, Cumhuriyetçi Hayes'in seçilmesinin karşılığında, federal birliklerin Güney'den tümüyle çekilmesini, Güney'e demiryolu ve hammadde çıkarma alanlarında yatırım ve Güneyli toprak sahipleri ile tüccarları siyah Amerikalılarla uğraşmak konusunda rahat bırakma teklifinde bulundular. Sömürücü sınıfları yeniden birleştiren yeni "çatışmalı uzlaşma", Güneyli toprak sahiplerinin ve tüccarların, kapitalist üretim biçiminin egemenliğini tehdit etmeksizin kendi toplumsal emek biçimlerini korumalarını olanaklı kıldı.

İç Savaş Sonrasında Amerikan İşçi Hareketi (1861-1900)

İç Savaş öncesinde Avrupa'daki yoğunluğa ulaşmasa ve oldukça dağınık olsa bile, Amerikan işçileri örgütlenme ve eylemde önemli mesafeler katetmişlerdi. Sömürgeci dönemdeki çok sayıda köle isyanından sonra, işçilerin direnişleri de birbirini izlemişti. Daha önceki yıllarda gerçekleşen bazı kendiliğindenci grevlerin ardından 1785 New York ayakkabıcıları, 1786 Philadelphia matbaacıları grevleri önemli köşe taşları oldu. Fabrika sisteminin gelişmesi ile birlikte sendikal hareket de güçlenmeye başlamıştı. 1790'larda ilk sendikalar kuruldu. Sendikalaşma başlangıçta İngiltere'deki gibi *fesat* (conspiracy) eylemi kabul edilip İngiliz yasalarınca engellenmek istendi.

1827'de kurulan Philadelphia Teknisyenler Meslek Kuruluşları Sendikası ilk ciddi sınıfsal adımlardan birini oluşturdu. 1836'da bu tür işçi örgütlenmelerinin sayısı 15'i buldu. 1833-37 yılları arasında çalışma koşullarının düzeltilmesi için 173 grev gerçekleştirildi. 1835'de Philadelphia'da ilk genel grev yapıldı. Mart 1834'te Ulusal Sendikalar adıyla bir ulusal sendikal merkez oluşturuldu. Ancak bu merkez 3 yıl sonra dağıldı.

Aynı yıllarda bölgesel işçi partileri kurulmaya başlandı. 1828-33 arasında bu tür 61 parti kuruldu. Bu partiler, seçme ve seçilme hakkı, halk okulları açılması, demokratik toprak sistemi, çocuk ve kadın işçiler sömürüsünün sınırlandırılması, 10 saatlik işgünü, siyah ve yerli sorunları için mücadele ettiler. 50 dolayında gazete çıkarttılar ve çok başarılı bir gazetecilik deneyi sergilediler.

1850'lerde ulusal pazarın doğmasına paralel olarak ulusal sendikalar ortaya çıkmaya başladı ve ilk olarak 1852'de Matbaacılar Sendikası kuruldu. Bunu şapkacıların, borucuların, yapı, demiryolu, tütün işçilerinin ulusal sendikaları izledi. 1845-1856 yılları arasında her yıl Ulusal Sanayi Kongresi toplandı.

1830-1860 yılları arasında güneyde kölecilik yaygınlaşırken, kuzeyde sanayi gelişmekteydi. 1790'da 698 bin olan köle sayısı, 1860'da 3 milyon 954 bine ulaştı. Öte yandan çok sayıda kölecilik karşıtı dernek, köleciliğin kaldırılması için yoğun kampanyalara girişmişti. Köleciliğe karşı mücadelede kuzeyli işçilerin önemli bir kesimi başı çekiyordu. Köleliğin Kaldırılması Hareketi, sendikaları dikkate almayan başlangıçtaki tavrını zamanla düzeltti. Bu arada kölelik yanlısı çevrelerin, güneydeki kara derili işçilerin özgürlüklerini kazanmaları halinde düşük ücretle kuzeydeki işçilerin yerlerini alacaklarına ilişkin yoğun propagandası da işçilerin arasında genel bir destek görmedi. 1860 başkanlık seçimine gelindiğinde işçiler, köleliğe karşı düşünceleri ve emekten yana tavrı ile öne çıkan Abraham Lincoln'u desteklemeye başladılar. ABD tarihinde hiçbir başkan Lincoln kadar emekten yana sözler kullanmadı.

Uzlaşma ya da iyi niyet çağrılarına 12 Nisan'da Sumter Kalesi'nde patlayan toplar cevap verdi. İç Savaş başlamıştı. Kuzeydeki orduya gönüllü yazılma kampanyasında ilk sırayı işçiler aldı. Lowell'in vasıflı işçileri savaşa gidecek ilk grubu oluşturdukları için 100 Dolarlık ödülü kazandılar. Wisconsin'de kereste işçileri ilk sıradaydı. Bunları Alman göçmen işçilerinin oluşturduğu De Kalb Alayı izledi. New York'taki İtalyan işçileri Garibaldi Muhafız Birliği'ni, Polonyalı işçiler Polonya Lejyonu'nu oluşturdu. Binlerce İrlandalı işçi de ilk sıralardaydı. Genel nüfus içindeki oranları görece düşük olan işçiler gönüllülerin yaklaşık yarısını oluşturdu.

Gönüllü gidenlerin arasında çok sayıda sendikacı ve sosyalist vardı. Yerel sendika yöneticilerinin yaklaşık tamamı gönüllü yazıldı. Önceleri uzlaşmadan yana olan Dökümcüler Sendikası Başkanı William H. Sylvis, çavuş olarak birlikteki yerini aldı. Madenciler Birliği önderi Martin Boyle kendi oluşturduğu birlikte yüzbaşılığa getirildi. Ulusal Matbaacılar Sendikası Başkanı John M. Farquahr gönüllü yazıldı ve savaş sırasında binbaşılığa kadar yükseldi.

Alman Sosyalist Birlikleri ve Komünist kulüpler, üyelerinin yarısını gönüllü olarak savaşa gönderdi. Karl Marx'ın yakın arkadaşlarından ve ABD'deki sosyalist hareketin başlangıçtaki en önemli önderi Joseph Weydemeyer İç Savaş sırasındaki üstün başarıları nedeniyle albaylığa yükseltildi ve Lincoln'ün emriyle St. Louis bölgesi askerî komutanı oldu. Yine Marx'ın arkadaşlarından August Willich orduda generalliğe kadar yükseldi. New York Komünist Kulüp üyesi eski Prusyalı subaylardan Robert Rosa, New York 45. Alay'da binbaşı oldu. Yine tanınmış sosyalistlerden Fritz Jacobi, Fredericksburg Savaşı'nda yaşamını yitirdi.

Savaş sırasında sendikacılar ve sosyalistler, siyahlar özgürlüklerine kavuşmadıkça savaşın kazanılamayacağını ve kara derilinin köleliğinin, beyaz adamın köleliğine yol açacağını her yerde haykırdılar. Fabrikalardan yükselen ses: "Siyahlara özgürlük" idi. Kuzeyli komutanların attıkları her yanlış adımı eleştirdiler, Lincoln'un her olumlu kararını alkışladılar. Cephedeki işçiler özgürlük ve birlik için çarpışırken, fabrikalarda kalanlar savaşın kazanılması için üretiyorlardı.

İç Savaş'ın başlamasından önce ve savaş sırasında Karl Marx ve arkadaşları Kuzey'i desteklediler. Köleciliğin yok edilmesinin Amerikan kapitalizminin temellerini sarsacağını ve burjuva demokrasisini yaygınlaştırarak işçi sınıfı hareketini geliştireceğini belirten Marx ve Engels "karaderililerin damgalandığı bir yerde, beyaz emekçiler kendilerini kurtaramaz" sloganı ile Avrupalı işçiler Amerika'daki sınıf kardeşlerini desteklemek amacıyla çeşitli toplantılar düzenlediler. 1864'de I. Enternasyonal'in kurulmasından sonra da bu desteklerini örgütsel olarak sürdürdüler.

Her savaş gibi İç Savaş da kendi çelişkilerini yarattı, savaş zenginleri üretti. Savaş sırasında fabrikalarda çalışan işçilerin yaşam düzeyi düştü. İşçiler, çeşitli fabrikalarda fırsat düşkünü bazı kapitalistlerin uzlaşmaz tavrı nedeniyle greve gittiler. Bazı askerî komutanlar bölgelerinde grev yasağı ilan etti. Ancak sendikaların karşı çıkması üzerine Lincoln, işçiler lehine duruma müdahale etmek zorunda kaldı. İç Savaş öncesinde güneyde beyaz işçilerce kurulan az sayıda sendika vardı. İç Savaş sırasında hem güneydeki, hem de kuzeydeki sendikalar gelişti, üye sayıları arttı.

Amerikan İç Savaş'ı, ABD tarihinde önemli bir aşamayı oluşturdu. Bu savaş ile birlikte ABD modern bir sanayi ülkesi haline geldi, kapitalizm kurumsallaştı. İç Savaş'ı izleyen ve Yeniden İnşa Dönemi (1865-1900) olarak adlandırılan yıllar, modern kapitalizmin ve işçi sınıfının en önemli gelişme evresini oluşturdu. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesine paralel olarak işçi sınıfı hareketi de yoğunlaştı. Finans oligarşisinin, tröstlerin her şeyi denetim altına almak için akıl almaz bir uğraş verdiği, bu nedenle de işçi sınıfını, ekonomik, siyasal ve ideolojik baskılar dışında, askerî birlikler, polisler ve özel çeteler ile ezmek istediği bu dönemde, işçi hareketi kendine özgü düşünce ve örgütlenme biçimlerini yarattı.

İç Savaş ABD'de sanayi kapitalizminin gerçek anlamda gelişmesine yol açtı, sanayinin gelişmesini kamçıladı. Savaş, ülkeye akmaya devam eden göçmenler ve hızlı nüfus artışı ile birlikte müthiş bir tüketim potansiyeli yaratmıştı. Savaşın gündelik gereksinimleri, ayakkabı, giyecek, konserve, gıda, demir-çelik üretiminde yeni olanaklar, yeni teknolojiler yarattı. Tarımda makineleşme hızlanırken üretim araçlarında da önemli gelişmeler kaydedildi. İç Savaş'tan önce karayolu yapımına önem verilirken savaş sırasında demiryolu yapımı öne geçti. Demiryolu tüm ülkeyi bütünleştirdi, üretim merkezlerini ve pazarları birbirlerine yakınlaştırdı, uluslaşma sürecini hızlandırdı.

İç Savaş kapitalistlere mükemmel olanaklar sağlarken işçi sınıfının sömürüsünü yoğunlaştırdı. Savaş sırasında fiyatlar yüzde 125 artarken, ücretler ancak yüzde 60 dolayında yükselmişti. Bu durum ve ortaya çıkan yeni koşullar işçiler arasında sendikal örgütlenmeye karşı yeniden bir eğilim doğmasına yol açtı. Savaş sırasında karşılaşılan sıkıntılar, her şeye rağmen örgütlenmeyi zorluyordu. Kadın işçilerin sorunlarını çözmek amacıyla yeni örgütler kurulurken 1857 krizinin darbesinden kurtulan sendikalar yeniden örgütlenmeye başladılar.

1863'de 20 işkolunda 79 sendika, Aralık 1864'te 52 işkolunda 207 sendika, Aralık 1865'de ise 61 işkolunda 300 sendika örgütlendi. Bu sendikalarda örgütlenmiş işçi sayısı 200 bini geçiyordu. Sendikalar genel olarak kuzeyin sanayi kentlerinde yoğunlaşırken güneyde de sendikalaşma gelişiyordu. 1860-1866 arasında 12 ulusal sendika ortaya çıktı. Bunların sayısı 1870'de 32'ye yükseldi. Savaş sırasında yeniden örgütlenen güçlü sendikalardan biri de Dökümcüler Sendikası idi. 1863'de yapılan kongrede delegeler bu sendikanın başkanlığına 1860'ların en önemli işçi önderlerinden William H. Sylvis'i seçerken, sendikanın adını da Uluslararası Demir Dökümcüleri Sendikası'na çevirdi. ABD'de ulusal düzeyde

1877'de Pittsburgh'daki demiryolcuların grevinden esinlenerek yapılmış olan bu "İşçi Grevi" tablosunda, patronlarla işçilerin karşı karşıya gelmeleri canlandırılıyor.

kurulan sendikalar yalnız ABD içinde varolan eyalet ve kentlerde bulunan işyerlerini değil aynı zamanda Kanada'daki işyerlerini de örgütlüyorlardı. Bu nedenle bu sendikaların adlarına "uluslararası" sıfatı ekleniyordu.

Sendikalarda görülen bu canlılık, işçi basınının da gelişmesine yolaçtı. 1863-1873 arasında günlük, haftalık ve aylık yayın olarak 130 ayrı yayın mevcuttu. Yıllardır sürdürülen 10 saatlik işgünü mücadelesinin ardından 1850'lerde başlayan 8 saatlik işgünü mücadelesi İç Savaş sonrasında yeniden hızlandı. 1864'de Bostonlu bir makinist olan Ira Steward'ın önderliğinde bu amaçla bir meclis toplandı. Bunun arkasından birçok kentte 8 Saat Birlikleri kuruldu.

Üretim merkezlerinin ve pazarların bütünleşmesi, yerel sendikacılıktan, ulusal sendikacılığa geçişi ve ulusal sendikaların kendi aralarında merkezî bir örgütlenmeye gitmelerini gerektiriyordu. Bu ihtiyacın bir ürünü olarak 1866'da *National Labour Union-NLU* (Ulusal İşçi Sendikası) kuruldu. NLU'nun oluşumunda sendikalarla birlikte meslek örgütleri, değişik işçi kuruluşları ve 8 Saat Birlikleri de yer aldı. Hareket içinde, Marksistler hayli etkindiler. Ancak Marksist önderlerden Joseph Weydemeyer'in NLU Kongresi'nin açılış günü koleradan ölmesi hareket için büyük bir kayıp oldu.

Sosyalist harekette önemli bir yeri olan ve işçilerin kurtuluşu için her yolu denemeye hazır olduğunu belirten Sylvis, sendikasının 1868'de yapılan kongresinde şunları söylüyordu: "Sendikalarda örgütlenme, asıl nedeni bir kenara bırakıp (düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, işsizlik gibi) olayın sonuçlarıyla savaşmaya dayanmaktadır. Tüm bu kötülüklerin nedeni ücret sistemidir. Öyle bir sistem yerleştirmeliyiz ki, burada kârlar onu üretenler arasında paylaşılmalıdır."

Amerika'daki dostları aracılığıyla Amerikan işçi hareketiyle çok yakından ilgilenen Karl Marx, NLU ile de ilgilenir ve Kugelmann'a yazdığı 9 Ekim 1866 tarihli mektubunda NLU'nun kurulmasından duyduğu memnuniyeti dile getirir. Marx, I. Enternasyonal'in Cenevre Kongresi için kaleme aldığı İstemler'in, NLU tarafından da aynı anda öne sürülmüş olmasının, işçilerin şaşmaz içgüdülerini gösterdiğini belirtir.

Enternasyonal Genel Konseyi'nin 1869'da bir ABD-İngiltere savaşı tehlikesine karşı yayınladığı savaş karşıtı çağrıda ise şöyle denilmektedir: "... gerçekte köleliğe karşı savaşın zaferle sonuçlanması işçi sınıfı tarihinde yeni bir çığır açmıştır. O tarihten bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nde, eski partileriniz ve onların politikacıları tarafından hasetle izlenen bağımsız bir işçi hareketi ortaya çıkmış bulunuyor."

Sylvis'in Enternasyonal'e gönderdiği cevaptaki şu cümleler çok ilginçtir: "Bu paralı iktidar halkın servetini yemekte aceleci davranmaktadır. Ona karşı savaş açtık ve kazanmak azmindeyiz. Kazanabilirsek oy sandığı ile kazanacağız. Olmazsa, daha sert yollara başvuracağız. Umutsuz durumlarda biraz kan akıtmak zorunludur."

NLU'nun gündeminde şu altı konu sürekli yer almak zorundaydı: 1. 8 Saatlik İş Günü, 2. Kadın İşçilerin Örgütlenmesi ve Kadın Hakları, 3. Zenci İşçilerin Örgütlenmesi, 4. Uluslararası Sendikal Birlik, 5. Kooperatifler ve Malî Reform, 6. Siyasal Eylem. NLU, 8 saatlik işgününün gerçekleşmesi için yoğun bir mücadele sürdürdü. 1868'de 6 eyalette 8 saatlik işgünü yasalaştı. 1871'de New York'ta 20 bin işçi yürüdü. Yürüyüş sırasında kullanılan temel slogan şuydu: "Olabilirse barışçıl yollardan, mecbur kalırsak zorla. Barışçıl çabalar sonuçsuz kaldığında: Devrim." 1872 baharında 100 bin işçi 8 saatlik işgünü için greve başladı. Grevin sonunda 8 saatlik işgününü elde etti. Bu zafer 10 Haziran 1872'de 150 bin kişilik bir yürüyüşle kutlandı. Fakat 1873 bunalımı bu kazanımların çoğunu götürdü.

NLU'nun 1866 kuruluş kongresinde, sendikalarda kadınlara eşit haklar tanınması yolunda karar alınması, sendikaya kadınları almak istemeyen, onları ayrı sendikalarda örgütlenmeye zorlayan sendikaları yumuşattı. Örneğin *Uluslararası Para İmalatçıları Sendikası* 1867'de tüzüğünü değiştirerek kadınlara eşit haklar tanıdı. NLU'nun 1868 Kongresi'ne 4 kadın delege katıldı. 1870 Kongresi'nde bir kadın delege NLU Başkan Yardımcılığı'na seçildi. NLU'un çeşitli kongrelerinde siyah işçilerle beyaz işçilerin eşit haklara sahip olduğuna ilişkin kararlar alınmasına ve bu konuda aşırı bir çaba harcanmasına rağmen bu alanda önemli bir gelişme sağlanamadı. Siyahlar 1869'da *Colored NL* (Ulusal Siyah İşçi Sendikası) adıyla kendi örgütlerini kurdular.

NLU bünyesinde tartışılan bir diğer konu kooperatifler sorunuydu. O kadar ki, Sylvis birçok yerde, sendikaların işçilerin tüm sorunlarını çözemeyeceğini, kapitalist sömürünün ancak üretici ve tüketici kooperatifleri ile çözülebileceğini anlatmaya başlamıştı. Kooperatifler sorunu devletin para politikasını da tartışmaya soktu. Böyle bir ortamda para reformu gündeme geldi. Sylvis ve NLU kurtuluş yolu olarak gördükleri kooperatifler için çok fazla zaman ve para harcadılar. NLU devletin çiftçi, işçi ve küçük üreticilere parasal yardım yaparak onları kendilerine yeterli orta sınıf üyeleri haline getirmeyi amaçlayan *Greenbackism* hareketini (Greenback- İç Savaş sırasında çıkarılan kağıt paraya verilen ad) destekledi. Ancak tüm bu çabalar olumsuz sonuçlandı.

Örgüt içi sorunları kolayca çözebilen, çok çeşitli örgütü bir arada tutabilen önder Sylvis'in 1869'da 41 yaşında ölmesi NLU için büyük bir darbe oldu. İdeolojik ve örgütsel yetmezlik, güçlü bir lider kadroya sahip olamama, ütopyacı çabalar ve kooperatiflerde aşırı zaman ve para yitirme NLU'nun kaçınılmaz sonunu hazırladı. NLU 1872'de dağıldı.

NLU Amerikan işçi tarihinde önemli bir aşamaydı. NLU Marx'ın da övgüyle söz ettiği gibi, kadınların eşit kabul edildiği ve eşit işe eşit ücret istendiği ilk örgüt olarak işçi sorunlarına dikkat çekmişti. NLU, Washington'da işçi sorunları için bir "lobby" oluşturulmasının ilk adımlarını attı, bu sorunlarla ilgili bir Çalışma Bakanlığı'nın kurulması için çaba harcadı. Ayrıca, Bölgesel İşçi Partisi ile Ulusal İşçi Pratisi'nin kurulmasına yardımcı oldu.

İtalyan Birliği - Risorgimento

Birleşme, özellikle güney için sancıların sonu anlamına gelmedi. Kuzeyin dayattığı serbest ticaret rejimi, güneydeki cılız imalât sektörünün tamamen çökmesine yolaçtı. Ama asıl sefalet kırlık bölgelerde yaşanıyordu. Köylüler, tıpkı Napoléon döneminde olduğu gibi, feodal mülklerin satışından hiç yararlanamamışlar, mülkiyet dağılımı aynen korunmuştu. Birleşmeyi izleyen yıllarda, onlara destek vermiş, 1860'taki ayaklanma sırasında örgütlenmelerine yardımcı olmuş önderlerin de ilgisi tamemen Roma sorunu üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu koşullarda, eski kraliyet subaylarının da katkısıyla köylüler ayaklandılar. Beş yıl süren ayaklanma kuzeyden gönderilen askerler tarafından vahşice bastırıldı; 5 binden fazla köylü idam edildi.

27 Ekim 1860'ta güney İtalya'nın Teano kasabasında tuhaf bir karşılaşma gerçekleşti. Kırmızı gömlekli köylü ve aydınlardan oluşan gönüllü bir orduyu yöneten Niceli bir denizcinin oğlu. Garibaldi, düzenli Piemonte ordusuna komuta etmekte olan Savoy hanedanının son varisi Kral II. Vittorio Emanuele ile el sıkıştı. İtalyan Birliği kurulmus, görünüşte hiç değilse 60 yıldır bu uğurda çaba harcayan liberal "yurtsever" azınlığın umutları gerçekleşmişti. Oysa aslında gerçekleşen taraflardan hiçbirinin, kastetmek bir yana, istediği bir şey bile değildi. Kırmızı gömleklilerle Piemonte ordusunun çatışması ancak son anda önlenebilmişti. Garibaldi'nin umduğu birleşik bir cumhuriyet idi, yeni kurulan İtalya'yı Vittorio Emanuele armağan etmek değil. Vittorio Emanuele ve başbakanı Cavour ise, güneyi ve Sicilya'yı hiçbir zaman kendi tasarladıkları İtalya içinde düşünmemişlerdi. Bütün sorunlarıyla bu bölgeler onlar için bir kazanç olmaktan çok bir dert kaynağıydı. Anlaşmazlık, yanlış anlaşma ve çelişki, yalnızca karşı karşıya gelen iki "müttefik" ordunun önderlerinin ilişkilerini niteleyen özellikler de değil; tarafların her biri de kendi içlerinde birleşik olmaktan uzaktı. Mayıs'ta özgürlük vaadeden Garibaldi'yi coşkuyla karşılayan Sicilyalı köylüler, onun toprak reformu konusundaki isteksizliği ya da beceriksizliği karşısında hayal kırıklığına uğramışlar, daha şimdiden onun ordusuna katılmaktansa geleneksel mücadele biçimlerine, eşkiyalığa geri dönmeyi tercih etmeye başlamışlardı. Kısacası, İtalya'nın politik birliğinin kurulmakta olduğu bu anda bile, bu birliğin ardında olması gereken ulusal/toplumsal birlik alabildiğine cılızdı. Büyük ölçüde Piemonte Başbakanı Cavour'un çabalarıyla oluşturulmuş olan blok, geleneksel çelişkileri çözmekten çok, bir süre için askıya alınmasını sağlamıştı. Genç devlet politik hayatına İtalya'nın uzun ve parçalı tarihinin bütün sorunlarını çözerek değil devralarak başlıyordu. Gramsci'nin deyişiyle İtalya, 80 yaşında doğmuş Çinli filozof Lao-Tse gibi, yaşlı doğmuş bir politik varlıktı.

İtalya'nın Uzun Sonbaharı

İtalya'nın kendine özgü eski düzeninin (*Ancien Regime*) sürekliliğinin, birliğin kurulmasının önündeki diğer engellerin ve birlik kurulduktan sonra yaşanan toplumsal çelişkilerin çoğunun kaynağını İtalyan ticari ve malî sermayesinin Rönesans dönemindeki başarısında aramak gerekir.

Şehir Komünleri ve Rönesans

11. yüzyılda, Avrupa karanlık çağlardan çıkar, feodal ekonomik ilişkiler ve onlara uygun üstyapısal kurumlar yeni yeni oluşmaya başlarken, kuzey İtalya'daki şehir halkları çeşitli loncaların ortak örgütleri olan komünler kurarak, kırdaki feodal senyörlere karşı ayaklanmış ve onları nihaî bir yenilgiye uğratmışlardı. Senyörlerin ayrıcalıkları kısıtlanmış, kimi, şehirlerde yaşamaya zorlanmış, kırdaki toplumsal ilişkiler köklü bir dönüşüme uğratılmıştı. Örneğin Ortaçağ boyunca Almanya'da yaygın olan *Stadtluft macht frei* (Şehir havası insanı özgür kılar) sözünün İtalyanca'da bir karşılığı yoktu çünkü İtalyan komünleri, kendi *hinterland*'ları olan kırdaki serfleri zaten özgürleştirmişlerdi.

Kuşkusuz, şehirlerin bu başarısının berisinde yeniden canlanmış olan denizaşırı ticaretin

Kral Vittorio Emanuele ile Guiseppe Garibaldi'nin Ekim 1860'ta Teano'da el sıkışması. İki "vatan evlâdı"nın "aralarındaki" savaşa son vererek "ulusal birliği" kurmaları İtalyan milliyetçiliğinin resmetmekten en hoşlandığı sahnelerden biridir. Ancak bu resimler "birlik" ideolojisinin örtüsünün gerisinde birliğin iki biçimi arasındaki savaşı gizler. Bu el sıkışma gerçekte Garibaldi'nin cumhuriyetçiliğinin Vittorio Emanuele'nin kralcılığına yenilmiş olduğunu simgeler. İtalya'nın bir demokratik cumhuriyet altında birleşmesi, Garibaldi'de yoksulluk ve topraksızlıktan kurtuluşun umudunu gören köylülerin, "toplumsal sorun"a ilişkin bir politikadan yoksun olması yüzünden Garibaldi'yi terketmeleri sonucunda kitlesel temelini yitirdi. Roma üzerine yürüyecek güçten yoksun kalan Garibaldi, Vittorio Emanuele'nin başbakanı Cont Cavour'un İtalya'nın Piemonte krallığı altında birleşmesi planına uymak zorunda kaldı. Güneyli büyük toprak sahipleriyle kuzeyli burjuvazinin uzlaşmasına dayalı krallık biçiminde kurulan birlik, bugün de sancıları süren bir "güney sorunu" ile birlikte doğdu.

7 İtalyan Birliği

sağladığı servet yatıyordu. Bu servet birikimi giderek şehirlerin, o zamana kadar nispeten homojen olan yapısının dönüşmesine, başta tüccarlar olmak üzere bazı loncaların ve hatta sınırlı sayıda bazı ailelerin temayüz ederek, yönetime oligarşik bir biçim vermelerine yol açmıştı. İtalyan şehirlerinin gerek tarihsel alışkanlık ve kurumları, gerek Akdeniz ticareti açısından merkezî olan coğrafi konumları, gerekse ilk olmaları bu sermayeyi kontrol eden kesimlerin bütün Avrupa pazarı üzerinde, özellikle lüks tüketim malları konusunda bir tekel kurmalarına yetiyordu. Ancak daha sonraki İngiliz ve Fransız burjuvazilerinin aksine, İtalyan ticari, ve malî sermayelerini kontrol eden burjuvaziler ulusal bir pazar yaratma zorunluluğunu hissetmiyorlardı. Bu yüzden Rönesans dönemi boyunca İtalya'da modern ve merkezî bir devlet çevresinde birleşmek yolunda ciddi hiçbir eğilime rastlanmadı. Bu şehirlerin Papalık önderliğinde, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun İtalya'yı istila tasarısına karşı oluşturdukları birlikler bile birer konfederasyon olmanın ötesine geçmemişlerdi. Bu konfederasyonlar, aynı zamanda İtalyan tarihinin ilk ve en sürekli siyasal bölünmesini yarattı. Konfederasyonların mimarı olan *Guelfi*'ler karşısında, İmparatorluğa destek veren *Ghibellini*'ler vardı. Ghibellini'lerin varlığı ve sürekliliği İtalyan sermayesinin, daha o zaman (12. yüzyıl) almış olduğu kozmopolit biçimin kanıtlarından biridir.

Ticaretten sağlanan kârlar gösterişli tüketime, Rönesans kültürünün şaheserlerinin yaratılmasına ve özellikle mutlakiyetçilik atılımında olan merkezî devletlerin bu girişimlerinin finanse edilmesine yatırılıyordu. 16. yüzyıla varıldığında Cenova ve özellikle Floransa'da ticari sermaye artık neredeyse tamamen malî sermaye haline dönüşmüştü. İspanya Krallığı'nın gerek sömürgecilik gerekse başarısız mutlakiyetçilik girişimleri Ceneviz sermayesi, Fransa'nın başarılı deneyimi ise Floransa sermayesi hesaba katılmaksızın anlaşılamaz. Başka ülkelerin devlet kurma girişimlerini finanse etmenin sağladığı kârlar, kuzey İtalya'nın şehirlerini kendi devletlerini yaratma zorunluluğundan kurtardı. O kadar ki, buralarda şehir yönetimi giderek silah zoruyla birleştirmek isteyince, İtalya zorlu bir iç savaşın içine sürüklendi, İmparatoru 1547'den sonra şehir meclisi üyeleri eskiden olduğu gibi kurayla değil, San Giorgio bankasının yöneticileri tarafından tayin edilmeye başlandı

Kuzey ve Güney arasındaki İlk Ayrışma: Napoli ve Sicilya Krallıkları

Kuzey İtalya'da komünlerin kurulmakta olduğu 11. yüzyıl sırasında, güney İtalya ve Sicilya Normanlar tarafından istila edilerek burada feodal bir krallık kuruldu. 1197 yılında bu krallığın tacının aynı zamanda Kutsal Roma Cermen İmparatorları olan Hohenstaufen hanedanına geçmesi, feodal yapıyı dayatan merkezin daha da güçlenmesine yol açtı. Bunun

birbirine zıt görünen iki sonucu oldu. Bir yandan feodal yapının güçlülüğü özerk bir burjuvazinin oluşumunun önünde büyük bir engel oluştururken, diğer yandan feodal da olsa merkezî bir devletin idarî aygıtı tarafından bütünleştirilmiş olmak, yerel sadakatları, dar bölgeciliği bir ölçüde törpüledi. Örneğin İtalya birliğinin tarihinde önemli bir yer işgal edecek olan dil sorunu ilk kez 13. yüzyılda burada tartışılmaya başladı; Sicilya lehçesi bir yazı dili haline getirilmeye çalışıldı.

13. yüzyılda II. Friedrich, güneyde geliştirilmekte olan bu sistem temelinde bütün İtalya'yı silah zoruyla birleştirmek isteyince, İtalya zorlu bir iç savaşın içine sürüklenerek, imparatoru destekleyen *Ghibellini*'lere karşı *Guelfi*'ler Fransız desteğine başvurarak girişimin başarısızlığa uğramasını sağladılar. Böylelikle, orta Avrupa ile Fransa'nın, İtalyan yarımadasındaki bütün gelişmelere taraf olması geleneğinin ilk adımı da atılmış oldu. 13. yüzyıl ortasındaki bu iç savaş, 19. yüzyıldan önce İtalyan birliğini kurma konusundaki yegâne ciddi girişim olması bakımından da önemlidir. Ancak güneyin bu atağının devamı gelmeyecek, güneydeki feodal merkezî mutlakiyetçilik, Fransa örneğinde olduğu gibi, aristokrasinin ayrıcalıklarını kısıtlayan mutlakiyetçi bir monarşiye doğru evrilmeyecekti. Sicilya Okulu'nun tarihe, kendi gelişimi ile değil, daha ziyade Dante çevresindeki Floransalı aydınlar üzerindeki etkisi aracılığıyla olacaktı. Bunlarda, Napoli ve Sicilya'nın tarihi boyunca, bazen birlikte, bazen ayrı ayrı yabancı (İspanyol ve Fransız) hanedanlar tarafından yönetilmelerinin etkisi büyüktür. Sözkonusu hanedanlar, yerel baronları yönetimlerinin en büyük dayanakları olarak gördüler ve feodal yapının azamî ölçüde korunması için ellerinden geleni yaptılar.

Pastırma Yazı: 16. Yüzyıl

15. yüzyıl Rönesans'ın altın çağı oldu. Yalnızca bu yüzyıla bakıldığında İtalya'nın ticarî ve malî burjuvazisinin şehir devletlerinde ideal bir politik biçim bulmuş olduğu düşünülebilir. 1454-94 yılları arasında yarımada 40 yıl süren bir barış dönemi yaşadı. Ancak Fransa Kralı VIII. Charles'ın İtalya'yı işgal etmesi ile 1494'te başlayan savaş, 1559'da İtalya topraklarının büyük çoğunlukla İspanyol yönetimine girmesi ile son buldu. Sicilya ve Napoli Krallığı ve Milano Dükalığı İspanya'ya bırakıldı. Yarımadada bağımsız devlet olarak, doğuda Venedik Cumhuriyeti, batıda Piemonte kalmıştı. Ancak politik hayattaki bu çalkantı ve dışa bağımlılık, ekonomik ve kültürel hayatı doğrudan doğruya etkilemedi. Venedik hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'de gelişmekte olan deniz gücüne kafa tutabilecek, imparatorluğun sunduğu ticaret olanaklarından yararlanabilecek en önemli güçtü. İspanya'nın başarıları aynı zamanda onu finanse eden Cenevizli bankerlerin başarısı demekti. Bu geleneksel gelir kaynaklarının yanısıra şehir burjuvazi ve yönetimleri henüz ekonomik girişimciliklerini de yitirmemişlerdi. Venedik denizlerdeki başarılarının yanısıra, karada yeni bir *hinterland* edinmiş, burada verimi artırıcı yoğun tarım uygulamalarına girişmişti. Yoğun tarım, zaten öteden beri verimli Lombardiya yöresine egemen olan Milano'nun başlıca gelir kaynaklarından biriydi. Ancak bunların yanısıra, bu dönemde Lombardiya yöresinin geleneksel zanaatlarında da, yünlü ve ipekli dokumacılıkta küçük ölçekli madenî eşya yapımında yeni bir canlanma görüldü. Ve bütün kuzey İtalya, Rönesans'ın yarattığı yeni sanayi olan matbaacılıkta, Hollanda'yla birlikte Avrupa'nın en önemli merkezlerinden biri haline geldi.

Rönesans İtalya'da yalnızca yüksek kültür değil popüler kültür düzeyinde de etkili oldu. En ünlüleri Fransiskenler olan gezgin tarikatler, Hıristiyanlığın çok daha doğalcı ve demokrat bir yorumunun yaygınlaşmasını sağladılar.

Kuzey İtalya'da bu ekonomik canlılık sürerken, güney ile kuzeyin yolları daha da ayrılmaya devam ediyordu. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun yanısıra Napoli ve Sicilya krallıkları da Habsburg hanedanının İspanyol koluna geçmiş ve burada kraliyet tıpkı İspanya'da olduğu gibi, gücünü baronların feodal desteğinden alan bir mutlakiyetçi idareyi yürürlüğe koymuştu. 1585'te kısmen Hollanda'daki Birleşik Eyaletler'in, İspanya'ya karşı giriştikleri bağımsızlık savaşının da etkisiyle Napoli'de burjuvazi bir ekmek ayaklanmasının önderliğine geçti; ayaklanma çok kanlı bir şekilde bastırıldığı gibi 12 bin kişi şehri terke zorlandı. 1599'da ilk büyük ütopyacılardan biri olan Thomas Campanella'nın önderliğinde çok daha geniş tabanlı bir ayaklanma da aynı akıbete uğradı. Güneydeki şehirlerdeki hoşnutsuzluk, ifadesini bu şekilde bulurken, kır da yüzyıllar boyunca güney İtalya'nın en tipik özelliklerinden biri haline gelecek olan bir mücadele biçimini, eşkıyalığı, keşfediyordu.

17. Yüzyıl Bunalımı

Bugün tarihçiler arasında hâlâ tartışma konusu olan nedenlerden ötürü 16. yüzyılın sonunda başlayan enflasyonla birlikte İngiltere dışındaki bütün Avrupa ekonomisi, neredeyse 17. yüzyılın sonuna kadar sürecek olan bir ekonomik bunalıma girdi. 1618-1648 yılları arasında yaşanan 30 Yıl Savaşları da bütün Avrupa'yı kasıp kavurdu; kimi yerlerde nüfus, savaş sırasında yüzde 90'a yaklaşan oranlarda azaldı. Savaş görünüşte dinî nedenlerden ötürü, Katolik Kilise ile Protestanlık arasındaki çelişkinin çözümlenememiş olmasından ötürü çıkmıştı. Ancak 1648'de savaşı sona erdiren *Westpahlia Barışı* dinden çok az sözediyor, Avrupa için tamamen ulus-devletler temelinde dile getirilmiş bir güçler dengesi öngörüyordu. Böylelikle 1815'te Viyana Kongresi'nin yeniden kurmaya çalışacağı uluslararası düzenin temeli kurulmuş oluyordu.

Yeni bir güçler dengesinin açıkça telaffuz edilmesini gerektiren şey, 17. yüzyılın birinci yarısında, gerek ekonomik gerekse politik düzeylerde Avrupa'nın geleneksel dengesinin tamamen bozulmuş olmasıydı. Geçmişin büyük imparatorlukları İspanya ve Roma Cermen İmparatorluğu savaştan kesinlikle zararlı çıkmışlardı; artık yıldızı parlamakta olanlar İngiltere ve Fransa gibi

7 İtalyan Birliği

25 Haziran 1530'da Protestan ve Katolikler sorunlarına barışçı bir çözüm bulmak için son kez Augsburg'da biraraya geldiler. Augsburg, hümanist ilkelere göre yeniden düzenlenmiş bir Hıristiyanlık uman Rönesans aydınları için de son şanstı. Ancak Protestanların, Katolikler tarafından kabul edilebilir olacağına inandıkları bir şekilde ifade edilmiş görüşleri yine de reddedildi. İmparator V. Charles Protestan temsilcileri ikinci bir kez görmeyi reddetti. Bunu izleyen savaşlar ancak 25 yıl sonra yine Augsburg'da toplanan bir İmparatorluk Meclisi'nin (Diet) aldığı kararla sonuçlandı. Bu karara göre her ülkenin mezhebi, o ülkenin yönetici hanedanının mezhebi tarafından belirlenecekti. Böylelikle dinî konularda bile dünyevî otoriteye çok önemli bir yer tanınmış oluyordu

modern ulus-devletlerdi. Bunun sonuçlarından biri, Fransa'nın giderek İspanya'nın İtalya'daki nüfuzuna bir rakip haline gelmesiydi.

Ancak 17. yüzyılın İtalya'ya etkisi asıl ekonomik hayat üzerinde oldu. Aralarındaki belli alanlardaki uzmanlaşmalara rağmen lüks tüketim malları ticareti bütün İtalyan şehirlerinin candamarı olmaya devam ediyordu. 17. yüzyılın enflasyonist koşulları bunlara olan talebi alabildiğine kısmıştı. Bunalım sona erdiğinde ise İtalyan denizciliği artık Atlantik'te sınavını atlatmış büyük sömürge imparatorlukları ile rekabet edemeyecek durumdaydı. Örneğin Cenova limanına bir yıl içerisinde giriş çıkış yapan gemilerin tonajı, yüzyıl içinde 9 milyondan 3 milyona düşmüştü. Üstelik sömürgecilik de yeni bir evreye girmiş, artık değerli maden ticareti ile yetinmemeye başlamış, hammaddelerin yanısıra lüks tüketim alanına da el atmıştı. Diğer yandan, malî bağımsızlık konusunda çok daha titiz olan yeni ulus-devletler (ve artık onları örnek almaya başlamış olan imparatorluklar da) İtalyan malî sermayesine çok daha az imkân tanıyordu. Ama uzun vâdede belki de en tayin edici olan faktör, İngiliz ve Fransız kırında lonca kısıtlaması sonucu oluşan koruyuculuktan yoksun üreticilerin, üretmekte olduğu mamul malların piyasada kurmaya başladıkları egemenlikti. Bu egemenlik karşısında kuzey İtalya'nın imalat sektörü tam anlamıyla çöktü. 1602'de yılda 29 bin top yünlü kumaş üreten Venedik, yüzyıl sonunda ancak 2 bin top kumaş üretiyordu. Milano'nun yüzyıl başındaki 60-70 ahşap işletmesinden, yüzyıl sonunda ancak 5 tanesi ayakta kalabilmişti. Ancak şehir oligarşilerinin o zamana dek gerçekleştirmiş oldukları sermaye birikimi, yatırımlarını başka alanlara kanalize ederek, hayat standartlarının düşmesini önleyecek kadar büyüktü. 17. yüzyıldan başlayarak şehirlerin ticarî ve malî burjuvazisi, toprağa yatırım yapmaya başladı. Lombardiya ve Emilia gibi burjuvazinin kırla ilişkisinin bir geleneği olduğu yerler ise 18. yüzyılın tarım devrimine katkıda bulundular. Örneğin dış rekabet karşısında çöken Milano ipekli dokumacılığının yerini, Lombardiya'da dikilmeye başlayan dut ağaçları almaya başladı. Bu yöreler mamul mal ihracatından, hammadde ihracatına nispeten yumuşak bir geçiş yaptılar. Yüksek Rönesans kültürünün merkezi olan Floransa'nın çevresindeki Toskana'da ise şehir oligarşisi tam bir rantiye sınıf halini aldı. Kuşkusuz, sadece Floransa'nın değil bütün kuzey İtalya'nın rantından yararlandığı önemli bir başka kaynak daha vardı: Geçmiş. 18. yüzyılda İtalya belki de turizmden hatırı sayılır bir kazanç elde eden ilk ülke haline geldi.

Yarattıkları hayat tarzının yeniliğine karşın, kuzey İtalyan şehirlerinin ticaret burjuvazisi feodal toplumun kurumlarında devrimci bir dönüşümü hedeflemiyordu. Bu kesimin sözcüsü olan Rönesans aydınları da, Kilise'nin belli uygulamalarını eleştirmekle birlikte, Ortaçağ Hıristiyanlığı'nın evrenselciliğini kendi kozmopolit dünya deneyimleri açısından yorumluyabiliyorlardı. Oysa reform hareketi, feodal düzenin en merkezî sınıfsal çelişkisinin, üretici köylülerle dinî ve dünyevî toprak sahipleri arasındaki çelişkinin ifadesi oldu. 16. yüzyıldaki büyük köylü ayaklanmalarında manastır toprakları işgal edildi, kiliseler yıkıldı, piskoposlar öldürüldü. Bu olaylara tepki olarak Katolik Kilisesi de giderek militan ve tutucu bir nitelik kazandı. Böylelikle Rönesans aydınlarının daha dünyevî ve hümanist bir nitelik kazandırmış oldukları geleneksel bütünlük, bir daha kurulmamak üzere parçalanmış oldu.

Ancak oligarşi kendisini, İtalya'nın artık Avrupa ekonomisinin merkezinde olmadığı koşullara bu şekilde uyarlarken, içinde yaşadıkları şehirlerin toplumsal dokusu köklü bir dönüşüm geçiriyordu. Zanaatlarını yitirmiş zanaatkârlar, topraklarından edilmiş küçük köylüler şehrin sokaklarını dolduruyor; istihdam edilebilecekleri yeni sanayiler ya da ihraç edilebilecekleri sömürgeler de olmadığından, ancak dilencilik, fuhuş, suç ya da hizmetkârlıkla geçinebiliyorlardı.

Piemonte'nin Yükselişi

17. yüzyılın sonunda İtalya'nın tek bir yöresinin Avrupa ekonomik ve siyasal hayatındaki göreli konumu bir yüzyıl öncesine kıyasla daha ağırlıklıydı, Piemonte'nin. Rönesans dönemi hareketliliğinden aşağı yukarı hiç etkilenmemiş olan Piemonte'nin 18. yüzyıl içindeki gelişmesi,

İtalya'nın parçalı siyasî birimlerden oluşan varlığını her zaman birinci elden biçimlendirmiş, etkilemiş dış etkenler arasında Fransız istilâlarının da özel bir yeri vardır. 15. yüzyılda, İtalya yarımadası barış içinde Rönesans'ın altın çağını yaşadıktan sonra 1494'te Fransa Kralı VIII. Charles'ın istilâsına uğradı. Charles'ın orduları İtalya topraklarında büyük muharebelerle çarpışa çarpışa ilerlemediler, daha çok, bir geçit töreniyle zaferlerini kutlar gibi mesafe aldılar. Soldaki minyatürde, Charles'ın askerleri Cenova yakınlarında.

bu gelişmesini mümkün kılmak için devlet aygıtının başvurduğu mekanizmalar ve giderek İtalyan Birliği'nin kurulmasında oynadığı rol, bazı bakımlardan Prusya'nın Almanya bağlamında oynadığı role benzer. İtalya'nın büyük bir kısmı Piemonte'nin 16. yüzyılın ikinci yarısında İspanyol egemenliğine girerken, Piemonte'nin bağımsız kalmış olması, Savoy Dükü I. Carlo Emanuele'nin İspanya ve Fransa arasında yürüttüğü ustaca manevraya bağlı olduğu kadar, bölgenin önemsizliğinin de bir sonucuydu. Örneğin bu dönemde Piemonte topraklarının barındırdığı yegâne kent olan Torino'nun nüfusu 40 binden ibaretti. Ancak bu dönemden başlayarak I. Carlo Emanuele ve oğlu Emanuele Filiberto, büyük ölçüde XIV. Louis'nin Fransa'daki mutlakiyetçiliğinden esinlenen köklü bir reform hareketi başlattılar (Bkz. *Modern Sosyalizmin Doğuşu*). XIV. Louis gibi onlar da, bölgesel törelerin yerine merkezî bir hukuk sistemini geçirdiler; dükalığa bağlı yeni, idarî meclisler kurarken geleneksel zümreler meclislerini yetkisizleştirdiler. Ama en önemlisi XIV. Louis'nin Fransa'da başaramadığı bir şeyi başardılar; bölgesel asker alımı temelinde ve sabit karargâhlara yerleştirilen 20 bin kişilik bir düzenli ordu kurarak, devletin savaş yeteneğini aristokrasiden bağımsızlaştırmış oldular. Diğer yandan Kilise'nin ayrıcalıkları sınırlandırılıyor, imalat sektörü teşvik ediliyordu. 18. yüzyılda topraklarının ve nüfusunun küçüklüğüne rağmen Piemonte'nin, Avrupa'da Prusya'dan sonra en çok askerî harcama yapan ülke olduğu tahmin ediliyordu. Bütün bunlardan ötürü 18. yüzyılın sonuna varıldığında Piemonte güçlü ordusu ve devletle bütünleşmiş bir burjuvazisi olan zengin bir bölge halini almıştı.

İtalyan Aydınları

Rönesans'ı mümkün kılan denizaşırı ticaret, Roma Hukuku'nun yeniden canlandırılmasını, mülkiyet ve ticarete ilişkin yönlerinin geliştirilmesini ve bu işi yapacak elemanları gerektirmişti. Bu yüzden, özellikle de hukuk ve tıp eğitimi yapan üniversitelerin yaygınlaşması, komünlerin gelişmesi ile eşzamanlı olarak gerçekleşti. Kuşkusuz, Rönesans sadece Roma Hukuku'nun yeniden itibar kazanma süreci değildi; dönemin yeni şehirlileri kendilerini Roma ve kadim Yunan'ın şehir kültürünün mirasçıları olarak görüyorlar, kendilerini klasik kültür aracılığıyla meşrulaştırıyorlardı; bu yüzden bu kültürün yitirilmiş belgelerini yeniden ele geçirmek üzere geniş bir seferberlik başlatıldı ve bu çalışmalar sırasında modern filoloji biliminin temelleri atıldı.

Rönesans döneminde, geleneksel üretim süreci parçalanıp, üretimin kapitalist emek süreci temelinde örgütlenmesi başarılmamışsa da, bu üretimi daha verimli kılma yolunda çabalar olmadığı anlamına gelmez. Aksine 15. ve 16. yüzyıllar, 18. yüzyılın sanayi devriminden önce teknolojik gelişmenin en hızlı seyrettiği dönem oldu. Bu dönem boyunca şehir yönetimini elinde bulunduran oligarşiler, madencilikte, tarımda ve dokumada bilimsel araştırmaları teşvik etmekle kalmadılar, kendileri de bilfiil bu tür araştırmalar yaptılar. Diğer yandan gösteriş tüketimi bağlamında anıtlar inşa edilmesine duyulan ihtiyaç, mimar, heykeltraş ve ressam gibi geleneksel zanaatkârların yeniden itibar kazanmasına, sanat mertebesine yükselmesine yol açıyordu. Bütün bu süreçlerin kesişmesi Rönesans'ın aydın kültürünün doğmasına yol açtı. Bu anlamda Giotto, Petrarcha ve Bocaccio gibi isimlerle başlayıp, Campanella, Galileo ve

Eylül 1814'ten itibaren Viyana'da toplanan, beş büyük Avrupa devletinin temsilcileri, aralarındaki savaş ihtimallerini asgariye indirmeyi öngören anlaşmalara vardılar. Devrim, savaş ve bunlara benzer kitlesel seferberliklerin egemenliklerini tehdit ettiğini, savaşların ayrıca Avrupa'da sermaye akış ve birikimini sekteye uğrattığını görmüş olan egemen sınıflar, Eski Düzen'in egemenleri ve kurumlarını da kapsayacak bir "yeni düzen" fikrinde birleşmişlerdi; Viyana Kongresi'nde belirlenen esaslarla bunu cisimleştirmeyi amaçladılar. Viyana Kongresi'nde üzerinde anlaşmaya varılan en önemli noktalardan biri, Avrupa'da muhtemel herhangi bir değişikliğe yol açabilecek sorunlarda, sorunun ilgili taraflarının yanısıra, beş büyük devletin de müdahalesinin meşrulaştırılmasıydı. Viyana Kongresi, İtalya üzerinde öncelikle Avusturya'ya hak tanıdı. Ayrıca, Kral Murat'a taahhüt edilmesine rağmen İspanyol Bourbon soyundan I. Ferdinando'ya Napoli Krallığı'nın verilmesi Murat'ın Avusturya'ya savaş açmasına neden oldu. Avusturya'ya karşı girişilen ve kaybedilen savaş, İtalya'nın bağımsızlığı ve birliği yolunda başarısız bir atılım oldu.

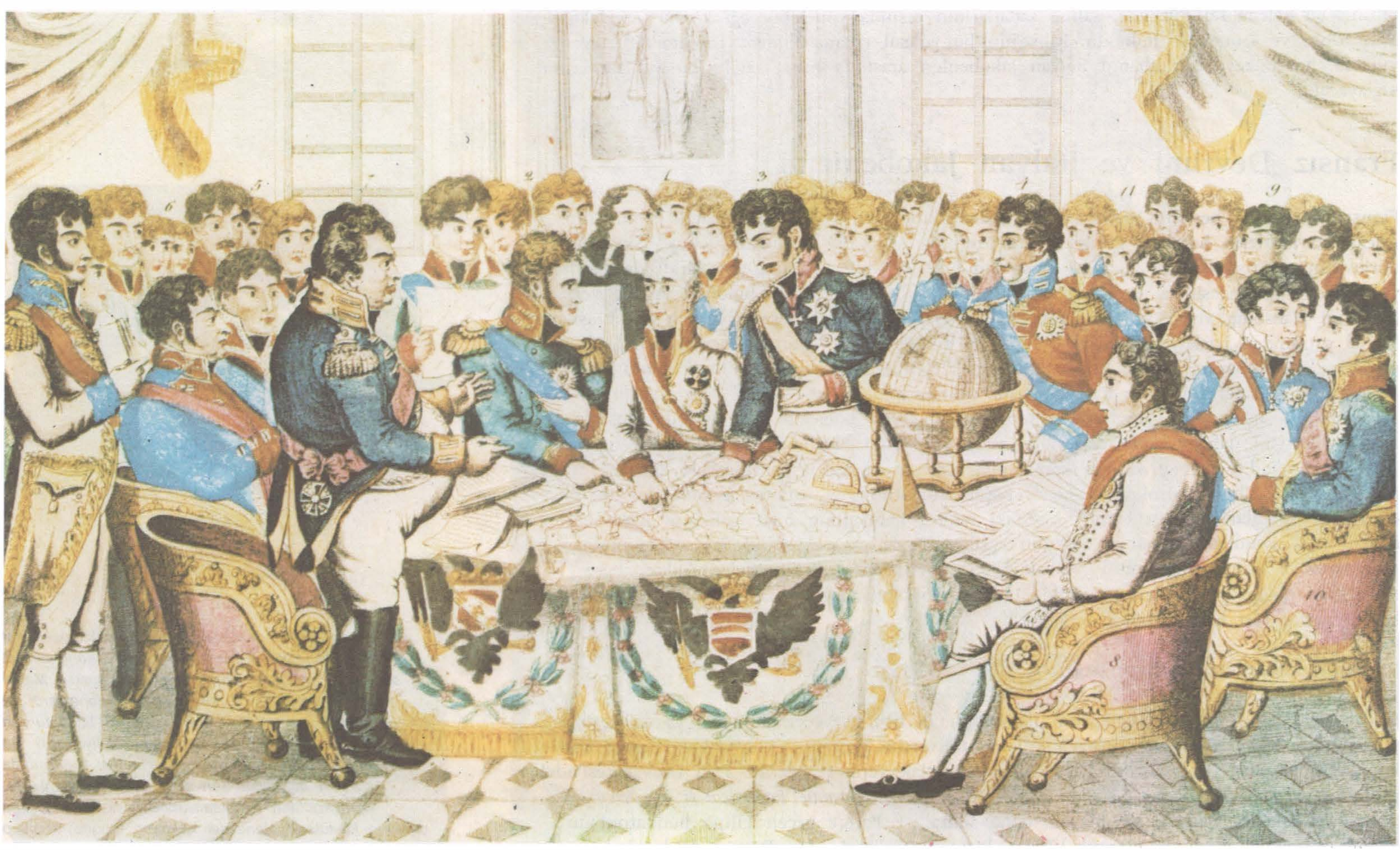
7 İtalyan Birliği

Caravaggio gibi isimlerle sona eren aydınlar dönemini, tarihteki ilk burjuva aydınlarının dönemi diye nitelendirmek mümkün.

Ancak Rönesans dönemi ve hümanizmi, temelde ticari olan bir burjuvazinin varlık anlayışını dile getirdiği için, Aydınlanma hümanizminin aksine, yeni bir üretim tarzının temeli olacak bir insan doğası anlayışının propagandasını yapmıyor, daha ziyade sonsuz bir merak, araştırma ve yorumlama çabasını dile getiriyordu. Yine bu yüzden, daha az mücadeleci, kendisini feodal düzenin (örneğin Kilise'nin) kurumları içinde süreklileştirebilen bir kültürün sözcülüğünü yapıyorlardı. Son olarak, Rönesans aydınları, Rönesans'ı mümkün kılan ticari sermayenin en kozmopolit olduğu ânı temsil ediyorlardı. Bütün bu yönleriyle Rönesans kültürü, 19. yüzyılda İtalyan Birliği için mücadele edenlerin hasretle, biraz da yanlış anlayarak baktıkları bir kültür oldu. Çünkü kültürel bir olgu olarak Rönesans, İtalyan Birliği'nin, politik ve ulusal olmayan bir biçimde de olsa, kurulmuş olduğu yegâne tarihsel an olmuştu.

Ticarî sermayenin kendisini yeniden üretme mekanizmalarının bunalımıyla birlikte, bu kültürün de sonu gelmiş oldu. 16. yüzyılın ortası ile 17. yüzyılın ortası arasında reform hareketine bağlı olarak, Avrupa'da düşünce ve ideoloji üreten bütün kişi ve kurumları etkisi altına alan derin bir kültürel bunalım yaşandı. Rönesans aydınlarının reformun yol açtığı bunalıma ilk tepkileri, Protestanlığın eleştirileri ile kendi hümanist kilise reformu önerilerini uzlaştırmaya çalışmak oldu. Oysa, reform bu tür uzlaştırmalarla yatıştırılamayacak kadar derin hınç ve özlemleri harekete geçirmişti. Diğer yandan ekonomik bunalımın da etkisiyle kendi güçlerinin giderek aşınmaya başladıklarını hisseden geleneksel kesimler, İspanya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorlukları aracılığıyla Katolik Kilise'yi giderek daha tutucu, daha denetleyici bir rol almaya zorluyorlardı. Bu koşullarda aydınlar kaçınamayacakları bir bölünme ile karşı karşıya kaldılar: Karşı reformun tutucu bağnazlığı kadar, sermaye birikimin gereklerine daha yatkın olan Protestanlığın mistik ve ötedünyacı militanlığı da onlara yabancıydı. Giordano Bruno gibi sayısız aydının inançları uğruna tercih ettikleri ölüm, Galileo gibi aydınların inançlarından vazgeçmesi ya da vazgeçmiş gibi yaparak geleneksel kurumlar içinde yaşamayı sürdürmeleri, her türlü dogma ve kurumdan sıyrılmış bir din vazederek Yaradancılığı en liberal noktasına götüren Socinianizmin kurucusu Fausto Sozzini gibilerinin mecbur kaldıkları sürgün, Rönesans aydınlarının bu bunalım karşısında benimseyebilecekleri yegâne seçeneklerdi.

17. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte, o zamana kadar popüler ve entelektüel hayatın az bulunur bir derecede. içiçe geçmiş olduğu İtalya bu özelliğini yitirdi. Sözgelimi 18. yüzyılın başında tarihselci görüşleri ile Herder'i ve Hegel'i önceleyen Giambattista Vico'nun görüşleri (Herder ve Hegel'in aksine) toplumda hiçbir yankı uyandırmadı. Yarımadanın entelektüel

Napoléon'un yükselişinde önemli adımlardan biri 1796'da İtalya'ya girişi ve bir yıl içinde bütün Kuzey İtalya'yı işgal etmesiydi. Bir yıllık sürede tam yirmialtı muharebe kazanmış, 1799'da Avusturya ve Rusya orduları tarafından bu ülkeden sürülüp çıkarılana kadar, İtalya'nın küçük cumhuriyetlere parçalanmış statüsünü kendine göre biçimlendirmişti. Garda Gölü yakınındaki Rivoli'de cereyan eden muharebe, (solda) *İtalya'nın kaderini üç yıllığına çizen, ya da İtalya'nın kaderinin üç yıl boyunca Napoléon Bonapart tarafından çizileceğini kesinleştiren köşetaşlarından biriydi.*

hayatı giderek Fransa'nın, daha az ölçüde de Avusturya'nın etkisi altına girdi. Fransız Aydınlanmacıların eserleri, Habsburg yönetiminin sansüründen ötürü, çoğunlukla Fransızcasından okunuyordu. İtalyanca sorunu, İtalyan edebiyatının hangi lehçe ile yazılması gerektiği aydınlar arasında tartışılmaya devam ediyor ve hatta modern bir edebiyatın ancak İtalyancanın Fransızcalaştırılması ile mümkün olabileceği savunulabiliyordu. Ama bu dönemde İtalya'da diğer Avrupa ülkelerindeki türden bir popüler edebiyatın ipuçlarına rastlanmıyordu. 18. yüzyıl yalnızca sahne sanatları, tiyatro ve opera, gerçekten popüler bir özellik taşıyordu. Daha sonra opera, İtalyan Birliği'nin kuruluşu mücadelesi sırasında da popüler bir blok oluşturulmasında önemli bir rol oynayacaktı. Üniversiteler ve bürokrasi eskiden olduğu gibi şehirlerin oligarşik seçkinlerini istihdam etmeye devam ediyordu. Soylu ya da zengin olmayan birinin bu geleneksel düzende, sahne sanatlarının dışında yönelebileceği yegâne entelektüel alan Kilise ve -güneyde- hukuktu. Kilise'nin bu yoksul tabanı, Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda, her düzeyden ruhbanın İtalyan Jakobenleri arasında hatırı sayılır bir yer tutmasını sağlayacaktı.

Fransız Devrimi ve İtalyan Jakobenizmi

Fransız Devrimi'ni beslemiş olan Aydınlanmacı fikirler İtalya'da yaygın olarak biliniyordu. Ancak bu fikirlerin harekete geçirebileceği özerk ve yerel bir burjuvazi yoktu. Eski ticari burjuvazinin vârisleri, artık çıkarları açısından herhangi bir aristokrasiden farklı değillerdi. Bu yüzden devrim öncesinde, Aydınlanmacı ve liberal görüşlerin yankı bulduğu yegâne yer, İtalya'nın Habsburg ve (İspanyol) Bourbon egemenliğindeki bölgelerini yöneten bürokrasilerdi. Yüzyıl ortasından başlayarak, aydın despotizmi denilen biçim altında liberal bir reform programı uygulamaya, bölgeler arası gümrük tarifelerini, devredilmez mülk kavramını kaldırmaya, kiliselerin hak ve ayrıcalıklarını sınırlandırmaya ve eşit bir vergi sistemi geliştirmeye çalışıyorlardı. Reformların karşılaştığı tepkiler bölgelere göre farklılık gösteriyordu. Lombardiya gibi daha gelişkin olan kimi yörelerde kısmî bir destek görseler de, çoğunlukla özellikle de adil bir vergi sistemi konusunda aşılması olanaksız bir dirençle karşılaşıyorlardı. Bu yüzden bu liberal bürokratlar, kendi başarısızlıklarının da yarattığı isyanla devrimi önce olumlu karşıladılar, örneğin Lombardiya'daki reform hareketinin önde gelen uygulayıcılarından Pietro Verri, kendilerinin henüz erdemin egemenliğinde yaşayamayacak kadar olgunluktan uzak olduklarından ötürü yakınıyordu. Ancak 1793'te kralın idam edilmesiyle birlikte, diğer devletlerin liberal yöneticileri örneğinde olduğu gibi, İtalyan bürokratlarının da bu olumlu bakışı, yerini sert bir husumete bıraktı.

İtalyan Jakobenleri ve Buonarotti

Jakobenizmi kendi maddi çıkarlarının ifadesi olarak benimseyecek bir sınıf ya da kesimin yokluğunda, İtalya'da devrimi izleyen yıllarda üniversite gençliği içinde Jakobenizmin en komplocu yorumu yaygınlaştı. Bunda devrimin patlak vermesi üzerine Piza Üniversitesi'ndeki eğitimini yarıda kesip, önce 1790'da Korsika'ya geçerek *Giornale Patrittico di Corsica*'yı (Yurtsever Korsika Dergisi) yayınlayan, daha sonra ise Paris'e geçen Filipo Buonarotti'nin önemli bir etkisi vardı. Buonarotti 1794'te Piemonte'yi işgal eden Devrim Ordusu'nda

Feodal geleneklerin sürekliliği Sicilya'daki toplumsal mücadelelerin çok daha sert ve kanlı olması sonucunu doğurdu. Gerek eşkıyalık gerekse Mafya yörede, kökleri 13. yüzyıla uzanan geleneklerdi ve dolayısıyla her zaman Garibaldi'nin temsil ettiği türden halk ayaklanmalarının alternatifi olabiliyorlardı. Bu yüzden, 1860'taki halk ayaklanmasını ve Palermo'da kurulan barikatları (en sağda) *izleyen günlerde, demokratların uygulamalarından hayal kırıklığına uğrayan köylüler, geleneksel kılıklarını* (sağda) *kuşanıp bir kez daha dağlara çıktılar.*

commissaire olarak görev aldı ve bu fırsattan yararlanarak İtalya'da bir devrime yolaçmanın imkânlarını araştırmaya başladı.

Buonarotti tekil bir örnek değildi. Aynı yıl Napoli'de 22 yaşında bir genç, Jakoben bir komploya karıştığından ötürü asıldı. 1795'te Bologna'da Luigi Zamboni adlı 23 yaşında bir genç ayaklanmaya önderlik ettiği iddiasıyla idam edildi. Gerek bu komploların, gerekse Buonarotti'nin çalışmalarının ortak özelliği, herhangi bir kitle bağı kuramamış olmalarıydı. Fransa'da Jakoben yönetimi devrilince, Buonarotti geri çağrıldı ve birkaç ay hapis yatmak zorunda kaldı. Ancak hapisten çıktıktan sonra Piemonte'de ilişki kurmuş olduğu yurtseverlerle ilişkisini sürdürmenin yanısıra, Napoléon dahil ileri gelen bütün subayları da, bir yandan Fransa'daki devrimi derinleştirirken bir yandan da İtalya'da devrimi kışkırtmaya ikna etmeye çalıştı. Buonarotti, daha sonraki birçok İtalyan devrimci gibi İtalya'daki bir devrimin ancak Fransa ile birlikte düşünüldüğünde başarılı olacağına inanıyordu. Çalışmaları, Babeuf'ün Eşitler Komplosu'nda oynadığı rolden ötürü tutuklanmasıyla yarıda kesildi; Piemonte'deki arkadaşları da bunun üzerine tasarlanan ayaklanmadan vazgeçtiler.

Kardeş Cumhuriyetler

Fransız Devrimi İtalya üzerindeki etkisini asıl Napoléon aracılığıyla gösterdi. Napoléon ilk kez Directuvar döneminde Mayıs 1796'da İtalya'ya girdi ve bir yıl içinde bütün kuzey İtalya'yı işgal etti. Bunu izleyen yıllarda, İtalya haritası birkaç kez yeniden çizildi. 1797'de Campo Formio Antlaşması ile Fransız Cumhuriyeti'nden örnek alınarak Po Vadisi'nde Cispadane ve Transpadane cumhuriyetleri kuruldu. Daha sonra bu cumhuriyetlere Modena ve Lombardiya'yı ekleyerek, Cisalpina Cumhuriyeti ve Cenova'da Liguria Cumhuriyeti oluşturuldu. Bu cumhuriyetleri 1798 yılında Roma, 1799 yılında Napoli cumhuriyetleri izledi. Ancak Fransız ordusunun bu ilk işgalden sonra İtalya'yı terketmek zorunda kalması, işgalin kendisi kadar hızlı oldu. 1799 baharında kuzeyden İtalya'ya giren Avusturya ve Rusya orduları, Fransızların iki üç ay içerisinde Ceneviz dışındaki bütün İtalyan topraklarını terketmesini sağladı. Bu başarıları büyük ölçüde İtalyan kırından gördükleri destekten kaynaklanıyordu. Fransız işgali, eski düzende giderek derinleşmekte olan kır-kent çatışmasının patlak vermesine yol açmıştı. Ayaklanan köylüler kurulan yeni cumhuriyetlere bütün hınçlarıyla saldırdılar. Toskana'da Jakoben diye bilinenlerle Yahudiler ayrım gözetilmeden katledildi. Ama cumhuriyet deneyini en pahalı ödeyen Napoli Cumhuriyeti, en kısa ömürlü cumhuriyet oldu. Calabria'da bir avuç insanla karaya çıkan Kardinal Fabrizio Ruffo'nun, Napoli'ye ulaştığında kendisini Kutsal İmanın Ordusu diye anan, binlerce köylüden oluşan bir ordusu vardı. Şehir karadan bu ordu, denizden Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması tarafından

kuşatıldı. Kuşatma birkaç gün sürdü; sonunda İngilizlerin vahşeti köylülerinkini aştı. Kardinal Ruffo'nun şehre verdiği güvenlik teminatı karşısında, teslim olma çağrısını Amiral Nelson reddetti ve Napoli Cumhuriyeti büyük bir katliamla son buldu.

Napoléon'un İtalyası

Napoléon İtalya'yı 1800'de yeniden işgal ettiğinde artık o ve İtalya birbirlerine hazırdı. Napoléon artık kendi Jakoben geçmişini tamamen reddetmiş, Fransa'ya düzen getirmiş diktatör olarak geliyordu; İtalya'nın bütün kesimleri ise, savaşın ve Kutsal İman Orduları'nın dehşetinden yorgun, düzene susamışlardı. Eski Cisalpina Cumhuriyeti'nin sınırları içinde önce İtalya Cumhuriyeti (1802), daha sonra İtalya Krallığı kuruldu (1805). Napoléon kral, Eugñe de Beauharnais (Napoléonun üvey oğlu) da kral naibi oldu. 1800-1808 yılları arasında Piemonte, Liguria, Toskana, Parma ve Papalık toprakları Fransa'ya ilhak edilmişti. Napoléon Napoli Krallığı'nı ele geçirip başına kardeşi Joseph Bonaparte'ı getirdi. Joseph Bonaparte'ın İspanya Kralı olması ile de Napoli Krallığı'na Joachim Murat getirildi. Geleneksel yöneticilerden Bourbon hanedanı Sicilya'ya, Savoy hanedanı ise Sardinya Adası'na sığınmıştı. Napoléon'un kuzey İtalya'daki etkisi Ren havzasındaki etkisine benzer oldu; cılız da olsa gelişmekte olan bir burjuvazinin eski düzenin kabuğunu çatlatmasına yardımcı oldu, 18. yüzyıl reformcularının başlatmış olduğu süreci tamamladı. Ancak aynı yasalar ve yönetim tarzının, böylesi bir yerel burjuvazinin mevcut olmadığı ve feodal ilişkilerin çok daha köklü olduğu güneydeki etkisi tamamen zıt yönde oldu. Satılan kilise ve devlet topraklarının yüzde 65'i 250 toprak sahibi arasında paylaşıldı. Mülkiyet ilişkilerinin aynı kalması, toplumsal ilişkilerin de değişmemesi sonucunu doğurdu. Napoléon yönetimi tasfiye ettiğini iddia ettiği feodalizme liberal ve hukuki bir meşruiyet zemini sağlamış oldu. Ancak buna rağmen 1800-1815 deneyimi bütün İtalya'da siyasal bütünleşme bilincinin gelişmesine yardımcı olmuştu. Daha sonra İtalyan milliyetçiliğinin başlıca organları olacak örgütlerin adları da ilk kez Napoléon döneminde duyulmaya başladı. Kuzey'de kurulan *Adelfia* derneğinin üyeleri arasında yine Buonarotti vardı. Papalık topraklarında ise daha sonra Gioberti'nin teorisyenliğini yapacağı liberal Katolizmin çekirdeği olan *Guelfia* örgütü kurulmuştu. Ancak kurulan örgütler içinde ilerde en etkili olacak olanı Napoli Krallığı'nda kurulan (odun kömürü işçileri anlamına gelen) *Carbonaria*'ydı.

Napoli Kralı Murat, Napoléon'un düşüş sürecine girdiğini ve Fransa ile birlikte İtalya'yı da yenilgiye sürükleyeceğini görünce, kendi krallığını korumak karşılığında, Ocak 1814'te Avusturya ile Fransa'ya karşı bir anlaşma imzalamıştı. İtalya'nın bağımsızlığı ve birliği için mücadele eden *Carbonaria* örgütüne de destek olmuştu. İtalya'da kral naibi Eugñe Beauharnais de Joachim Murat'nın değerlendirmesine katılıyordu. Murat ona İtalya'yı ikiye bölmeyi önerdi. Po Ovası'nın kuzeyinde İtalya krallığı, güneyinde ise Napoli krallığı kurulacaktı. Eugñe Beauharnais, Nisan 1814'te Napoléon'un tahttan çekilmesi üzerine müttefiklerle bir anlaşma imzalayarak İtalya krallığının bağımsızlığını sağlamaya çalıştı.

Ancak İtalyan halkı bölünmüş durumdaydı. Soylular 1796 öncesi duruma dönmeyi, ünvanlarını ve ayrıcalıklarını geri almayı umuyorlardı. Eski rejime son veren reformlardan en çok yararlanan burjuvazi, memurlar ve subaylar ise, İtalya krallığında Napoléon'un koyduğu kurumların devamını istiyorlardı. Soylu muhafazakârlar ve İtalya'yı Murat'nın yönetiminde birleştirmek isteyen liberaller, birlikte milliyetçi bir parti oluşturdular. Ancak kitleyi kontrol edebilecek durumda olmayan liberaller Milano'da bir isyan çıkmasını önleyemediler. Halk, Napoléon'un koyduğu ağır vergilerden sorumlu tuttuğu maliye bakanını öldürdü. Beauharnais Bavyera'ya çekildi. Liberal parti duruma hâkim oldu, ama müdahale için fırsat kollayan Avusturya Milano'yu işgal ederek Po Ovası'nın kuzeyindeki eyaletleri Avusturya İmparatorluğu'na kattı.

Napoléon'un yenilgiye uğrayıp Elbe Adası'na sürülmesinden sonra toplanan Viyana Kongresi'nde (1815), Avrupa'nın büyük devletleri onun yerlebir ettiği Avrupa sınırlarını kendi hanedan çıkarlarına göre yeniden düzenlediler. Bu yeniden düzenleme, büyük ölçüde eski rejimlerin yeniden geri getirilmesi anlamında olduğundan, kongreyi izleyen döneme (1815-1830) "Restorasyon" denilmiş ve bu dönemde Fransız Devrimi'nin ve Napoléon savaşlarının yaymaya çalıştığı fikirler ve kurumlara karşı savaş açılmıştı.

Viyana Kongresi'nde, İtalya üzerindeki haklar konusunda Avusturya'ya öncelik tanındı. Avusturya Lombardiya ve Venedik'i aldı, başına I. Friedrich getirildi. Toskanâ dükalığı ile Modena dükalığı Avusturyalı arşidüklere verildi, Parma dükalığının başına Napoléon'un ikinci karısı ve Avusturya prensesi olan İmparatoriçe Maria-Luisa geçti. Joachim Murat ile yapılan anlaşmaya rağmen, İspanyol Bourbon soyundan I. Ferdinando'ya Napoli krallığı verildi. Bunun üzerine, Murat Avusturya'ya savaş açtı, ancak bir süre sonra yakalanarak kurşuna dizildi. Böylece İtalya birliği ve bağımsızlığı yolunda bir çaba daha boşa çıkmıştı. 1816'da Napoli krallığı Sicilya'nın da katılmasıyla İki-Sicilya Krallığı adını almıştı ve sözde bağımsızlığını koruyordu. Diğer görece bağımsız devletler, Papalık Devletleri ve Nice, Savoie ve Cenova'nın katıldığı Piemonte-Sardinya Krallığı'ydı.

1820-1821 Ayaklanmaları

Viyana Kongresi'nden sonra, bütün Avrupa'da muhafazakârlarla özgürlükçü düşünceleri savunan liberaller arasında üstü kapalı, ama güçlü bir mücadele başladı. Tekrar tahtlarını ele geçiren

İtalya'da burjuvazinin çıkarlarını esas alarak düzenlenmiş bir "birlik" yaratmak için çalışan Başbakan Kont Cavour, Avusturya kuvvetlerini İtalya'dan sürmek amacıyla Fransa ile anlaşma yolunu seçmişti. Cavour ile III. Napoleon arasında 1858'de Plombieres'de yapılan gizli antlaşma, Avusturya'nın İtalyan topraklarından çekilmesini, "birleşik İtalya"nın dört devletten oluşmasını öngörüyordu: Yukarı İtalya, Orta İtalya, Papalık ve Güney İtalya'yla, Sicilya'yı içeren İki Sicilya Krallığı. Ancak 1859'da Toskana ve Emilia 'da çıkan

7 İtalyan Birliği

ayaklanmalar ve Britanya'nın örtük desteği Orta İtalya'nın hiçbir zaman varolmayacağını, bu bölgelerin birleşik bir İtalya içinde yeralacağını tescil etti. 1860'a kadar kimse Güney İtalya ve özellikle Sicilya'nın birleşik İtalya içinde yeralacağını hesaba katmamıştı. Fransız-Piemonte ittifakının Avusturya'yı yendiği savaşın sonucu olarak belirlenen statüye şiddetli itirazlar yükseldi. Nisan 1860'da Palermo'da bir ayaklanma çıktı. Gerçi bu ayaklanma kısa sürede bastırılmıştı, ama Mazzini'nin yandaşları tarafından diğer şehirlere ve kırsal bölgelere yayılması sağlanmış, etkili olmuştu. Bunun üzerine aralarındaki hizipleşmeleri aşan demokratlar, Garibaldi'nin çevresinde birleştiler. Cenova yakınlarında Quarto Limanı'ndan, tarihe Binlerin Seferi *adıyla geçen yolculuk başladı. Garibaldi ve adamları Sicilya'ya iki buharlı gemiyle gittiler. 400 millik mesafeyi katettikleri yolculuk sırasında Garibaldi'nin yandaşlarından pek çoğunu deniz tuttu, hastalandılar. Tablo, Garibaldi'nin kafilesinin Cenova'dan hareketini resmediyor.*

hükümdarlar, tabanda oluşan demokrasi taleplerinin boyutlarından habersiz değillerdi. İktidarlarını bir kez daha kaybetme korkusu ile sıkı bir polis rejimi uygulamaya başladılar. Örnek olarak da, liberalizm düşmanlığının sembolü haline gelen Avusturya Başbakanı Metternich'i alıyorlardı. Metternich'in önderliğinde Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere'nin oluşturduğu Dörtlü İttifak, özünde Fransa'ya karşı olmakla birlikte, Avrupa'da ortaya çıkan liberal ve özgürlükçü düşüncelere karşı bir araç olarak kullanılmıştı.

Avusturya'nın despot yönetimi kendini İtalya'da da göstermeye başladı. Napoléon yönetiminin baskısından kurtulup Avusturya'nın eline düşünce, liberaller ve bağımsızlıktan yana olanlar, *Carbonaria*, Masonlar vb. gizli derneklerle, İtalya'da, ağırlıkla da Napoli ve Piemonte'de örgütlenmeye giriştiler.

İlk kıvılcım İspanya'dan geldi. 1812'de hazırlanan Anayasa'nın, 1814'te İspanya'nın başına geçen Bourbon kralı VII. Ferdinand tarafından kaldırılıp, eski rejimin toplumsal eşitsizliklerinin, cizvitlik ve engizisyonun geri getirilmesi tepki yaratmıştı. Kral, Güney Amerika'da kolonilerdeki bağımsızlık hareketlerini de ezmek istiyordu. Cadiz'de kolonilere doğru yola çıkmaya hazırlanan donanmada başlayan isyan (1 Ocak 1820), kısa zamanda yayıldı ve kral 1812 Anayasasını kabul etmek zorunda kaldı.

İki Sicilya Krallığı'nda Bourbon asıllı I. Ferdinando'nun, 1812'de Sicilya'da uygulamaya konulan liberal anayasayı uygulamaması ve İspanyol liberallerinin kazandığı başarı, Napoli'de de liberallerin isyan etmeleri sonucunu doğurdu. "Anayasa" sloganıyla, Nola garnizonunda isyan başladı. İki Sicilya Kralı da İspanyol tipi bir anayasayı kabul etmek zorunda kaldı. I. Ferdinando bu arada halkını Metternich'e şikayet etmekten geri kalmamıştı. Metternich derhal müdahale etmek istediyse de, diğer devletlerin itirazı karşısında 1820 Ekim'inde Troppau'da (Silezya'da) bir kongre toplayarak hareketin bütün İtalya'ya yayılmasını önlemek istedi. Avusturya, Prusya, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın katıldığı kongrede, nerede devrim çıkarsa büyük devletler tarafından silahla bastırılacağı ve devrimle gelen yönetimlerin tanınmayacağı ilkeleri kabul edildi. İngiltere, bu kararın, devletlerin içişlerine karışmak anlamına geleceğinden karara katılmadı. Fransa da onun yanında yeraldı. Böylece Dörtlü İttifak'ta dağılma süreci başladı. Laibach'ta devam eden kongre, 1821'de Napoli ayaklanmasının Avusturya tarafından bastırılmasını kararlaştırdı.

Ne yazık ki, halkların kendilerini yönetme deneyleri henüz oluşmamıştı, 1820 devrimleri yükseldiği gibi hızla çöktü. Kendi içinde farklı görüşleri barındıran liberal Napoli hükümeti 9 ay süren yönetiminde, gerek hükümette yer alan yerel burjuvazi, yarı-feodal toprak sahipleri, bürokratlar gibi çeşitli kesim temsilcilerinin politika oluşturacak kadar belirginleşmiş bir siyasal

Mart 1848'deki Avusturya isyanının haberleri ile Milano ve Venedik ayaklandı. General Radetzky'nin geri çekilmeye zorlandığı 5 gün (18-22 Mart) İtalyan tarihinde Milano'nun efsanevi 5 günü diye anılır. Avusturya, Kuzey İtalya'daki askeri gücünün merkezi olan dört kaleye (quadrilatero) çekildi. Piemonte Kralı Carlo Alberto Avusturya'ya savaş ilan etti, Napoli ve Torino'dan gelen gönüllüleri oraya sevketti. Haziran'da Custoza'da, daha sonra da Mart 1849'da Novara'da çarpışmalar oldu. Anayasa Napoli, Roma, Floransa ve Torino'daki isyanların baskısı altında oluşturuldu.

MAZZINI, GIUSEPPE (1805-1872)

İtalyan Birliği'nin kurulmasında önemli katkıları olan cumhuriyetçi önder Guiseppe Mazzini, 22 Haziran 1805'te Cenova'da liberal bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası doktor olan Mazzini, siyasal yaşama çok genç yaşta girdi. Özellikle liberal görüşlerin etkisiyle Avusturya'ya karşı bağımsızlık için mücadele veren çevrelere ilgi duymaya başladı. 1827'de hukuk doktorasını yaptıktan sonra *Carbonaria* örgütüne girdi. Bu dönemde dünya görüşünü daha da netleştirerek, materyalizme karşı tavır alıp, idealist bir yorumla evrim ilkesine bağlandı. Siyasal alanda ise bireylerin mutlak eşitliğine dayalı cumhuriyetçi bir rejimi savunuyordu. Amacı İtalyan Birliği'nin cumhuriyetçi bir temel üzerinde kurulmasını sağlamaktı. Bunun için taraftar toplayarak mücadeleye başladı. Kasım 1830'da ise Piemonte yönetimi tarafından tutuklandı. Ocak 1831'de serbest bırakıldıktan sonra Marsilya'ya kaçarak, sürgün yaşamına başladı. Aynı yılın martında *Giovane Italia* (Genç İtalya) adlı örgütü kurarak, aynı adla bir dergi yayımlamaya başladı. Bu dergiyi gizlice İtalya'ya sokup, yoğun bir örgütlenmeye girişti. Kısa sürede, özellikle monarşiye karşı olan aydınlar ve gençler tarafından benimsenen görüşleri Mazzini'yi önemli bir önder konumuna getirdi. Ne var ki, bu güce dayanarak başlatmak istediği ayaklanma daha gerçekleşmeden önlendi ve öncülük eden kişiler tutuklanarak, idam edildi. Kendisi de gıyabında idama mahkûm edildi. Bu olay Mazzini'nin mücadelesini daha da hızlandırdı. Fransa'dan İsviçre'ye geçerek Avrupa çapında bir örgütlenmeyi gündemine aldı. Amacı tüm Avrupa'nın cumhuriyetçi güçlerini birleştirmek ve her ülkede kitle desteğini sağlamaktı.

1848 Devrimi sırasında uzunca bir aradan sonra ülkesine döndü. Devrimin sonunda bir cumhuriyet ilan edilmesini bekliyordu. Ancak Avusturya'nın Piemonte-Sardinya ile yaptığı savaşı kazanması üzerine Milano'-

1848 ayaklanmalarına İtalyan ayaktakımı ilk kez modern işçi sınıfının mücadele yöntemlerinde eğitilmiş olarak girdi. 1848'i önceleyen yıllarda yalnızca makine kırıcılığı türünden eylemler değil, hem kırda hem kentlerde grevler yaşanmıştı. Hareketin kimi yerde Avusturya'nın askerî gücüne bu kadar uzun direnebilmesinin gerisinde, bu örgütlenme alışkanlığının önemli bir rolü vardı.

dan ayrıldı. Bu sırada Garibaldi'nin ordusunda da savaştı.

Şubat 1849'da Roma'da Cumhuriyetçilerin ayaklanması üzerine Roma'ya giderek, yönetimde görev aldı. Fakat III. Napoléon'un müdahalesiyle şehir düşünce ayrılmak zorunda kaldı. Daha sonra Fransız küçük burjuva radikali Ledru-Rollin ile birlikte Temmuz 1850'de Londra'da Avrupa Demokrasisi Merkez Komitesi'ni kurdu.

Mazzini, bundan sonra girıştiği tüm ayaklanma girişimlerinde başarısız oldu, bu ise siyasal itibarının kaybolmasına yolaçtı. Başından beri kendisini destekleyen taraftarları yavaş yavaş ayrılmaya başladı. Bu arada Cavour'un halkoylaması sonucunda Nice ve Savoy'u Fransa'ya bırakmasına karşı çıktı.

Aynı dönemde Garibaldi, Napoli ile Sicilya'yı ele geçirmişti. Mazzini, Garibaldi'ye Roma'yı ele geçirerek, kurucu meclis toplanmasını önerdiyse de Garibaldi bunu raddederek, Cavour ile uzlaştı. 1861'de toplanan ilk İtalyan Parlamentosu'nun belirlemiş olduğu birliğin biçimi, Mazzini'ni istadiği gibi değildi. Venedik ile Papalık devletleri, birliğin dışında kalmıştı. Ayrıca birliğin diğer devletleri Piemonte-Sardinya krallığı etrafında biraraya gelmiş ve monarşi bir ölçüde korunmuştu. Mazzini ise cumhuriyetçi bir ayaklanmanın gerçekleşmesi için tekrar mücadeleye başladı. Bu arada Messina'dan milletvekili seçilmesine rağmen üyeliği iptal edildi. 1870'te ise Sicilya'da tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra İsviçre'ye gitti, bir yıl sonra ise geri dönerek Piza'ya yerleşti ve 10 Mart 1872'de öldü.

Cumhuriyetçi, burjuva demokrat Mazzini, İtalyan Birliği'nin kurulması yolunda mücadele vermesine rağmen İtalya'da işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesini engellemiştir.

bilinçlerinin olmaması, gerekse meşrutî yönetimin gerektirdiği, anayasal güçlerle kral arasında bir uzlaşma sürecinin yaşanmamasının getirdiği sürtüşmeler, hükümetin güney İtalya'nın toplumsal ve ekonomik sorunlarına çözüm getirecek bir reform programını oluşturmasını engellemişti. Geniş bir kitle tabanı olmasına rağmen, 1820 hareketinin hükümeti, tecrübesizliği sonucu, halkın yükselen mücadelesini yönlendirememiş, hatta 17 Temmuz'da Palermo'da Sicilya'nın bağımsızlığını amaçlayan halk ayaklanmasını kuvvet kullanarak bastırmak zorunda kalmıştı.

Laibach'taki kongreye katılan I. Ferdinando, bir Avusturya ordusu ile Napoli'ye geldi. General Pepe komutasındaki liberal orduyu kolayca yenerek (7 Mart 1821) liberal hükümeti devirip mutlakiyetçi rejimi yeniden kurdu. Muhafazakârların zaferi bütün İtalya'da sağlanmıştı. Özellikle Napoli'de kanlı yürütülen eylem, Papalık Devletleri'nde, Avusturya egemenliğindeki Lombardiya'da, Venedik'te etkili oldu. Napoli hareketinin bastırılması sırasında (10 Mart 1821), Piemonte'de de ayaklanma başlamıştı. Önce Alessandria garnizonunda çıkan isyan, Torino'ya sıçradı. Subayların komutasında kaleyi ele geçirip Kral Vittorio Emanuele'den İspanyol Anayasasını kabul etmesini ve Avusturyalılara savaş ilan etmesini istediler. Kral, kardeşi Carlo Felici lehine tahttan vazgeçti. Ancak kardeşi Modena'da olduğundan, geçici kral naibi olarak yeğeni Carlo Alberto tahta geçti. Bir süre Fransa'da kalmış ve Napoléon döneminden etkilenmiş olan genç Carlo Alberto, ilişkide olduğu subayların baskısı ile 13 Mart 1821'de İspanyol Anayasasını kabul etti. Bunu öğrenince, Carlo Felice onu naiblikten uzaklaştırdı Avusturya orduları da harekete geçmişti. Liberal kuvvetlerle Avusturya'nın desteklediği Carlo Felice'ye bağlı birlikler Novara yakınında karşılaştılar. Ağır bir yenilgi sonucunda önde gelen devrim liderlerinin pek azı gemilerle İspanya ve Fransa'ya kaçabildi. Liberal hareket amansızca yok edildi; elebaşıları ölüm cezalarına çarptırıldılar, kürek cezasına veya hapse mahkûm edildiler. *Carbonarialar* bütün İtalya'da vatana ihanetle suçlanarak cezalandırıldılar. Bu dönemde mahkûm olan şair Silvio Pellico'nun hapiste geçen 10 yılını anlattığı anıları, bütün Avrupa'da yankılandı ve İtalya'nın bağımsızlığının çağın en önemli liberal sorunu olmasına yardım etti.

IX. Pius'un reformları İtalya'da geniş bir popülarite kazandı. 1849 Şubat'ında, Mazzini şehirdeydi. Roma dilencilerin, işsizlerin en yoğun olduğu İtalyan şehriydi. Hıristiyan tutuculuğunun merkezi olan bu "ebedi şehir"de ayaktakımının ilan ettiği Cumhuriyet bütün Avrupa'yı dehşete sardı. Papa Gaeta'ya çekildi. Fakat Cumhuriyet'in ömrü kısa olacaktı. Uzun bir kuşatmadan ve kanlı bir katliamdan sonra Fransız Papa IX. Pius'u yeniden tahta çıkardı.

1830 Devrimleri

1830 Devrimleri yine Fransa'da başlayarak Avrupa'ya yayıldı. 1815'ten beri yeşeren liberal düşünce ve eylemlere karşı tutucu ve monarşi yanlısı güçler baskı uyguluyorlardı. Buna rağmen Fransa'da, Fransız halkının 1789-1815 mücadelesi sırasında kazandığı hakları, başa getirilen Bourbon hanedanından XVIII. Louis 1814'te Anayasa benzeri bir *Carte* ile kabul ederek seçimlerle meclis oluşturmuştu. Ölümü ile yerine geçen X. Charles monarşiyi güçlendirmiş, kiliseyi ihya etmiş ve Cezayir'i fethederek despotik bir yönetim oluşturmuştu. Seçimlerde liberallerin gücünün ortaya çıkması ile meclisi kapatmış, basına sansür getirmişti. Temmuz 1830'da ayaklanan Fransız halkının üç gün süren sokak savaşları sonucunda Bourbon kral kaçmış, burjuvazinin desteklediği Louis-Phillippe Fransa'nın değil, Fransızların kralı olmuştu. 1814'te *Carte* geri getirilmiş (seçimlere katılanların sayısı artırılmış), laiklik uygulamaya konulmuş, üç renkli devrim bayrağı Fransız bayrağı olarak kabul edilmişti. Böylece devrim, burjuva monarşisinin kurulması sonucunu doğurdu. Ama devrimin tabanını oluşturan işçilerin yaşamı değişmemişti ve ilerde sıra onlara da gelecekti.

1830 sonrası Avrupa'da iki ayrı güç grubu ortaya çıkmıştı. Dörtlü İttifak'ın ilkelerini sürdüren Avusturya, Prusya ve Rusya'nın mutlakiyetçi monarşileri ile İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu meşrutî monarşiler. 1830 Fransız Devrimi Belçika, Polonya, Almanya ve İtalya'da da yankı buldu.

1830 yılına kadar sadece orta İtalya'da devrim hareketleri görülmemişti. Modena dükü IV. Francesco d'Este, ülkeyi mutlakiyetçi bir yönetimle idare ediyordu. Liberaller için özel bir mahkeme kurmuştu, basında ağır bir sansür vardı. Bütün bunlara rağmen, *Carbonarialar* örgütleniyorlar ve aktif propaganda yürütüyorlardı. Romagnes'de XII. Leon ve Papalık Devletleri'nde VIII. Pius devirlerinde sadece 1825'te 500 *Carbonaria* üyesi mahkûm edilmişti. 1828'de yedi liberal Ravenna'da asılmıştı. Halk arasında sefalet yaygınlaşmış, vergiler artırılmıştı, Roma'da on kişiden biri açlık ölçüsünde fakirdi. Fransa'nın Roma elçisi Chateaubriand 1829'da gönderdiği raporda, dışardan gelecek en ufak bir işaretle devrim olabileceğini söylüyordu.

Bu işaret 1830'da Fransa'dan geldi. Bağımsızlıktan yana olanlar ve liberaller bütün yarımadada hareketlendiler. La Fayette'in ve Fransız liberal hareketi öncülerinin, Fransa'nın İtalya'da yabancı müdahalesine göz yummayacağı konusundaki açıklamalarından etkilenen İtalyan sürgünler ülkelerine döndüler. Avusturya'ya karşı ayaklanıldığında, Fransa ve İspanya'dan yardım geleceğini umuyorlardı. Avusturya ve Prusya'ya karşı İtalya, Fransa ve İspanya'nın bir Latin Birliği oluşturacağından söz ediliyordu. Fransa'nın desteklediği bir devrimden yararlanarak, kurulacak bir İtalya Krallığı'nın başına geçme umuduna kapılan Modena dükü IV. Francesco, yürüttüğü politikayı değiştirip liberal meşrutî bir hareketten yana olduğunu belirterek *Carbonaria*'larla anlaştı. Ancak kısa bir süre sonra Metternich'in İtalya'daki gelişmeleri öğrenip harekete geçmesinden korkarak, desteklediği liberal harekete cephe aldı. Başlayan isyan hazırlığından dük haberdardı ve isyan başlamadan bastırıldı, 35 kişi yakalandı.

Bu olayların duyulması ile Bologna'da isyan çıktı, iktidar boşluğundan yararlanıp yönetime el

7 İtalyan Birliği

İtalyan Birliği'nin kurulmasında büyük katkıları olan, cumhuriyetçi, yurtsever halk önderi Guiseppe Garibaldi, 4 Temmuz 1807'de Nice'te doğdu. Denizci bir ailenin çocuğuydu, babası balıkçıydı. Küçük yaşta gemiciliğe başladı. Ticaret gemilerinde kaptanlık ve Piemonte-Sardinya donanmasında görev yaptı. Cumhuriyetçi düşüncelerle siyasal mücadeleye atıldı. 1833'te Mazzini'nin cumhuriyetçi örgütü Giovane İtalia'ya (Genç İtalya) girdi, bir yıl sonra başarısızlıkla sonuçlanacak Savoy Ayaklanması'na katıldı. Daha sonra birçok direnişçi ile birlikte önce Fransa'ya, ardından Güney Amerika'ya kaçtı. Cenova'da gıyabında yapılan duruşmada Mazzini ile birlikte idama mahkûm oldu. 1840'a kadar Rio Grande do Sul Cumhuriyeti'nin Brezilya'ya karşı bağımsızlık savaşına katıldı. Uruguay'a geçip Arjantinli diktatör Juan Manuel de Rosas'a karşı Uruguaylıların safında mücadele verdi. İtalya'da vereceği savaşın yöntemlerine ilişkin ilk deneylerini burada edindi, ustalaşacağı gerilla savaşı ile ilgili taktikler geliştirdi. 1848'de Avustury'ya karşı savaşa katılmak üzere 60 kişilik bir gönüllü birliği ile İtalya'ya döndü. Aynı yılın Mart ayında Piemonte-Sardinya Kralı Carlos Alberto'nun saflarında Avusturya'ya karşı savaştı. Savaş Avusturyalıların galibiyeti ile sonuçlanınca, Garibaldi İsviçre sınırına çekildi, sonra Nice'e geçti. İtalya'da Cumhuriyetçilerin mücadelesi hızlanmış, 1848 Kasım'ında Papa IX. Pius'un kaçtığı Roma'da yönetimi ele geçirip cumhuriyet ilân etmişlerdi. Roma'ya gelen Garibaldi, Şubat 1849'da milletvekili oldu. Papa'yı destekleyen Fransa, şehri kuşattı, Garibaldi savunmanın başına geçti. Kuşatma sonunda Roma düştü, Garibaldi önce San Marino'ya, ardından da Amerika'ya kaçtı (1850). 4 yıl sonra İtalya'ya döndü. Bu arada Mazzini ile arası açılmış Cavour ile işbirliğine başlamıştı. İtalyan Birliği'nin kurulmasından sonra Nice Fransa'ya bırakılınca Cavour ve krala tepki gösterdi, olayı protesto etti. Yeniden Mazzini'nin görüşlerini savunmaya başlayan Garibaldi, Binler Seferi ya da Kırmızı Gömlekliler seferi adı altında giriştiği harekâtın sonucunda Napoli ve Sicilya'yı ele geçirdi. Cumhuriyetin ilân edilmesi tehlikesi karşısında Cavour, Piemonte-Sardinya ordusunu Garibaldi'ye karşı harekete geçirdi. Garibaldi, Kral II. Vittorio Emanuele ile birlikte Napoli'ye girdi. Venedik'in de birliğe katılması için mücadele eden Garibaldi'nin bu çabası kral tarafından engellendi. Roma konusunda Fransızlarla çatışmaya girmek istemeyen kral, Garibaldi'nin Roma'yı kurtarma girişimine karşı çıktı. Garibaldi 1862'de yine de Roma'ya saldırdı ve bu saldırıda yaralandı. 1867'de yeni bir saldırı düzenledi, bu kez de yakalanarak Caprera Adası'na sürgüne gönderildi. Roma'dan milletvekili oldu ve 2 Haziran 1882'de Caprera Adası'nda öldü.

kondu, Papalık elçisi hapsedildi, Papa'nın tanınmadığı açıklandı. Geçici bir hükümet kuruldu (9 Şubat 1831) bir birlik oluşturuldu, isyan eden bölgelerin bağımsızlığı ilan edildi. Devrim, Modena, Homagne, Marche, Parma ve Umbria'nın bir kısmını sardı. Barches'den hareket eden devrim ordusu Ancona'yı alıp, Roma üzerine yürüdü, Papalık Devletleri'ne özgürlükleri verildi ve bu devletler federasyon haline getirildi. Parma dükalığı başındaki Maria Luisa ve Modena dükü IV. Francesco kaçtılar. Po nehrinden Tiber nehrine kadar İtalya'da üç renkli milli bayrak dalgalanıyordu. Geçici hükümet 4 Mart'ta yeni anayasayı ilan etti, reformlar yapmaya başladı. Fransa'da Louis-Philippe, devrimcilerin ezilmesine izin vermeyeceğini ilan etti, ancak somut bir girişimde bulunmadı. Papa XVI. Gregorius ve tahtlarından edilen hükümdarlar, Metternich'ten yardım istediler. Avusturya askerleri Mart 1831'de İtalya'ya girdi, Maria Louise'i Parma'ya, IV.Francesco'yu Modena'ya yerleştirdiler, eski düzen yeniden kurulmuştu. Avusturyalılar, Romagna ve Bologna'ya girdiler, toplanmış gönüllülerden oluşan devrimci birlikleri geri püskürterek geçici hükümetin çekildiği Ancona'yı ele geçirdiler. Geçici hükümet yenildi ve Papalık temsilcisi kardinal Benvenuti ile Ancona'da bir teslim antlaşması imzaladılar. Antlaşmanın devrime katılanlara tanıdığı serbestçe yabancı ülkelere gitme hakkına rağmen, IV. Francesco, devrimcilerin önderi Menotti'yi idam ettirdi. Papa da anlaşmayı tanımayarak Ancona limanına çıkan Avusturyalıların, devrim önderlerini yakalayıp Venedik cezaevlerine kapatmasına ses çıkarmadı. Ama 1831'de büyük devletlerin gönderdiği bir notaya uyarak reformlar yapmayı vaat etti.

1831 ayaklanmaları da yeterince hazırlanılmadan girişilmiş, büyük ölçüde kendiliğinden gelişen bir devrim teşebbüsüydü. Bu nedenle kolayca bastırıldı, ama İtalyan halkının bağımsızlık özlemi artık güçlükle bastırılabiliyordu.

Fransa, Avusturya'nın İtalya yarımadasına müdahalesini (Avusturya işgalinde olan Lombardiya ve Venedik hariç) kabul etmeyerek protesto etmişti. Buna rağmen Avusturyalıların İtalya'ya girmesi üzerine liberallerin etkisi ile Louise-Philippe bir Fransız bölüğünü Ancona'ya gönderdi ve 1838'de Avusturyalılar Bologna'dan çekilene kadar Fransızlar orada kaldılar.

Sanayi Devrimi ve İtalya

1789-1830 arasında İtalyan yarımadası Avrupa'yı etkileyen bütün politik çalkantılardan etkilendi. Dışardan gelen etki ülke içinde bir yankı bulmadığı zamanlarda bile, Napoléon örneğinde olduğu gibi, ordular bu etkiyi ülke içine zorla taşıdılar. Ancak bütün bu hareketler ya ülke içindeki çeşitli kesimler, özellikle köylüler tarafından geleneksel hınçlarını ifade etmek için bulunmuş fırsatlar olarak değerlendirilmiş, ya da herhangi bir kitle bağı kurma imkânı bulamayan, nispeten marjinal kesimlerin ajitasyonu ile sınırlı kalmıştı. Devrimci an geçtikten sonra ise çoğunlukla yöneticiler değişmiş, idari baskılar artmış ya da azalmış, ama gündelik hayatın temposunda büyük değişiklikler meydana gelmemişti. Ancak sözkonusu olan 1848 öncesi olduğunda bu, artık doğru değildi. 1830'lardan başlayarak kuzey İtalya ikinci evresine girmiş olan Sanayi Devrimi ile tanıştı (bkz. 5: *Britanya'da Sınıf Mücadeleleri*). 1815 ile 1841 arasında Lombardiya'daki ipekli dokuma üretimi yaklaşık bir misli artmıştı. Ama daha da önemlisi İtalya demiryollarıyla örülmeye, 1820'lerden itibaren geçmişin büyük finans bankalarından farklı, modern tasarruf bankaları kurulmaya başladı.

Bu gelişmelere bağlı olarak İtalya'da yeni toplumsal mücadele biçimleri de gözlenmeye başladı. Roma çevresinde İngiltere'deki Luddist hareketleri andırır makine kırma eylemleri görüldü.

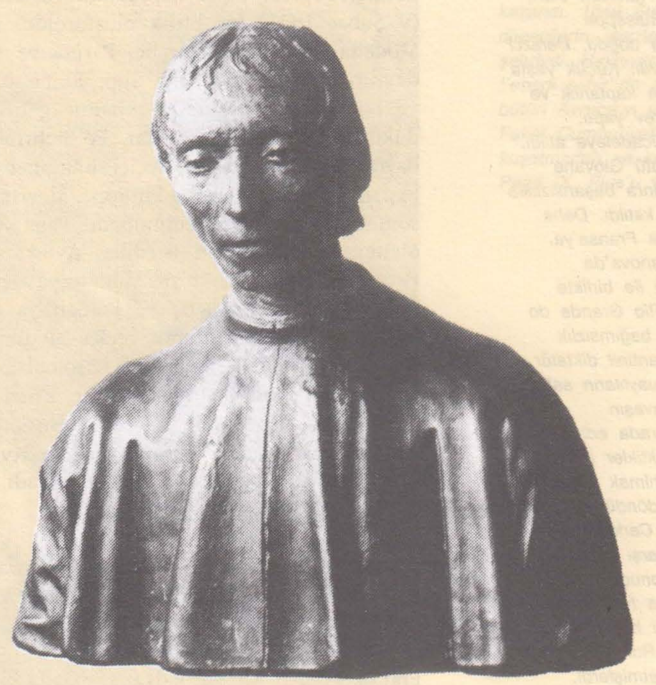

İtalyan Düşünce Geleneği

İtalya'nın düşünce geleneği Batı düşünce tarihinin önemli bir parçasıdır. Kuzey Avrupa'da gelişen önemli düşünce akımlarına yabancı kalmamıştır İtalya. Yalnızca bu akımları izlemek, kavramakla da yetinmemiş, verili bir düşünce sistemini İtalyanlaştırarak özümleyen ve bu şekilde topluma sunan düşünürler yetiştirmiştir. Örneğin De Sanctis İtalya'da Hegelci düşünceyi böyle temsil etmiştir. Daha sonraları Labriola, Marksizmi İtalya için yerlileştirmiştir.

İtalyan düşünürü Macchiavelli'nin görüşlerinin politik ahlâk açısından yargılanması hâlâ sürüyor. Ahlâkî bakımdan konumu ne olursa olsun Macchiavelli'nin düşüncesindeki özgünlük ve dehası tartışılamaz. Onun özgünlüğü, politik düşünceyi metafizik idealizasyonların alanından çıkarmasında, politik ilişkilerin herhangi bir insanüstü kaynaktan beslendiği yanılsamasını yok etmesinde, politikayı insanların iktidar iradeleri ve güçleri çerçevesindeki somut ilişkiler zemininde kavramasındadır.

Öte yandan İtalya, bütün dünya fikir hayatı için önemli olmuş özgün düşünürler de yetiştirmiştir. Bu benzersiz öncü düşünürlerin başında Macchiavelli gelir. Macchiavelli'nin ünü, modern siyaset düşüncesinin oldukça erken bir öncüsü olmasıyla açıklanır. Politik ilişkiler üzerine kafa yoran ve teori üreten ilk düşünür o olmamakla birlikte, gene de böyle bir nitelemeyi hakketmektedir. Örneğin, Aristoteles ve Platon gibi eski Yunan filozofları da politikayla yakından ilgilenmişlerdi. Ancak onların politika arayışı, öncelikle etik denebilecek bazı değerlere göre kurulacak ve bu değerleri yaşatabilecek politik örgütlenmenin ne olması gerektiği ve bunun nasıl gerçekleştirilebileceği konularında olmuştu. Hıristiyanlığın egemen olmasından Macchiavelli'nin yaşadığı Rönesans çağı arasına kadarki uzun dönemin politik düşünürleri de benzer biçimde Hıristiyanlığın gerektirdiği toplumsal düzen üzerine çalışmışlardı. Macchiavelli'nin farklılığı ve özgünlüğü politikayı politikanın kendi terimleri içinde ele almasıdır. Onun politika üzerine söyleminde de ahlâk ve din temaları doğal olarak yer alır; ancak bunlar artık, politikanın (belirli bir ideal düzen yaratma yolunda) uymak zorunda olduğu değerler değil, politikanın kendi akışı içinde biçimlendirdiği, yerine göre hatta kullandığı, oldukça nötr etmenlerdir. Macchiavelli'nin, bu yaklaşımıyla, politik düşünceyi metafizik idealizasyonlar alanından çıkardığı, bu anlamda laikleştirdiği söylenebilir. Zamandışı soyutlamaların gerçekleştirileceği alan değildir artık politika; aslında o soyutlamaların da üretildiği, somut mücadele alanıdır.

Kendi çağında ve yüzlerce yıl sonra birçok kişinin Macchiavelli'yi ahlâkdışı biri gibi görmesinin ana nedeni de budur. Macchiavelli olması gerekene değil, olana öncelik tanımıştı. Bunu yapmakla da çağdaş politik kültürün durmadan tekrarlanan sorunsalını ortaya çıkarmıştı: amaçlar ve araçlar, amacın aracı meşru kıldığı görüşü v.b. Bu özelliğiyle Macchiavelli gerçekten hâlâ çağdaştır; politika dilinde "Makyavelizm" deyimi de, gerçek Macchiavelli'yi iyi anlatıyor olsun ya da olmasın, hâlâ geçerli olan dikenli sorunların adıdır.

Macchiavelli'nin politik ahlâkılığı hakkında bugün bile tartışma sürmektedir ama, özgün bir düşünür ve bir dahi olduğu kesindir. Ancak her dahi gibi Macchiavelli'nin de yeteneklerini geliştirmesine önayak olan dış koşullar vardı. Bunların daha dolaysız olanları, o günün İtalya'sının politik ortamıyla ilgilidir. Dil ve kültür birliğine sahip olduğu halde siyasi birlikten çok uzak olan İtalya Macchiavelli gibi eğilimleri olan bir kimsenin, politikayı incelikle düşünmesini mümkün kılacak yapıdaydı. Borgia'lar, Savonarola'lar, Medici'ler ve daha niceleri arasında geçen karmaşık olaylar, Floransalı Macchiavelli'nin dehasını coşturacak kadar ilginçti. Daha dolaylı ve daha önemli dışsal koşul ise Rönesans'la olgunlaşan genel entelektüel atmosferdi: özellikle, skolastiğin bitmesinden sonra, insanın hayatta daha merkezî bir yer tutmaya başlaması. Bu yeni düşünce iklimi, Macchiavelli'nin de politik ilişkileri herhangi bir normatif, insanüstü kaynaktan beslenmeyen, insanların iktidar iradeleri ve güçleri çerçevesinde somut ilişkiler olarak kavramasını kolaylaştırmıştı.

Macchiavelli böylece tarihin kavranacağı anahtarı somut tarih alanına getirmiş oldu. Bunu yaparken, fiziksel iktidara ve politik kurnazlığa birtakım ilkelerden fazla öncelik tanıdığı doğrudur. Ama onun Hükümdar'ının da ilkesel sayılabilecek bir güdülenmesi vardır: İtalyan birliğini sağlamak. İlkeli sayılmayacak araçlar, aslında bu soylu hedefin gerçekleşmesi uğruna meşrudur ona göre. Yüzyıllar sonra Marksist düşünür Gramsci'yi etkilemesinde bu söylenenlerin ikisinin de payı olduğunu düşünebiliriz. Komünist Parti'yi bir tür "Modern Hükümdar" olarak görebilen Gramsci de Mezzogiorno sorununu İtalya'nın gerçek birliğine giden önemli bir adım sayıyordu. Ama bunun ötesinde siyasi bir iradenin bu safer bir "Hükümdar"da değil de, ortaklaşa ve sınıfsal bir politik birliğin temsilcisi bir partide cisimleşen kendi evrenini yaratması düşüncesinden, bu anlamda bir *tarihilik* ilkesinden esinlendiği da söylenebilir.

Macchiavelli gibi özgün bir başka İtalyan düşünürü de Vico'dur (1668-1744). Vico, düşüncelerini çağının insanlarına kabul ettirmekte Macchiavelli kadar bile başarılı olmadı. Dünyaca tanınması, ölümünden aşağı yukarı yüzyıl sonra gerçekleşti. Ama o da, bundan çok daha sonraki yıllarda yöntemlerini bulan birçok düşünsel disiplinin, örneğin sosyoloji ve etnolojinin, en başta da tarih felsefesinin bir öncüsü oldu.

Vico denince akla hemen *döngüsel tarih* felsefesi gelir. Bir genelleme düzeyinde bakıldığında Vico çok fazla özgün sayılmayabilir. Ondan önce de tarihin tekrarlılığı üstünde duran ve bunu hayatın bir kuralı gibi yorumlayan düşünürler olmuştu. Örneğin Aristoteles'te, tam bir tarih felsefesi çerçevesine varmamakla birlikte, yükselerek veya gerileyerek birbirine dönüşen toplum (ya da politik rejim) biçimleri vardır. Ama bu alanda dünya çapında büyük katkı Arap düşünür İbni Haldun'dan gelmiştir. Vico, bilindiği kadar İbni Haldun'dan haberdar değildi, ama tarih ve toplumsal işleyiş konularında gözlemleriyle benzer sonuçlara vardı. İbni Haldun gibi o da insan toplumlarının gelişmelerini üç aşamada kategorileştirdi: "Tanrılar Çağı", "Kahramanlar Çağı", "İnsanlık Çağı". Bunların birincisi barbarlık aşamasıdır. Akılcılıktan uzak, keyfî bir tanrı inancına göre devranılan, kandaş ve ataerkil toplulukların çağıdır bu. Daha sonra topluluk hayatı karmaşıklaşır, böylece sınıflar oluşur. Aristokratik kökenli önderler bu aşamanın "kahraman"larıdır. Ama zamanla alt sınıflar toplumsal bütüne ağırlıklarını koydukça ve bu bireysel (aynı zamanda gücünü soylu kanından alan) önderlerin düzeni yerine daha ortak değerlere dayalı bir düzen kurdukça "İnsanlık Çağı"na geçilir. Burada yasalar ve dolayısıyla akıl, insan hayatının düzenlenmesine egemendir.

Ama Vico bunu tarihin son aşaması olarak görmez. Bu son aşama da, öbür ikisi gibi geçicidir. Çünkü bu akılcı düzen de kaçınılmaz olarak yozlaşmaya başlar. Düzen içten içe zayıflayarak çöker. Dolayısıyla yeniden bir barbarlık aşamasına gelinir. Bu nedenle de, Vico'ya göre tarihin akışı döngüseldir.

Vico tarihte bu tür bir düzenliliği ve tekrarlılığı son analizde Tanrı'nın iradesiyle açıklar. Bu da, çağının düşünürlerinin genel bir özelliğini akla getirir. Düşünür kendisi Tanrı'ya inanmaktadır, ama incelediği alan içinde tanrısallıkla doğrudan ilgisi olmayan bir nedensellik ortaya çıkmaktadır. Vico'nun çizdiği tarih şemasını bütünüyle benimsemeyebiliriz elbette; ama önemli olan, sözkonusu geçişleri somut ve maddî nedensellikler içinde açıklama çabasıdır.

Bu nedenselliğinden ötürü Vico, biri gerileyen, öbürü yükselen iki tarih felsefesi akımından da farklılaşır. Gerileyen, Hıristiyan felsefesidir. Hıristiyanlık için tarih sonunda Manevi Kurtuluşa ermek zorundadır ve erecektir. Bu anlamda çizgiseldir; belirli bir hedefe doğru ilerlemektedir. Yükselen görüş ise Aydınlanma Çağının tarih anlayışıdır; buna göre de, insan artık akılcı bir dünya görüşüne ulaşmış, kendi feodal tarih-öncesinden kurtulmuştur. Bundan böyle sürekli gelişerek bir tür "mutlu son"a erişecektir. Bu görüşlerin ikisi de "çizgisel" oldukları kadar "iyimser"dir. Ayrıca, iyimserliklerini üzerine oturttukları ilke, gerçekten somut bir nedensellik değil, son analizde gene metafiziğe dayalı bir teleolojidir. Vico, genel bir tanrısallığa yaslanmakla birlikte, tarihin böyle soyut bir amacı olduğunu reddetmesiyle daha maddeci bir bilimselliğe yaklaşır.

Öte yandan, çizdiği döngüsellik Vico için bir kötümserlik anlamı içermez. Çünkü uygarlıkta yozlaşma vardır ve yeniden başa, barbarlığa dönüş, aslında insanlığın devamı demektir (bu bakımdan, tarihi döngüsellik olarak gören, Oswald Spengler gibi daha sonraki çağların karamsar düşünürlerinden de ayrılır).

Bu yanıyla bakıldığında Vico da Macchiavelli gibi idealizmden çok maddeci düşünce tarzına katkısı olmuş bir düşünürdür.

Daha sonraki yüzyıllarda da İtalya'da politika teorik yeteneği olan bireyleri etkilemekte devam etti - düşünürler için tehlikeli olmaya devam ettiği gibi. Onaltıncı

7 İtalyan Birliği

yüzyılda Macchiavelli'nin ideali olan İtalya birliği ondokuzuncu yüzyılda da henüz gerçekleşmiş değildi. Macchiavelli'nin bu ideale engel gördüğü Papalık hâlâ aynı rolü oynamaktaydı. Gene de ideal artık iyiden iyiye olgunlaşmış, tek tek bireylerin uzun-vadeli hedefi olmanın ötesine geçerek kitleselleşmişti. Ama teorik öncüler arasında, bu birliğin bir "Cumhuriyet" ya da bir "Monarşi" olarak gerçekleşmesi seçenekleri doğal olarak çok ciddi bir tartışma konusuydu.

Mazzini (1805-1872) çok önemli veya çok özgün bir düşünür değildir. Ama düşünceyle eylemi hayatında birleştirmiş bir kişidir. Mazzini Cumhuriyetçiydi. Hayatı bütün Batı'nın bu çerçevedeki düşüncelerini İtalya'da yaymak ve bu yolda çeşitli radikal girişimlerde (bazı konspiratif darbe girişimleri dahil) bulunmakla geçti. Dolayısıyla hapiste ve özellikle sürgünde geçirdiği yılların toplamı hayli fazladır. Birlik, Mazzini'nin son yıllarında gerçekleşti - ama Monarşi olarak.

Francesco De Sanctis (1817-83) de İtalya'nın düşünce hayatı içinde bir aşamanın önemli kişilerinden biridir. Onun da sürgünde geçen yılları olmuştur. Ama İtalyan birliğinin kurulmasıyla birlikte yurduna dönmüş, bazı akademik kurumlarda düşüncelerini anlatma fırsatını bulmuştur. De Sanctis bir İtalyan yurtseveri, aynı zamanda da Hegelci düşünce tarzının bir taraftarıydı ve daha çok edebiyatla sınırlı kalmakla birlikte, bir düşünce tarzını İtalya'ya o tanıtmıştı.

Antonio Labriola (1843-1904) ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinin İtalya için önemli bir entelektüel odağı olmuştur. De Sanctis'in Hegelci düşünce için yaptığını onun da Marksist düşünce için gerçekleştirdiği söylenebilir. Bütün dünyada Marx ve Engels'i izleyen kuşağın en önemli teorisyenlerinden biriydi. Plekhanov nasıl Marksist düşünceyi Rusya'da "yerleştirdi" ise, Labriola da aynı işi İtalya'da yaptı. Bu düşünce tarzı içinde özgün eser verdiği pek söylenemese de, De Sanctis gibi o da mekanik bir aktarmacılığın ötesine geçti ve bir İtalyan Marksizmi kurmayı başardı.

Yirminci yüzyılın birinci yarısı boyunca İtalyan düşünce hayatını en fazla etkileyenlerden biri olan Benedetto Croce (1866-1952) de Hegel'den yararlanmıştır. De Sanctis gibi onun da edebiyat ve estetik daha çok ilgisini çekmiştir. Ama İtalya'nın olguları Croce'nin de politikadan fazla uzaklaşmasına izin vermedi. Siyasette liberal çizgiden ayrılmadı. Faşizmden önce ve sonra Liberal Parti içinde çeşitli görevlerde bulundu.

Gençliğinde Marksizmle de ilgilenmiş (Labriola'nın öğrencisiydi), buradan gelen bazı etkileri korumakla birlikte başka bir düşünce sistematiği oluşturmaya çalışmıştır. Bunu büyük ölçüde başarmış, ama özellikle politik, toplumsal, tarihî alanda düşünceleri daha çok İtalya içinde etkili olmuştur. Sanat alanındaki sezgici-dışavurumcu görüşleri ise genel estetik tarihinde kalıcılaşmıştır.

Yirminci yüzyılın en önemli idealist İtalyan düşünürü olan Croce, İtalyan Marksistlerinin sürekli tartışma gereği duyduğu ***nitelikli*** bir teorik hasım olmuştur. Gramsci ve Della Volpe, Marksizmde birleştikleri halde, farklı teorik öncüllerden gelen, dolayısıyla Marksizm yorumları da farklılaşan düşünürlerdir. İkisi de eserlerinde Croce ile tartışmışlardır. Gramsci daha historisist bir yaklaşıma sahip olduğu ölçüde Croce'ye yaklaşmakla birlikte çağdaş İtalyan burjuva düşüncesi içinde bir rakip olarak öncelikle onu hedef almıştı. Della Volpe ise historisist değildi, çağın dilbiliminden etkilenmişti ve Croce'nin "akıl/duygu" gibi ayrıştırmalarına karşı çıkıyordu. Entelektüel karşıtlıkların nitelikçe yüksek olduğu ölçüde kamçılayıcı ve esinlendirici olduğu düşünülürse, Croce çapında bir idealist düşünürün varlığı, İtalyan Marksizmine de olumlu katkıda bulunmuş sayılır.

MURAT BELGE

Toskana'da, bir serbest bölge olan Leghorn limanının dinamik atmosferinin yanısıra, bazı kırsal bölgelerde de sosyalist ve komünist fikirler yaygınlaştı. 1830-48 yılları arasında kuzeyde yaşanan sanayileşme süreci İtalyan toplumunda yeni dinamikler, Avrupa'daki diğer muhalif kesimleri harekete geçiren fikirlere kulak vermeye hazır yeni kesimler yaratmıştı. Bu yüzden 1848 İtalya'sını, daha öncekiler gibi birbirleriyle ancak arızî bağlarla bağlı bir ayaklanmalar dizisinden çok *Risorgimento*'nun ilk provası olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Risorgimento'nun Birinci Provası: 1848

1848 devrimi İtalya yarımadasında bir milli birlik (*Risorgimento*) hareketi olarak ortaya çıkmıştır. 1830-1848 yılları arasında, Risorgimento'nun üç önemli ismi, Mazzini, Garibaldi ve Kont Cavour tarih sahnesine adım atıyorlardı.

Mazzini, Garibaldi ve Cavour

Giuseppe Mazzini (1805-1872), 1827'de Cenova Üniversitesi'ni hukukçu olarak bitirip, 1821 ayaklanmalarında *Carbonaria* derneğinin Avusturya'ya karşı bağımsızlık ve birlik politikasından etkilenerek bu derneğe üye olmuştu. Kasım 1830'da tutuklanıp, üç ay Savona hapisanesinde kaldıktan sonra Ocak 1831'de serbest bırakılınca Fransa'ya gitti. *Carbonaria*'dan ayrılarak Mart 1831'de Marsilya'da *Genç İtalya* örgütünü kurdu. Amacı bir ayaklanma ile dağınık İtalya devletlerinde bir devrim başlatmak ve bağımsız, demokrat bir İtalya Cumhuriyeti kurmaktı. Aynı zamanda *Giovane İtalia* (Genç İtalya) adlı bir dergi de yayınlayarak, gizlice İtalya'ya sokuyordu. Kısa zamanda derneğin üye sayısı kuzey ve orta İtalya'da 60 bini bulmuştu. Mazzini diğer halkların da bağımsızlık hareketlerine yardım etmek istiyordu ve *Genç Macaristan, Genç Lehistan, Genç İrlanda* derneklerini de kurmaya çalıştı. Bu dernekleri *Genç Avrupa* adı altında bir merkezde toplayarak Avrupa'da despot yönetimlerle mücadele etmek amacındaydı. (Metternich, bu derneklerin etkinliklerini engellemeye çalışmıştır.) Mazzini İtalyan Birliği ve bağımsızlığı hareketinde cumhuriyetçi kanadın önderi oldu.

Giuseppe Garibaldi (1807-1882) bir halk önderiydi. Nice'de bir denizcinin oğlu olarak doğmuş ve gençliğinde tayfalık yapmıştı. Piemonte'de etkin olan milliyetçi ve cumhuriyetçi akımlardan etkilenerek 1833'te *Genç İtalya* örgütüne girdi ve böylece, İtalyan Birliği'nin kurulmasına kadar sürecek mücadelesi başladı. Mazzini'nin İsviçre'den Piemonte'ye gelerek 1833'te Modena ve Sardinya'da, 1834'te Savoie'da giriştiği iktidarı ele geçirme eylemleri başarısızlıkla sonuçlandı. Savoie isyanına katılan Garibaldi, Piemonte-Sardinya donanmasından bir gemiyi ele geçirip Cenova'da bir teçhizat deposunu almaya çalıştıysa da, başarılı olamamıştı. Ayaklanmayı Carlo Alberto şiddetle bastırdı, isyanın 12 önderi yakalanarak idam edildiler. Mazzini ve Garibaldi diğer direnişçilerle birlikte yurtdışına kaçtılar. Haziran 1834'te gıyablarında ölüm cezasına çarptırıldılar.

1830-1848 döneminde İtalya'da Avusturya'dan bağımsızlığın kazanılması ve İtalya'nın bir birlik etrafında toplanması fikri, artık yaygınlık kazanmıştı. İtalya'da bütün aydınlar, ister Katolik ister liberal olsunlar bu fikirleri benimsiyorlardı. Azeglio ve Alessandro Manzoni (*Nişanlılar* adlı romanı büyük ilgi görmüştü) gibi romancılar, Ciovanni Berchet, Niccolini, Prati, Rossetti ve özellikle Silvio Pellico gibi şairler, Rossini Bellini ve (*Nabucco, La Traviata, Don Carlos* operalarıyla) Verdi gibi müzisyenler milli gururu dile getiriyorlardı. Ancak bu amaçlara ulaşma yolları konusunda üç ayrı görüş vardı.

– Mazzini önderliğindeki grup, İtalya'nın tek bir devlet halinde birleşmesini ve yönetim biçiminin cumhuriyet olmasını savunuyordu.

– Rahip Gioberti'nin (1843'te yayınladığı *İtalyanların Ahlaki ve Hukukî Üstünlüğü* adlı eseri ile fikirlerini ortaya koymuştu) önderlik ettiği ve Ortaçağ Guelfiçiliğinden esinlenen, Papa'nın başkanlığında bir federasyon öneren Yeni Guelficilik, Katoliklerce destekleniyordu.

– Cezare Baldo ve Massimo d'Azeglio'nun 1845 yılından sonra yazıları ile ortaya attıkları, Piemonte-Sardinya Kralı Carlo Alberto'nun başa geçeceği bir İtalya Krallığı. Bu fikri, monarşi taraftarları desteklediği gibi, Carlo Alberto da benimsemişti.

Piemonte'de Yeni İtalya hareketi güç kazanırken, kral Carlo Alberto da Avusturya'ya karşı ekonomik alanda da güçlü olmayı amaçlayarak gelir kaynaklarını artırma, ekonomiyi geliştirme, orduyu güçlendirme yolunda adımlar atıyordu. Medenî hukuk ve ceza hukukunda reformlar yapıyor, özgürlüklerde görece bir gelişme görülüyordu.

Roma'da ise, 1846'da despot Papa XVII. Gregorius'un ölümünden sonra reformcu eğilimleri olan Kardinal Mastai Feratti IX. Pius olarak Papa seçilmişti. Yeni Papa'nın Yeni Guelficileri desteklediği biliniyordu ve papalığı sevinçle karşılanmıştı. 1831 devrimcileri için 1847'de af çıkarmış, sansürü kaldırmış, milli muhafız gücünü kurmuştu. Eyalet meclislerinin seçtiği 24 laik danışmandan oluşan ekonomik konularla ilgili bir Devlet Danışma Kurulu kurması gibi reformlar, liberallerde umut yarattı. Papa'nın reformlarını destekleyen Toskana prensi II. Leopold de bazı reformlar yapmış, sivil muhafız örgütü kurmuş, basına bir ölçüde özgürlük vermişti.

Alman Gümrük Birliği'nden (*Zollverein*) etkilenen Carlo Alberto, Toskana ve Papalık devletleri ile bir gümrük birliği kurmuştu. Ona karşılık vermek için, reformlara karşı olan İki Sicilya Kralı II. Ferdinando, Parma prensi Charles-Ludovic ve Modena prensi V. François ile birlikte Avusturya'yla ittifak yapmıştı.

İtalya Birliği'nin üçüncü önemli kişisi Camillo Cavour'du (1810-1861). Askerî kökenden gelen Kont Cavour, 1830 Devrimi'nden sonra Jakoben fikirlerin etkisinde kalarak, Avusturya egemenliğinden kurtulmak amacını benimsemişti. 1831'de askerlikten ayrıldı, Leni'deki topraklarına çekilerek tarım ve bankacılıkla ilgilendi. Fransa'ya ve İngiltere'ye yaptığı gezilerde, İngiliz liberalizminden ve deneyciliğinden, Fransız Aydınlanma felsefesinden ve milliyetçiliğinden etkilendi. 1835'te, radikal Jakobenliği terk ederek toparlayıcı, uzlaştırıcı bir politikayı benimsediğini yazmaktaydı. 1842'de Torino'da kurduğu *Tarım Derneği*'ne sadece Piemontelilerin değil, bütün İtalyanların üye olabileceğini söyleyerek derneğe siyasal bir içerik kazandırmıştı. 1847'de *Il Risorgimento* (Yeniden Doğuş) adlı bir gazete çıkararak liberal reformlar etrafında birleşen soyluların ve halkın İtalyan Birliği'ni yaratacağını savunuyordu.

1847'de Papalık Devletleri sınırları içinde bulunan Ferrara'da bir Avusturya subayına karşı girişilen suikast teşebbüsü üzerine, Avusturya Ferrara'yı işgala kalkıştı. Carlo Alberto ve Toscana dükünün bu kanunsuz saldırıya karşı kuvvet toplamaya başlamaları üzerine Avusturya geri adım attı.

Ocak 1848'de devrim ilk olarak İki Sicilya Krallığı'nda patlak vermiştir. Avusturya yanlısı kral II. Ferdinando'ya tepki, Palermo ve Napoli'de kanlı ayaklanmalarla başladı. Kral 1830 Fransız anayasası benzeri bir anayasa kabul etmek zorunda kaldı. İsyan bütün Sicilya'ya yayılmıştı. Piemonte'de Carlo Alberto'nun reformlarının yetersiz bulunmasının yarattığı sorunlar, gerginliği artırmış ve kral zorunlu olarak meşrutî krallığı kurmuş, *Statuto Fondamentale*'yi yayınlamış, Cezare Baldo bakanlığa getirilmişti.

Bu tarihlerde Viyana'da devrim patlak vermiş ve Metternich kaçmıştı. Avusturya'daki isyanlar nedeniyle, Lombardiya ve Venedik'te Avusturya kuvvetleri de azaltılmıştı. Bunu fırsat bilen İtalyanlar ayaklandılar. Venedik'te siyasal tutuklular, liberal parti başkanı Manin ve Tommaseo serbest bırakıldılar. Cephanelik ele geçirildi, Ulusal Muhafız alayı kuruldu, imparator adına bir anayasa ilan edildi. Lombardiya başkenti Milano'daki imparatorluk temsilcisi halkı yatıştırmak

İtalya üzerindeki Avusturya baskısını kaldırmak için Cavour 1852'deki gizli Plombières anlaşmasından beri Fransızlarla işbirliği halindeydi. Bu anlaşma Fransa'daki katoliklerin baskısı ve Prusya'nın müdahalesi sonucu Villafranca anlaşması ile resmen açıklandı. 24 Haziran 1839'da Piemonte ile Fransa birlikte Avusturya'ya savaş açtılar. Savaş 4 Haziran 1859'daki Magenta, 24 Haziran'daki Solferino zaferleriyle Piemonte'nin lehine sonuçlandı. İtalyan Birliği'nin yolu açılmıştı. 1860'ta Venedik ve Roma dışındaki bütün yarımada İtalya Krallığı adını aldı. Venedik'in katılması ancak 1866'daki Prusya-Avusturya savaşında Prusya'nın tarafını tutan İtalya'yı, Prusya'nın desteklemesi sayesinde gerçekleşti. Roma, Garibaldi'nin bütün gayretlerine ve 1870'deki anlaşmaya rağmen 19. yüzyıl boyunca bir sorun olmaya devam etti. Papalık İtalyan hükümeti ile, ancak 20. yüzyılda ve o zaman da faşizm döneminde anlaşabilecekti.

PISACANE, CARLO (1818-1857)

Ünlü Sapri seferinin kahramanı ve Mazzini'nin sosyalist yandaşı, Carlo Pisacane, 1818'de asil bir ailenin çocuğu olarak Napoli'de doğdu. Askerî eğitim gördü. 1843'te teğmen olarak döndüğü Napoli'den, polisle başının derde girmesi üzerine 1847'de sevgilisi Enrichetta di Lorenzo ile birlikte kaçmak zorunda kaldı. Livorno, Marsilya ve Londra'dan sonra Paris'e varan çift, Bourbon hanedanının ajanlarınca izleniyordu. 1848'de sevgilisini Paris'te bırakarak, Milano Cumhuriyeti'nde aktif askerî görevler aldı. Yenilgiden sonra, Avusturya'ya karşı savaşı umutsuzca sürdürmeye çalışan Mazzini'nin fikirlerini benimsedi; yüzbaşı rütbesiyle Piemonte ordusuna katıldı. Şubat'ta Roma Cumhuriyeti'nin ilanıyla, istifa ederek Roma'ya gitti. Orada Mazzini ile tanıştı. Çok iyi anlaştılar. Roma savunması sırasında üstün idari yeteneğiyle ön plana çıktı; daha ateşli ve taşkın Garibaldi ile çatıştı.

Sosyalist fikirlere ilgi duyan diğer İtalyan aydınlarının aksine Pisacane, devrimi Fransa'dan beklemiyor, İtalya'nın geriliğinin sosyalizme geçmeyi kolaylaştıracağına inanıyordu. İtalya'daki devrimin "yerli" olması ve köylüler tarafından yapılması gerektiğini düşünüyor, sanayileşmiş kuzeyi değil, güneyli köylü ve orta sınıfları önemsiyor, devrimin hem toplumsal hem coğrafi anlamda "aşağıdan" gelmesini öngörüyordu. Bu görüşlerini ancak ölümünden sonra yayınlanan *İtalya Tarihi Üzerine Politik ve Askerî Tezler* kitabında dile getirdi. Görüşleri Bakunin'i etkiledi.

İtalya'da bir devrimin mümkün olduğuna inanması, Pisacane'yi Fransızları bekleyen İtalyan sosyalistlerinden uzaklaştırdı; sosyalist olmadığı halde Mazzini'ye yakınlaştırdı. 1856'da Cenova'da buluşarak birlikte Sapri seferini planlamaya başladılar. Plana göre küçük bir grup Ponza'da karaya çıkacak ve ajitasyonla bir köylü ayaklanması başlatacaktı. Pisacane, 25 Haziran 1857'de yirmidört arkadaşıyla yola koyuldu. Ponza'da, 28 Haziran'da karaya çıktılar ve tamamen ıssız bir yerle karşılaştılar. İçerilere doğru ilerlerken ne kimse onları karşılamaya geldi ne de Napoli komitesinin bir ayaklanma girişimine dair belirtiler görüldü. Bourbon hükümeti Ponza olayından haberdardı. İsyancılar 29 Haziran sabahı Torraca'ya doğru yürüyüşe geçtiler ve çarpışmalar oldu. Pisacane, Nicotera, Falcone ve yüz kişi, düşmanı yararak Buonabitacolo'ya doğru uzaklaştılar. 2 Temmuz günü şafak sökerken, Ponza isyancıları, yoğun ateşle karşılaşıp darmadağın oldular, Cenovalı isyancılar ümitsizce direnmeye çalışıyorlardı. Pisacane, yaralandı ve intihar etti. Onu Falcone izledi. Ağır biçimde yaralı olan Nicotera ölüme terkedildi, daha sonra da hapse atıldı.

için bazı kararnameler çıkardı, ancak bir askerin Lombardiya deklerasyonunun bir temsilcişini öldürmesi üzerine 18-22 Mart büyük ayaklanması patlak verdi. Barikatlar kuruldu ve Mareşal Radeztky birlikleri ile Milano'yu terketti. Venedik'te 23 Mart'ta geçici hükümet, Daniela Manin başkanlığında cumhuriyeti ilan etti (San Marco Cumhuriyeti). Parma ve Modena dükaları ülkelerinden kaçtılar. Milanolular Piemonte kralı Carlo Alberto'ya bir heyet göndererek Avusturya'ya karşı savaşa çağırdılar. Cavour da *Il Risorgimento* gazetesinde onları destekliyordu. 24 Mart bildirisi ile Carlo Alberto da isyancıların yanında yer aldı ve 26 Mart'ta Avusturya'ya savaş açtı. Halklarının coşkulu baskısı altında, diğer İtalyan devletlerinin yöneticileri de asker göndermek zorunda kaldılar. Roma ve Papalık devletlerindeki gösteriler üzerine Papa'nın yolladığı askerler, Toskanalılar, Modena ve Parmalılar, Garibaldi'nin gönüllü Lombardiya birlikleri, Floransa grandükü Leopold ve hatta Napoli kralının kuvvetleri de Piemonte kuvvetlerine katıldılar. Mart ayında Carlo Alberto, Lombardiya ve Milano'yu işgal etti. Verona ve Mantova'ya çekilmiş olan Avusturya kuvvetlerinin başında Mareşal Radetzky bulunuyordu. Mantova ve Peschiara kuşatıldı. Ama kısa zamanda Carlo Alberto'nun elinde Piemonte birliklerinden başka birlik kalmamıştı.

Avusturya Devrimi'nde başarılı olan Viyana liberalleri, İtalyan Devrimi'ni desteklemek yerine, milliyetçi bir tavır alarak General Nugent yönetiminde bir yardım ordusunu yola çıkarmışlardı. Diplomasi aracını da kullandılar ve kısa sürede Papa XI. Pius'u ikna ettiler. Papa, Papalık Devletleri'ni yabancı müdahalesinden kurtarma dışında bir niyeti bulunmadığını ve Avusturya ile savaşma arzusunda olmadığını 29 Nisan'da açıklıyordu. Roma'da çıkan isyanlar karşısında da imparatora bir mektup yazarak İtalya'daki eyaletlerinden vazgeçmesini rica ediyordu.

Napoli'de liberal milletvekilleri ile Kral Ferdinando arasında anlaşmazlık çıkmış, kral parlamentoyu dağıtmıştı. Yine kanlı ayaklanmaların çıkması üzerine, 15 Mayıs'ta Piemonte ordusuna gönderdiği askerlerini geri çağırdı ve özgürlük taraftarlarını kılıçtan geçirdi.

Carlo Alberto, Verona üzerine yürümekte olan yardımcı Avusturya ordusunu 30 Mart'ta Goito'da durdurmuş ve askerleri tarafından savaş meydanında İtalya kralı ilan edilmişti. Mayıs başında Plaisance, Parma ve Modena, Piemonte ile birleşme kararı aldı. Lombardiya da, radikallerin cumhuriyet taleplerine rağmen, Piemonte Krallığı'na katılıyordu. Bütün Kuzey İtalya Savoy hanedanının etrafında birleşiyordu. 4 Temmuz'da Venedik Cumhuriyeti de Piemonte'ye katılma kararı aldı. Elindeki askerlerin azlığı ve düzenli bir ordu olmaması nedeniyle, Carlo Alberto, Goito zaferinden yeterince yararlanamamıştı. Toparlanan Radetzky'nin 120 bin askerine karşı 20 bin gönüllü (bunların içinde Garibaldi'nin gönüllüleri ve Mazzini de bulunuyordu) ve 30 bin askeri vardı. 24-25 Temmuz 1848'de Radetzky kesin bir zafer kazandı. Milano teslim olmak zorunda kaldı, Avusturya'ya karsı olan binlerce aile şehirden kaçtı. Lombardiya ve Venedik devleti toprakları tekrar Avusturya'ya geçti, sadece Venedik şehri kuşatılmış, ama ele geçirilememişti. 9 Ağustos'ta imzalanan anlaşmaya göre, birliklerin arasındaki sınır iki devlet arasındaki sınır oluyordu. Garibaldi ve Mazzini bir süre daha Avusturyalılarla savaşmayı sürdürdüler.

Roma Devrimi

Carlo Alberto'nun yenilgisi, bir anlamda monarşik hareketin de yenilmesi oluyor ve cumhuriyetçiler milli harekette önderlik iddialarında güçleniyorlardı. 13 Ağustos'ta Venedik'te Manin direktuvar iktidarı altında, tekrar cumhuriyeti ilan ediyordu. 29 Ağustos'ta halk Toskana grandükünü, iktidarı radikal parti başkanı Mantinelli'ye vermeye zorlamıştı. 6 Eylül'de Papa, hükümetin başına kont Pellegrino Rossi'yi getiriyordu. Rossi'nin Papa'nın otoritesi altında federasyon halinde toplanma politikası, cumhuriyetçilerin programı ile çatışıyordu ve 15 Kasım'da Rossi öldürülünce, Roma'da tekrar ayaklanmalar başladı. 25 Kasım'da Papa, Napoli Kralı'nın yanına Gaeta'ya kaçtı. Roma parlamentosu kendini dağıttı ve genel oylamayla kurucu meclis seçimine karar verildi. IX. Pius, Roma'da hazırlanan yeni seçimlere katılarak, herkesin aforoz edileceğini ilan etti. Bu davranışı, seçimleri radikallerin kazanmasını sağladı. 8 Şubat 1849'da toplanan meclis, Papa'nın tahttan indirilerek dünyevî iktidarının kaldırılmasına karar verdi. 9 Şubat'ta Roma Cumhuriyeti ilan edildi; Cumhuriyet Mazzini, Saffi ve Armellini'den oluşan bir triumvirlik (üçlü) tarafından yönetiliyordu. Laik bir idare kurulmuş, kilisenin malları dağıtılıyordu. Bir grup gönüllü ile Roma'ya gelen Garibaldi de, Roma meclisine milletvekili seçildi.

Roma Devrimi, Toskana'da geniş yankı uyandırdı. Montanelli Toskana hükümeti adına bir çağrı yaparak, Roma'da bütün İtalya adına seçilecek bir milli meclisin toplanmasını talep etti. Toscana grandükü ülkesini terk etmek zorunda kaldı, Mazzini Floransa'ya gitti. 18 Şubat 1849'da cumhuriyeti ilan eden bir geçici hükümet oluşturarak kurucu meclisi topladı.

Lombardiya ve Venedik'te yenilen devrim, orta İtalya'da Mazzini'nin idealine uygun olarak başarı göstermişti. Milli hareketin yönetimini yeniden ele geçirmek isteyen Carlo Alberto, milletvekillerinin de desteğini alarak ateşkesi bozdu ve Macaristan'daki ayaklanmadan yararlanarak 12 Mart 1849'da Avusturya ile savaşa girdi. 23 Mart'ta Novare'de yenildi, barış istedi ve oğlu II. Vittorio Emanuele lehine tahttan vazgeçti. Yapılan Milano Antlaşması ile Piemonte, 70 milyon liret savaş tazminatı ödemek zorundaydı. Yenilgi Brescia ve Cenova'da cumhuriyetçi isyanlara neden olduysa da, bunlar kısa sürede silah gücüyle bastırıldılar.

CARBONARIA

Özellikle 1814-1848 olayları döneminde filizlenen bu halkçı hareketin başlıca amacı, halkların bağımsızlığı ve özgürlüğüydü. Bu örgüt, hükümet biçimleri ve bunun yürütülmesine ilişkin konuları bir yana bırakarak, dikkatini yalnızca ezilen halkların sorunlarına yöneltti. Başlangıçta hareketi içinde cumhuriyetçilerin ve monarşi yanlılarının da yer aldığı anti-bonapartistler yaydılar. 18. yüzyıl sonunda Fransız Alplerinde ortaya çıkan bu hareketin siyasal programı, İsa'nın hayatından etkilenen ve kendilerine özgü ritüel ve simgelerle ortaya çıkan *charbonniers* (odun kömürcüleri) adındaki zanaatkâr derneğine de kaynaklık etmişti.

İtalyanlarla Fransızlar arasındaki inanç farklılıkları, Carbonaria'nın ortaya çıkışındaki egzotizmi daha da belirginleştirir. İtalya, Fransa'dan 40 yıl sonra bu bildirimde bulunmuş ve böylece onun edebi bir çevirisi olmaktan ileri geçememişti. Pietro Colletta ve kral Joachim'in sadık bir askeri olarak 1802'de Gray garnizonunda görev yaptığı sırada Carbonaria'ya yazılan Piemontell general Giuseppe Rossetti'nin güvenilir tanıklığına göre özellikle ast askeri kadrolar arasında Fransa'dan güney İtalya'ya doğru yayılan hareket, cumhuriyetçi eğilimlere sahip Napoléon karşıtı bir biçim aldı. Fikirlerinden ötürü 1799'da sürgüne gönderilenlerin, hem kendi aralarında, hem de Fransız ordusunda görevli olup bir süredir 1. Konsül'ün Sezarist politikasına karşı ajitasyon yürütmekte olan ve ordu içinde kıpırdanmalar başlatan Jakobenlerle ilişkiye girmeleri bu eğilimi güçlendirdi.

Bu gizli ilişkilerden, İtalyanlar arasında bağımsız milliyetçi bir karaktere sahip olan yeni dernekler doğdu. Formaliteler en aza indirildi, hedef kesinleştirildi. Bu dernekler uzun süre gizli kaldı. Büyük ihtimalle, güneyli mültecilerin Fransa'nın güneyindeki Cisalpina'dan atılması, özellikle orta İtalya ve yarımadanın geri kalan kısmında bu yeni örgütlenmenin iyice yerleşmesini sağladı. Floransa'daki barıştan sonra Puglie ve Abruzzi'de İtalyanların çoğalmasıyla doğru orantılı olarak daha da yayıldı. İngiliz yanlısı Bourbonlar bu gelişime yardım etseler de ikili oynamaya devam ediyorlardı. Carbonaria yanlılarıysa gerek onlara, gerekse masonlara karşı dikkatli olmak zorundaydılar.

Bu karıklıklar, ateşli yurtseverlik duyguları, bir yandan yenilik arayışlarını, öte yandan eskiye dönme isteğini yansıtan ve bir türlü düzene sokulamayan siyasal taleplerden İtalyan Carbonerlası doğdu. Bu örgütlenmenin, Fransız imparatorluğunun merkezi despotizmine karşı geliştirdiği cumhuriyetçi demokratik ya da liberal monarşik karakter, egemen güçlerin dini yok saymalarına bir tepki olarak, Katolik ya da en azından Hıristiyan bir yapıya sahipti. Özellikle küçük burjuvalar ve küçük din adamları gibi kendi topraklarına çok bağlı olan insanlar tarafından oluşturulduğu için de yurtsever ve halkçı bir topluluktu. Hayat ve sanat alanlarında da durum pek farklı değildi. Siyasal alanda mülkiyetçi ve özyönetim yanlısı ilkeleri bütün Napoléon imparatorluğunda görülmeye başlandı.

İtalyan Carbonarlası düşünceden çok eyleme dayanan bir birlikti. İngilizler ve Bourbonlar, imparatorluk Fransasını yıkma girişimlerinde bir "beşinci kol" olacağını düşündükleri Carbonaria'yı desteklediler ve böylece örgütün daha iyi sonuçlar almasını sağladılar. Özellikle 1810'dan sonra, İspanya ayaklanmasının da göaterdiği gibi, İtalya'daki bir ayaklanmanın, Fransız imparetorluğunun çöküşüne neden olacağını görerek bu desteği daha da artırdılar. Eski kralcı masonların yavaş yavaş örgütün bütün merkezlerine sızmalarıyla birlikte

Fransız Jakoben geleneğinin izinden giden bir yeraltı örgütü olan Carbonaria, İtalya'da cumhuriyetçi ve birlikçi ideolojinin başlıca kaynağı olmuştu. Daha çok İtalyan orta sınıflarından ve serbest meslek sahipleri arasından gelen aydınların yönettiği örgüt, komplocu ve seçkinci doğasının ürünü olarak alt sınıflardan, daha çok da yoksul köylülerden gelen muhalefet hareketi ile arasında bir mesafe bırakmayı tercih ediyordu. Bununla birlikte bu köylü eşkiyalar arasından yarı dinsel, hümanist fikirlere sahip kır entelektüelleri denebilecek bazı kesimler de Carbonaria çeteleri oluşturmuşlardı. Sıradan eşkiyalar köylü, çoban ya da eski askerler olmalarına rağmen 1816-17 arasında çetesi ile birlikte Carbonaria örgütüne katılan haydutlar arasında bulunan Geatano Meomartino (Vardarelli) eğerci, Decisi mezhebine katılmış olan Ciro Annicchiarico ise Jakoben görüşlere sahip bir köylü rahip idi. Doğal olarak kır zanaatkârları ya da aydınları, modern siyasal ideolojileri, okuma yazması olmayan çoban ya da yoksul köylülerden daha kolay kavrıyorlardı. Resimde 1820'deki ilk Carbonaria tutuklamalarında ele geçen şehirli aydınlar görülüyor.

İtalyan Carbonarlası, farkına varılmadan Fransızlar tarafından yönetilmeye başlandı. Kral Joachim bu duruma açıkça karşı çıktı. Kalabriya ve Abruzzi'deki Carbonarla örgütleri kapatıldı.

Bütün bu baskılar sonucu İtalyan Carbonarlası, tam bir eylem partisi haline dönüştü. Bu, sivil olmaktan çok askeri bir yapılanmaydı. Bu yeni yapılanmada hareketin öğretisi yeniden düzenlendi. Hiyerarşi ayrıntılandırıldı ve iki kademeden dokuz kademeye çıkartıldı. İşte bugün bize ulaşan, masonların dış biçimine benzeyen bu son statüdür. Kilise ise gerek masonları, gerekse Carbonarlaları yok saymaya devam ediyordu.

4 Nisan 1814'de Carbonarlalara karşı bir bildiri yayınlandı. Kral Joachim, Fransız masonlarıyla olduğu gibi İtalyan Carbonarlaları ile de bir anlaşmaya girmeye çalıştı. Örgütün ismini ve yapısını değiştirmeye ve başına geçmeye kalkıştı. Ama İngilizlerin ve Bourbonların bir anayasal belge ve krallığa özgürlük vaadleri, kralın başarı umutlarını yok etti. Örgütün içindeki cumhuriyetçi ve monarşik .partiler iyice kaynaşmıştı ve buna fırsat verilmedi.

Bu şekilde Carbonarla kardeşliğinin 3. ve son dönemine gelindi. Bourbonların işe karıştığı bu en ilginç dönemde örgütün tarihi, devletin tarihiyle içiçe geçmişti. 10 yıllık dönemdeki bütün kazanımları, baştaki amaçlarından farklı olarak, kendilerine mal etmeye ve kendi güvenliklerini gözetmeye başladılar. Karışıklık, 1820'deki büyük ihbarlara kadar sürdü. Monarşinin kurtulması için toplumun yönetimi ele geçirmesi gerekiyordu. Böylece bir anayasanın gerekliliği ortaya çıktı. Carbonarlaların bu siyasal programı, 1848'deki son darbeye kadar sürdü. Daha önce Napoli ve Sicilya'da meydana gelen siyasal ayaklanmalar İtalya'nın birleşmesinin öncüleri oldu.

1848 bunalımından sonra, Carbonarla, bütün sembolleri ve ritüelleri ile birlikte ortadan kayboldu. Bunun yerini Lombardia ve Venedik'teki genç yurtseverlerin, kendilerini feda edercesine başlattıkları savaş aldı.

Kuzey İtalya'daki Carbonarlalar hakkında bir şeyler söylemek gerekirse. İzlerine İtalyan krallığının son zamanlarından başlayarak, Milano ve Cenova'da rastlansa da bunlar aslında Filadelfi adlı gizli bir örgütün üyeleriydiler.

1821'deki askeri karışıklıklardan sonra İtalyan Carbonarlaları merkezlerini Napoli'den önce Cenova'ya, daha sonra da Londra'ya taşıdılar. 1830'a doğru ise yeniden Sebeto kıyılarına döndüler. Sonunda Filippo Buonarroti, Borso de' Carminati ve Carlo Bianco'nun çabalarıyla reformcu Carbonarla adıyla Paris'e yerleştiler. 1830'dan sonra, Korsika, Malta adası, Korfu ve Carbonarlaların tarihi boyunca ve 1848 öncesindeki siyasal hareketlerde hep önemli bir merkez olma özelliğini koruyan Sicilya, kayda değer aktif merkezler oldular. Her halükârda, Carbonarla hareketinde ortaya çıkan bu son gelişmeler fazlaca önem taşımıyordu. Mazzini, bu durumu çok doğru gözlemleyerek şöyle yorumlamıştı: "31 hareketleriyle, (Genç İtalya) ve eski adamlar arasındaki bağ koptu". Bu yüzden, bu tarihten sonra Carbonarlaların önemi azalır. Ama bu azalma, 1848'in, bu programın açtığı yoldan gerçekleştiğini görmezlikten gelinmesini gerektirmez.

Son olarak şunu da söylemek gerekiyor: Carbonarla olgusu, yerli bir hareket olmaktan çok, Avrupa'nın genel siyasal ikliminden kaynaklanan bir üründü. Viyana kongresinin etkisiyle Carbonarlalar, ihtiyaçları olan ışığı bulamadılar. Farklı toplumların herbirinde ayrı karakter taşıyan örgütler oluşturuldu. Bir Yunan, bir İspanyol, bir Portekiz, bir Polonya, bir Fransız Carbonarlasını tanımak için onların içine girip ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü aynı annenin çocukları olsalar da farklı karakterlere sahiptirler ve gerçek bir değerlendirme yapmak ancak böyle mümkün olabilir.

1848, halk hareketlerinden etkilenen bazı subayların örgütlediği ayaklanmalara da sahne oldu. İsyancılar, Volta'da olduğu gibi, çeşitli stratejik mevzileri ele geçirmeye çalıştılar ve sonuçta başarısızlığa uğradılar.

Sicilya'nın İşgali

Yarımadada Avusturya desteği ile eski rejim geri geliyordu. İki Sicilya Kralı II. Ferdinando, Sicilya'da liberallerle yaptığı anlaşmayı bozarak Sicilya'yı işgal etti ve 20 binden fazla liberali hapsetti. İki Sicilya Krallığı'nda mutlakiyet geri gelmişti (15 Mayıs 1849). Toskana'da nisanda anayasa yanlısı meşrutiyetçiler iktidarı ele geçirip grandük Leopold'u geri çağırdılar, ama grandük Floransa'ya kendisi ile birlikte 18 bin kişilik bir Avusturya ordusunu da getirerek, anayasayı ortadan kaldırdı.

Fransa'da Louis Napoléon, İtalya bağımsızlığına destek olmakla, Papa'yı ve ülkesindeki Katolikleri karşısına almıştı. İtalya'da ayaklanmanın ezilmesi üzerine oluşan muhalefeti yatıştırmak, Katolikler arasında gücünü artırmak istedi, Papa'ya destek olmak adına Roma'ya bir ordu göndererek şehri kuşattı. Garibaldi iki aylık kuşatmada şehri savundu. Kentin düşüşü kesinleşince, 3 bin kadar gönüllü kuvvetiyle bir çıkış hareketi düzenledi ve tarafsız San Marino Cumhuriyeti'ne sığındı. 30 Haziran 1849'da Roma şehri düştü ve Roma Cumhuriyeti sona erdi. 4 Temmuz'da Fransızlar Papalık hükümetini yeniden kurdular. Seçildiğinde coşku ile karşılanan IX. Pius, süreç içinde binlerce insanı hapse attı. İtalyan Birliği gerçekleşirse Papa'nın İtalya'daki 13 yüzyıllık egemenliği sona erecekti; bütün İtalya'nın kralın idaresine girmesini düşünemezdi. Bu nedenle İtalyan Birliği kuruluncaya kadar Piemonte ile Papalık arasında gizli bir savaş sürdü.

Novara yenilgisinden beri, Avusturya kuvvetlerince kuşatılmış olan Venedik açlık, kolera ve Avusturya kuvvetlerinin topa tutması sonucunda beş ay sonra teslim oldu (22 Ağustos 1849). San Marco Cumhuriyeti de son bulmuştu.

İtalyan Birliği

1848 Devrimleri sonucunda, İtalya'da Piemonte Krallığı dışında, Avusturya etkisindeki hükümdarlar ve Lombardiya'da, Venedik'te doğrudan Avusturya kuvvetleri yine egemen oldular. Bunlara ek olarak Roma'da da Fransızlar vardı.

Lombardiya ve Venedik Krallığı'nda 1857'ye kadar Mareşal Radetzky diktatör olarak kaldı. Ağır bir sansür uygulanıyordu. Basın suçlarına ölüm cezası getirilmişti. Birçok kişi ülkelerini terk ederek göç etti. Parma, Modena dükalıklarında, Papalık Devletleri'nde, Toscana'da Avusturya kuvvetleri baskıcı rejimleri 1855'e kadar desteklediler. Avusturya garnizonları Papalık Devletleri'nde terörlerini harp divanlarına dayandırdılar. Sadece Bologna eyaletinde birkaç yılda ikiyüz kişi kurşuna dizildi. Napoli Kralı II. Ferdinando polis rejimini, İsviçreli paralı askerlerle yürütüyordu.

Garibaldi'nin son seferi. Roma'nın kurtarılması için 1867'de düzenlediği seferden sonra, Garibaldi birliğinin kurulmasına onca katkıda bulunduğu devlet tarafından hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra son bir sefer için yine gönüllüler toplayan Garibaldi, 1870-71 kışında Dijon'da Prusya'ya karşı Fransız Cumhuriyeti safında savaştı ve kendisinden beklenen askeri başarıları gösterdi. Daha sonra 1871'de Bordeaux'da toplanan Fransız Ulusal Meclisi'ne seçildi.

Piemonte Krallığı'nda yeni Kral II. Vittorio Emanuele anayasaya bağlı krallığını sürdürerek İtalya'nın bağımsızlığı ve birliğinin tek umudu olmuştu. İtalyan Birliği'nin mimarı ve tam bir 19. yüzyıl liberali olan Cavour, 1850'de Azeglio hükümetinde tarım, sanayi ve ticaret bakanı oldu. 19 Nisan 1851'de maliye bakanlığına getirildi. Merkez sağ ve merkez solun anlaşmasını sağlayarak, 1852'de başbakan olmayı başardı. Hedefi olan İtalyan Birliği'ni sağlamanın, diğer ülkelerin yardımları ile başarılabileceğini düşünüyor, dış ilişkilere önem veriyordu. Piemonte Krallığı'nın, İtalyan Birliği'nde oynayacağı önderlik rolünün gereği olarak, ekonomik açıdan güçlenmesi gerekmekteydi. Ticaretin gelişmesi için diğer Avrupa devletleriyle serbest ticaret antlaşmaları imzaladı, yatırımların artması yolunda çabalara girdi. Tarım ve maliyede reformlar yaptı. Orduyu yeniden düzenledi. Demiryollarının ve tersanelerin yapımına ağırlık verdi. Katoliklerin İtalya Birliği'ni engelleyici tutumlarına karşı Kilise'nin gücünü zayıflattı, hukukî ayrıcalıklarını kaldırdı, birçok manastırı kapattı, cizvitleri ülkeden uzaklaştırdı, (bu çabaları sonucunda Papa tarafından aforoz edildi). Maliye ve dış politikayı doğrudan kendisi yönetiyordu. Ekonomide uyguladığı liberal siyaset ile önemli başarılar sağlıyor, tutucu bir kralcı olmasına rağmen, gerçekçi politikasıyla İtalya'daki muhalefeti kendi yanına çekmeyi beceriyordu. Onun bu siyaseti, birçok 1848 devrimcisini çevresinde toplamış, Savoie hanedanı önderliğinde mücadeleye ikna etmişti.

Gerçek bir cumhuriyetçi olan Mazzini, Kont Cavour'un tutucu siyasetine karşıydı. Ancak 1848-49 ayaklanmalarında, cumhuriyetçilerin başarısızlığı nedeniyle güç kaybetmişti. Önayak olduğu 1852 Mantova, 1853 Milano ve 1857 Cenova ayaklanmaları, başarısızlıkla sonuçlandı. 1854'te kaçtığı Amerika'dan dönen Garibaldi de, Mazzini'den ayrılmış ve Daniel Manin gibi Piemonte Krallığı yanında yer almıştı. Cavour, Piskopos Gioberti'nin de desteğini sağlamıştı.

Fransa-Piemonte İttifakı

Piemonte Krallığı, Avusturya ile tek başına baş edemeyeceğinden, Cavour, İtalya yarımadasının bağımsız mücadelesinde Avrupa ülkelerinin, özellikle de İngiltere ve Fransa'nın desteğine ihtiyaç duyuyordu. Kırım Savaşı'nı uygun bir fırsat olarak değerlendiren Cavour, hükümetin ve Kral II. Vittorio Emanuele'in başta karşı çıkmalarına rağmen, Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu yanında savaşa girme kararı aldırdı. Mart 1855'te 15 bin kişilik bir kuvveti Kırım'a gönderdi. Rusya'nın yenilgisi üzerine düzenlenen Paris Kongresi'ne (1856) Piemonte temsilcisi olarak Kont Cavour da katıldı. Böylece Piemonte Krallığı, Avrupa'daki büyük devletler arasında yerini almış oluyordu. Bu fırsatı değerlendirerek, İtalyan ulusal sorununa Avrupa devletlerinin dikkatini çekme amacı da başarılı olmuş, Avusturya dışında diğer ülkelerin sempatilerini kazanmıştı.

Fransa Kralı III. Napoléon'un İtalya'ya özel bir sempatisi vardı. Gençliğinde İtalya'da bulunmuş, hatta *Carbonaria* Derneği üyesi olmuştu. Avusturya'ya karşı düşmanlığının da, İtalya'ya yardım etmesinde payı oldu. İtalya için bir şeyler yapma kararında olduğunu açıklamıştı. Fakat İtalya'nın beklediği desteğin somutlaşması, III. Napoléon'un harekete geçmekte gecikmesine kızan fanatik bir milliyetçi, Felice Orsini'nin 14 Ocak 1854'te imparatora düzenlediği suikasttan sonra oldu. Operaya giderken arabasına attığı üç bomba, imparator ve eşine zarar vermedi, ama çevrede birkaç kişi öldü. Yakalanıp idama mahkûm olan Orsini, III. Napoléon'a iki mektup yazdı. Mektuplarda III. Napoléon'dan vatanını kurtarmasını diliyordu. Bu mektuplardan çok etkilenen III. Napoléon, mektupları Fransa'da *Moniteur* gazetesinde yayınlattı ve Cavour'a gönderdi. Mektupların İtalyan basınında da çıkması, bütün İtalya'da geniş yankılar uyandırmasının yanısıra, III. Napoléon'un İtalya'dan yana tavrını da gösteriyordu. 20 Temmuz 1858'de III. Napoléon ve Kont Cavour, Plombieres kaplıcalarında gizlice buluştular. Bu buluşmada İtalya'nın Avusturya'dan kurtarılması kararlaştırıldı. Fransa ve Piemonte krallıkları Avusturya ile savaşacaktı, ama ilk saldıranın Avusturya olması sağlanacaktı. Bu, diğer Avrupa ülkeleri karşısında Avusturya'yı saldırgan, İtalya'nın mücadelesini haklı bir savunma olarak gösterecekti. Kurulacak İtalya Birliği'nde dört devlet bulunacaktı: Lombardiya ve Venedik'in Piemonte'ye katılmasıyla bir Kuzey İtalya Krallığı, Papalık Devletleri, İki Sicilya Krallığı ve diğer devletlerin birleşmesi ile kurulacak bir Orta İtalya devleti. Bu dört devlet Papa başkanlığında bir konfederasyon oluşturacaktı. Fransa da İtalya'ya yardımları karşılığında Nice ve Savoy'u istiyordu. Ayrıca II. Vittorio Emanuele'nin kızı Napoléon ailesinden bir prensle

İtalya'nın birliği kurulur kurulmaz Garibaldi kendisini muhalefette buldu. Krallığın kurulmasını sağlayan gönüllülere kötü davranıldığı için kralı eleştiriyor; parlamentoda Cavour'a karşı çıkıyordu. Ülke dışında popülerliği arttıkça, ülke içinde giderek derinleşen bir politik yalnızlığa sürükleniyordu.

7 İtalyan Birliği

evlendirilecekti. Ocak 1859'da Piemonte ile Fransa arasında ittifak imzalandı.

İttifakın imzalanması üzerine Piemonte'de seferberlik başlamış, sınıra asker toplanıyordu. Avusturya da Lombardiya ve Venedik'e asker yığmaktaydı. İngiltere Avusturya'ya karşı olmakla birlikte, Fransa'nın etkisinde bütünleşmiş bir İtalya fikrinden rahatsız oluyor, kamuoyu ise İtalya'nın davasını coşkuyla destekliyordu. Bu nedenle çekimser kalmayı yeğledi. Prusya, Avusturya ile rekabet halinde olmasına rağmen Germen Konfederasyonu üyesiydi ve kendi kamuoyunu karşısına alamazdı. Rusya son zamanlarda Fransa ile yakınlaşmıştı, ama o da temkinliydi. Çözüm olarak, büyük devletler savaş ihtimali karşısında bir konferans toplamak istediler. Avusturya, çağrıya Piemonte Krallığı'nın derhal ordusunu silahsızlandırmasını isteyen bir ültimatom ile cevap verdi. Cavour ültimatomu reddetti ve 26 Nisan 1859'da Avusturya'ya savaş ilan etti. Avusturyalılar sınırı aşarak Piemonte topraklarına girdiler. Kendisinden küçük bir ülkeye savaş açması, Avrupa'da Avusturya aleyhine hava yarattı. Fransa da Avusturya'ya savaş ilan etti. Fransız generali Canrobert, Alpleri geçerken III. Napoléon Cenova'ya çıkartma yapıyordu.

Fransa İle Savaş

4 Haziran'da Magenta'da ve 24 Haziran'da Solferino'da iki önemli muharebe oldu. Çarpışmalarda iki taraf da ağır kayıplar verdi. Germen Konfederasyonu'ndan yardım gelmemesi üzerine, yenilen Franz Joseph barış istedi. Lombardiya Avusturyalılardan kurtarılmış, Venedik üzerine yürünüyordu. 8 Temmuz 1859'da Franz Joseph'in talebi üzerine, III. Napoléon, II. Vittorio Emanuele'ye danışmadan Villafranca'da ateşkes imzaladı. Anlaşmaya göre, sadece Lombardiya, Piemonte Krallığı'na veriliyor, Venedik Avusturya'da kalıyordu. III. Napoléon'un bu ateşkesi kabul etmesinin ardında çeşitli nedenler vardı. Germen Konfederasyonu Avusturya'nın yenilgisinden rahatsız olmuş ve Prusya savaş hazırlıklarına başlamıştı. İtalya'da ayaklanmalar başlamış ve Papa yerine Piemonte önderliğinde bir birleşme doğrultusunda eğilimler güç kazanmıştı. Bu da Katolikler arasında tepki yaratıyordu. İtalya'da bir halk hareketi başlıyor ve bunun engellenmesi gerekiyordu.

III. Napoléon'un imzaladığı ateşkes ve Zürich Antlaşması (10 Kasım 1859), İtalya'da tepki ile karşılandı. Daha savaş ilan edildiğinde Toskana'da Cavour'un örgütlediği bir ayaklanma ile grandük Leopold kaçmıştı, geçici bir hükümet Piemonte'ye katılma hazırlıkları yapmaktaydı. Parma ve Modena'da geçici hükümetler Piemonte'ye katılma kararı alıyorlardı. Papalık Devletleri'nde, Floransa'da ve Romagne'de ayaklanmalar çıkmıştı. Zürich Antlaşması imzalandığında, bütün bu devletler Savoy hanedanı etrafında birleşmek istiyorlardı.

Villafranca ateşkesinin sonuçları, Cavour'un İtalya'da elde ettiği kazanımları yok ediyordu. Cavour, II. Vittorio Emanuele'den Avusturya ile savaşı yalnız sürdürmesini istedi, kral kabul etmeyince başbakanlıktan istifa ederek (10 Temmuz 1859) millî İtalyan derneklerinin de yardımıyla ayaklanmalara önayak oldu. Ocak 1860'da yeniden başbakan olduğunda, III.

19. yüzyılda kralların çoğu yönetimi fiilen elinde tutan devlet adamlarının kendi üzerlerindeki etkisinden rahatsız oluyor, bu etkiyi sınırlamaya çalışıyorlardı. II. Vittorio Emanuele de bu kurala bir istisna değildi. Zaman zaman Garibaldi'den başbakanı Cavour'a karşı bir denge unsuru olarak yararlanmıştı. O kadar ki, Garibaldi birlikte Napoli'ye girmelerini önceleyen aylarda, II. Vittorio Emanuele'ye, ondan başbakanını azletmesini isteyen bir mektup yazabilmişti.

Napoléon önerilerini kabul etmek zorundaydı. Piemonte'nin İtalya Birliği amacı uğruna Lombardiya savaşında 20 bin Fransız'ın ölümüne sebep olan III. Napoléon, şimdi Piemonte Krallığı'na savaş açamazdı. Anlaşılan çözüm, bütün Orta İtalya, Nice ve Savoy'da halk oylamasına gitmek ve halkın kendi seçeceği yönetime saygı göstermekti. Mart ve Nisan 1860'da halk oylamasıyla Nice ve Savoy Fransa'ya, Parma, Modena, Toskana ve Papalık Devletleri'nden Romagna Piemonte'ye katıldılar. Bu, hangi devlete katılacaklarına kendi iradeleriyle halkların karar verdiği ilk örnek oluyordu. Bununla beraber Cavour, oylamaya rağmen Nice ve Savoy'un Fransa'ya verilmesi üzerine epey tepki çekti. Savaş öncesinde Piemonte ordusu başkomutanlığına getirilen ve 1858'de kurduğu özel bir birlikle Avusturya savaşında önemli başarılar kazanan, kuzey İtalya'yı Avusturyalılardan temizleyen Garibaldi. Nice doğumlu olması nedeniyle Cavour'u hiç affetmemiş ve ilişkileri bozulmuştu.

Sicilya Ayaklanması

Nisan 1860'ta Sicilya'da köylü ayaklanması başlamış, ama II. Francesco kanlı biçimde ayaklanmayı bastırmıştı. Garibaldi, bin kişilik kırmızı gömlekliler denilen özel gönüllüler birliği ile Sicilya'ya yardıma gitti. Fakat daha önce bir hata yaparak, nisan ayında, Fransız kuvvetlerinin Roma'dan çekilmeye başlamaları üzerine Toskana'nın güneyinden Papalık Devletleri üzerine yürümüştü. Papalığa doğrudan bir tehdit oluşturması üzerine III. Napoléon, kuvvetlerini çekmekten vazgeçmiş, Garibaldi'nin Papalık Devletleri'ni kurtarma eylemini önlemiş ve Fransızlar bir süre daha Roma'da kalmışlardı.

Garibaldi biraz gecikmiş olarak Sicilya'ya çıktı. Halkın desteği ile 27 Mayıs 1860'da Palermo'yu aldı. Bütün İtalya'da Garibaldi'ye yardım komiteleri kurulmuştu. Kısa sürede 21 bin kişi kuvvetlerine katıldı. Adanın tamamı Garibaldi'nin denetimindeydi. Temmuz ayında Messina

Boğazı'nı geçmesi ile İki Sicilya Krallığı tehlikeye girmişti. İtalya yarımadasına çıktığında, kuvvetlerine 50 bin kişi daha katıldı. Büyük devletler İki Sicilya Krallığı'nın Piemonte'ye bağlanmasına karşıydılar, ama İtalya'ya dışardan müdahale etmeme tavrı, İngiltere ve Fransa tarafından daha önce benimsendiği için gelişmelere seyirci kaldılar. Ağustos ayında Garibaldi Napoli üzerine yürüdü, ardından da Roma üzerine gitmek kararındaydı. Garibaldi'ye Mazzini'nin de katılması ile cumhuriyetçi eğilimlerden endişelenen Cavour ondan önce davranmak niyetindeydi. Cumhuriyetçi yönetimin yaygınlaşmasını önlemek için güneye inmesi, ancak daha önce yolu üzerindeki Papalık Devletleri'ni Birliğe katması gerekiyordu. Fransız birliklerinin Umbria'da İtalyan halkına baskı yaptıkları iddiası ile Piemonte kuvvetleri Papalık Devletleri'nden Umbria ve Marche'ye giriyor, Prusya ve Ancona'yı ele geçiriyordu.

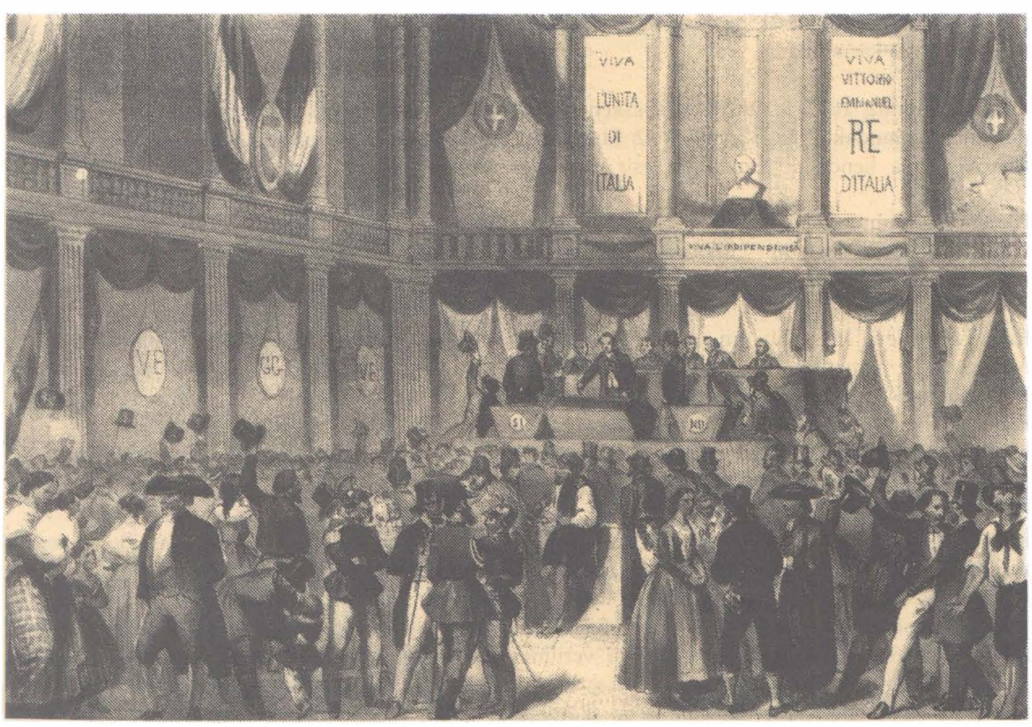
Garibaldi de 6 Eylül'de Napoli'yi almış, Kral II. Francesco kaçıp Gaeta'ya sığınmış ve geçici hükûmet kurulmuştu. Cavour, Napoli yakınlarına ulaştığında, Garibaldi ile çarpışma noktasına geldilerse de, sonunda Garibaldi uzlaşmayı yeğledi. 15 Ekim'de Piemonte birlikleri Napoli'ye girdi, 21 Ekim'de ise halk oyuna gidildi ve büyük çoğunlukla, İki Sicilya Krallığı Piemonte Krallığı'na katıldı. Ardından Umbria ve Marche'deki halk oylamalarıyla da, İtalyan Birliği büyük ölçüde gerçekleşiyordu. İngiltere hükûmeti, kendi çıkarını en iyi İtalyan halkının belirlediğini açıklayarak yabancı müdahalelere karşı tavrını bir kere daha ortaya koydu.

Birleşik Krallık

Garibaldi'nin de desteği ile, II. Vittorio Emanuele İtalya Kralı olarak Napoli'ye girdi. 27 Ocak 1861'de Millî Parlamento'nun oluşturulması için bağlı bütün devletlerde temsilci seçimleri yapıldı. Mazzini'nin cumhuriyetçi taraftarları 443 milletvekilliğinden ancak 80'ini alabiliyorlardı. İlk parlamento 18 Şubat 1861'de Torino'da toplandı ve II. Vittorio Emanuele İtalya Kralı olarak kabul edildi. Kuzey ve güneyin birleşmesi ile oluşan krallığın başkentinin Roma olmasına ilkece karar verilmişti. Artık İtalya, Avusturya işgalindeki Venedik ve Fransa işgalindeki Roma dışında bütünleşmiş bir krallıktı.

İtalyan Birliği'nin mimarı Cavour amacına ulaştıktan sonra, 6 Haziran 1861'de Torino'da öldü. Birliğin kurulmasında önemli katkıları olan Mazzini ve Garibaldi, sonraki yıllarda Roma ve Venedik'in katılması yolunda mücadele verdiler. Parlamento üyesi olan Garibaldi, Cavour ile çatışmış ve Roma'yı kurtarmayı aklına koymuştu. 1862'de *Kurtuluş Derneği*'nin başına geçti. Cavour'un ölümü üzerine başbakan olan Rattazzi hükümetinin Fransa ile ilişkilerinin bozulmasını istemeyerek, karşı çıkmasına rağmen, harekete geçti, önce Trentino'yu ele geçirmeye çalıştı (Mayıs 1862), başaramayınca Sicilya'ya giderek Calabria'ya çıkartma yaptı (Ağustos 1862), ancak Aspromonte'de krallık kuvvetlerine yenilip yaralı olarak esir düştü. Bir süre sonra affedildi, milletvekilliğinden ayrılarak Mazzini ile çalışmaya başladı. Mazzini Messina'dan milletvekili seçilmesine rağmen, seçim sonuçları sürekli iptal edildiğinden milletvekili olamadı. Mazzini 1862'de Başbakan Rattazzi ile anlaşarak Venedik'te, daha sonra da 1863'te Başbakan Minghetti ile anlaşarak Papalık topraklarında birer ayaklanma örgütledi, ancak başarılı olamadı. Sürekli, İtalyan monarşisine karşı mücadelesini sürdürdü.

İtalya Krallığı, Cavour kadar ustaca olmasa da, Venedik ve Roma sorunlarına çözüm

Napoli'de plebisit: Kraliyetlerin plebisitlerden nasıl yararlanabileceğini, kendi diktatörlüğünü bir plebisit aracılığıyla kuran III. Napoléon öğretmişti. III. Napoléon'un yakın dost ve müttefikleri Cavour ve II. Vittorio Emanuele, İtalya'da sık sık bu yöntemden yararlandılar. Nice'in Fransa'ya terki bir plebisitle gerçekleştirilmişti. Ama plebisit asıl Sicilya ve Napoli'nin İtalya Krallığı'na ilhakında yararlı oldu. Cumhuriyetçi ajitasyonun yaygınlaşmasından ürken Cavor'un ilan ettiği plebisit, nüfusun yaklaşık yüzde 80'inin okuma yazma bilmediği Sicilya'da, resimde görülenin tersine, büyük toprak sahiplerinin sıkı gözetiminde yapıldı.

Napoléon 1804'te kendi imparatorluğunu ilan ettikten sonra açıkça bir hanedan kurmaya girişti. Kurdurduğu krallık ve cumhuriyetlerin başına kendi akrabalarını ve savaş arkadaşlarını getirdi. Solda, önce Napoli Kralı, sonra İspanya Kralı olan Napoléon'un kardeşi Joseph Bonaparte. Ortada, Joseph Bonaparte'tan sonra Napoli Kralı ilan edilen Napoléon'un efsanevi generali Joachim Murat. Napoléon'un yenileceği anlaşılınca, Murat, müttefiklerle bağımsız bir antlaşma yapmayı denedi. Ancak Napoléon, Elbe Adası'ndan kaçıp Waterloo'da sona erecek yüz günlük seferini başlatınca, oldukça duygusal ve fevrî bir kişiliğe sahip olan Murat ona katıldı. Waterloo'dan sonra Napoli'ye dönüp, bir ayaklanma örgütlenmeyi denediyse de, yakalanarak kurşuna dizildi. Sağda, Napoléon'un İtalya Kralı ilan edilen manevî evladı Eugène de Beauharnais. Beauharnais Napoléon'u terketmeye uzun süre direndiyse de, sonunda 1814'te Avusturyalılarla bağımsız bir anlatlaşma yapmak zorunda kaldı.

bulabilmek için uluslararası ilişkileri ve olanakları değerlendiriyordu. Eylül 1864'te III. Napoléon ile ilişkileri yumuşatma amacıyla, başkent Floransa'ya nakledildi. Papalık topraklarına saygı gösterileceği teminatı karşılığında III. Napoléon askerlerini Roma'dan geri çekme kararı aldı. Venedik sorununda ilk fırsat Avusturya ile Prusya'nın arasının açılması ile çıktı. Avusturya'ya karşı savaşa gireceği anlaşılan Bismarck ile Nisan 1866'da Berlin'de bir ittifak yapıldı. Bu ittifakta İtalya'nın Prusya yanında savaşması karşılığında, Avusturya'dan Venedik'i alması kararlaştırıldı. Prusya'nın Avusturya'yı yenmesi ile sonuçlanan savaşta (Garibaldi de gönüllüler ordusuyla katılmıştı), İtalya başarı kazanamamıştı, ama 23 Ağustos 1866'da Prag'da imzalanan anlaşma sonucunda Avusturya Venedik'ten çekiliyor ve Venedik Ekim 1866'da yapılan halk oylamasıyla İtalya Krallığı'na katılıyordu.

Artık gündemde Roma sorunu vardı. Yurtseverler Roma'nın İtalya'ya katılması için yeniden mücadeleyi canlandırmışlardı (1867 Paroli tepelerinde Cairoli kardeşlerin ayaklanması). Garibaldi'nin 24 Eylül 1867'deki ilk teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı ve kendisi tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra, 23 Ekim 1867'de tekrar Papalık topraklarına girdi. 29 Ekim'de Monterotondo kalesini ele geçirdi. III. Napoléon Roma'ya tekrar Fransız kuvvetleri gönderdi. 3 Kasım'da Mentana'da Fransız kuvvetlerine yenilen Garibaldi, kendi adası Caprera'ya çekilmek zorunda kaldı.

Roma, üç sene sonra Papa IX. Pius'un koruyucusu III. Napoléon'un tahtını kaybetmesi ve imparatorluğun yıkılması ile İtalya'ya katılacaktı. 1870 yılında Fransa ile Prusya savaşı, Fransa'nın Papalık Devletleri'ndeki kuvvetlerini çekmesine neden olmuştu. 1 Eylül 1870'de III. Napoléon'un Prusya'ya esir düşmesi üzerine, Papa korumasız kalmıştı. İtalya Krallığı, önce IX. Pius ile anlaşma yoluna gittiyse de, Papa'nın direnmesi sonucu, 20 Eylül 1870'de İtalya Krallık kuvvetleri Roma'yı işgal ettiler. 21 Eylül'de Papa işgale razı olmakla, dünyevî egemenliğinin de yıkılmasını kabul etmiş oluyordu. Kendisine karşı savaşanları aforoz etmekten başka elinden bir şey gelmiyordu. Böylece İtalya Birliği, Trieste ve Trentino dışında tamamlanmıştı. (Bu iki küçük toprak parçasının Avusturya'da kalmasını İtalyan yurtseverleri kabul edememişlerdi. 1915'te Avusturya ve Alman ittifakına karşı savaşa girmeleriyle, bu toprakları da kazandılar.)

Roma, Temmuz 1871'de İtalya'nın başkenti ilan edildi. Sonraki yıllarda Papalık'la ilişkileri düzeltme yolundaki bütün çabalar (2 Mayıs 1871'de çıkarılan Garantiler Yasası) sonuçsuz kalacak, Papa kendisini Vatikan'da esir olarak kabul edecekti.

Papalık sorununun kesin çözümü, 1929'da Mussolini ile Papa XI. Pius'un Laterano Antlaşması'nda, Papalığın Vatikan'da 44 hektarlık, bağımsız bir devlet olması üzerinde uzlaşmaları ile olmuştur.

İtalya 1861'den, Mussolini'nin faşist diktatörlüğüne kadar, 1848 Piemonte Krallığı'nın liberal Anayasası ile yönetildi. İtalyan Birliği'nin oluşması sürecinde oldukça etkin olan Mazzini ve Garibaldi'nin tarihsel rolleri de tamamlanmıştı. Cumhuriyetçilerin önderi Mazzini 1870 yılında Fransa-Almanya savaşı öncesinde tutuklanmış, Gaeto'da bir süre hapsedilmişti. Serbest bırakıldıktan sonra, İsviçre'de *Roma de popolo* (Halkın Roması) adlı gazeteyi çıkarmış, 1872'de takma bir adla Piza'ya dönmüş ve orada küskün ölmüştü.

Halk önderi Garibaldi ise, 1870'de Fransa'ya giderek III. Cumhuriyet için çalışmış, Bordeaux meclisine temsilci seçilmesine rağmen çalışmalara katılmayıp ülkesine dönmüş ve 1875'te Roma milletvekili seçilmişti. 1882'de, ölümüne kadar son yıllarını Caprera adasında geçirmişti. Yaşamı boyunca diğer halkların ulusal bağımsızlık hareketlerini destekleyen Garibaldi'nin adı İspanyol İç Savaşı'nda gönüllü taburlara verilmiş, İtalyan ve Alman faşizmine karşı savaşan partizanlar onun adını almışlardı. Ama tarihin garip bir cilvesi, Mussolini'nin kara gömleklileri de, onun kızıl gömleklilerinin mirasçısı olduklarını iddia etmişlerdi.

Risorgimento Sürecinde İtalya'da Sosyalist Düşünce

İtalya'da diğer ülkelerden farklı olarak, özgün bir sosyalist kuramcı yetişmemiştir. İtalyan sosyalistleri, sosyalist öğretiyi genellikle öteki Avrupa ülkelerinden yapısal olarak önemli farklılıklar gösteren İtalya'nın özgün koşullarına uygulamakta yetersiz kalmışlardı. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle, İtalya'da sanayinin gelişme düzeyi, diğer Avrupa ülkelerinden oldukça geri ve dağılımı eşitsizdi. Kuzey İtalya'da sanayi görece daha gelişkindi, güney İtalya ise, toplumsal yaşamda feodalizmin izlerini taşıdığı bir tarım toplumuydu. 1894'te Engels'in İtalyan sosyalist önderlerden Filippo Turati'ye yazdığı mektupta söylediği gibi İtalya, sadece kapitalizmden değil, kapitalizmin yokluğundan da zarar gören Avrupa ülkelerinden biriydi. 1861'deki ilk genel sayımda 8 milyon toprak işçisine karşı 3 milyon sanayi işçisi ve zanaatkâr vardı. Kırsal kesim, nüfusun yüzde 80'ini oluşturuyor, okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 74'e ulaşıyordu. İşçi sınıfının nicel gücünün az ve dağınık olmasının yanısıra, sınıf bilincinin gelişmesi de, mücadele geleneğinin eksikliği nedeniyle yetersizdi. 19. yüzyılda İtalya topraklarında yoğun biçimde yaşanan ayaklanmalar, ulusal bağımsızlık temelinden kaynaklanıyordu. Yurtseverlik propagandalarından zanaatkârlar ve küçük üreticiler etkilenmekte. köylüler ise bunlara tamamen ilgisiz kalmaktaydı.

İtalyan sosyalizminin başlangıcında, Fransız Aydınlanma dönemi düşünürleri ve Fransız Devrimi'nin Jakoben kanadı etkin olmuştu. Reformist İtalyan aydınları, öncelikle ekonomik ve toplumsal sorunlara eğilmişler, üretimin arttırılması için feodal engellerin kaldırılmasını savunmuşlar, halka paternalist (babaca) bir ilgiyle yaklaşmışlar, doğal hukuk anlayışı içinde (hayırsever) bir toplumsal eşitlik kavramını benimsemişlerdi. İtalyan bağımsızlığının ve birliğinin oluşması sürecinde, sosyalistler, siyasal bağımsızlığın elde edilmesi mücadelesini işçi sınıfının mücadelesinin önüne koymuşlardır.

1848 İtalya'sında ortaya çıkmış olan çeşitli siyasal kimliklerin Napoli'de çıkan L'Arcchino gazetesinde alaycı bir biçimde resmedilişi. Yukardan sırayla, Sosyalist, Hümanist, Komünist, Anarşist, İsyancı, Cumhuriyetçi tipler. Avrupa'da "halkların baharı" sonrasında geliştirilen bütün devrimci ve politik arayışlar, İtalya'da da yankısını buldu. Ancak işçi sınıfının yeni gelişmekte olması, İtalya'nın barındırdığı kültürel çoğulluk, bunlardan herhangi birinin geniş bir kitlesel harekete dönüşmesi imkânını sınırlıyordu.

Mazzini

Böyle bir ortamda Mazzini'nin etkisi ağır basmıştır. Mazzini, kendi döneminde birçok kişi tarafından sosyalist ve anarşistlere oldukça yakın bir devrim önderi olarak görülürdü. Sosyalistlerle onu bağlayan ortak öge, Mazzini'nin siyasetindeki "örgüt" kavramında yatmaktaydı. Ancak sosyalistlerde, işçi sınıfının tarihsel rolünü oynamakta "örgüt" bir araç olarak görülürken, Mazzini'nin "örgüt" kavramı sınıf ayrılıklarının üstünde bir millî birlik kavramı ile bağıntılıydı ve *Komünist Manifesto*'nun sınıf mücadelesini ortaya koymasından sonra sosyalizme şiddetle düşman olmuştu. Marx, Haziran 1871'de Mazzini hakkında "Mazzini'nin işçi hareketi ile her zaman savaşmış bulunduğu gerçeği, gerektiği kadar geniş bir biçimde bilinmez" demekteydi. Yine de, Mazzini arkadaşı Sismondi'nin fikirlerinden etkilenerek işçi sınıfına bir sempati duyuyordu. Bu sınıfın içinde yaşadığı koşulları eleştiriyor ve kooperatif üretimin geliştirilmesini öneriyordu, ama özünde düşündüğü bir tür devlet kapitalizmiydi.

Mazzini İtalyan Birliği'nin kurulmasından sonra, yardım dernekleri ve meslek örgütleri kurma yolunda girişimlerde bulunmuştu. 28 Eylül 1864'te Londra'da toplanan *Uluslararası İşçi Birliği*'ne *(I. Enternasyonal)* Mazzini'nin yandaşları *İtalyan İşçi Birlikleri* adına katılmışlardı. Marx. *I. Enternasyonal*'de işçi sınıfının siyasal özerkliği ve sınıf mücadelesi tezlerinin karşısındaki, Mazzini taraftarlarının, burjuva demokrat tavırları ile de mücadele etmişti.

Bakunin

12 yıl Napoli'de yaşayan Bakunin de İtalya'da etkili olmuştur. Özellikle köylülüğün devrimci potansiyeli üzerinde duran Bakunin'e göre, köylüler "içgüdüsel olarak sosyalist"ti. Köylülüğün, özellikle de koyu Katolik, topraksız fakir köylülerin anarşizme kayması, fanatik tanrıtanımaz olmaları (bir uçtan ötekine savrulmaları) fazla şaşırtıcı değildi. Bakunin, Mazzini'nin eskimiş cumhuriyetçiliği ile yetinmeyen radikal aydınları da çevresinde toparlamıştır. Etkisini arttırmak için, mason dernekleri modelinden yararlandığı gizli *Uluslararası Kardeşlik Derneği*'ni kurdu. İtalyan Birliği'nin ilk kuruluş yıllarında, merkeziyetçiliğe karşı ortaya çıkan bölgesel tepkileri değerlendirdi. Eylül 1868'de kurduğu *Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı* örgütünü *Enternasyonal*'in İtalya şubesi olarak kabul ettirmeyi başarınca, önemli bir adım atmış oldu. Bakunin'in Mazzini ile sürekli polemikleri, çeşitli yayın organlarında yeraldı. Mazzini'nin dönemi artık sona eriyordu. Paris Komünü'ne karşı tavırları, Komün'ü candan destekleyen Garibaldi'nin de engellemelerine neden oluyor ve Kasım 1871'deki *İşçi Birliği* kongresinde etkisiz kalıyordu.

Marx ile arasındaki görüş ayrılıkları sonucunda, Bakunin İtalya'da *Enternasyonal*'den ayrı, bağımsız bir federasyon oluşturma fikrini Rimini Konferansı'nda kabul ettirerek, *Emekçiler Birliği İtalya Federasyonu*'nun kurulması kararını aldırdı (Ağustos 1871).

Bu dönemde Mazzinici gelenek ve Bakunin'in yarımadada hızla yaydığı anarşizm, İtalya'da Marksizmin hâkim ideoloji olarak ortaya çıkmasını engellemişti. İşçi sınıfının toplumda siyasal bir güç olarak ortaya çıkması ise, 1892'deki partileşmesinden sonra gerçekleşmiştir.

Kapital

Felsefeden Ekonomi Politiğe

1844-45'te ilk kez karşılaşmalarından Marx'ın 40 yıl sonra ölümüne kadar geçen sürede Marx ile Engels, benzeri bugüne değin görülmemiş bir düşünsel ve siyasal ortaklık kurdular. Düşünsel çalışmalarının toplamı, felsefe, tarih, siyaset, devrim stratejisi, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, doğa bilimleri, teknoloji, askerî tarih ve taktikler ve matematiği (Marx'dan geriye cebir, analitik geometri, difransiyel ve integral hesabı üzerine 900 sayfalık bir el yazması kalmıştır) kapsıyordu.

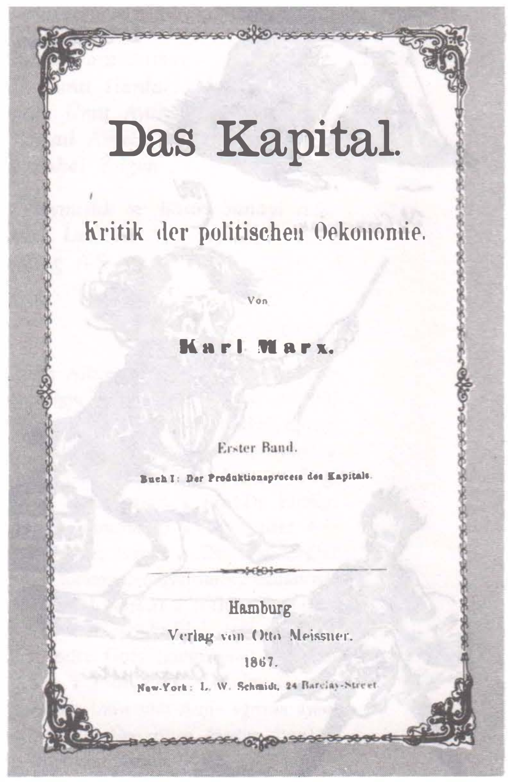
İşbirliklerinin başlangıcından 15 yıl sonra Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın sonradan ünlenen önsözünde (1859) yeni maddeci tarih anlayışlarının temelini oluşturan iki merkezî önermeyi şöyle özetliyordu:

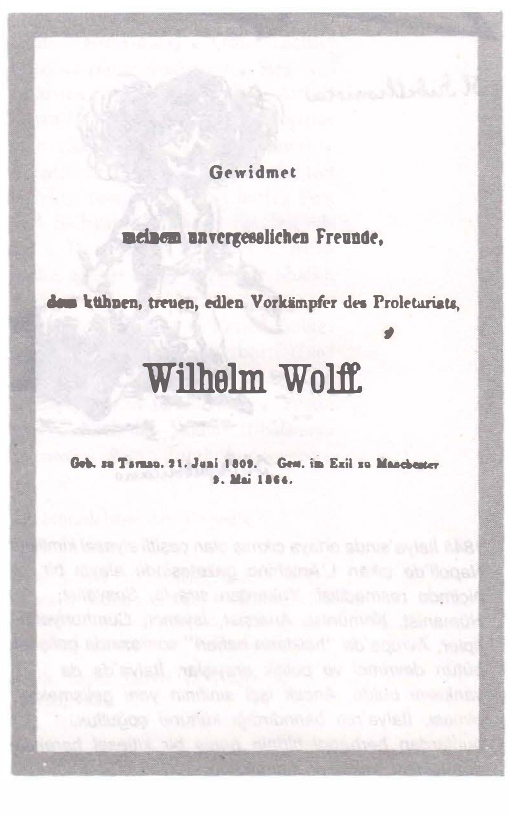
1. "Araştırmalarımdan çıkan sonuç şuydu: Devlet şekilleri gibi, hukuki ilişkiler de ne kendi kendileriyle ne de insan zihninin sözüm ona genel evrimiyle açıklanabilir. Tam tersine, bunların kökleri, Hegel'in... 'sivil toplum' dediği maddi hayat şartlarındadır."

2. " 'Sivil toplumun' anatomisi de ekonomi politikte aranmalıdır", çünkü "toplumun ekonomik yapısı, üzerinde hukuki ve siyasal bir üstyapının yükseldiği... somut temel (dir)..."

Görüldüğü gibi, Marx'a göre ekonomik yapı hukuki ve siyasî üstyapının gerçek ve maddi temelidir; bu gerçek temelin iç işleyişinin tahlili ise ekonomi politiğin görevidir. Daha sonraki Marksist teori tartışmalarının pek çoğu, aldatıcı bir basitliği olan bu tezlerin doğru ya da yanlış yorumlanmasına adanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki, kapitalizmin ekonomik yapısı gerçekten, hukuki ve siyasi üstyapının dayandığı *gerçek* temelse o zaman bu ekonomik yapının, özellikle Marx'ın deyişiyle onun "hareket yasası"nın doğru dürüst anlaşılması da kapitalizmi, onu alt etme görevini uygun bir biçimde anlamanın *kavramsal* temeli olmak zorundadır. Temel eserini oluştururken yıllar boyu yalnız başına ve aşırı yoksulluk içinde çalışan Marx'ın başyapıtı *Kapital*'de doruğa ulaşan muazzam emeğini adadığı amaç dâ budur.

Sermayenin çocuk emeğini kullanması oldukça eski ve kârlıdır. İlk dönemler daha çok manüfaktür işlerinde kullanılan çocuk emeği, sanayiin gelişmesi ile birlikte fabrikalara da taşınıyordu. Tam anlamı ile boylarından büyük makinelerin üstlerine tırmanarak çalışan çocukların ürettiği artı-değer ise kapitalistlerin kârlarına kâr katmalarını sağlıyordu. 6 ile 18 yaş arasında değişen bütün kademeleri içeren çocuk işçiler, gündüz vardiyasında haftada 5 gün 12 saat ve bir gün 18 saat; gece vardiyasındakiler ise 5 gece 12 saat ve 1 gece 6 saat çalışırlardı. İngiltere'de o yıllarda çocuk işçi aranırken verilen ilanlar çoğu zaman Amerikan dergilerindeki siyah köle aranırken verilen ilanlara benzerdi. Bu aşırı çalışmanın ağır ve kötü koşullar altında yapılan işin çocuklar üzerindeki fiziki ve ruhi etkileri ise son derece tahripkardı.

Klasik Ekonomi Politikten Marx'ın *Kapital*'ine

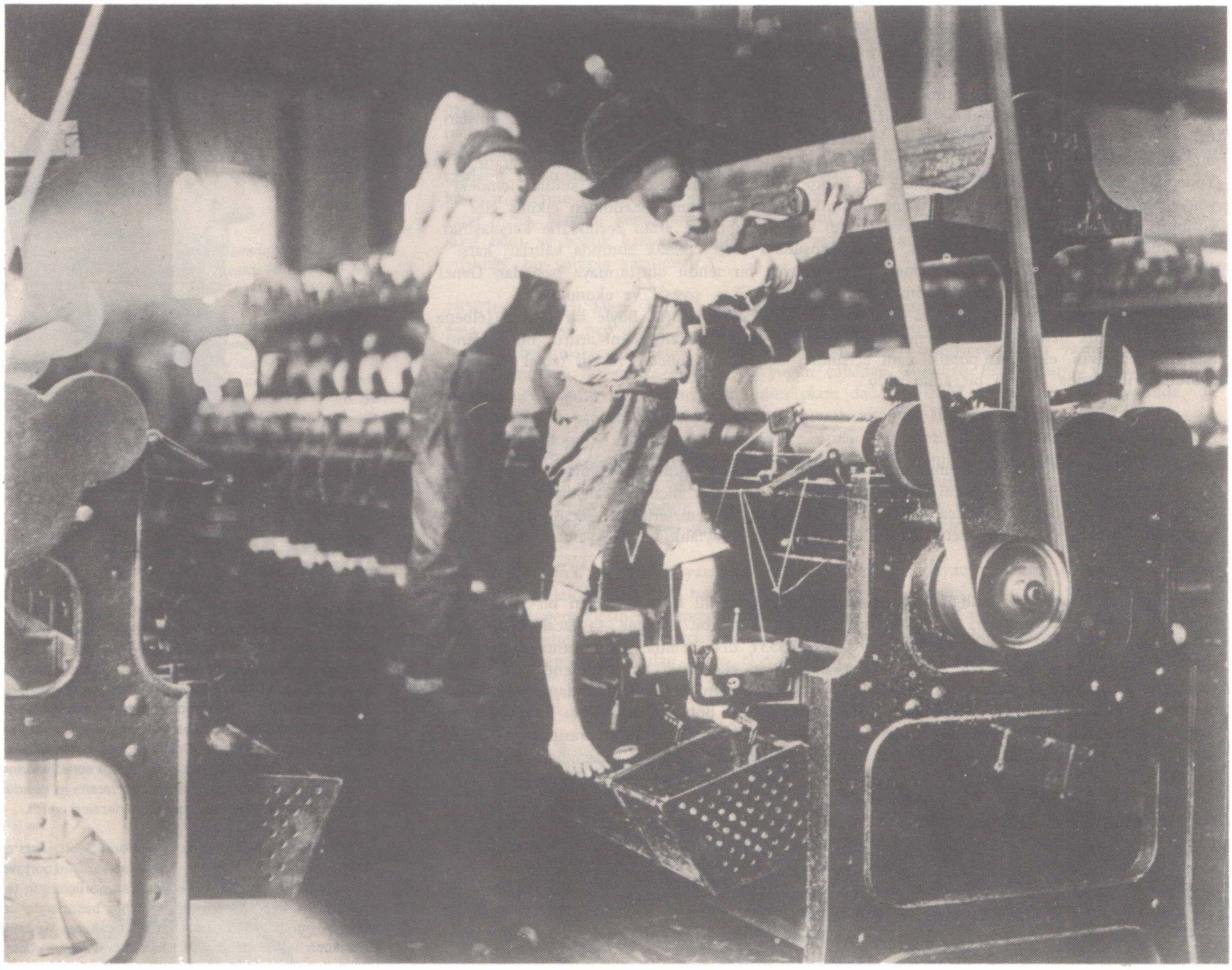
Engels ile çalışmaya başlamalarından sonraki 30 yıl boyunca Marx, başlangıçtaki görüşlerini somutlaştırıp dönüştürmekle kalmadı, can alıcı yeni görüşler de geliştirdi. Marx'ın fikirleri zaman içinde değişip geliştiği için, kendisini ekonomi politiğin ilk felsefi eleştirisinden kapitalizmin nihai bilimsel tahliline götüren yolun belli başlı aşamalarının sınırlarını çizmek önem taşıyor.

Birinci Aşama

Kapital'deki tahlil açısından bakıldığında 1844-1846 arasındaki dönem, Marx'ın ekonomi politik eleştirisine yeni başladığı, o yüzden konusuna esas olarak, kapitalist yabancılaşmanın gerçek temelini ortaya çıkarmaya çalışan maddeci bir filozof olarak yaklaşmakta olduğu bir dönemdir. Daha bu noktada bile emek, tahlilin odak noktasıdır; ama burada kendini hâlâ esas olarak yabancılaşmış emek biçiminde ortaya koyar. Aslında bu dönemin büyük bölümünde Marx, emek-değer teorisini açıkça reddeder. Daha önemlisi, bu aşamada çoğu kez mevcut iktisadi kategorileri, amacı bunların gerçek toplumsal içeriğini ortaya koymak olsa bile, devir almakla yetinir.

İkinci Aşama

İkinci aşamada (1846-1848) Marx, bir ekonomi düşünürü olarak bağımsızlığını ileri sürmeye başlar. Bu dönem içinde, *Felsefenin Sefaleti* (1846-1847) başlığı altında Proudhonculuğa yöneltti̇ği yıkıcı eleştiriyi kaleme alır; 1847'de *Bruxelles İşçi Derneği*'nde, sonradan *Ücretli Emek ve Sermaye* adıyla yayımlanan bir dizi konferans verir; ve Engels ile birlikte *Komünist Manifesto*'yu yazar. Bu yapıtlarda ilk kez kapitalist sistemin genel bir resmi çizilir ve sistemin kökenleri, insan emeğinin üretkenliğini devrimcileştirmekte gösterdiği büyük tarihi yazarlık, ardından hem muazzam bir servet hem de yaygın sefalet yaratışı, bunalımlar biçimindeki dönemsel yıkımları beraberinde getiren çelişik hareket yasaları ve sistemin kendisini devirmeye yönelik mücadeleler irdelenir. İlerde "yükselen organik sermaye bileşimi" yasası adını vereceği görüngüleri ilk kez burada, bu yazılarda kayda geçirdiği gibi, bunlarda artı-değer kavramının önsezisinin bulunduğu da söylenebilir. Öte yandan Marx'ın düşüncesinin bu aşamasında, (ücretlerin nihai olarak bir asgari geçim düzeyinde belirlendiği, dahası bu asgari düzeyin zaman içinde gerilediği görüşü gibi) sonradan terk edeceği görüşleri hâlâ savunduğunu hatırda tutmakta yarar vardır. Her şeyden önce, Marx'ın *Kapital*'deki tahlilinin çekirdeğini oluşturan can alıcı fikirlerin birçoğunun bu dönemde henüz formüle edilmemiş olduğunu hatırlamamız

I. Cildi 14 Eylül 1867'de bin nüsha olarak yayımlanan Kapital'in hazırlanması Marx'ın 1850'den sonraki çalışmalarının merkezinde yeralmıştı. Marx'ın bütün eserleri içinde ithaf edilmiş tek kitabı olan Kapital'in birinci sayfasında şunlar yazılıydı: "Unutulmaz arkadaşım, proletaryanın sadık, yiğit, yüce duygulu kahramanı Wilhelm Wolff'a armağan edilmiştir. 21 Haziran 1809'da Tarnau'da doğdu. 9 Mayıs 1864'te Manchester'da sürgünde öldü." Kitabını Komünistler Birliği'ni birlikte kurdukları ve 1848 Devrimleri'nde birlikte mücadele ettikleri arkadaşına ithaf etmesi, yalnızca bir vefa duygusunun dile getirilmesinden ötürü değildi. Marx, Kapital'i sırf bir iktisat kitabı olarak değil, proletaryanın kendi amaç ve çıkarlarının aydınlatılmasının bir aracı olarak da tasarlamıştı. Bu yüzden gene Komünistler Birliği'nden mücadele arkadaşı Johann Philipp Becker'in kitap için, "Kapital, kılıcımız, kalkanımız, savunma ve saldırı silahımızdır" demesi Marx'ın amacının bilinçli proleter çevrelerinde anlaşılmış olduğunu gösteriyordu.

gerekir: Artı-değer ile değişmez ve değişir sermaye gibi çok önemli kavramlar, para, değerlerin (dönüşmüş) biçimleri olarak üretim fiyatları, rant ve azalan kâr haddinden kaynaklanan genel bunalımlar gibi çeşitli teoriler henüz geliştirilmemiştir.

Üçüncü Aşama

Marx'ın ekonomik düşüncesinin üçüncü aşaması, 1848-1850 arasında yeralır. Bu dönemin önemli bir teması, ekonomik bunalımlar ile devrimci durumlar arasındaki bağla ilgilidir. Bu, devrim alevleri arasında kurulacak olan bir teorik bağlantıydı. 1848 devrimci yükselişleri ve yenilgileri, onlara iki noktayı hiç duraksamaya yer kalmayacak biçimde anlatmıştı. Birincisi, yenilgilerin başlıca nedeninin, işçi sınıfının göreli siyasal tecrübesizliğinden ve önderliğin sınırlılıklarından ötürü, devrimlerde öncü rolün heryerde küçük burjuvazinin eline geçmiş olmasında yattığı sonucuna ulaşmalarıydı. Oysa, kendisini beslemiş olan sistemden kopmak bu küçük burjuvazinin yapısal olarak elinde değildi ve devrim koşulları karşısındaki yalpalama ve ürkekliği, kaçınılmaz olarak karşı devrimin işini kolaylaştırıyordu. Gelecek sefere daha iyi hazırlanmak, işçi sınıfına öncü rolünde güç ve umut verecek bilgi ve anlayışı yaratmaya yardımcı olmak 1848'den sonraki başlıca amaçlarından biriydi artık.

Devrim ve Ekonomik Bunalım

İkinci konu, yeni bir devrimci yükselişin hangi koşullar altında olabileceği ile ilgiliydi. İlk altüst oluşlar dalgası, 1847 uluslararası bunalımının hemen ardından gelmişti. Bu devrimlerin yenilgisini bir ekonomik büyüme izlemişti. Bu olaylarla ilgili incelemelerine dayanarak Marx ve Engels, gerçek devrimlerin yeni baştan patlak vermesinin ancak, "modern üretici güçlerle burjuva üretim biçimlerinin birbirleriyle çelişkiye düştüğü" bir dönemde olanaklı olabileceğini, bunun ise bir sonraki ekonomik bunalıma dek gerçekleşmeyeceği sonucuna vardılar.

Gerçi, yaklaşmakta olan bunalımın kesin zamanlaması konusunda, hatta gerçekten genel bir bunalım ile bir ekonomik dalgalanma ya da (kötü ürün veya parasal bir panik türünden) kısmi bir bunalım arasındaki önemli ayırım konusundaki görüşlerini açıklığa kavuşturmuş olmaktan hâlâ enikonu uzaktılar; ama son derece temel bir noktayı, yani genel bir ekonomik bunalımın potansiyel olarak devrimci bir durum yarattığını kavramışlardı. Lenin'in ünlü formülüne göre *devrimci* bunalım, yönetici sınıfların eskisi gibi yönetmeyi sürdüremez oluşları, ezilen sınıfların eskisi gibi yönetilmeye katlanamaz oluşlarıyla çakıştığı zaman oluşur. Genel bir ekonomik bunalım, kapitalist üretimi ve ona dayalı toplumsal ilişkileri yıkıma uğratır. Yönetici sınıf hizipleri arasına karışıklık ve korku tohumları ekerken, ezilen sınıflar içindeki yoksulluk ve sefaleti şiddetlendirir. Yönetici sınıf açısından durum denetimden çıkmış gibi görünür; eskiden olduğu gibi yönetmeye devam etmekte, gittikçe artan zorluklarla karşılaşırlar. Öte yandan yönetilen sınıflar, giderek mevcut koşullara karşı çıkmak zorunda kalırlar; karşı çıktıkça da bizatihi bu koşulların temeli için, büyüyen bir tehdit oluşturmaya başlarlar. Genel bir ekonomik bunalım, böylece üretim tarzını şiddetle sarsar, siyasal ve ekonomik ikstikrarsızlık yaratır ve ister istemez sınıf mücadelesini yoğunlaştırır. Böyle bir durum (elbette her iki tarafa da herhangi bir güvence getirmeksizin) devrim potansiyelini artırır. Bu bağlantı, Marx ve Engels'in, ekonomi politik alanı açısından taşıdığı asli öneme ilişkin temel tezlerinin somutlaştırılmasında önemli bir adım oldu.

Dördüncü Aşama

1850-1858 yılları, Marx'ın ekonomik düşüncesinin gelişiminde dördüncü aşamaya damgasını vurur. Bu yıllar, 1850'de ekonomi politik konusunda yoğun bir biçimde çalışmaya başlayışı ile 1857 ile 1858 arasındaki yalnızca *dokuz* ayda ekonomik incelemelerini telaşla özetleyişi arasındaki sınırları çizer. Bu özetin büründüğü biçim, 900 sayfalık bir el yazması olan *Grundrisse* oldu.

İçinde yaşadığı koşulların sefilliğine ve ekonomik incelemelerini hemen hemen bir yana bırakmak zorunda kaldığı dört yıllık bir araya karşın, Marx, bu döneme, şaşılacak kadar çok iş sıkıştırmayı gene de başardı. Örneğin 1850'den 1853'e dek, "emtia, para, sermaye, ticaret, teknoloji ve icatlar tarihi, kredi, nüfus teorisi, devletlerin ekonomik tarihi, görenek ve gelenekler tarihi, dünya pazarı, sömürgecilik ve başka konulardaki okumalarından çıkardığı notlarla 24 defter doldurdu." Mart-Nisan 1851 arasında "Bir Bütün Olarak Para Sistemi" başlıklı, büyüklüğü bilinmeyen bir el yazması, Kasım 1854 ile Ocak 1855 arasında ise döviz kuru teorileri üzerine "Para Sistemi, Kredi Sistemi, Bunalımlar" başlıklı, "olağanüstü zengin içerikli" ve "eleştirel bir süzgeçten ve değerlendirmeden geçirilmiş olgusal malzeme" ile dolu olduğu söylenen bir başka el yazması kaleme aldı. Her iki el yazması da, bugüne dek yayımlanmış değildir. 1852'den 1856'ya kadar Marx'ın ekonomi politik incelemesi, profesyonel gazetecilik çalışmaları, kendi sağlık durumunun bozukluğu ve ailesi içerisindeki hastalıklar ve Chartist *Peoples Paper*'daki çalışması yüzünden büyük ölçüde yavaşladı. Ama 1857'de, çoktandır beklenen ekonomik bunalımın eşikte olduğu açıklık kazanınca Marx, bunalımın ardından gelecek istikrarsızlığın fiili bir Avrupa devriminin kıvılcımı olacağı yanlış inancından hareketle gecenin geç vakitlerine kadar telaşla çalışmaya koyuldu. Tufandan önce "İktisat"ının temellerini ortaya koymak istiyordu.

Grundrisse

Marx, *Grundrisse*'yi esas olarak kendi düşüncesini açıklığa kavuşturmak için kaleme aldı. Yapıt, bir Giriş'ten, Para ve Sermaye üzerine iki ana bölümden, bir de Bastiat ile Carey adındaki ekonomi politikçiler üzerine bir denemenin bir parçasından oluşmaktadır. Marx'ın, değer ve para teorilerinin ayrıntılarını ilk kez formüle ettiği yer, bu el yazmasıdır. Daha önemlisi, artı-değer kavramını işleyip geliştirerek eskiden mevcut bütün kâr teorilerini çürütüşü *Sermaye* üzerine olan bölümü yazarken olmuştur. Böylece bu büyük keşif, Marx'ın ekonomi politikte gerçekleştirdiği devrimin temelini oluşturan üç ögenin sonuncusunu sağlamış olur: Maddeci tarih görüşü, fiyatın gizli temeli olarak değer kavramı ve genel -olarak- kârın (kâr, rantlar, faiz vb.) gizli temeli olarak artı-değer kavramı.

Nihayet değişmez ve değişir sermayeyi, mutlak ve göreli artı-değeri ve değerlerle orantılı fiyatlar ile genel bir kâr haddini yansıtan fiyatları birbirinden ilk kez ayırt edişi gene bu yapıt içerisinde olmuştur.

Grundrisse'de kaydedilen büyük ilerlemelere karşın bunun aslında, Marx'ın klasik ekonomi politiğe yönelttiği ilk felsefi ve siyasal eleştiri ile kendisinin kapitalist üretim tarzına ilişkin olarak daha sonra *Kapital*'de geliştireceği devrimci tahlil arasındaki köşe noktasına isabet eden bir geçiş yapıtı olduğunu belirtmekte yarar vardır. Yapıt Hegel felsefesini çürütüşünün tamamlanmasına fiilen damgasını vursa bile, Marx'ın sonradan bir yana bırakacağı bir Hegelci terminolojiyle hâlâ dopdoludur. Aynı şekilde, Marx'ın klasik ekonomi politikten kopuşunun habercisi olmasına karşın gene de, söz konusu olan kendi ekonomi politik görüşünü ortaya koymak için giriştiği yalnızca bir ilk çabadır. Dolayısıyla, kendi tahlilinin ayırıcı ögelerinin bir çoğunu işleyip geliştirdiği yer olmasına karşın tezlerin çoğu, geçici içermeleri, karışımları ve

SMITH, ADAM (1723-1790)

Klasik burjuva ekonomi politiğinin kurucusu Adem Smith, 5 Haziran 1723'te İngiltere'de Edinburg civarındaki Kircaldy'da doğdu. Babası gümrük müfettişi, annesi zengin bir toprak sahibinin kızıydı. 1737'de dinî eğitim için Glasgow'a gitti, döneminin ünlü ahlâk felsefecisi Fancis Hutcheson'ın öğrencisi oldu, ondan etkilendi. Oxford'da teoloji eğitimine başladı, ama vazgeçerek felsefeye geçti. Bu yıllarda David Hume'un bir kitabını okuduğu için cezalandırıldı. Adam Smith sanat üzerine çalışmalar da yaptı. Edinburgh'e üniversiteye döndüğünde edebiyat, tarih ve ekonomi dersleri verdi.

1759'da ilk kitabı *The Theory of Moral Sentiments*'nı (Ahlaki Duygular Kuramı) yayımladı ve kendisini burjuva ekonomi politiğinin kurucusu yapacak görüşlerinin temellerini ilk kez açıkladı. İlk kitabının başarısıyla ün kazanan Smith 1763'te üniversiteyi bırakarak Arşidük Buccleuch ile Avrupa'ya gitti. Paris'te onu en çok etkileyen kişiler beşte Quesnay ve Turqot olmak üzere fizyokratlar oldu. 1766 yılında Fransa'dan dönen Smith, *The Wealth of Nations*'ı (Milletlerin Zenginliği) hazırladı. 1776'de yayımlanan kitap klâsik ekonomi politik üzerine yazılmış en büyük eser olarak nitelendirildi. Smith eserinde ekonomik sistemin işleyişindeki bütünlüğü ve bunun tüm hareketlerini bir model olarak ele almadı. Onun gözünde ekonomi politik ulusun varolen zenginliğinin nasıl meydana geldiğini ve nelerden ibaret olduğunu araştırmak demekti. Smith merkantilistlerden, fizyokratlerden ayrılıyordu, çünkü fizyokratlara göre zenginliğin kaynağı *toprak*, merkantalistlere göre *para* ama Smith'e göre *emek*'ti. Ancak değerin keynağı olarak emeği gösterirken, bir metanın üretiminde harcanan emekle, o metanın piyasada satın alabileceği veye kumanda edebileceği emek gibi birbirinden farklı iki şeyi tanımlıyordu ki, bu da onu Marx'ın deyimiyle "daha önceden metanın bir ön ve bağımsız tahlilini yepmadığı için" yanılgıya düşürmüştü. Bunun gibi sermayenin emeğin verimini artırdığını öne sürmesi, kârla faizi birbirine karıştırması, rant konusundaki tutarsız değerlendirmeleri, kuramının zayıf yanlarıydı.

Özel yaşamı hakkında çok az bilgi bulunan, dalgınlığı ile ünlü iktisatçı 17 Temmuz 1790'da Edinburh'te öldü. Hiç evlenmemiş olen Smith'in özel yaşemına ilişkin belgeleri ve yazışmaları isteği üzerine yakılmıştır.

Adam Smith'in başlıca eserleri şunlardır: *The Theory of Moral Senttiments* 1759 (Ahlaki Duygular Kuramı), *An Inquiry into the Nature and Causes of Wealth of Nations* 1776 (Milletlerin Zenginliği).

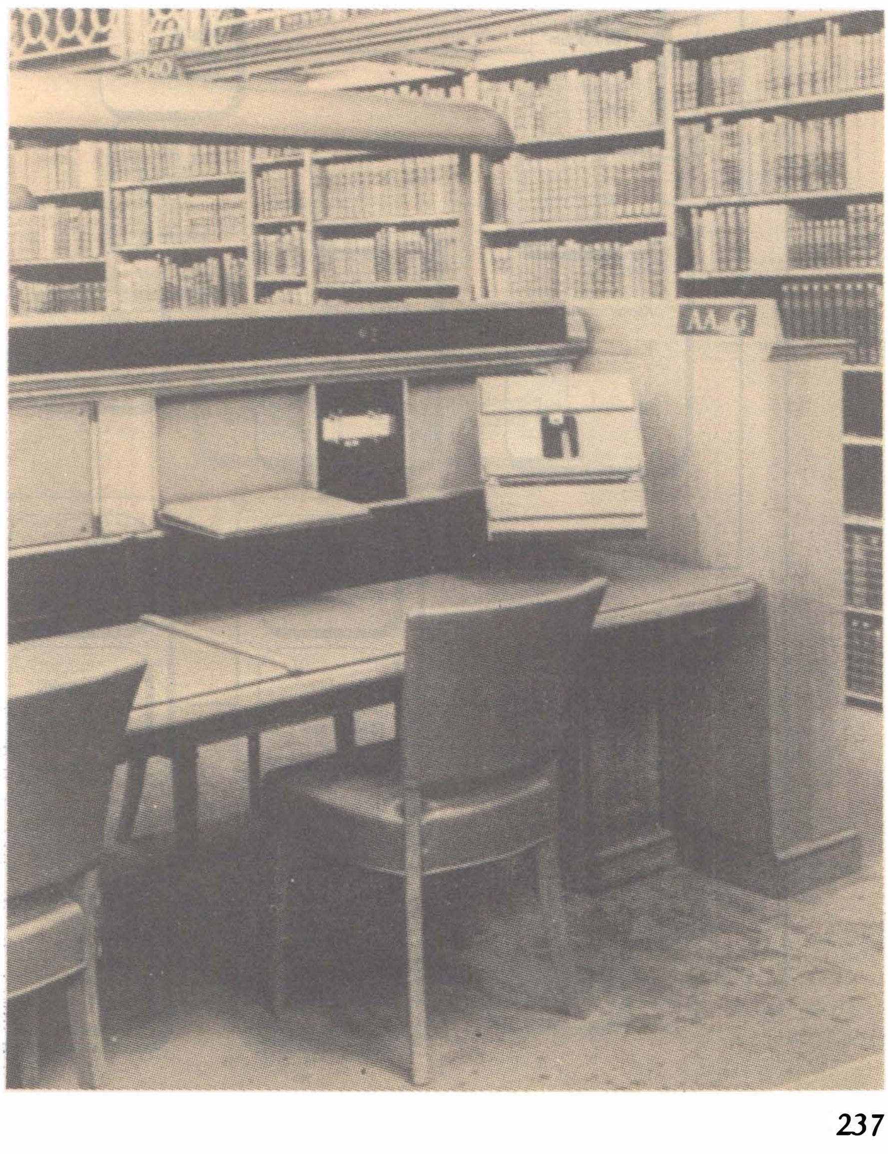
düzeltmeleri, işlenip geliştirilmesi gereken bir kalıp içinde biçimlendirilmiş, ayrıca *Kapital*'deki tahlilinin II. ciltteki yeniden üretim şemaları, III. ciltte ele alınan rant ve kredi gibi daha birçok can alıcı ögesi henüz geliştirilmemiştir. Nihayet şunu da hatırda tutmak gerekir ki, *Grundrisse*, yayımlansın diye değil, yazarı kendi görüşlerini açıklığa kavuştursun diye (başdöndürücü bir hızla) yazılmıştır. Bilim adamları için onu bu denli büyüleyici kılan bu özellik, aynı zamanda onu zor bir yapıt haline getirir: Ara sıra güzellik ve içgörü dolu parçalar bulunsa da çoğunlukla sakildir, çapraşıktır ve sonu gelmez konu dışı sözler ve tekrarlarla doludur. Esas değeri, Marx'ın temel sorunlara cevaplar getirme yönteminin, eşine az rastlanır bir tutanağını vermesinde (bir de, başka yerlerde peşinden gitmediği çeşit çeşit konular üzerine gerçek bir yorumlar, konu dışı sözler ve apartmalar hazinesi olmasında) yatar. Ama, Marx'ın kendisinin karakteristik tok sözlülüğüyle belirttiği gibi el yazması, "yavan, takır takır ve bozuk karaciğer kokan", "her şeyin pancarlar ve lahanalar gibi karmakarışık yığıldığı" bir üslupla yazılmıştır.

1850'ler boyunca Marx, kendi ekonomi politik sergilemesini yayınlama umudunu beslemiş, ama her nasılsa hep araya pratik ve siyasi kaygılar girmişti. 1857'de, ufukta bir ekonomik bunalım belirmişken, beklenen devrimci tufandan önce yazabileceği kadar yazmak için kendini geceli gündüzlü zorlamaya başladı. Bu yoğun çabadan *Grundrisse*'nin yanısıra, yazmaya niyetlendiği yapıtın geri kalan bölümünün planı da çıktı. 1857 tarihli bu plan sayesinde öğreniyoruz ki yapıtın bütünü toplam altı büyük kitaptan (bölümden) oluşacak, bunlar sırasıyla şu konuları ele alacaktı: Sermaye, Toprak Mülkiyeti, Ücretli Emek, Devlet, Dış Ticaret, son olarak da Dünya Pazarı ve Bunalımlar. Ne denli garip gözükse de yalnız *Grundrisse* değil, *Kapital*'in kendisinin her üç cildi bile, tasarlanan altı kitabın esas olarak yalnızca I., Sermaye kitabının, kapsamına girmektedir. Ancak bu bilginin ışığı altındadır ki Marx'ın gözünü diktiği genel yapıtın muazzam boyutlarını gerçekten bilincine varabiliriz.

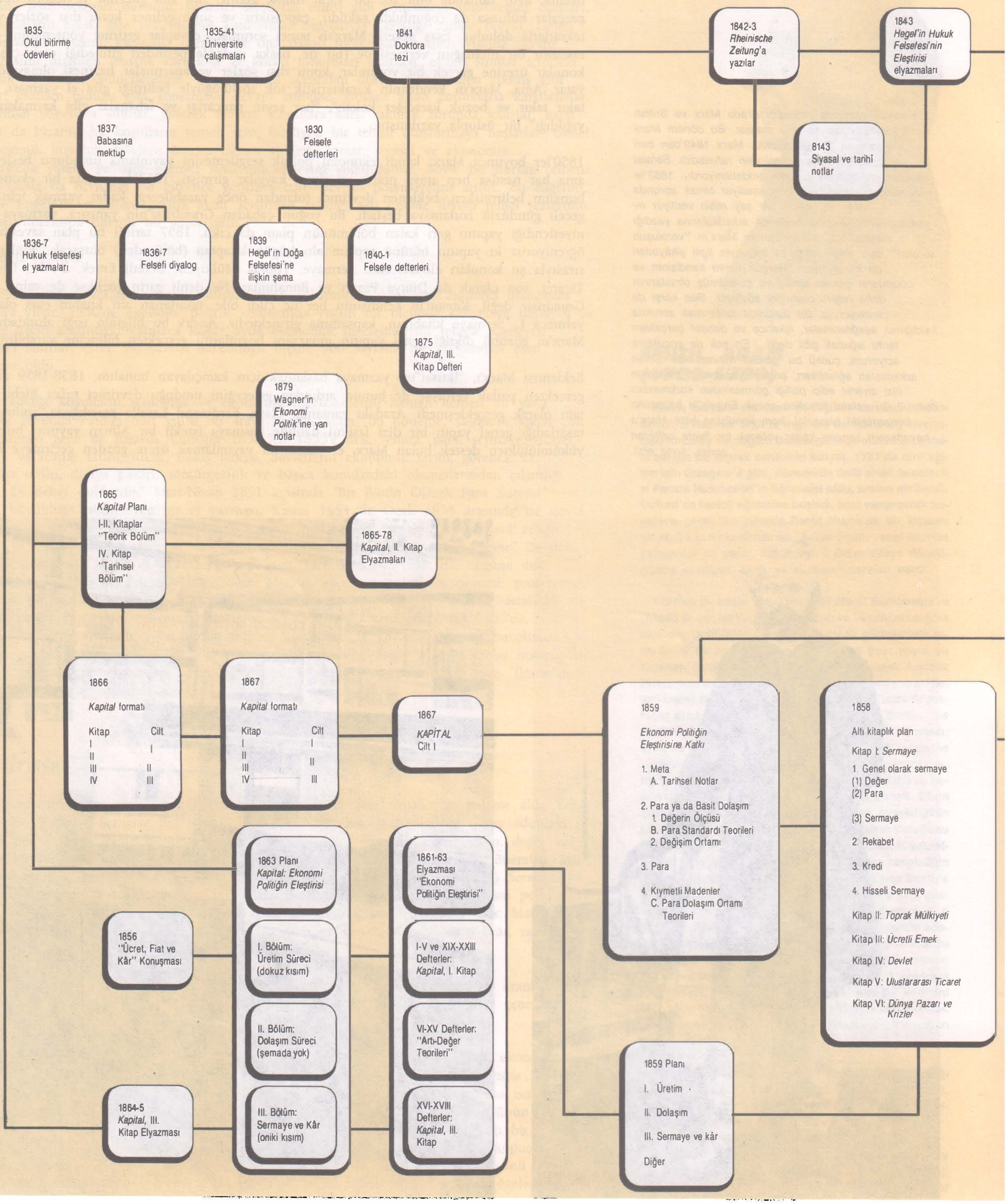
Beklentisi Marx'ı, "İktisat"ını yazmaya başlamak için kamçılayan bunalım, 1858-1859 arasında gerçekten patlak verdiyse de bunun ardından geleceğini umduğu devrimci tufan hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmedi. Aradaki zamanda Marx, Ferdinand Lasalle aracılığıyla, sonunda tasarladığı genel yapıtı bir dizi fasikül halinde basmaya istekli bir Alman yayımcı buldu. Bu yükümlülükten destek bulan Marx, el yazmasını yayımlamak üzere gözden geçirmeye başladı.

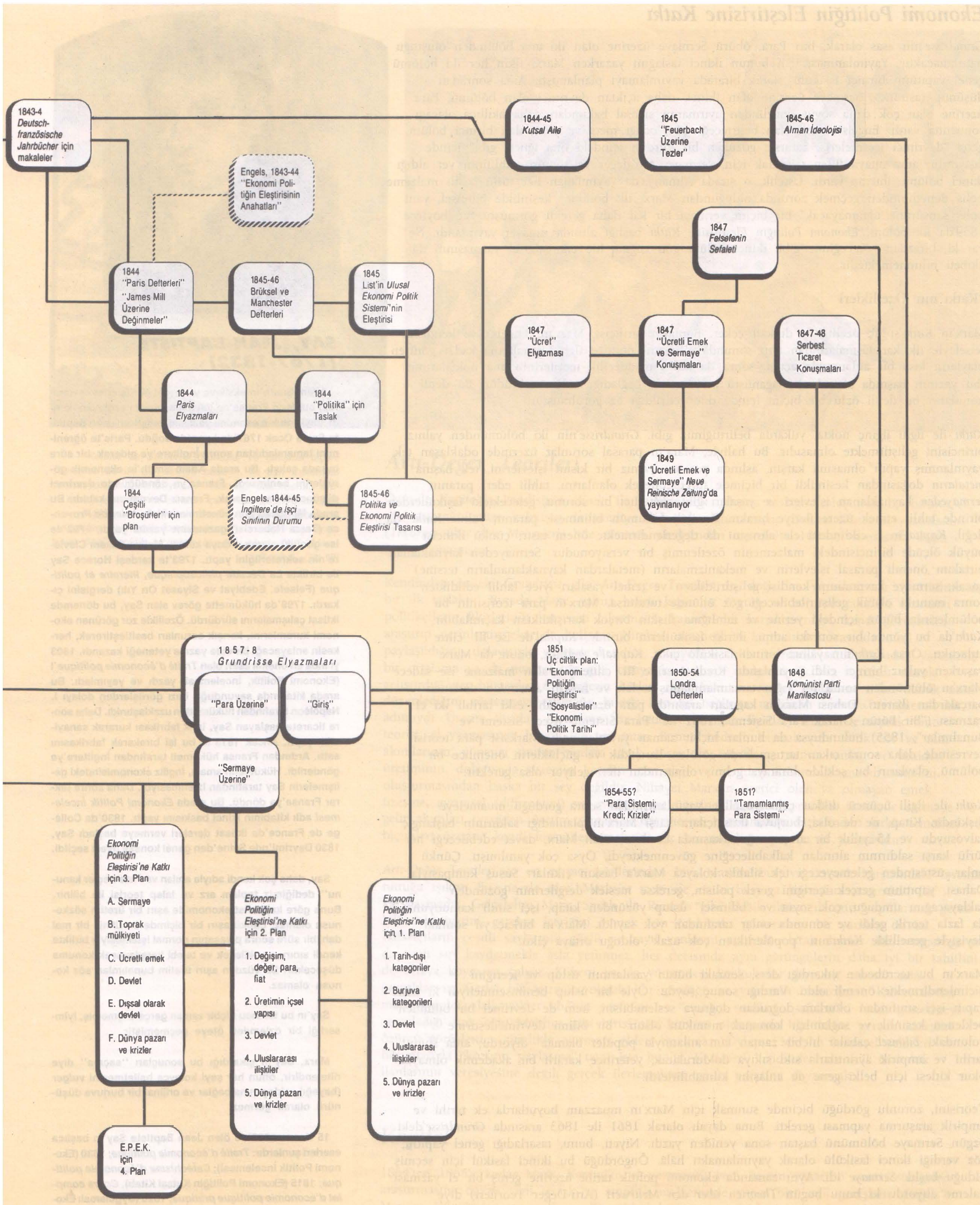
Kapital'i yazmaya başladığı sırada Marx ve British Museum'daki çalışma masası. Bu dönem Marx ailesinin en zor yılları oldu. Marx 1849'dan beri karaciğer ve safra kesesinden rahatsızdı. Sefalet koşullarında hastalık giderek şiddetleniyordu. 1863'te yüzündeki çıbanlar nedeniyle ameliyat olmak zorunda kaldı. Bu arada her şey rehin veriliyor ev ısıtılamıyordu. Kapital hakkında arkadaşlarına yazdığı mektuplara, zaman zaman Marx'ın "varoluşun sefaleti" diye adlandırdığı ev hayatıyla ilgili şikâyetleri de karışıyordu: "Hergün karım kendisinin ve çocukların çoktan ölmüş ve gömülmüş olmalarının daha hayırlı olacağını söylüyor. Ben karşı da çıkamıyorum. Bu durumda katlanmak zorunda kaldığımız aşağılanmalar, işkence ve dehşet gerçekten tarife sığacak gibi değil... En çok da çocuklara acıyorum, çünkü bu 'gösteri mevsiminde' bütün arkadaşları eğlenirken, onların yapabildiği birilerinin bizi ziyaret edip pisliği görmesinden korkmaktan ibaret." Bu sefalet koşulları ancak Engels'in babasının firmasındaki hissesini, hem kendisine hem Marx'a hayatlarının sonuna kadar yetecek bir fiyata sattıktan sonra, sona erdi.

Marx'ın Eleştirel İktisat Teorisinin Evrimi

1843-4 Deutsch-französische Jahrbücher için makaleler
Engels, 1843-44 "Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları"
1844-45 Kutsal Aile
1845 "Feuerbach Üzerine Tezler"
1845-46 Alman İdeolojisi
1847 Felsefenin Sefaleti
1844 "Paris Defterleri" "James Mill Üzerine Değinmeler"
1845-46 Brüksel ve Manchester Defterleri
1845 List'in Ulusal Ekonomi Politik Sistemi"nin Eleştirisi
1847 "Ücret" Elyazması
1847 "Ücretli Emek ve Sermaye" Konuşmaları
1847-48 Serbest Ticaret Konuşmaları
1844 Paris Elyazmaları
1844 "Politika" için Taslak
1849 "Ücretli Emek ve Sermaye" Neue Reinische Zeitung'da yayınlanıyor
1844 Çeşitli "Broşürler" için plan
Engels, 1844-45 İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu
1845-46 Politika ve Ekonomi Politik Eleştirisi Tasarısı
1857-8 Grundrisse Elyazmaları
"Para Üzerine"
"Giriş"
"Sermaye Üzerine"
1851 Üç çiftlik plan: "Ekonomi Politiğin Eleştirisi" "Sosyalistler" "Ekonomi Politik Tarihi"
1850-54 Londra Defterleri
1848 Komünist Parti Manifestosu
1854-55? "Para Sistemi; Kredi; Krizler"
1851? "Tamamlanmış Para Sistemi"
Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı için 3. Plan
A. Sermaye
B. Toprak mülkiyeti
C. Ücretli emek
D. Devlet
E. Dışsal olarak devlet
F. Dünya pazarı ve krizler
Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı için 2. Plan
1. Değişim, değer, para, fiat
2. Üretimin içsel yapısı
3. Devlet
4. Uluslararası ilişkiler
5. Dünya pazarı ve krizler
Ekonomi Politiğin Eleştirisi'ne Katkı için 1. Plan
1. Tarih-dışı kategoriler
2. Burjuva kategorileri
3. Devlet
4. Uluslararası ilişkiler
5. Dünya pazarı ve krizler
E.P.E.K. için 4. Plan

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı

Grundrisse'nin esas olarak, biri Para, öbürü Sermaye üzerine olan iki ana bölümden oluştuğu hatırlanacaktır. Yayımlanması için bunun ikinci taslağını yazarken Marx, ilkin her iki bölümü genel yapıtının birinci fasikülü olarak birarada yayımlamayı planlamıştı. Ama sonradan düşünüp taşınınca, Sermaye üzerine olan ikinci, daha açıktan devrimci olan bölümü, Para üzerine olan çok daha soyut öncelinden ayırmanın siyasal bakımdan daha akıllıca olacağı sonucuna vardı. Engels'in sonradan belirteceği gibi, odağı meta ve para olan birinci bölüm, gerçi "devrimci içermeleri... zararsız gözüken bir kurdun içindeki olta iğnesi gibi" içinde taşıyordu; ama oltaya fiilen takılmak için, sermaye, artı-değer ve sömürü tahlilinin yer aldığı ikinci bölüme ihtiyaç vardı. Üstelik, o sırada Almanya'da yayımlanan her türlü basılı malzeme polis denetiminden geçmek zorunda olduğundan Marx, ilk bölüme "kesinlikle bilimsel, yani polis sansürüne uğramayacak" bir biçim vermeyi bir kat daha gerekli görmüştü. Ve böylece 1859'da ilk bölüm, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* başlığı altında nihayet yayınlandı. Ne var ki, birazdan göreceğimiz gibi, ikinci bölüm gün ışığına hiç çıkmadı; el yazmasının da akıbeti bilinmemektedir.

"Katkı"nın Özellikleri

Marx'ın *Katkı*'sı üç özelliğiyle dikkati çeker. Bunların birincisi, Marx'ın, Engels'i ve kendisini felsefeyle ilk karşılaşmalarından alıp sonunda ekonomi politiğe ilgi duymalarına kadar götüren olayların kısa bir anlatımıyla açtığı, sonra da tarihi maddecilik teorilerinin ana noktalarının (bu yazının başında aktarılan) olağanüstü bir özetiyle bağladığı ünlü önsözüdür. Bu denli konuların bu denli özlü bir biçim içinde dile getirildiği az görülmüştür.

Katkı ile ilgili ilginç nokta, yukarda belirttiğimiz gibi, *Grundrisse*'nin iki bölümünden yalnız birincisini geliştirmekte olmasıdır. Bu haliyle, Marx'ın parasal sorunlar üzerinde odaklaşan tek yayınlanmış yapıtı olmasına karşın, aslında paranın yalnız bir kısım işlevlerini, tek başına *metaların* doğasından kesinlikli bir biçimde türetilebilecek olanlarını, tahlil eder; paranın *sermayeden* kaynaklanan işlevleri ve yasaları gibi can alıcı bir sorunu, gelecekteki fasiküllerden birinde tahlil etmek üzere ileriye bırakır. Bu ikili bölümün bilinmesi, paranın yalnız *Katkı*' da değil, *Kapital*'in I. cildindeki ele alınışını da değerlendirmekte önem taşır; çünkü ikincisi büyük ölçüde birincisindeki malzemenin özetlenmiş bir versiyonudur. Sermayeden kaynaklanan birtakım önemli parasal işlevlerin ve mekanizmaların (metalardan kaynaklananların tersine) ancak, sermaye kavramının kendisi geliştirildikten ve temel yasaları iyice tahlil edildikten sonra mantıki olarak geliştirilebileceği göz önünde tutulursa, Marx'ın para teorisinin bu bölümlerinin bütün içindeki yerine ve tamlığına ilişkin birçok karışıklıktan kaçınılabilir. *Katkı*'da bu yönde bir sonraki adım, ileriki fasiküllerin birinde; *Kapital*'de ise III. ciltte atılacaktı. Oysa *Katkı*'nın yalnız birinci fasikülü çıktı. *Kapital*'e gelince, onun da Marx yaşarken yalnız birinci cildi yayımlandı. Kredi üzerine III. ciltte yer alan malzeme ise sadece Marx'ın ölümünden sonra bir yığın tamamlanmamış taslak ve notları arasından derlenen parçalardan ibaretti. Dahası Marx'ın kağıtları arasında para üzerine daha eski tarihli iki el yazması ("Bir Bütün Olarak Para Sistemi", 1851 ile "Para Sistemi, Kredi Sistemi ve Bunalımlar", 1855) bulunduysa da bunlar hiçbir zaman yayınlanmadı. Marksist para teorisi çevresinde daha sonra çıkan tartışmalarda görülen karışıklık ve güçlüklerin önemlice bir bölümü, olayların bu şekilde biraraya gelmiş olmasından ileri geliyor olsa gerektir.

Katkı ile ilgili üçüncü dikkat çekici özellik, yayınlanışından sonra gördüğü muameleye ilişkindir. Kitap, ne de olsa, burjuva iktisatçılara karşı Marx'ın planladığı saldırının başlangıç salvosuydu ve 15 yıllık bir araştırmayı arkasında bırakmış olan Marx, davet edebileceği her türlü karşı saldırının altından kalkabileceğine güvenmekteydi. Oysa çok yanılmıştı. Çünkü onlar, üstesinden gelemeyeceği tek silahla kolayca Marx'a baskın çıktılar: Susuş kumpasıyla. Dahası, yapıtının gerçek içeriğini gerek polisin, gerekse meslek dergilerinin gözünden saklayacağını umduğu, çok soyut ve "bilimsel" üslup yüzünden kitap, işçi sınıfı kamuoyuna da fazla teorik geldi ve sonunda onlar tarafından yok sayıldı. Marx'ın birkaç yıl sonraki deyişiyle genellikle *Katkı*'nın "popülerlikten çok uzak" olduğu ortaya çıktı.

Marx'ın bu tecrübeden çıkardığı ders, sonraki bütün yazılarının üslup ve içeriğini biçimlendirmekte önemli oldu. Vardığı sonuç şuydu: Öyle bir üslup benimsenmeliydi ki hem yapıtı işçi sınıfından okurlara doğrudan doğruya seslenebilsin, hem de devrimci bir bilimden beklenen kesinlik ve sağlamlığı korumak mümkün olsun. "Bir bilimi devrimcileştirme yolundaki *bilimsel* çabalar hiçbir zaman tam anlamıyla popüler olamaz" diyordu; ama somut tarihî ve ampirik ayrıntılarla sıkı sıkıya doldurularak, yeterince kararlı bir akademik olmayan okur kitlesi için belki gene de anlaşılır kılınabilirlerdi.

Teorisini, zorunlu gördüğü biçimde sunmak için Marx'ın muazzam boyutlarda ek tarihi ve ampirik araştırma yapması gerekti. Buna dayalı olarak 1861 ile 1863 arasında *Grundrisse*'deki özgün Sermaye bölümünü baştan sona yeniden yazdı. Niyeti, bunu, tasarladığı genel yapıtın, söz verdiği ikinci fasikülü olarak yayımlamaktı hâlâ. Öngördüğü bu ikinci fasikül için seçmiş olduğu başlık *Sermaye* idi. Aynı zamanda ekonomi politik tarihi üzerine geniş bir el yazması kaleme alıyordu ki bunu bugün *Theorien über den Mehrwert* (Artı-Değer Teorileri) diye tanıyoruz. Bu iki el yazması, toplu olarak 1500 orta boy sayfaya yaklaşır.

SAY, JEAN-BAPTISTE (1767-1832)

Adam Smith'in eksik ve yüzeysel görüşlerini savunarak, bunların Fransa'da yaygınlaşmasını sağlayan, kendi adıyla anılan ekonomi yasasını geliştiren Jean Baptiste Say 5 Ocak 1767'de Lyon'da doğdu. Paris'te öğrenimini tamamladıktan sonra İngiltere'ye giderek, bir süre burada çalıştı. Bu arada Adam Smith'in ekonomik görüşlerini benimsedi. Fransa'ya döndüğünde devrimci düşünceleri savunarak, Fransız Devrimi'ne katıldı. Bu arada Mirabeau'nun yönetimindeki *Courrier de Provence* (Taşra Habercisi) gazetesine yazılar yazdı. 1792'de ise gönüllü olarak orduya katıldı. Maliye Bakanı Clevière'nin sekreterliğini yaptı. 1793'te kardeşi Horace Say ile birlikte *La Décade philosophique, littéraire et politique* (Felsefe, Edebiyat ve Siyaset On Yılı) dergisini çıkardı. 1799'da hükümette görev alan Say, bu dönemde iktisat çalışmalarını sürdürdü. Özellikle zor görünen ekonomi kuramlarını, karışık sorunları basitleştirerek, herkesin anlayacağı bir dille yazma yeteneği kazandı. 1803 yılında en önemli eseri olan *Traité d'économie politique*'i (Ekonomi Politik, İncelemesi) yazdı ve yayımladı. Bu arada kitabında savunduğu bazı görüşlerden dolayı I. Napoléon tarafından hükümetten uzaklaştırıldı. Daha sonra ticarete başlayan Say, iplik fabrikası kurarak sanayicilik yaptı. Ancak 1813'te bu işi bırakarak fabrikasını sattı. Ardından Fransa hükümeti tarafından İngiltere'ye gönderildi. Hükümetin amacı, İngiliz ekonomisindeki gelişmelerin Say tarafından izlenmesiydi. Daha sonra tekrar Fransa'ya döndü. Bu arada *Ekonomi Politik İncelemesi* adlı kitabının ikinci baskısını yaptı. 1830'da Collège de France'da iktisat dersleri vermeye başladı Say, 1830 Devrimi'nde Seine'den genel konsey üyesi seçildi.

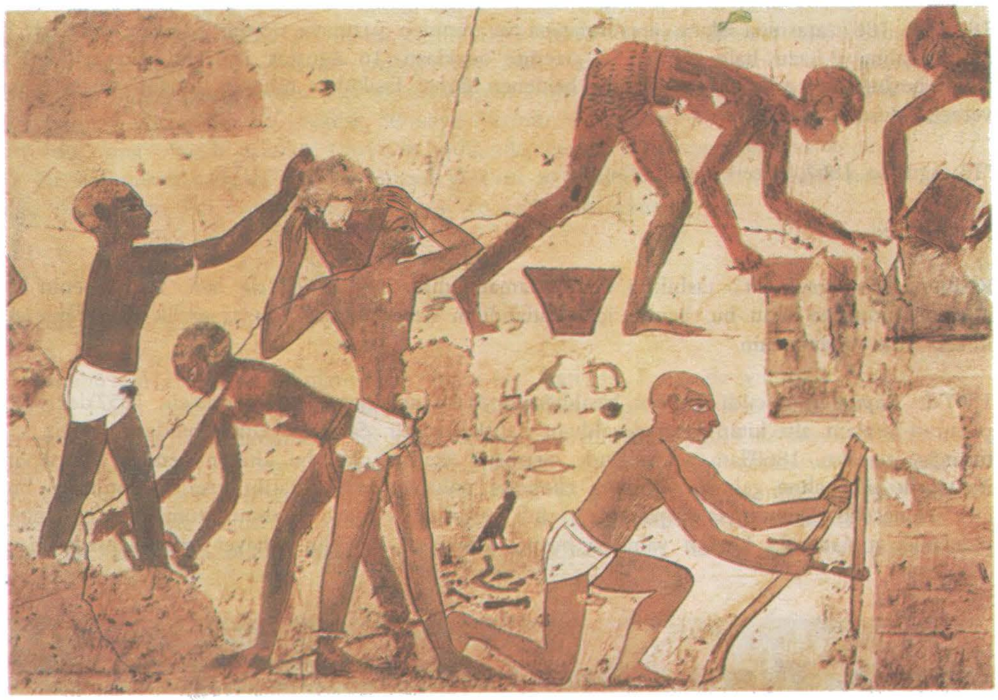
Say, daha çok kendi adıyla anılan ve "mahreçler kanunu" dediğimiz toplam arz ve talep teorisi ile bilinir. Buna göre kapitalist ekonomide aşırı bir üretim sözkonusu olamaz, çünkü aşırı bir biçimde üretilmiş bir mal dahi bir süre sonra piyasanın normal işlemesiyle birlikte kendi sınırına çekilecek ve talebi karşılayacak konuma düşecektir. Bu yüzden aşırı üretim bunalımları söz konusu olamaz.

Say'ın bu tablosu hiçbir zaman gerçekleşmemiş, iyimserliği bir özlemden öteye geçmemiştir.

Marx, Say'ın çıkardığı bu sonuçları "saçma" diye nitelendirir, onun her şeyi kolayca halletmesini *vulger* (bayağı) yaklaşımına bağlar ve orijinal bir burjuva düşünürü olarak görmez.

15 Kasım 1832'de ölen Jean Baptiste Say'ın başlıca eserleri şunlardır: *Traité d'économie politique;* 1830 (Ekonomi Politik İncelemesi); *Catéchisme d'économie politique;* 1815 (Ekonomi Politiğin Kutsal Kitabı), *Cours complet d'économie politique pratique,* 1820 (Uygulamalı Ekonomi Politik Dersleri).

Köleler ve Serfler. Görüntüler ve çalışma biçimi benzese de iki ayrı üretim tarzının, iki ayrı toplumsal formasyonun unsurlarıydılar. "Karşılığı ödenmemiş artı-emeği çalışanların elinden çekip alınışının ekonomik biçimi, tüm toplumsal üretim ilişkilerinin üzerinde yükselen ekonomik formasyonunun, ve aynı zamanda onun özgül politik biçiminin temelini oluşturur." (Marx, Kapital, *Cilt III)*

Artı-Değer Teorileri

Özünde *Kapital*'in kendisinin (*Katkı* ile birlikte) ilk çalışma taslağını oluşturan bu birinci el yazması, günümüze kalmışsa da şimdiye dek yayımlanmamıştır. Dahası ikinci el yazmasının (*Theorien über den Mehrwert*) bile tamamı yazılışından neredeyse 100 yıl sonrasına değin kullanılamamıştır.

Kendinden önceki *Grundrisse* gibi *Artı-Değer Teorileri* de, doğrudan yayınlanması düşünülmemiş bir ilk taslaktır. Burada Marx, yalnız kendi kapitalist üretim ve sömürü tahlilini ekonomi politikçilerin fikirlerinin karşısına çıkarmakla kalmaz; bu karşılaştırmayı, kendi görüşlerini araştırıp derinleştirmekte de kullanır. Nitekim artı-değerin kapitalistler arasında nasıl paylaşıldığını, dolayısıyla yüzeyde kendini, maliyetlere "eklenivererek" sanki havadan yaratılmış bir ortalama ya da normal kâr gibi ortaya koyuşunun nedenini ilk kez ayrıntılı olarak geliştirdiği yer burasıdır. Artı-değerin kârlar, rant, faiz ve vergiler toplamını nihai olarak nasıl düzenlediğini göstermeyi mümkün kıldığı için bu bağlantı, tahlilinin zorunlu ve önemli bir adımıydı. Üretim fiyatları (ortalama kâr haddini yansıtan fiyatlar) teorisi ile toprak rantı teorisi, el yazmasında büyük bir yer tutar. Bunun nedeni, kapitalizmde yıllık kâr ve rant akımlarının, yönetici sınıfın bunlara denk düşen iki büyük parçasının varlığı ve yeniden üretiminin, dolayısıyla sistemin kendisinin varlığı ve yeniden üretiminin maddi temelini oluşturmasından başka bir şey değildir. Nihayet Marx'ın üretici olan ve olmayan emek üzerine, ayrımsal (*differantial*) ve mutlak rant üzerine, kapitalist yeniden üretimde sermaye ve gelir akımları (yeniden üretim şemaları) üzerine ve bunalımların birbirinden farklı temelleri ve biçimleri üzerine kendi formülleştirmelerini ilk kez sunduğu yer bu el yazmasıdır.

Artı-Değer Teorileri'nin en çarpıcı yönlerinden biri, Marx'ın burjuva iktisadı karşısındaki tavrına tuttuğu ışıktır. Bu, ne de olsa, Marksist teori ile onun burjuva hasımları arasındaki ilk karşılaşmadır. Gelgelelim Marx, Smith ile Ricardo gibi klasik iktisatçılarının yapıtlarının gerek bilimsel niyetini, gerekse içeriğini övmek için özel çaba gösterirken bir yandan da bu iktisatçıların çeşitli savlarının güçlü ve zayıf yanlarını ayrıntılı olarak inceler. Bir tutarsızlığı ya da zaafı sırf kaydetmekle asla yetinmez, her defasında aynı görüngülerin daha iyi bir tahlilini de ortaya koymaya çalışır. Kökeni ya da yönsemesi kuşkuludur diye bir sorunu asla savsaklamaz. Gerici bir aşırmacı olarak hor gördüğü ve yapıtının "aristokrasi, Kilise, devlet malı yiyenler, dalkavuklar vb."nin servetini ve "emekçi sınıfların sefaleti"ni haklı göstermeyi amaçladığı açık olan Malthus gibi birisi söz konusu olduğunda bile Marx, gerçek katkıları özürcü görüşlerden titizlikle ayırmayı elden bırakmaz. Öyleyse Marx'ın bilimsel selefleri ve hasımlarıyla "kozunu paylaşma" tarzı işte budur: Kerameti kendinden menkul üstünlük ilanlarının veresiyesine değil, gerçek ilerlemelerin peşin parasına dayanmak.

Kapital

1864'ten 1865'e kadar Marx, *Kapital*'in el yazmasını yeni baştan yazar; o arada, süregelen araştırmasına dayalı yeni teorik ve ampirik malzemeyle yapıtı bir hayli genişletir. Engels'in Marx'ın ölümünden sonra II. ve III. ciltleri bir araya getirirken kullandığı malzemenin büyük

çoğunluğu bu 1864-1865 taslağından çıkarılmıştır.

1865 ile 1867 arasında Marx, araştırmasına ve yeniden yazmaya devam ederken öncelikle I. cildi basılmaya hazır hale getirme işi üzerine odaklaştı. 16 Ağustos 1867'de, sekiz yıllık bir yayın boşluğunun ardından, çoktandır beklenen ikinci fasikülün nihayet bittiğini Engels'e haber verecek durumdadır artık:

"16 Ağustos 1867, gecenin saat 2'si

Sevgili Fred,

Kitabın... *son formasının*... tashihini demin tamamladım. Böylece *bu cilt bitti.* Yalnız senin sayende mümkün oldu bu. Benim için katlandığın özveri olmasaydı üç ciltlik muazzam işi, imkân yok yapamazdım."

1867'de *Kapital*'in I. cildi ilk kez basıldığında Marx neredeyse 50 yaşındaydı. 1857'deki ilk planının toplam altı kitap yazmak olduğu hatırlanacaktır. Sermaye kitabı bunların yalnız birincisi olacaktı. 1860'lara gelindiğinde, Sermaye üzerine olan bu kitabın kendisi, genişleyip üç teorik cilt haline gelmişti; bunlara ekonomi politikte fikirler tarihi üzerine dördüncü bir cilt eklenecekti. Dolayısıyla *Kapital*'in I. cildi gerçekte Sermaye kitabının tümü de, başlangıçta planlanan toplam altı kitabın yalnızca birinci kitabıydı! I. cildin nihayet tamamlanmasıyla dahi

Smith, Ricardo, Marx

Karl Marx, akademik iktisat kitaplarında Adam Smith ve David Ricardo ile birarada, "klasik iktisatçılar" grubu içinde incelenir. Marksist olmayan iktisatçılar için Marx, bir *iktisatçı* olarak ve iktisat kuramına katkısı bakımından, bazen "önemsiz bir Ricardocu", bazen "ileri bir yeni-Ricardocu", bazen "Ricardo artı tarih", bazen de "Ricardocu sosyalistlerin en büyüğü", "sosyalistleşmiş Ricardocu" olarak nitelendirilir. Kısacası, Marx "klasik iktisatçı"lardan biri olarak sınıflandırılır. Bu bağlamda klasik iktisat, esas olarak emek-değer kuramı temeline oturan, iktisadî sınıflar arasındaki gelir bölüşümünü kapitalizmin dinamiğini belirleyen ana unsur olarak gören ve kapitalizmin dinamiği ve geleceği hakkında öngörüde bulunan, bu öngörüyü desteklemek üzere kapitalizmin işleyiş mekanizmalarının temel ögelerini ve bu ögeler arasındaki ilişkileri tahlil etmeyi amaçlayan bir iktisat kuramı olarak kabul edilir. Bu yoruma göre klasik iktisadın temellerini Smith atmıştır; Ricardo bu temeller üzerinde onu formel bir kuram haline getirmiştir; Marx ise Ricardo'nun sistematiğini ve kavramlarını kullanarak kurama tarihsel bir boyut katmıştır; zaten Marx da kendini Smith'in mirasını tevarüs eden Ricardo'nun entelektüel mirasçısı saymıştır ve "burjuva iktisatçılar" olarak adlandırdıkları arasında belki de sadece Ricardo'ya hayranlık duymuştur; Marx'ın Ricardo'dan en önemli ve temel farkı, olsa olsa kapitalizmi ebedî değil, geçici bir tarihsel toplumsal örgütlenme biçimi olarak görmesidir; yani Marx, Ricardo'nun kuramına tarihsel analiz eklemiştir.

Marx'ı Ricardocu olarak değerlendirmek hem yüzeysel hem de yanlış bir görüştür. Marx'ın sorunsalı hem Ricardo'nunkinden, hem de 1960'larda gelişmeye başlayan yeni-Ricardocularınkinden kesinlikle farklıdır. Her ne kadar *Kapital*'in alt başlığı *Ekonomi Politiğin Bir Eleştirisi* ise de, *Kapital* sadece bu konu üzerine bir kuram değildir. Kuşkusuz Marx'ın tüm tahlili ekonomi politiği köklü bir eleştiri yoluyla aşmak ve toplumları çözümlemede yeni bir yöntem getirerek kapitalizmin kökeninin, yükselişinin, değişiminin ve dönüşmesinin hareket yasalarını belirlemektir.

Marx'ın, usta muamelesi yaptığı Ricardo'nun kuramsal aygıtı içindeki kavramları kullandığı, her önemli kavramsallaştırmasına Ricardo'dan, ama onu eleştirerek başladığı doğrudur. Marx daha 1851'de, iktisat biliminin temelde Smith ve Ricardo'dan beri ilerleme kaydetmediğini belirtmektedir. Dolayısıyla iktisat biliminin gelişmesi açısından Smith ve Ricardo'nun önemini hiç yadsımaz. Bu tavrı, İngiltere'de ekonomi politiğin gelişmesini değerlendirirken açıkça ortaya çıkar. Marksist anlamda ekonomi politik, iktisadi artığın bölüşümü ve birikimi, fiyatların, ücretlerin, istihdamın belirlenmesi ile ilgili sorunları, birikimi teşvik edecek siyasal düzenlemelerin etkinliği veya etkisizliği konularıyla uğraşan belli yazarların çalışmalarının toplamı olarak tanımlanabilir. Bu çalışmalar esas olarak Smith, Ricardo ve ayrıca Malthus, J. Mill, J.S. Mill, Mc Culloch ve Senior'a aittir. Marx İngiltere'de ekonomi politiğin gelişimini, *bilimsel* dönem ve *bayağı* (vulger) dönem olarak ikiye ayırır. Smith ve Ricardo'nun, özellikle de Ricardo'nun çalışmalarını bilimsel ekonomi politik olarak nitelendirirken, bayağı ekonomi politik ile arasında kesin bir ayırım çizgisi çizer.

Bilimsel ile bayağı politik iktisat dönemleri arasındaki ayırım doğrudan doğruya sınıf mücadelesinin gelişmesiyle ilintili olarak yapılır. Buna göre, aslında ekonomi politik genel olarak burjuva ufukların sınırları içinde kalır ve kapitalizme, toplumsal üretimin mutlak nihai biçimi olarak bakar. Fakat ekonomi politik, ancak sınıf mücadelesinin gizli ve mevzii olduğu dönemlerde bir bilim olabilir. Eğer modern sanayi henüz çocukluk döneminde ise ve emek-sermaye mücadelesi diğer mücadelelere, örneğin burjuvazinin feodalizme karşı mücadelesine göre çok daha az belirginse, ekonomi politiğin bilimsel konumunu koruması hâlâ mümkündür. Aksi halde sınıf mücadelesini gözönüne almadan ekonomi politik bilimsel olamaz. Ricardo İngiliz ekonomi politiğinin en büyük temsilcisidir. Çünkü çalışmalarında burjuvazi ile feodalizm arasındaki sınıf mücadelesi merkezi bir öneme sahiptir.

Marx'a göre 1820 ile 1830 arasındaki dönem ekonomi politik bakımından bilimsel faaliyetin son on yılını oluşturur. Bu döneme kadar geçen zamanda burjuvazi, Fransa ve İngiltere'de siyasal gücü ele geçirmiştir ve eski feodal düzenle mücadelesinde kilit önemde bir silah olan ekonomi politiğe artık gereksinimi kalmamıştır. Ayrıca sınıf mücadelesi örtük olmaktan çıkmış, açık hale gelmiştir. Bundan sonra artık şu ya da bu teoremin doğru olup olmadığı değil, sermaye için faydalı ya da zararlı, siyasal bakımdan tehlikesiz ya da tehlikeli olup olmadığı önemlidir. Marx'a göre bu gelişme ile beraber "bayağı" ekonomi politik dönemi başlamıştır. Yani, sermayenin henüz gelişmemiş olması ve kapitalist düzenin tam yerleşmemiş olması gibi bilimsel ekonomi politiğin mümkün kılan bir etmen 1820'lerden sonra ortadan kalkmıştır. Kısaca, Smith ve Ricardo'nun temsil ettiği klasik ekonomi politik, bilimsel iktisat olma özelliğini taşımaktadır.

Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabı Ricardo üzerinde etki yapan hemen tek kaynaktır. Buna ek olarak, Ricardo bir de Say'ın "Mahreciler Kanunu"nu benimsemiştir. Ricardo'nun kuramsal yapısı *Ulusların Zenginliği*'ni yeniden formüle etmek üzere kurulmuştur. Ricardo, Smith'in yapıtını mantıksal bir kargaşa olarak görmüş ve bu kargaşayı derleyip düzenlemeyi ve formel bir kurama dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu yeniden biçimlendirme, özellikle değer kuramı aracılığıyla olmuş ve Smith'in önerisini kendi emek değer kuramına dönüştürmüştür. Ricardo'nun değer kuramı, esas olarak malların üretiminin içerdiği emek miktarının, değerin *ölçütü* olduğunu kabul eder, bazen de emeği, değerin *kaynağı* sayar. Fakat emeğin değerin ölçütü mü, yoksa kaynağı mı olduğu sorusunu Ricardo açıklığa kavuşturamamıştır.

Marx temel eseri *Kapital*'i ekonomi politiğin *eleştirisi* ve *aşılması* olarak görür. Bu eleştiride asıl odak noktası *kapitalizmin doğası* ile ilgilidir. Ekonomi politiğin bütün akımlarının ortak kökeni Smith'de "sivil toplum" olarak kategorileştirilen özerk, kendi kendini düzenleyen ekonomi kavramında yatar. Smith, sivil toplumu siyasal alandan (devletten) ayırmanın mümkün olduğunu, sivil toplumun kendi kendini düzenleyen kapasitesini engellemediği sürece, bireylerin kendi çıkarlarını gözeterek iktisadi hayata katılmasının, sonunda herkes için azami yarar sağlayacağını savunur. Sivil toplumun bu şekilde işleyişini engelleyen en önemli etmen, Smith'e göre devlettir. Çünkü devlet belli firmaları, diğerlerinin aleyhine destekleyerek, dış ticareti kısıtlayarak vs. rekabeti bozar. Ricardo'ya göre ise en önemli engelleyici ve refahın artmasını önleyici etmen, tarımsal üretimde üretim arttıkça, kapitalistlerin kârlarının giderek daha büyük bir kısmının rant olarak toprak sahibi feodallere ödenmesidir. Toprak parçalarının doğal verimliliklerinin farklı olması, doğanın bir lütfu olan rantı yaratır ve rant, sermaye birikimi yapmayan feodallerce alınıp lüks tüketimde kullanılır. Ricardo'ya göre toprakta kapitalist mülkiyet olmadıkça sermaye birikimi giderek zorlaşacak, kapitalizm durgunluğa gidecektir. Söz konusu engeller ortadan kalktığında ise, her iki klasik ekonomi politikçiye göre, bireysel çıkarların tek tek bireylerin kendileri tarafından korunması, nihai olarak, tüm toplumun refahını en üst düzeye çıkaracaktır, toplumun gelişmesi doğal ahenk, eşitlik ve özgürlük içinde mümkün olacaktır. Bu ise bireyler arasında eşit ve özgür mübadele ile mümkündür. İşbölümü ve serbest mübadele zenginliğin temelidir. Zenginliğin temeli fizyokratların öne sürdüğü gibi tarım ve toprak, merkantilistlerin öne sürdüğü gibi değerli maden ticareti değil, yeniden üretilebilir, satılabilir mallardır. Bu malları üreten emek de malların hem değerinin ölçütü, hem de kaynağıdır. Emek-

geriye, hâlâ işlenip geliştirilmesi gereken muazzam bir malzeme yığını kalmıştı. Çok heterojen olan bu malzemenin, para, kredi ve bunalımlar üzerine 1850'lerin başlarında kaleme alınmış el yazmalarından, geriye kalan iki teorik cildin 1864-1865'te kaleme alınmış taslaklarına ve Sermaye üzerine olan bölümdeki bir tarih cildine kadar uzanan bir kapsamı vardı. Bunları, yayımlanmaları için zorunlu olan biçime sokabilmeyi, böyle bir işin gerektirdiği zaman ve enerjiyi bulmayı, ömrünün hiç değilse Sermaye kitabını tamamlamaya yetmesini Marx hararetle arzuluyordu. Ama olmadı. Çünkü 1864'e gelindiğinde, geriye kalan zamanını ve gücünün büyük bir **bölümünü çalacak acil bir siyasal görevin içine derinlemesine dalmıştı bile:** (Birinci) *Uluslararası İşçi Derneği*'nin **kurulması** ve sağlamlaştırılması.

Kapital'den Sonra

Paris Komünü'nün 1871'deki yenilgisinden sonra, işçi hareketi Fransa'da yıkıntılar içinde, Almanya'da kendi devletinin şiddetli saldırıları altındayken, İngiliz hareketi ılımlılığa yönelmekte, Avrupa'da **antikomünist bir cadı kazanı kaynatılmaktayken,** ***Enternasyonal*** hızla gerilemeye başladı. 1873'te Marx, ***magnum*** *opus*'una dönme umuduyla örgütün yönetiminden ayrıldı. O sırada Engels, yalnız kendisinin değil, Marx ve ailesinin de geçimini güvence altına alan bir düzenlemeyle Manchester'daki, nefret ettiği işlerinden kurtulmuştu. Marx'ın Genel Konsey **için harcamakta olduğu** muazzam **emeği o üstlendi. Sonra da bu işi,** ***Enternasyonal*'in**

lerini kullanarak malları üretenler, serbest mübadelede eşdeğerleri özgür mübadele ederler.

Marx kapitalizmin işte bu yorumunu eleştirmek üzere ekonomi politiğin masaya yatırır. Marx'a göre Smith ve Ricardo'nun başarısızlığı, *üretim tarzı* kavramından yoksun olmalarından kaynaklanır. Smith ve Ricardo üretim tarzı olarak hakimiyetini kurmuş bir kapitalizmin iktisatçıları değildir. Smith küçük üreticilerin ağırlıkta olduğu, basit meta üretimine benzeyen "manifaktür" aşamasının, Ricardo ise henüz feodalizme karşı varolma mücadelesi veren bir kapitalist aşamanın iktisatçılarıdır. Kapitalizmin iki temel özelliği, genelleşmiş meta üretimi ve emek gücünün meta haline gelmesidir. Her iki iktisatçı, bu farkı görememiştir.

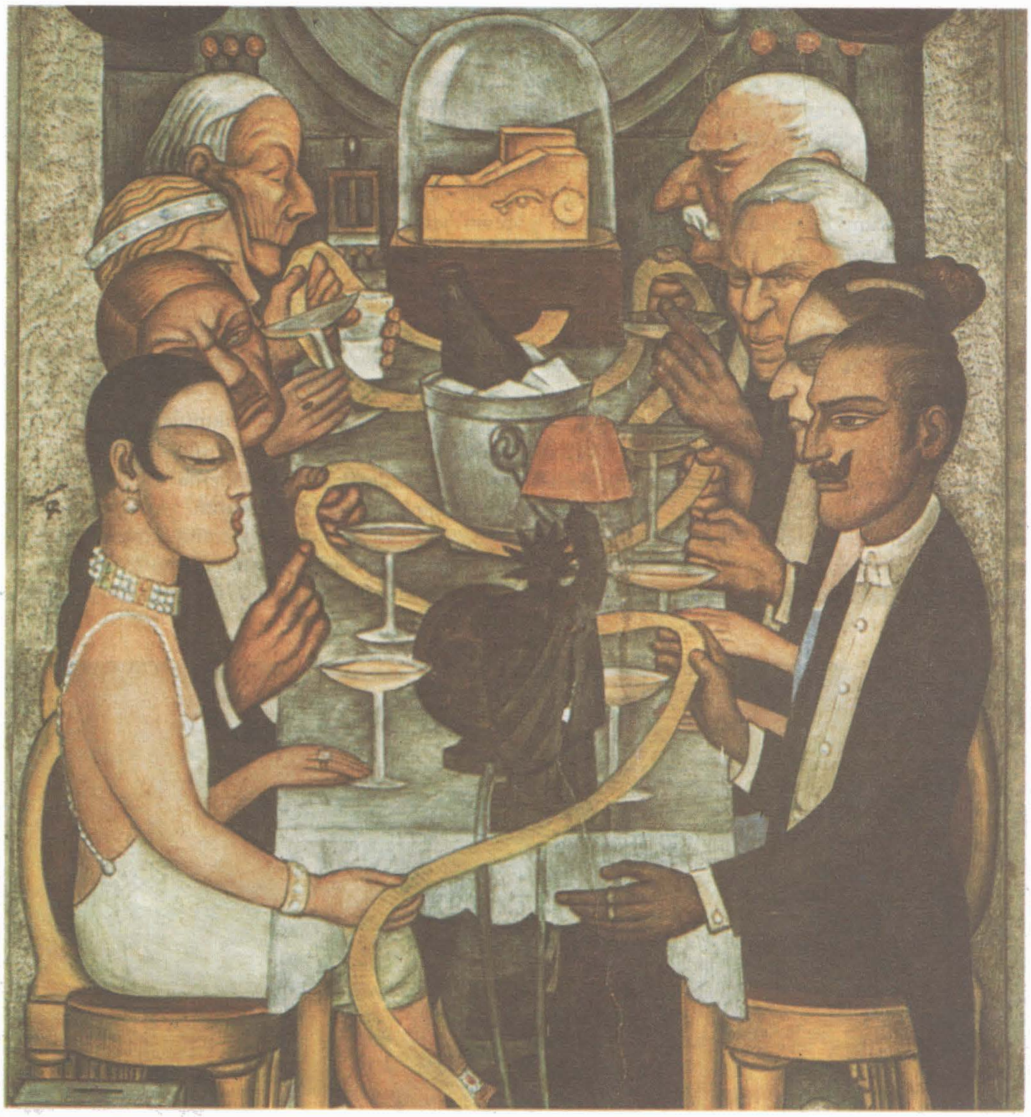
Marx'ın ekonomi politiğe yaptığı en önemli katkı *üretim tarzı* kavramı ve bu kavram etrafında ördüğü *artı-değer, emek gücü, soyut toplumsal emek* ve *sermaye* kuramıdır. Marx, bu kavram ve kategorilerle kapitalizmi saf haliyle diğer üretim tarzlarından ve kapitalizme geçiş toplumlarından ayıran temel farklılıkları, kapitalizmin tarihsel bir geçici toplumsal örgütlenme biçimi olma özelliğini ve dinamiğini kuramsallaştırır. Marx, artı-değer kuramı ile Ricardo'nun emek değer kuramını dönüştürür. Ona göre, Ricardo değer kuramında emek ile emek gücünü, somut emek ile soyut emeği, artık ile artı-değeri, fiziksel sermaye ile bir toplumsal ilişki ve sömürü ilişkisi olan sermayeyi, artı-değer ile kârı, fiyat ile değeri, üretim alanı ile dolaşım alanını birbirinden ayırt edememiştir, çünkü kapitalizmi farklı bir üretim tarzı olarak kavrayamamıştır. Emek gücünün üretim araçlarından koparak metalaştığı ve üretimin sadece kâr etmek için yapılan genel meta üretimi biçimini alması, değerin kazanılmamış gelir değil, artık emek değer, yani sömürü olması; işbölümü, mübadele, değer, özgürlük, eşitlik kavramlarının içeriğini tümüyle değiştirir. Emek gücü dolaşım alanında bir meta olarak mübadele değerini bulabilir, eşit ve özgürce mübadele edilebilir. Fakat dolaşım alanındaki bu özgürlük ve eşdeğerlerin mübadelesi anlamında eşitlik, işçinin emek gücünü satmama ve artık ürününü işverene vermeme bakımından geçerli değildir. O ancak emek gücünü satarak varolabilir, yani üretim alanında sermaye ile ilişkisinde bağımlı ve eşitsiz bir konumdadır. Kapitalizmin bütün dinamiği işte bu emek-sermaye çelişkisinde yatar.

Görülüyor ki, Marx'ın kuramının "klasik" iktisadın bir devamı ve Marx'ın Ricardocu olduğunu iddia etmek hem yüzeysel hem de yanlış bir yorumdur.

TÜLAY ARIN

"...Robinson Crusoe denemesi, ekonomi politikçiler için gözde bir tema olduğundan, ünlü Robinson'a adasında bir göz atalım. Ne denli mütevazı olsa da, o, bazı gereksinmeleri karşılamak zorundadır ve bu nedenle de, alet ve eşya yapmak gibi, keçileri ehlileştirmek gibi, balık tutmak ve avlanmak gibi, değişik türden biraz yararlı iş yapması gerekir. Dua ve benzeri şeyleri, kendisine zevk verdiği ve bunlara dinlenme gözüyle baktığı için hiç hesaba katmıyoruz. İşlerinin çeşitli olmasına karşın, şekli ne olursa olsun, emeğinin, bir ve aynı Robinson'un faaliyeti olduğunu ve dolayısıyla bu çalışmaların insan emeğinin farklı biçimlerinden başka bir şey olmadığını bilir." (Marx, Kapital, *Cilt I)*

Milyarderlerin Akşam Yemeği, *Diego Rivera. "Kendi şahsında sermayeye bilinç ve irade kazandıran kapitalistin eylemleri sermayenin bir işlevi olarak görüldüğünde, kendi özel tüketimi, tıpkı muhasebe defterlerine hile karıştırmak gibi, birikiminden kaynaklanan bir hırsızlık olarak belirir. Kapitalistin özel harcamaları muhasebe defterinde sermayesinin karşısına, borç hanesine yazılır. Birikim, toplumsal servet dünyasını fethetmek, kendisi tarafından sömürülen insan sayısını arttırmak ve böylece kapitalistin doğrudan ve dolaylı ağırlığını artırmak anlamına gelir." (Marx,* Kapital, *Cilt I)*

resmen feshedildiği 1876'ya kadar sürdürdü.

Genel Konsey'deki görev süresi boyunca Marx, davasına hizmet uğruna tüm gücünü harcadı. Dokuz yıllık bu yoğun çabanın ardından özel hayata döndüğünde, bozulmuş sağlığı *Kapital*'i bitirmek için ihtiyaç duyduğu gücü kendisine bir türlü vermeyen hasta bir adamdı artık. I. cildin ikinci baskısını tamamlamayı, Fransızca baskısını yayıma hazırlamaya başlamayı becerdiyse de işin bitmediği aklından hiç çıkmıyordu. Sağlığı "günde birkaç saat olsun çalışmasına izin verir vermez, çalışmalarına devam etti. Bu eseri asla tamamlayamayacağının bilincinde olmak, ona sürekli işkence ediyordu."

1870'ler boyunca Marx, öngördüğü yapıtla ilişkili olarak bankacılık ve para piyasasını, Amerika ve Rusya'da kırsal ilişkileri inceledi; agronomi, tarım kimyası ve bitki fizyolojisi, jeoloji ve matematik çalıştı. 1875'te kâr ve artı-değer hadlerinin göreli hareketleriyle ilgili geniş kapsamlı hesaplamalar yaptı (Engels'in III. cildi derlerken yararlanmaya çalışmış olmasına karşın bunlar hâlâ yayımlanmamıştır). 1876'da rant üzerine kısa ama teorik bakımdan önemli bir bölüm yazdı (şimdi III. cildin XLIV. bölümü). 1878'de yeniden üretim şemalarının yeni bir versiyonunu geliştirdi (Engels, ne yazık ki bunu, sekiz yıl önce yazılmış daha eski ve teorik bakımdan daha yetersiz bir versiyonun içine sokar).

1878'den sonra sağlığı öylesine bozuldu ki, ilerde yeniden dönmeyi umarak *Kapital* üstüne her türlü çalışmasını neredeyse bırakmak zorunda kaldı. Gene de notlar tutmayı, işçi hareketindeki gelişmenin gerisinde kalmamayı, kendisine yazan birçok insana cevap vermeyi, bir işçi partisinin sosyalist programının temel ilkelerini formüle etmeyi, hatta zaman zaman el yazmaları üzerinde çalışmayı başardı. Örneğin 1880'de "Kâr Haddinin Azalma Eğilimi Yasası"nın yeni bir versiyonunu yazarken bir yandan da II. ve III. ciltlerin öteki bölümlerini gözden geçirdi. "Çalışamamak" diyordu, "ölüm cezasına denktir." Ve böylece çabalarını en son gününe kadar sürdürdü.

Marx, 14 Mart 1883 günü, sağlığının hızla bozulduğu bir yılın ardından, her zamanki sıkıntılarının ortasında sessizce öldü. Yanı başında *Kapital*'in son bölümünün taslağı duruyordu. Bölümün uygun bir başlığı vardı: "Sınıflar".

MALTHUS, THOMAS ROBERT (1766-1834)

Marx ve Engels'in "bilime karşı günah işleyen" biri olarak eleştirdikleri Thomas Robert Malthus, 14 Şubat 1766'da İngiltere'de Dorking yakınlarındaki Surrey'de doğdu. Babası, D. Hume, J.J. Rousseau, Condercet, Gowin gibi ünlü düşünürlerle dostluğu olan bir aristokrattı. Aile içinde en küçük çocuk olan Malthus, özel.bir eğitim gördükten sonra Cambridge'e girdi. Buradan 1788'de mezun olduktan sonra ilahiyat eğitimine başladı. 1793'te Jesus College'da öğretmenlik, ardından da Surrey'de rahiplik yaptı. Bu yıllarda düşünce yapısı biçimlenmeye başlayan Malthus, 1798'de babasının teşvikiyle özellikle Godwin ve Condercet'in görüşlerini eleştiren *An Essay on the Principle of Population*'ı (Nüfusun İlkesi Üzerine) yazdı. Takma adla yazmış olduğu bu kitabı 1803'te geliştirerek, gerçek adıyla yeniden bastırdı. Malthus, bu kitabında insanlığın açlık ve yoksulluğuna nüfus fazlasının neden olduğunu öne sürerek, mülkiyet ve toplumsal eşitsizlik üzerine kurulmuş olan kapitalist düzenin meşruiyetini savunur, bu anlamda sömürüyü haklı gösterir. Nüfusun geometrik bir dizi halinde (1, 2, 4, 8, 16, 32 vb.) arttığını, buna karşılık yeryüzünde tarımsal üretimin aritmetik bir oranda (1, 2, 3, 4, vb.) çoğaldığını, söyleyen Malthus, bütün düşünce sistemini bu iki dizinin karşıtlığına dayandırır. Bu durumda açlık ve yoksulluğun doğurmuş olduğu sonuçları, savaşları, salgın hastalıkları vb. ve bunların yaratmış olduğu her şeyi doğal gören Malthus, bunların Tanrı'nın dünyanın dengesini sağlayan işleri olarak değerlendirir. Malthus'un fazla nüfus artışının yaratacağı toplumsal sorunlar üzerine öne sürdüğü bu görüşler, özellikle o yıllarda İngiltere'de görülen nüfus sorunlarıyla birleşince geniş yankılar uyandırdı. Düşünceleri büyük toprak sahipleri tarafından hemen benimsendi. Gerçi, Marx'ın dediği gibi Malthus "uyum vazeden zavallı burjuva iktisatçılar"dan daha üstündü ve bilhassa uyumsuzluk öneriyordu. Bu yanıyla burjuva toplumunun çelişkilerini örtbas etmiyor, tersine

İşçinin üretim araçlarının hareketlerine teknik bakımdan bağlı oluşu, fabrikadaki üretim sürecinde farklı yapısal özelliklerin birarada yaşamalarına da yol açmaktadır. Bir yanda kollektif üretimin yarattığı disiplin, makinelerin çalışmasına bağımlı olsa da aynı zamanda mücadele sürecindeki disiplini de yaratıyordu. Ancak öte yandan fabrika içindeki işleyiş ve hiyerarşi bir kışla disiplinini geliştirdi. Denetim ve gözcülük işlerini üstlenenler, çalışanları işçiler ve gözcüler, ya da sanayi ordusunun erleri ve çavuşları olarak böldü. Artık kamçının yerini çeşitli süre zorunlulukları ve uygulanan cezai ücret kesintileri aldı. Makine hareketlerine bağımlılığın yarattığı kölelik, fabrikanın her düzeyindeki yöneticilerin emir ve denetimlerinden kaynaklanan bir kölelikle birleşti. Bu kölelik ekseni ise sınıf mücadelesi dolayısı ile kırıldı ve kırılıyor.

Marx'ın Kapitalizm Tahlilinde *Kapital*'in Yeri

Ölümünden az önce Marx, kızı Eleanor'dan kağıtlarını, bunlardan "bir şeyler çıkarması" için Engels'e iletmesini istedi. Bu belgeler arasında, içinden *Artı-Değer Teorileri*'nin çıkarıldığı 1861-1863 el yazmaları, Engels'in ilerde II-III. ciltlerin büyük bölümünü derlerken kullanacağı 1864-1865 el yazmaları, rant, yeniden üretim şemaları ve azalan kâr haddi üzerine olan 1875-1878 el yazmaları ve Marx'ın çalışmalarının çeşitli aşamalarını kucaklayan bölük pörçük metinlerden, tamamlanmış taslaklardan, notlardan, özetlerden ve yorumlardan oluşan karmakarışık bir yığın vardı. Bu malzemeyi *Kapital*'in son iki cildi haline getirmek, Engels'in tam 11 yılını alacaktı ve kendisinin bunların gerek biçimi, gerekse içeriği üzerindeki etkisi o denli büyük olmuştu ki, Lenin'in kaydettiği gibi, bunlara her iki adamın ortak ürünü gözüyle bakılsa yeriydi.

Buraya kadarki tarihçe, Marx öldüğünde, "İktisat"ının iki anlamda tamamlanmamış olduğunu fazlasıyla açıklığa kavuşturmuş olmalıdır: Birincisi, özgün tasarısı altı kitabı kapsıyordu ve Sermaye kitabı bunların ancak birincisi olacaktı; ikincisi, Marx'ın kendisinin ömrü, bu birinci kitabın, *Kapital*'in, yalnız 1. cildini bitirmeye yetmiş, geriye kalan iki cildi bir dizi tamamlanmamış el yazması ve özel inceleme arasından derleme görevi Engels'e kalmıştı. Ne var ki bu olguları göz önünde tutar tutmaz hemen can alıcı bir sorunun karşısında buluruz kendimizi: Bu çifte eksikliğin, *Kapital*'deki malzemenin güncel bir kapitalist ekonomiye uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi açısından anlamı nedir?

"Ekonomi Politiğin Eleştirisi" Planı

Daha önce belirttiğimiz gibi Marx'ın 1857'deki ilk amacı, sergilemesine, metaların ve paranın doğasını işin içine katan en soyut ve başlangıç niteliğindeki düşüncelerle başlayıp oradan dünya kapitalist sisteminin somut yapısının nihai tahliline adım adım yükselmekti. Genel tasarı, toplam altı kitaplık yer tutacak, bu kitapların başlıkları, sırasıyla şöyle olacaktı: Sermaye, Toprak Mülkiyeti, Ücretli Emek, Devlet, Dış Ticaret ve Dünya Pazarı ve Bunalımlar.

Bu planın, iddiası bir yana, en çarpıcı yanı, çizilen adımların izlediği sıranın metodolojik açıdan gerçekten zorunlu oluşuydu. Çünkü birbirini izleyen başlıkların her biri sistemli olarak daha öncekilerin üzerinde yükselecek, yapının tümü, nihai olarak, (Sermaye üzerine olan) birinci kitapta verilmiş temele dayanacaktı. Yani önce 1. kitapta değer, para, artı-değer ve sermayenin özsel gizleri çözülmeliydi ki, kapitalist toprak mülkiyeti ve ücretli emeğin oluş ve işleyişlerinin ortaya çıkardığı somut görüngüler, 2-3. kitaplarda ele alınabilsin. Ancak bu üçlü temel atıldıktan sonradır ki, gerçek var oluşu Sermaye, Toprak Mülkiyeti ve Ücretli Emek arasındaki ilişkilere dayanan kapitalist devlet 4. kitapta tahlil edilebilirdi. Önce gelen bu dört uğrak ise, bir ekonomik kendilik olarak kapitalist ulus kavramının ön gerekleriydi ve kendisi kapitalist uluslar arasındaki ilişkilere dayanan kapitalist Dış Ticaret, ancak daha sonraki 5. kitapta gereğince geliştirilebilirdi. Nihayet ancak uluslararası ticaretin yasaları temeli üzerindedir ki, Dünya Pazarı'nın, dolayısıyla kapitalizmin karakteristik bir görüngüsü olan dünya çapında İktisadi Bunalımların tutarlı bir tahlili hakkıyla geliştirilebilirdi. Dolayısıyla Marx'ın özgün

su yüzüne çıkarıyordu. Ama vardığı sonuçlar bir bütün olarak ele alındığında egemen sınıfların çıkarına hizmet ediyor, işçilerin karşısına dikiliyordu. Nitekim, toplumsal yaşamın her alanında emekçilerin önüne engeller konulmasını, cinsel ilişkide bulunmamalarını, evlenmemelerini, çocuk doğurmamalarını öneriyordu. Yoksullar için çıkarılan yasaların onlara bir şey getirmeyeceğini, sözgelimi İngiltere'de yoksul ailelere çocuk sayısına göre yardım edilmesini öngören Yoksul Yasası'nın, uzun vadede yoksulluğu arttıracağını, çünkü böyle bir yasayla çocuklarına bakılacağını bilen yoksulların ve sonra gelecek çocukların da çocuk yapmaya devam edeceklerini ve böylece yoksulluğun ortadan kalkmayacağını öne sürmüştür.

Marx ve Engels, Malthus'un görüşlerini birçok yerde eleştirmişlerdir. Ancak bunları yaparken Malthus'un teorisinin ayrıntılı bir eleştirisini yapma gereği duymamışlardır. Çünkü Marx'a göre Malthus'un "sansasyonel broşürü", tıpkı Proudhon'un "Mülkiyet Nedir?" adlı kitabı gibi sözetmeye değmez bir eserdir. Ama yine de bununla "insan soyuna yapılan bu iftira"ya cevap vermek gerekir. Bu nedenle Marx ile Engels, kapitalist topluma özgü bir nüfus yasasının ne olduğunu araştırdılar. Marx, üretici güçlerin gelişiminde, değişmeyen sermaye (makine ve hammaddelere) ile değişen sermaye (ücrete ayrılan sermaye) arasındaki oransızlığın aritmetik değil geometrik olduğunu tespit ederek, bunalımlara bu oransızlığın ve fazla üretimin neden olduğunu, bunun da nedenini sistemin kendisinde aramak gerektiğini belirtti.

Etkisini günümüzde de Neo-Malthusçuluk biçiminde sürdüren Thomas Robert Malthus 23 Aralık 1834'te öldü.

Başlıca Eserleri: *An Esssy on the Principle of Populstion* 1798, (Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme), *On Population* 1803, (Nüfus Üzerine), *Observstions on the Effects of Corn Lsws*, 1814 (Tahıl Yasaları Üzerine Gözlemler).

Marx ve Bilim

Marksizm bir bilim mi, yoksa bir ideoloji mi? *Kapital* bir ekonomi politik kitabı mı, yoksa ekonomi politiğin devrimci bir eleştirisi mi? 150 yıla yaklaşan tarihi içinde modern sosyalist hareketi en çok uğraştıran sorunlardan biri de buydu. Buna başka tartışmalar da eklenebilir: Marksizm, toplumda ve doğada varolan her şeyle ilgili bir açıklama sunan evrensel bir *dünya görüşü* müdür, yoksa sadece kapitalizmin çelişkilerini çözümleyen ve işçi hareketine yol gösteren tarihsel ve özgül bir *yöntem* midir? Marx, kapsamlı bir felsefe sistemi mi koymuştur ortaya, yoksa sadece bir yöntem mi?

Bunlar kuramsal tartışmalardı kuşkusuz; ama çeşitli tarihsel dönemeçlerde yer alan bu tartışmaların gerginliği ve sertliği bile, sorunun sadece kuramsal değil, güncel siyasal bir önem de taşıdığını gösterir. Marksizmin, en çetrefil kuramsal sorunları bile ideolojik ve siyasal bir ufuk önünde tartıştığını söylemek gerekiyor.

Sosyalist hareketin tarihi içinde, çeşitli eğilimler, bilim-ideoloji tartışmasında aldıkları konuma göre tanımlanabilirler. Engels'in ölümünden hemen sonra, Eduard Bernstein, Marx'ın sermaye birikimi ve iktisadi bunalım kuramının bilimselliğine karşı çıkarak ünlü "revizyonizm" tartışmasını başlatmıştı. Bernstein'a göre, Marksizm bilimsel bir öğreti olarak değil, ahlâki özellikleri ağır basan bir siyasal reform programı olarak görülmeliydi.

Buna önce herkes karşı çıktı. Avusturyalı Marksist Rudolf Hilferding, Marksizmin bilimsel boyutuyla ideolojik boyutunun birbirinden ayrılabileceğini söylüyordu. İnsan, sosyalizmin gerekliliğine inanmasa bile, *Kapital*'deki sermaye birikimi kuramını benimseyebilirdi. Toplumun nesnel gelişme yasalarını açıklayan tarafsız bir bilimsel doktrindi bu.

Buna karşılık, ortodoks Marksistlerin çoğunluğu, ideoloji ile bilim arasında böyle bir ayrım yapılmasından huzursuz olmuşlardı. Aralarındaki önemli kuramsal ve siyasal farklılıklara karşın, Kautsky, Rosa Luxemburg, Lenin, Plekhanov gibi sosyalist önderlere göre, sosyalist *devrimin* nesnel temeli, *Kapital*'de bilimsel olarak açıklanan iktisadi ve toplumsal gelişme *yasalarıydı*. Bunlar yadsınırsa, sosyalizm yeniden bir ütopya olma noktasına geri dönerdi. Marksizm hem ideolojiydi, hem de bilim: Devrimci bir bilimdi, ezilen bir sınıfın, işçi sınıfının bilimi.

Bu ortodoks yaklaşım, reformizmin reddedilmesi gibi siyasal bir sonucun dışında, ciddi bir kuramsal açıklık sağlamamıştı. Daha çok bir savunma refleksiydi: Yeni kuramsal alanları kazanmaktan çok, eski alanları savunuyor; sorunun açımlanmasını sağlamaktan çok, ortadan kaldırılmasına yol açıyordu. Nitekim, tartışmada Bernstein'a karşı çıkanların önemli bir bölümü, kısa bir süre sonra reformist akıma katıldılar.

Bilim-ideoloji karşıtlığı sorununda Marx'ın kendi konumu neydi?

Her şeyden önce, Marksizm ortaya çıktığı dönemde çeşitli insan bilimlerinin, felsefe karşısındaki bağımsızlıklarını henüz kazanmamış olduklarını söylemek gerekir. Felsefi açıdan en "masum", en renksiz disiplin gibi gözüken İngiliz ekonomi politiği bile henüz felsefenin bir kolu durumundaydı: Servetin "doğasını" inceliyordu ve bunu yaparken insanın ve toplumun "doğasıyla" ilgili bazı felsefi varsayımlardan hareket ediyordu. Ampirist bir bilgi kuramına ve organizmacı bir dünya görüşüne dayanıyordu.

Öte yandan, Marksizm, gerçekliğin henüz doğalcılığa dönüşmediği bir dönemin ürünüydü: Bilgide değer yargılarıyla olgusal yargılar arasındaki katı ayrım henüz ortaya çıkmamıştı. Toplumu sadece nesnel bir gözle sergilediğini sanan doğalcı (natüralist) yazardan farklı olarak, gerçekçi yazar, sergilemeyle yargılama arasında bir karşıtlık olduğunu düşünmüyordu. Bu ayrım, Alman Marxisti Karl Korsch'un deyimiyle "Marksizme karşı burjuvazinin ilk ideolojik tepkisi" olan pozitivist sosyolojinin ürünüydü ve en derin biçimiyle 19. yüzyıl sonunda Alman üniversitelerinde, Max Weber ve yeni-Kantçı felsefeciler arasında tartışılmıştı. Hilferding gibi Marksistler de, bilim-ideoloji ayrımını yaparken, bu tartışmanın etkisini yansıtıyorlardı.

Marx'ın kendi konumu neydi?

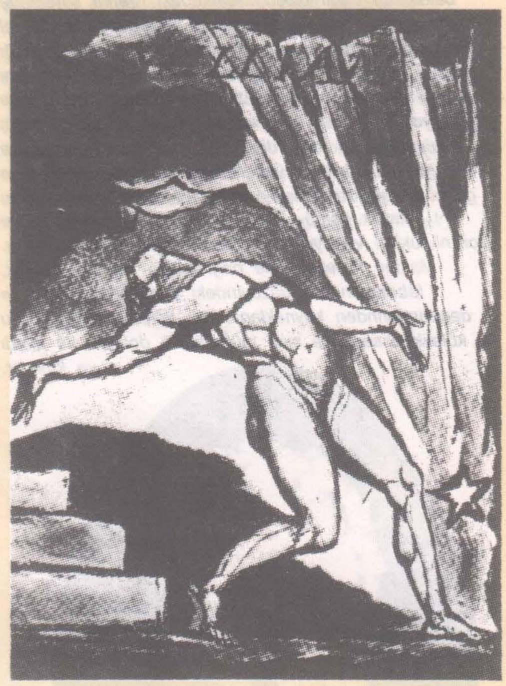
Marx, kendi iktisadi kuramını "bilim" olarak nitelememiştir; yapıtının hiçbir yerinde böyle bir nitelemeye rastlanmaz. Ancak, İngiliz siyasal iktisadının, gerçek bilim katına yükselemediğini belirtmiş ve kendi yaklaşımını açıklayan bir bilimsellik ölçütü geliştirmiştir.

Bilimselliğin temel koşulu, Marx'a göre, *görünüşlerle yetinmeyip öze yönelmektir*. Marx, Hegel'in görünüşle öz arasındaki ayrımına bağlı kalarak, ekonomi politiğin "vülger" ampirizmini eleştirir. Marx'ın düşüncesinin belki de en önemli yönü budur: Görünüşlerin gerçeği gizlediği tezi. Bu karşıtlığı anlatırken farklı terimler de kullanır Marx: Bir yanda "gerçek ilişki", "iç bağlantılar", "öz", "gerçek mahiyet", "gizli temel" ve "içerik" gibi sözcüklerle ifade edilen gerçeklik vardır, öbür yanda "görüngüsel biçim", "görünüş", "yabancılaşmış dış görünüş", "yanılsama", "tezahür biçimi", "dış biçim" ve sadece "biçim" sözcükleriyle anlatılan ve gerçek ilişkiyi gizleyen "örtü" vardır. 27 Haziran 1867'de Engels'e mektupta şöyle der:

"...filistenin ve vülger iktisatçının olgulara bakış tarzı şuradan kaynaklanıyor: beyinlerinde yansıyan şey, bu ilişkilerin *iç bağlantısı* değil, sadece dolaysız görüngüsel *biçimi*. Zaten bu iç bağlantıyı dolaysızca görebilselerdi, *bilime* gerek kalır mıydı?" (Altını çizen, Marx)

Kapital'de, "İşgücünün Değerinin Ücrete Dönüşümü"-nü inceleyen 19. Bölüm'de şu cümleler yer almaktadır: "Gerek işçinin, gerekse kapitalistin savunduğu bütün o adalet düşüncelerinin, kapitalist üretim tarzının bütün mistifikasyonlarının, kapitalizmin özgürlükle ilgili bütün yanılsamalarının, vülger iktisadın bütün o mazur gösterici hilelerinin temeli, yukarıda tartıştığımız o görünme biçimidir. Bu biçim, gerçek ilişkiyi görünmez kılar, hatta insanın o ilişkinin tam karşıtını görmesine yol açar (...) Bütün görünme biçimleri ve bunların gizli temelleri için geçerli olan şey, "emeğin değeri ve fiyatı" ya da "ücret" terimleriyle ifade edilen görünme biçimi ve bu biçimde görünürlük kazanan gerçek ilişki için de, yani işgücünün değeri ve fiyatı için de geçerlidir. Görünme biçimleri, gündelik ve alışılmış düşünme tarzları olarak, dolaysızca ve kendiliğinden biçimde yeniden-üretilirler; özsel ilişkinin önce bilim tarafından açığa çıkarılması gerekir. Klasik ekonomi politik, gerçek ilişkiye nerdeyse dokunur, çarpar gibi olur, ama onu bilinçli olarak dile getiremez. Burjuva derisinden sıyrılamadığı sürece de bunu yapması imkânsızdır."

Marx'ın bütün fetişizm ve ideoloji kuramı, bu cümlelerde özetlenmiştir. Kapitalist üretim tarzı, insanlar arasındaki ilişkileri nesneler arası ilişkilere dönüştürürken, kendi gerçek temellerini gizleyen bir ideolojinin doğmasına yol açar. Bu ideoloji, egemen sınıflar tarafından bilinçli olarak desteklense bile, asıl kaynağı ekonominin kendi bilinçsiz işleyişidir: Üretim süreci ve değişim ilişkisi. Bilim, bu görüntünün ardındaki gerçekliği ortaya koymak, gerçekliğin hakikatini açığa çıkarmak için vardır. Öyleyse bu noktada, Marx'ın bilimle ideolojiyi açıkça ayırdettiğini de söylemek gerekir: Bilim, ideolojinin hakikatidir.

Marx için bilimin ışığı aydınlattığı kadar öldürücü de olabilen bir ışıktı. Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'*nın* Önsöz'*üne*, Dante'*nin, cehennemin kapısı için yazdığı dizeleri almıştı. (William Blake'ın Milton'un* Kayıp Cennet'*i için yaptığı desenlerden.)*

Bununla birlikte, Marx, ideolojiyi düpedüz bir "yalan" olarak görmez; ideoloji, rastlantıyla oluşan bir yanılsama da değildir. Nesnel bir temeli vardır; belirli bir üretim tarzının çerçevesi içinde tarihsel bir zorunluluktur. Marx, *Kapital*'in "Meta Fetişizmi"yle ilgili bölümünde şöyle diyor: "Burjuva iktisadının kategorileri de, tarihsel olarak belirlenmiş olan bu üretim tarzına (yani meta üretimine) alt olan üretim ilişkileri açısından, toplumsal bir geçerlilik ve dolayısıyla nesnellik taşıyan düşünme biçimleridir". Bu biçimler ve dış görüntüler, "doğru" olmasa bile "geçerlidir": Belirli bir tarihsel/toplumsal bütünün işlemesini ve kendini anlamlandırmasını sağlayan kategorilerdir.

Öyleyse bilim görüntüleri yok sayarak sadece içeriklerle ilgilenemez. İçeriği yani gerçeği ararken, biçimi yani yanılsamayı da çözümlemek, değerlendirmek zorundadır. Biçimden bağımsız saf içerik yoktur: Her gerçek, belirli bir biçimde *görünmek* zorundadır. Marx, *Kapital*'de, klasik ekonomi politiği, içerik uğruna biçimi ihmal ettiği için eleştirir: "Ekonomi politik değeri ve niceliğini gerçekten çözümlemiş, bu biçimler içinde gizlenen içeriği açığa çıkarmıştır. Ama *bu* içeriğin neden *bu* biçime büründüğünü, yani emeğin neden değer olarak göründüğünü hiç sormamıştır... Klasik ekonomi politiğin en büyük yetersizliklerinden biri de, değerin biçimini önemsiz bir şey olarak, metanın asıl niteliğine dışsal kalan bir şey olarak görmesidir". Bilim, içeriklere, biçimin içinden geçerek ulaşabilir, üstünden atlayarak değil. Siyasal çözümleme için de geçerlidir bu: Marksizme göre, faşizmin de parlamenter demokrasinin de özü burjuva egemenliğidir; ama biçimler farklıdır: Bu biçimlerin çözümlenmesi, iki rejimin "özde" aynı olmalarına karşın, farklı sınıf ittifaklarına, farklı güç ilişkilerine dayandığını gösterir.

Öyleyse Marx'a göre toplum bilimlerinde bilimselliğin iki ölçütü şöyle özetlenebilir:(1) Araştırmacı, olguların ya da görünüşlerin gerçeği gizlediğini düşünmek zorundadır, çünkü genelleşmiş meta üretimi sonucunda insan ilişkilerinin eski dolaysızlığını ve saydamlığını yitirmiş olduğu bir toplumda yaşamaktadır. Bu toplumda gerçek gizlidir, gizemlidir.(2) Ama keşfettiği gerçeğin bu olguları ya da görünüşleri açıklaması da zorunludur. Derin

yapı eğer yüzeyi açıklayamıyorsa, kendisi de yanlış bir keşiftir, gerçek dışıdır.

Marx'ın *Kapital*'in 2. basımına yazdığı önsöz, hem klasik ekonomi politik karşısındaki hem de bilim-ideoloji tartışmasındaki tavrını daha iyi açıklar. Burada Marx, kendi yapıtını bilim olarak nitelemekten yine kaçınmakla birlikte, ikinci basımda bazı denklemlere "daha büyük bir bilimsel kesinlik" kazandırdığını söyler. Bu yapıt, bir bilim kitabı değildir ama, en kesin bilimsel ölçütlere de uygundur.

Öte yandan, aynı yerde ekonomi politiği bir bilim olarak niteler. Ama bu, hiçbir zaman *tam olarak* gerçekleşmemiş, gerçekleşemeyecek bir bilimselliktir. Çünkü klasik ekonomi politik, en yüksek biçimine, burjuvazinin çoktan iktidarı ele geçirmiş olduğu ve dolayısıyla doğrulardan artık korkmaya başladığı bir dönemde ulaşmıştır: "Ekonomi politik burjuva olduğu sürece, yani kapitalist düzeni tarihsel ve geçici bir gelişme aşaması olarak değil de toplumsal üretimin mutlak ve nihai biçimi olarak gördüğü sürece, ancak sınıf mücadelesinin ortaya çıkmadığı ya da dağınık olgular olarak kaldığı koşullarda bir bilim olarak kalabilir". Ekonomi politiğin en yüksek temsilcisi olan Ricardo bile, "sınıf çıkarlarının karşıtlığını... toplumsal bir doğa yasası olarak görmüş", yani mutlaklaştırmış, tarih-üstü bir olgu durumuna sokmuştur. Yine de Smith ve Ricardo gibi iktisatçılar, bilimin belki de en yüksek ölçütü olan "her ne pahasına olursa olsun doğruluk arayışı" ilkesine bağlı kalmaya çalışmışlardır. Ama sınıf mücadelesinin 1830'dan sonra keskinleşmesiyle birlikte "bilimsel burjuva iktisadının da ölüm çanı çalmıştır. Artık iktisat için sorun, *şu ya da bu kuramın doğru olup olmaması* değil, sermayeye yararlı olup olmamasıdır... Çıkar beklemeyen araştırmacıların yerini kiralık kalemşörler almıştır; has bilimsel araştırmanın yerini de mazeretçiliğin suçlu vicdanı ve kötü niyeti."

Marx, bu önsözün sonunda, kendi sistemini "diyalektik" olarak adlandırıyor: "Diyalektiğin rasyonel biçimi". Ve bu diyalektiğin niçin hem en yüksek bilim olduğunu hem de artık bilim sayılamayacağını açıklıyor: "Rasyonel biçimiyle diyalektik, burjuvazi için bir skandaldır, bir küfürdür; çünkü varolanı pozitif olarak anlamasının *içinde*, onun olumsuzlanmasının, kaçınılmaz çöküşünün kavranışı da vardır; çünkü (rasyonel diyalektik) bütün tarihsel biçimleri akış halinde, hareket içinde kavrar, dolayısıyla varolan her şeyin geçiciliğini de görür; özünde eleştirel ve devrimci olduğu için, hiçbir şeyin etkisi altında kalmaz."

Klasik ekonomi politik henüz bir bilim değildi: Marksizm artık bir bilim değildir. Ekonomi politik, hiçbir zaman kesin bir bilim haline gelemedi, kendi öncüllerini ve sezişlerini mantıksal sonuçlarına götüremedi: Bunu yapmayı denediği tarihsel anda, iş işten geçmişti. Ekonomi politiğin Marksist eleştirisi, teoriyi bu noktadan devraldı. Devraldı ve aştı. Klasik ekonomi politiğin kuramlarını ve sezişlerini, en çok da doğruluk tutkusunu, bilimsel ölçütleri çiğnemeden mantıksal sonuçlarına ulaştırdı.

Ekonomi politiğin devrimci eleştirisinin hiçbir şeyden "etkilenmesine", hiçbir gerçekten, hiçbir doğrudan korkmasına gerek yoktur, diyordu Marx. Bilimdir çünkü, pozitif varlığı çözümler, varolan gerçeği kavrar. Ama bu gerçeğin kendisi, *kendi hareketiyle*, bu eleştiriyi pozitif bir bilim olmanın ötesine geçirir: Gerçeğin hareketine sadık kalmak istiyorsa, bilim de negatifleşmek zorundadır, geçip gideni ve onun yerine geleni görmek zorunda. İşçi sınıfı hareketi içinde doğmuş olsa bile, işçi sınıfının doğrudan ideolojisi değildir Marksizm: Bu hareketin, bu ideolojinin hakikatidir.

Ya da öyle olması gerekir.

ORHAN KOÇAK

planı, kapitalist ekonominin gizemli ve her zaman çalkantılı yüzeyinin altına saklanan, derinlemesine yapılaşmış kalıpları görünür hale getirmek için, çerçevesinin ister istemez geçmek zorunda olduğu adımları cisimlendirmekteydi. Bu yolda, birinci kitap için başlangıçta planlanmış olan malzeme, genel tahlilin yalnızca *temel çekirdeğiydi*: Gerçi geriye kalan beş kitabın birinci ve en önemli kitapla aynı boyutta olması hiç düşünülmemişti; ama onlarda içerilecek olan tahlil, kapitalist sistemin işleyişinin gereğince anlaşılması için şu ya da bu şekilde, kesinlikle gerekliydi.

Kapital'in üç cildinin son planı, başta altı kitabın birincisi için önceden yapılanla özdeş değilse de, bunlar için öngörülen malzemenin gene, yapılması gereken işten arta kalanın olsa olsa temelini hazırlamış olacağı aşağıda görülecektir. Bu sonucun yalnız *Kapital*'in Marx'ın ölümü sırasındaki tamamlanmamışlığından değil, bizatihi *Kapital*'in yapısının değerlendirilmesinden çıktığını belirtmekte yarar var. Bunu gösterebilmek için bu yapının kendisinin evrimini kısaca izlememiz gerekiyor.

"Plan"ın Gerçekleşme Süreci

1857'de Marx'ın, Sermaye, Toprak Mülkiyeti, Ücretli Emek, Devlet, Dış Ticaret ve Dünya Pazarı ile Bunalımlar üstüne olmak üzere toplam altı kitap yazmayı planlamış olduğunu yukarda görmüştük. Ne var ki, çalışması ilerledikçe, önüne koyduğu görevin ne denli muazzam olduğu kısa zamanda belli oldu. Bu duygunun artışı, kendi bozuk sağlığı ve yeni uğraşları yüzünden vaktinin doluluğuyla birleşince, bitirmeyi kendisinin ummuş olduğu yapıtın boyutunu gitgide daraltmasına yol açtı. Daha 1860'ların ortasına gelindiğinde (Devlet, Dış Ticaret ve Dünya Pazarı ile Bunalımlar üzerine olan) 4-6. kitapları yapıtının (muhtemelen başkalarınca gerçekleştirilecek) "daha sonraki devam"ına bırakmıştı bile. Geriye kalan kitaplardan 2. kitabın (Toprak Mülkiyeti) ve 3. kitabın (Ücretli Emek) içindeki belirli can alıcı teorik uğraklar, (artık *Kapital* başlığını taşıyan) 1. kitaba ertelenmiş, ileri düzeyde sorunlar ile somut incelemelerin geriye kalanları ise yapıtın daha sonraki devamına bırakılmıştır. Nitekim söz gelimi rant teorisinin temel ögeleri, *Kapital*'in III. cildi içine katıştırılmış, ama toprak mülkiyetinin, tarihî gelişmesinin ve modern biçimlerinin sistemli olarak ele alınışı hep, ilerde incelenmek üzere bir kenara konmuştu. Aynı şekilde, temel ücret biçimleri ve bunların emek gücü değeriyle olan ilişkisinin *Kapital*'in I. cildi içine katıştırılmış, kapitalist biçimde istihdam edilen üretici emek ile üretici olmayan emek arasındaki ayırımın ise II. cilde konmuş olmasına karşın vasıflar, üretken olmayan hizmetler denilen hizmetler, kişisel hizmetler, kârdan ücretlere yapılan ilaveler, yetişmeleri ve yetenekleri benzer işçiler arasındaki ücret farklılıkları, özellikle de ücretlerin somut tarihinin ele alınması hep açıkça ileriye bırakılmıştır.

1865-1866'ya gelindiğinde, 1. kitabın (*Kapital*) bu gözden geçirilmiş versiyonu büyümüş, Marx'ın umutlarının merkezi haline gelmişti. Ama burada bile sözkonusu olan, sırf bir genişleme süreci değildi. Çünkü başlangıçta birinci kitap için öngörülen konuların belirli yönleri, sonunda *Kapital*'in planlanan kapsamının dışında bırakıldı. Böylece rekabet, kredi, hisselere bölünmüş sermaye ve bunalımların teorik temelleri, gerçekten *Kapital*'in III. cildine aktarılırken piyasa fiyatlarının, kredi sisteminin ve birbiri ardına gelen refah ve bunalım evrelerinin gerçek hareketlerinin yeri değiştirilerek bunlar, ileriki yapıtlarda ele alınacak konular arasına kondu.

Aşağıdaki şema, genel planın *Kapital*'de ele alınan bölümü ile Marx'ın şu ya da bu noktada yapıtın her yerde hazır ve nazır "daha sonraki devam"ına ayırdığı bölümler arasındaki ilişkiyi özetliyor. Bu konuda, bu eksik malzemeyi geliştirmenin *metodolojik zorunluluğuna* ilişkin daha önceki tartışmayı akılda tutmak gerekiyor. Marx'ın yapıtını güncel bir kapitalist ekonominin tahliline uygulama görevi biraz olsun ciddiye alınacaksa bunu yapmak zorunludur. Son olarak, kesinlik sağlamak için, yazılmış ya da tasarlanmış çeşitli el yazmalarının "tamamlanmışlık" derecesinin yıldız işaretleriyle gösterildiğini, üç yıldızın en yüksek, sıfır yıldızın ise en düşük tamamlanmışlık düzeyine işaret ettiğini belirtmek gerekir. Böyle bir sıralamada *Kapital*'in yalnız 1. cildi "üç yıldız"ı hak eder.

Kapital'e Alınması Planlananlar

Cilt I (***)
Sermayenin üretim süreci (temel ücret biçimleri)

Cilt II (**)
Sermayenin dolanım süreci (sermayece istihdam edilmiş üretici olan ve olmayan emek)

Cilt III (*)
Bir bütün olarak kapitalist üretim süreci (rekabet, bunalımlar, kredi ve toprak rantının temel yasaları)

Daha Sonraki Devam İçin Planlananlar

Sermaye Üzerine

Piyasa fiyatlarının gerçek hareketleri, fiili refah ve bunalım evreleri, kredi sistemi, hisselere bölünmüş sermaye ve hisse senedi piyasası

Toprak Mülkiyeti Üzerine

Toprak sahipliğinin sistemli olarak ele alınması, (tarihî biçimler, modern toprak mülkiyeti), (Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya'daki toprak mülkiyeti)

Ücretler Üzerine

Ücretlerin sistemli olarak ele alınması, (vasıflar, hizmetler, genel olarak üretici olmayan emek), (ücret farklılıkları, gerçek ücret hareketleri)

Devlet

Dış Ticaret

Dünya Pazarı ve Bunalımlar

Yukardaki irdelemelerden çıkan ana nokta, *Kapital*'deki malzemenin Marx'ın muhakemesinin "öz"ünden daha fazla bir şey olmasının hiçbir zaman amaçlanmadığı, gözlemlenen

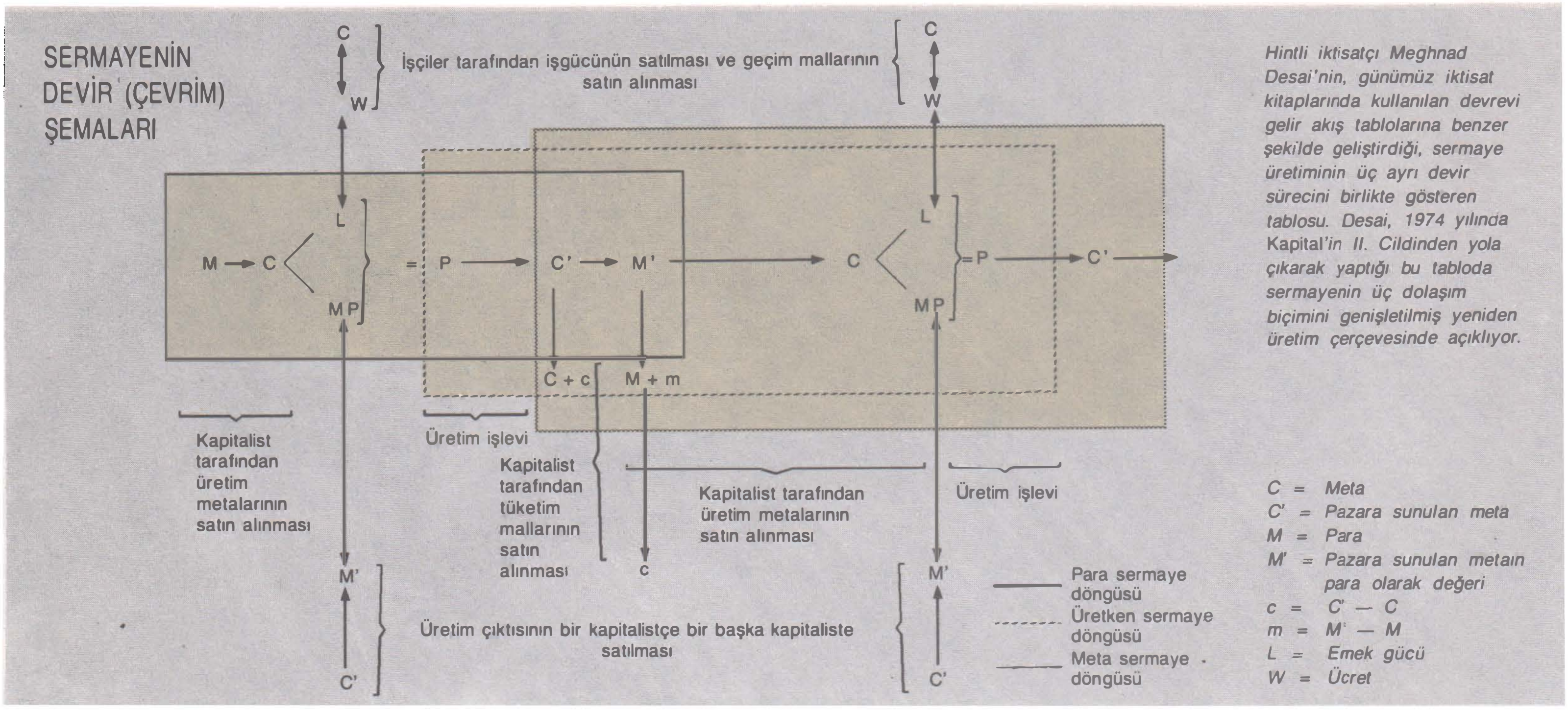
Jose Clement Orosco, Katharsis, *1934, "Adam elmayı ısırdı ve böylece insan soyu günaha battı. Geçmişten bir anekdot gibi anlatıldığında, ilkel birikimin kökeninin açıklanmış olduğu varsayılır. Çok eski zamanlarda iki tür insan vardı; biri sebatkâr, zeki ve hepsinden önemlisi, tutumlu seçkinler; diğeri tembel, varlıklarını sefahat içinde tüketen serseriler. Dinsel 'ilk günah' efsanesi insanın ekmeğini alnının teriyle kazanmaya nasıl mahkûm edildiğini anlatır; ekonomik ilk günahın tarihi ise buna mahkûm edilmiş insanlar da olduğunu gösterir. Neyse, boş verelim! Gel zaman git zaman, bu birinci tür insanlar servet biriktirdiler, ikincilerin ise satacak kendilerinden başka bir şeyleri kalmamış olanların sefaleti ile çoktandır çalışmayı bırakmış olanların serveti bu ilk günahtan kaynaklanır. Mülkiyetin savunucularından her gün dinlediğimiz çocukça zırvalar bunlar." (Marx,* Kapital, *Cilt I)*

görüngülerin temel teoriye gerçekten uyduğunu göstermek için bu özün daha somut konulara doğru *sistemli* olarak yaygınlaştırılmasının kesinkes zorunlu olduğudur. Daha önemlisi, Marx'ın ölümünden sonra onu izleyicilerinin, Marx'ın yapıtını geliştirme zorunluluğunu yüklenmekte genellikle başarısızlığa uğradıklarını ve *bu başarısızlığın gerisin geri temel muhakemenin kendisi üzerine yıkıldığını* görüyoruz. Başta bitirilmemiş bir iş olan şey, zamanla Marx'ın zarif soyutlamaları ile kapitalizmin somut gerçekliği arasında boyuna genişlediği görülen bir uçurum olarak kendini ortaya koymaya başladı. Bu uçurumu kapatacak içsel araçlar bulunmayınca Marksist gelenek, gitgide boşlukları, Ortodoks toplumsal bilimlerden ödünç alınmış malzemeyle doldurmak zorunda kaldı — bu malzeme elverişli olduğu için değil, hiç yoktan iyi olduğu için Marx'ın özgün planında düşlenen kocaman bina yükselmeyince, atılmış olan temel bile, birbiri ardından gelen doğru yanlış yorumların, sözüm ona modernleştirmelerin oluşturduğu tabakaların altında yavaş yavaş gözlerden kaybolmaya başladı. Modern Marksist teorinin büyük bölümü, işte bu yıkıntıların altından çıktı.

Kapital'in İçeriği

Kapital'in birinci kitabı 14 Eylül 1867'de Hamburg'da yayımlandı. Birinci baskının önsözünde Marx, amacını şu şekilde tanımlamaktadır:

Hintli iktisatçı Meghnad Desai'nin, günümüz iktisat kitaplarında kullanılan devrevi gelir akış tablolarına benzer şekilde geliştirdiği, sermaye üretiminin üç ayrı devir sürecini birlikte gösteren tablosu. Desai, 1974 yılında Kapital'in II. Cildinden yola çıkarak yaptığı bu tabloda sermayenin üç dolaşım biçimini genişletilmiş yeniden üretim çerçevesinde açıklıyor.

Dönüşüm Sorunu

Eğer Avusturyalı iktisatçı Eugen von Böhm-Bawerk'in *Karl Marx and the End of his System* (Karl Marx ve Sisteminin Sonu) adlı kitabının yayın tarihini "dönüşüm sorunu"nun resmî başlangıcı olarak alırsak 7 yıl sonra, kimilerine göre hala dipdiri olan bu muamma yüz yaşını doldurmuş olacak. Marx'ın da savunduğu bir başka görüşe göre ise, başından beri *esasta* ne dönüşüm sorunu vardır, ne de dönüşüm çokluk sanıldığı gibi *tektir*. Bu klasik yorumu açarsak "dönüşüm sorunu"nun içeriğini kavramış ve çerçevesini çizmiş oluruz. "Dönüşüm"den değerlerin fiyatlara dönüşümü, "sorun"dan da Marx'ın dönüşüm algoritmasının girdi "değerlerini" fiyatlara dönüştürmeyişi anlaşılagelmiştir. Hemen bu noktada değer ve fiyat kategorilerine ilişkin kavramsal ve yöntemsel bir açıklık getirmek gerekir. Ancak böylelikle "dönüşüm sorunu"nun esasta niye sorun olmadığı görülebilir.

KAPİTAL'İN YÖNTEMİ VE "DÖNÜŞÜM SORUNU"

Bilindiği üzere Marx'ın iktisat teorisi kapitalist gerçekliği kendisine konu edinmiştir. *Kapital*'de bizzat kapitalist gerçekliğin ele alındığı çoğu zaman kabul görse bile, sık sık unutulur. Oysa bu konunun analiz yöntemi ile *Kapital*'de Marx'ın benimsediği analiz sonuçlarını sunma yöntemi arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Analiz edilen, yaşanan, elle tutulur kapitalist gerçekliktir; *Kapital*'de ise bunun soyuttan (az belirleyenli öz anlamında) somuta (çok belirleyenli gözlemlenebilir biçim anlamında) yeniden inşası gerçekleştirilmektedir. Emek değer teorisinin en temel öncüllerinden, bir metaın değerinin, üretimi için gerekli olan toplumsal soyut emek miktarı tarafından belirlendiği ve metalararası mübadelenin eş değerler arasında, bu içerilen emek miktarlarına orantılı olarak gerçekleştiği tespiti, Marx'ın I. Cilt'inin en başında okuyucuya aktarmayı uygun gördüğü bir *sonuçtur*. Bu sunulduğu konumuyla, sözkonusu öncül, hayli yüksek bir soyutlama düzeyine aittir. Ciltler boyu kapitalist gerçeklik yeniden kurulurken, somuta yaklaşılacak ve önceki tespitlerin, bulguların tayin ettiği sınırlar içinde çok belirleyenli yeni olgular gündeme gelecektir. İlk bakışta bu yeni olgular, soyutlama düzeyleri arası ilişki kurulamazsa, ya da belirlenim-etkileşim ilişkileri bire-bir tekabül biçiminde anlaşılırsa, önceki tezlerin ve bulguların reddi ihtimali gündeme gelebilir. İşte, "dönüşüm sorunu"nun temel kategorilerinden üretim fiyatlarının von Böhm Bawerk dahil bir dizi vülger iktisatçıya oynadığı oyun budur. Her bir üretim fiyatı ele alındığında, ilk bakışta, bunların sözkonusu metaların değerlerinden saptığı görüleceğinden, emek değer teorisinin değerler aracılığıyla bu daha somut fiyatları (dolayısıyla daha önemli!) bu yüzden de reddedilmesi gerektiği düşünülebilir. Düşünülmüştür, düşünülecektir de. Oysa asıl sorun Marx'ın yönteminin kavranması, neyin neye dönüştürüldüğünün açık seçik bilinmesi noktasında yatmaktadır. Tekrarlayalım; Marx'ın kullandığı çözümleme ve sunma yöntemleri sımsıkı ilişkili olmakla birlikte aynı zamanda tamamen farklıdır. Daha önce çözümlenerek, özü (emek değer teorisinin temel öncülleri) keşfedilmiş olan kapitalist gerçeklik adım adım yeniden kurularak aktarılmaktadır. Giderek, belirlenimler, sınırların koyulması ve ana eğilimlerin tayini biçiminde anlaşılmak zorundadır. Üretim fiyatlarının değerlerden sapışı, işte bu anlamda sınırlar, limitler içinde oluştuğundan, sistematik ve genel eğilim olarak, tam da olması gerektiği gibi gerçekleştiği için açıklanabilir, kavranabilir bir olgudur. Ve de bu yüzden *esasta* bir sorun olmaktan uzaktır. Dönüşüm tek değildir dedik yukarda; çünkü dönüşüm değerlerden fiyatlara değildir. Dönüştürülmüş fiyatlardan, yani bir değer biçiminden, bir başka tür fiyatlara, üretim fiyatlarına yani bir başka değer biçimine geçilmektedir. Değer düzeyi esastır, ilktir; birimi de soyut, toplumsal emek-saattir. Bu değer, mübadele içinde ifade edilmeye başlandığında değerin biçimleri, fiyatlar gündeme gelir. Değerlerin fiyatlarla orantılı olduğu ilk kademenin fiyatları, değerin bu biçimi değerlerle orantılılık arzettiğinden (Shaikh'in terminolojisini benimsenirse) *doğrudan fiyatlar* diye adlandırılabilir. Burada bile bir dönüşüm gerçekleşmiştir: Bir miktar emek-zaman, bir başka miktar para tarafından ifade edilmiştir. Somuta yaklaşılmıştır, bire bir tekabül, az faktörlü belirlenim hali terkedilmiş, yerine, eğer her soyutlama düzeyinin neyi dışarda bıraktığı unutulacak olursa fevkalade karmaşık bir olgu geçmiştir. Öyle ya, eğer meta-paranın değeri, mübadele değerini doğrudan fiyat olarak ölçtüğü metaın değerinden daha hızlı düşerse, söz konusu metaın değeri azaldığı halde, fiyatının arttığı gözlemlenecektir. Bizzat bu görünür terslik, emek-değerlerin önemini yitirdiği görüşüne iğreti de olsa malzeme oluşturur. Hem de bu "kargaşa" "dönüşüm sorunu"nun çok daha grift, çok belirlenimli, sektörlerarası değişmez sermaye, değişir sermaye oranlarına (c/v), henüz yer olmayan bir soyutlama düzeyinde geçmektedir. Organik bileşimin sektörler arasında farklılaştığı, bir demir çelik fabrikasının, çiçek paketleme fabrikasından, birim canlı emek başına çok daha fazla nicelikte (değer ve fiziki miktar olarak) değişmez sermaye kullandığı açıktır. Somutu yeniden kurdukça, gerçekliğin bu boyutu da çözümlemenin parçası haline gelecek ve doğrudan fiyatlardan üretim fiyatlarına geçilecek, dolayısıyla bir dönüşüm *daha* yaşanacaktır. Hatta bununla da kalınmayacak, teorinin açıklama ve dönüştürmek iddiasında olduğu kapitalist gerçekliğin vazgeçilmez boyutları, arz ve talep de yeni faktörler olarak gündeme gelecek ve üretim fiyatlarını bu defa pazar fiyatlarına dönüştürmek gerekecektir. Soyutlama düzeyleri, dolayısıyla belirleyenleri farklı, *birden fazla dönüşümle, değerin bir biçiminden diğerine geçişle karşı karşıya olduğumuz açıktır.*

MARX VE "DÖNÜŞÜM SORUNU"

Kapitalist bir işletmenin kâr oranı yaratılan artık değerin (s) yatırılmış sermayeye (c+v) oranıdır. Bu oran, değişmez (c) ve değişken sermaye (v) bileşenli toplam sermayenin kârlılığının göstergesidir. I. Cilt'de sektörler arası organik bileşim farklılığı, çözümleme dışında bırakılıp, artık-değer oranının eşitlendiği varsayıldığından, kâr oranları da eşitlenebilmiştir. Dolayısıyla I. Cilt'in parasal fiyatları emek-değerlerle orantılı doğrudan fiyatlar olarak kalmıştır. III. Cilt'e gelindiğinde farklı sektörlerin farklı organik bileşimlere sahip olduğu gerçeği çözümlemeye katıldığından, sektörlerin doğrudan fiyatlarla elde edilen kâr oranlarının birbirlerine eşit olması beklenemezdi. Artı-değer oranının sektörler arası eşitliği terkedilmediğinden, farklı kâr oranlarını doğuran neden, sektörlerin kullandığı farklı teknolojileri değer cinsinden aksettiren farklı organik bileşimlerdir. Özellikle kapitalizmin geliştikçe emeği homojenleştiren, iş gününün uzunluğuna ilişkin kurumsal kayıtlar getiren (daha doğrusu getirmek zorunda kalan) yapısı dikkate alınırsa artı-değer oranının eşitlendiği varsayımının kapitalist gerçeklikle bir hayli uyumlu olduğu görülür. Marx *Kapital*'in III. Cilt'inin 8, 9 ve 10. bölümlerinde dönüşüm olgusunu üç sektörlü bir modelle ele alır. Sektörleri, üretim araçları, işçi tüketim malları ve kapitalist tüketim malları üreten işletmeler oluşturur. Marx, ilkin organik bileşimlerin farklılığı yüzünden, bu sektörlerin doğrudan fiyatlarla hesaplanan kâr oranlarının doğal olarak farklılaşacağını gösterir. Cevap verilmesi gereken soru,

8 Kapital

"Ben bu eserde kapitalist üretim biçimini ve buna denk düşen üretim ve mübadele ilişkilerini inceliyorum... Burada sözkonusu olan kapitalist üretimin doğal yasalarının doğurduğu toplumsal çatışmalar değil, bizzat bu yasalar ve kendilerini katı bir zorunlulukla ortaya koyan eğilimlerdir... Bu eserin nihaî amacı modern toplumun ekonomik hareket yasasını gözler önüne sermektir." (*Kapital* I, önsöz)

Marx'ın sağlığında, bizzat kendisi tarafından yayıma hazırlanmış olan ve "Kapitalist Üretimin Gelişimi" başlığını taşıyan birinci kitap sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Mal ve Para
2. Paranın sermayeye dönüşümü
3. Mutlak artı-değer üretimi
4. Göreli artı-değer üretimi
5. Artı-değer üretimi (mutlak ve göreli)
6. Ücret
7. Sermaye birikimi
8. İlkel birikim.

Engels tarafından yayıma hazırlanan ve ilk baskısı 1885'te yapılan *Kapital*'in ikinci kitabı ise üç bölümden oluşmaktadır:

1. Sermayenin değişimleri ve devirleri
2. Sermayenin dolaşımı
3. Toplumsal sermayenin tamamının yeniden üretimi ve dolaşımı.

kapitalist ekonominin iç mantığının bu tür bir farklılaşmayı kaldırıp kaldıramayacağı, ya da bir başka deyişle, bu farklılaşmanın kapitalist birimlerin davranışını nasıl etkileyeceğidir. Marx'ın verdiği cevap nettir: Kâr oranlarının farklılığı, sermayenin kâr oranının yüksek olduğu sektörlere akması, akma tehditini hissettirmesi ve giderek doğrudan fiyatları değiştirerek, kâr oranının eşitlendiği duruma tekabül eden üretim, fiyatlarının oluşması sonucunu yaratır. Bu süreç, kapitalizm geliştikçe azgınlaşan rekabetin ta kendisidir. Üretim fiyatlarının ortaya çıkışıyla, kâr oranının eşitlenmesi sürecinin net sonucunun üretilmiş artık değerin yeniden paylaşımı olduğu anlaşılmalıdır. Marx'ın sayısal örneğinde de gözlemlenebileceği üzere kâr oranının eşitlenmesi süreci, sektörel kâr oranın (yaratılan toplam artık değerin yaratılan toplam sermaye oranlanması ile elde edilen) toplumsal ortalamadan *küçük* olduğu sektörlerde, üretim fiyatlarını doğrudan fiyatlara göre *yükseltirken, büyük* olan sektörlerin üretim fiyatlarını ise *düşürerek* artı-değeri sektörler arasında yeniden paylaştırır.

MARX SONRASI

Üretim fiyatlarının, doğrudan fiyatlardan sapmış nicel değerleri, von Böhm-Bawerk'den bu yana emek değerlerin Marx'ın kendi teorik dünyasında bile işlevsizleştiği görüşüne malzeme sağlamıştır. Buna Marx'ın sadece çıktıların, üretim fiyatlarını üreten, girdilerin doğrudan fiyatlarını üretim fiyatlarına dönüştürmeyen algoritmasını da eklersek I. ve III. Cilt'ler arasındaki teorik tutarsızlık iddiasının niçin bu denli yaygınlaştığını anlayabiliriz. Ayrıca Bortkiewicz'den bu yana Marx sonrası bir dizi çabada gözlemlenebileceği gibi, girdi fiyatlarını da dönüştürmeye yeltenen "çözümler", Marx'ın öngördüğü iki temel eşitliği aynı zamanda kuramadıklarından "dönüşüm sorunu" iyice kangrenleşmiştir. Sözü edilen iki temel eşitlik, toplam doğrudan fiyatlar ile toplam üretim fiyatları ve toplam artı-değer ile toplam kâr arasında olması gereken ilişkidir. Marksist emek değer teorisi, değerin, dolayısıyla artı-değerin üretim sürecinde yaratıldığını, dolaşım sürecinde ise değerin biçimsel dönüşümünün ve yeniden paylaşımının gerçekleştiğini öngördüğüne göre, toplam değerin ve artı-değerin dolaşım sürecinde hangi biçimi alırlarsa alsınlar, bölüşüm ilişkileri içinde yok olamayacaklarını savunması doğaldır. Marx sonrası "çözümler"in yukarıda sözünü ettiğimiz eşitlikleri, eş anlı sağlayamamaları emek değer teorisinin geçerliliğine ilişkin tereddütleri artırmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Marx'ın girdileri üretim fiyatları cinsinden ifade etmeyişi, her ne kadar bunun rahatlıkla gerçekleştirilebileceğini kendisi olabildiğince açık bir dille belirtti ise de "dönüşüm sorunu" üzerine devasa bir yazının doğmasına neden olmuştur. Bu çalışmalar, çeşitli biçimlerde tasnif edilebilir. "Dönüşüm sorunu"nu sorun olarak görmemek, Marx'ın algoritmasının tamamlanmamış halini teslim etmemek anlamına gelmemeli. 1. ve 2. sektörlerin çıktılarının doğrudan fiyatları, üretim fiyatlarına dönüştürüldükten sonra, bu çıktıları girdi olarak kullanan her üç sektörün, girdilerini doğrudan fiyatlar cinsinden ele almak, dönüşümün tamamlanmamış olması demektir. Bortkiewicz'den bu yana Seton, Sweezy, Meek, Winternitz gibi yazarlar eş anlı denklemler yoluyla girdilerin de üretim fiyatlarına dönüştürülebileceğini gösterdiler ise de, önerdikleri "çözümler"i iki açıdan yetersiz görmek mümkündür. İlkin, Marx'ın algoritması terkedilerek eş anlı denklemlere dayalı yeni bir algoritma benimsenmiştir. Bu yeni algoritmanın benimsenmesi genel dengenin geçerliliği, normalizasyon yapılabilirliği gibi bir dizi açık, kapalı varsayımı gerektirdiğinden, söz konusu yöntemlerin Marx'ın açıklamaya çalıştığı kapitalist gerçeklikle uyumluluk derecesi bir hayli tartışmalıdır. Ayrıca, bu "çözümler", ya iki temel eşitlikten ancak birisini elde edebilmekte, ya da her ikisini de sağlayabilmek için Seton'da olduğu gibi son derece kısıtlı gerçekçi olmayan varsayımları kullanmak zorunda kalmaktadır. Bir diğer grup "çözüm" ise, Marx'ın dönüşüm stratejisini benimseyerek, onun bıraktığı yerden aşamalı yöntem diyebileceğimiz bir algoritma ile girdi fiyatlarını da dönüştürmekte ve eşitlenmiş kâr oranına tekabül eden üretim fiyatlarına varılabileceğini göstermektedir. Morishima'nın yanısıra bu tür bir "çözüm"ü öneren Shaikh, sözkonusu algoritmanın özellikle değer ve değerin biçimi arasındaki belirlenim ilişkisini saydamlaştırıcı karakterini vurgular. Bu "çözüm"ün de toplam artı-değerin, toplam kâra eşitliğini sağlayamaması bir zaaf olarak görülse bile bu durum da, somuta yaklaşmanın, giriftleşen kapitalist gerçekliğin yeni bir faktörünün çözümlemeye dahil edilmesinin tabii sonucudur. Yeni faktör, sermaye devresinin yanısıra değerlendirilmesi gereken gelir devresidir. Bizatihi gelir devresinin varlığı, sözünü ettiğimiz "zaafı" doğurmaktadır. Durumu netleştirebilmek için 3. sektördeki kapitalistlerin tüketim mallarının üretim fiyatlarının, doğrudan fiyatlar ile karşılaştırıldığında daha düşük olabileceğini hatırlayalım. Üretim fiyatlarındaki bu sapma, sektörün kârının da sektörün artı-değerinden az olmasını yaratacaktır. *Ceteris Paribus* sermaye değerindeki bu kayıp, sözkonusu tüketim mallarını satın alan kapitalistler açısından bir değer kazancı niteliğinde olsa bile, değer transferi, sermaye devresinden gelir devresine doğru gerçekleştiğinden, toplumsal açıdan toplam kârın, toplam artı-değerden sapması sonucunu doğuracaktır. İki devre arasındaki bu değer transferinin oynadığı rolü göremeyen "dönüşüm sorunu" çözümlerinin, emek değer teorisinin ihlaline sebep olarak gösterdikleri eşitsizlik, aslında emek değer teorisinin kapitalist gerçekliğe ilişkin son derece önemli bir bulgusu olarak görülmelidir.

"Dönüşüm sorunu"nu, salt emek değer teorisinin teorik tutarlılığının sınandığı soyut ve dar bir tartışma olarak görmek yanlış olur. Bununla, örneğin algoritmanın her aşamasının kapitalist gerçeklikte yaşanan rekabetin safhalarına tekabül ettiğini kastetmiyoruz tabii. Marx'ın dönüşüm stratejisinin hem varsayımları açısından kapitalist ekonominin gerçekçi bir modeli olduğunu vurgulamak istiyoruz, hem de dönüşümün çeşitli sonuç ve bulgularının farklı soyutlama düzeylerine ait faktörler arasındaki belirlenim ilişkilerini açığa çıkarttığını iddia ediyoruz. Örneğin, üretim fiyatlarının, kâr oranının değerler kertesinden bağımsızlaşarak teknoloji, ücret v.a gibi değişkenler tarafından belirlendiği savı, belirlenim ilişkilerini değerler dünyasının koyduğu sınırlar biçiminde göremeyişin bir sonucudur. Aynı belirlenim ilişkisi pazar fiyatlarındaki iniş ve çıkışların açıklanışı için de geçerlidir. Ve bu iddialar son yıllarda artış gösteren Marksist ampirik çalışmalar ile artık teorik savlar olmaktan çıkmıştır. Örneğin, ABD verileri kullanılarak yapılan bir çalışma ile fiyatların değerlerden sapış sınırının hem üretim fiyatları hem pazar fiyatları için ∓ yüzde 20 dolaylarında olduğu ve sapmanın yüzde 93'ünün emek değerler tarafından (istatistiki anlamda da) açıklandığı kanıtlanmıştır.

"Dönüşüm sorunu"nun ne olduğunun anlaşılması ve problematik boyutlarının kavranması teorik olduğu kadar pratik bir ihtiyaçtır da. Özellikle emek-değer teorisiz Marksizmlerin maddi-iktisadi hayatı çözümlemedeki başarısızlıklarına rağmen, pek moda olduğu günümüzde "dönüşüm sorunu" ile hesaplaşmadan söz konusu akımların cazibesine kapılmak kaygı vericidir.

E.AHMET TONAK

Yine Engels tarafından yayıma hazırlanan ve 1894'te basılan üçüncü kitap yedi bölümdür.

1. Artı-değerin kâra ve artı-değer oranının kâr oranına dönüşmesi.
2. Kârın ortalama kâra dönüşmesi
3. Kâr oranının düşme eğilimi yasası
4. Meta-sermaye ve para-sermayenin ticarî ve malî sermayeye dönüşümü
5. Kârın, faiz ve işletme kârı olarak bölüşümü
6. Fazla-kârın toprak rantına dönüşümü
7. Gelirler ve kaynakları

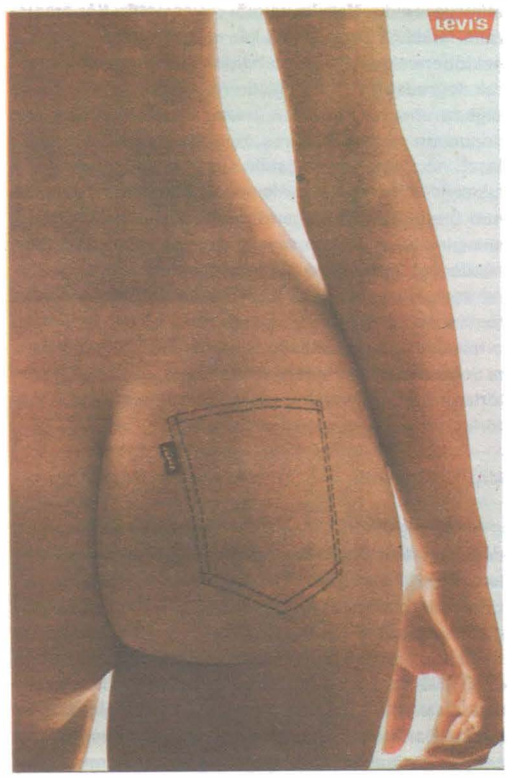
Bölüm başlıklarından da anlaşılabileceği gibi *Kapital* her şeyden önce, kapitalist ekonominin bir analizidir, yani bir iktisat kitabıdır. Gerçekten de Marx, döneminin iktisat teorilerinden hareket etmiş, *Kapital*'in altbaşlığında belirtildiği gibi onları, radikal bir eleştiriye tâbi tutmuştur. Ama bu eleştiri sonucunda ulaştığı noktada, klasik iktisatçıların yanlışlarını sergilemekle kalmamış, kapitalist ekonominin yeni çözümlemesiyle, kapitalist toplumun bir bütün olarak işleyişini ve daha da önemlisi tarihi açıklayabilecek bir teorinin temellerini atmıştır. Bir başka anlatımla, *Kapital* bir iktisat kitabıdır, ama *Kapital*'deki iktisat anlayışı, klasik (ve günümüzdeki akademik) iktisadın mevcut düzeni meşrulaştırma işlevinden başka bir anlamı olmayan kalıplarını değiştirmiştir. Mevcut düzen açısından ekonomik ilişkilerin bütün gerçekliğiyle gözler önüne serilmesi son derece hayatî bir tehlike taşıdığından, egemen ideoloji tarafından ilk yapılan iş Marx'ın "iktisatçılığını" yadsımak olmuş ve görüşlerini tümüyle yanlışlamakta çıkmazlara girildiğinde Marx bir filozof olarak sunulmuştur. Egemen ideoloji bakımından son derece tutarlı olan bu tutum, ne yazık ki işçi sınıfı hareketi içinde de kendini göstermiş ve *Kapital*, Marx'ın yirmi seneden fazla çalışarak yarattığı eser ya bir yana itilmiş ya da belirli siyasal strateji ve taktikleri doğrulamak için rasgele alıntılar yapılan bir kitap haline indirgenmiştir. Oysa Marx'ı ve Marksist teoriyi anlamak için önce *Kapital*'e vücut veren iktisat teorisini ana çizgileriyle mutlaka bilmek gerekir.

Kapital ve İktisat "Bilimi"

Bugün iktisat bilimi denilen disiplin, 17. yüzyıldan başlayarak "zenginliğin kaynağı nedir?" sorusuna yanıt vermek üzere ortaya çıkmıştır. İlk iktisadî düşünürler olarak kabul edilen merkantilistlere göre, zenginliğin kaynağı ticaret idi. Bir ülkenin zenginleşebilmesi için, o ülkenin ithalatından daha fazla ihracat yapması gerekliydi ve bir ülkenin zenginliği, o ülkenin ticaret yoluyla elde ettiği kıymetli madenlerle ölçülmekteydi.

Fizyokratlar

Daha sonra gelen fizyokratlara göre ise, zenginliği yaratan tek iktisadî faaliyet tarımsal üretimdi. Ticaret ve zanaat zenginlik yaratan faaliyetler değildi. Ancak tarımsal üretimde elde edilen ürün, bu ürünün elde edilmesi için gerekli harcamalar toplamından fazla bir değere sahiptir. Tarımsal üretimde verimin artması için üretim koşullarının iyileştirilmesi gerekir. Bu da toprağa daha fazla oranda sermaye yatırımında bulunmakla mümkündür. Böylece fizyokratlar ilk kez üretken emek kavramına ulaştılar ama, yalnızca tarımsal üretimdeki emek, üretken sayıldı. Unutmamak gerekir ki, bu görüşlerin başlıca temsilcisi henüz sanayinin pek gelişmemiş olduğu Fransa'daki bir toprak soylusuydu.

Adam Smith

Nihayet Adam Smith (1725-1790), zenginliği yaratanın şu ya da bu faaliyet dalındaki emek olmayıp, genel olarak emek olduğu görüşünü savundu. Smith'e göre zenginliğin kaynağı emektir ve emeğin verimini artıran da sermayedir. Bir ülkenin zenginliğinin artması, sermaye birikiminin hızına bağlıdır. Sermaye birikiminin hızı ise, sermaye sahibinin üretimden aldığı gelire, yani kâr oranına bağlıdır. O zaman kârın açıklanması önem kazanıyordu. Bu noktada Smith bir çıkmaza girdi, çünkü fiyat ve değerin aynı şey olduğundan yola çıkıyordu. Fiyat, Smith'e göre bir malın değerinin parasal ifadesinden başka bir şey değildir. Diğer yandan değerin ölçüsü olarak emek miktarını kullanıyordu. Böyle olunca, sermaye sahibinin elde ettiği kâr, emek tarafından yaratılmış değer üzerinden alınan bir paydan başka şey olamazdı. Smith, sermaye sahibinin kârının meşruiyetini tartışmaya açabilecek böyle bir görüşten "doğal fiyat" kavramıyla sıyrılmak istedi. Bir malın doğal fiyatı, o malın üretimi için gerekli emek miktarına eşittir. Ama bu durum sermaye kullanılmadan yapılan ilkel üretim aşamasında geçerlidir. Oysa modern toplumda sermaye, üretimin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu nedenle yaratılan değerden pay alması doğaldır. Dolayısıyla modern toplumda bir malın fiyatı sermaye, emek ve toprak gelirlerinden oluşmaktadır. Madem ki, her malın üretiminde sermaye, emek ve toprak zorunlu unsurlardır, yani değerin yaratılması sürecine katılmaktadırlar, o halde, bu unsurların sahiplerinin yaratılan değerden kâr, ücret ve rant adı altında bir pay almalarından daha doğal bir şey olamaz.

Bu payların oranlarına ya da miktarlarına gelince, Smith'e göre, ücret işçinin ve ailesinin geçimini sağlayacak düzeyde olmalıdır. Bunun altına düşemez. Ülkenin zenginliği arttığı ölçüde

Üreten kadın ve tüketilen kadın. Kapitalizmin vasıfsız emeğe olan talebinin hızla artması, daha önce üretimin herhangi bir dalında uzmanlaşmış olan kadınlara fabrikaların kapılarını açtı. (Üstte: Yüksel Arslan: Kapitalist Üretim Süreci). Kapitalizm bir yandan da kadının aile içindeki konumunu değişmeden bıraktığı için, kadın hem aile içinde kocasının hizmetkârı olarak, hem de kapitalist üretim sürecinde "ucuz işgücü" olarak iki kez sömürülür oldu. Öte yandan kapitalizm içinde kadın cinselliği, erkek cinselliğinin nesnesi, bu nedenle de bir tüketim malı olarak ortaya çıktı. Böylece kadınlar bir yandan fabrikalarda üretici olarak çalışırken, bir yandan ev içi emeğiyle kocalarının emek-gücünü yeniden ürettiler, bir yandan da yalnızca emekleriyle değil, kendi gövdeleriyle bir tüketim malı durumuna dönüştürüldüler.

bu miktar artabilir. Ama bu artış çok olursa, zaten işçi sayısı artacağından yeniden asgarî düzeye gelinecektir. Malın piyasa fiyatından ücretlere ödenen miktar çıkarılınca geriye kâr ve rant gelirleri kalacaktır. Sermayedarlar arası rekabet dolayısıyla bütün faaliyet alanlarında kâr oranı eşitlenecektir. Rant ise tarımsal ürün fiyatından kâr ve ücretler çıktıktan sonra kalan kısımdır.

Smith'in vardığı nokta, hareket noktasıyla çelişmekteydi ve bu nedenle tam bir çıkmaza girmişti. Ücret sabit farzedilse bile kârın ve rantın miktarını açıklamak mümkün değildi. Çünkü, kâr, rant bir kenara bırakılacak olursa, fiyat ile ücret arasındaki fark olarak tanımlanıyor; oysa, fiyat tanımlanırken kâr + ücret deniyor; fiyat kâr ile tanımlanıyor; sonra da kâr fiyat ile tanımlanıyordu: Kısır döngü...

İktisadî gelişmeye gelince; Smith bunu zengin sınıflardaki tasarruf eğilimine bağlamaktaydı. Böylece, iyimser olarak beklediği bu tasarrufla birlikte, iktisadî alanda tam bir özgürlük sağlanırsa gelişmenin gerçekleşmemesi için hiçbir neden kalmıyordu. Gerçi Smith, toplumda çalışanlarla sermaye ve toprak sahipleri arasında bir eşitsizliğin farkındaydı ama bu eşitsizliğin tüm toplumun zenginleşmesini sağlayacağına inanıyordu. Zira kâr ve rantın yüksek olması daha hızı sermaye birikimine yol açacak, hızlı sermaye birikimi de, bir yandan emeğin verimini artırarak reel ücretlerin yükselmesi, diğer yandan da yeni iş sahalarının açılması sonucunu doğuracaktı. Böylece 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin temel inançlarından biri olan "doğal uyum"un toplum için de geçerli olduğu gösterilmiş oluyordu.

David Ricardo ve Emek-Değer Teorisi

David Ricardo (1772-1823), Smith'in aksine, milletlerin zenginliğinin kaynağını araştırmak yerine, yaratılan zenginliğin toplumdaki sermaye, emek ve toprak sahipleri sınıfları arasında nasıl bölüşüldüğü sorusuna yanıt aradı. Nitekim Smith'in çözemediği temel soru da buydu. Bölüşümü kendisine esas sorun olarak almakla birlikte, Ricardo da emek-değer teorisinden hareket etti. Smith her türlü değerin kaynağının emek olduğunu belirtmiş ama bu yasanın

modern toplum için geçerli olamayacağı düşüncesine varıp, üretim unsurlarının (sermaye, toprak, emek) belirli bir pay almasının doğal olacağı gibi, açıklamak istediğini açıklayamayan ahlâki bir yargıya ulaşmıştı. Ricardo ise, emek-değer teorisinin sadece sermaye olmaksızın yapılan üretim için değil, modern toplumda da geçerli olduğu görüşündeydi. Ricardo'ya göre de bir ülkenin iktisadî gelişimi her şeyden önce sermaye birikimine bağlıdır ve sermaye birikimi de kâr oranına bağlıdır. Eğer toprak kirası bir yana bırakılacak olursa, kâr, bir malın maliyet fiyatıyla, satış fiyatı arasındaki farka eşittir. Ülke düzeyinde ele alınacak olursa, üretimin net maliyet fiyatı ücretler toplamına eşittir. O halde, kârı açıklayabilmek için: 1. Ücretleri belirleyen yasaları; 2. Malların satış fiyatlarını belirleyen yasaları bilmek gerekir.

Ricardo'ya göre piyasa fiyatlarını bazı iktisatçıların ileri sürdüğü gibi arz ve talep yasasıyla açıklamak mümkün değildir. Zira arz ve talebe göre belirlenen fiyatlar çok değişkendir. Ayrıca arz ve talep, fiyatların belli bir seviye etrafında değiştiklerini, ama bu seviyenin nasıl belirlendiğini açıklamaktan yoksundur. Bu nedenle fiyatlar ancak emek miktarıyla açıklanabilir. Bir malın üretimi için gerekli emek miktarı azalırsa fiyatı düşer, artarsa yükselir. Diğer yandan, bu yasa modern zamanlar için de geçerlidir. Çünkü sermaye de yine emek tarafından yaratılmıştır. O halde bir malın doğal fiyatı her zaman emek miktarı (canlı emek + cansız emek) tarafından belirlenmektedir. Modern toplumda bütün üretim araçlarının bir sınıfa ait olduğu varsayılırsa, bu sınıfın üretimden bir pay alması doğaldır.

Ücret ise, Ricardo'ya göre de işçinin kendisinin ve ailesinin geçimi için toplumsal olarak zorunlu miktara eşittir. Bu miktar, zaman içinde, toplumsal gelişme ve ona bağlı yaşama biçimlerine göre değişebilir, ama, belirli bir dönemde sabit olarak alınabilir. Böylece kâr, üretimleri için gerekli emek miktarıyla, belirlenmiş malların fiyatıyla o malların üretimi için ödenmiş ücretler arasındaki farktır.

Toprak rantı ise, artan talep karşısında daha az verimli toprakların üretime açılması sonucunda, tarımsal ürün fiyatının, en az verimli topraktaki ürünün maliyet fiyatının, piyasa fiyatı olması nedeniyle daha verimli toprak sahiplerinin elde ettiği kazançtır. Böylece

Yöntem ve Güncellik

Sınıfsız, sömürüsüz bir dünya özlemiyle 19. yüzyılın büyük düşünsel açılımları arasındaki ilişki *bugün* nasıl kurulmalı?

Marksizmin güncel sorunu kısaca böyle dile getirilebilir. Aradaki deneyimleri yok sayan bir kesiklilik savunulamaz kuşkusuz. Gene de, günümüzle önceki yüzyıl arasındaki ilişkiler burada özellikle "Marksist yöntem" bağlamında ele alınacağından, önemli deneyimlerden geçici bir süre için bağımsızlaşmakta, yalınlık sağlama açısından sakınca görülmeyebilir. Daha açığı, sorumuz şöyle: Geçtiğimiz yüzyıldaki biçimlenişiyle Marksist yaklaşım, bugün sınıfsız bir toplum için uğraş verenleri hangi yüklerden, ne ölçüde kurtarmıştır?

Geleneksel yorumlarda, özellikle Lenin'in katkılarından sonra, içinin pratikle doldurulmasından öte görevleri pek çağrıştırmayacak netlikte bir çerçevenin kurulduğu kabul edildi. Bu, Marx ve Lenin sayesinde azad olunan yükü abartan, pratikçi bir eğilimdi. Zamanla kendi karşıtını da yarattı: Marksizmin devrimci söylemi ve nihai hedefiyle yeterince örtüşemeyen pratiklerin oluşturduğu döngü, Marx'ı ve Lenin'i bu kez kendi konjonktürlerine *hapsederek*, yeni bir "düşünce biçimi", giderek yeni bir "felsefe" arayışına yol açtı.

Yöntem sorunu, bu döngünün tartışılmasında özel bir ağırlık kazanıyor. Marx'ın yoğun entelektüel uğraşı açısından bakılırsa, 19. yüzyıla yapılabilecek belki de en verimli yatırım, Marx'ın yöntemini ve temsil ettiği güncellik potansiyelini yeniden değerlendirmek olacaktır.

SOYUTTAN SOMUTA

Marx'ın düşünce sürecinde çıkış noktası, zaman zaman ileri sürülenin tersine, "somut" değildir. Marx'ın özgün yöntemi bir yana, katıksız anlamda "somuttan kalkan" bir düşünsel süreç önerisi özde bir zorlamayı içerir. Özne, dış dünyaya, büsbütün silinmiş ya da "hiç yüklenmemiş" bir zihinle bakamayacağı için böyledir bu...

Marx da kendi nesnesine diyalektikçi okulun, Smith-Ricardo ekonomi politiğinin ve varolan siyasal düşünce birikiminin kavramları, kategorileri ile yöneldi. Ortaya çıkıp bugüne devrolan mirastaysa, özellikle iki noktaya dikkat edilmeli. Bir kere Marx, toplumların gelişiminin kalın çizgisini vermiştir bize. Bu açıdan Marksizm, maddi süreçlerle düşünsel süreçler arasından sürüpgiden yarışta ikincisinin, ilkinin ana doğrultusunu "gözleyebileceği" bir yüksekliğe çıkışına benzetilebilir. İkinci önemli noktaysa, geçmişten devraldıklarının ötesinde Marx'ın yeni ve daha oturmuş kavramlara ulaşabilmiş olmasıdır.

Marksizmin, Marksistleri hangi yüklerden ne ölçüde kurtardığı sorusunun yanıtı da buradan başlamalı. Marx'ın en genel anlamdaki bulgusu, teorik-pratik etkinliğin nesnesini ve alanını tanımlayıcı bir içerik taşır. Marksizmle öteki akımlar arasındaki ayırım çizgisi de buradan geçer. Öyle ki, tarihin genel gelişim doğrultusunu başka ölçütlerle yeniden çizmek, artık Marksistlere ait bir misyon olamaz. Meraklıları için bu, Marksizm dışı bir uğraş olmak durumundadır.

Marx'ın geliştirdiği kavramlara ve kategorilere gelince. Bunlar, kendi somut gerçekliklerine yönelmeleri sürecinde, günümüz Marksistleri için çıkış noktası işlevi görmelidir. Önemli olan şunu benimseyebilmektir: Marksizmin varlığı kimseyi, kendi nesnesini gene *soyut* kavramlardan başlayarak tanımlama yükünden kurtarmaz. Marksizmin varlığıyla değişen, çözümleme sürecine her yeni konjonktürde soyut kavramlarla başlama zorunluluğu değil, bu araçlarla üzerinde çalışılacak alanın Marx'ın katkılarıyla "ayıklanmış" ve belirlenmiş oluşudur.

Soyuttan somuta yolalan süreçte Marx nesnesini düzenlemiş, yeniden "kurmuş"tur. Sonuç, Marx'ın ulaştığı belirli bir bütünselliktir. Marksizme bugün düşen görevse, kurulu bütünselliği "küçük fırça darbeleriyle" ayrıntılandırmak değil, Marx'ın nihai somutunu kendi başlangıç soyutu olarak almak, nesnesini Marx'ın yöntemiyle yeniden üretmektir.

Söylenen, Marx'ın katkısını küçümsetecek bir "tekrar gereği" olarak yorumlanmamalıdır. Çünkü tarihsellik, mantığının kavranışıyla hafiflettiği yükü bu kez yarattığı zenginliklerle yeniden boyutlandırmaktadır.

Yaşamın diyalektiği de başka nedir ki?

Marx'da önemli bir yöntem vurgusu, somutun kendisinin oluştuğu süreçle bunun düşüncede üretilmesi süreci arasındaki farklılığa ilişkindir. Kendi gelişim çizgisinde somut, "soyuttan kalkan" bir yol izlemez kuşkusuz. Marx'ın Hegel'den ayrıldığı dönemeç de burada başlar. Oysa Marx'ı aynı somutun *bilgisine* götüren, tam tamına soyuttan somuta yönelen bu yoldur...

Marksizmin temel sorunlarından birini, burada daha net görebiliriz: Somut gerçeklikle onun "bilgisi" arasın-

Ricardo'da toprak rantı fiyatın bir unsuru olmaktan çıkıyor ve malların fiyatı yalnızca o malların üretimi için gerekli emek miktarına indirgenmiş oluyordu. Ne var ki, sermayeyi cansız emek olarak ele almak, sermaye sınıfının elde ettiği geliri meşru göstermekle birlikte yaratılan değerin ücret ve kâr şeklinde bölüşümünü açıklamakta yetersiz kalıyordu. Ayrıca, aynı miktar emek kullanan, fakat sermayelerinin dolaşım süreleri ya da kompozisyonu farklı üretim dallarının ürünlerinin değerlerinin aynı olması gerekirken farklı fiyatları olmasını açıklayamıyordu.

Emek-Değer Teorisi ve Kapitalizmin Eleştirisi

Sonuç olarak, Ricardo, kârın kaynağını, fiyatlar ile değerler ve sermaye ile emek arasındaki ilişkileri yeterince açıklayamamıştı. Ricardo'nun bu teorik çıkmazları daha sonraki iktisatçılar tarafından emek-değer teorisinin terkedilmesine yol açmıştır. Ama teorinin terkedilmesinin esas arkasında yatan, bu teorinin toplumsal sınıf çatışmalarını gözler önüne sermesiydi. Nitekim, daha o zamanlar, eşitlikçi akımlar ve özellikle ütopyacı sosyalistler, emeğin "gerçek" değerinin verilmediğini, özel mülkiyetin hırsızlık olduğunu ileri sürmeye başlamışlardı. Emek-değer teorisi kapitalist toplum için tehlike arzettiğinden terkedilmeliydi ve terkedildi. Günümüzde, matematiği bolca kullanarak "bilimsel" olduğunu ispatlamaya çalışan iktisat teorileri aslında bu tutumun bir sonucudur. Marx ise, emek-değer teorisini terketmek yerine, teorinin nerede, neden tıkandığını araştırarak işe başlamıştır. Metanın, mübadele değerinin, kârın, sermayenin evrensel kategoriler olmayıp, kapitalist ekonominin kategorileri olduğundan hareketle emek-değer teorisini yeniden ele almış, artı-değer kavramıyla kârın kaynağını açıklamış ve ortalama kâr oranının nasıl oluştuğunu gösterdikten sonra değerlerle fiyatlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklamıştır. Marx'ın açıklaması, temelde, *gerçek emek süreci* ile *değer yaratma süreci* ayrımına dayanmaktadır. Gerçek emek süreci, insanların ihtiyaçlarını gidermek için doğrudan girdikleri üretim faaliyetidir, emek harcama sürecidir. Ama bu süreç farklı biçimler altında gerçekleşebilir. Kapitalist bir toplumda bu süreç değer yaratma, ya da mübadele değeri olan mal üretme biçimini almıştır. Klasik iktisatçılar, bu ayrımın farkında olmadıkları için gerçeği kavrayamamışlardır.

"Emekçi, artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır. ...Bu artı-nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur ve bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi, tümüyle sermayeye aittir. Bu yedek ordunun rekabet yoluyla çalışanlar üzerindeki artan baskısı, bunları, aşırı çalışmaya boyun eğmek ve sermayenin diktası altına girmek zorunda bırakır. İşte bu nedenle nispi artı-nüfus, emeğin arz ve talep yasasının üzerinde döndüğü eksendir." (Marx, Kapital, Cilt I)

da, verili anda, bir açıklığın bulunması kaçınılmazdır. En başta şu var: Marksizmin kendi nesnesi olarak tanımlamaya çalıştığı bütünsellik tek tek "şeyler"den değil, bunların zaman boyutunda ilişki ve hareketinden oluşur. Ayrıca toplumsal süreçlerde öznelliğe büsbütün dışsal, bu anlamda "saf" bir nesnellik düşünülemez. Nihayet en önemlisi: Sınıf mücadelesi pratiğinin bizzat kendisi, nesneyi kesintisiz biçimde yeniden belirleyen uzanımlara sahiptir. Bu etkinin özne tarafından, somut işleyişiyle aynı zamansallıkta yakalanabilmesi mümkün değildir. Açıklık, bu anlamda kalıcı bir nitelik taşır.

Marksizmin yetkinleşmesi mümkündür. Ancak bu süreç, yukarıda sözü edilen açıklığın tümüyle kapatılmasını hedeflemez. Yetkinleşme, belirli bir tarihsellikte, nesneye yönelik *pratik* etkinliği en azından anlamlı kılacak bir bilgilenme düzeyinin (teori) tutturulması anlamına gelir. Burada bir "döngü" kesinlikle değil, ama bir "sarmal"la karşılaşıyoruz: Marksizm, siyasal pratiği öngördüğü sürece, nesnenin başlangıç tanımını sürekli "eskitecek", giderek onun yeni tanımlarını gerekli kılacaktır. İşte, Marksizmin 19. yüzyılda ulaştığı net ve halen geçerli çizgilere, daha sonraki önemli katkılara karşın, soyuttan somuta yönelen çözümleme süreçlerini her dönem geçerli kılan dinamik de budur.

GÜNCEL SONUÇLAR

Geçmişten bugüne yaşanan sınıf mücadelesi deneyimleri özellikle devlet, sınıf yapısı, ideoloji, bilinç vb. alanlarda kapitalizme nitelikçe önemli yeni özellikler kazandırdı.

Bir üretim biçimi olarak kapitalizmin tartışılmaz bir nesnelliği vardır; bir "kurgu" değildir kesinlikle. Ancak düzeni bu nesnelliğin ötesinde nihai olarak biçimlendiren, içerdiği öznelliklerle birlikte siyasal pratiktir. Bu noktada, söylenenlerden bir tür "sınırsız volontarizm" mesajı çıkmamalı. Gene de öznel etmenin 19. yüzyılda olduğundan çok daha önemli, "nesnelliğe içerilmiş" bir konuma yerleştiği açıktır.

Örneğin şöyle bir soru üzerinde düşünülebilir: Günümüz kapitalizmine "yeni" ya da "farklı" görünüm kazandıran çizgilerden hangileri düzenin tam anlamda içsel dinamiklerine, hangileri sosyalist siyasal pratiğin global etkilerine bağlıdır? Kuşkusuz, böyle bir soruya yanıt verilebilmesi hemen hemen olanaksızdır. İşte bu olanaksızlık bile, "öznel" kabul edilen etmenin verili nesnellik içindeki "birikmiş ve biriken" varlığına işaret eder. Özetle, ayırımları somutta olanaksız kılan bir kaynaşmışlık sözkonusudur...

Üstyapısal alanlara ilişkin olanlar başta, yeni çözümlemeler Marksizmin yetkinleşmesine katkıda bulunacaktır. Doğal bir sınıra dek. Bu sınırı aştıracak asıl etmen, kuşkusuz genel bir devrimci yükseliş dalgasıdır. Ancak bundan da önce, sınırların en azından "zorlanması" mümkündür. Bir örnek: Batıda, maksimal alanlardaki minimal kazanımlar peşindeki geleneksel sol ile minimal alanlarda maksimal dönüşüm modeline koşullanmış yeni solun, bu konumlarıyla, kapitalizmin "öngörülmemiş zenginlikler kazandığı" yanılsamasında istenç dışı da olsa pay sahibi oldukları söylenemez mi? Neden-sonuç döngüsünü aşmanın yolu, hep belirli bir "dışsallık" öngörmüştür. Bu "dışsallık" günümüzde, siyasal etkinliğin nesneyi tanımlayıcı yönünün kavranmasını zorunlu kılıyor. Sınır, en çok böyle zorlanabilecektir.

Köklü çözüm, eğer böyle denecekse, yeni bir yükselişle gelebilecektir. Kapitalist dünyayı ergeç yeni bir sol dalga saracaktır. Bugünden bakıldığında kuşku uyandıran nokta, siyasal özne konumunda yeralanların bu dalgaya eski kemikleşmiş yapılarında, büsbütün hazırlıksız yakalanmaları olasılığıdır.

Doğrudur; hiçbir öznellik, önemi ne denli artmış olursa olsun, kendi başına genel bir devrimci dalga yaratamaz. Oysa aynı öznellik, böyle bir dalga geldiğinde kendisini güçlü, düzeni ise zayıf kılacak koşulları inşa etmeye bugünden başlayabilir.

METİN ÇULHAOĞLU

Marx ve Emek-Değer Teorisi

Marx, meta kavramından yola çıkar. *Kapital*'in birinci cümlesi şudur: "Kapitalist üretim biçiminin hüküm sürdüğü toplumların zenginliği 'muazzam bir meta yığını' olarak görünür. O halde meta, araştırmalarımızın hareket noktası olacaktır."

Marx'a göre, ihtiyaçlarını gidermek için insanlar, her zaman üretimde bulunmuşlardır. Geçmiş zamanlarda da iş bölümü dolayısıyla ürünler birbirleriyle değiştirilmiştir. Ama kapitalist ekonomide üretim esas olarak mübadele için yapılmaktadır. Mübadele, emek ürünlerini meta haline dönüştürmektedir. Metalar hangi oranlarda birbirleriyle değiştirilmekte, ya da metaların mübadele değeri nasıl belirlenmektedir? Farklı nitelikteki metaların birbirleriyle değiştirilebilmesi için ortak bir yanları olmalıdır. İşte bu, insan emeğidir. Her metanın üretiminde insan emeği vardır. Ama, ortak olan bu emek, belirli nitelikteki emek (kunduracı, duvarcı, terzi vb. emeği) olmayıp, fiziksel ve zihinsel enerjiye indirgenmiş soyut emektir. Miktarı, bu enerjinin kullanılış zamanı ile ölçülür. Metaların mübadele değeri de, her metanın üretimi için toplumsal bakımdan gerekli emek miktarına eşittir.

Marx'ın kabul ettiği güçlükler kuşkusuz vardır. Bunlar bireylerin emeklerindeki eşitsizliklerdir. Vasıfsız işçi ile uzmanlaşmış işçinin emeği, ustabaşı ya da mühendis veya işletme şefinin emeği ile aynı değer yaratıcı yeteneğe sahip değildir. Marx, emeğin bu niteliksel farklılıklarını kabul ederek, emeğin bu değişik türlerinin bir birliğe indirgenmesinin yeterli olduğunu belirtir. Toplumsal bakımdan gerekli ortalama emek dediği budur.

Görünüşte Marx, Ricardo'nun emek-değer teorisini tekrarlar gibidir. Ama gerçekte, soruna yaklaşımları temelden farklıdır. Klasik iktisatçılar ve Ricardo, metaların fiyatından hareket ederek değere ulaşmaktadırlar. Yani onlar için, her metanın bir değeri olduğu *apaçık bir gerçekliktir*. Çözmeye çalıştıkları bu değerin miktarıdır. Oysa Marx için, her emek ürünü bir meta değildir. Emeğin ürününü metaya dönüştüren, mübadele olgusudur. Mübadelenin, yaygın ilişki haline geldiği bir toplumda ancak meta ve mübadele değeri sözkonusu olmaktadır. Mübadele dolayısıyla birbirlerinden tamamen farklı emekler, soyut emek kavramında eşitlenmektedirler. Yani Marx'a göre mübadele değeri, emeğin ürünlerine özgü evrensel bir nitelik değildir. Dolayısıyla da klasik iktisatçılar, metaların mübadele değerlerinin, o metaların üretimi için harcanmış insan emeğinin ifadesi olduğunu bulduklarında önemli bir adım atmış oldular ama, bu buluş emeğin toplumsal niteliğini, metaların kendi niteliğiymiş gibi görmelerini engellemeye yetmedi. Marx bunun nedenini de açıklamaktadır:

"Toplum hayatının şekilleri üzerinde düşünme, yani onların bilimsel çözümlemesi, gerçek gelişmenin tam tersi bir yol izler. Düşünce, çoktan beri yerleşmiş verilerden, gelişmenin varmış olduğu sonuçlardan işe başlar. Emeğin ürünlerine meta damgasını vuran, dolayısıyla onların değişimine yol açan şekiller (ilişkiler), insanlar onların gerçek anlamını daha anlamaya çalışmaya başlamadan önce, toplumsal hayatın doğal ve değişmez şekilleri halini almışlardır. Bu nedenle, metaların fiyatlarının çözümlenmesi, onları niceliksel değerlerinin belirlenmesine yöneltmiş ve ancak metaların para cinsinden ortak ifadeleri, değer niteliklerini saptamaya götürmüştür. Oysa, metalar dünyasının bu ortaya çıkmış ve değişmez biçimi, onların parayla ifadesi, özel emeklerin toplumsal niteliklerini ve üreticilerin toplumsal ilişkilerini göstermek yerine onları gizlemekten başka bir şey yapmamaktadır.

Burjuva ekonomisinin kategorileri, gerçek toplumsal ilişkileri yansıttıkları için bir gerçekliği olan düşünce kategorileridirler, ama bu ilişkiler yalnızca mal üretiminin toplumsal üretim biçimi olduğu bu tarihsel döneme aittirler..." (*Kapital*, 1. Kitap, 1. Bölüm)

"Bütün insanî ve doğal nitelikleri dönüştürmek ve değiştirmek, olanaksızlıkları birleştirmek-paranın tanrısal gücü, insan türünün yabancılaşmış, yalıtılmış (tecrit edilmiş), dışlaştırılmış özelliği oluşunda yatar. Para, insanlığın yabancılaşmış yeteneğidir. Bir insan olarak yapamadığımı, yani bütün bireysel yetilerimin başaramadığı şeyi, para sayesinde yapabilirim. Onun için para bu yetilerimin her birini aslında olmadığı bir şey yapar, yani onu karşıtına dönüştürür." (Marx, 1844 Elyazmaları)

Sermaye ve Artı-Değer

Aynı şekilde, Klasik iktisatçılar, sermayeyi de üretimin vazgeçilmez bir unsuru ve kendi başına değeri olan, dolayısıyla da ürünün bir bölümüne sahip olması gereken bir kategori olarak ele aldıkları için kârı ve sermaye ile ücret arasındaki ilişkiyi açıklayamamışlardır. Marx'a göre, metaların mübadelesi sermayenin ortaya çıkış noktasıdır. Zira mübadelenin temel olduğu bir toplumda, mübadelenin sonucu paradır. İşte bu para, sermayenin ilk ortaya çıkış biçimidir. Ama paranın sermaye olarak işleyebilmesi için, belirli bir mübadelenin sonucunda başlangıçtaki para miktarından daha fazla bir para miktarına dönüşmesi gerekmektedir. Klasik iktisatçıların kâr dedikleri ve kökenini açıklayamadıkları bu fazla nereden gelmektedir? Marx'a göre, mübadele ekonomisinin genel ilişki olduğu bir ekonomide bu fazla, mübadeleden kaynaklanamaz. Çünkü mübadele eşit değerler arasında olmaktadır. Bununla birlikte, paranın metaya ve metanın paraya çevrilmesi mübadele alanında gerçekleşmektedir. Yani sözkonusu olan, parayı sermayeye dönüştüren fazlanın eşit değerler arasındaki mübadele temelinde açıklanmasıdır. "Para sahibi, önce gerçek değerlerini ödeyerek meta almalı ve daha sonra yine gerçek değerlerine satmalı, ama, yine de sonunda, başlangıçta harcadığından daha fazla kazanmalıdır. Para sahibinin kapitaliste dönüşümü, mübadele alanında olmalı ama, aynı zamanda da orada olmamalıdır. Sorunun koşulları bunlardır." (*Kapital*, 1,2), Marx bu sorunu emek ve emek gücü arasındaki ayrım ile çözmektedir.

8 Kapital

RICARDO, DAVID (1772-1823)

Klasik burjuva ekonomi politiğinin kurucusu, emek-değer teorisi ile Marx'ın kapitalist toplumun işleyişi üzerine geliştirdiği düşüncelerinin gelişimini sağlamış olan David Ricardo 19 Nisan 1772'de Londra'da doğdu. Babası Londra Borsası'nda simsarlık yapan, spekülasyonlarda bulunan Hollanda asıllı bir Yahudi'ydi Ricardo da Hollanda'da dini eğitim gördükten (1783) sonra babası gibi borsa işiyle uğraşmaya başladı. Kısa bir süre içinde Londra'nın tanınmış zenginleri arasına girdi. Bu arada Yahudi olmayan bir kızla evlendiği için ailesiyle arası açıldı. Aynı yıllarda Adam Smith'in *Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği) adlı kitabını okuyarak ekonomi politiğe ilgi duymaya başladı. Aslında içinde yaşamış olduğu toplumun nasıl işlediği konusunda geniş bir bilgisi de vardı. Para ve borsa işlerine yabancı olmadığı için sorunları çabuk kavradı. Bu yıllarda İngiltere Bankası'nın savaş sırasında yürütmüş olduğu banknot ihracı politikasının, banknotların değerini düşürdüğünü gözledi. Ardından bir gazetede bu konuyu işleyen imzasız bir yazı yazdı. 1810'da ise bu yazıyı geliştirerek *The High Price of Bullion: A Proof of the Depreciation of Bank Notes* (Madeni Paranın Yüksek Fiyatı: Banknotların Değer Yitirişine Dair Bir Kanıt) adlı broşürünü yayınladı. Bu broşür sterlinin değer kaybından endişe duyan ekonomi çevreleri tarafından ilgiyle karşılandı. Ancak önerileri parlamentoda kabul edilmedi.

1814'te borsa işlerinden vazgeçerek, bir malikâneye çekildi ve sadece ekonomi politikle uğraşmaya, yazı yazmaya başladı. 1811'de tanışmış olduğu John Stuart Mill'in babası James Mill'in teşvikiyle kitap hazırlığına girişti. Bu sırada İngiltere'de tartışma konusu olan Tahıl Yasaları'nı inceledi. Malthus, West ve Torrens gibi tanınmış iktisatçılarla konuyu tartıştı. *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock* (Düşük Buğday Fiyatının Sermayenin Kârları Üzerine Etkisine İlişkin Bir Deneme) adlı çalışması büyük bir ilgi uyandırdı. 1817'de *on the Principles of Political Economy and Taxation* (Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine) adlı temel kitabını yayınladı. Kısa bir süre içinde birkaç baskı yapan eser Ricardo'nun ününü artırdı. 1818'de Avam Kamarası'na girerek burada da aynı düşünceleri savunmaya başladı. 1822'de Avrupa'da bir geziye çıktı. Döndükten sonra hastalandı ve 11 Eylül 1823'te Londra'da öldü.

Aslında Ricardo, toprak sahiplerine karşı sanayi burjuvazisinin çıkarlarını savunur. Marx, Ricardo'nun emek-değer teorisine dayanarak, değinmiş olduğu bölüşüm sorununa yeni bir boyut katmış ve artı-değer kuramını geliştirmiştir. Bu ise Ricardo'nun hiç değinmediği kapitalist sömürünün mahiyetinin açıklanmasıdır ki, aslında Marksist ekonomi politiğin, klasik ekonomi politikten ayrılan temel yanıdır.

Davit Ricardo'nun 10 ciltlik *Collected Works*'u (Toplu Eserler) 1951'de P. Sraffa ve M.Dobb tarafından yayınlanmıştır.

Emek ve Emek Gücü

Kapitalistin (para sahibinin) ücret karşılığında satın aldığı emek gücüdür. Emek gücü bir insanın yapısında varolan fizik ve entelektüel yeteneklerinin tümüdür. Her şeyin metaya dönüşmüş olduğu bir ekonomide, emek gücü de bir metadır ve her meta gibi onun da değeri, içerdiği toplumsal olarak gerekli emek miktarına eşittir. Ama emek gücü canlı insanın bir yeteneği olarak vardır. İnsan kendi yaşamını sürdürmek suretiyle bu gücü üretir. Kendi yaşamını sürdürebilmek için belirli miktarda tüketime ihtiyacı vardır. Yani emek gücünün üretimi için gerekli emek zamanı, bu tüketim maddelerinin üretimi için gerekli emek zamanına eşittir. Tüketim maddelerinin içine yiyecek, giyecek, barınma maddeleri girdiği gibi, ailesi için gerekli olanlar, belirli bir eğitim ve toplumsal olarak belirlenmiş diğer tüketimler de girmektedir.

Kapitalist ekonomide, emek gücü de bir metadır, ama diğer bütün metalardan önemli bir farkı vardır. Bütün metaların tüketimle birlikte yok olmalarına karşılık, emek gücünün tüketimi değer yaratmaktadır. İşte kapitalist, ücret karşılığında emek gücünü kullanma hakkını satın almaktadır. Emek gücü belli bir süre içinde kendi değerine eşit bir değer yaratmakta, geriye kalan sürede de karşılıksız olarak kapitalist adına çalışmaktadır. İş günü sekiz saat ise ve emek gücü dört saat içinde kendi değerine eşit bir değer yaratıyorsa, geriye kalan dört saatte yarattığı değer doğrudan kapitaliste ait bir fazlalık olmaktadır. İşte emek gücünün, kendi değerine eşit emek miktarının ötesinde yarattığı değere Marx *artı-değer* adını vermektedir. Kârın kaynağı da bu artı-değerdir.

Kapitalist Ekonominin Sırrı: Artı-Değer

Aslında artı-değer kavramı Marx'tan önce de vardı. Ama, emek ve emek gücü ayrımı yapılmadığından, kârın kaynağının açıklanması mümkün olamamıştı. Marx'ta bu kavram kapitalist ekonominin sırrını gözler önüne seren bir kavram olmaktadır.

Artı-değer kavramıyla Marx kapitalist ekonominin, emek gücünün ekonomik sömürüsü üzerine kurulduğunu göstermekteydi. Ücret, emek gücünün gerçek değeri olmasına rağmen, sermaye-ücret ilişkisi bir sömürü ilişkisidir. Ücretin, emek gücünün günlük hayatının, bu emek gücünün sağladığı emek miktarının fiyatıymış gibi, yani bir günlük emeğin değeriymiş gibi görünmesi bu sömürü ilişkisini gizlemektedir. Oysa emeğin değeri olamaz, çünkü, değeri yaratan emektir. Isının ısısı, ağırlığın ağırlığı olamayacağı gibi, değerin değeri de olamaz.

Görülebileceği gibi, Marx'ta sömürü, ahlâki bir kavram değildir. Bütün metalar, emek gücü de dahil olmak üzere, gerçek değerlerine göre alınıp satıldığı halde, nesnel olarak gerçekleşen bir olgudur. Sömürünün varolma nedeni, emek gücüyle, bu gücün fiilen gerçekleşmesini sağlayan üretim araçlarının birbirlerinden kopmuş olmasıdır. Yani, toplumda bir kısım insanların üretim araçlarının tümüne sahip, diğerlerinin de yaşayabilmek için emek güçlerini satmak zorunluluğunda olmalarıdır. Bu durum, tarihsel bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Marx, *Kapital*'de doğrudan doğruya bu süreçle ilgilenmiyor. Yalnızca bu sürecin anlaşılması için birtakım ipuçları vermekle yetiniyor. Paranın, ticaretin, ticari sermayenin, tarihin çok eski dönemlerinde ortaya çıkmış olmalarının, bunlardan hareketle gelişmeyi açıklamaya yetmeyeceğini ve her dönem için, o dönemin üretim biçimi üzerinde durmak gerektiğini belirtiyor. "Üretim toplumsal biçimleri ne olursa olsun işçiler ve üretim araçları her zaman üretimin unsurlarıdırlar. Ama her biri ayrı ayrı ancak nüve halinde unsurdurlar. Herhangi bir üretim için bunların biraraya gelmeleri gerekir. İşte bu biraraya gelişlerinin özel biçimleri, ekonomik dönemleri birbirinden ayırır." (*Kapital*, II, IV)

Diğer yandan Marx, *Kapital*'in birinci kitabının son bölümünde, kitabın genel mantığı dışına çıkarak, toplumda bir kısım insanların üretim araçlarına sahip olmasını, bu insanların, ya da onların atalarının çok çalışıp, çok tasarruf yaptıklarına bağlayan görüşü de tarihsel örneklerle çürütmektedir. "İlkel Birikim" başlığını taşıyan bu bölümde Marx, üretim araçlarıyla üreticiler arasındaki kopuşun kaba kuvvete dayanan bir süreç olduğunu göstermektedir.

Değişmez Sermaye-Değişen Sermaye

Kapitalist sömürünün bilimsel olarak izah edilmesinde canlı emeğin ve üretim araçlarının metaların mübadelesinde oynadıkları rollerin çözümlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Klasik iktisatçılar, sermayeyi yalnızca sabit (fixed) ve dolaşan (circulating) sermaye olarak ayırmışlardı. Marx, artı-değerin açıklanması açısından bu ayrımı yeterli bulmadı ve yeni bir ayrım yaptı: değişmez (constant) sermaye ve değişen (variable) sermaye. Emek gücü alımında kullanılan sermaye değişen sermayedir; üretim için gerekli diğer bütün araç ve gereçler, değişmez sermayeyi oluştururlar. Üretim araçları hiçbir yeni değer üretmez, yeni değerin tek kaynağı canlı emektir. Canlı emek, üretim süreci içinde üretim araçlarının değerini, bunların kullanıldıkları ve aşındıkları ölçüde yeni ürüne aktarır.

Marx'ın sermayeyi değişmez ve değişen olarak ayırması *sömürü oranı* ve *kâr oranı* kavramlarını birbirlerinden ayırmasına yardım etti. Artı-değer yalnızca canlı emek tarafından

Kapital'de Komünizm Tasarımları

Bilimsel sosyalizmin kurucularının, Marx ile Engels'in, kapitalizmin yerini alacağını tasarladıkları geleceğin toplumu için hazır şemalar ortaya koymadıkları, onları ütopik sosyalistlerden ayırdeden özelliklerden birinin de bu olduğu sık sık söylenir. Marksizmin kurucularının yapıtlarını, o arada *Kapital*'i, 1917'den önce, "Avrupa'da kol gezen hayalet"in, düşünsel mimarının gözünde ne menem bir şey olduğunu, 1917'den, hele II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise "gerçeklik" ile "ideal" arasındaki açının derecesini merak ederek okumak istemiş olabilecekler için yerinde bir uyarıdır bu. *Alman İdeolojisi*'ndeki ünlü:

"Bizim gözümüzde, komünizm, yaratılması gereken bir *durum* olmadığı gibi, gerçekliğin (realite'nin) kendisine uymak zorunda olduğu bir ideal'de değildir."

"Bugünkü düzeni ortadan kaldıran *gerçek* harekete, komünizm adını veriyoruz biz."

Önermesinden beri Marx ile Engels'in tutumu gerçekten de bu olmuştur.

Gel gelelim Marx'ı ütopik sosyalistlerden ayıran bir başka yöntemsel ilke vardır. O da, Marx'ın sosyalizm-komünizmi, gerçekliğin kendisinin gelişimiyle maddi ön koşulları yaratılmış bir düzen olarak tasarlamış olmasıdır.

Marx'ın geleceğin daha ileri toplumuna yerini bırakacağını düşündüğü gerçekliğin, kapitalist üretim tarzının, hareket yasalarını tahlil ettiği, bu yasalara dayanarak gelişme eğilimlerini ortaya koyduğu temel yapıt ise *Kapital*'dir. O halde kapitalist toplumun pratik olumsuzlanması olarak komünist toplumun -"model"inde değilse bile- temel özelliklerine bu yapıtta hiç değinilmemesi metodolojik bir aykırılık olurdu. Nitekim *Kapital*'de - daha doğrusu bir süreç olarak *Kapital*'de, yani *Kapital*'in yayımlanmış üç cildinin yanısıra *Grundrisse* ve öteki el yazmaları ile *Kapital*'in "Gotha Programının Eleştirisi" gibi uzantılarında -komünizmin ayrıntılı ve somut değil, elbette ister istemez genel ve soyut özelliklerinin oldukça tutarlı bir çerçeve içinde sergilendiğini görürüz.

Kapital'de bulduğumuz komünizm tasarımlarını, Marx'ın bu yapıtta ısrarla uyguladığı tarihi ve maddeci yönteme borçluyuz. Marx, kapitalizmin iktisadi kategorilerini "soyuttan somuta" yükselten bir sunuş tarzı içinde tahlil ederken her bir iktisadi görüngüyü *tarihi* biçimi ile *maddi* içeriğinin çelişik, diyalektik birliği olarak ele alır. Maddi içeriği, örneğin *Kapital*'in başlangıç noktası olan *meta* söz konusu olduğunda *kullanım değerini*, kendisine yapışmış gizemsel ve antagonist kılıftan, yani *değerden* sıyırır ve kullanım değerleri üretiminin hangi tarihi-toplumsal koşullardan ötürü *bu* biçime büründüğünü, geleçekte alabileceği farklı tarihi biçimler altında nasıl bir gelişme göstereceğini araştırır.

Marx'a göre, meta üreten toplumda emek ürününün değer biçimine bürünmesinin nedeni, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin toplam toplumsal emeği birbirinden bağımsız bireysel emekler halinde parçalamış olması, dolayısıyla bu "özel" emeklerin toplumsal bağlamlılığının ancak piyasa aracılığıyla kurulabilir olmasıdır. Komünist toplumda üretim araçları mülkiyeti toplumsallaştırılınca emek, "dolambaçlı bir yoldan", yani piyasa mübadeleleri aracılığıyla değil, dolaysızca, toplumsal ve planlı bir karakter kazanır. Toplumsal ürünün bir bölümü üretim aracı olarak kullanılır; bir başka bölümü bireysel tüketim için yaşama araçları biçiminde bölüşülür. Bu bölüşümün biçimi, komünist üretim örgütlenişinin ulaşmış olduğu gelişme düzeyine bağlı olarak değişebilir. *Kapital*'in hemen başlarında yer alan "Malların Fetiş Karakterleri ve Bunun Sırrı" bölümünde, *"sırf mal üretimi biçimindekine paralel olsun diye*, her üreticinin beslenme ve yaşama araçlarından alacağı payın, kendi çalışma süresi ile belirlendiği", yani emeğe göre bölüşüm ilkesinin geçerli olduğu *varsayılır*. Bu koşullarda emek-zaman, kapitalizmdeki görünüm biçimi olan mübadele değerinden sıyrılmış olarak ikili bir işlev görür. Bir yandan emek-zamanın toplumca *planlanan* dağılımı, kullanım değerleri üretiminin toplumsal ihtiyaçlarla *orantılı* olmasını sağlarken, öbür yandan aynı emek-zaman, "mikro" düzeyde "üreticilerin toplam işteki iş paylarını ve dolayısıyla da toplam ürünün bireylerce tüketilecek kısmındaki tüketim aracı paylarını" ölçer. İnsanlar ile emekleri ve emek ürünleri arasındaki toplumsal ihtiyaçlarla *orantılı* olmasını sağlarken, öbür yandan aynı emek-zaman, "mikro" düzeyde "üreticilerin toplam işteki iş paylarını ve dolayısıyla da toplam ürünün bireylerce tüketilecek kısmındaki tüketim aracı paylarını" ölçer. İnsanlar ile emekleri ve emek ürünleri arasındaki toplumsal ilişkiler, kapitalizmde olduğu gibi nesneler aracılığıyla kurulmadığı için bu ilişkiler, hem üretimde hem de bölüşümde "gün gibi açıktır."

Marx'ın, bölüşüm tarzını komünist toplumun gelişme düzeyine bağlı kılması, başka ve emeğe göre bölüşümden daha yüksek bir bölüşüm ilkesinin de geçerli olabileceği anlamına gelir. Nitekim Marx, "Gotha Programının Eleştirisi"nde (1875) komünist toplumu iki evreye ayırarak komünizmin ikinci, üst evresinde, bir "burjuva hakkı" olan emeğe göre bölüşüm ilkesinin yerini "ihtiyaca göre bölüşüm"ün alacağını yazar. Ancak Marx, bu her iki evreyi de para-meta ilişkilerinin kalktığı ekonomiler olarak tasarlar. Bir başka deyişle, komünizmin alt evresinde (bu evreyi Lenin *Devlet ve Devrim*'de "sosyalizm" olarak adlandıracaktır) de bireysel emek, "dolambaçlı bir yoldan" değil, doğrudan doğruya toplumsal emeğin bileşeni haline gelir. Marx, burada emeğe göre bölüşüm ilkesi ile meta mübadelesini düzenleyen değer yasası arasında bir koşutluk görürse de üreticilerin ürünlerini artık *mübadele etmediklerini*, emeğin *değer biçimine bürünmediğini* açıkça belirtir.

Bu anlayış, "Gotha Programının Eleştirisi"nin yanı sıra *Kapital*'in II. cildinde de vardır:

"Toplumsallaştırılmış üretim durumunda, *para-sermaye ortadan kalkmıştır*. İşgücü ile üretim araçlarını farklı üretim dallarına toplum dağıtmaktadır. Üreticiler söz gelimi, toplumsal tüketim stoklarından, iş zamanlarına tekabül eden bir miktarı çekme hakkını kendilerine tanıyan bir *vesika* alıyor olabilirler. *Bu vesikalar para değildir. Bunlar dolaşıma girmezler.*"

Marx, II. ciltte geliştirmiş olduğu yeniden üretim teorisinin *-maddi içeriğiyle-* komünist topluma uygulanabileceğini söyler. Bu bağlamda, yalnız tek tek sermayecilerin değil, bütün bir kuşağın da zaman ufkunu aşan uzun dönemli yatırımlar sorununu komünizmin çok daha kolay çözeceğini öne sürer. Sabit sermayenin fiziksel olarak yerine konuşundaki kesikliliği saptayışı, Marx'a, komünizmin kapitalizm karşısında üstünlüğünü bir kez daha ileri sürme fırsatını verir. Bu kesikliliğin sabit "sermaye" ögelerinde sürekli bir görelli aşırı üretim durumunu gerektirdiğini kaydeden Marx'a göre komünist toplumda "bu tür bir aşırı-üretim, toplumunun kendisine ait maddi yeniden-üretim araçları üzerinde denetim sahibi olması demektir. Ama, kapitalist toplumda bu, bir anarşi ögesidir." Marx, gene yeniden üretim teorisinden hareketle ve toplumsal mülkiyet altında *merkezi planlamanın*, çok yönlü kayıt ve denetiminin gerekliliğine dayanarak, komünizmde *muhasebenin* daha da büyük önem kazanacağını, ama değer değil, emek-zaman cinsinden yürütüleceğini öne sürer.

Kapital, Marx'ın kendi komünizm tasarımının köşe taşlarını, kapitalizmin bağrında gelişen sınıfsız toplum nüveleri arasında arayışının kanıtlarıyla doludur. Örneğin büyük sanayiin dayandığı makineli üretim, "bizzat iş-aracının kendi mahiyetinden ileri gelen teknik bir zorunluluk" ile "iş sürecinin kooperatif karakter" kazanmasına yol açar. Ne var ki kapitalizmde makine kullanımına dar bir ölçüt yön verir: Artı-değerin artırılması, Komünizmde ise "makinelerin kullanım alanı burjuva toplumundakinden son derece farklı olacaktır." Komünizmde makine kullanımını belirleyen ölçüt, makinenin, karşılığı ödenen emeği azaltarak, artı-değeri çoğaltıp çoğaltmadığına bakılmaksızın, harcanan toplam emeği azaltıp azaltmadığı, toplumsal üretici güçlerde bir ilerlemeyi cisimlendirip cisimlendirmediğidir. Marx'ın makineli üretimin ve büyük sanayinin gelişme dinamiklerine koyduğu teşhisler, komünizmin yalnız ekonomisine değil, daha geniş toplumsal ilişkiler alanına ilişkin olarak da ilginç sonuçlar çıkarmasına olanak verir. Bu bağlamda Marx, komünizmde *iş bölümünün ortadan kalkacağını*, bunun koşullarını kapitalist büyük sanayiin kendisinin olgunlaştırdığını söyler:

"Büyük endüstri, iş değiştirmenin ve dolayısıyla işçilerin, bu değişikliğe uymak üzere, *mümkün olduğu kadar geniş bir çok yönlülüğe ulaşmalarının toplumsal üretimin genel kanunu olarak kabul edilmesini* ve mevcut üretim şartlarının bu kanunun normal şeklide işlemesini kolaylaştıracak bir biçim almalarını, bizzat sebep olduğu felaketlerle, bir ölüm kalım meselesi haline getiriyor... Yaptığı iş bütünün ancak küçük bir parçası olan parça-işçinin (bireyin) yerini tam ve bütün yönleriyle gelişmiş, çeşitli toplumsal fonksiyonları doğal ve edinilmiş yetenekleriyle ve birinden diğerine kolaylıkla geçerek yapabilen bir işçiye (bireye) bırakması, büyük endüstri ile ölüm kalım meselesi haline gelmiş bulunuyor."

Marx'ın komünist toplumun çok yanlı bireyini, işin değişen gereklerine mutlak olarak uyum gösterebilen insan olarak tanımlaması, komünist toplumda iş bölümünün ortadan kalkacak olmasının, her türlü uzmanlaşmasının da sona ereceği anlamına gelmediğini ima eder. Ortadan kalkacak olan, insanları belli işlevlere ömür boyu mahkum eden *toplumsal* iş bölümüdür, yüksek bir manevi gelişmenin nesnel koşulu olan maddi refah artışını kolaylaştıran *teknik* iş bölümü (uzmanlaşma) değil.

Marx, makineli üretimin hazırladığı koşullardan, komünist toplumun aile ilişkileri konusunda da birtakım ipuçları türetir:

"Büyük endüstri, kadınları, gençleri ve her iki cinsten çocukları aile çevresinin dışına çekip kendilerine toplumsal üretim süreçlerinde önemli roller vermek suretiyle, ailenin ve cinsler arası ilişkinin daha yüksek bir şekli için gerekli yeni ekonomik temeli yaratır."

Büyük sanayi ve makineli üretimin emek üretkenliğinde gerçekleştirdiği büyük artış iş gününün kısaltılması olanağını yaratır. Bu kısalmanın, altına inilmesi mümkün olmayan bir asgari sının vardır: Gerekli emek-zaman. Marx'a göre kapitalizmde iş gününün bu alt sınıra kadar düşürülmesi, artık değeri ortadan kaldıracağı için olanaksızdır.

"Ancak kapitalist üretim şeklinin ortadan kaldırılması iledir ki, iş-gününü gerekli iş-zamanına indirgemek mümkün olabilir. Böyle olmakla beraber, gerekli iş-zamanı, diğer her şey aynı kalmak şartı ile, gene de sınırlarını genişletebilir. Bu, bir yandan, işçinin hayat şartları anlayışında ve işçinin kendi hayat standardı ile ilgili taleplerinde bir genişleme olması, diğer yandan, bugün artık-emek olan bir büyüklüğün zamanla gerekli emek, yani bir toplumsal yedek ve birikim fonu meydana getirebilmesi için gerekli emek sayılması dolayısıyla mümkün olabilir."

Böylece Marx, emeğin gerekli emek ve artı emek olarak ikiye ayrılışının, komünist toplumda geçerli olmaktan çıkacağını açıkça saptamış olur. Üretim araçlarının özel mülkiyetine, bunun doğurduğu anarşik rekabet sistemine dayanan kapitalizmin, emek üretkenliğini artırarak iş gününü kısaltma potansiyelleri sınırlıdır. Komünist toplum ise, üretim alanındaki birçok israfı gidererek emeği toplumun iş görebilir *bütün* üyeleri arasında *eşit olarak* dağıtılabilir; böylece iş gününün kısalması, "bireylerin serbest entelektüel ve sosyal faaliyetleri için" harcanabilecek *boş zamanın* artırılması için yepyeni olanaklar yaratır.

Emek (çalışma)-zaman (ı) ile boş zamanın diyalektiği, Marx'ın komünizm için "bağlaşık (assoziiert) üreticiler toplumu" eğretilemesini kullandığı (böl.48) ve komünist toplumun üretim ilişkileri konusunda bilimsel kestirimler formüle ettiği *Kapital*'in III. cildinde de seçkin bir yer tutar. Marx, burada;

Komünist üretim ilişkilerinin her şeyden önce, "toplam üretimin bütünlüğü"nün üreticiler için, ortaklaşa anlıklarıyla kavramış oldukları, dolayısıyla onların egemenliği altına giren ve üretim sürecini onların genel denetimine tabi kılan bir yasa haline gelmesiyle nitelendiğini; bu yasanın, üreticiler tarafından kavranmış olmakla, yasa olmaktan çıkmayacağını; ama üreticilerin, kapitalizmde "toplam üretimin bütünlüğü"nü kuran, komünizmde ise körelecek olan değer yasasının maddi içeriğini oluşturan -ve Marx'ın *Grundrisse*'de "zamandan iktisat" diye adlandırdığı- bu nesnel yasanın bilgisine dayanarak azami zaman tasarrufu sağlamaya, boş zamanı genişletmeye yöneleceklerini;

Komünizmde üretimin genişleyip kısılmasını kâr haddindeki oynamaların, bunların harekete geçirdiği bir dizi piyasa göstergesindeki dalgalanmaların değil, üretim ile toplumsal ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin belirleyeceğini; böylelikle üretim ile tüketim arasındaki, kapitalizmin kopardığı dolaysız bağlantının yeniden kurulacağını belirttikten sonra, komünist üretim tarzının nesnel hedefiyle ilgili olarak *Grundrisse*'de formüle etmiş olduğu düşünceleri daha da geliştirir: "Gerçekte özgürlük alemi, yalnızca emeğin, zaruret ve dışsal amaçlara uygunlukla belirlenmediği yerde fiilen başlamış olur; demek ki bu alem, eşyanın doğası gereği, fiili maddi üretim alanının ötesinde bulunur." Maddi üretim alanı "doğal zorunluluk alanı"dır; çünkü insan, "her türlü toplumsal biçimlenişler içersinde, akla gelen her türlü üretim tarzları altında" hayatını sürdürmek ve yeniden üretmek, doğayla savaşmak zorundadır. İhtiyaçların artışıyla birlikte maddi üretim alanı da genişler; ama aynı zamanda, bu ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eden üretici güçler de büyür.

"Bu alanda özgürlük, ancak doğanın kör güçlerinin önüne katılmak yerine, doğayla olan karşılıklı ilişkilerini rasyonel bir biçimde düzenleyen ve doğayı ortak bir denetim altına sokan toplumsal insan, *bağlaşık üreticiler* tarafından gerçekleştirilebilir; ve bu, en az enerji harcamasıyla ve insan doğasına en uygun ve en layık koşullar altında başarılır. Ama gene de bu, birzorunluluk alemi olmakta devam eder. Bunun ötesinde, kendi başına bir amaç olan insan enerjisinin gelişmesi, gerçek özgürlük alemi başlar, ama bu da, ancak temelinde bu zorunluluk alemi ile serpilip gelişebilir. İşgününün kısaltılması onun temel önkoşuludur."

Her şey gösteriyor ki Marx'ın gözünde komünizm, çilleci bir "çalışma ahlakı"nın bütün insan faaliyetlerine egemen olacağı bir *kışla toplumu* değil, "zenginliğin ölçüsünün emek süresi değil, disposable time" olduğu, "herkes için serbest bırakılmış olan zamanın ve yaratılmış olan araçların, bireylerin sanatsal, bilimsel vb. eğitim ve gelişimine tekabül ettiği", "zevklerden fedakarlık etmenin değil, üretim gücünün, yeteneklerin ve dolayısıyla zevk alma yeteneklerinin ve zevk araçlarının geliştirildiği" bir *özgürlük toplumu, öz yönetimli bir toplumdur.* Gene her şey gösteriyor ki, Marx'ın komünizmde birey-toplum ilişkisi konusundaki tasarımları bir tek noktaya indirgenebilir: Komünizm, *commune*'ün bireyin kişiliğini kısıtlayıp ona gitgide kendi damgasını vurduğu, kişiliğin "toplumsallaştığı" bir toplum değil, tam tersine "gerçek anlamda zengin bireyselliğin" özgürce açılıp serpildiği, toplumun gittikçe "kişiselleştiği", "bireyin özgür gelişiminin, herkesin özgür gelişiminin koşulu" haline geldiği bir toplumdur.

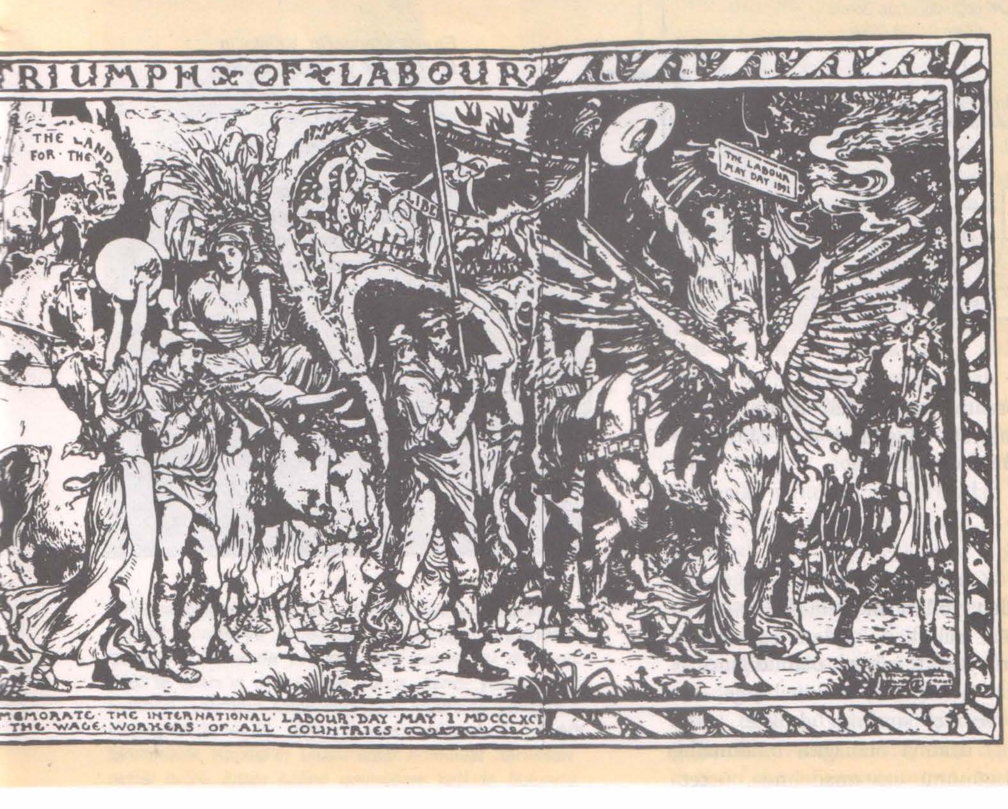
Son olarak sosyalizm ile komünizmin kavramsal ve tanımsal ilişkisine değinelim. 19. yüzyılda bu ikisi arasında uzun boylu ayırım gözetilmez, her iki terim birbirinin yerine kullanılırdı. Marx'ın "Gotha Programının Eleştirisi"nde komünizmi iki değişik evreye ayırmasından sonra, sosyalizmi komünizmin ilk evresi olarak tanımlayan Lenin oldu. Görüldüğü gibi sosyalizm ile komünizm arasındaki ayrım, bir kopukluğu içermez -biri öbürünün alt evresidir. Kaldı ki Marx'ın ikisi arasında görüp gösterdiği bütün farklılıklara karşın, meta üretiminin ve piyasanın her ikisinde de ortadan kalkmış olacağını açıkça belirttiği tartışma götürmez. Öyleyse "piyasa sosyalizmi" kavramı, Marx'ın sosyalizm anlayışını tepetaklak eden bir *contradictio in adjecto*'dur. Piyasa ilişkilerinin körelmediği, hatta güçlendirilmekte olduğu bir "sosyalizm"in Marksizme uygunluğunu, gelişmiş kapitalist (emperyalist) ülkelerle yanyana yaşama zorunluğuna dayanarak savunanlar, olsa olsa, Marx'ın anladığı anlamda sosyalizmin hiçbir evresinin "tek ülkede" kurulamayacağını itiraf etmiş olurlar.

Piyasaya dayalı "reel sosyalizm" *apologia*'sının, biraz daha inceltilmiş bir varyantı da vardır: Kimilerine bakılırsa Marx, "Gotha Programının Eleştirisi"nde sosyalizmin -komünizmin alt evresinin- karakteristiklerini sergilerken düpedüz yanılmıştır. Zaten *Alman İdeolojisi*'nin, yazımızın ilk paragrafında aktarılan bölümünde, komünizmi bir "ideal" olarak değil, "bugünkü düzeni ortadan kaldıran *gerçek* hareket" olarak nitelendiren kendisi değil miydi? "Gerçek hareket" olarak sosyalizm, piyasayı ortadan kaldırmadan maddeleşmiştir, hepsi bu! Bu savununun da Marksizm adına Marx'ı (ve Engels'i) çarpıtmanın kaba bir örneği olduğunu görmek için *Alman İdeolojisi*'ndeki parçadan hemen bir önceki cümleye bakmak yeter:

"Özel mülkiyetin temelinin ortadan kaldırılması ve üretimin komünistçe düzenlenmesiyle *(bunun sonucu insanoğlunun kendi ürünü karşısında, kendini, yabancı bir şeyle karşılaşmış gibi hissetmesinin ortadan kalkmasıdır) arz ve talep ilişkisinin taşıdığı kuvvetin sıfıra inmesi* ve insanların mübadeleyi üretimi ve *karşılıklı ilişkilerini* yeniden *kontrol altına almaları* nasıl mümkün olurdu?"

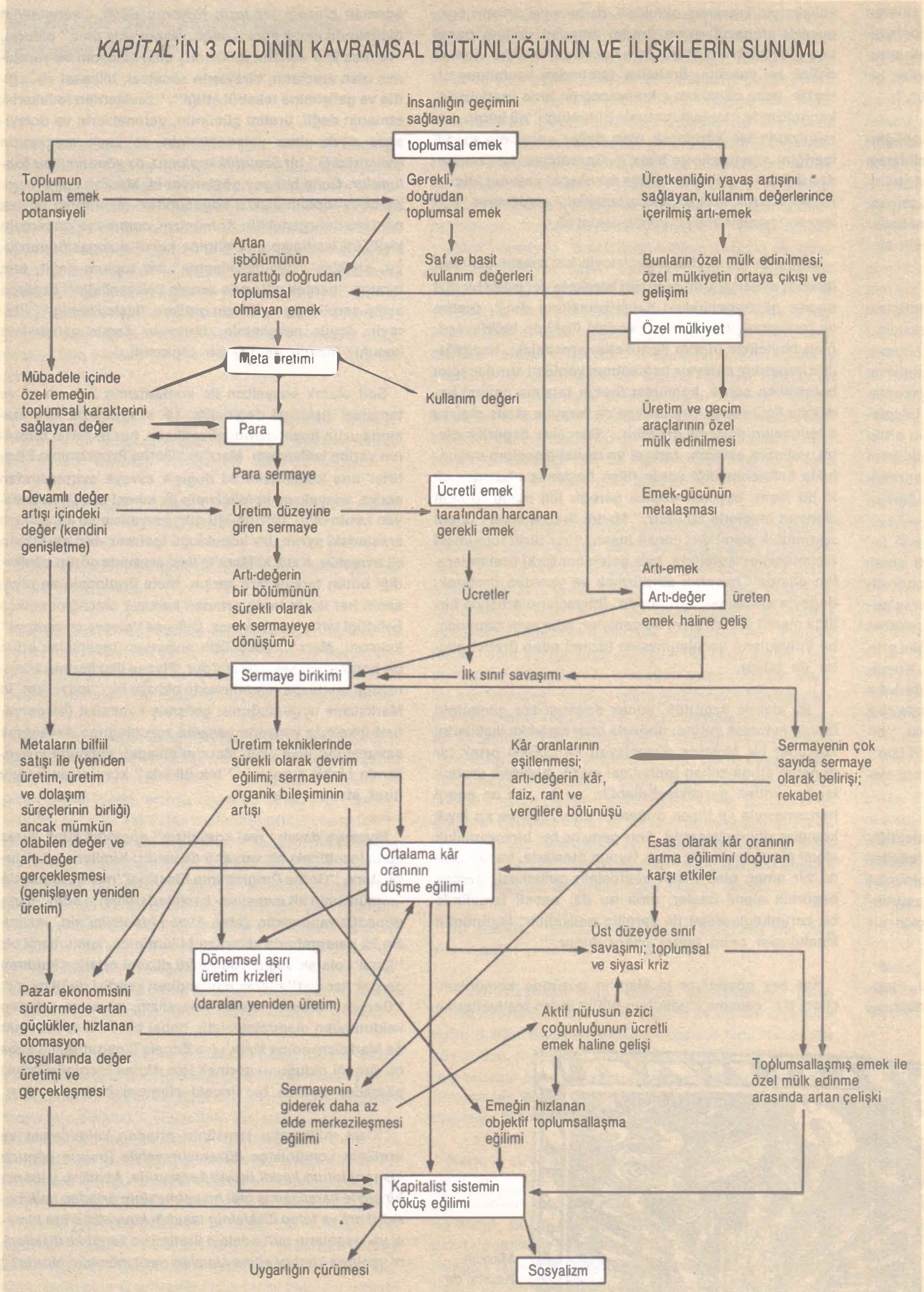
Evet, mızrağın çuvala sığacak tarafı yoktur. Herhangi bir "gerçek hareket"in "bugünkü düzeni ortadan kaldırmış" sayılması için piyasanın -"arz ve talep ilişkisinin"- ve meta fetişizminin -"insanoğlunun kendi ürünü karşısında, kendini, yabancı bir şeyle karşılaşmış gibi hissetmesinin- ortadan kaldırılmış olması gerekir.

Uluslararası işçi hareketinin Marksist kanadı, Marksizmin kurucularının yapıtlarında, sosyalizmin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin ipuçlarını bulabildiği için kendini talihli saymalıdır. O sayededir ki insanlığa vadettiği sosyalizmin, bugünkü sözde "reel" cisimlenişlerinden çok daha parlak olduğunu ileri sürmeye devam edebilmektedir.

Marx'ın Kapital'de tasarladığı komünizm bu kadar naif görüntülerle dolu değildi, ama aynı tasarımın işçilerin kafasındaki biçimlenişi böyle olabiliyordu.

NAİL SATLIGAN

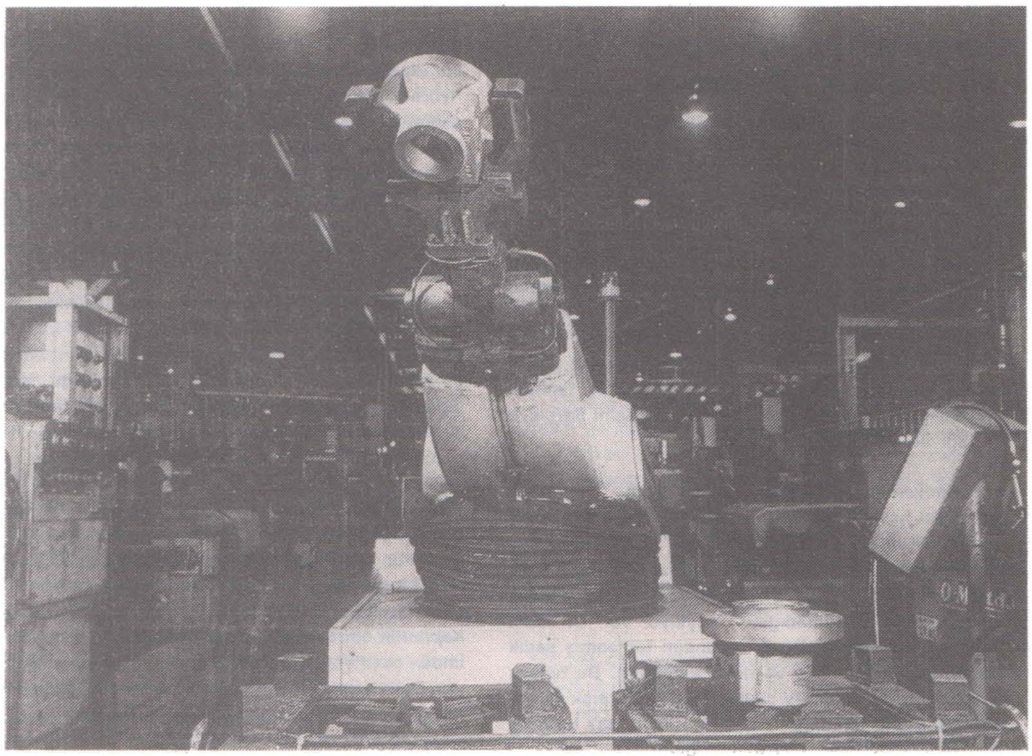
Ernest Mandel'in Kapital'in III. Cildine yazdığı önsözde yer alan şeması. Mandel'in şeması, Kapital'de çözümlenen kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişkilerin zorunlu olarak sosyalizme ya da insanlığın çöküşüne doğru ilerleyişini Marx'ın kavramlarına dayanarak açıklamayı amaçlıyor.

yaratıldığından, sömürü oranı, artı-değerin değişen sermayeye oranına eşittir. Kâr oranı ise, artı-değerin sermayenin tümü oranına eşittir. Ayrıca, Marx, sermayeyi oluşturan iki bölümün karşılıklı oranlarını *"sermayenin organik bileşimi"* kavramıyla belirtmektedir.

Mutlak Artı-Değer, Göreli Artı-Değer

Kapitalist, kârını artırmak için artı-değer oranını artırmak ister. *Kapital*'in I. cildinin 3., 4., 5. bölümlerinde Marx, artı-değeri artırmak için kapitalistin kullandığı yolları incelemektedir. İki yol vardır: 1) Emek gücünün kendisini üretmek için gerekli süre sabitken, toplam çalışma süresini uzatmak (mutlak artı-değer); 2) Çalışma süresi sabitken, gerekli süreyi olabildiğince azaltmak. Bunlardan birincisi kapitalizmin ilk kuruluş aşamasına, ikincisiyse, makineleşme, dolayısıyla üretimin teknik ve örgütsel koşullarının olgunlaştığı ve işçi sınıfının gittikçe yükselen mücadelesinin, burjuvaziye çalışma süresini (iş gününü) uzatma olanağını bırakmadığı döneme denk düşmektedir. Kazancını artırmak için kapitalist, işgününü uzatamadığında, ücret

Robotlar, işçinin karşısında duran "makine" heyulasının çağımızda aldığı en gelişkin biçim. İşçiyi önce ürünün tasarlanması sürecinden koparan, sonra ürünün yalnızca bir parçasını yapma ve bütününü unutma noktasına getiren kapitalist üretim süreci, son aşamada işçiyi "üretim zincirinden" bile kovdu. Kontrol mühendisliği, ürünün tasarlanması anından son haline gelişine kadar olan süreci, hiçbir insan müdahalesini gerek bırakmayacak biçimde programlamanın bilimi haline geldi. Bu gelişme işçi sınıfını 19. yüzyıldakinden çok daha derin bir biçimde parçaladı: Ürünü ve makineyi tasarlayanlar, yani mühendisler, programcılar bir yanda; makinelerin ve "robotların" bakımını yapan tamamiyle vasıfsız işçiler ve üretimden ayrılmış "hizmetliler" bir yanda. Robotlaşma, işçi sınıfının önünde yeni bir işsizlik ve vasıfsızlaşma tehdidi olarak belirirken, başka bir açıdan da insanlığın "zorunlu emek"ten tümüyle kurtulması için gerekli koşulları yarattı. Kapitalist teknolojideki her büyük adım gibi, insanlığın kurtuluşu için önemli bir potansiyel oluşturmasının yanısıra, işçi sınıfının gerçek yaşam koşullarında önemli bir geri adım oldu.

olarak ödediği değere eşit bir değer yaratmak için gerekli emek zamanını kısaltma yolları arar. Bu da emek gücünün verimliliğini artırmaktır, yani ücretin değerine eşit bir değerin daha kısa bir zaman içinde üretimidir. Bu ise, sabit sermaye oranını artırmakla mümkündür.

Sermaye Birikimi

Bir para miktarının üretim araçlarına ve işgücüne çevrilmesi, sermaye olarak işlev yapacak bir değer miktarının atacağı ilk adımdır. Bu çevrilme işlemi, pazarda, mübadele alanı içinde gerçekleşir. İkinci adım, üretim süreci, üretim araçlarının bir artı-değer içeren metaya dönüşmesiyle son bulur. Bu metaların da derhal mübadele alanına sokulması gerekir. Bunların satılması, değerlerinin para olarak gerçekleşmesi, bu paranın tekrar sermayeye dönüşmesi ve bu hareketin durmadan yinelenmesi gerekir. Aynı evrelerin durmadan birbirlerini izledikleri bu çevrimsel hareket, sermayenin dolaşım hareketidir.

Birikimin ilk koşulu, kapitalistin elindeki metaları satabilmesi ve elde ettiği paranın büyük kısmını sermayeye dönüştürebilmesidir.

Artı-değeri üreten, yani karşılığı ödenmemiş emeği doğrudan doğruya işçiden alarak bunları metalarda somutlaştıran kapitalist, aslında, bu artı-değerin ilk sahibi olmakla birlikte tamamının son sahibi değildir. O, bunu, toplumsal üretim sürecinin bütünü içinde başka görevleri yerine getiren diğer kapitalistlerle, toprak sahipleriyle vb. paylaşmak durumundadır. Artı-değer bu nedenle kâr, faiz, tüccar kârı, toprak rantı gibi birbirinden bağımsız farklı şekiller almaktadır. *Kapital*'in birinci kitabında Marx, kapitalist üreticiyi, bütün artı-değerin sahibi olarak ele alıp, sermaye birikimini incelemektedir. Üçüncü kitapta ise, artı-değerin farklı biçimlerini birarada incelemektedir.

1869'da Engels'in de aile firmasındaki hisselerini satarak Londra'ya yerleşmesi, iki arkadaş arasındaki işbirliğinin daha da yoğunlaşması sonucunu doğurdu. 1883'te Marx'ın ölümünden sonra, kendi yazdığı, Anti-Dühring, Doğanın Diyalektiği gibi kitapların yanısıra Kapital'in II. ve III. ciltlerini baskıya hazırladı, yazdığı tanıtımlarla Kapital'in uluslararası komünist hareketin temel teorik kitabı haline gelmesine katkıda bulundu.

Artı-değerin tamamına sahip olduğu varsayılırsa, kapitalist, bu miktarın bir kısmını gelir olarak kendi özel tüketimine ayıracak, geriye kalan kısmı da sermayesine eklenecek, yani birikime gidecektir. Bu bölümlerin birbirlerine oranı, yani artı-değerin ne kadarının birikime ayrılacağı, kapitalistin iradesine kalmış gibi görünmektedir. Ama gerçekte, sistemin içinde işgal ettiği yer, onun kararını doğrudan etkilemektedir. Kapitalist, eğer toplumda kapitalist olarak kalmak istiyorsa, sermayesini durmadan artırmak zorundadır. Kapitalistler arası rekabetin emrettiği bir olgudur bu. Kapitalist kendi özel tüketimine ayırdığı kısım sabit kabul edilirse, birikime ayrılacak kısmın büyüklüğü, doğrudan doğruya artı-değerin büyüklüğüne bağlıdır. Bu nedenle artı-değer miktarını belirleyen bütün koşullar, birikimin büyüklüğünün belirlenmesinde de rol oynarlar (sömürü oranı ve emek miktarı). Ama aslında, sınırları belli bir pazar içinde aynı metayı üreten kapitalistlerin, sermayelerinin organik yapısını değiştirmeden, üretimlerini artırmaları mümkün değildir. Belirli piyasa ve rekabet koşullarında, bir kapitalistin elde ettiği artı-değeri artırmasının yolu, kullandığı emek gücünün üretkenliğini artırmaktır. Üretkenliğin artışı, daha büyük oranda değişmez sermaye demektir. Yani, sermayenin organik bileşiminin değişmesi. Ama, sermayenin organik bileşiminde, değişmez sermayenin, işgücüne ödenen değişen sermayeye oranının artması, emek gücüne olan talebin görece azalması demektir.

Kapital'in Türkçe Çevirileri, Terim ve Kavram Sorunları

Geriye dönüp baktığımızda, 1930'lu yıllarda Türkiye'de Marksist klasiklerin ve yardımcı eserlerin çevrilmesi ve tanıtılması konusunda epeyce bir şeyler yapıldığını görürüz. Bu çabalar arasında, Marx'ın *Kapital*'inin de ilk planda ele alınması doğaldı. Nitekim 1933 yılı ortalarında, *Kapital*'in I. cildinin ilk yayımlanmasından (1867) altmış altı yıl sonra, o yıllarda çevirileri ile tanınan Haydar Rifat, *Kapital*'in bir özetinin çevirisini *Sermaye* başlığı ile yayımlıyor.

Sermaye'nin Önsöz'ünde Haydar Rifat, "... içtimai ve siyasi hayatta dünyada en büyük zelzeleyi yapmış bulunan Karl Marx'ın mezhebine dair bizde pek az şey bulunduğunu ve şaheseri olan Sermaye'nin belli başlı her dile çevrildiği, şerh ve tefsirleri yapıldığı halde bizde tercümesinin bulunmadığını," söylüyor ve "14 ciltlik Sermaye'nin Gabriel Dövil tarafından toplanmış sadık bir hülasasını tercüme ve neşir ediyorum. Bu hülasa rağbet görürse anaç XIV cildi 934'de başlayarak ve her sene dördünü tercüme ve neşir suretiyle 937 haziranı nihayetinde bitirmiş olacağım." diyor.

Ne var ki, Haydar Rifat'ın bu 'heveskârane teşebbüsü', *Sermaye*'nin yayımlanmasından birkaç ay sonra, 1934 yılında o sırada bu konuda epey bilgi sahibi olduğu görülen Kerim Sadi'nin yazdığı *Bir Mütercimin Hataları* başlıklı broşürle -hatta birkaç 'cüz'den oluşan broşürlerle- karşılaşıyor. Kerim Sadi bu broşürlerde *Sermaye* çevirisini 'acı' bir biçimde eleştiriyor. "Önce" diyor Kerim Sadi, "Karl Marx'ın ünlü eseri Sermaye, XIV değil, sadece III cilttir ve Haydar Rifat'ın tercümesi bu üç cildin değil, yalnızca birinci cildin hülâsasıdır."

Kerim Sadi, birer formalık üç 'cüz' ve bir 'zeylden' (ekden) oluşan bu broşürlerde daha sonra, asıl eserden 'hazfedilen' (çıkartılan) yerlere işaret ediyor ve çeviri yanlışları ile yapılan öteki 'hataları', Fransızca asıl metinle karşılaştırarak örnekleriyle gösteriyor, üçüncü cüze bir de 'İbret Verici Bir Cetvel' başlığı altında, yanlış-doğru cetveli ekliyor.

Haydar Rifat'ın kullandığı kimi terimlere daha sonra değinmek üzere buraya 'acımasız' bir eleştirmen olan Kerim Sadi'nin, *Sermaye* mütercimi hakkındaki şu yargısını aktaralım: "Naçiz kanaatime göre, mütercimin teşebbüs kabiliyeti çok yüksek, ilmî eserlere karşı saygısı fazla ve çalışma aşkı gıpta edilecek kadar mükemmeldir. Buna mukabil dikkati az, Türkçesi zayıf, Fransızcası ez'af ve Marx'ın ekonomisi hakkındaki bilgisi ise sıfırın da altında." Ve yaptığı iş, "Marx'ı karikatürleştirmekten başka bir şeye yaramıyor."

Öyle anlaşılıyor ki, bu sert ve kitabın okunduğunda haklı oldukları görülecek eleştirilerden sonra Haydar Rifat, *Sermaye*'nin bütününü çevirmekten ve yayımlamaktan vazgeçiyor. Bu kez de, 1936 yılında, Haydar Rifat'ı kıyasıya eleştiren Kerim Sadi, *Kapital'den Hülâsalar* başlığı altında iki formalık bir kitapçık yayımlıyor. Kerim Sadi'nin bir dipnotundan bu özet eser için, 'Dr. Paul Lafargue'in yaptığı hülasadan geniş mikyasta istifade ettiği' görülüyor. Bu kitapçıkta da kullanılan kimi deyimlere de yine daha sonra değinmek üzere biz, öteki Türkçe çevirilerini -elde edebildiğimiz kadarıyla- incelemeye devam edelim.

Yine 1936 yılında, Suphi Nuri İleri, Carlo Cafiero'nun, *Kapital*'in I. cildinden yaptığı özeti dilimize çeviriyor ve yayımlıyor. 128 sayfalık bu kitapta, Suphi Nuri İleri'nin bir önsözü var. İleri, bu kısa önsözde, '... her dile çevrildiği halde henüz Türkçe'ye çevrilmemiş bu eserden belki de daha uzun süre mahrum kalacağız. Ben burada bu eserin birinci cildinin hülâsasını dilimize çeviriyorum. Hiç olmazsa şimdilik Türkler de bu kadarını okumuş, bilmiş ve anlamış olsunlar.' diyor. S.N. İleri, kitabın sonuna eklediği beş sayfalık 'Netice'de, işçilerin kuracağı yeni düzenden söz ederek, 'ihtilal' konusundaki düşüncelerini dile getiriyor, yani kendine göre bir 'ihtilal nazariyesi' kurmuş oluyor. Ayrıca kitabın başında, eseri İtalyanca'dan Fransızca'ya çeviren James Guillume'un, C. Cafiero hakkında dört sayfalık bir yazısı ile, Cafiero'nun üç sayfalık bir önsözü var. Aynı kitabın 1965 yılında S.N. İleri'nin oğlu Rasih Nuri İleri tarafından yapılan yeni bir çevirisi yayımlanıyor. Bu yeni baskıya, çevirenin önsözü ile kitabın sonuna koyduğu 'Netice' yazısı, J. Guillumé'un incelemesi ve Cafiero'nun önsözü alınmıyor. Kullanılan terim ve kavramlarda da ilerde değineceğimiz gibi epey değişiklikler yapılıyor.

Bütün bu özet denemelerinden ve *Kapital*'in birinci cildinin yayınlanmasının üzerinden neredeyse yüz yıl geçtikten sonra *Kapital*'in tamamının yayımlanması gibi ciddi bir girişim, pek çok Marksist klasiğin çevirisini dilimize kazandıran *Sol Yayınları*'ndan geldiğini görüyoruz. *Kapital*'in birinci cildini Dr. Mehmet Selik, Almanca aslından çeviriyor ve bu cilt, beş kitap halinde yayımlanıyor. Daha sonra ikinci cilt atlanarak üçüncü cildin birinci kitabı yine aynı yayınevi tarafından yayımlanıyor.

Ünlü 12 Mart döneminde kimi yayınevleri gibi *Sol Yayınları* da bir süre faaliyetine ara vermek zorunda kalıyor. Bu arada Dr. Mehmet Selik'in çevirisi olan aynı birinci cilt *Odak Yayınları*'nca iki kitap halinde yayımlanıyor ve bunu üçüncü cildin birinci kitabı izliyor.

Sol Yayınları *Kapital*'in her üç cildinin de çevrilmesi düşüncesini gerçekleştirmek için bu kez çeviri işini - *Kapital* konusundaki hazırlıklarımı bildiklerinden olacak- bana veriyor.

Kapital'in çevirisi için, Engels'in editörlüğü altında, Samuel Moore ile Edward Aveling'in yaptıkları İngilizce çeviriyi esas aldım. Yapıtın Almanca özgün baskısı ile Editions Sociales'in yayımladığı Fransızca çevirisi her an elimin altındaydı. Çeviri sırasında sık sık karşılaştığım güçlüklerin çözümlenmesinde bunlardan sürekli yararlandım. Özellikle, Marx'ın denetimi altında yayımlanan ve "Sonuca varmakta daima sabırsız davranan, genel ilkeler ile, tutkularını harekete getiren âcil sorunlar arasındaki ilişkiyi hemen anlamaya meraklı" Fransız okuru için âdeta yeniden yazdığı Birinci Cildin Fransızca baskısı, terim ve anlam bakımından kuşkuya düştüğüm yerlerde büyük yararlar sağladı. *Kapital*'in I. Cildi Temmuz 1975'te II. Cildi Ağustos 1976'da ve III. Cildi Ağustos 1978'de yayımlanarak Karl Marx'ın bu dev yapıtının tamamı yüz yılı aşan bir gecikmeyle de olsa Türk okurlarına ulaştırılmış oldu. Ayrıca, her cildin yeni baskısı yapılırken üzerlerinde düzeltmeler yaptığım gibi, I. Cildin 4. baskısını (1988) ve III. Cildin -yakında yayımlanacak- 2. baskısını, İngiltere'de yeniden çevrilerek Penguin Books tarafından yayımlanan baskıdan yararlanarak gerekli gördüğüm yerlerde düzeltmeler yaptım.

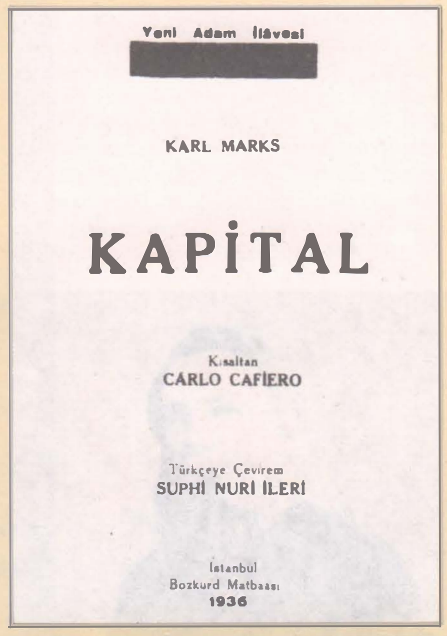
TERİM VE KAVRAM SORUNLARI

Haydar Rifat, yukarıda sözünü ettiğimiz *Sermaye* özetinin önsözünde, "Bu küçük tercümeyi yaparken epey zahmetlere girdim. Yeni, yahut bizce yeni fikirlere yeni kelimeler bulmak lazımdı; dert yalnız dilimizin yeni gidişine göre Türkçe karşılık bulmaya dair tabii endişeden değil, herhangi bir karşılık bulmaktaki güçlükten ileri geliyordu. Bu kelimelerden, tabirlerden bir kısmı ilk defa kullanılıyordu; bir kısmı son beş on sene içinde başka kelime ve tabirlerle ifade edildikleri halde bunları ben değiştiriyordum." diyor. *Kapital*'in, özetinin de olsa ilk kez çevirisine girişen Haydar Rifat'ın bu yakınmalarında ne denli haklı olduğunu bu dev yapıtla ilk elden haşır neşir olanlar çok iyi anlarlar.

Haydar Rifat'ın kullandığı 'tabirler' arasında, 'çalışma', 'eşya', 'mal', 'çalışma mahsulü', 'çalışma kuvveti' vb. gibi terim ve kavramlar var. Bunların kimisi isabetli, kimisi isabetsiz ama bu çevirinin elli beş yıl önce yapıldığını da unutmamak gerekir. Ayrıca biz burada, Kerim Sadi'nin bu çeviride saptadığı ve yukarıda değindiğimiz büyük çeviri yanlışlarına da konumuz gereği girmiyoruz.

Kerim Sadi'nin 1936'da yayımlanan *Kapital'den Hülâsalar*'ına gelince; Bizim elimizde bulunan iki formalık 'birinci fasikül'de terim ve kavramların, Haydar Rifat çevirisine göre çok daha geniş bir düşünce ürünü ve dolayısıyla isabetli olduğunu görüyoruz. Artık, eşya ve mal yerine, emtia ve meta; çalışma, çalışma kuvveti yerine, iş, emek, iş gücü, iş kuvveti kavramlarının geçtiğini ve özellikle ilk kez 'insan emeği' kavramının kullanıldığını görüyoruz. 'Emtianın fetiş karakterinin sırrı' bölümü ile sona eren bu otuz iki sayfalık 'Birinci fasikül'de önemli bir çeviri yanlışına da rastlamadık. Ayrıca, 'sermaye' yerine 'kapital' sözcüğünün kullanılmasıyla, 'kapitalist' yerine her zaman 'sermayedar' sıfatını kullanmak durumunda kalan ve bu yüzden, örneğin, 'kapitalist üretim tarzı'nı, 'sermayedar üretim tarzı' gibi yanlış bir çeviri de önlenmiş oluyor

Suphi Nuri İleri'nin, 1936 yılında Cafiero'dan yaptığı *Kapital* çevirisinde, 'mal', 'iş kuvveti', 'artık-değer' gibi terimlerin kullanıldığını, 1965 yılında Rasih Nuri İleri'nin bu çeviride gerek terim gerekse söyleyiş bakımından

Yeni Adam İlâvesi

KARL MARKS

KAPİTAL

Kısaltan
CARLO CAFİERO

Türkçeye Çeviren
SUPHİ NURİ İLERİ

İstanbul
Bozkurd Matbaası
1936

epey düzeltmeler yaptığını görüyoruz. Özellikle zaman zaman kullandığı 'iş gücü' terimi de sanıyoruz bu çeviri ile dilimize girmiş oluyor. Haydar Rifat'ın ilk çevirisi ile bu çeviri arasında geçen otuz iki yılda hem terim ve kavramlarda ve hem de dilde görülen gelişmeleri izlemek mümkündür. Özellikle, *Kapital*'in temel kavramlarından 'meta'ın (yani, doğrudan tüketim için değil, ama değişim için, satış için üretilen ürün) dilimize girdiğini görüyoruz. Artık, 'eşya' sözcüğü bu anlamda hiç kullanılmadığı gibi, 'mal' sözcüğü de bu konuya yeterli özenle eğilmeyen kimselerin yazılarında kalıyor. Yine *Kapital*'in temel kavramlarından olan, 'çalışma', 'iş', 'emek' gibi sözcükler zamanla yerlerine oturmakla birlikte ben, çeviri deneyimlerime dayanarak bu sözcükler üzerinde biraz durmak istiyorum.

Emek ve iş sözcükleri çoğu kez birbirine karıştırılmakta ve bu karışıklık, bu iki sözcük arasındaki yakın bağıntıdan ve ayrımdan doğmaktadır. Almancada ve Fransızcada her iki sözcüğü de karşılayan tek bir sözcük kullanılmaktadır: *arbeit* ve *travail* sözcükleri. Engels, *Kapital*'in I. cildine eklediği bir dipnotta şöyle diyor: "İngiliz-

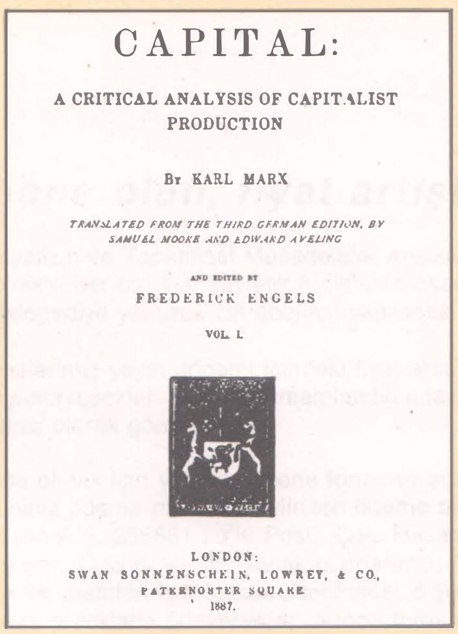
cenin, burada sözkonusu edilen emeğin iki farklı yönü için, iki farklı sözcüğe sahip olma gibi bir üstünlüğü var. Kullanım-değeri yaratan ve nitel olarak dikkate alınan *labour* (emek) değil, *work* (iş); oysa, değer yaratan ve nicel olarak dikkate alınan *work* (iş) değil, *labour* (emek)tir."

İngilizcenin sahip olduğu bu avantaja, yukarıdaki alıntıda ayraçlar içerisinde gösterdiğim gibi, bizim dilimiz Türkçe de sahip bulunmaktadır: yani,'*labour* için *emek*, *work* için *iş* diyebiliriz.

Engels'in dipnot düşerek açıklama yaptığı paragraf ise şöyle:

"Bir yandan, her türlü emek, fizyolojik anlamda, insan emek-gücü (*'human labour-power'*) harcanmasıdır; ve bu, özdeş soyut insan emeği özelliğinde oluşu ile, metaların değerini yaratır ve ona biçim verir. Öte yandan, her türlü emek, insan emek-gücünün, özel bir biçimde ve belirli bir amaca yönelik olarak harcanmasıdır ve bu somut yararlı emek özelliği ile kullanım-değerini üretir."

Demek oluyor ki, her türlü emek; bir insan emek-gücü harcamasıdır ve iki yöne, iki özelliğe sahiptir: Birincisi *soyut* emek olma özelliğine, ikincisi *somut* emek olma özelliğine. Özdeş *soyut* insan emeği, metaların *değerini* yaratmakta ve bu değeri oluşturmaktadır. Aldığı özel

CAPITAL:

A CRITICAL ANALYSIS OF CAPITALIST PRODUCTION

BY KARL MARX

TRANSLATED FROM THE THIRD GERMAN EDITION, BY SAMUEL MOORE AND EDWARD AVELING

AND EDITED BY FREDERICK ENGELS

VOL. I.

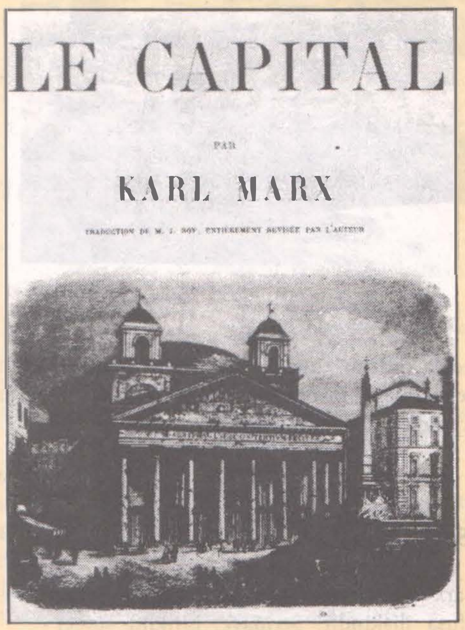
LONDON:
SWAN SONNENSCHEIN, LOWREY, & CO.,
PATERNOSTER SQUARE.
1887.

biçim ne olursa olsun, ister bir dokumacının, ister bir marangozun emeği olsun, bunların ortak yönleri, ürettikleri ürüne, beze ya da masaya bir değer, *değişim-değeri* kazandırmalarıdır. Her metada bulunan bu soyut emektir ki, bu metaların belirli oranlarda birbirleriyle değişimlerini olanaklı kılar, bu değişime belirli bir ölçü sağlar.

Yine, her türlü emek, özel bir biçime ve belirli bir amaca dönük olarak harcanır, belirli bir biçim, ceket, sandalye, kağıt, kalem vb. yani belirli bir *kullanım-değeri* yaratır. İşte bu *somut* yararlı emeğin özelliği *kullanım-değerlerini* üretmektir. Engels'in yukarıya alınan sözlerinden de açıkça anlaşıldığı gibi, bu *kullanım-değerlerini* yaratan şey *emek* değil *iş*'tir. Ceket, sandalye, masa, kağıt, kalem vb. emekçinin yaptığı işlerdir, *somut* yararlı emeğin ürünleridir. Oysa, *yapılan iş* ne olursa olsun (yaratılan *kullanım-değeri* ne olursa olsun), emekçinin harcadığı ve bu *iş*'in (kullanım-değerinin) sahip olduğu özel biçim (ceket, sandalye, kağıt, kalem, vb.) içerisinde *somutlaşan* ve bu özel biçime değer kazandırarak birbirleriyle değişilmelerini sağlayan şey ise *emek*'tir, *soyut* emektir. Örneğin, diyelim bir terzi, kumaş, iplik, iğne, vb. ile giysi, bir *kullanım-değeri* üretir, *iş yapar*. Ve bu işi yaparken, aynı zamanda, kullandığı (tükettiği) bu malzemeye bir *değer*, bir *değişim-değeri* kazandırır, bir *emek harcar*.

Çalışmak sözcüğüne gelince; Bu genel olarak, *emek* sözcüğünün (ki bir addır) fiil halini ifade eder. Yani, *emek harcamak* eşittir *çalışmak* diyebiliriz. Ve nasıl ki, genel anlamda emek sözcüğü, *somut* emek, *soyut* emek diye birbirinden ayrı iki yöne, iki özellik taşıyorsa, 'çalışma' sözcüğü de aynı iki yöne sahiptir. Emekçi çalışırken, bir yandan kullanım-değerleri (iş) yaratır, öte yandan da, bu kullanım değerleri içerisinde somutlaşan, belirli bir nicelikte emek harcar, değer (değişim-değeri) yaratır.

Burada bir önemli terim sorunu daha var: *İşgücü*. Ben, *Kapital*'in I. ve II. ciltlerinde *'labour-power'* karşılığı olarak *'İşgücü'* terimini kullanmıştım. Zaten bütün çevirmenler ve yazarlar da bu terimi kullanıyorlardı ve hâlâ da yaygın olarak bu terim kullanılıyor. Ama *Kapital*'in III. cildinde, İngilizce 'labour' sözcüğünün 'iş' değil 'emek' anlamına geldiğini, yukarıdaki açıklamaların ışığı altında kanaat getirdim ve III. ciltte de öteki ciltlerin yeni baskılarında da 'işgücü' terimini değil 'emek-gücü' terimini kullanmaya başladım. Ancak, bu önemli terim değişikliğini iyice aydınlığa kavuşturmak için sanırım şu açıklamalara da gerek var: Tabii burada da yapılacak şey Marx'ın tanımlamalarından yola çıkarak bir sonuca ulaşmaktır.

LE CAPITAL

PAR

KARL MARX

Marx, emek-gücünü *(labour-power)* şöyle tanımlıyor: "Emek-gücü *(labour-power)* ya da çalışma (emek) kapasitesi *(capasity for labour)* sözünden, insanoğlunda varolan ve hangi türden olursa olsun bir kullanım-değeri üretirken harcadığı ussal (zihinsel) ya da fiziksel yetilerin toplamı anlaşılmalıdır." "Emek-gücü, sadece canlı bir bireyin, bir kapasitesi ya da gücü olarak vardır. ...Ancak uygulanması ile gerçekleşir; kendisini sadece çalışma ile faal hale getirir."

Şimdi, biraz daha aydınlanmak için, kapitalistin bu emek-gücü ile karşılıklı ilişkilerine bir gözatalım:

"Bir metanın tüketiminden bir değer sızdırabilmek için, dostumuz Parababası, dolaşım alanında, piyasada, kullanım-değeri, değer kaynağı olmak gibi, özel bir niteliğe sahip bulunan ve bunun için de, fiilen tüketimi bizzat emeğin somutlaşması ve dolayısıyla da bir değer yaratması olan bir metaı bulacak kadar şanslı olmalıdır. Para sahibi gerçekten de piyasada böyle özel bir metaı, (emek) çalışma kapasitesinde ya da emek-gücünde bulur."

Bu emek-gücünün alım ve satımına gelince; "Emek-gücü satıcısı, başka herhangi bir meta satıcısı gibi, emek-gücünün değişim-değerini gerçekleştirir ve onun kullanım-değerinden ayrılmış olur. Bunlardan birini vermeden diğerini alamaz. Emek-gücünün kullanım-değeri, ya da başka bir deyişle emek, satılmış bulunan yağın kullanım-değeri, ne ölçüde yağcıya ait bulunursa, o kadar satıcısına ait olur. Para sahibi bir günlük emek-gücünün değerini ödemiştir; bunun için onun bir günlük kullanımı, bir günlük emek, ona aittir."

Bütün bu alıntılardan çıkan anlam açıktır:

1) Emek-gücü ya da çalışma kapasitesi, insanoğlunda varolan ve *kullanım-değeri* yaratırken harcadığı ussal ya da fiziksel yetilerin toplamıdır. Bireyde kapasite ya da güç olarak vardır, çalışma ile faal hale gelir.

2) Kapitalist, piyasada, *kullanım-değeri*, değer kaynağı olma niteliğine sahip, bizatihi tüketimi emeğin somutlaşması, değer yaratması olan bir metaı, çalışma (emek) kapasitesinde ya da emek-gücünde bulur.

3) Emek-gücü satıcısı, herhangi bir meta satıcısı gibi, emek-gücünün *değişim-değerini* gerçekleştirir (yani, karşılığını alır) ve onun *kullanım-değerini* elden çıkartmış olur. Artık emek-gücünün bu *kullanım-değeri* belirli bir süre için onu satın alan kapitaliste aittir.

İmdi:

1° Kapitalistin satın aldığı bu meta (çalışma kapasitesi ya da gücü) diğer bütün metalar gibi hem bir *kullanım-değerine* sahiptir ve hem de bir *değişim-değerine* sahiptir. Bu değişim-değeri, işçinin bu gücü elde edebilmesi için yaptığı harcamalara, yani işçinin kendini üretmesinin ve dolayısıyla yeniden üretmesinin maliyetine eşittir.

2° Kapitalist, bu değişim değerinin karşılığını öder ve elde ettiği metanın kullanım-değerinden yararlanır. Eğer işçi marangoz ise bu özelliğinden, dokumacı ise dokumacılığından yararlanır. Bu yararlanma sonunda ortaya çıkan meta (sandalye ya da kumaş) iki özellik taşır:

a) Belirli bir gereksinmeyi karşıladığı için, özel ve belirli bir biçim taşıdığı için bir *kullanım-değerine* sahiptir.

b) Bu özel biçim içerisinde somutlaşmış ve ama bu özel biçimde bağımsız olarak ölçülen belirli bir emek içerdiği için bir değere, *değişim-değerine* sahiptir.

c) Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi, emekçinin harcadığı ve ürettiği nesne içerisinde somutlaşan ve bu özel biçime değer kazandırarak değişimini sağlayan şey, *soyut emek*'tir.

Burada sorulacak soru şudur: İşçi kapitaliste, metalara bu *değişim-değerini* kazandıran emeğini, *soyut emeğini* mi satmıştır, yoksa *kullanım-değerlerini* yaratan *işgücünü* mü (yani, dokumacıysa bez dokuma gücünü, ipekçiyse eğirme gücünü, marangoz ise sandalye yapma gücünü mü) satmıştır?

Yukarıdaki çözümlemelerimiz sırasında, insanoğlunda varolan ve *kullanım-değeri* yaratırken harcadığı ussal ya da fiziksel yetilerin toplamına *'labour power'*, *emek-gücü* adını vermiştik ve değer kaynağı olma niteliğini taşıyan, bizzat tüketimi sonucu emeğin bir nesnede somutlaşmasını sağlayan bir metaı, emek-gücünü, kapitalistin piyasada, işçinin kişiliğinde bulduğu sonucuna varmıştık. Şu halde, işçinin kapitaliste sattığı şey, iş yapma gücü, *işgücü* değil, *soyut emek* harcayabilme yeteneği, *soyut değer* yaratma gücü, yani *emek-gücü*'dür. Ve işte bu nedenledir ki ben *Kapital*'de, alışılagelene uymadım ve *'labour power'* terimini *işgücü* olarak değil, *emek-gücü* olarak çevirdim.

ALAATTİN BİLGİ

"...Kapitalist tarımdaki her gelişme, yalnız emekçiyi soyma sanatında değil, toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir; belli bir zaman içinde toprağın verimliliğinin artmasında her ilerleme, aynı zamanda, bu sonsuz verimlilik kaynağının mahvedilmesine doğru bir ilerlemedir. (...) Kapitalist üretim, bu nedenle, teknolojiyi geliştirir ve ancak bütün zenginliğin asıl kaynağını, yani toprağı ve emekçiyi kurutarak çeşitli süreçleri toplumsal bir bütün içinde birleştirir." (Marx, Kapital, *Cilt I)*

Emek gücü talebinin azalması ise, Marx'ın "sanayi yedek ordusu" dediği bir emek gücü fazlasına yol açmaktadır. Böyle bir ordunun varlığı ve sermaye birikimine koşut olarak büyümesi, işçilerin sermaye sınıfı karşısında zayıf durumda kalmalarını sağlamaktadır.

Kapitalist Birikimin Temel Yasası

Kapitalist birikim mekanizmasının incelenmesinden Marx iki sonuç çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi doğrudan sermaye ile ilgili olup, ikincisi nüfusa ilişkindir. Sermaye, birikim süreci içinde birbirine paralel iki evreden geçmektedir. Birinci evre sermayenin yoğunlaşması (concentration), ikincisi ise sermayenin merkezileşmesidir (centralisation).

Başlangıçta, ülkedeki toplam sermayeyi oluşturan bireysel sermayelerin herbiri, üretim araçlarının ve emek sürecini sağlayan tüm araçların, kapitalistlerin elinde yoğunlaşması olarak görünür ve toplam sermaye arttıkça bu yoğunlaşma artar. Diğer yandan sermaye birikimi yalnızca eski sermayelerin büyümesiyle değil, yeni sermayelerin ortaya çıkmasıyla da olur. Ayrıca, örneğin miras yoluyla büyük sermayelerin bölünmesi sonucunda da yeni yoğunlaşma odakları oluşmaktadır.

Ekonomik gelişmenin belirli bir noktasında paralel yönde bir hareket başlar, sermayeler arası rekabet, giderek bireysel sermayelerin daha sınırlı ellerde toplanmasına yol açar. Bu da sermayenin merkezileşmesidir. Sermayelerin merkezileşmesiyle birlikte, birikim daha da hızlanır. Böylece, birikimi hızlandıran merkezileşme, sermayenin organik bileşimindeki değişmeyi de hızlandırır. Bu değişme, emek gücü talebinde bir azalma demektir. Emek gücü talebinde azalış, emek arzında bir artış demektir. Emek arzında ortaya çıkan fazlalık (yedek sanayi ordusu) kapitalist birikimin bir sonucudur ama, bu fazlalık aynı zamanda sermayenin daha da hızlı gelişmesinin bir nedenidir. "Kapitalist birikim, doğrudan doğruya sermayenin hizmetinde bir yedek sanayi ordusu oluşturur". (*Kapital* I, VII).

Bu çözümleme sonucunda Marx, "Kapitalist birikimin genel yasası" dediği yasaya ulaşmaktadır: Bir yanda zenginlik, diğer yanda yoksulluk.

8 Kapital

Emek Süreci

"Kapitalist sistemde emeğin üretkenliğinin yükseltilmesinin bütün yöntemleri, işçinin aleyhine olmaktadır; üretimi geliştirme araçlarının hepsi, üretici üzerinde egemenlik kurma ve sömürme araçlarına dönüşür; bunlar işçiyi güdükleştirir, onu makinenin bir parçası düzeyine indirir, yaptığı işin çekiciliğini yok ederek, nefret edilen bir eziyet haline sokar; bilimin üretim sürecinde önem kazanmasına karşılık, işçiyi entelektüel yeteneklerinden uzaklaştırır; onun içinde çalıştığı şartları bozar ve soysuzlaştırır, onu iş süreci sırasında en nefret edilecek bir despotluğa boyun eğmek zorunda bırakırlar, bütün ömrünü çalışma ile geçiren bir iş zamanı haline getirirler, karısı ve çocuğunu sermaye çarkının dişleri arasına fırlatırlar. Ama ne var ki, bütün artı-değer üretme yöntemleri, aynı zamanda birikim yöntemleridir ve birikimdeki her genişleme, gerisin geriye bu metotların daha da geliştirilmesine yarayan bir araç olur... Bundan dolayı, buradan, aldığı ücret ne kadar yüksek ya da az olursa olsun, işçinin durumunun, sermayenin birikmesi oranında kötüleşmesi gerekeceği sonucuna varırız. Nihayet, fazla nüfusu ya da yedek sanayi ordusunu birikimin hacim ve gücü ile dengeli bir durumda tutan kanun, işçiyi sermayeye, Vulcan'ın çivilerinin Promete'yi kayalara mıhladığından daha sağlam ve kopmaz bir bağla bağlar. Sermaye birikimi ile birlikte meydana gelen ve ona uygun düşen bir sefalet birikimi olması şarttır. Şu halde, bir kutuptaki zenginlik birikimi, öteki kutuptaki, yani kendi emeğinin ürününü sermaye olarak üreten sınıfın yer aldığı karşı kutuptaki sefalet, ıstırap, kölelik, cehalet, vahşet ve kabalık, moral ve entelektüel soysuzlaşma birikimi ile bir ve aynı anda oluyor." (*Kapital*, I, VII).

Sermaye birikimi, yani zenginliğin artması ile birlikte yoksulluk ve sefaletin artması, Marx'a göre kapitalist ekonominin genel yasasıdır, ama unutmamak gerekir ki, "diğer bütün yasalar gibi, bu yasa da işleyişi ve gerçekleşişi sırasında birçok ve çeşitli durum ve şartlar tarafından değişikliğe uğratılır" (*Kapital*, I, VII).

Görüyorsunuz ki, çok esnek sınırları olmasından başka, meta değişiminin niteliğinin kendisi de, ne işgünü için, ne de artı-değer için sınır tanıyor. Kapitalist, alıcı kişiliği içinde işgününü mümkün olduğu kadar uzatmaya ve elinden gelse bir işgününden iki işgünü çıkartmaya çabalama hakkını kendisinde görmektedir. Buna karşılık, satılmış olan metaın özel niteliği, onu satınalanın tüketme isteğine bir sınır konulmasını gerektirmekte ve işçi, işgününün belirli normal bir süreye indirilmesini isterken, satıcı olmaktan gelen hakkını kullanmaktadır. Öyleyse burada bir karşıtlık, her ikisi de değişim yasasının damgasını taşıyan iki hak arasında bir çatışma vardır. Eşit haklar arasında son sözü kuvvet söyler. Ve bunun için de, kapitalist üretim tarihinde, bir işgününün belirlenmesi, sürüp giden bir savaşımın kolektif sermaye, yani kapitalist sınıf ile kolektif emek, yani işçi sınıfı arasındaki savaşımın bir sonucu olarak kendisini gösterir. (Marx, Kapital, *c.I s.259).*

Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi

Marx'a göre, kapitalist üretimin ortaya çıkmasını sağlayan tarihsel süreç, üreticileri üretim araçlarından koparan süreçtir. Bu süreç, üretim araçlarının doğrudan üretici olmayan bir sınıfın mülkiyetine geçmesini ve bu araçların sermaye haline dönüşmesini gerçekleştirmiştir. Kapitalist üretim biçimi, üretim araçlarının kapitalist mülkiyetine dayanmaktadır. Ama kapitalist üretimin işleyiş mekanizması, giderek, üretim araçları üzerindeki bu kapitalist mülkiyetin de kaldırılmasını gerekli kılan maddî koşulları yaratmaktadır. Kapitalist üretim biçimi, kendi iç yasaları gereği, daha üst düzeyde bir toplumsal üretim biçiminin maddi koşullarını yaratmakla kalmayıp, bu düzeye geçişi sağlayacak olan toplumsal gücü de ortaya çıkarmaktadır: Proletarya.

"(Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri) süreci, eski toplumu derinliğine ve genişliğine yeterince çözüp parçalar parçalamaz, işçiler proleter haline, iş araçları sermaye haline gelir gelmez, kapitalist üretim biçimi kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar güçlenir güçlenmez, emeğin daha geniş ölçüde toplumsallaşması ve toprağın ve diğer üretim araçlarının daha geniş ölçüde toplumsal olarak sömürülen, yani daha geniş ölçüde ortak şekilde kullanılma niteliği kazanmış üretim araçlarına dönüşmesi ve dolayısıyla, özel mülkiyet sahiplerinin daha geniş ölçüde mülksüzleşmesi yeni bir şekil kazanır. Şimdi mülksüzleşen, bağımsız iktisadî varlığı son bulan kimse, artık kendi başına ve kendisi için çalışan işçi değil, fakat birçok işçiyi sömürmekte olan kapitalisttir.

Bu mülksüzleşme, bağımsız iktisadî varlığın son buluşu, bizzat kapitalist üretimin özünde yatan kanunların hükmü ile sermayelerin merkezileşmesi ile gerçekleştirilir. Her zaman bir kapitalist, birçok kapitalistin başını yer. İş sürecinin boyutları, durmadan büyüyen kooperatif şekli, bilimden pratik hayatta bilinçli olarak yararlanma, toprağın metotlu bir şekilde işlenmesi, iş araçlarının ancak birarada kullanılabilir iş araçlarına dönüştürülmesi, bütün üretim araçlarında, bunların bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla tasarruf sağlanması, bütün ulusların dünya piyasası ağına sokulması ve bununla birlikte, kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, bu merkezîleşme ya da çok sayıdaki kapitalistin az sayıda kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile elele gider. Bu dönüşüm sürecinin avantajlarından yararlanan ve bunları tekelleri altında tutan büyük sermaye babalarının sayıları durmadan azalırken, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, istismar alabildiğine artar; fakat aynı zamanda da sayıca gittikçe artan bir sınıfın, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleşen ve örgütlenen işçi sınıfının emeğine sahip çıkmak istediği görülür. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendisinin hükmü altında gelişen üretim biçiminin ayak bağı olur." (*Kapital*, VII)

Sermayenin Dolaşım Süreci

Marx, *Kapital*'in ikinci kitabında sermayenin dolaşımını ele almaktadır. Birinci kitapta, paranın sermaye olarak işleyebilmesi için, başlangıçtaki miktarın daha büyük olarak para sahibine dönmesi gerektiği belirtilmiş ve bu fazla değerin, üretim aşamasında, emek gücünün

sömürülmesi sayesinde oluştuğu gösterilmiştir. Ancak, bu fazlanın kapitalistin eline geçebilmesi yaratılan değerlerin, yani metaların satılmasına bağlıdır. Başka bir anlatımla, değer, üretim aşamasında yaratılmaktadır ama, gerçekleşmesi değişim ve dolaşım alanında olmaktadır. Üretilen bütün metaların değerlerinin gerçekleşebilmesi, karşılıklı değişimlerinin mümkün olmasına bağlıdır. Eğer, bir metadan belirli bir anda istenilenden daha fazla üretilmişse, o meta satılamayacak ya da değerinin altında satılabilecektir. O halde, değerlerin gerçekleşebilmesi, toplumsal sermayenin, dolayısıyla da emeğin çeşitli üretim alanlarında belirli oranlarda dağılımını öngerektirmektedir. Oysa kapitalist üretim biçiminde bu dağılım, tek tek kapitalistlerin davranışlarına bırakılmış görünmektedir. Her kapitalist bir diğeriyle meta üreticisi niteliğiyle karşılaşır ve her biri kendi metasını mümkün olduğu kadar yüksek fiyatla satma çabasındadır. Bu oranlar aralarındaki rekabet sonucunda gerçekleşmektedir. Rekabet sonunda gerçekleşen oranlar, aslında, değer yasasının belirlediği oranlardır. Ancak yasa, kapitalist ekonomide, bireysel karar ve davranışlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bireysel karar ve davranışlar aracılığıyla gerçekleştiği için de zaman zaman ekonomide tıkanıklıklar, bunalımlar ortaya çıkmaktadır, ki buna Marx, kapitalist ekonominin anarşisi adını vermektedir.

Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci

Marx, birinci ve ikinci kitaplarda kapitalist ekonominin özünü, işleyişinin temel mantığını sergiledikten sonra, bu özün daha iyi anlaşılmasından başka işlevleri olmayan iki varsayımı da kaldırarak, kapitalist ekonominin gerçekteki işleyişini üçüncü kitabında ele alır.

Kaldırılan birinci varsayım, yaratılan artı-değerin tümünün üretici kapitaliste ait olduğu varsayımıdır. Üçüncü kitapta Marx, artı-değerin, kâr, faiz ve rant olarak farklı kapitalistler tarafından nasıl bölüşüldüğünü açıklar.

Kaldırılan ikinci varsayım ise, ekonominin farklı alanlarındaki sermayelerin, organik bileşimlerinin aynı olduğu varsayımıdır. Bu varsayım çerçevesinde, tüm metaların fiyatlarının emek miktarı ile ölçülen değerlerine eşit olduğu birinci kitapta gösterilmiştir. Oysa bu varsayım gerçek hayata uymamaktadır. Nitekim, Ricardo da, farklı organik bileşimler olduğunda, değer teorisinin fiyatları nasıl açıkladığını gösterememişti. İşte Marx, üçüncü kitabın birinci ve ikinci bölümlerinde, sermayelerin organik bileşimlerinin farklılığının, değer teorisini çürütemediğini ve bu koşullarda emek-değer teorisinin nasıl işlediğini göstermektedir.

Artı-değerin Kâra Dönüşmesi ve Fiyatlar

Marx'ın birinci kitapta gösterdiği şu idi: Bir metanın değeri, içerdiği emek miktarına (canlı/cansız) bağlıdır. Canlı emeğin bir miktarının karşılığı ücret olarak ödenmiş, bir miktarının ise ödenmemiştir. Karşılığı ödenmemiş canlı emek miktarının yarattığı değer, artı-değer adını alır ve kapitalistin cebine gider. Ödenmemiş emek miktarının, ödenmiş emek miktarına oranına, sömürü oranı denir. Belirli bir işletme, ya da ekonominin belirli bir sektöründe, sömürü oranı sabit kalmak şartıyla, canlı emek miktarı arttıkça, bu işletmede ya da sektörde artı-değer de artar ya da değişen sermayenin toplam sermayeye göre yüzdesi çoğaldıkça artı-değer de çoğalır. Çünkü, değişmeyen sermaye artı-değer yaratmamaktadır. Bütün artı-değer değişen sermayeden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, bir işletmede ne kadar çok değişen sermaye kullanılıyorsa, o kadar çok artı-değer elde edilecektir. Değişen sermaye ile değişmeyen sermaye arasındaki oran azaldıkça, artı-değer de azalacaktır. Ya da, daha somut olarak, bir işletme ya da sektörde mekanizasyon ne kadar çoksa, artı-değer o kadar az olacaktır. Oysa bu tür işletmelerin daha çok kâr elde ettiği bilinmektedir.

Kapital'in üçüncü kitabı yayınlanmadan önce Marx'ı eleştirenler şu soruyu soruyorlardı: Emek-değer teorisi ve ona bağlı olarak sömürü teorisi eğer doğru ise, değişmeyen sermayelerini değişen sermayeye göre artıran işletmeler neden en çok kârı elde eden işletmelerdi?

Elbette bu soru, her şeyden önce, artı-değer ile onun belirli bir biçimi olan kârı özdeş saymaktan kaynaklanmaktadır. Marx'a göre kâr, kapitalist açısından, satış fiyatı ile maliyet fiyatı arasındaki farktır. Metalar değerleri üzerinden satıldığında kâr artı-değere eşit olur. Ama bu farkın kâr olarak tanımlanması, kârın kaynağının artı-değer olduğu gerçeğini gizlemektedir. Kapitalist için kâr oranı da artı-değer oranından farklıdır. Artı-değer oranı, artı-değerin değişen sermayeye oranı olmasına karşılık kâr oranı artı-değerin toplam sermayeye oranıdır. Kapitalist açısından önemli olan yaptığı toplam harcamadır. Bunun ne kadarının işgücüne, ne kadarının üretim araçlarına gittiği önemli değildir.

İkinci kitapta açıklanmış olduğu gibi, kapitalist üretim biçiminin ve kapitalist üretimin gerçekleşebilmesi, farklı sektörler arasında belirli oranların bulunmasıyla ancak mümkündür. Oysa farklı sektörlerde, hatta aynı sektör içindeki farklı işletmelerde sermayelerin organik bileşimi farklıdır. Ekonominin işleyebilmesi, sermayelerin, farklı organik bileşimlere sahip olmalarına rağmen aynı kâr oranını elde etmelerine bağlıdır. Rekabet aracılığıyla, ülke içinde, ya da sektörler arasında ortalama bir kâr oranı belirir. Bu kâr oranı, o sektördeki toplam sermayenin organik bileşimi tarafından belirlenmiştir.

Kapital, kapitalist üretim sürecinin ayrıntılı bir çözümlemesini yapmanın yanısıra, bu çözümlemenin ortaya koyduğu uzlaşmaz iç çelişkilerden hareketle kapitalist üretim tarzının kaçınılmaz bunalımlarını da öngörüyordu. 19. yüzyıl boyunca Marx'ı doğrulayan birçok bunalım oldu, ancak kapitalizmin en derin bunalımı 1929'da gerçekleşti. Kapitalist dünyanın finans merkezi olan New York'un Wall Street borsası, bunalımın maddeleştiği yerdi. 1929 "Kara Salı"sında onbinlerce insan borsa kapısında, o güne kadar "değer" sandıkları hisse senetlerinin, tahvillerin, banka cüzdanlarının değersiz kâğıt parçalarına dönüştüğünü gördüler. Yıkılmaz sanılan düzen, kökünden sallanmıştı. Yaşamlarını bu temel üzerine kuran yüzlerce insan, intiharı seçti.

Ortalama kâr oranı teşekkül ettikten sonra her kapitalistin kârı, artık kendi işletmesinde yaratılan artı-değer miktarı tarafından değil, toplam sermayesinin büyüklüğüne ve ortalama kâr oranına bağlıdır. Sermayesinin büyüklüğü oranında sektör ya da ülke çapında yaratılmış artı-değerden kâr adı altında bir pay alır. Böylece üretim fiyatı, harcanan sermaye/kâr olarak belirir. Açıktır ki bu fiyat malın değerinden farklı olabilir. Ama bu fark, başka bir işletmedeki ters yöndeki başka bir farka eşittir. Ve ekonominin bütünü açısından fiyatların toplamı yine emek miktarıyla belirlenmiş değerler toplamına, toplam kâr da toplam artı-değere eşittir. Yani ekonominin işleyişi yine değer yasası tarafından belirlenmekte ve işgücünün sömürülmesine dayanmaktadır.

Marx'a göre, kârın, maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki fark olarak görünmesi ve kâr oranını toplam sermayeye oranı olarak ele alınarak değişen ve değişmeyen sermaye arasındaki ayrımın kaldırılması, sömürü olgusunu gizlemekte ve yaratılan fazlayı, üretimi gerçekleştiren unsur olma sıfatıyla (işgücü de üretim süreci içinde sermayenin herhangi bir unsuruna indirgenmiştir), sermayenin bir hikmeti olarak göstermektedir.

Kâr Oranının Azalma Eğilimi

Üçüncü kitapta Marx, yalnızca artı-değerden işletme kârına, oradan da üretim fiyatlarına geçişi göstermekle kalmayıp, aynı zamanda, kârı artırmak amacı üzerine kurulu kapitalist ekonominin nasıl kendi iç mantığı gereği bir tıkanma noktasına doğru gittiğini de göstermektedir. Zira büyük sermayeler daha fazla kâr elde ettiklerinden, kapitalist, kârını artırabilmek için sermayesini büyütmek isteyecektir. Ama, sermayenin büyümesi, kârın artması, sermayenin giderek organik bileşiminde değişen sermayeye göre artmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, sömürü oranı sabit sayılırsa, kâr oranının düşmesine yol açacaktır. Marx buna "kâr oranının düşme eğilimi yasası" demektedir. Ancak her yasa gibi bu yasa da bir eğilim olarak ele alınmalıdır. Zira kâr oranının düşmesine neden olan mekanizma aynı zamanda bu yasanın işlemesini yavaşlatan unsurları da üretmektedir (sömürü oranının artması, ücretlerin işgücünün değerinin altına düşmesi, işgücü fazlasının oluşması, dış ticaret, değişmeyen sermayenin değeri kaybetmesi, vb.).

Böylece Marx, bir kez daha kapitalist ekonominin çelişkili yapısını ortaya koymaktadır. Kapitalistin amacı kârını artırmaktır. Tüm kapitalistler aynı amaca ulaşmak isterken kâr oranı düşmekte, kâr oranının düşmesi, ekonomik bunalımlara yol açmaktadır. Sistem geçici olarak bu bunalımları aşabilir ama, hiçbir zaman ortadan kaldıramaz. Çünkü, işleyişinin zorunlu olarak ortaya çıkardığı bunalımları da ancak, bu kez, daha büyük ölçekte yeni bunalımlara yol açacak çarelerle aşabilmektedir. Bunun için de kapitalist üretim biçimi sonsuz değildir. İçinde taşıdığı çelişkiyi hiçbir zaman aşamaz. Çelişkinin çözümü, sistemden daha üst düzeyde bir üretim biçimine geçişle mümkündür.

Gelirler ve Kaynakları

Marx, üçüncü kitabın son bölümünde bölüşüm konusunu ele almaktadır. Görünüşte üç gelir türü vardır: Kâr, ücret ve toprak rantı. Marx'a göre görünüşlerle yetinen iktisat teorileri bu üç gelir türünün kaynakları olarak da sermaye, emek ve toprağı gösterirler. İktisatçılara göre, her üretim sermaye, emek ve toprak aracılığıyla yapıldığına göre, bunların sahipleri yaratılan ürünü aralarında paylaşırlar. Bu paylaşmanın ne şekilde yapıldığı bir yana bırakılsa bile Marx'a göre bu görüş, kapitalist ekonominin gerçek niteliğini örten, gizleyen ve bilimsel olmayan bir görüştür. Gerçek üretim süreci ile bu sürecin tarihsel bir biçimi özdeşleştirilmektedir.

İlk olarak, sermaye, Marx'a göre, bütün *Kapital*'de gösterdiği gibi, bir nesne olmayıp toplumsal bir üretim ilişkisidir ve tarihsel olarak belirli bir toplumsal yapıya bağlıdır. Üretim araçlarının toplumda belli bir sınıfın özel mülkiyetinde olması, bu araçları sermaye haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla sermaye bu sınıfsal ilişkinin nesneleştirilmesinden ibarettir. Nesneleştirildiği için de bir gelir kaynağı gibi ele alınmaktadır. Aynı şekilde, toprak kendiliğinden değer yaratan bir nesne değildir. Toprak artı-değer yaratmaz. Toprağın verimi, yalnızca belirli bir emek miktarının elde edeceği ürünün büyüklüğünü belirler. Toprak buğday üretmektedir ama buğdayın değerini değil. Toprağın değer yaratan bir unsur olarak görünmesinin nedeni de yine, toprak üzerindeki özel mülkiyettir. Yani, yine toplumsal bir üretim ilişkisi, kapitalist üretim biçimi içinde nesneleştirilmektedir. Emek-ücret ilişkisi de, akıl dışı bir ilişkidir. Zira emeğin fiyatı, değeri olamaz. Değeri yaratan emektir. Ama emeğin, üretim araçlarından kopmuş olması, işgücünün değerini, emeğin değeriymiş gibi göstermekte ve emek ile ücretli emek özdeşleştirilmektedir. Oysa ücretli emek belirli bir toplumsal üretim ilişkisinin ifadesidir.

(Kapital konusunun "Felsefeden Ekonomi Politiğe" ile başlayan ve "Kapital'in İçeriği"ne kadar süren bölümü, ABD'li iktisatçı Anwar Shaikh tarafından yazılmıştır.)

I. Enternasyonal (Uluslararası İşçiler Derneği)

I. Enternasyonal, 28 Eylül 1864'te Londra'da *Uluslararası İşçiler Derneği* adı altında kuruldu. Sosyalizm tarihinde büyük öneme sahip olan ve çeşitli ülkelerdeki hareketleri çatısı altında birleştiren bu örgütün kuruluşundaki enternasyonalizm düşüncesi 18. yüzyılın sonundan itibaren kurulmuş olan pek çok örgütün de temel anlayışını oluşturdu. 1792'den başlayarak İngiltere'de kurulan *Corresponding Societies*'den (Yazışma Grupları), *Kommunistische Korrespondenzkomitees* (Komünist Yazışma Komiteleri) ve *Bund der Kommunisten*'e (Komünistler Birliği), *Fraternal Democrats*'dan (Kardeş Demokratlar) *International Association*'a (Uluslararası Dernek) kadar pek çok örgütte, tüm ülkelerdeki ezilenler arasında dayanışma ruhunun yaratılması ve yaşatılması düşüncesi hayat buldu. Fakat enternasyonalizmin *I. Enternasyonal*'le hayata geçirilen en gelişkin biçiminin, yani işçi sınıfının bir siyasal hareketi olarak enternasyonalizmin temelleri, 1848'in devrimci dalgası sırasında atıldı. 1848 Devrimleri'nin yenilgiyle sonuçlanması ve onu izleyen dönemdeki siyasal iktidarların gericiliği ve baskıcılığı, tüm ülkelerdeki işçi hareketlerinde de bir durgunluğu beraberinde getirmişti. Ama bu durum çok sürmedi. 1850'de başlayan ekonomik yükseliş, işçi sınıfının nitelik ve nicelik açısından gelişmesine yolaçtı. 1857-58 yıllarında yaşanan bunalım, artan grevlerle birlikte işçi hareketlerinin yeniden canlanmasını sağladı. En önemli gelişmeler, kapitalizmin, dolayısıyla da işçi sınıfının en gelişkin olduğu ülkede, İngiltere'de yaşanıyordu. Nitekim *I. Enternasyonal*'in kuruluşunda ilk girişim de bu ülkedeki işçi önderlerinden geldi.

1848/49'da Avrupa'yı saran devrimci dalganın durulmasıyla birlikte yeni bir ekonomik yükseliş dönemi başladı. Bütün ülkelerde, özellikle sanayi alanında büyük bir sıçrama yaşandı. Büyük sanayi hemen hemen tüm üretim alanlarına yayılıyor, tarım Fransa ve Almanya'da egemenliğini kaybetmeye başlıyordu. Fransa'da 1851'de nüfusun yüzde 61'i kırsal kesimde yaşar ve sadece yüzde 26'sı şehirlerde sanayi ve ticarette iş bulabilirken, 1856'da kırsal kesimde yaşayanların oranı yüzde 53'e düşüyor, yüzde 34'ü ise şehirlerdeki zanaat, manüfaktür ve sanayide çalışıyordu. Almanya'da da 1849-1858 yılları arasında tarımda çalışanların oranı yüzde 51'den yüzde 45'e düşüyor ve Almanya'da sanayi üretimi 1850'li yıllarda iki misline çıkıyordu. Tüm Avrupa'da kömür, demir ve çelik üretimi, pamuk işlenmesi, makine ve demiryolları inşaası o güne kadar görülmemiş boyutlara ulaşıyordu. Bir yandan da yeni bankalar ve şirketler kuruluyor, üretimin merkezileşmesi ve yoğunlaşması artıyor ve sermaye yatırımları yükseliyordu. Kırsal alandan şehirlere göç hareketi şehir nüfusunu çok artırıyordu. Londra'nın nüfusu 1851-1861 arasında 2.6 milyondan 3.2 milyona yükseliyordu. Konut, yol, köprü, demiryolu, fabrika vb. yapımı gelişiyor, inşaat sektöründe çalışan işçilerin sayısı artıyordu.

1857-58'deki bunalımla kesintiye uğrayan ve sonra devam eden bu ekonomik gelişme dönemi bütün ülkelerde işçi sınıfının sayıca ve nitelikçe gelişmesine yol açtı. Yaşanan bunalım sırasında başlayan ve giderek artan grevler, işçi hareketlerine yeniden ivme kazandırdı ve 1860'lı yıllara gelindiğinde 1848-49'dan sonra görülen durgunluk ve sessizlik yerini yeniden gelişmekte ve güç kazanmakta olan işçi hareketlerine bırakmıştı.

Almanya

1848'den sonra Almanya'da işçi hareketi bütünüyle yenilgiye uğramış durumdaydı. 1852'deki Köln Komünistler Davası'yla tüm komünist hareket yeraltına itildi. 1854'de tüm işçi örgütlenmeleri yasaklandı. *Komünistler Birliği*'nin örgütsel çekirdeğini oluşturan kadroların önemli bir kısmı ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Devrim sırasında harekete geçmiş olan kitleler, karşı devrimin şiddetinden ürkmüş durumdaydı ve yeniden örgütlenme eğilimleri yok gibiydi

1850'li yıllarda Almanya'da da diğer ülkelerde olduğu gibi büyük bir ekonomik yükseliş yaşandı. Sanayi üretimi çok artmış, kömür üretimi 7 milyon tondan, 17 milyon tona yükselmiş, ham demir üretimi birbuçuk misline çıkmıştı. Sanayide çalışan işçilerin sayısı, kırsal alandan gelenlerle birlikte artmıştı; fakat sanayi işçileri arasında da çeşitli çıkar farklılıkları söz konusuydu. Kırsal alandan gelenler şehirlerde yaşayanlarla aynı bilince sahip değillerdi; Alman işçileriyle Polonya'dan gelen göçmenler arasında dil ile başlayan ulusal sorunlar söz konusuydu.

Bu dönemde ülkenin her tarafında *Arbeiterbildungsverein*'lar (İşçi Eğitim Dernekleri) kuruluyordu. Bu dernekler işçi örgütleri değil, işçiler için kurulmuş örgütlerdi ve bir kısmı Protestanlar ve Katoliklerin, bir kısmı da liberallerin etkisi altındaydı. Özellikle liberal işçi eğitim derneklerinde küçük burjuva demokratik eğilimler güç kazanıyordu. İşçi hareketinin yeraltına itilmiş ve ülke içinde kalmış olan ilerici ve eğitilmiş kesimleri bu liberal işçi eğitim

JONES, ERNEST (1819-1869)

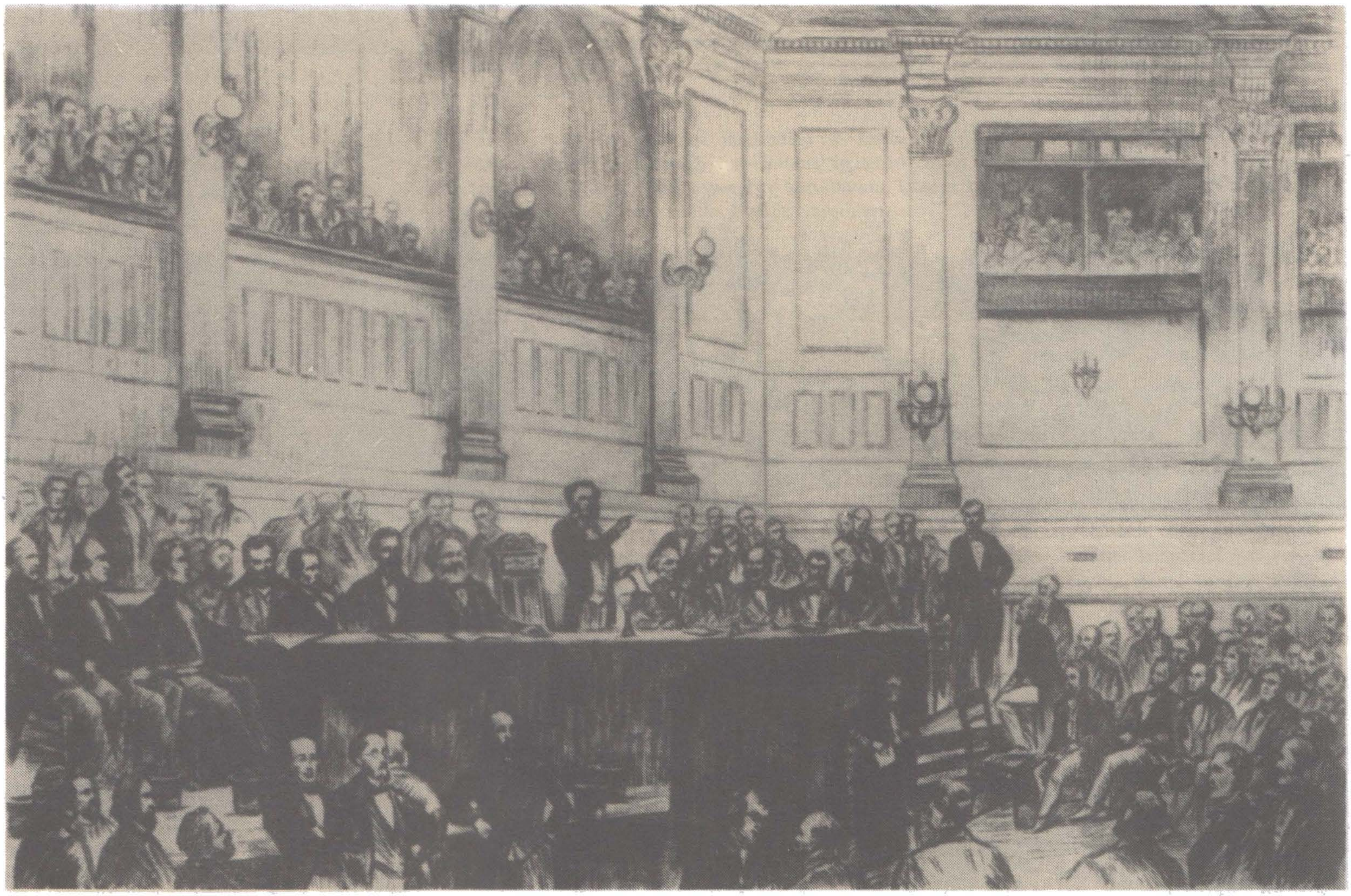
Chartist hareketin önde gelen kişilerinden, şair ve gazeteci olan Ernest Jones 1819'da doğdu. Aristokrat bir ailenin çocuğu olan Jones'in babası Wellington'ın İspanya seferi sırasında yakalanarak son Hannover Kralı olan Cumberland Dükü'nün emrine girmiş bir albaydı. İsim babalığını Dük'ün yaptığı Jones, oldukça tutucu bir ortam içinde büyüdü, Lüneburg'ta St. Michael soylular kolejinde eğitim gördü. 18 yaşına geldikten sonra doğduğu Almanya'yı terkederek ülkesine, İngiltere'ye geldi. Hukuk öğrenimi görerek, avukat olan Jones, Derby Dükü'nün kızıyla evlenerek refah ve güce ulaştı.

1846'da *Northern Star* (Kuzey Yıldızı) adlı Chartist gazetede yazılar yazmaya başladı. Bu dönemde O'Connor ile birlikte hareketin popüler kişileri arasında sayılmaya başladı. 1848'de çok sayıda Chartist ile birlikte tutuklandı. İki yıl boyunca bir hücrede tecrit edilmiş bir durumda yaşadı. Kaldığı yerde masa ve sandalye yoktu, dokuz ay boyunca kitap, kalem, mürekkep vb.'den yoksun kaldı. Bir tek kelime konuşmasına, gülümsemesine dahi izin verilmedi, birçok kez karanlık bir hücrede üç gün yalnız su ve ekmek verilerek cezalandırıldı. Bu acımasız koşullarda kendisi ile birlikte hapse giren Chartistlerden ikisi öldü.

1852'de *People's Paper* (Halkın Gazetesi) gazetesini yayımlamaya başladı. Marx da bu gazetede yazıyor ve Jones'u destekliyordu. Chartist hareketin geri çekildiği yıllarda dahi mücadeleyi bırakmayan Jones öldüğü güne kadar işçi sınıfının örgütlenmesi için çaba sarfetti. Ocak 1869'da 50. doğum yıldönümünde Manchester'de öldü. Öldüğü zaman Marx, Engels'e "en eski dostlarımdan birini kaybettiğim için üzgünüm" diye yazacaktı. Yapılan cenaze törenine binlerce kişi katıldı.

Ernest Jones, yetenekli bir şair, iyi bir gazeteci ve kitleler önünde çok iyi konuşan bir hatipti. Özellikle işçi mitinglerinde yapmış olduğu konuşmalar ve okuduğu şiirlerle işçileri coşturmasını bilirdi. Bu yanıyla İngiliz işçilerinin sevgisini kazanan Jones'un yazmış olduğu Chartist şarkı sözleri Herwegh ve Freiligrath'ın mısraları gibi dilden dile dolaştı. 1854'te Manchester'de Chartistlerin, sendika üyelerinin, kooperatif mensuplarının ve diğer çalışanların biraraya gelerek oluşturduğu *Emek Parlamentosu*'nu kuran ve bunun işçilerin partisi yerine geçecek alternatif bir organ olduğunu öne süren Jones'un bu girişimi ise bir ütopyadan öteye geçmedi.

9 I.Enternasyonal

İngiliz sendikacılarla Fransız işçi temsilcileri arasındaki ilişkiler 1862 Londra Uluslararası Sanayi Fuarı sırasında başlamıştı. 1862-1864 arasında çeşitli kereler biraraya gelen İngiliz ve Fransız işçi temsilcileri, George Odger ve Henri Louis Tolain önderliğinde uluslararası dayanışma ve örgütlenme konusunda ön adımları attılar. 28 Eylül 1864'te, Londra St. Martin's Hall'de Polonya sorunu ile ilgili bir toplantı yapıldığında, bu toplantının dünyadaki ilk uluslararası işçi örgütünün başlangıcı olması planlanmış değildi. Bu toplantıda Londra'daki Alman mültecilerin ve eski Chartist önderlerin çağrılısı olarak Karl Marx da bulunuyordu. Marx, Engels'e yazdığı mektupta toplantı salonunun "boğucu derecede kalabalık" olduğunu söylüyor. Gene aynı mektupta kendi işlevinin bu toplantı için "platformda dilsiz bir figür" olmaktan ibaret olduğunu ekliyor. Gerçekten de 28 Eylül toplantısının kahramanları Odger ve Tolain'di. Odger'in Fransız işçilere hitabını okumasından sonra Tolain Fransız işçilerin cevabını okudu. Cevapta şöyle deniliyordu: "Artık bütün önemli siyasal ve toplumsal konularda halkın sesi duyulmalı ve despotlara kendi tiranca vesayetlerinin sona erdiğini bildirmeli... İşbölümü işçiyi mekanik bir unsura indirgedi... Eğer işçiler dayanışmazsa, bu atalarımızın büyük Fransız Devrimi günlerinde yıktıklarından daha dehşetli ve insanlık için daha tehlikeli bir endüstriyel serfliğe yol açacak... Biz bütün ülkelerin işçileri, insanlığı iki sınıfa, cahil sıradan halk ile bolluk içinde yüzen şiş göbekli mandarinler sınıfına ayıran bu ölümcül sistemin aşılmaz barikatlarına karşı birleşmeliyiz. Kendi kurtuluşumuzu dayanışmayla kendimiz yaratalım!"

dernekleri hareketine katılıyorlardı. Devlet bu derneklere dokunmuyordu, çünkü işçilerin hiç olmazsa bir kısmının temel bir eğitim alması (örneğin okuma yazma öğrenmesi) devletin de çıkarınaydı.

Başını Hirsch, Duncker ve Sonnemann gibi sol liberallerin çektiği *İşçi Eğitim Dernekleri* hareketi, tüm Avrupa'yı saran ekonomik bunalımın Almanya'yı da etkilemeye başladığı 1860'lı yılların başlarında en parlak dönemini yaşadı. Sol liberaller, bu derneklere İngiltere'den gördükleri meslek sendikacılığı fikrini taşıdılar. Ancak amaçları, grev silahını İngiltere'de olduğu gibi bir mücadele aracı olarak kullanan sendikalar kurmak değildi; onlara göre sendikalar kapitalistlerle uyum içinde çalışmalı ve böylece işçilerin durumunda iyileşme sağlayacak anlaşmalara varmalıydı.

1860'lı yıllara gelindiğinde, Almanya'da işçi sınıfı daha çok bu liberal *İşçi Eğitim Dernekleri* ve liberal sendikacılık hareketinin etkisi altındaydı. Bu yıllarda, yaşanan ekonomik bunalımın da etkisiyle, işçi hareketinde yeni bir dönem başladı. Lassalle'in 1863'de *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'i (Genel Alman İşçi Derneği) kurması, Liebknecht'in Almanya'ya dönerek yeniden siyasal sahneye çıkması ve İngiliz işçi hareketinin deneyimlerini aktarması, *I. Enternasyonal*'in kurulması gibi gelişmelerin de etkisiyle, sosyalist düşünce, işçi hareketi içinde yeniden güç kazanmaya başladı.

Fransa

Fransa'da 1848'den sonra dönemin devrimcileri siyasal hayattan çekilmişler (Buchez, Leroux, Vidal, Pecqueur,...) veya ülkeyi terketmişlerdi (Considerant, Blanc, Cabet,...). Bu dönemde Blanqui ve Proudhon siyasal sahnede kaldılar ve etkilerini artırdılar. Öyle ki, 1850'den 1871'e kadar uzanan dönemde neredeyse yalnızca Blanquistler ve Proudhoncular kendilerinden sözettirdiler.

III. Napoléon'un iktidara gelmesiyle birlikte, Fransa'da da ekonomik hayatta canlanma ve yükseliş dönemi başladı. Ülke sanayileşiyor ve işçi sınıfı sayısal olarak büyüyordu. En çok işçi tekstil, temizlik maddeleri ve gıda sektöründeydi. Siyasal hareketliliğe daha yatkın olan

1860'lar bütün dünyada olaylı yıllardı. 1863'teki Polonya Ayaklanması (solda), *Avrupa'nın üzerine bir kere daha Kutsal İttifak tehlikesi gölgesinin düşmesine yolaçtı, çünkü Polonya toprakları üç muhafazakâr güç, Prusya, Rusya ve Avusturya arasında bölüşülmüş durumdaydı. Ayaklanma Rus işgalindeki topraklarla sınırlı olmakla birlikte diğer ülkeleri de tehdit ediyordu. Fransız ve İngiliz kamuoyunun Polonya'nın bağımsızlığına duydukları sempati, hükümetleri harekete geçirmeye yetmedi. Ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldı. Bunu izleyen yıllarda, kaçabilen Polonyalı devrimciler, en önemlileri Londra'daki* Polonya Ulusal Hükümeti *olan çeşitli örgütler kurdular. 1865'te* Ulusal Hükümet *temsilcileri,* Enternasyonal'*e başvurarak, başarısız Polonya Ayaklanması'nı anmak üzere bir toplantı düzenlemek için yardım istediler. Bu tarihten sonra her 1 Mart'ta* Enternasyonal'*in de katkısıyla bir Polonya Devrimini Anma Toplantısı düzenlenmesi, bir gelenek halini aldı. 1861'de patlayan Amerikan İç Savaşı* (üstte), *İngiliz sanayiini, pamuk ihtiyacının karşılanmasını tehlikeye düşürdüğünden, burjuvazi arasında Güney'den yana savaşa katılmak yolunda bir eğilim belirdi. Bu, ancak işçi sınıfının yoğun baskısıyla engellendi. 1864 yılında Abraham Lincoln'ün ikinci kez başkan seçilmesi üzerine* Enternasyonal, *Marx'ın önerisiyle Lincoln'a bir kutlama mesajı yolladı. Daha sonra 1869'da Amerika ile İngiltere arasında yine bir savaş ihtimali belirdiğinde,* Enternasyonal, *Amerikan işçi sınıfını uyaran bir bildiri yayınladı. İtalyan Birliği'nin kahramanı Garibaldi* (sağda altta), *özellikle İngiltere'de efsanevi bir popüler kahraman olarak ün yapmıştı. Daha sonra 1871'de* Enternasyonal'*e verdiği destek, İtalyan işçi sınıfı içinde Mazzini'nin milliyetçiliğinin gerilemesinde önemli bir etken oldu. 1860'larda tıpkı 1830'da olduğu gibi, işçi sınıfı önderleriyle, orta sınıf önderleri ittifak halinde geniş bir parlamento kampanyası başlattılar* (sağda üstte). *İşçi önderleri bütün yetişkin erkekler için oy hakkı ve gizli oy talep ederken, burjuvazinin talepleri her hane halkına bir oyla sınırlıydı. Sonunda 1867'de kabul edilen Reform Yasası, seçmenlerin sayısını sadece iki katına çıkardı. Buna rağmen işçi sınıfı içinde önemli bir bölünme yarattı. Sendika önderlerinden bazıları bağımsız işçi örgütleri yaratma çabasından vazgeçerek, burjuvazi ile parlamenter ittifaklar kurmayı tercih ettiler.*

kesim, Paris ve Lyon gibi büyük şehirlerdeki modern proletaryaydı. İşçi hareketlerindeki 1848'den sonraki sessizlik, grevler ile bozuldu. 1854-55'deki tek tük grevler, 1857-58 bunalımı ile birlikte tekstil ve demiryolu işçileri arasında geniş bir grev cephesine dönüştü. 1857 bunalımı ile artan panik, o yıla kadar faaliyetlerini genişletmiş ve yaymış olan birçok kapitalist girişimcinin batmasına yol açtı. Bunalım, özellikle tekstil sanayiini de etkiledi, giderek önde gelen diğer üretim dallarına da yansıdı. Bu süreçle birlikte, küçük burjuvazi içinde de bir muhalefet havası gelişmeye başladı. Öte yandan yeraltındaki geçmişin devrimci örgütlerinde de yeniden bir canlanma yaşanmaya başladı. Paris'te, ekonomik yükseliş dönemiyle birlikte artan imar faaliyetleri dolayısıyla gittikçe daha fazla önem kazanan inşaat işçileri, 1860'ların başından itibaren işçi hareketine katılmaya başladılar.

1860'lı yıllar, Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da işçi hareketi için bir dönüm noktasını teşkil etti. 1857 ekonomik bunalımı, Kırım Savaşı, İtalyan Savaşı, İngiltere ile yapılan ticaret anlaşması ülke için sorun teşkil ediyor, işçiler Napoléon'a gittikçe daha fazla karşı çıkıyorlardı. Talepleri daha çok, ücretlerin artırılması, çalışma koşullarının düzeltilmesi ve çalışma süresinin kısaltılmasına yönelikti. Ayrıca sendikal örgütlenme özgürlüğüyle ilgili talepler de önemli bir yer tutuyordu.

İşçi sınıfı içindeki bu hareketlenme, Napoléon'u bazı tavizler vermeye zorladı. Bu tavizlerden biri de 1862'de Londra'da düzenlenecek olan ve dünyanın çeşitli ülkelerinin sanayi ürünlerinin sergileneceği *Dünya Sergisi*'ne katılacak bir işçi delegasyonunun seçilmesine izin verilmesiydi. Bu seçimler, Napoléon'un iktidara gelmesinden sonra işçi sınıfının ilk bağımsız eylemi oldu. Çalışma karnesi olan her işçi seçme ve seçilme hakkına sahipti. Paris'te yaklaşık 200 bin işçi oy kullandı ve 200 delege seçti. Paris dışından da 550 delege seçildi. Napoléon, delegelerin yolculuk masrafları için maddi destek sağladı.

9 I.Enternasyonal

Komisyonun başkanlığını o sıralarda tüm Fransa'daki en etkili işçi önderlerinden olan cumhuriyetçi ve Proudhoncu Henri Louis Toulain yaptı. Toulain başkanlığındaki komisyonun Londra'ya gidişi, Fransız ve İngiliz işçi temsilcileri arasında ilk kez doğrudan ilişki kurulmasını sağladı.

1863 ve 1864'de özellikle madenciler ve matbaacılar arasında grevler çoğaldı. Napoléon, 26 Mayıs 1864'de yayınladığı bir kanunla işçilerin yaptığı toplantıları yasak olmaktan çıkarmak zorunda kaldı. *I. Enternasyonal*'in kurulmasını izleyen dönemde de grevler arttı ve sosyalizm düşüncesi işçi sınıfı içinde gittikçe yaygınlaştı.

İngiltere

1848'de Chartist hareketin yenilgisiyle birlikte, İngiltere'de işçi hareketi ve sosyalist düşünce için yeni bir dönem başladı. 1850'li yıllardan itibaren büyük bir hız kazanan sanayileşme hareketi, İngiltere işçi sınıfının şekillenmesinde birtakım değişikliklere yol açtı. Gerçek ücretlerdeki artış, çalışma koşullarındaki düzelme ve şehirlerde daha iyi barınma koşulları gibi gelişmeler, işçileri, işçi dernekleri, kooperatifler gibi örgütlenmelerin yardımıyla mevcut sistem içinde durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan hareketlere yöneltiyordu.

1850'lerden itibaren Chartist hareket kendini yeniden toparlamaya başladı, ama eski gücüne ulaşamayarak 1858'de tamamen yok oldu. Bu dönemde işçiler arasında kooperatif hareketi ve sendikalar güçleniyordu. Kooperatif fikrinin ortaya çıkması 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. 1826-27'de yaygınlaşmaya başlayan bu hareketin içinde yer alanların hemen tümü Owencı hareketten geliyorlardı. 1844'de *Rochdale Pioneers' Equitable Society*'nin (Rochdale Öncü Eşitlikçiler Derneği) kurulmasıyla hareket yeni bir döneme girdi, gittikçe daha çok yandaş kazandı, gelişti, ancak aynı zamanda da gittikçe sosyalizmden uzaklaştı.

1850'li yıllarda işçilerin alım gücünün artması sonucunda gelişen kooperatifler gittikçe daha çok birer kapitalist kuruluş haline dönüştüler ve kâr sağlama amacı daha çok öne geçti. Bütün bunlara rağmen kooperatif hareketi, öncelikle tam anlamıyla bir işçi hareketi olması, işçiler tarafından kurulması ve onlar tarafından sürdürülmesi gibi faktörler nedeniyle işçi hareketinin gelişmesinde önemli bir yere sahip oldu.

Chartist Harekette Canlanma

Chartist hareket, 1850'den itibaren yeniden canlanmaya başladı. Hareket içinde sol kanat güç kazandı ve 1848 sonrasında Londra'ya sığınan çeşitli ülkelerden devrimcilerle birlikte, sosyalist ve enternasyonalist çevrelerle önemli bağlar kuruldu. Chartistler'in başını önce Julian Harney çekti. Harney, Chartist önderler içinde hapse düşmemiş tek kişiydi. 1845'de Alman, Fransız ve İtalyan göçmenleri ve İngiliz devrimcileriyle birlikte, *I. Enternasyonal*'in öncülerinden sayılan *Society of Fraternal Democrats*'ı (Kardeş Demokratlar Derneği) kurmuştu.

Harney'den sonra, 1852'den başlayarak hareketin önderliğine, 1848-49'da hareket içinde önemli bir rol oynamış olan ve 1850'de hapisten çıkan Ernest Jones geldi. Jones'un, Marx'la sıkı ilişkilere sahip olması, Marx'ın görüşlerinin Chartist hareket içinde gittikçe daha belirleyici bir hale gelmesi sonucunu doğurdu. Sınıf mücadelesi, sendikal örgütlenme, bağımsız bir işçi partisinin kurulmasının gerekliliği, enternasyonal dayanışma, Jones'un savunduğu ve yaygınlaştırmaya çalıştığı görüşlerdi.

1855'de Jones'un inisiyatifiyle uluslararası bir komite kuruldu. *Uluslararası Dernek*, 1856'dan 1859'a kadar varlığını sürdüren bu komiteden ortaya çıktı. Jones'un görüşleri, işçiler arasında fazla yandaş bulamadı ve pek yaygınlık kazanamadı. 1852'de çıkarmaya başladığı ve Marx'ın da pek çok yazı yazdığı *People's Paper* (Halk Gazetesi) adındaki gazete gittikçe daha az satmaya başladı ve 1858'de kapanmak zorunda kaldı. Chartistler 1858'de son toplantılarını yaptılar ve dağıldılar.

Chartist hareket, 1850'den 1858'e kadar yaşadığı yeniden canlanma döneminde eski gücüne ulaşamadıysa da işçiler arasında özellikle enternasyonalizm düşüncesinin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı. Harney ve Jones'un bu konuda gösterdikleri çabalar önemli etkiler yarattı. İngiliz işçileri artık Polonya, İtalya ve Macaristan gibi ülkelerde ezilen halkların mücadelesine yakınlık duyuyor, III. Napoléon ve Rus Çarı gibi diktatörlerin politikalarına karşı çıkıyor ve Britanya İmparatorluğu'nun kolonilerindeki halkların haklarını savunuyorlardı. Chartist hareketin sona ermesinden sonra da enternasyonalizm düşüncesi, gittikçe gelişmekte olan sendikal hareket içinde de yaşamaya devam etti.

Bunalım ve Grevler

1857-58 bunalımıyla birlikte işçi hareketinde bir canlanma görüldü. Londra'da Temmuz 1859'da bir işçi komitesi tüm inşaat işçilerini kapsayan bir grev örgütledi. Grevde öne sürülen talep, 10 saatlik işgününün, ücretler düşürülmeden 9 saate indirilmesiydi. Şubat

1860'a kadar süren bu grev, tüm Londra inşaat sektörünü felce uğrattı. Diğer şehirlerdeki ve diğer sanayi kollarındaki dayanışma grevleri, grevci işçilerin moralini yükseltti. Tüm İngiltere'de toplanan para, mücadelenin maddi olarak da sürmesini sağladı. Grev, işçilerin fabrikalar ve işyerlerinde örgütler kurma hakkını yeniden elde etmeleriyle sonuçlandı. İşçiler temel taleplerinden, patronlar da sendika üyelerini işten atmaktan vazgeçtiler. Bu grev işçilerde yeni bir mücadele bilinci oluşturdu. Grev süresinde para toplama işlerini örgütlemek için kurulmuş olan işçi komitelerinden, sendika konseyleri doğdu ve çeşitli sendikalar bu konseylere temsilcilerini gönderdiler. 1860'ta kurulan *Londra Sendika Konseyi* kuruluşundan itibaren İngiliz işçi hareketi içinde belirleyici bir rol oynadı. *Londra Sendika Konseyi*'nin ilk sekreteri, daha sonra *I. Enternasyonal*'in Genel Konseyi'nde de yer alacak olan George Howell'di.

Bu durum aynı zamanda yeni grevlerin örgütlenmesi için de zemin oluşturdu. İnşaat işçilerinin ikinci büyük grevi 1861 İlkbaharı'nda gerçekleşti. İşçiler arasındaki dayanışmanın boyutları kısa zamanda iki yıl öncesinin düzeyine ulaştı. İşverenler 9 saatlik işgününü, ücret düzeyini düşürmeden kabul ettiler. Bu grevler sırasında birçok siyasal ve parlamento dışı eylem gerçekleşti.

Enternasyonalizm Düşüncesi ve *I. Enternasyonal*'in Kuruluşu

Londra, çeşitli ülkelerden devrimcilerin, ülkelerindeki gerici yönetimlerden kaçarak sığındığı ve kendi ülkelerindeki devrimci hareketlerle bağlantı kurmaya çalıştığı bir merkezdi. Burada yaşayan siyasal göçmenlerin bir kısmının (Marx, Mazzini ve bazı Polonyalı sosyalistler gibi) İngiltere'deki demokratik ve sosyalist örgütlenmelerle ilişkileri vardı ve 1860'tan itibaren uluslararası ilişkiler yoğunlaşmıştı. 1862'de Londra'da düzenlenen *Dünya Sergisi*'ne katılan Fransız işçileri, İngiliz işçileriyle ilk ilişkilerini kurdular. İtalya'da Ulusal Birlik mücadelesi, 1863'deki Ruslar'a karşı Polonya Ayaklanması ve Amerikan İç Savaşı, işçilerin ilgilendiği konulardı. İşçiler, Napoléon'un İtalya'da Papa'nın başkanlığı altında bir devletler birliği kurdurma planını protesto ediyor, Garibaldi'yi destekliyor ve onun 1864'de İngiltere'ye sığındıktan sonra sınır dışı edilmesini protesto etmek için polisle çatışmaya girmekten çekinmiyorlardı. Bütün bu eylemleri George Odger, William Randall Cremer ve George Howell gibi sendika önderleri planlıyor ve yönlendiriyorlardı.

Amerikan İç Savaşı'nın (1861-1865) İngiliz tekstil sanayiini olumsuz biçimde etkilemesine ve on binlerce tekstil işçisinin işsiz kalmasına rağmen, İngiliz işçileri, İngiltere'nin köleciliğin sürmesinden yana olan Güneyliler'in yanında savaşa katılmasına karşı çıkıyor, Londra ve Manchester'de kitlesel gösteriler düzenliyorlardı. 1863'de Polonyalılar'ın Rus Çarlığı'na karşı ayaklanmaları hem İngiliz hem de Fransız işçileri arasında, Polonya halkıyla öteden beri varolan dayanışma duygularının yeniden canlanmasına yol açtı. 23 Nisan 1863'de Londra'da İngiliz sendika önderleri Polonya Devrimi ile olan dayanışmalarını dile getirmek amacıyla büyük bir toplantı düzenlediler ve toplantıya Fransız işçi temsilcilerini de davet ettiler. Toplantının başkanlığını, daha sonra *I. Enternasyonal*'in kuruluş toplantısında da başkanlığı üstlenecek olan Profesör Edward Spencer Beesly yaptı.

22 Temmuz 1863'de, gene Polonya ile dayanışma amacıyla ikinci bir toplantı düzenlendi. Toplantıya Fransız Tolain ile İngiliz Odger ve Cremer konuşmacı olarak katıldılar. Toplantının ertesi günü Odger başkanlığındaki komisyon, Fransız işçilerine bir mesaj gönderdi. Mesajda, tüm uygar uluslara mensup işçilerin birlikte hareket etmesi, Polonya Ayaklanması'nın desteklenmesi, kıta ülkelerinden İngiltere'ye gelen işçilerin ucuz işgücü ordusu oluşturarak ücret düzeyini düşürmesinin engellenmesi istendi. Mesaj Fransız işçilerine iletilene kadar aradan üç ay geçti ve Fransızlar'ın cevabı da bundan ancak sekiz ay sonra Londra'ya ulaştı.

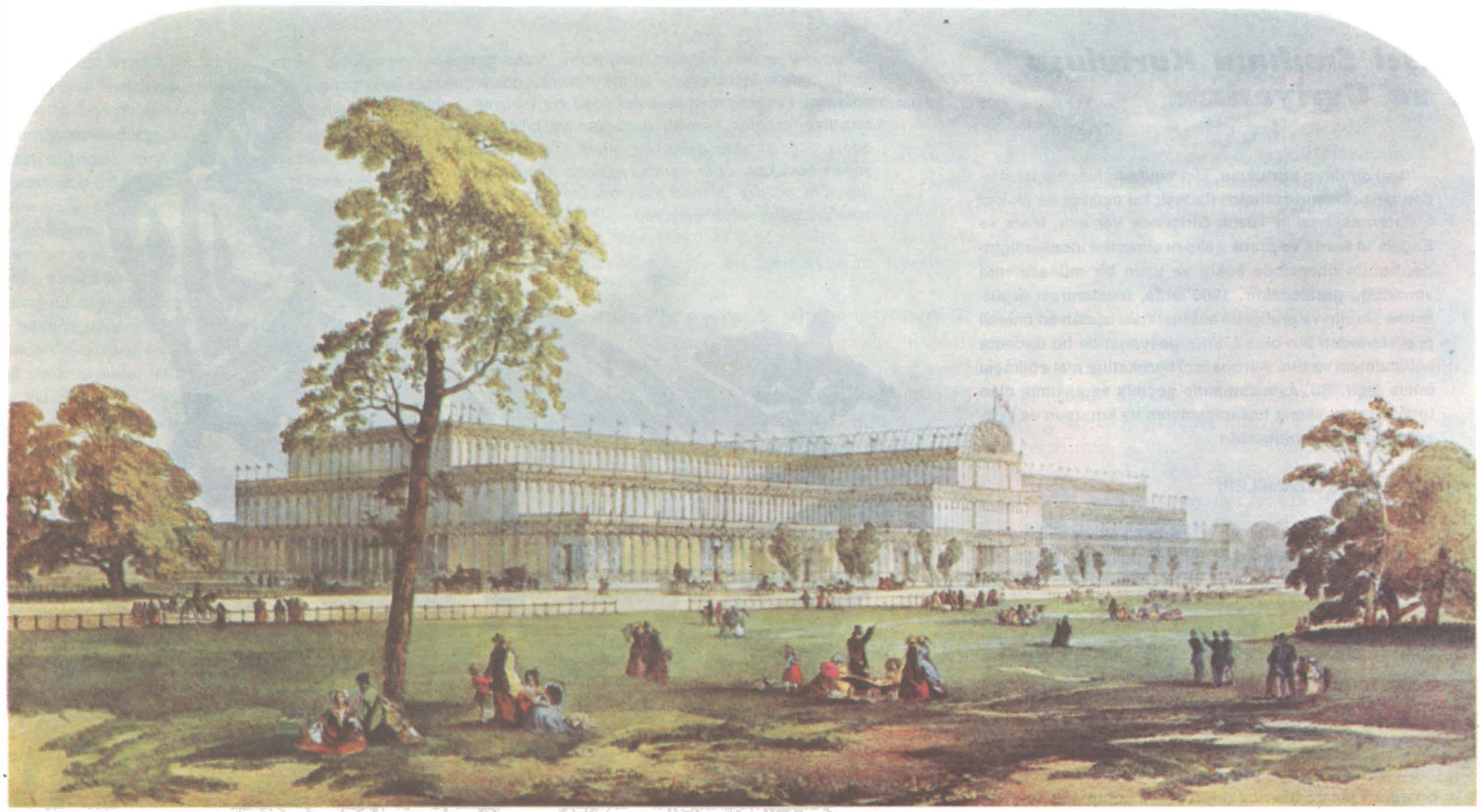
St. Martin's Hall Toplantısı

Bu mesajların karşılıklı okunması amacıyla 28 Eylül 1864'de Londra'da, St. Martin's Hall'de bir toplantı düzenlendi. Toplantıya İngiliz sendikacıları ve işçileri, bir Fransız işçi delegasyonu, Londra'da yaşayan İtalyan, Alman, Polonyalı ve İsviçreli siyasî göçmenler katıldılar. Marx da toplantıya katılanlar arasındaydı. Toplantının hazırlanışından, İngiliz sendikacılığı içinde aktif olarak çalışan arkadaşı Eccarius tarafından haberdar edilmiş ve Cremer tarafından çağrılmıştı.

İngilizler'in Fransızlar'a göndermiş oldukları mesajda, uluslararası bir birlik fikri dile getirilmişti. Fransızlar'ın cevabî mesajında da tüm ülkelerin işçileri, uluslararası bir örgütün çatısı altında biraraya gelmeye çağrılıyordu. Mesajların okunması ve önerilerin dile getirilip tartışılmasından sonra çıkan karar metni şöyleydi: "Toplantıda Fransız kardeşlerimizin mesajımıza cevabını dinledik. Kendilerine tekrar 'hoşgeldiniz' diyoruz. Programlarını, çalışan halk için yararlı olduğundan dolayı, uluslararası bir birliğin temeli olarak kabul ediyoruz ve bir komiteyi, yeni üyeler tespit etme ve böyle bir birliğin tüzük ve gündemini tasarlama yetkisiyle görevlendiriyoruz." Bu kararın ardından 32 üyeden oluşan bir Geçici Merkez Komitesi seçildi. Seçilen İngiliz, Fransız, İtalyan, Polonyalı ve Alman işçi örgütü temsilcileri

Mayıs 1851'de Londra'da açılan "Uluslararası Sanayi Fuarı"nın belki de en çarpıcı yanı, "Kristal Saray" diye anılan sergi salonuydu. Hyde Park içinde 350 bin metre-karelik bir alanı örten yapı, 5 bin çelik sütun ve kiriş arasına yerleştirilmiş 300 bin cam panoyla kaplanmıştır. O güne kadar tek parça olarak dökülmüş en geniş yüzeye sahip cam panolar, fuar alanına önceden gereken boyutlarda kesilmiş olarak getirilmiş; Birmingham'da yapılıp, 18 saatte demiryolundan Londra'ya ulaştırılan sütun ve kirişler ise aynı anda yerlerine yerleştirilebilmişlerdi. Böylelikle, örttüğü kapalı alan bakımından o güne kadarki en muazzam mimari girişim olan "Kristal Saray"ın yapımı, dört ay içinde tamamlanmıştı. Seri üretim ve prefabrikasyonun mimariye uygulanışının ilk örneklerinden biri olan "Kristal Saray" kendi tasarlanışından, içinde sergilenenlere kadar yeni bir çağın habercisiydi. Sermayenin altın çağının, burjuva zenginliğinin ve pratikliğinin birlikte yarattıkları modern sanayi üretimi çağının en parlak mimari ifadelerinden biri olan bu yapı, dünyanın bütün ülkelerinden gönderilmiş, yeni ve özgün ürünlerin sergi salonuydu. Sömürgelerden getirilen hammadde zenginliklerinin yanısıra, bilimde sağlanan muazzam ilerlemelerin teknolojiye uygulanışının sonuçları olan kitlesel üretim araçları, fuarın en gözalıcı parçalarıydı. Saatte 60 km. hız yapan Great Western lokomotifi, Illustrated London News *gazetesini saatte 5 bin adet basan Applegath and Comper baskı makinesi, İngiltere'nin 4 milyon tonluk yıllık deniz aşırı ticaretinin 168 bin tonluk bölümünü taşıyan buharlı deniz araçlarının dört silindirli ve yedi yüz beygir gücündeki motorları, İngiltere'nin sanayi devriminde ulaştığı başarıların billurlaşmış göstergeleriydi. Bütün öteki ülkelerden gelen üretim, ulaşım, iletişim araçlarıyla bunların sonuçlarının oluşturduğu zenginlik, insan aklının o güne kadar hayal edemeyeceği ölçüde büyüktü ve bu zenginliğin gerisinde bir tek şay yatıyordu: Modern kapitalist sanayi üretimi temelinde örgütlenmiş modern proletaryanın emek gücü. Aynı günlerde Marx, British Museum'da* Kapital*'i için veri toplamakla meşgulken,Fransız işçileri de III. Napoléon döneminde oy kullandıkları ilk temsilci seçimlerini yaparak, fuara gelecek olan temsilci heyetini seçiyorlardı. Tolain başkanlığındaki Fransız işçi temsilcileri, Marx'ın etkisi altındaki İngiliz işçi önderleriyle ilk doğrudan temaslarını da bu fuar sırasında gerçekleştirdiler ve* Enternasyonal*'in tohumları bu sergi sırasında atılmış oldu. "Kristal Saray" temsil ettikleri ve yol açtıklarıyla gerçekten yeni bir çağın habercisi olmuştu. Modern kapitalizmin ve uluslararası işçi hareketinin birlikte belirledikleri bu çağ, burjuvalar arasında egemenliklerinin yıkılmazlığı duygusunu pekiştirirken, işçi sınıfları arasında kurtuluşlarının ilk defa gerçek bir temele kavuşabileceği umudunu doğurdu.*

9 I.Enternasyonal

arasında Odger, Cremer, Howell, Marx ve Eccarius da vardı.

St. Martin's Hall'de yapılan toplantıda, sosyalizm düşüncesi dile getirilmedi. İngilizler, daha çok işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için biraraya gelinmesi gerekliliğinden, Fransızlar da toplumun sınıflara bölünmesinden ve işçilerin kapitalistlerce köleleştirilmesinden söz ettiler. Ama bu toplantıda kurulması istenen uluslararası birliğin ne programı, ne içeriği ne de adı belirlendi. Bu görevi Geçici Merkez Komitesi üstlendi.

Enternasyonal'deki Akımlar

Kuruluş aşamasında *I. Enternasyonal* içinde üç önemli siyasal akım temsil ediliyordu: Fransız Proudhonculuğu, İtalyan Mazziniciliği ve İngiliz Trade Unionculuğu.

Proudhonculuk

1848 sonrasında Proudhonculuk, Fransız işçileri arasındaki en yaygın siyasal akım haline gelmişti. Proudhon, mülkiyeti hırsızlık olarak değerlendiriyor ve bunun ortadan kaldırılması gerektiğini söylüyor, buna karşılık komünizmin öngördüğü ortak mülkiyeti de reddediyordu. Önerdiği orta yol, köylüler ve zanaatkârlar için adaletli bir biçimde dağıtılacak olan küçük özel mülkiyet; işçiler için ise bir halk bankası tarafından finanse edilecek olan üretim ve tüketim kooperatifleri, sigorta ve destek kuruluşları şeklinde örgütlenecek bir toplumsal mülkiyetti. Proudhon, devletin varlığını sürdürdüğü her türlü sosyalizm anlayışını reddediyordu. Fransız işçilerinin büyük bir bölümü, Proudhon'un mutualizm diye adlandırdığı sistemin yerleşeceği bir Fransa ve dünya düşüncesini coşkuyla karşılıyordu.

Mazzinicilik

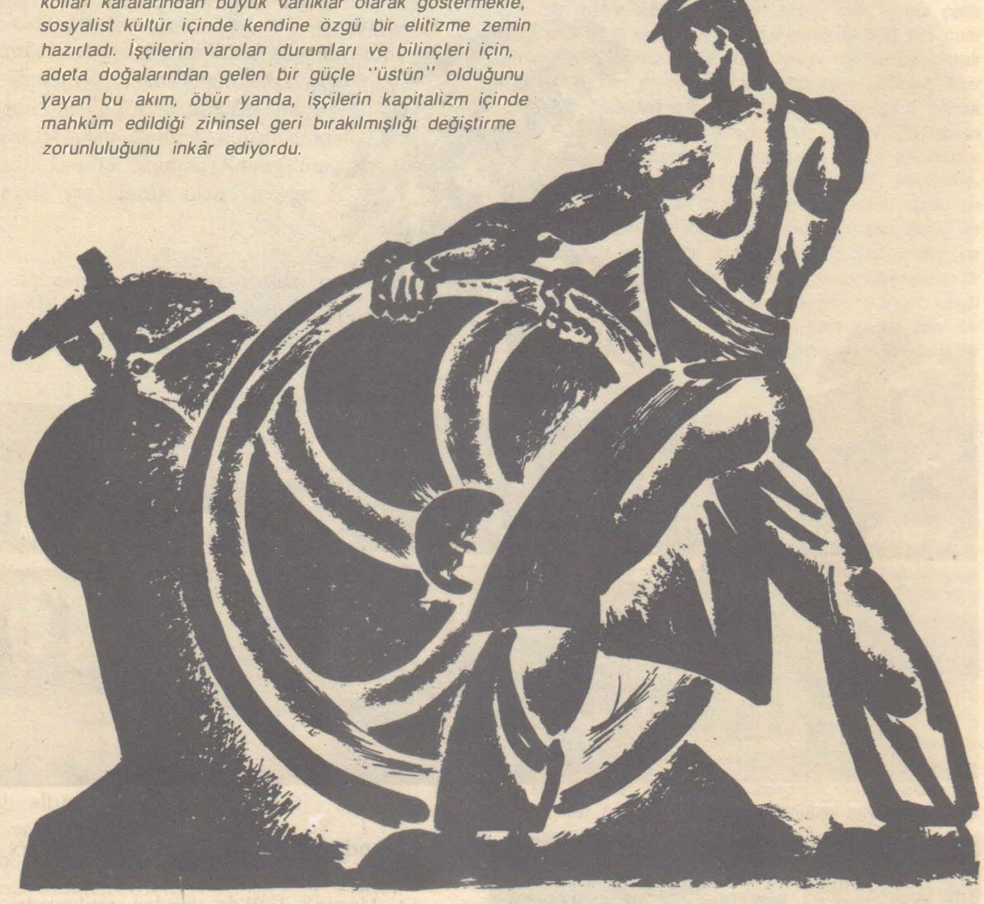
Mazzinicilik, İtalyan Birliği için mücadele eden Giuseppe Mazzini'nin önderliğinde gelişen bir hareketti. Mazzini, kelimenin gerçek anlamıyla bir sosyalist değil, devrimci bir milliyetçiydi. Modern toplumda işçilerin önemini görüyor ve örgütlenmeleri gerektiğini düşünüyordu; ama ona göre bir devrimin itici gücü sınıf mücadelesi değil, milliyetçilik düşüncesiyle harekete geçen ve tüm toplumsal grupların içinde yer alacağı bir halk ayaklanması olmalıydı.

Trade Unionculuk

İngiliz Trade Unioncular ise geçmişte kalan *Chartist* hareketin radikalizminden çok uzaktaydılar. Onların *Enternasyonal*'den bekledikleri uluslararası işçi hareketinin yarı siyasal, ama daha çok sendikal birliğiydi. İngiliz siyasal hayatında reformlar yapmak, öte yandan ekonomik haklar için mücadele vermek isteyen İngiliz sendikacıları, uluslararası işçi hareketine de bu perspektiften bakıyorlardı.

İşçi Sınıfının Kurtuluşu ve Uvriyerizm

Görünüşte işçileri yücelten uvriyerizm, onları gerçekte kolları kafalarından büyük varlıklar olarak göstermekle, sosyalist kültür içinde kendine özgü bir elitizme zemin hazırladı. İşçilerin varolan durumları ve bilinçleri için, adeta doğalarından gelen bir güçle "üstün" olduğunu yayan bu akım, öbür yanda, işçilerin kapitalizm içinde mahkûm edildiği zihinsel geri bırakılmışlığı değiştirme zorunluluğunu inkâr ediyordu.

"İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir" ifadesi, bu açıklığı ile ilk kez *I. Enternasyonal*'in Tüzük Girişi'nde yer aldı. Marx ve Engels'in teorik ve pratik gelişim süreçleri incelendiğinde, bunun öncesinde köklü ve uzun bir mücadelenin varolduğu görülecektir. 1860'larda, uluslararası örgütlenme fikrinin ve pratiğinin sınıf-tarihsel açıdan en önemli pratiklerinden biri olan *I. Enternasyonal*'de bu ifadenin kullanılması ve tüm Avrupa işçi hareketine mal edilmesi önem taşır. Bu, aynı zamanda geçmiş ve eskimiş olan toplumsal ilişkilerle hesaplaşmanın ve kopuşun da yüksek sesle duyurulmasıdır.

SEKT ÖRGÜTLENMELERİ

Bir dizi özgürleştirici hedefi gerçekleştirmek için siyasal iktidarı ele geçirmeye çalışan devrimci örgütlerin tarihi, burjuva toplumundan ve kapitalist üretim tarzının yerleşmesinden çok önceye rastlar. Sınıf sömürüsünün ve baskısının haksızlığına karşı isyan etmenin tarihi, bunların kendileri kadar eskidir. Aynı şekilde kapitalizmi yıkmaya çalışan devrimci örgütlerin tarihi de kapitalizmin tarihi kadar eskidir ve bunların her biri Marksizm öncesine kadar uzanır.

Bu konuda Avrupa yakın tarihine kısaca bakıldığında, örneğin Fransız Devrimi'nden sonra komplocu sekt örgütlenmelerin yaygın olduğu görülür. 1830'lar sonrası Paris'inde Barbes ve Blanqui'nin komplocu sektleri esas olarak emekçiler arasında örgütlenmeye çalışıyordu. Ancak bununla kendilerini meslekten devrimcilerden oluşan bir azınlıkla sınırlıyordu.

Marx ve Engels'in 1850'de *Neue Rheinische Zeitung*'da Adolphe Chenu ve Lucien de la Hodde'un broşürleri üzerine yazdıkları bir eleştiride, komplocu sektlerin çalışmaları şöyle tanımlanıyordu: "Üyeler, fırsat buldukça komploculuk yapan..., yani komploculuğu sadece diğer uğraşlarının yanısıra uygulayan, sadece toplantıları ziyaret eden ve şefin emri üzerine toplanma yerine gelmek üzere hazır duran işçilerden ve tüm faaliyetlerini komploculuğa adamış olan ve bundan geçinen meslekten komploculardan oluşurdu. Bunlar, işçiler ile şefler arasındaki orta tabakayı oluştururlar ve çoğunlukla şefler arasına kaynarlardı." Bu tür örgütlenmelerde hakim olan anlayış, siyasal iktidarın devrimci bir biçimde ele geçirilerek yeni bir toplumun yaratılmasıydı. Bu ele geçirişin, gelişen bir sınıf mücadelesinin doruk noktası ile bir ilgisi yoktu. Fedakâr ve küçük bir devrimci azınlık anahtar rolünü üstlenecekti.

Komplocu sektlerin iş yaşamları da ilginç özelliklere sahipti. Sekt üyeleri, bu "orta tabakanın" yaşayabilmesi için para bulmak zorunda kalırlardı. Sektin yaşayabilmesinin bir yolu da siyasal açıdan sansasyonel faaliyetlerde bulunulması ve sektin isminin bu yolla mümkün olduğunca geniş bir çevreye duyurulabilmesiydi. Kahvelerdeki buluşmaları ve toplantıları ile bu "orta tabaka", ebedi kahve sakinleri ve lümpen proletaryanın varoluş koşullarına itilirdi. Marx ve Engels'in "devrimin simyacıları" olarak niteledikleri bu kişilerin "kendilerini devrimci proletaryayı örgütlemekle sınırlamadıkları açıktı. Onların işleri, devrimci gelişme sürecinden önce davranmak, onu suni olarak bunalıma itmek ve bir devrimin koşulları olmadan, hazırlanmadan devrim yapmaktı." Devrimin tek koşulunu, kendi komplocu örgütlenmelerinin yeterliliği olarak değerlendiren bu sekt üyeleri, eski simyacıların düşünce dağınıklığına ve darkafalılığına sahipti. İşçilerin, kendi sınıf çıkarları hakkında teorik olarak aydınlatılması faaliyetini fena halde aşağılayan sekt üyelerinin kızgınlıkları, Marx'ın deyimi ile "proleter değil plebyendi".

1830 ve 1840'larda işçi hareketi içinde hâkim olan bu yaklaşım, çalışan sınıfların özgürleşmesinin, onlar dışındaki güçler tarafından gerçekleştirileceğini öngörüyordu. Blanqui ya da Weitling gibileri için devrimci komploculuk, proleter kitlelerin kurtuluşunu sağlayacak çözüm ve siyasal devrimin yoluydu. Owen veya Proudhon gibileri için ise, aydınlanmış reformcular tarafından önerilen kooperatif türü kuruluşlar, işçilerin kurtuluşunu ve toplumsal sorunun çözümünü sağlayacaktı. Proletarya kavramı ciddi farklılıklar içeriyordu. Blanqui, köylüleri de kapsayan bir tür çalışanlar kategorisini; Weitling ise, lümpen proletaryayı veya komplocu anlayışa en yatkın olan kesimleri, devrimci toplumsal kategori içinde değerlendiriyordu. Dikkat edilirse, bunların hiçbiri, işçi sınıfının devrimde toplumsal ve siyasal ögeleri birleştirecek, bilinçli ve önder bir güç olabileceği düşüncesini geliştirmemişlerdi. Yani bir sınıf olarak proletarya tasarımına sahip değillerdi.

SEKTLER VE İŞÇİ HAREKETİ

Proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinin ilk dönemi bu sekt hareketi tarafından belirlenmişti. Marx, 1871'de Bolte'ye yazdığı bir mektupta, sektler ve işçi hareketi arasındaki ilişkiyi "Sosyalist sekt(lerin) varlığı ile gerçek işçi hareketinin gelişimi birbirine ters orantılıdır. Sektler tarihsel olarak varolma hakkına sahip oldukları sürece, işçi sınıfı kendine yeten tarihsel bir hareket için henüz olgunlaşmamıştır. İşçi sınıfı bu olgunluğa eriştiğinde, tüm sektler esasen gericileşirler" diyerek kuruyordu.

Bu ters orantılı yapısal ilişkiler, gündelik politikaya ilişkin öneri ve tutumlarda da kendini yansıtıyordu. Proleter hareketin gelişimi ile sektlerin karşıtlık içinde olduğunu ifade eden Marx'a göre sektler, "işçileri eğitmek yerine, onları otoriter ve mistik kurallara tabi kılar, onların bağımsızlıklarını engeller ve bilinçlerini yanlış bir yöne doğru çevirirlerdi." Otoriteye körce bağlılık, sektlerin işleyişlerinin vazgeçilmez bir koşuluydu. Birçok sektin tüzüğünde ve işleyişinde bu yaklaşımın yansımalarını bulmak mümkündü: Üste kayıtsız-şartsız itaat, tartışma özgürlüğünün olmaması, ahlaki değerlerin egemenliği, seçim yerine atama mekanizmalarının geçerliliği vs...

Tüm bu özelliklerin yarattığı iç yapı, doğal olarak gündelik politikada dışa karşı kendini üretmekteydi. Yine Marx'ın ifadesi ile sekt, "herhangi bir doktriner reçeteye göre sınıf hareketinin gidişatını belirlemek ister. Varoluşunu haklı gösteren nedeni, sınıf hareketi ile olan ortak noktalarında değil, aksine, kendini ondan ayırdeden özel alameti farikada arardı." Marx ve Engels'in 1840'lı yıllarda sürdürdükleri teorik ve bir ölçüde de örgütsel mücadelenin sonunda vardıkları nokta, *Komünistler Birliği*'nin kurulması, *Manifesto*'nun yazılması idi. *Haklılar Birliği*'nin son döneminde bu örgütlenmeye katılan Marx, 1877'de Blos'a yazdığı bir mektupta "Engels'in ve benim bu gizli komünist cemiyete girişimiz, otoriteye körce bağlılığı teşvik edici her şeyin tüzükten çıkarılması koşulu ile gerçekleşmiştir" diyerek sekt özelliklerine karşı olan mücadelelerini bir kez daha vurguluyordu. Nitekim *Manifesto*'nun önemli saptamalarından biri proletarya hareketinin "büyük çoğunluğun büyük çoğunluk yararına, kendine yeten hareketi" olarak tanımlanmasıdır.

I. ENTERNASYONAL VE UVRİYERİZM

I. Enternasyonal sosyalist veya yarı sosyalist sektlerin yerine işçi sınıfının gerçek mücadele örgütünü koymak için kuruldu ve gerçek hareketin bir ürünüydü. Geçici Tüzük ve Kuruluş Hitabı'ndaki çeşitli değinmeler, gerçek hareketin durumunu ve gelişmesini anlamaya ve yorumlamaya yönelikti. Tüzük Girişi'ndeki "İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir" ifadesinin 1866'daki Cenevre Kongresi'nde ortaya çıkmış olan ve uvriyerizm olarak nitelendirilen

9 I.Enternasyonal

akım ile ilişkisi neydi? Bu tarihte Fransa delegasyonu *Enternasyonal'e* sadece işçilerin üye olabilmelerini talep eden bir önerge sundu. Hatta Tolain daha ileri giderek, kongrede sadece kol emekçilerinin temsil edilebilmelerini savundu. Paris Komünü'nden 5 yıl sonraki İşçi Kongresi'nde de bir kez daha politikacılara ve teorisyenlere karşı olan güvensizlik dile getirildi. Delegeler "işçi olmayan, işçi derneğinden veya bir başka işçi birliğinden veya bir grup işçi tarafından tavsiye edilmeyen hiç kimsenin konuşmaması" kararını aldılar. Her iki kongredeki tepki, Fransız işçilerinin aydınlara karşı olan güvensizliklerinin bir ifadesiydi ve tarihsel kökleri açısından aydınların işçi hareketini defalarca tahakküm altına alma, proleter mücadelelerini yolundan saptırma veya kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda kullanma girişimlerinden kaynaklanıyordu.

"İşçi sınıfının kuruluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir" ifadesini uvriyerizm ile ilişkilendirmek ise, bu yaklaşımın ardında yatan tarihsel kökeni yeterince ele almamaktan kaynaklanır. Engels 1888'de geçmişe bakarak *Manifesto*'da komünist sıfatını kullanmış olmalarını "Biz o zamandan beri 'işçi sınıfının kurtuluşu, onun kendi eseri olmalıdır' anlayışında olduğumuzdan" diyerek açıklıyordu. Dikkat edilirse Engels, birinci önermeden, yani 'onun kendi eseri olacaktır'dan, ikinci önermeye yani komünist olmaya doğru hareket etmektedir. Yani, adeta bu ifadenin sahiplenilmesi komünist sıfatının kullanılmasını haklı çıkarıyordu, tersini değil. Uvriyeristler ise, "Kendimizi yoksulluktan yalnızca biz kendimiz kurtarabiliriz" diyorlardı. Acaba Marx ve Engels de birer uvriyerist miydi?

Dönemlerinin diğer akımları ile Marx ve Engels'in aralarındaki önemli fark, onların mülksüz sanayi işçileri sınıfının komplo ve ütopyalara tabi olmadan, politik yapıları denetleyebilecek ve burjuva düzenini dönüştürebilecek, yani toplumsal ve siyasal sorunları birleştirebilecek yeni bir tür politikanın potansiyeline sahip olduklarını tespit etmeleriydi. Onlara göre yalnızca işçi sınıfının *bilinçli* hareketi kapitalizmi yıkabilir, baskısız ve sömürüsüz yeni bir toplum kurabilirdi. O nedenle işçi sınıfının *kendi örgütlülüğü* ile bireylerin *örgütlü-bilinçli devrimci eylemlerinin* bütünleştirilmesi siyasetin devrimci değişimini sağlayacaktı. Uvriyerizm ile bu anlayışın arasındaki farkı ise, burjuva bilimi ve kültüründeki önemli ögelerin işçi hareketine mal edilmesi konusundaki yaklaşım oluşturur. Kendilerinin de köken olarak dahil oldukları burjuva entelektüelleri kategorisinde olanların işçi hareketine katılmaları ve bilgi birikimlerini aktarmaları gerekliliğinden en ufak bir şüpheleri bile olmayan Marx ve Engels'in bu yaklaşımları, 'kendi eseri olacaktır' önermesi ile çelişmez, aksine onu tamamlar. Ancak burada önemli olan 'sınıflarına ihanet eden' bu burjuva entelektüellerinin, 'kurtuluşunun kendi eseri olacağı' önermesini kabullendiklerinin ifadesidir.

1879'da Bebel, Liebknecht, Bracke ve diğerlerine yazdıkları bir sirkülerdeki "işçilerin kendilerini kurtaracak kadar eğitimli olmadıklarını ve hayırsever küçük ve büyük burjuvalar tarafından yukarıdan kurtarılmaları gerektiğini açıkça söyleyen insanlarla birlikte yürüyemeyiz" ifadeleri, kendi faaliyetleri ile gerçek hareket arasında kurdukları ilişkiyi bir kez daha vurgulamaktaydı. O nedenle aydınların, küçük/büyük burjuvaların veya herhangi bir devrimci azınlığın işçiler adına davranarak onları kurtarmaları gerektiği fikri ve önermesi, Marx ve Engels'in teorik-pratik kopuşu gerçekleştirdikleri noktanın öncesine dönmekten başka bir anlama gelmez. Engels'in deyişi ile "Bilinçsiz kitlelerin, küçük bilinçli azınlıkların öncülüğünde gerçekleştirdikleri devrimlerin, baskınların dönemi geçti. Toplumsal örgütlenmenin tam bir dönüşümünün sözkonusu olduğu hallerde, kitlelerin kendilerinin buna katılmaları, bedenleri ve yaşamları ile katıldıklarının ne olduğunu kavramaları gereklidir."

SARUHAN OLUÇ

Genel Konsey

5 Ekim 1864 tarihinde Genel Konsey (Geçici Merkez Komite'ye daha sonra bu ad verilmişti) kuruldu ve George Odger başkan, Cremer genel sekreter ve Wheeler mali sorumlu seçildi. Bu ilk toplantıda her hafta salı akşamları biraraya gelinmesi ve üye aidatları belirlendi, *Enternasyonal*'in ilkeleri konusunda tartışmalar yapıldı ve bu konuda bir taslak hazırlamak üzere bir alt komisyon seçildi. Bu alt komisyonda İngilizlerden Whitlock, John Weston ve Pidgeon, Fransızlar'dan Le Lubez, İtalyanlar'dan Mazzini'nin sekreteri Luigi Wolff, Polonyalı Holtorp ve Almanya'yı temsilen de Marx yer aldılar. Odger ve Cremer, başkan ve genel sekreter olarak bu alt komisyonun üyesiydiler.

Marx, hastalığı nedeniyle alt komisyonun üç gün sonra yapılan ilk toplantısına katılamadı. Bu toplantıya iki tüzük önerisi sunuldu. Bunlardan biri Wolff'un İtalyanca'dan tercüme ettiği, Mazzini'nin kaleme aldığı *İtalyan İşçi Dernekleri Birliği*'nin tüzüğüydü; diğeri ise Owencı John Weston'un hazırladığı bir ilkeler taslağıydı. Her iki taslak da Genel Konsey'in 11 Ekim 1864'deki toplantısında yetersiz bulunarak yeniden gözden geçirilmek üzere alt komisyona geri gönderildi. Marx, bu taslakların yeniden gözden geçirilmiş şeklini ilk kez bir hafta sonraki Genel Konsey toplantısında gördü. Marx, her tarafında Mazzini'nin izlerini gördüğü, kötü yazılmış ve yanlışlarla dolu bulduğu kırk maddelik bu tüzük taslağının yerine kendisi on maddelik yeni bir taslak hazırladı, yeni bir giriş ve daha sonraları *Enternasyonal Kuruluş Hitabı* adıyla anılacak bir bildiri yazdı. Her iki belge de birkaç küçük değişiklikle önce alt komisyonda, sonra da Genel Konsey'de kabul edildi. Genel Konsey'in *Geçici Tüzük* olarak onayladığı Marx'ın bu metni, *Enternasyonal*'in Eylül 1866'da Cenevre'de yapılan ilk kongresinde ayrıntılı bir biçimde tartışıldıktan sonra bazı ufak değişikliklerle kabul edildi. Tüzüğe son şekli ise 1871'de yapılan Londra Konferansı'nda verildi.

Marx ve *Enternasyonal*

Almanya'da yakın dönemde bir devrimin beklenemeyeceğini kavramış olan Marx ve Engels, uzun vadeli bir stratejinin oluşturulması ve bilimsel olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden *Komünistler Birliği*'nin dağıtılmasından sonra esas olarak teorik çalışmalarla ilgilendiler. Ezilenler adına komplocu sekt örgütlenmeleri aracılığı ile siyaset yapmaya karşı olan ve bu yaklaşımlarını *Komünistler Birliği*'nin kuruluşundan önceki tartışmalarında çeşitli defalar dile getiren Marx ve Engels, kapitalizmin gelişimini ele almak ve bunu bilimsel bir biçimde değerlendirmek üzere geri çekildiler. Marx 1850'de yapılan ve *Komünistler Birliği* Merkez Organı'nın Londra'dan Köln'e taşınması kararının alındığı toplantıda August Willich ve Karl Schapper fraksiyonunu "Devrimin esas hareketlendiricisi olan gerçek ilişkilerin yerine sade *irade* konmaktadır. Biz işçilere, sadece koşulları değil, ayrıca kendinizi de değiştirmeniz ve politik egemenlik yeteneğini kazanmanız için 15, 20, 50 yıl iç savaş ve halklararası savaşlar yaşayacaksınız derken, siz tersini söylüyorsunuz: 'Biz hemen iktidara gelmeliyiz veya yatıp uyumalıyız.' Demokratlar gibi, siz de devrimci gelişme yerine boş bir devrim lafını ikame ediyorsunuz" diyerek eleştiriyordu. Teorik çalışmalarını sürdürdüğü dönemde Marx, İngiliz işçi hareketi ile olan zihinsel ilişkilerini koparmadı, Trade Union deneyimini inceledi ve bunları kendi bilimsel çalışmalarına aktardı.

Marx, 1860'ta Freiligrath'ın taraflılık ve parti üyeliği konularında çeşitli imalarda bulunduğu mektubuna: "... Mektubunda yazmış olduğun gibi bir 'parti' hakkında 1852'den beri bir şey bilmiyorum. Sen şairsin, ben de eleştirmenim ve 1849 ile 1852 arasında edinilmiş olan deneyler bana gerçekten yetti. 'Birlik' ve Paris'teki '*Mevsimler Derneği*' ve yüzlerce diğer dernek gibileri, modern toplumun toprağından, her tarafta doğal olarak oluşan, partinin tarihindeki bir dönemdi" cevabını verdi.

Komünistler Birliği'nin dağılmasından sonra, kendi ifadesi ile, "bu tür davetlerin hepsini reddetmeye" kararlı olan Marx'ın *Uluslararası İşçi Derneği*'nin kuruluş toplantısına katılma çağrısını kabul etmesinin ardında yatan neden, onun gerçek hareketlerin gücüne verdiği önemdi. Marx, 4 Kasım 1864'de Engels'e yazdığı mektupta "... Bu kez, gerek Londra gerekse Paris tarafında gerçek 'güçlerin' bulunduğunu biliyordum ve o nedenle 'bu tür davetlerin hepsini reddetme' kuralımdan vazgeçme kararını aldım" diyerek katılma gerekçesini belirtiyordu. Engels ise 7 Kasım'daki cevabında "... Hiç olmazsa sınıflarını temsil eden insanlarla yeniden ilişkiye geçmemiz iyidir, sonuçta esas olan da budur" diyerek bu yaklaşımı destekliyordu.

Kuruluş Hitabı

Marx, kaleme aldığı *Kuruluş Hitabı*'nda 1848 yenilgileri ertesindeki ve özellikle 1860'lı yılların başındaki sınıf mücadelelerinin sonuçlarını ve yansımalarını ele aldı; İngiliz, Fransız işçi hareketlerinin taleplerine ve hedeflerine değindi. "Emekçi kitlelerin çektiği sefaletin 1848'den 1864'e kadar geçen dönemde azalmamış olduğu büyük bir gerçektir. Oysa bu dönem sanayi ve ticaretin gelişmesi bakımından rakipsiz bir dönemdir" saptaması ile başlayan *Hitap*'ta basından ve resmî mercilerden alınan veriler ile İngiliz işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları

Edgar Degas'nın "New Orleans'ta Pamuk Ofisi" *tablosu. Amerikan İç Savaşı* I. Enternasyonal'*i yakından ilgilendiriyordu.* Enternasyonal *Amerikan işçi sınıfının yanında ve köleciliğe karşı Kuzey'i destekledi. Güneyli pamuk tüccarlarının İngiltere'yi kendi yanlarında savaşa çekme çabaları, İngiliz işçi sınıfının baskısı sonucu başarısızlığa uğrayacaktı. Bu,* Enternasyonal'*in uluslararası dayanışma konusundaki önemli adımlarından biri oldu.*

gözler önüne serildi ve eleştirildi; İngiliz Chartistleri'nin çöküşü ve 1850'den sonra işçi kitlelerinin mücadeleden uzaklaşmaları ele alındı. *Hitap*, yaklaşmakta olan bir devrimden sözetmek yerine, şekillenmekte olan uluslararası bir işçi hareketini kavramlaştırdı. *Hitap*'ta 1848 Devrimleri sonrasındaki sürecin olumlu yanlarına da değinildi. Özellikle İngiliz ve Fransız işçilerinin kendiliğinden grevlerinin o dönemin geleneklerini bir ölçüde taşıdığı belirtilirken, Marx tarafından, "emeğin ekonomi politiğinin, sermayenin ekonomi politiği üzerindeki zaferi" olarak nitelenen İngiltere'deki 10 saatlik işgünü ve fabrika kanunlarındaki kazanımlara ve bunların diğer ülkelerin işçileri açısından anlamları ele alındı. *Hitap*'ta üzerinde durulan bir diğer konu ise kooperatif hareketi idi. Bir taraftan, bu hareketin, Avrupalı işçiler için yaratmış olduğu deneylerin önemine değinen Marx, öte yandan da bu hareketlerin kapitalist sistemin aşılamaması halinde başarısızlığa mahkum olduğunu vurguladı. Siyasal iktidarın ele geçirilmesinin emekçi sınıflar için bir görev haline geldiğine işaret edilen Hitap, işçi sınıfının kurtuluşunun ancak uluslararası bir düzeyde gerçekleşebileceği belirlemesi ve "Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!" ifadesi ile sona erdi.

Marx, Hitap'ta çalışma saatlerinin düşürülmesi ve 1863 Polonya Ayaklanması ile dayanışma hareketleri örneklerinden yola çıkarak siyasal kampanyaların önemini vurguladı. Bu örnekler, Marx'ın *I. Enternasyonal* boyunca, sendikaların kendilerini ekonomik sorunlarla sınırlamalarına karşı sürdürdüğü eleştirel faaliyetin ilk işaretleriydi. Marx'ın bu konudaki yaklaşımını en açık biçimde ifade ettiği metin ise, Bolte'ye 1871'de yazmış olduğu mektuptur. Marx, bu mektubunda siyasal hareketi "... işçi sınıfının bir *sınıf* olarak egemen sınıfların karşısına çıktığı ve onları dışardan baskı ile sıkıştırdığı hareket" olarak tanımlamaktadır. Marx, *I. Enternasyonal* süresince önemli bir rol oynayan, çalışma saatlerinin düşürülmesinin bir kanun düzeyine çıkartılması talebini ise ekonomik hareketin, siyasal bir harekete dönüşmesi olarak tanımlar.

Kuruluş Hitab'ı çeşitli ülkelerdeki işçi önderlerinin düşüncelerini kapsıyor ve onlara bir kez daha işçi sınıfının ortak temel ilkelerini işaret ediyordu. 1848'de yazılmış olan *Manifesto*'daki görüşler ise son derece kısıtlı bir biçimde *Hitab*'a yansıdı. Ancak bu tutum sayesinde Proudhon taraftarlarının *mutualist* görüşlerinin ve Mazzini'nin yaklaşımlarının *Enternasyonal*'in temel ilkelerini belirlemeleri engellendi ve çeşitli anlayış ve örgütlenmelerin biraraya gelmesi sağlandı. Marx'ın bu konudaki başarısını, muarızlarından James Guillaume, "o bir guguk kuşu gibi yumurtasını yabancı bir yuvaya bıraktı" ifadesi ile niteliyordu.

Tüzük

Geçici Tüzük'ün Giriş'i uluslararası işçi hareketinin en önemli belgelerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

"İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmek zorundadır" ifadesi ile başlayan *Geçici Tüzük*'e "Giriş"te tüm burjuva partileri, örgütleri, seçkin gruplar, komplocu sekt örgütlenmeleri ve reformcu hareketler ile olan farklılıklar vurgulandı. İşçi hareketinin

TOLAIN, HENRI LOUIS (1828-1897)

I. *Enternasyonal*'in Paris şubesi yöneticisi olan Henri Louis Tolain 1828'de Paris'te doğdu. Küçük yaşta işçiliğe başladı. Özellikle bronzoyma işinde ustalaştı. İşçilik yaptığı dönemde sosyalist düşünceyle tanıştı. 1850'lerde İngiltere'ye sendikacılık hareketini yerinde gözlemek için gitti. 1861'de *Opinion National*'de (Ulusal Görüş) yazdığı makalesiyle işçi çevrelerinde tanındı. Fransız işçilerinin sendika kurma hakkını ve bu amaçla verilecek mücadelenin işçilerin özgürlük mücadelesi ile içiçe olduğunu savundu. 1863'te *Quelques Vérités sur les Elections de Paris* (Paris Seçimleri Üzerine Birkaç Gerçek) adıyla yazmış olduğu yazıda bunları anlatarak işçi sınıfı arasında yaygın bir üne ulaştı.

Tolain, işçilerin meclise girmesinin çok önemli olduğunu ve sendikaların bu yolda mücadele vermesini istiyordu. 1865'te Paris'teki *I. Enternasyonal* şubesinin yöneticisi oldu. Bir yıl sonra 3-8 Eylül 1866'da Cenevre'de

9 I.Enternasyonal

Avrupa çok sayıda göçmen işçi sorunuyla da ilk kez 19. yüzyılda tanıştı. Kapitalizmin farklı bölgelerde farklı derecede gelişmiş olması, uluslararası bir sermaye pazarının yanısıra bir de uluslararası işgücü piyasası kuruldu. Farklı kültürel miraslara, farklı alışkanlıklara sahip, farklı mücadele biçimleri içinde eğitilmiş işçiler, aynı çalışma ortamlarında buluştular. İşçi sınıfı hem kendi kaderini tayin eden koşulların uluslararası olması bakımından hem de içinde barındırdığı kültürlerin çeşitliliği bakımından uluslararası bir nitelik kazanmıştı. I. Enternasyonal, iki bakımdan zaten uluslararası bir nitelik kazanmış olan bu işçi sınıfını ve onun hareketliliğini örgütleme girişimiydi. Marx ve Engels, özellikle İngiltere'deki İrlandalı işçiler bağlamında, göçmen işçilerin sorunlarıyla yakından ilgilendiler; onların harekete katabileceği radikalizm üzerinde durdular.

hedefi her çeşit köleliğin, tüm toplumsal sefaletin, manevi alçalmanın ve siyasal bağımlılığın temelinde yatan emekçinin, üretim araçlarını yani geçim kaynaklarını tekelinde tutanlara olan ekonomik bağımlılıktan kurtulmak" olarak saptanıyordu. "Ve her siyasal hareket bir araç olarak bu kurtuluşa tabi olmalıydı."

Tüzük'ün birinci maddesinde bu derneğin, ulusal sınırlar içinde gerçekleşemeyecek olan bu kurtuluş için "çeşitli ülkelerde mevcut ve aynı amacı, yani emekçi sınıfların korunmasını, ilerlemesini ve tam kurtuluşunu amaçlayan işçi dernekleri arasındaki merkezî haberleşme ve işbirliği ortamını sağlamak için kurulmuş" olduğu belirtiliyordu. Tüzüğün maddeleri Merkez Konsey'in seçimini, işleyişini, görevlerini ve işlevlerini, kongrelerin görevlerini ve yetkilerini, şubelerin ve üyelerin haklarını ve sorumluluklarını tanımlamaktaydı. *I. Enternasyonal* bu tüzükle, sınıf mücadelelerinin doğrudan ürünü olan bir örgütlenme türünü temsil ediyordu. *I. Enternasyonal*'e katılan işçi dernekleri, sendikalar, işçi kulüpleri bağımsızlıklarını koruyorlardı. Esas olarak Avrupa işçilerinin bir propaganda ve mücadele aracı olan *Enternasyonal*, işçi hareketinin kazanacağı siyasal başarılar oranında gelişecekti.

I. *Enternasyonal*'in Şubeleri

I. Enternasyonal, hem dostlarının, hem de düşmanlarının gözünde müthiş büyüklükte bir örgütsel ve malî güçtü. İşin sayısal yanı, yani örgütün hem bir bütün olarak hem de tek tek ülkelerdeki şubelerinin üye sayısı ve bütçesi gözönüne alındığında, bu gücün aslında bilinçli ya da bilinçsiz yaratılmış bir efsane olduğu düşünülebilir. Gerçekten de, örgütün üye sayısı ne tarihçi Oscar Testut'un belirttiği gibi 5 milyondu, ne de İngiliz büyük burjuvazisinin saygın gazetesi *The Times*'in 1871'de yazdığı gibi 2,5 milyona ulaşıyordu. Örgütün milyonlarca Sterlinlik fonlara sahip olduğu hakkında yazılan ve söylenenlerin de (örneğin General Friedrich von Bernhardi'nin *Enternasyonal*'in Londra'da 5 milyon Sterlinlik bir fona sahip olduğunu yazması gibi) gerçeklerle bir ilgisi yoktu. Aslında Londra'daki Genel Konsey sürekli bir para sıkıntısı içindeydi. Kiranın ve sekreter için saptanan maaşın haftalarca ödenemediği oluyordu. Genel Konsey'in 1869-70 yılı bütçesindeki toplam gelirleri 51 Sterlinden, toplam giderleri ise 47 Sterlinden ibaretti ve bu giderlere 4 Sterlinlik kira borcu dahil edilmemişti.

I. Enternasyonal'in bireysel üye sayısının -bu konuda istatistiki veriler olmamasına rağmen- tek tek ülkelerde ancak birkaç bine ulaştığını söylemek yanlış olmaz. Buna karşılık örgüte üye sendikaların ve diğer işçi örgütlerinin üye sayısı da hesaba katıldığında, bu sayının çok üzerine çıkıldığı da bir gerçektir.

I. Enternasyonal, gerçek gücünü Avrupa'da gelişen grevleri ve diğer işçi hareketlerini desteklemesinden; çok zaman bunların başarıyla sonuçlanmasında oynadığı önemli rolden, büyük işçi kitlelerinde oluşturduğu dayanışma ruhundan ve bundan dolayı uyandırdığı

toplanan *Enternasyonal*'in Birinci Kongre'sine Camelinet, Malon ve Varlin gibi delegelerle birlikte katıldı. Kongrede Proudhoncuların safında yeralarak, Marx'tan yana olan delegelere karşı mücadele etti. Siyasal mücadeleyi önemsemeyen görüşlerin *Enternasyonal* içinde yer almasına çalıştı. İşçilerin parlamentolarda sadece dar mesleki sorunlarla uğraşmalarını ve iktidar sorununu sözkonusu etmemelerini savundu. Tolain, bundan sonra *Enternasyonal*'in 1867 Lozan, 1868 Brüksel Kongreleri'ne katıldı. Brüksel Kongresi'nde Paris şubesinin dernek kurma suçundan dolayı cezaya çarptırıldığını dile getirdi. Bundan sonra Paris şubesi yöneticiliğinden alınarak, yerine Varlin atandı. 1871'de Seine temsilcisi olarak meclise giren Tolain'in hayatında yeni bir dönem başlayacak, Paris Komünü'ne karşı çıkıp, Versailles safında yeralacaktı. Bunun üzerine 24 Nisan 1871'de yapılan *Enternasyonal*'in Paris şubesi toplantısında "sınıfından yüz çeviren dönek bir kimse olduğu" gerekçesiyle ihraç edildi. Ölene kadar Seine senatörlüğü yapan Tolain, son yıllarında işçi hareketinden iyice uzaklaştı ve 1897'de Paris'te öldü.

sempatiden kazanıyordu. İktidarı elinde bulunduran sınıflar, onun bu olgulardan kaynaklanan gücünden korkuyorlardı ve hakkında yaratılan efsanelerin gerçek nedeni de buydu.

İngiltere

İngiltere, *I. Enternasyonal*'in kurulduğu ülke olmasına ve İngiliz sendikacılarının Genel Konsey'de çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, Fransa ve İsviçre'deki gibi bir federasyona sahip değildi. Böyle bir federasyon, ancak İngiliz sendikacılarının bir kısmının, Marx'ın Paris Komünü'nü desteklemesine karşı çıkarak Genel Konsey'den çekilmelerinden sonra, 1871 yılında kuruldu.

İngiliz sendikaları, ilke olarak tüm Avrupalı işçilerle dayanışmadan yanaydılar, ama hiçbir zaman tam anlamıyla *Enternasyonal*'in programını desteklemediler. Onlar, sendikal mücadeleleri için destek bekliyorlardı ve esas olarak ekonomik alanda sınırlı amaçlarıyla, devrimci kanadın toplumsal projelerinin biraraya gelemeyeceğinin farkındaydılar. Bu çelişkilerin iyice su yüzüne çıktığı 1867'den itibaren *Enternasyonal*'in İngiltere'deki üye sayısı azalmaya başladı.

Genel Konsey, en baştan beri sendikaları üyeliğe kazanmaya çalıştı. Sendika yönetimlerine delegasyonlar göndererek onları *Enternasyonal*'e üye olmak için ikna etmeye uğraştı. İngiliz sendikacıları, *Enternasyonal*'in kurulmasıyla İngiltere'ye dışardan ucuz işgücü ve grev kırıcıları getirilmesini de önlemeyi amaçlıyorlardı. Genel Konsey, Londralı tel işçileri grevi, Edinburghlu terziler grevi, Londralı tütün işçileri grevi, Londralı terziler grevi gibi pek çok grevde bu tür grev kırıcılarının getirilmesini engellemek üzere müdahale etti.

1869'da İngiltere'de 28 sendika *Enternasyonal*'e üyeydi ve bunların arasında 33 bin üyeli *Mekanisyenler Sendikası* ve 28 bin üyeli *Tarım İşçileri Sendikası* vardı. Buna rağmen, modern ve teknik açıdan gelişkin sanayi dallarında örgütlü olan sendikaları (metal, madencilik, tekstil gibi) kazanmak mümkün olmadı.

Fransa

Fransa'da *I. Enternasyonal*'in kurulmasından Paris Komünü'ne kadar geçen süre, bir yandan işçi hareketinin ve grevlerin gelişerek sürdüğü, öte yandan da sosyalist düşüncenin işçiler arasında gittikçe yaygınlaştığı bir dönem oldu. 1865'de, Paris demir döküm işçileri çalışma süresini günde 10 saate indirmek için greve çıktılar; aynı işçiler 1867'de, *Enternasyonal* üyesi olan *Demir Döküm İşçileri Sendikası*'na girmelerini yasaklamaya çalışan patronlara karşı ayaklandılar. Bu dönemde, Proudhonculuk işçi hareketi içindeki önemini giderek kaybetti. Proudhoncuların *Enternasyonal*'in Fransa şubelerindeki belirleyiciliğine rağmen, *Enternasyonal* taraftarları grevleri desteklemeye başladılar.

İlk *Enternasyonal* şubesi 1865'te Paris'te kuruldu. Başlangıçta pek fazla üyesi yoktu; üyelerin daha yoğun olduğu yerler Paris, Lyon, Vienne ve Caen'di. 1867-1870 arasında Fransa'nın pek çok yerinde (Rouen, Saint Etienne, Rive-de-Gier, Firminy, Lyon, Elben, Aubin, Carmaux, Marseille, Vienne, Grenoble, Paris) grevler arttı. *Enternasyonal*ciler bu grevleri desteklediler ve bulundukları yerlerde güçleri yettiğince sendikal örgütlenmeleri geliştirmeye çalıştılar. Bütün bunlar Fransa'da işçilerin *Enternasyonal*'e sempatiyle bakmalarına yol açtı. Pek çok kere, başarıyla sonuçlanan bir grevin ardından yüzlerce işçi gelip *Enternasyonal*'e üye oluyordu; ama bu onların daha sonra örgüt içinde aktif oldukları anlamına gelmiyordu. *Enternasyonal*'in Fransa Federasyonu gücünü, bir yandan diğer işçi örgütleriyle, örneğin işçi dernekleriyle girdiği ilişkilerden ve onlarla birlikte çalışmasından alıyordu. Tüm bu gelişmeler sonucunda, 1870'lere gelindiğinde, Fransız işçi hareketi içinde *Enternasyonal* taraftarları önemli bir güç oluşturuyorlardı. Bu tarihten sonra ise, Fransa Federasyonu bir bunalım dönemine girdi. 22 Haziran 1870'de Federasyon'a karşı yeni bir dava açıldı ve pek çok önde gelen üye tutuklandı veya kaçmak zorunda kaldı.

Enternasyonal üyelerinin Paris Komünü sırasında pek önemli bir rol oynadıkları söylenemez. Onlar Komün Konseyi'nde Jakoben ve Blanquist çoğunluk karşısında ancak sosyalist bir azınlık oluşturuyorlardı.

Belçika

Enternasyonal'in Brüksel'deki şubesi, 1868'e kadar etkili değildi. 1868'de *Enternasyonal*'in orduya daha fazla asker alınması kararına karşı oluşan hareketi desteklemesi, ilk önemli ilişkilerin kurulmasına yol açtı. Verviers, Liege, Antwerpen, Brugge ve Gent'te şubeler oluştu. Aynı yıl, Hennegau'daki grevlerin desteklenmesi de işçiler arasında sempati uyandırdı ve *Enternasyonal* bu bölgelerde de üye kazandı. 1868 sonunda Belçikalı işçiler, *Enternasyonal* Belçika Şubeleri Genel Kongresi'ni topladılar.

Enternasyonal şubelerinin sanayi (özellikle tekstil ve maden) işçileri içindeki etkisi giderek arttı. 1869'da Charleroi'da maden işçileri, kömür madenlerinde haftalık çalışmanın dört güne indirilmesi ve ücretlerin yüzde on azaltılması üzerine, grev ve sokak gösterileri düzenlediler. Askerler işçilere ateş açtı, 11 işçi öldürüldü ve pek çok işçi tutuklandı.

Basel Kongresi, I. Enternasyonal*'in en geniş temsil gücüne sahip kongresi oldu. 1869 Eylülünde toplanan kongrede seksen yedi delege vardı ve Almanya ilk kez dolaysız olarak, Bebel ve Liebknecht'in kurduğu* Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nden delegeler tarafından temsil ediliyordu. Kongrede delege olarak Wilhelm Liebknecht ve Mikhail Bakunin de yer alıyorlardı. Basel Kongresi, Bakunin yandaşlarıyla Marx yandaşları arasındaki ilk açık çatışmaya sahne oldu. Bakunin bu kongreye "veraset hakkının lağvedilmesi" hakkındaki karar tasarısını sundu. Bakunin'e göre veraset, özel mülkiyetin ve devletin temelini oluşturuyordu. Veraset hakkının ortadan kaldırılması, özel mülkiyet üzerinde yükselip varolan toplumsal düzen yıkılacak, toplumsal devrimin yolu açılacaktı. Marx kongreye katılmamıştı, ama hazırladığı cevap taslağı Genel Konsey'in görüşü olarak sekreter Eccarius aracılığıyla kongreye sunuldu. Marx, verasetin özel mülkiyete dayalı toplum düzeninin bir sonucu olduğunu, bu yüzden toplumsal devrimin hedefinin "veraset" olamayacağını savunuyordu. Yapılan oylamada Bakunin'in tasarısı Marx'ın tasarısından fazla oy aldı, ancak iki tasarı da salt çoğunluğu sağlayamadığı için sorun ortada kaldı. Marx ve Bakunin arasındaki bu ilk karşılaşmada kazanan olmamıştı.*

9 I.Enternasyonal

I. Enternasyonal'in Lahey Kongresi 2 Eylül 1872'de toplandı. Bu kongrenin Marx ve Bakunin yandaşları arasındaki son hesaplaşma olacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Kongreden kısa bir süre önce Enternasyonal'in Fransız İsviçresi şubesi Souvilliers'de ayrı bir kongre topladı, İtalyan seksiyonu ise Genel Konsey'i tanımadığını, kongreye katılmayacağını bildirdi. İkisi de Bakunin yanlısı olan bu şubelerin katılmayışı, zaten yeterince güçlü olmayan Bakunin'in sonunu hazırladı. "Örgüt içinde gizli örgüt" kurmakla suçlanan Bakunin Enternasyonal'den atıldı. Lahey Kongresi'nin daha önemli bir tasarrufu, Marx ve Engels'in de içinde oldukları bir grubun önerisine uyarak, Enternasyonal'in Genel Konseyini New York'a taşımak oldu. Bu, açıkça Enternasyonal'in sonu demekti. Bakunin'in atılması birçok kopmaya neden olacak, bunun da ötesinde, Bakunin tartışması yüzünden ertelenen birçok tartışma yeniden gündeme gelecekti. Genel Konsey'in Paris Komünü konusundaki tavrından rahatsız olan birçok "ılımlı" unsur, eleştirilerini gündeme getirmek için Bakunin işinin halledilmesini bekliyordu. Enternasyonal'in tartışmalar, iç çekişmeler ve Bakuninci "Alternatif Enternasyonal"le sürtüşmeler içinde yok olmasındansa, "şerefiyle gömülmesi" tercih edildi. New York'taki Enternasyonal Genel Konseyi bir süre daha çalışmaya devam ettiyse de, 1872 Lahey Kongresi pratikte Enternasyonal'in son kongresi oldu.

Enternasyonal Genel Konseyi, Belçika Hükümeti'ni protesto etti ve işçilere para yardımında bulundu. Bu olaylar kömür bölgesinde binlerce işçinin *Enternasyonal*'e üye olmasına yol açtı.

Belçika'daki *Enternasyonal* hareketinin önderleri değişik siyasal görüşlere sahiptiler. Belçika şubeleri sekreteri Eugene Hins *mutualist*, hareketin öncülerinden Leon Fontaine Proudhoncuydu. Belçika sosyalizminin en önemli ismi Cesar de Paepe önce Proudhoncuydu, daha sonra ise Marx'ın görüşlerinden etkilendi. Ama *Enternasyonal* içinde Marx ve Bakunin taraftarları arasındaki anlaşmazlıklar sırasında önce Bakunin'den yana tavır aldı, daha sonra iki görüş arasında bir orta yolu tercih etti. 1872 Lahey Kongresi'nden sonra Belçika'daki *Enternasyonal* şubeleri giderek güçlerini kaybettiler.

Almanya

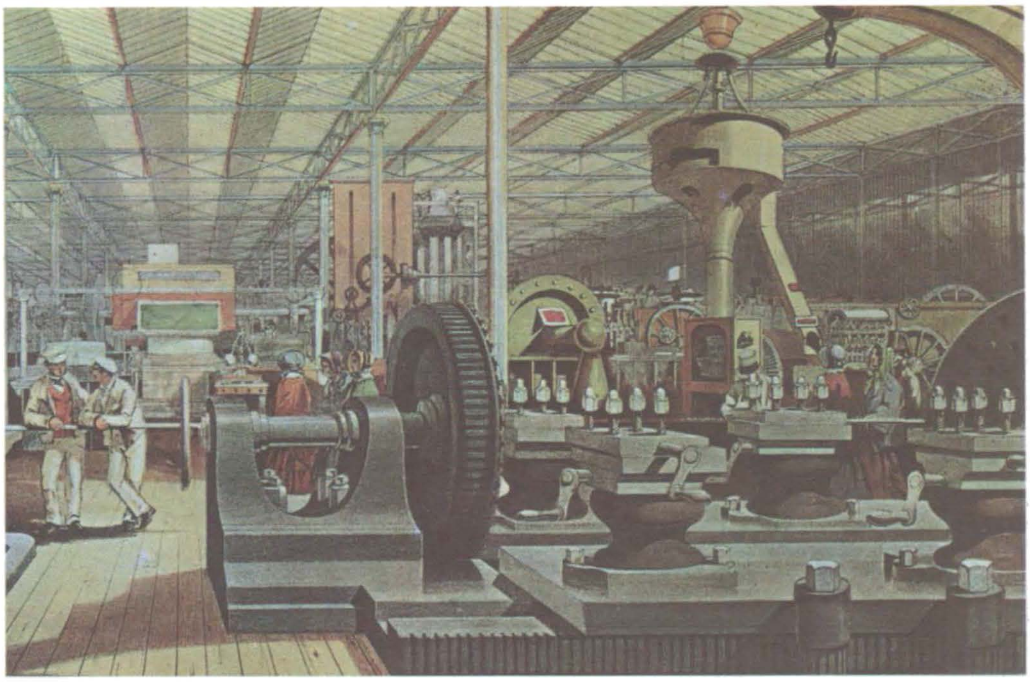
Almanya'daki ilk şubeler Johann Philipp Becker'in çabasıyla kuruldu. Becker, Lassalleciler arasında pek çok taraftar kazanmayı başardı; öte yandan Liebknecht, işçi derneklerinde *Enternasyonal* düşüncesini yaygınlaştırmaya çalışıyordu. Becker'in Cenevre'de çıkardığı *Der Vorbote* (Öncü) isimli dergide, çeşitli şubeler görüşlerini dile getiriyorlardı. Bunlar *Enternasyonal*'in 1866 Sonbaharında Cenevre'de yapılan kongresine katıldılar.

1869'da Eisenach Kongresi'nde Liebknecht ve Bebel'in *Alman İşçi Dernekleri Birliği*'nden *Alman Sosyal Demokrat Partisi* doğdu. Kongre, *Enternasyonal* Tüzüğü'nün giriş bölümünü parti programına aldı ve partinin kendisini, dernekler yasasının izin verdiği ölçüde, *Enternasyonal*'in bir kolu olarak gördüğünü açıkladı ve üyelerine *Enternasyonal*'e bireysel üye olmalarını tavsiye etti. Bu tarihten itibaren *Enternasyonal* şubelerinde *Sosyal Demokrat Parti* temsilcilerinin büyük etkisi oldu.

Sosyal Demokrat Parti'nin sanayi işçileri arasında giderek etkili olması, 1869'da Almanya'da gerçekleşmiş en büyük grev olan Waldenburg'daki madenciler grevini desteklemesi gibi gelişmeler, partinin *Enternasyonal* çevrelerindeki itibarını arttırdı.

İsviçre

Almanya'da ilk *Enternasyonal* şubelerinin açılmasına önayak olan Johann Philipp Becker, 1861'de Cenevre'ye giderek çeşitli radikal gruplarla ve işçi eğitim dernekleriyle ilişki kurmuştu. Daha sonra bu grupların *Enternasyonal*'e üye olmaları için ikna etti. Saatçilik sanayiinin uygun bir ortam yaratması sonucu, şubeler Fransız İsviçresi'nde daha çabuk yaygınlaştı. Sanayiin

daha gelişkin olduğu ve daha çok sayıda işçinin yaşadığı Alman Isviçresi'nde ise bu gelişme çok daha yavaş oldu.

İsviçre'de bir dizi büyük grevin *Enternasyonal* tarafından desteklenmesi (örneğin 1868'de Cenevre'de inşaat işçilerinin haftalık çalışma süresinin kısaltılması için yaptıkları grev) ve başarıyla sonuçlanması, örgütün işçiler arasındaki itibarını artırdı. Ayrıca 1866-1873 arasında *Enternasyonal* kongrelerinin dördünün İsviçre'de yapılmış olması da, İsviçreli işçilerin örgüte ve siyasal tartışmalara giderek daha fazla ilgi duymaları sonucunu doğurmuştu.

Enternasyonal içindeki Marx-Bakunin tartışması, İsviçre'deki *Enternasyonal* şubelerini de etkiledi ve özellikle Fransız İsviçresi'ndeki gruplar Bakunin'i desteklediler. Alman İsviçresi'nde ise Alman sosyalizminin etkileri daha güçlüydü. Zürich'te Hermann Greulich'in çabalarıyla kurulan *Enternasyonal* şubesi varlığını sürdürdü.

ABD

Başlangıçtan itibaren ABD'de *Enternasyonal*'in Avrupadaki etkinliklerini izleyen iki ayrı grup vardı. Bunlardan biri radikal Amerikalılar'dan, diğeri ise Amerika'ya yerleşmiş Alman devrimcilerinden oluşuyordu. Friedrich Adolph Sorge tarafından 1857'de kurulmuş olan *Komünist Kulüp*, 1867'de kendini *Enternasyonal* şubesi olarak ilan etti.

Lassalleci Alman işçiler tarafından kurulmuş olan *Genel Alman İşçileri Birliği* 1869'da *Enternasyonal*'in ABD'deki bir şubesi oldu. 1872'ye gelindiğinde *Enternasyonal*'in Chicago, San Francisco, Washington, New Orleans, Newark, Springfield ve New York'ta 30 şubesi vardı. 1870'de kurulmuş olan Geçici Merkez Komite'nin başkanlığını Sorge yapıyordu.

Enternasyonal şubelerinin üye sayısı birkaç bine ancak ulaşıyordu, fakat yine de 60'dan fazla sendikanın oluşturduğu *Ulusal İşçi Birliği*'nin sempatisini kazanmak mümkün olmuştu. *Ulusal İşçi Birliği, Enternasyonal*'in Basel Kongresi'ne davet edildi ve kongreye bir delegasyonla katıldı. *Ulusal İşçi Birliği* 1870'de Cincinnati'deki kongresinde *Enternasyonal*'in ilkeleriyle uyum içinde olduğunu ve kısa zamanda örgüte üye olacağını açıkladı, ama bu üyelik, (1871 ve 1872'de işçi hareketinin, kitlesel grevlerdeki başarısızlık üzerine bir durgunluk dönemine girmiş olmasının da etkisiyle) hiçbir zaman gerçekleşmedi.

İtalya

Enternasyonal'in kurulduğu yıllarda İtalya işçi hareketi, tamamen Mazzini'nin etkisi altındaydı. 1864'de İtalya'ya yerleşmiş olan Bakunin, kurduğu küçük gruplarla Mazzini'nin etkinliğine karşı mücadele etti. 1869'da Bakunin'in kurduğu üçüncü siyasal örgütlenme olan *Uluslararası Sosyalist Demokrasi Birliği*'ne bağlı olan gruplar, *Enternasyonal*'in İtalya şubeleri olarak tanındılar.

Mazzini'nin Paris Komünü'ne karşı tavır alması, onun İtalyan işçileri arasındaki itibarını sarstı. Buna karşılık Garibaldi, Komün'ü coşkuyla karşılamıştı. Mazzini'nin işçi örgütünün devrimci kanadı, onun tavrına karşı çıkarak örgütten ayrıldı ve Aralık 1871'de *Il Fascio Operaio* (Emek Birliği) adlı bir karşı örgüt kurdu. Bu gelişmelerin ardından Bologna, Torino, Milano, Ravenna ve Faluza'da *Enternasyonal* şubeleri kuruldu.

9 I.Enternasyonal

"Eskiden zengin işverenler ve kendi sahip oldukları araçlarla çalışan yoksul emekçiler vardı. Emekçiler bir ölçüde özgür öznelerdi ve fiili olarak işverenlere karşı direnme güçleri vardı. Modern fabrika işçisi için, kadınlar ve çocuklar için, böylesi bir özgürlük sözkonusu değildir, onlar sermayenin kölesidirler. [Eskiden] sürekli olarak sermayedarı çalışandan bağımsızlaştıracak bir icadın çığırtkanlığı yapılırdı; yün eğirme makinesi ve buharlı tezgah üretimin itici gücünü onun eline teslim ederek, bunu sağladı. Böylece sermayedarın gücü büyük ölçüde artmış oldu. Fabrika efendisi, kendi işletmesinde, kimi zaman sırf büyüklenme uğruna keyfi cezalar verebilen, bir ceza yargıcı haline geldi. Feodal baronun serfleriyle ilişkisi, geleneklerle sınırlandırılmış ve çok açık bazı kurallara tâbîydi; fabrika efendisi böylesi hiçbir denetime tâbi değildir. [Ancak] makinelerin, er ya da geç ürününü vermesi gereken bir büyük sonuç, örgütlü emektir. Makinenin, emeğiyle rekabet ettikleri üzerindeki doğrudan etkisi düşmancadır." (Marx, 28 Temmuz 1868, I. Enternasyonal Genel Konsey tutanaklarından).

Bakunin-Marx tartışması, İtalya'daki *Enternasyonal* şubelerini çok etkiledi. Şubelerin çoğu Bakunin'den yana tavır aldılar. Daha önceleri Marx'tan yana tavır almış olan 25 şubeden 35 delege, Cadiero'nun başkanlığında 4 Ağustos 1872'de Rimini'de toplanarak *İtalyan Uluslararası İşçi Birlikleri Federasyonu*'nu kurdular ve *Enternasyonal*'den ayrılmaya karar verdiler. Bu tarihten itibaren Marx'tan yana tavır alan *Enternasyonal* yandaşları azınlıkta kaldılar.

İspanya

İspanya'da bağımsız bir sosyalist hareket, ancak 1868'deki İspanya Devrimi'nden sonra gelişebildi. O zamana kadar *Cumhuriyetçi Parti* içinde bir kanat oluşturmuş olan sosyalistler, partiden ayrılarak bağımsız işçi örgütleri kurmaya başladılar. Bu örgütler içinde anarşist düşünce daha etkindi.

İlk *Enternasyonal* şubesi 1869'da Barcelona'da, ikinci şube de yine aynı yıl Madrid'de kuruldu. Dönemin devrimci ve coşkulu ortamı içinde şubeler özellikle Katalonya ve Andaluzya'da yaygınlaştılar. Basel Kongresi'ne gelen İspanyol delegelerden Farga-Pellicer 195. *Enternasyonal* şubesinden sözediyordu. İtalya'da olduğu gibi İspanya'da da Bakuninciler *Enternasyonal* şubeleri içinde çoğunluktaydılar.

Lahey Kongresi'nde, Bakunin'in *Enternasyonal*'den çıkarılması kararı alınması üzerine *Enternasyonal* şubelerinden oluşan Federasyon, Aralık 1872'de Cordoba'da bir konferans düzenledi ve *Enternasyonal*'den ayrıldı. Marx taraftarlarının oluşturduğu *Nuesa Federución* (Yeni Federasyon) önce Valencia'da bir sekreterlik kurdu, ancak 1873'te varlığına son vermek zorunda kaldı.

Kongreler ve Gelişmeler

I. Enternasyonal'in gelişme sürecini 1865-1867 ve 1868-1870 arasındaki iki döneme bölmek mümkündür. İlk dönem farklı eğilimlerin, hedeflerin, güdülerin, etkilerin ve geleneklerin biraraya gelmesi sonucunda oluşan güçlükleri kapsamaktadır. İkinci gelişme dönemi ise o yıllarda cereyan eden sınıf mücadelesinin ve artan grevlerin etkisi altındaki başarıları içermektedir. Her iki dönemin özellikleri de bu süredeki ilk dört kongrede kendini yansıtmaktaydı. Bütün kongrelerin önemli bir özelliği sınai açıdan gelişmiş olan ülkelerin delegasyonlarında Genel Konsey Çoğunluğu ve İngiliz sendikaları tarafından desteklenen Marx'ın görüşlerinin ağırlıkta olması; İtalya, İspanya ve ilk önceleri Fransa gibi tarımın ağırlıkta olduğu ülkelerin veya küçük zanaatkar işletmeciliğinin yaygın olduğu Fransız İsviçresi gibi bölgelerin delegasyonlarında 1871 Paris Komünü'ne kadar Proudhoncu, daha sonraları ise Bakuninci görüşlerin ağır basmasıydı. Marx, *Tüzük Girişi*'ndeki ilk üç paragrafta kendi felsefi tarihsel ve politik yaklaşımlarını da içeren *Enternasyonal*'in temel fikirlerini ifade etmişti. Ancak *Enternasyonal* üyelerinin çoğunluğu Marx'a yakın olanlardan oluşmuyordu. *Tüzük Girişi*'nde ifade edilenleri kabul etmelerine rağmen, herbiri, bunları sosyal sorun hakkındaki kendi tasavvurları doğrultusunda yorumluyordu. *Enternasyonal* içindeki akımlar oldukça geniş bir yelpazeyi oluşturuyordu: Politika karşıtı kooperatif sosyalizmi, reformist, sendikalist, devrimci, anarşist ve ütopik görüşlerin temsilcileri, Proudhoncular, Fourierciler, Cabetciler, Blankiciler, Bakuninciler ve Marx taraftarı olanlar.

Sosyal, politik, programatik ve taktik sorunlar üzerine olan mücadele *Enternasyonal*'in kongrelerinde yaşanıyordu. İlk yıllardaki tartışma eksenini Marx ve Proudhoncu görüşler oluştururken, bu eksen daha sonraları Marx-Bakunin tartışmalarına kayıyordu.

Londra Konferansı

Geçiçi Tüzük'e göre 1865'de Brüksel'de yapılması gereken ilk kongre gerçekleşmedi. Bunun yerine 25-29 Eylül 1865'de Londra'da bir konferans toplandı. Bu konferansta Marx ile Fransız delegasyonunun Proudhoncu üyeleri arasındaki karşıtlık ortaya çıktı. İngiltere, Fransa, Belçika ve İsviçre'den katılanlar oldu. Fransa yalnızca Paris işçi örgütleri tarafından temsil ediliyordu. Almanya, Londra'daki *Komünist İşçi Eğitim Derneği* tarafından temsil ediliyordu. Aynı şekilde Londra'daki İtalyan ve Polonyalı siyasal sürgünlerden de katılanlar olmuştu. Konferansa en kalabalık delegasyonla katılan İngilizler'in arasında sendikacılığın önemli isimleri de vardı. Londra Konferansı'nın iki önemli görevi vardı. Bir yandan örgütlenme ve mali konularda temel sorunlara çözüm aranırken, öte yandan gelecek yıl yapılacak olan kongrenin gündemi tespit edilmeye çalışılıyordu. Genel Konsey tartışma gündemine iş gününün uzunluğu, kadın ve çocuk emeği, sendikalar, kooperatifler gibi birçok önemli konuyu koymuştu. Herkesin tartışılması gerektiği konusunda ittifak halinde olduğu bu sorunların, yanısıra gündemde ayrıca bir de siyasal sorun vardı: Gerici Çarlık Rusyası ve onun Avrupa'daki etkinliği. Londra Konferansı'nda Genel Konsey'in de desteklediği, gelecek kongrede Polonya'nın bağımsızlığının ve Rusya'nın Polonya'ya müdahalesinin tartışılmasını isteyen bir öneri verildi. Proudhoncular hem işçi sınıfının siyasal eyleme girmesine karşı olduklarından, hem de Proudhon'un çeşitli defalar gerek İtalyan Birliği'ne gerekse de Polonya'nın yeniden kurulmasına karşı çıkmasından dolayı bu teklife şiddetle muhalefet ettiler. Ama Genel Konsey, Polonya konusunda hassas olan İngiliz sendikacılarının desteği ile Marx'ın önerisini destekledi. Marx, Çarlık Rusyası'nı

Enternasyonal'de Devler Savaşı: Marx-Bakunin

Enternasyonal içinde anarşistlerle Marx'ın yanında tavır alanlar arasındaki çelişki, önce Proudhonculara karşı sürdürülen tartışmayla başladı. .Tartışmanın ana noktaları devlet ve üretim araçlarının kolektif mülkiyeti konularıydı.

Bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Proudhoncu ya da Marksist türü etiketler o yıllardaki tarafları yeterince anlatmıyor. *Enternasyonal* içinde Proudhoncular, esasen daha *Enternasyonal* kurulmadan Proudhon'un kimi temel görüşlerinden farklı düşünen kişilerdi. *Enternasyonal*'in kurulmasını mümkün kılan biraz da bu olmuştu. Öte yandan Proudhonculara karşı Marx'ın yanında tavır alanlar da kelimenin uzak yakın herhangi bir anlamında Marksist değillerdi. Bunların da herhangi bir işçi hareketi üzerinde ciddi etkinlikleri yoktu. *Enternasyonal*'de etkileri Genel Konsey ile sınırlıydı. Böyle bir durumda Marx, anarşistlere karşı ikili bir yol izledi. Kendisine çoğu temel konuda anarşistlerden çok daha uzak olan örneğin İngiliz reformistleri ile ayrı, ayrı durumlara özgü bir dizi ittifak kurmak, öte yandan Genel Konsey'in merkezi yetkilerine -kimi zaman aşırıya kaçma pahasına-fazlaca dayanmak.. Kendi görüşlerini benimseyen güçlü bir örgütlülük olamadan bu yöntemlerin uzun dönemde etkili olmayacağının kendisi de farkında olmalıydı. Ancak Avrupa'da devrimci dalganın yeniden kabarışının böyle bir imkânı yaratabileceğini düşünüyordu. Sonuçta riskli ittifaklar zinciri ve merkeziyetçi yönetim kendi yan etkilerini doğurdu. Marx'ın Lahey Kongresi'nde anarşistlere karşı kazandığı zafer tam bir Pirus zaferi oldu, gerçekte kazanan anarşistlerdi.

Böylece Marx'ın *Enternasyonal* üzerindeki etkisi sona erer. Anarşistler bir dönem tüm işçi hareketini hatta kimi Marksistleri bile "Anti-otoriteci *Enternasyonal*" içinde biraraya getirmeyi başardılar. Öte yandan anarşistler de ellerine geçirdikleri *Enternasyonal*'i sekter tutumlarıyla parçaladılar ve sonuçta kendilerini işçi hareketinden soyutladılar. Bu soyutlama onların sekterlik ve ütopyacılığın içine gömülmelerini daha da hızlandırdı. Marksistler ile anarşistler arasında daha sonra mücadeleyle kıyaslandığında Marx ile Bakunin arasındaki mücadele tam anlamıyla "devlerin mücadelesi"dir ve kendi içinde daha sonra rastlanmayacak bir kaliteyi taşır.

Anarşizm açısından bakıldığında Marx'a yöneltilen suçlamalar pek mesnetsiz değildi. Anarşistler sosyalizmin doğumundan bu yana ortada iki eğilim görüyorlardı. Biri otoriteci-devletçi-politik devrim taraftarı sosyalistler öteki, özgürlükçü-dayanışmacı-özyönetimci-federalist-toplumsal devrim taraftarı sosyalistler, yani kendileri.. Aslında bu ayrım sosyalizm tarihinde bir anlamda iki ayrı çizgiyi gerçekten temsil eder. Birinci eğilimi Babeuf-Blanqui-Weitling- ve Marx'ın da içinde yeraldığı *Komünistler Birliği* ve daha sonra *II. Enternasyonal* marksistleri ve Lassalleciler temsil ederken düşünsel besinini başka kaynaklardan sağlamış birinci çizgiye bir tepki olarak gelişmiş ikinci eğilimi anarşist hareket temsil eder. Anarşistler Marx'a baktıklarında eskiden yeraldığı örgüt itibari ile bir "otoriteci sosyalist" görüyorlardı. Ötesi onun örgütsel ilişki içinde olduğu ve her yerde Marksist olduklarını söyleyen Alman sosyal demokratları böyle bir "devlet sosyalizmi"ni açıktan savunuyorlardı. Üstelik Marx'ın *Enternasyonal* Genel Konseyi üzerindeki etkisini aşırı merkezci (anarşistler açısından otoriteci) bir tarzda kullanması şüpheleri kesin yargılara dönüştürüyordu.

Bakunin ile Marx arasındaki daha Bakunin'in katıldığı ilk kongrede 'miras sorunu' üstünde çıkan, ardından anarşizm ile Marksizmin klasik ayrılıkları üstünde süren

I. Enternasyonal'*in 1869 Basel Kongresi'nde Bakunin. delegelerle* Soldan Sağa: *Monchal, Perron, Bakunin, Fenelli, Mroczkowski.*

tartışma, çoğu kez sözde ayrılıklar ve yanlış anlamalar üstünde de yoğunlaşıyordu. Kuşkusuz bunun bir nedeni Marx-Bakunin arasındaki ideolojik tartışmanın kişisel özelliklerle gereğinden fazla bezenmiş olmasıydı. Marx'ın yaşamı daha yaygın olarak bilindiğinden, burada Bakunin'in kişisel özelliklerine biraz daha çok değinmek gerekecek.

Bakunin 30 Mayıs 1814'te Rusya'da doğdu. Liberal fikirli bir aristokratın oğluydu. Önce orduya girmiş, sonra ayrılmıştı. Moskova'da liberal çevrelerde dolaşmış, Berlin'de Genç Hegelcilere katılmış, Paris'te ise Proudhon'un etkisi altına girmişti. 1848 Ayaklanmalarına katıldı. Slavları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı ayaklandırmaya çalıştı. Askerî önderliğini yaptığı 1849 Dresden Ayaklanması'nın ezilmesinden sonra yakalandı. Saksonya Hükümeti, Bakunin'i Avusturya'ya, o da rusya'ya teslim etti. Yedi sene kalebentliğe mahkûm edildi. İki sene sonra Çar'a yazdığı bir itirafname sonucu affedilmeyi beklerken, cezası Sibirya'ya sürgüne çevrildi. İtirafnamesinde Rusya'da bir devrimci olarak yaptıklarını anlatırken, hâlâ Çar'ın ele geçirebileceği yoldaşları hakkında bir şey söylemeyi reddediyordu. Buna karşılık Çar'ı, Panslavik hareketin başına geçerek Slavlara yapılan zulme karşı mücadele etmeye çağırıyordu.

Bir süre sonra önce Japonya'ya sonra ABD'ye, oradan da Avrupa'ya geçti. 1861'de nihayet Londra'daydı. Polonya'da bir isyan hareketine katılmayı da içeren kimi maceralardan sonra İtalya'ya yerleşti. Panslavik düşüncelerden büyük ölçüde vazgeçmişti ve 1848'lerden ona, burjuva liberallerine ve devrimcilerine güvenilemeyeceği, fikri miras kalmıştı. İtalya'da *Uluslararası Kardeşlik* adlı bir gizli örgüt kurdu. Oradan İsviçre'ye geçti, burada da *Sosyalist Demokrasi Birliği* adlı örgütü kurdu. Bunlara Bakunin'in "siyasi arkadaşlık ilişkileri ağı" demek belki de daha doğrudur. Bu örgüt Marx ile Bakunin arasındaki yanlış anlamalardan, belki de en önemlilerinden birini meydana getirir. Marx daha sonra sık sık Bakunin'i sözünde durmamakla ve bu gizli örgütü dağıtmamakla suçlayacaktı. Öte yandan bu örgüt, gerçekten oluşmuş bir örgüt olmadığından, dağıtılamazdı da. Dağıtılacak tanımlanmış bir mekanizması yoktu ve belki de tek mekanizması olan Bakunin'in muğlak yoldaşlık ilişkileri, doğal olarak *Enternasyonal* içinde de sürdü. Marx'ın *Birliği*'ne karşı tutumu 1848'de içinde yer aldığı ama sonra şiddetle karşı çıktığı komplocu gizli örgütlere olan tavrıyla da ilgiliydi ve *Birlik* ona bu tür bir örgüt olarak görünüyordu.

Bakunin'in gözünde ise Marx bir Alman ve bir Yahudiy'di ve Panslavik düşünce bu iki millete özellikle önyargılıydı. Bakunin her ne kadar Panslavizm'den vazgeçmiş ise de buradan kalan miras kimi önyargıları hâlâ taşıyordu.

Marx'ın Bakunin'e olan tavrı -biraz Lassalle'e olan tavrı ile benzeşir-, tıpkı Lassalle'in Bismarc'ın kişiliğindeki Prusya destekleyiciliğine karşı çıktığı gibi, Bakunin'in Panslavik fikirlerinde de Rus despotizmini destekler bir yan görüyordu ve Marx'a göre Rusya, Prusya ile birlikte Avrupa gericiliğinin başlıca dayanağıydı.

Neçayev meselesi de Marx'ın Bakunin'e kuşkuyla bakmasını doğuran sebeplerden biridir. Bu konuda biri daha genel, diğeri kişisel iki mesele vardır. İlki Neçayev'in, Bakunin ile işbirliği içinde çıkardığını iddia ettiği *Devrimcinin Elkitabı* adlı broşürdür. 'Devrim için her yol mübah' tezini işleyen bu broşürde öyle görünüyor ki, Bakunin'in fikirleri üstünde Neçayev epey değişiklik yapmıştı ama broşürde Bakunin'in hiç payı olmadığını iddia etmek de saflık olur. Neçayev, yine Bakunin'in adını kullanarak terörist bir örgüt kurmuş ve devrimci ahlakla hiç de uyuşmayan bir şekilde yoldaşlarından birini öldürmüştür.

İkinci ve daha kişisel konu, Bakunin'in disiplinsiz çalışma tarzıyla daha yakından ilgilidir. Bakunin Marx'la arasının iyi olduğu sıralar, *Das Kapital*'in Rusça çevirisini üstlenmiş, Rusya'daki yayıncıdan avans da almıştı. Çeviriyi de pek çok eseri gibi yarım bıraktı. Parayı da bitirmişti. Yayıncı ya eseri ya parayı istiyordu. Bakunin, Neçayev'den arabuluculuk istedi. Neçayev ise meseleyi kendi tarzında 'halletti'. Hayali bir gizli örgüt adına bir mektup yazarak yayıncıyı tehdit etti. Marx bunu haber alanıca öfkeden deliye döndü ve Bakunin'in Neçayev ile birlikte kendisine karşı komplo kurduklarını, *Kapital*'in Rusça'ya çevrilmesini önlemeye çalıştıklarına inandı.

Bakunin duygusal biriydi, Marx rasyonal ve bilimsel. Bu teorilerine de, hayat tarzlarına da yansımıştır. Bakunin kişilik olarak hayli etkileyici biriyti. Tam bir "devrimci şövalye" görünümündeydi. Uzun süren hapislik ve sürgünün sıhhatini bozmasına rağmen -tüm dişleri dökülmüştü ve birkaç hastalığa birden tutulmuştu- dev yapılı biriydi. Karşısındakini kişiliğinin etki alanına sokmasını iyi becerirdi. *Enternasyonal*'e Marx'tan çok daha sonra ve avantajsız girmesine rağmen kısa zamanda hemen hemen Marx'ın etkisine eş bir etki sahibi olmuştu.

Yine de kişisel özelliklerin ötesinde yatan temel farklılıkları vurgulamazsak meselenin özü kaybolur. Daha Proudhon'un yazılarında, anarşizm o zamana kadar olan sosyalist ve -kelimenin o günkü anlamı ile- komünist gelenekten farklıydı. 1793 Jakobenizminin sosyalizm adına yeniden türetilmesiyle gelişen o günkü "komünist" gelenek ciddi sakatlıklar taşıyordu. Eski Sparta türü bir yaşam özlemi sözkonusuydu: Dar eşitlikçi, aşırı disiplinli ve otoriter.. Yeni toplumu, bireyin kendini toplum çıkarına feda ettiği karınca toplumu türü bir toplum olarak algılamak bu çevrelerde hayli yaygındı. Mücadele Fransız Devrimi geleneğine uygun olarak "politik toplum"un fethine (Termidor sonrasında kaybedilmiş politik iktidarın yeniden fethine) yönelikti. Sosyal sorun politik sorunun -mutlaka halledilmesi gerekmekle birlikte- basit bir devamı olarak görülüyordu. Bir kez "politik toplum" fethedilince "sivil toplum" sosyal sorunu çözecek biçimde tepeden aşağı yeniden örgütlenecekti.

Proudhon'un anarşizmi bu eğilime karşı tepki olarak doğdu ve 1848 sonrasında bu eğilimin düştüğü bunalım ortamında hızla gelişti. Birinci eğilimin ilham aldığı J.J. Rousseau'ya karşı Proudhon, Fransız Aydınlanmacı filozoflarının geleneğini canlandırmaya çalıştı. Politik devrimi küçümsedi, politik devrimi gerçekleştirme yolunda burjuva ilerleyicileriyle yapılan ittifaklara saldırdı. Sosyal meselenin bizzat sivil toplum içinde aşağıdan yukarıya ve özgür dayanışma ile hallolacağını savundu. Politik mücadele konusundaki aşırı olumsuz tavrı onu burjuva demokrasisi ve genel oy hakkı konusunda kendi çağındaki aşırı iyimserliğe kapılmaktan korudu.

Bakunin'in yaptığı Proudhon'un tezlerini mantıksal sonuca götürmek oldu. Proudhon'un, ailenin, küçük mülkiyetin savunusu gibi küçük burjuva görüşlere şiddetle saldırdı. Üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını (devletleştirilmesini değil) savundu. Bu bağlamda özyönetimi vurguladı. Üretimin güçlü bir merkezî devlet ve partinin diktası altında yeniden örgütlenmesinin doğurabileceği sonuçlar konusunda 1860'larda yazdıklarını okurken, bugünkü 'sosyalist' toplumların durumunun canlı bir tasviri ile karşılaşmak şaşırtıcıdır.

Bakunin, Proudhon'un tersine devrimci bir elitin ve şiddete dayalı devrimin gerçekliliğine inanmıştır. Buna rağmen onun militan "elit"i Marx'ın "parti"sinden çok farklıdır ve kitlelerin kendiliğinden hareketi neredeyse tek güvendiği şeydir.

Asıl önemlisi Bakunin'in Marx'ın çok önem verdiği "işçi sınıfının politik mücadelesi", bunun aracı "parti" ve başarılı sonucu "proletarya diktatörlüğü" gibi konularda onun düşüncelerini tümüyle yanlış kavraması ve anarşizmin doğuşundaki tepkiselliği adeta içgüdüsel olarak sürdürmesidir. O bunları "devletçi komünistlerin" aynı adlı kavramlarıyla bir tuttu. Bu kavrayışsızlığın işçi sınıfının uluslararası birliğine verdiği zarar *Enternasyonal*'in tarihinde gözlenebilir. İşin acıklı yani bu konuda *II. Enternasyonal* Marksistleri de Bakunin ile aynı fikirdeydiler. Şu farkla ki onlar bu tür bir ilkelliği olumlu bir şey olarak savunuyorlardı.

Son olarak Marx'ın devlet kavramının gelişmesinde uluslararası sınıf mücadelesinin sonuçları (özellikle Paris Komünü) yanısıra *Enternasyonal* içinde anarşistlerle girdiği polemik ve onların 'halk devleti' kavramını şiddetle eleştirmelerinin de rol oynadığını belirtmek yerinde olur. Böylece Marx, 1870'den sonra *Komünist Manifesto*'ya tek bir düzeltme getirerek "işçi sınıfının mevcut devlet mekanizmasını ele geçirip onu basitçe kendi çıkarları için kullanamayacağını bu askerî -bürokratik mekanizmayı tümüyle yıkıp yerine bir 'devlet olmayan devlet' bir 'komün devlet' geçirilmesi gerektiğini" savunmuştur.

CÜNEYT AKMAN

Avrupa gericiliğinin önemli bir kalesi olarak değerlendiriyordu. O nedenle ulusal devrimler ve savaşlar aracılığıyla Rusya'nın zayıflaması Marx için önemliydi. *Kuruluş Hitabı*'nda da Çarlık suçlanmıştı. Marx'ın birinci kongre önerisinde de "Rusya'nın Avrupa'da gelişen etkisinin sınırlanması için demokratik ve sosyalist zemin üzerindeki bağımsız Polonya'nın" desteklenmesi talep ediliyordu. Polonya sorunu işçi sınıflarının özgürlük mücadelesinin önemli bir ögesini oluşturuyordu. Çarlık, aristokrasi ve burjuvazinin dünyadaki son kalesi idi. Fransızlarla yapılan tartışma bir bölünmeye doğru giderken, Rus emperyalizmi despotizminin genel olarak lanetlenmesi ve Polonya'nın yeniden kurulması uzlaşması üzerinde anlaşıldı.

Cenevre Kongresi

Enternasyonal'in ilk açık Kongresi, Eylül 1866'da İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplandı. Yalnızca Fransa, İngiltere ve İsviçre'den delegeler katıldı. Toplam 60 delegenin 33'ü İsviçreli, 16'sı ise Fransızdı. Marx'ın *Enternasyonal* için hazırladığı program üstüne olan tartışmalar kongrenin gündeminin önemli kısmını oluşturdu. Sermaye ve emek arasındaki mücadelede *Enternasyonal*'in hedefi, işgününün uzunluğu ve sınırlandırılması, çocuk ve kadın emeği, eğitim ve tüm bunlar için yasal önlemler ve işçi sınıfının kurtuluşu mücadelesinde sendikaların rolü gibi sorunlar tartışıldı. Program tartışılmadan önce Marx tarafından yazılıp Genel Konsey tarafından onaylanmış olan *Geçici Tüzük*'ün bu kongrede onaylanması gerekiyordu. Tam bu noktada Fransız delegasyonu bir değişiklik önergesi verdi. Buna göre yalnızca kol emekçileri *Enternasyonal*'e veya en azından Genel Konsey'e üye olabileceklerdi. Bu öneri kabul edilirse, Marx Genel Konsey'e üye olamayacaktı. Bu öneri Fransız işçilerinin, kendilerini defalarca temsil etmiş olan entelektüellere karşı güvensizliklerinin bir yansımasıydı. Fransa'da burjuva entelektüelleri ve politikacıları tarafından yönlendirilen devrimci, cumhuriyetçi hareket vardı. Ayrıca Blanquiciler'in önderliğindeki darbeci kulüpleri de buna eklemek gerek. Fransız delegasyonu sendikalar ve kooperatifler üzerinde yükselen bir işçi hareketini hedefliyordu. O nedenle de politik eylemlere katılmaktan uzak durmaya çalışıyorlar, burjuva cumhuriyetçilerinin veya darbeci Blanquistler'in *Enternasyonal*'in Fransız şubelerine sahip çıkabileceklerinden çekiniyorlardı. Fransızlar'ın bu önerisi radikal burjuva kesimler ile işbirliği yapmaya alışmış olan İsviçreli ve İngiliz delegelerin tepkisini çekti ve reddedildi. Ezici çoğunluğu Proudhoncular'dan oluşan Fransız delegasyonu, Tolain'in önderliğinde işçilerin mutualizm temelindeki kurtuluşlarını savundu. Devrimi ve grevi reddeden Proudhoncular, faizsiz kredi aracılığıyla önce ulusal, sonra uluslararası düzeydeki serbest değişime dayalı bir ticaret sistemini istiyorlardı. Varolan toplumu yıkmak değil, geliştirmek istediklerini vurguluyorlardı. Kongrede 8 saatlik işgünü, çocuk ve kadın işçi kullanımında yasal kısıtlamalar getirilmesi kararlaştırıldı; toplumsal reformlarda devlet iktidarının bir araç olarak kullanılması ve işçi sınıfının siyasal eyleminin gerekliliği kabul edildi. Ayrıca sendikaların temel görevinin, ücret sistemini yıkıp işçi sınıfının gücüne dayanan yeni bir siyasal sistemi yaratmak olduğu da kabul edildi. Ayrıca Çarlık Rusyası'na karşı bir karar da çıkarıldı. Fransız delegeler bu durumdan pek memnun değillerdi. Grev yöntemine ve çalışma gününün yasayla belirlenmesine karşı çıktılar, kadın emeğinin kullanılmasını lanetlediler. Kongre sonunda Marx'ın önerileri çoğunlukla kabul edilmiş oldu.

Lozan Kongresi

Enternasyonal'in İkinci Kongresi 1867 Eylül'ünde Lozan'da toplandı. Katılan 72 delegenin 38'i İsviçre, 19'u ise Fransız delegasyonundandı. Ayrıca İngiltere, Almanya, Belçika ve İtalya delegasyonları da temsil ediliyorlardı. Bu kongrede de işçi sınıfının devletle ilişkisi üzerine olan temel karşıtlıklar tartışma konusu oldu. Fransız delegeleri bu kez devletin, çocukların eğitimini sağlamakla yükümlü olması önerisine karşı çıktılar. Devletin okullara egemen olması demek, bu kurumların da devletin diğer kurumları gibi bir sınıf egemenliği aracı haline getirilmesi demekti. Tartışmaların sonunda yalnız çocuklarına eğitim olanağı sağlayamayan yoksul aileler için devletin böylesi bir yardımı olabileceği kararlaştırıldı. İşçi ailelerinin büyük bölümü bu durumda idi. Böylece bu sonuç biçim olarak Proudhoncuları tatmin ederken, öz olarak da diğer delegelerin isteklerini karşılıyordu.

Lozan Kongresi'ndeki bir diğer önemli tartışma konusu ise üretim araçları üzerindeki mülkiyete ilişkindi. Bu kongrede üretim araçlarının toplumsallaştırılması konusu, demiryolları gibi tekel durumunda olan sektörlerin kapitalistlerin elinden alınması gerektiği biçimindeki bir önergeyle ortaya çıktı. Belçika delegesi olan Cesar de Paepe'nin ortaya attığı bu önergenin kabulü konusunda herkes hemfikirdi, ancak bu şirketlerin kime devredileceği sorunu gündeme gelince anlaşma sağlanamadı. Bu tür şirketlerin üretim kooperatiflerine devredilemeyeceği onların yetersizliği nedeniyle açıktı. Öte yandan devletleştirilmeleri de devletin politik gücüne bir de ekonomik güç eklemesi nedeniyle kabul edilemezdi. Sonuçta bu tekellerin kamu mülkiyetine geçmeleri kabul edildi, ama bunun hangi biçimde olacağı belirtilmedi. Fransa delegasyonu, mali tekelleri gündeme getirerek Proudhon'un ünlü halk bankası formülünü önerdi, Belçika delegasyonu ise toprağın ortak mülkiyetini önerdiyse de Proudhoncuların şiddetle karşı çıkmaları sonucunda bu konudaki karar gelecek yılki kongreye bırakıldı. Proudhoncular, köylü özel mülkiyetinde köylülerin kişisel özgürlüğünü görüyorlardı.

Ortak mülkiyet konusunun tartışılması siyasal ve toplumsal özgürlük ilişkisini ve işçi sınıfının siyasal mücadeledeki rolünü gündeme getirdi. Kongrede tartışılan bir diğer konu ise

1860'lar bütün Avrupa'da sanayiin hızla geliştiği, mülk sahibi sınıfların refahının arttığı bir dönem oldu. İşçi sınıfı bu "bunalımsız" dönemde tarihindeki en önemli örgütlenme deneyimini gerçekleştirirken, toplumun "kutupsal" sınıfları, burjuvazi ve proletarya arasındaki "refah-sefalet" uçurumu da gittikçe büyüyordu.

Grevci işçiler. I. Enternasyonal'in faaliyet gösterdiği yıllar boyunca 1871 Paris Komünü hariç tutulmak kaydıyla işçi sınıfının başlıca mücadele yöntemi grevler oldu. Özellikle 1860'lı yılların ikinci yarısında grevlerin yaygınlaştığı, ancak bu yaygınlaşmanın ayaklanmaya, silahlı mücadele biçimlerine dönüşmediği görülür. Öte yandan işçi sınıfının dayanışma bilinci destek grevleriyle, zaman zaman ise uluslararası destek grevleriyle ortaya konulmuştur.

kooperatiflerdi. Kooperatif sosyalizminin temsilcileri, üretim kooperatiflerinin üzerinde yükselen bir meta üretiminin, kapitalist meta üretimini dönüştürebileceğini savunuyorlardı.

Brüksel Kongresi

Üçüncü Kongre, Eylül 1868'de Brüksel'de toplandı. Kongreye 100 delege katıldı. Bunun 56'sı Belçika, 18'i ise Fransız delegasyonundandı. Genel Konsey'de İngiliz delegasyonu 12 kişiydi. İsviçre'den 8, Almanya'dan ise 4 delege vardı. Brüksel Kongresinde üretim araçlarının toplumsallaştırılması yönünde kararlar alındı. Bu konu hakkındaki önergeyi veren yine Cesar de Paepe idi. Marx, o güne kadar Genel Konsey'de ya da Kongrelerde bu konuya değinmekten kaçınmış, ve sosyalizmin ekonomik temelini ne *Hitap'ta* ne de *Tüzük Girişi'nde* ele almamıştı. İlk kongre için hazırlanmış olan *Enternasyonal* programında da mülkiyet sorunu yer almıyordu. Marx için ilk günden beri önemli olan *Enternasyonal'in* güçlerini birarada tutmak, işçi sınıfının uluslararası dayanışması fikrinin güçlenmesini ve sürmesini sağlamak ve işçi hareketinin birliğini açıkça ilan etmekti. Cesar de Paepe, kongrede madenler, taşocakları ve demiryollarının iyi düzenlenmiş bir toplumda, yani adil yönetilen bir devlette, toplumun tümünün mülkü haline getirilmesini önerdi. Ancak sanayi kolları doğrudan devlet tarafından değil, devletin de etkinliği altında üretim kooperatifleri tarafından yönetilmeliydi. Ayrıca "toprağın yaratan gücünün, tüm zenginliklerin ilk kaynağı" olmasından dolayı "topraklar tarımcılıkla uğraşan işçi topluluklarına verilmeli" ve tarım kooperatifleri tarafından yönetilmeliydi. Ayrıca ormanlar ve ulaşım araçları da toplumun malı olmalıydı.

Fransa ve Fransız İsviçresi'nden gelen delegelerin bu "kaba komünizme" karşı şiddetli muhalefetlerine rağmen Belçika, İngiltere ve Almanya delegelerinin destekleri ile bu öneri kabul edildi. Bir başka kararda ise üretim kooperatiflerinin nitelikleri tanımlandı. Bu kooperatiflerin üyeleri, kattıkları sermayenin karşılığı olan kâr veya hisse gibi özel çıkarlar elde etmeyeceklerdi. Fransa ile Almanya arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi Kongre'nin gündemine savaş sorununu da getirmişti. 1870'deki Prusya-Fransa savaşından yaklaşık iki yıl önce tartışılan bu konu, aslında 1866'daki Prusya-Avusturya savaşının sonuçlarını da kapsıyordu. Genel Konsey 1866'da yaptığı beş toplantıda, işçi sınıfının bu savaşta nasıl davranması gerektiğini tartıştı ve savaşın "iktidarlar arası bir savaş olduğunu" saptadı ve "işçilerin tarafsız kalmalarını" önerdi. Alman İsviçresi delegelerinden Johann Philipp Becker bu savaşın nedenlerinin adil olmayan toplumsal durumdan kaynaklandığını, ticari ve hegemonyacı çıkarlar tarafından belirlendiğini ve böylesi bir savaşın tam anlamıyla burjuvalar arası bir savaş olacağını saptayan bir önerge verdi. Önerge ayrıca işçi sınıfının uluslararası eylemlerle böylesi bir savaşı engellemesi talebini de içeriyordu. İşçilerin sadece savaşa karşı çıkmakla yetinmeyip, askerlik görevini de reddetmeleri gerektiğini talep eden bu önerge tartışıldı.

Askerlik görevinin reddi, uygulanamaz olmasından dolayı Belçika delegasyonunca reddedildi. Proudhoncular ise grevi işçi sınıfının etkin bir mücadele aracı olarak görmediklerinden dolayı reddediyorlar, yerine kamuoyu baskısı sağlamayı öneriyorlardı. Cesar de Paepe'nin karar taslağı halklararası savaşları, kardeşler ve yoldaşlararası iç savaş olarak değerlendiriyor ve buna karşı etkin bir araç olarak genel grevi öneriyordu. "Üretim bir süre durursa toplum varolamazdı." O nedenle çalışanlar her türlü işi bırakmalıydı. Önerge kabul edildi ve savaş durumunda

Gerçekleşmemiş Bir Tartışma

Marx ve Bakunin arasındaki ilişki hayli ilginç ve inişli çıkışlıdır. Marx'ın Engels'e 1864'te yazdığı bir mektupta Bakunin'den hoşlandığını ve "onaltı yıldan sonra gerilemek yerine kendini geliştiren az sayıda insandan biri" olarak gördüğünü söylediği bilinir. Ancak *I. Enternasyonal*'in son zamanlarına doğru sosyalizmin bu iki önderi arasındaki "örgüt savaşı" almış yürümüş, Bakunin kendi anti-otoriter görüşlerinin tam tersine, *Enternasyonal* içinde gizli, sıkı disiplinli bir "örgüt içinde örgüt" kurarken, Marx da ona karşı çeşitli "kongre oyunları"na başvurmaktan kaçınmamıştır. Bakunin bir yandan kendi kurduğu *"Uluslararası Sosyalist Demokrasi Birliği"*'ni *Enternasyonal*'den atmaya çalışan Marx'a "Bundan sonra anayurdum *Enternasyonal*'dir... Sizin sadık takipçinizim ve böyle olmaktan da gurur duyuyorum" yollu mektuplar yazacak, öte yandan da Herzen'e yazdığı bir mektupta "Marx'ı taktik nedenlerle ve kişisel politika açısından övdüm ve yücelttim... Düşmanlarımızı daha kolay yenebilmek için önce onları bölmek, parçalamak gerek" diyecektir.

Marx ve Bakunin arasındaki ilişkiye en fazla ışık tutan metin herhalde, Bakunin'in yaşamının sonuna doğru, 1871'de yazdığı şu satırlardır: "... Bilgilenme açısından Marx benden kıyas kabul etmez biçimde daha öndeydi, hâlâ da öyledir... Benden genç olmasına karşın (1840'larda) çoktan ateist, bilinçli bir materyalist ve bilgili bir sosyalist olmuştu. Daha o zamanlarda bugünkü sisteminin temellerini geliştiriyordu. Birbirimizi sık sık görürdük. Bilgisi ve proletaryanın davasına kibirle karışık olsa da yürekten bağlılığı yüzünden ona büyük saygı duymuşumdur. Sohbetine çok düşkündüm; ne yazık ki çoğu kez de küçük nefretlerle gölgelenirdi konuşması. Benim duygusal bir idealist olduğumu söylerdi; haklıydı. Ben ise onun kibirli, güvenilmez ve kurnaz olduğunu söylerdim; ben de haklıydım."

Bakunin'in Marx'ı ve Lassalle'ı "devletçilik"le suçladığı, *Devletçilik ve Anarşi* risalesi ile Marx'ın bu risaleye düştüğü yan notlar, çeşitli hayali "Marx-Bakunin" diyaloglarının yaratılmasına neden oldu. Marx'ın yan notları, Bakunin'in ateşli üslûbuyla yaptığı ağır -ve yer yer mesnetsiz- suçlamalara karşı bir savunmaydı. Bu savunmanın önemli bir nedeni de, birçok "Marx'tan çok Marksçı"'nın, Marksizmi savunma adına kırdıkları, açıkça "devletçi" potların, Bakunin için açık bir saldırı malzemesi oluşturmasıydı.

Aşağıda hayali bir diyalog biçiminde kurgulanmış olan Marx-Bakunin tartışmasından parçalar sunuyoruz. Bu diyalog kurgulanırken, David Fernbach'ın *First International and After* kitabı için yazdığı *"Conspectus of Bakunin's 'Statism and Anarchy'"* derlemesinden ve Mete Tunçay'ın *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, I. Cilt içinde Bakunin'in *"Devletçilik ve Anarşizm"*inden çevirdiği parçalardan yararlanıldı.

BAKUNİN: Marx ve Lassalle'ın teorilerine, işçilere nihai amaç olarak olmasa bile önlerindeki en önemli adım olarak bir halk devleti kurulmasını, yani proletaryanın hakim sınıf olarak örgütlenmesini öneren görüşlere temelden karşı olduğumuzu belirtmiştik. Şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Eğer proletarya hakim sınıf olarak örgütlenirse kime hükmedecek?

MARX: Bu demektir ki, diğer sınıflar, özellikle de kapitalist sınıf var oldukça, proletarya bu sınıflarla mücadele ettikçe (çünkü iktidara geldiğinde düşmanları ve eski toplum örgütlenmesi daha kaybolmamış olacak), şiddete başvurmak, yani hükümet araçlarına başvurmak zorunda kalacak. Kendisi de hâlâ bir sınıf olacak ve sınıfların varlığının ve sınıf mücadelesinin nedeni olan ekonomik koşullar kaybolmamış olacak; bu koşulları ya zorla ortadan kaldırmak ya da dönüştürmek gerekecek, ki bu dönüşüm de zor yoluyla hızlandırılacak.

BAKUNİN: Devlet varsa, kaçınılmaz olarak hakimiyet de vardır, dolayısıyla kölelik vardır. Kölelik olmadan açık ya da gizli hakimiyet düşünülemez - biz bu yüzden devlete düşmanız. "Hakim sınıf olarak örgütlenmiş proletarya" da ne demek?

MARX: Proletaryanın ekonomik olarak ayrıcalıklı sınıfla yerel olarak mücadele etmek yerine, bu mücadelede genel zor araçlarına başvuracak güce ve örgütlülüğe ulaşmış olması demek. Ama proletarya bu ekonomik aracı ancak kendisinin "ücretli" olma özelliğini yok etmek için, yani kendisini bir sınıf olarak yok etmek için kullanabilir.

BAKUNİN: *(Kuşkulu)* Yani proletaryanın hepsi hükümetin başında mı olacak?

MARX: *(Öğretmen edasıyla)* Mesela bir sendikada, sendikanın hepsi yürütme kurulunu oluşturur mu? Fabrikadaki tüm işbölümü ve buna tekabül eden işlevler ortadan kalkar mı? Ve (senin) anayasanda "aşağıdan yukarıya"'nın hepsi "yukarıda" mı olacak? O zaman "aşağıda" kimse kalmazdı.

BAKUNİN: *(Alaycı)* Almanya'nın nüfusu kırk milyon. Yani şimdi hükümetin kırk milyon üyesi mi olacak?

MARX: Tabii! Zaten her şey komünün kendi kendisini yönetmesiyle başlar.

BAKUNİN: *(Şaşkın)* Yani bütün halk yönetecek ve yönetilen kimse olmayacak.

MARX: *(Feylesofça)* Bir insan kendisini yönetirse bu ilkeye göre davranmaz, çünkü o kendisidir ve başka bir şey değildir.

BAKUNİN: *(Kafası karışmış)* Öyleyse ne hükümet ne de devlet olacak... Ama devlet olursa hem yönetenler hem de köleler olur...

MARX: Evet, ama yalnızca sınıf hakimiyeti ortadan kalkmışsa ve bugünkü politik anlamıyla devlet yokolmuşsa.

BAKUNİN: *(Kendini toplayarak)* Marksistlerin teorisinde bu ikilem kolayca çözülüyor. Onlar "halk iktidarı" sözünden, halk tarafından seçilen küçük bir önderler grubunun, halk üzerindeki iktidarını anlıyorlar.

MARX: *(Sinirlenir)* Eşşek herif! Bu yaptığın demokrat mızmızlığı, politik zırvalama. Seçim en küçük Rus komününde bile görülen bir politik biçimdir. Seçimin niteliği adının ne olduğuna değil, ekonomik temele, seçmenlerin ekonomik ilişkilerine bağlıdır. Ve bu işlevler politik olmaktan çıktığı anda da, önce hükümet işlevi ortadan kalkar; ikinci olarak, genel işlevlerin dağıtımı bir iş meselesi olur, bu da kimseye egemenlik sağlamaz; üçüncüsü de, seçimin günümüzdeki politik karakterinden eser kalmaz.

BAKUNİN: *(Ayağa fırlayarak)* Sonuç şu: Halkın büyük çoğunluğunun ayrıcalıklı bir azınlık tarafından yönlendirilmesi. Ama Marksistler diyor ki, bu azınlık...

MARX: *(Sözünü keser)* Nerede demişiz?..

BAKUNİN: *(Devam eder)* ... Bu azınlık işçilerden oluşacakmış. Müsaadenizle şunu ekleyeyim: Eski işçilerden oluşacak. Çünkü işçiler temsilci ya da halkın yöneticisi olunca işçi olmaktan çıkarlar ve...

I. Enternasyonal'in St. Martin's Hall'deki kuruluş toplantısını gösteren temsili bir resim. 1840'lardan beri birbirlerini tanıyan Marx ve Bakunin'in sosyalizm ve anarşizm arasındaki farklılıkları öne çıkaran tartışmaları, I. Enternasyonal'in çatısı altında gelişti ve uzlaşmaz boyutlara ulaştı. Enternasyonal'in ilk beş yılında aynı örgüt içinde varolabilen ve birarada çalışan sosyalistler ve anarşistler, Marx-Bakunin çatışmasının örgütsel bir kopuşa yolaçmasından sonra, bir daha biraraya gelmemek üzere ayrıldılar.

MARX: *(Atılır)* Fabrika sahibi, belediye meclisi üyesi olunca kapitalist olmaktan çıkıyor mu?

BAKUNİN: *(Ters ters bakarak)* ... İşçi olmaktan çıkarlar ve sıradan işçilere devletin yüce katından bakmaya başlarlar. Artık halkı değil, kendilerini ve halk hükümeti olma iddialarını temsil ederler. Bundan şüphesi olan, insan tabiatını bilmiyor demektir.

MARX: Bay Bakunin bir kooperatif işçi fabrikasındaki yöneticinin konumunu bilseydi, bütün bu egemenlik hayallerini çöpe atardı. Kendisine şunu sormalı: Bir işçi devleti temelinde (eğer bu tabiri kullanmak istiyorsa) yönetsel işlevler ne gibi biçimler alabilir?

BAKUNİN: *(Dinlemeden devam eder)* Seçilenler müthiş inançlı ve dolayısıyla "eğitilmiş" sosyalistler olacaktır. Bu "eğitilmiş sosyalistler" sözü...

MARX: *(Bağırarak)* Hiç kullanmadık!

BAKUNİN: ... Bu "bilimsel sosyalizm" sözü...

MARX: *(Araya girerek)* Onu da yalnızca ütopyacı sosyalizme karşıt olarak kullandık. Bilimini halkın kendi yarattığı toplumsal hareketin bilgisiyle sınırlamak yerine, halkı yeni hayallere yöneltenlere karşı...

BAKUNİN: Lassalle'cıların ve Marksistlerin yazılarında ve konuşmalarında aralıksız olarak geçen bu sözler gösteriyor ki, o sözümona halk devleti, gerçekten ya da sözümona eğitilmiş yeni ve dar bir aristokrasinin halkı despotça yönlendirmesinden başka bir şey olmayacak. Marksistler bu çelişkiyi seziyorlar(!), ve bu eğitilmişler yönetiminin (ne hayal!) dünyadaki en baskıcı, en aşağılık, en nefret edilesi yönetim olacağını, bütün demokratik biçimlerine karşın gerçek bir diktatörlük olacağını bildikleri için, bu diktatörlüğün geçici ve kısa olacağı düşüncesiyle kendilerini avutuyorlar.

MARX: *Non, mon cher!* İşçilerin mücadele ettikleri eski dünya ve bu dünyanın tabakaları üzerindeki sınıf hakimiyetinin, ancak sınıfların varlığının ekonomik temeli yokedilmedikçe varolabileceğini söylüyoruz.

BAKUNİN: *(Bezgin)* Tartışmamız buraya kadar sürdü. (Marx), halkın iradesini ancak bir diktatörlüğün -kendi diktatörlüklerinin, besbelli- yaratabileceğini savundu. Biz buna karşılık şöyle dedik: Hiçbir diktatörlüğün kendi kendisini sürdürmekten başka bir amacı olamaz ve onu hoşgören halka yalnızca kölelik getirebilir. Özgürlüğü ancak özgürlük yaratır.

MARX: *(Daha da bezgin)* Proletarya eski toplumun devrilmesi için mücadele dönemi boyunca gene bu toplumun temelinde davrandığı ve aşağı yukarı bu topluma ait politik biçimler içinde hareket ettiği için, bu mücadele döneminde henüz nihai oluşumuna ulaşamaz ve kurtuluşu için, kurtuluştan sonra geçersiz olacak yöntemler kullanmak zorunda kalır. Bay Bakunin buradan hiçbir şey yapmamak daha iyidir, sonucuna varıyor; ona göre, yalnızca o genel tasfiye gününü, mahkeme-i kübrayı beklemek gerek...

(Bir anlaşma sağlanamadan ayrılırlar.)

işçilerin genel greve çıkması kararlaştırıldı.

Kongre ayrıca, *Kapital*'in *I. Cildi* dolayısıyla Marx'ı övdü ve onun sermayeyi bilimsel bir analize tâbi tutan ilk iktisatçı olduğunu belirtti. Charleroi'da süren bir madenci grevinin hükümet tarafından zorla bastırılmasından sonra binlerce maden işçisinin *Enternasyonal*'in Belçika şubelerine girmesi hükümeti telaşlandırdığından Kongre'nin Brüksel'de toplanması önlenmeye çalışıldı. Adalet bakanı hükümete yabancı delegeleri sınır dışı etme yetkisi veren bir kararname teklifi sundu. Teklifin reddedilmesi üzerine Belçika Federasyonu birkaç gazetede yayınlanan bir açık mektupla *Enternasyonal*'in fikirlerini resmî kayıtlara geçirmiş ve bu fikirlerin propagandasını yapmış olması nedeniyle bakana teşekkür etti. Bu alaycı mektubun ardından Kongre'nin başarıyla gerçekleştirilmesi *Enternasyonal*'in prestijini bir hayli artırdı.

Basel Kongresi

1869'daki Basel Kongresi'ne 75 delege katıldı. Ancak bu kongreye bir öncekinden daha fazla ülke temsilcisi geldi. Genel Konsey ve İngiliz delegasyonu altı kişiden oluşuyordu. Bu kez İngiltere'nin güçlü sendikalarından Marangozlar Sendikası'nın genel sekreteri de delegeler arasındaydı. Fransa delegasyonu 25 kişiydi ve Tolain'in yanısıra hapisten yeni çıkmış olan Eugene Varlin ve Lyon şubesinin temsilcisi Bakunin de delegeler arasındaydı. İsviçre 23 delegeyle katılırken Almanya, içlerinde Wilhelm Liebknecht ve Moses Hess'in de bulunduğu ve yeni kurulmuş olan *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin temsil edildiği 12 delege gönderdi. Belçika delegasyonu 5 kişiydi, Avusturyalılar ilk defa 2 delege ile bir kongrede yer alıyorlardı. İspanyollar 2, İtalyanlar ise biri Bakunin olmak üzere 2 delege ile katıldılar. ABD ilk kez bir delege ile temsil ediliyordu. Bu kongrenin en önemli özelliği Bakunin'in *Enternasyonal* sahnesinde doğrudan gözükmesi ve Marx ile Bakunin arasındaki siyasal ve aynı zamanda kişisel olan bir çatışmanın ilk kez ortaya çıkmasıydı. Basel Kongresi, Proudhoncularla olan tartışmanın sonuçlandığı kongre oldu. Brüksel Kongresi'nin ardından Fransız delegeler toprağın toplumsallaştırılması kararının yeterli hazırlık yapılmadan tartışıldığı gerekçesiyle Genel Konseyi protesto ettiler. Bunun üzerine Genel Konsey, konuyu Basel Kongresi'nin gündemine aldı. Gündemi hazırlayan komisyon bu konuda iki karar taslağı sundu. Taslaklardan biri toplumun toprağı toplumsallaştırmaya hakkı olup olmadığını, diğeri ise toprağın toplumsallaştırılmasının zorunlu olup olmadığını soruyordu. Proudhoncular ilk soruya, toprak üzerinde yıllar süren özel mülkiyetin bazı kalıcı haklar yarattığı ve mülk sahibinin de toprağı işleyerek bunlara değerler kattığı gerekçesiyle mülkiyet hakkının olduğu cevabını verdiler. Komisyon çoğunluğu ise eskiden toprak üzerinde ortak mülkiyet olduğunu ve bunun siyasal ve ekonomik güç yoluyla özel mülkiyete çevrildiğini savundu. Tartışma sonunda 54'e karşı 4 oy ile toplumun topraktaki özel mülkiyeti kaldırmaya ve yerine kollektif mülkiyeti geçirmeye hakkı olduğuna dair bir karar çıktı. Bununla birlikte toplumsallaştırılan toprakların nasıl yönetileceği konusunda bir anlaşmaya varılamadı ve konu bir sonraki kongreye bırakıldı.

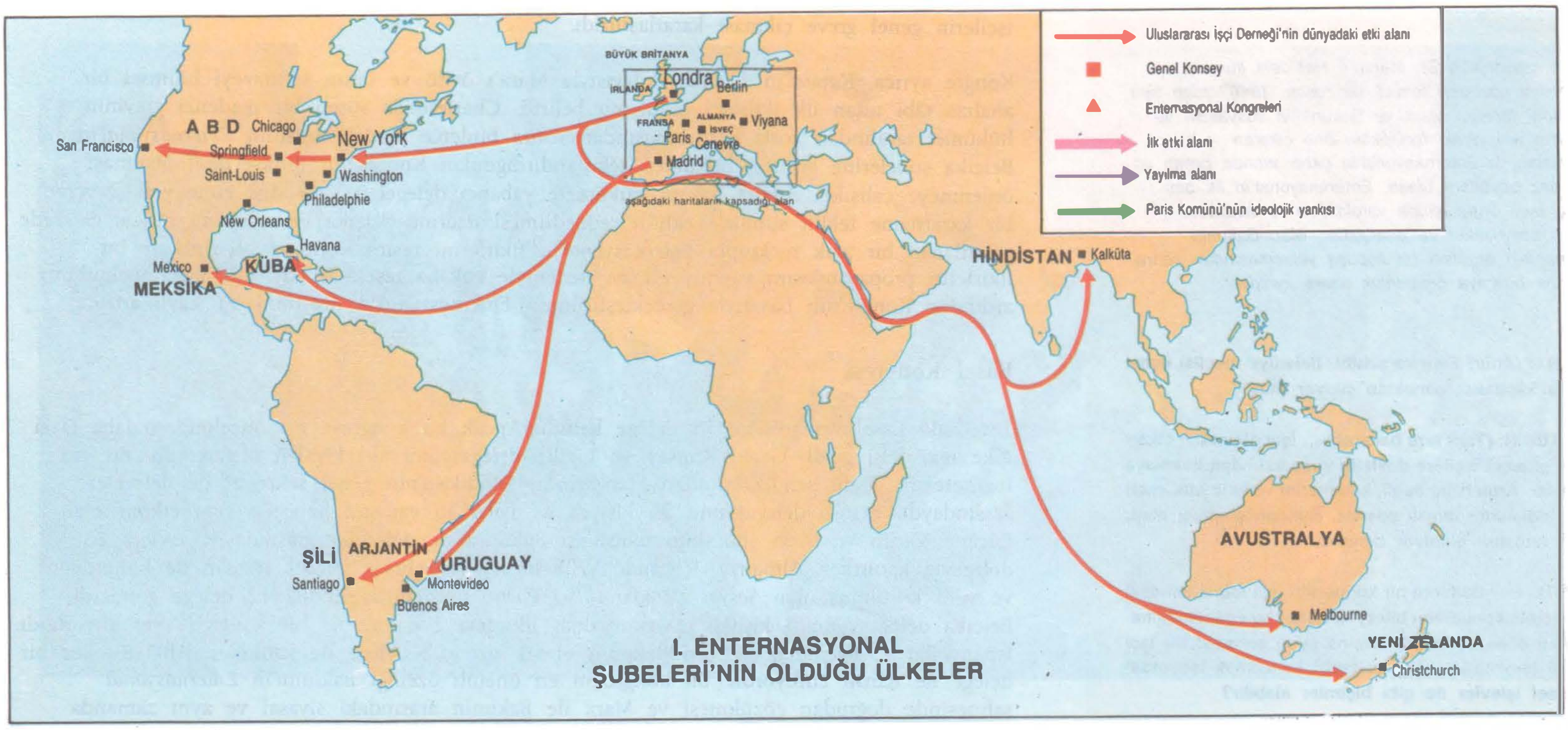
Bakunin *Barış Birliği*'nde miras hakkının ortadan kaldırılmasını temel bir tez olarak öne sürmüştü. *Birlik* ile ilişkisi kopunca aynı öneriyi bu kez Basel Kongresi'nde *Enternasyonal*'e sundu. Ona göre miras hakkının ortadan kaldırılmasıyla, özel mülkiyet üzerinde temellenen ekonomik sistem de kaçınılmaz olarak çökecekti. Çünkü miras hakkı, özel mülkiyetin ve devlet kurumlarının temelini oluşturuyordu. Ve sosyal devrim miras hakkının kaldırılması ile başlamalıydı.

Bu kongreye katılmamış olan Marx, Eccarius vasıtasıyla ilettiği bir yazıda bu teze karşı çıktı ve miras hakkının tıpkı alıcı ile satıcı arasındaki ticari sözleşmede olduğu gibi özel mülkiyete dayalı toplumun nedeni değil sadece hukuki biçimi olduğunu belirtti. Miras hakkının kaldırılması üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerinde yükselen bu sistemi çökertmez, aksine üretim araçlarının ortak mülkiyeti miras hakkını da ortadan kaldırırdı. Tartışmalar sonucunda her iki taraf da çoğunluğu sağlayamadı. Ancak oylamaların sonucu Bakunin'in *Enternasyonal*'deki etkisini gösteriyordu.

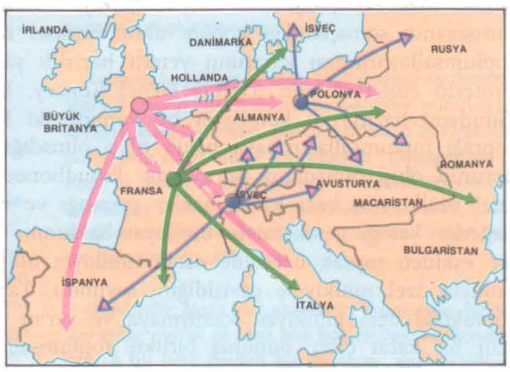
Proudhoncular'ın kongreden kongreye azalan etkisi, Basel Kongresi'nde alınan kararlarla iyice eridi. İşçi sınıfının siyasal eyleminin gerekliliğini ve üretim araçları üzerindeki toplumsal mülkiyet ilkesinin *Enternasyonal*'in siyasal programının esas parçalarını oluşturmaları, Proudhoncularla olan tartışmada Marx ve onun gibi düşünenlerin ağır basmasına yol açtı. Ancak bu kez de Marx-Bakunin tartışması *Enternasyonal*'in gelişimini belirlemeye başladı. Marx'ın görüşleri kongrelerde daha çok İngiliz, Alman ve Alman İsviçresi ve bazı konularda da Belçika delegeleri tarafından destekleniyordu. Bakunin ise daha çok Fransız-İtalyan İsviçresi, Güney Fransa, İtalyan, İspanyol ve bazı konularda da Belçika delegeleri tarafından destekleniyordu.

Prusya-Fransa Savaşı ve *Enternasyonal*

Basel Kongresi'nden bir yıl sonra başlayan Prusya-Fransa Savaşı Brüksel Kongresi'ndeki kararların gerçek duruma pek uymadığını gösterdi. Her iki ülke iktidarı da halklarını birer savunma savaşı sürdürdüklerine inandırdılar. *Enternasyonal*'ciler yalnız kaldılar. Genel Konsey

I. Enternasyonal *ilk kurulduğunda, aralarında İngiltere'de yaşayan Alman göçmenlerin de bulunduğu Fransız ve İngiliz işçilerin örgütü gibi görünüyordu. Kısa bir süre içinde Avrupa'nın hemen hemen bütün ülkelerinde örgütlendi ve etki alanını İspanya'dan Prusya'ya kadar genişletti. Sonraki yıllarda* Enternasyonal'*in ABD'de, Güney Amerika'da, Avustralya'da ve Hindistan'da üyeleri oldu. Son iki yılında ise Genel Konsey New York'a taşınmıştı. Bir Avrupa örgütü olarak başlayan* Enternasyonal, *varlığına son verdiğinde bir dünya örgütü olmuştu.*

Temmuz başında, 5 Eylül 1870'de Mainz'da yapılması tasarlanan kongrenin hazırlıklarını yürütmekle meşguldü. Bu kongrenin gündemindeki en önemli konulardan biri işçi sınıfının olası bir savaşı önlemek için yapması gerekenlere ilişkindi. Ancak çok geç kalınmıştı. Artık yapılabilecek olan, savaşan ülkelerin işçi sınıfları arasındaki uluslararası dayanışmanın azgın şovenizme karşı yaşamasını sağlamaktı. Nitekim Marx'ın 23 Temmuz'da kaleme aldığı *Avrupa ve Birleşik Devletler'deki Uluslararası İşçi Birliği Üyelerine* başlıklı *Hitap* "Resmî Fransa ile resmî Almanya kardeşin kardeşi öldürdüğü bir savaşa girerken, işçiler birbirlerine barış ve arkadaşlık mesajları gönderiyorlar. Geçmişin tarihinde eşi olmayan bu büyük gerçek, aydınlık bir geleceğin umudunu gösteriyor. Bu, eski toplumun ekonomik yoksulluğuna ve siyasal deliliğine karşıt olan ve uluslararası ilkesi barış olan yeni bir toplumun oluşacağını kanıtlıyor - bu ilke emektir! Bu yeni toplumun habercisi Uluslararası İşçi Birliği'dir" cümleleri ile sona eriyordu. Böylelikle Basel Kongresi'nden yaklaşık bir yıl sonra *I. Enternasyonal* Prusya-Fransa savaşı ve Paris Komünü nedeniyle tarihsel bir sınav ile karşı karşıya kalıyordu.

Burjuvazi ve *Enternasyonal*

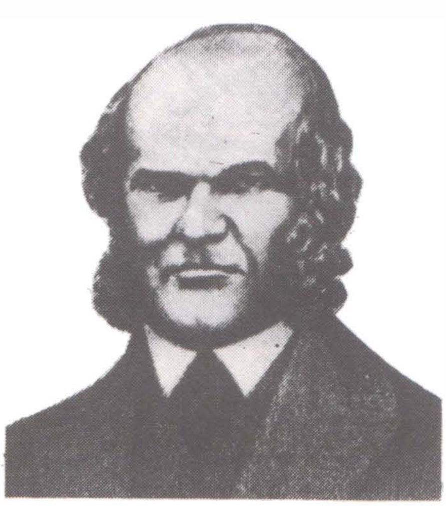
I. Enternasyonal'in kongreleri ve faaliyetleri burjuva sınıfı ve basını tarafından da yakınen izleniyordu. İlk kongrenin ardından Marx ve Engels'in de belirttikleri gibi Fransa'nın iki önemli dergisi *Enternasyonal* üzerine iki uzun makale yayınlıyor ve ilk kongreyi yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak nitelendiriyorlardı. Lozan Kongresi'nin ardından da gerek Fransız gerekse İngiliz, İsviçre ve Belçika gazetelerinde *Enternasyonal*'in önemi ve gücü üzerine makaleler yayınlanıyordu. Brüksel Kongresi öncesinde, Charleroi bölgesindeki madenciler grevinin ardından binlerce işçi *Enternasyonal*'in Belçika şubelerine katıldı. İktidarın bu gelişme karşısındaki tepkisi *Enternasyonal*'i devlete karşı bir komplo örgütü olarak nitelemek oldu. Brüksel Kongresi'ni engellemek isteyen iktidarın bu girişimi başarıyla sonuçlanmadı. Brüksel Kongresi'nden sonra ise bir yandan *Enternasyonal*'in gücü ve anlamından sözedilirken, öte yandan ise alınmış olan toplumsallaştırma kararları şiddetle eleştiriliyordu. Artık saldırılar başlamıştı. Prusya-Fransa Savaşı'ndan hemen önce *Enternasyonal*'in Paris Şubesi'nin yöneticileri komploculuk suçlaması ile yargılandı ve ele geçirilen tüm üyeler Louis Bonaparte'a karşı bir komplo suçlaması ile tutuklandılar. Avusturya'da da sosyal demokrat hareketin önde gelenleri aynı yıllarda *Enternasyonal*'e yakınlıkları nedeniyle devlete ihanetten yargılandı ve mahkum oldular. Savaş sonrasında ise gerek Fransız gerekse Alman basını *Enternasyonal*'i karşı tarafla

işbirliği ve komplo yapmakla suçladı. İddiaya göre savaşın sürdürülmesini kışkırtan ve bunun için Alman ve Fransız şubelerine para yardımları yapan *Enternasyonal*'di. Marx ise Bismarck'ın özel sekreteri olmakla suçlandı. Böylelikle burjuva basını Paris'te 1871 Mayıs'ında girişeceği katliamı haklı gösterecek yeterli ön çalışmayı yapmıştı.

Asıl saldırı ise Komün yenilgisinden sonra yaşandı. *Enternasyonal*, Komün'ün müsebbibi ve kışkırtıcısı olarak ilan edildi. 6 Haziran 1871'de Fransız Dışişleri Bakanı Jules Favre, Avrupa hükümetlerine gönderdiği notada *Enternasyonal*'i "savaşın ve nefretin derneği" olarak niteliyor ve "Avrupa yıkıcı bir faaliyetle karşı karşıyadır. Ve bu faaliyet tüm medeniyetin üzerinde durduğu uluslara ve ilkelere karşı yönelmiştir" diyordu. Fransa medeniyeti kurtarmak için elinden geleni yapmıştı, ama tüm ulusları tehdit eden bu tehlikenin sadece bir ülkede kökünün kazınması yeterli değildi; o nedenle tüm Avrupa iktidarları ortak hareket etmeliydi. Hedeflenen Avrupa çapında anti-sosyalist bir koalisyon, bir başka deyişle sosyalizme karşı kutsal bir ittifaktı. Bu çağrıya en hararetli destek Avusturya-Macaristan, Almanya ve İspanya'dan geldi. Papa da bu kafileye katılmaktan ve dini kullanarak Katolikleri kışkırtmaktan geri kalmadı. Papa'nın bu işe karıştırılması ise özellikle İsviçreli Katolikleri kışkırtmak için gerekli görülüyordu. Çünkü İsviçre, İngiltere ile birlikte Komüncüler'in rahatça sığınabildikleri iki ülkeden biriydi. Ardından Avusturya-Macaristan ve Alman hükümet yetkilileri çeşitli defalar alınması gereken siyasal ve toplumsal önlemleri görüştüler, hatta Kasım 1872'de yaptıkları 14 toplantılı bir konferansta çeşitli kararlar aldılar. Ancak her iki ülkede de *Enternasyonal* gizli örgüt olarak değerlendirilip kovuşturmaya uğradığından yapılacak daha fazla bir şey yoktu. İngiltere de böylesi bir işbirliğine çağrıldı. Ancak bu çağrı reddedildi. Bu çağrıya en fazla yakınlık gösteren ülke İspanya idi. *Enternasyonal*, İspanya'da da yasadışı ilan edilmişti. Bismarck'ın ardından *Enternasyonal*'e karşı kutsal ittifakın liderliğine İspanyol Başbakanı Sagasta soyunduysa da, İngilizler'in böyle bir ittifaka yanaşmamaları Avrupa çapındaki ortak mücadele çabalarını sonuçsuz kıldı. Böylelikle Bismarck'ın teşvik ettiği, Beust ve Thiers'in, Papa ve Sagasta'nın desteklediği kutsal ittifak sonuçsuz kaldı. Ancak tüm bu girişimler bir başka gelişmeye yol açtı.

Avrupa hükümetlerinin, parlamentolarının ve burjuva basınının tartışma malzemesi olan *Enternasyonal*'in niyetleri, hedefleri, niteliği ve tüm işçilerin kardeşliğini amaçlayan bir örgüt olduğu her tarafta konuşulur oldu. Burjuva sınıfının kendi iktidarı için bir tehdit unsuru olarak değerlendirdiği *Enternasyonal*, işçi sınıfları için aynı özelliğe sahip değildi. Burjuva basınının sürdürdüğü kampanyalar, *Enternasyonal*'in tüm ülkelerin işçilerini baskı, yoksulluk ve sömürüden kurtarma hedefine sahip olan bir birlik olduğunun ortaya çıkmasını engelleyemedi. Böylelikle faaliyet süreci boyunca *Enternasyonal*'den haberdar olmamış olan işçiler de artık bu birlik ile dayanışmalarını geliştirdiler.

Belçika'da 1873'e kadar işçi mücadeleleri ve işçi dernekleri arttı. İtalya'da 1871'e kadar tek tük şubeler kurulmuştu. Ancak Mazzini'nin Komüncüler'e karşı tutumu o güne kadarki gelişmelerden farklı sonuçlara yol açtı. İtalya'daki devrimci parti Komün'den, sınıf mücadelesinin uluslararası düzeyde sürdürülmesi gerektiği dersini çıkardı. Garibaldi'nin de onayı ile birçok yerde şubeler kuruldu. Kuzey İtalya işçi örgütleri Mazzini'den koparak *Enternasyonal*'e katıldı. Macaristan ve Rusya'da da Komün sonrasının etkileri görüldü. İspanya'da baskıların etkileri pek ağır olmadı ve *Enternasyonal* şubeleri yaygınlaştı. İsviçre'de Komün sürgünlerinin akınının yardımıyla şubeler canlandı ve gelişti. Hollanda'da yeni şubeler kuruldu, Danimarka'da da Komün ertesinde ilk *Enternasyonal* şubesi kuruldu.

ODGER, GEORGE (1820-1877)

Enternasyonal Genel Konsey üyeliği ve bir dönem başkanlığını yapan George Odger 1820'de doğdu. İşçiliğe ayakkabıcı olarak başladı. _Londra Sendikalar Konseyi_'nin kuruluşunda bulunarak 1862'den 1872'ye kadar sekreterliğini yaptı. Bu dönemde İngiliz yapı işçileriyle birlikte 9 saatlik işgünü için mücadele etti. Büyük inşaatlarda çalışan işçilerin önayak olduğu bir genel grev başlattı. Buna karşılık işverenler lokavt ilan ettiler. 1859 Temmuz'undan 1860 Şubat'ına kadar süren bu mücadele İngiltere'deki sendika üyesi işçiler için önemli bir deney oldu. Bu süreç içinde güçlü bir dayanışma gösterilerek diğer sendikalsrdan ve inşaat işçilerinden kurulan bir komite, halka bu grevin ne olduğunu anlatan toplantılar düzenledi.

Odger aynı yıllarda Polonya'nın bağımsızlığı için mücadele eden _İngiliz Ulusal Birliği ve Toprak ve Emek Birliği'ne üye oldu. 28 Eylül 1864'te St. Martin Hall'da yapılan Enternasyonal_'in kuruluş toplantısına katıldı ve ardından Genel Konsey üyeliğine getirildi. Bu görevini 1871'e kadar sürdüren Odger 1864'ten 1867'ye kader Genel Konsey başkanlığı yaptı. 1865'deki Londra ve 1866'daki Cenevre Konferenalarına da katılan Georga Odger, İngiltere'deki reform hareketi sırasında _Reform Birliği_'nin merkez komite üyeliğini yaptı. 1871'de Genel Konsey'in "Fransa'da İç Savaş" konusundaki kararını imzalamayarak, burjuvaziden yana tavır alan Odger, daha sonra Konsey'den ayrıldı.

Enternasyonal'in Son Yılları

Marx 1867'de "belki göründüğünden de yakın olan" bir devrimden söz ederken ilk olarak Fransa'yı düşünüyordu. Bonaparté rejiminin yıkılması bunun için bir kıvılcım olacaktı. Marx 1840'ların ortalarından sonra ise tüm sonuçlarıyla bir sosyalist devrimin ancak İngiltere'de olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle İngiliz sendikacılık hareketine büyük önem veriyor ve onun Chartist hareketin radikalizmine ulaşmasını umut ediyordu. İngiltere'de siyasal hayatın radikalleşmesinde, Marx'a göre İrlanda sorunu kilit bir rol oynayacaktı. İrlanda'nın bağımsızlığı için mücadele eden *Fenian* örgütünün başarısı ve bunun yaratacağı bunalım, İngiliz siyasal yaşamının sertleşmesine de yol açacaktı. İrlanda'da 1860'lardan beri ulusal devrimci bir kaynama vardı ve toprağın İngiliz aristokrasisinin elinde olmasından dolayı bu ülkedeki ulusal devrim toplumsal bir devrimle iç içe geçmişti. O nedenle *Fenianlar*'ın hazırlıkları İrlanda halkını siyasal ve iktisadi kölelikten kurtarabilirdi. İngiliz sendikacıları başarılı grev ve siyasal reform kampanyaları yürütüyor ve toplumdaki etkinliklerini giderek artırıyorlardı. Tek eksiklikleri siyasal bilinç düzeylerinin düşüklüğüydü. Marx ve Alman mülteci arkadaşları ise bu eksikliği gidermeye çalışıyorlardı. *Enternasyonal*'in yabancı işçilerin grev kırıcısı olarak kullanılmalarına karşı verdiği başarılı mücadele bir yana, İngiliz sendikacılarına Kıta Avrupası'nda sağladığı prestij aynı zamanda İngilizler'in de Marx'a ve Alman mültecilere birçok konuda tam destek vermelerini sağlıyordu. Bir İngiliz federasyonu kurulmadığı için İngilizler *Enternasyonal*'de Genel Konsey içinde temsil ediliyorlardı. Siyasal mücadeleye karşı çıkan Proudhon ile tartışma söz konusu oldukça, reform isteklerini devlete siyasal kampanyalar yolu ile kabul ettirmek isteyen İngilizler, Marx'ı destekliyorlardı. Ancak gelişmeler beklenenden

Proleter Enternasyonalizmi

Tek tanrılı büyük dinlerin, kadim imparatorlukların resmî ideolojisi halini almasından başlayarak, insanlığın birliği ve dayanışması her dönemde çekiciliğini koruyan bir düşünce olageldi.

Çokuluslu Roma İmparatorluğu, Ortaçağ'da Avrupalıların bildiği tüm dünyayı sınırları içine kattığında, Katolik kilisesi, milliyetleri, kabileleri, soyları, cinsleri, sınıfları aşan bir insanlık fikrinin cisimleşmesi gibi görünmüştü. Ancak Hıristiyan cemaati çevresinde insanların evrensel kardeşliği düşüncesi, bir yandan Müslümanlara karşı açılan Haçlı seferleri, öte yandan Hıristiyan dünyasında ulusal devletlerin kurulması yüzünden patlak veren bitmek bilmeyen savaşlar içinde anlamsızlaştı. Kaldı ki, gerçek hayatta eşit olmayan insanları Tanrı katında eşit kılan Hıristiyanlık ya da başka bir din, Ortaçağ'ın mülk sahibi sınıflarının egemen ideolojisi olarak insanlığın birliğinin değil, gerçek ilişkiler dünyasında sınıflar halinde bölünmüşlüğünün tescili oldu. Ulusları aşan bir insanlık düşüncesi ise, filozofların ve batınî mezheplerin öğretilerinde yaşayan yarı dinsel, marjinal bir öğreti halini aldı.

Gene de uluslararası birlikler oluşturma düşüncesi, aralarındaki bütün sürtüşmelere ve ulusal savaşlara karşın, Ortaçağ'ın egemen sınıfları arasında sıkça başvurulan bir pratik olmuştu.

Köylülerin, zanaatkârların, batınî mezheplerin, feodal egemen sınıfların yönetim ve mülkiyet sistemine karşı başlattıkları ayaklanmalar, Katoliklerle Protestanları, soylularla Burgerleri, Roma Katolik Kilisesi'nin papazlarıyla, Lutherci reformcuları dayanışma içine soktu.

1789 Devrimi, uluslararası dayanışma düşüncesini modern bir temel üzerinde yeniden üretti. Devrim kıtada ve Britanya'da gericiliği "Kutsal İttifak"a zorlarken, Jakobenleri de bütün ülkelerdeki devrimci hareketlerle dayanışmaya girmeye, devrimi ulusal sınırların ötesine taşımaya ve devrimin ideallerini yansıtan kozmopolitan bir insanlık ideolojisi geliştirmeye yöneltti. "Bütün İnsanlar" sözleriyle başlayan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi", Fransız Devrimi'ne uluslararası bir meşruiyet sağlama ihtiyacının yansımasıydı.

Ancak, öteki mülk sahibi sınıflar gibi, burjuvazinin de ulusal bencilliğin ötesine geçen, insanlığın tümünü kucaklayabilen bir birliği kurabilmesi hiçbir zaman mümkün olmadı. Sınıflara bölünmüş olan bir dünyada ideal formu içinde insanlık olarak ifade edilen bütünlük, gerçek çıkarlar ve varlık nedenleri karşı karşıya gelir gelmez derhal bir bölünmeye yol açtı. Sınıf çatışmaları şiddetlendiği an, burjuvazi için insanlık, mülk sahipleri anlamına büründü. Sınıf mücadelelerinin ikonografisinde devrimci işçilerin burjuvalara neden her zaman bir canavarlar kitlesi, gözü dönmüş bir karakalabalık; burjuvaların da işçilere vampirler suretinde görünmüş olduğunu anlamak böylece kolaylaşır: İnsanlık, her zaman insanlığın bir sınıfı olarak idrak edilmiştir.

İnsanlığın uluslararası dayanışması düşüncesinin dinsel, yarı-dinsel ideolojiler kadar, laik mülk sahibi sınıf ideolojileri içinde de aldatıcı bir yanılsama olduğu Fransız burjuva devrimiyle birlikte görüldü. Uluslararası bir dayanışma fikrinin pratik toplumsal temeli hiçbir zaman bir bütün olarak uluslar değil, sınıflar oluyordu.

Sınıf-tarihsel sınırlılığına karşın, "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" şiarında dile gelen tek bir insanlık düşüncesinin haklılığı kadar, insanlığın aileler, kabileler, sınıflar ve ulus-devletler halinde bölünmesinin de bir tarihsel meşruiyeti vardı. Toplumsal üretimin ilerlemesi, üretim araçlarının bir sınıfın elinde yoğunlaşıp merkezileşmesiyle mümkün olduğu sürece, bir mülk sahibi sınıf diğerinin yerine geçerken kendi gelişmesini bütün insanlığın gelişmesinin şartı olarak sunabiliyordu. Üretimin dünya üretimi haline gelmesi olmaksızın, insanlığın tek bir bütün oluşturması ancak soyut, başaşağı getirilmiş bir insanlık ideali olarak tasarlanabilirdi ve bu bakımdan kendi çağlarının genel zihniyetini paylaşan ezilenlerin tasarımlarının da çoğu kere mülk sahiplerininkiyle özdeş sınırlılıklarla sakatlanmış olmasında şaşılacak bir şey yoktu.

Dünya tarihi içinde ilk olarak kapitalizm, bir dünya pazarı yaratarak, üretimi ve dolaşımı uluslararası bir ölçek üzerinde gerçekleştirmenin maddi imkanlarını yaratmış oldu. Sanayide tek bir ürünün üretilmesi bile bütün ulusları birbirine bağımlı haline getirdi. Bütün 19. yüzyıl boyunca eski ulusal sanayiler yıkıldı. Bunların yerini, hammaddeleri deniz aşırı ülkelerden gelen ve tüketilebilmeleri dünyanın dört bir yanına dağıtılmalarını gerektiren malların üretildiği sanayiler aldı. Bunların yanısıra doyurulmaları, yeryüzünün bütün ülkelerinin

9 I. Enternasyonal

Enternasyonal işçi örgütlerinin en önemli sorunlarından biri daima savaş olagelmiştir. Birbirleriyle savaşan ülkelerden üyeleri olan bir örgütün bu savaş karşısında alacağı tutum, genellikle örgütün hayati bir sorunu haline gelir. I. Dünya Savaşı II. Enternasyonal'in, II. Dünya Savaşı ise III. Enternasyonal'in sonunu getirmişti. I. Enternasyonal ise kendi varlık süresi boyunca gerçekleşen en büyük savaş olan Fransa-Prusya Savaşı'ndan, örgütsel olarak sarsılmış, ancak teorik açıdan güçlenmiş olarak çıktı. Enternasyonal önce III. Napoléon'un emperyalist saldırısına karşı çıkarken, daha sonra Rusya'ya savaşı bir istila hareketine dönüştürmesine karşı oldu ve Bebel ve Liebknecht gibi Alman sosyalistleriyle birlikte, Prusya'nın karşısında, Paris Komünü'nün yanında yer aldı.

farklı oldu. 1866 ve 1867'de *Fenianlar*'ın ayaklanmaları bastırıldı. 1869'da Marx'ın İrlanda'nın bağımsızlığını savunması Genel Konsey'de şiddetli tartışmalara yol açtı. Ancak Marx, İngiliz toplumsal mücadelesinin ilerlemesi ve gericiliğin hız kaybetmesi için İrlandalılar'ın mücadelesinin desteklenmesi gerektiği konusunda Genel Konsey'i ikna etmeyi başardı.

İngiliz Sendikacılarla Kopuş

Ardından Marx'ın Komün'ü şiddetle savunması İngiliz burjuva basınında sert tepkilere yol açtı. Bunun üzerine kamuoyunun baskılarına dayanamayan iki önemli sendikacı Odger ve Lucraft, daha önce yazının içeriği kendilerine anlatılıp onayları alındığı halde, Genel Konsey'in *Üçüncü Hitab*'ı onayladığı oturumunda mevcut bulunmamaları gerekçe göstererek, bu kararın sorumluluğuna katılmadıklarını belirttiler ve kararda kendi imzalarının da kullanılmış olmasını eleştirdiler. Gerçi bu örneği diğer İngilizler takip etmedi, ama *Enternasyonal*'in İngiliz sendikacılığı içindeki etkinliği bir ölçüde azaldı. Ayrıca Marx'ın Genel Konsey'de ve *Enternasyonal* örgütlerinde etkinliğini sağlayan İngiliz sendikacılarla sürdürdüğü ittifakta da çatlaklar belirmeye başladı.

Öte yandan, uzun zamandır beklenen Fransız Devrimi yenilmişti. 1848'dekinin tersine Avrupa'da devrimci bir dalga doğmamıştı. İrlanda Devrimi şimdilik bastırılmıştı. İngiliz sendikacılarının 1860'larda grevlerle birlikte yürüttükleri ve işçilere oy hakkını amaçlayan parlamenter reform mücadelesi başarıya ulaşmış ve 1867'de çıkarılan *Reform Yasası* ile işçiler seçme hakkına kavuşmuşlardı. Öte yandan grevlerde de başarılar elde edilmiş ve işçilerin hayat standartları yükseltilmişti. *Reform Yasası*'ndan sonra girdikleri ilk seçimde tahminlerin aksine işçiler büyük bir yenilgi alınca, sendika liderleri umutlarını Marx'ın beklediği gibi bağımsız bir işçi sınıfı partisi kurup geliştirmeye değil, ilerici burjuvalarla ittifak yapmaya bağladılar.

Bakunincilerle Kopuş

Bir diğer etkiyi ise Marx-Bakunin tartışması yarattı. Bakunin taraftarları ile Marx arasındaki mücadele temel bir anlayış farkından kaynaklanıyordu. Bakuninciler de Marx ve taraftarları gibi özel mülkiyete karşıydılar ve üretim araçlarının ortak mülkiyetini savunuyorlardı. Her iki akım da özel mülkiyet düzeninin kurumlarına ve bunların üzerinde yer alan devlete karşıydılar. Ancak esas ayrılıklar bu noktadan sonra başlıyordu. İlk sorun *Enternasyonal*'in iç disiplinine ilişkindi. Bakunin taraftarları ulusal şubeler ve federasyonlar için tam bir özerklik

üretimlerinin birbirine eklemlenmesini gerekli kılan ihtiyaçlar doğdu. Entelektüel üretim, maddi üretimin yolunu izledi, her ulusun entelektüel ürünleri, bütün insanlığın ortak bilgisi haline geldi, ulusal edebiyatlar ve kültürler birleşerek, birbirlerine karışarak tek bir dünya kültürü içinde erimenin şartlarına kavuştu.

Kapitalist gelişme, maddi üretimde görülenlerden çok daha önemli bir başka sonuç daha doğurdu. Son derece ayrıntılı bir ihtisaslaşma ve standardizasyonu gerektiren seri üretim sistemi, bir yandan çeşitli emek biçimlerini bütün ülkeler için aynılaştırırken, öte yandan bu kitlesel üretimle pazarda rekabet edemeyen zanaatkâr işletmelerini çökertti. Mekanizasyonun tarıma uygulanması da büyük bir kırsal nüfus kitlesini tarımdan kopartarak sanayi merkezlerinin çevresine yığdı. Tek sözcükle, metalaşan emek, tüm öteki metalar gibi dünya ölçeğindeki bir emek pazarı üzerinde dolaşıma sokuldu. Bunun pratik toplumsal anlamı, kadınlı erkekli, yüzbinlerce insanın yerlerinden, yurtlarından ayrılarak iş peşinde Avrupa ve Amerika kıtaları üzerinde dolaşmaya başlamalarıydı.

19. yüzyılın ikinci yarısı Avrupa'dan ABD'ye, Avrupa'nın tarımsal güney bölgelerinden, sanayileşmiş kuzey bölgelerine doğru müthiş bir emek göçüne tanık oldu. Enternasyonalizmin, kitlesel bir ölçek üzerinde ilk kez bu dönemde gelişebilmiş olmasının gerisinde bu maddi ve insani süreç yer alır.

Enternasyonalizm, sosyalizmin asli bir bileşeni olarak, örgütlü işçi hareketinin kendisinden doğdu. 18. yüzyılda kurulan Avrupa'nın ilk işçi örgütü *London Correspondance Society* (Londra Yazışma Derneği) daha en baştan Fransız Devrimi'ni desteklemeyi kendisine amaç edinmiş, Amerikalı Tom Paine'in özgürlükçü düşüncelerinden esinlenmişti. Fransa'daki göçmen Alman işçilerinin *Horlananlar Birliği* de, ondan doğan *Haklılar Birliği* de, Fransız işçilerinin eylemlerine katılıyordu. İngiltere'de Marx'ın öncülüğünde kurulan *Fraternal Democrats* (Kardeş Demokratlar) *Yazışma Komiteleri* ve *Komünistler Birliği* ise daha en baştan enternasyonal örgütler olarak kurulmuşlardı. 1840'lar Fransası ise, Rus, Polonyalı, Çek, Macar, İtalyan vb. ülkelerden kaçan devrimcilerin kaynaştığı bir ülke olarak bütün devrimci ideolojilerin birbirine karıştığı ve hepsinin işçi sınıfı arasında yankı bulduğu bir ortamdı.

Dolayısıyla, aynı işletmelerde aynı şartlar altında çalışan farklı uluslardan işçilerin, farklı uluslardan gelen devrimcilerden edindikleri sosyalist fikirlere, kendiliğinden enternasyonalist bir yorum getirmiş olmaları kolayca anlaşılabilir. Ancak enternasyonalizmi proleter, proletaryayı enternasyonalist kılan asıl nedenler daha derindedir.

Enternasyonalizmin, sosyalizme kopmaz bir biçimde bağlı olduğu görüşünün temelinde, proleterlerin kapitalizmden nihai kurtuluşlarının ancak dünya ölçeğinde mümkün olabileceği düşüncesi yatar. Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki deyişiyle: "Etkinliklerinin dünya-tarihsel bir etkinlik olarak genişlemesiyle tek tek bireylerin, kendilerine yabancı, her geçen gün daha da azmanlaşan ve sonunda *dünya pazarı* halini alan bir gücün gittikçe daha çok esiri oldukları, bugüne kadarki tarihin gösterdiği ampirik bir gerçektir. Toplumun bugünkü durumunun komünist devrimle yıkılması ve bu toplumla özdeş olan özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla bu gücün dağılacağı ve her bir bireyin kurtuluşunun, tarih tam olarak dünya tarihine dönüştürüldüğü ölçüde gerçekleşeceği de bir o kadar ampirik olarak belirlenmiştir (...) Bireyin gerçek entelektüel zenginliği, bütünüyle onun gerçek bağlantılarının zenginliğine bağlıdır. Tek tek bireyleri çeşitli ulusal ve yerel engellerden kurtaracak, onları (entelektüel üretim de dahil) tüm dünyanın üretimiyle pratikte bağlantıya sokacak ve tüm yeryüzünün her yöndeki üretiminin (insanın yaratılarının) meyvelerinden yararlanmalarını mümkün kılacak olan şey budur."

Böylece, enternasyonalizm, proletaryanın dünya tarihine girmesiyle birlikte, ahlakî bir ideal olmaktan çıkar, onun varlık şartı haline gelir. Sonunda insanlığı din ve millet bayrakları altında bölen bir ideolojik yanılsamanın yerine çalışan çoğunluğu birleştiren gerçek bir dünya tarihsel hareket halini alır. Her ulusun proleterinin bir diğer ulusun proleterine yaklaşırken "kendi" burjuvasından kopmasının imkânının tanınmasını sağlar. *Manifesto*'nun başlangıcına yazılmış olan "Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!" çağrısı, bu anlayışın ifadesidir. Proleterlerin bu şartın bilincinde olup olmamaları, bu şartın varlığına değil, bunun idrakine ilişkin bir sorundur.

Tarih, modern kapitalizm çağında, kendi varlık şartının idrakine varmamış olan proleterleri, dünya savaşlarıyla cezalandırıp, enternasyonalist bilinçle savaşanları ise devrimle ödüllendirerek, bu ilkeyi çoktandır doğrulamış bulunuyor.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ

talep ediyorlar ve Genel Konsey'in diktatörlüğünün son bulmasını istiyorlardı. İkinci sorun işçi hareketi ile siyaset arasındaki ilişkiyi kapsıyordu. Bakunin taraftarları siyasetten uzaklaşılmasını istiyorlar ve böylelikle bu konuda Proudhoncular'a yakınlaşıyorlardı. Her türlü merkezî otoriteye karşıydılar ve devrimden sonra devletin derhal ortadan kaldırılmasını savunuyorlardı. Marx ise devrimden sonra da işçi sınıfının siyasal gücünü sağlama alacak farklı türden bir merkezi devletin kurulması gerektiğini savunuyordu. İşçi sınıfının mücadeleyi kendi siyasal partisini kurarak sürdürmesi fikrine Bakunin taraftarları iki açıdan karşı çıkıyorlardı. Adına parti denilen merkezi örgüt, karşı çıkılan ve yıkmaya çalışılan merkezi otoritenin, işçi sınıfı içinde ve ona karşı yeniden yaratılması olurdu. Öte yandan işçileri siyasal mücadele alanına çekmek, onları parlamento oyunlarına, burjuva gruplarıyla kaypak ittifaklara sürüklemeye götürürdü. Bu ise küçük kazanımlar uğruna işçilerin devrimci enerjilerini köreltmekten başka bir işe yaramazdı.

Marx, gelişmiş kapitalist bir ülkedeki toplumsal devrim için zihinsel olarak olgunlaşmış, bilinçli ve sosyalizm düşüncesi tarafından yönlendirilen ve bir politik partide örgütlü işçi sınıfını kaçınılmaz bir koşul olarak görüyordu. Bakunin ise İtalya, İspanya ve Rusya'nın yarı-feodal ekonomi biçimini bir toplumsal devrimin koşulu olarak değerlendiriyordu. Yoksulluk içindeki köylü kitleleri itici güçtü. Kültürel olarak gelişmiş işçiler ise "burjuva ruhu ile zehirlenmiş"lerdi. Küçük burjuva gençliği, köylü kitleleri ve büyük şehirlerdeki en yoksul durumdaki proletaryada umut vardı. Bunlar silahlı bir darbe ile toplumsal devrime yol açacaklardı. Bu temel ayrılıklar pratikte pek çok anlaşmazlık konusunu daha ortaya çıkarmıştı. Ayrılıkları çözmek için toplanması gereken kongreler, önce Prusya-Fransız Savaşı daha sonra da Komün'ün ardından gelen yoğun baskılar nedeniyle yapılamayınca sorunlar büyümeye başladı.

Londra Konferansı

Eylül 1871'de Londra'da bir konferans toplandı. Gündemde başlıca iki sorun vardı. Birincisi, *Enternasyonal*'e karşı girişilen yoğun baskılara nasıl karşı konulacağı idi. İkincisi ise, İsviçre Federasyonu'nun bölünmesi idi. Konferansa 23 delege katıldı, bunların 13'ü Genel Konsey üyesi idiler. Konferansta alınan en önemli karar, mevcut durumdan çıkışın işçi sınıfının tüm mülk sahibi sınıfların kollektif iktidarına karşı kendisini, mülk sahibi sınıflar tarafından kurulmuş bütün eski partilerden farklı ve onların zıddı bir siyasal parti haline getirebilmesiydi. Alınan bir diğer kararla da Genel Konsey'in İngiltere ile ilgili yetkilerini artık İngiltere şubelerinin oluşturacağı bir federasyona bırakması talebi yerine getiriliyordu. Bu karar Avrupa işçi hareketinin içinde bulunduğu durumun bir yansımasıydı. Dünyada sermayenin merkezi olarak değerlendirilen İngiltere, ciddi bir ekonomik devrimin kaldıracı olarak görülüyordu. O nedenle de diğer ülkelerde olduğu gibi federasyon yönetimi yerine, Genel Konsey'in yönetiminde kalması anlamlı bulunuyordu. Ancak 1871'deki karşı devrimin Fransa zaferi ardından Avrupa'da yeni bir devrimci inisiyatif beklenmiyordu.

Bakunin taraftarları Londra Konferansı'nın kararlarını tanımadılar. 12 Kasım 1871'de Bakunin taraftarı olan seksiyonlar bir toplantı düzenlediler ve Guillaume'un kaleme aldığı bir yazıyı bütün *Enternasyonal* şubelerine gönderdiler. Genel Konsey üyeliğinin bazı kişilerin elinde kişisel mülkiyet haline geldiği ve bu kişilerin kişisel doktrinlerini *Enternasyonal*'e dayatmaya çalıştıkları belirtilen yazıda, diğer görüşlerin bir zındıklık olarak değerlendirildiği ileri sürülüyordu. Genel Konsey üyeleri, bağımsız şubeleri hiyerarşik ve otorite üzerine oluşturulmuş bir örgütlenmeye dönüştürmekle suçlanıyorlardı. Gelecek kongrede Genel Konsey "basit bir yürütücü büro haline getirilmeli, merkezileşme ve diktatörlük ile oluşturulmaya çalışılan birlik, bağımsız grupların özgür birliği ile gerçekleştirilmeliydi."

İtalyan Federasyonu ise bu kararı da yeterli görmeyerek, 1872'de Genel konsey'i ve Lahey'de yapılması tasarlanan kongreyi boykot etme çağrısı yaptı. Genel Konsey'i sahtekarlık ve yalancılıkla suçlayan bu karar aynı zamanda tüm dünya işçileri önünde Londra Genel Konsey'i ile olan dayanışmasını sona erdirdiğini de açıkladı.

Lahey Kongresi

Bu gergin ortamda 2 Eylül 1872'de Lahey Kongresi toplandı. Kongreye 63 delege katıldı, ancak temsil edilen ülke sayısı şimdiye kadar en yüksek noktasına ulaşmıştı.

Almanya, İngiltere, Belçika, Fransa, İsviçre, Hollanda, Danimarka, Avusturya, Macaristan, Bohemya, Polonya, İrlanda ve ABD delege gönderen ülkelerdi. İtalya aldığı karar gereği Lahey Kongresi'ni boykot ediyordu. *Enternasyonal*'in kuruluşundan beri Marx ilk kez bir kongreye katıldı. Kongre, Bakunin'in ***Birlik***'inin, ***Enternasyonal***'den çıkarılmasını savunan Marx'ın önerisindeki suçlamaları araştırmak üzere beş kişilik bir komisyon kurdu. Bunun ardından Genel Konsey'in yetkileri tartışılmaya başlandı. Genel Konsey'e, şubeleri veya federasyonları bir sonraki kongreye kadar dondurabilme yetkisinin verilmesini isteyen bir öneri verildi. "Genel Konsey hiç sınıf mücadelesi sürdürdü mü hiç barikatlar kurdu mu? Ve bunu gelecekte hiç yapacak mı?"sorusunu soran Bakunin taraftarı Guillaume Genel Konsey'in gereksizliğini ileri sürdü. İspanya delegelerinden biri ise *Enternasyonal*'in işlevini, gelen mektupları okuyup cevaplamakla sınırlamak gerektiğini savundu. Marx ise Genel Konsey'i bir mektup kutusuna

I. Enternasyonal*'in önde gelen üyeleri: (1) Louis-Eugéne Varlin (Fransa), (2) Friedrich Lessner (Almanya), (3) Eugéne Dupont (Fransa), (4) Johann Georg Eccarius (Almanya), (5) Wilhelm Liebknecht (Almanya), (6) Hermaen Jung (İsviçre), (7) Charles Languet (Fransa), (8) Friedrich Adolf Sorge (ABD), (9) Benjamin Lucraft (İngiltere), (10) César de Paepe (Belçika), (11) Paul Lafargue (Fransa), (12) Pablo Iglesias (İspanya).*

çevirmek yerine onu kapatmaktan yana olduğunu söyleyerek Genel Konsey'in yetkisinin artırılmasını savundu. Yapılan oylamada bu öneri 36'ya karşı 6 oyla ve 15 çekimserle kabul edildi. İngiltere, Belçika, Hollanda ve İspanya delegasyonları yetkilerin artırılmasına karşıydılar. Bunun ardından Engels bazı delegeler adına Genel Konsey'in New York'a taşınmasını önerdi. İlk itirazlar, Genel Konsey'in mücadele hattından ayrılmaması gerektiği yönünde idi. Bu *Enternasyonal*'in etkisinin azalması sonucunu doğururdu. İlk oylamada 26 delege Genel Konsey'in taşınması yönünde, 23 delege ise bunun karşısında oy kullanırken 9 kişi çekimser kaldı. Böylece taşınma kararı alındı; yer konusundaki oylamada ise New York 31 oyla seçildi. Oylamanın ardından Londra Konferansı'nda alınmış olan işçi partileri ve siyasal işçi eylemlerine ilişkin karar tartışıldı. Bakuninci Guillaume bir kez daha siyasal iktidarı ele geçirmek için işçi sınıfının siyasal eylem yapmasına karşı çıktı. Karar 24'e karşı 4 oyla kabul edildi, 9 delege çekimser kaldı. Bakunin hakkındaki iddiaları araştıran komisyonun raporu, gizli bir Birlik'in geçmişte varolduğunu, ancak halen sürüp sürmediğinin bilinemediğini saptadı. Ancak buna rağmen Bakunin'in *Enternasyonal* içinde gizli bir topluluk örgütlemeye çalıştığının kanıtlandığı belirtildi. Komisyonun talebi üzerine Bakunin ve Guillaume *Enternasyonal*'den ihraç edildiler.

Enternasyonal'in Dağılışının Nedenleri

Lahey Kongresi, *Enternasyonal*'in son kongresi oldu. Bu kongredeki oylamalar, aslında Genel Konsey'in zayıflığını da gösterdi. Genel Konsey kendi 16 üyesinin oyları ile çoğunluğu sağladı. Ayrıca Alman ve Blanquici Fransız delegelerin oyları da Genel Konsey'den yanaydı. Buna karşılık İtalyan-Fransız İsviçresi, İspanya ve İtalya federasyonları Bakunin yanında yer alırken, Belçika ve Hollanda federasyonları da Bakunin'e yakınlaşıyorlardı. Hatta yıllarca Marx'ı desteklemiş olan İngiliz delegeler de önemli ölçüde Marx'ın karşısında yer aldılar. İtalyan Federasyonu'nun kongreyi boykot etmemesi halinde oylamaları Genel Konsey'in kaybedebileceğini düşünmek zor değildi.

7

8

9

11

10

12

Sınıf-tarihsel sürecin uluslararası örgütlenmeler açısından en önemli dönemlerinden birini oluşturan *Enternasyonal*, önemli sorunsalları da ortaya atmış oldu. *Enternasyonal*, işçi kitlelerinin gerçek hareketinin bir ürünüydü. Bu gerçek hareketin uluslararası eylemi sendikacıları, Proudhoncu mutualistleri, Mazziniciler'i, Blanquiciler'i, Marx'ı ve yandaşlarını bir arada tutma özelliğine sahipti. Bu bütünleştirici özellik zayıflayıp, yenilince, yani gerçek hareket, üzerinde hareket edilecek bir zemin olmaktan çıkınca, farklı eğilimlerin de bir arada durmaları güçleşti. Ancak bu, *Enternasyonal*'in kuruluşundan önceki döneme bir geri dönüş olmadı. Artık her ülkenin işçi hareketi; sendika hareketi, anaşizm ve sosyal demokrasi arasında bir tercih yapma durumu ile karşı karşıya kaldı.

1871'deki Londra Konferansı'nda alınan, toplumsal devrimin sonucuna ulaşabilmesinin koşulu olarak işçi partilerinin kurulması gerekliliğine ilişkin karar, mücadele sürecinden çıkartılan önemli bir dersi içeriyordu. Lahey Kongresi ile Avrupa işçi hareketinin gelişmesinde bir dönem kapandı. Avrupa ülkelerinde işçi partilerinin ve sendikaların oluşumu, *II. Enternasyonal*'in kuruluşu bu dönemde gerek örgüt, gerekse fikir açısından geliştirilenlerin nesnel sonuçlarıydı. Çünkü gerek 1866'daki Cenevre Kongresi'nde sendikal sorunlara, gerekse 1871 Londra Konferansı'nda işçi partilerine ilişkin alınan kararlar, Avrupa işçi hareketinin yeni dönemdeki malzemelerinin önemli bir kısmını oluşturdu. Engels Eylül 1874'de Sorge'ye yazdığı bir mektupta "Bu dönem proletaryanın ortak kozmopolit çıkarlarının ön plana geçebildiği bir momentti... *Enternasyonal* 10 yıl boyunca Avrupa tarihinin bir tarafına, geleceğin olduğu tarafına, egemen oldu ve yaptıklarına gururla bakabilir... Ancak o eski biçimiyle artık zamanını doldurdu... Öyle inanıyorum ki, bir sonraki *Enternasyonal* -Marx'ın yazdıkları birkaç yıl etkisini gösterdikten sonra- doğrudan komünist olacaktır ve bizim ilkelerimizin üzerinde yükselecektir" diyordu.

Enternasyonal 1860'lı yılların görece olarak aşılmış ve eskimiş olan ekonomik ve toplumsal yapılarına uygun bir örgüttü. Sanayi toplumlarındaki gelişmelerin yarattığı faktörler, bu önemli girişimin de sona ermesine neden oldu. *Enternasyonal*'in bunalımı aynı zamanda Avrupa işçi hareketinin de bir gelişme bunalımıydı. Tek tek ülkelerde gelişen işçi hareketleri, ilk aşamada kendi ideolojilerini oluşturmayı, kendi politikalarını saptamayı, bağımsız ve kendine yeten bir parti olarak yapmak istiyorlardı.

Marx, *Enternasyonal*'in tüm ülkelerdeki işçi sınıflarının ortak örgütü olma görevini artık yerine getiremeyeceğinin farkındaydı. *Enternasyonal*'e ilişkin önüne koyduğu son görevini "onu çözücü unsurlara karşı korumak" olarak ifade ediyordu. Bu çözücü unsurlarla kastettiği, Bakunin taraftarları ve Blanquicilerdi. Marx her iki grubu da darbeci ve "geçen neslin devrimcileri" olarak nitelendiriyordu. Genel Konsey'in Londra'dan, New York'a taşınmasını önermesinin nedeni de, onun bu grupların eline geçmesini engellemekti. New York'taki Genel Konsey'in, 1873'de Cenevre'de düzenlemeye çalıştığı kongre, Marx'ın deyimiyle tam bir "fiyasko" oldu. Kongreye İsviçreliler dışında yalnızca iki yabancı delege katıldı. 1876 yılında Philadelphia'da toplanan ve sadece Amerikan Federasyonu'nun katıldığı kongrede ise, *Enternasyonal*'in, varlığına son verdiği resmen açıklandı.

Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu (1848-1875)

Giriş

19. yüzyılın üçüncü çeyreği (1850-1875 dönemi), Prusya devleti ve Alman burjuvazisi için, Alman Ulusal Birliği'ni pekiştirerek Avrupa'da "büyük güç" olarak ortaya çıkma yolunda en önemli adımların atıldığı evredir. Bu döneme, Prusya önderliğindeki Alman ülkesi, tarıma dayalı bir ekonomi olmaktan çıkarak bir sanayi ülkesi haline geldi. 1840-1871 döneminde taş kömürü üretimi yılda 2.8 milyon tondan 29.4 milyon tona; demir üretimi yılda 160 bin tondan 1.5 milyon tona çıktı. 1847'de 2.800 km. olan demiryolu ağı, 1875'de 16.200 km.'ye ulaşmıştı.

Ekonomik atılım, teknolojik gelişmeler ve şehirli nüfusun artmasına (1800'de yüzde 20 olan kasabalı/şehirli nüfusun tüm nüfusa oranı, 1871'de yüzde 36'ya ulaşmıştı) paralel giden bir gelişme de, işçi sınıfının sayıca artmasıydı. 19. yüzyılın üçüncü çeyreği, işçi sınıfının Almanya'da da kendi bağımsız sınıfsal kimliğiyle ve siyasal etkinliğiyle ortaya çıkmasına sahne oldu. 1848 devrim girişiminin yenilgisinin de etkisiyle sakin geçen 1850'li yıllardan sonra, 1860'ların başında işçi sınıfının ilk temsili siyasal örgütleri, sosyal demokrasi hareketi ortaya çıktı. 1860'ların ikinci yarısı, sosyal demokrasi içinde ideolojik ve örgütsel rekabetle geçti. 1870-1875 dönemi ise, işçi sınıfının sendikal örgütlülüğünün ve etkinliğinin gelişmesi ve bunun da etkisiyle Alman sosyal demokrasisinin bir çatı altında birleşmesiyle sonuçlandı. 1875'de kurulan *Sosyalist İşçi Partisi*, Avrupa'nın en uzun ömürlü sosyal demokrat partilerinden biri olacaktı...

1850'ler: Sükûn Yılları

1850'ler, Prusya ve Alman devletçiklerinde, 1848'in "yaralarının" çabukça sarıldığı restorasyon yılları oldu. Alman burjuvazisi, kısmen kendisi de ticaret burjuvazisine dahil olmaya başlayan Prusya toprak aristokrasisi ve bu aristokrasinin "soylu varlığı" olan Prusya ordusu ile uyumlu bir ilişkiye girdi. 1850'de Prusya Başbakanı olan von Manteuffel da, burjuvazinin 1848 öncesi hoşnutsuzluğunu besleyen, hızlı endüstrileşmeyi engelleyici feodal ayak diremelerin üzerine güçlendirilmiş, yetkilendirilmiş bir bürokrasi ile gitmeye başlamıştı. Teknik, örgütsel ve yasal koşulların elverişliliğine cevap vermekte gecikmeyen yabancı sermaye akımının da katkısıyla, 1850'ler Almanya-Prusya için iktisadî atılıma vesile oldu. 1849-1851 döneminde, çalışabilir durumda olan erkek nüfus içinde fabrika emekçilerinin oranı yüzde 4.4'den yüzde 5.8'e; kadınlar içindeyse yüzde 1.3'den yüzde 1.5'e çıktı. 1852'de 504.376 olarak saptanan sanayi emekçilerinin sayısı, 1861'de 1.786.145'e ulaşmıştı. Gene de, endüstriyel gelişmenin Ren havzası ve Saksonya ağırlıklı olmak üzere, Hamburg, Nürnberg, Frankfurt gibi belirli yerleri ilgilendirdiğini, Prusya başta olmak üzere birçok Alman devletinin göreli olarak çok yavaş gelişme gösterdiğini unutmamak gerekir.

Ferdinand Lassalle'ın Berlin polis müdürüne yazdığı mektupta "büyük siyasal sükûn yılları" olarak alaya aldığı 1850'lerin işçi sınıfı açısından anlamı neydi? Dönemin moda tabiriyle "toplumsal sorun"un halk içinde fazla kurcalanmasına mahal vermek istemeyen Prusya bürokrasisinin etkisiyle, ücret düzeyi, sanayide benzer canlanma dönemlerinde, örneğin İngiltere'de, Fransa'da görüldüğü gibi korkunç değildi. Asgari ücret ortalaması, 1850'de 45 Taler'den 1859'da 52 Taler'e yükselmişti. Ancak günlük çalışma süresi hâlâ ortalama 12 saatti, tekstilde 15-16 saate kadar çıkabiliyordu. Sadece maden emekçileri, Prusya bürokrasisinin "himmetiyle" 8 saatlik işgünü hakkından yararlanıyorlardı. Çalışma koşullarının ağırlığına rağmen, 1850'lerde işçi sınıfının pek sesini çıkarmamasının nedeni ise, elbette ki ücret düzeyinin "göreli" yüksekliği gibi soyut koşullar değil, Prusya devletinin özellikle işçilerin örgütlülüğünü dağıtmaya yönelik baskısıydı.

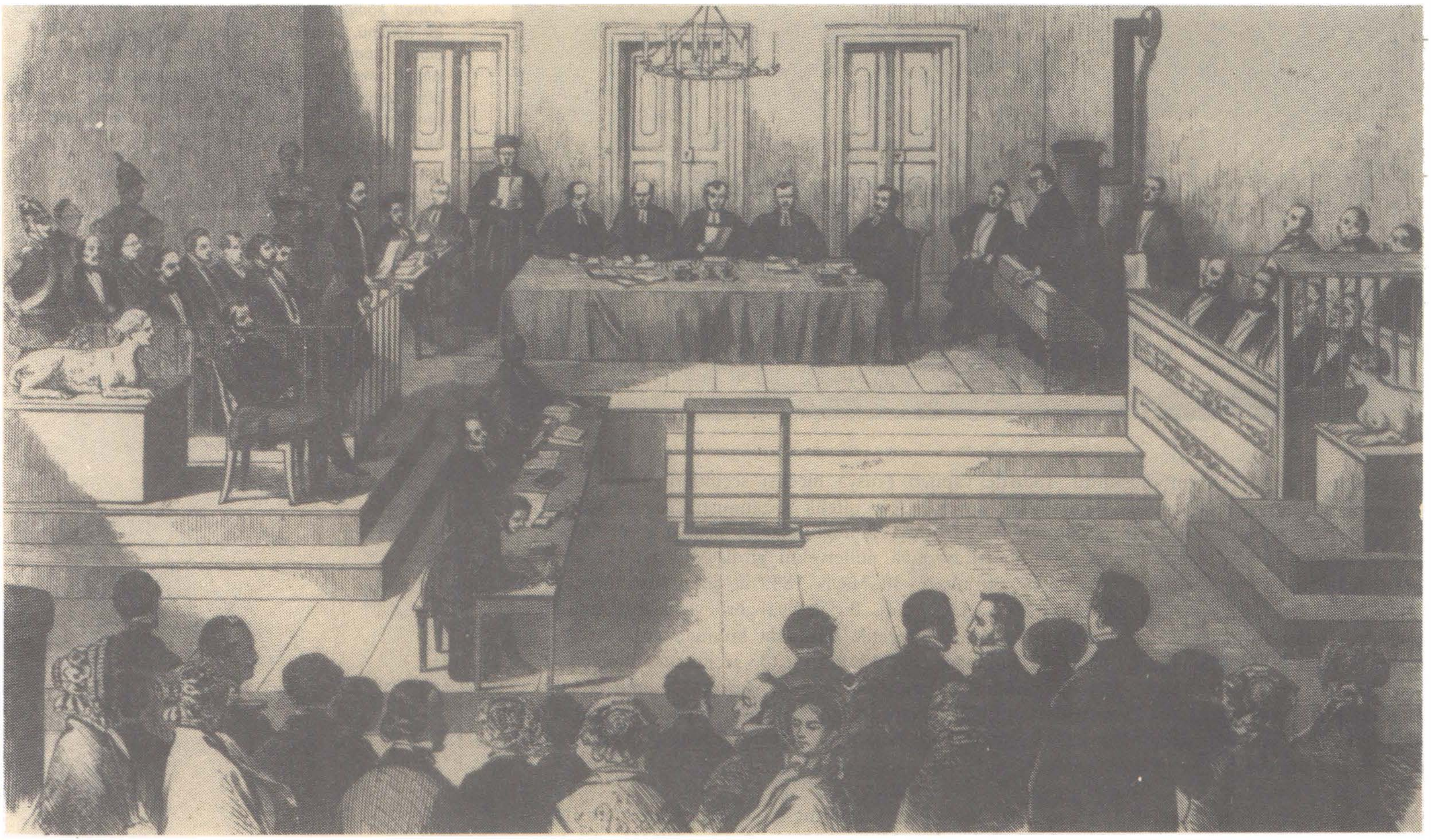
Ağustos 1848'de Berlin'de kurulan ulusal çaptaki ilk Alman İşçi örgütü *Arbeiterverbrüderung*'un (İşçi Kardeşliği) 1850 İlkbaharında kapatılmasından sonra, bütün yerel işçi örgütleri de feshedilmişti. *İşçi Kardeşliği*'nin önderi Stephan Born, daha 1840'ların başında "biz (işçiler ve çıraklar) bir dernek kurmak istiyoruz, çünkü insan olmak istiyoruz" demişti. Alman işçi sınıfı için, örgütlü olmak; "kendileri gibi" birileriyle biraradа, sözlerinin hesaba katılacağı, kendilerini dayanışma içinde hissedecekleri bir çatı altında bulunmak çok hayatî bir arayış olduğu gibi, giderek bir alışkanlık olmaya da başlamıştı. Born'un sözlerinden de anlaşılabileceği gibi, *İşçi Kardeşliği* ve diğer örgütler, işçilerin sınıfsal kimliklerinden önce, Aydınlanma Çağı'nın büyük harfle yazılan "İnsan" kimliğini edinerek özgüvenlerini kazandıkları uğraklardı. Tek tük istisnalar ve ciddi ölçüde devlet müdahalesi altındaki hasta yardım sandıkları dışında, işçilerin tüm örgütlenmelerinin silinmesi, bu dönemde Alman işçi hareketinin ana bunalımını oluşturdu. 1848'den kalan bazı işçi önderleri, beden eğitimi kulüplerini, işçileri biraraya

Saksonya'daki bir sendikal nitelikli işçi derneğinin flaması. Ön yüzde (üstte) "uğur ola!" ve kuruluş yılı (1856); arka yüzde ise (altta) derneğin adı (Bockwa ve Oberhohndorf Madenciler Birliği) yazıyor. Lassalle sendikal mücadeleyi küçümsedi; takipçisi Schweitzer sendikaları mesleki bir örgüt gibi gördü; Eisenachcılar ise sendikal harekete nasıl yaklaşacaklarını uzun süre saptayamadılar. Marx ile Engels, sendikal mücadeleyi işçi sınıfının, kendisini eğitmesini sağlaması yönünden önemsiyorlardı.

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

4 Ekim-12 Kasım 1852 arasında süren Köln'deki Komünistler Davası, hukuki açıdan bir skandaldı. Marx, Enthüllungen überden Kommunistenprozess in Köln *(Köln'deki Komünistler Davasına İlişkin Açıklamalar) adlı yazısında mahkemenin taraflılığını ortaya koymuştur. Mahkemede iki kişi beraat ederken, yedi kişi üç ilâ altı yıl arasında değişen, toplam 36 yıllık hapis cezası aldılar. Yedi sanıktan biri olan, hukukçu ve yayıncı* Dr. Herman'n Heinrich ("Kızıl") Becker, *hapisten çıktıktan sonra,* Ulusal Liberal Parti'*den Dortmund belediye başkanı seçilecekti! Sanık sandalyesinde* Becker *gibi küçük burjuva radikallerinin oturduğu Köln davası,* Komünistler Birliği'*nin sonunu getiren bir sürecin noktalanması olmuştur.*

getirecek çatılar olarak değerlendirmeye çalışıyorlardı.

Prusya monarşisisinin üstün geldiğini ve Almanya'da devrimin olmayacağını anlaması üzerine Köln'deki siyasal etkinliğine son vererek Almanya'dan ayrılan Marx ise 1849'da Londra'da *Komünistler Birliği*'ni yeniden canlandırmaya girişmişti. Marx'dan farklı olarak, devrimi dışarda geliştirip Almanya'ya taşımaktan yana olan Willich ve Schapper'in bağımsız olarak kurdukları bir *Birlik*'le Almanya'ya yönelik propaganda girişimlerinde bulunmaları da sonuçsuz kaldı. Çalışmasının yoğunluğunu, *Kapital*'i yazmaya kaydıran Marx'ı bu dönemde Almanya'ya yönelik "çalıştıran" belki de tek olay, Prusya Kralı IV. Wilhelm'in burjuvazinin korkulu gönlünü hoş etmek için Köln'de 1852'de açtırdığı "Komünistler Davası" oldu. Marx, polisin ancak 11 sanık uydurabildiği dava üzerine yazdığı "Köln'deki Komünist(ler) Davası'nın Perde Arkası" adlı yazısında polisin yaptığı "hile"leri ortaya dökerek, her renkten rejim muhalifinin muhalifliğine güç kattı. Bu "Komünistler Davası"nın işçileri pek ilgilendirmeden geçip gittiğini de belirtmek gerekir: August Bebel'in sonradan dediği gibi: "O yıllarda sosyalizm ve komünizm bizlere tamamen yabancı kavramlardı"

1850'lere ilişkin son olarak, grev yasağına rağmen tek tük gerçekleşen grevlerden söz etmek gerekir. Resmî Prusya istatistikleri, 1850-1856 döneminde 15, 1857'de altı, 1858'de üç, 1859'da dört ve 1860'da bir grevden söz etmekle birlikte, gayrıresmî tarihlerde başka verilerin bulunduğu görülüyor. Örneğin 1855'de, Ren bölgesinde kumaş boyacılarının etkili bir grevi var; konjonktürün bozulması üzerine ücretlerin düşmesinin yarattığı tepkiyle, 1857'de "grev dalgası" adını hakedebilen bir dizi grev olduğu biliniyor. Ancak bütün bu grevlerin en fazla on gün ömürlü, hiçbir siyasal talep içermeyen, yerel sınırları aşmayan "ılımlı" grevler olduğu söylenebilir.

Burjuvazinin Siyasal Yükselişi

1850'lerin sonuna doğru, Almanya ve Prusya'da siyasal hayatın durgunluğu çözülmeye başladı. Buna, uluslararası siyasal gelişmeler ağırlıkla vesile oldu. 1858 Sonbaharında İtalyan ulusal hareketinin, ulusal birliği sağlama yönündeki atılımlarının güçlenmesi, Fransa Kralı III. Napoléon'un da İtalyanları desteklemesi, Avusturya İmparatorluğu'nu kuzey İtalya'da oldukça güç durumda bıraktı. Bu durum, Prusya monarşisini ve ordu kurmaylarını, Alman ulusal birliğinin önderi olma yolunda Avusturya'ya üstünlük sağlamak için heveslendiriyordu. Prusya'nın bunun için ihtiyaç duyduğu istikrar ve gücün yanısıra "modern ulusal devlet" görüntüsüne kavuşması ise, burjuvazinin devlet sistemine daha etkin katılımını ve devlet gücünü paylaşmasını gerektiriyordu. "Klasik" monarşiye yatkın Kral IV. (Friedrich) Wilhelm'in beyin rahatsızlığı "sayesinde", tahta onun kardeşi Prens Wilhelm'in geçmesi, böylesi bir

Alman kömür işçileri. Almanya'da işçi sınıfının önemli bir bölümü, çalışma koşullarının son derece kötü olduğu kömür havzalarında çalışıyordu. 1850'lerde Alman ekonomisinin en önemli kaynaklarından biri olan kömür üretiminde istihdam edilen işçiler, Alman proletaryasının kapitalist sömürüden en fazla etkilenen kesimini oluşturuyordu.

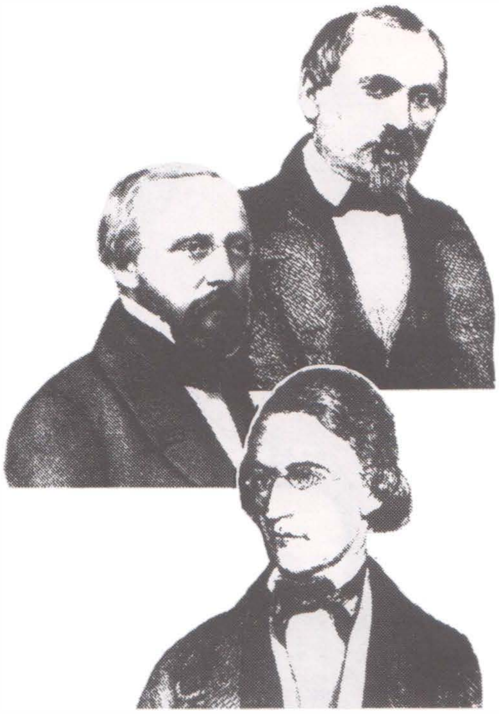
değişim için uygun zemini oluşturdu. 1858'de yapılan Prusya meclisi seçimleri, burjuvazi için, o zamana kadarki şekilci alışkanlıktan farklı, davetkâr bir nitelik kazanmıştı. Yoğun bir seçim kampanyası ve yüksek bir seçmen katılımıyla, burjuvazi sandığı fethetti. Prusya meclisine, önceki seçimdeki 57 kişinin yerine, 210 liberal burjuva milletvekili girdi. Muhafazakâr temsilcilerin sayısı ise 240'dan, 60'a düştü. Burjuvazi, 30 Mayıs 1849'da çıkmasını sağladığı üç sınıflı seçim yasası ile, sandık silahını iyice sağlama aldı. Bu yasaya göre yurttaşlar, gelirlerine göre üç sınıfa ayrılmışlardı. 1850 verilerine göre, 1. seçmen sınıfında bulunan (yani en zengin) 153.808 kişi; 2. seçmen sınıfında bulunan 409.945 kişi ve 3. seçmen sınıfında bulunan (en yoksul) 2.691.950 kişi, her sınıfın kontenjanına ayrılan eşit sayıda milletvekilini seçeceklerdi. Dolayısıyla, 1850 verilerine göre, 17, 3. sınıf seçmenin oyu, bir 1. sınıf seçmenine eşit olacaktı. Sabit ikametgâhı olmayan ve yoksulluk yardımı gören yaklaşık yarım milyon insanın ise hiç oy hakkı yoktu.

Sonraki adımda, liberal burjuvazi, Hannoverli Rudolf von Benningsen önderliğinde partisini kurdu: *Nationalverein* (Ulusal Birlik). *Ulusal Birlik*, kurulduğu 1859'da 5 bin, 1861'de 17 bin üyeye ulaştı. Ancak, Prusya devlet bürokrasisi ve ordusu ile burjuvazi arasında çok geçmeden gene çelişki başgösterdi. Prusya ordusu, personel ve teçhizat olarak güçlenmek için, bütçeden aldığı payı artırmak istiyor, liberaller ise buna ayak diretiyordu.. Orduda reform projesine karşı daha kesin ve açık tavır alan "sol" liberaller, Aralık 1861'de *Ulusal Birlik*'ten ayrılarak *Portschrittspartei*'ı (İlerleme Partisi) kurdular. *İlerleme Partisi*, ilk işlerinden biri olarak, işçi sınıfına yöneldi. Liberaller oylarına talip oldukları işçileri, "doğal müttefikleri" sayıyorlardı. Büyük bir hızla, işçileri eğitmek ve aydınlatmak için dernekler kurmaya koyuldular. Birçok işçi özellikle 1848 hareketinden kalanlar, bu derneklere girdiler, hatta *İlerleme Partisi*'ne katıldılar. Sonradan bağımsız hareket etmek üzere, tecrübe ve bilgi kazanmak için bu derneklere katılanlar da vardı. Bunlar, sonraları kendi derneklerini kurmaya başladılar.

Lassalle'in Siyaset Sahnesine Çıkışı

Siyasal mücadelelerin canlanması ve işçi sınıfının da liberaller tarafından oy deposu olarak "değerlendirilmeye" çalışılması, 1848'den beri siyasal bir işçi hareketi oluşturma ve onun önderi olma kararlılığıyla yaşayan Ferdinand Lassalle'ı da harekete geçirdi. Lassalle, 1850'leri kendi hukuk çalışmalarının yanısıra, işçilere parasal ve hukukî sorunlarında yardım ederek geçirmiş, böylece bu zor dönemde etrafında küçük bir taraftar topluluğu oluşturmuştu. Bu arada, Londra'da bulunan Marx'la da mektuplaşıyordu. Bu mektuplarda Lassalle, Marx'dan farklı düşündüğü noktaları ana hatlarıyla açıklamıştı. O her şeyden önce "işçi davasını" ve sosyalizmi Marx ve Engels gibi uluslararası-evrensel boyutlarda değil, ulusal çapta bir siyasal uğraş olarak görüyordu. Bunun yanısıra, Marx'ın teorik uğraşı ve siyasal-felsefi bakışı da ona uzak geliyordu; "kitlelerin sadece fiilen değil, ruhen de ancak gerçek olayların kaynama sıcaklığında harekete getirilebileceği"ne (Marx'a 10 Şubat 1854 Tarihli mektubundan) inanıyordu. Lassalle için önemli olan işçi sınıfının üretim sürecindeki konumu, bu konumun çelişkileri ve bu çelişkilerden kaynaklanan "misyonu" değil; işçilerin "aşağı" sınıf olarak çektikleri sefalet ve tabî oldukları eşitsiz muameleydi. Şunu da vurgulamak gerekir ki, 19. yüzyılın ortasında Alman işçi sınıfının siyasallaşmış mensuplarının çoğunluğu da, Lassalle ve çevresindekileri kendilerine daha "yakın" buluyordu. Alman işçi sınıfının ulusal çaptaki ilk önderi denilebilecek olan Stephan Born'un ünlü, "şu yaşadığım her saat bana yığınla iş ve görev çıkarıyorsa, çok uzaklardaki yüzyıllar beni ne ilgilendirir" sözleri, durumu çok iyi yansıtan sözlerdi. Alman işçi sınıfı, Marx'ı ve Marx'ın sosyalizmini/komünizmini, uzun yıllar, içeriğini bir yana bırakarak, sırf bir "söylem" olarak bildi; benimsediyse de öyle benimsedi. O dönemde, Alman işçi sınıfının "öncü" denilebilecek unsurları arasında en yaygın okunan eserler, Louis Blanc'ın *Emeğin Örgütlenmesi*, Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* ve Proudhon'un yazılarıydı. *Komünist Manifesto*, ancak 1860'ların sonlarına doğru okunmaya başlandı.

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

1861 sonunda kurulan Alman İlerleme Partisi*'nin önde gelen temsilcileri Rudolf Virchow, Hermann Schulze-Delitzsch ve Theodor Mommsen'di. 1862-1866 arasındaki anayasa çekişmesinde Bismarck'a karşı mücadele eden bu parti kurucularından olan Virchow, aynı zamanda* Kulturkampf *mücadelesinde, 'kültür için mücadele etmek' anlayışı ile kilise karşıtı liberaller arasında yer aldı. Kredi kooperatifleri (Halk Bankaları) önerisini geliştirmiş olan Schulze-Delitzsch, daha sonraki orta sınıf sanayi kooperatifi türünün de belkemiğini oluşturdu. Sosyal sorunun çözümü için tam kooperatifsel özyardım biçimindeki üretim kooperatiflerini öneren Schulze-Delitzsch'in fikirleri, işçi hareketi içinde bazı yörelerde etkili oldu ve varlığını 20. yüzyıl başına kadar sürdürdü.* Roma Tarihi*'nin yazarı olan Mommsen, asil olanın kaçınılmaz olarak bayağı olana galebe çalacağını savundu.* Roma Tarihi*'nin siyasi düşünceyi eğitmesi gerektiğini öne süren Mommsen, Roma İmparatorluğu'nun oluşumunun ve çöküşünün bugünkü durum için de bir örnek olması gerektiğini öne sürüyordu.*

Almanya'da demokrasinin yerleştirilmesini, ulusal yaklaşımı içinde, doğal olarak en önemli mesele sayan Lassalle, 1859'da yayınladığı ilk siyasal yazısı *İtalyan Savaşı ve Prusya'nın Görevi, Demokrasinin Sesi* ile siyasal arenaya atıldı. Lassalle'a göre Prusya, Alman birliğinin başına geçmek için silaha sarılmamalı, Avusturya'nın kendi içinde kaçınılmaz olan çöküşünü beklemeliydi. "Prusya ancak bu yolla bir demokrasi haline gelebilir"di. Askerî yönden gelişmeler Lassalle'ın istediği gibi oldu. Prusya ordusu uzlaşmayla karşılaşınca, sınırın ötesine yürümedi. Böylece Prusya, Alman birliğinin başına geçmese de, Avusturya'nın Alman devletleri üzerindeki egemenlik gölgesi kalkmış oldu.

Siyasal yönden ise 1862'de burjuvazi ile Prusya egemen bloku arasındaki gerilim doruğa çıktı. Yılbaşında yapılan seçimlerde, henüz yeni kurulmuş olan *İlerleme Partisi* büyük başarı göstererek 110 milletvekilliği kazanmıştı; liberaller *(Ulusal Birlik)* 150, Katolikler 54, muhafazakârlar ise sadece 15 milletvekili çıkarmışlardı. Hükümet, ordunun talepleri doğrultusunda bütçe düzenlemesine gitmeyen yeni meclisi 19 Mayıs'ta feshetti. *İlerleme Partisi*, nisanda yapılan seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Eylülde seçilen yeni meclis, 1863 bütçesiyle ilgili alışılmış ordu taleplerini 308'e 11 gibi açık bir farkla reddedince. Prusya ordusunun çıkarlarını daha "net" ifade edecek bir formül arandı ve bulundu: Otto von Bismarck, 23 Eylül 1862'de başbakanlık koltuğuna oturdu ve bütçeyle ilgili düzenlemeleri meclis onayı olmaksızın gerçekleştireceğini ifade ederek, 13 Ekim'de meclis üyelerini geçici olarak evlerine gönderdi.

Lassalle, "işçileri hareketlendirme" uğraşına, 1862'nin bu gerilimli siyasal ortamında başladı. 12 Nisan 1862'de Berlin'in büyük makine fabrikalarının bulunduğu Oranienburg banliyösünde, bir işçi derneğinde, "Mevcut tarihsel kesidin, işçi tabakası düşüncesiyle olan özel bağlantısı üzerine" başlıklı, ama genellikle "İşçi Programı" diye bilinen ünlü konuşmasını yaptı. Bir bütün olarak sosyalizme bakışını gayet iyi özetleyen bu konuşmasında, "bir devrimin yapılamayacağını, zaten yürürlüğe girmiş olan devrime hukuksal çerçevenin ve doğru gelişme çizgisinin verilebileceğini" anlattı. Liberalizmin ve burjuvazinin, devleti salt kişisel özgürlük ve mülkiyeti korumaktan sorumlu tutan ("gece bekçisi devlet") anlayışının "ilke olarak devlet düşmanı" bir yaklaşım olduğundan sözederek, "işçi tabakasının törelerinden gelen fikrin ise, devletin, insan soyunun özgürlüğe doğru gelişimini tamamlama işlevini yürütmesi olduğunu" savundu. Ve bütün bunlar için, işçi sınıfının (Lassalle, "işçi tabakası" diyordu) elindeki en büyük güç ve araç, genel oy idi. Üç sınıflı seçim sistemine de kökten karşı çıkan Lassalle, mücadelesinde hiçbir zaman değişmeyecek olan ana hedefi ortaya koyuyordu. "Genel oy hakkı, yani taleplerimizi gerçekleştirebileceğimiz pratik bir araç olmadan, felsefi bir okul, dinî bir tarikat olabiliriz, ama asla bir siyasal parti olamayız." Devrim ve devlet kavramları Lassalle'dan çok farklı olan Marx, 13 Ekim 1868'de Schweitzer'e yazdığı mektupta, "Lassalle'ın genel oyla ilgili Chartistçe talebi yükseltirken", Almanya'da parlamentonun İngiltere'de olduğu gibi kudret sahibi bir güç olmayışını gözden kaçırdığını vurgulayacaktı.

Lassalle, işçileri genel oy talebi etrafında hareketlendirmeye çalışırken, burjuvazinin siyasal güçlerinin işçilere "yaranmak" için gösterdikleri çabalar da yoğunlaşmıştı. *İlerleme Partisi*'nden

August Bebel ve Wilhelm Liebknecht tarafından yönetilen Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi*. 7-9 Ağustos 1869'da Eisenach'daki işçi toplantısında kuruldu.*

Schulze-Delitzsch kooperatiflerin örgütlenmesinde çalışarak, işçilerin gözünde epey itibar sağladı. *Ulusal Birlik Partisi* de, gene 1862'de, "İngiliz işçilerinin refahlarını sağlamaya dönük örgütlenmeleri izlemeleri amacıyla", 12 Alman işçisini *Londra Sanayi Fuarı*'na götürme kararı aldı. Parayı Frankfurtlu bir liberal, Max Wirth veriyordu.

İlk Siyasal Örgütlenme: Bir Dernek

1862 sonunda Bismarck'ın başa geçip parlamentonun tatil edilmesinden sonra, liberaller siyasal olarak pasifize olunca, işçi sınıfı içindeki siyasal canlılık gelişme gösterdi. En önemli atağı, Leipzig'de solcu profesör Danner, ayakkabıcı Vahlteich ve sigara fabrikası işçisi Fritzsche'nin kurdukları *Vorwaerts* (İleri) işçi derneği yaptı. Lassalle'ın fikirlerini benimseyen *İleri*'ciler, genel oy hakkı için Leipzig'de büyük gösteriler düzenlemişlerdi. 1862'nin son günlerinde Lassalle'ı arayarak önderlik teklif ettiler. Lassalle, Şubat'ta yazdığı *Açık Cevap*'ta, programını ortaya koydu. Ünlü "ücretlerin tunç kanunu"nu da bu çerçevede gündeme getirdi. Buna göre, bir işçinin ücreti, hiçbir zaman onun yaşaması için gerekli asgari ihtiyaçların gerektirdiği masrafı aşamazdı. Çünkü, ücretinin artması halinde işçi daha fazla çocuk yapıyor, bu durum işgücü sunumunu artırıyor, böylece ücretler gene başlangıç düzeyine düşüyordu. Bu durumun değişmesi, büyük sanayi işletmelerinin, işçi kooperatifleri tarafından yürütülmesiyle mümkün olabilecekti. İşçiler, bu hedefe ancak genel oy silahını kullanarak erişebilirlerdi. Ve Lassalle, bu aracın da ancak işçilerin bağımsız bir siyasal parti kurmalarıyla kullanılabileceğini vurguluyordu.

Leipzig'de, *İleri* işçi derneğinin oluşturduğu İşçi Kongresi Toplama Komitesi, 1350'ye karşı iki oyla Lassalle'ın program niteliğindeki *Açık Cevap*'ını kabul etti. Sonraki günlerde Lassalle

1850'den sonra Junker topraklarının bulunduğu doğu Prusya'da feodal bağların yeni bağımlılıklar yaratarak da olsa çözülmesiyle, mülksüz ama "özgür" insanlar batıya, özellikle başkent Berlin'e aktılar. 1848'de 432 bin olan Berlin'in nüfusu, 1875'te ikiye katlanarak 967 bine çıktı. Berlin banliyölerinde ısınmasız, aydınlatmasız, susuz, kanalizasyonsuz ve genellikle tek göz barakalardan oluşan işçi ve işsiz mahalleleri kurulmaya başlandı. 1880'de yapılan bir istatistiğe göre ise yaklaşık yarım milyon insan, 127 bin sefil barakadan oluşan mahallelerde yaşıyordu. 1908-1911 arasında haftalık liberal dergi Simplicissimus'a *sunduğu 14 eserden oluşan toplumsal eleştirel çalışmalarında Kaethe Kollwitz, büyük şehir yaşamının sesli ve sessiz bütün trajedilerini konu olarak ele alıyordu. 1908-9 tarihli Güvensizlik ismini taşıyan bu tablonun da içinde bulunduğu ilk sekiz eserde şehir proletaryasının toplumsal durumu canlandırılıyordu: Dulluk, işsizlik, açlık ve umutsuzluk, toplumdışılık, istenmeyen hamilelik. Diğer eserler ise yoksulluk resimleri genel başlığını taşıyordu.*

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

Lassalleci önder Johann Baptist von Schweitzer, 1848 ve sonrasında Avusturya'yı da içine alan "Büyük Almanya" idealine bağlıydı. Karşı devrimin kurumlaşmasından sonra, Alman birliğinin ancak demokrasiyle sağlanabileceğini savunmaya başladı. Devam ettiği jimnastik kulüplerinde, işçilerle ilişkilerini geliştirdi. Bir süre sonra Frankfurt İşçi Derneği*'nin başkanlığına seçildi. 1862'de bu yetenekli avukattan yararlanmayı düşünen Lassalle, Schweitzer'i* Genel Alman İşçi Derneği*'ne aldı. Başarılı bir ajitatör olarak tanınmaya başlayan Schweitzer, Lassalle'ın ölümünden sonra, 1864 sonunda bu derneğin başkanlığını üstlendi. Schweitzer, Lassalle'ın devletçi çizgisini uç noktaya götürerek, Prusya militarizmini "işçi sınıfıyla birlikte Almanya'nın en diri gücü" olarak selamladı. Ekim 1868'de, Almanya'nın ilk ulusal sendikal örgütü olan* Genel Alman İşçi Birliği*'nin kurulmasına öncülük ederek başına geçti.* Genel Alman İşçi Derneği*'ni önemli ölçüde geliştirmesine karşın Schweitzer, kariyerist ve aşırı merkeziyetçi tavrıyla Alman sosyal demokrasisinde bölünmelere yol açtı. Selefi Lassalle'ın parlak kişiliğinden uzak olduğu gibi; Prusya monarşisi ve Bismarck'la ittifak arayışlarını basit pazarlıklara indirgeyecek kadar da pragmatistti. Yoğunlaşan tepkiler sonucunda, 1870'te* Genel Alman İşçi Derneği*'ni ve politikayı bıraktı. Yaşamını komedi yazarı olarak sürdürdü ve 28 Temmuz 1875'de öldü.*

Leipzig'de, Frankfurt'ta, Mainz'da işçi derneği kongrelerinde konuşarak programını savundu. Onun gidemediği birçok kongrede de işçi dernekleri *Açık Cevap*'ı okuyup tartıştılar, çoğu yerde program reddedildi.

Lassalle'ın ve Leipziglilerin yoğun çabaları sonucunda biraraya gelen Dresden, Hamburg, Harburg, Frankfurt, Mainz işçi dernekleri ve Düsseldorf, Elberfeld, Barmen ve Solingen'den gelen Lassalle taraftarları, Mayıs 1863 sonunda *Allgemeine Deutsche Arbeiterverein'*ı (Genel Alman İşçi Derneği) kurdular. Lassalle başkan, Vahlteich sekreter oldu. *Alman Sosyal Demokrat Partisi*'nin kurulmasına zemin oluşturacak olan bu derneğin kuruluşu, işçi kamuoyunda pek büyük bir heyecanla karşılanmadı.

İşçilerin bağımsız bir siyasal çizgi izlemesinden tedirgin olan burjuvazi, önlem alma gereği duydu. Lassalle'ın çağrısının etkili olduğu Frankfurt'ta, 7 Haziran 1863'de liberallerle iyi ilişkisi olan 54 işçi derneğini temsil eden bir kongre toplandı. *Vereinstag Deutscher Arbeitervereine* (Alman İşçi Dernekleri Kongresi) adıyla her yıl toplanmaya başlayan bu örgütlenme de işçi hareketi içinde, zamanla burjuvazinin inisiyatifinden çıkıp bağımsızlaşarak önemli bir odak oldu.

Prusya ve Almanya'nın en tutucu monarşi kalıntısı güçlerinin bile, Lassalle'ın düşüncelerini elbette tahrif ederek- sahiplenip "işçi politikası"na yönelmelerinin tek nedeni, kuşkusuz işçi hareketinin yükselişinden duyulan korku değildi. Prusya bürokrasisi, Alman birliğinin sağlanmasından beri gösterdiği gelişme içinde, toplumdaki *her* soruna çözüm bulmayı görev edinen "totaliter" denebilecek bir ideolojiyi pekiştiriyordu. Toplumda "karışıklık", "huzursuzluk" olmaması için, önlem alma güdüsüyle, her alanda, her kurumda bürokrasinin ve devletin müdahalesinin bulunması yönünde bir eğilim yer etmişti. *Alman Gümrük Birliği*'nin sağlanmasında Prusya sivil-askerî bürokrasisine minnet eden Prusya ve Alman burjuvazisinin, siyasal kültürü ve bilinci, örgütsel ve ideolojik olarak bu devlet geleneğiyle birlikte yoğruldu. Bu gelenek, devlet ile toplum alanlarını örtüştürdüğü gibi, siyaseti de büyük ölçüde devlet aygıtının bir işlevi gibi konumlandırma eğilimindeydi. Bu devlet yapısı ve buna tekabül eden siyasal kültür, hiçbir alanı, hiçbir örgütlenmeyi, hiçbir sorunu dışta bırakmazdı. Böylelikle, işçi sınıfının kendi içinden siyasal sözcülerini, öz siyasal örgütlenmesini çıkarma sürecine koşut olarak; burjuvazinin monarşiyle bütünleşmiş muhafazakâr kanadından "sol" liberallere ve Prusya devlet aygıtına kadar her renkten burjuva siyasal-sınıfsal güç odağının, işçi sınıfına yönelik örgütlenmeler ve politikalar geliştirmesi doğal oluyordu.

Burjuvazinin bütün fraksiyonlarıyla kendileri hakkında politika ürettiği bu karmaşık ortamın içinde yollarını bulmak, işçi sınıfının büyük çoğunluğu için o zaman gerçekten çözümü güç bir sorun, başlıbaşına bir bunalım kaynağıydı. Unutmamak gerekir ki, 1860'larda Almanya ve Prusya'da sanayideki hareketlilik ve emeğin akışkanlığı oldukça yüksekti. Hâlâ çıraklar, kalfalar zanaatkâr tezgâhlarından atılıp fabrikalara işçi olarak giriyor, köyden kente işgücü akıyordu. Alman devletleri arasında iş bulmak veya iş değiştirmek için dolaşan işçiler kadar, Hollanda'ya, Rusya'ya çalışmaya gidip gelenler de vardı. Bu dağınıklık ve hızla değişen dünya, işçilerde yaygın bir yalnızlık ve köksüzlük duygusu yaratıyordu. Burjuva dünyası ve (hem Katolik, hem Protestan) kilise de onlara "yeni" hayatlarında ihtiyaç duydukları toplumsallaşma, kimliklerini oluşturma ortamını sağlamıyordu. Dönemin ulusal çapta bilinen tek işçi önderi Lassalle'ın ise böyle bir sorunsalı yoktu. O, bir siyasal parti kurmak istiyordu, bütün diğer siyasal partiler gibi. "Sendikal" sınıfa giren talepler ve gündelik hayata ilişkin sorunlar ve ihtiyaçlar onun siyasal perspektifinin dışındaydı. Böylesi bir uzaklığın ve "soğukluğun" da etkisiyle, Lassalle'ın işçi dernekleri ve işçiler arasındaki itibarı, *Genel Alman İşçi Derneği*'nin kuruluşunun üzerinden çok da geçmeden düşmeye başladı. Derneklerin çoğalmasına da bağlı olarak, bir kısmı, seslerini ulusal çapta da duyuracak olan etkili yerel önderler çıkmaya başlıyordu.

Lassalle'ın "Genel Oy Hakkı" Uğraşı

Lassalle bu sırada, tek hedef olarak gördüğü genel oya ulaşmak için devlet katında girişimlerde bulunma yolunu seçmişti. Başbakan Otto von Bismarck'ın genel oyu kabule ikna edilebileceğine inanıyordu; çünkü böylece Bismarck'ın o sıralar başlıca rakibi saydığı liberaller *(İlerleme Partisi)* de zayıflayacaktı. Wilhelm Liebknecht, Marx'a yazdığı bir mektupta, Lassalle'ın bir akşam yemeği sırasında kendisine "tek düşmanın burjuvazi olduğunu, burjuvaziye karşı gerekirse kralla bile ittifak yapılabileceğini" söylediğini aktarmıştı. Lassalle, samimi olarak buna inandığı için, Bismarck'la pazarlığa oturmaktan, hatta komplo çevirmekten sonuç umabiliyordu. Lassalle, 8 Haziran 1863'de Bismarck'a uzun bir mektup yazdı. Bismarck'ın gönlünü hoş etmek için, işçilerin "tüm cumhuriyetçi hislerine rağmen", eğer kendisi için iyi şeyler getireceğine kanaat getirirse diktatörlüğe daha yatkın olduğunu (!) anlattı. Kendisi de, kral ve çevresinin, burjuvaların egoizminin tersine, devrimci ve gerçekten ulusal bir eğilime sahip olduğunu düşünüyordu. Lassalle'ın yazdığına göre, Prusya'yı "toplumcu ve devrimci bir halk krallığı'na dönüştürmek" Bismarck'ın ellerindeydi. O da, üç sınıflı seçim sistemini ilga edip 8 Nisan 1848'de yürürlüğe konan genel ve eşit oya dayalı sistemi yeniden geçerli kılarak halka bu fırsatı sağlamalıydı.

Lassalle, 1863 sonbaharında Ren havzasında yaptığı konuşmalarda, genel ve eşit oy hakkı için Bismarck'a yaptığı "kralı ve meclisi kabule zorlama" önerisini halka da açıkladı. Bu sırada, *Genel Alman İşçi Derneği* bin üyeye sahipti ve ciddi bir gelişme kaydettiğinden sözedilemezdi. Gene bu sıralar Lassalle, ünlü "İşçi Programı" konuşmasından ötürü Berlin'de yargılanmaya başlandı. "Dolaylı vergiler ve emekçi sınıfların durumu" adını verdiği savunma nutkunda, gene liberalizmin "sorumsuz" devlet anlayışını yerden yere vurarak, "sermayeyle silahlanmış bu sömürü humması karşısında işçilerin tek sığınağının devlet olabileceğini" anlattı.

Ancak, Lassalle'ın *Genel Alman İşçi Derneği*'ni kurduktan sonra, genel oy hakkını elde edip bağımsız bir işçi partisi kurmak amacıyla Prusya monarşisi ve askerî aristokrasisi ile ittifak araması, genel olarak işçi sınıfını pek etkilememişti. İşçiler, ne kadar bilinçsiz olsalar da, denebilir ki sınıfsal güdüleriyle, cumhuriyetçiliklerini kararlılıkla sürdürüyorlardı. Mayıs 1864'de Lassalle, işçi hareketinin ve *Genel Alman İşçi Derneği*'nin etkisinin en güçlü olduğu bölgede, Ren havzasında siyasal konuşmalar yapmak üzere bir geziye çıktı. Bu gezileri sırasında, çiçeklerle süslenmiş arabalarla, taklarla, gerçek bir siyasal lider gibi karşılandı. Yaptığı konuşmalarda, gündelik polemiklerin yanısıra, gene genel oy üzerinde durdu ve kralın genel oy hakkını tanımaya hazır olduğu blöfünü ağırlıklı olarak kullandı. Bu blöf, dinleyici işçiler arasında büyük coşkuya yol açarken, Bismarck bu atmosferi gerçekten "işçiler lehine" bir şeyler yapmak için kullanmak istedi. Ticaret ve sanayi bakanına, dokuma işçilerinin sorunlarını inceleyecek bir komisyon kurulmasını emretti, ayrıca kraldan ricada bulunarak, dokuma işçilerinin durumunun düzeltilmesi için 6-7 bin Taler ödenek ayrılmasını sağladı. Lassalle, bunun üzerine, Bismarck'ın işçiler üzerinde kalıcı bir olumlu etki bırakmasından çekinerek, onun aleyhine bazı görüşler ileri sürme gereği duydu.

Ferdinand Lassalle, 31 Ağustos 1864'de siyasal mücadelesi bakımından ani ve şaşırtıcı, kişisel ve özel hayatı bakımından ise "tipik" denebilecek bir şekilde öldü: Sevdiği kadının uzatmalı nişanlısıyla İsviçre'de yaptığı düelloda vurularak... Lassalle'ın ölümü, *Genel Alman İşçi Derneği*'nde örgütsel bir dağılmaya yolaçmadı. Lassalle, ölümünden hemen sonra, kişiliğiyle ve sözleriyle, Alman işçi sınıfının her zaman sahip çıktığı bir sembol haline geldi. Resimleri işçi lokallerine asıldı, senelerce her ölüm yıldönümünde mezarı başında onun için yazılan bir şarkı söylendi: "Burada, bize silahlarımızı veren biri yatıyor!" Marx da, fikirlerine ve siyasal icraatına daima soğuk bakmakla birlikte, zeki bir öğrenciye duyulacak hoşgörüyle baktığı Lassalle hakkında, ölümünden sonra "Alman işçi hareketini yeniden uyandırmış olması, onun ölümsüz hizmetidir" sözlerini söylemişti.

Lassalle'ın Siyasal Mirası

Lassalle'ın ölümünden sonra, *Genel Alman İşçi Derneği*'nin yönetimini kimin üstleneceği sorusu ortaya çıktı. Lassalle, vasiyetnamesinde yönetimi Bernhard Becker adlı yeteneksiz ve inisiyatifsiz birine bırakmıştı. Ancak, Lassalle'ın ölümünden kısa bir süre önce yayınlanmasına karar verilen *Sozialdemokrat* (Sosyal Demokrat) dergisini yönetmesine bizzat Lassalle'ın karar verdiği genç avukat Johann Baptist von Schweitzer, hırslı kişiliği ile kısa zamanda fiilen Lassalle'ın yerini aldı. Schweitzer, hırslı, uzun soluklu, ama Lassalle'ın parlaklığından, karizmatik gücünden yoksun olduğu gibi pragmatizmde sınır tanımayan bir politikacı tipiydi. Schweitzer, ilk adım olarak, derneğin liderliğini Londra'daki Marx'a teklif etti. Marx Lassalle'dan sonra ikinci kez kendisine yapılan bu teklifi geri çevirdi. Marx ve Engels, Schweitzer'in *Sozialdemokrat*'a katkıda bulunma önerisini ise kabul ettiler. Bu, Marksizmin Londra'daki ustalarının, 1848'den beri "memleketlerine" yönelik olarak ilk kez somut bir iş üstlenmeleri anlamına gelecekti. Fakat Schweitzer'le aralarında, ortaya çıkmakta gecikmeyen çelişkiler bunu engelledi. Her şeyden önce, Lassalle'ın "burjuvaziye karşı monarşiyle ittifak edilebileceği" düşüncesini mantıkî sonucuna götüren Schweitzer'in bu tavrı, Marx ve Engels için asla kabullenilebilir değildi.

Schweitzer, kralın, işçilerin durumunu düzeltecek gelişmeler sağlayacağını duyuran Bismarck'a yaklaşma politikası güderken, Prusya devleti 1865 yılı içinde işçi hareketine karşı sertleşti. Bunda, işçilerin Schweitzer'in çizgisinin aksine, Bismarck yönetimine karşı "sol" liberal *İlerleme Partisi*'yle birlikte hareket ederek (Engels, hâlâ Schweitzer'e yazarak onun da bu doğrultuda davranması gerektiğini anlatıyordu) muhalefet cephesini güçlendirmelerinin payı belirleyiciydi. Berlin'de *Genel Alman İşçi Derneği* ile *İlerleme Partisi*'nin hükümete karşı gerçekleştirdiği protesto gösterisinden sonra, derneğin Berlin birimi kapatıldı.Becker ve Liebknecht gibi işçi önderleri Prusya'dan sınırdışı edildiler.

Bebel ve Liebknecht

Torna işçisi August Bebel, 1864'den beri oradan oraya gezerek, Saksonya'da, hatta Thüringen ve Württemberg'de çok sayıda işçi derneği kurdurmayı başarmış, çok çalışkan ve sevilen bir örgütçüydü. Saksonya hükümeti 1865'de siyasal işçi derneklerine izin verince, *Saksonya İşçilerinin Maddi ve Manevi Çıkarlarını Teşvik ve Destekleme Derneği* adı altında 29 dernek ve

Bismarck'ın Kulturkampf politikasına kaynaklık eden ideolojik totalitarizmi, bağımsız bir işçi hareketinin hiç bir şekillenmesine tahammül edemiyordu. Sosyal demokrat basın, "işçileri düzenli çalışmaktan alıkoymakla ve Almanya'nın yabancı pazarlardaki rekabet gücünü düşürmekle" yani, "vatana ihanetle" suçlandı. Prusya İçişleri Bakanı 1874'te polise "sosyal demokratları takibata alması için" emir verdi. O yıllarda sosyal demokrasiye yakınlık duyan veya işçi derneklerinde faaliyet sürdüren işçiler için evlere baskınlar yapılması, sandık, köşe-bucak her yerin didik didik aranması alışılagelmiş olaylardan biriydi.

LIEBKNECHT, WILHELM (1826-1900)

Alman sosyal demokrasisinin kuruluş dönemindeki Marksist önderlerinden Wilhelm Liebknecht, 29 Mart 1826'da Giessen'da doğdu. 1810'lar Almanyasının devrimci papazı Weidling'in yeğeni ve aydın bir memur ailesinin evladıydı. 1842-47 yıllarında teoloji, filoloji ve felsefe okudu. 1847'de Zürih'te öğretmenlik yaparken, sosyalist düşüncelere de aşina olan bir demokrattı.

1848 Devrimi'nin ilk yarısında Paris'teydi. Eylül'de Baden ayaklanmasına katıldığı için, Mayıs 1849'a kadar hapis yattı. Çıktıktan sonra, Mannheim'da devrimci Baden-Pfalz ordusuna katıldı. Devrim yenilgiye uğrayınca, Temmuz 1849'da İsviçre'ye kaçtı. Bir süre Cenevre *Alman İşçi Derneği*'nde faaliyet gösterdi. 1850'de İsviçre'den sınırdışı edilince Londra'ya, Marx ailesinin yanına gitti. Geçimini zor koşullarda temin edebildiği uzun Londra yıllarında, Marx'ın görüşlerine yaklaşarak, o zamana dek küçük burjuva radikalizmiyle yüklü olan sosyalizm anlayışını netleştirdi. Marx ise onu fazla heyecanlı ve hayalci buluyordu. Gene de Liebknecht, 1862'de çıkan bir aftan yararlanarak Almanya'ya dönerken, Marx ve Engels'in oradaki sınıf mücadelesinde en güvendikleri kişiydi.

Liebknecht 1862'de *Genel Alman İşçi Derneği*'ne girdiyse de, 1863'de Marksist görüşlerinden ötürü üyelikten atıldı; 1865'de de Prusya hükümeti tarafından Berlin'den uzaklaştırıldı. Saksonya'nın başkenti Leipzig'e giden Liebknecht, burada Bebel'le tanıştı. Bebel ve Liebknecht, 1866'da küçük burjuva radikalizmini Prusya'ya karşı örgütleyerek *Saksonya Halk Partisi*'nin ve 1869'da Eisenach'da *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin kurulmasına öncülük ettiler. Partinin yayın organı *Volk-*

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

sstaat'ın (Halk Devleti) yöneticisi olan Liebknecht, 1868'de de Marx'ın görüşlerini yaymak amacıyla *Demokratische Wochenblatt*'ı (Demokratik Haftalık Dergi) çıkarmıştı.

Bu dönemde Alman sosyal demokrasisinde radikal devrimci anlayışı temsil eden Liebknecht, Prusya-Fransa savaşını protesto ettiği için iki yıl hapse mahkûm oldu. 1875'de Gotha'da Lassallecılarla kendi partilerinin birleşmesinden doğan *Sosyalist İşçi Partisi*'nin kuruluşunda etkin rol oynadı. Yeni partinin yayın organı *Vorwaerts*'in (İleri) başyazarı oldu. 1870'lerde, iki popüler broşür kaleme aldı: *Wissen ist Macht-Macht ist Wissen* (Bilgi güçtür-Güç bilgidir, 1872) ve *Was die Sozialdemokraten sind und was sie wollen* (Sosyal Demokratlar Kimlerdir ve Ne İsterler?, 1877). 1890'da da *Geschichte der Französischen Revolution*'u (Fransız Devrimi Tarihi) yayınlayacaktı.

Liebknecht, Bismarck'ın sosyalistlere devlet terörü uyguladığı Sosyalist Yasası döneminde (1878-1890) birçok kez tutuklandı, sürüldü. 1880'lerden sonra, "sosyalizmin zorunlu koşulu olarak demokrasiyi" savunup parlamentarizme karşı kökten reddiyeci tutumunu yumuşatarak Kautsky'le birlikte "Marksist merkez"de yeraldı. 1874'den ölümüne kadar bütün seçimlerde milletvekili olarak Reichstag'a girdi. *Sosyal Demokrat Parti*'nin en saygın önderleri arasında olmasının yanısıra, *Enternasyonal* adına birçok uluslararası toplantıda ve örgütlenmede yeraldı. 7 Ağustos 1900'de Berlin'de ölen Wilhelm Liebknecht 1917 Alman Devrimi'nin önderlerinden Karl Liebknecht'in babasıdır.

4600 işçinin birleşmesini sağladı. Önemli olan, işçilerin ilk kez böylesi bir örgütün başına kendilerinden birini, August Bebel'i getirmeleriydi. O zamana kadar genellikle işçi örgütlerinin başına avukat, filozof vs. "işçi dostu" aydınlar, okumuş kimseler getiriliyordu. Lassalle okuyarak sosyalist olan, Marx'ın eserlerine çok sonraları ulaşan Bebel için, "kendisinden 12 yaş büyük... bilimsel eğitim görmüş... Marx, Engels gibi adamları tanıyan" Wilhelm Liebknecht'in Leipzig'e gelmesi ufuk açıcı ve onun gücüne güç katan bir olay oldu. Liebknecht, Hıristiyan bir çırak olarak kent kent gezerken, Lassalle'ın yazılarıyla sosyalizmle tanışan naif Bebel'in aksine, gençliğinden beri bilinçli bir komünistti ve "Londralılarla" (Marx ve Engels için, Alman sosyalist hareketinde o dönemde böyle denirdi) sıkı ilişki içindeydi. Liebknecht'in kişisel ve siyasal olarak önemli bir özelliği de, 1848'de Alman devriminin bastırılmasından beri müthiş bir Prusya düşmanı olmasıydı. Liebknecht ve Bebel Saksonya'da işçi sınıfını siyasete yöneltmenin yanısıra, 1865'de 23 bin üyeli 106 dernekle, Lassalle'ın kurduğu *Genel Alman İşçi Derneği*'nden çok daha büyük bir işçi örgütü olan, "sol" liberallerin kurduğu *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nde etkin bir güç olmaya başladılar.

Bu arada, Bismarck karşısında çaresiz kalan ve hareket alanını yitiren *İlerleme Partisi*'ndeki bunalım, "daha da sol liberal" yeni bir parti doğurdu: *Demokrat Parti*. Yeni partinin çekirdeği, *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'ne üye derneklerden oluşuyordu. İşçi sınıfının siyasal bölünmesi hâlâ durmamıştı.

Prusya-Avusturya Savaşı ve Kuzey Alman Birliği

Bismarck, Eylül 1865'den beri, Prusya'yı Alman devletlerinin tartışmasız hamîsi haline getirecek hamleyi yapmak için Avusturya'ya yürümenin hazırlıkları içindeydi. İçerde destek sağlayabilmek için de, Alman liberallerine, genel ve eşit oyla seçilecek bir Alman parlamentosu öneriyordu. Liberaller, Bismarck'a güvenmemekle birlikte seslerini çıkarmadılar.

Liebknecht ve Bebel ise, gittikleri yerlerde, Alman halkının, Prusya'nın "kardeş kanı dökmeye dayalı" siyasetine karşı elde silah direnmesi gerektiği propagandasını yürütüyorlardı. Saksonya'da kendi arkadaşlarına, Güney Almanya'da da sol liberal *Halk Partisi*'ne bu programı kabul ettirdiler. Ancak Prusya kuvvetleri diğer Avusturya yanlısı Alman devletleriyle birlikte Saksonya'ya girdikleri zaman ne Saksonya kralının ordusu direniş gösterdi, ne de işçiler ve halk Bebel ile Liebknecht'in "silahlı halk ayaklanması" çağrısına uydular.

Bismarck, burjuvaziye verdiği genel ve eşit oya dayalı Alman parlamentosu sözünü de "bir anlamda" yerine getirdi. Kuzey Almanya'daki Alman devletleri, Hessen ve Saksonya'nın birleştirilmesiyle, "Kuzey Alman Birliği" kuruldu. Kuzey Alman Birliği parlamentosu, genel ve eşit oyla seçilecekti. Ama Prusya, tahtı, dev bürokrasisi ve ordusuyla eski statüsünü, dolayısıyla da fiili egemenliğini sürdürüyordu. Marx ve Engels, Prusya'nın Alman birliği üzerindeki üstünlüğünü kesinleştirmesi üzerine bir kere daha Almanya'dan umutlarını kesmiş ve öteki alanlardaki çalışmalarına yönelmişlerdi.

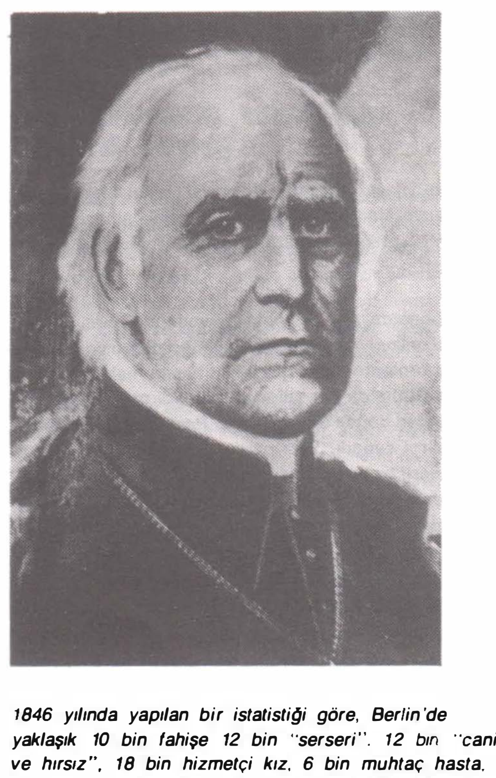
Prusya'nın egemenliği sürdükçe, gerçek demokrasiyi oluşturmak için genel ve eşit oyun, yeterli olmadığına inanan Liebknecht, Saksonya'nın Kuzey Alman Birliği'ne katılmasını engellemek için çalıştı. Kuzey Alman Birliği'nin kuruluşunun tamamlanmasından az önce, Bebel ve Liebknecht, "büyük Alman ülkesi" çapında faaliyet göstermek üzere *Saechsische Volkspartei*'ı *(Saksonya Halk Partisi)* kurdular. İşçi eğitim dernekleri temelinde örgütlenecek olan bu partiyle Bebel ve Liebknecht, Prusya'ya karşı olan küçük burjuvaları kazanmayı umuyorlardı. Lassalleci *Genel Alman İşçi Derneği*'nin üyeleri ise, bu partiden uzak durdular.

12 Şubat 1867'de, Kuzey Alman Birliği anayasasını hazırlayacak olan meclis için seçim yapıldı. İşçi hareketinin adaylarından yalnızca August Bebel, Glauchau- Meerane'den *Saksonya Halk Partisi* adına seçimi kazandı. 31 Ağustos'ta yapılan parlamento seçimlerinde ise sosyal demokratlar daha başarılı oldular. *Saksonya Halk Partisi* bu kez 7 sandalye kazandı; seçilenler arasında Bebel'in yanısıra Liebknecht de vardı. Schweitzer de Elberfeld-Barmen bölgesinden seçilmişti. Bu, "sosyal demokrat" politika sürdüren grup ve kişilerin Almanya'daki ilk ciddi seçim sınavıydı ve işçi sınıfının dağınıklığı kendini gösteriyordu.

Bu arada Schweitzer 27 Aralık 1866'da Erfurt'ta yapılan kongrede *Genel Alman İşçi Derneği*'nin basın ve söz özgürlüğü başta olmak üzere temel demokratik hakları talep eden bir program kabul etmesini sağlamıştı. Ancak Bismarck'a işçi hareketine demokratik hareket alanı sağlanması konusunda pek güvenemeyeceğini anlamış olan Schweitzer, "(ulusal) birlik yoluyla özgürlük" sloganını "birlik ve özgürlük" şeklinde değiştirmişti.

Alman İşçi Dernekleri Kongresi *Enternasyonal* Programını Benimsiyor

Bebel ile Liebknecht *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'ne ağırlıklarını koymayı ve bu kongreyi sosyalist bir çizgiye çekmeyi tasarlıyorlardı. Özellikle Kuzey Alman burjuvazisinin, yeni devletin kurulmasından sonra giderek Bismarck'la uzlaşması üzerine, ulusal çelişkilerin üstü örtülmüş, burjuvazinin işçi sınıfıyla çelişkisi bütün çıplaklığıyla belirginleşmeye başlamıştı.

1846 yılında yapılan bir istatistiği göre, Berlin'de yaklaşık 10 bin fahişe 12 bin "serseri". 12 bin "cani ve hırsız", 18 bin hizmetçi kız, 6 bin muhtaç hasta, 6 bin sadaka yardımı alan fakir, 4 bin dilenci. 2 bin tutuklu ve hükümlü, ıslahevinde 100 çocuk. 2 bin kimsesiz ve 1500 yetim çocuk vardı. Bu tablo. Protestan ve özellikle Katolik Kilisesi'ni din adına çok kaygılandırıyordu. Mainz başpiskoposu Wilhelm Emmanuel von Ketteler, kapitalist toplumda "insanın özünü" koruma şiarıyla, yoksullara ve proletaryaya sosyal hizmetler sağlamayı dinsel bir görev edindi. Özellikle Ketteler Ren bölgesindeki Katolik işçiler arasındaki etkinliğiyle, sosyal demokrasiye karşı önemli bir güç oluşturmayı başardı.

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

Alman işçi derneklerinde süren tartışmalar ve mücadeleler August Bebel ve Wilhelm Liebknecht'in de etkileri ile proleter pozisyonlara doğru gelişiyorlardı. 1868'de Nürnberg'de yapılan Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nde, Bebel ve Liebknecht, Kongre'nin* Uluslararası İşçi Derneği*'nin (*I. Enternasyonal*) programını kabul etmesini önerdiler. Uzun süren tartışmalar sonunda "işçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmelidir" ifadesi ile başlayan siyasal ilkeler kabul edildi. Marx ve Engels'in de katkıları ve faaliyetleri ile Alman işçi hareketi içindeki siyasal aydınlanma hareketi hız kazandı. Alman sosyal demokrasisinin gelişimi sürecinde, Alman işçi eğitim dernekleri önemli bir rol oynadılar. Bir taraftan işçi hareketinin şekillenmesi sürecinin önemli bir dönemini oluştururlarken, öte yandan ise son derece canlı ve önemli tartışmaların da taşındığı ve geliştirildiği yerler oldular. Kalipe ve Gasthaus adı verilen lokantalarda toplanan işçiler, halen sürdürülen bir geleneğin parçası olarak mercimek çorbası ve bira içip tartışırlardı.*

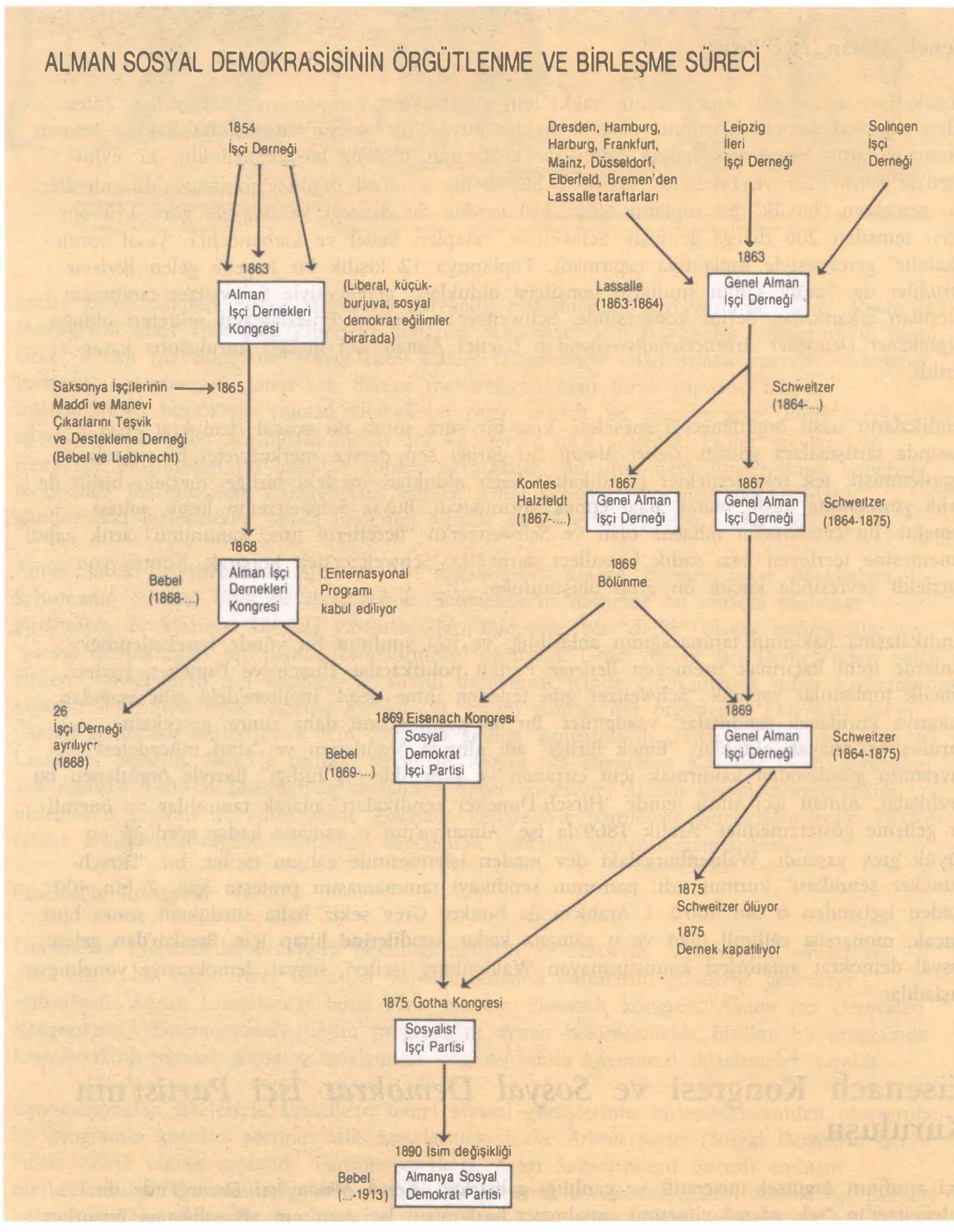
İşyerlerinde çelişkiler artıyordu. Saksonyalı işçi delegeler, *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nin 1867 Gera kongresinde, iş gününün 10 saate indirilmesi çocukların çalıştırılmasına ve pazar günü çalışmaya son verilmesi, çalışma düzeninin saptanmasına işçilerin katılması gibi önerileri içeren bir "toplumsal program" sunmayı tartışıyorlardı. *Dresden İşçi Derneği*'nde etkin olan Vahlteich, katıldığı toplantılarda işçilere sosyalist kitaplar ve dergiler okumayı öğütlüyordu. Sosyalist konuşmaların yapıldığı ve bu arada Prusya karşıtı sözlerin de çokça söylendiği 1867 Gera kongresinde August Bebel, Dr. Max Hirsch karşısında seçimi kazanarak *Alman İşçi Dernekleri Kongresi* başkanlığına getirildi. Böylece Bebel, Almanya'da ulusal çapta bir işçi örgütünün başına gelen ilk işçi olma "ünvanını" da kazanmış oldu.

Bebel ve Liebknecht, *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nin 1868 Nürnberg toplantısına önemli bir atakla girdiler: Kongrenin programının *Uluslararası İşçi Derneği*'nin programıyla uyumlu hale getirilmesini önerdiler. Öneri, uzun süren tartışmalardan sonra, 32'ye karşı 61 oyla kabul edildi. *Alman İşçi Dernekleri Kongresi* böylelikle, Marx tarafından kaleme alınan *Enternasyonal*'in temel siyasal ilkelerini program olarak benimsemiş oluyordu. Bu önemli siyasal atılımı yapan kongrenin başkanlığına gene Bebel seçildi. 1868 Nürnberg toplantısından sonra, *Alman İşçi Dernekleri Kongresi* üyesi 99 dernekten 26'sı ayrıldı.

Sendikal Örgütlenme ve "Sendika Hakkı" Tartışması

Alman işçi sınıfı, adım adım siyasal örgütünü ortaya çıkarmaya doğru giderken, ekonomik alanda mücadelesini yürütebileceği örgütlenmeler oluşturmak için de uğraşıyordu. Prusya'da ve

1848 Alman Devrimi'nin yenilgisinden sonra Alman işçi hareketi önemli bir darbe yedi, 1852'deki Köln Komünistler Davası, Almanya'daki komünist grupların tasfiyesi ve Komünistler Birliği*'nin illegaliteye itilmesi ile birlikte bir süreç sona erdi.* Alman Birliği*'nin 1854'te işçi örgütlenmelerini yasaklaması kararı ile devrim sırasında başlamış olan dernekleşme faaliyetleri de önemli bir darbe yemiş oldu. 1848 öncesindeki örgütlenmeler küçük kadrolardan oluşuyordu ve bu gerçeklik Komünistler Birliği için de geçerliydi. Arkalarında kitle desteği bulunmayan küçük kadro örgütlenmeleri, kendilerini yeniden üretememeleri nedeniyle kolaylıkla tasfiye edilebiliyorlardı.* Komünistler Birliği Merkez Organı*'nda, sonbaharda yoğunlaşan tartışmalar, bölünmeyi getirdi. Bölünmenin nüveleri, Willich ile Schapper'in, kendilerini destekleyen Lehmann ve Fraenkel ile birlikte savunmaya başladıkları tezlerle ortaya çıktı. Schapper, Fransa ve Almanya'da komünist bir devrimin yaklaştığına inanıyor ve bu devrime komünist bir nitelik kazandırmak için planlar yapılması gerektiğini savunuyordu. Marx ve Engels ise, Avrupa'nın devrimci olmayan bir evreden geçtiğini savundular. Ayrıca Marx, Schapper'in, Alman işçi sınıfının siyasal gelişkinlik düzeyini ciddi olarak abarttığı kanısındaydı. Prusya hükümeti,* Komünistler Birliği*'nin varlığından büyük huzursuzluk duyuyor, ancak yargılama konusu olabilecek bir faaliyetlerini bulamıyordu. 1851 başlarında, Friedrich Wilhelm'in, Başbakan Otto von Manteuffel'a "okuyup yakınız" talimatıyla gönderdiği bir mektubu, Manteuffel'in alakoyması sayesinde, Prusya monarşisinin komplosu da belgelenmişti. Talimatı şuydu: "Polis* Komünistler Birliği*'ne bir darbe hazırlığı izafe etmeli ve zamanında haber alınarak engellenmiş ve (en önemlisi) cezasını bulmuş bir komplo piyesi bütün Prusya kamuoyunun gözü önünde oynanmalıdır." 10 Mayıs 1851'de, terzi Peter Nothjung, şüphe üzerine Leipzig garında Komünist Manifesto ve Merkez Organı'na ait birçok evrakla yakalanınca, Stieber beklediği fırsatı bulmuş oldu. Çok sayıda* Birlik *üyesi tutuklandı. Kanıtlar, belgeler yeniden "düzenlendi" ve 10 Mayıs 1852'de ünlü Köln Komünistler Davası açıldı. 19 Kasım 1852'de, Marx, Engels'e yazdığı mektupta "Birlik'in Avrupa'daki varlığını sürdürmesinin dönemin koşullarına uygun olmadığını" yazdı.* Komünistler Birliği*, 1852 sonbaharında kesin olarak dağıldı. Bu konuda elde edilen deneyler daha sonraki işçi derneklerinin de kurulmasında önemli bir birikimi oluşturdu.* Komünistler Birliği *gerek faaliyeti gerekse örgütlenmesi açısından yanlışları ve doğruları ile Alman sosyal demokrasisinin oluşmasında önemli rol oynayan işçi derneklerinin ilk nüvelerini barındırdı.*

Almanya'da hâlâ işçilerin işveren karşısında kendilerini toplu olarak temsil edecek bir organ oluşturma, dolayısıyla sendikalaşma hakkı yoktu. Lassalle'ın fikirleri doğrultusunda yürüyen *Genel Alman İşçi Derneği*'nin sendikal mücadeleyi, aslolan siyasal mücadele yanında marjinal önemde görmesi, bu alanda mücadele verilmesini geciktiren etkenlerin başlıcasıydı. Ancak, bütün bunlar 1864'de ciddi bir grev dalgası yaşanmasını engellemedi. Leipzig'de matbaacılar, Hamburg'da gemiciler, Berlin'de ayakkabıcılar ve duvarcılar, Altenburg'da terziler greve gittiler. Sendikal mücadeleyi önemsiz sayan *Genel Alman İşçi Derneği*, bu fikrini açıklamaya devam etmekle birlikte, Hamburg'da bir grev fonu açarak işçilere önemli bir maddi destek sağladı.

Avusturya-Prusya çatışmasının ilk evresinin canlandırıldığı bu karikatürde Berlinli kötü Hans ile Viyanalı zavallı Fritz'in ellerindeki leziz bir turtayı paylaşamamaları konu ediliyor. Turtayı paylaşmak yerine ona sahip olmayı hedefleyen Berlinli Hans, heybetli kılıcıyla Viyanalı Fritz'i tahrik ederken, diğer Alman devletlerinin egemenleri ise turtanın paylaşımını kesip biçmeden, bir perhizle çözmeyi öneriyorlar. Sonuçta Prusya-Avusturya savaşı çıktı ve Hans turtanın büyük parçasını elde ederek Kuzey Alman Birliği'nin kurulmasını sağladı.

Bu grev dalgası, sendikaların yasaklanmış olmasına karşın gene de fiilen sendika denebilecek işçi dayanışma örgütlerinin doğmasına yolaçtı. 1866'da bir kongre toplayan matbaa işçileri, 85 yerde temsilciliği olan bir "kartel" kurarak ilk ulusal "sendika-öncesi" örgütü kurdular. Vahlteich'la birlikte 1863'de Leipzig'de oluşturdukları *İleri* işçi derneğiyle, Lassalle'a *Genel Alman İşçi Derneği*'ni kurması için ilk dayanağı sağlayan sigara işçisi Fritzsche, bu dönemde de tecrübeli bir sendikal örgütçü olarak ön plana çıktı. Fritzsche, 1865'de bir *Genel Alman Sigara İşçileri Derneği* kurdu ve bu derneği 1866'da ulusal denebilecek bir ölçek ve niteliğe ulaştırdı. Dernek adına çıkardığı *Der Botschafter* (Elçi) dergisinin alt başlığı olarak Lassalle'ın "İşçiler, üzerinde geleceğin kilisesinin kurulacağı kayalardır" şiarını koyan Fritzsche, resmî yazışmaları "sosyal demokrat selâmlar" diye imzalıyordu.

1865 ve 1866'da sendika hakkı tartışması alevlendi. Muhafazakârların eğilimi, bütün işçilerin üye olmalarının zorunlu tutulacağı korporasyon sistemini getirmekti. Buna hem Lassallecılar, hem Bebel, hem de liberaller karşı çıkınca tasarı olgunlaşamadı. Bu arada burjuva basın ve liberal politikacılar, "adalet ilkeleri ve ekonominin mantığı açısından" sendika hakkının verilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bu konuda umut verici bir tavır takınan Bismarck da Şubat 1866'da, sendikalaşma hakkını tanıyan bir yasa tasarısı hazırladı; bu kez de Prusya'nın Avusturya'ya savaş açması yüzünden tasarı yasalaşamadı.

Genel Alman İşçi Birliği

Ancak, işçi dernekleri sendikalaşma hakkı için yürüttükleri kampanyayı sürdürdüler. Zaten fiilen sendikal amaçla kurulmuş olan dernekler büyük bir sayıya ulaşmış, bu hakkın resmen tanınması artık bir ayrıntı haline gelmişti; 21 Haziran 1869'da bu da halloldu. 27 Eylül 1868'de Schweitzer ve Fritzsche, Berlin'de büyük bir sendikal örgütler toplantısı düzenlediler. Bu, gerçekten "büyük" bir toplantı oldu: 110 yerden 56 derneği ve rivayete göre 142 bin işçiyi temsilen 206 delege gelmişti. Schweitzer, rakipleri Bebel ve Liebknecht'i "yasal sorun çıkabilir" gerekçesiyle toplantıya çağırmadı. Toplantıya 12 kişilik bir heyetle gelen *İlerleme Parti*'liler de, "mülk sahibi sınıfların temsilcisi oldukları" gerekçesiyle Schweitzer tarafından salondan çıkarıldılar. Berlin kongresinde, Schweitzer'in başkanı Fritzsche'nin sekreteri olduğu *Allgemeiner Deutscher Arbeiterschaftsverband*'ın (Genel Alman İşçi Birliği) kuruluşuna karar verildi.

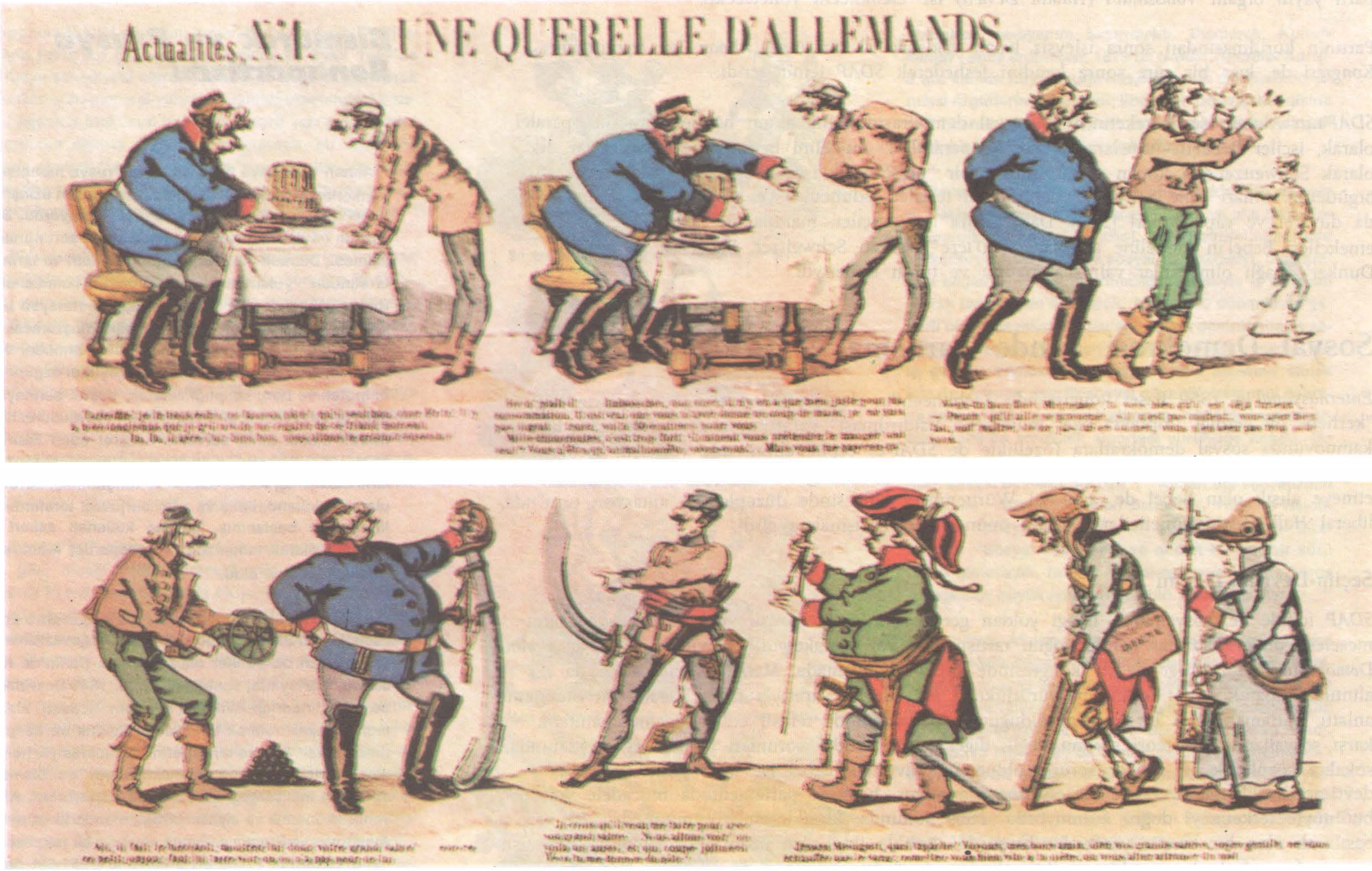
Sendikaların nasıl örgütleneceği meselesi, kısa bir süre sonra iki sosyal demokrat çizgi arasında tartışmalara yolaçtı. *Genel Alman İşçi Birliği* son derece merkeziyetçi bir yapıda örgütlenmişti; tek tek dernekler (sendikalar) bağlı oldukları mesleki birliğe, mesleki birlik de *Birlik* yönetimine kesin olarak itaat etmek zorundaydı. Buysa Schweitzer'in kesin sultası demekti. Bu cendereden rahatsız olan ve Schweitzer'in "ücretlerin tunç kanununu" artık kabul etmemesine içerleyen bazı sadık Lassalleci dernekler, Schweitzer'den koparak, Kontes von Hatzfeldt çevresinde küçük bir grup oluşturdular.

Sendikalaşma hakkının tanınacağının anlaşıldığı ve işçi sınıfının bu yönde hareketlendiği günlerde treni kaçırmak istemeyen *İlerleme Parti*'li politikacılar Hirsch ve Duncker, işçilere yönelik toplantılar yaparak "Schweitzer gibi tepeden inme değil, İngiltere'deki gibi aşağıdan yukarıya kurulacak sendikalar" vaadettiler. Bu iki politikacının daha sonra, gerçekten kuruluşuna önayak oldukları "Emek Birliği" adı altında örgütlenen ve "sınıf mücadelesi" kavramını gündemden kaldırmak için çırpınan ve genellikle "iş birliği" fikriyle örgütlenen bu sendikalar, Alman işçi sınıfı içinde "Hirsch-Duncker sendikaları" olarak tanındılar ve önemli bir gelişme gösteremediler. Aralık 1869'da ise, Almanya'nın o zamana kadar gördüğü en büyük grev yaşandı. Waldenburg'daki dev maden işletmesinde çalışan işçiler, bir "Hirsch-Duncker sendikası" kurmuşlardı; patronun sendikayı tanımamasını protesto için, 7 bin 400 maden işçisinden 6 bin 400'ü 1 Aralık'ta işi bıraktı. Grev sekiz hafta sürdükten sonra bitti. Ancak, monarşist eğilimli olan ve o zamana kadar kendilerine hitap için Breslau'dan gelen sosyal demokrat ajitatörleri konuşturmayan Waldenburg işçileri, sosyal demokrasiye yönelmeye başladılar.

Eisenach Kongresi ve *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin Kuruluşu

İşçi sınıfının örgütsel inisiyatifi ve canlılığı gelişirken, *Genel Alman İşçi Derneği*'nde de Schweitzer'in "tek adam" yönetimi sarsılmaya başlamıştı. İşçi sınıfının siyasallaşmış unsurları,

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

Lassallecı Genel Alman İşçi Derneği *ile Bebel ve Liebknecht'in önderlik ettiği* Sosyal Demokrat İşçi Partisi'*nin birleşerek* Sosyalist İşçi Partisi'*ni kurdukları 1875 Gotha Kongresi için yapılmış olan bu tablonun odağında, birleşmenin "manevi" önderleri olarak Marx ile Lassalle var. Tablonun tepesinde kenetlenmiş ellerin altında, "Yaşlıların onuruna, gençlerin ise bilmesi için!"[3] Marx ile Lassalle'ın altında ise, "Bütün dünyanın proleterleri, birleşiniz!" yazıyor. Önde gelen liderlerin resimlerinin yanısıra, kongre delegelerinin isimleri de bir liste halinde tabloda yeralmış. 1875'de siyasal ve teorik faaliyetini olgun bir düzeyde sürdürmekte olan Marx'ın, onbir yıl önce ölmüş bulunan Lassalle ile birlikte, uzak, manevi bir simge gibi resmedilmesindeki gariplik bu birleşmenin teorik temellerinin şüpheliliğini de yansıtıyor. Marx ile Engels, Lassallecı sosyal demokratların geleceğinin olmadığını, Bebel, Liebknecht ve arkadaşlarının onlara büyük programatik tavizler verdiklerini düşündükleri halde, birleşmenin Alman işçi sınıfı için ifade ettiği önem uğruna yeni partiyi ancak kerhen desteklemişlerdi.*

önder konumdakileri, sosyal demokrat hareketin birleşmesine, zorluyorlardı. *Genel Alman İşçi Derneği*'nin Mart 1869'daki Elberfeld kongresi Schweitzer için büyük bir yenilgi oldu. Bunu, *Genel Alman İşçi Birliği*'nin Mayıs 1869 Kassel kongresinde telafi etmek isteyen Schweitzer, kongrenin gündemine, zaten son derece merkeziyetçi olan *Birlik* yapısını, tabanın inisiyatifinden bütünüyle yoksun kılacak bir öneri getirdi. Bu öneriye göre, *Birlik* merkezi ile işletmelerdeki işçiler arasındaki bütün ara kademeler iptal edilecek, işçiler grevler için merkezde oluşturulan bir kasadan yardım alacaklardı. Bu ultra-merkeziyetçi öneri kongrede reddedildi. Bu tartışmalı kongrelerden hemen sonra Schweitzer, sosyal demokratların gündemdeki birleşmesini kendi önderliği altında gerçekleştirmek için atağa geçti.

Ancak sadık Lassallecıların asıl önderleri sayılabilecek Bracke, Bremer, Spier, ayakkabıcı Schumann, oduncu York ve terzi Schob, Schweitzer'in dernekte bu amaçla başlattığı girişimleri, 22 Haziran 1869'da yayımladıkları bildiriyle, bir "darbe" olarak tanımladılar ve "sosyal demokratları bir partide birleştirmeye" çağırarak *Genel Alman İşçi Derneği*'nden istifa ettiler. Schweitzer'in işçi hareketi ve sosyal demokrasi içinde ciddi ölçüde itibar kaybetmesine yolaçan bu gelişmelerin ışığında Liebknecht, bütün Alman işçi örgütlerini *Enternasyonal*'in ilkeleri temelinde birleştirmek için zamanın geldiği kanısındaydı. Fritzsche dışında kalan 63 Lassallecı önderin, Bebel'le birlikte davranan *Alman İşçi Dernekleri Kongresi* üyesi dernekleri 7-9 Ağustos 1869'da Eisenach'da toplantıya davet etmesiyle, Alman sosyal demokrasisini birleşmeye götüren ilk adım atıldı. Eisenach kongresiyle partileşme gerçekleştirilecek, 1875'de Gotha kongresiyle örgütsel bütünlük sağlanarak birleşme süreci tamamlanacaktı.

Eisenach Kongresi

Liebknecht Eisenach'da, Prusya'ya beslediği nefretin de etkisiyle, Almanya'nın ulusal ve demokratik bir cumhuriyet olmasına yönelik tartışma konularını gündeme getirmeye eğilimliydi. Ancak Lassallecılar buna karşı çıktılar. Eisenach kongresi, *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nin, "*Enternasyonal*'e uyum programı"nı aynen benimsemekle birlikte bu programda Lassallecıların siyasal görüş ve söylemleri doğrultusunda kavramsal düzeltmeler yapıldı.

Enternasyonal'in ilkeleriyle Lassalle'ın temel siyasal görüşlerinin birleştirilmesinden oluşturulan bu programla kurulan partinin adı, *Sozialdemokratische Arbeiterpartei (Sosyal Demokrat İşçi Partisi)-SDAP* olarak saptandı. Partinin merkezi, Aşağı Saksonya'nın önemli endüstri merkezlerinden Braunschweig oldu. Üç kişilik yönetim komitesine, *Genel Alman İşçi Derneği* kökenli üç Lassallecı, Bracke, Geib ve Pier getirildiler. Leipzig'de yayınlanmasına karar verilen

parti yayın organı *Volksstaat'ı (Halkın Devleti)* ise Liebknecht yönetecekti.

Partinin kurulmasından sonra işlevsiz kalan yaklaşık 10 bin üyeli *Alman İşçi Dernekleri Kongresi* de, kısa bir süre sonra kendini feshederek *SDAP* içinde eridi.

SDAP'nin Alman işçi hareketinin ve sosyal demokrasinin ana akımı haline gelmesine paralel olarak, işçiler Bebel'in "uluslararası işçi kooperatifleri" modelini benimsemeye başladılar. İlk olarak Schweitzer'den kopan metal işçileri, bir "uluslararası işçi kooperatifi" şeklinde örgütlendi. onları gene Schweitzer'den kopan terziler, oduncular ve ayakkabıcılar, daha sonra da duvarcı ve yapı işçileri izledi. Daha sonra ise, ciltçiler, manüfaktür, fabrika ve kol emekçileri Bebel'in modeline uydular. 1870'lere girerken Schweitzer, Bebel ya da Hirsch-Dunker'e bağlı olmayanlar yalnızca matbaa ve tütün işçileriydi.

Sosyal Demokrasi İçinde Tartışma ve Rekabet

Enternasyonal'in 1869 Basel kongresinde, Liebknecht'in de iç siyasete ilişkin itirazlarına rağmen "kerhen" oy verdiği "toprakta özel mülkiyetin kaldırılması" kararının alınması, burjuva liberal kamuoyunda sosyal demokratlara (özellikle de *SDAP*'e) cephe alınmasına yol açtı. Liebknecht'le birlikte siyasal eyleme başlamalarındanrı beri hep küçük burjuva radikalleri ile ortak hareket etmeye alışık olan Bebel de, aynı yıl Württemberg bölgesinde düzenlediği "ajitasyon turu"nda, liberal *Halk Partisi* yöneticileriyle halk önünde sert tartışmalara girdi.

Seçim-Devrim İkilemi

SDAP içinde de, sosyalizmin hangi yoldan gerçekleştirileceği sorusu ve bu çerçevede seçim meselesi, önder kadrolar içinde yoğun tartışmalara yol açmaktaydı. Liebknecht, 1869'da *Berlin Demokratik İşçi Derneği*'nin bir kongresinde yaptığı konuşmada, Marx'ın yazılarından da alıntılar yaparak, "yeni toplumun yürürlükteki eski devlet yapısıyla taban tabana zıt olduğunu" anlattı. Parlamentonun bir komedi olduğunu, "parlamentoda temsil edilen egemen sınıflara karşı sosyalizmin bir teori sorunu değil, diğer bütün iktidar sorunları gibi savaş meydanında, sokakta çözülecek bir iktidar sorunu olduğunu" savundu. Bebel ise hem yakın vadede devrimci ayaklanmaya dayalı bir çözüme inanmıyor, hem de parlamentoda mücadele yolunu bütünüyle terketmeyi doğru bulmuyordu. 1869 sonunda, klasikleşerek ölümüne dek 13 kez basılacak olan bir broşür yazdı. Bu broşürde ağırlıkla iki nokta üzerinde duruyordu. Birincisi; işçi sınıfının fazla tecrit edilmesi ihtimalinden duyduğu endişenin de etkisiyle, "işçi sınıfı" kavramının içeriğinin geniş tutulması gerektiğini anlatmıştı: Zanaatkârlar, küçük çiftçiler, kafa emekçileri, yazarlar, öğretmenler, düşük ücretli memurlar da işçi sınıfına dahil edilmeliydi. İkinci olarak da sosyalizmin " 'yasal' denilen yoldan mı, 'devrim' yoluyla mı" gerçekleşeceği tartışması üzerinde duran Bebel, hem bu konuyu tartışmanın yasal sakıncalarına değinip hem de "duruma pratik olarak müdahale etmenin gerekeceği o an geldiği zaman, bugünkü düşünce ayrılıklarının anlamını yitireceğini, koşulların kendi doğal yollarını oluşturacağını" söyleyerek orta yolu tutturuyordu. *SDAP*'nin 1870 Stuttgart kongresinde, Bebel'le görüş birliğine varmış olan Liebknecht de, son derece radikal bir konuşma yapmasına karşın, "partinin ajitatif amaçlarla seçimlere gireceğini" açıkladı. Ancak *SDAP* seçimi ve parlamentoyu, bizzat bu organların hiçliğini ve bir komedi olduğunu sergilemek için kullanacak, hiçbir partiyle de ittifaka girmeyecekti.

"Seçimle mi, devrimle mi?" tartışmalarının 1870'lere girerken bu denli gündemde olması, Alman sosyal demokrasisinin iktidarın eşiğinde olduğunu düşündürmemeli. Tersine, işçi hareketi ve sosyal demokrasi belki de ortaya çıkışından beri en dağınık evresini geçiriyordu. Özellikle de örgütler arasındaki rekabet son derece yıpratıcı ve güçten düşürücüydü. Schweitzer, Lassallecıların çoğunluğunu kapsayan *Genel Alman İşçi Derneği*'ni her şeye rağmen geliştirmişti ve bu örgüt hâlâ en büyük işçi örgütüydü. Berlin ve Hamburg gibi iki büyük sanayi merkezi, Schweitzer'in kaleleriydi. *Sosyal Demokrat İşçi Partisi* ise, Saksonya'da, Ren'in doğu yakasındaki sanayi merkezlerinde ve bir ölçüde Güney Almanya'da güçlüydü. Ren bölgesinin yoksul ve geri kalmış dağlık kesiminde ise, Kontes Hatzfeldt Lassallecıların bir fraksiyonunu etrafında toplamıştı. 1870'de Chemnitz'de gece yarısı bu üç sosyal demokrat grup taraftarı işçiler sokakta çatışmışlardı. Zaman zaman böylesine şiddetlenebilen rekabetin işçiler üzerinde sosyalizmden soğutucu etkileri de görülmedi değil. 1870'lerin başında, Mainz piskoposu Ketteler'in *Christlich-Soziale Blaetter* (Hıristiyan- Sosyal Dergi) dergisi etrafında, Ren'in batı yakasında bir süre oldukça güçlü bir muhafazakâr işçi hareketi örgütlemeyi başarması bunun örneklerinden biridir.

Fransa-Prusya Savaşı

Savaş Karşısında Sosyal-Demokrasi

Temmuz 1870'te Fransa-Prusya Savaşı patlak verdiğinde, işçi sınıfı iç siyasal rekabetten yıpranmış, dağınık durumdaydı. *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin yanısıra diğer sosyal demokrat

Bismarck ve Prusya Bonapartizmi

Alman ve Prusya burjuvazisiyle Prusya monarşisi ve Junkerleri arasında 1848-49'da gerçekleşen uzlaşmanın temelinde, sadece devrimin tasfiyesi yatıyordu. Burjuvazinin böylelikle ertelediği ulusal birlik sorununun çözülmesi, Disraeli gibi burjuva politikacıları ve tarihçileri tarafından "yukarıdan devrim" olarak tanımlansa da, toplumsal bir devrim sürecine tekabül etmeyen bir askerî ve diplomatik harekatın temelini oluşturacak olan daha olgun bir burjuvazi-Junker ittifak zeminini de gerekli kılıyordu. Bu zemin üzerinde, köylüler özgürlüklerini ipotek ve borç karşılığı satarak, ticaret sermayesine dahil olma sürecine giren Junkerlerin vurgusunu hissettirerek ulusal birlik sürecine nezaret eden Bismarck, 1871-1890 döneminde de Marx'ın "parlamenter biçimlerle bezenmiş, feodal katkılarla karıştırılmış, bürokratik olarak şekillendirilmiş ve artık burjuvazi tarafından belirlenmeye başlanmış, polisçe kollanan askerî despotizm" olarak tanımladığı "Bonapartist monarşinin" (Engels) aktörü oldu.

1 Nisan 1815'de Schönhausen'de doğan Otto Eduard Leopold von Bismarck, Schönhausen burjuvazisinin dünyasını bilen bir Junker olarak yetişti. Berlin'de hukuk okudu, edebiyatla, sanatla ilgilendi. 1848 Devrimleri'nde, IV. Friedrich Wilhelm'in "kan kokusu alan bir muhafazakar" olarak tanımladığı fanatik bir karşı devrimciydi ve "Prusya'nın şerefini, demokrasiyle her türlü utanç verici ittifaktan kaçınmakta arıyor"du. Bismarck'ın Alman milliyetçiliği karşısındaki düşünceleri, Almanyanın ekonomik ve siyasal birliğine önderlik etmek için Avusturya ve Prusya arasında amansız bir rekabet olduğunu keşfettiği Frankfurt yıllarında (1851-59) değişti. Sembolik Alman Konfederasyonu'nda Prusya temsilcisi olduğu bu dönemin sonunda, şöyle yazmıştı: "Prusya'nın sahip olabileceği en güvenilir ve uzun vadeli müttefik, Alman halkıdır."

Bismarck'ın St. Petersburg ve Paris'te elçi olduğu 1858-1862 döneminde, Alman burjuvazisi ve Prusya egemen bloku, masa başında uzlaşamayacaklarını yeniden ortaya koydular. I. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla başlayan balayı,liberal partilerin, askerlik hizmetini üç yıla çıkaran ordu reformu tasarısına karşı çıkmalarıyla sona erdi. Parlamentonun feshi gündemdeyken, savaş bakanı von Roon öncülüğündeki bir modernleşmeci Junker finans

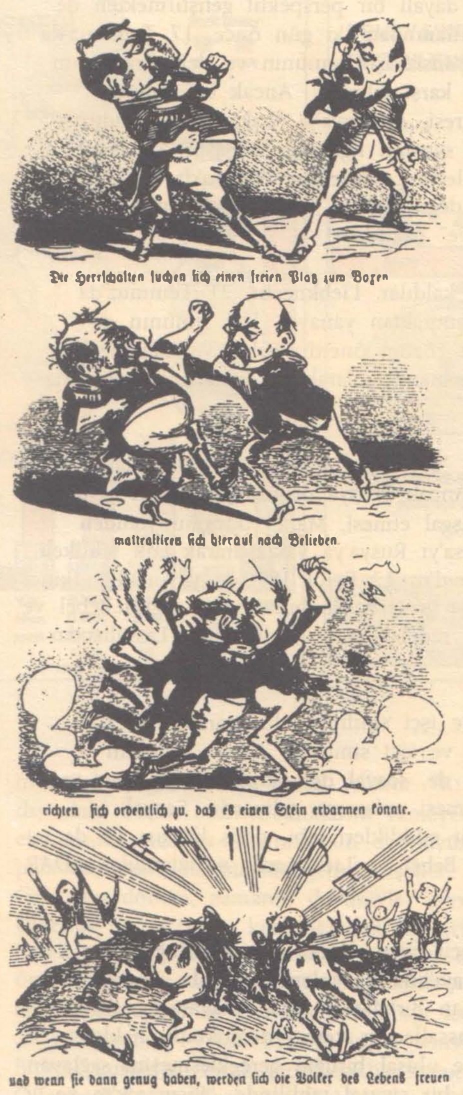

burjuvazisi kliği ağırlığını koyarak, "armut piştl" şifresiyle Paris'ten çağrılan Bismarck'ın 24 Eylül 1862'de Prusya şansölyesi olarak atanmasını sağladı. Bismarck Junker-ordu-monarşi-yüksek burjuvazi eksenindeki Prusya egemen blokunun iktidarını meşru yarı parlamenter görünüm altında sürdürme misyonunu, şu sözleriyle ifade etmişti: "Almanya Prusya'nın liberalizmine değil, gücüne bakıyor. Çağın büyük sorunları yalnızca söylev ve çoğunluk kararlarıyla değil, kan ve demirle halledilir."

Bismarck'ın ima ettiği "çağın büyük sorunu" Alman birliğinin sağlanmasıydı. Bismarck bu sorunun ilk etabını, gerginliği diplomatik yollardan hızla tırmandırarak, 1866'daki Avusturya-Alman "kardeş savaşı"yla çözdü. Savaştan sonra kurulan Kuzey Alman Birliği'nin dışında kalan Güney Alman devletleriyle diplomatik uzlaşma çabaları sonuç vermeyince 1870-71'de bu kez İspanya tahtına kimin geçeceği meselesini bahane ederek Fransa'yla savaşa girdi; kazandığı zafere dayanarak güney devletlerine verdiği siyasal taviz ve rüşvetler sonucunda 18 Ocak 1871'de Prusya kralının Alman imparatoru olarak taç giydirilmesini sağladı.

Engels'in *Tarihte Zorun Rolü* makalesinde vurguladığı gibi, ulusal birliğin gerçekleştiği bu noktada Bismarck'ın rolü aslında bitmiş oluyordu. Ancak "Junkerler de, burjuvazi de orta derecede bir enerjiye bile sahip olmadıkları için" ortaya çıkan iktidar boşluğu durumunda, Bismarck'ın Bonapartist rejimi yerleşti. "Demir Şansölye", birliğe giden süreçte, gücünü pekiştiren unsur ve deneyimleri de devşirmişti. 1866 ve 1871 savaşlarında kazanılan başarı ve kabaran şovenizm dalgası ülkedeki sınıfsal çelişkilerin üstünü örtmeyi kolaylaştırırken, Bismarck'ın kişisel popülaritesini olağanüstü artırmıştı. Ayrıca, hiçbir siyasal partiye, belli bir sınıf fraksiyonuna dayanmamasına rağmen, son derece pragmatik bir iç siyasal diplomasi uygulayarak istediğini yaptırmanın ilk örneklerini de 1863-1871 döneminde vermişti. Özellikle 1866 savaşı öncesinde, genel ve eşit oya dayalı ulusal parlamento vaadiyle Lassallecı sosyal demokratlardan liberallere kadar bütün muhalefeti yanına almış, en azından tarafsızlaştırmıştı. Savaştan sonra ise Alman Konfederasyonu parlamentosunu dağıtarak, tamamen kendisine bağımlı bir Kuzey Alman Birliği *Reichstag*'ı kurdu. 1871'de yeni Alman imparatorluğu anayasasını, prenslik hükümetlerinin temsilcilerinden oluşan *Bundesrat'a* (Federal Konsey) yaptırarak, ulus egemenliği ilkesini açıkça çiğnerken, liberallerin ses çıkarmamasını sağlamıştı. Gerçi Engels "Bismarck'ın en büyük şansının dargörüşlülüğü ve hiçbir siyasal fikri olmaması" olarak değerlendirmişti, ama "Demir Şansölye"nin aristokratik seçkincilik ilkesine de kararlılıkla bağlı olduğu söylenebilir. Prusya'nın yüksek sınıflarının ve özellikle kendisinin çobanlığını kafasında meşrulaştıran bu inancını, 1867'de Kuzey Alman Birliği parlamentosu önünde söylediği sözlere ilişkin olarak von Roon'a 1883'te gönderdiği tekzipte ortaya koyar: 1867'de "Hele Almanya'yı bir eğere oturtalım, kendisi atı sürecektir!" demişti; 1883'de gerçek kanaatini "Bu halk ata filan binemiyor!" diyerek ifade edecekti.

Tarih boyunca birçok kez istila edilmiş olan Prusya'nın Junkerlerine sinmiş olan saldırıya uğrama korkusunu paylaşan Bismarck, 1871'den sonra "kan ve demir"e başvurmadan, barışçı bir siyaset izledi. 1884-85 yıllarında Togo, Kemerun, doğu ve güneybatı Afrika'da "Alman çıkarları" peşine düşmesi, iç siyasal dengelere yönelik geçici bir stratejiydi; liberal ve İngiliz tarafları veliaht Friedrich'in tahta geçme ihtimaline karşı, İngiltere'yle bir gerilim potansiyelini "yedeklemek" istiyordu. Ancak Bismarck farkına varmadan Avrupa'daki birinci emperyalist savaşın cephe sisteminin ilk tohumlarını da ekti. Engels'in "kendi kararı olan tek şey" olarak tanımladığı ve kendisinin de sonradan hata olduğunu kabul ettiği Alsace-Loraine'i ilhakıyla, Fransa ile Almanya arasındaki köprüleri attı. 1878 Berlin Kongresi'nde kendi deyimiyle "dürüst simsar" rolü oynama adına,

"...Bonaparte...Fransa'ya birkaç parça toprak katmaya çalıştı. Onun taklitçisi Bismarck da Prusya için aynı siyaseti benimsedi... Ama Avrupa, iki Bonaparte için fazla küçüktü ve tarihin cilvesi, Bismarck'ın Bonaparte'ı devirmesini ve Prusya Kralı Wilhelm'in yalnız küçük Alman İmparatorluğu'nu değil, aynı zamanda Fransız Cumhuriyeti'ni kurmasını istedi." (Engels, Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'*ne "Önsöz".) Karşı sayfada da Bismarck.*

Avusturya ile Prusya arasındaki gerilimi artırdı. Bismarck, 20. yüzyılın eşiğinde dünyaya salt "Prusya'nın güvenliği" penceresinden baktığı için, emperyalist dış siyasetin gereklerini kavramaktan da uzaktı.

1871'den sonra Bismarck, "kan ve demir" siyasetini içte de uyguladı. İktidarını 1879'a kadar liberallere dayanarak sürdürdü. Bu dönemin belirleyici politikası, Katolik Kilisesi'nin eğitim ve devlet üzerindeki etkilerini bertaraf etmeye yönelik olan *Kulturkampf*'dı (Kültür Mücadelesi). *Katolik Merkez Partisi*'ne, bunun sınıflarüstü temsil ilişkilerinden ve söyleminden dolayı karşıydı. Bismarck'a göre ancak devlet sınıflarüstü olabilirdi; o, partileri kendileriyle pazarlık edilecek sınıfların doğrudan temsilcileri olarak görmeye alışıktı. Eğitimi modernleştirerek burjuvazinin vasıflı işgücü talebine cevap veren *Kulturkampf*, 1870'lerin sonlarında bitti. Yeni Papa XIII. Leo'nun Almanya'ya sıcak bakmasının da bunda etkisi vardı; fakat esas neden büyük bir ekonomik durgunluğun yaşandığı koşullarda, Avrpa sanayilerine karşı gümrük korunması talep eden Alman büyük burjuvazisiyle toprak sahiplerinin ihtiyaçlarına cevap vererek "aşırı" liberalizm cereyanını bastırmaktı. Bismarck, *Kulturkampf*'ı sona erdirirken, 1879'da *Üretici Zümreler Karteli* adı altında büyük burjuvaziyle toprak sahiplerinin sınıfsal örgütlerini birleştirdi; liberalleri bölerek kendisine sağ liberaller, Katolikler ve muhafazakârlardan oluşan yeni bir siyasal zemin oluşturdu.

Bismarck'ın bu ikinci döneminin karakteristik siyaseti, *Sozialistengesetz* (Sosyalist Yasası) ve ona bağlı *Sozialpolitik*'dir (Sosyal Politika). 1848 Devrimi'ni nefretle ve korkuyla hatırlayan ve sosyal demokrasiyi, uluslararası bağlantıların ve devrimciliği nedeniyle iç düşman olarak tanımlayan Bismarck, 1879-1890 döneminde geçerli olan Sosyalist Yasası'yla sosyal demokratların seçimler dışındaki bütün siyasal faaliyetlerini yasadışı hale getirdi. Yıldırmayı umduğu işçileri arkasına almak için de, Avrupa'daki ilk sosyal güvenlik sistemini devreye soktu. 1883'de hastalık sigortası, 1884'de kaza sigortası, 1889'da emeklilik sigortası yürürlüğe kondu. Bu siyaseti nedeniyle burjuva tarihçileri tarafından "modern sosyal devletin öncüsü", "Alman tipi sosyalizmin kurucusu" olarak kutsanan Bismarck, 1884'de Reichstag'da "sosyal politikasının" gerçek saiklerini itiraf etmişti: "Sosyal demokrasi ve ondan korkan bir sürü insan olmasaydı, bugün sosyal reformlar adına atmış olduğumuz büyük adımların hiçbiri atılmamış olurdu..."

Bismarck, Almanya'da sosyal demokrasinin gittikçe güçlenmesini engelleyemedi; emperyalist büyük güç siyasetine eğilimli yeni Kral II. Wilhelm'in manevralarıyla zayıfladı ve 1890 seçimlerinde dayandığı siyasal kartelin ağır yenilgisi üzerine 18 Mart 1890'da görevden alındı. Engels, 12 Mart 1890'da Conrat Schmidt'e "Bismarck'ı düşürenin biz olduğunu bütün dünya biliyor" diye yazdı. Son yıllarını *Gedanken und Erinnerungen*'i (Düşünceler ve Hatıralar) yazarak geçiren Bismarck, 30 Temmuz 1898'de Friedrichsruh'da öldü.

Engels, Bismarck rejiminin birçok bakımdan Fransız Bonapartizminin bir kopyası olduğunu anlatırken, onun, burjuvazinin isteklerini burjuvaziye özgü olmayan yollardan gerçekleştirdiğini, Almanya'da kapitalizmin ve üretici güçlerin gelişmesi için yolu açması bakımından "ilerici" veya kendisi istemeden de olsa Alman sosyal demokrasisine yarayan bir misyonu yerine getirdiğini yazmıştı. Engels, özellikle işçilere ve Junkerlere oy depoluğu yapma ve düzenli orduda asker olarak hizmet etme yolunun açılmasının üzerinde durmuş, 1891'de *Neue Zeit*'a "eskiden ülkenin en Prusyalı unsuru olan ordunun 1900'lere doğru sosyalistleşeceğini" umduğunu yazmıştı. Öte yandan, Bismarck Bonapartizminin sınıflarüstü bir devlet tasarımına ve tepeden inmeciliğe dayanan bazı görünümlerinin Alman sosyal demokrasisinde Lassalle'la ve sendikacılara dek uzanan Bonapartist eğilimleri beslediğini de kaydetmek gerekir.

Georg Lukacs, 1933'de Alman faşizmini tahlil etmek için kaleme aldığı yazıda, Bismarck Bonapartizmini, küçük burjuvaziyle Prusya egemen bloku arasındaki organik bir uzlaşma çerçevesinde değerlendirmiştir. Lukacs'a göre Almanya'da küçük burjuvaziyle soyluluğun özgül uzlaşma biçimi olan bürokratikleşme, daha 18. yüzyılda oluşmaya başlamış ve Bismarck "kapıkulu memur ruhu"nu, monarşi bürokrasiyi modernleştirerek muhafaza etmiştir. Küçük burjuvazinin entelijansiyasının ve bürokrasinin otoriteye itaatkârlığını bir erdem olarak görerek devletle bütünleşmiş saydığı sınıfsal konumunu yüceltmesine imkân veren "Prusya Bonapartizmi", Lukacs'a göre Alman burjuvazisini ve küçük burjuvazisini de etkileyen bir romantik-gerici kapitalizm eleştirisiyle bağdaşmıştır. Bismarck'ın "sosyal politika"sı bu çerçevede, "sermayenin sınırlandırılması", "sanayi toplumunun aşkınlaşarak devlet haline gelmesi" gibi değerlendirmelerle, faşizan korporatist ideolojilere de kaynaklık etmiştir.

TANIL BORA

gruplar da, savaşı siyasal olarak öngörmemiş, bu konuda politika üretememişlerdi. Örgütsel ve ideolojik olarak, uluslararası işçi sınıfı dayanışmasına dayalı bir perspektif geliştirmekten de uzaktılar. Yalnızca Liebknecht, III. Napoléon'un savaş ilanından iki gün önce, 17 Temmuz'da *SDAP*'nin Saksonya kongresinde yaptığı konuşmada, Fransız işçi sınıfının ve demokratlarının savaş karşıtı tutumlarını överek "hanedanlar savaşı"na karşı çıkmıştı. Ancak bu konuyu görüşmek üzere Braunschweig'da toplanan *SDAP* kongresi, Almanya'yı "hakarete ve saldırıya uğrayan taraf" ilan etti. Braunschweig bildirisinin son satırları ilginçtir: "Yaşasın Almanya! Yaşasın proletaryanın uluslararası mücadelesi!" *SDAP*'lilerle Lassallecılar Breslau'da da ortak bir bildiri hazırlayarak, "Alman işçilerini Fransız halkına değil, Fransa tahtında oturan kan içici adama karşı açılan bu savaşta göğüslerini siper etmeye" çağırdılar!

Liebknecht ve Bebel bu milliyetçi hava içinde yalnız kaldılar. Liebknecht, 21 Temmuz'da Prusya meclisinde savaş kredilerinin aleyhine oy kullanmaktan yanaydı. İşçi sınıfının da kapıldığı "savaş coşkusu"ndan tedirgin olan Bebel, ara çözüm önerdi: Bebel ve Liebknecht "İşçi *Enternasyonali* üyeleri ve ulusların kardeşliğine inananlar olarak bu hanedanlar savaşına karşı çıktıklarını" açıklayarak oy vermekten kaçındılar.

23 Temmuz'da toplanan *Enternasyonal* Genel Konseyi, "savunma savaşı veren Almanlara" sempatisini Marx'ın kaleme aldığı bildiriyle açıkladı. Ancak Prusya ordusunun Sedan savaşını kazanıp II. Napoléon'u tutsak alarak Alsas - Loren'i işgal etmesi, Marx'ı durumu yeniden değerlendirmeye yöneltti. Marx'a göre bu durum Fransa'yı Rusya'ya yaklaştırarak çok tehlikeli bir Rusya-Prusya savaşına neden olabilirdi. *Enternasyonal*'in 12 Eylül 1870'de yayınladığı ikinci bildiri, bu perspektifle, Alman işçi sınıfını savaşa karşı gösterilerde bulunmaya çağırdı.Bebel ve Liebknecht, 28 Kasım 1870'de yeni savaş kredilerinin reddi için oy kullandılar. Lassallecılar da onlara katıldı.

Gerçi Bebel ve Liebknecht, ret oyu kullanırken hiç de işçi sınıfının uluslararası dayanışmasından bahsetmemişler, "soylu Fransız halkı ve işçi sınıfı ile Alman halkının kardeşliği" gibi gerekçeler ileri sürmüşlerdi, ama gene de, sosyal demokratların bu tavrı, işçi sınıfının ilk kez burjuva kampından ayrı bir yön çizmesi anlamına geliyordu. Sosyal demokratlar siyasal olarak burjuva kamuoyundan tecrit edildikleri gibi, polis baskısı ile de karşı karşıya kaldılar. Eisenach bildirisi imzacıları ile Bebel ve Liebknecht tutuklandılar, *SDAP* yayın organı *Volksstaat* toplatıldı.

Fransa-Prusya savaşının Almanya'daki ilk önemli sonucu, yeni Alman İmparatorluğu'nun kurulması oldu. 18 Ocak 1871'de Paris Versailles Sarayı'nda düzenlenen törenle, Prusya Kralı I. Wilhelm Alman İmparatoru ilan edildi; Kuzey Alman Birliği'nin 1867 Anayasası, yeni imparatorluğun anayasası olarak saptandı. *SDAP* ve Lassallecılar, temel demokratik hakları içermeyen bu anayasayı protesto ettiler. Tepeden inme ulusal birliğin gerçekleşmesini sağlayan Bismarck, gücünün doruğundaydı. *SDAP*, o günlerdeki bir siyasal tahlilinde, "Bismarck'ın ve burjuvazinin siyasetlerinin birbirine eklemlenmesini artık umabiliriz" saptamasını yapmıştı.

Bu ortamda, yeni imparatorluğun ilk genel seçimi, 3 Mart 1871'de yapıldı. Lassallecı adaylar yaklaşık 63 bin, *SDAP* ise 39 bin oy aldı. İki sosyal demokrat grubun toplam oy oranı yüzde 3.3 idi. Milletvekili seçilen tek sosyal demokrat, Bebel oldu. Schweitzer, seçimi kaybetmesi ve *Sozialdemokrat*'ın satışlarının düşmesi üzerine, dernek ve dergi yönetiminden çekildi, 1875'de de öldü. 1871'den itibaren, *Genel Alman İşçi Derneği*'nin başkanlığını Hasenclever; ad değiştirerek *Neuer Sozialdemokrat* (Yeni Sosyal Demokrat) olan derginin yöneticiliğini ise Hasselmann üstlendi.

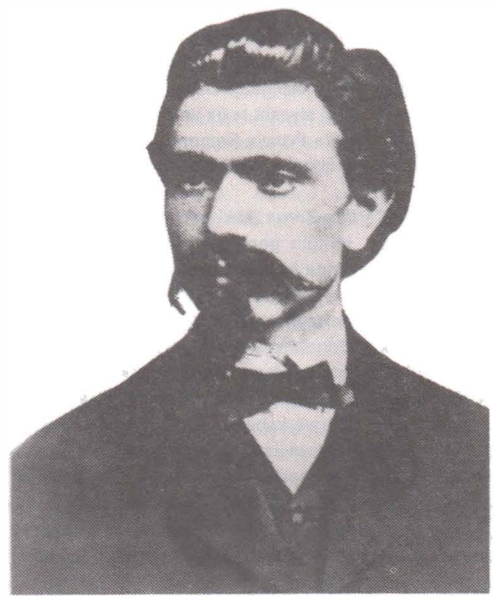
Komün'ün Etkileri

1871 ilkbaharında, Fransa-Prusya savaşının bir başka sonucu olan Paris Komünü, bütün Avrupa'yla birlikte Almanya'yı da sarsmaya başladı. Alman burjuvazisi, Komün'den dolayı gerçek bir infiale kapılmıştı. Komün, özellikle kanlı bir şekilde bastırılışından sonra, Alman işçi sınıfında büyük bir dayanışma duygusu uyandırdı. *Sozialdemokrat*'ta olsun, *Volksstaat*'da olsun, Komün'ü selamlayan yazılar yeraldı. Bebel'in mecliste tek sosyal demokrat milletvekili olarak Komün'ü savunan ve selamlayan bir konuşma yapması, Alman sosyal demokrat hareketinin, burjuva reel siyaseti ile köprüleri atmasının tarihi aşamalarından biri sayılabilir. Bismarck buna, Komün'ü "canice bir olay" olarak tanımlayarak karşılık verince tekrar kürsüye gelen Bebel, Alman sosyal demokrasisinin parlamento tarihindeki en radikal konuşmalarından birini yaptı: "Beyler, şu anda Paris bastırılmış olsa da, Paris'teki mücadelenin sadece küçük bir öncü savaşı olduğunu, Avrupa'da meselenin esasının daha önümüzde durduğunu; ve birkaç on yıl geçmeden, Paris proletaryasının, 'Saraylara savaş, madenlere barış, sefalete ve atalete ölüm' narasının tüm Avrupa proletaryasının savaş narası olacağını size hatırlatırım!".

1870'ler: İşçi Sınıfının Sendikal Mücadelesi Yükseliyor

Almanya tarihinde "Gründerjahre" olarak anılan ve büyük ekonomik atılımlara sahne olan 1870-1875 dönemi, Bismarck'ın Katolik Kilisesi'ne karşı başlattığı "Kulturkampf"ın (Kültür

19. yüzyıl ortasında yaklaşık 200 bin Polonyalı, 70 bin İtalyan ortasında yaklaşık 200 bin Polonyalı, 70 bin İtalyan ve 200 bin Sloven, Hırvat, Slovak ve Çek Ren-Ruhr bölgesine ve Yukarı Silezya'ya göçtüler. Memleketlerinden uzaklaşmış, eğitim düzeyi düşük ve yaşamlarını sürdürebilmek için her şeye razı bulunan bu göçmen işçi kitlesi, özellikle sanayi geleneğine sahip bulunmayan Yukarı Silezya gibi bölgelerde, işçilerin sınıf hareketinin ve sosyalizmin gelişmesini yavaşlatan bir etkendi. 1870'ler ortasında bütün Almanya'da 350 bin demir-çelik işçisinden yalnızca dört bini, 450 bin maden işçisinden yalnızca sekizyüzü sendikalara veya sosyal demokrat partilere üyeydi.

BEBEL, AUGUST (1840-1913)

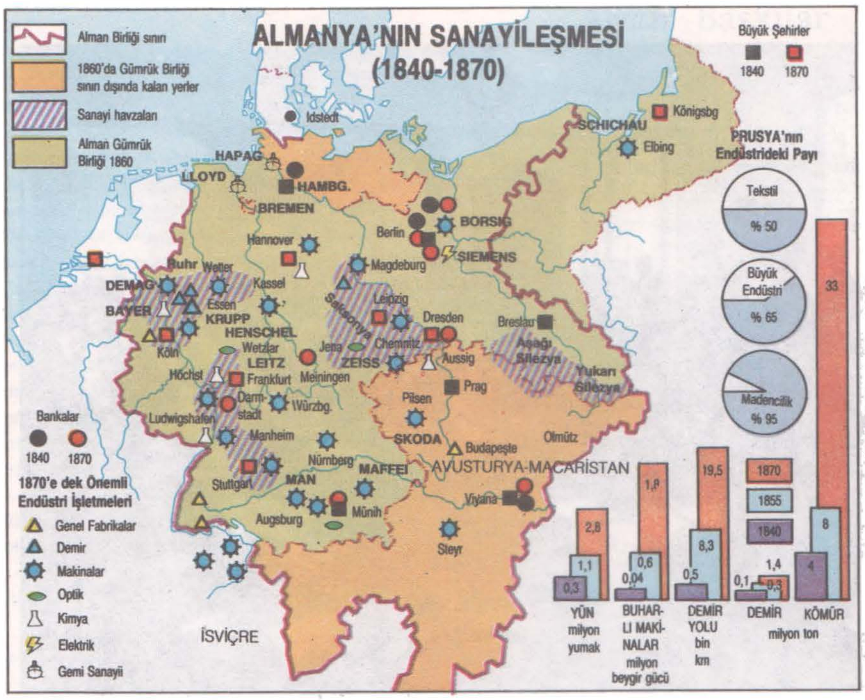
Alman sosyal demokrasisinin karizmatik önderi August Bebel, 22 Şubat 1840'da Köln yakınlarındaki Deutz'da doğdu. Dört yaşındayken Prusyalı bir astsubay olan babası, onüç yaşındayken ise annesi öldü. Yoksulluk içinde büyüyen Bebel, tornacı çırağı ve kalfası olarak Almanya'nın birçok yerini gezdi. Bu göçmenlik döneminde, inançlı ve eşitlikçi bir protestandı. Lassalle'ın yazılarını okuyarak sosyalizme ilgi duymaya başladı.

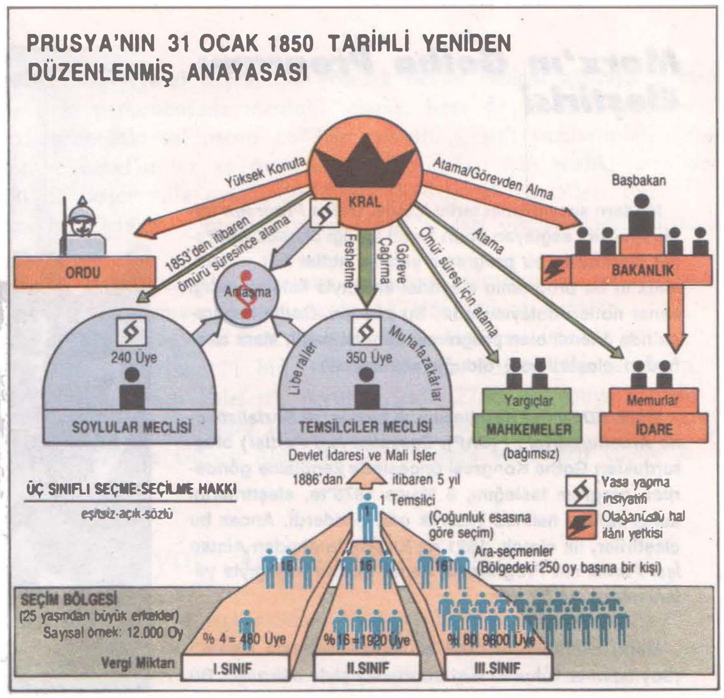
1860'da Leipzig'e yerleşen Bebel, ertesi yıl *Leipzig İşçi Eğitim Derneği*'ne katıldı, örgütçü olarak bütün Saksonya'da faaliyet gösterdi. 1865'de Leipzig'e gelen Wilhelm Liebknecht, eğitim görmediği için aydınlara, akademisyenlere büyük önem veren Bebel'in Marksizmle tanışmasını sağladı. 1868'de Liebknecht'le birlikte *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'nin *I. Enternasyonal*'in programını kabul etmesine önderlik eden Bebel, bu örgütün başkanı oldu. Ertesi yıl bu örgütle, bir kısım Lassallecının birleşmesiyle Eisenach'da kurulan *Sosyal Demokrat İşçi Partisi*'nin de başkanlığına getirildi.

Bebel, 1871 Reichstag seçimlerinde tek başına ve Birleşik Almanya'nın ilk sosyal demokrat milletvekili olarak meclise girdi. 1871 Almanya-Fransa savaşına karşı çıkmasının yanısıra, Paris Komünü'nü savunmasından dolayı hapiste yattığı iki yıl boyunca, teorik yönden kendini geliştirme fırsatını buldu ve eski protestan inançlarının yerini açık bir ateizm aldı. Hapisteyken, 1875'de Alman sosyal demokrasisinin birleştiği Gotha Kongresi'ni destekledi.

***Sosyal Demokrat Parti*'nin, Sosyalist Yasası'nın karanlık günlerinde (1878-1890) ayakta kalmasında usta önderliğiyle büyük rol oynayan Bebel'in tek önemli eseri, 1878 sonunda yazdığı *Die Frau und Sozialismus*'tur (Kadın ve Sosyalizm). Kadının toplumsal konumunu üre-**

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

tim ilişkilerinin dönüşümüne bağlayarak açıklayan basit bir Marksizm el kitabı olan bu eserin önemi, özellikle 1880'lerin baskıcı koşullarında, Marksizmin geniş işçi kitlelerine ulaştırılmasında sağladığı başarıdan kaynaklanır. Kitap, 1878-1906 arasında tam 50 baskı yapmıştır.

Bebel, 1890'larda, yükselmeye başlayan sendikalizme, reformizme ve Bernstein'ın revizyonizmine karşı, Kautsky'nin simgelediği "Marksist merkez"le beraber tavır aldı. 1900'lerle birlikte, hiçbir pratik güncel manevra önermeyen dogmatizminin, giderek büyüyen partiye ayakbağı olmaya başladığına inandığı Kautsky'den biraz uzaklaşırken, Rosa Luxemburg öncülüğündeki sol muhalefete karşı da ağırlığını koydu. Bebel, sosyalist enternasyonalizmi, ulusal sınıf mücadelesi kadar önemsemezken, emperyalist savaş ihtimali karşısında da açık bir tavır almadı. 1912'nin başlarından itibaren, hastalık ve yaşlılık nedeniyle parti politikaları üzerindeki belirleyiciliği azaldı. 13 Ağustos 1913'de İsviçre'de öldü. Cenazesi bir sosyalist "devlet töreni" havası içinde kaldırıldı.

Bebel, karşıtlarında da saygı ve hayranlık uyandıran usta bir politikacı, iyimserliğini yitirmeyen, yılmaz ve militan bir önderdi. Marksizmi bir iman gibi benimserken, parlamentarizme ve seçim yoluna da sıkı sıkıya bağlıydı. Yüzyıl sona ererken, birçok badireden ayakta kalarak çıkmış olan Alman sosyal demokrasisinin tarihini ve bu partinin istikrarlı biçimde yükselen seçim grafiğini kişiliğinde cisimleştiriyor olmanın verdiği güce sahipti. Bu güce dayanarak, artık sosyalizm tasarımları birbiriyle uzlaşması çok güç görünen kanatların partide kalmasında rol oynadı; gücün bu birliktelikten geldiğini düşündüğü için tasfiyeleri engelledi. Onun ölümünden sonra parti hızla ayrışma sürecine girdi; birarada kalınmasını sağlayan son belki de tek simge Bebel olmuştu.

mücadelesi) gemi azıya aldığı yıllardı. "Kulturkampf", Bismarck'ın merkezi devlet otoritesi dışındaki bütün otorite odaklarını ezmeye yönelik ideolojisinin ürünüydü. Aynı dönem, ekonomik eşitsizlik uçurumunun da büyümesini ve şehirlerdeki işçi sınıfı için hayatın pahalılaşmasını da birlikte getirdi. İşçiler, tepkilerini ifade etmek için bir tek yol tanıyorlardı: Grev. Bu dönem, zamanın deyimiyle "grev ateşi"nin bütün ülkeyi sardığı bir dönem oldu. Ülkenin her yerinde, kendiliğinden bir gelişmeyle, bir "grev hareketi" ortaya çıktı. "Grev hareketi", hem zaten cılız olan sendikal hareketin, hem de sosyal demokrat siyasal örgütlenmelerin dışında, bağımsız başlıbaşına bir toplumsal hareket olarak gelişti. Küçük dayanışma ağlarının yeterli olamayacağı kavranınca, daha kapsamlı örgütlenmelere gidildi. İlkin, 23 işkolundan 14 bin Berlinli işçiyi temsilen, Ekim 1871'de *Berliner Arbeiterbund* (Berlin İşçi Birliği) kuruldu. Ancak tecrübesizlik sonucu, *Berlin İşçi Birliği* ve Frankfurt, Hamburg ve Offenbach'da kurulan benzeri birlikler, 1873'de kapandılar.

1871-1872'de, ayakkabıcılar, terziler, duvarcılar, tütüncüler, semerciler, dokumacılar meslek kongreleri toplayarak, imparatorluk çapında birlikler kurdular. Bu kongreleri toplayan işçi önderleri, Lassallecılarla Eisenachcıları biraraya getirme eğilimindeydiler. Ancak iki akım arasındaki rekabet buna her zaman elvermiyordu. Zaten gerek Lassallecılar, gerekse *SDAP*, işçilerin sendikal mücadelesine ancak dolaylı olarak önem veriyorlardı. *SDAP*, grevlerin genel olarak işçi hareketini canlandırıcı etkisine sempatiyle bakıyor; fakat işçilerin sendikal mücadeleye fazlaca bel bağlamasından ve grevlerin muhtemel olumsuz sonuçlarının moral bozucu etkisinden çekiniyordu. Ayrıca, her iki sosyal demokrat grup da, meslek birliği toplama alışkanlığının gelişmesiyle, feodal lonca ruhunun canlanmasından ürküyordu. Sonuç olarak, sosyal demokrat örgütlerin, 1870'lerin başında Alman işçi hareketinin en canlı görünümü olan grev akımını değerlendiremediği, bu konuda inisiyatifsiz kaldığı söylenebilir. Gerçi tek tek işletmelerde, grevlerde öncü rolleri üstlenenler, genellikle *SDAP* veya Lassallecı *Genel Alman İşçi Derneği* üyesi siyasallaşmış işçiler oluyordu. Fakat bunlar örgütsel inisiyatif ya da yönergelerle değil, oluşan yerel inisiyatif içinde hareket ediyorlardı.

Bu dönemde, işçi sınıfının siyasal, ideolojik ve kültürel hayatı, egemen burjuva dünyasından önemli ölçüde ayrışmaya; kendi kurumlarını, bir alt-kültürel bütünlük içinde üretmeye başladı. *Volksstaat*, Mart 1870'de şöyle yazıyordu: "İşçi hareketi, ilke olarak, şimdiye kadar devlet, kilise ve toplumsal düzenlemeler aracılığıyla geçerlilik kazanan tüm dünya görüşlerinin antitezi niteliğindedir ve henüz bir çocuk olarak da olsa, yeni bir toplum biçimini bağrında taşımakta, tüm ilişkilerin radikal dönüşümünü gerçekleştirecek gücü geliştirmektedir. Radikal Alman sosyalizminin gayesi, devlet alanında cumhuriyetçilik, iktisadi-toplumsal alanda komünizm ve dinî alanda ateizmdir"... Sosyal demokrat örgütlerin bu dönemdeki asıl önemli işlevleri, işçi sınıfı alt-kültürünün unsurlarını, toplumsallaşma medyalarını geliştirme yönünde ortaya çıktı. Ajitatör kursları, Lassalle'ın doğum günü kutlamaları, konserler, işçi dayanışma şenlikleri, dans geceleri, geziler, okuma toplulukları, Schiller'in *Haydutlar*'ı ile Lassalle'ın *Sickingen*'inin oynandığı tiyatro gösterileri örgütlendi. Sosyal demokrat basın da gelişti. Lassallecıların *Neuer Sozialdemokrat*'ı ile Eisenachcıların *Volksstaat*'ı yayınını sürdürüyordu. Eisenachcıların ayrıca Braunschweig, Dresden, Crimmitschau, Fürth, Hof, Münih, Mainz ve Gotha'da siyasal gazeteleri vardı. Ayrıca, *Tütün İşçileri Sendikası, Botshafter*'ı (Elçi) *Eldiven İşçileri Sendikası, Vereinsblatt*'ı (Dernek Dergisi), *Matbaa İşçileri Sendikası, Korrespondent*'i (Haberci) çıkarıyordu.

Marx'ın Gotha Programı Eleştirisi

Modern sosyalizmin tarihi içinde, *Gotha Programı*'nın tanınmasını sağlayan onun kendi içeriği olmadı. Sosyalist literatürde bu programa yapılan atıflar her zaman, Marx'ın bu programın eleştirisi amacıyla kaleme aldığı kenar notları dolayısıyladır. Bu yüzden, *Gotha Programı*'nda önemli olan programın kendisi değil, Marx tarafından eleştirilmesi olduğu söylenebilir.

Marx, *SDAP* ile Lassalleciler'ın birleşerek *Sozialistische Arbeiterpartei*'ı ([SAP], *Sosyalist İşçi Partisi*) oluşturdukları Gotha Kongresi öncesinde kendisine gönderilen program taslağını, 5 Mayıs 1875'te, eleştirilerini kenar notları halinde yazarak geri gönderdi. Ancak bu eleştiriler, ilk olarak, 1891'de Engels tarafından *Alman İşçi Partisi'nin Programına Kenar Notları* başlığıyla yayınlanınca açığa çıktı.

Marx, eleştirilerini "Dxi et salvavi animam meam" (Söyledim ve ruhumu kurtardım) deyişiyle bitirmişti. Bu sözler, onun *Gotha Programı* taslağından duyduğu derin hoşnutsuzluk yüzünden, eleştirilerinin dikkate alınıp alınmayacağına bile bir ölçüde kayıtsız kalarak, sırf kendisine karşı görevini yerine getirmiş olma duygusuyla davranmasına bağlanabilir. Çünkü Marx, *Gotha Programı*'nın ağırlıkla Lassalleci bir çerçeveye oturmasından ve kendisinin özel bir değer verdiği Eisenachcılar'ın sırf "birleşmek" için verdikleri teorik tavizlerden son derece rahatsız olmuştu. Öte yandan, Marx'ın programa yönelttiği eleştirilerin uzun süre sosyalist kamuoyundan saklı tutulması ve Alman sosyal demokratlarının karşı karşıya bulundukları ağır devlet baskısından ötürü, tartışmanın açıktan açığa yürütülememesi yüzünden, Marx'ı Alman partisinin bütün politikalarından sorumlu tutan anarşistlerin *Enternasyonal*'deki çatışmalarda, bu partinin fikriyatını Marx ve Engels'e karşı bir koz olarak kullanmalarının kolaylaştığı ve böylece *Enternasyonal*'in dağılmasına giden sürecin hızlandığı göz önünde tutulursa, *Gotha Programı*'nın eleştirisinin neden Almanya'yı aşan bir önem kazandığı daha iyi anlaşılabilir. Daha sonraları, Lenin, Marx'ın *Gotha Programı* eleştirisinin özellikle, kapitalist toplumdan komünist topluma geçişe ilişkin bölümü üzerinde özel bir önemle durarak, bu kenar notlarının Marksist devlet teorisinin geliştirilmesi bakımından taşıdığı istisnai önemi vurguladı ve bu metnin içerdiği fikirlerin uluslararası komünist harekete maledilmesini sağladı.

Gotha Programı'nın Marx tarafından eleştirisi, yalnızca içerdiği programatik formülasyonların değeri bakımından değil, işçi hareketinin ve sosyalist hareketin eşitsiz gelişimi dolayısıyla, istisnasız her ülkede çeşitli dönemlerde ortaya çıkan "birleşme", "yasal mücadele", "yasal zeminler"in işçi hareketinin yararına kullanılmasının ilkelerinin bir sergilenişi olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Marx'ın *Gotha Programı*'na *Kenar Notları*'nda yönelttiği eleştiriler, Engels'in ve kendisinin mektuplarında dile getirdikleri eleştirilerle birlikte birkaç başlık altında toplanabilir.

Sosyal Demokrat İşçi Partisi'*nin* Genel Alman İşçileri Derneği *ile 22-27 Mayıs 1875'de Gotha şehrinin Tivoli restoranında birleşmeleri, Alman işçi hareketinin tarihindeki önemli bir gelişmeyi oluşturdu. Artık Alman işçi sınıfının Junker -burjuva sömürü ve baskı düzeni ve Prusya militarizmi karşısındaki mücadelesinde birleşik bir partisi vardı. Bu Kuruluş Kongresi'nde Eisenachcılar'ın önde gelenlerinin sınıf mücadelesinin teori ve pratiğine ilişkin önemli sorunlarda Lassalleciler ile uzlaşmaları sonucunda, Lassalleci birçok görüş kabul edilen parti programına girmiş oldu. Marx ve Engels'in de eleştirilerine yol açan bu programın içeriği, sonuç olarak Eisenach programından geriye atılmış bir adımı oluşturdu.*

SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Gotha Programı'nın, "emeğin kurtuluşu, iş araçlarının toplumun ortak mülkiyeti durumuna yükseltilmesini ve kollektif emeğin ürününün adil bir biçimde paylaşılmasıyla, toplum tarafından düzenlenmesini gerektirir" biçiminde dile getirdiği "kapitalizm alternatifi"ne Marx şöyle karşı çıkar:

"Üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu ortaklaşa bir toplumsal düzen içinde üreticiler, ürünlerini değişmezler; aynı biçimde ürünlerin içerdiği emek burada, bu ürünlerin değeri olarak, onların taşıdığı gerçek bir nitelik olarak görünmez, çünkü artık (...) bireylerin emekleri dolambaçlı bir yol izleyerek değil, doğrudan doğruya, topluluğun emeğinin bir parçası haline gelmektedir. (...) Emeğin ürünü deyimi böylelikle bütün anlamını yitirmiş olmaktadır."

Marx burada, sınıfsız toplumun iki evresi arasındaki ünlü ayrımını yapar: 1) Kapitalist toplumdan çıkıp geldiği şekliyle komünist toplum (Lenin bunun genel olarak sosyalizm diye adlandırıldığına işaret eder). Marx, gelişmesinin bu aşamasında, sosyalist toplumun, bağrından çıktığı eski toplumun damgasını taşımayı sürdüreceğini kaydeder, bu toplumda da "eşit hak", "adil paylaşım" gibi kavramların, "eşit olmayan" emekçileri "eşit" kılması yüzünden, henüz "burjuva hukukunun" sınırları içinde kalındığını gösterir. "Hukuk hiçbir zaman toplumun iktisadi durumundan ve ona tekabül eden uygarlık derecesinden daha yüksek olamaz."

2) Komünist toplumun daha yüksek aşaması: "Bireylerin işbölümüne ve onunla birlikte kafa ve kol emeği arasındaki çelişkiye kölece boyun eğişleri sona erdiği zaman; emek sadece bir geçim aracı değil, ama bizzat bir hayati ihtiyaç haline geldiği, bireylerin her yönden gelişmeleriyle üretici güçler de arttığı ve tüm kollektif zenginlik kaynakları bolluk içinde taştığı zaman, ancak, burjuva hukukunun dar ufukları aşılmış olacak ve toplum, bayraklarının üstüne şöyle yazabilecektir: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre." Marx, böylece, "dağıtımı, üretim tarzından ayrı birşey sayan" ve bunu hukuki düzenlemelerle aşmayı uman vulger sosyalizmin, gelecek toplum hakkındaki tasavvurlarının karşısına, maddeci tarih anlayışından çıkarttığı sonuçları koyar.

Öte yandan, bu toplumla devlet arasındaki bağıntıyı da ele alan Marx, şu soruyu ortaya atar: "Komünist toplumda devlet hangi değişikliğe uğrayacaktır? Başka bir deyişle: Böyle bir toplumda devletin bugünkü görevlerine benzer hangi toplumsal görevleri bulunacaktır?" Kendisi karşılık verir: "Bu soruyu ancak bilim yanıtlayabilir ve halk sözcüğünü, devlet sözcüğüyle binbir biçimde çiftleştirerek bu sorun bir arpa boyu ilerlemiş olmaz."

"Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında birinden ötekine devrim yoluyla geçiş dönemi yer alır. Buna bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz."

Böylelikle, *Gotha Programı*'nın Lassalleci içeriğinin eleştirilmesi, her zaman geleceğin toplumu hakkında sistemler icat etmekten kaçınmış olan Marx'a, devrimci gelişmenin ana hatlarına ilişkin bir sergileme yapma imkanı sunar. Sosyalist teorinin sonraki bütün tarihi, Marx'ın buradaki tanımlarının benimsenmesi ya da örtük veya açık olarak reddinden doğan çatışmalarla gelişmiştir.

İTTİFAKLAR

Gotha Programı, *Enternasyonal* ilkelerinden aldığı bir parçayı Lassalleci düşüncelerle birleştirerek, işçi sınıfını toplumdaki bütün müttefiklerinden yalıtır: "Emeğin kurtuluşu işçi sınıfının eseri olmalıdır, işçi sınıfı karşısında bütün öteki sınıflar ancak gerici bir kitle oluştururlar."

Marx, bunu şöyle yorumlar: "Lassalle, kendi kaleme aldığı kutsal yazılarını müritleri nasıl ezbere biliyorlarsa, *Komünist Manifesto*'yu, öyle ezbere bilirdi. Onu bu ölçüde kabaca tahrif etmesi, burjuvaziye karşı, ancak mutlakiyetçi ve feodal hasımlarıyla ittifakını süslemek içindi.

Lassalle ve onu izleyen Lassallecıların iki önemli özel-

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

Artan Baskılar

1870 sonrasında, Alman işçi sınıfının siyasal hareketine yönelik devlet baskısı ağırlaştı. Siyasal baskılar, işçi sınıfının üzerine hem parlamentoda ideolojik olarak, hem de yasal ve polisiye yollardan geldi. Bismarck, parlamentodaki saldırısını 1873'de başlattı. Çeşitli yazılarından dolayı yargılanmakta olan Liebknecht ve Bebel'in bir an önce cezalandırılmaları için mahkemeye de baskı yaptı. Sonuçta, her ikisi de ikişer yılla cezalandırıldılar. 1874'de 87 Lassalleci işçi önderi tutuklandı. *Genel Alman İşçi Derneği*, yani bu grubun temel siyasal örgütlenmesi kapatıldı.

Bu arada, 10 Ocak 1874'de ikinci genel seçimler yapılmış ve sosyal demokratlar toplam oy oranlarını yüzde 3.3'den yüzde 6.5'a çıkarmayı başarmışlardı. 1871'de sadece Bebel'in seçilebildiği *Reichstag*'a (İmparatorluk Meclisi) bu kez 9 sosyal demokrat milletvekili girdi. Lassalleci adaylar 180 bin 319 oy, *SDAP* ise 171 bin 351 oy almıştı. Sosyal demokratların, oyların yaklaşık üçte birini aldığı "işçi sınıfı kaleleri", Berlin (yüzde 27.4), Saksonya (yüzde 36.2), Schleswig-Holstein (yüzde 35.5) ve Hamburg idi (iki bölgede yüzde 37 ve yüzde 44.5). En zayıf bölgeler ise Ren'in batı kıyısı ve Güney Almanya idi: Bavyera ve Baden yüzde 2, Silezya yüzde 2.4, Vestfalya yüzde 1.1.

Sosyal Demokrasi Birleşiyor: Gotha'ya Doğru

"Grev ateşi"yle birlikte sendikal hareketin ve işçi sınıfının inisiyatifinin geliştiği, polisiye baskıların yoğunlaştığı bu dönem, sosyal demokrat hareketin gücünü birleştirmesi konusunun gündemde en ön sırayı almasının koşullarını oluşturmuştu. Özellikle *Genel Alman İşçi Derneği*'nin kapatılmasına varan süreç içinde Lassallecıların hem örgütsüz kalmaları, hem de "rakipleri" *SDAP*'lilerin gözünde "devlet ve polisten himaye gören sahte sosyal demokrat" imajını silmeleri, birleşmenin önündeki bir dizi öznel etkeni bertaraf eden gelişmelerdi. En önemlisi de elbette, örgütlenme ve sözünü söyleme yolunda hızlı bir olgunlaşma yaşayan işçi sınıfının, sosyal demokratların birleşmesi doğrultusundaki baskısıydı.

1 Ocak 1875'te ölen Lassalleci önderlerden York'un Hamburg'da yapılan cenaze töreni, *SDAP* ve Lassallecıların birleşmelerini belgeleyen büyük bir siyasal gövde gösterisi oldu. 7 bin sosyal demokrat, sendikal örgütlerin bayraklarıyla birlikte yürüdüler. Bu arada birleşmeyle oluşacak yeni partinin programının hazırlanmasına girişilmişti. Program taslağı üzerinde çalışan komitede Lassallecılardan Hasenclever ile Hasselmann, *SDAP*'den Geib ile Liebknecht bulunuyordu. Eisenachcılardan Bracke, *SDAP* ile Marx ve Engels'in diyalogunu sağlıyordu. Gelişmelerden ancak dolaylı olarak ve gecikerek haber alabilen Bebel ise, Zwickau hapishanesinde böyle önemli bir evrede etkin bir konumda olamamanın bunalımını yaşıyordu.

Marx-Engels ve Gotha Programı

Birleşmenin Eisenach kanadı açısından sancılı ve sorunlu tarafı, "Londradakiler"le programa ilişkin siyasal ve ideolojik uyuşmayı sağlamaktı. *SDAP* başından beri hiçbir zaman Marx ve Engels'in ideolojik ve siyasal yönetimi altında olmamıştı; ancak Bebel, Bracke ve özellikle de Liebknecht gibi önemli Eisenachcı önderlerin kendileriyle ilişkileri dolayısıyla partinin çizgisine önemli katkı ve müdahalelerde bulunmuşlardı. "Sıradan" *SDAP* üyeleri ve işçiler için ise, Marx ve Engels, teorilerinin içeriği üzerine pek bilgi sahibi olunup kafa yorulmayan, "saygın teori ustaları" olarak biraz uzak manevi ilgi odağıydılar. Ancak Marx ve Engels, bu dönemde *SDAP* üzerindeki etkilerinin daha büyük olduğu kanısındaydılar.

Engels, Bracke'ye Londra'dan yazdığı ilk mektupta, parti Lassalleci bir sosyalizm anlayışını savunacak olursa birleşmeye kesinlikle karşı koyacaklarını açıkladı. Marx da, 5 Mayıs 1875'de gönderdiği *Eleştiri Notları*'na ilişik olarak Bracke'ye yazdığı mektupta, Eisenachcıları birleşme heyecanına kapılmamaları için uyardı.

Marx ve Engels'in, Almanya'dan uzak olmalarının da etkisiyle, Eisenachcılardan farklı değerlendirdikleri iki nokta vardı. İlkin, Eisenachcılar da dahil, Alman sosyal demokrasisi, sosyalizmin ilkeleri üzerinde Marx ve Engels gibi hassas değildi. Özellikle, siyasal etkilerini artıran işçi kitlesinden gelen baskının körüklediği birleşme heyecanı, varolan hassasiyeti de asgari sınırlarına indirmişti. Eisenachcılarda, her koşulda birleşme eğilimi egemendi. Bu durumun ibret verici bir göstergesi, başlangıçta birleşik partinin program taslağını "saçmalık" diye eleştiren Bracke'nin, Marx'ın gönderdiği *Eleştiri Notları*'nı "birleşme suya düşmesin" kaygısıyla saklamasıydı. Yalnızca Liebknecht, Marx'ın düşüncelerini öğrenme ayrıcalığına sahip olabilmiş, hapisteki Bebel bile bunlardan yoksun kalmıştı. Marx'ın *SDAP* ile Lassallecıların birleşmesinin gerçekleştiği Gotha kongresinde kabul edilen yeni parti programına ilişkin *Eleştiri Notları*, ancak 1891'de Engels yayınlayınca su yüzüne çıkabildi.

Marx ve Engels'in Almanya'dakilerden ikinci önemli farklılığı, yanlış istihbarata da dayanan belirli bir yanılgı payını içeriyordu. Lassallecılar, Alman işçi hareketinde, "Londradakiler"in bildiğinden çok daha yaygın, etkin ve saygındılar. Özellikle Johann Baptist von Schweizter'in ölümünden sonra, katı merkeziyetçiliğin zayıflamasıyla, 1870'lerdeki sendikal hareketin yükselişinde Lassalleci işçi önderleri oldukça etkili olmuşlardı. Ayrıca, Lassalleci çizgi, Bebel

lığından birisi, işçi hareketine sekter yaklaşımları, öteki ise burjuvaziye karşı Prusya devletiyle işbirliğine girişilebileceğine inanmalarıydı. *Gotha Programı*, "işçi sınıfı karşısında bütün öteki sınıfların tek bir gerici kitle" oluşturduklarını ileri sürerken, işçi sınıfını, büyük sanayi tarafından yıkılan, "proletarya saflarına geçmeleri kaçınılmaz ve bu bakımdan da devrimci" olan orta sınıflardan yalıtıyor; öte yandan; Bismarck rejiminin ve onun dayanağı olan *Junker* mülkiyetine karşı hiçbir saldırı ileri sürmeksizin, Prusya gericiliğinin temellerini ayakta bırakan bir siyaset izleme eğilimini Lassallecılıkla birlikte içinde barındırıyordu. Marx'ın yanısıra Engels de, Bebel'e yazdığı 18-28 Mart 1875 tarihli mektupta, "işçi sınıfı karşısında bütün öteki sınıflar tek bir gerici kitle oluştururlar" ifadesinin ancak "Komün gibi proletarya devriminde, ya da devleti ve toplumu kendi çıkarına uygun bir biçimde çekip çeviren sınıfın tek başına burjuvazi olmadığı ve demokratik küçük burjuvazinin bu dönüşümü sonuçlarına kadar götürdüğü bir ülkede" doğru olabileceğini kaydederek, küçük burjuvaziyi karşısına, devleti ve Junkerleri yanına alan böyle bir ittifak politikasına en ağır eleştirileri yöneltti.

YASALLIK

Gotha Programı'nın, monarşinin yıkılarak cumhuriyetin kurulması talebini programına almamış olmasını Marx, şartların buna imkân vermeyişini gözönünde tutarak, akıllıca bir davranış olarak görür. Ama buna karşılık, ancak bir demokratik cumhuriyette anlam taşıyabilecek şeyleri "parlamenter biçimler şeklindeki süsler taşıyan feodal unsurlarla, burjuva etkiler karışımlı bürokratik yapısı polis zırhı ile pekiştirilmiş, bir askerî despotizmden başka bir şey olmayan bir devletten talep etme"nin, ne "dürüst" ne de "saygıdeğer" olmadığını, bunların bu devlete "yasal yoldan" kabul ettirileceğinin yüksek sesle ilan edilmesinin ilke olarak kabul edilemez olduğunu ortaya koyar ve sözünü şöyle bağlar: "Bu, polisin izin verdiği ve mantığın yasakladığı sınırlar içine hapsedilmiş cinsten bir demokrasicilliktir."

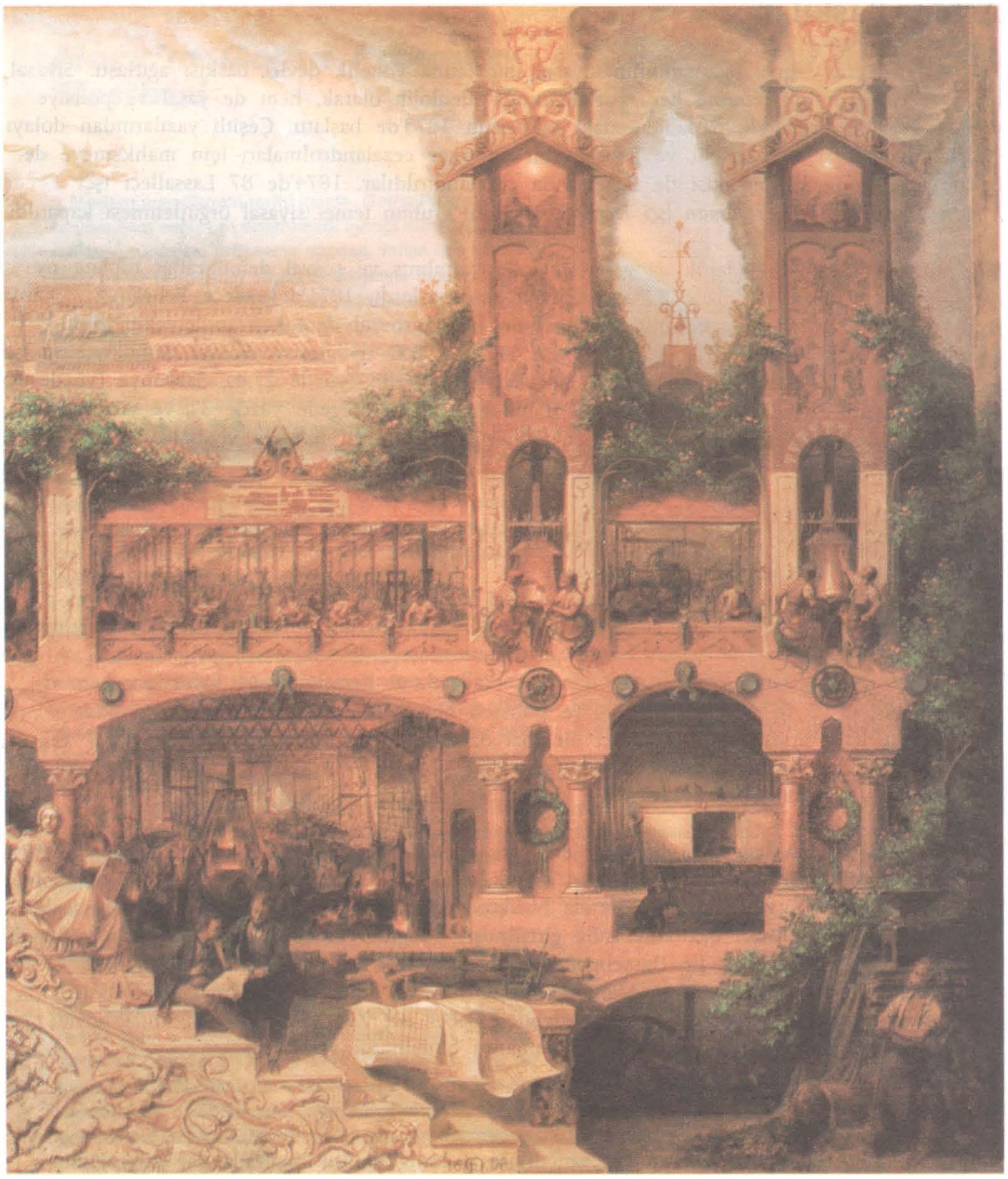
BİRLİK

Bütün bunların sonucunda, Marx, birliğin temel şartını ortaya koyar: "İleriye doğru atılan her adım, her gerçek ilerleme bir düzine programdan daha önemlidir. Eğer Eisenach programını aşmak mümkün olmazsa, muhataplarımızla ortak düşmana karşı bir hareket anlaşması yapmakla yetinmeliyiz. (...) İlkeler üzerinde pazarlık edilmeyeceği daha en baştan söylenmelidir... Tek başına birleşme olgusunun işçileri mutlu kıldığı bilinmektedir, ama pek kısa zaman içinde elde edilen bu sonucun bedelinin çok pahalı olmadığı sanısı bir yanılgıdır."

Marx'ın öngördükleri birer birer gerçekleşti. Daha en baştan "ilkeler üzerine pazarlık" eğilimi ile yetiştirilen parti, sonunda devrimci Marksizmin tüm ilkelerinin pazarlığa çıkarıldığı bir akımın, dünya ölçeğinde dayanağı haline geldi. Bugünkü *Alman Sosyal Demokrat Partisi*, bu ilkesel başkalaşımın tarihsel ürünüdür.

Bütün bu eleştirileri, *Gotha Programı*'nın işçi sınıfının enternasyonalist görevlerini savsaklayan ve bir ahlaki "halklararası kardeşliğe" indirgeyen bölümlerinin eleştirisi tamamlar. Marx, işçi sınıfının uluslararası hareketinin bir *Enternasyonal*'in varlığına bağlı olmaksızın da sürmesi gerektiğinin altını çizer. Ancak biçimi bakımından "ulusal" olan tek tek ülkelerdeki işçi sınıfı hareketini, Alman devletinin güvenliği çerçevesinde yorumlayan *Gotha Programı*'nın sonuçta Bismarck'a yaranmaktan başka bir anlamı olmadığını ortaya koyar.

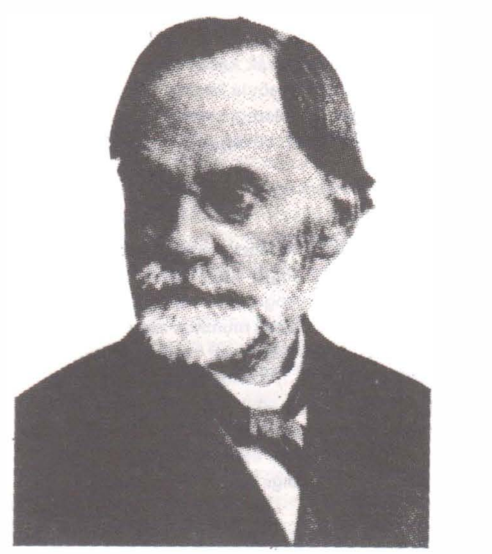
Gotha Programı eleştirisi, bugün de temel ilkeleri bakımından, tüm devrimci sınıf partilerinin dikkate aldıkları tarihsel bir belge olarak sosyalist hareket için önemini koruyagelmektedir.

Tarih ressamlığının ve mitolojik illuzyonizmin öğelerinin, sanayileşme dönemine taşındığı Eugen Neureuther'in 1858'de yaptığı "Cramer-Klett'in Fabrikası" isimli tablo dönemin sanat görüşünü de yansıtmaktadır. İlk bakışta detayların gerçekçi tasvirleri, aynı zamanda estetiği yükselten bir sembolizm çelişkisi ile birlikte ele alınmaktadır. Fabrika somutluğunun bir dizi allegoriyle çevrildiği bu fabrikada, çalışan işçiler ve fabrika sahipleri fizik ve matematik, endüstri ve ticaret, din ve sanat alanlarındaki ideal figürler olarak canlandırılmaktadırlar. Tablonun heyecan verici heybetli görünüşü içinde, bir tarafta buhar makineleri, dökümhane, montaj atölyeleri vb. gibi gerçek görüntüler insanı etkilerken, mistik ve dekoratif görüntüler de bu gerçeklikten kaçılması olanağını veriyor. Üretim sürecinin gerçek görüntüleri ise bu tabloda sadece gündelik yaşamın birer masum görüntüsü halinde canlandırılıyor. Anıtsal ve cenneti andıran görüntüler, adeta gerçekliği gizleyen bir tarzda bacalarından dumanlar yükselen bir tapınağa ulaşıyorlar. Detaylarından uzaklaştırılmış olan fabrika yaşamının görüntüleri, kahramanlardan oluşan tarih ressamlığının bir ürünü olarak, insan faaliyetini gündelik yaşamın çelişkilerinden koparark yüceltiyor. Teknik olarak başarılı mühendislik harikaları ile sanatsal harikaların içiçe geçip kaynaşmalarının bir fabrika örneğiyle ele alındığı bu tablonun bir detayı olan haddehanedeki çalışmanın Adolf Menzel'in bir tablosunda gerçekçi bir tarzda yakından incelenmesi, gerçekte kafa ve kol, çalışması, sermaye ve emek arasında uyum değil çatışmanın egemen olduğunu "dışı seni yakar içi beni" deyişine uygun bir biçimde ortaya koyuyor.

ile Liebknecht'in anti-Prusya siyasetiyle ulaştığı dönemden çok önce, naif bir söylem içinde de olsa işçi sınıfına dönük sosyalizm ajitasyonuna başlamış olmak gibi bir "geleneğe" ve geçmişe sahipti. Dolayısıyla, en azından örgütsel olarak Lassallecıları yok saymak veya "çiğnemek", 1870'ler Almanyasında oldukça zordu. Liebknecht de dahil bütün *SDAP* önderleri, böyle düşünüyorlardı. Ancak aynı Liebknecht 25 Nisan 1875'de Engels'e yazdığı mektupta "birleşmenin Lassallecıların ölümü anlamına geleceğini" yazarak, "ustaları" razı etmek uğruna onların Almanya'daki duruma ilişkin yanlış izlenimlerinin pekişmesine yol açmıştı.

Dolayısıyla, Marx'ın zaten "saklanan" eleştirileri, *Gotha Programı*'nın hazırlanmasında tartışma sürecine ciddi ölçüde dahil olmadı, olamadı. Ancak, Liebknecht, programda Marx'ın eleştirileri doğrultusunda bazı değişiklikler için ağırlık koydu. Fakat taslakta gerçek anlamda bir değişikliği, yalnızca yeni partinin sosyalist eyleminin çerçevesini, enternasyonalist bir çerçeve olarak değiştirerek somutlaştırdı. Başlangıçta taslak, partinin faaliyet alanını Almanya olarak saptamıştı. Liebknecht'in diğer müdahaleleri, Marx'ın temel itirazlarının yöneldiği Lassallecı ifadelerin yanına (onları ortadan kaldırmadan), Marx'ın teorisi ve görüşleri doğrultusunda ifadelerin eklenmesi şeklinde oldu. Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nde en fazla üzerinde durduğu "ücret" kavramına ilişkin olarak gerçekleşen değişiklik, buna en iyi örnektir. Programda, Marx'ın temelden karşı olduğu ve Lassalle'ın sosyalizm teorisine yönelik eleştirisinin ana hedefini oluşturan "ücretlerin tunç kanunu" kavramı korundu; Marx'ın bu kavramı sorgulayıp "düzelterek", bütün sömürünün kaynağı olarak tanımladığı "ücretli emek" kavramı onun yanına iliştirildi. Böylece, şöyle bir karışım ortaya çıktı: "Bu ilkelerden hareketle, Alman *Sosyalist İşçi Partisi*, bütün yasal araçlarla, özgür devleti ve sosyalist toplumu kurmaya, ücretlerin tunç kanununu, ücretli emek sistemini kaldırarak kırmayı, sömürünün bütün biçimlerini kaldırmayı, toplumsal ve siyasal eşitsizliklerin tümünü bertaraf etmeyi hedefler"... Sonuç olarak, *Gotha Programı* teorik, siyasal ve ideolojik olarak birbirine zıt denemese de, birbirinden köklü biçimde ayrılan ifadelerin, tezlerin yanyana yeraldığı, eklektik bir program olarak ortaya çıktı.

Almanya'da pozitivist düşünce temelinde, devletçi sosyalizmin popüler düşünürlerinden olan Eugen Dühring, liberal ekonomi teorisine saldırılarıyla ve üniversitedeki "lonca ruhuna" karşı mücadelesiyle Berlin'de ün kazandı. Dühring, idealist ve tarih dışı bir toplum eleştirisi yapıyor ve son tahlilde devletin yukarıdan yapacağı düzenlemelere dayalı bir sosyalizm perspektifini geliştiriyordu. Onun sistemine göre mülkiyet, aşağı ve ezilen sınıflar üzerinde güç kullanılarak ediniliyordu. Ücretlerin düzeyi de kullanılan gücün ölçüsüyle ters orantılıydı. Dühring'in önem verdiği tarihsel çelişki, güç-eşitlik çelişkisiydi. 1877'de Engels, Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Edişi Anti-Dühring'*i yazdı. Engels, bu kitapta Dühring'in tarihte "güç" kullanmayı kayıtsız-şartsız muhküm edişini eleştirdi ve mülkiyetin sınıf-tarihsel niteliğinin değişmesinin Dühring'in ütopik düzenlemelerinin öngördüğü gibi kolay olmadığını anlattı.* Anti-Dühring*'in Marksizm açısından önemi, Alman Felsefesi'nin daha basılmadığı,* Kapital*'in I. cildi'nin de yaygınlaşmadığı Almanya'da Marx ve Engels'in teorilerinin açıklanması fırsatını yaratmasıydı. Ancak* Anti-Dühring *yayımlandıktan kısa bir süre sonra yasaklandı.*

10 Alman Sosyal Demokrasisinin Doğuşu

Gotha Kongresi

14-15 Mayıs 1875'de Gotha'da, 16 bin 538 üyeyi temsil eden 71 Lassallecı ve 9 bin 121 üyeyi temsil eden 56 Eisenachcı, bu programı görüşmek üzere biraraya geldi. Bu sayılar, sosyal demokratlara oy veren her on kişiden birinin örgüt üyesi olduğunu gösteriyordu. Liebknecht, kongrede Marx'ın adını anmaksızın, onun bir itirazını daha gündeme getirdi. Marx taslaktaki "bütün diğer sınıfların işçi sınıfı karşısında 'gerici bir kitle' oldukları" ifadesini doğru bulmamıştı. *Komünist Manifesto*'ya göre proleterleşme sürecinde olmaları bakımından, orta sınıflar da, devrimci olma potansiyeline sahiptiler. Ancak, başta sendikal önder Fritzsche olmak üzere, Lassallecılar buna şiddetle itiraz ettiler. Bebel'in "kadınlara oy hakkı" talebi de 55'e karşı 62 oyla reddedildi. Gotha kongresi, *Sozialistische Arbeiterpartei*'nın (Sosyalist İşçi Partisi) ilanıyla son buldu. Bütün delegeler ayağa kalkarak "İşçi Merseillaise"ini söylediler. Partinin beş kişilik yönetimine üç Lassallecı (Hasenclever, Hartmann, Derossi) ve 2 *SDAP*'li (Auer, Geib) getirildi. 7 kişilik bir denetim komisyonuyla 18 temsilciden oluşan bir konsey, önemli konularda parti yönetimiyle istişare edecekti. *Neuer Sozialdemokrat* ile *Volksstaat*'ın parti organları olarak yayınlarını sürdürmeleri kararlaştırıldı.

Bebel, 1875 Eylül sonunda Engels'e "bütün bunların bir eğitim süreci olduğunu" yazdı ve sabır tavsiye etti. Engels, cevabında Lassallecı tezlerin programda kapladığı yerden yakınmakla birlikte, "gene de işçilerin bu partiyi, komünist bir doğrultuda gördüğü izlenimine sahip olduğunu, bu nedenle kendisinin ve Marx'ın partiyi bırakmadığını" belirtti. Bracke, Engels ve Marx'a "bu partiden çıkarlarsa işçi hareketinin dışında kalacaklarını"; Liebknecht de Engels'e, onun "saf bir teorik parti ile militan bir parti arasındaki ayrımı göremediğini" yazdı. Bebel, yıllar sonra anılarında "Londradakiler" -birleşme ilişkisine ilişkin şunları yazacaktı: "Görülüyor ki, Londra'daki iki ihtiyarla anlaşmak kolay bir iş değildi. Bizim için akıllı bir hesap ve ustaca bir taktik olan şeyleri, zayıflık ve sorumsuz teslimiyet olarak görüyorlardı; ama eninde sonunda asıl mesele birleşmekti"...

İki Devrim Arası Fransa: 1848-1871

Giriş

Haziran 1848 ayaklanmasının yenilgisi, Fransa için yirmi yılı aşkın bir süre boyunca devrimin gündemden kalktığını haber veriyordu. Bu yirmi yıl, tüm Avrupa'da da devrimin yenilgisi, kapitalizmin toplumsal ve siyasal kurumlaşması, siyasal düşünce alanında ise Marksizm öncesi sosyalist akımların yerlerini tedrici olarak Marksizme bırakması anlamına gelir. 1848 devrimlerinin en kesin yenilgiye uğradığı ülke Fransa olmuştu: Haziran ayaklanmasının kanla bastırılmasının hemen ardından kısa ömürlü ve gerici bir cumhuriyet, bu cumhuriyetin dengesiz yapısının parçalanmasının hemen ardından da on yıl süren gerici ve ataerkil bir imparatorluk dönemi geldi. 1860'larda büyük burjuvazinin ve Katolik Kilisesi'nin de baskısıyla, imparatorluğun gerici-ataerkil yapısı bir ölçüde liberalleşti; ancak sosyalizm bir "öcü" olma özelliğini hâlâ sürdürüyordu.

Bu koşullar altında, ikinci imparatorluğun ilk büyük askerî yenilgisi, tarihin ilk gerçek işçi iktidarına yolaçtı. Paris proletaryası, doğru dürüst bir savaş bile vermeden yenilen, ve Paris'i bir "mülk" olarak Prusyalılara teslim etmeye niyetlenen imparatorluk ve onu izleyen "III. Cumhuriyet" karşısında şehrine sahip çıktı ve yüzyılı aşkın bir süre boyunca "sosyalizme giden yolun" alabileceği kurumsal biçimlerin ilk ve en bütünsel örneği olarak anılacak "Paris Komünü"nü kurdu. Avrupa'nın bütün ülkelerinin burjuvazilerinde müthiş bir panik yaratan, ve daha bir ay öncesine kadar birbirlerinin boğazına sarılmış olan Fransız ve Prusya devletlerini hızla bir "ittifak" içine sokan Komün, ne burjuvazinin propagandasını yaptığı gibi bir "*I. Enternasyonal* komplosuydu", ne de Marksist temeller üzerinde örgütlenmiş bir yapıydı. Komün'ün tarihsel gerçekliğini kavramak için, 1848 devrimlerinden Fransa-Prusya savaşına kadar olan Fransa tarihini, ve bu tarih içinde işçi sınıfının ve sosyalist hareketlerin yenilgi sonrası evrimini izlemek gerekir.

1830-1871 arasında kalan kırk bir yıl, Fransa tarihinin 1815'e kadar olan kısmının "hızlı çekim"le yapılmış komik bir tekrarı gibidir. Restorasyonla oluşan meşruti krallık, burjuvazi ve proletaryanın müttefik oldukları bir devrimle ortadan kalkmış (1789/Şubat 1848), devrimi radikalleştirmek isteyen sosyalistlerin girişimi başarısız olmuş (1792/Haziran 1848) ve ılımlı bir cumhuriyet ortaya çıkmıştı (1794/Kasım 1848). Bu cumhuriyet ise kendi seçtiği cumhurbaşkanının hükümet darbesiyle yıkıldı (1799/Aralık 1851) ve imparatorluk kuruldu (1804/Aralık 1852). İmparatorluğun ömrü ise giriştiği ilk büyük savaşın kaderiyle sınırlı oldu ve Prusya yenilgisiyle birlikte sona erdi (1815/Ocak 1871).

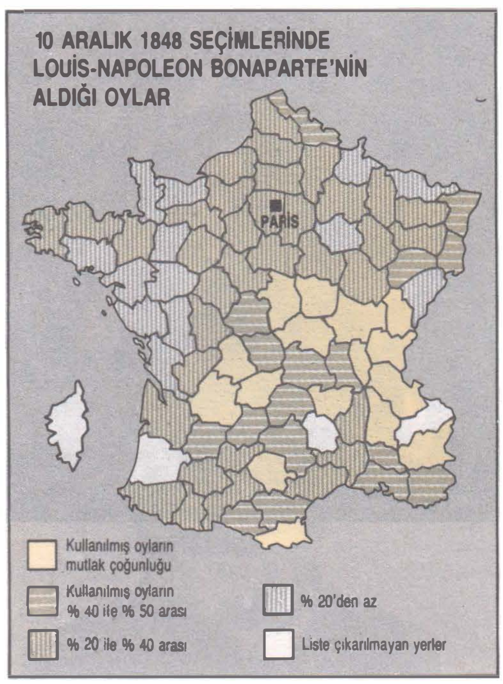
Fransız tarihi bir devrimler tarihi olduğu kadar bir restorasyonlar tarihidir de. Devrimleri izleyen dönemlerde krallık, çeşitli kereler yeniden tesis edilmişti. Krallığa ve cumhuriyete karşı bir alternatif olarak ortaya çıkan imparatorluğun "restorasyonu" ise, Fransız tarihinin önemli cilvelerinden biridir. Krallığın "restorasyonu" belli bir meşruiyet temelinde yapılır: Zaten soydan geçen bir hükümdarlık yetkisi "ayaktakımı"nın müdahaleleri sonucu kesintiye uğramış da olsa, tahtın meşru sahibi belirlidir. Ancak, meşruiyetini zor yoluyla sağlamış olan bir imparatorun askerî yenilgi sonucu iktidarı bırakmasından sonra imparatorluğun "yeniden tesis edilmesi" kolay değildir. Louis Bonaparte'ın ikinci imparatorluğu kurarken dayandığı tek hukuki meşruiyet temeli, Napoléon Bonaparte'ın yeğeni olmasıydı. Ancak kendisini imparator ilan ettiğinde, kralcılardan ılımlı cumhuriyetçilere, Katolik Kilisesi'nden Proudhon'a kadar geniş bir toplumsal destek bulması bu "yeğenlik" ilişkisiyle açıklanamaz. Louis Bonaparte, ya da III. Napoléon, 1815'ten bu yana devrimler ve savaşlar yüzünden bir türlü yerine oturamayan "düzen"in simgesiydi. Bu anlamda, Fransa'nın otuz yıldır beklediği adamdı. III. Napoléon'un amcasının fırtınalı hükümdarlık döneminden öğrendiği en önemli şey, savaşla yaşayan bir imparatorluğun savaşla yokolacağı idi. Bu nedenle imparator olduğu süre içinde "l'empire c'est la paix" (İmparatorluk barıştır) sloganına sıkıca sarıldı. Bu sloganın sonu, yani Fransa-Prusya savaşı, aynı zamanda imparatorluğun da sonu oldu. Marx'ın "İmparatorluk pelerini Louis Bonaparte'ın omuzlarına düştüğünde, Vendome sütununun tepesindeki tunçtan Napoléon heykeli de düşüp paramparça olacaktır" kehaneti yalnızca mecazi anlamıyla değil, kelimenin gerçek anlamıyla da gerçekleşti. Marx'ın bu satırları yazmasından kısa bir süre sonra, Aralık 1852'de Louis Bonaparte imparator oldu. Ondokuz yıl sonra ise Prusya orduları ikinci imparatorluğu, Paris komüncüleri ise, Napoléon heykelini devirerek "küçük Napoléon"un ve Bonapartizmin sonunu ilan ettiler.

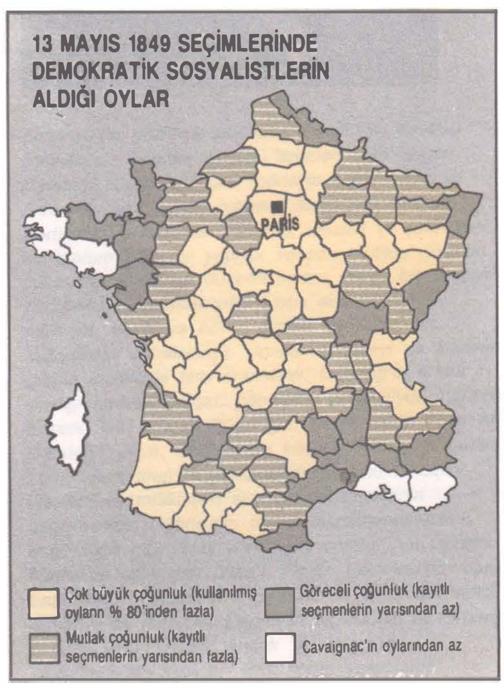
Proletaryasız Cumhuriyet: 1848-1851

1848 Haziran Ayaklanması

Fransız proletaryası, özellikle de Parisli işçiler, kuruluşunda önemli rol oynadıkları cumhuriyetten kısa sürede uzaklaştılar. Şubat barikatlarının 1848 baharı sonunda aldığı sonuç, işçi sınıfını "temsil eden" küçük burjuva radikallerinin ve cumhuriyetçilerin, burjuvalar ve

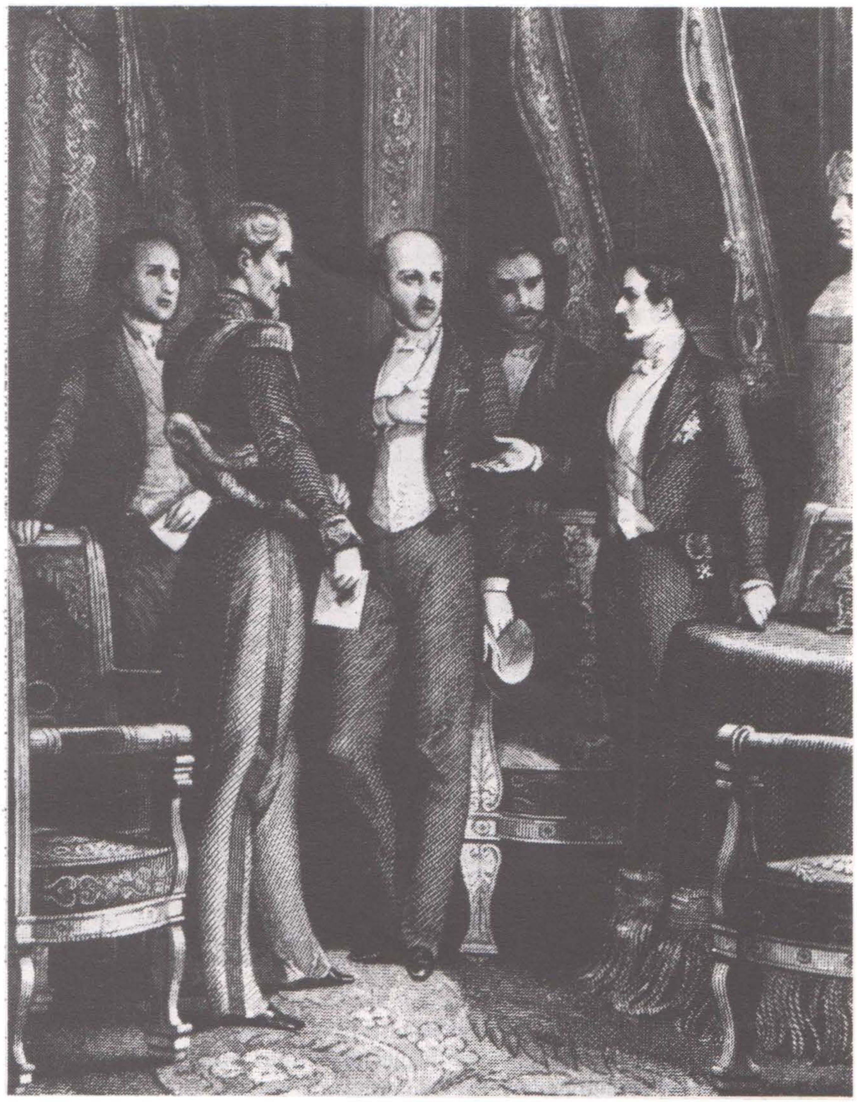
Louis Bonaparte, ya da III. Napoléon. Victor Hugo'nun "Küçük Napoléon", Marx'ın ise "Napoléon karikatürü" olarak adlandırdığı Louis Napoléon Bonaparte, "Başkan" ya da "İmparator" sıfatıyla iktidarda bulunduğu 23 yıl boyunca "Napolyonca" bir görüntü oluşturmaya çalıştı. Bonaparte ailesinin soydan gelen şişman ve kısa bacaklı görüntüsünü "kahramanca" pozlarla unutturmaya çalışan Louis Bonaparte, meşhur sivri bıyıklarıyla tüm Avrupa kraliyet sosyetesinin alay konusu olmayı da başarmıştı (sağda). *1851 Aralık 1'i Aralık 2'ye bağlayan gece, I. Napoléon'un taç giymesinin ve Austerlitz zaferinin yıldönümlerini kutlamak için bir parti verildi. Partide alışılmışın aksine fazlasıyla neşeli ve hoşsohbet görünen Louis Bonaparte, sarayın başka bir yerinde Mocquart, Saint-Arnaud, Morny ve Persigny ile "Rubicon" planını uygulamaya koyuyordu. Ertesi sabah uyanan Parisliler, orduyu ve polisi arkasına alan cumhurbaşkanlarının meclisi feshederek kendisini "tek yönetici" ilan ettiğini öğreneceklerdi* (en sağda)

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

Louis Bonaparte'ın cumhurbaşkanı seçildiği 10 Aralık 1848 seçimleriyle, cumhuriyetçi ve sosyalistlerin önemli bir başarı kazandıkları 13 Mayıs 1849 seçimlerinin karşılaştırılması. Louis Bonaparte Brötanya'da ve Marsilya çevresinde çoğunluk sağlayamazken, Lyon'da mutlak çoğunluğa ulaşıyor, Paris'te ise yüzde 80'in üzerinde oy alıyordu. Bunun dışında aldığı oyların büyük çoğunluğu kırsal bölgeden geliyordu. 1849 seçiminde ise sol kesim Marsilya, Lyon ve Ren havzasında yüzde 40'ı aşıyor, Burgonya ve merkezî Fransa'da yer yer yüzde 50'nin üzerine çıkıyordu. İhtilalci Paris, hayal kırıklığı içinde sola oy vermemiş, düzeni desteklemişti.

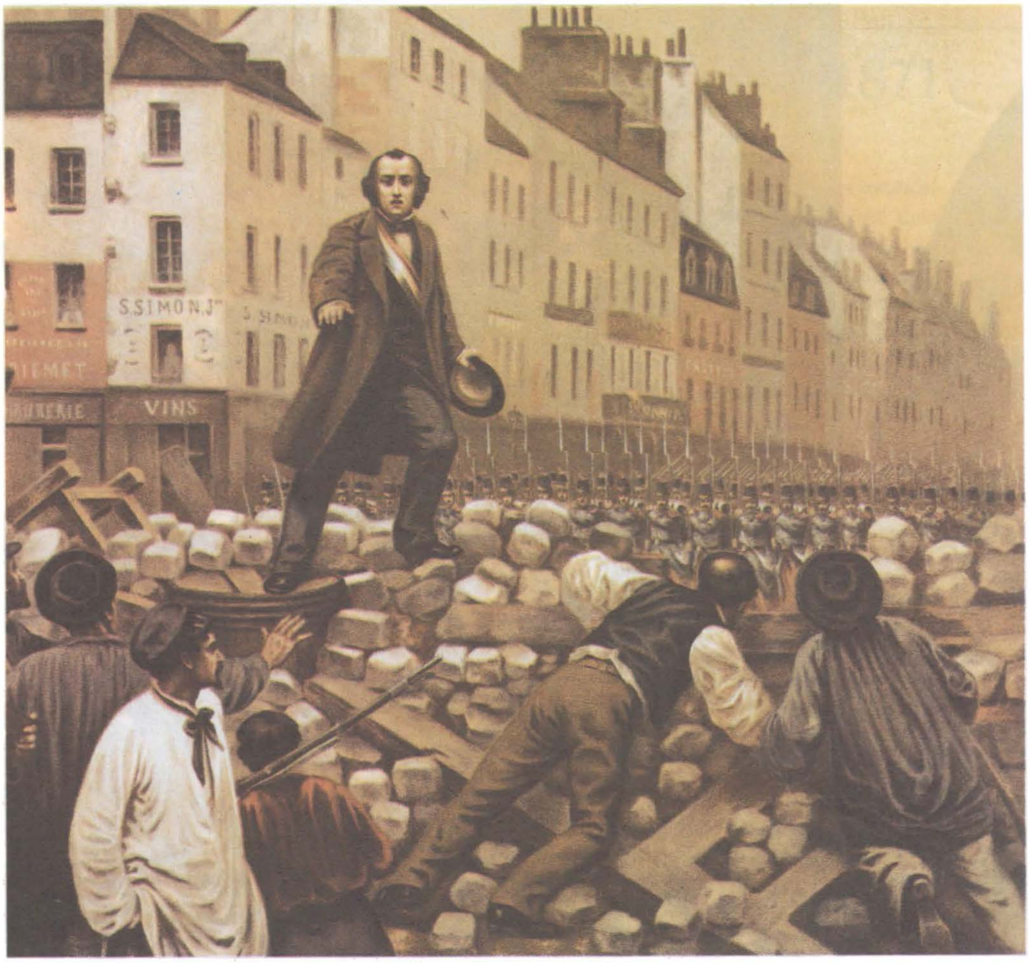
kralcılarla bir parlamentoda oturup, cumhuriyetin burjuva karakterini sağlama bağlayacak tedbirleri tartışmaları oldu. İşçi sınıfı ancak ayaklanma anında "yönetici" konumuna geçebiliyordu. Ayaklanmadan "düzen"e geçildiği anda ise, işçi sınıfının yerini temsilcileri alıyor, işçi sınıfı asli görevi olan "üretim"e dönmeye davet ediliyordu. Burjuva cumhuriyetçilerinin yıllardır sihirli bir değnek olarak gördükleri "evrensel oy hakkı" pek az şey değiştirmişti. 4 Mayıs'ta yapılan seçimlerde parlamento, burjuva cumhuriyetçilerinin ağırlıklı olduğu bir yapıyı ortaya çıkardı. Ancak bu "burjuva cumhuriyetçileri" terimi, içinde Legitimistleri, Orleanscıları ve burjuvazinin çeşitli kesimlerini barındıran bir şemsiye anlamındaydı. Şubat 1848 devriminin parlamentosu, proletaryaya karşı savaşın genel cephesi oldu.

Parisli işçiler, Şubat 1848 devriminin burjuva cumhuriyetiyle sonuçlanmasına karşı tepkilerini 1848 Haziranında yeniden barikatlara dönerek gösterdiler. Ancak burjuvazi artık bu eski yol arkadaşına gerek duymuyordu: Haziran ayaklanması kanla bastırıldı. (Bkz. 4; *1848 Devrimleri-Fransa*)

Haziran 1848'de burjuvazinin tartışmasız kahramanı General Cavaignac'tı. 23 Haziran çarpışmalarında ölen 500 isyancıyı ve bir o kadar askeri, katliam izledi. 3 binden fazla isyancı öldürüldü, 10 binden fazla isyancı hapse atıldı ya da sürgüne yollandı. Paris'i ayaktakımının saldırısından kurtaran ve burjuva cumhuriyetini proletaryanın dolaylı ve dolaysız müdahalelerine karşı koruyan Cavaignac'ın, burjuvazinin askerî önderliğinden siyasal önderliğine "terfi etmesi" beklenir bir durumdu; ancak süreç Cavaignac'ın askerî diktatörlüğüne varmadı. 1848 devrimci süreci boyunca "sessiz ve derinden" faaliyet gösteren "imparatorluğun gölgesi", "küçük Napoléon", tıpkı amcası gibi, önce burjuva demokrasisinin kurallarını kullanarak iktidara doğru tırmanmaya başlamıştı.

Başkan Louis Napoléon Bonaparte

Gençliğinin büyük bir bölümünü Fransa dışında, sürgünde geçiren Louis Bonaparte, ikinci imparatorluğun temellerini oluşturacak fikirlerini daha 1839'da *"Napoléonca Fikirler"* kitabında toplamış, kitap 1848'e kadar yarım milyon satmıştı. Şubat devrimiyle birlikte zaten zorlukla dengede duran "düzen"in altüst oluşu, yeğen Napoléon'a iktidara oynamak için yeni bir fırsat veriyordu. Daha önce, 1836'da Strasbourg'da ve 1840'ta Boulogne'da giriştiği darbeler başarısız olmuş, her defasında Fransa dışına, İtalya ya da İngiltere'ye kaçmak zorunda kalmıştı. 1840-

Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1851 darbesine karşı direniş oldukça sınırlıydı. 1858 Haziran yenilgisini yaşamış olan Paris proletaryası, güvenmediği bir meclis için barikatlarda ölmeye fazla gönüllü değildi. 4 Aralık'ta Paris'te kurulan tek tük barikatların birinde milletvekili Baudin, işçileri direnmeye çağırıyordu. İşçilerden birinin "Senin 25 frank milletvekili gündeliğin için ölmeye niyetli değiliz" diye bağırması üzerine Baudin, "Öyleyse oradan ayrılmayın ve 25 frank gündelik için ölen birini seyredin" diyecekti. Baudin bu konuşmadan kısa bir süre sonra, direnişçilere ve çevrede olayları seyreden halka açımasızca ateş açan Ulusal Muhafızların kurşunlarıyla öldü.

1846 arasında Ham Kalesi'nde hapis yatmış, 1846'da maceralı bir "kaçış" sonucu yeniden İngiltere'ye yerleşmişti. 1848 boyunca İngiliz metresinin mali desteğiyle yürüttüğü tanıtma kampanyası, 20. yüzyılın profesyonel reklamcılarına parmak ısırtacak bir başarı kazandı. 26 Eylül 1848'de milletvekili olarak parlamentoya girdiğinde Fransız halkının büyük bir bölümü, henüz ne yüzünü gördüğü ne de bir konuşmasını dinlediği bu kırkına gelmiş maceraperesti, bir dönemin, bir imparatorluk idealinin simgesi olarak görmeye başlamıştı.

10 Aralık'ta yapılan başkanlık seçimleri, Louis Bonaparte'a beklenmedik bir zafer getirdi. Düzenin kanlı savunucusu Cavaignac'ın 1,5 milyon oyuna karşı, Louis Bonaparte 5,5 milyon oy aldı. Ledru-Rollin 370 bin oy alırken radikal küçük burjuvazinin adayı Raspail 37 bin oyda kalıyor, Lamartine 20 bin oy alarak seçim alanını hayli küçük düşürülmüş bir biçimde terkediyordu. Bonaparte hemen hemen tüm toplumsal sınıfların önemli çoğunluğunun desteğini almıştı. Ancak en önemli destek, Paris merkezli politik karışıklıklar tarafından bunaltılmış olan taşradan, küçük köylülerden geliyordu. Fransız köylüsü, artık "huzur ve güven" istiyor, Louis Bonaparte ise düzen vadediyordu. Böylece proletaryanın radikal kesimleri ile en iflah olmaz kralcılar dışında kalan tüm Fransız halkı, aynı isim üzerinde anlaşmaya vardı.

Marx, Louis Bonaparte ile Fransız köylülüğü arasındaki bu ilişkiyi 1852'de yazdığı *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* kitabında şöyle tarif eder: "(Fransız köylüsü) kendi sınıf çıkarını kendi adına bir parlamento ya da bir konvansiyon yoluyla ifade etmekten acizdir. Kendilerini temsil edemezler, o yüzden temsil edilmeleri gerekir. Temsilcilerinin aynı zamanda efendileri, kendileri üzerinde bir otorite, onları diğer sınıflara karşı koruyan ve yağmur ve güneş ihsan eden sınırsız bir hükümet gücü olarak ortaya çıkması gerekir. Bu yüzden küçük köylülerin siyasal etkisi nihai ifadesini, toplumu kendisine tabi kılan yürütme gücünde bulur."

Louis Bonaparte'ın zaferi yalnızca devrimin kesin yenilgisini haber vermekle kalmıyordu; aynı zamanda köylü ve lümpen filistenizminin politika üzerindeki, yürütme gücünün yasama gücü üzerindeki egemenliğini de perçinliyordu. Nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturan köylüler ve ileride Bonapartizmin vurucu gücünü oluşturacak olan Paris lümpenleri için cumhuriyet, büyük bir salona toplanmış aydınların ve profesyonel politikacıların gevezeliklerinden ve sonu gelmeyen çekişmelerinden ibaretti. Fazla lafa yer bırakmadan (ve bu arada demokratik mekanizmalarla vakit kaybetmeden) "iş bitirmeyi" vadeden Louis Bonaparte, bu sınıflar için karmaşanın sonu ve düzenin başlangıcı anlamına geliyordu.

"Düzen"

Devrim yenilmişti. Ancak barikatlardaki yenilgi ve örgütlü polis ve asker gücüne karşı silaha

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

SANAYİDE YILLIK ORTALAMA BÜYÜME ORANI (%)	
1850-1855	3,87
1855-1860	2,36
1860-1865	2,19
1865-1870	1,16

KIRSAL NÜFUS

	(1000)	Toplam nüfusa oran (%)
1856	26.190	72,7
1866	26.470	69,5

FRANSA'DA KİŞİ BAŞINA GÜNLÜK TÜKETİM (Gram olarak)

	1845-1854	1865-1874
Ekmek	714	763
Patates	107	253
Meyve ve sebze	245	265
Şeker	10	20
Et ve balık	78	100
Süt ve peynir	168	208
Tereyağ ve nebati yağ	17	21
Şarap (litre olarak)	1,34	1,62
Alkol (santilitre olarak)	0,47	0,75

sarılma konusundaki isteksizlik, seçim sandığına aynı hızla yansımıyordu. Aralık 1848'de büyük çoğunlukla Louis Napoléon'u seçen Fransız halkı, Mayıs 1849'daki meclis seçimlerinde 180 "kızıl cumhuriyetçi"yi parlamentoya gönderdi. Ancak parlamento çoğunluğu artık hiçbir ilerici yanı kalmayan burjuvazinin elindeydi, ve Şubat 1848'in kazanımları bir bir geri alınıyordu. Bunun en belirgin örneği, Mart 1850'de çıkarılan ve laik eğitim ilkesini ortadan kaldıran *"Falloux Yasası"* idi.

Haziran 1849'da Ledru-Rollin'in başlatmaya çalıştığı "anayasayı savunma seferberliği" sokaklarda çok az destekçi buldu. Alexis de Tocqueville 1849 Haziranını şu sözlerle anıyordu: "1848 Haziranında önderler orduyu yarı yolda bırakmıştı. 1849 Haziranında ise ordu önderleri yarı yolda bıraktı." Louis Bonaparte, Ekim 1849'da "güçlü iktidar" ve "net politikalar"dan bahsetmeye başlamıştı. Sosyalistlere karşı alınan tüm tedbirlere karşın Mart 1850'deki kısmi seçimlerde sol, 30 üyeliğin 20'sini kazandı. 1850' de çıkarılan bir yasa 9,5 milyon olan seçmen sayısını 6 milyona indirdi. Aynı bölgede üç yıldan az bir süre ikamet edenler ve haklarında herhangi bir mahkumiyet kararı olanlar artık oy veremeyecekti. Bu sınırlama, sosyalistlerin önemli bir bölümünün oy hakkını ellerinden alıyordu.

Ocak 1851'de Louis Bonaparte, Paris Garnizonu ve *Ulusal Muhafız Birliği* komutanı General Changarnier'yi görevinden aldı. Kralcı olduğu ve "Başkan Napoléon"dan hiç hoşlanmadığı bilinen Changarnier'nin azledilmesi, Napoléon'un 1851 için yeni planları olduğunun açık bir göstergesiydi. Cumhurbaşkanlığı süresi 1852'de sona eriyordu ve anayasaya göre yeniden seçilmesi imkansızdı. Anayasayı değiştirmek için gereken 2/3'lik çoğunluğu ise mecliste sağlayamayacağı belliydi. Nitekim, Temmuz 1851'de meclise verdiği bu yoldaki anayasa değişikliği önerisi reddedildi. Louis Bonaparte'a iktidar yolunu açan cumhuriyet, onun iktidarını kalıcı kılması yolunda bir engele dönüşmüştü ve bu cumhuriyeti savunacak sosyalistler ve profesyonel politikacılardan başka kimse de kalmamıştı.

"Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i"

Fransız devriminin takviminde "18 Brumaire", 10 Kasım'a tekabül eder. Napoléon Bonaparte'ın 1799'daki hükümet darbesi bu tarihte gerçekleşmişti. Louis Bonaparte'ın "18 Brumaire"i ise aslında 18 Brumaire'de değil 2 Aralık'ta gerçekleşti. Bu tarih de aslında gelişigüzel seçilmemişti: 2 Aralık, Napoléon Bonaparte'a Papa tarafından taç giydirilmesinin ve aynı zamanda da Austerlitz zaferinin yıldönümüydü.

1 Aralık'ı 2 Aralık'a bağlayan gece, Elysée Sarayı'nda bu kutlamalar dolayısıyla büyük bir davet verildi. Daveti bir süre için terkeden Louis Bonaparte, üvey kardeşi Morny'ye, polis şefi Maupas'a ve Paris Garnizon Komutanı Saint-Armand'a gerekli talimatları verdi. Gece boyunca aralarında Thiers ve Cavaignac'ın da bulunduğu birçok parlamenter gözaltına alındı. 1 Aralık gecesi bir cumhuriyetin yurttaşları olarak yatan Parisliler, 2 Aralık sabahı bir diktatörün tebası olarak uyandılar. Darbeye karşı tek ciddi direniş 4 Aralık günü gerçekleşti, ama Paris proletaryası kendisine ihanet eden bir cumhuriyet için ölmeye pek gönüllü değildi. Buna karşın tek tük direniş odakları bile büyük bir şiddetle bastırıldı. Olaylar boyunca 1200 Parisli öldürüldü, 10 bin kişi sürgüne gönderildi. Sürgüne gönderilenler arasında Louis Bonaparte'ı ilk ortaya çıkışında destekleyen, fakat darbeden sonra halkı ona karşı direnmeye çağıran Victor Hugo da vardı. Darbenin hazırlanışı ne denli büyük bir komplo ve darbeye karşı çıkanlara uygulanan baskı ne denli büyük olursa olsun, Fransa halkı bu yeni Napoléon'un mutlak diktatörlüğünü büyük çoğunlukla onaylıyordu: Darbeden 18 gün sonra, 21 Aralık'ta yapılan

"Babacan" Bonaparte. Louis Bonaparte 1850'li yıllarda siyasal alandaki baskı rejimini, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenen, ataerkil bir görüntüyle dengelemeye çalışıyordu. Sık sık çıktığı yurt gezilerinde "sıradan halkın" arasına girerek sorunlarını dinliyor, zor durumda kalanlara "güçlü devlet"in yardım elini uzatıyordu. Louis Bonaparte, Haziran 1856'da Rhone nehrinin taşmasıyla Tarascon'da ortaya çıkan su baskını felaketzedelerini "şahsen" ziyaret ediyor ve dertlerini dinliyor.

Bonapartizm

"Bonapartizm" veya "Bonapartist" terimi Fransa'da I. Napoléon zamanında Napoléon'un siyasal görüşlerine veya taraftarlarına atfen kullanılmıştı. I. Napoléon'un yeğeni Louis Bonaparte seçimle başa geldikten sonra, 2 Aralık 1851'de bir darbe yaparak parlamenter rejimi yıktı ve III. Napoléon adıyla imparatorluğunu ilan etti. Marx'ın kendisi bu tür bir rejime atfen özgül olarak "Bonapartizm" terimini kullanmadı. Engels ise "Bonapartizm" terimini, III. Napoléon'un temsil ettiği, fakat daha geniş anlamla, toplumun hakim sınıflarından "özerkleşmiş devlet gücü"nü ifade etmek üzere yeni bir anlamda bir kavramsal kategori olarak kullandı. Daha sonra, devlet ile toplum ve sınıflar arasındaki ilişkileri araştırmak üzere, "devletin bağımsızlığı", "devletin özerkleşmesi", "devletin özerkliği", "devletin görece özerkliği" kavramları aracılığıyla Bonapartizm tahlili Marksist yazında, özellikle de Marksist devlet kuramında kritik bir yere sahip oldu.

Marx ve Engels'in Bonapartizm ile ilgili metinleri herşeyden önce, belli bir toplumsal formasyonda -esas olarak Fransa'da, Engels bakımından Almanya'da-, belli bir tarihsel konjonktürde, somut bir siyasal olgunun -Louis Bonaparte'ın darbesi, Bismarck rejimi- çözümlemesini içerir. Öte yandan, buna paralel olarak, Marx ve Engels Bonapartizmi sadece somut bir siyasal rejim olarak değil, kapitalist devletin temel kavramsal ve kuramsal niteliklerine ışık tutacak olgular dizisi olarak da tartışırlar. Dolayısıyla, sözkonusu çözümlemeler Marksist devlet kuramının kurulması, kavramsal kategorilerinin açıklanması bakımından büyük önem taşırlar.

Marx ve Engels'e göre, devletin işlevi sınıf hakimiyetini ve sömürüyü korumak, sürdürmek ve savunmaktır. Sınıf mücadelelerinin önemli bir kısmı, devletin kontrolünü ele geçirmek ve hâkim sınıfların, hakimiyet altındaki sınıfları bu yolla baskı altında tutarak gücünü sağlamak amacına yöneliktir. Klasik Marksist devlet görüşü, *Komünist Manifesto*'da (1848), modern devletin icra organının, bütün burjuvazinin ortak işlerini yürütme komitesi olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Öte yandan, yukarıda sözü edilen tarihsel metinler, devleti bir sınıfın hakimiyet aracı olmaktan çok, devletin toplumdan ve hakim sınıflardan ya da genel olarak sınıflardan "bağımsızlığı", "bağımsızlaşması" eğilimini yaratan sınıf mücadeleleri konjonktürü ve güç dengeleri bakımından ele almıştır.

Bonapartizm, Marx ve Engels'in yazılarında, kapitalist toplumun icra organının anayasal parlamenter cumhuriyeti yıkacak bir kişinin hakimiyeti altında devletin diğer bütün kısımları ve toplum üzerinde diktatörlük gücüne sahip olduğu bir siyasal rejim olarak incelenir. Bu incelemelerde üzerinde özellikle durulan sorunsallar, kapitalist toplumda iktisadi olarak hakim burjuvazinin hangi koşullarda siyasal olarak da hakimiyetini kurabildiği, bu hakimiyeti kurmada ne tür zorluklar olduğu, siyasal hakimiyeti kurmanın siyasal rejiminin parlamenter cumhuriyetin demokrasi bakımından ne anlama geldiği ile ilgilidir. Marx ve Engels'in bu sorulara verdiği cevaplar, kapitalizm ile demokrasi arasındaki çelişkiyi ortaya koyması bakımından önemlidir.

Burjuva devleti iki durumda anayasal ve parlamentarist bir rejimden daha otoriter ve despotik iktidar biçimlerine dönüşebilirdi: *Alttan işçi sınıfının tehdidi; kapitalist sınıfın iç çatışmaları içinde, çatışan, rekabet eden grupların sınıfın bir bütün olarak siyasal felcine yol açması.* Her iki mücadele de sistemin istikrarını tehdit edecek kadar yönetilemez hale gelebilirdi. Hâkim sınıflar sosyo ekonomik hakimiyetlerini sürdürebilmek için kendi dolaysız siyasal gücünü daha otoriter ellere bırakabilir, dolaysız siyasal gücünden vazgeçebilirdi. Marx'ın *Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire*'inde çözümlediği gibi, böyle bir durum Fransa'da 1848 Şubat Devrimi'nden sonra Bonaparte'ın 2 Aralık 1851'de diktatörlüğünü kurduğu darbeye kadar geçen dönemde ortaya çıktı. Kapitalizmde hâkim sınıfların "hakimiyetini artık anayasal ve parlamenter araçlarla elinde tutamadığı, fakat işçi sınıfının da ulus üzerinde hakimiyet kurma yetisini henüz kazanamadığı" bir toplumsal mücadele durumunun ürünü olarak Bonapart darbesi ortaya çıktı.

"Bonapartizm", birçok sosyalist düşünür tarafından faşizmle benzer çağrışımlar taşıyan bir rejim olarak görülmüştür. Ancak 20. yüzyıldaki faşizm ve nazizmin dehşetine karşın, "Bonapartizm", isim babasının kişiliği yüzünden komik ve adı alayla anılan bir rejim olmuştur.

Parisli işçilerin yenilgisinden altı ay sonra 10 Aralık 1848'de yapılan genel oy hakkına dayanan seçimle Louis Napoléon cumhurbaşkanı seçildi. Marx'a göre, bu seçim köylülerin bir "hükümet darbesi" idi ve burjuva cumhuriyetçilerinin diktatörlüğü sayılan hükümete karşı verilen oylarla yapılmıştı. Küçük burjuvaların oyu borçluların alacaklılara karşı oy kullanmasını simgeliyordu. Büyük burjuvazinin bir kısmı cumhuriyetçi burjuvaziden kurtulmak için oy veriyordu. Demokrat-sosyalist akımın oyları ise bir "toplumsal cumhuriyet" için idi.

Marx bu seçimlerin sonuçlarını ve bunu izleyen gelişmeleri, "mülkiyet, aile, din, düzen" için ve Haziran isyanını bastırmak üzere birleşen mülk sahiplerinin geniş cephesinin daralmaya ve dağılmaya başlaması olarak görür. Mülk sahibi sınıfların kendi aralarındaki çatışmalar ve Haziran korkusu ile, en basit burjuva talepleri bile topluma karşı ve sosyalizm yanlısı olarak yorumlamaya ve birleşik cephe ögeleri birbiri ardından siyasal iktidardan uzaklaştırılmaya başlanmıştı. Marx'a göre bunun nedeni, burjuvazinin demokratik, parlamenter biçimler altında hakimiyeti, genel oy ve diğer özgürlükler, feodalizme karşı kullanılmış bütün silahların kendi iktidarına yani kapitalizme karşı kullanılabilecek silahlara dönüşme potansiyeli taşımasıydı. Parlamenter rejim her şeyi parlamenter çoğunlukların kararlarına bırakıyordu, bu da parlamentoda huzursuzluk yaratıyordu. Halbuki burjuvazinin "sükunete" ihtiyacı vardı.

Marx *Onsekiz Brumaire*'deki bu çözümlemelerinden şu sonucu çıkarır: Burjuvazinin kendi çıkarı için kendini kendi iktidarının tehlikelerinden koruması gerekir. Burjuvazinin sosyo ekonomik gücünü koruyabilmesi için önkoşul olarak toplumsal asayişin ve sükunetin sağlanması gerekir. Bu da burjuva parlamentosunun suskunlaştırılması ile mümkündür. Marx'a göre Bonapartizmin anahtarı da buradadır: Burjuvazinin sosyo ekonomik gücünü koruyabilmesi için güçlü bir icra devleti (diktatörlük, despotluk) lehine parlamentarizmden ve siyasal gücünden vazgeçmesi gerekir. Yani burjuvazi arasındaki bölünmeler, bir bütün olarak burjuva hakimiyeti için parlamentarizmi gerektirmektedir, fakat parlamenter demokrasi de kapitalizmle bağdaşmamaktadır. Burjuvazinin iç birliğini seçimlerden sonraki dönemde gerçekleştirememiş olması, aynı zamanda hakimiyet altındaki sınıflara karşı mücadelesini ve siyasal hakimiyet kurmasını da güçleştirmiştir. Burjuvazi hakimiyetini anayasal ve parlamenter araçlarla elinde tutamamış, ama işçi sınıfı da ulus üzerinde hâkimiyet kurma yetisini henüz kazanmamıştır.

Marx böyle bir durumu birbirlerine karşı mücadele eden sınıfların arasındaki *denge*, "Fransız toplumunda çatışan sınıflar arasındaki denge" olarak nitelendirir. Bu denge Haziran ayaklanması ile açık bir savaş yaşandıktan sonra ortaya çıkıyordu. Bu savaş içinde taraflar karşılıklı olarak güçlerini tüketmişlerdi. Burjuvazinin iç çatışmalar ve bastırılmış olsa bile ortadan kalkmamış işçi sınıfı tehdidi, mülk sahibi sınıflarda herhangi bir yöne doğru hareketin açık savaşın tekrarlanmasına yol açacağı korkusunu yaratmıştı. Yani bu eşitler arasında bir denge değildi.

Böyle bir denge durumu Marx ve Engels'e göre devletin *bağımsızlık* kazanmasına mümkün kılmıştır. Bonapart'ın darbesi ile devlet işleyişi burjuvazinin veya herhangi bir başka sınıfın siyasal hakimiyetinden ve denetiminden bağımsızlık kazanması, toplumsal güçlerin yenişemeyecek kadar tükenmelerinin ve birbirini dengelemelerinin ortaya çıkardığı siyasal boşluk sayesinde olmuştur. Bu bağımsızlaşmayı mümkün kılan olgulardan biri de Bonaparte'ın genel oy desteğini köylüler arasında bulmasıdır. Sermaye ile emek arasındaki mücadeleye doğrudan doğruya katılmayan geniş üretici kitlesinden oy alması, Bonaparte'ın onların temsilcisi olduğu iddiasını öne sürebilmesini mümkün kılmıştır. Yani Bonaparte'ın diktatörlüğü havada, dayanıksız değildir. Bonaparte'ın parlamentarizmi yıkarken hep muhalefetle karşılaşmamasının nedeni sınıfları diğer sınıfların tehlikelerinden koruyacağını, ulusal birliği sağlayacağını ve bütün sınıfları birleştireceğini iddia etmesi ve sınıfların bunu kabul etmekten başka çaresi olmamasıydı. Bonaparte 1852 seçimleri yapılırsa anarşi çıkacağını iddia ediyordu. Bütün sınıf güçleri donmuş tarafların varlığının yarattığı boşluğu özerkleşmiş devlet dolduruyordu. Bunun karşılığında örgütlenme, toplanma, basın özgürlüğü, oy verme hakkı yok ediliyor, polis devleti kuruluyordu. Zaten işçi sınıfı daha önce ezilmişti. Şimdi de burjuvazi sükunet için ve sosyo ekonomik gücünü korumak için siyasal gücünden vazgeçiyordu.

Bu durum, Marx'ın ifadesiyle, "gerçekte, ulusu yönetme yetisini burjuvazinin yitirdiği, işçi sınıfının henüz kazanmadığı bir zamanda (Bonapartizm) ***tek mümkün iktidar biçimiydi. (Fransa'da İç Savaş).*** Marx buna ek olarak ***Onsekiz Brumaire***'e 1869'da yazdığı önsözünde de Bonapartizmin genel modern sınıf mücadelelerinin siyasal biçimi olduğunu belirtir. Engels, ***Ailenin Kökeni***'nde, "normal olarak" devletin en güçlü ve iktisadi olarak hakim sınıfın devleti olduğunu, fakat "anormal"

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

ve "istisnai" dönemlerde çatışan sınıfların eşite yakın güçte olabileceğini ve bu çatışmalara "aracılık" eden devletin o an için bu sınıfların kontrolünde belli bir bağımsızlık kazanabileceğini söyler.

Çeşitli sınıflar ve fraksiyonların kendi siyasal gücünü kullanamamasının anlamı, kapitalist üretim tarzının sağlam şeklide yerleşmesinin gerektirdiği toplumun "modernleşmesini" sürdürememeleridir. Bu durumda modernleşme için gerekli koşulları bağımsızlaşmış devlet sağlayacaktır. Bu da doğrudan doğruya devletin iktisat politikalarıyla somutlaşacaktır. Marx, sürekli olarak Bonaparte rejiminin iktisadi politikasının burjuvaziden bağımsız olduğunu vurgulamıştır. Fakat bu hiçbir zaman iktisat politikasının burjuvazinin zararına olduğu anlamına gelmeyecekti. Tersine, modernleşme her şeyden önce sanayileşme, o da işçi sınıfının, toplumu kendi iktidarı altında örgütleyebilmek için henüz yeterince olgunlaşmadığı sürece, burjuvalaşma anlamına gelecekti. Bonaparte rejimi, devleti, burjuvazinin iktisadi amaçlarını ve çıkarlarını kendininkiler haline getirerek bunu gerçekleştirdi. Çünkü kendi imparatorluğunun ve ordusunun, yani kendisinin büyümesini gerçekleştirebilmek için iktisadi büyümeye gereksinimi vardı. Mülk sahibi sınıflar ise kendi çıkarlarını ve kârlarını devlet çıkarları ile beraber garanti eden "güçlü devlet"ten memnun olmanın bedeline çok rahat katlanabilirlerdi, devletin siyasal hakimiyetini kâr elde etme araçlarına feda edebilirlerdi. Nitekim, diğer sınıflar hemen hiçbir şey elde edemezken burjuvazi sınai faaliyetlerin desteklenmesi, teşviki, spekülasyon ve dışa karşı korumacılık yoluyla o zamana kadar rastlanmayan ölçüde zenginleşti. Özellikle *Crédit Mobilier* adıyla kurulan ve Saint Simoncuların kurulmasında ve yönetiminde büyük katkıları olan devlet fonu ve malî sistemin, kredi sisteminin yönlendirilmesi yoluyla devlet sermaye birikimini ve üretimini, yani modernleşmeyi büyük ölçüde denetledi ve sürdürdü. Devlet altyapı ve devlet girişimlerini üstlendi, sanayi kuruluşlarından hisse senedi aldı ve kredileri dağıttı. Böylece iktisadi sistem üzerinde denetleyici bir "despotizm", bir tür "sınai feodalizm" kurdu. İşte Marx, *Fransa'da İç Savaş* adlı eserinde Bonaparte'ın "ilerici despotizmi"nin bu anlama geldiğini ortaya koyar. Devlet her ne kadar bayındırlık işleri, istihdam programları gibi sosyal refah programları planları yapıyorsa da, bir yandan ücretleri düşük tutuyor, grevleri bastırıyor, bağımsız işçi örgütlenmelerini yasaklıyordu. Modernleşme politikaları nihai olarak burjuvaziyi güçlendiriyordu, diğer sınıflara pek bir şey sağlamıyordu. İşte bu gelişme kendi çöküşünü de hazırlıyordu. Güçlenen burjuvazi artık kendi siyasal hakimiyetini de kurmak isteyecekti.

20. yüzyılda, özellikle de 1960'lardan itibaren gelişen Marksist devlet kuramında Marx ve Engels'in Bonapartizm (daha sonra Bismarckizm) çözümlemeleri yeniden değerlendirilmiştir. Kapitalist devletin doğası ve işlevleri bakımından, kapitalist devlet biçimleri ve bu biçimler içinde farklı siyasal rejim biçimleri bakımından, Marx ve Engels'in geliştirdiği kavramlar bu kuramda kritik öneme sahip olmuştur. Devletin "bağımsızlığı"nın anlamı, çatışan sınıflar arasındaki "denge"nin anlamı, kapitalist devlet tipinin, normal ve istisnai biçimleri, bürokrasi ve bürokrasinin kendi çıkarını ve-veya sınıf çıkarını "temsil etmesi" gibi konular kavramsallaştırmalarda, temel sorunsalları oluşturmuştur (Lenin, Gramsci, Poulantzas vd.). Bu bağlamda "araç devlet" veya "belli kesimlerin devleti" ile "düzenin devleti" kavramları devletin "özerkliği" bakımından ele alınmıştır. Ek olarak, faşizm tahlillerinde faşist devletin niteliği tartışılırken Bonapartizm ile paralellikler araştırılmıştır (Thalheimer, Gramsci, Troçki, Poulantzas vd.). Ayrıca, azgelişmiş kapitalist formasyonlarda kapitalistleşme ve modernleşme açısından devletin yeri konusu azgelişmişlik bağlamında Bonapartizm çözümlemeleriyle yeni bir genişleme alanı doğurmuştur.

TÜLAY ARIN

halkoylamasında 7 milyon 350 bin seçmen darbeyi onaylıyor, yalnızca 650 bin kişi karşı çıkıyordu. Bu halkoylaması aynı zamanda Louis Bonaparte'ın 1871'e kadar Fransa'yı yönetmek için kullanacağı göstermelik "halkoyu demokrasisinin" ilk uygulamasıydı.

İkinci İmparatorluk

III. Napoléon'un İmparatorluk Yılları

Ocak 1852'de Louis Bonaparte'ın Fransız halkına sunduğu Anayasa, kendisini yürütmenin başı olarak sınırsız yetkilerle donatıyor, kendi aday gösterdiği kişiler arasından seçilecek bir senato ise kanun tasarılarını yürütmenin işlerini kolaylaştırmak amacıyla "tartışmak" görevini üstleniyordu. Bunun dışında, siyasal işleyiş, "Başkan"ın sorduğu basit sorular ve halkın plebisitlerde bu sorulara verdiği "evet/hayır" cevapları arasındaki ilkel bir diyaloğa indirgenmişti. 2 Aralık 1852'de "Başkan" sıfatı resmen "İmparator" olarak değiştirildi. İmparator, kendisine "III. Napoléon" adını uygun gördü. Bu ad seçimi oldukça manidardı: Louis Bonaparte böylece, I. Napoléon'un oğlunu 1814-1852 arasında Fransa'nın gerçek hükümdarı, "II. Napoléon" olarak gördüğünü, Orleans ve Bourbon hanedanlarını meşru kabul etmediğini söylemiş oluyordu. 1814 restorasyonunu kendi elleriyle gerçekleştiren Avrupa devletleri bu meydan okumaya karşı sessiz kaldılar, ve Louis Bonaparte'ın "imparatorluğunu" kerhen kabullendiler. Ancak "küçük Napoléon" sosyal açıdan diğer Avrupa hükümdarlarından hiçbir zaman hüsn-ü kabul görmeyecek, Avrupa hanedanlarından bir kadınla evlenemeyecekti. Louis Bonaparte buna da bir çare bularak bir İspanyol soylusu olan düşes Eugénie de Montijo ile evlendi. İmparatorluk tam olarak kurumlaşmıştı.

İkinci imparatorluğun ilk on yılı, sıkı bir baskı rejimi altında, siyasal ve ekonomik "istikrar" içinde geçti. Sosyalist ve Legitimist muhalefet tümüyle susturulmuş, Orleanistler ise giderek artan bir hızla Napoléon'un yandaşı durumuna gelmişlerdi. Bu dönemde sanayide önemli bir gelişme görünmüyordu: Esas gelişme maliye alanındaydı. Rothschild ailesinin önlenemeyen

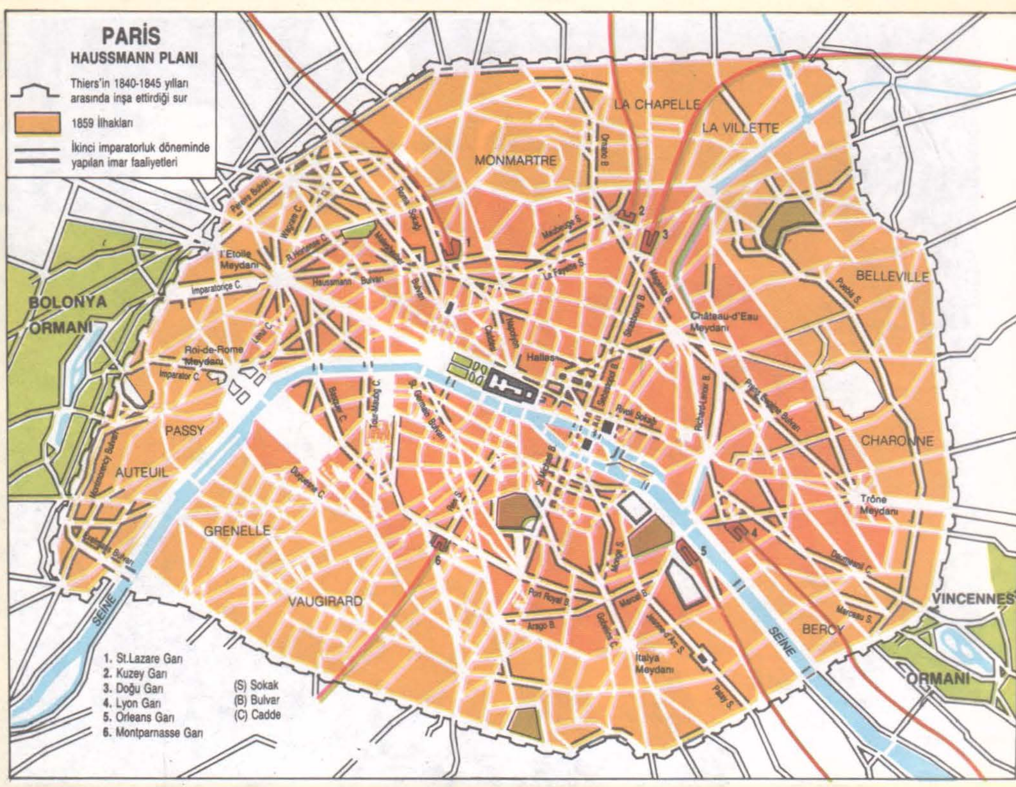
Darbe kırsal kesim ve küçük şehirlerde de yer yer ayaklanmalara yol açtı. Bazı cezaevlerindeki cumhuriyetçi ve sosyalistler kurşuna dizildi. Resim Saleine cezaevindeki iki tutuklunun öldürülüşünü gösteriyor.

yükselişi bu döneme rastlar: *Crédit Foncier* ve *Crédit Mobilier* 1852'de, *Crédit Lyonnais* ise 1863'te kuruldu. III. Napoléon'un kendisi ve yakın çevresi de dahil olmak üzere, borsa spekülasyonculuğu giderek arttı. Bu bankaların Baron Georges Eugene Hausmann'ın "Paris'in modernleştirilmesi" projesinde önemli rolü oldu, ancak aynı proje boyunca yolsuzluk söylentileri de önemli bir yer tuttu. Paris yeni bulvarlar ve yerleşim bölgelerinin inşasıyla yeni bir şehir görüntüsü kazandı. Birçok yoksul semt yerle bir edilerek geniş caddeler yapıldı. Paris'in ünlü "gece hayatı", romanlara konu olan "Paris sefahatı" bu dönemde başladı. Güzel sanatlardaki hızlı gelişme, Paris'in sanat dünyasının merkezi olma özelliği gene bu dönemde öne çıktı. Claude Monet, Edouard Manet, Edgar Degas ve Camille Pisarro gibi empresyonistler ilk ürünlerini bu dönemde verdiler.

1850'li yıllar, III. Napoléon için galip çıkılan ama hiçbir fayda elde edilemeyen iki savaşa sahne oldu. 1854'te Osmanlı İmparatorluğunu "kurtarmak" amacıyla katıldığı Kırım Savaşı'ndan galip çıktı, ancak bu başarı yalnızca diplomatik alanda "Fransa'nın Avrupa'da önde gelen bir güç" olduğunu kabul ettirmeye yaradı. Ocak 1858'de bir İtalyan milliyetçisi olan Felipe Orsini, III. Napoléon'a bir suikast düzenledi. Napoléon bu suikastten yara almadan kurtuldu, Orsini ise idam edildi. Ancak olayın kendisi "gecikmiş" bir İtalya seferine bahane oluşturdu. Gençliğinde bir "Carbonari" olan Louis Bonaparte, iktidara ilk geldiğinden bu yana Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı İtalyan birliğini koruma vaadlerinde bulunuyor, ancak bu konuda eyleme geçmiyordu. Orsini olayının hemen ardından, Piedmont Başbakanı Kont Cavour ile anlaşarak, tıpkı amcası I. Napoléon gibi, Fransa'nın koruması altında birleşik bir İtalya oluşturmak için Avusturya ile karşı karşıya geldi. 1859'da Piedmont'ta Magenta ve Solferino meydan savaşlarında Avusturya ordularını yenmeyi başardı. Ancak İtalya'ya beklenen yardım ve destek gelmedi; Avusturyalılar savunmaya çekildiler ve bu "zafer" de Louis Bonaparte'a şan ve prestijden başka bir şey getirmedi. Birleşik İtalya projesi suya düştü, hayal kırıklığına uğrayan Cavour istifa etti.

1860'tan sonra Napoléon, sosyalistler dışında da önemli bir muhalefet hareketiyle karşılaşmaya başladı. İngiltere ile yapılan serbest ticaret anlaşması burjuvaziyi rahatsız ediyordu. Katolik

III. Napoléon, amcası I. Napoléon gibi Avrupa haritasını yeniden çizmeyi başaramadı, ama sanki bunun acısını çıkarmak için kendi yaşadığı şehrin haritasını yeniden çizdi. Paris 1853-1870 arasında büyük bir yeniden inşa hareketine sahne oldu. Bu onyedi yıl boyunca Paris'i hallaç pamuğu gibi atan, onbinlerce konutu yıkarak dev bulvarlar yapan Baron Haussmann, herhalde Paris'in "ihtilalci geleneğine" de mimari bir müdahelede bulunmayı amaçlıyordu. Ev cepheleri yerine duvarlarla sınırlanan aşırı geniş ve uzun bulvarlar, Paris işçilerinin barikat kurmasına artık elverişli değildi, tersine, uzun menzilli silahları olan kalabalık polis ve ordu birliklerinin "saldırı savaşı" için daha uygundu. 1848'in sokak savaşları artık tekrarlanamayacaktı. Ancak Paris'in bir dahaki devrimci uyanışı beklendiği gibi olmadı: İşçiler Paris'in bütününü ele geçirdiler. Paris dışından gelen saldırıya da, yeni bulvarlarda kurdukları yeni barikatlarda direndiler. Engels, Marx'ın Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'*ne yazdığı Önsöz'de "1848'den bu yana büyük kentlerde kurulan mahallelerin caddeleri uzun, dümdüz ve geniş, ve yeni topların ve tüfeklerin etkinliklerine uyarlanmışa benzerler" diyordu, "Bir barikat savaşı için Berlin'in kuzey ve doğusundaki yeni işçi semtlerini seçecek bir devrimcinin çılgın olması gerekirdi." Berlin'in yeni işçi semtleri için geçerli olan, Paris'in "Haussmann Bulvarları" için de oldukça geçerliydi.*

Haussmann'ın Paris'i

19. yüzyılda Avrupa şehirleri sadece artık-ürünün kontrol edildiği merkezler olmaktan çıkıp, aynı zamanda da artığın üretildiği yerler haline geldiler, yani iktisadileştiler: Üstelik, hem şehrin yatırım, üretim ve birikimin mekânı olması, hem de şehir mekânının kendisinin bir yatırım, üretim ve birikim kaynağı olması anlamında. Nüfus artışı, konut, altyapı, sağlık gibi sorunlarla dile getirilen bütün bir 19. yüzyıl kaosunun ardında, birbirinin etkisini kuvvetlendirerek büyüten bu çifte iktisadileşme süreci okunabilir. Kaosun bir başka nedeni de politik ve ideolojik dolayımların eksikliğiydi. Öyle ki, iktisadi pratiğin içinde doğrudan yer alan mali, sınai ve ticari sermayenin hareket alanını dengeleyecek iktisat dışı mekanizmaların toplumsal statüleri henüz kalıcılık ve istikrar vaad etmiyordu. 19. yüzyıl planlama pratiğinin pragmatizminin, olup bitenin hukukî çerçevesini hazırlamaktan öteye geçememesinin, teorisizliğinin, otorite kaybının, memnuniyetsizliğinin ardında da, toplumsal rolünün bu belirsizliği görülebilir.

Ancak bu kaos kuralsızlık anlamına gelmedi. Şehirlerdeki sınırsız çoğalma ve genişleme eğilimine, ayrışma ve parçalanma eşlik ediyordu. Sadece ikamet, çalışma, ticaret, eğlence gibi şehir aktiviteleri değil, farklı sosyal tabakalar ile onların ikamet bölgeleri de ayrışıyordu: "Suburb" (altkent) orta ve üst-orta tabakaların konut çevresi birimi olurken, lojman-konut yerleşmeleri, nitelikli işçileri barındırıyor, niteliksiz işçiler ise (şehrin merkezinde veya çevresinde) spekülatif amaçlarla yoğunlaştırılmış semtlere yığılıyordu. Dolayısıyla, aynı şehrin sınırları içinde çevre kalitesi, planimetrik mantığı, üslup özellikleri, kullanılan malzemeleriyle kendi içinde homojen, ancak diğerleriyle akrabalığı ve sürekliliği seçilemeyen farklı ikamet çevrelerine rastlanıyordu. İşte planlama pratiğinin 20. yüzyılın başında kendini bir disiplin olarak kurabilmesi, iktisadi liberalizmin kendiliğinden hareketi ile ortaya çıkan bu yeni şehir formunu kabullenip, onu teorileştirmesiyle mümkün oldu. Böylece 19. yüzyıldaki gibi doğrudan yüzyüze gelindiğinde çaresiz

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

Kırım Savaşı galipleri Paris'e dönüyor. Kasım 1849'da Çar'a Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmayı öneren Louis Bonaparte, bundan beş yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında Çar'a karşı savaşa girdi. Kırım Savaşı'ndan zaferle, ancak en küçük bir toprak kazancı olmadan çıkan III. Napoléon'un kazancı, büyük ölçüde diplomatik planda kalmıştı. III. Napoléon'un tüm dış politika hesapları gibi, Kırım Savaşı da bekleneni vermemiş, ne Avrupa haritası yeniden çizilmiş, ne de Rusya'nın "ağır" yenilgisini "özgür ve Fransa imparatoruna sadık" bir Polonya'nın yaratılması izlemişti.

kilisesi hâlâ büyük ölçüde "laik" olan düzenden hoşnut değildi. Bu odaklar, muhalefetlerini dile getirmeye başladıklarında, geleneksel baskı yöntemleriyle susturulmaları mümkün değildi. Bonaparte "sağ"dan gelen bu eleştirilere karşı, Jakoben gelenekten ve "işçi evlatlarından" destek aramaya başladı. Bu ise siyasal yapıda oldukça geniş bir liberalleşme anlamına gelecekti. Thiers gibi 1830-1848 meşruti krallık döneminin politikacıları, siyaset alanına döndüler. III. Cumhuriyet döneminde yıldızları parlayacak olan Jules Favre, Jules Ferry ve Gambetta gibi politikacılar ise bu dönemde ortaya çıktılar. Louis Bonaparte, liberalleşme yolunda attığı her adımı yeni bir anayasayla meşrulaştırıyordu. Bu dönemde kitle desteğinde önemli bir düşüş olsa bile, halkoylamalarında gene de "evet"i sağlamakta zorluk çekmiyordu. Basın özgürlüğü büyük ölçüde artmıştı. İmparatoru açıkça eleştiren liberal gazetelerin yanısıra, I. *Enternasyonal* yanlısı *La Marseillaise* gibi yayın organları da ortaya çıkmıştı. 1870'e gelindiğinde, seçimler halktaki özgürlük talebini açıkça dile getirir olmuştu. Ocak 1870'te liberal Emile Ollivier bakanlığa getiriliyor, Mayıs 1870'te ise halk gene büyük bir çoğunlukla Napoléon'un anayasasını onaylıyordu. Ancak, Prusya savaşının eşiğine gelinmişti artık.

İşçi Sınıfının Durumu

III. Napoléon'un iktidara gelişi, iktisadi konjonktürün 1873'e kadar sürecek bir yükseliş dönemiyle örtüştü. Gerçi 1857 ve 1867'de de iktisadi bunalımlarla karşılaşıldı, ayrıca ABD iç savaşı, pamuklu sanayii üzerinde olumsuz etkilere yol açtı. Gene de Fransa'da sanayileşme canlandı ve işçi sınıfı sayısal bir artış gösterdi. 1866 sayımında sanayi, ticaret ve ulaştırmada 4 milyon 700 bin kişinin çalıştığı saptanıyordu. Patronlarla ücretlilerin ayırt edilememesi gibi bazı kusurlar taşımasına rağmen bu sayım, tüm dönem için geçerli bazı özellikleri de yansıtıyordu. Çalışanların büyük bölümü hâlâ tekstil, giysi, kozmetik ve gıda sanayileri gibi geleneksel sektörlerde toplanıyordu. Öte yandan, çağdaş sanayi'in gelişmesine rağmen, eski örgütlenme biçimleri (küçük ve orta boy işletmeler, zanaatçı atölyeleri) egemenliklerini sürdürüyorlardı. Bu durum, tepkileri çok farklı ve sosyalizme açıklık dereceleri çok değişik bazı işçi kategorilerinin birbirine karıştırılmamasını gerektiriyordu. Zanaatçı usta ve işçilerin gözleri, bağımsızlıktaydı. Dernekçi kavramların çekiciliğinden kurtulamayan bu emekçiler, aynı

bırakan gerçeklikle araya mesleki bir mesafe konmuş oluyor ve şehir formunu denetleme, düzeltme, "sorun çözme" gibi hedefler daha inandırıcı ve mutabakat sağlayıcı bir biçimde dile getirilebiliyordu.

Paris'in yöneticisi Baron Haussmann'ın benzersizliği tam da bu noktada ortaya çıkar. 1853 gibi erken bir tarihte, sermayenin mekan üzerindeki tasarruf mekanizmalarıyla şehir formu kendiliğinden yeni halini almadan önce harekete geçip, Paris'in oluşumuna iradesini katabilmiştir. Bunu, doğrudan III. Napoléon tarafından atanmış olmasından kaynaklanan gücün yanı sıra, şehri bir kapitalist işletme, daha doğrusu konsorsiyum gibi yönetebilmesinin avantajlarına da borçluydu. Kendi haline bırakıldığında zaman zaman birbirinin ayağına dolaşan iktisadi unsurların, 19. yüzyıla has potansiyel kültürel değerlerin, özlemlerin, yaşama biçimlerinin kendilerini gerçekleştirilmesini mutlak bir otorite ve kıvrak bir yönetimle mümkün kıldı.

Haussmann yıkan, kesen, biçen bir şehir operatörü olarak tanınır. Operasyon masasına yatırdığı Paris'i verimli bir yatırım alanına ve sermaye birikimi kaynağına dönüştürmüştür. Yöneticilik yaptığı 17 yıl içinde, sadece cadde genişletmek ve açmak aracılığıyla (toplam 90 km) harekete geçirdiği sermaye 5 milyar Frank'dı. Haussmann'ın "Grands Traveaux"sunun (büyük girişim) ardında "üretken harcama" ya da "açık veren finans" modeli vardı. Kredi ve borç mekanizmalarının etkinliğinin artması dolaşımı hızlandırarak, büyüme ve birikimin maksimizasyonunu sağlayacaktı. Küçük ve orta ölçekli müteahhitlerin borçlanma limitleri sınırlı olduğundan, Haussmann'ın operasyonları aslında bankalarla endüstrinin işbirliği yaparak büyük inşaat şirketleri kurmalarını, yani inşaat sektörüne sermaye transferini teşvik ediyordu. 1852'de kurulan *"Crédit Foncier Péreire"* bütün bu projenin, Paris'i yıkıp yeniden kurmanın başlıca iktisadi aracı oldu.

Aslında Haussmann bütün şehri yıkıp yeniden kurmadı. Zaten hiçbir operasyon bunu, özellikle de Paris gibi bir şehirde gerçekleştiremezdi. Ancak mekânın bütününe dağılan müdahalelerle strüktürü öyle bir değiştirdi ki, kalanlar yeniden konumlanmış oldular.

Haussmann'ın başlıca müdahale aygıtı, birbirleriyle büyük kavşaklar oluşturarak kesişen geniş bulvarlardı. Mevcut bina stoğunun karnından geçen aksları açabilmek için, bunların önüne çıkan 25 bin binayı yıktı, böylece kalanların ada-parsel tipolojilerini de değiştirmiş oldu. Ortaya çıkan bulvarlar, eskiden mahalle ve semtlerin ard arda dizilişiyle kurulan şehri bütünleştirdi, yekpareleştirdi. Ayrıca bu bulvarların kenarındaki bina cephelerinin sürekliliği de 18. yüzyıldan devralınan imar sınırlamalarıyla sağlandı. Artık bulvarlarda yüründüğünde yanyana gelen binalar değil, 18. yüzyıl klasisizmi ile rokoko karışımı ögelerle bezenmiş, parsel sınırlarını gizleyen duvarlar göze çarpıyordu. Şehir anıtları da, bu yeni bütünlük ve sürekliliğe ritim verecek tarzda yeniden konumlandırıldı. Mevcut anıt-binaların etrafları "temizlendi". Yenileri ise aksların başlangıç, bitiş ya da kesişme noktalarına kondu.

Bütünlük ve homojenliği oluşturan bu seyirlik kurgu diğer yandan da bulvarlarla ayrışan semtler, sosyal tabakalar, kentsel aktiviteler arasındaki yeni bölünmeyi örten bir maske işlevi görüyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında hâlâ sınıfsal karakter şehir içinde okunmazken, Haussmann'la birlikte ağırlık merkezi batıya kaydı. Concorde, Champs-Elysees civarındaki manüfaktür üretimi, işçi evleri, aristokrat ikâmetgâhları ve burjuva apartmanları birarada bulunurken, yatırım fonlarının ana aksların arkasındaki cadde ve sokaklara da kaydırılmasıyla, bulvarların görkemli ve ritmik donanımı bu bölgenin tümüne taşınmış oldu. Bu düzenlemeler üst-orta tabakanın ikâmetine elverişli lüks apartmanları çağırıyor, sanayii ve sanayide çalışanları ise bu bölgenin dışına itiyordu. Üstelik bu bölge şehrin kuzey ve doğusuna göçenlere tümüyle kapalı da değildi. Vitrinleriyle, kahveleriyle, modern kültürü ve sanatsal aktiviteleriyle seyredilmeye, şehrin her yerinde yaşayanların gezintisine açık, temsili bir gösteri mekânına dönüştü. Doğu ve kuzey bölgeleri ise tam tersi bir karakter gösteriyordu. Şehrin merkezi ve batısıyla devamlılığı gösteren bulvarların arkasındaki yerleşme dokusu tamamen nicel ölçütlere göre oluşturuldu. Çünkü hem kıymeti artmış bölgelerden, hem de dışarıdan göçenleri (sadece 1860-70 yılları arasında Paris'e 250 bin kişi gelmişti) çeken bu semtlerin yükü yine 19. yüzyıla has bir konut alt-piyasası aracılığıyla taşındı. Mevcut konut birimleri bölünerek çok sayıda aileye kiralandılar, yoğunluk arttı. Böylece ev sahipleri daha yüksek rant gelirleri elde ederken, bütün bir dairenin kirasını ödeyemeyen ailelerin ortalama bütçesine de uyulmuş oldu. Ancak bu uyum hem ışık, hava ve güneşten, hem de mutfak, banyo gibi servis hacimlerinden yoksun kalma pahasına gerçekleşti.

Aşırı yoğunluk, 19. yüzyıl şehir yöneticilerini fazlasıyla meşgul eden sağlıksız yaşama koşulları ve salgın hastalıklar anlamına geliyordu. Haussmann bunlara karşı da kayıtsız kalmadı. Bulvar ve cadde açma operasyonlarıyla birleştirdiği su, kanalizasyon vb. altyapı hizmetlerini bir yandan inşaat şirketleri için kârlı yatırım alanlarına dönüştürürken, diğer yandan da kurduğu modern şehir imajı ile bütünleştirdi.

Otel, opera binası, hastane gibi sivil yaşamın yeni ihtiyaçlarına cevap veren bir başka girişimler dizisi, bütün bu modernleşme projesini tamamlıyordu. Ayrıca demiryolu şebekelerinin bitiş ve başlangıç noktaları olan gar binalarını da ya Saint Lazare'da olduğu gibi büyüterek, ya da Kuzey Garı'nda olduğu gibi yeniden inşa ederek devasa demir katedrallere dönüştürdü. Bu yeni yapı malzemesiyle Haussmann'ın döneminde yapılan bir diğer şehir anıtı da, eskinin semt pazarlarının yerine geçen merkezi hal kompleksiydi.

Haussmann'ın 1870 yılında görevden alınması Paris'in yeniden inşası sırasında kullandığı finansman modelinin tıkanmasıyla yakından ilgilidir. Ama bu zaman kadar da 19. yüzyılda başka bir örneği olmayan modern şehir kurulmuştu. 1870'e gelindiğinde genellikle artık Paris'ten akılda kalan, tam da Haussmann'ın ve III. Napoléon'un istediği gibi geniş bulvarların vaadleri ve gösterdikleriyle sınırlıydı. Çünkü bu gösteri, ardındaki yapıyı ve çelişkileri, özellikle de dışarıdan bakan göze göstermeyecek kadar kuvvetli ve tamamlanmış olarak sahneye kondu.

İHSAN BİLGİN

zamanda siyasal mücadele geleneklerinin canlı simgeleri olmayı da sürdürüyorlardı. Ayrıca bu dönemin sonuna kadar, işçi hareketinin etkin kadrolarını da bunlar sağladı. Çağdaş proleterler, bir arada toplanmaları nedeniyle, çıkar dayanışması bilincine daha kolay erişebiliyorlardı. Ancak genellikle kırdan daha yeni kopmuş ve yeterince de eğitim görmemiş olmaları sonucu, siyasal deneyimden yoksun bulunuyorlardı. Üstelik bunlar arasında da bir ayrım yapmak, Lyon ve Paris gibi büyük kentlerin kent yaşamına katılan ve öteki işçi kategorileriyle kaynaşan proleterler ile ufukları her türlü kentsel etkinliği tekeline alan işyeriyle sınırlı, "tek sanayili" kasabaların proleterlerini de birbirinden ayırmak gerekiyordu.

1860'lara kadar işçilerin durumunda önemli bir değişiklik olmadı. İşgünü, kurucu meclis tarafından Eylül 1848'de on iki saat olarak saptanmıştı. Ama aslında işçiler daha da uzun bir süre çalıştırılıyorlardı. İşçiyi sıkı bir denetim altına sokan iş karnesi zorunluluğu, 22 Haziran 1854'te yeniden yürürlüğe sokuldu. Gerçi 1 Haziran 1853'te çıkarılan bir yasayla, özel iş uyuşmazlıklarına bakan mahkemelerde (Conseils de Prud'hommes) ücretlilerin temsilcileri de yer alabiliyorlardı, ama bu mahkemelerin başkan ve başkan yardımcıları imparator tarafından atanıyordu. 26 Mayıs 1852 yasasıyla karşılıklı yardımlaşma derneklerinin kurulması öngörülüyorsa da, bu dernekler sürekli bir gözetim altına alınıyor ve işsizlik yardımında bulunmaları yasaklanıyordu. Lyon ve Paris gibi bazı kentlerde, şehircilik çalışmaları sonucu, işçi mahalleleri ve burjuva mahalleleri birbirinden ayrılmaya başlıyordu.

İşçi sınıfının yaşam ve çalışma koşullarını düzeltme yolundaki hükümet girişimleri, "babacan" bir despotizmle sınırlı kalıyordu. Nominal ücretlerdeki yükselmeler, fiyatlardaki artış yüzünden, hiç değilse 1860'a kadar gerçek ücret artışlarına yol açmadı. Ancak 1860'tan sonra gerçek ücretlerde bir yükselme görüldü. Gene de meslekler, bölgeler ve bazı mesleklerde de mevsimler arasında büyük ücret değişiklikleri vardı.

Sosyalist Hareketin Gelişmesi

Bu dönemin temel özelliğini, Ernest Labrousse'nin deyişiyle, "ideolojinin çöküşü, hareketin yükselişi" oluşturuyordu. 1848 öncesi sosyalizm gerçekten de çökmüş, teorik temelleri hazırlanmakta olan Marksizm ise henüz Fransa'ya girememişti. Proudhonculuk hâlâ canlı olmasına rağmen rağmen, Fransa'da bir tür ideolojik boşluk vardı. Sosyalist düşünce tükenmiş gibiydi. Böyle olmasına rağmen Fransız işçi hareketi, 1860'tan ve daha ziyade de 1864'ten başlayarak büyük bir gelişme gösteriyor ve çağdaş bir işçi hareketi görünümü kazanıyordu.

Louis Reyboud, 1854'te şöyle yazıyordu: "Sosyalizm öldü; sosyalizmden söz etmek demek, onun mezarbaşı konuşmasını yapmak demektir!". Gerçekten de 1848 kuşağı sosyalistlerin dağıldıkları ve genellikle iyice kısırlaştıkları görülüyordu. Kurucu meclisin ilk başkanı olan Buchez, Haziran günlerinden sonra da başkanlık seçimleri sırasında da, Cavaignac'ı desteklemişti. Hükümet darbesinden sonra iki gün tutuklanması üzerine, her türlü siyasal etkinlikten vazgeçti. *Atelier* dergisi; 31 Temmuz 1850'de kapandı. Considérant, Haziran 1848 günlerinden sonra Fransa'dan ayrılmak zorunda kaldı. Çünkü başkaldırı çağrıları cevapsız kalmıştı. Texas'a gitti ve onbeş yıl orada kaldı. Ama sosyalizmden hiç kopmadı. *Uluslararası İşçiler Derneği*'ne girdi ve Komüncülerin yanında yer aldı. Bununla birlikte, Amerika'daki deneyimine ayrılmış tek bir yapıttan (*Au Texas*, 1854) başka da hiçbir şey yazmadı. Pierre Leroux, Nisan 1871'de öldüğü zaman Komün Genel Kurulu, gizemci okul yandaşı filozofa değil, Haziran 1848 günleri ertesinde yenilenleri cesaretle savunan siyaset adamına saygı gösterisinde bulunuyordu. Pierre Leroux, ikinci imparatorluk döneminde çok büyük güçlüklerle karşılaştı. 1863'te yayımladığı *Le grève de Samarez* (Samarez Grevi) adlı yapıtı da kuramsal bir yapıt olmaktan çok bir anı kitabıydı. Geçmişe yöneldi ve kendini Kutsal Kitap incelemelerine verdi. Lamennais, susmak zorunda kaldı ve 1 Mart 1854'teki cenaze törenine kalabalık bir işçi topluluğu, bir sosyalistten çok imparatorluğa karşı çıkan birine saygı göstermek için katıldı. Sonunda avukatlık mesleğine dönen François Vidal gibi, Constantin Pecqueur de sustu. Louis Blanc sürgünde yaşadı, kendini özellikle tarih çalışmalarına verdi ve devrim sonrasındaki tutumunu gelecek kuşaklara haklı göstermeye çalıştı. İmparatorluğun yıkılmasından sonra Fransa'ya dönünce, 8 Şubat 1871 seçimlerinde Paris milletvekili seçildi. Versailles vahşetine karşı protestoda bulunduysa da, Paris Komünü'ne karşı çıktı. Cabet, 1851'de ABD'ye gitti ve 1856'da orada öldü. Jean-Jacques Pillot, 1870'e kadar ortalıkta görünmedi ve 1871'de Komün Genel Kurulu'na seçildi. Raspail da ününü az çok korudu ve sürgünden dönüşünden on yıl sonra, 1869'da Lyon milletvekili seçildi. Komüncüleri övdüğü için hapis cezasına çarptırıldı. Ancak artık demokratik ve toplumsal cumhuriyetin bir simgesinden başka da bir şey değildi. Richard de la Hautire kayıplara karıştı. Dézamy de memleketi olan Vendée'ye döndü ve 1850'de orada öldü.

1848'den önce birçok sosyalist atılımı besleyen kaynak, kurumuş gibiydi. Tüm bir sosyalist kuşak ya suskunluğa sığınmış ya da sosyalizmden uzaklaşmıştı. Ortalıkta Blanqui ve Proudhon'dan başka hemen kimse kalmamıştı. Bu durumda onların etkisi sürüyor, hatta artıyordu. Yalnızca onlar yazmayı sürdürdüler ve öyle bir sözügeçerlik kazandılar ki, 1850-1871 arasındaki Fransız işçi ve sosyalist hareketinde ya Blanquicilerin ya da Proudhoncuların etkisinden söz edilebilirdi.

İkinci imparatorluğun büyük özgünlüğü, işçilerin kendi davalarına geçmişte olduğundan daha

III. NAPOLEON (1808-1873)

Marx'ın, Şubat Devrimi'ni 2 Aralık 1851'de hokkabazlıkla yokeden bir düzenbaz diye nitelediği, Fransa'da burjuva iktidarının pekişmesini sağlayan Charles Louis Napoléon Bonaparte, 20 Nisan 1808'de Paris'te doğdu. İmparator I. Napoléon'un kardeşi Hollanda Kralı Louis Bonaparte'ın küçük oğluydu. 1815'de hanedanla birlikte sürgüne gönderildi. Yetişme yıllarını İsviçre'nin Arenenberg kasabasında geçirdi. Burada özel bir eğitim gördükten sonra İtalya'ya gitti. 1830'da İtalya'da gizli Carbonarla örgütüne girdikten sonra Papalığa karşı girişilen ayaklanmada aktif olarak görev aldı. 1836'da ise Strasbourg garnizonunu ayaklandırma girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca ABD'ye sürgüne gönderildi. Bir süre sonra tekrar İsviçre'ye geri dönen Louis Bonaparte, Fransa'nın baskı yapması üzerine 1838'de İngiltere'ye geçti. 6 Ağustos 1840'ta bu kez Boulogne'da bir ayaklanmaya kalkıştığı için ömür boyu hapse mahkûm edilecek, Ham kalesine kapatılacaktı. Daha önce yazmış olduğu *Idées Napoléoniennes* (Napoléoncu Düşünceler) ile tutukluyken yazdığı *Extinction du Paupèisme* (Yoksulluğun Son Bulması) adlı kitaplarında ifadesini bulan, yarı-ütopik, karmaşık görüşleri, giderek kendi adıyla adlandırılacak bir ideolojiye dönüştürmek istedi. 1846'nın Mayıs ayında tutuklu olduğu kaleden kaçarak İngiltere'ye gitti.

Bu sırada Şubat Devrimi başlamış ve Fransa yeniden sıcak devrim günlerine dönmüştü. Önce Paris'e dönen daha sonra da yeniden İngiltere'ye dönmek zorunda kalan Louis Napoléon Bonaparte, Haziran'daki ayaklanmanın bastırılmasından sonra Eylül'de yapılan ara seçi-

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

"Victor Noir Olayı". 10 Ocak 1870'te, La Marseillaise *yazarlarından Victor Noir, Ulric de Fonvielle adlı başka bir gazeteciyle birlikte Prens Pierre Bonaparte'ı ziyaret etti. Ziyaretin amacı, Paschal Grousset adlı başka bir gazetecinin "düello davetini" prense iletmekti. Davet mektubunu alan prens, çıkan tartışmada silahını çekerek, silahsız olan Victor Noir'ı vurdu. Cumhuriyetçi bir yazarın imparatorun kuzeni tarafından bu şekilde öldürülmesi, Paris'te yoğun protesto gösterilerine yol açtı. 10 Ocak'ta başlayan protestolar, 12 Ocak'ta yapılan Noir'ın cenaze töreninde hükümet karşıtı bir gösteri halini aldı. III. Napoléon halkı yatıştırmak amacıyla Pierre Bonaparte'ı tutukladı, ancak dava sonucunda prens beraat etti.*

çok sahip çıkmaları, kendi başlarına daha çok konuşup daha çok davranmalarıydı. Sosyalist öğretilerin kalıntı ya da yeniliklerine ne kadar duyarlılık gösteriyorlarsa, kendi öz deneyimlerine de o kadar duyarlılık gösteriyorlardı. Bu dönemin militanları, genellikle hiçbir kuramsal yapıt bırakmadılar. Örneğin Benoît Malon'un *Le Socialisme Integral* (1891) adlı kitabı gibi tek tük istisnalar da, ancak Komün'den sonra yazıldı. Bu nedenle işçilerin bu dönemdeki ideolojik etkinlikleri ancak, basın, mektuplaşmalar ve kongreler için yazılan hitaplar gibi kaynaklardan öğrenilebilmektedir. Öte yandan, kuramdan çok uygulamayla uğraşan bu militanlar, yandaş olduklarını da pek okumuyorlardı. Örneğin, Proudhon'u gerçekten okuyan ve Proudhon'un bütün öğretisini bilerek savunan pek az "Proudhoncu" vardı. Sosyalist öğretilerle işçi sınıfının mücadele tecrübesi arasında, bu dönemde olsa olsa bir tür geçişme ya da belli belirsiz bir etkileşimden söz edilebilir.

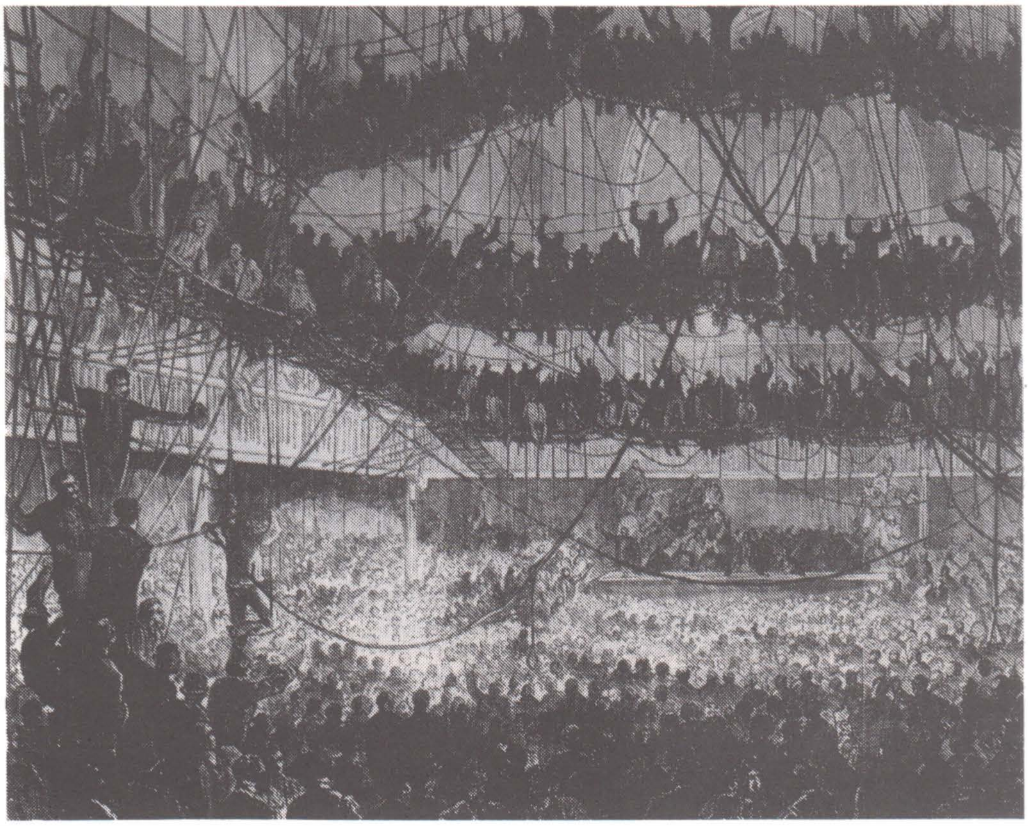
Gene de bu dönemi birkaç evreye ayırmak gerekiyor: Fransız işçi hareketi, 1860'a kadar yaralarını sarmakla uğraştı. Bununla birlikte, grevlerle olsun, karşılıklı yardımlaşma derneklerinin, gerçek direniş birlikleri durumuna dönüşmeleriyle olsun, varlığını ortaya koymaktan büsbütün de geri kalmadı. Düş kırıklıklarına rağmen, sosyalizm özlemi gene de şurada burada yaşamasını sürdürdü. Örneğin 1863'te Lyon başsavcısı şöyle diyordu: "Gazetelerde artık sözü edilmemekle birlikte, bütün yüzyılların tüm eşitlikçi felsefe birikimi, işçi sınıfının düşüncesinde korunmakta ve bu sınıfın siyasal inanlarını biçimlendirebilmektir." Aynı savcı, birkaç ay sonra yeniden bu konuya dönüyor ve şöyle diyordu: "1789'dan önce burjuvanın filozof olması gibi, bugün de işçi komünist ve eşitlikçidir." Ancak Lyon konusunda yapılan gözlemleri genelleştirmek de doğru olmazdı. Kaldı ki Lyon örneğinde de, sosyalizmin gerçek bir yeniden doğuşundan çok, "1848'ci" sosyalizmin bir uzantısı söz konusuydu. Bir ilk dönüm noktası görebilmek için, 60'lı yılları beklemek gerekiyordu. Bu yıllarda imparatorluk bir güçlükler dönemi yaşamaya başladı. 1857 ekonomik bunalımı, pahalıya oturan Kırım Savaşı, Katolikleri tedirgin eden İtalya savaşı ve bazı sanayicilerde hoşnutsuzluk uyandıran İngiliz serbest ticaret antlaşması, imparatorluğa karşı işçi sınıfı dışında muhalefet odaklarının oluşmasına, dolayısıyla "muhalefetin meşrulaşmasına" yol açtı.

İmparatorluk Sosyalizmi

Yalnızca bastırma önlemleri, bu önlemler ataerkil davranışlar ya da "demokrotik despotizm"le süslense de, tüm sorunları çözmeye yetmiyordu. Bir halk desteği bulmak gerekiyordu. Vaktiyle *Extinction du paupérisme* (Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması) adlı kitabı yazan imparator, yeniden işçi babası kesilerek, bu desteği işçilerden sağlayamaz mıydı? Üstelik yeni bir işçi kuşağı da yetişmişti. Kırksekizciler uzun süredir ya bir köşeye çekilmiş, ya da sürgüne gönderilmişlerdi. Herkes onları unutmaya başlamıştı. Aralarındaki tartışmalar anlaşılmaz bir duruma gelmişti. Sürgünlerin 1859 affından sonra geri dönmesinden, sosyalist hareketten çok cumhuriyetçiler yararlandı. *Opinion National* gibi hükümet yandaşı bir gazetede, işçiler yararına bir kampanya açıldı.İmparatorun yeğeni prens Napoléon-Jerôme aracılıkta bulunarak, Palais-Royal'deki makamında işçi militanlarla görüşüyordu. 1862 *Londra Uluslararası Fuarı*, Fransız işçilerinin, imparatordan icazetli de olsa, İngiliz işçi sınıfıyla uluslararası dayanışma yolunda önemli bir adım atmalarını sağlıyordu. III. Napoléon, hepsi de zanaatçı olan bir Parisli işçiler delegasyonunun İngiliz başkentine gönderilmesine yardımcı oldu. Bu işçilerin döndükten sonra yazdıkları raporlarda, sosyalizm pek de önemli bir yer tutmuyordu. Ancak bu raporlarda işçilerin oldukça sınıf bilinçli saptama ve taleplerine rastlamak mümkündü. Örneğin sözkonusu raporlara göre işçi, "Fransız Devrimi tarafından ilan edilen haklardan çok az yararlanmıştı. Ayrıcalıkların tekeli, yerine sermayelerin tekeline bırakmıştı." "1789 devrimi, burjuvaziyi

mi kazanarak geri döndü. Amacı *Düzen Partisi*'nden cumhurbaşkanlığına aday olmaktı. Nitekim tedirginlik içindeki kitleleri, burjuvazinin "kızıl tehlike"si ile korkutup, 10 Aralık 1848'de yapılan seçimi kazanarak, cumhurbaşkanı oldu. Amacı, cumhuriyetçilerin tüm etkisini yokederek kişisel iktidarını kurumlaştırmaktı. Bunun için ayaklanma girişimlerini acımasız bir biçimde bastırdı, yeni bir hükümet kurdu, partilerin etkinliklerini durdurdu. Bu arada Papa'yı yeniden iktidar yapmak için Roma'ya askerî müdahalede bulundu, bunu onaylamayan cumhuriyetçilerin girişimlerini bastırdı. 1851 Temmuz'unda cumhurbaşkanlığına ikinci kez seçilmesini sağlayacak anayasa değişikliğinin kabul edilmemesi üzerine 2 Aralık 1851'de düzenlediği bir darbe ile meclisi dağıttı. Bu girişimine karşı çıkanları sürgüne gönderen Louis Bonaparte, daha sonra cumhurbaşkanının yetkilerini arttıran ve görevde kalma süresini on yıla çıkaran bir yasayı çıkarttı. Artık önünde hiçbir engel kalmamıştı. Sonunda 2 Aralık 1852'de kendisini III. Napoléon adıyla imparator ilân etti.

Charles Louis Napoléon Bonaparte döneminde Fransa'da büyük bir sermaye birikimi gerçekleşti, burjuvazi sanayi, ticaret alanlarında atılımlar yaptı. İşçi sınıfının büyük baskılar altında tutulduğu, grevlerin acımasızca ezildiği, emekçilerin 12 saat çalıştırıldığı bu diktatörlük dönemi, sermayenin egemenliğini sağlamlaştırdı. 1870 Prusya Savaşı'ndan sonra Prusyalılara tutsak düşen Louis Bonaparte, 1871'de serbest bırakıldı ve iki yıl sonra 9 Ocak 1873'te İngiltere'de öldü.

1848 Şubat Devrimi'yle kurulan cumhuriyet dönemi kulüplerinin havasını andıran Mayıs 1869 seçim toplantıları, bir yandan toplanma özgürlüğünü kısıtlayan yasakları delerken, diğer yandan ancak trapezler üzerinde yer bulabilen aşırı kalabalıkları bir araya getirmeyi başarmıştı.

kurtarmıştı. İşçi sınıfının da aynı kurtuluşa hakkı vardı". Ayrıca, işçinin nasıl sömürüldüğü de açıkça ortaya konuyordu. "Fabrika sahibi, eğer işgücüne ücret ödemek zorunda olmasaydı, hiçbir sorunu kalmayacaktı. Her şey sermayeye gidecek, üretici avucunu yalayacaktı. Ancak bunu yapamadığından, ücreti olası en küçük rakama düşürmek istiyordu. Bu rakamın temelini de iyi ya da kötü yaşayabilmek için gerekli miktar oluşturduğundan, olası en düşük ücret ödeniyordu." Ama bu raporlarda asıl önemli olan, gene de iş ve ücret koşullarıyla ilgili isteklerdi. Özellikle birleşme (koalisyon) ve sendikal örgütlenme hakları konusundaki talepler, hepsinden ağır basıyordu. Londra'ya giden delegasyonun üyelerinden biri olan bronz işçisi Tolain'e göre, "sendikal dernek, iktisadi düzeyde gelecekteki bütün gelişmelerin ana kurumu olacaktı." Bu işçilerin çoğuna göre sendikal dernek karma bir kuruluş olabilecek, yani patronlar ve işçilerden oluşabilecekti. Sendikayı bir uzlaşma kurulu olarak görüyorlardı.

Fransız işçi sınıfı 1860'larda imparatorun "babacan despotizminin" kanatları altında gözükse de, hem "siyasallaşma"da bir gelişme, hem de sınıf bilincinde bir olgunlaşma olduğunu gösteren yeni bir hava beliriyordu.

Gerçekten de III. Napoléon siyasal girişimlerinden pek bir yarar sağlayamadı ve 1863 seçimlerinde işçilerin büyük bir bölümü muhalefete yani cumhuriyetçi burjuvaziye oy verdi. Ancak militan bir seçkin grubu, bu muhalefetten ayırt edilmek ve işçi sınıfının özgün niteliklerini dile getirmek isteyerek, 17 Şubat 1864'te *Altmışlar Bildirgesi*'ni yayımladı. Bu metin konusunda asıl önemli olan, onun yazılmasına yol açan neden, yani Paris ara seçimleri değil (işçi aday Tolain, bu seçimlerde ancak 424 oy aldı), ortaya koyduğu eğilimlerdi. Sınıfların varlığının kabul edilmesi isteniyordu. Gerçi sınıfların varlığının kabulü, sınıf mücadelesinin olumlanmasına yol açmıyorduysa da, Bildirgeye göre işçiler ve aileleri, "hak etmedikleri bir sefalet" içinde yaşıyor ve her türlü eğitimden yoksun bulunuyorlardı. Genel oy hakkı nedeniyle, "siyasal bakımdan ergin" oldukları kabul edilmişti. Geriye "toplumsal bakımdan" kurtulmaları kalıyordu. Yasama meclisinde *işçi olarak* temsil edilmeliydiler. "1848'de işçilerin seçilmesi, bir olgu olarak, siyasal eşitliği kutsamıştı; 1864'teyse bu seçilme, toplumsal eşitliği kutsayacaktı". Sosyalizm olarak adlandırmaktan çekindikleri görüşleriyse, çok belirsizdi. Kendileri hakkındaki "tarım yasaları, mutlak eşitlik, herkesin malını mülkünü paylaştırmak, zorunlu vergi, vb." gibi suçlamaların, düşmanları tarafından yayılan ve cahiller tarafından benimsenen karaçalmalardan başka bir şey olmadığını, çalışma özgürlüğü, kredi ve dayanışmadan başka bir şey istemediklerini belirttikten sonra, bu isteklerinin gerçekleşebileceği gün ne burjuvaların, ne proleterlerin, ne patronların, ne de işçilerin kalacağını, bütün yurttaşların eşit haklara sahip olacağını ileri sürüyorlardı. Bildirgenin imzacıları arasında, işçi hareketinin yükselme döneminde ve Komün sırasında önemli roller oynacak kimselerle karşılaşılıyordu.

İmparatorluk Döneminde Sosyalizm

İkinci imparatorluk Fransası sanayi bakımından eşitsiz gelişmiş ve göreceli olarak zayıftı. Ulusal ölçekte güçlü ve önemli bir sanayi proletaryası yoktu. İkinci imparatorluk döneminin sosyalist hareketleri çoğunlukla zanaatkârların eseriydi. Günümüzde bu hareketler "ütopik", "küçük burjuva" veya "Poudhoncu" diye niteleniyor. Yürürlükte olan mitoloji, Fransa'da sosyalizmin, Marx ve Marksizmin eseri olarak görülen *I. Enternasyonal* sayesinde yeniden doğduğunu söyler. Aslında *I. Enternasyonal* Fransız, İngiliz ve İtalyan işçilerin girişimiyle kuruldu ve bu işçiler Marx'ı *Enternasyonal*'e katılmaya çağırdılar. Marx ile *Enternasyonal*'i kuran işçiler arasındaki ilişkiler, bağımlılık ve egemenlik ilişkileri değil, karşılıklı eylem ve etki ilişkileriydi.

1848 yenilgisi sonrasında genellikle, sosyalizmin Fransız liberalleri için, cumhuriyetin bozguna uğraması ve zor bir kavga pahasına kazanılmış siyasal özgürlüklerin kaybedilmesinden sorumlu ürkütücü bir hayalet haline geldiği kabul edilir. 1852'de ilan edilen ikinci imparatorluk 1860'a kadar en militarist ve en gerici evresini yaşadı. Sanayi planında güçlü olmamasına karşın, geliştirmiş olduğu maliye ve banka sistemi Avrupa'nın zaferi ve utancı oldu. Bu dönemde de, Saint-Simon, Fourier, Cabet, Leroux ve Proudhon tarafından yaygınlaştırılmış sosyalist düşünceler, eğitici etkilerini göstermeye devam etti. Bu yeni banka sisteminin kurucu ve mucitleri olan Saint-Simon'un izleyicileri, imparatorluğun başlıca destekçileri haline geldiler. Marx bu durumu "İmparatorluk sosyalizmi" olarak adlandırdı. Ancak sosyalizme oldukça yabancı olan Saint-Simoncuların mali spekülasyonları, önemini kendilerinin de vurguladıkları entelektül bir mirastan esinlenmişti. Bu miras, muhalefet ve eleştirilere yol açabilirdi. İmparator 1860'tan sonra, liberallerin etkisini dengelemek için işçileri kullanmaya kalkışınca, bu görece liberalleşme çok daha güçlü biçimde sosyalizmi ön plana çıkardı. 1863 seçimleri gerekçesiyle Seine ili liberal milletvekillerine bir grup sosyalist tarafından yönetilmiş çağrı, Bonapartist rejim altında otantik sosyalist bir geleneğin varlığını sürdürmesinin parlak bir örneğidir. Bu çağrıyı imzalayanlar arasında *I. Enternasyonal*'in kuruluşunda, Komün Konseyi'nde ve Komün yönetiminde görev alan işçi ve entelektüellere rastlanır. Tolain, Longuet, Lefrançais, Briosne, Pierre Denis bunlar arasındadır. Çağrının temel amacı, sosyalizmi Fransız siyasal yaşamının içine yeniden sokmak, sosyalizmin halka açık tartışmalarda yerini almasını sağlamak ve nihayet işçileri seçimlerde aday olmaya özendirmekti. Çağrı, devrimci ilkelerin savunucuları 1848'den sonra gericilik kampına katılmış olsalar bile, durumun o zamandan beri oldukça değişmiş olduğu gerçeğinin altını çiziyordu. Şimdi, toplumsal sorun, halk toplantılarında yeniden tartışılmaya başlanmıştı. Çağrıyı kaleme alanlar, liberallerle halka açık bir toplantıda tartışmayı ve sosyalist bir devrimin tamamlanması için gerekil yasal reformlar programını sergilemeyi öneriyorlardı. "Biz sosyalistler, devrimcileşmek istemeyen bir toplumu devrimcileştiremeyeceğimizi gayet iyi biliyoruz" diyorlardı. Her iki tarafın da böylesi bir tartışmadan kazanacağı bir şey vardı, çünkü her ikisinden de, soygun ve hileli iflasa yol açmaksızın ticaret ve çalışma özgürlüğünü koruyarak fırsat eşitliğini olanaklı kılan bir yasama programı hazırlaması bekleniyordu. Amaç, her türlü ulusal onurun temeli olan özgürlüğün zaferini sağlamaktı. Aslında, 1848'den beri ilk kez, işçiler (aralarında Tolain de vardı) kaybetmiş olsalar bile, seçimlerde aday olmuşlardı. Proudhon'un kendisi, siyasal mücadelenin uzağında kalmış olsa bile, bağımsız bir grup Proudhoncu, 60'lar bildirgesini yayınladı. Bu, siyasal çatışmaları emek/sermaye antagonizmasına indirgemesi bakımından, bir işçi hareketinin yeniden do-

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

şuşunun ilk adımıydı.

Mayıs 1864'te Fransız işçilerinin zorlu mücadelesi, liberal ve tutucu sanayicilere rağmen, yasama meclisini, hükümeti, yasal birleşmelerin (koalisyon) yasaklanmasından vazgeçmeye zorladı. *Tribune ouvrière* (İşçi Sözcüsü), *L'Avenir* (Gelecek), *Le Pays* (Vatan) gibi işçi gazeteleri ortaya çıktı ve ilk kooperatif dernekleri önem kazanmaya başladılar. Gazete ve toplantılardaki tartışmalar Proudhon'un takipçileri, mutualistler ve Fourier'-in takipçileri, *kolektivistler*'in doktrinlerini popülerleştirdi. Bu tartışmalarda ekonomik sorunlar siyasal sorunlardan daha büyük bir önem kazandı. İşçiler kendi öz yardımlaşma örgütlerini kurdular: Fransız işçi sınıfının seçkin kanadı, siyasal ve ekonomik teorileri ciddi bir incelemeden geçirerek, entelektüel bağımsızlığını kazanmaya yöneldi. Değişik eğilimler arasındaki tartışmalarla keskinleşen bu eleştirel anlayış *Enternasyonal* kongrelerde de kendini açığa vurdu. Aynı dönemde *Enternasyonal* blok halinde Marksist bir nitelik taşımaktan uzaktı.

1868'de ikinci imparatorluk hükümeti, illegal siyasal faaliyet yürüttükleri gerekçesiyle *I. Enternasyonal*'in Fransa şubesi üyesi olan yönetici işçileri tutukladı. Sanıklar arasında hepsi de işçi veya zanaatkâr olan Tolain, Héligion, Camélinat ve Murat da vardı. Bu sanıkların mahkemede verdikleri ifadeler, bu seçkin işçilerin entelektüel olgunluklarına en iyi kanıttı. Daha da dikkat çekici olan, kendilerini Proudhoncu olarak tanımlayan bu işçilerin teorik ilkeleri ve tavırları, *Enternasyonal*'in Genel Konseyi'nin tüzük ve kuruluş hitabına oldukça uygun olmasıydı.

— Greppo, kardeşim Greppo, gelen birisini görüyor musun?
— Yeşeren bir ot, parlayan bir güneş görüyorum, ama para getiren kimse yok

— Hayret, kasada hiçbir şey, yok mu?
— Var, kasanın dibine bakın.
— Doğru, büyük harflerle ÖZGÜRLÜK, EŞİTLİK, KARDEŞLİK yazılı.

Enternasyonal üyeleri hakkında açılan ilk davada savcı, Fransa şubesinin sosyo-ekonomik faaliyet görüntüsü altında bütünüyle siyasal sorunları ele aldığını kanıtlamaya çalıştı. Tolain'in üzerinden çıkan *Enternasyonal* tüzüğünü gerekçe gösterdi. Giriş kısmında "işçi sınıfının ekonomik kurtuluşunun, her siyasal hareketin bağımlı olması gereken büyük amaç olduğu" yazılıydı. *Enternasyonal*'in amacı sorulduğunda, Tolain, giriş bölümünü ve tüzüğü okumakla yetindi. Paris şubesinin faaliyetleri arasında Paris, Amiens ve Roubaix grevleriyle ilişkileri de saymaktan kaçınmadı. Daha sonra savcı, sadece ekonomik değil, teorik ve siyasal sorunları da ele alan 1866 ve 1867 Cenevre ve Lozan kongreleri gündemlerini okudu. Cenevre kongresi vergi, sürekli ordu ve dinî düşüncelerin toplumsal, siyasal ve entelektüel gelişme üzerindeki etkileri sorunlarını tartışma konusu yapmıştı. Kongre kararlarında sürekli orduya, bireysel özgürlüğün yadsınmasına ve bürokrasi ile polis baskısına karşı olunduğu belirtiliyordu.

Tolain cevabında, dernek veya birlik olarak *Enternasyonal*'in Fransa şubesinin diğerlerinden farklı olarak yönetici ve kadroları olmadığını söyledi. Şubenin, geçici görevler üstlenen ve sürekli bürokratlara dönüşmeyen, zamanla sınırlı görevleri olan temsilcileri vardı. Saraç Dauthier, kendisine ekonomi politiği inceleme ve öğrenme imkânı verdiği için *Enternasyonal*'e üye olduğunu itiraf etti.

Dava temyize gönderildi ve tamirci André Murat savunucu rolünü üstlendi. Murat yeniden giriş ve tüzüğü okuduktan sonra, Cenevre kongresinin gündemindeki konuları geliştirdi. Konuşmasını şu soruyla bitirdi: "Nasıl oluyor da yasa önünde eşitlik ve genel oy ülkesi Fransa'da, işverenler işçilerle ilişkilerinde feodal senyörler haline gelebiliyorlar? Bu Fransa'da feodal adaletin hüküm sürdüğünün kanıtı değil midir? Böylesi sorunları ortaya koymak, siyaset yapmak anlamına gelmiyor." *Enternasyonal* siyasete bulaşmıyordu, çünkü onun için siyaset, baskı, fetih ve şiddetle eş anlamlıydı. *Raison d'Etat* (Devletin Varlık Nedeni) kavramı suçluluğu ve köleliği gizliyor: Hükümet etme sanatı sadece bir aldatmacadır.

Proudhon'a göre "Halk Bankası" sayesinde kredi faizleri ortadan kalkacak; üretimi örgütleyecek "işçi şirketleri" kurulacak, bu da devletin ortadan kalkmasını ve "otoritesiz bir toplumun" kurulmasını sağlayacaktı. Siyasal planda ise, kendi çalışma araçlarının ve kendi üretimlerinin efendisi olacak küçük üretici birliklerden oluşan özerk komünlerin federasyonu hedef alınmalıydı. Victor Hugo'nun bütün ısrarlarına rağmen Bonaparte'a karşı direniş örgütlenmesine katılmayı reddetmesi ve "ütopya"sını III. Napoléon'dan beklemesi, Proudhon'un cumhuriyetçi ve sosyalistler arasında alay konusu olmasına yol açmıştı. Soldaki iki karikatür "Chariveri" mizah dergisinde "Halk Bankası" projesiyle alay etmek amacıyla yayınlanmıştı.

Murat 1789'dan itibaren demokrasinin evrimini sergiledi, burjuvazinin 19. yüzyıldaki yükselişini, işçi sınıfının kurtuluşunu talep eden -yukarıdan değil, ama özkurtuluş biçiminde bir kurtuluş olarak 1830 ve 1848 devrimlerini betimledi. Hak eşitliğini sadece teoride değil ama pratikte de elde etmek söz konusuydu. Büyük işçi grevlerini, hâkim, polis ve yasa koyucu rolü üstlenen işverenlerin insanlık dışı tavırlarını hatırlattı ve işçilerin onurlu davranışlarını gözler önüne serdi. Endüstriyel gelişmenin sonuçlarını ve mali feodalizmin yöntemlerini gün ışığına çıkardı.

Tolain kendi payına kendisi ve arkadaşlarının Montesquieu, Condorcet ve La Boétie'nin kitaplarını bulundurdukları için takibata uğradıklarını ironik biçimde hatırlattı. Collège de France'ın (Fransa Koleji) sunduğu gibi resmî ekonomi politiği ciddiye almak, ciddi bir toplumsal bunalıma doğru koşmaktı. Sosyalistler, var olan koşulların kendilerini şiddetli bir devrime sevketmesine rağmen, düşüncelerini yaymak yoluyla toplumsal adaletin gelişmesini hızlandırmaya ve hukuk devrimini tamamlamaya çabalıyorlardı. Bu eğitici görevle, sosyalistler, pazarlık ve mali spekülasyona değil, emeğe dayanan bir toplumun temellerini atmak istiyorlardı. Burjuva değerleri ve erdemlerin geçerliliği kalmamıştı, ahlakın çürümüşlüğü ve mali iktidarın tekelcilerin ellerinde yoğunlaşması, bir felaketin ilk işaretleriydi. İnsanlığı bu felaketten ise sadece işçiler kurtarabilirdi. Temyiz mahkemesi, *Enternasyonal*'in Fransa şubesinin kamu düzeni için bir tehlike oluşturduğunu kısa bir cümleyle belirterek, önceki kararı onayladı. Mahkemeye göre sanıkların din, mülkiyet, sermaye ve patronlarla işçiler arasındaki ilişkiler konusunda düşüncelerinin temelini oluşturan yıkıcı ilkeler, bu tehlikeyi açıkça gösteriyordu.

Enternasyonal üyeleri hakkında ikinci bir dava Mayıs 1868'de açıldı. Bu defa mahkeme karşısında dokuz sanık vardı. Bunların dördüne -Varlin, Malon, Combault ve Humbert- Komün'de de rastlanacaktı. Mahkeme söylevleri Murat ve Tolain'inkiler gibi, Marksist ve Proudhoncu geleneklerin bir düşünce bütünü oluşturmak üzere içiçe geçtiğini kanıtladı. Varlin, burjuvaziyi ahlaki yönetme yeteneğini kaybetmekle suçladı. Diğer bütün sanıklar gibi, giriş bölümünü, hitabı ve tüzüğü ardarda sıraladı. Ama kendisini hâlâ Proudhon yanlısı olarak tanımlamaya devam ediyordu. Bir üçüncü dava Haziran 1870'te açıldı ve 38 sanık kendini mahkeme önünde buldu. Bunların bir çoğu Komün öncesi ve sonrası aktif siyasal hayata katılmışlardı. Sanıklar 1868 ve 1869 kongreleri hatırlatılarak, mülkiyeti ortadan kaldırmayı ve kurulu düzeni şiddet yoluyla yıkmayı amaçlayan gizli bir örgüte üye olmakla suçlandılar. İlk kez sanıklar komünist olmakla suçlandılar.

Bu davalar Fransa'da sosyalist geleneklerin canlılığını ve ikinci imparatorluğun bu canlılığı parçalamadaki yetersizliğini ortaya çıkardı. Liberallerle karşılaştırıldığında, sosyalistler, toplumsal sorunlarla ilgileniyorlardı, sosyalist bilinç ve kararlılık sahibiydiler ve ortak bir amaç peşindeydiler. Bu amaç hem Fransız Proudhonculuğunun hem de uluslararası "Marksizmin" alanına giriyordu: Bu gerçekten ortak bir amaçtı ve bu bağlamda "Marksistler" ve "Proudhoncular" arasındaki karşıtlık tamamen anlamsızdı.

MAXIMILIEN RUBEL

Aynı dönemde, 1862, 1863 ve 1864'te, birçok işkolunu (özellikle maden ve basımevi işçileri) kapsayan ve gerek Paris, gerekse taşrada (Nord, Pas-de Calais, Lyon, Marsilya vb.) patlak veren grevler, artış gösteriyordu. Ayrıca işçi üretim ve tüketim dernekleri de çoğalıyordu.

Bu yıllarda işçi hareketi öyle güç kazandı ki, işçiler arasında birleşme ve grev yapmayı yasaklayan yasaların uygulanması olanaksızlaştı. 1862'de imparator, ceza mahkemesince hapis ve para cezalarına çarptırılan basımevi işçilerinin cezalarını bağışlamak zorunda kaldı. 26 Mayıs 1864 yasası, Pouyer-Quertier, Seydoux ve Wendel gibi bazı sanayici milletvekillerinin karşı çıkmalarına rağmen, işte bu koşullar içinde kabul edildi. Artık işçilerin işverenlere karşı birleşerek grev yapmaları bir suç olmaktan çıkıyordu. Bununla birlikte, sanayie ve çalışma özgürlüğüne zarar verenlere yaptırımlar da uygulanabilecekti. Öte yandan, işçilerin kendi örgütlerini kurabilmeleri gene de yasaktı. Ancak 1868'de işçi sendikalarının da, patron sendikalarına karşı uzun süreden beri gösterilen hoşgörüden yararlanabilecekleri resmen kabul edildi. Aynı yıl, 2 Ağustos 1868'de çıkarılan bir yasayla, ceza yasasının *Altmışlar Bildirgesi*'nde protesto edilen ve işçilere yapılan çeşitli ödemelerde işveren beyanının asıl olduğunu belirten 1781. maddesi de kaldırıldı. Artık girişkenliği ele alan işçi hareketi, rejimin basın ve toplanma özgürlüğü konusundaki liberalleşmesinden geniş ölçüde yararlanacaktı. Büyük kentlerde özellikle Paris'te, herkese açık olarak düzenlenen toplantılar, işçilerin siyasal ve sosyalist eğitimine katkıda bulunacaktı.

Fransız *Enternasyonalciler*

Bu işçi girişkenliği, *Uluslararası İşçi Derneği (I. Enternasyonal)* Fransız şubesinin kurulması, yeni işçi sendikaları oluşturulması ve grevlerin yayılması gibi birbirini tamamlayan biçimlere bürünüyordu. İşçi hareketindeki bu yükselme, İmparatorluk rejiminin bunalımıyla örtüşerek, bu bunalımın daha da derinleşmesine katkıda bulundu. 1864'ten Komün'e kadarki dönemin Fransız sosyalizmi, işte tüm bu işçi etkinlikleri aracılığıyla, "işçileşen" ve bilerek ya da bilmeyerek, sosyalist öğretilerle işçi pratiği arasında az ya da çok başarılı bir tür uzlaşmaya girişen bir sosyalizm olarak tanımlanabilirdi.

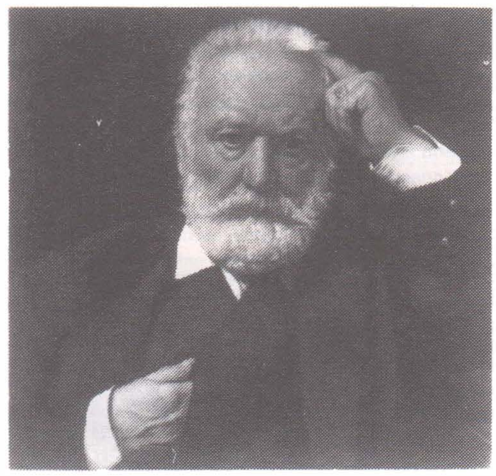
Uluslararası İşçi Derneği Fransız şubesi 1865'te kuruldu. Başlangıçta üye sayısı çok azdı ve dağınıktı. Bununla birlikte Paris, Lyons Vienne ve Caen gibi çok ateşli bazı merkezleri vardı. Bu öncüleri bir araya getiren görüşler, Fransız delegelerin Eylül 1866'da Cenevre'de toplanan *Uluslararası İşçi Derneği* birinci kongresi için hazırladıkları muhtıradan çıkartılabilirdi. Bu muhtıranın, siyaset dışılık (Polonya'nın "siyasal yeniden kuruluşu" konusunda yan tutmama); grevin kınanması; sermaye ile emek arasındaki mücadelenin, "hizmete karşı hizmet, işe karşı iş, krediye karşı kredi biçiminde, üreticiler arasındaki eşit mübadele"nin örgütlenmesiyle ortadan kaldırılması gibi başlıca ilkeleri, Proudhon'dan etkileniyordu. Fransız *Enternasyonalciler*, henüz "Proudhoncu dönem"lerinde bulunuyorlardı. Bununla birlikte, Proudhoncu yapıda kimi çatlaklar açılıyor ve gittikçe de genişliyordu. Özellikle Varlin, daha 1866'dan başlayarak, iki noktada Tolain'e karşı çıkıyordu. Bunlardan birincisi, seçkin işçiler ve özellikle *Enternasyonalciler* arasında büyük bir önem taşıyan eğitim konusundaydı. Tolain eğitimin aileye bırakılmasını isterken, Varlin eğitim sorumluluğunu toplumun yüklenmesi gerektiğini ileri sürüyordu. İkincisiyse, kadınların çalışmasıyla ilgiliydi. Tolain, Chemalé ve Fribourg kadının yerinin evi olduğunu hatırlatırken, Varlin ve Bourdon, kadının çalışmasının "ortadan kaldırılması" değil, "düzeltilmesi" gerektiğini savunuyorlardı.

İşçi sınıfının pratik tecrübeleri de giderek kimi Proudhoncu ilkelerle ters düşmeye başlıyordu. Örneğin 1867'den başlayarak Fransız *Enternasyonalciler* grevleri destekliyor ve cumhuriyetçilerle gitgide daha sıkı ilişkiler kurarak, siyaset-dışı anlayıştan uzaklaşıyorlardı.

Başlangıçta imparatorluk yetkilileri *Enternasyonal*'i Londra Uluslararası Sanayi Fuarı'ndaki işçi delegasyonların dümen suyunda giden bir dernek gibi görerek, ona karşı hoşgörülü davrandılar. Blanqui'nin "bir tür imparatorluk sosyalizmi" olarak adlandırdığı bu davranış, *Enternasyonalcilerin* gerçek özlemleri açıklık kazandıkça değişti. *Enternasyonalcilere* karşı açılan ilk dava Mart 1868'de, "Paris'te *Paris Bürosu* adıyla açılan" *Uluslararası İşçi Derneği*'nin kapatılmasıyla sonuçlandı. Başlarında Varlin ve Benoit Malon bulunan çeşitli düşüncedeki *Enternasyonalciler*, hemen ikinci bir büro kurdular. Artık "Proudhoncu dönemden", "kolektivist döneme"e yaklaşılıyordu. Kuşkusuz bu iki dönem arasında da çok kesin bir ayrım çizgisi

SEÇİM SONUÇLARI

	Kayıtlı seçmen sayısı	Hükümet yanlısı	Hükümet karşıtı	Katılmayanlar
1852	9.836.000	5.248.000	810.000	3.613.000
1857	9.490.000	5.471.000	665.000	3.372.000
1863	9.938.000	5.308.000	1.954.000	2.714.000
1869	10.417.000	4.438.000	3.355.000	2.291.000

HUGO, VICTOR (1802-1885)

Paris Komünü'nü "kötü yapılmış iyi bir şey.." olarak niteleyen ünlü Fransız şair ve yazarı Victor Maric Hugo bu tavrından dolayı Engels tarafından ağır bir biçimde eleştirilmiştir.

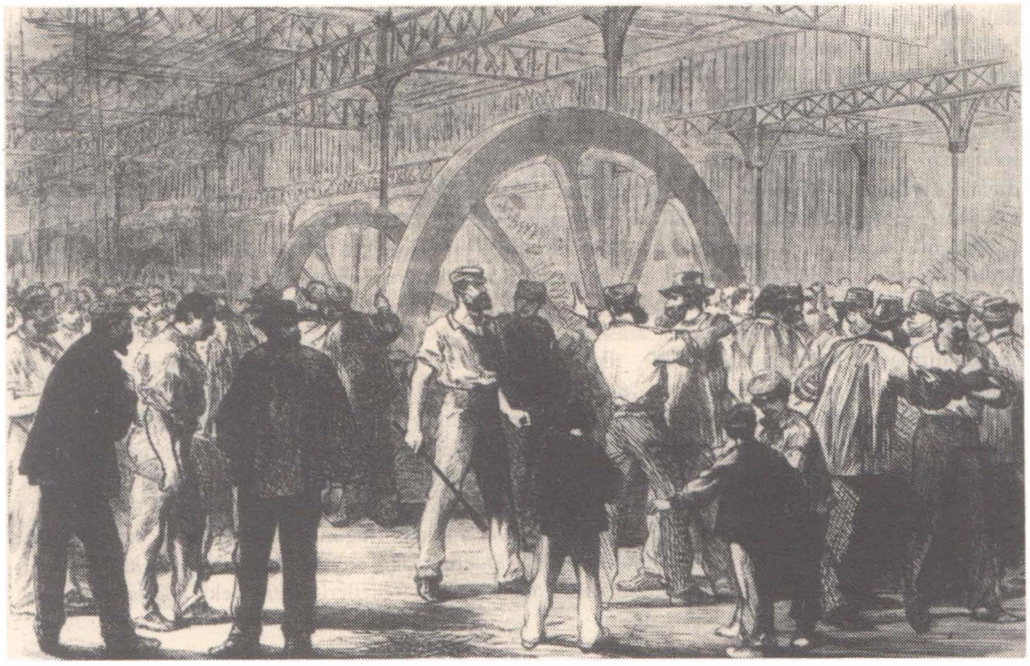
26 Şubat 1802'de Besançon'da doğan Hugo, babasının ülkeden ülkeye dolaşması nedeniyle gençken yerleşik bir hayata sahip olmadı. Edebiyatla olan ilgisi küçük yaşta başladı. Genç yaşta yazdığı şiirlerle ödüller kazandı, kardeşleriyle birlikte *Conservatuer Littéraire* adlı bir gazete çıkardı. 1822'de ilk romanı olan *Han d'Islande* (İzlanda Hanı) yayımladı. Bu yıllardan sonra liberal, cumhuriyetçi görüşlere daha sıkı bağlandı. 1830'da yazdığı *Hernani* adlı oyunu büyük başarı kazandı. Bundan sonra ünlü romanı *Notre Dame de Paris*'i (Notre Dame'ın Kamburu) yayımladı. Bu ününü doruğa çıkardı.

1830 Devrimi'ni destekleyen Hugo bu süreç içinde bir çok şiir kitabı yazdı. 1841'de *Fransız Akademisi*'ne seçildikten sonra kızıyla kocasının Seine'de boğulmaları kendisini çok üzdü ve bir süre edebiyat dünyasından uzaklaştı. Önce kurucu meclise ardından da yasama meclisine giren Hugo, bu yıllarda Louis-Bonaparte'in cumhurbaşkanlığını destekledi, fakat bir süre sonra kendini imparator ilan eden III. Napoléon'un siyasetine karşı çıktı ve Jules Favre ile birlikte 2 Aralık darbesinden sonra silahlı direniş örgütledi. Ancak başarısızlık üzerine Belçika'ya kaçtı ve 1870 yılında Fransa'ya dönene kadar sürgün yaşadı.

Hugo'nun edebiyat açısından en verimli dönemi sür-

11 İki Devrim Arası Fransa (1848-1871)

1860'lı yılların sonlarına doğru Fransız işçi hareketi yeniden yükselmeye başladı. Bir yandan Paris ve Lyon gibi merkezlerde sosyalist düşüncenin ve özellikle I. **Enternasyonal**'*in etkinliği artarken, Fransa'nın her yanında birbirini izleyen grevler patlak veriyordu. Grev talepleri giderek siyasallaşıyor, işçiler örgütlenme hakkı için mücadele veriyorlardı. 1868-1870 arasındaki grevler, ulus çapında işçi dayanışmasını güçlendirdi, kurulan yardım sandıklarıyla Fransız işçi sınıfı grevcilere destek oldu. Yaygınlaşan grev dalgası, "teorik olarak" greve karşı olan Proudhoncuları da içine alıyor, Fransız sosyalizminin Proudhoncu geleneği "atasından" ayrılarak* I. **Enternasyonal**'*de temsil edilen Marksizme yaklaşıyordu. Yandaki resim 1870'te Le Creusot'daki Schneider fabrikalarında, 14 Ocak-21 Ocak arasında on bin işçinin katıldığı büyük grevi gösteriyor.*

çizmemek gerekiyordu. Yalnızca Tolain ve Fribourg gibi "dar" Proudhoncular geride kalmış ya da aşılmışlardı. Mayıs 1868'de ikinci bir dava açıldı. *Enternasyonal* Paris bürosunun bir kez daha kapatılmasıyla sonuçlanan bu davayı da, hemen yeni bir büronun kurulması izledi.

1870 ilkbaharında *Enternasyonal*, Fransa'da gelişmesinin doruğuna ulaştı. Daha önce, 1867 ve 1868'de, grevlerde anlamlı bir gelişme görülmüştü. 1867'de Roubaixli iplik ve dokuma işçileri, bir jandarma müdahelesi üzerine makineleri kırmıştı. Gene 1867'de, bu kez bronz işçilerinin başlattığı bir grev, daha yüksek bir bilinç düzeyi sergiliyordu. İşçiler kendi temsilcilerini seçebilmek ve kendi örgütlerini kurabilmek için greve gitmişlerdi. Bu türlü gelişmeler üzerine, Proudhonculara karşı aslında son derece katı olan Marx, 12 Eylül 1868'de Engels'e şöyle yazıyordu: "Cenevre (1866) ve Lozan'da (1867) trade-unionlara, vb. kesinlikle karşı çıkan Belçikalı ve Fransız Proudhoncu yiğitlerin, bugün bütün bunların en bağnaz yandaşları kesilmeleri büyük bir ilerleme."

Grevler

1869'da da birçok grev patlak verdi. Sotoville-lès-Rouen, Saint-Etienne, Rive-de-Gier, Firminy, Lyon, Elbuf, Aubin, Carmaux, Marsilya, Vienne, Grenoble, Paris gibi yerlerde grevler birbirini izledi. Bu grevler çok sert bir biçimde bastırıldı. La Ricamarie ve Aubin'de ölenler oldu. 1870'de Creusot'da, önce metalurji, sonra maden işçileri olmak üzere, işçiler iki kez greve gitti. İsrè ve Paris'te demir ve döküm işçileri arasında iş bırakmalar görüldü. *Enternasyonal*'e karşı açılan üçüncü dava sırasında imparatorluk savcısı, grevlerden bu örgütü sorumlu tutuyordu. Savcıya göre *Enternasyonal* dernek, birçok yerde grevlere yol açıyor ya da en azından teşvik ediyordu. *Uluslararası İşçi Derneği* Genel Konseyi'nin, 1869 Basel Kongresi'ne sunduğu raporda, Lyon grevleri dolayısıyla ileri sürüldüğüne göre ise, "*Enternasyonal* işçileri greve götürmüyor, ama grev işçileri *Enternasyonal*'e getiriyor"du. Grevcilerin artık kendi başlarına bırakılması, işçi hareketine büyük güç kazandıracak bir olguydu. Paris'teki işçi dernekleri, grevci işçiler için bir yardımlaşma sandığı kurmuşlardı. *Enternasyonalciler*, olanakları ölçüsünde grevlerin patlak verdikleri bölgelere gidiyor ve sendikal örgütlenmeyi gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.

Enternasyonalcilerin bu grevler dolayısıyla gösterdikleri etkinlik, *Enternasyonal*'in Fransa'da yayılmasını hızlandırıyordu ama, üyelerinin sayısı tam olarak bilinmiyordu. Hem polis hem de bazı *Enternasyonalciler* tarafından ileri sürülen 200-300 bin sayısı, herhalde abartılmış bir rakamdı. Doğrusu belki de 20-40 bin arasındaydı. Ama aslında kesin rakamlarla ölçülmeyecek bir örgütlenme tipi söz konusuydu. Gerçekten de *Enternasyonal* Fransız şubesinin, yalnız mahalle örgütlerine değil, ayrıca işçi sendikaları ve kooperatiflere de dayanan çok farklılaştırılmış bir yapısı vardı. Derneğe katılmalar, genellikle muzaffer bir grev dolayısıyla ve kolektif bir biçimde gerçekleşiyordu. Bundan ötürü bireysel üyelerin hesaplanmasıyla, üye sayısındaki dalgalanmaların gerçek boyutları ölçülemezdi. Ancak *Enternasyonalciler* Nord ve Massif Central'deki maden ocakları ve ilkel metalurji bölgeleri dışında, sanayi yaşamının hemen bütün kesimlerinde etkili olabiliyorlardı. Paris ve Lyon gibi eski merkezlere, Rouen ve Marsilya merkezleri de ekleniyordu. 19 Aralık 1869'da kurulan *La Marseillaise* gazetesi, *Enternasyonalcilerin* metinlerini geniş bir okur kitlesine iletiyordu. Hem *Enternasyonal* şubelerine ve hem de işçi sendikalarına ilişkin "federalleştirme" girişimleri, başarıyla sonuçlanıyordu Böylece Paris'te, 14 Kasım 1869'da *İşçi Sendikaları Federasyonu* ve 28 Nisan 1870'te de *Uluslararası İşçi Derneği Paris Şubeleri Federasyonu* kuruldu. Her iki örgütte de genellikle aynı kişilerle karşılaşılıyordu. İşçi hareketi eskisinden daha açık bir biçimde siyasal ve sendikal,

günde geçirdiği yıllar oldu. Ünlü romanı *Les Misérables*'i (Sefiller) burada yazdı. Sürgün sırasında karısını ve iki oğlunu yitiren Hugo'nun yaşamı, kızının akli dengesini kaybetmesi üzerine daha da acıya boğuldu. Ülkesine döndüğünde yorgun ve yaşlıydı. Bununla birlikte ulusal meclise girmeyi kabul etti. Ama bir ay sonra istifa etti. Paris'in kuşatılması sırasında yurtsever duyguları dile getiren *L'Année Terrible* (Korkunç Yıl) şiiriyle yeniden halkın gözdesi oldu. Paris Komünü'nün tarihsel önemini anlayamayan Victor Hugo, yine de Komüncülerin yanında yeraldı. Komün'ün bazı kararlarına, müsadere işlemlerine karşı çıkmasına rağmen Komün yönetimi tarafından saygı gösterilen bir kişi olarak kaldı. *Le Rappel* (Çağrı) adlı gazetesinin yayınına karışılmadı. Komün yönetimi, Paris'in sokaklarını genişleterek bulvarlar açan mimar Haussmann adına yapılmış bir bulvarın adını Victor Hugo olarak değiştirdi. Komün'ün hunharca ezilmesine büyük bir tepki gösteren Hugo, ayaklanmacılarla birlikte Brüksel'e kaçtı. Burada Komüncülerin sığınma hakları için mücadele etti. Bu konuda Belçika hükümeti ile anlaşmazlığa düşerek, Belçika kralı tarafından sınır dışı edildi. Bir süre Lüksemburg'ta kaldıktan sonra Paris'e döndü ve döner dönmez de gazetesi *Çağrı*'yı yayınlamaya başladı. *Çağrı*'nın Ekim 1871'de çıkan ilk sayısında şöyle yazıyordu: "Af! İsteyelim, yalvaralım, zorlayalım... Derhal af! Her şeyden önce af!.."

1878'e kadar birkaç eseri üzerinde çalışan Hugo, bir süre sonra hastalandı ve 22 Mayıs 1885'te Paris'te öldü. Ünlü yazarın cesedi yakıldıktan sonra külleri Panthéon'a kondu.

ikili bir nitelik kazandı. O sırada *Enternasyonal* konusunda "sosyalist" bir hareketten, ancak belli bir ölçüde ve büyük bir ihtiyatla söz edilebilirdi. Buna karşılık, imparatorluğun son döneminde, belirsiz olmakla birlikte, sürekli bir siyasal işçi partisi kurmak özlemi de duyuluyordu. İşçilerin seçkin tabakası, Proudhoncu geleneğin artık bir yana bırakılan siyaset dışılığı ile Blanquici eylem grupları ve demokrat küçük burjuvalarla liberal burjuvalar tarafından yönetilen cumhuriyetçi bir "parti" arasında, kendilerine özgü bir örgüt zorunluluğu duymaktaydı. Bir "sosyalist parti" düşüncesi gelişiyor, örneğin Vermorel, Nisan 1870'te *Le Parti socialiste?* (Sosyalist Parti mi?) adlı bir kitap yayımlıyordu. 1870 yılı başında Fransız işçi hareketinin temel gücünü, ister üye örgütler aracılığıyla kolektif bir biçimde, ister özellikle kendi kişisel eylemleriyle bireysel bir biçimde olsun *Enternasyonalciler* simgeliyorlardı.

Bununla birlikte, *Enternasyonalciler* arasında da ideolojik bir birlik yoktu. Çok kesin bir sınıflandırmadan kaçınmakla birlikte, ilkin eski düşünce akımlarının kalıntılarından söz edilebilirdi. "Klasik" Proudhonculuk, mutualizm biçimiyle, artık rolü iyice azalan Tolain ve Camélinat gibi Parislilerle, Rouen şubesi yöneticisi Aubry gibi taşralıları etkilemekte devam ediyordu. Ancak, bu az çok "dar" Proudhoncuları bile, Proudhon'a körü körüne bağlı Proudhoncular olarak görmek de doğru olmazdı. Örneğin Aubry, karşılıklı yardımlaşma ve toprağın kolektif mülkiyeti arasında, bazen hiçbir çelişki görmüyordu. Başlangıçta Parisli *Enternasyonalcilere*, Proudhonculukları yüzünden ve imparatorluğun önceleri onları kayırır gibi görünmesi nedeniyle karşı olan Blanquiciler de *Enternasyonal*'e yaklaşıyor ve ona katılmaya başlıyorlardı. Öyleyse eski ideolojilerin, bu dönem işçi hareketleri üzerindeki etkilerini küçümsememek gerekiyordu.

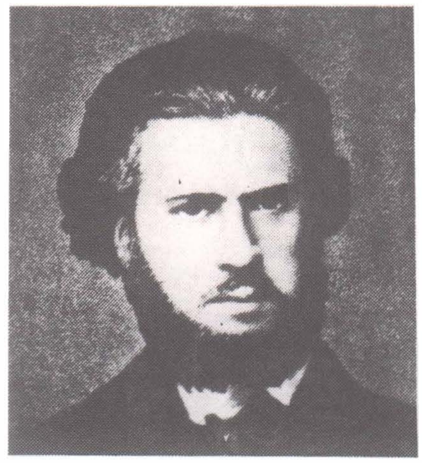
Gene de "yeni", çok ağır basıyordu. Ancak öğretilerin etkisine olduğu kadar, pratiğe de bağlı olan bir "yeni" idi bu. Onu sınırlandırmaktaki güçlük de bundan doğuyordu. "Marksist" etki, güçsüzdü. Gerçi *Enternasyonal* kongrelerinde ve bu kongreler konusunda girişilen tartışmalar dolayısıyla bu etkinin bazı yankılarıyla karşılaşılıyordu. Ancak, Marx'ın yapıtları pek bilinmiyordu ve yalnız Frankel, Serrailler ve Dupont gibi birkaç militanın, Londra'ya gitme fırsatı buldukları için, Marx ile bazı ilişkileri olmuştu.

En etkili akım, "otorite düşmanı komünist" akım olarak ortaya çıkan ve her şeyden önce Varlin tarafından simgelenen anarşist akımdı. Bu akımda da, özellikle sosyalist toplumun örgütlenmesi konusunda, belirgin Proudhonculuk kalıntıları vardı.

Varlin, işçi derneklerinin gelişmesinden yanaydı. Çünkü bu derneklerin "sermaye sömürüsü"ne karşı koymadaki etkililiklerini görmüştü. Ama onlara başka bir erek gösteriyordu. Varlin'e göre işçi dernekleri, "gelecekteki toplumsal kuruluşun doğal öğeleri"ni oluşturuyorlardı; onlar "kolayca üretim birlikleri durumuna dönüşebilir" ve "üretim örgütü ve toplumsal aygıtı"nı kolayca ellerine alabilirlerdi. Ancak Varlin'in kolektivizmi (ortaklaşmacılık) benimsediği de tartışma götürmezdi. 19 Eylül 1869'da şöyle yazıyordu: "Bireyciler, ortaklaşmayı (kolektivite) da hiçbir zaman denenmediği halde kabul ettirilmek istenen *önsel* bir görüş olarak reddediyorlar. Ortaklaşmacılarsa bu nedenin her türlü ilerlemeye engel olacağını göstererek onlara karşı çıkıyorlar. Hiçbir yenilik salt denenmemiş olduğu için reddedilmez." Ayrıca "bireysel mülkiyet" de biliniyordu. Bireysel mülkiyet, "beş bin yıldan beri denenmişti ve onun halk için her çağda ne türlü bir sefalete yol açtığını da hepimiz biliyorduk"

Varlin, her türlü devlet otoritesini reddediyordu. Bu konuda Bakunin'in etkisinde kalmıştı. 1869 Basel Kongresi'nde Varlin, miras hakkının kaldırılması için Bakunin ile birlikte oy kullanmıştı. "Müdür yardımcıları, ustabaşıları, vb. atayan fabrikaları, işyeri ve dağıtım merkezleri müdürlerini atayacak her türlü merkezci ve otoriter devleti" reddediyordu. Buna karşılık, siyasal mücadeleyle toplumsal mücadele arasında kurulması zorunlu olan bağı tartışma konusu durumuna getiren "gecikmiş" Proudhoncuları da kınıyordu. Varlin'in saplantılarından biriydi bu. "Siyasal devrimle toplumsal devrim birbirine bağlıdır ve biri olmadan öbürü olamaz", diyordu. *La Marseillaise* gazetesinin "siyasal ve toplumsal çizgisi" konusunda da şöyle yazıyordu: "Ancak ikincil bir önem taşıması gereken siyasal bölümün yalnız imparatorluğa karşı değil, bütün güncel hükümet kurumlarına karşı kesin olarak devrimci bir biçimde davranması kararlaştırıldı. *La Marseillaise*'in kurucuları, partiyi örgütlemek ve dünya toplumsal devrimini hazırlamak için, Avrupa'nın bütün devrimci sosyalist grupları arasında sürekli ilişkiler de kurmak istemektedirler" (29 Ağustos 1869). Varlin örneği son derece anlamlıydı; çünkü Varlin, imparatorluğun son dönemindeki Fransız işçi ve sosyalist hareketinin en güçlü kişiliğiydi.

Uluslararası İşçi Derneği 1870 ilkbaharında, en yüksek aşamasının hemen ertesinde, çok ağır bir bunalıma girdi. 22 Haziran 1870'te üçüncü bir dava açıldı. Taşra ve Paris'teki en etkin militanları tutuklandı. Propaganda gezisinde olan Varlin, Belçika'ya kaçmayı başardı. 2 Ağustos 1870'te Marx, J-P. Becker'e şöyle yazıyordu: "Fransız şubelerimiz çökertildi; en güvenilir adamlar ya firarda ya hapiste." 25 Temmuz'dan başlayarak *La Marseillaise*, yayınına son verdi. Canice tezgâhlanan Fransa-Prusya savaşı karşısında *Enternasyonalciler*, artık şovenlik dalgasına karşı etkili bir muhalefet gösteremezlerdi. Gene de "Almanya'daki kardeşleri"ni "çılgınca kışkırtmalara kulak asmamaya" çağırıyor, "bu savaş bizim için bir kardeş kavgası olacaktır" diyerek, sınırları aşan belli bir işçi dayanışması bilinci gösteriyorlardı. 1870'teki Fransız sosyalizminin başlıca öğelerinden biri de bu işçi dayanışması bilinciydi.

VARLIN, LOUIS EUGENE (1839-1871)

Paris Komünü'nde Komün Yürütme Konseyi üyeliği yaparak, malî işleri koordine eden, Versailles birlikleri tarafından kurşuna dizilen, sol Proudhoncu Eugène Varlin 1839'da Claye-Souilly'de doğdu. Küçük yaşta işçiliğe başladı, babası yoksul bir tarım işçisiydi. 1851'de Paris'e gelerek bir mücellithanede iş buldu. Burada ciltçilik öğrendikten sonra Fransız ciltçilerinin örgütlenme sorunlarına ilgi duydu. 1857'da kurulan mücellithane işçilerinin derneği içinde yeraldı. Kısa bir süre sonra kendi işkolundaki işçiler arasında örgütçülüğü ile tanınan Varlin, 28 Eylül 1864'de İngiltere'de Londra'da St Martin's Hall'de toplanan *I. Enternasyonal*'in Genel Kurulu'nda Fransız işçilerini temsil etti. Daha sonra *Enternasyonal*'in Paris şubesinin kuruluşunu sağladı. 1868'de *Enternasyonal* ile ilgili açılan davada yargılanarak, ceza yiyen Varlin, bir yıl sonra yapılan Basel Kongresi'ne de Fransız delegesi olarak katıldı. 1870'te tekrar açılan *Enternasyonal* davasında bir yıl hüküm giymesine rağmen bu kez Belçika'ya kaçtı.

***Enternasyonal*'in örgütlendiği yıllarda Fransa'da gelişen grev mücadelesinin yayılmasına katkısı olan Varlin, bu dönemde *Travail* (Emek), *Marseillaise* ve *Socialiste* gibi gazetelerde yazılar yazdı, Proudhoncu görüşler doğrultusunda örgütlenen tüketici kooperatiflerinin kurulmasını sağladı. Belçika'da olduğu dönemde, imparatorluğun yıkılması üzerine Paris'e dönen Varlin, Komün'ün içinde aktif olarak görev aldı ve 26 Mart 1871'de yapılan seçimler sonucunda Komün Yürütme Konseyi'ne girdi. Bir çeşit bakanlık görevi işlevine sahip maliye komisyonunda Jourde ile birlikte görev yaptı, levazım komisyonunun işlerini yürüttü. Maliye komisyonunda görev yaparken, Fransız Merkez Bankası'na el koyma işlemini bir türlü gerçekleştiremedi. Bu ise daha sonra Paris Komünü'nün önemli hatalarından biri olarak nitelendirilecektir.**

Versailles birliklerinin Paris'e hücumu sırasında barikatlarda kahramanca dövüştü. Özellikle Belleville bulvarı ile Trois-Bornas sokağındaki direnişin örgütlenmesini sağlayan Varlin, sivil giyinmiş bir papaz tarafından tanınarak ihbar edildi. 28 Mayıs 1871'de Monmartre tepesinde önce linç edildi ve ardından kurşuna dizilerek, hunharca öldürüldü.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

İletişim Yayınları

1.Cilt

1848 - 1871

İçindekiler

Zamandizim Tablosu

Siyasal ve toplumsal olaylar

1810 — 1815

1810 İngiltere'de "Luddist İsyanları" çıktı. Efsane Kral Ludd'un adına işsizler makinelere saldırdılar.

1811 Paraguay ve Venezuela bağımsızlığını ilan etti.

1814 Napoléon'un yenilgisi ardından Paris işgal edildi. Napoléon Elbe'ye sürüldü.

30 Mayıs, I. Paris Anlaşması'yla Fransa 1792 sınırlarına çekildi.

Ekim, Viyana Kongresi Avusturya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya'nın katılmasıyla toplandı.

1815 Şubat, İngiltere, Portekiz, Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya, İspanya, İsviçre arasında köle ticaretini yasaklamaya yönelik anlaşmalar imzalandı.

Haziran, Napoléon Elbe'den döndü ve Waterloo'da yenildi.

Haziran, Viyana Kongresi sona erdi.

Kasım, II. Paris Anlaşmasıyla Fransa 1790 sınırları öncesine döndü.

Kutsal İttifak kuruldu. (4'lü) 39 devletten oluşan Alman Konfederasyonu'nun kurulmasına ilişkin karar alındı.

Burschenshaften (Almanya'da Delikanlılar Birliği) kuruldu.

Fransa'da yapılan seçimlerde Ultralar (aşırı sağcılar) çoğunluğu kazandı.

1816 — 1820

1816 Fransa'da yenilen seçimlerde ılımlılar çoğunluğu aldı.

İngiltere'de Luddist isyanları yinelendi.

1817 Ekim, Burschenshaften'in Wartburg Festivali yapıldı.

1818 Kutsal İttifak'ın Aix-la Chapelle Kongresi toplantı. Fransa'nın da kabulü ile 5'li İttifak haline geldi.

5 Mayıs, Marx doğdu.

1819 İngiltere, Manchester'de reform mitinginde 11 kişi öldü, 400'den fazla kişi yaralandı. Peterloo Katliamı.

Almanya'da Karlsbod kararları alındı. Alman devletlerinde milliyetçilik ve cumhuriyetçilik yasaklandı. Burschenshaften kapatıldı.

1820 İspanya'da liberal askeri ayaklanma sonunda, 1812 Cadiz Anayasası'na benzer bir anayasa kral VII. Ferdinand tarafından kabul edildi.

Fransa'da tahtın varisi Dük de Berry öldürüldü.

Viyana Konferansı'nda Alman Konfederasyonu'nun kuruluş kararı imzalandı.

Napoli'de Carbonaria etkinliğinde ayaklanma başladı.

28 Kasım, Engels doğdu.

1821 — 1825

1821 Avusturya, Pieomonte ve Napoli ayaklanmalarını bastırdı.

Meksika ve Peru Portekizlilere karşı bağımsızlıklarını kazandılar.

Yunan ayaklanması başladı.

I. Napoléon öldü.

1822 Yunanistan bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı ordusu önce Girit'i ardından Yunanistan'ı işgal etti.

Ekim-Aralık, Kutsal İttifak'ın Verona Kongresi yapıldı. Köle ticareti 5'li İttifak ülkelerinde yasaklandı.

1823 Monroe Doktrini açıklandı.

1824 Robert Owen'in 1800'de New Lanark'de kurduğu çiftlik kapandı.

İngiltere'de Dernekler Yasası iptal edildi. Sendikalar ücret pazarlığı yapabilme hakkını kazandı.

1825 Rusya'da Dekabristler önderliğinde liberal ayaklanma deneyi yapıldı. Çar I. Nikola ağır baskılar uyguladı.

İngiltere Arjantin, Meksika ve Kolombiya'yı bağımsız devletler olarak tanıdı.

Saint Simon öldü.

İngiltere'de Stockton ve Darlington demiryolları açıldı. George Stephenson'un yaptığı lokomotif bu hatta işlemeye başladı.

1826 — 1830

1826 Bolivar'ın Panama Kıta Kongresi yapıldı. Latin Amerika Devletleri Birliği kurulamadı.

1827 Osmanlı orduları Atina'ya girdi.

Londra Anlaşması, İngiltere, Fransa, Rusya, Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi için kendi aralarında anlaştılar.

1828 Uruguay bağımsızlığını ilan etti.

Mayıs, Osmanlı-Rus savaşı başladı.

Etienne-Andrezilux (Fransa) demiryolu açıldı.

1829 Eylül Edirne Anlaşması. Yunanistan'ın bağımsızlığı tanındı; Boğazlar tüm devletlerin gemilerine açıldı; Osmanlılar toprak kaybına uğradı.

1830 Fransa'nın Cezayir'i sömürgeleştirme girişimleri başladı.

Polonya'da Rusya'ya karşı ayaklanma başladı.

Belçika, Hollanda'ya karşı ayaklandı ve bağımsızlığını ilan etti.

Almanya'da Braunschweig, Saksonya ve Kurhessen'de ayaklanmalar oldu.

İngiltere'de kadın ve çocuk çalıştırılmasını düzenleyen yasalar kondu.

Liverpool-Manchester demiryolu açıldı. Böylece, limanla dokuma sanayii arasında ilişki kuruldu.

1831 — 1835

1831 Lyon'da ipek işçileri ayaklandı.

Polonya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Rus orduları isyanı bastırdı.

İtalya'da Modena ve Bologne ayaklanmaları Avusturya ordusunca bastırıldı.

Hegel öldü.

1832 İngiltere'de parlamento reformu yapıldı.

Osmanlı devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıdı.

Fransa'nın yardımı sonunda Belçika'nın bağımsızlığı Hollanda tarafından da tanındı.

İlk feministlerden Flora Tristan ve Pauline Roland *"Özgür Kadın"* gazetesini çıkardılar.

1833 Burschenshaften'in son illegal eylemi, Frankfurt parlamentosuna baskın yapıldı.

İngiltere'de 13 yaşın altındaki çocukların işgünleri 9 saatle kısıtlandı.

Kölelik, sömürgeler dahil tüm Britanya topraklarında yasaklandı.

1834 1 Ocak *Zollverein* (Alman Gümrük Birliği) kuruldu.

1835 Kral L. Philippe'e suikast girişimi yapıldı.

1836 — 1840

1836 Fransa'da Louis Napoléon darbe girişiminde bulundu.

L. Phillippe'e karşı yeni bir suikast girişimi yapıldı.

Fransa'da *"Kadın Gazetesi"* çıkarıldı.

1837 Kanada'da İngiltere'nin Yukarı ve Aşağı Kanada'yı birleştirme kararına karşı gösteriler yapıldı.

E.Ç. Stanton ve birkaç arkadaşı ABD'de köleliğe karşı olan bir kongreye delege seçildiler, ancak kadın olmaları gerekçesiyle alınmadılar.

ABD'de 5 yıl sürecek ekonomik ve mali kriz baş gösterdi.

Ekim, Frourier öldü.

1838 "The People's Charter"ı yayınlandı.

1839 Kasım, I. Tanzimat ilan edildi.

Tahıl Yasası'na karşı İngiliz tüccarlar bir dernek kurdu.

1840 Manchester'de iki Chartist Kongre sonunda *Chartist Parti* kuruldu.

Londra'da 4'lü anlaşma ile İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya, Osmanlı İmparatorluğu'na toprak bütünlüğünü garanti ettiler.

Avrupa'dan ABD'ye göç başladı. Göçün sonucunda işgücü açığını kapatan ABD'de kapitalist üretim arttı.

İngiltere'de sağlık reformu yapıldı.

Sanat ve edebiyat

1810 — 1815

1810 Avrupa mimarlığında Hint, Çin ya da Mısır tarzlarında kolonicíliği yansıtan eserler görülmeye başlandı.

Romantik yazar Madamme de Staël'in *Almanya Üzerine* adlı eseri yayımlandı.

1811 Londra, Paris ve Viyana'da orkestra konserleri popüler oldu ve salonların etkisi azaldı.

1813 Brüksel'de bir konservatuvar ve Londra'da Kraliyet Filarmoni Topluluğu kuruldu.

1814 Francisco Goya 1810'da başladığı *Savaş Felâketleri* adlı resmini bitirdi.

Manzoni'den çok etkilenen Sir Walter Scott ilk tarihsel roman sayılan Weverley'i yazdı.

1815 Schlegel'in *Edebiyat Tarihi* yayımlandı.

Grimm Kardeşler topladıkları halk masallarını yayımladılar.

1816 — 1820

1816 K.F. Schinkel'in Almanya'da neoklasizmin örneklerinden *Neue Wache* binasını yaptı.

G.Rossini *Sevil Berberi* operasını besteledi.

1818 Paris'te hayatta olan sanatçıların eserlerini barındıran Luxembourg Müzesi kuruldu.

Mary Godwin korku edebiyatının klasiklerinden biri olan *Frankenstein ya da Çağdaş Prometeus*'u yayımladı.

İtalyan dansçı, koreograf ve romantik bale kuramcısı Carlo Bassis, *Dans Sanatının Kuramı ve Uygulaması* adlı el kitabını yayımladı.

1819 İngiliz romantik şiirinin en parlak örnekleri; Shelly'in *Zincirden Kurtulmuş Prometheus*'u ve Keats'ın *Bülbüle Kasidesi* bu yıl yazıldı.

1820 A. Lamartine şiddetli bir acıyı anlatan *Meditations* adlı eserini yayımladı.

1821 — 1825

1821 İngiliz mimarlar Britton ve Pugin, yeni-gotik eğilimi açıkladıkları *Gotik Mimari Örnekleri* adlı çalışmalarını yayımladılar.

1822 Orkestraları, orkestra şefi yönetmeye başladı.

Manzoni, tarihsel bir roman olan *Fiancés* adlı eserini yazmaya başladı ve İtalyan romantik tiyatrosunun en büyük eseri olan *Adelchi*'yi yayımladı.

1823 V. Hugo'nun *Han d'Island* adlı eseri yayımlandı.

Stendhal, romantik tiyatronun temeli sayılan *Racine ve Shakespeare* adlı eserini yayımladı.

1824 Beethoven'ın *Dokuzuncu Senfoni*'siyle senfoni yeni ifade derinlikleri kazandı.

1825 P. Mérémée'nin *Clara Gazul'un tiyatrosu* ve Vigny'nin *Eski ve Çağdaş Şiirler* adlı çalışmaları yayımlandı.

1826 — 1830

1826 Paris'te Hachette Yayınevi kuruldu.

J.F. Cooper'ın *Mohikanların Sonu* adlı eseri yayımlandı.

Chateaubriand'ın bütün eserleri ilk kez yayımlandı.

1827 Mimar C. Barry, yeni-Rönesans üslûbuyla Londra'daki 'Traveler's Club' binasını yaptı.

1828 Fransa'da "la Caricature" adlı dergi çıkmaya başladı.

1829 Goethe *Wilhelm Meister'in Yolculuk Anıları*'nı bitirdi.

1830 Yağlıboya ilk kez Fransa'da tüp içinde satılmaya başlandı.

Modern Sırp edebiyatının yaratıcısı ve ilk Sırpça sözlüğü çıkaran Vuk Karadzic, *Sırp Devrimi* adlı çalışmasını yayımlamaya başladı.

Berlioz, *Fantastik Senfoni* adlı eseriyle romantik program müziğinin ilk örneklerinden birini besteledi.

1831 — 1835

1831 Daumier, Louis-Philippe'i çizdiği "Gargantua" adlı karikatüründen dolayı 6 ay hapsedildi.

1832 Goethe'nin *Faust*'unun ikinci bölümü yayımlandı.

1833 Rus romantik ressamı Brullov, *Pompei'nin Son Günü* adlı resmini bitirdi.

Balzac *Eugénie Grandet*'yi bitirdi.

1834 Japon renkli baskı tekniği Hokusai'nin *Fuji Dağı'nın Otuz Altı Görünüşü* ve Hiroshie'nin *Kyoto Manzaraları* adlı eserleriyle doruğuna ulaştı.

Musset'nin *Aşkla Şaka Yapılmaz*, Balzac'ın *Goriot Baba* ve Gogol'ün *Taras Bulba* adlı eserleri yayımlandı.

Schuman "Neue Zeitschrift für Musik" (Müzik İçin Yeni Dergi) adlı "avant-garde" bir dergi çıkarmaya başladı.

1835 İlk tuba yapıldı.

1836 — 1840

1836 H. Heine, *Romantik Okul* adlı eserini yazdı.

G. Leopardi insanın doğa karşısındaki çaresizliğini işleyen *La Ginestra* adlı eserini yazdı.

Milliyetçi Rus bestecisi Glinka, ilk operası olan *Çar'ın Hayatı* adlı eserini besteledi.

1837 R.W. Emerson, *The American Scholar*'la Amerikan kültürünün bağımsızlığını ilk savunan kişi oldu.

Lermontov, Puşkin'in ölümü üzerine *Şairin Ölümü* adlı eserini yazdı.

1838 Moskova'da Kremlin Sarayı'nın yapımına başlandı.

E.A. Poe *Arthur Gordon Pym'in Maceraları* adlı romanıyla Amerikan edebiyatında fantastik gerçekçilik akımına öncülük etti.

1839 Chopin piyano için 24 prelüd besteledi.

Din ve felsefe

1812 Hegel *Wissensehaft der Logik* (Mantık Bilimi) adlı çalışmasının ilk bölümü olan *Objektive Logik*'i (Nesnel Mantık)'ı yayımladı. Bu çalışma ikinci bölüm olan *Subjektive Logik*'in (Özel Mantık) 1816'da yayımlanmasıyla tamamlandı.

1813 Schopenhauer Kant'a bir karşı çıkış olan *Uber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (Yeterli Neden İlkeşinin Dört Kökü) adlı tezini yayımladı.

R. Owen *A New View of Society* (Yeni Bir Toplum Görüşü) adlı kitabının ilk bölümünü yayınladı, kitap 1815'te tamamlandı.

1814 *De Maistre* (Anayasa Üzerine Deneme) adlı kitabını yayımladı.

Saint-Simon, *De La réorganisation de la Société Européene* (Avrupa Toplumunun Yeniden Düzenlenmesi) adlı kitabında evrensel barış için bağımsızlık ve birliğin birarada olması gereğini ileri sürdü.

Fransız tutucu geleneğinden, de Maistre ve Bonal, Hıristiyanlığın üstünlüğünü ve kilise ile Papanın mutlak yasalarını yücelttiler.

1817 Hegel, *Encyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundriesse* (Felsefi Bilimler Ansiklopedisi)'ni yayımladı.

David Ricardo *Principles of Political Economy and Taxation* (Ekonomi Politik ve Vergi İlkeleri) adlı kitabında ekonomi bilimini sistemleştirdi.

Lamennais *Essai sur l'indifférence en matiere de religion* (Dine Karşı Kayıtsızlık Üzerine Deneme) adlı kitabında katolisizmi savundu ve aklın yanılmazlığı inancını eleştirdi.

1819 J.C. Sismondi *Nouveaux Principes d'economie* (Ekonomi Politiğin Yeni İlkeleri) adlı kitabını yayımladı.

Saint-Simon *Organisateur* (Organizatör) adlı kitabını yayımladı.

Schopenhauer *Die Welt als Will und Vorstellung* (İrade ve Tasarım Olarak Dünya) adlı kitabını yayımladı.

1820 İskoç teolog T. Ersikine *Internal Evidence for the Truth of Christian Religion* (Hıristiyan Dininin Hakikatına Dair İçsel Deliller) adlı kitabında, Hıristiyanlığın öneminin insanın ruhsal ve ahlakî ihtiyaçları ile uyum halinde olmasında bulunduğunu ileri sürdü.

1821 Hegel, politik bir akım olarak Hegelciliğin başlangıcı sayılan *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (Hakuk Felsefesinin İlkeleri) adlı kitabını yayımladı.

de Maistre rasyonalistlere karşı bir tepki niteliğinde olan *Saint Petersburg Geceleri* adlı kitabını yayımladı.

Modern Protestan teolojisi ve yorumbilgisinin (hermeneutik) kurucusu olan F. Schleiermacher, din duygusunu mutlak bağımlılık, günahı ise bağımsızlık arzusu olarak değerlendirdiği *Der Christliche Glaube* (Hıristiyan İnancı) adlı kitabını yayımladı.

1822 Fouirer *Traité de la Association agricole domestic* (Tarımsal Aile Ortaklığı Üzerine İnceleme) adlı kitabını yayımladı.

1824 Alman tarihçisi L. Ranke *Geschichte der romanischen und germanischen Völker* (Latin ve Germen Uluslarının Tarihi Üzerine Mektuplar) adlı kitabında, tarihçiliği bilimsel yöntemler üzerine oturtmaya çalıştı.

1825 Saint-Simon yeni bir sosyalist din kurmaya çalıştığı ve refah ve ilerleme için toplumun sosyal bilim uzmanlarınca yönetilmesi gerektiğini savunduğu *Nouveau Christianisme* (Yeni Hıristiyanlık) adlı kitabını yayımladı.

1827 Hegelciliğin bir yayın organı niteliğindeki *"jahrbücher für wissenshaftliche kritik"* adlı dergi kuruldu.

Augustin Thierry *Letters sur L'Histoire de France* (Fransa Tarihi) adlı kitabında tarihselci okulun yöntemlerini eleştirdi.

1828 Buonarroti, Babeuf'ün görüşlerini aktardığı *"Conspriration Pour l'égalité"* (Eşitler Komplosu) adlı kitabını yayımladı. Kitap Babeuf'ün sanıldı.

1829 Fourier *Le nouveau monde industriel et sociétaire* (Yeni Sanayi ve Şirketler Dünyası) adlı çalışmasını yayımladı.

F. Guizot, ampirik veriler ve tarihsel bir yaklaşımla toplum kurumlarını incelediği *Histoire de la civilisation en France* (Fransa'da Uygarlık Tarihi) adlı çalışmasını yayımladı.

J. Mill, Bentham'ın haz-acı kutupsallığını psikoloji ve uyguladığı *Analysis of the Phenomena of the Human Mind* (İnsan Zihninin Analizi) adlı kitabını yayımladı.

1830 Yunan Ortodoks Kilisesi bağımsızlığını ilan etti.

New York Eyaleti'nde Joseph Smith tarafından Normon mezhebi kuruldu.

1831 ABD'de yakında dünyanın sonunun geleceğine dair kehanette bulunan W. Miller tarafından modern adventizm kuruldu; bu kehanetin çıkmaması bölünmelerine neden oldu ve aralarından "Yedi Gün Adventistleri" diye bir grup çıktı.

1832 Blanqui *Pour une révolution fiscale et le transfert de richesses* (Mali Bir Devrim ve Senetlerin El Değiştirmesi) adlı çalışmasını yayımladı.

1833 John Keble ve Kardinal J. Newman'ın önderliğinde Anglikanizm içinden Oxford Hareketi doğdu.

1834 1830 devriminden önce papalığı savunan Lamennaise bu kez *Paroles d'un croyant*'da (Bir Mümünin Düşünceleri) papalığı eleştirerek kiliseden koptu.

1835 Hıristiyanlığın sol Hegelci açıdan ilk eleştirisi olan F. Strauss'un *Das Leben Jesu kritisch bearbeitet* (İsa'nın Hayatının Eleştirel Tahlili) yayımlandı.

F. Strauss, *İsa'nın Yaşamı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme* adlı kitabını yayımladı.

1836 Belçikalı A. Quetelet olasılık kuramını ve istatistik yöntemlerini toplumsal fenomenlere uyguladı.

Schopenhauer *Über den Willen in der Natur* (Doğadaki İrade Üzerine) adlı kitabını yayımladı.

Amerikalı Ralph Waldo Emerson *Nature* (Doğa) adlı kitabında Transandantalizm görüşünü geliştirdi.

1838 A. Ruge ve T. Echtermeyer'in önderliğinde *"Hallische Jahrbücher für deutsch Wissenschaft und Kunst"* adlı ilk sol süreli Hegelci yayın çıkamaya başladı.

1839 H. Lacordaire Fransız Dominikenlerinin kurallarını yeniden düzenleyerek sosyal Katolikliğin öncüsü oldu.

1840 Schopenhauer, *Über das fundament der Moral* (Ahlakın Temeli) adlı kitabını yayımladı.

Proudhon *Qu'est-ce que la propriété?* (Mülkiyet Nedir?) adlı kitabını yayımladı.

Blanc kendi kurduğu *Revue de progrès*'de (İlerleme Dergisi) en önemli eseri olan *L'Organisation du Travail*'i (Emeğin Örgütlenmesi) yayınlamaya başladı.

Ruge, dergisini (1838) *"Deutsche Jahrbücher"* (Alman Yıllığı) adıyla çıkarmaya başladı; 1843'te kapandı.

Doğa bilimleri

1810 Keten ipliği eğirme makinesi keşfedildi.

Friedrich Koening buhar gücüyle çalışan baskı makinesini buldu.

1811 İngiliz kimyacı Sır Humphrey Davy elektrik arkı olayını keşfetti.

1812 Cuvier karşılaştırmalı anatomi ve paleontoloji alanlarında yaptığı çalışmalarını yayımlamaya başladı.

Fransız Lapiace *Analitik Olasılık Teorisi* adlı çalışmasını yayımladı.

İngiltere'de caddeler ve sokaklar havagazıyla aydınlatıldı.

1813 Gay-Lussac ve Davy iyotu buldu.

1814 Sadi Carnot her ton kömürden elde edilebilecek "iş"i (W) buldu.

Berzelius bugün de kullanılan kimya sembollerini geliştirdi.

Joseph von Fracenhofer güneş spektrumundaki siyah çizgileri tanımladı.

1815 Lamarck evrim kuramını açıkladığı *Omurgasızların Doğa Tarihi* adlı çalışmasını yayımladı.

Davy madenciler için bir emniyet lambası yaptı.

1816 Tek telli telgraf icat edildi.

Fransız Nicéphore Niepce fotoğrafı buldu.

1817 Windham Sadler balonla, İngiltere'den İrlanda'ya geçti.

1819 Laennec, *Araçlı Dinleme* (Traité d'auscultation m'ediate) adlı çalışmasında, kalp ve akciğer hastalıklarının tanısında büyük ilerleme sağlayan stetoskopunu açıkladı.

McAdam İngiltere'de, "Macadam" adı verilen yeni bir yol yapım sistemi geliştirdi.

Savannan adlı buhar makineli Amerikan gemisi ile ilk kez Atlantik geçildi.

1820 Fransız Pelletier ve Caventou kinini buldu.

Danimarkalı fizikçi Hans Oersted elektrik akımının bir pusula iğnesini saptırdığını gözlemledi.

Andre Marie Ampére elektrodinamik yasasını geliştirdi.

Alman Schweigger ilk galvanometreyi yaptı.

1821 Alman fizikçi Thomas Johann Seebeck, ısıyı elektrik cinsinden ölçen bir alet olan sıcaklık pilini icat etti.

Arago ve Gay-Lussac Fransa'da ilk elektromıknatısı yaptı.

1822 Fresnel ışık dalgası teorisini geliştirdi.

A. M. Ampere sarmal bobini icat etti.

Almanya'da Oken önderliğinde *"Naturphilosophie"* (Doğa Felsefesi) birliği kuruldu (*Deutsche Naturforsches Versammlung* - Doğu Araştıcıları Birliği).

1823 Alman kimyacı von Liebig ve Wöhler izomerizm teorisini ortaya attı.

1824 Sadi Carnot, modern termodinamiğin temeli olan *Ateşin Hareket Ettirici Gücü* adlı kitabını yayımladı.

1825 Nitrosellüloz keşfedildi.

H. Oersted alüminyumu buldu.

1826 N. Niepce ilk fotoğrafı çekti.

1827 Amici dokuların hücrelerden oluştuğunu buldu; bu histolojinin başlangıcı oldu.

Alman fizikçi George Simon Ohm, *Elektrik Akımının Esası* adlı çalışmasını yayımladı.

1828 Alman kimyacı F. Wönler'in üreyi elde etmesi organik kimyanın başlangıcı oldu.

W. Nicol ilk polarimetreyi yaptı.

Karl Baer'in çalışmaları embriyolojinin temellerini attı.

İngiliz George Stephenson duman borulu kazanlar imâl ederek, bunları lokomotiflere uyguladı.

1829 Manchester Livepool demir yolu hattı için açılan yarışmayı Robert Stephenson'un, saatte 56 km. sürat yapan "Roket" adlı lokomotifi kazandı.

1830 Nikolai Lobachevski Euclid dışı ilk geometriyi geliştirdi.

Dikiş makinesi icad edildi.

Young, ışığın dalga kuramını ortaya attı.

1831 MacCormick ilk biçer-döveri yaptı.

İngiliz matematikçi Charles Babbage önderliğinde Britanya Bilim Birliği kuruldu.

İngiliz fizikçi Michael Faraday, elektromanyetik indüksiyonu buldu.

Fransız Eugene Soubeiran kloroformu buldu.

1832 Amerikalı Joseph Henry elektrik devrelerinin kendi kendilerini indüklediğini buldu.

Fransız Hippolyte Pixii ilk manyetoyu yaptı.

1833 İngiliz Charles Lyell, modern jeoloji biliminin temel kitabı olan *Jeolojinin İlkeleri* adlı kitabını yayımladı.

K. Gauss magnetizm için bir seri birim tasarımı yaptı.

1834 Alman fizikçi Moritz Hermann von Jacobi Rusya'da ilk elektrikli motoru yapmaya başladı.

1835 C. Babbage dört işlem yapabilen ilk hesap makinesini yaptı.

1836 Samuel Colt, ABD'de altı patlarlı tabanca yaptı.

1837 Amerikalı Samuel Morse ilk elektrikli telgraf modelini geliştirdi.

R. Brown hücre çekirdeğini keşfetti.

1838 Friedrich Bassel yıldız paralaksını keşfetti.

1839 Alman doğa bilimci Théodor Schwann hayvan ve bitki hücresinin yapısını keşfetti.

Amerikalı Charles Goodyear vulkanizasyon (kükürtle sertleştirme) işlemini geliştirerek, lastiğin pratikte kullanılmasını sağladı.

Fransız Louis Daguerre doğrudan gümüş levha üzerine fotoğraf çekti.

İngiliz Fox Talbot kalotip fotoğraf tekniğini geliştirdi.

1840 J.L. Agassiz, buzulları incelemesi sonucunda bir zamanlar Buzul Çağı'nın yaşandığını gösterdi.

İlk kez yapay gübre yapıldı.

Alman Josef Petzval ilk fotoğraf objektifini geliştirdi.

Siyasal ve toplumsal olaylar

1841 — 1845

1841 Fransa'da kadınların çalışma saatleri kısıtlandı. Çalışma koşulları düzeltildi.

1845 arası İngiltere'de serbest ticaretin gelişme yılları oldu.

Bu yıldan başlayarak ABD tarım üretiminde hızlı bir artış gözlendi. Yeni teknikler kullanıldı.

1842 Chartistler'in genel oy hakkı isteyen dilekçelerine 3.000.000 dan fazla imza toplandı ve parlamentoya sunuldu.

1843 Atina'da kansız bir darbe Yunan Krallığı'nın meşruti bir karakter kazanmasını sağladı.

1844 Almanya Silezya'da dokumacılar ayaklandı.

İngiliz Merkez Bankası garantörlüğünde kâğıt para basımı başladı.

İspanya'da ayaklanma. Devrimci cunta Kral nabinin yerine 13 yaşındaki II. Isabella hükümdar oldu. İrlanda milliyetçiliğinin önderi Daniel O'Connel politik komplo yapmaktan mahkûm oldu.

1845 ABD Teksas'ı sınırları içine aldı.

1846 — 1850

1846 Teksas nedeniyle ABD-Meksika savaşı çıktı.

İngiltere'de Tahıl Yasası kaldırıldı.

1847 ABD Meksika'yı işgal etti.

1848 22-25 Şubat, Paris'te ayaklanma oldu. Cumhuriyet ilan edildi.

Mart, Viyana'da ayaklanma oldu. Metternich istifa etti.

Haziran, Ulusal Atölyeler kaldırıldı. İşçiler ayaklandılar. Cavaignac ayaklanmayı kan dökerek bastırdı.

Viyana, Münih, Dresden ve Alman Konfederasyon Devletleri'nin bazılarında ayaklanmalar oldu.

Almanya'da "İşçi Kardeşliği" adıyla ilk işçi örgütü kuruldu.

Mart, Milano, Perma ve Venedik'te ayaklanmalar oldu.

Mart, Macar isyanı başladı.

Haziran, Prag'da işçi, öğrenci ayaklanmaları baş gösterdi.

1849 Haziran'da Rus orduları Macaristan'a girdi. Ağustos'ta Macarlar teslim oldu.

Şubat, Roma'da, Cumhuriyet ilan edildi. Garibaldi başkomutan oldu.

Tüm İtalya'da (Piemonte hariç) krallık ve dükalıklar yeniden kuruldu.

1850 Alman Konfederasyonu yeniden kuruldu.

ABD'de Güney'de sağcı hareket Güney Konvansiyon'unu kurdu.

1851 — 1855

1851 L. Napoléon meclisi işgal etti. Çıkan çatışmaları Napoléon'un güçleri kazandı.

ABD'de ilk Singer fabrikası açıldı.

İngiltere'de *Uluslararası Sanayi Fuarı* açıldı.

1852 Kasım, L. Napoléon imparatorluk tacını giydi ve Fransız İmparatorluğunu yeniden kurma işlerine başladı.

New York Syracuse'de ilk Kadın Hakları Kongresi toplandı.

Günümüzün lüks süpermarketlerinin ilk örneklerinden olan "Bon Marché" açıldı.

1853 Ortodoks kilisesi sorunu Osmanlı-Rus savaşının nedeni oldu.

1854 ABD'li feminist Stantor kadınların malvarlığı edinebilmesine ilişkin 6000 imzalı dilekçeyi New York Eyaleti Parlamentosu'na sundu.

Fransa ve İngiltere Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşa girdi.

ABD'de köleciliğin yayılmasına karşı "Bağımsız Demokratlar Çağrısı" yayınlandı.

Paris'te ilk tramvay çalışmaya başladı.

1855 Kansas'ta kölecilik yanlıları ile karşıtları arasında gerilla savaşları başladı.

1856 — 1860

1856 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Paris Barış Anlaşması imzalandı. Osmanlıların toprak bütünlüğü korundu.

Köleliğe karşı olan Amerikalılar cumhuriyetçilerin safında birleştiler.

İngiltere'de anonim şirketlerin kurulmasını düzenleyen yasa çıktı.

1857 Amerika'dan gelen altının neden olduğu ekonomik bunalım Avrupa'yı sarstı.

1858 İngiltere'de milletvekillerinin mülk sahibi olmalarını öngören yasa iptal edildi.

Louis Napoléon'a suikast girişiminde bulunan İtalgan Orsini idam edildi.

1859 Piemonte ve Fransa Avusturya'ya karşı savaş açtılar. Avusturya'nın yenilgisi sonunda Zürih Anlaşması imzalandı.

1860 ABD'de Cumhuriyetçiler'in yeni liberal programı yayınlandı. Lincoln başkan adayı oldu.

ABD New York'ta Evli Kadınların Mal Varlığı yasası kabul edildi.

Garibaldi'nin de etkin olduğu Sicilya ayaklanması çıktı.

Fransa-İngiltere arasında ilk serbest ticaret anlaşması yapıldı.

1861 — 1865

1861 Rusya'da serflik II. Aleksandre tarafından kaldırıldı.

İlk İtalyan parlamentosu kuruldu.

Şubat, köleci güneyliler 7 eyalette konfederasyonu kurduklarını açıkladılar. Amerikan İç Savaşı başladı.

Alman devletlerinde sendika kurma hakkı yeniden tanındı.

1862 Kuzey ve Güney topyekün savaşa girdiler.

1863 ABD'de kölelerin özgür olduğunu belgeleyen "Azad Bildirgesi" Lincoln tarafından okundu.

1864 Bakunin gizli *"Uluslararası Sosyal Demokrasi Birliği"*'ni kurdu.

Fransa'da grev hakkı tanındı.

Ağustos, Lassalle öldü.

ABD'de güneyde genel grev yapıldı. 500.000 işçiyi kapsayan grev tarımı felce uğrattı.

28 Eylül, *I. Enternasyonal* (Uluslararası İşçi Derneği) Londra'da toplandı.

1865 ABD'deki İç Savaş Kuzey'in zaferiyle sonuçlandı. Kölelik kaldırıldı. Lincoln öldürüldü.

Almanya'da *"Kadınlar Genel Birliği"* kuruldu.

1866 — 1870

1866 Prusya-Avusturya Savaşı'nı Prusya kazandı. Bismarck önderliğinde Kuzey Alman Konfederasyonu kuruldu.

Eylül, Cenevre'de *I. Enternasyonal*'in ilk kongresi toplandı.

1867 Bebel ve Liebtnecht *"Saksonya Halk Partisi"*'ni kurdular.

İngiltere'de ilk Sufrajet grup kuruldu. Kadınlara oy hakkı verilmesi için mücadele etmeye başlandı.

1868 *Alman İşçi Dernekleri Kongresi*'ne Bebel başkan seçildi. Kongre Marks'ın Enternasyonal İşçi Birliği programını kabul etti.

ABD'de Anayasa değişikliği ile bütün erkeklere oy hakkı tanındı.

1869 Alman *Sosyal Demokrat İşçi Partisi* kuruldu.

Almanya'da sendikal örgütlenme hakkı tanındı.

Almanya'daki en büyük grev dalgası her yeri sardı.

Süveyş Kanalı açıldı.

1870 Sedan yenilgisinden sonra Napoléon düştü. Fransa'da cumhuriyet ilan edildi.

Lyon'da ayaklanma başladı.

İtalya İmparatorluğu Roma'yı da işgal etti.

1-4 kasım Marsilya komünü kuruldu.

Ekim, Paris'te Blanqui'ye bağlı güçler belediye sarayını işgal etti.

Sanat ve edebiyat

1841 — 1845

1841 Viyana popüler dans müziği merkezi haline geldi ve baba Straus'un valsleri tüm Avrupa'ya yayıldı.

İlk saksafon yapıldı.

1842 Londra'da *"Illustrated London News"* adlı ilk resimli dergi yayımlanmaya başlandı.

Verdi'nin *Nabucco* adlı eseri Scala'da sahnelendi.

1843 Balzac 1829'da yazmaya başladığı doksan roman ve hikâyeyi bitirdi ve bunları *İnsanlık Komedisi* adıyla yayımladı.

1844 Macar Sàndor Petőfi'nin romantik üslûpla yazdığı *Şiirler* adlı eseri yayımlandı.

1845 Wagner'in *Tannhaüser* operası ilk kez sahnelendi.

1846 — 1850

1846 Çizgi romanın babası kabul edilen İsveçli R. Töpffer *Histoires en estampes* (Baskılarla Tarih) adlı çalışmasını yayımladı.

Baba A. Dumas'nın *Monte-Cristo Kontu*, Balzac'ın *Kuzen Bette* ve G.Sand'in *la Mare au Diable* adlı eserleri yayımlandı.

1848 15. yüzyıl İtalyan sanatının saflığına ve ciddiyetine dönüş yolları arayan "Pre-Raphaelite Brotherhood" (Rafaello Öncesi Kardeşlik) adlı birlik kuruldu.

1850 Courbet'nin resimde gerçekçilik manifestosu sayılan *Taşkırıcılar* adlı eseri, sergilendi.

Paxton'un altı ayda tamamladığı *Kristal Saray* adlı cam ve demirden yapılan eseri ilk kez fabrikasyon parçalarından yapılmış yapı oldu.

1851 — 1855

1851 H. Melville'in *Moby Dick* adlı eseri yayımlandı.

1852 Baron Haussmann Paris'i çekici bir hale getirmek ve şehrin denetimini ve yönetimini kolaylaştırmak amacıyla alanlar, parklar ve bulvarlar yapmaya başladı; 1868'de tamamlandı.

Paris'te Larousse Yayınevini kurdular.

H. Beecher'in *Tom Amca'nın Kulübesi*, Turgenyev'in *Bir Silâhşörün Hikâyesi*, Nerval'in *Illuminés*, Lamartine'in *Graziella*, Gautier'nin *Emaux et Camées* ve oğlu A. Dumas'nın *Kamelyalı Kadın* adlı eserleri yayımlandı.

1853 V. Baltard Paris Hali'nin yapımına başladı.

1855 İngiliz E.B. Browning'in kadın haklarını savunan felsefi romanı *Aurora Leigh* yayımlandı.

1856 — 1860

1856 G. Flaubert'in *Madame Bovary*'si, Revue de Paris'te yayımlanmaya başladı.

1857 Gautier "sanat için sanat" kavramını ortaya attı.

Norveçli oyun yazarı H. Ibsen Christiana Tiyatrosu'nun yöneticisi oldu ve *Olav Liljekrans* adlı oyunu oynandı.

1858 Rusya'da Balakirev, Cui, Borodin, Musorski ve Korsakof tarafından, ulusal sanatı savunan "Beşler Grubu" kuruldu.

1859 Delacroix *Türk Hamamı* adlı resmini tamamladı.

Goncharov, eleştirel gerçeklik tarzında yazdığı *Oblomov* adlı romanında entelektüalizmin iflasıyla alay etti.

1860 İngiltere'de Morris, Webb ve Ruskin *"Arts and Crafts"* hareketini başlattı.

1861 — 1865

1862 Flaubert'in *Salammbô* adlı tarihsel romanı yayınlandı.

1863 Paris'te resmi salonlarda reddedilen 4000 resmi sergileyen "Salon de Refusses" açıldı, burada Pisarro, Cézane, Whistler, E. Manet'nin resimleri sergilendi.

J. Verne'in *"Sıradışı Yolculuklar"* serisinin ilki olan *Balonda Beş Hafta* adlı kitabı yayımlandı.

Ateşli bir batılılaşma taraftarı olan I. Turgenyev, *Babalar ve Oğullar* adlı romanında gelenekçilerle batıcılar arasında tartışmayı konu edindi.

1865 L. Tolstoy *Savaş ve Barış* adlı eserini yazmaya başladı.

Lewis Carrol'ın (gerçek adı Charles Lutwidge Dodgson) bir düşçülük ve mantık ürünü olan *Alice Harikalar Diyarında* adlı eseri yayımlandı.

1866 — 1870

1866 Pierre Larousse "Grand Dictionaire Universal du XIX. Siecle" adlı büyük sözlüğünü yayımladı.

Fransız şairleri Parnasse Okulu'nu kurdular.

Dostoyevski *Suç ve Ceza* adlı eserini yazdı.

1867 Zola'nın *Thérèse Raquin* adlı eseri yayımlandı.

Ibsen'in gerçekçi eseri *Peer Gynt* yayımlandı.

İlk Rus piyanisti, A. Rubinstein Moskova Konservatuarı'nı kurdu.

1868 Edouard Manet *Balkon* adlı resmini bitirdi.

1869 Çaykovski *Romeo ve Juliette* uvertürünü bitirdi.

1870 Taşınabilir fotoğraf makinesi yapıldı.

Din ve felsefe

1841 L. Feuerbach *Das Wesen des Christentums* (Hıristiyanlığın Özü) adlı eserinde hümünist bir ateizmi savundu.

1842 A. Comte 1830'da yazmaya başladığı *Cource de Philosophie Positive* (Pozitif Felsefe Dersi) adlı kitabını bitirdi.

1843 S. Kierkegard *Enter/Eller* (Ya/Ya da) adlı çalışmasını yayımladı.

J.S. Mill *A System of Logic* (Mantık Sistemi) adlı çalışmasını yayımladı.

Proudhon *De la création de l'ordre dans l'humanité* (İnsanlık İçinde Düzenin Yaratılması) adlı çalışmasını yayımladı.

1844 Marx, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı* adlı çalışmalarını yayımladı.

Engels *Die Lageder arbeitenden Klase in England* (İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu) adlı kitabını yazdı.

Comte *Discours sur l'ésprit positive (Pozitif Ruh Üzerine Söylevler) adlı çalışmasını yayımladı.*

ABD'de anti-Katolik hareket başladı.

Stirner, Der Einzige und sein Eigentum (Biricik ve Mülkiyeti) adlı çalışmasını yayımladı.

1845 Marx ve Engels *Die heilige Famile'*-yi (Kutsal Aile) yayınladılar ve birlikte *Die deutsche Ideologie*'yi (Alman İdeolojisi) yazdılar.

1846 Proudhon anarşizmi politik bir kuram olarak tanımladı *Sefaletin Felsefesi* adlı çalışmasını yayımladı.

1847 Marx, Proudhon'a bir cevap niteliğinde olan *Misère de la Philosophie* (Felsefenin Sefaleti) adlı kitabını yayımladı.

1848 Marx Londra'da *Komünist Manifesto*'yu yayımladı.

Proudhon *Devrimde ve Kilisede Adalet* adlı çalışmasını yayımladı.

J. Thomas "Chrisdelphians" mezhebini kurdu.

1849 S. Kierkegard'ın, varoluşçuluğun öncüllerinden olan *Sygdommen til Döden* (Ölümüne Hastalık) adlı çalışması yayımlandı.

Marx *Ücretli Emek ve Sermaye* adlı çalışmasını yayımladı.

1850 Marx'ın *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850* (Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, 1848-1850) adlı kitabı yayımlandı.

Çin'de mülkiyetin kamulaştırılmasını ve toprağın kadın ve erkek arasında eşit olarak tekrar dağıtılmasını isteyen ve protestanlıktan etkilenen radikal bir din hareketi olan Taiping İsyanı gelişti.

1851 H. Spencer, evrim kuramının sosyal alana uygulanması niteliğinde olan *Social Statics* (Sosyal Statik) adlı kitabını yayımladı.

1852 Marx *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'i adlı çalışmasını yayımladı.

Ferrari *Devrim Felsefesi* adlı kitabını yayımladı.

Comte *Pozitivist Kateşizm* adlı kitabını yayımladı.

Proudhon *La Révolution sociale démontree par le coup d'Etat* (Devlet Darbesi ile Toplumsal Devrim) adlı çalışmasını yayımladı.

1853 Irk üstünlüğü fikrini yerleştirmeyi amaçlayan Gobineau *Essai sur l'inégalité des races humains* (İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine) adlı bir kitap yayımladı.

1854 Lamartine *Histoire des constituants* (Kurucu Meclis Tarihi) adlı kitabını yayımladı.

1855 Tocqueville *L'ancien régime et la revolution* (Eski Rejim ve Devrim) adlı çalışmasını yayımladı.

Spencer *principles of psychology* (Psikolojinin İlkeleri) adlı çalışmasını yayımladı.

1856 Comte, son önemli eseri *Sythése Subjective*'i (Özel Sentez) yayınladı.

1857 Herzen *"Kolokol"*'u yayımlamaya başladı.

Lassalle Herakleitos üzerine yazdığı tezi bitirdi.

H. Taine *Les Philosophes Français du XIX. siècle* (19. Yüzyıl Fransız Filozofları) adlı kitabında, kültür araştırmalarında pozitivist yöntemleri kullanmanın yararlarını konu edindi.

1858 Guizot *Mémoires pour servir à la histoire de mont temps* (Zamanımın Tarihi İçin Anılar) adlı kitabını yayımladı.

1859 Darwin *Evolution of Species* (Türlerin Kökeni) adlı kitabını yayımladı.

Marx *Zur Kritik der Politischem Ökonomie* (Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı) adlı kitabını yayımladı.

J.S. Mill *On Liberty* (Özgürlük Üzerine) adlı çalışmasını yayımladı.

1860 Morgan'ın *Syllabus* adlı çalışması yayımlandı.

Bakunin anarşizm kuramını geliştirmeye başladı, 1870'de tamamladı.

1861 Proudhon *Vergi Kuramı* adlı çalışmasını yayımladı.

Lassalle *Das System der erworbenen Rechte* (Kazanılmış Haklar Sistemi) adlı-çalışmasını yayımladı.

1862 Lassalle Alman işçilerini genel oy hakkını istemeye teşvik etti.

1863 E. Littré, pozitivist yöntemi leksikografiye uygulayarak hazırladığı *Fransızca Sözlük*'ü yayımladı.

Proudhon *Federatif İlke Üzerine* adlı broşürünü yayımladı.

E. Renan'ın pozitivist bir çerçeve içinde tarihi ayrıntıları vurguladığı *Vie de Jésus* (İsa'nın Hayatı) adlı kitabını yayımladı.

J.S. Mill'in *Utilitarianism* (Faydacılık) adlı eseri yayımlandı.

Çernişevski, *Chto delat?* (Nasıl Yapmalı?) adlı kitabını yayımladı.

1864 Lassalle *İşçi Sorunu ve Hıristiyanlık* adlı çalışmasını yayımladı.

1865 Dühring'in *Doğa Diyalektiği* yayımlandı.

Taine *Nouveaux Essais de critique et d'histoire* (Yeni Eleştiri ve Tarih Denemeleri) adlı bir kitap yayımladı.

Proudhon'un *Emekçi Sınıfların Siyasal Yeteneği Üzerine* adlı çalışmasını yayımlandı.

Marx *Ücret, Fiyat ve Kâr* adlı çalışmasını yayımladı.

1867 Marx'ın *Kapital* adlı yapıtının birinci cildi yayımlandı.

1869 J.S. Mill'in *The Subjection of Women* (Kadınların Tâbiyeti) adlı çalışması sufrajetleri etkiledi.

1870 İlk Vatikan konsülü tarafından papanın yanılmazlığı dogmasıbeyan edildi.

H. Taine *De l'intelligence* adlı kitabında Condillac'ın duyumculuk ile İngiliz çağrışımcılığını biraraya getirmeyi denedi.

Doğa bilimleri

1842 Avusturyalı fizikçi Chirstian Doppler, *Çiftyıldızların Renkli Işıkları Üzerine* adlı kitabında Doppler etkisini açıkladı.

Alman hekim Julius Robert von Mayer *Cansız Doğanın Güçleri* adlı çalışmasında enerjinin sakınımı ilkesini öne sürdü.

İngiliz fizikçi James Presccott Joule ısının mekanik değerini ilk kez ölçtü.

François Bourdon Fransa'da, James Nasmyth İngiltere'de ilk buharlı şahmerdanı (motorlu demirci çekici) yaptılar.

C.Long eterle uyutulan bir hastayı ameliyat ederek anesteziyi başlattı.

1843 Pervane ile hareket eden demir tekneli "Büyük Britanya" adlı gemi Atlantik Okyanusu'nu geçti.

1845 Çok yönlü bilim adamı Alexander von Humboltl evren hakkındaki bütün bilgileri senteze ulaştırmayı amaçlayan *Kosmos*'u yayınlamaya başladı.

1846 Fransız astronom Urbain Le Verrier Neptün gezegeninin yerini belirledi.

Von Liebig *Kimya ve Kimyanın Tarım ve Fizyolojide Uygulaması* adlı çalışmasında, besin maddelerini yağ, protein ve karbonhidrat olarak sınıflandırdı.

1847 Alman Hermann von Helmholtz *Kuvvetin Korunumu Üzerine* adlı makalesinde vücut ısısı üzerine yaptığı çalışmaları açıkladı ve enerjinin korunumu yasasını ileri sürdü.

Amerikalı Richard Hoe rotatif baskı makinesini icat eddi.

1849 H. Fzeau ışığın hızını ölçtü.

J. Monier betonarmeyi buldu.

1850 Helmholtz miyografi aygıtını icat etti ve bununla sinirsel uyarı akımının hızını ölçtü.

İngiliz William Thomson (Lord Kelvin) ve Alman Rudolf Clasius termodinamiğin ikinci ilkesi olan entropiyi geliştirdi.

1851 I. Singer dikiş makinesini geliştirdi ve imal etmeye başladı.

Arkı lâmbayla aydınlatılan ilk alan Paris'in Concorde Alanı oldu.

1852 Claude Bernard pankreas, karaciğer ve damarlar üzerine yaptığı çalışmalarıyla fizyolojideki büyük ilerlemeye yol açtı.

Otis hidrolik asansör yaptı.

1853 Bourseul telefonu ilk kez denedi.

Fransız hekim Charles Gabriel Pravaz deri altı şırıngasını icat etti.

1854 Henri Sainte-Claire Deville endüstriyel alüminyum elde etmek için bir yöntem geliştirdi.

1855 Berthelot alkol elde etti.

Ernest Michaux ilk pedallı bisikleti geliştirdi ve buna "velosipet" adını verdi.

1856 İngiliz William Henry Perkin ilk yapay boya olan *mauven*'i buldu.

1857 Fransız kimyacı ve biyolog Louis Pasteur'ün mayalanma üzerine yaptığı çalışmalar mikrobiyolojinin başlangıcı oldu.

1859 İngiliz doğa bilimci Charles Darwin'in canlı türlerin evriminin doğal ayıklanmayla açıklandığı *Türlerin Kökeni* adlı kitabını yayımladı.

Canizzaro atom ağırlıklarını ve kimya formüllerini standartlaştırdı.

G. Planté elektrik akümülatörünü yaptı.

1860 Fechner deneysel psikolojiyi kurdu.

İngiliz fizikçi J.P. Joule'in elektrikle elde edilen ısının ışık enerjisine dönüşebileceği şeklindeki kuramı akkor ışıklı elektrik ampüllerinin temeli oldu.

Fransız mekanikçi Etienne Lenoir ilk içten patlamalı motoru geliştirdi.

1861 Alfred Krupp buharlı çekici geliştirdi.

1862 Alman botanikçi Julius Sachs fotosentezi buldu.

1863 Siemens çelik üretiminde açık ocakları geliştirdi.

1865 Pasteur *Hastalıkların Mikrop Teorisi* adlı çalışmasını yayımladı.

İngiliz fizikçi James Clerk Maxwell ışığın elektromanyetik kuramını ortaya attı.

Alman botanikçi ve din adamı Gregor Mendel ilk genetik ilkesini ortaya attı.

Massachussettes Teknoloji Enstitüsü kuruldu.

Friedrich Kékule aromatik karbon kimyasını tanımladı.

1866 Amerika ile Avrupa arasındaki Atlantik telgraf hattı faaliyete geçti.

1867 Alfred Nobel dinamiti keşfetti.

İngiliz Lister ameliyathaneyi karbolik asitle mikropsuzlaştırarak antiseptik cerrahiyi başlattı.

Amerikalı Christopher Sholes daktiloyu geliştirdi.

1868 Graebe ve Lieberman yapay organik bir boya maddesi olan antraseni buldu.

1869 Rus kimyacı Dimitri Mendelyev periyodik tabloyu geliştirdi.

1870 Amerikalı John Wesley Hyatt ilk yapay plastik madde olan selüloidi buldu.

Kaynakça

Modern Sosyalizmin Doğuşu

Anderson, P. *Lineages of the Absolutist State*; Verso, 1979.
Babeuf, G. *Devrim Yazıları*; Sosyal Yayınlar, 1974.
Cole, G. H. D. *Socialist Thought: The Forerunners*; MacMillan, 1955.
Engels, F. *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*; Sol Yayınları, 1970.
Guérin, D. *Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1793-95*; Yazın Yayıncılık, 1986.
Hunter, Michael. *Science and Society in Restoration England*; Cambridge University Press, 1981.
Hürriyet Bildirgeleri; Belge Yayınları, 1983.
Kool, F. ve Krause, W. *Die Frühen Sozialisten*; Deutsche Taschenbuch Verlag, 1972.
Lepine, J. *Gracchus Babeuf*; Öncü Yayınları, 1969.
Mannheim, K. "Conservative Thought", *From Karl Mannheim*'ın içinde; Oxford University Press, 1971.
Meinecke, F. *The Age of German Liberation 1795-1815*; University of California Press, 1977.
Moore, B. *Social Origins of Dictatorship and Democracy*; Beacon Press, 1966.
Nicholson, H. *The Age of Reason*; Doubleday and Co., 1961.
Popkin, R. "Manicheanism in the Enlightenment", *The Critical Spirit*'ın içinde; Beacon Press, 1967.
Ritter, G. *Frederick The Great*; University of California Press, 1974.
Soboul, A. *1789. Fransız İnkılabı Tarihi*; Cem Yayınevi, 1969. Thompson, D. *Europe Since Napoléon*; Penguin, 2. yeniden yazım, 1966.
Thompson, J. M. *Leaders of the French Revolution*; Basil Blackwell, 1929.
Thompson, J. M. *Robespierre and the French Revolution*; Collier Books, 1962.
Toews, J. E. *Hegelianism*; Cambridge University Press, 1980.
Trevelyan, G. M. *England under the Stuarts*; University Paperbacks, 21. yeniden yazım, 1949.
Zweig, S. *Bir Politikacının Portresi (Fouché)*; Say, 1984.

Marx, Engels, Marksizm

Blumenberg, W. *Karl Marx*; New Left Editions, 1972.
Draper, H. *Karl Marx's Theory of Revolution*, 3 cilt; Monthly Review Press, 1978.
Fedoseyev, P. N. (hazırlayan), *Karl Marx. Biyografi*; Öncü Yayınevi, 1979.
Lefevbre, Henri; Karl Marx, Hayatı ve Eserleri; Anadolu Yayınları, İstanbul.
Lenin, V. I. *Marx, Engels, Marksizm*; Sol Yayınları 1976.
Longuet, R. *Büyükdedem Karl Marx*; De Yayınları, 1987.
Marx, K. *1844 El Yazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe*; Sol Yayınları, 1976.
Marx, K. *Felsefenin Sefaleti*; Sol Yayınları, 1966.
Marx, K., Engels, F. *Alman İdeolojisi*; Sol Yayınları, 1976.
Marx, K., Engels, F. *Din Üzerine*; Sol Yayınları, 1976.
McLellan, D. *Karl Marx, His Life and Thought*; Paladin, 1976.
Proudhon, P. J. *Qu'est-ce que la Propriété*; Garnier-Flammarion, 1966.
Proudhon, P. J. *Mülkiyet Nedir?*; Ararat Yayınları, 1969.
Riazanov, D. *K. Marx-F. Engels. Hayat ve Eserlerine Giriş*; Belge Yayınları, .1978.
Riazanov, David, Karl Marx, Homme, penseur et révolutionnaire, Editions Sociales Internationales, Paris 1928.
Rühle, O. *Karl Marx, His Life and Work*; Garden City Publishing, 1928.
SBKP Marksizm-Leninizm Enstitüsü, *Friedrich Engels, A Biography*; Progress Publishers.
Struik, D. J. *"Komünist Manifesto"nun Doğuşu*; Sol Yayınları, .1976.
Wood, A. *Karl Marx*; Routledge and Kegan Paul, 1981.

1848 Devrimleri: Fransa

Bédarida, F. *Promenades dans Londres*; Maspero, 1978.
Breton, A. *Lettres dispersées, le surréalisme même*; 1953.
Decaux, A. *Blanqui*; Libraire Académ., 1976.
Desanti, D. *Flora Tristan*; Hachette, 1980.
Droz, J. *Europe Between Revolutions 1815-1848*; Fontana-Collins, Glasgow, 1967.
Grana, C. *Bohemian Values Versus Bourgeois: French Society and the French Man of Letters in the Nineteenth Century*; Basic Books, 1964.
Herold, C. *The Age of Napoléon*; American Heritage Publishing, 1963.
Isaac, J., Alba, A., Pouthas, Ch. H. *L'époque Révolutionaire 1789-1851*; Hachette, 1950.
Loewenthal, L. *Littérature, Popular Culture and Society*; Prentice-Hall Inc, 1961.
Louis, P. *Fransız Sosyalizmi Tarihi*; Dördüncü Yayınları, 1966.
Martin, G. *1848 Devrimi*; Anadolu Yayıncılık, 1967.
Marx, K. *Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850*; Sol Yayınları, 1967.
Rémond, R. *Atlas historique de la france contemporaine 1800-1965*; A. Collin, 1966.
Tristan, F. *Journal Inédit*; 1973.
Watt, I. *The Rise of the Novel*; Penguin, 1957.
Weill, G. *L'éveil Des Nationalités et le Mouvement Liberal (1815-1848)*; Presses Universitaires de France, 1930.
Williams, R. *Culture and Society*; Penguin, 1961.

1848 Devrimleri: Almanya

Als das gestern heute war; Ellermann Verlag, 1977.
Engelmann, B. *Preussen - Land der unbegrenzten Möglichkeiten*; Bertelsmann Verlag, 1979.
Engelmann, B. *Wir Untertanen - Ein Deutsches Anti-Geschichtsbuch*; C. Bertelsmann Verlag, 1974.
Engels, F. *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*; Sol Yayınları, 1975.
Grenville, J. A. S. *Europe Reshaped*; Fontana, 1976.
Haupt, G., Loewy, M., Weill, C. *Les Marxistes et la Question Nationale (1848-1914)*; Maspero, 1974.
Preussen Beitraege zu einer politischen Kultur; Rowohlt Verlag, 1981.
Die Revolution von 1848; Nymphenburger Verlag, 1980.
Rivinius, K. J *Die soziale Bewegung im Deutschland neunzehnten Jahrhunderts*; Heinz Moos Verlag, 1978.
Zechlin, Egmont, *Die deutsche Einheitsbewegung*; Ullstein Verlag, 1967

Britanya'da Sınıf Mücadeleleri

Briggs, A. *The Age of Improvement*; Longmanns Green and Co., 1959.
Derry, T. K. ve Williams, T. *A Short History of Technology*; Oxford University Press, 1960.
Fast, H. *Özgürlük Savaşçısı Yurttaş Tom Paine*; Ada Yayınları, 1977.
Gammage, R. G. *History of the Chartist Movement*; Merlin Press, 1969.
Hill, C. *The World Turned Upside Down*; Temple Smith, 1972.
Kiernan, V. "Working Class and Nation in Nineteenth Century Britain", *Rebels and their Causes*'ın içinde; Lawrence and Wishart, 1978.
Lane, T. *The Union Makes Us Strong*; Arrow, 1974.
Poulsen, C. *The English Rebels*; Journeyman, 1984.
Rudé, G. *Ideology and Popular Protest*; Lawrence and Wishart, 1980.
Rude, G. *The Crowd in History*; Lawrence and Wishart, 2. yeniden yazım, 1981.
Saville, J. "Robert Owen on the Family and Marriage System of the Old Immoral World", *Rebels and their Causes*'ın içinde; Lawrence and Wishart, 1978.
Thompson, E. P. *The Making of the English Working Class*; Vintage Books, 1966.

Amerikan İç Savaşı

Andreano, R. *The Economic Impact of the Civil War*; Schenkman, 1966.
Barney, W. L. *Flawed Victory: A New Perspective on the Civil War; Praeger Publishers, 1975*
Barney, W. L. *The Road to Secession: A New Perspective on the Old South*; Praeger Publishers, 1972
Blue, J. *The Free Soiler: Third Party Politics, 1848-1854*; University of Chicago Press, 1973
Bowen, J. *Civil War Days*; Chartwell Books, 1987.
Carrol, P. N., Noble, D. W. *A New History of the United States*; Penguin, 1977.
Collins, A. C. *The Story of America*; Doubleday and Co., 1962.
Du Bois, *Black Reconstruction in America*; Atheneum, 1969
Fogel, R ve Engerman, S. *Time on the Cross; The Economics of American Negro Slavery*; Little Brown and Co., 1974.
Foner, E. *Free Soil, Free Labor, Free Man: The Ideology of the Republican Party Before the Civil War;* Oxford, 1970
Foner, P. S. ve Schultz, R. *Das Andere Amerika*; Elefanten Press, 1983.
Genovese, E. *Political Economy of Slavery; Studies in the Economy and Society of the Slave South*; Random House, 1967.
Genovese, E.D. *From Rebellion to Revolution: Afro-American Slave Revolts in the Making of the New World*; Vintage Books, 1981
Grant, J. *Black Protest*; Fawcett Publications, 1968.
Main, J.T. *The Social Structure of Revolutionary America*; Princeton, 1965
Morgan, E. S. *American Slavery, American Freedom: The Ordeal of Colonial Virginia*; W. W. Norton and Co., 1975.

Murfin, J. V. *Battlefields of the Civil War*; Portland House, 1988.
North, D. C. *The Economic Growth of the United States*; W. W. Norton and Co., 1966.
Potter, E. *Lincoln and his Party in the Secession Crisis; AMS Press, 1979*
Rhodes, J. F. History of the Civil War; The MacMillan co., 1917.
Taylor, G.W. *The Transportation Revolution 1815-1860*; Holt, Rhinehart and Winston, 1951
Wallerstein. I. *The Modern World System II: Mercantilism and the Consolidation of the European Economy, 1600-1750*; Academic Press, 1980.
Zinn, H. *A People's History of the United States*, Longman, 1980.

İtalyan Birliği "Risorgimento"

Brinton, G., Christopher, J. B., Wolff, R. *1493'ten Bugüne Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık*; Cem yayınları, 1982.
Carrie, A. *Europe after 1815*; Littlefield Adams, 1961.
Procacci, G. *A History of Italian People*; Pelican, 1970.
Taylor, A. J. P. *The Struggle for Mastery in Europe*; Oxford Univeristy Press, 1954.
Whelpton, E. *A Concise History of Italy*; Roy Publishers, 1964.

Kapital

Althusser, L. ve Balibar, E. *Lire le Capital*; Maspero, 1968.
Carnoy, M. *The State and Political Theory*; Princeton University Press, 1984.
Carver, T. (hazırlayan) *Karl Marx: Texts on Method*; Harper and Row, 1975.
Cornu, A. *Karl Marx et Friedrich Engels*; PUF, 1970.
Luxemburg, R. *L'accumulation du capital*; Maspero, 1967.
Mandel, E. *The Formation of the Economic Thought of Karl Marx: 1843 to "Capital"*; Monthly Review Press, 1971.
Marx, K. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*; Sol Yayınları, 1979.
Marx, K. *Grundrisse. Ekonomi Politiğin Eleştirisi için Ön Çalışma*; Birikim Yayınları, 1979.
Marx, K. *Kapital*, 3 cilt; Sol Yayınlar, 1975-8.
Marx, K. *Thoeries of Surplus Value*; 3 cilt, Progress Publishers, 1969-72.
McMurtry, J. *The Structure of Marx's World-View*; Princeton University Press, 1978.
Oakley, A. *The Making of Marx's Critical Theory, A Bibliographical Analysis*; Routledge and Kegan Paul, 1983.
Rosdolsky, R. *The Making of Marx's "Capital"*; Pluto Press, 1977.
Rubel, M. *Rubel on Marx: Five Essays*; Cambridge University Press, 1981.
Sayer, D. *Marx's Method: Ideology, Science and Critique in "Capital"*; Humanities Press, 1983.
Seve, L. *Une Introduction a la Philosophie Marxiste*; Editions Sociales, 1980.

I. Enternasyonal (Uluslararası İşçi Derneği)

Arvon, H. *Anarşizm Nedir?* Gerçek Yayınları, 1966.
Bakunin, M. *Selected Writings*; Grove Press, 1974.
Bernstein, S. *The First International in America*; New York, 1962.
Braunthal, J. *History of the International*, 1. cilt; Martin Lawrence, Frederick A. Praeger, 1967.
Der Bund der Kommunisten; Dietz Verlag, 1970.
Collins, H. "The English Branches of the First International" *Essays in Labour History*'nin içinde; 1960.
Drozi J. *Sozialgeschichte der europaeischen Arbeiterbewegung*; Suhrkamp, 1965.
Duclos, J. *Bakounine et Marx*; Plon, 1974.
Duclos, J. *I. Enternasyonal*; Öncü Yayınları, 1969.
Gérard, A. *Histoire des grèves*; Bordas, 1981.
Guérin, D. *L'anarchisme*; Paris, 1965.
Humbert-Droz, J. *L'origine de l'Internationale communiste*; Edition de la Baconniere, 1968.
Marx K., Engels, F., Lenin, V. Anarşizm ve Anarko Sendikalizm; Sol Yayınları, 1979.
Marx, K., Engels, F. *I. Enternasyonal'de Örgütlenme Meselesi*; Sol Yayınları, 1975.
Ragionieri, E. *Il Marxismo e l'Internazionale*; Edizione Riuniti, 1968.
Stekloff, G. M. *History of the First International*; Martin Lawrence, 1928.
Tarizzo, D. *L'anarchie*; Seghers, 1979.
Thomas, P. *Karl Marx and the Anarchists*; Routledge and Kegan Paul, 1980.

Alman Sosyal Demokrasisi'nin Doğuşu (1848-1875)

Abendroth, W. *Einführung in die Geschichte der Arbeiterbewegung*, 1. cilt, Distel Verlag, 1985.
Brandt, P. *Preussen - Zur Sozialgeschichte eines Staates*; Rowohlt Verlag, 1981.
Engelmann, B. *Trotz Allerdem*; Bertelsmann Verlag, 1977.
Gottschalch, Karrenberg, Stegmann. *Geschichte der Sozialen Ideen in Deutschland*; Günter Olzor Verlag, 1969.
Grebing, H. *Geschichte der deutsche Arbeiterbewegung*; Nymhenburger Verlagshandel, 1966.
Haffner, S. *Von Bismarck zu Hitler*; Kindler Verlag, 1987.
Jenaczek, F. *Ferdinand Lassalle - Reden und Schriften*; Deutscher Taschenbuch Verlag, 1970.
Lehnert, D. *Sozialdemokratie zwischen Protestbewegung und Regierungspartei 1844-1983*; Suhrkamp Verlag, 1983.
Lukacs, G. *Wie ist Deutschland zum Zentrum der reaktionaeren Ideologie geworden?* Akadémiai Kıadó, 1982.
Mann, G. *Deutsche Geschichte des neunzigsten und zwanzigsten Jahrhunderts*; Büchergilde Gutenberg, 1958.
Marx, K., Engels, F. *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*; Sol Yayınları, 1969.
Peters, Fehring, Wetzel, Freudenthal, *Deutsche Lebens und Kulturbilder in vergleichenden Zeittafeln*; Verlag Moritz Diesterweg, 1927.
Schlieper, I. *Wurzeln der Demokratie in der deutschen Geschichte*; Siegler Verlag, 1967.
Wachenheim, H. *Die deutsche Arbeiterbewegung 1844 bis 1914*; Westdeutscher Verlag, 1967.
Wachenheim, H. von. *Die deutsche Arbeiterbewegung 1844 bis 1914*; Distel Verlag, 1985.
Weber, H.U. (hazırlayan) *Moderne Deutsche Sozialgeschichte*; Kiepenhauer und Witsch, 1973.
Zechlin, Egmont, *Die Reichsgründung*; Ullstein Verlag, 1967

İki Devrim Arası Fransa: 1848-1875

Desmarest, J. *La France de 1870*; Hachette, 1970.
Gérard, A. *Le Second Empire, innovation et réaction*; PUF, 1972.
Hobsbawm, E. J. *The Age of Capital 1848-1875*; Weidenfeld and Nicolson, 1975
Lefrançais, G. *Souvenirs d'un Révolutionnaire*; paris, 1972.
Miguel, J.P. *Le Second Empire*; A. Barret, 1979.
Rubel, M. *Karl Marx devant le bonapartisme*; Mouton, 1960.

Genel

Aşukin, N. S. (hazırlayan) *Politika Sözlüğü*; Sosyal Yayınlar, 1979.
Beer, M. *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, 2 Cilt; Kitaş.
Bottomore, T. *A Dictionary of Marxist Thought*; Basil Blackwell, 1983.
Bouvier, A., Ibarrola, J., Pasquarelli, N. Marksist Ekonomi Sözlüğü; Sosyal Yayınlar, 1977.
Brizon, P. *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi*; Onur Yayınları, 1977.
Cerrahoğlu, A. *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*; May Yayınları, 1975.
Denis, H. *Ekonomik Doktrinler Tarihi*; Sosyal Yayınlar, 1973.
Der Grosse Brockhaus; Eberhard Brockhaus, 1953.
Documents of the First International; 5 cilt, Progress Publishers, 1964.
Dünyayı Sarsan İhtilaller ; Kitaş, 1973.
Hançerlioğlu, O. *Ekonomi Sözlüğü*; Remzi Kitabevi, 1981.
Hançerlioğlu, O. *Felsefe Ansiklopedisi*, 8 cilt; Remzi Kitabevi, 1985.
İhtilaller ve Darbeler Tarihi; Cem Yayınları, 1974. Institute Of Marxism-Leninism Of The C.C., C.P.S.U, *The Hague Congress of The First International*; Progress Publishers, 1976
Marx, K. *1844 Felsefe Yazıları*; Verso Yayınları, 1986.
Marx, K. *Capital*; Foreign Languages Publishing House, 1961.
Marx, K. *Kugelmann'a Mektuplar*; Köz Yayınları, 1975.
Marx, K. ve Engels, F. *Collected Works*; Progress Publishers, 1977.
Marx, K. ve Engels, F. *Selected Correspondence*; Progress Publishers, 1955.
Marx, K., Engels, F. *Seçme Yapıtlar*; Sol Yayınları, 1976-7.
Reynaud-Dulaurier, G. *Atlas Général*; Larousse, 1981.
Rosenthal, M., Yudin, P. *Materyalist Felsefe Sözlüğü*; Sosyal Yayınlar, 1973.
Sena, C. *Filozoflar Ansiklopedisi*, 4 cilt; Remzi Kitabevi, 1976.
Stekloff, G. M. *History of the First International*; Martin Lawrence, 1928
Tunçay, M. (hazırlayan), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi*, 2 cilt; Bilgi Kitabevi, 1976.
Yeliseyeva, N. V. *Yakın Çağlar Tarihi*; Konuk Yayınları, 1975.

Dizin

Adlar dizini

Örgütler dizini

Eserler dizini

Doğru-Yanlış Cetveli

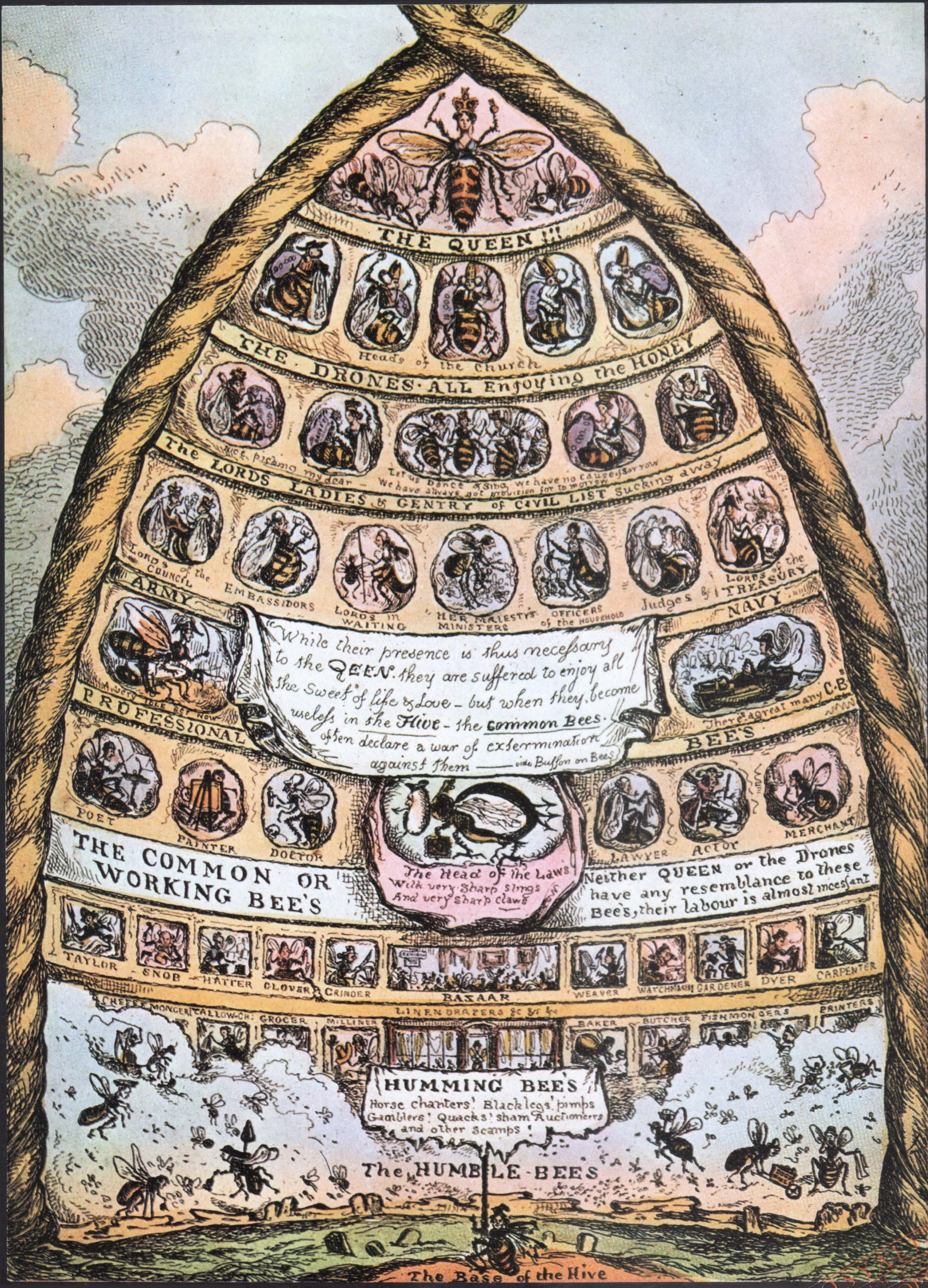
SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
21	B, üst 7	constituion	constitution
21	R, alt 11	La	Le
21	R, alt 9	Kırda	Belçika'da
21	R, alt 11	est prisel"	est prise"
21	R, üst 4	Cardelier Kulübü	Cordelier Kulübü
23	2/üst 9	XIV. Louis	XVI. Louis
27	B, alt 2	Intitutions	Instituions
28	Ç, 5-üst 4	dönmesi	dönmesini
37	B, 2-üst 7	Marie on Tucher	Marie von Tucher
37	B, 6-alt 11	Helgel'in	Hegel'in
37	R, alt 5	Napoléon	Napoléon'un
42	Ç, 2-alt 6	toplum	toplumun
48	6-üst 7	Johann Jacob	Johann Jacoby
51	1-üst 8	Napolléon	Napoléon
54	B, 2-üst 27	Q'est	Qu'est-ce
55	B, 5-alt 12	Q'est	Qu'est-ce
55	4-üst 6	yurtaş	yurttaş
63	6-üst 2	Herweg'ler	Herwegh'ler
64	R, 1	Elbedfeld	Elberfeld
69	B, 6-üst 5	Rom	Roma
74	1-üst 5	Dostlukları hayat boyu sürecek bu iki genç insan arasındaki ilk karşılaşma "biraz Bauer'in 'en uç noktaya gitme' dileğinden kaynaklanan lafazan komünizmine de muhalifti. Ve Bauer'lere yani *Rheinische Zeitung*'un bir politik tartışma ve eylem aracı olmaktansa, teolojik tartışma ve tanrıtanımazlık propagandası aracı hale gelmesine karşı çıkmıştı.	Dostlukları hayat boyu sürecek bu iki genç insan arasındaki ilk karşılaşma "biraz soğuk" geçti. Yıllar sonra Engels, bunun sebeplerini şöyle açıklayacaktı. "Marx, bu arada Bauer'lere yani *Rheinische Zeitung*'un bir politik tartışma ve eylem aracı olmaktansa teolojik tartışma ve tanrıtanımazlık propagandası aracı haline gelmesine karşı çıkmıştı.
77	6-alt 3	engelere	engellere
82	P 3, s 3	(Halk Kürsüsü)	(Halkın Sözcüsü)
83	3-alt 1	1848 Avrup	1848 Avrupa
92	B, üst 1-2	LAMARTİNE, ALPHONSE DE (1790-1834)	LAMARTİNE, ALPHONSE DE (1790-1869)
95	2 üst-3	Historie	Histoire
95	2 üst-5	Historie	Histoire
101	Ç, 2-üst6	komuoyunun	kamuoyunun
107	2-üst 2	anılıyordu.	alınıyordu.
112	Başlık	1848 Avrupa Devrimleri ve Orta Avrupa	Modern Sosyalizm
112	3-üst 1	tahmihlerinde	tahminlerinde
112	9-alt 2	kaldırılınca	kaldırılınca
112	R, üst 9	Cezayir'de çıktılar.	Cezayir'e çıktılar.
115	1-üst 1	Friedrich Willhelm	IV. Friedrich Willhelm
116	3-üst 1	Friedrich Willhelm	IV. Friedrich Willhelm
119	1-alt 3	Dr. Allred Fischoff	Dr. Adolf Fischoff.
119	1-alt 10	İmparator Ferdinand Almanlar yüzde 23, Macarlar yüzde 14, Çek ve Slovaklar yüzde 19, Slovenler yüzde 13, Hırvatlar ve Sırplar yüzde 7, Polonyalılar yüzde 8, Küçük Ruslar yüzde 8, Romenler yüzde 8 ve İtalyanlar yüzde 8.	İmparator I. Ferdinant Almanlar yüzde 23, Macarlar yüzde 14, Çek ve Slovaklar yüzde 19, Slovenler, Hırvatlar ve Sırplar yüzde 13, Polonyalılar yüzde 7, Küçük Ruslar yüzde 8, Romenler yüzde 8 ve İtalyanlar yüzde 8.
121	R, üst 1	Kıral Friedrich Willhelm	Kral IV. Friedrich Willhelm.
122	1-üst 1	Layas Kossuth	Layos Kossuth
123	Ç, 13-alt 1	Birliği	Derneği
129	1-üst 2	telepler	talepler
134	4-alt 1	organı	organ
136	2-alt 3	oarak	olarak
143	Ç, sütun 3 P, 3 alt-2	anlaşılır. Marx'ın, yerine	anlaşılır. Marx'ın, "yerine
152	R, alt 3	(Hacının İlerleyişi	(Hacının İlerleyişi)
182	1-üst 6	belerli	belirli
225	5-alt 7	Papa XI. Pius'u	Papa IX. Pius'u
226	Ç, 5-üst 1	karıklıklar	karışıklıklar
314	H.üst	10 ARALIK 1848 SEÇİMLERİNDE LOUIS-NAPOLEON BONAPARTE'NİN ALDIĞI OYLAR	13 MAYIS 1849 SEÇİMLERİNDE DEOMRATİK SOSYÁLİSTLERİN ALDIĞI OYLAR
314	H alt	13 MAYIS 1849 SEÇİMLERİNDE DEMOKRATİK SOSYALİSTLERİN ALDIĞI OYLAR	10 ARALIK 1848 SEÇİMLERİNDE LOUIS-NAPOLEON BONAPARTE'IN ALDIĞI OYLAR

EKLER

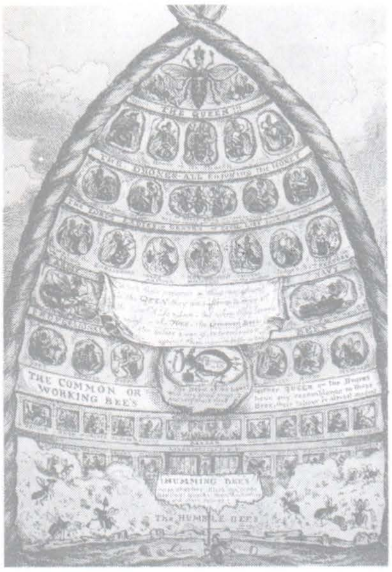
SAYFA	YANLIŞIN YERİ	YANLIŞ	DOĞRU
1	Ek-sütun 3-üst 1	Modem	madem
5	Ek-sütun 1-alt 28	Parabolü	Meseli
5	Ek-sütun 1-alt 20	şatonun safaları	Sarayın bekleme odaları
6	Ek-sütun 1-alt 22	(1806'da Napoléon'un	[1806'da Napoléon'un
7	Ek/sütun 1-üst 45/46	sapanın	sabanın
13	Ek-sütun 1-alt 20	kanısana	kanısına
17	Ek-sütun 3-üst 11	Proletarya ve toplumun	proletarya bu toplumun
24	Ek-resimaltı-alt 1-2	Cumhuriyetçi gazetelerin basın özgürlüğünün dokunulmazlığına ilişkin açıklaması.	Yabancıların oturma ve çalışma haklarını düzenleyen kararname.
23	Ek-sütun 3-alt 14	türetmektedir.	elde etmektir.
26	Ek-sütun 3-alt 15	gelecekti	gelecekte
30	Ek-sütun 2-alt 7	Törer	Terör
39	Ek-sütun 1 parag.2 alt 2	yapmasnı	yapmasını
53	Ek-sütun 3-üst 30	söylemdiğime	söylemediğime
56	Ek-sütun 1-alt 16	"Açılış Konuşması"nın	"Kuruluş Hitabı"nın
Poster 1		sizi hissederiz	sizi kandırırız.
		beklemedeki lordlar	maiyet lordları.

KISALTMALAR

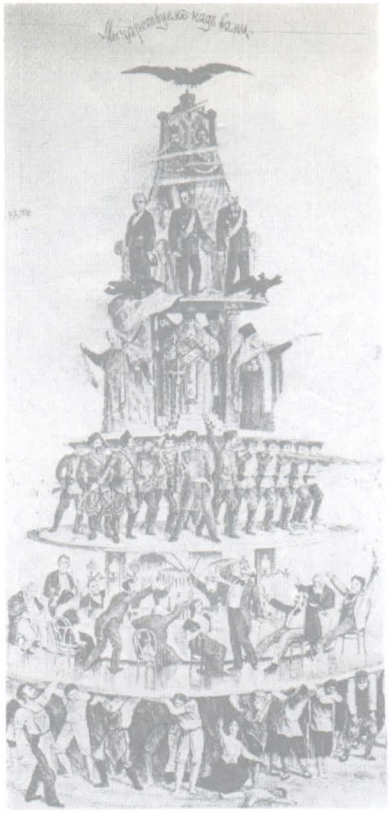
B: Biyografi
R: Resimaltı
Ç: Çerçeve
H: Harita
Alt ...: Alttan ... satır
Üst ...: Üstten ... satır

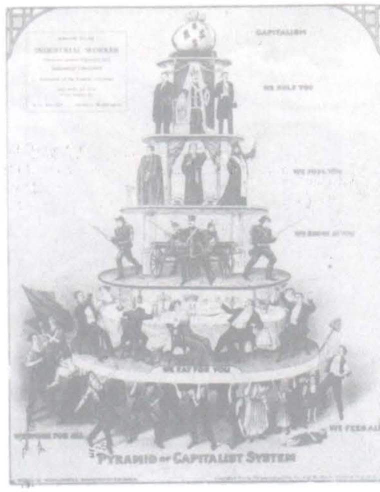
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

1.

2.

3.

1. 19. yüzyıl başında İngiltere'de yayınlanmış olan bu tablo, arıların hiyerarşisiyle, aslında mevcut toplumsal sistemin hiyerarşik düzenini simgelemek için yapılmış. Hiyerarşi piramidinin katları, yukarıdan aşağıya doğru şöyle:
Kraliçe
Kilisenin başları
Bal yapmayan erkek arılar (balın tadına bakıyorlar) Lordlar, leydiler, centilmenler ve yan gelip yatan diğerleri (balı emip yok ediyorlar)
Konsey'deki lordlar, elçiler, beklemedeki lordlar, Majestelerinin bakanları, saray subayları, yargıçlar, Hazine lordları
Ordu ve donanma
Serbest meslek sahibi arılar
Şairler, ressamlar, avukatlar, aktörler, tüccarlar
Arı halkı veya emekçi arılar
Terziler, züppeler, şapkacılar, dokumacılar, bekçiler, bahçıvanlar, boyacılar, dülgerler, manifaturacılar, peynirciler, yağcılar, bakkallar, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, balıkçılar, matbaacılar vs., vs.
Vızıldayan arılar (Gezginci şarkıcılar, dolandırıcılar, muhabbet tellalları, üçkâğıtçılar, şarlatanlar, sahteciler ve diğer başıbozuklar)
Mütevazi arılar
Kovanın tabanı
Kovan piramidinin ortasındaki "pankartta" şunlar yazıyor: "Onların varlığı Kraliçe açısından gerekli olduğu için, yaşamın ve aşkın zevklerini tatmaya mâhkum edilmişlerdir -**fakat kovan için yararsız hale geldiklerinde- arı halkı** onları yok etmek için savaş ilan ederler..." Bu sözlerin altında, "yırtıcı pençeleriyle... hukukun başı" olan arı resmedilmiş. Serbest meslek sahibi arılarla emekçi arılar arasındaki katta ise şu ifade yazılı: "Ne kraliçe, ne de erkek arılar bu arılara benzemez; onların çalışmasının ardı arkası kesilmez).
Bu eleştirel arılar-insanlar allegorisi, 20. yüzyılın başına kadar birçok devrimci harekette esin kaynağı oldu. Çok sayıda sosyalist yayın organında, kapitalizmin toplumsal hiyerarşisini, bu arı tablosu gibi gösteren illüstrasyonlar yayınlandı. Elbette zamanla, sansür ve siyasal baskı koşullarının yumuşamasına bağlı olarak, toplumsal sınıflar daha dolaysız simgelerle resmedildi.

2. "Arılar" allegorisinin esin kaynağı olduğu bu "Çar'ın pastası" tablosu, 1900 yılında Rus sosyalistlerinin bir yayın organında çıktı. Toplumsal-sınıfsal hiyerarşi, yukarıdan aşağıya doğru şöyle resmedilmişti: Sizi yönetiriz (İmparator)- Size yol gösteririz (hükümet)- Sizi hissederiz (rahipler)- Sizi vururuz (ordu)- Sizin sırtınızdan yeriz (burjuvazi).

3. İngiliz *Industrial Worker* dergisinde 1911 yılında yayınlanmış olan "kapitalist sistemin piramidi" başlıklı bu tablodaki hiyerarşinin katları yukarıdan aşağıya doğru şöyle: Kapitalizm- Sizi yönetiriz (soylular ve hükümet)- Sizin için hissederiz (rahipler)- Size ateş ederiz (ordu)- Sizin için yeriz (burjuvazi)- Herkes için çalışır (proletarya) ve herkesi besleriz (köylüler).

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ
İletişim Yayınları

21 Kasım 1831'de yaşamları için gerekli ücretin düzenlenmesi talebiyle, Lyon'lu dokumacılar bir gösteri düzenlediler. Şehre doğru yürüyüşe geçtiklerinde pankartlarındaki ifade "çalışarak yaşamak veya dövüşerek ölmek"ti. Bu ifade bir yandan bireyin çalışma hakkını savunuyor ve dışavuruyorken öte yandan Lyon'lu işçiler kendi durumlarının farkına varıyorlardı. Birlikte davranılması birlikte hareket edilmesi ve ortak bir hedefe doğru yürünmesi de sınıf özelliklerinin gelişmesi sürecinin göstergeleriydi.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

Fransa'da 1848 Şubat Devrimi, Louis-Philippe'in monarşik rejimini yıkarken, rejimin koruyucusu olan Ulusal Muhafız Birliği'nin ayaklanan halkın yanına geçmesi, sonucun belirlenmesinde en önemli etkenlerden biri oldu.
Resim, bu "kardeşleşme" onuruna düzenlenen şenliklerden birini tasvir ediyor. Ulusal Muhafız'a bağlı subaylar, işçiler, burjuvalar, kadınlar geleneksel içki şarapla Seine kıyısında "kardeşliği" kutluyorlar. Çok geçmeden silindir şapkalılar ile kasketliler arasında çıkacak yeni çatışmalar, kasketlilerin ölümünü ve yenilgisini Fransız resminin konusu haline getirecekti.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

Theodor Hosemann'ın 1848'de yaptığı litografi.
"18 Mart Devrimi'nin en popüler olayı, Friedrich ve Jögerstrasse'nin kesiştiği yerde meydana geldi. İşçi giysili iki genç, baskı güçlerinin gelişini barikat üstünde bekliyordu. Biri tüfekliydi, diğerinin elinde ise paslı bir kılıç vardı. 19 yaşındaki kilitçi çırağı Wilhelm Glasewaldt sol kolundan yaralandıktan sonra, 17 yaşındaki genç Ernst Zinna, barikattaki savunmayı tek başına üstlendi. Kendine doğru gelen subayın boynuna kılıçla vurdu, daha sonra açılan ateşten kaçarken, saldırıya katılan askerlere kaldırım taşlarını atmaya başladı. Sonunda karnından vuruldu. Yarasını elleriyle gizleyip, acısını hiç belli etmeden, bir arabanın altında gözden kaybolmayı başardı. Birkaç saat sonra da öldü. Marangoz çırağı Zinna'nın destansı çehresinde, kraliyet güçleri karşısındaki Berlin işçi direnişi cisimleşti."
J. Droz, 1848 Alman Devrimleri Paris 1957.

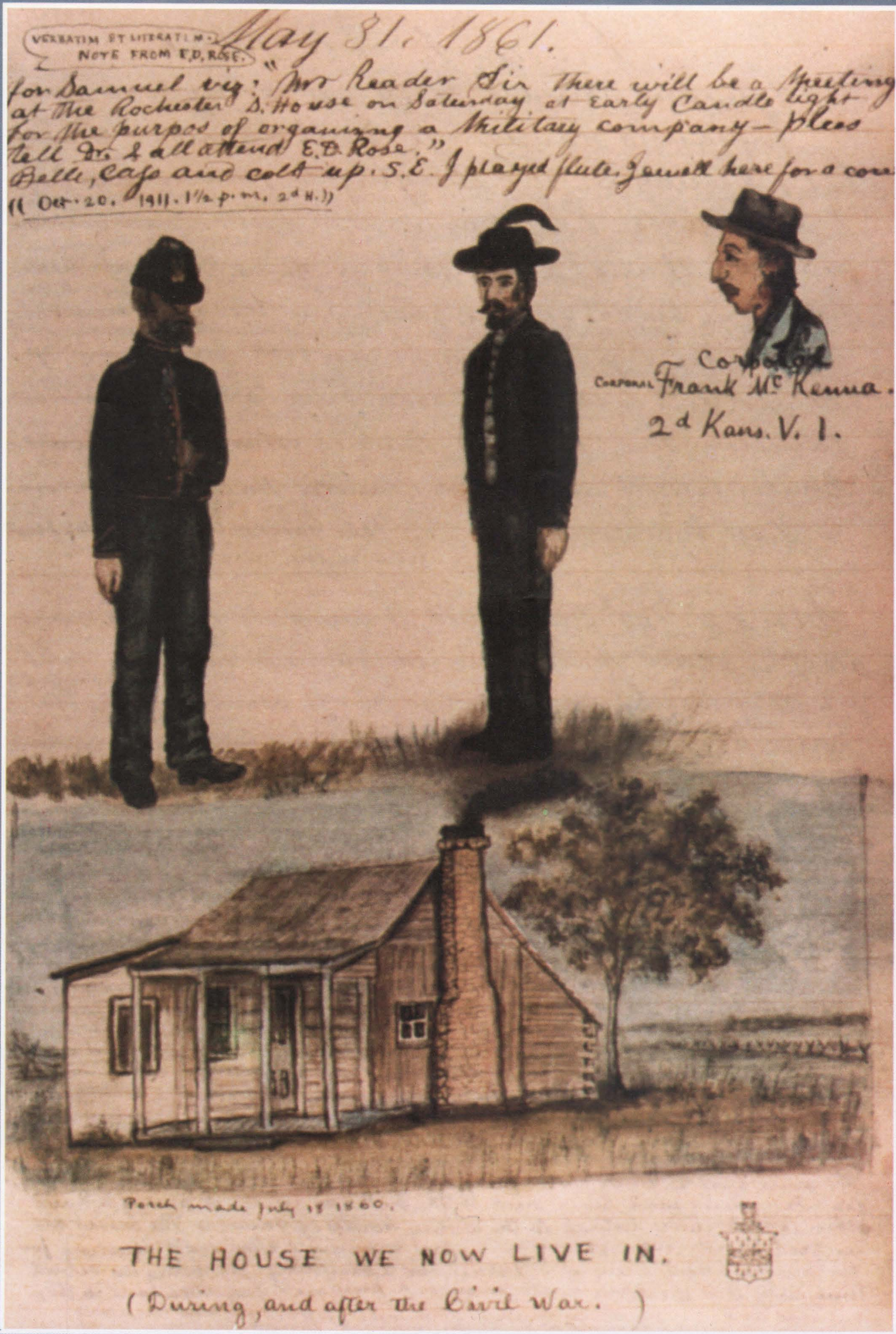
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

1839'da Newport'ta Chartistlerin ayaklanması.
D.A. Friston'un deseni. Mansell Koleksiyonu'ndan alınmıştır.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

SOSYALİZM VE TOPLUMSAL MÜCADELELER ANSİKLOPEDİSİ

Eyaletlerde askeri birlikler örgütleniyordu. Samuel Reader'ın hazırladığı bu etkileyici skeçte, üniforma ve karargâh çizimlerinin yanısıra, sanatçıyı yeni kurulan bir askeri birliğe katılmaya çağıran bir not da yer alıyor.

El yazısı ile yazılmış üst satırlar:
31 Mayıs 1861
Samuel için "Bay Reader, askeri bir birlik kurmak amacıyla cumartesi günü akşamüstü, Rochester Evi'nde bir toplantı yapılacaktır. Lütfen doktora ve diğerlerine katılmalarını söyleyin. E.D. Rose."

Alt satır:
İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ EV
(İç Savaş sırasında ve sonra.)

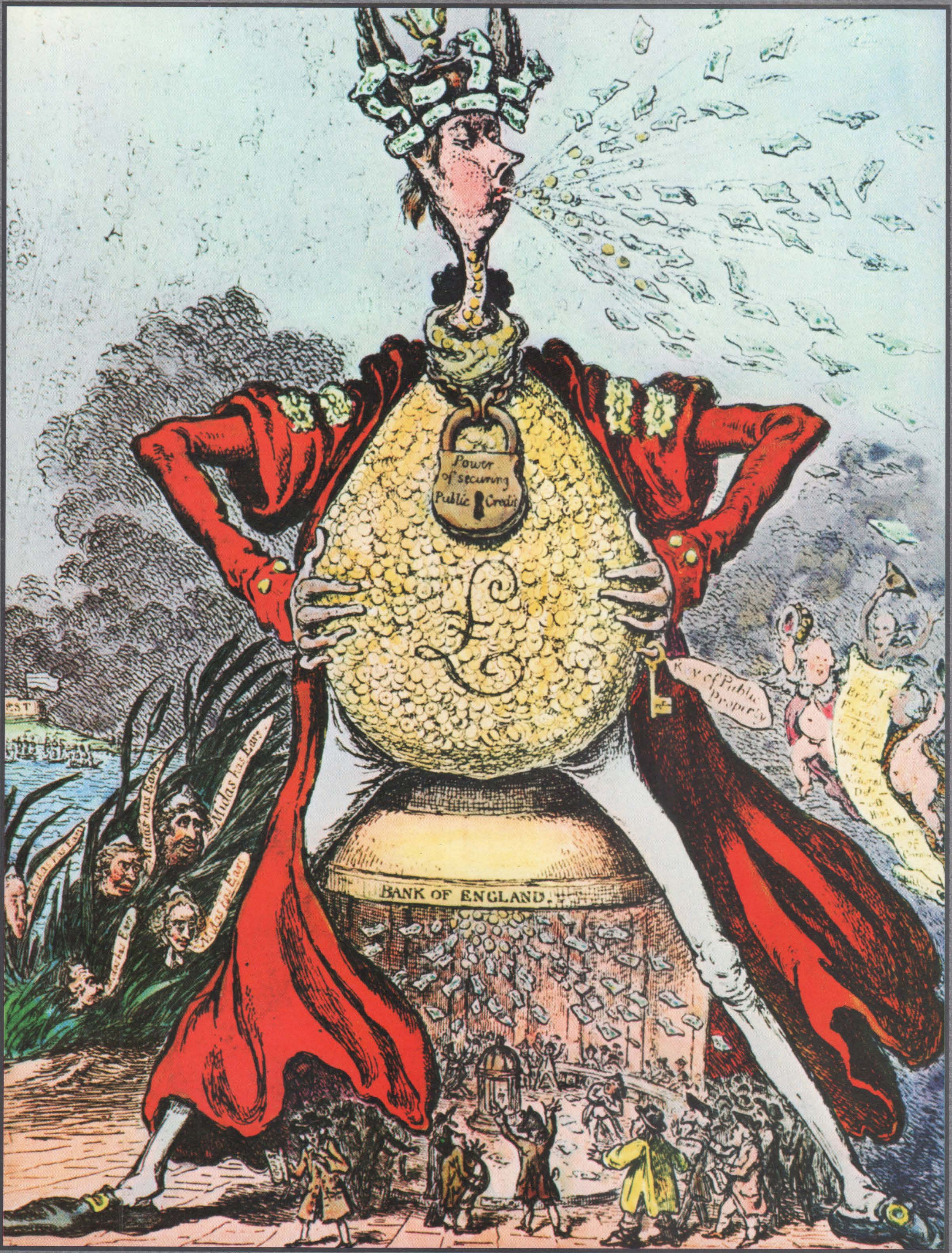
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

Garibaldi ve "Binler" denilen savaşçıları, Sicilya'daki ilk savaşta, Calarafimi köyü yakınlarında mevzilenmiş üç binden fazla Bourbon askeriyle karşılaştı. Üst üste yaptığı saldırıların tümünde de geri püskürtüldü. Sonunda başına raslayan bir taşla yaralanan Garibaldi, Bourbon askerlerinin cephanelerini tükettiğinin farkına vararak göğüs göğüse muharebe emri verdi. Saatlerce süren savaşın sonunda isyancılar mevziyi ele geçirdiler. Bu zaferle coşan Sicilya halkı, savaşmak için "Binler"e katıldı. Altı hafta içinde bütün ada kurtulmuştu.
Resim bu çatışmayı canlandırıyor. Sağ üstte Garibaldi görülüyor. Kırmızı gömlekliler, Garibaldi'nin savaşçıları.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

Kâğıt para — Gillray'ın karikatürü, 1797'de Fransız işgali tehlikesi doğduğunda, halkın elindeki kâğıt paraları altına tahvil etmekte İngiltere Bankası'nın çektiği sıkıntıyı alaya alıyor.

Kilidin üzerinde:
Power of Securing Public Credit
Kamu Kredisini Korumanın Gücü

Anahtarda:
Key of Public Property
Kamu Mülkiyetinin Anahtarı

Solda:
Midas has ears
Midas'ın kulakları var.

Ortada:
Bank of England
İngiltere Bankası

Sağda:
Prosperous with British Finances. The new Plan for diminishing the National debt which Hunts on the enemies of Community.
İngiliz Maliyesi ile müreffeh olursunuz. Uluslar topluluğunun düşmanlarına yarayan ulusal borçların tasfiyesi için yeni plan.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir.

SOSYALİZM
VE TOPLUMSAL MÜCADELELER
ANSİKLOPEDİSİ

Walter Crane'in (1845-1915) bir illüstrasyonu.

Sol üst köşe: Labour May Day
Emek Bayramı
The land for the people
Toprak halkın olmalı
Production for use not profit
Kâr değil, herkesin çıkarları gözetilmeli.
Sağ üst köşe: Soldaki adam. Rent
Rant
Ortadaki adam. Profit
Kâr
Sağdaki Adam. Interest
Faiz
Alttaki adam: Labour
Emek

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi ile birlikte verilen poster ekidir

ИСКРА
l'Humanité
MAI 68
6. FILO
DEFOL